SANCTI

HIERONYMI

STRIDONIENSIS OPERVM,

Tomus V.

CONTINENS ECCLESIASTEN, ET DVODECIM PROPHETAS MINORES.

Opera ac Studio.

MARIANI VICTORII REATINI

EPISCOPI AMERINI.

Ad fidem antiquiſſimorum exemplarium, trecentis & amplius ſublatis erroribus, emendatus.

LVTETIA PARISIORVM

Apud Bibliopolas vrbis Pariſienſis Conſortes.

M. DC XXIII.

A # DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN ECCLESIASTEN AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM. C

PROOEMIVM.

MEMINI me ante hoc ferme quinquennium, cū adhuc Romæ eſſem, & Eccleſiaſten ſanctæ Bleſillæ legerem, vt eam ad cōtemptum mundi huius prouocarem: & omne quod in mūdo cerneret, putaret eſſe pro nihilo: rogatum ab ea vt in morem commentarioli obſcura quæque differerem: vt abſque me poſſet intelligere quæ legebat. Itaque quoniam in procinctu noſtri operis ſubita morte ſubtracta eſt, & non meruimus, ô Paula & Euſtochiū, talem vitæ noſtræ habere conſortem, tantoq; vulnere tunc perculſus obmutui: Nunc in Bethlehem poſitus, anguſtiori videlicet ciuitate, & illi⁹ memoriæ, & vobis reddo quod debeo: hoc breuiter admonēs, quod nulli⁹ auctoritatē ſecut⁹ ſum: ſed & de Hebræo trāsferēs, magis me Septuaginta interpretū conſuetudini coaptaui: in his duntaxat quæ non multū ab Hebraicis diſcrepabāt. Interdū Aquilæ quoq;, & Symmachi, & Theodotionis recordatus ſum: vt nec nouitate nimia lectoris ſtudiū deterrerē: nec rurſum cōtra cōſcientiā meā fonte veritatis omiſſu, opinionū riuulos cōſectarer.

COMMENTARII HIERONYMI IN LIBRVM ECCLESIASTEN.

CAPVT I.

CAPVT I.

HEB.

VERBA Eccleſiaſtæ filij Dauid regis Hieruſalem. [b] Vanitas vanitatum, dixit Eccleſiaſtes: vanitas vanitatum, omnia vanitas: Quid

CAPVT I.

SEPT.

VERBA Eccleſiaſtæ filij Dauid regis Hieruſalem. Vanitas vanitatum, dixit Eccleſiaſtes: Vanitas vanitatum, omnia vanitas. Quid

VERBA *Eccleſiaſtæ filij Dauid regis Hieruſal.*] Tribus nominibus vocatum fuiſſe Salomonē, ſcripturæ manifeſtiſſime docent: Pacificum, id eſt, שלמה Salomonē, & ידידיה idida, hoc eſt, dilectū domini, & quod nunc B dicitur קהלת coeleth: id eſt, Eccleſiaſten. ἐκκλησιαστὴς autē Græco ſermone appellatur, qui cœtum, id eſt, eccleſiam congregat: quem nos nuncupare poſſumus cōcionatorē: eo quod loquatur ad populum ſermo eius non ſpecialiter ad vnum, ſed ad vniuerſos generaliter dirigatur. Porro pacificus & dilectus domini, ab eo, quod in regno eius pax fuerit, & eum dominus dilexerit, appellatus eſt. Nā & pſalmi quadrageſimusquartus, & ſeptuageſimusprimus, dilecti & pacifici titulo prænotantur. Qui tametſi ad prophetiam Chriſti & eccleſiæ pertinentes, felicitatem & vires Salomonis excedunt: tamen ſecundū hiſtoriam ſuper Salomone conſcripti ſunt. Is itaq; iuxta numerum vocabulorum, tria volumina edidit, Prouerbia, Eccleſiaſten, & Canticum canticorum. In Prouerbiis paruulos docens, & quaſi de officijs per ſententias erudiens. Vnde & ad filium, eius ſermo crebro repetitur. In Eccleſiaſte vero maturæ virum ætatis inſtituens: ne quidquam in mundi rebus putet eſſe perpetuū, ſed caduca & breuia vniuerſa q̄ cernimus. Ad extremum iam conſummatum virum & calcato ſeculo præparatum, in Cantico Canticorum ſponſi iungit amplexibus. Niſi enim prius reliquerimus vitia, & pompis ſæculi renunciantes, expeditos nos ad aduētum Chriſti parauerimus, non poſſumus dicere: *Oſculetur me oſculo oris ſui.* Haud procul ab hoc ordine doctrinarum, & philoſophi ſectatores ſuos erudiunt: vt primum ethicam doceāt, deinde phyſicam interpretentur: & quē in his profeciſſe proſpexerint, ad Theologiam vſq; perducant. Nec nō & hoc diligētius attendendum, quod per hos tres libros auctoris diuerſus eſt titulus. In Prouerbijs enim notatur: Prouerbia Salomonis filij Dauid regis Iſraël. In Eccleſiaſte vero. *Verba Eccleſiaſtæ filij Dauid regis Hieruſalem*: ſuperfluū quippe eſt hic Iſraël quod male in Græcis & Latinis codicib⁹ inuenitur. In Cātico autem canticorū, nec filius Dauid, nec rex Iſraël ſiue Hieruſalem præſcribitur, ſed tantū Canticum canticorum Salomonis. Sicut enim Prouerbia quaſi rudis inſtitutio ad duodecim tribus, & ad totū pertinent Iſraël, & quo modo contemptus mundi non niſi Metropolis conuenit, h.e. habitatoribus Hieruſalem: ita Canticum canticorum ad eos propriè facit mētionem, qui tantū ſuperna deſiderāt. Ad D incipientes & proficiētes, & paterna dignitas, & regni proprij merito indicatur auctoritas. Ad perfectos vero, vbi nō timore eruditur diſcipulus, ſed amore filius, propriū nomen ſufficit, & æqualis magiſter eſt, & neſcit eſſe ſe regē. Hæc interim iuxta litteram: Cæterū ſecundū intelligentiam ſpiritualē, pacificus & dilectus Dei patris & Eccleſiaſtes, noſter eſt Chriſtus: qui Epheſ. 2.a. medio pariete deſtructo, & inimicitias in carne euacuans, fecit vtraq; vnum, dicens: Ioan 14 d *Pacem meam do vobis, & pacem meam relinquo vobis*: de quo Matt. 3.d pater ad diſcipulos: Hic eſt, inquit, filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui, hunc audite: qui eſt caput omnis eccleſiæ: nequaquam ad ſynagogam Iudæorum, ſed ad gentium multitudinem loquens, rex Hieruſalem, viuis lapidibus extructæ: non illius de qua ipſe ait: *Hieruſalem, Hieruſalem, quæ occidis prophetas.* Et, *Ecce relinquetur vobis* Ibid 23. d *domus veſtra deſerta*: ſed illius per quam iurari vetat, quia Ibid 21 n ſit ciuitas magni regis. Hic eſt filius Dauid, ad quem cæci in Euangelio clamabant: *Miſerere noſtri fili Dauid*, & omnis Ibid. 9 e turba conſona voce reſonabat: *Oſanna filio Dauid.* Deniq; non ad eum fit verbum Dei ſicut ad Hieremiam & ad cæteros prophetas: ſed quia diues eſt & rex & potens (ipſe eſt ſiquidem verbum & ſapientia cæteræque virtutes) verba loquitur ad eccleſiæ viros: verba inſinuat Apoſtolis: de Pſal. 18.a quibus cantatur in pſalmo: *In omnem terram exiuit ſonus eorum.* Male igitur quidam opinantur nos ex hoc libro ad voluptatem & luxuriam prouocari: cum è contrario omnia quæ in mundo cernimus, eſſe vana doceantur: nec debere ea nos ſtudioſe appetere, q̄ dum tenentur, intereant.

b ¶ *Vanitas vanitatum, &c.*] Si cuncta quę fecit Deus ſunt Gen 1, d valde bona, quomodo omnia vanitas, & nō ſolū vanitas, verum etiā vanitas vanitatū? Vt ſicut in Cantico canticorum inter omnia carmina, excellens carmē oſtenditur, ita in vanitate vanitatū, vanitatis magnitudo mōſtretur. Tale quid & in pſalmo ſcriptum eſt: *Veruntamen vniuerſa vanitas, omnis homo viuens.* Si viuens homo vanitas eſt: ergo mor- Pſal. 38 b tuus vanitas vanitatū. Legimus in Exodo: glorificatū vul- Exod 34. tū Moyſi in tantū, vt filij Iſraël in eum aſpicere nō poſſent.

A Quam gloriam Paulus apoſtolus ad comparartionẽ euangelicæ gloriæ dicit eſſe non gloriam. *Nam nec glorificatum eſt*, inquit, *quod glorificatum fuit in hac parte, propter excellẽtem gloriam*. (1 Cor 3. c) Poſſumus igitur & nos in hunc modum cœlũ, terram, maria, & omnia q̃ in hoc circulo continentur, bona quidem per ſe dicere, ſed ad Deũ cõparata eſſe pro nihilo. Et quomodo ſi igniculũ lucernę vidẽs contentus eſſem ei⁹ lumine, & poſtea orto ſole nõ cernerẽ quod lucebat: ſtellarũ quoq; lumina iubare viderẽ ſolis abſcõdi. Ita aſpiciens elemẽta & rerũ multiplicẽ varietatẽ admiror qdẽ operũ magnitudinẽ, recogitans autẽ oĩa præterire, & mũdũ ſuo fine ſeneſcere, ſoluq; Deũ illud ſemper eſſe quod fuerit: cõpellor dicere nõ ſemel, ſed bis: *Vanitas vanitatum omnia vanitas*. In Hebręo pro vanitate vanitatum ᵃ הבלים הבל (a habel habalim.) ſcriptũ eſt quod exceptis LXX. interpretib. oẽs ſimiliter tranſtulerunt ἀτμὶς ἀτμῶν: quod nos poſſum⁹ vaporem fumi & aurã tenuẽ, q̃ cito reſoluiť, appellare. Caducũ itaque nõnihil ex hoc verbo vanitatis oſtendiť. *Quæ enim videntur*, vt ait Apoſt. *tẽporalia ſũt, quæ autẽ nõ videntur æterna*. (2.Cor.4. d; Rom 8 d) Siue quia vanitati creatura ſubiecta eſt, & ingemiſcit, & parturit, & pſtolatur reuelationẽ filiorum Dei: & nunc ex parte cognoſcim⁹, & ex parte ꝓphetamus. (1 Cor 13 e) Tandiu enim omnia vana ſunt, donec veniat quod perfectum eſt.

B

Heb.

ᵃQuid ſupereſt homini in omni labore ſuo, quo laborat ſub ſole? ᵇ Generatio vadit, & generatio venit, & terra in ſęculũ ſtat. ᶜ Oritur ſol & occidit ſol, & ad locũ ſuũ ducit, & oritur ipſe ibi.ᵈ Vadit ad auſtrũ, & gyrat ad aquilonẽ: gyrãs gyrãdo vadit ſpiritus, & in circulos ſuos reuertitur ſpiritus. ᵉ Oẽs torrentes vadũt in mare, & mare nõ impletur. Ad locũ de quo torrẽtes exeũt illic ipſi reuertũtur vt introeãt. ᶠ Omnes ſermones graues non poterit vir loqui. Non ſatiabitur oculus videndo, & non implebitur auris auditu.

ᵃQuid

Sept.

Quid habet amplius homo de vniuerſo labore ſuo quo laborat ſub ſole? Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autem in æternum ſtat. Oritur ſol, & occidit, & ad locum ſuum reuertitur, ibique renaſcens gyrat per meridiem, & flectitur ad aquilonem, Luſtrans vniuerſa in circumitu pergit ſpiritus, & in circulos ſuos reuertitur. Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat. Ad locum vnde exeunt flumina, reuertuntur, vt iterum fluant. Cuncta res difficiles, non poteſt eas homo explicare ſermone. Non ſaturatur oculus viſu, nec auris auditu impletur. Quid eſt quod fuit? ipſum

a ¶ *Quid ſupereſt homini in omni labore ſuo*, &c.] Poſt generalem ſententiam quod vana ſint omnia, ab hominib. incipit: quod fruſtra in mundi iſtius labore deſudent, cõgregantes diuitias, erudientes liberos, ambientes honorem, ædificia conſtruentes, & in medio opere ſubita morte ſubtracti audiunt: (Luc 12 f) *Inſipiens, hac nocte auferetur anima tua à te: quæ autẽ paraſti, cuius erunt?* maxime cũ ex omni labore nihil ſecum ferant, ſed nudi in terrã redeant, de qua ſumpti ſunt.

b ¶ *Generatio vadit*, &c.] Alijs morientibus, naſcuntur alij, & quos videras, nõ videns, incipis videre quos non videras. Quid hac vanius vanitate, q̃ terrã manere q̃ hominũ cauſa facta eſt: & ipſum hominẽ terræ dñm in puluerẽ repente diſſolui? Aliter: Prima recedit generatio Iudæorum, & ſuccedit generatio de gentib. cõgregata: terra a. tamdiu ſtat q̃diu ſynagoga recedente, eccleſia omnis introeat. (Luc.21 f) Cũ n. prædicatum fuerit euãgeliũ in toto orbe, tũc erit finis. Imminente verò conſummatione, cœlũ & terra trãſibunt. Et ſignãter nõ ait: Terra in ſęculis ſtat, ſed *in ſæculo*. Porrò laudamus dñm, non in vno ſęculo, ſed in ſæculis ſæculorum.

c ¶ *Oritur ſol*, &c. Sol ipſe q in lucem mortalib. datus eſt, interitum mundi ortu ſuo quotidie indicat & occaſu. Qui poſtq̃ ardentem totã oceano tinxerit, p incognitas nobis vias ad locũ vnde exierat regreditur; expletoq; noctis circulo, rursũ de thalamo ſuo feſtin⁹ erũpit. Pro eo autẽ quod vulgatã editionẽ ſequẽtes poſuimus, ad locũ ſuum ducit, (b ſoeph.) in Hebręo habet ᵇ ſoeph, quod Aquila interpretatur εἰσπνέων: i.e. aſpirat. Symmachus verò & Theodotio, recurrit quia videl. ſol reuertatur ad locũ ſuum, & vbi vnde priùs egreſſus fuerat, aſpiret. Hoc a. totũ iccirco dicit, vt doceat mutationibus temporũ, & ortu occaſuque ſiderũ, humanã ætatẽ labi & interire dũ neſciat. (Malac.4 a; Amos 8. c) Aliter Sol iuſtitiæ, in cui⁹ alis eſt ſanitas, timentib. Deũ oritť, & pſeudoprophetis occidit meridie. Cum a. ortus fuerit, in locũ ſuum nos trahit. Quo? videl. ad patrem. Ad hoc n. venit, vt nos de terris ad cęlum leuet, & dicat: (Ioan 12. e) Cum exaltatus fuerit filius hominis, omnia trahet ad ſe. Nec mirũ eſt filium ad ſe trahere credẽtes, cũ & pater ipſe ad ſe filiũ trahat. (Ibid.6 e) *Nemo* n. ait, *venit ad me niſi pater qui miſit me, adducat eum*. Iſte ergo ſol, quem alijs occidere, alijs naſci diximus, & Iacob quondã patriarchę de terra ſancta egredienti occidit, ſurſumq; cum de Syria terrã repromiſſionis intraret, ortus eſt ei. (Gen.28 b) Lot quoq; quando egreſſus eſt de Sodomis, & venit ad ciuitatem, ad quã vt feſtinaret, ei fuerat imperatum, aſcendit in montẽ, & ſol exiuit ſuper Segor. (Ibid.19.e) C

d ¶ *Vadit ad auſtrum & gyrat ad aquilonẽ*, &c.] Hinc poſſumus æſtimare hyemis tẽpore ſolem ad meridianam plagã currere, & per æſtatẽ ſeptẽtrioni eſſe vicinũ, & non per æquinoctiũ autumni, habere principium: ſed primũ ſpirãte fauonio, qñ tempore veris in fœtum cuncta rumpũtur. Quod autem ait, Gyrans gyrãdo vadit ſpiritus, & in circulos ſuos reuertiť: ſiue ipſũ ſolẽ ſpiritũ nominauit, quod animet & ſpiret, & vigeat, & annuos orbis curſus expleat, vt ait Poeta: *Interea magnũ ſol circumuoluitur annũ*. (Virg. 3. Æn id.) Et alibi: *Atq; in ſe ſua per veſtigia voluitur annus*. Siue quod & lunæ lucentẽ globum, & aſtra Titania, *Spiritus intus alit: totãq; infuſa per artus Mẽs agitat molem, & magno ſe corpore miſcet*: (Ibid.6.) nõ de annuo ſolis curſu, ſed de quotidianis ſemitis eius loquitur. Obliqua enim & fracta linea per auſtrum pergit ad boreã, & ita ad orientẽ reuertitur. D Aliter: Sol quãdo p auſtrũ currit, vicinior terræ eſt: quãdo per aquilonem, ſublimis attollitur. Forſitan ergo his qui hyemis & tribulationum frigore coartantur (Ab aquilone enim exardeſcẽt mala ſuper terrã) (Hiere 1 & c.70.) vicinior ſol iſte iuſtitiæ eſt: his verò qui in boreæ parte habitant, & calore priuanť, æſtiuo curſu incedit procul, & per ſuos circulos, vnde profectus eſt, reuertitur. Cũ enim traxerit omnia ad ſe, & vniuerſos ſuis radijs illuminauerit, fit reſtitutio principalis, & eſt *Deus omnia in omnibus*. (1.Cor.15.f) Symmachus hunc locum ita interpretatus eſt: *Vadit ad meridiem & circumit ad boream: perambulans vadit ventus, & per quæ circumierat reuertitur ventus.*

e ¶ *Omnes torrentes vadunt in mare*, &c.] Putant quidam aquas dulces q̃ in mare fluũt, vel ardente deſuper ſole cõſumi, vel ſalſugini maris eſſe pabula. Eccleſiaſtes autem noſter, & ipſarum aquarũ conditor, eas dicit per occultas venas ad capita fontium regredi, & de matrice abyſſo in ſua ſemper ebullire principia. Melius a. Hebręi ſub torrẽtium & maris nomine per metaphorã de hominib. ſignificari arbitrãtur: quod in terrã de qua ſumpti ſunt redeãt, & torrentes vocentur, non flumina: eo quod cito intereãt, nec tamen impleatur terra multitudine mortuorum. Porro ſi ad altiora cõſcendimus, rectè & turbidæ aquæ in mare vnde ſubſtiterant reuertenť. Et ni fallor, abſq; additamento nuſquã torrens in bonã partem legitur. Nam torrente voluptatis tuæ potabis illos: cũ additamẽto dicitur voluptatis. Et è contrario Saluator ad torrentem traditur Cedron. (Ioan 18 a) Et Helias perſecutionis tẽpore ad torrentẽ Charith latitat: (3 Reg 17 a) quia & ipſe ſiccatur & nõ impletur: mare autẽ inſatiabile, quo modo & in Prouerbijs, filiæ ſanguiſugæ. (Prou 30 b)

f ¶ *Omnes ſermones*, &c.] Nõ ſolũ de phyſicis, ſed de ethicis quoq; ſcire difficile eſt. Nec ſermo valet explicare cauſas naturaſq; rerum: nec oculus, vt rei poſcit dignitas, intueri, nec auris inſtituente doctore ad ſummã ſcientiã peruenire. Si n. nũc per ſpeculũ videm⁹ in ænigmate, & *ex parte cognoſcimus, & ex parte prophetam⁹*: (1.Cor 13.d) cõſequẽter nec ſermo põt explicare quod neſcit: nec ocul⁹, in quo cæc⁹ ſit aſpicere: nec auris de quo dubitat impleri. Simul & hoc notandũ quod oĩa verba ſint grauia, & magno labore diſcantur:

E contra eos qui putant otioſis ſibi, & vota facientibus venire notiam ſcripturarum.

a ¶ *Quid eſt quod fuit? ipſum quod erit, &c.*] Videtur mihi de his quæ ſupra enumerauit, generatione & generatione: mole terrarũ: ortu ſolis & occaſu: curſu fluminũ, magnitudine Oceani, omnibuſq; quæ aut cogitatione, aut viſu, vel auribus diſcimus, nunc communiter loqui: quod nihil nouũ ſit in natura rerũ, quod nõ ante iã fuerit. Ab initio enim mũdi & hõines nati & mortui ſunt, & terra ſuper aquas cõſtitit librata, & ſol ortus occubuit. Et ne plura percurrã, & auib⁹ volare, & natare piſcibus, & terreſtribus ingredi, & ſerpentibus labi, Deo artifice cõceſſum eſt. Huic q̃d ſimile ſententiæ & Comicus ait: Nihil eſt dictũ, quod non ſit dictum prius. Vnde p̃ceptor meus Donatus, cũ ipſum verſiculum exponeret: Pereant, inq̃t, qui ante nos noſtra dixerũt. Quod ſi in ſermonibus nihil nouũ dici põt, quanto magis in adminiſtratione mũdi: quæ ab initio ſic pfecta eſt, vt requieſceret Deus ab o- Geneſ. 2. a
peribꝰ ſuis in die ſeptima. Legi in quodã libro: ſi õe quod ſub ſole factũ eſt, fuit in prçteritis ſeculis, ãteq̃ ſol fieret, &
F homo iam ſole cõdito factus eſt: fuit ergo homo, antequã ſub ſole fieret. Sed hac excluditur ratione: quod & iumẽta & culices & minuta quæq; & magna animalia ante dicerentur fuiſſe quam cœlũ. Niſi forte illud reſpõdeat, ex cõſequentibus oſtendi: nõ de ceteris animalibus, ſed de homine Eccleſiaſte eſſe ſermonẽ. Ait enim: Non eſt omne recens ſub ſole, quod loquatur & dicat: Ecce hoc nouũ eſt: animalia autem non loqui, ſed tm̃ hominem quod ſi loquãtur animalia, nouum eſſe ſub ſole, & ſolus ſententiam, nihil nouum eſſe ſub ſole.

b ¶ *Eſt ne verbum de quo dicatur: Vide hoc nouum eſt: iam fuit in ſæculis quæ fuerunt ante nos*] Apertiùs hoc Symmachus trãſtulit: Putas ne eſt qui poſſit dicere: Vide hoc nouum eſt, & iam factum eſt in ſæculo quod fuit ante nos. Cum ſuperioribus autẽ congruit, quod nihil nouum in mundo fiat: nec ſit aliquis qui poſſit exiſtere & dicere, ecce hoc nouũ eſt: ſiquidem omne, quod ſe putauerit nouũ oſtendere, iã in prioribꝰ ſæculis fuit. Nec putemus ſigna atq; prodigia, & multa q̃ arbitrio Dei noua in mundo fiũt, in prioribus ſæculis eſſe iam facta, & locum inuenire Epicurum, q aſſerit p innumerabiles periodos eadẽ & eiſdem in locis, & p eoſdẽ fieri. Alioquin & Iudas crebro ꝓdidit, & Chriſtus paſſus eſt ſæpe pro nobis, & cætera q̃ facta ſunt & futura. In eaſdem ſimiliter periodos reuoluentur. Sed eſt dicendum, quod ex p̃ſcientia & p̃deſtinatione Dei iam ea facta ſunt quæ futura ſunt, Qui enim electi ſunt in Chriſto ante conſtitutionem mundi, in prioribus ſæculis iam fuerunt.

c ¶ *Non eſt memoria primis, & quidem nouiſſimis quæ futura ſunt, &c.*] Quomodo p̃terita apud nos abſcondit obliuio: ſic ea quæ vel nunc fiunt vel quæ futura ſunt, hi qui naſci habẽt, ſcire non poterunt: & cuncta ſilentio præteribunt, & quaſi non fuerint abſcondentur, & cõplebitur illa ſententia: *Vanitas vanitatum, omnia vanitas.* Nam & ſeraphim propterea faciem ſuam & pedes velant: quia prima & extrema cooperta ſunt. Iuxta autẽ Lxx. interpretes q dixerunt, οὐκ ἔστι μνήμη τοῖς πρώτοις, καί γε τοῖς ἐσχάτοις γενομένοις, οὐκ ἔσται αὐτοῖς μνήμη μετὰ τῶν γενησομένων εἰς τὴν ἐσχάτην, id eſt, *Non eſt memoria primis, & quidẽ nouiſſimis qui futuri ſunt. non erit eis memoria cũ his qui futuri ſunt in nouiſſimo*: ille de euange-

G lio ſenſus eſt: q qui in iſto ſæculo primi ſunt, ſint omniũ nouiſſimi. Et quia Deus vt benignus & clemens, minimo- Matth. 20. b
rum quoq; & omniũ recordatur: his q propter vitiũ ſuum nouiſſimi eſſe metuerunt, non tantã dabit gloriã, quantam his qui ſe humiliãtes nouiſſimi in mũdo eſſe voluerũt. Dicit itaque in cõſequẽtibꝰ: Nõ eſt memoria ſapiẽtis cum ſtulto in æternum.

d ¶ *Ego Eccleſiaſtes fui rex ſuper Iſraël in Hieruſalẽ.*] Hucuſq; præfatio generaliter de omnibus diſputantis: nunc ad ſemetipſũ redit, & quis fuerit: quo modo experimento vniuerſa cognouerit, docet. Aiunt Hebræi hunc librum Salomonis eſſe pœnitentiam agentis, quod in ſapiẽtia diuitijsq; cõfiſus, per mulieres offenderit Deum.

e ¶ *Et dedi cor meum ad inquirendum & conſiderandũ, &c.*] Verbum ענין, Aquila, Lxx. cinian.
& Theodotio περισπασμόν, ſimiliter tranſtulerunt: quod in diſtention: Latinus interpres expreſſit: eo quod in varias ſolicitudines mẽs hominis diſtẽta lanietur. Symmachus verò ἀσχολίαν, i. e. occupationem trãſtulit. Quia igitur ſæpius in hoc volumine nominatur: ſiue occupationẽ, ſiue diſtentionẽ, ſiue quid aliud dixerimus: ad ſuperiorẽ ſenſũ cuncta referantur. Dedit
H ergo Eccleſiaſtes primo omnium mentẽ ſuã ad ſapientiã requirendã, & vltra licitũ ſe extendẽs, voluit cauſas rationeſq; cognoſcere: quare paruuli corripiãtur à dæmone: cur naufragia & iuſtos & impios pariter abſorberent: vtrum hæc & his ſimilia caſu euenirent, an iudicio Dei. Et ſi caſu, vbi prouidẽtia Dei? ſi iudicio, vbi iuſtitia Dei? Hæc inquit, noſſe deſiderans, intellexi ſuperfluam curam & ſolicitudinẽ per diuerſa cruciantem, à Deo hominibus datam, vt ſcire cupiant quod ſcire non licitũ eſt. Pulchre autem cauſa præmiſſa à Deo data diſtentio eſt, Quo modo enim in epiſtola ad Roma- Rom. 1. c
nos ſcribit: *Propter quod tradidit eos Deus in paſſiones ignominiæ.* Et iterũ: *Propter quod tradidit eos Deus in reprobũ ſenſum,* vt faciant quæ non oportet. Ac deinde: propterea tradidit eos Deus in deſideria cordis ſui in immunditiam. Et ad
Theſſalonicenſes: *Propterea mittet eis Deus operationẽ erroris.* 2 Theſ. 2. c
Et ſicut priùs cauſæ oſtenduntur, quare vel paſſionibus ignominiæ, vel ſẽſui reprobo, vel cordis ſui deſiderijs cõcedantur: aut quid fecerint, vt operationẽ erroris accipiant: ita & in p̃ſentiarum idcirco Deus diſtentionẽ malã dedit hominibus, vt diſtendantur in ea: quia priùs ſponte ſua & propria voluntate hæc vel illa fecerunt.

f ¶ *Vidi vniuerſa opera quæ facta ſunt ſub ſole: & ecce omnia vanitas, & præſumptio ſpiritus.*] Neceſſitate compellimur, vt crebriùs quam volumus de verbis Hebraicis diſſeramus. Nec enim poſſumus ſcire ſenſum, niſi eũ p verba diſca-
muo. רעות Aquila & Theodotio νομή, Symmachus βόσκησιν, tranſtulerunt, Septuaginta autem interpretes nõ Hebræũ ſermonem expreſſere, ſed Syrũ, dicentes προαίρεσις. d reouth
Sine ergo, νομή, ſiue βόσκησις. à paſtione vocabulum eſt. προαίρεσις autẽ meliꝰ voluntatem q̃ præſumptionem ſonat. Dicitur autẽ quod agat vnuſquiſq; quod velit, & ſibi rectum eſſe videatur, atq; in diuerſa libero homines ferãtur arbitrio, & vana ſint vniuerſa ſub ſole: dũ inuicẽ nobis in bonorum & malorum finibus diſplicemus. Dicebat mihi Hebræus, quo ſcripturas ſanctas inſtituẽte plegi, quod ſu-
pra ſcriptũ c רעות verbũ, magis in hoc loco afflictionẽ & e reouth
malitiam, quam paſtionẽ & voluntatem ſignificaret: nõ à

HEB.

a Quid eſt quod fuit? ipſũ quod erit. Et quid eſt quod factũ eſt? ipſũ quod fiet. Et non eſt omne recens ſub ſole. b Eſt ne verbũ de quo dicatur: vide hoc nouũ eſt: iam fuit in ſæculis quæ fuerunt ante nos. c Nõ eſt memoria primis, & quidẽ nouiſſimis quæ futura ſunt, nõ erit eis memoria apud eos qui futuri ſũt in nouiſſimo. d Ego eccleſiaſtes fui rex ſuper Iſraël in Hieruſalẽ. e Et dedi cor meũ ad inquirẽdum & cõſiderandũ in ſapientia de omnib. quæ fiunt ſub ſole. Hanc occupationem malam dedit Deus filijs hominũ, vt occuparentur in ea. f Vidi vniuerſa opera, quæ facta ſunt ſub ſole, & ecce

SEPT.

Quid eſt quod fuit? ipſum quod futurum eſt. Quid eſt, quod factum eſt? ipſum quod faciendum eſt. Nihil ſub ſole nouum, nec valet quiſquam dicere, ecce hoc recens eſt. Iam enim præceſſit in ſæculis qui fuerunt ante nos. Non eſt priorum memoria, ſed nec eorum quidem quæ poſtea futura ſunt, erit recordatio apud eos qui futuri ſunt in nouiſſimo. Ego eccleſiaſtes fui rex Iſraël in Hieruſalem: & propoſui in animo meo quærere & inueſtigare ſapienter de omnibus quæ fiunt ſub ſole. Hanc occupationem peſſimam dedit Deus filijs hominum, vt occuparentur in ea, Vidi cuncta, quæ fiunt ſub ſole & ecce vniuerſa vanitas,

A malo quod eſt contrarium bono,ſed ab eo q in euãgelio
Matt 6.d ſcribitur: *Sufficit diei malitia ſua*:quam Græci ſignificantiꝰ
κάκωσιν vocant, & eſſe ſenſum : Conſideraui vniuerſa quæ in mundo fiunt,& nihil aliud deprehendi quam vanitatem & malitias,i.e.miſerias ſpiritus,quib. anima diuerſis cogitationibus afflictatur.

Heb.

ecce omnia vanitas & præſumptio ſpiritus. a Peruerſum nõ poterit adornari, & imminutio non poterit numerari. b Locutus ſum ego in corde meo, dicens: Ecce ego magnificatus ſum, & adieci ſapientiam ſuper omnes qui fuerunt ante me in Ieruſalẽ, & cor meum vidit multã ſapientiam & ſcientiam. c Et dedi cor meum vt noſcerẽ ſapiẽtiã & ſciẽtiã, errores & ſtultitiã: cognoui quia & hoc eſt paſtio venti, ſiue præſumptio ſpiritꝰ. d Quia in multitudine ſapientiæ multitudo furoris, & qui apponit ſcientiã, apponit dolorem.

Cap. II.

Heb.

Dixi ego in corde meo: Veni nunc, tẽtabo te in lætitia, & vide in bono: & ecce ẽt hoc vanitas: f Riſui dixi amentiã, & iocunditati, quid hoc facis? g Conſideraui in corde meo, vt traherẽ in vino carnem meam: & cor meũ deduxit me in ſapientia: vt obtinerem ſtultitiam, donec viderem quid eſſet bonum

a ¶ *Peruerſum non poterit adornari, & imminutio non poterit numerari.*] Qui peruerſus eſt, niſi ante corrigatur, non poterit adornari. Recta ornatũ recipiũt, & curua correctionem. Peruerſus non dicitur niſi quia deprauatus à recto eſt. Hoc cõtra hęreticos,quia quaſdã naturas introducunt, q̃ non recipiũt ſanitatem. Et quia imminutio,h.e. q deeſt, nõ poteſt numerari: ꝓpterea tm̃ primogenita Iſraël numerata ſunt. Feminę vero,& ſerui,& paruuli,& vulgꝰ ex Ægypto nequaquã plenitudo, ſed imminutio exercitꝰ abſque numero p̃termiſſi ſunt. Poteſt & hic eſſe ſenſus. Tãta malitia in mũdi huius capacitate verſatur,vt ad integrũ boni ſtatũ mundus redire vix valeat: nec poſſit facile recipere ordinẽ & perfectionem ſuam, in quibus primũ conditus eſt. Aliter: Omnib. per pœnitentiã ad integrũ reſtitutꝰ, ſolus diabolus in ſuo permanebit errore.
B Cuncta enim q̃ ſub ſole facta ſunt, illius arbitrio & ſpiritu malignitatis euerſa ſunt,dum ad eius inſtinctũ peccatis peccata cumulãtur. Deniq; tantus eſt numerus ſeductorũ,& eorũ qui de grege domini ab eo rapti ſunt,vt ſupputatione non queat comprehendi.
b ¶ *Locutus ſũ ego in corde meo, dicens: Ecce ego, &c.*] Sapiẽtior fuit Salomon, non Abraham & Moyſe, & cæteris ſanctis, ſed his qui fuerunt ante ſe in
3.Reg 3.b Ieruſalẽ. Legimus & in Regnorũ libris, multæ ſapiẽtiæ fuiſſe Salomonẽ,& hoc à Deo donum p̃ cæteris poſtulaſſe. Mundi ergo cordis oculus,multã ſapientiam & ſcientiam contuetur,qui nõ ait: Multam ſapientiam & ſcientiã ſum locutus: ſed multã ſapientiam & ſcientiam vidit cor meũ. Non enim poſſumus eloqui omnia quæ ſentimus.
c ¶ *Et dedi cor meum vt noſcerem ſapientiam & ſcientiã, errores & ſtultitiã, &c.*] Contrarijs contraria intelliguntur. Et ſapientia prima eſt, ſtultitia caruiſſe. Stultitia autem carere nõ poteſt, niſi qui intellexerit eam. Vnde & plura in rebus noxia ſunt creata: vt dum vitamus ea, ad ſapientiam erudiamur. Æqualis ergo ſtudij fuit ſcire Solomoni ſapientiam & ſcientiam, è regione errores & ſtultitiam: vt in alijs appetendis, & alijs declinandis, vera eius ſapientia probaretur: ſed in hoc quoq; vt in cæteris, dicit pauiſſe ſe ventos, & non valuiſſe perfectam comprehendere veritatem. De præſumptione ſpiritus ſiue paſtione venti: quia ſæpius in hoc libro dicitur, ſupra diſſeruiſſe ſufficiat.
d ¶ *Quia in multitudine, &c.*] Quanto magis quis ſapientiam fuerit conſecutus, tanto plus indignatur ſubiacere
Luc 7 f. vitijs, & procul eſſe à virtutibus quas requirit. Quia autẽ
ibid 12 f *potentes potenter tormenta patientur: cuique plus creditur, plus exigitur ab eo*: propterea apponit dolorem qui apponit ſciẽtiam,& contriſtatur mœrore ſecundum Deum : doletque C
ſuper delictis ſuis. Vnde & Apoſt. ait: *Et quis eſt qui lætificat me, niſi qui contriſtatur ex me?* Niſi forte & hoc intelligen- 2.Cor 2.a
dum, quod ſapiens vir doleat tam in abdito quam in profundo latere ſapiẽtiam: nec ita ſe præbere mentibus vt lumen viſui, ſed per tormenta quędam & intolerandum laborem, iugi meditatione & ſtudio prouenire.

Sept.

tas, & afflictio ſpiritus. Peruerſi difficile corriguntur, & ſtultorum infinitus eſt numerus. Locutus ſum in corde meo, dicens : Ecce magnus effectus ſum, & præceſſi omnes ſapientia, qui fuerunt ante me in Ieruſalem, & mens mea contemplata eſt multa ſapienter, & didici. Dedique cor meum vt ſcirem prudentiam atque doctrinam, erroréſque, & ſtultitiam. Et agnoui quod in his quoque eſſet labor, & afflictio ſpiritus. Eo quod in multa ſapientia, multa ſit indignatio, & qui addit ſcientiam, addit & laborem.

Cap. II.

Sept.

Dixi ergo in corde meo : Vadam & affluam delitijs, & fruar bonis. Et vidi quod hoc quoque eſſet vanitas. Riſum reputans errorem, & gaudio dixi, quid fruſtra deciperis? Cogitaui in corde meo abſtrahere à vino carnem meam: vt animum meum transferrem ad ſapientiam, deuitaremque ſtultitiam, donec viderem quid

Caput II.

Dixi ego in corde meo, &c.] Poſtquã in multitudine ſapientiæ & adiectione ſcientiæ, laborem & dolorem eſſe deprehendi, & nihil aliud niſi caſſum & ſine fine certamen: trãſtuli me ad lætitiã, vt luxu fruerer: congregarem opes, diuitijs abundarem, & perituras voluptates caperem antequam morerer. Sed & in hoc vanitatem meã ipſe perſpexi, dũ p̃terita voluptas p̃ſentem non iuuat, & exhauſta non ſatiat. Non ſolum autẽ corporalis lætitia, ſed etiã ſpiritualis eſt tẽtatio poſſidenti, vt indigeam corripiẽte ſtimulo, & angelo ſatanæ qui me colaphizet, ne hinc eleuet. Vnde & Salo- 2.Cor 12.b
mõ: *Diuitias, inquit, & pau-* Prou.3.b
pertatẽ ne dederis mihi. Statiq; Sec. 70.
ſubdidit: *Ne forte ſatiatus mendax fiam: & dicã, quis me cõſpicit?* Siquidem & diabolus per bonorum abundantiam cõ-
cidit. Vnde & in Apoſtolo D
ſcriptũ eſt: *Ne in ſuperbiã ela-* 1 Timo.3.b
tꝰ, in iudiciũ incidat diaboli: i.e. in tale iudiciũ, in quo etiam diabolus incidit. Sed & hoc poſſumus dicere, propterea nunc lętitiã ſpiritualẽ, ſicut & cætera, vanitatem pronũciari : quod per ſpeculum eã videamꝰ & in ęnigmate. Cũ autem facie ad faciem fuerit reuelata : tũc eam nequaquã vanitatẽ, ſed veritatẽ vocari.
f ¶ *Riſui dixi amentiã, & iocunditati, quid hoc facis?*] Vbi 1 Cor 13.d
nos amentiã legimus, in Hebræo habet מהולל, quod A- a meholal.
quila, πλάνησιν i.e. errorẽ : Symmachus θόρυβον, h.e. tumultũ interpretati ſunt. Lxx. vero & Theodotio, ſicut in plurib. locis, ita & in hoc quoque concordant, & trãſtulerunt περιφοράν, quam nos, verbum de verbo exprimentes, circumlationem poſſumus dicere. Quo modo igitur hi *qui circunferũtur omni vento doctrinæ*, inſtabiles ſunt & in diuerſa flu- Ephes 4.c
ctuant: ſic qui illo riſu cachinnant, quẽ dominus in euangelio fletu dicit mutandũ, errore ſæculi raptantur & tur- Luc.6 d
bine: nõ intelligentes ruinam peccatorum ſuorum, neque præterita vitia plangentes: ſed putantes breuia bona eſſe perpetua, & in his exultantes, q̃ magis digna ſunt planctu. Poteſt hoc & de hæreticis accipi: qui falſis dogmatibus acquieſcentes, læta ſibi & proſpera repromittunt.
g ¶ *Conſideraui, &c.* Volui vitam meam tradere delitijs, & carnẽ meam ab omnib. curis liberare, & quaſi vino ſic voluptate ſopire: ſed cogitatio mea & ratio naturalis (q̃ etiã peccatoribus Deus auctor inſeruit) retraxerunt me, & deduxerunt ad ſapientiã requirendã, ſtultitiamq; calcandã: vt viderem quidnam illud eſſet boni, q homines in vitæ ſuæ poſſint agere curriculo. Eleganter autem voluptatẽ ebrietati cõparauit. Siquidẽ ebrietas euertit animi vigorẽ: quam

E

χαρίτεσ. quam qui potuerit ſapientia cõmutare, & (vt in quibuſdã codicib. habetur) obtinere: is poterit ad ſcientiã rei iſtius peruenire, quid in hac vita appetẽdũ ſit, quidve vitandũ.

a ❡ *Magnificaui opera mea,* &c.] Vſq; ad eum locum in quo ait: Sapiẽtis oculi in capite eius, & ſtultus in tenebris ambulat: Anteq̃ de ſingulis diſſeram, videtur mihi vtile breui cuncta ſermone cõprehendere, & quaſi in vnũ corpus ſenſum redigere: vt poſſint facilius intelligi illa q̃ dicũt. Omnia q̃ putantur in ſæculo bona, quaſi rex & potens habui. Ædificaui mihi in excelſum palatia: vitibus montes colleſq; cõſeui. Et ne quid deeſſet ad luxum, hortos mihi pomariaq; plãtaui: diuerſas arbores inſtituẽs, quas collectæ in vnũ piſcinæ aquæ deſuper irrigarẽt, vt lõgi⁹ viror humore ppeti nutriretur. Seruorum quoq; ſiue emptorum ſiue vernaculorũ mihi fuit innumerabilis multitudo, & quadrupedum greges multi, boumſ. & ouium, quantum nullus ante me rex habuit in Hieruſalẽ. Sed & theſauri argenti & auri innumerabiles cõdebantur: quos mihi diuerſorum regũ munera, & gentium tributa cõtulerant. Vnde & accidit, vt ex nimijs opibus ad maiores delitias prouocarer: & muſicarũ artium chori, mihi tibia, lyra, voce

F concinerent, & vterq; ſexus in conuiuijs miniſtraret: ſed quanto iſta creſcebant, tanto ſapientia deerat. Nam in quamcumq; voluptatẽ me cupido traxiſſet, infrenis ferebar & præceps: putabamq; hunc eſſe fructum laborum meorum, ſi ipſe in libidine luxuriaque conſumerer. Tandem in me reuerſus, & quaſi de graui ſomno euigilans, aſpexi ad manus meas, & opera mea plena vanitate, plena ſordibus, plena ſpiritu erroris intuitus ſum. Nihil enim quod in mundo putabatur bonum, bonum potui reperire. Reputans igitur q̃ eſſent ſapientiæ bona & quæ ſtultitiæ mala, conſequenter in laudem illi⁹ hominis erupi, qui poſt vitia ſe refrenans, virtutum poſſit eſſe ſectator. Magna quippe diſtantia eſt inter ſapientiam & ſtultitiam, & quantũ dies diſtat à nocte, tantũ virtutes à vitijs ſeparantur. Videtur mihi itaq; qui ſapientiã ſequitur, oculos in cœlum ſemper erigere, & in ſublime eos habere ſurrectos: eaque quæ ſuprà ſuum ſunt verticem contemplari. Qui verò ſtultitia & vitijs deditus ſit, verſari in tenebris, & in rerum ignorantia volutari.

HEB.

num filijs hominum, quod facerẽt ſub ſole numero dierum vitæ ſuæ. ᵃMagnificaui opera mea: ædificaui mihi domos: plantaui mihi vineas, ᵇ Feci mihi hortos, & pomaria: plantaui in illis lignũ omne fructiferũ. ᶜ Feci mihi piſcinas aquarũ ad irrigandũ ex eis ſaltũ germinantẽ ligna. ᵈ Mercatus ſum mihi ſeruos & ancillas, & vernaculi fuerunt mihi: & quidẽ poſſeſſio armenti & ouium multa fuit mihi. ᵉ Super omnes qui fuerũt ante me in Hieruſalem. ᶠ Congregaui mihi argentum & aurum, & ſubſtantias regum & prouinciarum. Feci mihi cantores & cantatrices, & delitias filiorum hominũ: miniſtros

b ❡ *Magnificaui opera mea, &c.*] Magnificat opera ſua, qui iuxta imaginem conditoris in ſuperna ſuſtollitur. Et ædificat domos, vt veniant pater & filius & ſpiritus ſanctus,

Gen. 49. b & habitent in eis. Et plantat vineas, ad quas Ieſus ligat aſinam ſuam.

2 Tim. 2. d / Rom. 14. a b ❡ *Feci mihi hortos, &c.*] In domo diuitis non ſolũ aurea vaſa ſunt & argentea, ſed & lignea & fictilia. Fiũt igitur & horti propter imbecilliores quoſq; & infirmos. Nam qui infirmus eſt, oleribus veſcitur. Plantantur arbores, non oẽs fructiferæ, vt in Latinis codicibus habemus, ſed omnis fructus, hoc eſt diuerſarum frugum atq; pomorũ, quia diuerſę ſunt gratiæ in eccleſia: & alius eſt ocul⁹, alius ma-

1 Cor. 12. c nus, alius pes: *& quæ verecundiora noſtra ſunt, his maiorem honorem circumdamus.* Inter quas frugiferas arbores æſtimo tenere primatum lignum vitæ, quod eſt ſapientia. Niſi enim in medio illa planteтur, ligna cetera ſiccabuntur.

c ❡ *Feci mihi piſcinas aquarũ, &c.*) Ligna ſaltuum, ligna ſiluarum, quæ nõ ſunt frugifera, quæ poma non afferunt, aluntur nõ imbre cœleſti, nõ ſupernis aquis, ſed his quę in

piſcinas de riuulis colliguntur. Nam & Ægyptus humilis & iacens, quaſi hortus olerum, terrenis & de Æthiopia venientibus aquis irrigatur. Terra verò repromiſſionis, quæ montuoſa eſt & erecta, temporaneam & ſerotinam pluuiam expectat de cœlo. G

SEP.

quid eſſet vtile filiis hominum: quo facto opus eſt ſub ſole numero dierum vitæ ſuæ. Magnificaui opera mea: ædificaui mihi domos, & plantaui vineas, feci hortos & pomaria, & conſeui ea cunctis generis arboribus: & extruxi mihi piſcinas aquarum, vt irrigarem ſiluam lignorum germinantium. Poſſedi ſeruos & ancillas; multamque familiam habui: armenta quoque & magnos ouium greges vltra omnes qui fuerunt ante me in Hieruſalem. Coaceruaui mihi argentum & aurum, & ſubſtantias regum & prouinciarum. Feci mihi cantores, & cantatrices, & delitias filiorum hominum: cyphos & vrceolos in miniſterio ad vina fundenda

d ❡ *Mercatus ſum mihi ſeruos & ancillas, &c.*] Si volumus Eccleſiaſten, vt ſupra diximus, et nũc ad Chriſti referre perſonam, poſſumus ſeruos eius dicere, qui habent ſpiritum timoris in ſeruitute, & ſpiritualia magis deſiderant, q̃ teneant. Ancillas verò eas animas appellare, q̃ adhuc corpori terręq; ſunt deditæ. Vernaculos quoq; illos, qui ſunt quidẽ de eccleſia, & ſeruos & ancillas quib. diximus antecedunt: necdum tñ. libertate donati ſunt, nec nobilitati à domino. Sunt a. & alij in familia eccleſiaſtę ad inſtar boũ & ouium, propter opa & ſimplicitatẽ, qui abſq; ratione & ſcientia ſcripturarũ laborant quidẽ in eccleſia, ſed needũ ad id pueneré, vt homines eſſe mereantᵣ, & redeãt ad imaginem conditoris. Diligẽtius nota, q in ſeruis & ancillis & vernaculis multitudo nõ additur: In bobus vero & ouib. dicitur, poſſeſſio armenti & ouiũ multa fuit mihi. Plura quippe in eccleſia armenta quàm homines ſunt: plures oues quam ſerui, ancillæque

H atque vernaculi. Illud verò quod in fine dicitur.

e ❡ *Super omnes qui fuerũt ante me in Hieruſalem.*] Non ad grandem gloriam pertinet Salomonis, vno patre ſuo rege ſe ditiorem fuiſſe: quia ſub Saule necdum regnabatur in Hieruſalem, & à Iebuſæis, qui ipſi vrbi inſederant, tenebatur. Altius itaque tractandum quæ ſit Hieruſalem, & quomodo Eccleſiaſtes ante omnes qui ſe præceſſerunt reges in Hieruſalem ditior fuerit.

f ❡ *Congregaui mihi argentum, &c.*] Argentum & aurum ſemper ſcript. diuina ſuper ſermone ponit & ſenſu. Vnde & in ſexageſimoſeptimo pſalmo columba quæ interpretatur in ſpiritu, propter maniſeſtiora & viſui expoſita, alas de argẽtatas habet: occultiorem verò intrinſecus ſenſum, in auri pallore operit. Regum autẽ ſubſtantias & prouinciarum ſiue regionum, in credentium congregauit eccleſiam: illorũ regũ, de quibus pſalmiſta canit: *Aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerũt in vnũ.* Illarum quoq; regio- מכרם. Pſal. 2. a
num in quas oculos eleuare Saluator pręcepit: quia iã cãdeant ad metendũ. Poſſunt regum ſubſtantiæ, & philoſophorum dici dogmata & ſcientiæ ſæculares; quas eccle- Ioan. 4. c.
ſiaſticus vir diligẽter intelligẽs, *apprehendit ſapientes in aſtutia eorũ, & perdit ſapientiã ſapientiũ, & prudentiã prudentiũ reprobat.* Cantores quoq; & cantatrices, illi vel illæ ſunt, qui 1. Cor. 1. d
pſallunt ſpiritu, pſallunt & mente. Cantator quaſi vir & robuſtus & ſpiritualis de altioribus canit. Cantatrix verò adhuc quaſi circa materiam volutatur, quam Græci ὕλην vocãt: nec poteſt vocem ſuã in ſublime tollere. Vbicunq; ergo in ſcripturis femina legitur & ſexus fragilior, ad materiæ intelligentiam transferamus. Vnde & Pharao non Exod. 1. d
vult maſculos viuificari, ſed tantũ feminas, quę materiæ ſunt vicinę. Et è cõtrario null⁹ ſanctorũ niſi perraro feminas genuiſſe narrat. Soluſq; Salphaat, q in peccatis mor- Num. 27. a
tuus eſt, oẽs filias genuit. Iacob inter duodecim patriar- Gen. 30. d
chas, vnius filiæ pater eſt, & ob ipſam periclitatur. Delitiæ quoq; filiorũ hominũ ſuper ſapiẽtia intelligẽdæ, q̃ ad inſtar paradiſi habet poma varia, & multiplices voluptates. Et de ipſa pcipitur: *Delectare in domino, & dabit tibi petitiones*

A 3 cordis

cordis tui Et in alio loco: *Torrēte voluptatis tuæ potabis eos.* Nā
A & de vini fuſoribus & vini fuſuricibus (ad diſtinctionem
Ibid 15 b quippe nunc maſculini generis, feminino genere volui
Pſal 30 a declinare, quod latinus ſermo non recipit) aliud multo q̄
οἰνοχόους οἰνοχόας. in promptu eſt. Aquila interpretatur: Non n. homines, viros videl. & feminas, ſed vaſculorum ſpecies nominauit, κυλίκια ἐκ κυλικίων, vocās, quod
b ſiddah c ſidda Hebraice dicitur [b] שדה & [c] שדות. Denique Symmachus, licet verbū non potuerit exprimere de verbo, ab hac opinione nō longe eſt, dicēs menſurarū ſpecies & appoſitiones. Siue igi. urceos, ſiue ſcyphos, ſiue crateres, q in miniſterijs ordinant̄, auro gemmiſque diſtinctos, Salomon. habuiſſe credendū eſt, & quod ex vno τῷ κύλικι, i. e. cratere alijs μικροῖς minorib. ſc. vaſclis hauriret̄, & per miniſtrorū manus potantiū vinum turba ſuſciperet. Quia igit Eccleſiaſten interpretamur in Chriſto, & ſapiētia in cratere miſto, in Prouerbijs ꝓtereuntes
Prou. 9 a ad ſe conuocat: Corpus domini cratere magnum debemus accipere: in quo nō meraca diuinitas, vt in cœleſtib. fuit: ſed ꝓpter nos humanitate media tēperata eſt, & p apoſtolos in minora κυλίκια ſcyphos patuulos & crateres, in toto orbe credentibus effuſa ſapientia eſt.

B a ¶ *Et magnificatus ſum, & adieci ſapientiā ſuper omnes.*] Magnificatum Eccleſiaſten minime videt̄ domino cōuenire, niſi forte ei illud aptem[9].
Luc 2 g *Proficiebat ſapientia & ætate & gratia.* Et: *Propter quod illum*
Phil 2 b *Deus exaltauit, & donauit illi nomen.* Quod autem ait.

b ¶ *Qui fuerunt ante me in Hieruſale.*] De his dicit qui ante aduentū ſuū congregationem ſanctorū & eccleſiā gubernauerunt. Si ſpiritualiter intelligim[9] ſcripturas, ditior eſt Chriſt[9] omnibus: ſi tantū carnaliter, melius intelligit̄
Exod 34 g ſynagoga quā eccleſia. Tulit
2 Cor 3 a ergo velame quod fuerat poſitū ſuper vultū Moyſi: & pleno lumine faciē eius videre nos fecit. Porrò aſtitiſſe ſapiētiam ſibi: ille ſenſus eſt, quod etiā in carne poſito ſibi ꝑmāſerit ſapiētia. Qui profectum habet in ſapientia, nō ei ſtat ſapientia. Qui autem non recipit profectum, nec per momenta ſuccreſcit, ſed ſemper in plenitudine eſt, iſte dicere poteſt: Aſtat mihi ſapientia.

c ¶ *Et omne quod poſtulauerū oculi mei, nō tuli ab eis, &c.*] Oculi animę & mētis intuitus, cōtēplationē deſiderāt ſpirituale: q̄ peccator ignorās, ꝓhibet à vera iucunditate cor ſuū. Huic ſe ergo Eccleſiaſtes totū dedit, & leues tribulationes in ſæculo, æterna gloria cōpenſauit. Hæc n. portio noſtra eſt, ꝓmiumq; ꝑpetuū, ſi hic ꝓ virtutib. laboremus.

d ¶ *Et reſpexi ego ad omnia opera mea, quæ fecerunt manus meæ, & in quo laborauerā faciens.*] Qui cum diligentia & cautione agit vniuerſa, hic poteſt dicere.

HEB.

ſtros vini & miniſtras. [a] Et magnificatus ſum, & adieci ſapientiā ſuper oēs, [b] qui fuerunt ante me in Hieruſalē: & quidē ſapientia mea aſtitit mihi. [c] Et omne quod poſtulauerūt oculi mei, nō tuli ab eis: nec prohibui cor meū ab omni lætitia: quia cor meū lætatū eſt in omni labore. Et hæc fuit portio mea ex omni labore meo. [d] Et reſpexi ego ad omnia opera mea, quæ fecerūt manus meæ, & in labore quo laborauerā faciens: [e] Et ecce omnia vanitas, & volūtas ſpiritus. [f] Et nō eſt abundantia ſub ſole. [g] Et reſpexi ego vt viderem ſapientiam, errores, & ſtultitiā: quia quis eſt hominum qui poſſit ire poſt regem ante factorem ſuum? [h] Et vidi ego quia eſt abundantia ſapientiæ ſuper ſtultitiam: ſicut abundantia lucis ſuper tenebras. [i] Sapiētis oculi in capite eius, & ſtultus in tenebris ambulat. Et cognoui ego quia euentus vnus eueniet omnibus eis. [k] Et dixi ego in corde meo: ſicut euentus ſtulti, ita & mihi eueniet, & vt quid ſapiens factus ſum ego? Et locutus ſum in corde meo, quoniā hoc quoque vanitas. Nō enim erit memoria ſapientis cum

SEPT.

denda & ſupergreſſus ſum opibus omnes qui ante me fuerunt in Hieruſalem. Sapientia quoque perſeuerauit mecum, & omnia quæ deſiderauerunt oculi mei non negaui eis: nec prohibui cor meum quin omni voluptate frueretur, & oblectaret ſe in his quæ præparaueram. Et hanc ratus ſum partem meam, ſi vterer labore meo. Cumque me conuertiſſem ad vniuerſa opera quæ fecerant manus meæ, & ad labores in quibus fruſtra ſudaueram, vidi in omnibus vanitatem, & afflictionem animi, & nihil permanere ſub ſole. Tranſiui ad contemplandam ſapientiam, erroreſque & ſtultitiam. Quid eſt, inquam, homo vt ſequi poſſit regem factorem ſuum? Et vidi quia tantum præcederet ſapiētia ſtultitiam, quantum differt lux à tenebris. Sapientis oculi in capite eius, ſtultus in tenebris ambulat. Et didici quod vnus vtriuſque eſſet interitus, & dixi in corde meo: Si vnus & ſtulti & meus occaſus erit, quid mihi prodeſt quod maiorem ſapientiæ dedi operam? Locutuſq; cum mente mea, animaduerti quod hoc quoque eſſet vanitas. Non enim erit memoriu

e ¶ *Et ecce omnia vanitas, & voluntas ſpiritus.*] Quo modo in C
ceteris vilia cuncta reputat quæ ſub ſole ſunt, & pro voluntatum varietate diuerſa. Pſal 18 a

f ¶ *Et nō eſt abundātia ſub ſol.*] Chriſtus *in ſole poſuit tabernaculum ſuum.* Itaq; qui necdum ad ſolis claritatem, ordinem, conſtantiamq; peruenit, in hoc Chriſt[9] nec habitare poterit, nec abundare.

g ¶ *Et reſpexi ego vt viderem ſapientiā, errores & ſtultitiā: quia quis eſt hominum qui poſſit ire poſt regem ante factorem ſuum?*] Quia in ſuperioribus vſque ad eū locū in quo ſcriptura ait: Sapientis oculi in capite eius: vno cuncta ſermone cōprehenderam, volēs ſenſum breuiter indicare, & ob id curſū ſecundū anagogen aliqua perſtrinxerā: nūc iuxta illud quod cœperā, exponere debeo. Multū enim à Septuaginta interpretatione in hoc loco diuerſus eſt ſens[9]. Dicit autē ſe poſt delicias voluptateſq; damnatas, reuertiſſe ad ſapientiam perquirendā: in qua plus erroris ſtultitiæque repererit, quā veræ certæque prudentiæ. Nō n. puto poſſe homine tam liquido & pure ſcire ſapientiā creatoris & regis ſui, quā ſcit ille q conditor eſt. Itaq; & illa ō nouim[9], opinati nos potius quam tenere, & æſtimare magis quā ſcire quod verum eſt.

h ¶ *Et vidi ego quia eſt abūdantia ſapientiæ ſuper ſtultitiā, ſicut abundātia lucis ſuper tenebras.*] D
Licet, inquit, ipſam hominū ſapiētiam miſtam errore ꝑuiderim: nec tam pure in noſtros animos illabi poſſe, quā eſt in rege & cōditore noſtro: tamen magnam etiam in eo quod eſt, differentiam inter illā & ſtultitiā eſſe cognoui: quantum poteſt diſtare dies à nocte, lumen à tenebris.

i ¶ *Sapientis oculi in capite eius, & ſtultus in tenebris ambulat, &c.*] Qui in perfectum virū peruenerit, & meruerit vt caput ipſius Chriſtus ſit, oculos ſuos ſemp habebit ad Chriſtū, & eos in ſublime eleuans, numquā de inferioribus cogitabit. Cum hęc ſe ita habeant, & inter ſapientē & ſtultū tanta diſtantia ſit, quod alter diei, alter tenebris cōparetur: Ille oculos ad cœlum leuet, iſte in terram deprimat, repente mihi cogitatio iſta ſubrepſit, quare ſapiens & ſtultus communi finiantur interitu: cur eadem plaga, idem euentus, eadem mors, pares vtrumque anguſtię premant.

k ¶ *Et dixi ego in corde meo, ſicut euentus ſtulti, ita & mihi eueniet. Et vt quid ſapiēs factus ſum ego, &c.*] Dixi, ſapiēs & ſtultus, iuſtus & impius, æquali ſorte morientur, & omnia in hoc ſæculo mala, euentu ſimili ſuſtinebunt: quid ergo mihi prodeſt quod ſecut[9] ſum ſapientiā, & plus ceteris laboraui? Rurſus cogitās & diligenter meā mente pertractās, ſententiā meam vanam eſſe deprehendi. Nō enim ſimiliter ſapiens & inſipiens habebunt in futuro memoriam: quando

E quando cōſummatio veniet vniuerſitatis, & neqaq̄ pari exitu tenebunt: quia hic ad refrigeria, ille perget ad pœnā. Apertius in hoc loco ſenſum Hebraicum LXX. ioterpreres tranſtulerunt: licet verborum ordinem non ſint ſecuti: καὶ ἵνα τί σοφὸς ἐγενόμην ἐγώ; τότε περισσὸν ἐλάλησα ἐν καρδίᾳ μου, διότι ἄφρων ἐκ περισσεύματος λαλεῖ, ὅτι καί γε τοῦτο ματαιότης· ὅτι οὐκ ἔστι μνήμη τοῦ σοφοῦ μετὰ τοῦ ἄφρονος εἰς αἰῶνα, &c. i. e. *Et vt quid ſapiens factus ſum ego? tunc abundanter locutus ſum in corde meo: quoniam inſipiens ex abundantia loquitur, quoniam hoc quoque vanitas: quia non eſt memoria ſapientis cum ſtulto in æternū, &c.* Quod videl. priorem opinationem ſuam ſtultam eſſe cōuincens, inſipienter ſe locutū eſſe teſtatus ſit & eraſſe: quia ante ſic ſenſerit.

Ioan. 5 d a ¶ *Et odiui vitam, quia malum, &c.*] Si mundus in maligno poſitus eſt, & in tabernaculo
Rom. 7 d iſto Apoſtolus ingemiſcit, dicens: *Miſer ego homo: quis me liberabit de corpore mortis huius?* recte odio habet omne quod ſub ſole factū eſt. Ad cōparationē quippe paradiſi, & illi⁹ vitę beatitudinē, in qua ſpiritualib. pomis & virtutū delitijs fruebamur: nunc quaſi in
Geneſ 3 d ergaſtulo & carcere ſumus & valle lacrymarum: in ſudore vult⁹ noſtri comedētes panē.
b ¶ *Et odiui ego omnem laborem meum, &c.*] Videtur qoidem
F de diuitijs & opibus retractare, ꝙ ſecundum euangelium repentina morte ſubtracti, quali moriamur hærede oc-
Luc. 12. f ſciam⁹: vtrū ſtultus an ſapiēs ſit, q noſtro eſt labore fruiturus. Quod Salomoni quoq;
3. Reg 12. accidit: nō enim ſimilē ſui habuit filium Roboam. Ex quo intelligim⁹, ne filiū quidē patris hæreditate dignū eſſe, ſi ſtultus ſit. Sed mihi altius cōtemplanti, de labore videtur dicere ſpirituali: ꝙ diebus ac noctib. vir ſapiens in ſcripturis laboret, & cōponat libros, vt memoriā ſui poſteris derelinquat, & nihilomin⁹ in manus ſtultorū veniāt: q frequēter ſecundū peruerſitatē cordis ſui, ſemina inde hæreſeos capiant, & alienos labores calumniētur. Si. n. de corporalibus diuitijs nunc Eccleſiaſtæ ſermo eſt, quid neceſſe fuit de labore & opibus dicere? *Et dominabitur in omni labore meo, in quo laboraui, & in quo ſapiens factus ſum ſub ſole.* Quæ enim ſapientia eſt, terrenas diuitias congregare?
c ¶ *Et conuerſus ſum ego, &c.*] Vt ſupra de incerto loquit̄ hærede: quia vtrū ſtultus an ſapiēs laboris alterius dominus futurus ſit, ignoret. Nunc eadem qoidem repetit, ſed in illo diuerſus eſt ſenſus, ꝙ etiam ſi filio, ſi propinquo ſi noto alicui ſubſtantiam laboreſq; dimittat, nihilominus tamen in eundem circulum res recurrat, vt alter labore alterius perfruatur, & ſudor mortui, deliciæ ſint viuentis. Sc vnuſ- G quiſq; conſideret, & videbit quāto libros labore cōponat: quo modo ſæpe ſtylū vertat, iterū q̄ digna legi ſint ſcripturus, & homini qui non laborauit, det partem ſuam. Quid enim, vt ante iā dixi, ad opes terrę pertinēt ſapientia ſciētia, & virtus, & in quibus ſe laboraſſe teſtatus eſt: cum ſapientiæ, ſcientiæ, atq; virtutis ſit calcare terrena.
d ¶ *Non eſt bonum homini, niſi quod comedit & bibit, &c.*] Poſtquam vniuerſa tractaui, & nihil iniuſtius eſſe perſpexi, quā alterius labore alterū perfrui: tunc mihi viſum eſt hoc in rebus eſſe iuſtiſſimum, & quaſi Dei donū, vt ſuo quis labore frueretur, bibens & comedēs, & ꝓ tempore parcens opibus cōgregatis. Si quidem munus Dei eſt, talem viro iuſto dari mentē, vt ea q̄ curis, vigilijſq; quæſiuit, ipſe conſumat. Sicut ē contrario iræ Dei eſt, vt peccator dieb. ac noctibus opes cōgreget, & nequaquā eis vtēs his relinquat qui in cōſpectu Dei iuſti ſunt. Sed & hoc, inquit, diligenter inſpiciens, & vidēs omnia morte finiri, vaniſſimum iudicaui. Hæc interim ſecundum litterā, ne videamur penitus ſimplicē ꝓterire ſenſū, & dū ſpirituales diuitias ſequimur, hiſtoriæ H contēnere paupertatē. Quid n. boni eſt, aut quale Dei munus, vel ſuis opibus inhiare, & quaſi fugientem percipere voluptatē: vel alienū laborē in ꝓprias delicias vertere, & hoc putare donū eſſe Dei, ſi alienis miſerijs & laborib. perfruamur? Bonū eſt itaq; veros cibos, & verā ſumere portionē: quos de agni carne & ſanguine in diuinis voluminib. inuenimus. Quis n. vel comedere, vel cū opus eſt, parcere Matt. 7. a
pōt abſq; Deo? qui ꝓcepit ſanctum canibus nō eſſe mittendum. Prou. 31 b
& docet quo modo in Prou. 25. b
tēpore cōſeruis ſint danda cibaria: & iuxta aliū ſenſum, inuentū mel tantū comedere, quantū ſufficit? Pulchre autē homini bono Deus dat ſapientiā, & ſcientiā, & lætitiam. Niſi. n. bonus fuerit, & mores ſuos ꝓprio arbitrio ante correxerit, ſapientiā, & ſcientiā, & lętitiā nō meret̄, ſecundū illud ꝙ alibi dicit: Seminate vobis in iuſtitia: vindemiate in fructu vitæ: illuminate vobis lumē ſciētiæ. Seminanda Oſee 10 d.
quippe iuſtitia, & vitę fructus Sec. 70.
eſt demetēdus, & poſtea ſcientiæ lumē poterit apparere. Vt ergo bono corā ſe dedit Deus ſapiētiā, &c. ſic peccatorē ſuo arbitrio derelīquēs, fecit cōgregare diuitias, & hinc & inde peruerſorū dogmatū cōſuere ceruicalia. Quæ cū vir ſāctus & placēs Deo viderit intelligit,

HEB.

cum ſtulto in æternū: eo quod ecce dieb. qui ſuperuenient, vniuerſa obliuio operiet, & quo modo morietur ſapiens cū ſtulto? a Et odiui vitā, quia malū ſuper me op⁹ quod factum eſt ſub ſole: quia omnia vanitas & paſtio venti. b Et odiui ego ōnē laborē meū, quem ego laboraui ſub ſole: quia dimitto illum homini qui futurus eſt poſt me. Et quis ſcit vtrū ſapiēs ſit, an ſtult⁹? & dominabit̄ in omni labore meo, quo laboraui, & in quo ſapiens factus ſū ſub ſole, ſed & hoc vanitas. c Et cōuerſus ſum ego vt renunciarē cordi meo in omni labore meo quo laboraui ſub ſole: quia eſt homo cui labor ei⁹ eſt in ſapiētia, & ſcientia, & virtute, & homini qui nō laborauit, illi dabit partem ſuam. Et quidem hoc vanitas & nequitia magna. Quid n. fit homini in omni labore ſuo & in volūtate cordis ſui quia ipſe laborat ſub ſole? Quia oēs dies eius dolorū & iracūdię curarūque, & quidē nocte non dormit cor eius, ſed & hoc vanitas. d Nō eſt bonū homini: niſi quod comedit, & bibit, & oſtēdit animæ ſuę bonum in labore ſuo. Et quidē hoc vidi ego, quia de manu Dei eſt. Quis enim comedit, & quis parcit ſine illo, qui homini bono coram ſe dedit ſapientiam, ſcientiam, & lætitiam: & peccanti dedit ſolicitudinem, vt augeat & cōgreget quæ videtur bona

SEP.

ria ſapientis ſimiliter vt ſtulti in perpetuum & futura tempora obliuione cuncta pariter operient. Moritur doctus ſimiliter vt indoctus, & idcirco tæduit me vitæ meæ, videntem mala vniuerſa eſſe ſub ſole, & cuncta vanitatem & afflictionem ſpiritus. Rurſus deteſtatus ſum omnem induſtriam meam, qua ſub ſole ſtudioſiſſime laboraui, habiturus hæredem poſt me quem ignoro vtrum ſapiens an ſtultus futurus dominabitur in laboribus meis, quibus deſudaui & ſolicitus fui. Et eſt quicquam tam vanum? Vnde ceſſaui, renunciauitque cor vltra laborare ſub ſole. Nam cum alius laboret in ſapientia & doctrina & ſolicitudine, homini otioſo quæſita dimittit. Et hoc quoque vanitas, & magnum malum. Quid enim proderit homini de vniuerſo labore ſuo & afflictione ſpiritus, qua ſub ſole cruciatus eſt? Cuncti dies eius doloribus & ærumnis pleni ſunt, nec per noctem mente requieſcit: Et hoc nonne vanitas eſt? Nonne melius eſt comedere & bibere, & oſtendere animæ ſuæ bona de laboribus ſuis? Et hoc de manu Dei eſt. Quis ita deuorabit, & delicijs affluet vt ego? Homini bono in conſpectu ſuo dedit Deus ſapientiam, & ſcientiam, & lætitiam: peccatori autem dedit afflictionem, & curam ſuperfluam, vt addat & congreget, & tradat ei qui placuit

A intelligit,quia vana ſunt,& ſpiritus p̄ſumptione compo-
ſita.Nec mirandum quod dixerit: Peccatori dedit ſolici-
107 citudinem,&c Ad illumenim ſenſum,de quo ſæpe tracta-
ui,boc reſetendum eſt. Proptetea datam ei eſſe ſollicitu-
dinem, ſiue diſtentionem quia peccatot fuerit, & non
eſſe cauſam diſtenſionis in
Deo, ſed in illo qui ſponte
ſua ante peccauerit.

CAPVT III.

OMnibus tempus, &c.]In-
certū & fluctuātē ſtatū
cōditionis humanę in ſupe-
rioribus docuit: Nunc vult
oſtēdere omnia ſibi in mūdo
eſſe cōtraria,&nihil ſtare per
petuū,eorum duntaxat q̄ ſub
cælo ſūt intra tēp⁹:qa ceteræ
ſubſtātię ſpirituales nec ſub
cœlo,nec tēpore cōtinentur.
b¶ Tempus pariendi, &c.]Nul-
li dubium quod ortus & in-
teritus hominū Deo notus ſit
finitus,&id ipſū eſſe parete,
quod plātare, mori, & quod
plātarū eſt euellere.Sed quia
Eſa. 16 c in Eſaia legim⁹: *A timore tuo*
domine cōcepim⁹ & parturiuim⁹
& peperimus: hoc dicendum,
ꝙ perfecto viro partus iſte
qui de timore natus eſt, cum
Deū amare cœperit,morietᷣ.
Perfecta quippe dilectio fo-
1 Ioan. 4. d ras mittit timotē. Hebræi o-
mne hoc ꝙ de contrarietate
B temporum ſcriprū eſt, vſq;
ad iſtum locū in quo ait: *Tē-*
pus belli, & tempus pacis, ſuper
Iſraël intelligunt.Et quia nō
neceſſe eſt ſuper ſingulos ver
ſus ponere quid interpretētᷣ
& ſentiant, perſtringam bre-
uiter, latiorem diſſertionem
lectoris ingenio derelīquēs.

HEB.

bona ante faciem Dei.
Sed & hoc vanitas, &
præſumptio ſpiritus.

CAPVT III.

HEB.

ᵃOMnibus tempus
eſt, & tempus o-
mni rei ſub cælo. ᵇTē-
pus pariendi, & tem-
pus moriendi. Tem-
pus plantandi, & tem-
pus euellendi quod
plantatum eſt. ᶜTem-
pus occidendi,& tem-
pus ſanandi. ᵈTempus
deſtruendi, & tempus
ædificandi. ᵉ Tempus
flendi, & tempus ri-
dendi. ᶠTempus plan-
gendi, & tempus ſal-
tandi.ᵍ Tempus ſpar-
gendi lapides,& tēpus
colligendi lapides.
ʰ Tempus amplexan-
di,& tempus lōge fieri
ab amplexu. ⁱ Tempus
acquirendi, & tempus
cuſtodiēdi, & tempus
proiiciendi. ᵏ Tempus
ſcindendi, & tempus
conſuendi.

ᵃTem-

Tempus fuit generandi & plātandi Iſraël: tēpus moriēdi,
& ducendi in captiuitatem. Tempus occidendi eos in Æ-
gypto,& tempus de Ægypto liberandi. Tēpus deſtruendi
templi ſub Nabuchodonoſor,& tempus ædificādi ſub Da-
rio.Tempus flendi & plangendi euerſionē vrbis, & tēpus
ridendi,atque ſaltandi ſub Zorobabel, Ezdra, Nehemia.
Tempus diſpergendi Iſraël, & tempus in vnū cōgregandi.
Tempus quaſi cingulū & baltheum circundandi Deo po-
pulum Iudæorum, & tempus ducendi eos in Babyloniam
captiuitatem,& ibi computreſcere trans Euphraten Lege
Hier. 13. περίζωμα Hieremiæ. Tempus quærendi illos & ſeruandi,
tempus pdendi illos & p̄iiciendi.Tempus ſcindēdi Iſraël,
& tempus iterum conſuendi. Tempus tacendi prophetas
nunc in captiuitate Romana: & tempus loquendi eos tūc,
quando &t in hoſtili terra Dei conſolatione & alloquio nō
carebant. Tempus dilectionis, qua eos ſub patribus ante
dilexit, & tempus odij, quando in Chriſtum intulerunt
manus. Tempus prælij modo non agentibus eis pœniten-
tiam,& tempus pacis in futuro, quando intrante plenitu-
dine gentium omnis Iſraël ſaluus erit.
Rom 11 e c ¶ *Tempus occidendi, & tempus ſanandi*.]Ei occidendi tem-
Deut 32 f pus eſt & ſanandi,qui ait: *Ego occidā, & ego viuificabo*.Sanat
Pſal. 100.b ad pœnitentiam prouocans.Occidit, iuxta illum ſenſum:
In matutino interficiebam omnes peccatores terræ.
d ¶ *Tempus deſtruendi, & tempus, &c.*] Non poſſumus ædi-
Hier. 1 e ficare bona, niſi priùs deſtruxerimus mala. Iccirco ſic &
Hieremiæ verbum à Deo datum eſt: vt ante eradicaret, &
ſuffoderet,& perderet, & poſtea ædificaret atque planta-
ret.
Luc 6 d e ¶ *Tempus flendi, & tempus ridendi*.]Nunc flendi tempus
eſt,& in futuro ridendi. *Beati enim flentes, quoniam ipſi ri-*
debunt.

f ¶ *Tempus plangendi, &c.*]Iccirco corripiuntur in euange- C
lio,quibus dominus ait: *Lamētauimus vobis, & non planxiſtis:* Luc 7. e
cantauimus vobis, & non ſaltaſtis Plangendum eſt in præſen-
tiarum: vt poſtea ſaltare valeamus, illa ſaltatione qua ſal-
tauit Dauid ante arcā teſtamenti,& Saulis filiæ diſplicens, 2 Reg. 6. e
magis placuit Deo: quia quis
in p̄ſenti ſęculo ſua plāgit pec
cata,ridebit potius in futuro.
g ¶ *Tempus ſpargendi lapides, &*
tempus colligendi lapides.]Miror
quomodo vir diſertiſſimus
rem ridiculam in hoc loco
dixerit: De deſtructione, in-
quiēs, & ædificatione domo-
rū Salomonis ſermo eſt, quod
homines nunc deſtruant, nūc
ædificēt: alij cōgregent lapi-
des ad ædificia cōſtruenda: a-
lij, q̄ extructa ſunt,deſtruant:
ſecundū illud Horatianum: Horatius 1. epiſtolarū
Diruit, ædificat, mutat quadrata
rotundis, Æſtuat, & vitæ diſcon-
uenit ordine toto. Hoc verū re-
cte,an pperam dixerit, lecto-
ris arbitrio derelinquo. Nos
prioris explanationis ſequa-
mur ordinē. Tēpus ſpargen-
dorū & congregandorū lapi-
dum eſſe dicentes, iuxta illud
quod in euāgelio ſcriptū eſt:
Potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſci- Matt 3 b
tare filios Abrahæ. Quod tēpus
fuerit gentilis populi diſper-
gendi: & tēpus rurſum in ec-
cleſiam congregandi: legi in D
quodā libro, iuxta Lxx. tamē
interpretes, q dixerunt: tēpus
mittendi lapides,& tēpus col-
ligendi: ſeueritatē legis anti-
quæ euangelij gratia tēpera-
tam. Lex quippe rigida, in-
benigna, nō parcēs, peccantē
interficit. Euāgelij gratia mi-
ſeretur, & ad pœnitentiā p̄uocat.Et hoc eſſe tempus mit-
tendorum lapidum ſiue congregandorum, quod lapides
mittantur in lege, colligantur in euangelio. Hoc verum
vere dictum ſit an falſo, ſuo imputetur auctori.
h ¶ *Tempus amplexandi, &c.*] Iuxta ſimplicem intelligen-
tiam manifeſtus eſt ſenſus(Apoſtolo in eadem verba con-
gruente: *nolite fraudare inuicem, niſi forte ex conſenſu ad tempus,* 1. Cor 7 a
vt vacetis orationi) liberis dandam operam, & rurſum con-
tinentiæ. Vel quod tempus fuerit amplexandi, quando
vigebat illa ſententia: *Creſcite & multiplicamini, & replete* Geneſ. 1 d
terrā. Et tempus procul à cōplexu fieri, quādo ſucceſſit. Tē-
pus nunc in anguſto eſt: *Superest vt & qui habent vxores, ſic*
ſint quaſi non habeant. Si autem voluerimus ad altiora con- 1 Cor 7. e
ſcendere, videbimus ſapientiā amplexari amatores ſuos.
Honora quippe, ait *eam, & amplexabitur te*: intra q; vlnas ſuas Prou. 4. b
& gremium ſtrictiori tenebit cōplexu. Porrò quia nō po-
teſt humanus animus ſemper in ſublime tendi, & de diui-
nis & altioribus cogitare: nec iugiter eſſe in cōtemplatio-
ne rerum cœleſtium, ſed interdum neceſſitatibus corporis
indulgere: propterea tempus eſt amplexandi ſapientiam,
& eam ſtrictius cōtinendi, & tempus relaxandi mentē ab
intuitu complexuq; ſapientiæ: vt curæ corporis, & his qui-
bus vita noſtra abſq; peccato indiget, ſeruiamus.
i ¶ *Tempus acquirendi, & tempus perdendi. Tempus cuſtodiendi,*
& tempus proiiciendi, &c.] Sub diuerſis ſermonibus, idem
omne qui ſupra ſenſus eſt, in eo quod ait: *Tempus deſtru-*
endi, & tempus ædificandi. Ac deinde.
k ¶ *Tempus ſcindendi, & tempus conſuendi, &c.*]Quo modo
enim ſynagoga deſtruitur, vt ædificetur eccleſia, & in lege
fiunt ſciſſiones, vt Euangelia conſuantur: quod Euan-
geliſtæ ſinguli perpetrarunt, de lege & prophetis aduen-
tus dominici teſtimonia conſuentes, ita & tempus
fuit

SEPT.

placuit Deo. Sed & hoc
vanitas eſt. & caſſa ſoli-
citudo mentis.

CAPVT III.
SEPT.

OMNIA tempus
habent & ſuis ſpa-
cijs tranſeunt vniuerſa
ſub cælo. Tempus naſcen-
di, tempus moriendi. Tem-
pus plantandi, & tempus
euellendi quod plantatum
eſt. Tempus occidendi, &
tempus ſanandi. Tempus
deſtruendi, & tempus æ-
dificandi. Tempus flendi,
& tempus ridendi. Tem-
pus plangendi, & tem-
pus ſpargendi lapides, &
tempus colligendi. Tempus
amplexandi, & tempus
longe fieri ab amplexibus.
Tempus acquirendi, &
tempus perdendi. Tempus
cuſtodiendi, & tempus
abiiciendi. Tempus ſcin-
dendi, & tempus con-
ſuendi.

Tem-

E fuit quærendi & cuſtodiendi Iſraël: tempus perdendi & proijciendi illum. Vel certe tempus quærendi populum ex gentibus, & tempus perdendi populum Iudæorum: Tēpus cuſtodiendi credentes ex nationibus, & tempus abijciendi incredulos ex Iſraël.

a ¶ *Tempus tacendi, & tempus loquendi.*] Pythagoricos reor; quorū diſciplina eſt tacere ꝑ quinquenniū, & poſtea eruditos loqui; hinc originē ſui traxiſſe decreti. Diſcam⁹ itaque & nos prius non loqui, vt poſtea ad loquēdū ora reſeremus. Sileam⁹ certo tempore, & ad p̄ceptoris eloquia pendeamus. Nihil nobis videatur rectū eſſe, niſi q̄ diſcimus: vt poſt multū ſilentiū, de diſcipulis efficiamur magiſtri. Nunc vero ꝑ ſęculorū quotidie in peius labentium vitio, docemus in eccleſijs q̄ neſcimus. Et ſi compoſitione verborū, vel inſtinctu diaboli, q fautor errorū eſt, plauſ⁹ populi excitauerimus, cōtra conſciētiā noſtram ſcire nos arbitramur, de quo alijs potuimus ꝑſuadere. Omnes artes abſq; doctore non diſcimus: ſola hęc tā vilis & facilis eſt, vt nō indigeat p̄ceptore.

b ¶ *Tempus amandi, & tempus odiendi.*] Tempus amādi poſt Deum liberos, vxorē, ꝓpinquos: & tēpus odiendi eos in
F martyrio: cū pro Chriſti confeſſione rigidos pietas oppugnat inimica. Vel certe tēpus amandi legē, & ea quę à lege fuerāt imperata, circuncīſionē, hoſtias, ſabbatū, neomenias: & tempus odiendi ea, euangelij gratia ſuccedente. Nec non & hoc dici poteſt:
1.Cor.13.d Quoniā *nunc per ſpeculum videmus & in ænigmate*: tempus eſſe præſentia diligendi, & in futurum, tempus adueniet, quando cernentes faciē ad faciem, & in melius proficiētes, incipiemus odiſſe & deſpicere quod amauimus.

c ¶ *Tempus belli, & tempus pacis, &c.*] Quam diu in præſenti ſæculo ſumus, tēpus eſt belli: cum autem migrauerimus
Pſal 75 a de hoc ſæculo, pacis tempus adueniet. In pace enim eſt locus Dei, & ciuitas noſtra Ieruſalem, de pace ſortita vocabulum eſt. Nemo ergo ſe nunc putet eſſe ſecurum in tempore belli: vbi certandum eſt, & apoſtolica arma tractanda, vt victores quondam requieſcamus in pace.

d ¶ *Quæ abundantia eſt facienti in quibus ipſe laborat, &c.*] Nō me fugit quod à pleriſq; in hoc loco dictum ſit quod propterea Deus in p̄ſenti ſæculo etiam peruerſorum dogmatum magiſtris conceſſerit occupationē, ne mens hominis otioſa torpeſceret: & hoc eſſe bonū, quod fecit Deus in tēpore ſuo, & nihilominus nequire eos naturā & rerū ſcientiam cōprehendere. Mihi vero ab Hebræo qui me in ſcripturis erudiuit, ita expoſitum eſt. Cū omnia ſuo labantur tēpore, & ſit tempus deſtruendi & ędificandi, flendi atque
I ridendi, tacendi atq; loquēdi, & cætera q̄ dicta de tempore ſunt: qd. fruſtra conamur & tendimus, & breuis vitæ labo-
Matt.6 d res putamus eſſe perpetuos? Nec cōtenti ſumus ſecundum euangeliū, malitia diei, nihilq; in craſtinū cogitem⁹. Quid n. poſſumus habere in hoc ſæculo amplius laborādo, in quo idē tñ à Deo hominib. datum eſt, vt aliu⁹ alia ſectando haberet, in quib. erudiri & exercere ſe poſſet. Deus n. omne quod fecit, bonum eſt, ſed bonum in tēpore ſuo. Bonū eſt vigilare atq; dormire: nec tñ ſemper vigilare aut dormire

HEB.

ᵃ Tempus tacendi, & tēpus loquēdi. ᵇ Tēpus amādi, & tēpus odiendi. ᶜ Tempus belli, & tempus pacis. ᵈ Quæ abundātia eſt facienti in quibus ipſe laborat. Vidi occupationē quā dedit Deus filijs hominū, vt occupētur in ea. Vniuerſa fecit bona in tempore ſuo, & quidē ſæculum dedit in corda eorum, vt non inueniat homo opus quod fecit Deus ab initio vſque in finē. ᵉ Cognoui quia non eſt bonū, niſi lætari & facere bonum in vita ſua. Et quidē ōnis homo qui comedit, & bibit, & oſtēdit bonum in omni labore ſuo, ex dono Dei eſt. ᶠ Cognoui quia omnia quæ fecit Deus, ipſa erunt in æternū: ſuper illa non poteſt adijci, & ab illis nō poteſt auferri: & Deus fecit vt timeant à facie eius. ᵍ Quid eſt quod fuit, ipſum eſt quod erit, & q̄ futura ſūt, iā fuerunt, & Deus quæret eū qui per-

SEPT.

Tempus tacendi, & tempus loquendi. Tempus dilectionis, & tempus odij. Tempus belli, & tempus pacis. Quid habet amplius homo de labore ſuo? Vidi afflictionem quam dedit Deus filijs hominum, vt diſtendantur in ea. Cuncta fecit bona in tempore ſuo, & mundum tradidit diſputationi eorum, vt non inueniat homo opus quod operatus eſt Deus ab initio vſque ad finem. Et cognoui quod non eſſet melius niſi lætari, & facere bene in vita ſua. Omnis enim homo qui comedit & bibit, & videt bonum de labore ſuo, hoc donum Dei eſt. Didici quod omnia opera quæ fecit Deus perſeuerent in perpetuum. Non poſſumus eis quidquam addere, nec auferre quæ fecit Deus vt timeatur. Quod factum eſt, ipſum permanet. Quæ futura ſunt, iam fuerunt, & DEVS inſtau-

bonum eſt: quia viciſſim iuxta diſpoſitionem Dei bonum eſt, vnum quodque, cum opus eſt. Dedit quoq; Deus mū- G
dum ad inhabitandum hominibus, vt fruantur varietatibus tēporum, & non quærant de cauſis rerum naturalium: quomodo creata ſint omnia, quare hoc vel illud ab initio mūdi vſq; ad cōſūmationē ſe cerit creſcere, manere, mutari

e ¶ *Cognoui quia non eſt bonū, niſi lætari & facere bonū in vita ſua. Et quidem omnis homo qui comedit, & bibit, & oſtēdit, &c.*] Propterea colonus & hoſpes mundi homo datus eſt, vt breui vita ſua fruatur tempore, & ſpe prolixioris ætatis abſciſa, cuncta q̄ poſſidet quaſi ad alia profecturus aſpiciat, & q̄ poteſt bene faciat in vita ſua: nec fruſtra ob congregandas opes, cogitationib. torqueatur. Neq; ſe putet plus de ſuo labore lucrari poſſe, q̄ cibum & potum, & ſi quid de opib. ſuis in bonis operib. expenderit: hoc ſolum donum Dei eſt. Ex quibus non, vt quidā æſtimant, ad luxuriam, & delitias, & ad deſperationē, ſecundum illud Eſaiæ: *Manducemus & bibamus: cras enim moriemur*: inſtar animalium pro- Eſa. 22 d
uocamur, ſed ſecundū Apoſtolum: *Habētes victum & ve-* 1 Tim 6 b
ſtitum, his cōtenti ſimus & quidquid ſupra[illegible]bere poſſumus, in pauperibus nutriendis & H
egentiū largitione conſumamus. Porro q̄a caro domini, ver⁹ eſt cibus, & ſanguis ei⁹, verus eſt pot⁹, iuxta ἀναγωγὴν, Ioan. 6.g
hoc ſolū habemus in p̄ſenti ſæculo bonū, ſi veſcamur carne eius, cruoreq; potemur: non ſolū in myſterio, ſed etiā in ſcripturarū lectione. Ver⁹ enim cibus & potus q ex verbo Dei ſumitur, ſcientia ſcripturarum eſt. Nec putet aliquis illud quod à Balaam pro- Num 23.a
phetatur: *Non erit labor in Iacob, neque dolor in Iſraël*, huic con- Sec. 70.
trarium eſſe, quod muneris Dei eſſe dicitur Si quis comedat & bibat, & oſtendat bonū in omni labore ſuo. *Multæ* Pſal. 33. d
quippe *tribulationes iuſtorum*. Et de his Apoſtolus queritur, 2.Cor. 11 f
in labore & dolore ſudaſſe ſe dicens. Sed cū de his nos in futuro dominus liberauerit, non erit labor in Iacob, neq; dolor in Iſraël. Et quo modo illud legimus: *Beati flentes,* Luc. 6. d
quoniā ipſi ridebunt: & riſus noſter Iob prophetantis verba ſectabitur: veracium os replebitur riſu; ſic nūc labore no- Iob. 8. d
ſtro fruimur in bonis operibus: per quem coanguſtamur Sec. 70.
& premimur, vt poſtea à labore ceſſemus.

f ¶ *Cognoui quia omnia quæ fecit Deus, ipſa erunt in æternū: ſuper illa non poteſt adijci, &c.*] Nihil eſt in mundo quod nouū ſit: Solis curſus & lunæ vices, & terræ arborumq; ſiccitas vel viror, cum ipſo mundo nata ſunt atq; cōcreta. Et iccirco Deus certa ratione cuncta moderatus eſt, & iuſſit humanis vſibus elementa ſeruire: vt homines hæc videntes, intelligant eſſe prouidentiam, & timeant à facie Dei, dū ex rerū æqualitate, curſu, ordine, atq; cōſtantia, intelligunt creatorem. *Inuiſibilia enim Dei per ea quæ facta ſunt, intellecta conſpiciuntur: ſempiterna quoq; virtus eius & diuinitas.* Quod ſi vo- Rom 1.a
luerimus priori ſenſu finito, quaſi à capite legere: *Et Deus fecit vt timeant à facie eius*, hic ſenſus eſt: Deus hæc omnia fecit vt timeāt homines ab eo, q̄ ſemel Deus diſpoſuit, nec in aliud declinare. Pulchre autem temperauit, dicens: *Vt* Pſal. 33. c
timeant à facie eius. Vultus quippe *domini ſuper facientes mala.*

g ¶ *Quid eſt quod fuit? ipſum eſt quod erit, & quæ futura ſunt,*

A *ſunt, iam fuerunt, & Deus quæret eum qui perſecutionem patitur.*] Vel præterita, vel præſentia, vel futura: ipſa & ſunt, & fuerunt, & erunt vniuerſa quæ cernimus. Sol qui nunc oritur, & antequam eſſemus nos in mundo, fuit, & poſtquam mortui fuerimus, oriturus eſt. Solem autem nominauimus, vt ex hoc intelligamus cetera eſſe eadem quæ fuerunt. Quæ ſi videntur per conditionem mortis perire, non pereunt: quia rurſum rediuiua ſuccreſcunt, & nihil in perpetuum interit: ſed renaſcitur & quaſi cum quodam fœnore reuiuiſcit: Hoc eſt n. quod ait: Et Deus quæret eum qui perſecutionem patitur: quod Græce melius dicitur ὁ Θεὸς ζητήσει τὸ διωκόμενον, id eſt quod periit, quod expulſum eſt, quod eſſe ceſſauit. Si autem iſtud de cunctis quæ in mundo ſunt, dicitur: de homine nulla dubitatio eſt, quin mortuus renaſcatur. Si cui autem placet quaſi proprio legere principio: Et Deus quæret eum qui perſecutionem patitur: vtatur hoc teſtimonio in perſecutione gentilium, ad conſolandum eum qui in martyrio perſeuerat. Et
2. Tim. 3. c quia *omnes*, iuxta Apoſtolum, *qui pie viuere volunt in Chriſto,*
Deut. 32. f *perſecutionem patiuntur*: habent
Luc. 19. b conſolationem, quia Deus quæ-
Ibid. 15. a rit perſecutionem patientem: ſicut requirit ſanguinem interfecti, & venit quærere quod perierat, & erroneam ouem ſuis humeris ad gregem reportauit.

B a ¶ *Et adhuc vidi ſub ſole locum iudicij, &c.*] Manifeſtus ſenſus eſt, ſed nubilo interpretationis obuoluitur. Sub ſole (inquit) iſto veritatem & iudicium exquiſiui, & vidi etiam inter iudicum ipſa ſubſellia, non veritatem valere, ſed munera. Siue aliter: Arbitratus ſum aliquid iuſtitiæ in præſenti ſæculo geri: vel pium nunc pro ſuo merito recipere, vel impium pro ſuo ſcelere puniri: & è contrario reperi quam putabam. Vidi enim & iuſtum multa mala hic perpeti, & impium regnare pro ſcelere. Poſtea vero cum corde meo colloquens & reputans, intellexi non per partes Deum & per ſingulos iudicare, ſed in futurum tempus reſeruare iudicium: vt omnes pariter iudicentur, & ſecundum voluntatem & opera ſua ibi recipiant. Hoc eſt enim quod ait: Et tempus omni voluntati,
1. Cor. 3. b & ſuper omne factum ibi, i. e. in iudicio: quando dominus cœperit iudicare, tunc futura eſt veritas: nunc iniuſtitia dominatur in mundo. Tale quid & in ſapientia quæ filij
Eccleſ. 39. c Syrach inſcribitur, legimus: *Ne dixeris, quid eſt hoc, aut quid eſt iſtud: omnia enim tempore ſuo requirentur.*

b ¶ *Dixi ego in corde meo de loquela filiorum hominis: quia ſeparat illos Deus, vt oſtendat, quia ipſi iumenta ſunt: ſiue quia euentus filiorum hominum & euentus pecoris, euentus vnus eis. Sicut mors huius, ita & mors illius, & ſpiritus vnus omnibus, &c.*] Non mirandum eſt in præſenti vita inter iuſtum & impium nullam eſſe diſtantiam, nec aliquid virtutis valere, ſed incerto euentu omnia volutari: cum etiam inter pecudes & homines, ſecundum corporis qualitatem nihil differre videatur, & ſit eadem naſcendi conditio, ſors vna mori. dum ſimiliter procedamus ad lucem, & que diſſoluamur in puluerem. Si autem videtur hæc eſſe diſtantia, quod ſpiritus hominis aſcendat in cœlum, & ſpiritus pecoris deſcendat in terram: quo iſtud certo auctore cognouimus? Quis poteſt noſſe vtrum verum an falſum ſit quod ſperatur? Hoc autem dicit, non quod animam putet perire cum corpore, vel vnum beſtijs & hominum præparari locum: ſed quod ante aduentum Christi omnia ad inferos pariter ducerentur. Vnde & C
Iacob ad inferos pariter deſcenſurum ſe dicit. Et Iob pios Gen. 37. g
& impios in inferno queritur retentari. Et euangelium & 44. g
Chaos magnum interpoſitum apud inferos, & Abraham cum Iob 7. b
Lazaro, & diuitem in ſupplicijs eſſe teſtatur. Et reuera ante- & 17. d
quam flammeam illam rotam & Luc. 16. g
igneam romphæam ad paradiſi Gen. 3. d
fores, Chriſtus cum latrone reſeraret, clauſa erant cœleſtia, & ſpiritus pecoris hominiſque æqualis vilitas coarctabat. Et licet aliud videretur diſſolui, aliud reſeruari: tamen non multum intererat perire cum corpore, vel inferni tenebris detineri. Recurramus ad ſingula, & commatico genere dicendi, iuxta ordinem ſuum breuiter diſſeramus. Dixi ego in corde meo de eloquio filiorum hominum, vt eligeret eos Deus. Hoc ſolum (inquit) inter homines & iumenta Deus eſſe voluit, quia nos loquimur, illa ſunt muta: nos voluntatem ſermone proferimus, illa torpent ſilentio. Et cum tamen ſermone differamus à beſtijs, tamen oſtenditur nobis quod iuxta corporis fragilitatem pecora ſumus. Sicut iumentum moritur, ita moritur & homo, & vnus omnibus flatus eſt, & aër iſte quo alimur. Hoc n. ait: Et ſpiritus vnus omnibus, & amplius homini à pecore nihil eſt. Quod ne putaremus dici & de anima, intulit: *Omnia facta* D
ſunt de terra, & reuertentur in terram De terra autem nihil aliud niſi corpus factum eſt. Et ſignanter de corpore dicitur: *Terra es,* Gen. 3. d
& in terram reuerteris. Quod autem videtur eſſe blaſphemum: Quis cognoſcit, ſpiritus filiorum hominum, ſi aſcendat ipſe ſurſum, & ſpiritus iumenti ſi deſcendat ipſe deorſum in terram? non inter pecudes & hominem ſecundum animæ dignitatem nihil intereſſe contendit: ſed adijciendo, quis, difficultatem rei voluit demonſtrare. Pronomen enim, quis, in ſcripturis ſanctis non pro impoſſibili, ſed pro difficili ſemper accipitur. Vt ibi: *Genera-* Eſa. 53. c
tionem eius quis enarrabit? Et in pſalmo quarto decimo: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, & in monte ſancto tuo, & cætera quæ ſequuntur: Et in Hieremia, licet in Hebræo aliter ſit: *Et homo eſt, & quis cognoſcet eum?* Inter homi- Hierem. 17. b
nes igitur & beſtias hæc ſola eſt differentia, quod ſpiritus hominis aſcendit in cælum, & ſpiritus iumenti deſcendit in terram, & cum carne diſſoluitur: ſi tamen huius rei vir aliquis eccleſiaſticus, & diſciplinis cœleſtibus eruditus, & quaſi dubiæ rei certus aſſertor ſit. Hæc interim iuxta litteram. Quantum autem ad ſpiritualem intelligentiam pertinet, quoniam homines & iumenta ſaluos faciet Dominus. Et in alio loco: *Vt iumentum ſum* (inquit) *apud te, & ego ſemper* Pſal. 35. b
tecum. Et in omnibus prophetis, homines & pecora in Hie- Ibid. 72. d
ruſalem ſaluanda dicuntur, & impleri terram repromiſſio- Ezec. 36. e
nis pecoribus & armentis: Quis ſcit vtrum ſanctus qui ho- Zach. 2. a
minis appellatione dignus eſt, aſcendat in cœlum, & verum peccator, qui iumentum vocatur, deſcendat in terram? Fieri enim poteſt vtrumque pro incerto vitæ huius & lubrico ſtatu: vt & iuſtus concidat, & peccator reſurgat, & nonnunquam euenit, vt rationabilior & eruditus in ſcripturis, id eſt, homo non circumſpecte & vt ſcientia ſua dignum eſt, viuat, & deducatur ad inferos: & ſimplicior quiſque atque ruſticior, qui iumentum hominis comparatione dicatur, melius viuat, & martyrio coronetur, ac paradiſi ſit colonus.

HEB.

perſecutionem patitur. a Et adhuc vidi ſub ſole locum iudicij, vbi impietas, & locum iuſtitiæ, vbi iniquitas. Dixi ego in corde meo: Iuſtum & impium iudicabit Deus: quia tempus eſt omni voluntati ſuper omne factum ibi. b Dixi ego in corde meo de loquela filiorum hominis: quia ſeparat illos Deus, vt oſtendat, quia ipſi iumenta ſunt: ſiue quia euentus filiorum hominum & euentus pecoris, euentus vnus eis. Sicut mors huius, ita & mors illius, & ſpiritus vnus omnibus, & amplius homini à pecore nihil eſt: quia omnia vanitas. Omnia vadunt ad locum vnum: omnia facta ſunt de humo, & omnia reuertentur ad humum. Quis ſcit, ſpiritus filiorum hominis ſi aſcendat ipſe ſurſum, & ſpiritus pecoris ſi deſcendat ipſe deor-

SEP.

inſtaurat quod abijt. Vidi ſub ſole in loco iudicij impietatem, & in loco iuſtitiæ iniquitatem, & dixi in corde meo: Iuſtum & impium iudicabit Dominus, & tempus omnis rei tunc erit. Dixi in corde meo de filijs hominum, vt probaret eos Deus, & oſtenderet ſimiles eſſe beſtijs. Iccirco vnus interitus eſt hominis & iumentorum, & æqua vtriuſque conditio. Sicut moritur homo, ſic & illa moriuntur. Similiter ſpirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius. Cuncta ſubiacent vanitati, & omnia pergunt ad vnum locum. De terra facta ſunt, & in terram pariter reuertuntur. Quis nouit ſi ſpiritus filiorum Adam aſcendat ſurſum, & ſi ſpiritus iumentorum deſcendat deorſum?

Et

a ¶ *Et*

b a ¶ *Et vidi quia non eſt bonum, &c. vt videat id quod futurum eſt poſt ipſum?*] Pro eo quod nos poſuimus: Vt videat id quod futurum eſt poſt ipſum: apertius interpretatus eſt Symmach⁹, dicēs: Vt videat ea quæ futura ſunt poſt hæc. Nihil eſt ergo bonum in vita iſta, niſi quod lætatur homo in opere ſuo, faciēs eleemoſynam, & futuros ſibi theſauros in regno cœlorū ꝑparās. Hanc ſolā habemus portionē, quā nec fur, nec latro valet nec tyrānus auferre, & quę nos poſt mortē ſequatur. Nec enim poſſumus, cū hæc vita fuerit diſſoluta, rurſū noſtris laborib. ꝑfrui, aut ſcire q̄ futura ſint in mundo poſtea. Aliter ſuperiori errore turbat⁹, q̄ putarē nihil intereſſe inter homines & beſtias, in hanc ſententiā praua opinione deductus ſum: vt nihil aliud dicerē boni, niſi ꝑſentē carpere voluptatem. Neq; enim cum ſemel nos diſſoluiſſet interitus, poſſe his ꝑfrui, à quibus recederemus ingrati. Alij de hoc q̄ ait: Quis enim adducet eum, vt videat ea q̄ ſunt futura poſt ſe: ad illā intelligētiā retulerunt, vt dicerēt melius eſſe ſuis hominē laborib. perfrui q̄a hoc ſolū de ſubſtātia ſua poſſet auferre. Cum enim mors venerit, neſcire quali ſit hęrede moritur⁹: verū dignus an indign⁹ ſuis opib. ꝑfruat̃.

HEB.

deorſū in terrā? Et vidi quia nō eſt bonū niſi quod lætetur homo in opere ſuo: quia hæc eſt pars ei⁹. Quis enim adducet eū, vt videat id quod futurum eſt poſt ipſum?

CAPVT. IV. HEB.

ET cōuerſus ſū ego & vidi vniuerſas calūnias q̄ fiunt ſub ſole: & ecce lacrymæ eorū qui calūnias ſuſtinēt, & nō eſt qui cōſoletur eos: & in manib⁹ calūniantium eos fortitudo, & non eſt eis conſolator. Et laudaui ego mortuos qui iā mortui ſunt, ſuper viuentes, quicumq; ipſi viuunt vſq; nūc. Et melior ſuper hos duos, qui nōdum natus eſt, qui nōdum vidit opus malū, quod factum eſt ſub ſole. [d] Et vidi ego vniuerſum laborē, & ſimul omnē virtutem operis, quia æmulatio viri à ſodali eius: & quidē hoc vanitas & præſumptio ſpiritus. [e] Stultus cōplexus eſt man⁹ ſuas, & comedit carnes ſuas. [f] Melior eſt plenus pugillus cū requie, quam plenitudo manuū laboris, & præſumptionis ſpiritus.

SEPT.

Et deprehendi nihil eſſe melius, quam lætari hominem in opere ſuo, & hanc eſſe partem illius. Quis enim eum adducet, vt poſt ſe futura cognoſcat?

CAPVT IV.

SEPT.

V*ERTI me ad alia, & vidi calumnias, quæ ſub ſole geruntur, & lacrymas innocentium, & neminem conſolatorem: nec poſſe reſiſtere eorum violentiæ, cunctorum auxilio deſtitutos. Et laudaui magis mortuos, quam viuentes, & feliciorem vtroque iudicaui, qui necdum natus eſt, nec vidit mala, quæ ſub ſole fiunt. Rurſum contemplatus ſum omnes labores hominum, & induſtrias animaduerti patere inuidiæ proximi: Et in hoc ergo vanitas, & cura ſuperflua eſt. Stultus complicat manus ſuas, & comedit carnes ſuas, dicens: melior eſt pugillus cum requie, quam plena vtraque manus cum labore, & afflictione animi.*

Con-

CAPVT IV.

e ET *conuerſus ſū ego, & vidi vniuerſas calumnias, quæ fiūt ſub ſole. & ecce lacrymæ eorum, qui calumnias ſuſtinent: & non eſt qui conſoletur eos, &c.*] Poſt hāc cogitationem, illuc mentem meam oculoſq; cōuerti, vt viderem calumniatores, & calūniam ſuſtinētes. Et ecce hi q̄ iniuſtè à potentioribus opprimuntur lacrymis, quas ſolū habere in calamitatibus licet, rei inuidiam proteſtantes, conſolatorem non queunt inuenire: Et quo maior miſeria ſit & inconſolabilis dolor: calumniatores vident in ſuis iniquitatibus fortiores. Et hæc eſt cauſa quod non valeant conſolari. Plenius hunc locū in pſalmo ſeptuageſimoſecundo Dauid, & Hieremias in ſuo volumine exquirunt.

Hier 12.a. c¶ *Et laudaui ego mortuos qui iam mortui ſunt ſuper viuentes, &c.*] Ad comparationem miſeriarum, quæ in hoc ſæculo mortales premunt, feliciores iudicaui mortuos, quam viuentes: ſecundum illud Iob de inferis diſputantis: *Ibi re-*

Iob 3. cap *quieuerunt laſſi corpore, cū his qui vincti fuerunt, iam ſecuri, non*

loc. 70. *audientes vocem exactoris.* Melior autem his duobus, viuente videlicet & defuncto, qui necdum natus eſt. Alius enim adhuc mala patitur: alius quaſi de naufragio nud⁹ euaſit, Porrò qui necdum natus eſt, in hoc felicior eſt, quod necdum mala mundi expertus eſt. Hoc autem dicit, non quo qui necdum natus, ante q̄ naſcatur, ſit: & in eo felicior, q̄a necdum corpore ꝑgrauatus eſt: ſed quod melius ſit omnino non eſſe, nec ſenſum habere ſubſtantiæ, quam infeliciter vel eſſe, vel viuere. Quo modo & de Iuda domin⁹ loq-

Matt 26 c. tur, futura eius tormenta ſignificans. Melius erat nō naſci, quam æternos cruciatus ꝑpeti. Alij verò hunc locū ita intelligunt: Meliores dicētes eos qui mortui ſunt, ab his qui viuunt, licet ante fuerint peccatores. Viuētes enim adhuc eſſe in prælio; & quaſi clauſos corporis ergaſtulo retētari: q̄ verò morte obierint, iam eſſe ſecuros, & peccare deſiiſſe. Sicut & Ioannes (quo maior nō fuit in natis mulierū) minor eſt eo qui minimus eſt in regno cœlorum, & corporis onere liberatus, neſcit cum Apoſtolo dicere: *Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Meliorē autē his duob. eſſe eum qui necdum natus eſt, nec vidit mala, quibus homines in mūdo deprimuntur. Animas enim noſtras antequā ad corpora iſta deſcēdant, verſari apud ſuperos & tamdiu beatas eſſe, quamdiu cœleſti Hieruſalem, & choro perfruantur angelico. a

Matt. 11.b.

Rom. 7.

d ¶ *Et vidi ego vniuerſum laborem, & ſimul omnem virtutem operis, &c.*] Cōuerti me rurſum ad alia: & vidi omnem fortitudinem & gloriā laborantium, & deprehendi bonū alterius eſſe alterius malum: dū inuidus aliena felicitate torquet̃, & patet inſidijs glorioſus. Quid n. vanius, q̄d inſtabilius, & ſic nihil, quā homines nō ſuas flere miſerias, vel lugere propria peccata, ſed melioribus inuidere?

e ¶ *Stultus complexus eſt manus ſuas, & comedit carnes ſuas*] Hic eſt qui & in Prouerbijs piger deſcribitur, continens manibus pectus ſuum: Cui tanquā citus curſor venit inopia: & ꝑpter nimiam famem (hyperbolice vt dictū ſit) comedit carnes ſuas. Qui melius putat eſſe vnum pugillū habere farris, & otioſum torpētemq; viuere, quā laborantem manum vtramq; complere. Tot autē quod differit, h.e. vt oſtendat & eum qui laborat & habet aliquid in mundo, patere inuidiæ: & rurſum eū qui viuere vult quiete, inopia opprimi, & eſſe vtrumq; miſerabilē: dū alius ꝑpter opes periclitat̃, ali⁹ ꝑpter inopiā egeſtate conficitur. Vel certè ſic: Qui alienę felicitati inuidet, & quaſi ſpiritu furoris raptatur, & inuidiā in ſinu ſuo receperit, nutrieritq; eam in pectore ſuo: ille comedit animam ſuā & carnes ſuas. Quanto enim eum cui inuidet, feliciorē viderit, tanto ipſe amplius cōtabeſcit & deperit, & paulatim zelo & liuore diſtillat. Aliter: Manus crebro pro operibus accipiuntur, ſicut ibi: Verbum domini quod factū eſt in manu Aggei, ſiue illius, vel huius ꝓphetæ, quod talia opera geſſerit, vt dign⁹ exiſteret, in cui⁹ opere fieret ſermo domini. Huic congruit & illud Dauid: Qui docet manus meas ad prælium. Stultus igitur cōplexus eſt manus ſuas. i.e. cōtraxit & extendere noluit, vnde nō comedit labores manuū ſuarum, quos nec habet, ſed carnes ſuas iuxta ſapientiam carnis & carnis operib. veſcitans.

Prou. 24. d

Aggei 1.

Pſal. 143 a

f ¶ *Melior eſt plenus pugillus cum requie, &c.*] *Melius eſt modicum habere iuſtum, quam diuitias peccatorum multas.* Et in Prouerbijs: *Melior eſt parua acceptio cum iuſtitia, quā multa genimina cum iniquitate.* Eleganter iuſtitia requiem habet, iniquitas, laborē. Et quia ſingularis numerus in bono ſemper accipitur, duplex in malo: propterea vnus pugillus habet requiem, & duæ manus labore ſunt plenæ.

Pſal. 37 c

Prou. 16 b

A a ¶ *Et conuerſus ſum ego, & vidi vanitatem ſub ſole. Eſt vnus & non eſt ſecundus: & quidē filius & frater nō eſt ei: nec eſt finis omni labori eius. Et quidē oculus eius non ſatiatur diuitijs, & cui ego laboro & fraudo animā meam bonitate? Sed & hoc vanitas & diſtentio peſſima eſt.*] Conuerſus ſum ad alios, & vidi eos plus quam neceſſe eſt laborare, cógregare per fas & nefas opes, & non vti congregatis: habere omnia, incubare diuitijs, & ſeruare alteri, & ſuo labore non perfrui: maxime cum nec filium, nec fratrem habeat, nec propinquū: vt videatur pius labor neceſſarijs reſeruantis. Nihil itaque eſſe vanius deprehēdi, quàm eum hominē qui diuitias congregat, cui eas relinquat, ignorans. Quod quidē poſſumus ſecūdum ſuperiorē interpretationem & de his intelligere, qui libros cōſcribunt, & eos faſtidioſis lectorib. derelinquunt. Quidam hunc locum ab eo quod ait: *Eſt vnus & non eſt ſecundus*, ſuper Saluatore interpretantur, quod ſolus abſq; vllo comite ad ſaluandum mundum deſcenderit. Et quamquam multi filij Dei ſint, & fratres eius adoptione dicantur: tamen nullus dignus extiterit, qui in hoc ei opere iungeretur. Cuius laboris nō eſt finis, portans noſtra vitia atq; peccata, & pro nobis dolet. Et oculus eius nō ſatiatur

B diuitijs, ſemper noſtrā cupiens ſalutem, & quanto plus peccare quem viderit, tanto magis ad pœnitentiā cohortans.

b ¶ *Meliores duo quā vnus, quibus eſt merces bona in labore ſuo: quia ſi ceciderit vnus, eriget participē ſocium ſuum. Et væ vni cum ceciderit, & non eſt ſecundus qui erigat eum. Et quidem ſi dormierint duo, etiā calor erit illis, &c.*] Poſt ſolicitudines & miſerias, in quibus corruptus eſt ille, qui in opibus conquirendis abſque certo hærede ſe cruciat: nunc ad ſodalitatem ſermo cōfertur: Et dicit quid boni habeat amicorum contubernium & cōmune ſolatiū: quia & alterius ruina, alterius auxilio ſubleuetur, & curas domeſticas, ipſius quoq; noctis requiem melius exigat ille qui fidum amicum habet, quam qui ſolis opibus incubat acquiſitis. Quod & ſi robuſtior inimicus quis cōtra vnum ſurrexerit, imbecillitatem alterius amici ſolatio ſuſtētari. Et quantu duo vno differant, ſi amore cōiuncti ſint, tanto etiā trium contuberniū plus valere. Etenim vera caritas, & nullo violata liuore, quando augetur numero, tanto creſcet & robore. Et hæc interim ſimpliciter dicta ſint. Cæterum quia in ſuperiori loco ſuper Chriſto quorundā intelligētiā poſuimus, etiā reliqua eodē ordine diſſerēda ſunt. Melius eſt duos pariter eſſe quam vnū. Melius eſt enim habitantem in ſe habere Chriſtum, quam ſolū patere inſidijs aduerſantis. Merces quippe cōtubernij ſtatim in ipſa ſocietatis vtilitate mōſtratur: Si enim vnus ceciderit, Chriſtus erigit participē ſuum. Væ quippe ei qui cum ruerit, Chriſtū in ſe nō habet erigentem. Quod ſi etiam vnus dormierit, h.e. ſi morte diſſolutus fuerit, & ſecum Chriſtū habuerit, calefactus, & viuificatus citius reuiuiſcet. Et ſi aduerſus hominē robuſtior in expugnando diabolus extiterit: ſtabit homo, ſtabit & Chriſtus pro homine ſuo, pro ſodali C
ſuo. Non quod ſoli Chriſti aduerſus diabolū virtus infirma ſit: ſed quod liberum homini relinquatur arbitrium, & annitētibus nobis ipſe in prælīādo fortior fiat. Quod ſi ēt pater & filius & ſpiritusſanctus aduenerint, nō cito rumpetur iſta ſodalitas. Quod a. non citò rumpitur, tamē aliquādo rūpetur. In Iuda enim Apoſtolo triplex fuit iſte funiculus: ſed quia *poſt buccellā introiuit in eum ſatanas*, funiculus iſte diruptus eſt. Porrò quod Ioan. 13 e.
ſuperius ait: Et quidē ſi dormiant duo, ēt calor erit illis, & vnus quo modo caleſiet? De Heliſæo ſumamus exemplum: quòd & ipſe contraxerit ſe cum puero & dormierit, 4 Reg. 4 f
& caleſecerit corpuſculum ipſius, & ita viuificauerit reſurgentē. Niſi igitur nobiſcū Chriſt⁹ dormierit, & in morte quieuerit, calorem æternæ vitæ accipere non valemus.

c ¶ *Melior eſt puer pauper & ſapiens, quam rex ſenex & ſtultus, qui neſcit prouidere in poſterum. Quoniā de domo vinctorū egreditur vt regnet: quia etiam in regno eius natus eſt pauper. Vidi vniuerſos viuentes, qui ambulant ſub ſole cum adoleſcente ſecundo, qui, &c.*] Symmachus hunc

D locum ita tranſtulit: Melior eſt pauper cum ſapientia, rege ſene & inſipiente, qui neſcit precauere viciſſitudinē. Alter enim exit de carcere ad regnandum: alter verò cū eſſet rex natus, paupertate oppreſſus eſt. Vidi oēs viuentes, qui gradiūtur ſub ſole cū adoleſcente ſecūdo, qui ſurrexit pro eo. Infinitus omnis populus qui fuit ante vtrumq;, & poſteri non lætabuntur in eo. Sed & hoc aura & paſtio vēti. Hebræus meus, cuius ſæpe facio mentionē, cum Eccleſiaſten mecum legeret, hæc Baruchiam, quem vnum vel maximè admirātur, ſuper præſenti loco tradidiſſe teſtatus eſt. Melior eſt interior homo, qui poſt quartum decimū pubertatis annū in nobis exoritur exteriore homine, qui de matris aluo natus eſt: qui neſcit recedere à vitio, & qui de domo vinctorū, de vtero videl. materno, ad hoc exiuit, vt regnaret in vitijs. Quia etiā in poteſtate ſua pauper effectus eſt, mala omnia perpetrando. Vidi eos qui in priore homine vixerunt, & cum ſecūdo homine poſtea verſati ſunt (eo videl. qui pro priore deceſſore generatus eſt) intellexiq; oēs in homine priore peccaſſe, anteq̄ ſecundo naſcēte duo homines fierent. Qui verò ad meliora conuerſi, & poſt Y literam philoſophorum ſiniſtro tramite derelicto, ad dextrū apicem cōtenderunt, & ſecundum, id eſt, nouiſſimum hominem ſunt ſecuti: non lætabuntur in eo, id eſt, in priore. Hos duos homines & Apoſtolus cōteſtatur, & 1 Theſ. 1
Leuitic⁹ nō tacet: *Homo homo, ſi volueris* illud, vel illud. Vir Leuit 17
ſanctus Gregorius Ponti epiſcopus, Origenis adiutor, in Sec. 70.
Metaphraſi eccleſiaſtæ, ita hunc locū intellexit: Ego verò intelligo adoleſcētulū pauperē & ſapientē, regē ſene meliorē & ſtulto, cui nunq̄ venit in mentem, quod poſſibile

HEB.

a Et cōuerſus ſum ego, & vidi vanitatē ſub ſole. Eſt vn⁹ & non eſt ſecundus, & quidē filius & frater nō eſt ei; nec eſt finis omni labori eius. Et quidē oculus eius nō ſatiatur diuitiis, & cui ego laboro & fraudo animā meā bonitate? Sed & hoc vanitas, & diſtētio peſſima eſt. b Meliores duo quā vn⁹, quib⁹ eſt merces bona in labore ſuo: quia ſi ceciderit vnus, eriget particips ſocium ſuū. Et væ vni cum ceciderit, & nō eſt ſecundus qui erigat eū. Et quidē ſi dormierī duo, etiam calor erit illis, & vnus quo modo calefiet? Et ſi inualuerit ſuper eū vnus, duo ſtabunt aduerſus eum. Et funiculus triplex nō cito rūpitur. c Melior eſt puer pauper & ſapiēs, quam rex ſenex & ſtult⁹, qui neſcit prouidere in poſterum. Quoniam de domo vinctorum egreditur vt regnet: quia etiā in regno eius nat⁹ eſt pauper. Vidi vniuerſos viuētes, qui ambulant ſub ſole cum adoleſcēte ſecūdo, qui conſurget pro illo. Nō eſt finis oī populo ei⁹, vniuerſis qui fuerunt ante illos. Et quidē nouiſſimi

SEPT.

Conſiderans reperi & aliam vanitatem ſub ſole. Vnus eſt, & ſecundum non habet, non filium, non fratrem, & tamen laborare non ceſſat: nec ſatiantur oculi eius diuitijs, nec recogitat, dicens: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? In hoc quoque vanitas eſt, & afflictio peſſima. Melius eſt ergo duos eſſe ſimul, quàm vnum, habent enim emolumentum ſocietatis ſuæ. Si vnus ceciderit, ab altero fulcietur. Væ ſoli, quia cum ceciderit, non habet ſubleuantem ſe. Et ſi dormierint duo, fouebuntur mutuo. Vnus quomodo caleſiet? Et ſi quiſpiam præualuerit contra vnum, duo reſiſtunt ei. Funiculus triplex difficile rumpitur. Melior eſt puer pauper & ſapiens, rege ſene & ſtulto, qui neſcit prouidere in poſterum. Quod de carcere, catenisque interdum quis egrediatur ad regnum, & alius natus in regno, inopia conſumatur. Vidi cunctos viuentes qui ambulant ſub ſole cum adoleſcente ſecundo, qui conſurget pro eo. Infinitus numerus eſt populi omnium, qui fuerunt ante eum, & qui poſtea futuri

Heb.

uiſſimi nõ lætabuntur in eo: ſed & hoc vanitas, & præſũptio ſpirit⁹. Cuſtodi pedem tuum cum vadis in domum Dei, & appropinqua vt audias. Super domũ enim inſipientiũ ſacrificiũ tuũ: quia neſciũt quod faciunt malum.

Capvt V.

Sep.

Noli feſtinare in ore tuo: & cor tuum non feſtinet ad proferendum verbum in conſpectu Dei: quia Deus in cœlo, & tu ſuper terram. Propter hoc ſint verba tua pauca, quia veniet ſomniũ in multitudine ſollicitudinis, & vox ſtulti in multiplicatione ſermonum. [c]Cum votum voueris Deo, ne moreris reddere illud: quia non eſt voluntas in inſipiẽtibus. Quæcũque voueris redde. Melius eſt non vouere, quam vouere & non reddere. [d]Non des os tuum, vt peccare facias carnem tuam. Et ne dixeris in cõſpectu Angeli, quia ignorantia eſt: ne iraſcatur De⁹ ſuper vocem tuã, & diſperdat opera

Sept.

turi ſunt, non lætabuntur in eo. Sed & hoc vanitas, & afflictio ſpiritus. Cuſtodi pedem tuum ingrediens domum Dei, & appropinquaui vt audias. Multo enim melior eſt obedientia, quam ſtultorum victimæ qui neſciunt quid faciunt mali.

Capvt V.

Sept.

Ne temere quid loquaris, neque cor tuum ſit velox ad proferendum ſermonem coram Deo. Deus enim in cœlo, & tu ſuper terram, iccirco ſint pauci ſermones tui. Multas curas ſequuntur ſomnia, & in multis ſermonibus inuenietur ſtultitia. Si quid vouiſti Deo, ne moreris reddere. Diſplicet enim ei infidelis, & ſtulta promiſſio. Sed quodcumque voueris redde. multoque melius eſt non vouere, quam poſt votum promiſſa non reddere. Ne dederis os tuum vt peccare facias carnem tuam: neque dicas coram angelo, non eſt prouidentia: ne forte iratus dominus contra ſermones tuos diſſipet cuncta opera

E ſit quemquam de his quos vinxerat, ad regnum exire de carcere, & ſe ipſum de iniqua deinceps poteſtate ſua corruere. Euenit enim interdum vt hi qui ſub adoleſcentulo ſapiente fuerint, abſq; mœrore ſint: ita tñ. vt ſub ſene rege ante verſati ſint. Qui n. poſtea nati ſunt: quia mala pterita neſcierunt, nec adoleſcentulũ laudare poſſũt qui poſtea cõſurrexit, abducti opinione puerſa & impetu ſpiritus aduerſantis. Laodicen⁹ interptes, res magnas breui ſermone exprimere cõtẽdẽs, more ſibi ſolito etiã hic locutus eſt: De cõmutatione, inquiens, bonorũ in mala, nũc eccleſiaſtę ſermo eſt, inſipiẽtem hominẽ conantis exprimere: qui futura nõ cogitãs, præſentibus & caducis quaſi magnis atq; ppetuis delectatur. Et poſt diuerſa (q̃ ſolent hominibus accidere in vita ſua, atq; mutari) quaſi generalẽ infert de morte ſentẽtiã: ꝙ innumerabilis multitudo intereat, & paulatim cõſumatur & trãſeat, vnoquoq; in ſuo loco aliũ relinquẽte, & rurſũ ſucceſſore moriẽte. Origenes & Victorinus nõ multũ inter ſe diuerſa ſẽſerũt. Poſt generalẽ enim ſentẽtiã, q̃ omnib. patet, vt melior ſit adoleſcẽtulus pauper & ſapiens, quã rex ſenex & inſipiens: quod frequenter euenit, vt ille per
F ſapientiã ſuam etiã de carcere regis egrediẽs, imperet pro dominatore puerſo, & rex inſipiẽs perdat imperiũ quod detinebat. Super Chriſto & diabolo hunc locũ interpretati ſunt: quod puerũ pauperem & ſapientem, Chriſtum velint intelligere. Puerũ, iuxta illud: *Magnũ tibi eſt vocari*
Eſa. 49. b *puerum meũ*. Pauperem verò: quia pauper fact⁹ eſt, cũ di-
2. Cor. 8. b ues eſſet. Et ſapiẽtẽ: quia *proficiebat ætate & ſapiẽtia, & gra-*
Luc. 2. g *tia apud Deũ & homines*. Iſte nat⁹ eſt in regno ſenis. Et ic-
Ioan 18 g circo dicit. *Si eſſet de hoc mũdo regnũ meũ, miniſtri vtiq; mei certarẽt pro me vt non traderer Iudæis*: Nunc autẽ non eſt de hoc
Matt 4. b mundo regnũ meum. In illius itaq; ſtulti ſenis regno, qui oſtendit ei omnia regna mundi, & gloriã eius, natus optimus puer de domo vinculatorũ (de quib. Hieremias in
Thren 3. d Lamẽtationibus loquitur: Vt humiliaret ſub pedibus eius
Luc. 19 b omnes vinctos terræ) ꝓceſſit ad regnum, & abijt in regionem longinquã: & cõtra eos qui ſuper ſe regnare nolebãt poſt aliquantum temporis rex reuerſus eſt. Pręſago itaq; ſpiritu, vidit Eccleſiaſtes oẽs viuentes qui poſſunt adoleſcentis participes eſſe, dicẽtis, *Ego ſum via*: vetere ſtulto
Ioan 14 a rege dimiſſo, Chriſtum ſequi. Simulq; duo ex Iſraël populi ſignificantur. Prior qui in aduentu domini fuerit, & poſterior qui Antichriſtũ ꝓ Chriſto ſuſcepturus eſt: quod prior nõ penitus ſit abiectus. Prima quippe eccleſia ex Iudęis & Apoſtolis cõgregata eſt, & in fine, Iudęi qui Antichriſtũ ꝓ Chriſto ſuſcepturi sũt, nõ lætabũtur in Chriſto.

a ¶ *Cuſtodi pedem tuum cum vadis in domum Dei, & appropinqua vt audias. Super domum enim inſipientium ſacrificium tuum: quia neſciunt quod faciunt malum.*] Præcepta vitæ dat, & non vult offendere euntes ad eccleſiam. Non enim ingredi in domum Dei, ſed ſine offenſione ingredi laudis eſt. Et ſi eſſet omnium qui ſunt in eccleſia, Dei audire ſermonem; numquam addidiſſet, appropinqua vt audias. Denique G
Moyſes ſolus prope accedebat ad audiendum Deum: ce- Exod. 19.
teri nõ valebant accedere. Quod ſtulti neſciẽtes remediũ & 24.
eſſe peccati, æſtimant oblatione munerum, Deo ſatisfacere poſſe, & ignorãt hoc quoq; malũ eſſe atq; peccatum: non obedientia & operibus bonis, ſed donis & victimis emendare velle ꝙ fecerint. Huic congruit illud ꝙ alibi dicitur: *Obedientia ſuper ſacrificium*: Et, *Miſericordiam volo, & non ſacrificium.* 1. Reg. 15 e Oſee. 5 b

Capvt V.

Noli feſtinare in ore tuo, & cor tuũ nõ feſtinet ad proferendum verbũ in cõſpectu Dei, &c.] Pleriq; arbitrantur hoc in præſenti loco præcipi, ne corã Deo facilè aliquid promittamus, & ſine conſideratione vitium voueamus eaq̃ explere non poſſumus. Adeſſe quippe præſentem Deũ, & licet ille in cælo, nos eſſe videamur in terra: tamẽ audire quæ loquimur, & inſipientiã noſtrã arguere ex multiplicatione ſermonũ. Alij verò melius intelligẽtes, hoc pcipi affirmãt: ne aut loquentes, aut cogitãtes plus de Deo q̃ poſſumus, opinemur: ſed ſciamus, imbecillitatem noſtrã, ꝙ quantũ diſtat cœlum à terra, tñ noſtra opinatio à natura illius ſeparetur, & iccirco debere verba noſtra eſſe H
moderata. Sicut n. qui in multis cogitationib. eſt, ea ſõniat frequẽter de quib. cogitat: ita qui plura voluerit de diuinitate diſſerere, incidit in ſtultitiã. Vel certè ſic: Verba noſtra pauca ideò eſſe debere, ꝙ ẽtia quæ noſſe nos arbitramur, per ſpeculũ videmus & in ænigmate, & velut ſomnium cõprehendimus, quod tenere nos æſtimamus,
Cumq; plura (vt viſum nobis 1. Cor. 13. c
fuerit) dixerimus, finem diſputationis noſtræ eſſe ſtultitiam: Ex multiloquio enim nos non effugere peccatum.

c ¶ *Cum votũ voueris Deo, ne moreris reddere illud, &c.*] Sim- Prou. 10. c
plex intelligentia interpretatione non indiget. Melius eſt non promittere, quam promiſſa non facere: quia diſpliceant Deo, & inter inſipientes cõputentur, qui vota non
expleant. Quod autem ait: *Non eſt voluntas in inſipientibus*: 1. Cor 4 d
ſubauditur, Dei: iuxta illud Apoſtoli: *Et vtiq; nõ fuit voluntas, vt nunc venirẽ ad vos.* Quod ſi volumus & curioſius aliquid dicere, præcipitur Chriſtiano, vt fidem opere compleat, & nõ ſit ſimilis populo Iudæorum: qui ſpondentes atq; dicentes: *Omnia quæcumq; dominus præcepit, faciemus*: adorauerunt idola. Et poſt verberatos ſeruos & lapidibus Exod. 24. b
oppreſſos, nouiſſime ipſum quoque patrisfamilias filium
trucidauerunt. Melius eſt ergo ancipitem diu deliberare Matt. 21 d
ſententiam, quam in verbis facilem, in operibus eſſe difficilem. *Seruus enim qui ſcit voluntatem domini ſui, & non fa-* Luc 12. f
cit eam, vapulabit multis.

d ¶ *Non des os tuum, vt peccare facias carnem tuam. Et ne dixeris in conſpectu angeli, quia ignorantia eſt: ne iraſcatur Deus ſuper vocem tuam, & diſperdat opera, &c.*] Hebræus ita ſenſit: Quod non potes facere, ne promittas. Non enim in ventum dicta tranſeunt: ſed à præſenti angelo, qui vnicuique adhæret comes, ſtatim perferuntur ad dominum.

A Et tu qui putas ignorare Deũ quod pollicitus es, ꝓuocas eum ad iracundiam, vt omnia opera tua diſſipentur. Sed in eo quod ait: Vt peccare facias carnem tuam, non diligenter euentilans: ita intellexit, quaſi dixiſſet: Non des os tuum vt pecces. Nobis verò alter ſenſus videtur: ꝙ arguátur hi qui de vitio carnis queruntur, & aiũt ſe corporis neceſſitate compulſos ea facere q̃ nolint: ſecundũ illud Apoſtoli, *Non enim quod volo, hoc ago: ſed quod nolo, &c.* (Rom. 7.) Noli itaq; (ait) vanas excuſationes quærere, & dare occaſionem carni tuæ ad peccandũ, & dicere: Non ego pecco: ſed quod habitat in carne mea peccatum, Deniq; in eo loco vbi ait: *Ne dixeris corã angelo: quia ignorantia eſt:* Aquila interpretãs verbum Hebraicum ᵃ naſe pro ignorãtia, ἀκούσιον tranſtulit i. e. non ſpõtaneum. (a ſegaga.) Si enim (inquit) hoc dixeris, Deum ꝓuocas quaſi actorem mali atque peccati vt iratus ſit, & ſi quid videris boni habere auferat de manib. tuis. Vel certè talia ſentientem, tradat in reprobum ſenſum, vt facias ea quæ non conueniunt.

a ¶ *Quia in multitudine ſomniorũ & vanitates, & verba plurima: ſed Deũ time.*] Et hunc locũ ita Hebræi ediſſerunt. Nec ſuperiora facias, de quib. iam dictũ eſt: ne facile ſomnijs credas. B Cùm n. diuerſa videris ꝑ nocturnã quietem, & varijs anima fuerit exagitata terroribus, ſiue incitata ꝓmiſſis: tu ea cõtemne q̃ ſomnij ſunt: Et ſolũ Deum time. Qui n. ſomnijs crediderit, vanitatibus ſe & ineptijs tradet. Aliter: Quia dixi ac p̃cepi: Non des os tuũ vt peccare facias carnẽ tuam, & q̃ras varias excuſationes. Hoc nũc infero: quoniam in ſomnio vitæ iſtius, & in imagine vmbræ nubis qua viuimus, multa poſſumus inuenire, q̃ nobis veriſimilia videantur, & noſtra excuſare peccata. Propterea admoneo, vt id ſolũ caueas: ne putes abſentẽ Deũ, ſed eum timeas, & ſcias cũctis operib. tuis adeſſe p̃ſentẽ: teq; liberi arbitrij cõditum non cogi, ſed velle ꝙ facias.

b ¶ *Si calumniam pauperis, & rapinam iudicij & iniuſtitias videris in regione, ne mireris ſuper negotio, &c.*] (Ioan. 19. d. Luc. 8. e.) Chriſti tunica contexta deſuper, nec à crucifigentibus ſcindi potuit, & eum à quo Saluator dæmonia eiecerat, Apoſtolorũ indutum veſtimentis abire præcepit. Itaq; & nos nitamur eccleſiaſtæ noſtri veſtimenta non ſcindere: nec ꝓ voluntate noſtra opinationum pannos hinc inde cõſuere: ſed vnius diſputationis ſeruare textũ, & eundẽ ſenſum & ordinem ſequi. Supra dixerat: *Ne dixeris in cõſpectu angeli, quoniam ignorantia eſt: ne iraſcatur Deus ſuper vocem tuam*, & reliqua, & aduerſus eos fuerat locutus qui negarent prouidẽtia Dei res humanas regi. Quia igitur aduerſus hoc præceptum ſuboriebatur quæſtio: quare iuſti calumniam ſuſtinerent, & quare iniqua fiãt in toto orbe iudicia, & non eſt vltor Deus in illis: Nunc infert & ſoluit opinionem, q̃ opponi potuerat dicens: Si videris calumniã pauperis, qui beatus in euangelio prædicatur, & res vigere, non iuſtitiam: ne mireris, & tibi nouum aliquid eſſe videatur. C Excelſus quippe ſuper excelſũ hæc reſpicit Deus: qui angelos ſuos ſup iudices & reges terræ poſuit: q poſſũt vtiq; probibere iniuſtitiam, (Matth. 5. e.) & magis in terra valere, quã quæuis hominũ poteſtates. Sed quoniã ſeruat in finẽ iudicium & in cõſummatione mũdi, qñ cum matura ſeges fuerit, & meſſores venerint, iuſſurus eſt vt ſeparetur triticum & lolium tradatur incẽdio: ideo nunc expectat & differt ſententiam q̃din ager iſtius mũdi excolitur. Quod (Matt. 13. a.) autem ager interpretetur mundus: dominus in parabola zizaniorum & tritici expoſuit.

c ¶ *Qui diligit argentum, non implebitur argento, &c.*] Vbicumq; argentum ponimus ſecũdum Græci ſermonis ambiguitatem, poteſt & pecunia transferri: ἀργύριον quippe vtrumq; ſignificat. Porro Tullius pecunioſos primitus eos dictos refert; q plura babuiſſe peculia, i. e. pecora deſignãt: Ita enim ea antiquit' appellabãt. Paulatim a. per abuſionem nomen ab aliud deuolutũ eſt. Auar' igitur deſcribitur, ꝙ numq̃ opib' expleatur, D & quanto plus babuerit, tãto pl' cupiat: Flacci quoq; ſuper boc concordante ſentẽtia, qui ait: *Sẽper auarus eget.* Et nobilis hiſtorici: ꝙ auaritia, neq; inopia, neq; copia minuatur. Nihil ergo (inquit Eccleſiaſtes) proſunt diuitiæ poſſidẽti: niſi hoc ſolũ vt videat q̃ poſſidet. Quãto enim maior fuerit ſubſtãtia, tanto plures miniſtros habebit, qui opes deuorẽt cõgregatas. Ille autẽ videat tñ quod habet, & pluſquam vnius hominis cibum capere non poſſit.

d ¶ *Dulcis ſomnus operãti, &c.*] Adhuc de diuite & auaro ſermo eſt, & cõparatur operanti & abſq; ſolicitudine dormiẽti, ſiue parum, ſiue multum comederit: quod ille operis & laboris ſudore qualemvis cibũ digerat & dulci ſomno ꝑfruatur: Diues verò diſtentus dapibus & cogitationibus in diuerſa lacerat', dormire nõ valeat redundante crapula, & incocto cibo in ſtomachi anguſtijs eructante. Porro quia ſomnus, cõmunis de hac vita exitus appellatur: melior erit requies eius qui operatur in præſenti, & ſecundum vires ſuas in bonis operibus conuerſatur, quam eorum diuitiæ, de quibus inſcribitur: *Væ vobis diuitibus quia recepiſtis conſolationem veſtram. Væ vobis qui ſaturati eſtis: quia eſurietis. Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis, &c.*

e ¶ *Eſt languor peſſimus quem vidi ſub ſole, &c.*] Cum ſuperiore iungo quod ſequitur: Eccleſiaſtæ diuitẽ deſcribente: (Luc. 6.) qui nec ipſe poſſit ſuis diuitijs ꝑfrui, & erebro propter eas in diſcri-

HEB.

opera manuũ tuarum. ᵃ Quia in multitudine ſomniorũ & vanitates, & verba plurima. ᵇ Sed Deum time. Si calumniã pauperis, & ruinã iudicij, & iniuſtitias videris in regiõe, ne mireris ſuper negotio: quia excelſus ſuper excelſũ cuſtodit, & excelſiot eſt ſuper illos, & amplius terræ in omnibus eſt rex in agro culto. ᶜ Qui diligit argẽtum, nõ implebitur argẽto, & qui diligit diuitias, nõ fruetur eis. Sed in hoc vanitas. In multitudine enim bonorũ multi ſũt qui comedũt ea, & quæ eſt fortitudo habenti illam, niſi vt videat oculis ſuis? ᵈ Dulcis ſomnus operãti, ſiue paululum, ſiue plus comederit. Et ſaturitas diuitis nõ ſinit eũ dormire. ᵉ Eſt languor peſſimus quẽ vidi ſub ſole, diuitias cuſtodiri in malum poſſidentis eas. Et perierunt diuitiæ illæ in diſtentione peſſima. Et genuit filiũ & non eſt in manu eius quidquã. Sicut exiuit de vtero matris ſuæ, nudus reuertetur: vt eat ſicut venit, & nihil accipit de labore ſuo, vt teneat in manu ipſius. Sed & hoc vanitas, & lãguor peſſimus: ſicut enim aduenit, ita & abiit. Quæ abundãtia eius qui in ventum laborat? Et quidem omnibus diebus ſuis in tenebris comedit, & luctu

SEPT.

opera manuum tuarum. Vbi multa ſunt ſomnia, plurima ſunt vanitates, & ſermones innumeri. Tu vero Deum time. Si videris calumnias egenorum & violenta iudicia, & ſubuerti iuſtitiam in prouincia, non mireris ſuper hoc negotio: quia excelſo excelſior eſt alius, & ſuper hos quoque eminentiores ſunt alij, & inſuper vniuerſa terra rex imperat ſeruienti. Auarus non implebitur pecunia, & qui amat diuitias, fructum non capiet ex eis. Et hoc ergo vanitas. Vbi multa ſunt opes, multi & qui comedunt eas. Et quid prodeſt poſſeſſori, niſi quod cernit diuitias oculis ſuis? Dulcis eſt ſomnus operantis, ſiue parum, ſiue multum comedat: ſaturitas a. diuitis non ſinit eum dormire. Eſt & alia infirmitas peſſima, quam vidi ſub ſole, diuitia conſeruata in malum domini ſui. Pereunt enim in afflictione peſſima: generauit filium qui in ſumma egeſtate erit. Sicut egreſſus eſt nudus de vtero matris ſuæ, ſic reuertetur, & nihil auferet ſecum de labore ſuo, Miſerabilis prorſus infirmitas: quomodo venit, ſic reuertetur. Quid ergo prodeſt ei quod laborauit in ventum? Cunctis diebus vitæ ſuæ comedit in tenebris, & in curis multis, & in ærumna, atque triſtitia.

Hoc

E in diſcrimẽ veniat: nec hęredi quod cõgregauit relinquat: ſed & ipſe & filius eius, ſicut venerũt nudi, ita nudi reuertantur in terrã: & nihil eos ſuorum bonorum comitetur. Nonne n. languor eſt peſſim⁹ pro diuitijs cogitatione torqueri, & pituras opes, nec quas nobiſcũ poſſumus auferre morietes, in triſtitia, in gemitu, id indignatiõe, in litib. caſſo labore cõgregare? Et hæc ſecundũ ſimplicẽ ſenſũ. Cæterũ altius eleuemur. De philoſophis mihi videt᷑ vel hęreticis dicere, qui cõgregãt diuitias dogmatũ in malũ ſuũ, & nec repertores vtilitatẽ poſſunt aliquã conſequi: nec ſectatoribus ſuis fructũ relinquere perpetuũ: ſed & ipſi & diſcipuli reuertunt᷑ in terrã, & perdũt diuitias ab eo q dixit: *Perdam ſapientiã ſapientiũ, & prudentiã prudentiũ reprobabo. Vbi ſapiẽs, vbi ſcriba, vbi inquiſitor huius ſaculi? Nonne ſtultã fecit Deus ſapiẽtiã huius mũdi.* & reliqua. Vere quippe ſicut egreſſi sũt de vtero matris ſuæ, de ſua puerſa videl. eccleſia; eiuſq; cõtraria, de qua ſcriptũ eſt. *Quæ autẽ ſurſũ eſt Hieruſalem, libera eſt, quæ eſt mater omniũ noſtrũ:* Et de qua ſcribitur: *Lætare ſterilis quæ nõ paris, erũpe & clama quæ nõ parturis; quia multi filij deſertæ magis quã eius quæ habet virũ.* Sic nudi vadũt in vẽtũ, & nihil laborãtes doctrinæ ſuæ ſecum ferũt: Quia *defecerũt ſcrutantes ſcrutinio:* & ferant᷑ omni vento doctrinæ; nec habent lucẽ, ſed in tenebris ſua comedũt ſacramẽta: ſemper in infirmitate, ſemper in iracũdia ſunt: theſaurizantes ſibi iram in die iræ: nec habentes propitium Deum.

1 Cor 1.c

Gal. 4.d

Eſa 54.a

F

Pſal. 63.b

a ¶ *Ecce quod &c.*] Ad cõparationem eius qui opib⁹ ſuis in curarũ tenebris veſcitur, & cũ grandi vitæ tędio peritura cõparat: meliorem dicit eſſe eum q pſentibus fruitur. Hic n. vel parua voluptas eſt in fruendo: ibi vero ſollicitudinum tantummodo magnitudo: Et reddit cauſas. quare Dei donũ ſit frui poſſe diuitijs. Qm̃ nõ multum recordabit᷑ dierum vitæ ſuæ. Auocat quippe eũ Deus in lætitia cordis ſui: nõ erit in triſtitia, non in cogitatiõe vexabit᷑, adductus lętitia & voluptate pſenti. Sed melius eſt iuxta Apoſtolũ, ſpiritualem eſcã, & ſpiritualem potũ à Deo datũ intelligi, & videre bonitatem in omni labore ſuo: qa ingenti labore & ſtudio vera poſſumus contẽplari bona. Et hæc pars noſtra: vt in noſtro ſtudio & labore lętemur. Quod licet bonũ ſit, tñ donec Chriſt⁹ manifeſtet᷑ vita noſtra, necdũ plene bonũ eſt. Et ideo nõ multum recordabitur Deus dierũ

1 Cor 10.a

HEB.

luctu & iracũdia multa, & languore, & inſania. ᵃ Ecce quod vidi ego bonũ quod eſt optimũ, comedere & bibere, & cernere iocunditatem in omni labore ſuo, quo laborauit ſub ſole; numero dierũ vitæ ſuæ, quos dedit ei Deus: hæc quippe eſt pars eius. Sed & omnis homo cui dedit Deus diuitias & ſubſtãtiam: cõceſſitq; ei, vt veſceretur ex eis, & tolleret partẽ ſuã & lętaret᷑ de labore ſuo: hoc Dei donũ eſt. Nõ n. multũ recordabitur dierũ vitæ ſuæ: quia Deus occupat in lætitia cor eius.

CAPVT VI.

HEB.

EST malũ quod vidi ſub ſole, & frequẽs apud hoẽs. Vir cui dedit Deus diuitias, & ſubſtantiam, & gloriã, & nihil deeſt animę eius ex omnibus, quæ deſiderauit: & nõ dedit ei Deus poteſtatẽ, vt manducaret ex eo: ſed vir alien⁹ comedit illud. Hæc vanitas eſt, & languor peſſim⁹. Si genuerit vir cẽtum liberos, & annis multis vixerit, & plures fuerint dies annorũ ei⁹, & anima ei⁹ nõ repleatur bonis, nec ſepulcrum fuerit illi: dixi meli⁹ ab eo eſſe abortiuum. In vanitate quippe venit, & in tenebris vadit: & in tenebris nomen eius abſcondetur. Et quidem ſolem non vidit, nec cognouit: requies huic magis quã illi. Et ſi vixerit mille annos duplices, & bonitatẽ non vidit: nonne ad locum vnum omnia properant? ᶜ Omnis labor hominis in ore ipſius: & quidem anima

vitæ noſtræ. Notandũ quoq; quod hic *occupatio* in meliori parte accipitur, ꝓ occupatione ſpiritualis veræq; lætitiæ. G

CAPVT VI.

E*St malum quod vidi ſub ſole, & frequens, &c.*] Deſcribit auarum diuitem, & hoc malum frequẽs eſſe in hominib. aſſerit: quod nihil eorum q in mundo putant bona ei deſit, & nihilomin⁹ ſtultiſſima parcitate ſe cruciet, alijs deuorãda cõſeruans: Nec nõ & illud hyꝑbolice dicit: quod et ſi centũ liberos ꝓcreauerit, & nõ vt Adam ꝓpe mille, ſed duob. millib. vixerit annis, & anima ei⁹ cupiditate & auaritia cõtabeſcat: multo deterioris cõditiõis ſit abortiuo, q ſtatim vti natus videt᷑, interijt. Ille n. nec mala vidit, nec bona. Iſte vero cum bona poſſederit, ſemper triſtitijs & cogitatione excruciatus eſt: magiſq; requi᷑ habeat abortiu⁹, q auarus ille lõgęuus, & tamẽ ambo æquali fine rapiuntur, dum hic & ille morte ſimili ſubtrahunt᷑. Põt hoc & de Iſraël accipi, quod dederit illi Deus legẽ, ꝓphetas, teſtamẽtum, & reꝓmiſſiones: & Saluatore dicente *Quia auferetur à vobis regnũ Dei, & dabitur gẽti facienti fructũ eius: & qui ceciderit ſuper lapidẽ iſtũ, cõfringetur; ſuper quẽ vero ceciderit, conteret eum:* hęc omnia ad alienum & peregrinum de gentib. tranſlata ſint populũ, & videãt illi bona ſua, & non fruantur. Multoq; nos conditionis eſſe melioris, q quaſi abortiui & nouelli putabamur ab eis, q illi qui ſibi in antiquitate applaudebant, de patribus gloriantes atq; dicẽtes: Pater noſter eſt Abrahã, & tñ ad vnum locum & nos & illos properare, id eſt, ad iudicium Dei. Quod a. in medio ait. Equidẽ ſepulcrum nõ fuit ei: ſiue hoc ſignificat, quod diues ille de ſua morte nõ cogitet, & cum omnia poſſideat, et in extructione ſepulcri auar⁹ ſit. Siue quia ſæpe ꝓpter iſtas diuitias occiſus inſidijs, inſepult⁹ abijciatur. Siue quod meli⁹ puto, nihil boni facti & honoris egerit, ex quo ſibi queat apud poſteros memoriam comparare, & nõ vnã ſilentio tranſire velut pecudes, cũ habuerit materiam, per quam potuerit apparere quod vixerit.

Matt.21.d

Luc.20.c

H

Ioan.8.a

c ¶ *Omnis labor hominis in ore ipſius &c.*] Omne quod laborãt hoẽs in hoc mũdo, ore cõſumit, & attritũ dentib. vẽtri tradit digerendũ, Cũq; paululũ gulã delectauerit, tãdiu videt᷑ tribuere voluptatẽ, q̃diu gutture cõtinet᷑. Cũ vero in aluũ tranſierit, deſinit inter cibos eſſe diſtantia. Et poſt hæc oĩa nõ implet᷑ anima comedẽtis: Siue

SEP.

Hoc itaq; viſum eſt mihi bonum, vt comedat quis & bibat, & fruatur lætitia ex labore ſuo, quo laborauit ipſe ſub ſole numero dierum vitæ ſuæ, quos dedit ei Deus: & hæc eſt pars illius. Et omni homini cui dedit Deus diuitias, atque ſubſtantiam, poteſtatemque ei tribuit, vt comedat ex eis, vt fruatur parte ſua, & lætetur de labore ſuo: hoc eſt donum Dei. Non enim ſatis recordabitur dierum vitæ ſuæ; ſiquidem Deus occupet delitijs cor eius.

CAPVT VI.

SEP.

E*ST & aliud malum quod vidi ſub ſole, & quidem frequens apud homines. Vir cui dedit Deus diuitias, & ſubſtantiam, & honorem, & nihil deeſt animæ ſuæ ex omnibus quæ deſiderat: nec tribuit ei poteſtatem Deus vt comedat ex eo, ſed homo extraneus vorabit illud. Hoc vanitas & magna miſeria eſt. Si genuerit quiſpiam centum liberos, & vixerit multos annos, & plures dies ætatis habuerit, & anima illius non vtatur bonis ſubſtantiæ ſuæ, ſepulturaque careat, de hoc ego pronuncio quod melior illo ſit abortiuus. Fruſtra enim venit, & pergit ad tenebras, & oblinione delebitur nomen eius. Non vidit ſolem, neque cognouit diſtantiam boni & mali; etiam ſi duobus millibus annis vixerit, & non fuerit perfruitus bonis. Nonne ad vnum locum properant omnia? Omnis labor hominis in ore eius, ſed anima eius nõ imple-*

E Siue quod rurſum deſideret, quod comedit: & tam ſapiẽs quam ſtultus abſq; cibo nequeant viuere, & pauper nihil aliud quærat, niſi quod poſſit organũ ſui corporis ſuſtentare, nec interire inedia. Siue ꝙ nullam vtilitaté anima ex refectione corpuſculi capiat: & cibus tam ſapienti q̃ ſtulto cõmunis ſit, & illuc vadat paup, vbi opes eſſe perſpexerit. Melius eſt auté hoc intelligi de eccleſiaſtico viro: q in ſcripturis cœleſtib. eruditus, omné laborem habet in ore ſuo, & anima eius nõ impletur, dum ſemp cupit diſcere. Et in eo plus habet ſapiens q̃ inſipiens: quia cum pauperé eſſe ſe ſentiat (pauperé auté illum
Matt.6 a q in Euangelio beatus dicit)
Ibid 7 b ꝓperat ad ea cõprehendenda quæ vitæ ſunt, & ambulat arctam & anguſtã viam, q ducit ad vitã, & pauper eſt à malis operibus, & ſcit vbi Chriſtus, qui vita eſt, cõmoretur.

a ¶ *Melior eſt aſpectus oculorum ſuper ambulãtem in anima* &c.] Dilucide hoc interpretatus eſt Symmachus, dicens: *Melius eſt prouidere, quã ambulare vt libet.* id eſt, melius eſt iuxta ſenſum cũcta agere, qui animæ eſt oculus, quã voluntaté cordis ſequi: Hoc eſt enim ambulare in anima, ſicut E-
Ezech. 2 d zechiel ait: *Qui ambula in voluntate cordis ſui*, Vel certe ſuperbũ & ſibi placenté arguit,
F & melioré dicit eſſe eum qui cuncta prouideat, quã illum cui nihil placeat niſi ꝙ ipſe fecerit: quo nihil eſt deterius, & omni vento inanius. Rurſum & hic ꝓſumptionem ſpiritus, Aquila & Theodotio, paſtionem venti, interpretati ſunt. Symmachus vero afflictioné ſpirit⁹. Porro ſciendũ eſt, quod apud Hebræos, & ſpiritus, & ventus ſimiliter
a ruah. appellentur, id eſt, ᵃ [illegible].

b ¶ *Quid eſt quod futurum eſt, iam vocatum eſt nomen eius & cognitum: quia homo eſt, & non poterit iudicari cum fortiore ſe.*] Aperte de Saluatoris prędicatur aduentu: quod qui futurus eſt ante q̃ in corpore cerneretur, iam vocatũ eſt in ſcripturis nomen eius, & cognitũ ꝓphetis & ſanctis Dei, q̃a homo ſit, & iuxta hoc quod homo eſt, nõ poſſit ſe conferre cum patre, & in euangelio
Ioan.14 d dicat: *Qui me miſit, maior me eſt*. Vnde & in cõſequentibus ꝓcipitur: ne vltra quam de eo nobis ſcriptum eſt, requiramus; ne velit homo plus ſcire quam ſcriptura teſtata eſt. Cum enim de ſtatu noſtro ignoremus, & vita noſtra quaſi vmbra tranſeat, & futura incerta ſint: nõ nobis expedit vt maiora, q̃ poſſumus inquiram⁹. Nonnulli illud in hoc loco ſignificari putãt, quod omnium q futuri ſunt, & hominum corpore circumdandi, iam Deus vocabulum nouerit: nec poſſit homo reſpondere contra artificé ſuũ, quare ita vel ita factus ſit. Quãto enim amplius quæſierimus, tanto magis oſtendi vanitaté noſtrã, & verba ſuperflua, & non ex ꝓſcientia Dei liberum tolli arbitrium; ſed cauſas ante præcedere, quare vnumquodq; ſic factum ſit.

c ¶ *Quia ſunt verba multa multiplicantia vanitatem*, &c.] Cum (inquit) ignoret homo de ſtatu ſuo, & quæcunq; videtur ſcire & cernere, nõ vt ſe res habet veritas, ſed per ſpeculum, & vmbrã & imaginẽ videat, nec futura cognoſcat, & per multiloquium non effugiat peccatũ, ſilentium ponat ori ſuo, & credat eum veniſſe qui ſcriptus eſt: quo modo & quantus & qualis venerit, non requirens. G

CAPVT VII.

Q*Vid plus hominis*, &c. *Bonum eſt nomen ſuper oleum bonum, & dies mortis ſuper diem natiuitatis eius.*] Conſidera, inquit, ô homo, dies tuos breues, & quia cito eſſe ſoluta carne ceſſabis, fac tibi famam longiorem: vt quo modo vnguentum nares odore delectat, ſic ad tuum vocabulum cuncta poſteritas delectetur. Quod ꝑſpicue interpretatus eſt Symmachus dicens: *Melius eſt nomen bonum, quam vnguentum bene olens*. Si quidem moris eſt Hebræorum vnguentum bonum, oleum nuncupare. Quod auté ait: *Et dies mortis ſuper diem natiuitatis eius*: vel hoc oſtẽdit, melius eſſe exire de ſæculo, & carere tribulationibus atq; incerto vitæ ſtatu, quam ingredientem mundũ hæc omnia ſuſtinere. Vel certe ꝙ in morte quales ſimus notum ſit: In exordio vero naſcẽdi q futuri ſimus, ignoretur. Aut quod natiuitas alliget corpore libertatem animæ, mors reſoluat.

e ¶ *Melius eſt ire ad domum luctus*, &c.] Vtilius eſt ad exequias funeris, q̃ ad domum ire cõuiuij: quia ibi recordatione conditionis noſtræ & fragilitatis humanę, ex ꝓſenti cadauere commonemur. In cõuiuij auté lætitia, etiam ſi quid timoris habere videbamur, amittim⁹. Nouiſſimum verſum aptius interpretatus eſt Symachus, dicẽs: *Et qui viuit, reſpiciet ad mentẽ*. Ex quib. approbatur, in eo ꝙ ſuperius cibũ & potũ viſus eſt approbare, non eum voluptaté rebus ꝓferre cunctis, vt pleriq; male æſtimãt: ſed ad comparationem auaritiæ & nimiæ parcitatis, licet breue ſit, plus eſſe, ſi vel ad momẽtum quis ſuis opibus perfruatur. Numquam enim triſtitiam luctus feſtiuitati conuiuij prætuliſſet, ſi bibere & veſci alicuius putaſſet eſſe momenti. H

f ¶ *Melior eſt ira, quam riſus: quia in mœrore vultus emendabitur cor.*] Riſus diſſoluit ſapientem: ira corripit & emendat. Iraſcamur & nobis, ſi quando peccamus, iraſcamur & alijs. Per triſtitiam quippe vultus, melior fiet animus: vt interpretatus eſt Symmachus. Et idcirco: *Væ nunc ridentibus, quoniam ipſi lugebunt.* Luc 6 d

g ¶ *Cor ſapientium in domo luctus, & cor inſipientium in domo lætitiæ*, &c.] *Beati* (inquit Saluator) *lugentes, quoniam ipſi conſolabuntur.* Lugebat & Samuel regem Saulem omnib. diebus vitæ ſuæ. Et Paulus ſuper eos qui poſt peccata varia noluerunt agere pœnitentiam, lugere ſe dicit. Cor igitur ſapientis vadat ad domum talis viri, qui ſe corripiat delinquentẽ: vt adducat ad lachrymas, qui ꝓuocet ꝓpria lugere peccata: & nõ eat ad domũ lætitiæ, vbi doctor adulatur & decipit: vbi nõ conuerſioné audientiũ, ſed vt plauſus quęrat & laudé. Talis ꝓceptor plãgitur: diues in ſermone, non
Matth. 5 a
1 Reg 16 a
2 Cor 12 g

diues in

HEB.

anima eius nõ implebitur. Quid n. ampli⁹ ſapienti à ſtulto: quid pauperi, niſi ſcire vt vadat cõtra vitã? ᵃ Melior eſt aſpect⁹ oculorũ ſuper ambulanté in anima. Sed & hoc vanitas, & pręſũptio ſpiritus. ᵇ Quid eſt quod futurũ eſt. iam vocatũ eſt nomé ei⁹ & cognitũ: quia homo eſt, & nõ poterit iudicari cũ fortiore ſe. ᶜ Quia ſũt verba multa multiplicantia vanitatem.

CAPVT VII.

HEB.

QVid pl⁹ homini? Quis enim cognouit quid ſit bonũ homini in vita? numerum dierum vitæ vanitatis eius, & faciet ea quaſi vmbrã: quia quis annunciabit homini quid ſit poſt eum ſub ſole? Bonum eſt nomen ſuper oleum bonum, & dies mortis ſuper diẽ natiuitatis. ᵉ Melius eſt ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuij, in quo finis eſt omnis hominis, & qui viuit, dabit ad cor ſuũ. ᶠ Melior eſt ita quam riſus: quia in mœrore vult⁹ emẽdabitur cor. ᵍ Cor ſapientis in domo luctus, & cor inſipientis

in do-

SEP.

implebitur. Quid habet amplius ſapiens à ſtulto, & quid pauper, niſi vt pergat illuc, vbi eſt vita? Melius eſt videre quod cupias, quam deſiderare quod neſcias. Sed & hoc vanitas eſt & præſumptio ſpiritus. Qui futurus eſt, iam vocatum eſt nomen eius: & ſcitur quod homo ſit, & non poſſit contra fortiorem ſe in iudicio contendere. Verba ſunt plurima, multamque in diſputando habentia vanitatem.

CAPVT VII.

SEPT.

Q*Vid neceſſe eſt homini maiora ſe quærere, cũ ignoret quid conducat ſibi in vita ſua numero dierum peregrinationis ſuæ, & tempore, quod velut vmbra præterit? Aut quis ei poterit indicare; quid poſt eum futurum ſub ſole ſit? Melius eſt nomen bonum, quam vnguenta pretioſa, & dies mortis die natiuitatis. Melius eſt ire ad domum luctus, quam ad domum conuiuij. In illa n. finis cunctorum admonetur hominum, & viuens cogitat quid futurum ſit. Melior eſt ira riſu: quia per triſtitiam vultus corrigitur animus delinquentis. Cor ſapientium vbi*

tri-

E diues in opere: qui quia ſaturatus eſt, propterea recipit cõſolationem ſuam. Denique huic expoſitioni etiam ſequentes verſiculi concordant. Ait enim.

a ¶ *Melius eſt audire increpationem. &c.*] Melius enim eſt à ſapiente corripi, quam per adulationem decipi blandientis.

Prou. 27. a Cui ſimile eſt illud: *Meliora ſunt vulnera amici, quam fraudulenta oſcula inimici.* Sicut enim vox ſpinarũ ſub olla ardẽtium, ſtrepitum inſuauem reddit: ita ſuauia & palpãtis magiſtri verba non proderũt: vel ad curas ſæculi, quæ ſpinæ interpretantur, auditores ſuos cohortãtis, vel futuro eos incendio præparãtis. Symmachus ꝓ eo quod nos poſuimus: quia ſicut vox ſpinarũ ſub olla, ſic riſus ſtulti, hũc ſenſum interpretãs quẽ ſupra diſſeruimus, ait: Per vocẽ imperitorum vinculis quiſpiã colligatur: hoc eſt, ad vocẽ talium præceptorũ magis auditor innectitur, dum *vinculis peccatorum ſuorum vnuſquiſque*
Prou. 5. d *conſtringitur.*

b ¶ *Calumnia conturbat ſapientem, &c.*] Nunc ſapientem in profectu poſitũ accipe, ſecundum illud:
Prou. 9. b *Argue ſapientem, & diliget te.* Sapiẽs quippe perfectus, nulla argutione indiget, nulla calumnia conturbatur. Vtamur hoc verſiculo, ſi quãdo iuſtum virum atq; ſapientẽ videmus calumniã ſuſtinere,
F & turbari de iniquitate iudicij, nec Deũ ſtatim ſubuenire pręſentẽ. Porro vero quod LXX. & Aquila, & Theodotio interpretati ſunt: ꝑdit cor εὐτονίας αὐτοῦ id eſt, fortitudinis, ſiue vigoris eius: Symmachus ait: &
a mattana perdit [a] nana id eſt, donum: iam verbum Hebraicum, quam interpretationem eius copulans, & faciens illum ſenſum, qui alibi ſcriptus eſt:
Deut. 16. *Excæcant munera etiam ſapientium oculos.*

c ¶ *Melius eſt nouiſſimum ſermonis, quam principium eius.*] Meliores ſunt in dicendo epilogi, quam exordium. In his enim dicentis ſollicitudo finit, in illo incipit. Vel certe ſic: Qui incipit audire ſermonẽ, & ad præceptorem vadit, in principio eſt: qui vero extrema audit, cõſummat⁹ eſt, atq; perfectus. Sed & hoc modo intelligi põt: Dum in iſto ſæculo ſumus,
1. Cor. 13. c quod ſcimus, omne principium eſt: *cum autem venerit quod perfectum eſt* in nouiſſimis & cõſummatis erimus: Hebræus ita hunc locum cum ſequenti verſiculo diſſeruit. Melius eſt te finem conſiderare negotii, quam principium: & patientẽ eſſe, quã impatientiæ furore raptari. Diſcimus itaq; ex hac ſentẽtiola, nullam in hominib. eſſe ſapientiam: cum melius ſit tacere quam proloqui: & quia cum finita fuerit oratio, intra ſemetipſum recogitat auditor quid ſit dictum, cum autem cœperimus loqui, nec dum quid vtilitatis accepit.

d ¶ *Melior eſt patiens ſuper excelſum ſpiritu.*] Quia ſuperius
Supra eod. irã conceſſerat dicens: *Melior eſt ira quam riſus:* ne putaremus iram quæ in paſſione eſt laudari: nunc præcipit iram penitus eſſe tollendam. Ibi n. pro correctione in peccantes, & eruditione in minores, irã poſuit, hic vero impatientiam refrenauit. Patientia autem non ſolum in anguſtiis, ſed & in lætioribus neceſſaria eſt: ne plus quam condecet, exaltemur. Videtur mihi & qui nunc excelſus appellatur ſpiritu,
Matt. 5. a in euangelio pauperi ſpiritu eſſe contrarius, qui in beatitudine ponitur.

e ¶ *Ne feſtines, &c.*] Non quod concedat tardius iraſcendũ, icciréo nunc dicit: Ne feſtines in ſpiritu tuo naſci: ſed quod cum furens & recẽs fuerit ira dilata, facilius ſedatam poſſit auferre. Et quia ira ſemper iũcta ſuperbię, deſiderat vltionẽ, meliorẽ ſupra patientẽ dixit eſſe, quam eum qui excelſus eſt ſpiritu, & nũc ſignum inſipientiæ dedit: quia quamuis aliquis potens exiſtimetur & ſapiens: ſi iracundus ſit, inſipiens arguitur. Ira quippe in ſinu ſtultorum requieſcit. G

f ¶ *Ne dixeris, quid factum eſt: quia dies priores erant meliores quam iſti: quia non ſapienter interrogaſti de hoc.* Nec vetus ſęculum præſenti pręferas: quia vnus vtriuſq; eſt cõditor De⁹: virtutes bonos dies viuẽti faciũt: vitia, malos. Ne dicas ergo meliores fuiſſe dies ſub Moyſe, & ſub Chriſto, quam modo ſunt. Nã & illo tẽpore plures fuerũt increduli, & dies eorũ mali facti ſunt, & nunc credẽtes multi reperiunt᷑: de quibus ait Saluator: *Beatiores ſunt qui me non viderunt, & crediderũt.* *Ioan. 20. g* Aliter: Sic debes viuere, vt ſẽper pręſentes dies meliores tibi ſint, quã præteriti: ne cum paulatim decreſcere cœperis, dicat᷑ tibi: *Currebatis bene, quis vos impediuit veritati nõ obedire?* *Galat. 5. b* Et iterũ: *Incipientes ſpiritu, nunc carne cõſummamini.* *Ibid. 3. a* Aliter: Ne dicas meliora tempora olim Moyſi, quam nunc Chriſti, legis fuiſſe quã gratię. Si enim hoc volueris quęrere, imprudenter facis: non videns quãtum diſtet euangelium à veteri teſtamento.

g ¶ *Bona eſt ſapientia cum hæreditate, & amplius videntibus ſolem: quia quo modo vmbra ſapiẽtiæ, ſic vmbra argenti, & quod plus eſt ſcientia ſapiẽtiæ viuificabit habentem ſe.*] Maioris eſt H gloriæ ſapiens cum diuitiis, quam tantũ ſapiens. Alij enim ſapientia indigent, alij opibus, & qui ſapiens eſt, & non diues, poteſt quidem docere quod bonum eſt, ſed interdum non poteſt præſtare ꝙ petiuit. Et iccirco ait: Quia ſicut vmbra ſapientiæ, ita vmbra pecuniæ, id eſt, quo modo protegit ſapientia, ſic interdũ ꝓtegit & pecunia. Et ne videretur ſapientiæ detraxiſſe, dum eam fortuito bono ſubiecit. (Non enim in noſtra poteſtate eſt habere diuitias, quas iniuſti ſæpe plus poſſidẽt) ꝓpterea maiorẽ eſſe ſapientiã demõſtrauit, dicens: Et amplius ſciẽtia ſapientiæ viuificabit ſe habẽtẽ. In eo (inquit) maior eſt ſapientia diuitiis, quod abſq; vllis opibus viuificat eũ qui ſe habuerit. Quidam hunc locum ita interpretantur: Hęreditatem (inquiunt) pro cõuerſatione bona poſuit: per quã hæredes ſumus Dei, & cohæredes Chriſti. Vult igitur Eccleſiaſtes docere quanto differunt hi qui ſolẽ mereantur videre iuſtitiæ, & habent ſapientiã cum cõuerſatione bona, ab his qui abſque ſapientia, vitæ tantũ & conuerſationis ſtudium commodatunt. Quod quidem & Daniel oſtendit *Dan. 12. b* dicens: *Intelligentes ſermones meos fulgebunt vt luminaria cæli.* Siue vt Theodotio interpretatus eſt: *Quaſi ſplendor firmamenti.* Qui vero fecerint ſermones meos, quaſi ſtellæ cœli. Vmbram autem argẽti ſiue pecuniæ illam ſecundum *ἀναγωγὴν* debemus accipere: de qua talẽta & minæ in parabo- *Matt. 25. b*
lis euangelij leguntur: vt cũ fuerimus ſub vmbra ſapiẽtiæ, *Luc. 19. b*
& ſub vmbra talis argenti: *Per diem ſol non vret non nec; luna per noctẽ.* *Pſal. 120. b* Sed & hoc dici poteſt: quia vmbra eſt vita noſtra ſuper terrã, & ſpiritus vultus noſtri Chriſtus dominus, cui diximus: in vmbra eius viuemus in gentibus. Omnis no- *Ioan. 8. f*
ſtra in hac terra ꝓtectio inſtar vmbrę eſt, ſiue ſapiẽtię, ſiue *Thren. 4. d*
ſupradicti argẽti, donec aſpiret dies, & amoueãtur vmbrę. *Cant. 2. 4.*
Symmachus more ſuo etiam in hoc loco manifeſtius interpretatus eſt, dicens: *Quo modo protegit ſapientia, ſimiliter protegit*

HEB.

in domo lętitiæ. a Melius eſt audire increpationem ſapiẽtis ſuper virum audientem carmen ſtultorum. Quia ſicut vox ſpinarũ ſub olla, ita ris⁹ ſtulti. Sed & hoc vanitas. b Calũnia conturbat ſapientem, & perdit cor fortitudinis eius. Melius eſt nouiſſimũ ſermonis, quam principium eius. d Melior eſt patiens ſuper excelſum ſpiritu. Ne feſtines in ſpiritu tuo, vt iraſcatis: quia ira in ſinu ſtultorum requieſcit. f Ne dixeris quid factũ eſt, quia dies priores erãt meliores quam iſti: quia nõ ſapienter interrogaſti de hoc. g Bona eſt ſapientia cum hereditate, & ampli⁹ vidẽtibus ſolem: quia quo modo vmbra ſapientiæ, ſic vmbra argenti, & quod plus eſt ſcientia ſapiẽtiæ viuificabit

SEPT.

tium vbi triſtitia eſt, & cor ſtultorum vbi lætitia. Melius eſt à ſapiente corripi, quam ſtultorum adulatione decipi: quia ſicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla, ſic riſus ſtulti. Sed & hoc vanitas. Calumnia conturbat ſapientem, & perdet robur cordis eius. Melior eſt finis orationis, quam principium. Melior eſt patiens arrogante. Ne ſis velox ad iraſcendum: quia ira in ſinu ſtulti requieſcit. Ne dicas, quid putas cauſæ eſt, quod priora tempora meliora fuere quam nunc ſunt? Stulta enim eſt huiuſcemodi interrogatio. Vtilior eſt ſapientia cum diuitiis, & magis prodeſt videntibus ſolem. Sicut enim protegit ſapientia, ſic protegit pecunia. Hoc autem plus habet eruditio & ſapientia, quod vitam tribuunt

A *protegit pecunia.* Sequens autem verſiculus perſpicue ad ſtudium ſcientiæ cohortatur.

a ¶ *Vide opera Dei,&c.*] Et in hoc loco ita Symmachus tráſtulit: Diſce opera Dei: quia nemo poterit corrigere quod ille imminuit: id eſt, ſufficit tibi de ſcripturis ſanctis, ſiue ex ipſa cótemplatione elemétorú, ſcire & intelligere quæ facta ſunt: non tamen cauſas rationeſq; perquirere, quare vnumquodq; ſic factum ſit, vel aliter fieri debuiſſe quam factú eſt. Verbi gratia: Si quis velit quærere cur Moyſi ita Exod. 4 c loquatur Deus: *Quis fecit mutum & ſurdum, videntem & cæcum: nonne ego Dominus Deus?* Et dicat: Cur cæcus & ſurdus, & mutus ita creati ſunt, & cætera his ſimilia. Sumédú in hoc loco teſtimonium de ſeptimo decimo pſalmo, in quo ad dominú dicitur: Cum ſancto ſanctus eris, & cú peruerſo peruerteris. Et dicendú eſt, ſanctú dominú eſſe cú eo qui ſanct⁹ eſt, & peruerſum apud eum qui ſua voluntate fuerit ante peruerſus. Iuxta illud Leuit. 26 e Sec. 70. quoq; quod in Leuitico ſcriptum eſt: *Si ambulaueritis ad me peruerſi, & ego ambulabo ad eos peruerſus in furore meo.* Quod Exod. 4 e quidem & illud poterit exponere, quare indurauerit dominus cor Pharaonis. Quomodo n. vna atque eadem ſo-

B lis operatio liqueſacit cerá, & ſiccat lutum: ſed pro ſubſtantia ſua & liqueſcit cera, & ſiccatur lutum: ſic vna Dei in Ægypto ſignorum operatio molliebat corda credentiú, & Rom. 2 a incredulos indurabat: Quia iuxta duritiá ſuam & impœnitens cor, theſaurizabant ſibi iram in die iræ ex his mirabilibus, quę cum viderent fieri, non credebant.

b ¶ *In die bonitatis eſto in bono, & in die malo vide. Et quidem iſtud cógruum huic fecit Deus ad loquendum, vt non inueniat homo poſt eum quicquá.*] Scio me audiſſe in eccleſia ab eo qui putabatur habere ſcientiá ſcripturarum, ita hos verſiculos ediſſeros. Dum in hoc præſenti ſæculo es, & boni aliquid operis potes facere, labora, vt poſtea ipſe ſecurus in die malo, i. e. in die iudicij torquere alios videas. Sicut n. præſens ſæculum fecit Deus, in quo nobis fructum bonorum operum poſſumus præparare: ita & futurum, in quo nulla boni operis datur facultas: viſus eſt quidé ſuadere, cú diceret audiétes. Sed mihi videtur alius eſſe ſenſus, qué & Symmachus tranſtulit dicens: In die bono eſto in bono: diem vero malum intuere. Siquidem hoc ſimile huic fecit Deus, vt non introiret homo quod cótra eum quęreretur. Et bona, inquit, & mala prout tibi euenerint, ſuſtine. Nec putes vel bonorum tantum aut malorú in mundo eſſe naturam, cum ex diuerſis múdus iſte contrarijs ſubſiſtat: calidis & frigidis, ſiccis & humectis, duris & mollib. tenebroſis & lucidis, malis & bonis. Hoc aút fecit Deus, vt habeat ſapientia locum in eligendo bonú & vitando malú. & liberú homini relinquatur arbitrium: ne ſe dicat inſéſibilé, & ſtolidum à Deo eſſe generatum: ſed cum ideo feciſſe diuerſa; vt homo queri de ſua conditione non poſſet. Simulq; hoc teſtimoniú conſequenter ſuperiorib. copulabitur, in quibus ait, Quis poterit adornare quod peruerterit Deus?

c ¶ *Omnia vidi in diebus vanitatis meæ. Et iuſtus periens in iuſtitia ſua, & eſt impius longæuus in malitia ſua.*] Huic quid ſi- Matt. 10 d mile in Euangelio ait Saluator: *Qui inuenit animam ſuam, perdet eam: & qui perdiderit animam ſuam propter me, inueniet eam.* Machabæi pro lege Dei atque iuſtitia viſi ſunt in 2. Mach. 7. ſua perire iuſtitia, & martyres, qui ſanguinem fudere pro Chriſto. Ecótrario qui ex illo tempore ſuillam carnem

HEB.

ficabit habentem ſe. a Vide opera Dei quoniá quis poterit adornare, quem Deus peruerterit? b In die bonitatis eſto in bono, & in die malo vide. Et quidem iſtud congruum huic fecit Deus ad loquendum, vt nó inueniat homo poſt eum quicquam. c Omnia vidi in diebus vanitatis meæ. Et iuſtus periens in iuſtitia ſua, & eſt impius longæuus in malitia ſua. d Noli eſſe iuſtus multú, & ne quæras amplius, ne obſtupeſcas. e Ne impie agas multú, & noli eſſe ſtultus, ne moriaris in tempore nó tuo. f Bonú eſt retinere iuſtú. Et quidé ab hoc ne dimittas manum

SEPT.

bunt poſſeſſori ſuo. Conſidera opera Dei, quod nemo poſſit corrigere qué ille deſpexerit: In die bona fruere bonis, & malam diem præcaue. Sicut enim hanc, ſic & illam fecit Deus: vt non inueniat homo contra eum iuſtas querimonias. Hæc quoque vidi in die vanitatis meæ. Iuſtus peribit in iuſtitia ſua, & impius multo viuit tempore in malitia ſua. Noli eſſe iuſtus multum, neque plus ſapias quam neceſſe eſt, ne obſtupeſcas. Ne impie agas multum, & noli eſſe ſtultus, ne moriaris in tempore non tuo. Bonú eſt te ſuſtétare iuſtum, ſed & ab illo ne ſubtrahas manú tuam:

comederunt, & poſt aduentú domini ſacrificauerút idolis ſuis, hi viſi ſunt in hoc ſæculo viuere, & propter ſuam malitiá perſeuerare longæui. Sed Dei in occulto patientia eſt, & tribulare nunc ſanctos, vt recipiát mala in vita ſua, & peccatores non viſitare pro ſcelere, & quaſi ad victimam reſeruare, vt & illis poſſit æterna bona reſtituere, & his mala inferre ppetua. Hebræi iuſtos pereuntes in iuſtitia ſua, filios Aaron ſuſpicátur: quod C

d putant ſe iuſte agere, alie- Leuit. 10 a
n · igné obtulerint. Et impiú lógæuum in malitia ſua, Ma- 2. Par. 33.
naſſen dicút: qui poſt captiuitat. reſtitutus in regno, lógo deinceps vixerit tempore.

d ¶ *Noli eſſe iuſtus multum, & ne quæras amplius, ne obſtupeſcas.*] Si quem rigidum & trucem ad omnia fratrú peccata cóſpexeris, vt nec in ſermone peccáti, nec propter naturalé interdum pigritiá moráti det veniam: hunc ſcito plus iuſtú eſſe, quam iuſtum eſt. Cum. n. Saluator præcipiat dicés: *Nolite iudicare, vt non iudicemini, & nullus ſit abſque peccato: nec ſi vnius quidé diei fuerit vita eius:* Luc. 6 f Iob 14 a Sec. 70. in humana iuſtitia eſt fragilitati conditionis hominum non ignoſcens: *Noli ergo eſſe iuſtus multú:* quia *pondus grande, & pondus paruum abominatio coram domino.* Prou. 20 b Vnde & apud philoſophos, virtutes in meditullio poſitę ſunt, & omne quod nimium eſt, ſiue ſurſum, ſiue deorſum, reputatur in vitio. Quod auté ait: Noli D quærere amplius, ne turberis, ſiue ne obſtupeſcas: mentem noſtram ſcit perfectam comprehendere non poſſe ſapientiam, & menſuram fragilitatis noſtræ, iubet nos ſcire debere. Denique & Paulus ei, qui plus quam homo ſcire cupeter, requirebat dicens ei: *Quid adhuc quæritur? Voluntati enim eius quis reſiſtit?* Reſpondeo: *O homo tu quis es qui reſpondeas Deo, &c.* Rom. 9 d Si enim cauſas quæſtionis, ille qui interrogans introducitur, audiſſet ab Apoſtolo: ſtupore forſitan torpuiſſet, & gratiam ſenſiſſet inutilem. Quia eſt donum, quod non proſit ei cui datum eſt, iuxta eundem Apoſtolum. Hebræi huc mandatum, id eſt: *Noli eſſe iuſtus multum:* ſuper Saule interpretantur: qui Agag miſertus eſt, quem Dominus iuſſerat occidi. Sed & ille de euangelio ſeruus, 1 Reg. 15 c cui ignouerat dominus, & ipſe conſeruo noluit ignoſcere, Matt. 18 c huic poteſt verſiculo coaptari, quod fuerit iuſtus multú.

c ¶ *Ne impie agas multum, & noli eſſe ſtultus, ne moriaris in tempore non tuo.*] Cum dominus loquatur: *Nolo mortem peccatoris: ſed tantum vt reuertatur & viuat,* Ezec. 33 c & ſemel peccaſſe ſufficiat: debemus nos erigere poſt ruinam. Si enim iuxta eos qui de phyſicis diſputant, nouit hirundo pullos de ſucco oculare chelidoniæ, & dictamnú capreæ appetút vulneratæ: cur nos ignoremus medicinam pœnitentiæ propoſitam eſſe peccantibus? Quod autem ait: *Ne moriaris in tempore non tuo:* Num. 16 a Scimus Chore & Dathá, & Abiron propter ſeditionem aduerſum Moyſen & Aaron repentino terræ hiatu deuoratos, & ad emendationem malorum, ante diem iudicij etiam in hac vita plurimos iudicatos. Quod dicit ergo tale eſt. Noli peccatis addere peccata: ne prouoces Deum etiam hic tibi inferre iudicium.

f ¶ *Bonú eſt retinere iuſtum. Et quidem ab hoc ne dimittas manú tuam: quoniam qui timet Deum, egredietur ad omnia.*] Bonú eſt iuſtis benefacere, ſed & peccatoribus benefacere, non iuſtum eſt. Bonum eſt domeſticos fidei ſuſtentare, ſed & omni petenti tribuere præceptum eſt. Timens quippe Deú & imitator conditoris ſui qui pluit ſuper iuſtos & iniuſtos, abſque reſpectu perſonarú omnibus benefacere feſtinat: Aliter: Quia vita hæc miſerabilis diuerſis quotidie variatur

E tur euentibus:tam ad aduerſa,quam ad proſpera,iuſti animus præparetur,& poſcat domini miſericordiã: vt quodcumque euenerit,librata mente ſuſtentet.Qui enim timet Deum,nec proſperis eleuatur,nec opprimitur aduerſis.

a ¶ *Sapientia confortabit ſapientem ſuper decem poteſtatem habentes,qui ſunt in ciuitate: quia non eſt homo iuſtus in terra, qui faciat bonum & non peccet.*] Propterea ſapientia confortat iuſtum, & omnium principum ciuitatis ſuper eum excedit auxilium: quia quamuis aliquis iuſtus ſit: tamen, dum in hac carne eſt conſtitutus, ſubiect⁹ eſt vitiis atque peccatis,& maiore pſidio indiget. Aliter: Decem, q poteſtatem habent, & in vrbe cõſiſtunt, angeli ſunt: qui ad perfectum numerũ perueuere denarium,& auxiliant humano generi. Sed ſi quis cõſideret omnia auxilia,mai⁹ eſt auxilium ſapientiæ, id eſt, dñi noſtri Ieſu Chriſti. Poſtquam

Hier.51.a enim dixerunt angeli: *Curauimus Babylonem,& nõ eſt ſanata, relinquamus eam*,& abeat vnuſquiſque in terram ſuam: tunc magiſter medicorum ipſe deſcendit, & reſperſos nos ſanguine, & peccatorũ madentes cruore (qui omne ſubſtãtiam noſtram expẽderamus in medicos) tactu fimbriæ ſuæ ſanauit. Sanauit autem in ciuitate, hoc eſt,in mundo iſto,& con-

F fortabit ſapientẽ,ſiue (vt Lxx.

Luc.19.d tranſtulerunt) adiuuabit. *Omni n. qui habet,dabitur ei & adijcietur.* Quia antẽ indiguit homo poſitus in peccatis,& infixus in limo profundi peccati, maiore auxilio, idcirco venit ipſa ſapiẽtia. Aliter: Supra dixerat, & domeſticis & alienis bene eſſe faciendum. Poterat ergo aliquis reſpõdere: Si omnib. beneſacere voluero, non habeo vnde faciam. Nec põt iuſt⁹ tãtas habere diuitias,quæ ſolent magis peccatorib. abũdare. Propterea nũc ait: Quos nõ potes opib. cõſilio adiuua, ſolatio foue. Plus n. potes in anguſtia cõſtituto præſtare ſapientia, quã quilibet maximæ poteſtatis. Et hoc ipſum cum prudentia facito. Grãdis quippe libra iuſtitiæ eſt, & cui, & quantũ,& quãdiu, & quali vel in re,vel in cõſilio tribuere.

b ¶ *Et quidem in omnes*,&c.] Fac quæ pręcepta ſunt tibi,& ſapientiæ auxilio conſortatus,vel ad bona, vel ad mala præpara cor tuũ,& non cures quid de te loquãtur inimici,qualis foris opinio ſit. Quo modo enim prudentis viri eſt,murmurantẽ famulum non audire, nec curioſe aurem apponere,quid de ſe loquatur abſente (ſi enim hoc fecerit,ſemp in tribulatione erit,& ad muſſitationem ſerui iracũdia cõmouebitur) ſic & ſapientis hominis eſt ſapientiam præuiã ſequi,& vanos non cõſiderare rumores. Sed & alio exemplo docet penitus non curandũ iuſto homini quid homines loquantur,dicens: Quo modo nouit conſcientia tua,quod tu de multis locutus es,& ſępe aliis detraxiſti: ſic & aliis debes ignoſcere detrahentibus. Et ſimul docet non facile iudicãdum,& habentem trabem in oculo,de feſtuca alterius non loquendum.

HEB.

manum tuam: quoniã qui timet Deũ, egredietur ad oĩa. a Sapiẽtia cõfortabit ſapiẽtẽ ſuper decẽ poteſtatẽ habẽtes,qui ſunt in ciuitate: quia nõ eſt homo iuſtus in terra, qui faciat bonũ,& nõ peccet. b Et quidẽ in oẽs ſermones,quos loquẽtur impij, ne dederis cor tuũ, vt non audias ſeruum tuum maledicentẽ tibi. Etenim frequẽter ſcit cor tuum, quia & tu maledixiſti aliis. c Omnia hęc tẽtaui in ſapientia, & dixi: Sapiens efficiar, & ipſa lõgius facta eſt à me, magis quam erat. Et alta profunditas, quis inueniet eã? d Circuiui ergo cor meum: vt ſcirem & cõſiderarem, & quærerem ſapientiã, & rationem, & vt cognoſcerẽ impietatem ſtulti, & imprudentium errorem. Et inueni ego amariorem morte mulierem: quæ laqueus venatorum eſt, & ſagena cor eiũs, vincula ſunt manus eius. Bon⁹ coram Deo eruetur ab ea, & qui peccator eſt,capietur in illa. e Ecce hoc inueni, dixit Eccleſiaſtes, vnam ad vnam: vt inuenirem numerum quem adhuc quæſiuit anima mea, & non inueni.

SEPT.

tuam: quia qui timet Deum, nihil negligit. Sapientia confortauit ſapientem, ſuper decem principes ciuitatis. Non eſt n. homo iuſtus in terra, qui faciat bonum & non peccet. Sed & cunctis ſermonibus qui dicuntur, ne accommodes cor tuum: ne forte audias ſeruum maledicentem tibi. Scit n. conſcientia tua, quia & tu crebro maledixiſti aliis. Cuncta tentaui in ſapientia. Dixi, ſapiens efficiar; & ipſa longius receſſit à me multo magis quam erat. Et alta profunditas, quis inueniet eam. Luſtraui vniuerſa animo meo: vt ſcirem & conſiderarem, & quærerem ſapientiam & rationem, & vt cognoſcerem impietatem ſtulti & errorem imprudentium. Et inueni amariorem morte mulierem: qua laqueus venatorum eſt, & ſagena cor eius: vincula ſunt manus illius. Qui placet Deo effugiet illam: qui autem peccator eſt, capietur ab illa. Ecce hoc inueni, dixit Eccleſiaſtes; vnum & alterum: vt inuenirem rationem, quam adhuc quærit anima mea, & non inueni. Virum de mille vnum reperi mulierem, ex omnibus

c ¶ *Omnia hæc tentaui in ſapientia, & dixi: Sapiens efficiar*, &c.] Dicit ſe,vt Regnorum quoque teſtantur libri, vltra omnes homines quæſiſſe ſapientiã, & tẽtaſſe ad finẽ illius peruenire. Sed quanto plus quæſierit,tãto minus reperiſſe, & in mediã demerſum caliginem,tenebris ignorãtiæ circumdatum. Aliter: Vir qui eruditus fuerit in ſcripturis, quãto plus ſcire cœperit, tãto ei in his quotidie oritur maior obſcuritas. Aliter: Contẽplatio ſapiẽtiæ in hac vita in ſpeculo videtur & in imagine: cũ cognouero facie ad faciem eius notitiam reuelãdam: tunc liquido recognoſcam, longe me nunc ab eius notitia diſſidere. G 3 R.g. 4 & 4

d ¶ *Circuiui ego cor meum*, &c.] Pro eo quod Lxx. poſuerunt: ἐκύκλωσα ἐγὼ καὶ ἡ καρδία μου τοῦ γνῶναι, id eſt: Circuiui ego, & cor meum vt cognoſcerem, Symmachus interpretatus eſt dicens: Pertrãſiui vniuerſa ſenſu meo, ſcire, & diſcere,& inueſtigare. Quia igitur ſupra Eccleſiaſtes dixerat, omnia ſe in ſapientia pertentaſſe: & quãto plus eam inqſierit, tanto illam longius refugiſſe: Nunc ait ẽt illud in ſua ſe quęſiſſe ſapiẽtia, q in reb. humanis malum, vniuerſa antecedat mala,& q res impietatis,ſtultitiæ,erroris, vecordię teneat principatum. Et dicit ſe omniũ malorũ caput mulierem reperiſſe: Quia & p H illam mors in orbem terrarum introiit,& pretioſas animas virorum capit. *Omnes* quippe *adulterantes, quaſi clibanus corda eorum*, quæ facit adoleſcentiũ euolare corda. Et cum in mentem miſeri amatoris inciderit, trahit eum in præceps: nec ante pedes ſuos reſpicere patitur,ſed quaſi laque⁹ & ſagena cor adoleſcẽtis innectit. Vincula ſunt manus eius. Pro quo Aquila interpretat⁹ eſt: *Vincta ſunt manus eius*, quod Hebraica lingua dicitur: [illegible]. Suadere n. poteſt, vim facere nõ poteſt: nec ad ſe nolẽtes cõpellere. Iuſtus qui fuerit & bonus coram Deo, eruetur ab ea: peccator vero capt⁹ deducetur ad mortẽ. Non putemus temere hãc Salomonem de omni genere mulierum protuliſſe ſententiam: quod expertus eſt, loquitur. Ideo quippe offendit Deum,quia captus eſt à mulieribus. Et hæc ſecundũ litteram. Ceterum iuxta intelligentiam ſpiritualem aut omne generaliter peccatum, mulierem nominamus & iniquitatem, quæ ſub ſpecie mulieris ſedet in Zacharia ſuper plumbi talẽtum; aut diabolũ [illegible] mulierem accipimus, propter effeminatas vires: aut certe idololatriã, & vt propius accedamus, hæreticorum eccleſiam: quæ inſipientem ſenſu ad ſe vocat, vt panes furtiuos, & aquam furtiuã, hoc eſt falſum ſacramentum, & pollutum baptiſmum indoctus accipiat.

Prou 6 c

Oſee 7 a

b aſourim iadeiia

Zach 5 c

Prou 9 a

e ¶ *Ecce hoc inueni, dixit eccleſiaſtes*, &c.] Hoc, inquit, repperi, vniuerſa diligenter euentilans, quod paulatim peccando & ad vnum delictum aliud apponẽdo, grandẽ nobis ſummam efficimus peccatorum, Cheſbon quippe, quod omnes voce cõſona λογισμὸς, tranſtulerunt, ſecundum Hebræi ſer- חשבון

HEB.

ueni. Hominem vnū de mille inueni, & mulierem in omnibus his non inueni. Solummodo hoc inueni, quia fecit Deus hominem rectum; & ipſi quæſierunt cogitationes multas,

CAPVT VIII.

HEB.

QVis ita vt ſapiēs, & quis nouit ſolutionem verbi? Sapientia hominis illuminabit vultum eius, & fortis faciem ſuam commutabit. ᵇ Ego os regis cuſtodio, & loquelam iuramenti Dei. Ne feſtines à facie eius abire, & ne ſtes in verbo malo: quoniam omne quod voluerit faciet. Sicut dixerit rex, poteſtatē habet, & quis dicet ei quid facis? Qui cuſtodit mandatum nō cognoſcet verbum malū, & tēpus & iudiciū cognoſcit cor ſapiētis.

SEPT.

nibus non inueni. Solummodo hoc inueni; quod fecerit Deus hominem rectum. & ipſe ſe infinitis miſcuerit quæſtionibus: Quis talis vt ſapiens eſt? Et quis cognouit ſolutionem verbi?

CAPVT VIII.

SEPT.

SApientia hominis lucet in vultu eius, & potentiſſimus faciem illius commutabit. Et ego os regis obſeruo, & præcepta iuramenti Dei. Ne feſtines recedere à facie eius, neque permaneas in opere malo. Quia omne quod voluerit faciet, & ſermo illius poteſtate plenus eſt: nec dicere ei quiſquam poteſt: quare ita facis? qui cuſtodit præceptum, non experiatur quidquam mali. Tempus & reſponſionem cor ſapientis intelligit. Omni negotio tempus eſt,

A monis ambiguitatē. & numerū poſſumus, & ſummā, & rationē & cogitationē dicere. Sed & hoc ait: requiſiuit anima mea, an recta mulier inueniat. Et cū vix paucos de viris bonos inuenerim ita vt de mille vnū potuerim inuenire mulierem bonā omnino inuenire non potui. Omnes .n. me ad luxuriam, & non ad virtutem deduxerunt. Et quia *appoſitum eſt cor hominum diligenter ad malitiam ab adoleſcentia*, & pene omnes offenderunt Deum: in hac ruina generis humani, facilior ad caſū eſt mulier. De qua poëta gentilis ait: *Varium & mutabile ſemper fœmina*. Et Apoſtolus: *Semper*, ait, *diſcentes, & numquā ad ſcientiam veritatis peruenientes*. Et ne videretur communem hominum damnare naturam, & Deū auctorem mali facere, dum talium cōditor eſt, qui malum vitare non poſſunt, argute præcauit & ait, bonos nos à Deo creatos: ſed quia libero ſumus arbitrio derelicti, vitio noſtro ad peiora labi dū maiora quærim⁹, & vltra vires noſtras varia cogitamus. Aliter: Quotidie mecū vniuſcuiuſq; rei rationē ponēs, nullum inuenire cogitatū potui, qui non cogitatione peruerſa extrinſec⁹ turbaretur. In mille autē viris inuenit hominem, qui iuxta imaginē conditoris eſt cōditus: & in mille non quibuſlibet, ſed viris: quorum numerū mulier nō potuit implere. Et in mille
B q̄ non appropinquauerunt ad mulierē, & propterea puriſſimi permanſerunt. Hæc omnia Tropologicè accipienda. In multis quippe ſtudioſis & quotidiana meditatione ſudātib. ᵃ Quia vix inuenitur cogitatus purus, & viri dign⁹ vocabulo. Poſſumus & cogitatus pro viris accipere, mulieres pro operib. & dicere: q̄ difficile cogitatio alicui⁹ pura inueniri queat. Opera vero, quia per corpus adminiſtrētur, aliquo ſēper errore commixta ſint. Pro eo autem quod ſupra ſermonē Hebræum interpretantes diximus: Vnā ad vnam, vt inueniatur numerus, ſiue ſumma, ſiue ratio, aut cogitatio: apertius interpretatus eſt Symmachus, vnā ad vnam inuenire rationē. Quod enim nos ſolem⁹ abſolute & neutraliter appellare, id eſt, hoc quæſiui, illud volui inuenire: Hebræi fœminino genere pronunciant, ſicut in pſalmo: *Vnam petij a Psal. 26 b Domino, hanc requiram*: pro eo quod eſt, vnum.

Gen. 8 d

Virg. 4 Æneid.

2 Tim. 3 b

CAPVT XII.

QVis ita vt ſapiens, & quis nouit ſolutionem verbi, &c.] Supra docuerat difficile bonum hominem inueniri, & venientem contra eliſerat quæſtionem: à Deo bonos homines conditos, ſed ſpōte ſua ad peccatum delapſos: nunc quid boni homini dederit Deus quaſi gloriabundus enumerat, ſapientiam ſcilicet, atque rationem prouidentiæ, occulta Dei noſſe myſteria, & arcana ei⁹ ſenſu cordis intrare. Oblique autē de ſe loquitur, quod nemo ita fuerit ſapiēs vt ipſe, & nullus ſic fecerit problematū ſolutiones: & ſapientia eius à cūcto laudata ſit populo: quæ non ſolū intrinſecus latuerit, ſed & in ſuperficie corporis & ſpeculo vultus eluxerit: vtraque omnes homines prudentiam mētis in facie ſua pinxerit. Lxx. pro eo quod nos poſuimus: *Quis ita vt ſapiens*, tranſtulerunt: τίς οἶδε σοφούς, id eſt, *quis nouit ſapientes*. Et pro eo quod nos diximus: *Et fortis faciem ſuā commutabit*, poſuerunt: ἀναιδὴς προσώπῳ αὐτοῦ μισηθήσεται, id eſt, *& impudens vultu ſuo odietur*. Et re vera cum multi ſint qui ſapientiam repromittant, difficile inuenitur quis diſcernere
C queat verum ſapientē ab his qui videntur eſſe ſapiētes. Et cum ſint plurimi qui ſcripturarū occulta dicant poſſe ſoluere, rar⁹ eſt qui veram inueniat ſolutionem. Quod autē ſequitur: Sapiētia hominis illuminabit vultū eius, & improbus facie ſua odietur: ita poſſumus explanare, vt Pauli verbo dicamus: *Nos autem omnes reuelata facie gloriam Dei contemplantes*. Et pſalmiſtæ canentis: *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui domine*. Sapientiam autem hic hominis non aliam eſſe dicit abſque ſapiētia Dei. Quæ cum ſapiētia Dei ſit, iuxta poſſibilitatem capacitatis hominis, ei⁹ eſſe incipit qui ſe habere meruerit. Omnis hæreticus & falſum dogma defēdens, impudēti vultu eſt & odietur. Deniq; Marciō & Valentinus melioris ſe dicūt naturæ eſſe quam cōditor eſt. Et hoc poſſet aliqua ex parte ferri, ſi ſpem ſe huius rei habere contenderent, & non iam poſſidere naturam.

1. Cor. 3 d

Psal. 4.

ᵇ ¶ *Ego os regis cuſtodio, & loquelam iuramenti Dei*, &c.] Videtur mihi quidem præcipere iuxta Apoſtolū regib. & poteſtatibus obſequendum: maxime Lxx. interpretib. imperatiuo modo dicētibus: στόμα βασιλέως φύλαξον, id eſt, os regis cuſtodi. Sed ego puto de illo rege nunc dici, de quo Dauid ait: *Domine in virtute tua lætabitur rex*. Et in alio loco: vt patris
D & filii regnum vnū ſignificet ſcriptura commemorat: *Deus iudicium tuum regi da, & iuſtitiā tuam filio regis*. Non enim iudicat pater quēquam, ſed omne iudicium dedit filio. Qui rex filius Deus, patris regis eſt filius. Huius itaque filii cuſtodienda præcepta ſunt: hui⁹ voluntati parēdum. Et hoc eſt quod in Tobiæ libro ſcribitur: Myſterium regis abſcōdere bonum eſt. Et præcipue monet ne tractemus quare Deus vnumquodq; præceperit, ſed quodcumq; viderit eſſe mandatum, hoc pia mens hominis implere feſtinet: Et ſit *in lege Domini voluntas eius*. Quia vero Lxx. aliter tranſtulerunt dicentes: καὶ περὶ λόγου ὅρκου θεοῦ μὴ σπουδάσῃς, id eſt, & de verbo iuramenti Dei ne feſtines à facie eius ambulare: Sciendum iuramentum Dei in diuinis voluminibus eſſe conſcriptū. Hoc itaque iuramentum, de Dei verbo ſacrum & arcanū, nō debemus quibuſcumq; narrare & proferre in medium, & citā de eo proferre ſentētiam: Neque vt Moyſes feſtines videre faciē Dei, ſed iā diu ſuſtine, donec ipſe pertranſeat. & tantum eius poſteriora cōſpicias. Necnō & illud quod ſequitur: *Ne ſtes in verbo malo*, &c. ſuper eo intelligam⁹, qui hæreſeos errore præuentus eſt: vel ſuper illo, qui cum eccleſiæ fidem habeat, tamen peccatis vincitur, vt nō ſit fidelis. Ne perſeueres in detractione, ne in turpiloquio, luxuria, auaritia, libidine, Quod ſi perſeuerauetis: rex vitiorum atque peccati diabolus operabitur perditionem in te, & faciet quodcunque voluerit.

Tit. 3 a

Psal. 20.

Ibid. 71. a

Ioan. 5 d

Tob. 12 b

Psal. 1 b

Exod. 33 d

ᶜ ¶ *Qui cuſtodit mandatum non cognoſcet verbum malum*, &c.] Notandum quod non cognoſcet verbum malum, poſitum eſt pro eo quod eſt, non patietur, aut non erit in eo: Siquidem & de Saluatore ſic ſcriptum eſt: *Qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit*. Pro verbo quoque Symmachus rem interpretatus eſt, dicens: *Qui cuſtodierit mandatum non experietur rem malam*. Præcepit autem, regis imperium, id eſt Chriſti conſeruandum, & ſcire quid & quare & quo tempore iubeat.

2 Cor. 5 d

a ¶ Quia

E

a ¶ *Quia omni negotio eſt tempus*, &c.] Licet diuerſa eueniãt, & non poſſit iuſtus ſcire quid ei futurum ſit, nec ſingularum rerum cauſas rationeſq; cognoſcere: nemo enim eſt conſcius futurorum, tamen ſcit à Deo cuncta in vtilitatẽ hominum fieri, & non abſq; eius voluntate diſponi. Eſt n. magna afflictio generi humano; (& vt poeta ait: Neſcia mẽs hominũ fati ſortiſque futuræ:) aliud ſperat, aliudque euenit: de altero loco expectat hoſtẽ, & alterius iaculo vulneratur. Pro eo autem quod Lxx interpretes & Theodotio dixerũt, ὅτι γνῶσις τῶν ἀνθρώπων πολλὴ ἐπ' αὐτόν id eſt, *quia ſcientia hominis multa ſuper eum*: in Hebræo malitiã habet, non ſcientiã: ſed quia ר res & ד daleth litteræ Hebraicæ excepto paruo apice ſimiles ſunt, pro רעת legerunt דעת: id eſt, pro malitia, ſciẽtiã. Hoc melius ſciet qui eiuſdẽ linguę habuerit notitiam. Illud quoq; quod in fine horũ verſuũ ſcriptum eſt: *Quia neſcit quod factum eſt, & quod futurũ ſit poſt eum, quis annunciabit ei*: de verbo ad verbũ nunc ex ſermone Hebręo trãſtulimus, vt eſſe ſenſum alterum nouerimus, quod ſcilicet nec ea quæ præterierunt ſcire poſſumus, nec ea quæ futura ſunt, ita vt ſunt futura cognoſcere.

resh
daleth

F

b ¶ *Non eſt homo poteſtatem habens in ſpiritum, vt prohibeat ſpiritum* &c. Non eſt in poteſtate, anima noſtra ne auferatur à nobis, & egredientem ad imperium domini ſpiritum prohibere. Nihil prodeſt ora cõcludere, & vitam retinere fugiẽtem. Cumq; interitus, inimicus vitæ noſtræ & hoſtis aduenerit, inducias accipere non poſſumus. Nec reges quõdã in ſęculo, & omnia noſtra impietate vaſtãtes, obuias morti ferre manus: ſed in cinerẽ terrãque ſoluimur. Nõ eſt ergo lugendum ſi futura ſcire nõ poſſumus, & ſæpe ab iniquis potẽtiorib. opprimamur: cũ morte omnia finiant, & ſuperb⁹ & potens qui cuncta populatus eſt, non valeat animam ſuam retinere cũ rapitur. Aliter Spirit⁹ qui vniuerſa diſpenſat, non poteſt à quoquam hominum prohiberi, & leges accipere ſpirandi. De quo & ſupra dictum eſt: *Gyrans gyrando vadit ſpiritus*. In die mortis non ſumus potentes, in die enim vitæ facile vitatur inimicus. Similiter qui in bello eſt, & Dei pacem non habet, quæ ſuperat omnem intellectum, non habebit emiſſionem, de qua ſponſæ dicitur: *Emiſſiones tuæ paradiſus malorum granatorũ cum fructu pomorum*. Et quia impietas non ſaluabit habẽtem ſe; pietas è regione ſaluabit. Poteſt impietas diabolus appellari, & pietas dominus noſter Ieſus Chriſtus.

Supra a
Cant 4. d

c ¶ *Omnia hæc vidi, & dedi cor meum in omne opus, quod factum eſt ſub ſole: & dominatus eſt homo homini vt affligeret eũ*, &c.] Dedi, inquit, cor meum, vt omne quod ſub ſole geritur intuerer: & hoc vel maxime, quod homo accepit in homines poteſtatem, vt quoſcumque vult affligat atque condemnet. Cum itaque mentem meam ad hæc intuenda dirigerem: vidi impios cum tali opinione mortuos, & ſic ſepultos, vt ſancti æſtimarentur in terra qui & cum viuerent putabantur digni eſſe eccleſiæ principes, & templo Dei, & inſuper ambulantes tumidi, laudabantur in malis ſuis. Sicut ſcriptum eſt *Laudatur enim peccator in deſiderijs animæ ſuæ, & qui iniqua gerit, benedicetur*. Hoc autẽ propterea euenit quia nemo peccantibus epiſcopis audet contradicere nec ſtatim Deus ſcelus vlciſcitur, ſed differt pœnam, dum expectat pœnitẽtiam. Peccatores autem, quia nõ ſtatim argui atque correptò ſũt, putantes nequaquam futurũ eſſe iudicium, in ſcelere perſeuerant. Poſſum⁹ hoc teſtimoniũ accipere aduerſus epiſcopos, qui acceperũt in eccleſia poteſtatem, & ſcandalizãt eos magis quos docere & ad meliora debuerant incitare. Hi frequẽter poſt mortem laudãtur in eccleſia, & beati, in his quæ non probabiliter fecerãt, publicè ſiue à ſucceſſoribus, ſiue à populis prædicãtur. Et hoc itaq; vanum eſt: quia non vt egerunt ſic audiunt: nec ſtatim corripiuntur in peccato ſuo. Nemo quippe audet accuſare maiorem: propterea quaſi ſancti & beati, & in præceptis domini ambulãtes, augẽt peccata peccatis. Difficilis eſt accuſatio in epiſcopum. Si enim peccauerit, non creditur, & ſi conuictus fuerit, non punitur.

G Pſal 9. d.

d ¶ *Quia peccator facit malum centies, & elongat ei Deus. Ex hoc cognoſco ego quod erit bonum*, &c.] Ex eo quod peccãti plurimum (hoc quippe ſignificat centies) dat Deus locum pœnitenoę, nõ eum ſtatim punit in ſcelere, ſed expectat vt conuertatur ab iniquitate ſua. Ego intelligo quam benign⁹ & miſericors ſuper eos futurus ſit Deus, qui habent timorẽ eius, & ad verbum illius cõtremiſcunt. Symmachus hũc locum ita tranſtulit: Peccãs enim maſus mortuus eſt lõga ætate cõceſſa ei. Porrò ego ſcio qa erit bene timẽtibus Deum, qui timuerunt à facie eius. Bonum verò nõ erit iniquo, neque lõgo ſuperetit tempore, quia nõ timuit à facie Dei & quia manifeſtum eſt quid ipſe trãſtulerit: hoc dicendũ eſt quod verbum Hebraicũ מאת, quod Lxx. ἀπὸ τότε id eſt, ex tunc, tranſtulerunt, & nos centies poſuimus Aquila & Symmachus, & Theodotio, mortuus eſt, interpretati ſunt, vt ſit, qui peccauit & fecit malũ mortuus eſt in eo.n. quod peccauit, ſtatim mortuus eſt. Si autẽ iuxta Lxx. interpretes, pro eo quod eſt, mortuus eſt, legerimus, ex tunc, iuxta quoſdam hic erit ſenſus. Peccator non tunc primum peccat, quãdo videtur facere peccatum, ſed iam ante peccauit. *Alienati ſunt* enim *peccatores à vulua, errauerunt à ventre*. Sed quærũt hoc quod ſequitur; locuti ſũt falſa, quomodo poſſit exponi; ſimplex.n. intelligentia habere conſequentiam non videtur, paruulos peccatores ſtatim vt de vulua electi ſunt mendacium loqui.

H

e meath

Pſal. 57 a

e ¶ *Et bonum non ſit impio, & non prolonget dies, quaſi vmbra qui non timet à facie Dei.*] Imprecatur male his qui non habent timorem Dei, & optat ne diu differantur à pœna, ſed ſtatim morte ſubtracti, cruciatus recipiant, quos merentur. Simile quid & Apoſtolus loquitur. *Vtinam præcidantur qui vos conturbant*. Et alibi: *Alexander ærarius multa mihi mala oſtendit: reddat illi Dominus ſecundum opera eius*. Quæ quo modo clementer dicta ſint, requirendũ eſt. Hæc iuxta ſenſus Hebraici veritatem. Si quis verò Lxx. interpretes ſequitur, qui quaſi ab alio ſenſu incipientes dixerũt,

Gal 5 b
2 Tim 4 c

HEB.

a Quia omni negotio eſt tẽpus & iudicium. Afflictio quippe hominis multa ſuper eũ: quia neſcit quod futurum eſt: ſicut.n. erit quis annunciabit ei? b Non eſt homo poteſtatẽ habẽs in ſpiritũ, vt prohibeat ſpiritũ, & nõ eſt potẽs in die mortis, & nõ eſt emiſſio in die belli & nõ ſaluabit impietas habentẽ ſe. c Omnia hæc vidi: & dedi cor meũ in omne op⁹, quod factũ eſt ſub ſole: & dominatus eſt homo homini vt affligeret eũ. Et tunc vidi impios ſepultos, & venerũt: & de loco ſãcto egreſſi ſunt, & laudati ſunt in ciuitate, quia ſic fecerũt: ſed & hoc vanitas. Quia.n. non eſt cõtradictio faciẽtib. malum cito: ideo repletum eſt cor filiorum hominum in eis, vt faciãt malũ. d Quia peccator facit malum centies, & elongat ei Deus. Ex hoc cognoſco ego quod erit bonũ timẽtib. Deũ, qui timebũt à facie eius. e Et bonum non ſit impio

SEPT.

eſt, & opportunitas, & multa hominis afflictio: quia ignorat præterita, & futura nullo ſcire poteſt nuncio. Non eſt in hominis poteſtate prohibere ſpiritum: nec habet poteſtatem in die mortis, nec ſinitur quieſcere ingruente bello: neque ſaluabit impietas impium. Omnia hæc conſideraui, dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt ſub ſole. Interdum dominatur homo homini in malum ſuum. Vidi impios ſepultos, qui etiam cum adhuc viuerent, in loco ſancto erant, & laudabantur in ciuitate quaſi iuſtorum operum. Sed & hoc vanitas eſt. Etenim quia non profertur cito contrà malos ſententia, abſque timore vllo filij hominum perpetrant mala. Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, & per patientiam ſuſtentatur, ego cognoui quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem eius. Non ſit bonum impio

A Et ego cognoſco quia erit bonum timentibus Deum, vt timeant à facie eius: & bonum non erit impio, & non ꝓlongabit dies in vmbra: quia nõ eſt timés à facie Dei. Hoc poterit dicere. Fiet quidem & illa, de quibus paulo ante tractaui: ego tamé manifeſtiſſime cognoſco, quia bene erit his qui timẽt à facie Dei. *Vultus n. domini ſuper facientes mala*: Et impio nõ erit bene, non enim timet à facie Dei: & non ꝓlongabit dies in vmbra: hoc eſt dies vitæ ſuæ, quaſi vmbra vi uẽtib. ſunt Non o. hi qui multo tẽpore viuunt, prolongant dies ſuos: ſed qui grandes eos faciũt bonorum operum magnitudine. Vnde & Iacob quaſi ſe peccatoré cõfitens dicit. *Parui & mali dies mei*. ſicut & in pſalmo cõſitẽs: *Dies*, Inquit, *mei ſicut vmbra declinauerũt, & ego ſicut fœnum arui*. Non quod longam vitã quæſierit in pręſenti (in quo omne quod viuimus breue & vmbra eſt & imago: In imagine n. perambulat homo) ſed quod de futuro timeat, ne lõgitudo vitæ ipſius, vbi vera eſt viſa breuietur.

Pſalm. 33 c

Geneſ. 47 b
Pſal. 101. b

a ¶ *Eſt vanitas quæ fit ſuper terram: quia ſunt iuſti ſuper quos*, &c.] Inter cæteras vanitates, q̃ in mundo vario feruntur euẽtu, etiã hoc deprehendi, quod iuſtis ea frequenter eueniunt, quę impiis euenire debuerãt: & impii tã feliciter in hoc mũdo degunt, vt eos putes eſſe iuſtiſſimos. Docet exemplum euãgelicũ diuitis purpurati & pauperis Lazari. Septuageſimus quoq; ſecundus pſalmus de hac re diſputat: cur iuſtis interdum mala, & impiis eueniant bona. Pro eo autem ꝙ nos poſuimus Eſt vanitas quę fit ſuper terram, Symmachus abſolute tranſtulit dicens. *Eſt difficile cognitu quod fit ſuper terram* Hebræi iuſtos quib. eueniunt mala, & impios quibus accidunt opera iuſtorũ, filios Aaron interpretantur, & Manaſſen: ꝙ illi ſacrificãtes perierint, & iſte poſt tãta mala & captiuitatem, in imperium reſtitutus ſit.

B

Luc. 16. e

Leuit 10 a
2. Par. 33 b

b ¶ *Et laudaui ego lætitiam: quia non eſt bonũ homini ſub ſole niſi comedere, & bibere, & lætari. Et ipſum egredietur cum eo de labore ſuo die‹bus› vitæ ſuæ, quos dedit ei Deus ſub ſole*.] Hoc plenius ſupra interpretati ſumus, & nũc ſtrictim dicimus: licet breuem & cito finiendam præferre eum veſcendi & bibendi voluptatem anguſtiis ſęculi, & his quæ fieri videntur iniq; in mundo: quod ſolum hoc homo de labore ſuo habere videatur, ſi vel modico fruatur refrigerio. Verum hæc interpretatio ieiunãtes, eſuriẽtes, ſitientes, atq; lugentes (quos beatos in euãgelio dominꝰ vocat) ſi accipitur, vt ſcriptũ eſt, miſeros approbabit. Et cibum itaque & potum ſpiritualiter accipiamus, & ſuper eis lætitiam, quã in labore vitę noſtræ vix poſſumus inuenire.

Matt. 5.

HEB.

impio, & non prolonget dies quaſi vmbra qui non timet à facie Dei.ᵃ Eſt vanitas quæ fit ſuper terram: quia ſunt iuſti ſuper quos veniũt quaſi facta impiorũ, & ſunt impii ad quos perueniũt quaſi facta iuſtorũ. Dixi, q̃ a hoc vanitas eſt. ᵇ Et laudaui ego lætitiã: quia non eſt bonum homini ſub ſole niſi comedere, & bibere, & lætari. Et ipſũ egredietur cum eo de labore ſuo diebus vitę ſuæ, quos dedit ei Deꝰ ſub ſole. ᶜ Quapropter dedi cor meũ vt cognoſcerẽ ſapientiã, & viderem occupationẽ, quæ facta eſt ſuper terram. Quia & in die & in nocte ſomniũ in oculis ſuis nõ eſt videns. Et vidi omnia opera Dei: quia nõ poterit homo inuenire opꝰ quod factum eſt ſub ſole: in quo laborauit homo vt quæreret & nõ inueniret. Siquidẽ & ſi dixerit ſapiens ſe cognoſcere, non poterit inuenire.

CAPVT IX.
HEB.

OMne hoc dedi in corde meo, vt conſiderarem vniuerſa: quia iuſti & ſapientes, & opera eorum in manu domini. Et quidem charitatẽ & quidem odium: nõ eſt cognoſcens homo omnia in facie eorũ. ᵈ In omnibus euentus vnus: iuſto & impio, bono & malo, mundo & polluto, ſacrificanti

SEPT.

impio, nec prolongentur dies eius, ſed quaſi vmbra tranſeant qui non timent faciem domini. Et eſt alia vanitas, quæ fit ſuper terram.. Sunt iuſti quibus mala proueniunt, quaſi opera egerint impiorum: ſunt impij qui ita ſecuri ſunt, quaſi iuſtorum facta habeant: Sed & hoc vaniſſimum iudico. Laudaui igitur lætitiam, quod non eſſet homini bonum ſub ſole, niſi quod comederet, & biberet, atque gauderet. Et hoc ſolum ſecum auferet de labore ſuo in diebus vitæ ſuæ, quos dedit ei Deus ſub ſole. Et appoſui cor meum, vt ſcirem ſapientiam, & intelligerem diſſenſionem, quæ verſatur in terra. Eſt homo qui diebus & noctibus ſomnum non capit oculis. Et intellexi quod omnium operum Dei nullam poſſit homo inuenire rationem eorum, quæ fiunt ſub ſole. Et quanto plus laborauerit ad quærendum, tanto minus inueniat. Et tam ſi dixerit ſapiens ſe noſſe, non poterit reperire.

CAPVT IX.
SEPT.

OMnia hæc tractaui in corde meo, vt curioſe intelligerem. Sunt iuſti, atque ſapientes, & opera eorum in manu Dei: & tamen neſcit homo vtrum amore, an odio dignus ſit, ſed omnia in futurum ſeruatur incerta eo quod vniuerſis æque eueniant iuſto & impio, bono & malo, mũdo & immundo

Quod autem hæc ita ſentienda ſint vt diximus, demõſtrat ſequens verſiculus, in quo ait: Dedi cor meum vt viderem ſapientiam & occupationem, quod ſe occupentur homines ſuper terram, & diebus ac noctib. in ſcripturarum meditatione verſentur: ita vt plerũq; pro inueſtigatione veri ab oculis ſomnus aufugiat. C

c ¶ *Quapropter dedi cor meũ, vt cognoſcerem ſapientiam, & viderem occupationem*, &c.] Qui quærit cauſas rationeſque rerum, quare hoc vel illud factũ ſit, & quare mundus variis gubernetur euẽtib. cur alius cæcus, alius debilis, alius videns naſcat & ſanus: hic paupertatẽ habeat, ille diuitias: iſte ſit nobilis, ille inglorius. Nihil aliud proficit, niſi in ſua tãtũ quæſtione torqueri, & diſputationẽ pro tormento habere, nec tamẽ inuenire quod quærit. Et cũ hęc dixerit ſe cognouiſſe tũc ignorationis habere principium, & in ꝓfundo errore verſari: ſub oſtendit tamẽ eſſe cauſas rerum omnium & iuſtitiam: quare vnumquodq; ſic fiat: ſed in occultas eas latere, & non poſſe ab hominibus comprehendi.

CAPVT IX.

OMne hoc dedi in corde meo vt conſiderarem vniuerſa, &c.] Etiam hunc locum Symmachus manifeſtius interpretatus eſt, dicens: Omnia hæc ita ſtatui in corde meo, vt ventilarem vniuerſa: quia & iuſti, & ſapientes, & opera eorum in manu Dei ſunt: Et inſuper neq; amicitias neque inimicitias ſcit homo: ſed omnia coram eis incerta: propterea ꝙ omnib eueniũt ſimilia, iuſto & iniuſto. Porro hic ſenſus eſt: Etiam in hoc dedi cor meũ, & ſcire volui quos Deus diligeret, quos odiſſet, & inueni iuſtorũ quidem opera in manu Dei eſſe, & tamen vtrum amẽtur à Deo an nõ, nunc eos ſcire nõ poſſe, & in ambiguo fluctuare, vtrum ad probationẽ ſuſtineãt q̃ ſuſtinẽt, an ad ſuppliciũ. In futuro igitᵘ ſcient & in vultu eorum ſunt omnia: id eſt antecedit eos, cum de vita hac deceſſerint, notitia iſtius rei quia tũc eſt iudiciũ, nunc certamẽ. Et quicumq; aduerſa ſuſtinent, vtrum per amorẽ Dei ſuſtineãt, vt Iob: an p odium, vt plurimi peccatores, nunc habetur incertum. D

d ¶ *In omnibus euentus vnus: iuſto & impio*, &c.] Ea quæ per ſe nec bona, nec mala ſunt, ſed à ſapientibus huius ſæculi media nuncupãtur (quia æqualiter & iuſtis eueniunt & iniuſtis) ſimplices quoſque conturbant, cur ita eueniant, propterea non putant eſſe iudicium, cum omnium rerum in futuro diſcrimen ſit, & hic confuſa ſint omnia. Quod autem ait: *Euentus eſt vnus omnibus iuſto, & impio*: ſiue anguſtiarum, ſiue mortis ſignificat euentum, iccirco nec charitatem Dei

eos in

E eos in ſe noſſe, nec odium. Sacrificans quoque & nõ ſacrificans, &c. quæ contraria enumerata ſunt, ſpiritualiter accipienda: ſecundum illud *Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non, &c.*]

Pſal. 50 d a ¶ *Hoc eſt peſſimum in omni quod factũ eſt ſub ſole: quia euentus vnus omnibus, &c.*] Et hoc apertius more ſuo interpretatus eſt Symmachus, dicens; *Sed & cor filiorum hominum repletur malitia & procacitate iuxta cor eorum in vita ſua*: Nouiſſima autem eorum veniũt ad mortuos. Quis enim poteſt in ſempiternum perſeuerare viuens: Eundem autem ſenſum ſcriptura reperit de quo paulo ante tractauimus: quod cũ omnia æqualiter eueniãt vniuerſis & nulla ſit in bonis ſuſtinẽdis malisve diſcretio: vel certè æquali de hoc ſęculo ſubtrahamur euẽtu: nihilominus errorib. & ꝓcacitate & malitia repleamur, & poſt hæc oĩa ſubito rapiamur interitu, nec vltra poſſim⁹ cũ viuẽtib. habere cõſortiũ. Vel certe ſic: Quoniã communes anguſtiæ & iuſtos & iniuſtos premunt: iccirco ad peccata homines ꝓuocantur, & tamẽ poſt omnes conatus, qb. fruſtra niſi ſunt, dum ignorant, ad inferna deſcendunt.

F b ¶ *Eſt confidentia, quoniam canis viuens melior eſt leone mortuo: quia viuentes, &c.*] Quia ſupra dixerat, cor filiorum hominũ impleri malitia & procacitate, & poſt hęc omnia morte finiri: nunc eadem complet & repetit, donec vinũt homines eos poſſe fieri iuſtos, poſt mortẽ vero nullam boni operis dari occaſionẽ. Peccator viuens poteſt melior eſſe iuſto mortuo, ſi voluerit in eius tranſire virtutes: vel certé eo qui ſe in malitia, potẽtia, ꝓcacitate iactabat, & mortu' fuerit, melior poteſt quis paup eſſe & viliſſimus. Quare? qnia viuentes, metu mortis poſſunt bona opera perpetrare: mortui verò nihil valent ad id adiicere, ꝙ ſemel ſecum tulere de vita: & obliuione obuoluta ſũt omnia, iuxta illud quod in pſalmo ſcriptũ eſt: *obliuioni datus ſum tãquam mortuus à corde*

Pſal. 30 d Sed & dilectio eorũ, & odium, & æmulatio, & omne, quod in ſęculo habere potuerunt, mortis finitur aduentu: nec iuſtè quippe poſſunt agere, nec peccare, nec virtutes adiicere, nec vitia. Licet q̃dam huic expoſitioni contradicant, aſſerẽtes etiã poſt interitũ excreſcere no1 poſſe & decreſcere, & in eo quod nunc ait: Et pars non erit eis adhuc in ſæculo in omni ꝙ factum eſt ſub ſole: ita intelligũt, vt dicãt eos in hoc ſæculo, & ſub hoc ſole, quem nos cernimus, nullã habere cõmunionẽ:

Ioan. 8 e habere vero ſub alio ſæculo, de quo Saluator ait: *Non ſum ego de hoc mundo*, & ſub ſole iuſtitiæ: & non excludi opinationẽ, quæ cõtendit, poſtq̃ de hoc ſæculo migrauerimus, & offendere poſſe creaturas rationales & promereri. Aliter referebat mihi Hebræus verſiculum iſtum in quo dicitur: Melior eſt enim canis viuens ſuper leonem mortuum: ita apud ſuos exponi: vtiliorem eſſe quamuis indoctum, & cũ qui adhuc viuat & doceat, p̃ceptore perfecto qui iam mortuus eſt. Verbi cauſa: vt canem intelligeret vnũ quẽlibet de plurib. præceptorem: & leonem Moyſen aut aliũ quẽlibet prophetarũ. Sed quia nobis hæc expoſitio nõ placet, ad maiora tendamus: Et Chananæam illam, cui dictũ eſt:

Mat. 9 e *Fides tua te ſaluam fecit*: canem eſſe iuxta euangelium dicamus. Leonẽ verò mortuum, circunciſionis populum, ſicut

G Balaã propheta dicit: *Ecce populus, vt catulus leonis cõſurget, & vt leo exultans.* Canis ergo viuens nos ſumus ex nationibus: leo autem mortuus, Iudæorum eſt populus à domino

Num. 23 d derelictus. Et melior eſt apud dominum iſte canis viuens, quam leo ille mortuus. Nos n. viuentes cognoſcimus patrem & filium & ſpiritũ ſanctum: illi verò mortui nihil ſciũt: neq; expectãt aliquã repromiſſionẽ atq; mercedẽ: ſed completa eſt memoria eorũ: Neq; ipſi meminerũt quæ ſcire debuerãt: neq; illorũ iam dominus recordaturus eſt. Dilectio quoque qua aliquãdo Deũ diligebãt, periit, & odiũ de quo audacter loquebant.

Pſal. 138. d *Nonne odiẽtes te domine odiui, & ſuper inimicos tuos tabeſcebam?* Nec non & zelus eorum, iuxta quem Phinees zelatus eſt, & Mattathię intremuerũt poplites. Perſpicuum eſt autem, quod & pars eorum nõ eſt in ſęculo. Non enim poſſunt dicere: *Pars mea dominus.*

Num. 25 c, 1 Mac. 2 e, Pſal. 72 d.

c ¶ *Vade & comede in lætitia panem tuum, & bibe in corde bono vinum tuum, quoniam iam complacuerunt Deo opera tua.*] Vſque ad eum locũ in quo ait. Sicut piſces qui tenẽtur in captione peſſima, & ſicut volucres quæ capiũtur in laqueo, ſimiliter capiẽtur filii hominũ in tẽpore peſſimo, cum ceciderit ſuper eos ſubito. Anteq̃

H de ſingulis diſputem⁹; breuiter conſtringẽda ſunt omnia, vt appareat quo ſimul ſenſu cuncta dicãtur. Quia in ſuperiori capitulo fuerat prælocutus, ꝙ poſtquam mortui fuerint homines, à corde viuentium excidãt; & nec dilectionẽ quis in eos habeat nec odium, ſecundum illud poetæ. Nullũ cum victis certamẽ & æthere caſſis, & quia ſub ſole vltra nihil poſſint, nunc quaſi errorẽ humanũ & conſuetudinem, qua ſe ad fruenda hui⁹ ſæculi bona inuicẽ hortantur, inducit, & προσωποποιίαν facit more rhetorum & poetarum, dicens. O homo, quia ergo poſt mortẽ nihil es, & mors ipſa nihil eſt: audi conſilium meũ, & dũ viuis in hac breui vita, fruere voluptate, vtere dapib⁹, vino curas opprime, & intellige quoniã à Deo nobis donata ſunt ad vtendũ. Candidis veſtib. ornatus incede: vnguentis ſpiret caput tuum: quæcumq; tibi placuerit feminarum, eius gaude complexu, & vanã hãc & breuem vitam, vana & breui voluptate percurre. Nihil n. extra hęc habebis amplius, quam fruĩ quocumq; delectare poteſt: feſtinus carpe ne pereat. Neque enim friuola debes formidare commenta: quod ſingulorum operum vel bonorũ vel malorum apud inferos tibi reddẽda eſt ratio. Nõ eſt enim in morte aliqua ſapiẽtia: nullus poſt diſſolutionẽ vitæ huius ſenſus. Et hęc, inquit, aliquis loquatur Epicurus, & Ariſtippus, & Cyrenaici, & ceteri pecudes philoſophorũ. Ego autem mecum diligenter retractãs, inuenio, non vt quidã æſtimant male, omnia fortuito geri, & variã in rebus humanis fortunam ludere, ſed cuncta iudicio Dei fieri. Neq; enim velox pedibus, ſuum debet curſum putare, ſi currat: Nec fortis in ſuo cõfidat robore, nec ſapiẽs diuitias & opes æſtimet prudentia cõgregari: nec eloquens & doctus per eloquentiam & doctrinam apud populũ inuenire ſe poſſe gratiã: ſed omnia Deo fieri diſponẽte. Et niſi ille ſuo cũcta arbitrio rexerit, & ædificauerit domum, in vanum laborant qui ædificant eam. Niſi ille *cuſtodierit ciuitatem, in vanum vigilant, qui cuſtodiunt eam.* Non eſt itaque, vt illi

Pſal. 126.

Heb.

canti & non ſacrificãti. Sic bonus vt peccator: ſic iurans ſicut iuramentum timens. a Hoc eſt peſſimum in omni quod factum eſt ſub ſole, quia euentus vnus omnibus. Sed & cor filiorum hominum repletum eſt malitia: & errores in corde eorum in vita ſua, & poſt hæc ad mortuos. Quia quis eſt qui communicet in omnes viuentes? b Eſt confidentia, quoniam canis viuens melior eſt leone mortuo: quia viuentes ſciunt quod moriantur, & mortui ne ſciunt quidquã; & non eſt eis amplius merces. In obliuione enim venit memoria eorum. Sed & dilectio eorum & odiũ eorum, & zelus eorum iam periit: & pars non eſt eis adhuc in ſęculo in omni quod fit ſub ſole. c Vade & comede in lætitia panẽ tuum, & bibe in corde bono vinum

Sep.

mundo immolanti victimas, & ſacrificia contemnenti. Sicut bonus ſic & peccator, vt periurus, ita & ille, qui verum deierat. Hoc eſt peſſimum inter omnia quæ ſub ſole fiunt, quia eadem cunctis eueniunt. Vnde & corda filiorum hominum implentur malitia, & contemptu in vita ſua, & poſt hæc ad inferos deducentur. Nemo eſt qui ſemper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam. Melior eſt canis viuus leone mortuo. Viuentes enim ſciunt ſe eſſe morituros, mortui vero nihil nouerunt amplius, nec habent vltra mercedem: quia obliuioni tradita eſt memoria eorum. Amor quoque & odium, & inuidia ſimul perierunt, nec habent partem in hoc ſæculo, & in opere quod ſub ſole geritur. Vade ergo & comede in lætitia panem tuum, & bibe

A putant, vnus euētus & incertus vitæ huius ſtatus: quia quādo non æſtimant, repentina morte ſubducti ad iudiciū veniunt. Et quo modo piſces hamo capiunt & retibus, & aues per aerē liberæ, laqueo dum neſciunt alligantur, ſic & homines pro merito ſuo ad æterna ſupplicia deducētur, cum repente mors venerit, & iudicium in eos, qui putabāt incerto ſtatu omnia voluntari. Hæc iuxta eū ſenſū, quo breuiter voluimus vniuerſa cōprehēdere: nunc quaſi nō ex alterius, ſed ex ſua perſona loquatur, interpretāda ſūt ſingula. Vade comede in lætitia panē tuum, &c. Quia didiciſti q morte omnia finiantur, & in inferno non ſit pœnitētia, nec aliquis ad virtutes recurſus: dū in iſto ſæculo es, feſtina, cōtēde agere pœnitentiā: dum habes tēpus labora. Libēter enim ſuſcipit Deus pœnitentē. Aliter. Simpliciter intellectū, idest, iuxta illud: *Siue māducatis, ſiue* 1 Cor 10 g *bibatis, ſiue aliquid facitis, omnia in nomine domini facite*. Et in Prou. 31 a Sec 70. alio loco: Cum conſilio vinū bibe. Non enim habet veram lætitiā & cor bonum qui creaturis ſupra modum abutitur. Melius autē eſt ſic ſentire. Cuius placuerunt opa corā Deo, nequaquā indigere poterit vero pane & vino, q calcatum eſt de vinea Sorech. Dato nobis itaq; præcepto quod dicit: *Deſideraſti ſapientiā, ſerua man-* Eccl 1 d *data, & dominus miniſtrabit tibi* B *eam*: & ſeruemus mandata & panem & vinum ſpiritualia inuenire poterimus. Qui autem mandata non ſeruat, & in panis & vini abundantia gloriatur, dicitur ei per Eſaiā: Eſa 48.b ſec 70. *Ne dicas, etiam cognoſco eam: neque cognouiſti, neque ſciuiſti, neque à principio aperui tibi aures. Scio enim quia contemnens contemnes.* Porrò quod in LXX interpretibus dicitur: ἐλθὲ φάγε ἐν εὐφροσύνῃ τὸν ἄρτον σου, καὶ πίε ἐν καρδίᾳ ἀγαθῇ οἶνόν σου, idest, *Veni comede* Ioan 7 f Prou. 9 a *in lætitia panem tuum, & bibe in corde bono vinum tuum*: Eius Eccleſiaſtæ vox eſt, qui in euangelio loquitur: *Qui ſitit veniat ad me & bibat*. Et in Prouerbiis: *Venite, comedite panes meos, & bibite vinum meum.*

Heb.

vinum tuum, quoniā iam complacuerunt Dei opera tua. In omni tempore ſint veſtimenta tua candida. [b] Et oleum de capite tuo nō deſit. [c] Vide vitā cū muliere quā dilexiſti omnibus dieb. vitæ vanitatis tuæ, qui dati ſunt tibi ſub ſole: Quia hæc eſt pars tua in vita & in labore quo tu laboras ſub ſole. [d] Omnia quæ inuenit manus tua vt facias, in virtute tua fac: quia non eſt opus, & cogitatio, & ſcientia, & ſapientia in inferno, quo tu vadis illuc. [e] Cōuerti me & vidi ſub ſole, quoniam non eſt velociū curſus; nec fortiū prælium; nec prudentiū diuitiæ; nec ſcientiū gratia

a ¶ *In omni tempore ſint veſtimenta, &c.*] Habeto, inquit, corpus mundum, & eſto miſericors. Vel ita. Non ſit tempus in quo candida non habeas veſtimenta. caue nequando pollutis veſtibus induaris. Populus quippe peccator in veſtibus fuſcis luxiſſe deſcribitur. Tu autem induere lucem, Pſal. 108. c Col 3 b & non maledictionem, quæ ſuper Iudam ſcripta eſt. *Induatur maledictione ſicut veſtimento.* Induere viſcera miſericordiæ, benignitatis, humilitatis, manſuetudinis, patientiæ. Et cum expoliatus fueris veterem hominem cum operibus eius, *induere nouum, qui renouatur de die in diem.* Quod autem ait.

b ¶ *Et oleum de capite tuo non deſit.*] Sciendum naturam hanc eſſe olei, vt & lumen alat, & feſſorum reſoluat laborem. Pſal 44 b Matt. 6 e Eſt oleum ſalutare & ſpirituale, oleum exultationis, de quo ſcribitur: *Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis.* Hoc oleo vultus noſter exhi- Eſa 1 b larandus eſt. Hoc ieiunantes ad vngendum caput habent, quod peccatores habere non poſſunt, quibus dicitur: Pſal. 140 b *Non eſt malagma imponere, neque oleum, neque alligaturas.* Habent autem oleum contrarium, quod vir iuſtus deteſtatur, dicens: *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Hoc oleum hæretici habent, & eo cupiunt deceptorum capita perfundere.

c ¶ *Vide vitam cum muliere quam dilexiſti omnibus diebus vitæ vanitatis tuæ, qui dati ſunt tibi ſub ſole: Quia hæc eſt pars tua in vita & in labore, quo tu laboras ſub ſole.*] Sapientiam ſequere & ſcientiam ſcripturarum, & hāc tibi in C coniugium copula, de qua in Prouerbijs dicitur: *Ama illā,* Prou. 4 b *& ſeruabit te. amplexare illam, & circumdabit te.* Dies autē vanitatis, dies huius ſæculi nequam ſignificant. De quo & A- Epheſ. 5. d poſtolus non tacet. Quod autem ait: Vide vitam cum muliere quam dilexiſti: ambigue dictum eſt, ſiue vide & contēplare vitam, & ipſe & vxor tua tecum (non enim poteris ſine tali vxore ſolus videre vitam) Siue vtrumq; conſidera, & vide vitam, & mulierem diebus vanitatis tuæ. Et pulchre pcipit, vt in diebus vanitatis noſtræ, veram vitam cum ſapienti vxore quæramus. Hæc enim pars noſtra eſt, & hic laboris fructus, ſi in hac vita vmbratili vitam veram inuenire valeamus.

Sept.

bibe cum gaudio vinum tuum, quia Deo placent opera tua. Omni tempore ſint veſtimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat. Perfruere vita cum vxore, quam diligis cunctis diebus vitæ inſtabilitatis tuæ, qui dati ſunt tibi ſub ſole, omni tempore vanitatis tuæ. Hæc eſt enim pars in vita & in labore tuo, quo laboras ſub ſole. Quodcunque facere poteſt manus tua, inſtanter operare. quia nec opus, nec ratio, nec ſapientia, nec ſcientia erunt apud inferos, quo properas. Verti me ad aliud, & vidi ſub ſole, nec velocium eſſe curſum, nec fortium bellum, nec ſapientium panem, nec doctorum diuitias

d ¶ *Omnia quæ inuenit manus tua vt facias, in virtute tua fac, quia non eſt opus, & cogitatio, & ſcientia, & ſapientia in inferno, quo tu vadis illuc.* Fac quodcumq; nunc potes & labora: quia cum ad infernum deſcenderis, locus nō erit pœnitentiæ. Huic quid ſimile à Saluatore præcipitur: *Operamini dum dies eſt: veniet nox,* Ioan 9 a *quando nemo poterit operari.* Quod autem ait: *In inferno quo tu vadis illuc*: Nota vt Samuēlem quoque verè in inferno credas fuiſſe: & ante aduentum Chriſti, quamuis ſan- D ctos, omnes inferni lege detentos. Porrò quod ſancti poſt reſurrectionem domini nequaquam teneantur in inferno, teſtatur Apoſtolus dicens: Philipp 1 c *Melius eſt diſſolui, & eſſe cum Chriſto.* Qui autem cum Chriſto eſt, vtique non tenetur in inferno.

e ¶ *Conuerti me, & vidi ſub ſole, quoniam non eſt velocium curſus, nec fortium prælium, nec ſapientium, &c.*] Qui vinctus eſt compedibus ferreis, & grauibus plumbi nexibus prægra- Zach. 5. e uatur: Iniquitas enim ſedet ſuper plumbeum talentum. Et in pſalmo loquitur: *Sicut onus graue grauata ſunt ſuper me*) Pſal 17. a non eſt aptus ad curſum illum, de quo dicitur: *Curſum* 2 Tim. 4 b *conſummaui, fidem ſeruaui.* Qui autem leuis eſt, & anima illius non grauatur, nihilominus & ipſe abſque auditore Deo ad calcem nō poteſt peruenire. Sed & cum prælium fuerit aduerſus contrarias poteſtates, de quo ſcriptum eſt: *Sanctificate bellum*: licet robuſtus, tamen propriis viribus Hier. 6 a vincere non valebit. Perfectus quoque in filiis hominum & ſapiens, viuentem panem atque cœleſtem habere non poterit, niſi per ſapientiā cohortantem: *Venite, comedite panes meos.* Prou. 9. a Et quoniam non deſunt diuitiæ, de quibus Apoſtolus ait: *Diuites fieri in operibus bonis.* 1 Tim 6 d Et alibi: *Diuites facti eſtis in omni ſermone, & omni ſcientia*: 1. Cor. 4 b Sciendum prudentem virum has non poſſe diuitias cōgregare, niſi eas à domino acceperit, cuius ipſæ diuitiæ ſunt. De quibus & alibi dictū eſt: *Redemptio animæ viri, propriæ diuitiæ.* Prou 13 b Gratia quoque niſi ſcientiam comitata fuerit, & conceſſa à Deo, quamuis eruditus vir, eam non poterit inuenire. Quod Paulus ſciēs: 1. Cor 15 b *Plus*, inquit, *omnibus illis laboraui: non autem ego, ſed gratia Dei, quæ mecum eſt.* Et iterum: *Gratia eius non fuit vacua in me.* Et ad extremum neſcitur ab homine quando tempus adueniat, in quo varius euentus & finis omnium ſubſequatur. Hæc ſecundum ἀναγωγήν. Ceterum vt Rom. 9 c ſimplicibus diſſeramus: Epiſtola ad Romanos huic loco congruit: quia *non volentis, neque currentis, ſed miſerentis Dei eſt.* Quod autem ait: Non eſt ſapientibus panis, multorum quotidie probatur exemplo: qui cum ſapientiſſimi ſint, neceſſariis indigent. Et illud: *Non eſt ſcientibus gratia.*

Videas

E Videas enim in eccleſia imperitiſſimos quoſque florere, & quia nutrierũt frontis audaciam, & volubilitatem linguæ conſecuti ſunt, dum non recogitãt, quid loquantur, prudẽtes ſe & eruditos arbitrantur, maxime ſi fauorem vulgi habuerint, qui magis dictis leuioribus delectatur & cõmouetur. Et è contrario eruditũ virum latere in obſcuro, perſecutiones pati, & non ſolum in populo gratiam non habere, ſed inopia & egeſtate tabeſcere. Hæc autẽ fiunt, quia incerto ſtatu ſerũtur omnia, & nõ eſt in præſenti retributio meritorum, ſed in futuro.

a ¶ *Et quidem neſcit homo tempus ſuũ, &c.*] Iam & ſupra diximus, quoddam neſciãt homines; eis aut anguſtiæ veniãt, aut interitus. Porro ſecundũ Allegoriã eſt ſciendũ, (Matt. 13 f) regnũ cœlorũ ſimile eſſe ſagenæ miſſæ in mari. E cõtrario habere ſagenã hæreticos, per quam piſces capiãt ad interitũ. Sagena eorũ, eſt ſermo affabilis, blandũ eloquiũ, ſimulata aut coacta ieiunia, veſtis humilis, virtutum imitatio. Quod ſi cœperit de ſuperiorib. diſputare & in ſublime leuare os ſuum, & Dei altitudines quærere, laqueũ ponũt in excelſis. Quomodo igitur piſces & volucres cito capiũtur à tali ſagena, & iſtiuſmodi laqueo, ſic cũ multiplicata fuerit iniquitas, & refrixerit F charitas multorũ, & ſigna facta fuerint atq; portẽta, ita vt ſeducãt, ſi poſſibile eſt, etiam (Matt. 24 b) electi: ſciendũ eſt eccleſiaſticos quoſq; viros, qui filij hominũ appellãtur, & ſunt modicæ fidei, cito poſſe corruere. Notãdũ etiã quod per totum librũ vbicumq; dicitur, filij hominum, in Hebræo haberi בני האדם, i. e. filij hominis: (ahene hadam.) hoc eſt filij Adã. Et omnis pene ſcriptura hoc idiomate plena eſt, vniuerſum genus hominũ, Adam filios vocans.

b ¶ *Sed & hanc vidi ſapientiã ſub ſole, & magna eſt, &c.*] Aliis omnia incerta dicẽtib. & iuſtum ab iniuſto nihil amplius habere, ego ſapientiam etiã in hoc maximam cõprobaui: quod crebrius euenit vt parua ſit ciuitas, & habitatores pauci in ea; & innumerabiliũ hoſtium cingatur exercitu, & ab obſidione & fame popul' intus necetur: & repẽte contra omnium ſuſpicionem inueniri virum humilem & pauperem, qui habet ſapientiã maiorem cunctis diuitibus, magnis & potentibus, & ſuperbis in periculo poſitis, & ad obſidionem pauẽtibus, cogitat & inquirit & inuenit quo modo à malis eruat ciuitatem. Et ô ingrata hominũ obliuio! poſtquã fuerint liberati, & ſoluta captiuitas, & reddita patriæ libertas, nemo meminit ſapiẽtis illi' pauperis, nemo refert gratias pro ſalute: ſed oẽs honorãt diuites, qui in periculo nihil ſubuenire potuerãt. Aliter Hebræus hunc locũ interpretatus eſt. Ciuitas parua, homo eſt, inquit, qui etiã apud philoſophos mũdus minor vocatur. Et viri pauci in ea, membra de quibus ipſe homo contexitur. Cum autem venerit aduerſus eam rex magnus diabolus (diabolus ſerpẽs eſt lubricus: cui ſi ſi capiti, i. e. primæ ſuggeſtioni non reſiſtitur, totus interna cordis dum non ſentitur, illabitur: tentationũ diabolicarum initia flagitia ſunt non eſt immiſſor, ſed incenſor vitiorum, Vnde G Dauid: *Tu confregiſti capita draconis*) & quæſierit locum, per quẽ (Pſal. 73. c) poſſit irrumpere, inuenitur in ea humilis & ſapiẽs & quietus interioris hominis ſenſus & eruet vrbem, quæ obſeſſa ab hoſtib. cingebatur. Cũq; homo de periculo ſiue perſecutionis, ſiue anguſtiarũ, ſiue cuiuſcumq; aduerſæ rei atq; peccati fuerit erut': homo ille exterior, qui inimic' eſt illi' pauperis hominis & ſapiẽtis, nõ recordatur interioris hominis nec ſubdit ſe conſiliis eius, ſed rurſum ſua ruit libera voluntate. Aliter: Parua ciuitas eſt, & viri in ea pauci, ad cõparationẽ totius mũdi, eccleſia eſt: aduerſus quã ſæpe cõſurgit rex magnus diabolus, non quod magnus ſit, ſed quod magnũ ſe eſſe iactet, & circundat eã obſidione ſiue perſecutionis, ſiue alio anguſtiarũ genere. Et inuenit in ea virũ pauperem & ſapientem, Dñm Ieſum Chriſtũ, qui pro (1 Cor. 8 b) nobis pauper factus eſt, & eſt ipſa ſapientia: & iſte vir pauper liberat vrbẽ in ſapientia ſua. Quoties videmus ſedentẽ leonẽ *in inſidiis cum diuitib'*: (Pſal. 9 e) hoc eſt cum ſenatorib. & prĩcipib. huius ſæculi; & aduerſus eccleſiã molientẽ, pauperis iſtius ſapientia corruiſſe? Cumq; pauper hic vicerit, & H vrbs paci fuerit reſtituta, vix aliquis ei' meminit, vix illi' mandata cõſiderat: ſed totos ſe luxuriæ & voluptatib. cõcedentes, quærunt diuitias, quæ in neceſſitate nõ liberãt.

c ¶ *Et dixi ego meliorem eſſe ſapientiam ſuper fortitudine, & ſapientia pauperis quæ deſpecta eſt, &c.*] Quamquam nullus meminerit ſapientis pauperis illius, cum læta ſunt omnia: ſed vniuerſi diuitias & potẽtiam admirentur: Ego tamen ſecundum omnes interpretationes magis honoro contẽptam ſapientiam, & verba quæ nullus audire dignatur.

d ¶ *Verba ſapientium in quiete audiuntur plus quam clamor poteſtatem habentis in ſtultis.*] Quemcumque videris in eccleſia declamatorem, & cum quodam lenocinio ac venuſtate verborum excitare plauſus ac riſus excutere, audientes in effectus lætitiæ concitare: ſcito ſignum eſſe inſipientiæ, tam eius qui loquitur, quam eorum qui audiunt. Verba quippe ſapientium in quiete & moderato audiuntur ſilẽtio: qui vero inſipiens eſt, quamuis ſit potens & clamorem ſiue ſuæ vocis, ſiue populi habeat acclamantis, inter inſipientes computabitur.

e ¶ *Melior eſt ſapientia ſuper vaſa belli, & peccans vnus perdet bonitatem multam.*] Nunc quoque ſapientiam præfert fortitudini, & dicit plus eam valere in prælus quam arma pugnantium. Quod ſi vnus inſipiens fuerit, quamuis paruus & nihil ſit, crebro tamen per illius ſtultitiam, opes magnas diuitiaſque ſubuerti. Quia vero in Hebræo poteſt legi: Et qui peccat vnum, perdet bonitatem multam: etiam ſic ſentiendum eſt: quod propter vnum peccatum, multæ iuſtitiæ retro pereant, & inuicem ſe virtutes ſequi, & qui vnam habuerit, habere omnes. Et qui in vno peccauerit, (Iac. 2 b) eum omnibus vitiis ſubiacere.

HEB.

gratia: quoniam tempus & euentus occurret omnibus illis. [a] Et quidem neſcit homo tempus ſuum: qua piſces qui retinentur in retiaculo malo, & ſicut volucres quæ colligãtur in laqueos: ſimiliter corruent filij hominũ in tempore malo cum ceciderit ſuper ipſos extemplo. [b] Sed & hanc vidi ſapientiã ſub ſole, & magna eſt apud me. Ciuitas parua, & viri pauci in ea: & venit ad eam rex magnus, & circundedit eam; & ædificauit aduerſus eam machinam magnam. Et inuenit in ea virum pauperem & ſapiẽtem, & ſaluauit hic ciuitatem in ſapientia ſua: & homo non recordatus eſt hominis pauperis illius. [c] Et dixi ego meliorem eſſe ſapientiam ſuper fortitudine, & ſapientia pauperis quæ deſpecta eſt, & verba eius quæ non ſunt audita. [d] Verba ſapientiũ in quiete audiuntur pluſquam clamor poteſtatem habentis in ſtultis. [e] Melior eſt ſapientia ſuper vaſa belli, & peccans vnus perdet bonitatẽ multam.

CAP.

SEPT.

diuitias, nec artificum gratiam, ſed tempus, caſumque in omnibus. Neſcit homo finem ſuum, ſed ſicut piſces capiuntur hamo, & aues laqueo comprehenduntur: ſic capiuntur homines in tempore malo, cum eis extemplo ſuperuenerit. Hanc quoque ſub ſole vidi ſapientiam, & probaui maximam. Ciuitas parua, & pauci in ea viri. Venit contra eam rex magnus, & vallauit eam, extruxitque munitiones per gyrum, & perfecta eſt obſidio. Inuentuſque eſt in ea vir pauper & ſapiens, & liberauit vrbem per ſapientiam ſuam: & nullus deinceps recordatus eſt hominis illius pauperis. Et dicebam ego, meliorem eſſe ſapientiam fortitudine. Quomodo ergo ſapientia pauperis contempta eſt, & verba eius non ſunt audita? Verba ſapientum audiuntur in ſilentio, plus quam clamor principis inter ſtultos. Melior eſt ſapientia, quam arma bellica, & qui in vno peccauerit multa bona perdet.

CAP.

A

Capvt X.

Cap. X.
Heb.

MVſcæ moriturę exterminant oleum compoſitionis: pretioſa eſt ſuper ſapiētiã & gloriam ſtultitia parua.[b] Cor ſapientis in dextera eius, & cor ſtulti in ſiniſtra illius Sed & in via cũ ſtultus ambulat, cor eius minuitur: & dicit, omnis inſipiens eſt. c Si ſpiritus habentis poteſtatem aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris: quia ſanitas requieſcere facit peccata magna. Eſt malum quod vidi ſub ſole, quaſi ignorantia egrediens à facie potẽtis: dati ſtultum in ſublimitatibus magnis, & diuites in humilitate ſedẽtes. Vidi ſeruos in equis & principes ambulantes quaſi ſeruos ſuper terram, e Qui fodit foueã, in ipſam incidet, & qui diſſipat ſepẽ, mordebit eum ſerpens.

Cap. X.
Sept.

MVſcæ morientes perdunt ſuauitatem vnguenti. Pretioſior eſt ſapientia, paruaque gloria, ad tempus ſtultitia. Cor ſapientis in dextra eius, & cor ſtulti in ſiniſtra illius. Sed & in via ſtultus ambulans, cum ipſe inſipiens ſit, omnes ſtultos æſtimat. Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris: quia curatio faciet ceſſare peccata maxima, Eſt malum, quod vidi ſub ſole, quaſi per errorem egrediens à facie principis. Poſitum ſtultum in dignitate ſublimi, & diuites ſedere deorſum. Vidi ſeruos in equis, & principes ambulantes ſuper terram, quaſi ſeruos. Qui fodit foueam, incidet in eam, & qui diſſipat ſepem, mordebit eum colu-

MVſcæ moriturę exterminãt oleum compoſitionis: pretioſa eſt ſuper ſapientiam & gloriam ſtultitia parua]Exemplum ſuperioris ſenſus dedit, in quo ait: per vnum ſtultum multa bona ſubuerti: quod ſic malus mixtus bonis cõtaminet plurimos, quo modo muſcæ ſi moriantur in vnguẽto, perdant odorem illius & saporẽ. Et quia ſæpe calliditati mixta eſt ſapientia, & habet malitiã prudẽtia: pcipit vt ſapiẽtiam ſimplicem requiramus, mixtaque ſit cũ innocentia colũbarum: prudentes ſimus ad bonũ, ſimplices autem ad malum Et eſt ſenſus. Iuſto enim conuenit habere parũ ſimplicitatis, & propter nimiam patientiam dum vltionẽ reſeruat Deo, ſtultũ videri, quam ſtatim ſe vindicantẽ ſub velamẽto prudẽtiæ exercere malitiã. Aliter: Muſcæ q̃ ſecundũ Eſaiam principantᵣ *Eſa 7.e* parti fluminis Ægypti, pdũt olei ſuauitatem: in vnoquoq; credentium relinquentes immunditiæ ſuæ odorẽ atq. veſtigia. Ab his muſcis etiã prĩceps appellatᵘ eſt dęmoniorũ *Matt 12 b* Beelzebub, qui interpretatᵣ, *בעל זבוב* aut idolũ muſcarum, aut vir muſcarũ, aut habẽs muſcas.

b ¶ *Cor ſapientis in dextra eius, &c.*]Et in euãgelio pcipitur, vt neſciat ſiniſtra quid faciat *B* dextera ſapientis. Et quando *Matt. 6.a* pcutimur in maxillam dexteram, *Ibi. 5.f.* non iubemur ſiniſtrã genam præbere percutienti, ſed alteram dexteram. Iuſtus enim ſiniſtram in ſe non habet, *Matt. 25.e* ſed totum in eo dextrum eſt. Et cum ad iudicandum Saluator venerit, agni ſtabunt à dextris, hœdi vero à ſiniſtris erunt. *Prou 4 d* Et in Prouerbiis ſcribitᵣ: *Dextras vias nouit dominus: quæ autem peruerſa ſunt, à ſiniſtris ſunt* Qui ergo ſapiens eſt, ſemper de futuro ſæculo cogitat, quod ducit ad dextram. Qui vero inſipiens eſt, de præſenti, quod poſitum eſt in ſiniſtra. Quæ quidem ſecutus idem philoſophus & Poëta ait: Dextera quæ magni Ditis ſub mœnia ducit. Hac iter Elyſium nobis: at læua malorum Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit. Firmianus quoque noſter in præclaro inſtitutionum ſuarũ opere y litteræ meminit, & de dextris ac ſiniſtris, hoc eſt de virtutib. & vitiis pleniſſime diſputauit. Nec putemus huic ſententiolæ illud eſſe contrariũ: in quo dicitur. *Ne decl nes in dexteram, neque in ſiniſtram*: Hic enim pars dextera pro bono accipitur: ibi vero non tam *Prou. 4 d* dextera quam declinatio dexteræ accuſatur: ne plus ſapiamus quã ſapere nos neceſſe eſt: quia virtutes in medio ſũt, & nimietas omnis in vitio eſt. Sequentis autẽ verſiculi in *בלסכל* quo ait: *Sed & in via cũ ſtultus ambulat, cor eius indiget, & dicit: omnis inſipi ntia eſt.* ſiue *inſipiens*. hic eſt ſenſus: ſtultus vt ipſe peccat, ſperat omnes peccare ſimiliter, atq; ex ſuo ingenio vniuerſos iudicat Denique Symmachus ita interpretatus eſt *Sed & in via ſtultus cum ambulat, ipſe inſipiens ſuſpicatur de omnibus, quia ſtulti ſunt* *καὶ ἃ λογιεῖται πάντα ἀφροσύνη* Lxx. vero alium fecere ſenſum, quo dicerent: Omnia quæ inſipiens cogitat eſſe vaniſſima.

c ¶ *Si ſpiritus habentis poteſtatem aſcenderit ſuper te, &c*]Principem mundi iſtius & rectorem tenebrarũ harum, & ope- *Eph. 2.a 6. b* rantem in filiis diffidentię, cuius & Apoſtolus meminit, nunc ſcriptura ſignificat. Quod ſi in cor noſtrũ aſcẽderit, & animus malæ cogitationis vulnus acceperit, nõ debemᵘ locũ vltro tribuere, ſed pugnare contra cogitationem peſſimã, & liberari à peccato maximo: ne ſcilicet cogitationẽ opere compleamus: quia aliud eſt cogitatione, aliud opere peccare. *C* De quo grandi peccato & in pſalmo ſcribitur: *Pſal 18. d* *Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero, & emundabor à delicto maximo*, Symmachus verbum Hebraicum * מרפא *a marpe* (quod omnes ἴαμα, hoc eſt ſanitatem vel curationẽ ſimiliter tranſtulerũt) interpretatus eſt ad ſenſũ & ait: Si ſpiritus principis irruerit tibi, de loco tuo ne recedas: quia pudicitia comprimit peccata magna, id eſt, ſi titillauerit mentẽ tuã diabolus, & te ad libidinẽ concitauerit: ne ſequaris cogitationem peſſimã & blandiẽtem voluptatẽ: ſed ſta fortis, & rigidus frigore caſtitatis, flãmam voluptatis extingue. Hebræus in loco tale neſcio quid ſuſpicatus eſt. Si aliquã in mũdo acceperis dignitatẽ, & ordinatus fueris maior in populis, noli relinquere priora opera tua, & antiquarũ virtutũ ne incipias obliuiſci, laboréq; priſtinũ nõ habere: quia peccatorũ tuorum remedium ex conuerſatione bona naſcitur, & nõ ex tumẽti & ſupflua dignitate.

d ¶ *Eſt malum quod vidi, &c*] Pro eo quod nos poſuimus: quaſi ignorantia egrediens à facie potẽtis: Aquila & Theodotio & Lxx. interpretati *כשגגה שיצא מלפני השליט* ſunt: ὡς ἀκούσιον ἐξελθὸν ἀπὸ προσώπου τοῦ ἐξουσιάζοντος, i. e. quaſi *D* non ſpõtaneum exiuit à facie poteſtatem habẽtis. Cui ſubnectens Symmachus ait: *Poſitum ſtultum in ſublimitate magna: diuites autem ſedere humiles*. Et hanc ergo iniquitatem ſe in ſæculo perſpexiſſe commemorat: quod videatur iniuſtum eſſe Dei iudicium, & ſiue per ignorationem, ſiue abſque eius fieri voluntate, vt vel in mundi poteſtatibus, vel in eccleſiæ principatu: hi qui diuites ſunt in ſermone atque ſapientia, diuites etiam in operib. bonis, ignobiles ſedeant, & imprudens quiſque in eccleſia principatum teneat. Hoc autem fieri à vultu eiᵘ, qui in ſęculo habet poteſtatem; vt potentes quoſque & doctos viros premat, nec eos in populis apparere permittat. Illos vero quos ſcit imprudentes eſſe, in eccleſiis faciat eſſe maiores: vt cæci à cæcis ducantur in foueã. *Matt 15 b* In hunc ſenſum facit & illud quod ſequitur: *Vidi ſeruos ſedere ſuper equos, & principes ambulantes quaſi ſeruos ſuper terram* Quod hi qui ſerui ſunt vitiorum atque peccati, ſiue tam humiles, vt ſerui ab hominibus computentur, ſubita à diabolo dignitate perflati, vias publicas mannis terant, & nobilis quiſq; vel prudens paupertate oppreſſus, gradiatur itinere, officioq; ſeruorum. Hebræus potentem & principem, à cuius facie ignoratio videatur egredi, Deum expoſuit: quod putet homines in hac vita inæqualitate rerum, illum non iuſte, & vt æquum eſt, iudicare. Porro alij cum ſuperioribus æſtimant eſſe iungendum. Vt ipſe ſit potens, de quo ante hos verſus dicitur: Si ſpiritᵘ habentis poteſtatem aſcenderit ſuper te, locum tuũ ne dimiſeris Nõ ſimus itaq; triſtes, ſi in hoc ſæculo humiles eſſe videamur: ſcientes à facie diaboli ſtultos ſubleuari, & diuites deiici: ſeruos inſignia habere dominorum, & principes ſeruorum ingredi vilitate. Notandum autem quod & hic equus in bonã partẽ accipitur, vt ibi: *Equitatio tua ſalus*. *Habac. 3 b*

e ¶ *Qui fodit foueam, &c.*]Ex parte ſimplex, & ex parte myſticus intellectus eſt. Siquidem & alibi ipſe Salomon ait: *Qui ſtatuet laqueum, capietur in illo* Et in pſalmo ſeptimo: *Lacum aperuit, & effodit eum, & incidit in foueam quã fecit*. *Eccl. 27 d.* Sept

autem

E autem maceriæque euulſio eccleſiaſtica dogmata ſunt, & inſtitutio ab Apoſtolis prophetiſque fundata: quæ qui diſſoluerit & voluerit præterire, in eo ipſo quo negligit, à ſerpente percutitur. De quo ſerpente & in Amos ſcriptum (Amos 9 n) eſt: *Si deſcenderint in infernum, mandabo ſerpenti, & mordebit eos.*

a ¶ *Qui ſubtrahit lapides, dolebit in eis, &c.*] Voluũtur & in Zacharia ſancti lapides ſup terram. (Zach 9.d Sec. 70.) Nõ n. firma in eaſtatione conſiſtũt, ſed ꝑtereunt, & ſemper ad altiora nitẽtes, hinc abire feſtinãt. De his viuis lapidib. & in Apocalypſi vrbs Saluatoris extruit, & eccleſiã ædificari Apoſtolꝰ nõ tacet. (Apoc 21 e, 1. Cor 3 a, 1. Pet. 2. a) Si qs ergo hæretica arte peruerſus de eccleſię ędificio iſtos abſtulerit lapides (vnde & ſignanter Aquila & Symachus ꝓ eo ꝙ nos poſuimus: *Qui ſubtrahit lapides, dolebit in eis*, dixerũt: *Qui transfert lapides, dolorabitur in eis*) poſtea tormẽta patietur. Quia vero abſolute ſcriptura ait: Qui ſubtrahit lapides, ſiue q tráſfert lapides, & non adiecit, bonos ſiue malos: propterea & è cõtrario intelligendũ, ꝑ eccleſiaſticus vir, epiſcopus videl. & presbyter, ſi iuxta mandatum Leuitici, de leꝓſa domo lapidẽ abſtulerit, in (Leui 14 f) cinerẽ & puluerem conterẽdum dolebit in eo ipſo ꝙ de eccleſia Chriſti lapidẽ auferre cogitur: dicens ſecundum Apoſtol. (F) *Flere cum flentibus, & lugere cũ lugentibus.* (Rom 12. d, 1 Cor 11. g, Rom. 16. d) Et *Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis ſcandalizatur, & ego non vror?* Ligna quoq; ſcindens, periclitabitur in eis. Hæretici ligna infructuoſa ſunt, & ſaltus abſq; vtilitate pomorum. Vnde & in templo Dei prohibetꝰ plantari nemus, & vana foliorum, id eſt, verborum tantum ſonãtium ſpernuntur vmbracula. Quamuis igitur ſit prudẽs & doctus vir, qui gladio ſermonis ſui hæc ligna cõſcidat, periclitabitur in eis, niſi diligẽter attenderit, maxime ſi ei quod ſequitur, acciderit. Si retuſum fuerit ferrum, & faciẽ eius turbauerit: id eſt, ſi diſputatio eius infirmior fuerit inuenta, nec acumen habuerit ingenij, quo contraria quæque ſecet, ſed principale cordis eius hebetetur: in partem tranſibit aduerſam, & confirmabit eum fortitudo peruerſa. Hoc n. eſt quod Septuaginta interpretes tranſtulerunt: Et fortitudine confortabitur, & ſuperflua roboratus ſapientia, incipiet, inquit, fortitudinem habere & ſapientiam quæ ſuperflua eſt, & non adiuuat poſſidentem.

b ¶ *Si retuſum fuerit ferrum, & hoc non vt prius, ſed conturbatum fuerit, &c.*] Si ſe, inquit, aliquis viderit per negligentiam amiſiſſe ſcientiam ſcripturarum, & acumen ingenij eius fuerit obtuſum, & conturbatus nequaquam manſerit qualis eſſe iam cœperat: Euenit quippe interdũ, vt cum modicum ſcientiæ quis habuerit, elatus in ſuperbiam, diſcere deſiſtat & legere, & paulatim ex eo quod nihil ei additur, ſubtrahatur, & vacuum diſciplinis pectus remaneat, ferrumque quod acutum fuerat, hebetetur: otiũ enim & deſidia quaſi quędam rubigo ſapientiæ eſt. Si igitur quis hoc paſſus fuerit, non deſperet remedium ſanitatis, ſed vadat ad magiſtrum, & ruſum inſtruatur ab eo, & poſt laborem & induſtriam ſudoremque nimium, valebit ſapientiam recipere quam amiſerat. Hoc eſt quod in Hebręo ſignificantius dicitur: Et fortitudinibus corroborabitur: id eſt, labore, & ſudore, & induſtria, & quotidiana lectione, ſapientiam conſequetur, & fortitudo ipſius habebit hunc finem, vt accipiat ſapientiam.

c ¶ *Si momorderit ſerpens in ſilentio, non eſt amplius habenti linguam, &c.*] Simplex hic ſenſus eſt: Serpens & detractor,

HEB.

pens. a Qui ſubtrahit lapides, dolebit in eis, & qui ſcindit ligna, periclitabitur in eis. b Si retuſum fuerit ferrũ, & hoc nõ vt prius, ſed conturbatũ fuerit virtutibus corroborabitur, & reliquum fortitudinis ſapientia eſt. c Si momorderit ſerpens in ſilentio, nõ eſt amplius habẽti linguã. d Verba oris ſapientis gratia, & labia inſipiẽtis præcipitabunt eũ. e Initium verborũ ſtulti inſipientia, & nouiſſimum oris eius error peſſimus. Et ſtultus multiplicat verba. Ignorat homo quid ſit, quod factum eſt, & quod futurum eſt poſt eum, quis annunciabit ei? f Labor ſtultorum affliget eos qui neſciunt

SEPT.

coluber. Qui transfert lapides affligetur in eis, & qui ſcindit ligna, vulnerabitur ab eis. Si retuſum fuerit ferrum, & hoc non vt prius, ſed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, poſt induſtriam ſequetur ſapientia. Si mordeat ſerpens in ſilentio, nihileo minus habet, qui occulte detrahit. Verba oris ſapientis gratia, & labia inſipientis præcipitabunt eum. Initium verborum eius ſtultitia, & nouiſſimum oris illius error peſſimus. Stultus verba multiplicat. Ignorat homo, quid ante ſe fuerit, & quid poſt ſe futurum ſit, quis ei poterit indicare? Labor ſtultorum affliget eos, qui neſciunt in vrbem

æquales ſunt. Quomodo enim ille occulte mordens, venenum inſerit: ſic iſte clam detrahẽs, virus pectoris ſui infũdit in fratrem, & nihil habet à ſerpente amplius. Cum n. lingua hominis ad benedicendum Deum, & ædificationẽ proximi ſit creata, ille eam ſerpẽti æqualem facit: dũ virtutib. eius in ꝑuerſũ abutitꝰ. (G) Aliter: Si quẽ ſerpens diabolꝰ occulte momorderit, & nullo cõſcio eũ peccati veneno interfecerit: ſi tacuerit qui ꝑcuſſus eſt, & non egerit pœnitẽtiã, nec vulnus ſuum fratri & magiſtro voluerit cõfiteri, magiſter qui linguã habet ad curandũ, facile ei ꝓdeſſe nõ poterit. Si enim erubeſcat ægrotus vulnus medico cõfiteri, ꝙ ignorat medicinã, non curat.

d ¶ *Verba oris ſapiẽtis gratia, & labia inſipientis præcipitabũt eũ.*] Stultitia ſi ſua eſſet ruſticitate contẽta, minus aliquid haberet mali. Nunc autem contra ſapientiã bellum gerit, & qdquid prudentiæ in docto viro viderit, Zelo ſtimulata nõ recepit. Loquitꝰ enim vir ſapiẽs verba ſciẽtiæ, verba gratiæ, q̃ vtilitatẽ poſſunt præbere audiẽtibus: & aures ſtulti nõ ita ſuſcipiunt quæ dicũtur, vt dicta ſunt, ſed è cõtrario virum prudentem ſupplantare conatur, & ſui ſimilem facere. Et re vera præcipitatur vir ſapiẽs, (H) quãdo in aurem loquitur imprudentis, & verbera eius ꝓfundo (vt ita dicã) gurgite pereunt. (Eccleſ. 25 b) Vnde beatus ille eſt, qui in aurẽ loquitur ſapientiũ.

e ¶ *Initium verborum ſtulti inſipientia, & nouiſſimum oris eius error peſſimus. Et ſtultus multiplicat verba. Ignorat homo quid ſit quod factũ eſt, & quod futurum eſt poſt eũ, quis annunciabit ei?*] Adhuc ei de ſtulto diſputatio eſt, cuius labia præcipitant ſapientem, ſiue iuxta aliam interpretationẽ, ſtultũ ipſum corruere faciunt. Initiũ ſermonis eius & finis ſtultitia eſt, (הוללות ‎... רעה) & error peſſimus, ſiue vt Symachus tranſtulit, tumultus, & quædam verborum inconſtantia: dũ non manet in ſententia, ſed putat in multiplicatione ſermonum effugere peccatum ſe poſſe. Cùm enim nec prẹteritorum meminerit, nec futura cognoſcat, & ignorantię tenebris voluteturꝰ, falſam ſibi ſcientiam repromittens, in eo doctum ſe putat eſſe & ſapientem, ſi verba multiplicet. Poteſt hoc & de hęreticis accipi, qui prudentium virorum dicta non capiũt, ſed ſe ad diſputationes contrarias pręparantes, & initium & finem loquendi vanitate, cum multo errore conuoluunt, & cum nihil ſciant, loquuntur plura quam norunt.

f ¶ *Labor ſtultorum affliget eos, qui neſciunt ire in ciuitatem, &c.*] Cum ſuperioribus etiam hos iunge verſiculos, aut generaliter de omnibus ſtultis qui ignorant Deum, aut ſpecialiter de hęreticis diſputationib. Lege Platonem: Ariſtotelis reuolue verſutias: Zenonem & Carneadem diligentius intuere, & probabis verum eſſe quod dicitur: Labor ſtultorum affliget eos. Veritatẽ illi quidem omni ſtudio quęſierunt: ſed quia non habuerunt ducẽ, & præuium itineris, & humanis ſenſibus rati ſunt ſe comprehendere poſſe ſapientiam, ad ciuitatem minime peruenerunt. De qua in pſalmo dicitur: *Domine in ciuitate tua imaginem ipſorum diſſipabis.* (Pſal. 72 c) Omnes enim vmbras & diuerſas imagines atque perſonas, quas ſibi in variis dogmatibus induerunt, in vrbe ſua dominus diſſipabit. De qua & alibi ſcribitur: *Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei.* Et in euangelio: *Non poteſt ciuitas abſcondi ſupra montem poſita.* Et in Eſaia: *Ego ciuitas firma, ciuitas quæ oppugnatur.* (Pſal 45. a, Matt 5 b, Eſa. 27 b Sec. 70.) Siquidem hanc veritatis & ſapientiæ ciuitatem cum firma ſit & robuſta, omnes ſapientes ſæculi & hæretici impugnare conantur.

Et

A Et quod de philoſophis diximus, huc idem & de hæreticis ſentiendum, quod fruſtra laborent & affligantur in ſtudio ſcripturarum, cum ambulent in deſerto, & ciuitatem inuenire non valeant. De quorum errore & pſalmiſta commemorat, dicens: *Errauerunt in deſerto & in aquoſo, viam ciuitatis habitaculi non inuenerunt.* Pſal 106. a

a ¶ *Væ tibi terra, &c.*] Videtur quidẽ reprobare iuuenũ principatũ, & luxurioſos iudices cõdemnare: quod in altero per ætatem ſit infirma ſapiẽtia: in alijs maturitas delitiis eneruetur. Et econtrario principẽ pbare bonis morib. & liberaliter inſtitutũ: & eos iudices pdicare, qui nequaquã voluptaté negotij ciuiũ præferãt, ſed poſt multum labore & adminiſtrationẽ reipublicæ, cibum capere quaſi neceſſitate cogãtur. Verũ mihi ſacratius quid latere videt in littera: q iuuenes dicãtur in ſcriptura, qui à veteri auctoritate deſciſcũt, & cana præcepta parẽtũ cõtẽnũt: qui neglecto Dei mãdato, cupiũt ſtatuere traditiones hominum. De quib. & in Eſaia Iſraëli Dñs comminatur eo quod noluerit *aquã Siloe, quæ vadit cum ſilentio*, & veterem piſcinã auerterit, eligens ſibi fluẽta Samariæ, & gurgites Damaſci. *Et dabo*, inquit, *iuuenes principes eorũ: & illuſores dominabuntur eis.* Lege Danielem: vetuſtum dierum inuenies Deum. Lege Apocalypſim Ioãnis: Et caput Saluatoris candidum vt niuem, quaſi lanam albam reperies. Hierem. quoque quia ſapiens erat, & cani eius in ſapientia reputabantur, prohibetur iuuenem eſſe ſe dicere. Væ ergo terræ cuius eſt diabolus rex, qui ſemper nouarum rerum cupidus, etiam in Abeſſalon aduerſus parentem rebellat: quæ iudices & principes eos habet, qui amant huius ſæculi voluptates: Qui antequam dies mortis adueniat, dicunt: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur.* E contra beata terra eccleſiæ, cuius rex eſt Chriſtus filius ingenuorum: de Abraham, Iſaac, & Iacob, prophetarum quoque & ſanctorum omnium ſtirpe deſcendens: quibus peccatum non fuit dominatum, & ob id vere fuerũt liberi, ex quibus nata eſt virgo liberior ſancta Maria, nullum habens fruticem, nullum germen ex latere, ſed totus fructus eius erupit in florẽ, loquentem in Cantico canticorum: *Ego flos campi & liliũ conuallium.* Principes quoq; eius ſunt Apoſtoli & omnes ſancti, qui regẽ habent filium ingenuorum, filium liberæ: non de ancilla Agar, ſed de Saræ libertate generatum. Nec comedũt mane, nec velociter. Non enim in pſenti ſæculo quærunt voluptatem: ſed tempore ſuo manducabunt, cum retributionis tempus aduenerit, & manducabunt in fortitudine, & non in confuſione. Omne bonum pſentis ſæculi confuſio eſt, futuri vero perpetua eſt fortitudo. Tale quid & in Eſaia dicitur: *Ecce qui ſeruiunt mihi, bona manducabunt, vos autem eſurietis.* Et iterum: *Ecce qui ſeruiunt mihi, lætabuntur, vos autem pudebit.*

Eſai 8. b
Eſai. 3. a
B
Da. 7. b
Apoc. 1. e
Hier 1. b
2 Reg 15.
Eſa 22. d
Cant 2. b
Eſai 65. c

b ¶ *In pigritijs humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum ſtillabit domus.*] Domus noſtra, quæ cum ſtatu hominis erecta eſt, & habitatio quam habemus in cœlis, ſi pigri ſumus, & ad bona opera tardiores, humiliabitur. Et omnis contignatio quæ debet culmen portare in ſublime, ad terram corruens, habitatorem ſuum opprimit. Cumque auxilium manuum virtutumque torpuerit, omnes deſuper tempeſtates & nimborum ad nos turbo prorumpit. Porro quod in homine vno interpretati ſumus, melius poteſt ſuper eccleſia accipi: quod per negligentiam principum, omnis eius corruat altitudo: Et ibi vitiorum illecebræ ſint, vbi tegmen putabatur eſſe virtutum.

HEB.

neſciunt ire in ciuitatem. [a] Væ tibi terra, cuius rex adoleſcens eſt, & principes tui mane comedunt. Beata terra cuius rex tuus filius ingenuorũ, & principes tui in tempore comedunt, in fortitudine, & non in cõfuſione. [b] In pigritiis humiliabitur cõtignatio, & in infirmitate manuum ſtillabit domus. [c] In riſu faciunt panẽ & vinum, vt epulentur viuentes. Et argento obediunt omnia. [d] In mente tua regi ne maledixeris, & in ſecreto cubilis tui ne maledixeris diuiti: quia volucres cæli auferent vocem tuam, & habens pennas annunciabit verbum.

CAP.

SEPT.

vrbem pergere. Væ tibi terra, cuius rex puer eſt, & cuius principes mane comedunt. Beata terra, cuius rex nobilis eſt, & cuius principes veſcuntur in tempore ſuo, ad reficiendum, & non ad luxuriam. In pigritijs humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuũ perſtillabit domus. In riſu faciunt panem & vinum, vt epulentur bibentes. Et pecuniæ obediunt omnia. In cogitatione tua regi ne detrahas, & in ſecreto cubiculi tui non maledixeris diuiti: quia & aues cœli portabunt vocem tuam, & qui habent pennas annunciabunt ſententiam.

CAP.

c ¶ *In riſu faciunt panem & vinum vt epulentur viuentes. Et argento obediunt omnia.* Exiſtimo ex ſuperioribus pẽdere quod ſequitur. In pigritia enim & in ſocordia magiſtrorum humiliari eccleſiam, & culmen eius concidere, & tigna perfluí, ſupra expoſuimus. Nunc ergo de eiſdem magiſtris loquitur. Et quia viſus fuerat accuſare eos cur iacerent, & nõ vterẽtur officio magiſtrorũ, & epiſcopi & presb. in eccleſia conſtituti, non laborarent in ſermone & doctrina, q & Titus cõmonetur vt faciat, & Timotheo præcipitur, ne gratiã negligat, q p impoſitionẽ manuũ acceperat: ſed & in eo ſe æſtimarent presbyteros & epiſcopos, vt ſalutaria accipẽrẽt, & vt pceptores honorẽ duplicẽ quærerent, qui laborãtib. in doctrina & ſermone debetur: Nũc ẽ cõtrario accuſat eos, qui loquuntur quidẽ in eccleſia & docẽt populos, ſed ea docent q populum audire delectet, q peccatores palpẽt in vitio, & ſtrepitus cõcitent audientiũ. Nonne quãdo in eccleſia laſciuit orator, & beatitudine & regna cœlorũ multitudini pollicetur, videt ſibi in riſu facere panẽ & vinũ ad lætitiam miſcere viuẽtiũ: Siue q ipſi qui docẽt, diuitias, & cibos, & opes p delectabilia promiſſa cõquirãt. Siue quod eccleſiæ panẽ, qui panis lugentium eſt, & non ridentium, *Beati* quippe *lugentes, quoniam ipſi ridebunt* in lætitia gaudioq; conficiant. Quod autẽ ſequitur: Pecuniæ vel argento obediunt omnia, dupliciter accipiendum. Vel ipſos doctores poſtquam adulatione ditati ſint, regnum in populos exercere. Vel certe quia argentũ pro ſermone ſemper accipitur: *Eloquia enim Domini, eloquia caſta: argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum ſeptuplum.* hoc aſſeuerat quod eloquentiæ & orationi, quæ verborum ſit fronde compoſita, facile vulgus cedat ignobile. Aliter: Qui habent apud ſe ſponſum, & propterea lugere & ieiunare prohibentur, in riſu faciũt panem. A quo riſu nomen Iſaac accepit, & in lætitia viuentium vinum præparant. Omnis itaque vir ſanctus qui vt Chriſtus præcipit, magiſter Eccleſiæ eſt, in riſu & lætitia panem facit, & vini pocula miniſtrat in gaudio. Argentum quoque cui obediunt omnia, quinque illa, de Euangelio, & duo, & vnum patris familias ſunt talenta, & decem minæ, quæ ſeruis in negotiatione creduntur.

C
Tit 2.
1 Tim 4. d.
D
Luc 6. d
Pſal 11. b
Matt 9. b
Matt 25. b
Luc 19.

d ¶ *In mente tua regi ne maledixeris, &c.*] Simplex pceptum ædificat audientes, ne ira & furore ſuperati, in maledictũ & in detractionem regum & principũ prorumpam⁹: Quia contra ſpem interdum euenit: vt his quibus maledixim⁹, nuncietur, & incurramus periculum immoderatione linguæ. Quod aũt ait: Volucres cœli auferent vocem tuam, & habens pennas, annunciabit verbum, Hyperbolice intelligendum, quo modo ſolemus dicere, etiam ipſos parietes, quib. conſcijs loquimur, quæ audierint non celaturos. Sed melius eſt ſic audire pceptũ, vt ſciamus nobis eſſe mandatũ: non ſolum contra Chriſtũ temere nihil loquendum, verum etiam in arcanis cordis, quamuis varijs tribulationibus coarctemur, nihil blaſphemum, nihil impiũ ſentiẽdũ. Et quia dilectionem, quam Chriſto exhibemus, debem⁹ & proximo: *Diliges* quippe *Dominum Deum tuum:* ſed *& proximum tuum tanquam teipſum*: etiam nunc iubemur, ne poſt regem de ſanctis quoque facile detrahamus, & eos, quos viderimus ſapientia, ſcientia, virtutibuſque ditatos, linguæ mordacitate rodamus: quia Angeli qui terram circumeunt, & ſunt adminiſtratorij Spiritus, & in Zacharia loquuntur: *Circuiuimus terram & ecce omnis terra habitatur*

Matt 22. d
Zach. 1. c

E *habitatur & ſiles:* ad inſtar auium noſtra verba & cogitationes ad cœlum perferunt, & quod clam cogitamus, Dei ſcientiam non latere.

CAPUT XI.

M*itte panem tuũ ſuper faciem aquæ: quia in multitudine dierum inuenies illum.*] Ad eleemoſynam hortatur quod omni petenti ſit dandum: & indiſcretè faciendum bene. Quo modo enim qui ſuper irrigua ſeminat, fructum ſementis expectat: ita qui largitur egentibus; non granum ſeminis, ſed ipſum panem ſerit, fœnore quodam multiplicationem illius præſtolans: & cum dies iudicij aduenerit, multo amplius quam dederat recepturus. Aliter. In quocumque
Ioan 7 f homine illam aquam videris, de qua dicitur: *Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ:* ne te pigeat panẽ ſapientiæ, panẽ rationalẽ, panem præſtare ſermonis. Si enim hoc frequẽter feceris, inuenies te non incaſſum doctrinarũ iecisse ſementẽ. Tale quid & in Eſaia dictũ puto: Beat⁹ qui ſeminat ſuper aquã, vbi bos & aſinus calcãt:
Eſa 32 d Sec 70. Quod ille magiſter beatitudine dign⁹ habeatur: q ſuper irriguum pectus ſeminat audientium, tam ex Iudæis quam ex gentium populo congregatũ.

CAP. XI. HEB.

M*itte panẽ tuũ ſuper faciem aquæ, quia in multitudine dierum inuenies illum.* [b] *Da partem ſeptem, & quidẽ octo: quia non ſcis quid futurum malum ſit ſuper terrã.* [c] *Si repletæ fuerint nubes, imbrẽ ſuper terrã effundẽt. Et ſi ceciderit lignum ad auſtrũ, aut ad aquilonẽ: in locũ vbi ceciderit lignum, ibi erit.* [d] *Qui obſeruat ventũ, non ſeminabit, & qui aſpicit nubes, nõ metet.* [e] *Quomodò non cognoſcis tu quæ ſit via ſpirit⁹: & ſicut oſſa in vtero prægnantis, ſic neſcis opera Dei qui facit omnia.* [f] *In matutino ſemina ſemen tuũ, & ad veſperũ ne dimittas manũ tuam:*

F b ¶ *Da partem ſeptem, & quidem octo: quia non ſcis quid futurum malum ſit ſuper terram.*] Et in E-
Ezech 40. zechiele ſeptem & octo gradus ad templi leguntur aſcenſum. Et poſt ethicum illum pſalmum, id eſt centeſimum octauum & decimum, quindecim graduũ pſalmi ſunt: per quos primum erudimur in lege, & ſeptenario numero expleto, poſtea per ogdoadem ad euangeliũ ſcandimus. Præcipitur ergo vt in vtrumq; inſtrumentũ, tam vetus ſcilicet quam nouum, pari veneratione credamus. Iudæi dederũt partem ſeptem, credentes ſabbatum: ſed nõ dederunt octo, reſurrectionẽ diei dominicæ denegantes. E contrario hæretici, Marcion & Manichæus, & omnes qui veterem legem rabido ore dilaniant, dant partẽ octo, ſuſcipientes euãgelium: ſed eandẽ ſeptenario numero non tribuũt, legẽ veterem reſpuentes. Nos igitur vtriq; inſtrumento credamus, non enim poſſumus dignos cruciatus, dignamque pœnam iam nunc mente comprehendere: quæ repoſita eſt his qui verſantur in terra, Iudæis atq; hæreticis, è duobus alterum denegãtibus. Hebræi ita hunc locũ intelligunt: Et ſabbatum & circuncisionem ſerua: ne ſi hoc forte non feceris, inopinatum tibi ſuperueniat malum.

c ¶ *Si repletæ fuerint nubes, imbrem ſuper terram effundent. Et ſi ceciderit lignum ad auſtrum, aut ad aquilonem, &c.*] Serua mandata, quæ tibi ſuperius ſunt præcepta, vt nubes ſuper te effundant imbrem ſuum. Vbicunque enim tibi locum præparaueris, futuramque ſedem, ſiue ad auſtrum, ſiue ad borcam: ibi, cum mortuus fueris, permanebis. Aliter: Propterea ſupra diximus: Mitte panem tuum ſuper faciem aquæ, & omni petenti te tribue: quia & nubes cũ plenæ fuerint, diuitias ſuas mortalib. largiuntur, & tu quaſi lignum, quamuis longæuus ſis, non eris in perpetuũ: ſed ſubita vi ventorum, ita mortis tempeſtate ſubuerſus, vbicumq; cecideris, ibi iugiter permanebis: ſiue te rigidũ & trucem, ſiue clementem & miſericordem, vltimum inuenerit tempus.
Pſal 35 b 1o5 b Aliter: Dicitur in pſalmis ad Deum: *Veritas tua vſq; ad nubes.* Et in Eſaia, peccãti Deus vineæ comminatur: *Mandabo nubibus, ne pluant ſuper eam imbrem.* Nubes igitur ſunt prophetæ, & omnis vir ſanctus: qui cum plures in corde ſuo
Deut 32. cõgregauerit diſciplinas, tunc valebit præcepta pluere doctrinar⁹, & dicere: Expectetur ſicut pluuia ſermo meus: & G effundent ſuper terram imbrem. Ad quam dictum eſt: Audiat terra verba oris mei. Quod autem ſequitur, *Et ſi ceciderit lignum ad auſtrum. aut ad aquilonem: in locum vbi ceciderit lignum, ibi erit:* Illuc de Habacuc ſumamus exemplum, in Habac 3. quo ſcribitur: Deus de Theman veniet: quod alii interpretes ediderunt, Deus ab auſtro veniet. Et quantũ ego exiſtimo, ſemper in bonam partem accipitur auſter. Vnde & Cant 4.d in Cantico canticorum dicitur: *Exurge aquilo*, hoc eſt, recede & abi, & *veni auſter.* Lignum igitur, quod in hac vita corruerit, & conciſione mortalitatis fuerit inciſum, aut peccauit ante dum ſtaret, & in boreæ parte poſtea ponetur: aut ſi dignos auſtro fructus attulit, in plaga iacebit auſtrali. Nec eſt aliquod lignum, quod aut ad aquilonem non Eſa 43 a ſit, aut ad auſtrum. Hoc idem ſignificat & illud quod ſcriptum eſt in Eſaia: *Dicam Aquiloni adduc, & Aphrico, noli prohibere* Numquam enim auſtro & orientali vento præcipitur vt adducant: quia apud alias plagas eſſe eos oportet, qui ad orientem & auſtrum poſtea deducantur. Aquilo igitur ad auſtrum adducit, & Aphricus ad orientem habitatores ſuos. Nec enim poſſunt proficere, ſi in priſtinis ſedibus perſeuerent.

CAPUT XI.

SEPT.

M*itte panem tuum ſuper tranſeuntes aquas, quia poſt tempora multa inuenies illum. Da partes ſeptem, necnon & octo, quia ignoras quid futurum ſit mali ſuper terram. Si repletæ fuerint nubes, imbrem ſuper terram effundent. Si ceciderit lignum ad auſtrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit. Qui obſeruat ventum, non ſeminat, & qui conſiderat nubes, numquam metet. Quo modo ignoras quæ ſit via Spiritus, & qua ratione compingantur oſſa in ventre prægnantis, ſic neſcis opera Dei, qui fabricator eſt omnium. Mane ſemina ſemen tuũ, & veſpere*

H d ¶ *Qui obſeruat ventũ non ſeminabit, & qui aſpicit nubes*, benefaciat, & non omni petenti non metet.] Qui conſiderat cui ſe tribuit, ſæpe præterit eum qui meretur accipere. Aliter: Qui tantum eo tempore Dei verbum prædicat, quo populus libenter auſcultat, & ſecunda aſpirat aura, rumoris ſator, negligens & ignauus agricola eſt. In ipſis enim proſperis, dum neſcimus, aduerſa conſurgunt. Sed opportune, importune, ſuo tenore, Dei ſermo eſt prædicandus: nec fidei tempore, aduerſariarum nubium conſideranda tempeſtas. De qua in Prouerbiis dicitur: *Sicut pluuia vehemens & inutilis: ſic qui derelinquunt ſapientiam, & impietatem laudant* Abſque conſideratione er- Prou 18 a Sec.70. go nubium & timore ventorum, in mediis tempeſtatibus ſeminandum eſt. Nec dicendum: illud tempus commodum, hoc inutile: cum ignoremus quæ via, & quæ voluntas ſit ſpiritus vniuerſa diſpenſantis.

e ¶ *Quo modo non cognoſcis tu quæ ſit via ſpiritus, & ſicut oſſa in vtero prægnãtis, ſic neſcis opera Dei qui facit omnia.*] Sicut neſcis viam ſpiritus & animæ egredientis in paruulum, & ignoras oſſium & venarum varietates in ventre prægnantis: quo modo ex vili elemento corpus hominis in diuerſas effigies artuſque varietur, & de eodem ſemine, aliud molleſcat in carnibus, aliud dureſcat in oſſibus, aliud in venis palpitet, & aliud ligetur in neruis: ita Dei opera ſcire non poteris, qui factor eſt omnium. Ex quo docet contraria nõ timenda, nec temere de ventis & nubibus, quas ſupra diximus, iudicandum: cum ſuo tempore & curſu, debeat ſator pergere, & euentum domini ſententiæ reſeruare. *Non enim vo-* Rom 9 a *lentis, neque currentis, ſed Dei miſerentis eſt*

f ¶ *In matutino ſemina ſemen tuum, & ad veſperum ne dimittas manum tuam: quoniam neſcis quid placeat, aut hoc, aut illud. Et ſi vtrumque, quaſi vnum bonum eſt.* Et dulce lumen, & bonum oculis videre ſolem: quia ſi annis multis vixerit homo, in omnibus his lætetur, & meminerit dies tenebrarum, quia plurimæ erunt. Omne quod venturum eſt, vanitas.] Ne eligas cui bene facias: ſed & cum bene feceris, numquam à bono opere deſiſtas. Matutinam iuſtitiã veſper inueniat.

Et veſpe-

A Et veſperi miſericordiã ſolis ortus accumulet. Incertum eſt n. quod opus magis placeat Deo, & ex quo tibi fructus iuſtitiæ præparetur. Poteſt autem accidere, vt non vnũ, ſed vtrumq; placeat Deo. Aliter: Et in adoleſcentia, & in ſenecta, æquus tibi labor ſit. Nec dicas: dũ potui, laboraui: debeo in ſenectute quieſcere. Neſcis n. vtrum in iuuentute, an in ætate longæua placeas
Ezech 33. Deo. Nec prodeſt adoleſcẽtiæ frugalitas, ſi ſenecta ducatur in luxu. In quacumq; enim die errauerit iuſtus, veteres eũ iuſtitiæ à morte liberare nõ poterunt. Quod ſi iuxta vtramque interpretationẽ, ſemper bene feceris, & omni ætate æqualẽ curſum habueris: videbis Deũ patrem dulciſſimum lumẽ, videbis Chriſtum ſolem iuſtitię. Porro ſi & multis annis vixeris; & omnia bona habueris: vel bona opera perpetraris, & ſcito te ſemper eſſe moriturum, & ante oculos tuos tenebrarũ ſemper verſetur aduẽtus: præſentia quaſi fluxa, fragilia, & caduca cõtemnes. Symmachus finem huius ſentẽtiæ ita interpretatus eſt: *Si enim multis vixeris homo, & in omnibus his lætatus fuerit, recordari debet & dierum tenebrarum, quia multa erunt: in quibus omnibus veniet eſſe deſinere.* Aliter: Repromittit in alio ſcripturæ loco Deus di-
Deut 11.b cens: Dabo vobis pluuiam tẽ-
B poraneã & ſerotinam: Vetus ſcilicet teſtamentum & nouum, & vtroq; vos imbre irrigabo. Vnde & nũc admonemur, vt ſic legamus legem veterẽ, ne euangelium contemnamus: ſic quæramus ſpiritualẽ in veteri inſtrumento intelligentiã, ne in Euangeliſtis & Apoſtolis hoc tãtum putemus ſonare quod legitur. Ignorare enim nos in quo magis ſcientia nobis à Deo tribuatur & gratia, felicemq; eum eſſe, qui vtrumque in commune ſociauerit, & quaſi vnum corpus effecerit. Quod qui fuerit cõſecutus, videbit lucem, videbit Chriſtum ſolem iuſtitiæ. Et ſi annis plurib. vixerit in ſumma lætitia & delectatione verſabitur, habens ſcientiam ſcripturarum, & magis ad hunc laborẽ recordatione futuri iudicij compelletur: quia perpetuum tenebrarum tempus adueniet, & æternæ pœnæ pparabitur eis qui nõ ſeminauerint mane & ad veſperam, & nequaquam vtrumq; ſociauerunt: nec viderunt lucem, nec ſolem, vnde ipſum lumen egreditur.

CAPVT XII.

LÆtare adoleſcens in iuuentute tu., &c.] In hoc capitulo, diuerſa omnium explanatio fuit, & tot pene ſententiæ quot homines. Vnde quia longum eſt opinationes omniũ recenſere, & argumenta, quibus ſententias ſuas approbare voluerint, explicare, prope res vnius voluminis eſt: ſufficiat prudentibus ſignificaſſe quid ſenſerint, & quaſi in quadam breui tabella, ſitus pinxiſſe terrarum, totiuſque orbis vaſtitatem & ambitum Oceani, anguſto monſtraſſe compendio. Hebræi ad Iſrael æſtimant pertinere mandatum: cui præcipitur, vt fruatur diuitiis ſuis, antequam ei captiuitatis tempus adueniat, & adoleſcentiam ſenectute commutet: quidquid delectabile vel iucundum tam cordi, quã oculis apparuerit, eo dum in promptu eſt, abutatur: ita tamen vt ſe nouerit in omnibus iudicandum, & tam cogitationes malas, quam libidines fugiat: ſciens ſtultitiam adoleſcentiæ copulatam, recordeturque ſemper creatoris ſui, antequam veniat dies Babyloniæ ac Romanæ captiuitatis, in quibus non poterit habere voluptatem. Et totum hunc locum ab eo quod ait: *Antequam tenebreſcat ſol, & luna, & ſtellæ:* vſq; ad eũ locum, in quo ſcriptura cõmemorat: *Et cõuertatur puluis in terrã ſuã ſicut erat, & ſpiritus reuertatur ad dominũ*

qui dedit illum: ſuper ſtatu ſuæ conditionis explanant. Quæ C quia, vt ſupra diximus, laciniosa ſunt & prolixa, ſtrictim à nobis breuiterque tangentur. *Lætare ergo in iuuentute tua,* ô Iſrael, & fac illa vel illa, de quib. iam dictum eſt, antequã captiuitas adueniat, & à te tuus honor recedat & gloria, & iudices & ſancti tui, quos in ſole, & luna, & ſtellis intelligi volunt, auferãtur à te: Antequam veniat Nabuchodonoſor, ſiue Titus Veſpaſiani filius, accitus à prophetis, & eorũ vaticinia compleãtur. In die qua angeli tẽpli præſides recedent: & turbabuntur robuſtiſſimi quique in exercitu tuo, & otioſa erunt eloquia magiſtrorũ, & prophetæ q de cælis ſolebant viſionũ ſuarum lumẽ accipere, contenebreſcent: quando claudentur templi ianuæ, & humiliabitur Hieruſalẽ, & Chaldæus veniet quaſi cantus volucris, ita Hieremiæ vocib. prophetatus: & conticeſcent filiæ cãtici in tẽplo pſallentium chori: illo tẽ- Hier. 9.c
pore quando aduenientes Hieroſolymam, ipſi quoq; hoſtes Dei pertimeſcent magnitudinẽ, & in via dubii, Sennache- Eſai 37.g
rib interitũ formidabunt. Hoc enim dictum putant: & ab excelſis timebunt, & formidabũt in via. In illis diebus *florebit amygdalus:* Ille bacul⁹, & virga מקל
quam Hieremias in prophetiæ שקד
ſuæ vidit exordio, & impin- Hier. 1.e
guabitur locuſta, Nabucho- D
donoſor cum ſuo exercitu; & diſſipabitur capparis, amicitia Dei cum Iſraël. Quid ſibi autem velit capparis, cum de ſingulis cœperimus dicere, plenius explicabitur. Hoc autem totum eueniet Iſraëli, quia abiturus eſt homo in domũ æternitatis ſuæ, & à præſidio Dei ad cœleſtia reuerſurus: quo abeunte in tabernaculum ſuum, circumeunt in platea plãgentes atque flentes, hoſtium obſidione vallati. Lętare ergo Iſraël in iuuẽtute tua, *antequam rumpatur funiculus argenteus,* hoc eſt, donec gloria veſtra vobiſcum eſt: antequã *recurrat vitta aurea,* id eſt, antequã arca teſtamẽti auferatur: priuſquam *conteratur hydria ad fontem, & conuoluatur rota ſuper lacum* id eſt, donec intra ſancta ſanctorum pręcepta legis & ſancti ſpiritus eſt gratia: & antequã reuertaris in Babylonem, vnde in lumbis egreſſus es Abrahę, & incipias in Meſopotamia conteri, vnde quondam profectus es: omniſque gratia prophetiæ, qua quondam fueras inſpiratus, reuertatur ad datorem ſuum. Hæc Iudæi vſque hodie diſſęrunt, & ad perſonam ſuam intelligentiam huius capituli trahunt. Nos autem ad ſuperioris diſputationis ordinem reuertentes, ad ſingula conabimur explanare. *Lætare iuuenis in adoleſcentia tua,* &c.] Dixerat lucem mundi huius eſſe dulciſſimam, & lætari debere hominem in diebus vitæ ſuæ, omnique ſtudio carpere voluptatem: Ingruere enim noctem mortis æternam, quando non liceat perfrui congregatis, & quaſi vmbram, vniuerſa quæ habuimus pertranſire. Nunc autem hominem cohortatur & dicit: O adoleſcens, antequam tibi ſenectus & mors ingruat, lætare in iuuentute tua, & quidquid tibi corde bonum, aſpectuque iocundum videtur, aſſume & fruere vt libet mundi rebus. Rurſum ne putaretur hæc dicens hominem ad luxuriam prouocare, & in Epicuri dogma corruere, ſuſpicionem hanc abſtulit inferens.

b ¶ *Et ſcito quoniam ſuper omnibus his adducet te Deus in iudicium.*] Sic, inquit, abutere mundi rebus, vt ſcias te in vltimo iudicandum.

c ¶ *Et repelle iram à corde tuo, & aufer malitiam à carne tua: quia adoleſcentia & ſtultitia vanitas eſt.*] In ira omnes perturbationes animi comprehendit. In carnis malitia vniuerſas

HEB.

tuam: quoniã neſcis quid placeat, aut hoc, an illud. Et ſi vtrumq; quaſi vnum bonũ eſt. Et dulce lumẽ, & bonum oculis videre ſolem: quia ſi annis multis vixerit homo, in omnib⁹ his lætetur, & meminerit dies tenebrarum, quia plurimę erunt. Omne quod vẽturum eſt, vanitas.

CAPVT XII.

HEB.

LÆtare adoleſcẽs in iuuentute tua, & in bono ſit cor tuũ in diebus adoleſcentiæ tuæ: & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorũ tuorum. b Et ſcito hoc, quia ſuper omnibus his adducet te De⁹ in iudicium. c Et repelle iram

SEPT.

ſpere ne ceſſet manus tua: quia neſcis quid magis orietur, hoc aut illud, & ſi vtrumque ſimul, melius erit. Dulce lumen, & delectabile eſt oculis videre ſolem. Si annis multis vixerit homo, & in his omnibus lætus fuerit: meminiſſe debet tenebroſi temporis, & dierum multorum: qui cum venerint vanitatis arguentur præterita. Lætare ergo iuuenis in adoleſcentia tua, & in bono ſit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ, & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & ſcito quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium. Aufer iram à corde tuo, & amoue

E uerſas ſignificat corporis voluptates. Sic ergo, inquit, bo-
niſ ſæculi huius fruere: ne aut deſiderio, aut carne delinquas.
Relinque antiqua vitia, quibus in adoleſcentia tua vanitati
ſtultitiæque ſeruiſti: quia iuuentus inſipientiæ copulata eſt.

a ¶ *Et memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ: antequam veniant dies malitiæ, & appropinquent anni in quibus dices: Non eſt mihi in illis voluntas.*] Semper memento creatoris tui, & ſic adoleſcentiæ tuæ viam gradere, vt mortis vltimæ recorderis: Antequam tibi tempus adueniat, quo triſtia quæque ſuccedant.

b ¶ *Antequam obtenebreſcat ſol, & lumen, & luna, & ſtellæ, & reuertantur nubes poſt pluuiam*] Si de generali conſummatione mundi accipimus, verbis domini hoc capitulum congruit,
Matt. 24. b in quibus ait: *Erit tribulatio magna & anguſtia, qualis non fuit ab initio creaturæ, ſed neque fiet.* Sol enim tenebreſcet, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cœlo, & virtutes cælorum commouebuntur: quæ ſunt cuſtodes domus: ita vt domus intelligatur hic mundus, viri vero fortes, errore decepti, & diſſipandæ contrariæ fortitudines. Quod ſi ſpecialis vniuſcuiuſque conſummatio, ad vitæ huius finem refertur, & ſol,
F & luna, & ſtellæ, & nubes, & pluuiæ ei eſſe ceſſabunt, qui mortuus fuerit. Aliter. Lætare adoleſcens, ô popule Chriſtiane, & fruere bonis, quæ à Deo tibi conceſſa ſunt, & in his omnibus ſcito te à domino iudicandum. Nec putes quia
Rom. 11. priores rami fracti ſunt, & tu inſertus es in radicem bonæ oliuæ, idcirco te eſſe ſecurum: ſed aufer iram à corde tuo, & à corpore tuo voluptates, & cæteris vitiis derelictis, memento creatoris tui antequam tibi dies malitiæ adueniat & inſanabilis: in qua peccantibus pœnæ ſunt præparatæ: ne cum peccaueris, occidat tibi ſol iuſtitiæ meridie, & ſcientiæ lumen intereat, & ſplendor lunæ, id eſt, eccleſiæ, ſubtrahatur, & ſtellæ occidant,
Philipp. 2. b de quibus ſcriptum eſt: *In quibus lucetis ſicut luminaria in hoc mundo, rationem vitæ habentes.* Et alibi: *Stella à ſtella dif-*
1. Cor. 15. e *fert in claritate. Antequam reuertantur nubes poſt lunam:* ne prophetæ, qui corda prudentium ſuo ſermone, ſuiſque pluuiis irrigant, poſtquam te imbre ſuo indignum eſſe perſpexerint, reuertantur ad ſedem ſuam: ad eum ſcilicet à quo miſſi ſunt.

c ¶ *In die quo commoti fuerint cuſtodes domus, & perierint viri fortitudinis.*] Cuſtodes domus, aut ſol intelligitur & luna, & reliquus aſtrorum chorus, aut angeli qui huic mundo præſident. Viri vero fortitudinis, ſiue fortes, vt interpretatus eſt Symmachus, qui peribunt: ſiue vt Aquila, qui tranſtulit, errabunt: dæmones ſentiun-
Matt. 12. c tur, à forti diabolo etiam ipſi fortium ſortiti vocabulum. Quem ſuperans dominus & ligans, iuxta euangelii ſententiam, vaſtat domum eius. Aliter: *Cuſtodes domus*, qui ad corpus hominis referunt cuncta quæ ſcripta ſunt, coſtas ſignificari putant, quod ab ipſis inteſtina vallentur, & tota ventris mollitudo ſeruetur. Viros vero fortes, crura æſtimant. Solem & lunam & ſtellas, ad oculos, aures, nares, & totius capitis ſenſus coaptant. Hoc autem ideo, quia inferius neceſſitate coguntur, non de angelis & dæmonibus, ſole & luna & ſtellis, ſed de hominis membris intelligere quæ ſequuntur.

HEB.

iram à corde tuo, & aufer malitiam à carne tua: quia adoleſcentia & ſtultitia vanitas eſt. a Et memento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ: antequam veniant dies malitiæ, & appropinquent anni, in quibus dices. Non eſt mihi in illis voluntas. b Antequam obtenebreſcat ſol & lumen, & luna, & ſtellæ, & reuertantur nubes poſt pluuiam. c In die quo commoti fuerint cuſtodes domus, & perierint viri fortitudinis. d Et ceſſabunt molentes, quoniam imminutæ ſunt: & contenebreſcent quæ vident in foraminibus. e Et claudent oſtia in platea in humilitate vocis molentis, & conſurget ad vocem volucris, & obmuteſcent omnes filiæ carmi-

d ¶ *Et ceſſabunt molentes: quoniam imminutæ ſunt, & contenebreſcent quæ vident in foraminibus.*] In conſummatione mundi, cum refrixerit caritas multorum, & imminutæ fuerint G
animæ magiſtrorum, quæ poſſunt cœleſtem cibum præbere credentibus, tranſlatæ in cœleſtia: tunc incipient hi, qui ex parte in hoc mundo intuebantur lumen ſcientiæ, inuolui tenebris. Si n. Moyſi dicitur: Exod. 33. d
Ponam te in foramine petræ, & ſic poſteriora mea videbis; quanto magis vnaquæque anima per foramen, & quaſdam tenebroſas cauernas aſpicit veritatem.
Aliter: Duæ molentes ſunt: ex Matt. 24. d
quibus vnam recipi & alteram relinqui, euangelium non tacet. Quæ cum imminutæ fuerint atque ceſſauerint, neceſſe eſt vt omne lumen ſcientiæ auferatur ex oculis: Aliter: Ceſſare molentes, quia imminutæ ſint, de dentibus dictum putant. Quod cum extrema ſenectus aduenerit, dentes quoque aut atteruntur, aut decidunt: quibus molliti cibi in aluum tranſmittuntur. Tenebreſcere autem videntes in foraminibus, oculo arbitrantur: quod ætate confectis, caliget acies, & intuitus obſcuretur.

e ¶ *Et claudent oſtia in platea in humilitate vocis molentis, & conſurget ad vocem volucris, & obmuteſcent omnes filiæ carminis.*] H
Cum vox molentis fuerit infirmata, & magiſtrorum doctrina ceſſauerit, conſequenter ceſſabunt omnia: inter quæ & oſtia claudentur in platea, vt iuxta fatuas euangelii Matth. 25.
virgines, vnuſquiſque habeat clauſas ſuæ plateæ ianuas, & illæ oleum emere non poſſint.
Vel certe fatuis virginibus circumeuntibus in platea claudent cubiculum ſponſi, quæ cum eo intrauerint. Si enim
arta & anguſta via eſt quæ ducit ad vitam, & lata & ſpatioſa Matt. 7. b
via eſt quæ ducit ad mortem: recte refrigerata charitate multorum, oſtium doctrinarum clauditur in plateis. Sequenti autem verſiculo in eo quod ait: Et conſurget ad צפור
vocem volucris, ſiue paſſeris: vtimur in tempore, ſiquando viderimus peccatorem ad vocem epiſcopi ſiue presbyteri per pœnitentiam conſurgentem. Poteſt quoque hoc extraordinarie, tametſi contextum capituli non ſequamur, & de vltima reſurrectione accipi, quando ad vocem archangeli reſur- 1. Cor. 15.
gent mortui. Nec mirandum ſi angeli tubam paſſeri comparemus, cum omnis vox ad Chriſtum comparata, ſit tenuis. Et quantum ego poſſum animo recordari, nunquam paſſerem in malam partem legiſſe me noui. Loquitur in decimo pſalmo iuſtus: *In domino confido: quo modo dicitis animæ meæ,*
tranſmigra in montem ſicut paſſer. Et alibi: *Vigilaui, & factus ſum* Pſal. 101. b
ſicut paſſer ſolitarius in tecto. Nec non & in alio loco: *Etenim* Ibid. 83. a
paſſer inuenit ſibi domum. Aliter: Clauſas in plateis ianuas, infirmos ſenis greſſus accipi volunt: quod ſemper ſedeat, & ambulare non poſſit. Humilitatem autem vocis molentis, de mandibulis interpretantur: quod cibum terere nequeat, & vix ſpiritu coarctato vox eius tenuis audiatur. Porro conſurgere eum ad vocem volucris: oſtendit quod frigeſcente iam ſanguine, & humore ſiccato, quibus materiis ſopor alitur, ad leuem ſonitum euigilet: noctiſque medio cum gallus cecinerit, feſtinus exurgat: nequaquam valens ſtrato ſæpius membra conuertere. Obmuteſcere quoque, ſiue vt
melius habet in Hebræo, ſurdeſcere filias carminis, aures וישחו
ſignificat: quod grauior ſenum auditus fiat, & nulla inter voces valeant ſcire diſcrimina, nec carminibus delectari.
Quod

SEPT.

amoue malitiam à carne tua. Adoleſcentia enim & voluptas, vana ſunt.

CAPUT XII.

SEPT.

MEmento creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ: antequam veniat tempus afflictionis tuæ, & appropinquent anni, de quibus dicas; non mihi placent. Antequam tenebreſcant ſol & lumen, & luna & ſtellæ, & reuertantur nubes poſt pluuiam. Quando commouebuntur cuſtodes domus, & nutabunt viri fortiſſimi. Et otioſæ erunt molentes in minuto numero, & tenebreſcent videntes per foramina. Et claudent oſtia in platea in humilitate vocis molentis, & conſurgent ad vocem volucris, & obſurdeſcent omnes filiæ carminis.
Excel-

2 A Quod quidem & Berzellai loquitur ad Dauid, nolens
2. Reg. 19. tranſire Iordanem.

a ¶ *Sed & ab ex. elſis timebunt & formidabunt in via.*] Id eſt, ardua ingredi non valebunt, & laſſis poplitibus, ac tremẽti veſtigio, etiam in plano greſſum formidabunt.

b ¶ *Et florebit amygdalum, & impinguabitur locuſta, & diſſipabitur capparis*, &c.] Per metaphoram etiam nũc de mẽbris hominis Eccleſiaſtę ſermo eſt: Quod cum ſeneĉt⁹ aduenerit, capill⁹ incanuerit, tumuerint pedes, libido reſtrixerit, & homo morte fuerit diſſolut⁹: nũc reuertetur in terrã ſuam, & in domũ æternitatis ſuæ: ſepulcrũ exequijs quærat celebratis, plangentiumq; funus turba præcedat. Florẽ autẽ amygdali, quẽ nos pro canis poſuimus, quidam ſactã ſpinã interpretantur, q decreſcentib. natiuũ carnibus, ſpina ſuccreſcat & floreat. Porro q ait: Impinguabitur locuſta: ſciendũ vbi in noſtris codicib. legitur locuſta, in Hebręo ſcriptũ eſt, חגב chagab: q verbum apud eos ambiguum eſt. Poteſt n. talus, & locuſta trãsferri. Quo modo igit in Hieremiæ principio, verbũ שקד ſoced, ſi varietur accentus, & nucẽ ſignificat & vigilias; Et dicit ad eũ
B quid tu vides Hieremia? Et reſpõdit: Baculũ nuceũ: Et ait dominus ad eũ: Bene vidiſti: quia vigilabo ego ſup verbũ meũ, vt faciã illud, vel illud: Et habet etymologiam nucis, quod vigilaturus ſit De⁹, & retributurus populo quod merẽ, idq; ſermonis occaſio eſt: Ita & nũc, ambiguitas verbi p

HEB.

arminis. a Sed & ab excelſis timebũt & formidabũt in via. b Et florebit amygdalũ, & impiguabitur locuſta, & diſſipabitur capparis. Quoniã ibit homo in domũ æternitatis ſuæ, & circuibũt in platea plangẽtes. c Antequã rumpatur funicul⁹ argenti, & recurrat vitta aurea, & cõteratur hydria ſuper fontẽ, & cõfringatur rota ſuper lacum, & reuertatur puluis in terrã ſuam ſicut erat, & ſpiritus redeat ad Deũ qui dedit illũ. Vanitas vanitatũ, dixit Eccleſiaſtes, vniuerſa vanitas. d Et amplius quia factus eſt Eccleſiaſtes ſapiẽs: adhuc docuit ſciẽtiam populũ, & audire eos fecit, & ſcrutans cõpoſuit prouerbia. Multum quæſiuit Eccleſiaſtes, vt inueniret verba volũtatis, & ſcriberet recte verba veritatis e Verba ſapientũ vt ſtimuli, & quaſi

etymologiã eius: indicat ſenum crura tumẽtia & podagræ tumoribus prægrauata. Non quod omnib. ſenibus hoc fiat, ſed quod plerumq; accidat, ... à parte id quod totum eſt appelletur: in eo vero, vbi nos habemus, capparim: in Hebræo habet, אביונה abiiona: q & piſum ambiguum eſt, interpretaturq; amor, deſiderium, concupiſcentia: vel capparis ſignificatur vt ſupra diximus, ſenum libido frigeſcat & organa coitus diſſipentur. Hoc autem ideo, quia hæc verba ambigua, cum in vocabulis ſuis, & amygdalũ, & locuſtam, & capparim ſonent, aliud deriuata ſignificãt, & per figuram ad ſenſus, qui ſeni conueniunt, deriuantur. Sciendum quoque quod vbi nunc LXX. interpretes poſuerunt ... ipſum verbum ſit שקד ſoced; q in Hie-
Hier. 1. remiæ principio eſt: ſed ibi in nucẽ verſum eſt, hic in amygdalum. Symmachus neſcio quid in hoc loco ſentiẽs, multo aliter interpretatus eſt. Ait enim: *Inſuper hæc etiam de excelſo videbunt, & terror erit in via, & obdormit vigilãtes, & diſſoluetur ſpiritus fortitudo. Ibit enim homo in domum æternitatis ſuæ, & circumibunt in platea plangentes.* Cuius interpretationẽ Laodicenus ſecutus, nec Iudæis placere poteſt, nec Chriſtianis: dum & ab Hebræis procul eſt, & ſequi Septuaginta interpretes dedignatur.

c ¶ *Antequam rumpatur funiculus argenti*, &c.] Reuertitur ad ſuperiora & poſt grande hyperbaton (quod ab eo loco inteiecerat, in quo ait: Et memento creatoris tui in dieb. iuuentutis tuæ: antequam veniat dies malitiæ, & antequã tenebreſcat ſol & luna, & ſtellæ, & cætera, in die quo mouebuntur cuſtodes domus) nunc cœptã ſententiã, ſimul ſine concludit, dicens: *antequam rumpatur funiculus argenti*, & illud vel illud fiat. Funiculus autem argenti candidam hanc

vitam, & ſpiramen, quod nobis de cœlo tribuitur, oſtẽdit. C
Recurſus quoque vittæ aureæ animam ſignificat, quæ illuc recurrit vnde deſcenderat. Porro duo reliqua quæ ſequuntur contritio hydriæ ſuper fontem, & cõfractio rotæ ſuper lacum: per metaphorã, mortis ænigmata ſunt. Quo modo

SEPT.

Excelſa quoque timebunt, & formidabunt in via. Florebit amygdalus, impinguabitur locuſta, & diſſipabitur capparis. Quoniam ibit homo in domum æternitatis ſuæ, & circumibunt in platea plangentes. Antequam rumpatur funis argenteus, & recurrat vitta aurea, & conteratur hydria ſuper fontẽ, & confringatur rota ſuper ciſternam, & reuertatur puluis in terram ſuam vnde erat, & ſpiritus redeat ad Deum qui dedit illum. Vanitas vanitatum, dixit Eccleſiaſtes, omnia vanitas. Cumque eſſet ſapientiſſimus Eccleſiaſtes, docuit populum, & enarrauit quæ fecerat, & inueſtigans compoſuit parabolas multas. Quæſiuit verba velle, & conſcripſit ſermones rectiſſimos, ac veritate plenos. Verba ſapientiũ ſicut ſtimuli, & quaſi claui in altũ defixi,

enim hydria, quæ conteritur, ceſſat haurire, & rota, per quã de lacu & puteis leuant aquę, ſi confracta fuerit, ſiue (vt alij interpretes voluerunt) in ſuu funiculo cõuoluta, aquę vſus intercipitur: ita & cũ funiculus argẽti, ſi fuerit interrupt⁹, & animæ riuus recurrerit ad fontẽ, interibit homo. Et vt manifeſti⁹ ſequitur: conuertetur puluis in terrã ſuã, vnde ſumptus eſt, & ſpiritus reuertetur ad dominũ, qui dedit illum. Ex quo ſatis ridẽdi ſunt, qui putãt animas cũ corporib. ſeri, & non à Deo, ſed à corporũ parẽtibus generari. Cũ enim caro reuertatur in terrã, & ſpiritus redeat ad Deũ, qui dedit illum: manifeſtũ eſt Deũ, patrẽ animarum eſſe, non homines. Poſt deſcriptionẽ interit⁹ humani, pulchre exordiũ libri ſui repetẽs ait: *Vanitas vanitatum, dixit Eccleſiaſtes, omnia vanitas.* Cum enim cũctus mortalium labor, de quo in toto volumine diſputatũ eſt,
huc perueniat, vt reuertatur puluis in terram ſuam, & anima illuc redeat, vnde ſumpta eſt, magnæ vanitatis eſt in hoc ſæculo laborare, & nihil profutura conquirere. D

d ¶ *Et amplius quia factus eſt Eccleſiaſtes ſapiens: adhuc docuit ſcientiam populũ, & audire eos fecit, & ſcrutans compoſuit prouerbia*, &c.] Sapientiam, qua præiuit Salomon omne hominum genus, nunc quoque in fine opuſculi ſui profitetur, quod non fuerit veteris legis inſtitutione contentus, ſed in profundas ſe vltro demerſerit quæſtiones, & ad docendum populum, prouerbia, & parabolas compoſuerit, aliud in medulla habẽtes, aliud in ſuperficie pollicentes. Prouerbia quippe nõ hoc ſonare quod ſcriptum eſt, etiam in euangelijs edocemur: quod dominus populo in parabolis & prouerbijs ſit locutus: ſecreto autẽ Apoſtolis diſſoluerit ea: Ex quo manifeſtum eſt & prouerbiorum librum, non vt ſimplices arbitrantur, parentia habere præcepta: ſed quaſi in terra, aurum, in nuce, nucleus in hirſutis caſtanearum operculis, abſcõditus fructus inquiritur: ita in eis diuinum ſenſum altius perſcrutandũ. Super hæc addidit cauſas, naturaſq; rerum ſe voluiſſe cognoſcere, & Dei diſpoſitionẽ & prouidẽtiam: quare vnumquodq; vel quo modo factum ſit, ſcire voluiſſe: vt quod Dauid poſt diſſolutionem corporis & animæ ad cœlos recurſum ſe ſperat eſſe viſurum, dicens: *Videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum*: hoc nunc in præſenti Salomon niſus fuerit inuenire, & veritatem ſoli Deo cognitam, quam corporis vallata ſepto mens humana comprehendere non poteſt. Matt. 13. Pſal. 8. a

e ¶ *Verba ſapientium vt ſtimuli, & quaſi claui in altum defixi*, &c.] Ne videretur poſt legẽ Dei, temerarius ſubito præceptor erumpere, & ſibi vendicare doctrinã, quam Moyſes, non tam ſua ſponte quã Deo iraſcente primum, dehinc inſpirante ſuſceperat: dicit verba ſua verba eſſe ſapientium, q in ſimilitudinem ſtimulorum corrigãt delinquentes, & pigros mortalium greſſus aculeo pungente cõmoueant: ſicq; ſint firma quaſi claui in altũ ſolidumq; defixi: nec auctoritate vnius, ſed conſilio atq; cõſenſu magiſtrorũ omnium proferan-

E proferantur. Et ne contemneretur humana ſapientia, ait eam ab vno paſtore conceſſam, id eſt, licet plurimi doceant, tamen doctrinæ auctor vnus eſt Dominus. Facit hic locus aduerſus eos, qui alium legis veteris, alium euangelij exiſtumant Deum, quod vnus paſtor concilium prudenti instruxerit. Prudentes autem tam prophetæ ſunt, quam Apoſtoli. Simul & hoc notandum eſt, quod dicantur verba ſapientium pungere, nō palpare, nec molli manu attrahere laciniam, ſed errantibus, & vt ſupra diximus, tardis, pœnitētiæ dolores & vulnus infigere. Si igitur ſermo non pungit, ſed oblectationē facit audientibus, iſte non eſt ſermo ſapientis. Verba quippe ſapientium, vt ſtimuli. Quæ quoniam ad conuerſionem prouocant delinquentem, & firma ſunt, & à concilio ſanctorum data, atque ab vno paſtore conceſſa, & ſolida radice fundata ſunt. Hoc ſtimulo nec dum Paulum, ſed adhuc Saulum puto in via confoſſum erroris audiſſe: *Durum eſt* Act. 9. a *tibi eſt calcitrare contra ſtimulum Dei.*

HEB.

quaſi claui in altū defixi, habentibus cœtus data ſunt à paſtore vno.[a] Et amplius ab ipſis fili mi caue, faciendi libros multos, quibus non eſt finis, & meditatio plurima, labor eſt carnis.[b] Finis ſermonis verbi vniuerſi, auditu perfacilis eſt. Deū time, & mandata eius cuſtodi. Hoc eſt enim omnis homo: quia omne factum Deus adducet in iudicium de omni abſcondito, ſiue bonum ſiue malum ſit.

SEPT.

defixi, quæ per magiſtrorum conſilium data ſunt à paſtore vno. His amplius fili mi ne requiras. Faciendi plures libros nullus eſt finis. Frequensque meditatio, carnis afflictio eſt. Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, & mandata eius obſerua. Hoc eſt omnis homo. Cuncta quæ fiunt adducet Deus in iudicium pro omni errato, ſiue bonum ſiue malum ſit.

a ¶ *Et amplius ab ipſis fili mi caue, faciendi libros multos, quibus non eſt finis, & meditatio plurima, labor eſt carnis.*] Exceptis his verbis, quæ ab vno paſtore ſunt data, & à concilio atque conſenſu prolata ſapientium, nihil facias, nihil tibi vendices: maiorum ſequere veſtigia, ab eorum auctoritate non diſcrepes. Alioqui quærenti multa, infinitus librorum numerus occurret, qui te protrahat ad errorem, & F legentem multa, fruſtra faciet laborare. Vel certe docet breuitati ſtudendum, & ſenſum magis ſectandum eſſe, quam verba: aduerſus philoſophos & ſæculi huius doctores, qui ſuorum dogmatum falſitates conantur aſſerere, varietate ac multitudine ſermonum. E contra ſcriptura diuina, breui circulo coarctata eſt, & quantum dilatatur in Rom. 9. f ſenſibus, tantum in ſermone conſtringitur. Quia conDeut. 30. c ſummatum breuiatumque ſermonem fecit Deus ſuper terram: & verbum eius iuxta eſt in ore noſtro, & in corde noſtro. Aliter: Frequens lectio & quotidiana meditatio animæ ſolet magis labor eſſe, quam carnis. Quomodo enim quidquid manu & corpore fit, manus & corporis labore completur: ita quod ad lectionem pertinet, magis eſt labor mentis. Ex quo mihi videtur, ſuperiora de multitudine librorum, aliter ſentienda, quam plerique exiſtimant. Moris eſt ſcripturarum, quamuis plures libros, ſi inter ſe non diſcrepent, & de eadem re ſcribantur, vnum volumen dicere. Siquidem & euangelium, & lex domini immaculata, conuertens animas, ſingulariter appellantur, cum plura euangelia, & multa ſint mandata legis. Sin Eſa. 29. c & volumen in Eſaiæ ſermone ſignatum, omnis ſcriEzech. 2. d ptura diuina eſt: & vno capitulo libri, Ezechiel, IoanApoc. 10. a neſque veſcuntur. Saluator quoque omnium retro ſanPſal. 39. b ctorum vocibus prophetatus, ait: *In capitulo libri ſcriptū eſt de me.* Iuxta hunc igitur ſenſū arbitror nunc præceptum, ne plures libri fiant. Quidquid enim dixeris, ſi ad eum referatur, qui *in principio erat apud Deum, & Deus erat verbum,* G Ioan. 1. a vnum volumen eſt, & immutabiles libri, vna lex, vnum euangelium nominatur. Quod ſi diuerſa, & diſcrepantia diſputaueris, & curioſitate nimia huc atque illuc animum deduxeris, etiam in vno libro, multi libri ſunt. Vnde dictum eſt: *Ex multiloquio non effugies peccatum.* Eccl. 10. a Talibus igitur libris non eſt finis. Bonum enim omne, & veritas certo fine concluditur: malitia vero atque mendacium, ſine fine ſunt. Et quanto plus requiruntur, tanto maior eorum ſeries naſcitur. Hac in re ſtudium atque meditatio, labor eſt carnis. Carnis, inquam, non ſpiritus. Habet ſiquidem & ſpiritus laborem ſuum, iuxta illud quod ait Apoſtolus. *Plus autem illis omnibus laboraui: non autem ego, ſed gratia Dei quæ mecum eſt.* 1. Cor. 15. c Pſal. 6. a Et Saluator: *Laboraui clamans.*

b ¶ *Finis ſermonis verbi vniuerſi auditu perfacilis eſt, &c.*] Aiunt Hebræi cum inter cætera ſcripta Salomonis, quæ antiquata ſunt, nec in memoria durauerunt, & hic liber oblitterandus videretur, eo quod vanas aſſerat Dei creaturas, & totum putaret eſſe pro nihilo, & cibū & potum & delicias tranſeuntes præferret omnibus: ex hoc vno capitulo meruiſſe auctoritatem, vt in diuinorum voluminum numero poneretur: quod totam diſputationem ſuam, & omnem catalogum ſuum hac quaſi ἀνακεφαλαιώσει coarctauerit, & dixerit finem ſermonum ſuorum auditu eſſe promptiſſimum, nec aliquid in ſe habere difficile; vt ſcilicet H Deum timeamus, & eius præcepta faciamus. Ad hoc enim natum eſſe hominem, vt creatorem ſuum intelligens, veneretur eum metu, & honore, & opere mandatorum. Si quidem cum iudicij tempus aduenerit, quidquid à nobis geſtum eſt, ſtare ſub iudice, & ancipitem diu expectare ſententiam, & vnumquemque recipere pro opere ſuo, ſiue mali quid geſſerit, ſiue boni. Pro eo autem quod nos poſuimus, De omni abſcondito, ſiue bonum ſiue malum ſit: Symmachus & Septuaginta interpretati ſunt, de omni contemptu: vel certe de omni ignoratu: quod etiam de otioſo verbo, & non voluntate, ſed ignoratione prolato, reddituri ſumus rationem in die iudicij. 1. Ioan. 2. Aliter: quia timor ſeruorum eſt, & perfecta dilectio foras mittit timorem, & in ſcriptura diuina tam inſipientium quam perfectorum duplex appellatur metus: nunc de conſummato in virtutibus metu diſputo, ſecundum illud: *Nihil deeſt timentibus eum.* Pſal. 33. b Vel certe qui adhuc homo eſt, & necdum nomen Dei accepit, hanc habet rationem ſubſtantiæ ſuæ, vt in corpore poſitus Deum timeat. Quia omne factū, id eſt, omnes homines Deus adducet in iudicium, ſuper vniuerſis, quæ aliter quam ab eo diſpoſita ſunt, & dicta ſenſerunt, ſiue in hanc partem, ſiue in illam. *Væ* quippe *his qui dicunt bonum malum, & malum bonum.* Eſai. 5. c

Diui Hieronymi Commentariorum in Eccleſiaſten finis.

A

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI

C

COMMENTARIORVM IN OSEE PROPHETAM AD PAMMACHIVM.

PROOEMIVM.

SI in explanationibus omnium prophe-
tarum ſancti Spiritus indigemus ad-
uentu, vt cuius inſtinctu ſcripti ſunt,
Eſa 29. d illius reuelatione pandantur. Et in
Apoc. 3 b Eſaia, ſignatum librum legimus, quem
ſcribæ & phariſæi, qui legis literas noſſe ſe iactant,
non poſſunt legere, quia ſignatus eſt: nulluſque in-
Ioan 6 e ueniri potuit, niſi leo de tribu Iuda, quem ſignauit
Deus pater, qui eius poſſet reſerare myſteria: quãto
magis in explanatione Oſee prophetæ orandus eſt
Matt 13 e dominus, & cum Petro dicendum: *Ediſſere nobis pa-*
rabolam iſtam: Præſertim cum obſcuritatem volumi-
Ibid. 24. d nis in fine teſtetur ipſe qui ſcripſit: *Quis ſapiens & in-*
telliget iſta, intelligens & cognoſcet ea? Quod non pro
impoſſibili, ſed pro difficili debemus accipere, iux-
ta illud euangelij: *Quis putas eſt ſeruus fidelis & pru-*
dens, quem conſtituit dominus ſuper familiam ſuã? Quis
enim non ſtatim in fronte libri ſcandalizetur, & di-
cat: Oſee primus omnium prophetarũ meretricem
accipere iubetur vxorem, & non contradicit? Non
ſaltem nolle ſe ſimulat, vt rem turpem facere vide-
tur inuitus, ſed exequitur lætus imperium, quaſi op-
tauerit, quaſi multo tempore eum pudicitiæ vacaſſe
pæniteat: cum honeſtiora & abſque peccato ſanctos
viros renuiſſe domino, legerimus. Moyſes mittitur
B ad Pharaonẽ, & dux Iſraelitici populi cõſtituitur, &
Exod. 4 a tamen non imbecillitate, ſed humilitate reſpondet;
Prouide aliũ quem mittas. Hieremias puerũ eſſe ſe
Hier 1 b dicit ne peccantem arguat Hieruſalem. Ezechiel de
omni genere leguminis ac ſementis vnũ ſubcine-
riciũ panẽ facere, & coquere illum in humano ſter-
Ezech 4 e core iubetur, & ait: *Nequaquam domine, quia numquã*
Oſee 1. *immundum introiuit in os meũ.* Et Oſee audiens à do-
mino: *Accipe vxorẽ fornicariã*, non frontem rugat, nõ
mœrorem pallore teſtatur, non verecundiã mutato
genarum rubore demõſtrat: ſed pergit ad lupanar, &
ſcortum ducit ad lectulũ. Et non initiat illã pudici-
1 Cor. 6 d tię matronali, ſed ne luxurioſum ac nepotẽ probat.
Qui enim *adhæret meretrici, vnũ cũ ea corpus efficitur.*
Oſee 14 d Hæc igitur audientes quid poſſumus reſpõdere niſi
illud propheticum. *Quis ſapiens & intelliget iſta, in-*
telligens & cognoſcet ea? Vnde & nobis dicendũ eſt cũ
Pſal 118. c Dauid: *Reuela oculos meos, & cõſiderabo mirabilia de le-*
ge tua: vt introducat nos rex in cubiculum ſuum, &
2 Cor. 3. d velamen quod ante oculos Moyſi poſitum fuit in
lectione veteris teſtamenti, tollat à nobis. Statim n.
vt locutus eſt dominus: *Pater in manus tuas commẽdo*
Matt. 27 f *ſpiritum meum, & hæc dicens expirauit*, velum templi
ſciſſum eſt, & omnia Iudæorum ſecreta patuerunt.
Exod. 4 b. 4. Reg 2 d Et fons qui egrediebatur de domo Dauid ingreſſus
eſt mare ſolitudinis: & verus Heliſæus aquas ſteriles
atque mortiferas ſapientiæ ſuæ cõdiuit ſale, & fecit
eſſe vitales. Marah aqua legis, quæ interpretatur a-
maritudo, ligno patibuli dulcorata eſt. Intelligimus
n. quis ſit Iudas patriarcha electus in regem, nec mi-
Exod 5 d Gen 38 d ramur cur ad Thamar quaſi ad meretricem vir ſan-
Iudic. 16. a ctus introierit: Quare Samſon, qui interpretatur
ſol, Dalilam amauerit, quæ transfertur in pauperem,
& propter eam irriſus & mortuus aduerſariorũ mil-
lia trucidarit: Cur Salomon virum iuſtum Booz de
Raab meretrice generarit: qui Ruth Moabiten pin- Ruth 3 e
na pallij ſui operiens, & iacentem ad pedes ad caput
euangelij tranſtulit: Quid cauſæ ſit vt cum Dauid 3. Reg 1.
tot habuerit vxores, nullum alium regni ſui fecerit
ſucceſſorẽ, niſi eũ qui de Bethſabee procreatus eſt:
vt non ſolum meretrices, ſed etiam adulteræ Deo
placere videantur. Vnde & in hoc ipſo propheta le-
gimus quod iũctus primum meretrici, ſecũdo adul-
terę copuletur, dicẽte ad eũ domino: *Adhuc vade, di-* Oſee 3 a
lige mulierem dilectam amico, ſiue diligentem mala & Luc 7 d
adulterã. Hæc eſt mulier meretrix & adultera, quæ Matt 26 a
in euangelio pedes domini lacrymis lauit, crine de-
terſit, & cõfeſſionis ſuæ honorauit vnguento: indi-
gnãtibuſq; diſcipulis, & maxime proditore, quod nõ
fuiſſet venditũ, & pretium illius in alimenta pauperũ
diſtributum, dominus reſpõdit: Quid moleſti eſtis
mulieri? opus bonum operata eſt in me: pauperes
enim ſemper habebitis vobiſcum, me autem non
ſemper habebitis. Et ne putaremus leue eſſe quod
fecerat & nardum piſticum, id eſt, vnguentum fide-
liſſimum, ad aliud quid, & non ad eccleſiã eſſe refe-
rendũ, dat nobis occaſionẽ intelligentiæ, & magnæ
fidei magna præmia repromittit, dicens: Amen di-
co vobis, vbicumq; prædicatum fuerit hoc euange-
lium in toto mundo, dicetur quod hæc fecit in me-
moriã eius. Hæc eſt meretrix, de qua loquitur do- D
minus ad Iudæos *Amẽ dico vobis, meretrices & publi-* Matth. 21 e
cani præcedent vos in regno Dei. Vos n. miſſum ad vos
filiũ patrisfamiliæ & dominũ vineæ, qui plantauit
eam, ſuſcipere noluiſtis. Iſta meretrix exploratores
meos duos fortiſſimos iuuenes: quorũ alterũ in cir- Ioſ 2.
cumciſionem miſi, alterum ad gentes, humanitate
ſuſcepit, abſcondit ſtudio, leuauit in tectum, operuit
lini ſtipula. Quæ cæſa perſecutionibus & lota in ba-
ptiſmate, immutat colorẽ, & de tetro in album ver-
titur. Nec mirũ ſi in figura domini Saluatoris & ec-
cleſiæ de peccatorib. cõgregatæ hæc facta memo-
remus, cum ipſe in hoc eodem dicat propheta: Lo-
quar ad prophetas, *ego viſiones multiplicaui, & in ma-* Oſee 12 c
nibus prophetarum aſsimilatus ſum: vt quidquid pro-
phetæ iubentur operari, ad meam referatur ſimilitu-
dinẽ. Cuius vxor Æthiopiſſa eſt: contra quã Aaron Num 12 a
& Maria carnale ſacerdotiũ Iudæorum, & prophe- Cant. 1 b
tia literæ ſeruiens muſſitãt & offendunt Deũ. Quæ
dicit in Cãtico canticorum; *Fuſca ſum & formoſa fi-* Hier 13 a
liæ Hieruſalem. Alioquin ſi omnia quæ præcipiuntur,
ob cauſas vt in ſimilitudinem fiant, vere facta con-
tendimus: ergo & Hieremias accinctus lumbari, ve-
ſtimento muliebri inter innumerabiles nationes &
Aſſyrios atq; Chaldæos, gẽtes inimiciſſimas Iudæo-
rũ, iuit ad Euphratẽ, vt ibi abſcõderet lũbare ſuum,
& poſt multa tempora reuerſus, inuenit illud cõpu-
truiſſe, quod nulli eſſet vſui. Quomodo exire pote-
rat & ire tam longe obſeſſa Hieruſalẽ, extructis per
circuitũ munitionib. foſſa, vallo, atq; caſtellis. Qui Ibid. 32 e
cũ ſemel ad Anatoth viculũ ſuum in tertio millia-
rio ab vrbe ſitum voluiſſet exire in portã, capitur, &
reductus ad principes, quaſi proditor verberatus in
carcerem

carcerem mittitur. Si illud in typo, quia fieri non potuit: ergo & hoc in typo, quia ſi fiat, turpiſſimũ eſt. Sed reſpõdebis, Deo iubẽte nihil turpe eſt, & nos dicim⁹, nihil De⁹ pcepit, niſi q honeſtũ eſt: nec iubẽdo turpia, facit honeſta quę turpia ſũt. Sed quia ſcim⁹ nihil Deũ velle niſi q honeſtũ eſt, hoc præcipit quod honeſtũ eſt. Hæc in principio proli xi⁹ ſũ locut⁹, vt difficillimá primũ ſoluerem quæſtionẽ, & abditũ in ipſo exitu ſcopulũ Dei auxilio prætergrediẽs, ad tuta decurrerẽ. Cæterum non ignoro Pãmachi chariſſime à multis eccleſiaſticis prętermiſſam, & qui exponere ſunt conati, apud Græcos reperi Apollinariũ Laodicenũ: qui cũ in adoleſcẽtia ſua breues & in hũc & in alios prophetas cõmẽtariolos reliquiſſet, rãgens magis ſenſus quã explicãs, rogatus eſt poſtea vt in Oſee pleni⁹ ſcriberet: qui liber venit in noſtras man⁹: ſed & ipſe nimia breuitate ad perfectã intelligẽtiã lectorẽ ducere nõ poteſt. Origenes paruũ de hoc propheta ſcripſit libellũ, cui hũc titulũ impoſuit περὶ τοῦ, πῶς ὠνομάσθη ἐν τῷ ὡσηὲ ἐφραΐμ, hoc eſt, quare appellatur in Oſee Epraim: volẽs oſtẽdere quęcũq, cõtra eum dicuntur, ad hæreticorũ referenda perſonã. Et aliud volumẽ ἀκέφαλον καὶ ἀτελεύτητον: quod & capite careat & fine. Pierij quoq; legi tractatũ longiſſimũ, quẽ in exordio hui⁹ prophetæ die vigiliarũ dominicæ paſſionis ex temporali & deſerto ſermone profũdit. Et Euſebi⁹ Cæſariẽſis in octauodecimo libro εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως quædã de Oſee ꝓpheta diſputat. Vnde annos circiter viginti duos; cũ rogatu ſanctæ & venerab. foetus, imò matris tuæ. Paulæ (illud. n. nomẽ carnis, hoc ſpiritus eſt) quæ monaſteriorũ & ſcripturarũ ſemper amore flagrauit, eſſem Alexãdriæ: vidi Didymũ, & cũ frequẽter audiui, virũ ſui tẽporis eruditiſſimũ: rogauitq; eũ vt quod Origenes non fecerat, ipſe compleret, & ſcriberet in Oſee cõmẽtarios: qui tres libros me petẽte dictauit, quinque quoq; alios in Zachariã. Nã & in ipſum duo tãtum Origenes ſcripſit volumina, vix tertiam partem à principio libri, vſq; ad viſionem quadrigarũ ediſſerens. Hæc dico vt noueris quos in prophetæ huius cãpo habuerim præcurſores: quos tamẽ vt ſimpliciter & non ſuperbe (ſicut quidã meorũ amicorũ ſemper inſibilat) tuæ prudẽtiæ fatear, non in omnib. ſum ſecutus; vt iudex poti⁹ operis eorũ quã interpres, dicerẽq; quid mihi videretur in ſingulis, & quid ab Hebręor. magiſtris vix vno & altero acceperim: quorũ & apud ipſos iã rara auis eſt: dum omnes delitiis ſtudent & pecuniis, & magis ventris quam pectoris curã gerunt; & in hoc ſe doctos arbitrantur, ſi in tabernis medicorum de cunctorum operibus detrahant. Sed iam tempus eſt vt prophetæ verba ponentes, ea quæ ſcripta ſunt diſſeramus. G

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI COMMENTARIORVM IN OSEE PROPHETAM.

LIBER PRIMVS.

CAP. I.

VERBVM Domini quod factum eſt ad Oſee filium Beeri: ᵇ In diebus Oziæ, Ioatham, Achaz, Ezechiæ regũ Iuda, & in diebus Hieroboam filij Ioas regis Iſrael.

HEB.

ᶜ Principium loquendi Domini in Oſee.

SEPT.

Principium verbi Domini ad Oſee.

F
Ioan 1.a ᵃ *Verbũ domini quod factum. &c.*] Verbum quod in pricipio erat apud Deũ patrem, & *Deus erat verbum*, factũ eſt ad Oſee filiũ Beeri, vt pro-
Ioan.10.f phetam quoq; Deum faceret, Saluatore dicente: *Si illos dixit Deos ad quos ſermo Dei factus eſt, & nõ poteſt ſolui ſcriptura: Quẽ pater ſanctificauit & miſit in mundum: vos dicitis, blaſphemas, quia dixi, filius Dei ſum.* Vt quomodo Deus deos facit, & ſtat *in ſynagoga deorum, in medio autem deos diiudicat*. & cum ipſe ſit verum lumen, q illuminat omnem hominem venientem in hunc mundũ: ad Apoſtolos loquitur: *Vos eſtis lux mundi*: Sic & ipſe Saluator prophetam ſuum faciat Saluatorem. Oſee enim in lingua noſtra Saluatorem ſonat: q nomẽ habuit etiam Ieſue filius Nun, antequã ei à Deo vocabulum mutaretur. Non n. vt male in Græcis codicib. legitur & Latinis Auſe dictus eſt: quod nihil omnino intelligit: ſed Oſee, id eſt, Saluator, & additum eſt eius nomini, dominus, vt Saluator domini diceretur. Iſte ergo Saluator filius eſt Beeri, i. e. putei mei: quos puteos fodit Abraham, Iſaac & Iacob, & Allophyli eos conabantur ſemper obtuere. Inter puteum & lacum, i. e. ciſternam, hoc intereſt, quod puteus perpetuas aquas habet, & de viuo fonte manantes: Ciſterna, quę refrigerat, aquas ſuas externas & aduẽtitias poſſidet. Vnde per Hieremiam prophetam loquitur Deus: *Me dereliquerunt fontem aquæ vitæ & foderunt ſibi ciſternas, quæ aquas non valent continere.* De hoc fonte ad Deum pſalmiſta proclamat: Apud te eſt fõs vitæ, & in lumine tuo videbim⁹ lumen. Vnde quidam putant Beeri interpretari, lumen meum: ſed ſuperior vera tranſlatio eſt.

ᵇ *In diebus Oziæ, &c.*] Azarias qui vocatur & Ozias, de ſtirpe Dauid, regnauit in Hieruſalem ſuper duas tribus quæ appellabãtur Iuda, annis quinquaginta duobus: Cui ſucceſſit in regno filius eius Ioatham: qui & ipſe regnauit annis ſedecim: poſt quẽ filius eius Achaz regnauit annis ſimiliter ſedecim. Poſt Achaz regnauit filius eius Ezechias annis xxix. cuius anno ſexto, decẽ tribus, quæ appellabãtur Iſrael, captę ſunt à Salmanaſar rege Chaldæorũ, & in Medorũ mõtib. collocatę. Ex quo perſpicuũ eſt ꝓphetãſſe Oſee, Eſaia, & Iohel, & Amos, & Abdia, & Iona, & Michea: qui σύγχρονοι, i. e. cõtẽporanei eius fuerunt, regnũ decem tribuũ eſſe finitum: q à primo rege Hieroboam vſq; ad vltimum Oſee permanſit, annis ducentis quinquaginta: Eo aũt tẽpore quo Ozias regnare cœpit ſup Iudam, viceſimum ſeptimum annum ſuper Iſraël regnabat Hieroboam, ꝓnepos Iehu, cui dominus repromiſerat vſq; ad quartã generationẽ, ſobolem illius regnaturã, eo q percuſſiſſet duos reges impios, Iuda & Iſraël. Hoc dicimus vt tibi breuiter oſtendam⁹ Oſee prophetã, & ante captiuitatẽ Iſraël, & poſt captiuitatẽ eius vaticinatum & tam vicinã q̃ præſentem & præteritam, & denunciaſſe venturã, & luxiſſe ingruentem, & in emendatione Iudæ retexuiſſe pterita: quod in ipſo propheta iuxta hiſtoriã conabimur approbare. Ozias interpretatur, fortitudo domini: Ioathã, domini cõſũmatio atq; perfectio: Achaz, virtus: Ezechias, imperiũ domini. Hi regnabãt in populo Iuda, cuius nomen cõfeſſio eſt. Porro in Iſraël qui ſibi idola fecerat ſeparatus, regnabat Hieroboam: qui interpretat̃, πυγμὴ λαοῦ: i. e. tẽporalitas ſiue mora: q mũdum amauerit, & in ipſo morari diu, vitã putauerit ſempiternam, nequaquam futuris ſed præſentibus delectatus.

ᶜ *Principium loquendi, &c.*] Quia vt ſupra diximus, & aliis prophetis præſerunt in titulo: Ozias, Ioatham, Achaz, & Ezechias, quibus regnantib. prophetauerunt: iccirco nunc dicit q inter omnes hos primum in Oſee domin⁹ ſit locut⁹ & poſtea ad ceteros. Aliud eſt autem loqui dominum in Oſee: aliud ad Oſee. In Oſee, non ipſi loquit̃ Oſee, ſed per Oſee ad alios ad Oſee vero loquens ad ipſum ſignificatur conferre ſermonẽ. Alij autẽ non primum omniũ prophetarum volunt fuiſſe Oſee, ex eo quod dicitur: Principium loquendi domini in Oſee ſed oſtendi quod hæc quæ ſequuntur, primum ad Oſee dominus ſit locutus.

Margin references and letters (left column): Ioan 1.a; Ioan.10.f; Pſal 81.a; Ioan 1.b; Matt 5.b; הושע; Num 14.; Hier 2.c; Pſal 35.c; 4.Reg 15.a; Ibid g; 4 Reg 16.a.
Margin references and letters (right column): H; 4.Reg.14.a; Ib.d.b; 4 Reg 15.a; 4 Reg 10.f; עזיה יותם אחז יחזקיה יהודה ירבעם.

A a¶ *Et dixit dominus ad Oſe.: Vade, &c.*] Verbum Hebraicum
a zenunim ᵃזנונים, nō fornicariam & fornicationē, vt pleriq; æſtimāt, ſed multas fornicationes ſonat. Ex quo oſtenditur mulier iſta q̃ propheta ſumit in coniugem, non ſemel, ſed frequentius fornicata: vt quāto illa ſordidior eſt, tanto ſit ꝓpheta patiētior, quis talē vxorem duxerit. Quodq; addit: b¶ *Ac filios fornicationum, &c.*] ἀπὸ κοινοῦ ſubauditur. Sume tibi vxorem fornicationū, & ſume tibi filios fornicationum. Vtrūq; poteſt intelligi, quod & fornicariæ priores de fornicatione ſuſceptos recipiat filios, & ipſe ea meretrice generet filios qui idcirco fornicationis appellandi ſunt filij, ꝙ ſint de meretrice generati. Nec culpandus ꝓpheta, interim vt ſequamur hiſtoriā, ſi meretricē cōuerterit ad pudicitiam, ſed potius laudandus, ꝙ ex mala bonam fecerit. Non enim qui bonus permanet, ipſe polluitur, ſi ſocietur malo: ſed qui malus eſt, in bonū vertitur, ſi boni exēpla ſectetur. Ex quo intelligimus non ꝓphetam perdidiſſe pudicitiā fornicariæ copulatū, ſed fornicariā aſſumpſiſſe pudicitiam, q̃ antea non habebat: Præſertim cū beatus Oſee hoc nō ob cauſam luxuriæ, non libidinis, non ꝓpria fecerit voluntate: ſed Dei paruerit imperio: vt ꝙ in illo carnaliter legimus, in Deo factū ſpiritualiter ꝓbaremus: Qui ſuſcepit ſynagogam, h. e. populum Iudæorum, fornicationi & libidini ſeruientē.

B Ad q̃ dominus loquitur per Ezechielem: *Et tu meretrix audi verbum domini.* Fractæ.n. ſunt in Ægypto mām̄æ eius, & (Ezech. 16. d; Ibid. 23. a) volutabatur in ſanguine, & fuerat polluta vſq; ad verticē: vt nulla pars corporis atq; membrorum eius turpitudinis maculam non haberet. Operuit talem dominus pallio, & (Ezech. 16.) ſuis iunxit amplexibus: dedit ei mel & oleum, & ſimilam manducare, & induit eam veſtib. pretioſiſſimis: poſuit in collo ornamēta gemmarum: aures ornauit auro & lapide pretioſiſſimo: armillas quoq; brachiis præbuit vt bonis vteretur operib. Et nihilominus hæc contempta largitate (Ibidem e) & bonitate viri, prioris immemor turpitudinis, amatores Chaldæos & Aſſyrios & Ægyptios, qui magnarū ſunt carnium, ſecuta eſt. De Saluatoris & eccleſiæ typo in ꝑfatiuncula diximus, ꝙ ſumpſerit ſibi vxorem fornicariam, quæ prius idolis ſeruiebat. Si quis autem cōtentioſus & maxime gentilium noluerit figuraliter dictū recipere & irriſerit prophetam fornicariæ copulatum, opponamus ei illud ꝙ ſolet laudare Græcia, & philoſophorū ſcholæ cōcinunt. Qua ratione prædicent virum eruditiſſimum Xenocratē, qui Polemonem luxurioſiſſimum iuuenem, & inter pſaltrias, atq; tibicines, & impudicas mulieres ebrium, & hædera coronatum fecit obedire ſapientiæ; & adoleſcentem turpiſſimum mutauit in ſapientiſſimum philoſophorum: Cur Socratem ad cœlum leuent, qui Phędonem, ex cuius nomine Platonis liber eſt, de lupanari ob crudelitatem, & auaritiam domini multorū libidini ſeruientē, in Academiam tranſtulerit. Et quidquid illi de philoſophiæ magiſtris reſponderint, nos ad ꝓphetæ defenſionem referemus. Hæc aduerſum ethnicos & eos qui ethnicorū ſunt ſimiles, diximus. Ceterum noſtris, qui tamen volunt ſuſcipere veritatem, illud breuiter oſtendamus ex eo quod dicitur: c¶ *Quia fornicans, &c.*] Non tam prophetam iūctum eſſe meretrici, q̃ omne hominū gen⁹ à ſocietate domini receſſiſſe. Poteſt quoq; ex eo ꝙ non eſt additū, omnis terra, nūc Iudęa accipi, vel ꝓpriè Samaria & Iſrael, id eſt decē trib. quæ tempore, quo hæc dicebantur, à domino receſſerant. d¶ *Et abijt, &c.*] Prophetæ ſic multa poſt ſæcula de aduētu Chriſti & vocatione gētium pollicentur, vt pſens tempus non negligant: nę concionem ob aliud conuocatam non

docere de his quæ inſtant, ſed de incērtis ac futuris ludere videantur. Itaq; & hæc Gomer filia Deblaim, q̃ ab Oſee vxor accipitur, & concipit ex eo & parit ei filium nomine C
ᵇיזרעאל, qui interpretatur ſemē Dei in cuius ſanguinis vltionem regnū ſubuerſit Iehu ſiue vt male error obtinuit b Izrael
Iuda, ſic ad vocationē referēda eſt nationū, vt illi tempori cōgruat ſub quo filiū generaſſe memoratur. Et ne lōgo tractatu lectoris auiditatē differam, duæ iſtæ mulieres quarū vna vocatur Gomer, & eſt meretrix, paritq; tres liberos primum Iezrahel, ſecundū puellam, q̃ vocatur abſq; miſericordia, & tertiū maſculū, qui & ipſe appellatur, nō populus me⁹. Et altera mulier, quę cōducitur argēteis quindecim, & coro & dimidio coro hordei, & vocatur adultera referuntur ad Iſrael & Iudā, i.e. ad decē tribus, q̃ erāt in Samaria ſub rege Hieroboā, qui fuit de Ephraim & ad Iudam qui regnabat in Hieruſalē de ſtirpe David. Hæ ſunt duę mulieres q̃ in Zacharia vpupæ, ſiue miluï, ſiue herodij pennas habere dicūtur, & ire in terrā Seonaar, vbi Babylon cōdita eſt. Has mulieres ſub nomine duarū ſororū Oolla ſignificat & Ooliba: hæ in duabus virgis, quas Ezechiel in vnā virgā ſociat, demōſtrantur. Et quia commentarios, non lata volumina ſcribimus, ſingulis capitulis explanationes ꝓprias in ſuis locis reſeruantes, nunc tm̄ de præſenti capitulo diſputemus. ᶜגמר interpretatur τετελεσμένη id eſt, conſummata atq; perfecta: alii θώρακας, i.e. loricas ſignificari putant. Sūt qui menſuram ſiue amaritudinem ſuſpicentur: ꝙ rectè diceret ſi ᵈג literam non haberet. ᵉדבלים παλάθας ſonat: quarum in Palęſtina permagna copia eſt, & quas Eſaias propheta vlceri Ezechiæ regis iubet apponi. Eſt autem maſſa pinguium caricarum quas in morē laterū figurantes, vt diu illęſæ permaneāt, calcant atq; cōpingunt. Igitur & Iſrael, conſūmato in fornicatione atq; perfecta filia voluptatis, quæ fruentib. ſuauis videtur & dulcis, in typo domini Saluatoris ab Oſee vxor accipitur, & primus ex ea Dei filius generatur, i.e. Iezrahel, eſt aūt ciuitas metropolis decē tribuum, in qua interfectus eſt Naboth: ob cuius ſanguinem ſuſcitatus Iehu, qui deleuit domū Achab & Iezabel. Verū quia & ipſe Iehu vltor ſanguinis iuſti, ingreſſus eſt per vias Hieroboam filij Nabath, qui fornicari fecit Iſraël, & conſtituit vitulos aureos in Dan & in Bethel; regnū quoq; eius dicit ſubuertendum; ſub cuius pnepote Hieroboā ꝓphetare cœpit Oſee quo mortuo, filius eius Zacharias ſucceſſit in regnū, quem ſexto menſe imperij ſui occidit Sellu de alia ſtirpe generatus. Quā ob cauſam nūc dicitur: *Adhuc modicū, & viſitabo ſanguinem Iezrahel*, i.e. occiſionē populi mei, ſuper domū Iehu regiam, q̃ eo tēpore præerat Iſraël. Nec mirū ſi domus Iehu ſubuertatur, cum etiam regnū domus Iſraël, h.e. decem tribuū, poſt non multos annos omnino ſit delendū. A Zacharia.n. filio Ieroboā, cuius atauus fuit Iehu, vſq; ad nonū annum Oſee, ſub quo decē trib. ductæ ſunt in captiuitatē, ſupputātur anni quadraginta & nouē. Occiſoq; Zacharia, qui fuit vltimus de ſtirpe Iehu, ſtatim reges Aſſyrij ceperunt Rubē & Gad & dimidiam tribum Manaſſe, q̃ erant trans Iordanē: & deinde multas ciuitates Samarię, & deinde totā Nepthalim. ad extremum omnes reliquas tribus. Pro Iehu in editione vulgata legitur Iuda: ſed hoc mihi videtur non vitio LXX. interpretum, ſed ſcriptorū inoleuiſſe imperitia, qui ignorantes Iehu, ꝙ magis tritū erat, ſcripſerūt Iuda. Typus aūt ſeminis Dei, & vltio ſanguinis ei⁹ refertur ad domini paſſionē propter quā domus Iuda & regnum vniuerſi Iſrael dicitur ſubuertēdum, e¶ *Et in illa die conteram arcum in valle Iezrahel.*] Quādo vltus

Marginal references: 4 Reg 10. — Oſee 3 a — Zach 5 d — חסירה — Ezech. 23 a — Ibid. 47. d — D — c gomer — d gimel — e Deblaim — 4. Reg 10 e — 4 Reg. 14. — 4. Reg. 15. b

HEB.

ᵃ Et dixit dominus ad Oſee; Vade, ſume tibi vxorē fornicationū, ᵇac filios fornicationū, ᶜquia fornicās fornicabitur terra à domino. ᵈ Et abijt & accepit Gomer filiā Deblaim, & cōcepit & peperit filiū. Et dixit Dominus ad eū; Voca nomē ei⁹ Iezrahel: quoniā adhuc modicū, & viſitabo ſanguinē Iezrahel ſuper domū Iehu, & quieſcere faciā regnū domus Iſrael. ᵉEt in illa die conteram arcum Iſrael in valle Iezrahel.

ᵃ Et

SEPT.

Et dixit Dominus ad Oſee: Vade tolle tibi vxorem fornicationis & filios fornicationis: quia fornicans fornicabitur terra poſt Dominum. Et abijt & accepit Gomer filiam Debelaim, & concepit, & peperit filium. Et dixit Dominus ad eum; Voca nomen eius Iezrahel; quia adhuc modicum, & vlciſcar ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iuda, & quieſcere faciam regnum domus Iſrael.

ᵃ Et

E tus fuero ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iehu, & regnum Iſrael Aſſyrio vincente deleuero: tunc in illa die, & in illo tempore conteram omne robur exercitus Iſrael in valle Iezrael. Supra diximus Iezraelē, qui nunc iuxta Maximianopolim eſt, fuiſſe metropolim regni Samariæ: prope quã ſunt cãpi latiſſimi, & vallis nimię vaſtitatis: quę plus decē miliū tenditur paſſib. In hac cõmiſſu certamine, ab Aſſyriis cæſus eſt Iſrael, i.d. decē trib. quę ob Hieroboā de tribu Ephraim, qui primus ſchiſma fecit in populo, appellatę ſunt Ephraim. Interdū ꝓpter Ioſeph qui fuit pater Ephraim vocat̃ Ioſeph: nonnunquã Samaria: quę & ipſa altera vrbs fuit Metropolis decem tribuū: quę poſtea ab Auguſto Cæſare appellata eſt Auguſta, i.e. σεβαστή: in qua oſſa Ioānis Baptiſtæ cõdita ſunt. Poſt diuiſionē ergo duarū & decē tribuum, ob maximā partem multitudinis, quæ Hieroboā ſecuta eſt, nomen priſtinum Iſrael remãſit in decē tribub. Et ꝓpter tribum Iuda, quę regnauit in Hieruſalē, aliæ duę tribus appellatæ ſunt Iuda. Simulq; typi veritas explicatur. Quomodo.n. propter ſãguinem Naboth, qui effuſus eſt in Iezrahel, deleta eſt domus Achab, vt Heliæ vaticinium cõpleretur: ſic ꝓpter ſanguinē veri Iezrahel, hoc eſt ſeminis

3 Reg. 21. d Dei, regnum deſtructum eſt Iudæorū. In omnib. quidem prophetis, ſed præcipue in Oſee decem tribus referuntur

F ad hæreticos, quorum multitudo maxima eſt: duæ autem tribus quæ appellatur Iuda, eccleſiæ perſonam poſſident, quæ ſub ſtirpe Dauid regnabant. Arcus igitur hæreticorū, de quibus ſcriptum eſt: *Filij Ephraim intendentes, & mittentes*

Pſal. 77 b *arcum, conuerſi ſunt in die belli*: confringentur in valle ſeminis Dei, de quo humilia & terrena ſentiunt.

a ¶ *Et concepit adhuc, &c.*] Poſtquã contritus eſt atq; confractus arcus Iſrael in valle Iezrahel, & regnum decem tribuum deſtitutū, ita vt ducerentur in captiuitatem, nequaquã iam Iezrahel, id eſt ſemen Dei, nec maſculini ſexus filius naſcitur: ſed filia, id eſt, femina fragilis ſexus, & quæ victorum pateat contumeliæ, & vocatur, abſq; miſericordia. Idcirco enim captiua ducta eſt, quia miſericordiā Dei non habuit. Et cõſideranda domini indignatio, quod nequaquam domui Iſrael ſe dicat miſereri vltra, ſed eos de memoria ſua æterna delere: quia vſq; hodie Perſarum regibus ſeruiunt, & nũquā eſt eorum ſoluta captiuitas. Domui autem Iuda miſericordiam pollicetur, & dicit quod eos ſaluet in domino Deo ſuo, vel in ſeipſo qui loquitur, vel pater ſaluet in filio:

Gen. 19 e iuxta illud quod ſcriptū eſt: *Pluit dominus à domino*. Saluauit eos etiam quãdo Iſrael Aſſyriis traditus eſt, de manu Sēnacherib, non in arcu & gladio & bello, & in equitū multitudine, ſed in ſuo robore, quando miſit angelum, & per

Eſa. 37. cuſſit de exercitu Sēnacherib regis Aſſyriorum vna nocte centum octoginta quinque milia. Iuxta typum, diximus eos qui ꝓpter ſanguinē ſeminis Dei vocantur abſq. miſericordia, dicere auſi ſunt: *Sanguis eius ſuper nos, & ſuper fi-*

Matth. 27 e *lios noſtros*: hucuſque ſeruire Romanis. Domum autē Iuda, eos videlicet ex Iudæis, qui dominum ſunt confeſſi, non in exercitus fortitudine, ſed in euangelij prædicatione ſaluatos. Quod in Iſrael & Iuda tam iuxta hiſtoriam, quam iuxta typum interpretati ſumus, referamus ad hæreticorū cõciliabula, & ad eccleſiam domini Saluatoris; quod illis abſque miſericordia derelictis regnumque perdentibus, eccleſia Dei ſui virtute ſuperatit.

b ¶ *Et ablactauit, &c.*] Qui vocabitur ſemē Dei, verſus in feminam & propter imbecillitatem virium, offenſamq; Dei

HEB.

a Et cõcepit ad huc & peperit filiam, & dixit ei: Voca nomen eius abſque miſericordia, quia non addam vltra miſereri domui Iſrael, ſed obliuione obliuiſcar eorum. Et domui Iuda miſerebor, & ſaluabo eos in domino Deo ſuo, & non ſaluabo eos in arcu & gladio, & in bello, & in equis & in equitibus.

b Et ablactauit eā quæ erat abſq; miſericordia: & cõcepit, & peperit filium, & dixit: Voca nomen eius non populus meus: quia vos non populus meus, & ego non ero veſter.

SEPT.

Et concepit adhuc & peperit filiam, & dixit ei: Voca nomen eius abſque miſericordia: quia nequaquam addam vltra miſereri domui Iſrael: ſed aduerſans aduerſabor eis: filiorum autem Iuda miſerebor, & ſaluabo eos in domino Deo ſuo, & non ſaluabo eos in arcu neque in gladio, neque in bello, neque in equis, neque in equitibus.

HEB.

c Et erit numerus filiorum Iſrael quaſi arena maris, quæ ſine mēſura eſt, & nõ numerabitur. Et erit in loco vbi dicetur

SEPT.

Et erit numerus filiorum Iſrael ſicut arena maris, quæ non menſurabitur nec numerari poteſt. Et erit in loco vbi

ductus in captiuitatem, quia domini miſericordiam non

G habebat, nequaquam ablactatus dicitur, ſed ablactata, virium robur amiſerat. Qui ablactatur, recedit à matre, parētis lacte non veſcitur alimentis ſuſtentatur externis: Ita & Iſrael proiectus à domino & captiuitatis circumdatus anguſtiis, atque in Babylone cibis ſuſtentatus immundis, vocatur nõ populus Dei, & æterna gentis alienæ ſeritur ſententia, vt dicatur non populus meus, & abiiciatur in perpetuum. Quod rectè intelligere poſſumus, & in omni populo Iudæorū, qui propter offenſam ſeminis Dei captiuitati traditus, regnū perdidit & prouinciam, appellaturq; non populus Dei. Et in perſona hæreticorum. Si quis autem cõtentioſus interpres noluerit recipere iſta quę diximus, ſed meretricē nomine Gomer filiā Deblaim: primum & tertiū maſculos: ſecūdam quæ media eſt, feminam intellexerit procreaſſe: hoc volens ſcripturam ſonare quod legitur: Reſpondeat quomodo in Ezech. 4 a

Ezechiele illud exponat, vbi iubetur à domino portare iniquitates dom9 Iſrael, i.e. decē tribuum: & trecētis nonaginta diebus in vno latere ſiniſtro dormire perpetuo (licet in Lxx. centum & nonaginta ſcripti ſint) & dormire ita, vt nūquā I

euigilet nec mutet latus, niſi forte ſopore ſatiatus paululum aperuerit oculos ad ſumēdum ſordidiſſimum cibum ſubcinericij panis: qui de frumento & bordeo & faba & lente & milio coctus ſit in hu- H

mano ſtercore. Hoc n. rerum natura non patitur, vt quiſquam hominum per trecētos nonaginta dies in vno ſem- Ibidem.

per latere dormiat. Et ruſus, inquit, ſuſcipies iniquitates domus Iuda, & dieb. quadraginta dormies in latere dextro. Hi autem dies pro annis ſupputantur, quibus Iſrael & Iudas obſidione & captiuitate longiſſima detinentur: ita vt vincti & immobiles, de altero in alterum latus ſe verſare non poſſint. Si illa & cætera his ſimilia, quæ in ſcripturis ſanctis legimus, facta non poterit approbare, ſed aliud quid ſignificare contenderit: ergo & meretrix iſta mulier, & illa adultera mulier, quæ aut prophetæ iungebantur, aut ſeruantur à propheta, non turpem ſtupri coniunctionem, ſed ſacramenta indicant futurorum.

c ¶ *Et erit numerus filiorum Iſrael, &c.*] Legimus in abiectionem decem tribuum, & non miſerabilem Iſrael, nec vltra populum Dei indignatione perpetua condēnatum: Nunc diſcimus, quomodo filij Iuda & filij Iſrael pariter congregentur: & ponant ſibi caput vnū ſiue principatum, & aſcendant de terra, & in loco vbi prius dicebatur, non populus meus, appellentur filij Dei viuentis, & hoc fieri, quia magnus ſit dies Iezrahel. Ambigenti & in varias ſentētias fluctuanti, illud occurrit Pauli Apoſt. ad Roman. ſcribentis: Rom. 9 e

Quod ſi volens Deus oſtēdere iram, & notam facere potentiā ſuam, ſuſtinuit in multa patiētia vaſa iræ apta in interitum, vt oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriā: quos & vocauit nos, non ſolū ex Iudæis, ſed etiā ex gentibus: ſicut in Oſee dicit: Vocabo non plebem meam plebē meam, & non miſericordiam conſecutā, miſericordiam conſecutā. Et erit in loco vbi dictū Oſee 2. d

eſt eis: Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui. Eſaias autē Ibid. 1 c.

clamat pro Iſrael: Si fuerit numerus filiorū Iſrael tanquam arena Eſa. 10 e.

maris, reliquiæ ſaluæ fient. Verbū enim cõſummans, & breuians in æquitate: quia verbū breuiatū faciet dominus ſuper terrā. Et ſicut prædixit Iſaias: *Niſi dominus ſabaoth reliquiſſet nobis ſemē ſicut* Eſa. 1. c

Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorra ſimiles fuiſſemus. Quid ergo dicemus? quod gentes quæ non ſectabãtur iuſtitiā, apprehenderunt iuſtitiā, iuſtitiam autem quæ ex fide eſt: Iſrael vero ſectans legē

A *inſtitia, in lege iuſtitiæ nō peruenit.* Igitur B. Apoſtolus, Oſee prophetæ aſſumens teſtimonium, & exponens illud ſuper vocatione gentiū, & eorum fide quis ex Iudæis credere voluerunt, omnem nobis difficultatē interpretationis abſcidit, aſſer's Chriſti temporib eſſe cōpletum: vt ſcil. in Iſrael eligantur duodecim tribus: h. e omnis populus Iudæorum, & in Iuda hi quis ex gentib. Ieſum dominum confitentur. Si quis aūt alienus à fide Chriſti, & non recipiens auctoritatem noui teſtamenti, ſed de numero circumciſionis, reſponderit filios Iuda, & filios Iſrael duas tribus ſonare & decem, de quibus crebro diximus, & in hoc dantes manus, nihil fidei nocere mōſtrabimus. Sed poſtquā fuerit numerus filiorū Iſrael quaſi arena maris in toto orbe diſperſus, & omnem ſupputationem vicerit populi multitudo, tunc habebit licētiam Iſrael (qui hodie quoq; captiuus eſt, & qui prius dicebatur, abſque miſericordia, & non populus meus) cum duabus tribubus, id eſt Iuda & Beiamin, quarum magna pars in Chriſtū credidit, inire cōcordiam: vt corporib. ſeparatos iungat fides, & vnum ſibi caput ponant & principem, de quo ſcripſit Ezechiel: *Et princeps vnus in medio eorum, Dauid*
Ezech. 34. *ſeruus meus: & reſuſcitabuntur quaſi ab inferis mortui* Iuda ſcil.
B & Iſrael, q in infidelitate mortui erant. Et hæc omnia fient, quia magnus eſt dies ſeminis Dei, q interpretatur Chriſtus. Ex quo perſpicuum eſt, ideo in typo Naboth Iezraelitis ſanguinem pceſſiſſe, vt veritas cōpleretur in Chriſto. In hoc n. & non in illo magnus eſt dies Iezrael, de quo dicitur: *Hæc*
Pſal. 117. d *eſt dies quā fecit dominus: exultemus & lætemur in ea.* Interpretationis tertiæ quā ſuſcepimus, Iſrael in hæreticis, Iuda in eccleſię hominib. exponendis, hic ſenſus eſt: Vt poſtquam dominus in claritate ſua venerit regnaturus, hi qui vocabātur non populus eius, vocentur filij Dei viuentis: cū Iudæ, i. e. eccleſiæ Dei fuerint copulati, & vnum caput Chriſtum habuerint, & aſcenderint de terra, id eſt de terrenis ſenſib. & humilitate literæ, & ſuſceperint magnum diem ſeminis Dei. Pro οὐκ ἠλεημένη, id eſt, abſque miſericordia: in quibuſdam fertur exemplarib. οὐκ ἠγαπημένη, id eſt, non dilecta: Sed veriora ſunt exemplaria, quæ habent abſque miſericordia, maxime quia ad diſtinctionē Iſraelis, cui non miſeretur, infert Deus Domui autem Iuda miſerebor.

HEB.

dicetur eis: Nō populus meus vos: dicetur eis, Filij Dei viuentis. Et cōgregabūtur filij Iuda, & filij Iſrael pariter, & ponēt ſibimet caput vnum, & aſcendēt de terra: quia magnus eſt dies Iezrael.

SEPT.

Vbi dictum eſt eis: Non populus meus vos: vocabuntur filij Dei viuētis. Et congregabuntur filij Iuda & filij Iſrael ſimul, & ponent ſibi principatum vnum, & aſcendent de terra: quoniam magnus eſt dies Iezrahel.

CAP. II.

HEB.

Dicite fratribus veſtris, populus me*, ſorori veſtræ, miſericordiā conſecuta. [b] Iudicate matrē veſtram, iudicate, quoniam ipſa non vxor mea, & ego non vir eius, auferat fornicationes ſuas à facie ſua, & adulteria ſua de medio vberū ſuorum: ne forte expoliē eam nudam, & ſtatuā eam ſecundū diem natiuitatis ſuæ. [c] Et ponam eam quaſi ſolitudinē, & ſtatuā eam velut terrā inuiā, & interficiā eam ſiti. [d] Et filiorum illius non miſerebor: quo-

CAP. II.

SEPT.

Dicite fratri veſtro, populus meus, & ſorori veſtræ, miſericordiam conſecuta. Iudicamini cum matre veſtra, iudicamini: quia hæc non vxor mea, & ego non vir eius: & auferam fornicationem eius à facie mea, & adulteria eius de medio vberum illius, vt expoliem eam nudam, & reſtituam eam iuxta diem natiuitatis ſuæ. Et ponam eam vt deſertum, & ſtatuam eam ſicut terram ſine aqua & occidam illam in ſiti. Et filiorum eius non miſerebor: quoniam filij fornicationis ſunt, quia fornicata

CAPVT II.

D*icite fratribus veſtris, populus meus, & ſorori veſtræ, miſericordiam conſecuta.*] Quia magnus eſt dies Iezrael: in quo Iudas & Iſrael vnum habebunt principem, & nequaquā dicetur Iſraeli, non populus meus, ſed econtrario vocabūtur filij Dei viuentis: Idcirco, ô homines tribus Iuda, nolite deſperare decem tribuum ſalutem, ſed eam quotidie & ſermone & voto & litteris ad pœnitentiā prouocate: quia frater veſter appellatur & ſoror: frater, ex eo quod dicitur populus meus: ſoror, ex eo quod appellatur miſericordiam conſecuta. Aliter: Qui in Chriſtum creditis, & eſtis tam ex Iudæis quam ex gētibus, dicite fractis ramis, & priori populo, qui proiectus eſt, populus me*, quia frater tuus eſt, & miſericordiam cōſecutæ, quia ſoror tua eſt.
Rom. 11. ε *Cum enim introierit plenitudo gentium, tunc omnis Iſrael ſaluus fiet.* Hoc idem nobis præcipitur, ne hæreticos penitus deſperemus, ſed prouocemus ad pœnitentiam, & illorum ſalutem germanitatis optemus affectu. C

b ¶ *Iudicate matrem veſtram, iudicate: quoniam, &c.*] Huc vſq; ad Iſrael populū, hoc eſt decem tribus, ſermo directus eſt: Nunc alterū caput incipit, & præcipitur filiis, id eſt populo, vt ineant iudicium aduerſum matrem ſuam, quæ eos genuit: quæ de meretrice vxor effecta, mores priſtinos non reliquit, & rurſum fornicata eſt cum amatorib. ſuis. Et vide clemētiam viri: Iam repudiata eſt, iam abiecta eſt, iam ei locutus eſt: hæc non vxor mea, & ego non vir eius: tamen pcipit filiis, vt nequaquam ad vxorem patris quem illa dimiſit, ſed ad matrē ſuam loquantur, quæ eos genuit. Loquantur autem ad pœnitentiam prouocantes: vt auferat fornicationes à facie ſua, & adulteria ſua de medio vberum ſuorū. Fornicaria eſt, quæ cum pluribus copulatur. Adultera, quæ vnum virum deſerens, alteri iungitur. Quorum vtrumque eſt ſynagoga: quæ ſi permanſerit in fornicatione & adulterio, auferet ab ea Deus veſtem, & ornamenta quæ dederat. De quibus ſcribit Ezechiel: *In die quando nata es, non* Ezech. 16 a
ligauerunt mamillas tuas, & ſale non es ſalita: & tranſiui per te, & inueni te nudam, & deturpatam, & conſperſam in ſanguine Et poſt D
paululum: *Indui te byſſino, & iuxtilibus, & ornamenta circūpoſui tibi, & dedi armillas circa manus tuas, & monile circa collum tuum.* Hęc tunc ei dedit maritus largiſſimus, quādo inuenit illā in Ægypto idololatriæ libidine conſtupratam, & diuaricantem omnibus pedes ſuos. Et nunc comminatur, ſi ad virum ſuum noluerit reuerti, ita eam futuram abſq; Deo & viro. ſicut prius in Ægypto fuerat. Ne ſemper triplici explanatione tendamus volumina, hoc raro admonuiſſe ſufficiat, quæ dicta ſunt, conuenire & Iudęis negantibus Chriſtum, & hæreticis fidem domini relinquentib. quorum fornicatio proprie inter vbera eſt, & in artificio idolorum & variorum dogmatum corde verſatur: qui reuertentur ad diem natiuitatis ſuę, vt ſi non egerint pœnitentiam, ethnicis comparentur.

c ¶ *Et ponam eam quaſi ſolitudinem, &c.*] Si noluerit ad meliora conuerti, faciam illi q feci in ſolitudine: vt ducti in captiuitatem cadant in terra aliena, parientes ſitim omnium bonorum, & ad patriam ſuam redire non valeant. Vel certe Matt. 23. d
audiant in euangelio: *Relinquetur vobis domus veſtra deſerta.* Amos 8. d
Et mittet eis dominus non famē panis, nec ſitim aquæ: ſed famem Eſa 1 g
audiendi verbum domini. De quo & Eſaias loquitur: *Erunt ſi-* Sec LXX.
cut paradiſus aquam non habens. Hęretici qui abiecti ſunt à domino, ſi non redierint ad priſtinam domū, ſic omnium rerum patientur penuriam, vt etiam quod falſum habere videntur, redigatur ad nihilum.

d ¶ *Et filiorum illius non miſerebor, quoniam filij fornicationum ſunt, quia fornicata eſt mater eorum, confuſa eſt quæ concepit eos, quia dixit: Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, & oleum meum, & potum meum.*] Hoc plus faciam ei cui dixi non vxor mea, & ego non vir tuus, & ponam eam quaſi ſolitudinem, & faciam velut terrā inuiam. Quando enim de Ægypto eduxi eam interfectis parētibus, filij eorum terram repromiſſionis ingreſſi ſunt: Nunc autem fornicariæ matris liberi peribunt

E peribunt cum matre meretrice: quoniam filii fornicationis ſunt, & mali ex malis geniti. Quibus in euangelio dici-
Matt. 3. b. tur: *Generatio viperarum*; quæ in tantam venit impudentiam,
Hier. 3. b vt audiret per Hieremiam: *Facies meretricis facta eſt tibi, & noluiſti erubeſcere*. An nō eſt hoc duræ frontis, & meretriciæ impudētiæ, vt in ſuo ſcelere glorietur, & dicat: ſequar amatores meos, vadā ad idola quę mihi & ad victum & ad veſtitū neceſſaria ꝑbuerunt. Omnia q̄ propheticus ſermo deſcribit ſpiritualiter à domino accepere Iudęi. Et qa Dei filiū negauerunt, eligētes ſibi Barabbā, latrocinii & ſeditionis autorē, crucifigētes filium Dei: propterea vſq; hodie ſequuntur dæmones, & Dei beneficia ad illos referunt, cui cultorū ſuorū animas perdiderunt. Panes & aquas habent & hęretici: quorū panis luct⁹ eſt. & aquæ eorum cœnoſæ, q̄ ſuffocant & interficiūt baptizatos. Habent & lanā de ſcabidis ouib. & linum de nigredine perſeuerans: oleumq;, de quo pro-
Pſal 104. b pheta dicit: *Oleum peccatoris nō impinguet caput meum*: Et potū
Hier. 2. d aquarum Ægypti, de qubus clamat Hieremias: *Quid tibi et viæ Ægypti, vt bibas aquam Geon? Et quid tibi & viæ Aſſyriorū, vt bibas aquas fluminum*: Breuiter
F cuncta percurrimus, vt reliqua tranſeamus.

a ¶ *Propter hoc ecce ego ſepiā, &c.*] Dixerat meretrix: Vadā poſt amatores meos, qui omnium rerum mihi abundantiā præbuerunt. Reſpōdit dominus:
בשירים גדרה *Ego ſepiā viam tuam ſpinis ſiue ſudibus*, ne poſſis ire quò deſideras, & interponam maceriam ſiue murum, & ſemitas tuas quas crebro trineras pede, non inuenies: ne apprehendas eos quos tanto ſtudio ſequebaris, & rerum neceſſitate compulſa reuertaris ad virum tuum, & dicas illud de
Luc. 15. d euāgelio: *Quanti mercenarii in domo patris mei abūdāt panibus: ego autem hic fame pereo. Surgā & ibo ad patrem meū, & dicā illi: Pater, peccaui in cœlū & corā te, iam non ſum dignus vocari filius tuus: fac me ſicut vnū de mercenariis tuis*. Ex quo intelligim⁹ ꝙ ꝓuidentia Dei ſępe nobis accidant mala, ne habeamus ea quę cupim⁹, & variis calamitarib. huius ſæculi, ac miſeriis ad Dei ſeruitutem redire cogamur. Amatores autem Hieruſalē & gentis Iudææ ſecundum hiſtoriam illius temporis, Aſſyrios atq; Chaldæos & Ægyptios, nationeſq; ceteras intelligamus, cum quorum idolis fornicata eſt à quib. bellorū tempore & prementib. malis fruſtra ſperauit auxiliū. Hos amatores iuxta intelligentiam ſpiritualē, ſequuntur hæretici: à quib. ſæpe deſerti, malorum pondere ad ſinum matris eccleſiæ reuertuntur.
Hier. 6. b Per omnia enim flagella atq; tormenta eruditur Iſrael,
Ier. 70. b ¶ *Et hoc neſciuit, &c.*] Ad ſuperiora reſpondit, dixerat. n. *Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam & linum, & oleum, & potum meū*: quæ vniuerſa ſuſceperat, vt in Dei cultum verteret. Illa verò panem, & vinū,

G qui confirmat, & quod lætificat cor hominis, & oleum, ꝙ
Ioan. 1. a *illuminat omnem hominem venientē in hunc mundum*, & argen-
Pſalm. 11. b tum de quo ſæpe diximus: *Eloquia domini, eloquia caſta: argentum igne examinatum, probatum terra, purgatum ſeptuplum*. Et aurum de quo legimus: *Si dormiatis inter medios cleros, pen-*
Pſal. 67. b *næ columbæ deargentatæ, & poſteriora dorſi eius in virore auri*:
בעל vertit in idola, & fecit Baal, quod interpretatur ſuperior & deuoratio: dum aut maiora ſe, putat habere dogmata quam eccleſia, aut in ipſa falſæ opinationis ſcientia deuoratur. Quod autem iuxta literam, auro & argento & cunctis opibus abundauerit Hieruſalem, & fecerit idola Baal dæmoni Sidoniorum, ſiue vt quidam rectius arbitrantur, Babylonio, ex quo & Bel di-
Ezech. 8. citur. Ezechiel plenius in ſuo
Hier. 9. ponit volumine, & omnis
Soph. 1. prophetarum narrat chorus.
c ¶ *Idcirco reuertar, &c.*] Grauior pœna eſt, q̄do in tēpore meſſis & vindemiæ ſperatæ fruges auferūtur, & vinū, & quodāmodo tentæ tollūtur è manibus: Sin aūt in tempore areæ & præli & torcularis, quādo ſterilitatē præteritam nouis frugib. terra fœcundat, omniū rerū penuria eſt: quid de reliquo anni tēpore, quādo vetera conſeruantur, æſti-
H mare debemus. Liberat aūt lana & linū, ſiue veſtes & linteamina, ne vltra ignominiā operiāt meretricis, vt ſcil. Dei
Rom. 8. d nudetur auxilio, & omnium ab ea angelorū tutela diſcedat. Vnde & Apoſtolus liberari dicit creaturam *à ſeruitute corruptionis in libertatē gloriæ filiorum Dei*. Multi acceperē aurū & argentū ſapientię & eloquentiæ de quib. facerēt candelabrum ſeptem lucernarū ex auro puriſſimo, & menſam ꝓpoſitionis auream, & propitiatorium, & Cherubin auri ſplendore radiantia, & baſes columnarū argēteas, & triticum ſermonis Dei, & vinum gaudium Spirit⁹ ſancti; veſtimenta quoq; & linteamina quib. credētes veſtirentur in Chriſto. Quæ vniuerſa verterūt in idololatriæ cultū, varia errorum dogmata cōponentes, & decepti alios deceperūt: Quæ omnia auferet Deus vt qui ex copia datorē non ſenſerant, ſentiant ex penuria.
d ¶ *Et nunc reuelab., &c., beſtiæ agri, &c.*] Quod ſequitur: Volatilia cœli & reptilia terræ, obelo ꝓnotandū eſt. Pro ſaltu quoq; quod Hebraicè dicitur [a] יער, Vnde [b] קריתיערים interpretatur villa ſiluarum, LXX. tranſtulerunt, teſtimonium, [a] iaar
[c] ר & [d] ד literarum falſi ſimilitudine. Si .n. pro [e] ר [f] ד lega- [b] kariat iearim
tur teſtimonium dicitur: ita duntaxat, vt [g] ' litera non præ- Magricath
cedat. Liberatis ergo veſte & linteamine, ne operient vltra עד
ignominiam fornicariæ, omnis turpitudo Hieruſalem, ſiue [c] res
ſtultitia, per q̄ operata eſt turpitudinē, reuelabitur in con- [d] daleth
ſpectu amatorum eius: vt q̄ velatam deſiderabant, apertam [e] res [f] daleth
contemnant. Cumque tradita fuerit amatoribus ſuis Aſ- [g] iod
ſyriis ſiue dæmonibus, quibus & ipſa & Aſſyrii ſeruiunt,

 nullus

HEB.

quoniam filij fornicationum ſunt, quia fornicata eſt mater eorū: confuſa eſt quæ cōcepit eos, quia dixit: Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, & oleū meum, & potum meum. [a] Propter hoc ecce ego ſepiā viam tuam ſpinis, & ſepiā eam maceria, & ſemitas ſuas non inueniet. Et ſequetur amatores ſuos, & quæret eos. & nō inueniet, & dicet: Vadam, & reuertar ad virum meum priorē: quia bene mihi erat tunc magis quam nunc. [b] Et hæc neſciuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum, quę fecerūt Baal. [c] Idcirco reuertar, & ſumam frumētum meū in tempore ſuo, & vinum meum in tempore ſuo, & liberabo lanā meā, & linum meum, quæ operiebant ignominiam eius. [d] Et nunc reuelabo ſtultitiā eius in oculis amatorum eius, & vir non eruet eā de manu mea: & ceſſarē faciam omne gaudium eius, ſolemnitatem eius, neomeniam eius, ſabbatum eius, & omnia feſta tempora eius. Et corrumpam vineam

SEPT.

cata eſt mater eorum: confuſa eſt quæ peperit eos, dixit enim: Vadam poſt amatores meos, qui dant mihi panes meos & aquam meam, veſtimenta mea, & oleum meum, & omnia quæ mihi neceſſaria ſunt. Propterea ecce ego ſepiam viam eius in ſudibus, & obſtruam vias illius, & ſemitam ſuam non inueniet, Et perſequetur amatores ſuos, & non apprehendet illos, & quæret eos, & non inueniet, & dicet. Vadam, & reuertar ad virum meum priorem: quia melius mihi erat tunc, quam nunc eſt. Et ipſa neſciuit, quia ego dedi ei frumentum & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui ei: hæc autem argentea & aurea fecit ipſi Baal. Propterea reuertar, & tollam triticum meum in tempore ſuo, & vinum meum in tempore ſuo, & auferam veſtimenta mea, & linteamina mea, ne operiant ignominiam eius. [e] *Et nunc reuelabo immunditiam eius in conſpectu amatorum illius, & nullus eruet eam de manu mea; & auertam omnes lætitias eius, ſolemnitates illius, & neomenias & ſabbata, & cunctas feſtiuitates illius. Et diſperdam vineam eius, &*

A nullus, inquit, eam de manu mea poterit eripere: probata imbecillitate dęmoniaca, ꝙ quos rebus omnib. abundantes receperant, oppreſſos malis liberare non poſſunt. Tradita autem Babyloniç ſeruituti nequaquã tres ſolemnitates, Paſchæ & Pentecoſtes & Tabernaculorum celebrare poterit. Nõ Neomeniæ, id eſt, Kalendarũ non ſabbati exercere lætitiam: nec omnes feſtiuitates, quas vno nomine cõprehendit. Vinea quoq; & ficus in rerum omnium abundantia corrumpetur: in vinea lætitiam, in ficu ſuauitatem, & dulcedinẽ intellige: quæ auferentur grauiſſimæ ſeruitutis malis, & auferẽtur idcirco, quia nõ à Deo ſibi donata quaſi cõiugi, ſed ab amatorib. ſuis quaſi meretrici pro libidinis mercedib. arbitrata eſt. Tunc nequaquã habebit arbores pomiferas ſed omnia vertentur in ſaltũ. Et quia ſemel metaphorã à ſiluis cœperat, finit in reliquo. Vt hoſtes à quib. deuoranda ſunt omnia, beſtias nuncupet. Hæc & iuxta hiſtoriam, & iuxta tropologiam, infelix Iudęa perpeſſa eſt: cuius omnis turpitudo in oculis gentiũ reuelata eſt, & nullus eam eruere potuit de manib. Dei. Ceſſauerũt vniuerſæ cæremoniç, in luctũ eſt verſa feſtiuitas: omnia quæ ſibi putabat dari à dæmonibus, nũc ob offenſam Dei ablata cognoſcit. Deuorauerunt eam primũ
B Aſſyrii atq; Chaldæi, Medi, & Perſæ, & Macedones: ad ex-
Dan. 7. a tremum ſęuiſſima lacerauit beſtia Romanorum imperiũ: Cuius in Daniele nomen tacetur, vt maior formido, his qui deuorandi ſunt, augeatur. Quæ de Iudæa diximus, refer ad hæreticos, qui prima fronte doctrinam & ſcientiam promittentes, egreſſi de eccleſia deſeruntur à Deo, & omnis eorum ignominia in conſpectu amatorum ponitur, quos prius deceperant, & traditi beſtiis, quas propheta de-
Pſal. 73. d clinat dicens, *Ne tradas beſtiis animam confitentem tibi*, earum morſibus derelinquentur.

a ¶ *Et viſitabo, &c.*] Seruat perſonam meretricis, quæ auro ornatur & gemmis, vt placeat amatorib. ſuis, & quidquid pulchritudinis non habet per naturã, arte conquirit. Has inaures, quib. aures eius doctrina Dei fuerant adornatæ, & hæ margaritæ, quæ ex collo pretioſç pẽdebãt; ita vt ſpõſus ad eam diceret & maritus: Collum tuũ ſicut monilia, miſit ante porcorum pedes, & dedit ſanctum canib. Et impletũ
Cant. 1. c eſt ꝙ in Prouerb. legimus, *Sicut inaures aurea in naribus ſuis:*
Matth 7 a *ita mulieri peſſimæ pulchritudo.* Hæc autem vniuerſa faciebat,
Prou 25. b vt ſequeretur amatores ſuos, & relinqueret virũ. Tãtumq; fuit deſiderium voluptatis ac libidinis, vt omnem memoriam amiſerit maritalem, & oblita ſit fuiſſe ſe coniugem. Quamobrem in ipſis ſolemnitatib. quibus incẽdebat thura dæmonibus, viſitabitur in plagis, & corripietur in pœnis. Baal, numero ſingulari, Baalim pluraliter, eadẽ idola no-
h im minantur genere maſculino. Vbicumq; n. in fine Hebraici
i oth ſermonis [h] ים ſyllabam legimus: numero plurali eſt genere
k ſeraphim maſculino: vbi aũt [i] ות, numero plurali genere feminino.
l cerubim Ergo [k] שרפים & [l] כרובים plurali intelligimus numero, genere
m ſabaoth maſculino [m] צבאות autem ꝙ interpretatur militiarum vel exercituum ſiue virtutum, numero plurali, genere feminino. Itaq; & Baalim maſculino genere, numero ſunt plurali: licet quidam male τῇ Βααλίμ legant genere feminino. Quomodo autem decipiant hęretici amatores ſuos, & componantur eloquij venuſtate, ſtructuraq; verborum, vt mendacio ſimulent veritatem, & coniugalem pudicitiã derelinquant, & incendant Baalim, id eſt, idolis, quæ de ſuo corde finxerunt, quotidie cernimus. Non enim habẽt curam ruſticæ ſimplicitatis, quæ meretricia ornamenta

HEB.

vineam eius, & ficum eius, de quibus dixit: Mercedes hæ meæ ſunt, quas dederũt mihi amatores mei, & ponam eam in ſaltum, & comedet eã beſtia agri. [a] Et viſitabo ſuper eam dies Baalim, quibus accẽdebat incenſum, & ornabatur in aure ſua, & monili ſuo, & ibat poſt amatores ſuos, & mei obliuiſcebatur, dicit dominus. [b] Propter hoc ecce ego lactabo eã, & ducã eam in ſolitudinẽ, & loquar ad cor eius, [c] & dabo ei vinitores eius ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiẽdam

SEPT.

& ficus illius, quæ dixit: Mercedes meæ iſtæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei, & ponam eam in teſtimonium, & comedent eam beſtiæ agri, volatilia cœli, reptilia terræ: & Viſitabo ſuper eam dies Baalim; in quibus immolabat eis, & circundabat ſibi inaures ſuas, & monilia, & ibat poſt amatores ſuos: mei autem oblita eſt, dicit dominus. Ideo ecce ego ſeducam eam, & ponam illam quaſi deſertum, & loquar ad cor eius, & dabo ei poſſeſſiones ſuas inde, & vallem Achor ad aperiendam intel-

non quærit, ſed artificiis elegantiiſq; mendacij, vt amatori- G
bus ſuis diabolis & dęmoniis placeant.

b ¶ *Propter hoc ecce ego lactabo eam, &c.* Pro eo quod nos diximus, ad aperiendam ſpem LXX. verterunt ad aperiendam intelligentiam eius, interpretatus eſt Symmachus לפתח
εἰς θύραν ἐλπίδος, i. e. in oſtium תקוה
ſpei: Theodotio ἀνοῖξαι τὴν ὑπομονὴν αὐτῆς: id eſt, *aperire patientiam* vel *expectationẽ eius*. Poſtquã reuelata fuerit ignominia Hieruſalem, ſiue Iudææ meretricis in oculis amatorũ eius, & ceſſauerit vniuerſa ſolemnitas. vineam & ficum vel ſiccitas vel grãdo corruperit. & redacta in ſiluas atq; infructuoſas arbores, à beſtiis fuerint deuorata, & reddiderit ei dominus cruciatus atq; tormẽta (quia dęmonib. Baalim thura ſuccẽderat & nequaquã ſe vltra de cinerib. ac fauillis putauerit poſſe conſurgere: Tunc, hoc eſt in aduẽtu Chriſti filii ſui aperiet ſpem ſalutis, & dabit locũ pœnitentiæ, & blandietur ei: Hoc enim ſignificat, lactabo eam: vt poſt pœnarum magnitudinẽ, dolores priſtinos repromiſſione mitiget proſperorum. *Et ducam eam*, inquit, *in ſolitudinem*, i. e. educam ex malis, ſicut & prius de Ægyptiaca eduxerã ſerui- Gen 34: a
tute, *& loquar ad cor eius* verba mollia, verba conſolatoria: 45 d D
vt triſtitiam gaudio temperem, iuxta idioma ſcripturarũ: quibus verbis & Sichen locutus eſt ad cor Dinæ, & Ioſeph in Ægypto fratrib. ſuis triſtibus atq; metuentibus, vt mœror gaudio mutaretur. Quod ſequitur:

c ¶ *Et dabo ei vinitores eius ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendã ſpem.*] Quia blanditias & ſolitudinẽ in præteritæ hiſtoriæ exeuntium de Ægypto ſimilitudine præmiſerat, in qua Moyſes & Aaron de eadem gente Iudæorũ principes extiterunt: etiam nunc pollicetur, ꝙ vinitores eius de eodem loco daturus ſit. Vineam intelligi Iſraël, omnis & veteris inſtrumẽti, & noui ſcriptura teſtatur: *Vinea domini ſa-* Eſa 5. d
baoth, domus Iſrael eſt, *Et vinea ex Ægypto tranſtuliſti*. Et in eu- Pſal. 79 b
angelio: Paterfamilias locauit vineam ſuã, fructuſq; non Matt. 21. d
recepit. Et interfecto filio ſuo, nouiſſime locauit eam aliis vinitorib. Hoc igitur propheticalis ſermo promittit, ꝙ principes huius vineæ exeuntes de gentibus & de captiuitate hoſtium ſiue vitiorũ, de ipſo ſint genere Iudæorum, i. e. Apoſtoli: & locus tumultus, vallisq; turbarum hoc n. inter-
pretatur Acbor, mutetur in oſtium ſpei, ſiue ad aperiendã עכור
ſpem atq; patientiam: ꝙ idcirco ſupplicia & tormenta perpeſſa ſit, vt per hæc ad proſpera perueniret. Quod autẽ vallis Achor, in qua interfectus eſt Achan ob furtum eorum quæ Deo fuerant conſecrata, cõturbatio & tumultus interpre- Ioſ. 7 A
tetur: non vt quidam putant ἀναστροφή, id eſt, peruerſio, ipſe Ieſus interpretatur loquens ad Achan: quia turbaſti nos, conturbet te dominus in die hac. Vnde appellat⁹ eſt locus
ille [a] עמק עכור, id eſt, vallis conturbationis. Simulq; & hoc a em k
intelligimus, ꝙ in principio terræ ſanctæ, iuxta Hiericho, achor.
quã de ſolitudine egreſſus eſt populus, propter fluenta Iordanis, in prima Iſraelis victoria, mœror in gaudium cõmutatus ſit. Ibiq; aperta eſt ſpes, vbi fuerat deſperatio: vt punitis his qui peccauere in Chriſto, & commiſere ſacrilegium, ſaluentur ex eis, qui blaſphemãtes Iudæos fuerint deteſtati, & quantũ in ſe eſt, interfecerint. Hanc pericopen Iudæi & noſtri Iudaizantes ad mille annorũ regnum referunt: quã & in principio per Apoſtolos vinitores, & credentiũ multa millia ex Iſrael videmus eſſe cõpleta, & compleri quotidie in his qui credere voluerint. Quodq; nos diximus, Lactabo eam, & LXX. interpretati ſunt: *Seducam eam*, ad An- מפתיה
tichriſti tempus referunt: vt qui Chriſti non receperint

veta-

E veritatem, illius recipiant mendacium, & poſtea Chriſto aduenientesaluentur.

a ¶ *Et canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ, &c.*] In eo loco vbi nos poſuimus, canet, & LXX. tranſtulerũt ταπεινωθήσεται, i.e. humiliabitur in Hebraico ſcriptũ eſt ᵃ ענתה, quod Symachus interpretatus eſt κακωθήσεται, i.e. affligetur, Theodotio ἀποκριθήσεται, i.e. reſpondebit, Aquila ὑπακούσει, i.e. obediet: nos ab Hebræo κατὰ λέξιν, magis accepimus: eſt, præcinet: Vt quia ſemel lactationẽ & eductionem in ſolitudinẽ, & vinitores ex eodẽ loco, & vallẽ Achor poſuerat, & totã hiſtoriã exeuntium de Ægypto, & pergentiũ ad terrã ſanctã, breui ſermone perſtringẽs, etiã nunc hiſtoriæ ſimilitudinẽ conſeruaret. Vt quo modo eo tẽpore, qñ egrediebantur de terra Ægypti, ſubmerſo Pharaone in mari rubro arripuit Maria tympanũ, & præcinẽs cęteris exultauit & dixit: *Cantemus Domino, glorioſe n. magnificatus eſt: equũ & aſcenſorẽ deiecit in mare*: Sic nũc quoq; ſecundũ dies iuuẽtutis ſuæ ſiue adoleſcentiæ ſuæ, quãdo egreſſa eſt de terra Ægypti canat atq; lætetur, & regnũ Chriſti ac ſuam ſalutem inter Eccleſiæ choros concinat. Et animaduerte, quod quando eximus de Ægypto, & ad meliora tranſimus, dicamur aſcendere: quia Ieruſalẽ in montib. ſita eſt: de qua qui Hiericho deſcendere

F voluerat, vulneratus eſt. Ad eos autem qui Ægypti, i.e. ſæculi huius quærunt auxilia, dicitur: Væ qui deſcendunt in Ægyptũ pp auxilium. Interpretatio Aquilæ & Theodotionis, è quib. alter ὑπακούσει poſuit, i.e. audiet: alter ἀποκριθήσεται, i.e. reſpondebit, nobiſcũ facit, quod pcinentib. aliis, alij reſpondeant concinentes: Humiliabitur autẽ & affligetur, quod LXX. & Symachus tranſtulerunt, non conuenit tempori lætitiæ, niſi fortè imitabitur Paulum, qui poſtquam vocatus eſt Apoſtolus, plangit antiqua peccata, & ſe dicit indignum vocatione Apoſtoli, quia perſecutus ſit Eccleſiam Dei: vt humiliatio & afflictio in conſcientia præteriti vulneris, non in dolore malorum præſentium accipiatur.

b ¶ *Et erit in die illa, &c.*] Primũ omni Aſiæ regnaſſe Ninũ Beli filium, oẽs & Græcæ & barbaræ narrant hiſtoriæ: qui apud Aſſyrios Ninũ ſui nominis cõdidit ciuitatem, quam Hebræi vocant ᶠ נינוה. Huius vxor Semiramis, de qua multa & miranda referuntur, muros Babylonis extruxit: de qua inſignis Poeta teſtatur, dicens: *Quã dicitur olim coctilibus muris cinxiſſe Semiramis vrbẽ*. Hic aduerſus Zoroaſtrem magũ, regem Bactrianorum forti certamine dimicauit, & in tantã peruenit gloriam, vt patrẽ ſuum Belum referret in Deum, qui Hebraicè dicitur ᵍ בל, & in multis Prophetis maximéq; in Daniele, & iuxta Theodotionem ſub idolo Babylonis, hoc appellatur nomine. Hunc Sidonij & Phœnices appellãt ʰ בעל: eadẽ.n. inter ⁱ ב & ᵏ ל, literas conſonantes, ᵘ ע vocalis litera ponitur, q̃ iuxta linguæ illius proprietatẽ nunc Beel, nunc Baal legitur. Vnde & Dido Sidonia regij generis, cum Æneam ſuſcepiſſet hoſpitio, hac patera Ioui vina delibat, qua Belus & oẽs à Belo ſoliti. Didicimus exordiũ dæmonis, imo hoĩs in dęmonẽ conſecrati: omnia n. idola ex mortuorũ errore creuerunt. Audiamus cętera: Lingua Hebræa & Syra ˣ בעל interpretatur ʸ ἔχων, i.e. habens. Si voluerimus dicere: habens me, dicimus ᶻ בעלי, & apud vtramq; gentem, vxores viros ſuos vocant Baali. i.e. vir meus: quod intelligitur, habens me, & eſt ſenſus, qui me habet in coniugio. Eadem Hebręorum lingua vocatur vir ᵃ איש, vnde & vxor q̃ de viro ſumpta eſt in Geneſi appellatur ᵇ אשה quaſi à viro virago. Quod ergo dicit dominus, vir meus hoc eſt, cum vtroque ſermone, ᵇ איש & ᶜ בעלי appelletur vir meus, ſiue maritus meus, tantum odi idolorũ nomina: vt etiam q̃ bene dici põt, pp ambiguitatẽ & verbi ſimilitudinem, nequaquã velĩ dici: ſed appellari me ᵈ איש magis quã ᵉ בעלי: ne dum aliud loquitur, alterius recordetur: & virũ nominans, idolũ cogitet. Ignoſce obſcuritati, quæ tribus naſcitur modis: aut rerũ difficultate: aut magiſtri imperitia: aut diſcẽtis nimia tarditate. Neque n. Hebræum prophetam ediſſerẽs, oratorius debeo declamatiunculis ludere, & in narrationib. atq; epilogis Aſiatico more cantare: ſed auxilio orationũ tuarũ, & incredibili diſcendi ſtudio, aperire q̃ clauſa ſunt. Deniq; Aquila diligẽs & curioſus interpres: Vocabit, inquit, me, vir meus, & non vocabit me vltra habens me: id eſt, ᶠ בעלי.

c ¶ *Et percutiam eis fœdus, &c.*] Quãdo oĩa religionis aduerſæ vocabula fuerint ablata de populo dñum confitente: Et vocauerit me, inquit, vir meus & nequaquã Baali, i.e. idolũ meũ: tunc percutiã eis fœdus atq; concordiã cum beſtiis agri & volucribus cœli, & reptilibus terræ. De hoc tempore & Eſaias loquatur: *Habitabit lupus cum agno: & pardus cum hœdo accubabit. Vitulus & leo & ouis ſimul morabuntur, & puer paruulus minabit eos, Vitulus & vrſus paſcentur, & ſimul requieſcent catuli eorum, & leo quaſi bos comedet paleas*: nequaquam carnem ſanguinemque deſiderans, ſed mundis atque ſimplicibus veſcens cibis. Quando Petro vt Cornelium ſuſciperet ex nationibus, reuelatum, iuſſumque eſt vt comederet omnes beſtias, & nihil immundum eſſe cognoſceret quod cum gratiarũ actione perciperetur: ſuper quibus audit poſtea: quod Deus mundauit, tu ne commune dixeris. Ergo in aduentu Domini Saluatoris, poſt reſurrectionis eius triumphos, & aſcenſum ad patrem, duo parietes angulari lapide copulati ſunt, ab eo qui fecit vtrumque vnum. Et vocauit eam quæ dicebatur abſque miſericordia, miſericordiam conſequutam, & eum qui dicebatur non populus meus, populum ſuum: pacatiſque omnibus, arcus & gladius conteretur ad bellum. Non enim erunt neceſſaria inſtrumenta pugnantium, cum qui pugnent defuerint. Iungetur Iſrael gentibus, & implebitur illud Deuteronomij: *Lætamini gentes cum populo eius. Notus* enim *in Iudæa Deus: in Iſrael magnum nomen eius, & factus eſt in pace locus eius, & habitatio eius in Sion*, hoc eſt, in Eccleſia: in qua confregit potentias arcuum, ſcutum, gladium, & bellum: quibus fractis atque contritis dormient credentes fiducialiter, & ſub vno paſtore requieſcent, ſiue ſperabunt. In his *quæ oculus non vidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non aſcenderunt, quæ præparauit Deus diligentibus ſe.*

d ¶ *Et ſponſabo te mihi in ſempiternum, & ſponſabo te mihi in iuſtitia, & iudicio, & in miſericordia, & in miſerationibus, & ſponſabo te mihi in fide, & ſcies quia ego dominus.*] O quanta clemẽtia Dei: meretrix quę cum multis amatoribus fornicata eſt, & ob hoc crimen beſtiis tradita: poſtquam reuertitur ad virũ, nequaquam reconciliari ei dicitur, ſed deſpondi. Et vide quid ſit inter Dei coniunctionem & hominum: homo cum vxorem acceperit, de virgine mulierem facit, id eſt, non virginem. Deus etiam meretricibus copulatus, eas mutat in virgines: iuxta illud quod adulterę dicitur per Hieremiam: Non vt dominum me inuocaſti, aut patrem, aut principem virginitatis tuę. Vnde & Apoſtolus poſt fornicationem, & idolorum cultum credentibus Corinthiis loquitur: *Deſpondi enim vos vni viro, virginem caſtam exhibere* CHRISTO. Quærimus cur tertio deſponſionis nomen repetierit. Primo enim ait: *Sponſabo te*

HEB.

dam ſpem. ᵃ Et canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ, & iuxta dies aſcenſionis ſuæ terra Ægypti.

SEPT.

intelligentiam eius. Et humiliabitur iuxta dies infantiæ ſuæ, & iuxta dies aſcenſionis de terra Ægypti.

ᵇ Et erit in die illa, ait Dominus: vocabit me Vir meus, & non vocabit me vltra Baali: & auferam nomina Baalim de ore eius, & nõ recordabitur vltra nominis eorum.

HEB.

ᶜ Et percutiam eis fœdus in die illa, cum beſtia agri, & cum volucre cœli, & cum reptili terræ, & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter.

SEPT.

Et diſponam eis teſtamentum in die illa cum beſtiis agri, & cum volatilibus cœli, & cum reptilibus terræ, & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, & habitare eos faciam in ſpe.

ᵈ Et ſponſabo te mihi in ſempiternũ, & ſpõſabo te mihi in iuſtitia, & iudicio, & in miſericordia, & in

Marginalia: ᵃ ענתה — Exod. 15. c — כנענים — Luc. 10. e — 1. Cor. 15. b — ᶠ Niniue — ᵍ Bel — ʰ Baal ⁱ beth ᵏ lamed ᵘ ain — ˣ baal ʸ habe — ᵃ Geneſ. 2. d ᵇ iſſa — ᶜ baali — ᵈ iſi — ᵉ baali — ᶠ baali — Eſa. 11. b — Act. 11. b — Epheſ. 2. c — Rom. 9. e — Deut. 32. f Sec. heb. — Pſal. 75. a — Ibid. 65. a — Ibid. 75. a — Eſaia 64. — Hier. 3. b — 2. Cor. 11. a — G — H

A *mihi in ſempiternum.* Secundo: *ſponſabo te mihi in iuſticia & in iudicio, & in miſericordia, & miſerationibus.* Nec hīc fine contentus iungit & tertium: Sponſabo te mihi in fide, & ſcies quia ego Dominus. Primo deſpondit eam in Abraham, ſiue in Ægypto, vt vxorem habeat ſempiternā. Secundo in monte Sinai, dans ei ꝑ ſponſalib. legis iuſtitiā, atq; iudicium, & iunctā legi miſericordiam: vt qñ peccauerit, tradatur captiuitati cū egerit pœnitentiā, reuocetur in patriā, & miſericordiā conſequat. De his ſpōſalibus in diuerſis
Pſal 100. a locis Pſalmiſta decantat: *Miſericordiā, & iudiciū cātabo tibi domine.* Et: *Miſericordia & veri-*
Pſal 84 a *tas obuiauerunt ſibi, iuſtitia & pax oſculatæ ſūt.* Quos duos calices in ſeptuageſimoquarto pſalmo legimus. Calix in manu Dñi, vini meri plenus miſto, & inclinauit ex hoc in illū: de iuſtitiæ calice in calicē miſericordiæ, & rurſum de calice miſericordiæ in calicē
Pſal. 129 a iuſtitiæ. *Si iniquitates*, inquit, *obſeruaueris Dñe, Dñe, quis ſuſtinebit? Quia apud te propitiatio eſt.* Iſta igitur meretrix, q̄ primum voto ſponſi in æternos fuerat iūcta cōplexus, vt nūq̄ à vinculo recederet maritali: q̄a receſſit, & in Ægypto fornicata eſt, rurſum per legē aſſumitur: quā quia prętcrijt, ꝓphetis quaſi ſponſi ſodali-
B bus, qui ad ſe miſſi fuerāt, in-
Matt. 21. d terfectis: nouiſſimè venit Dei filius, dñus Ieſus: quo crucifixo & à mortuis reſurgēte, deſponſatur nequaq̄ in legis iuſtitia, ſed in fide, & gratia Euangelij: vt cum cognouerit vnigenitū, agnoſcat & patrē. Dicit n. ipſe ad Philippū: *Tā-*
Ioan. 14 a *to tempore vobiſcū ſum, & non cognouiſtis me? Philippe, qui vides me, vides & patrem meum. quomodo tu dicis, oſtende nobis patrem: non credis quia ego in patre, & pater in me eſt?* Qui in fide fuerit deſponſatus, & crediderit Euangelio, ſtatim ſciet quia ipſe ſit Deus, credens in eum, quem prius negauerat.

a [*Et erit in die illa, &c.*] In die illa, & in illo tempore, quando te mihi in fide deſpondero, & cognoueris quod
Pſal. 18 a ego ſim dominus: exaudiam cœlos, qui enarrant gloriam Dei, & cœli exaudient terram, vt eam cœleſti pluuia irrigent, & terra (de qua orta eſt veritas, & in cuius agrum paterfamilias egreditur vt ſeminet ſemen ſuum) exaudiet triticum, & vinum, & oleum, de quibus ſupra diximus, & hæc omnia exaudient Iezrahel, i. e. ſemen Dei: vt intelli-
יזרעאל gatur omnium rerum abundantia atque fertilitas ob Dei ſemen, qui Chriſtus eſt, condonari: Quod Dei ſemen ſeminatur in terra, vt multiplices fructus afferat, centena-
Matt. 13 b rium, ſexagenarium, & tricenarium. Et illa meretrix, quæ Deo fuerat copulata, & tres ediderat liberos: duos maſculos, & vnam fœminam: primum Iezrahel, ſecundam abſq; miſericordia, tertium nō populus meus: videat propter ſemen Dei mutata eſſe rerū vocabula, & in Chriſti fide conſecutam miſericordiam, q̄ abſque miſericordia erat & vocatum populum Dei, qui prius non populus vocabatur. Ex quo perſpicimus poſſe vniuerſa quæ dicta ſunt referri & ad decem tribus, quæ Iſrael vocantur, & ſub nomine meretricis tres liberos ediderunt, & ad omnem gentē Iudaici nominis. De exauditione cœli, & terræ, & frumenti, vini, & olei, & Iezrahel, hoc quidā ſentiunt: quod poſtquam Chriſtus aduenerit, omnia ſuo currant ordine, & vtilitati hominum cuncta deſeruiat creatura, vt ab

& in miſerationibus, & ſponſabo te mihi in fide, & ſcies quia ego Dominus.

HEB.

Et erit in die illa: Exaudiā, dicit Dominus, exaudiā cœlos, & illi exaudient terrā: & terra exaudiet triticū, & vinū & oleū, & hæc exaudient Iezrahel. Et ſeminabo eā mihi in terrā, & miſerebor ei quæ fuit abſque miſericordia. Et dicam nō populo meo, populus meus es tu, & ipſe dicet, Deus meus es tu.

SEPT.

Et erit in die illa, dicit dominus, exaudiam cœlum, & cœlum exaudiet terram, & terra exaudiet frumentum, vinum, & oleū, & hæc exaudient Iezrahel. Et ſeminabo eam mihi ſuper terram, & miſerebor eius quæ fuit abſque miſericordia. Et dicam non populo meo, populus meus es tu, & ipſe dicet, Dominus meus Deus es tu.

CAP. III.

HEB.

ET dixit Dominus ad me: Adhuc vade, dilige mulierem dilectam amico & adulteram, ſicut diligit dominus filios Iſrael: & ipſi reſpectāt ad Deos alienos, & diligunt vinacia vuarum. *Et fodi eam mihi quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei, & dixi ad eam:

* Dies

SEPT.

ET dixit Dominus ad me: Adhuc vade, & dilige mulierem diligentem mala, & adulteram, ſicut diligit Dominus filios Iſrael, & ipſi reſpiciunt ad Deos alienos, & amant † *coctiones cum vinacijs. Et conduxi eam mihi quindecim argenteis, & gomor hordei, & nebel vini, & dixi ad eam:*

Dies

initio condita eſt. Quæ omnia Iudæi & noſtri Iudaizātes poſt Antichriſtū in fine mundi corporaliter præſtolantur. C

CAP. III.

ET *dixit dominus, &c.*] Priori mulieri in typum decē tribuū vel totius Iudaici populi fornicātis Propheta cōiungit, & abiectos filios atq; cruciatos tandē recipit in ſalutē: hic iubetur vt adhuc diligat adulteram mulierem. Quando dicitur, adhuc, oſtēdit ꝙ prius amauerit fornicariā: q̄ adultera, vel diligit illa mala vel diligit ab amico & proximo. ᵃ רע n. verbum Hebraicū, vel malū legitur, vel amicus. Et ne putemus dilectionē prophetæ in adulterā, aliud quid ſignificare q̄ Dei dilectionē in filios Iſrael, intulit, ſicut diligit dñus filios Iſrael. Ergo ꝙ propheta diligit adulteram, & tñ non ei matrimonio copulatur, nec fornicatione cōiungitur, ſed tantū diligit delinquentem, typus Dei eſt, qui filios Iſrael peſſimos diligit qui cū diligātur à dño, ad Deos alienos idolaque reſpiciunt, & diligunt vinacia vuarum, q̄ vina nō habent, & priſtinā gratiā perdiderunt: ſicut dæmones q̄ lapſi de propria dignitate, & nihil antiquæ gratiæ poſſidētes, aridi ſunt, & veteri ſiccitate marcētes. Vnde ꝓ vinacijs, ꝙ Hebraicè dicit ᵇ אשישי, Aquila interpretatus eſt παλαιά, i. e. vetera. Symmachus ἀκάρπους, i. e. ſteriles, & non ſolum vinacia ſunt, ſed vetera vinacia, vt antiqua delicta teſtentur. Et notandū ꝙ hæc adultera, pręſens tēpus ſignificet Iudæorū: qui abſq; Deo & notitia ſcripturarum, & gratia Spiritus ſancti diligātur à domino: qui oīum expectat ſalutē, & aperit ianuā pœnitentibus, & nihilominus illi res inutiles amant, traditiones hoīum, & δευτερώσεις ſomnia diligentes: & nequaquā vuas habeāt, & vinum, & plena muſto torcularia, ſed vetera vinacia, quæ proiecta ſunt. Pro pemmatibus, quę Lxx tranſtulerunt, & comeduntur cum vuis paſſis ſiue vinaciis, placētas Latinè poſſumus dicere, vel cruſtulas quæ idolis offeruntur, & Græcè appellantur πέμματα. Filij autem Iſrael in præſenti loco duodecim vocantur tribus: ſupra vero decem, quæ erant in Samaria, & poſſidebant metropolim Iezrahel. Sup. 2. a

c [*Et fodi eam mihi quindecim argenteis, &c.*] Pro χομὸρ in Hebraico ſcriptū eſt c חמר: ꝙ oēs interpretes abſq; Lxx. corū interpretati ſunt: ſermone Gręco & maximè Palæſtino, qui habet triginta modios. Et pro nebel vini in Hebraico legitur d לתך שערים, quod cæteri interpretes ἥμισυ κόρου hordei tranſtulerunt, i. e. mediam partem cori, q̄ facit quindecim modios. Quodq; iūgitur in editione vulgata: Neq; eris alteri viro: alteri, in Hebraico non habetur: ſed ſimpliciter, non eris viro. Si. n. ponatur alteri, ſubauditur ꝙ à ſuo habeatur viro. Quando a. abſolute dicitur: non eris viro, intelligimus quod nulli iungitur omnino, & abſq; coitu maritali ſit. Menſuram a. cori in Ezechiele legimus, & in Euāgelio. Fodit q; eam ſibi i. e. adulteram, ſiue conduxit quindecim argenteis. Quando dicit fodi, oſtendit vineam quæ à domino plantata eſt, & in multis locis ponitur ſcripturarum, ſignificans populum Iudæorum. Sin autem legerimus: conduxi, adulteræ pretium eſt: non vt cum Propheta dormiat, ſed vt cōtenta mercede ſua adulterare deſiſtat, nec paſſim ceteris copuletur. Foditur etiā ſiue cōdu-

Margin: רעה a ragh; רע a reagh; a aſiſe; D; c πέμματα μετὰ σταφίδων; c homer; d ethech ſeorim; Ezech. 45 a; Luc. 16 b; נכרה

H E B.

a Dies multos expectabis me: non fornicaberis, & non eris viro: ſed & ego expectabo te. b Quia dies multos ſedebunt filij Iſrael ſine rege, & ſine principe, & ſine ſacrificio, & ſine altari, & ſine ephod & ſine teraphim: Et poſt hæc reuertentur filij Iſrael, & quærent Dominum Deum ſuũ, & Dauid regem ſuum, & pauebunt ad dominum, & ad bonum eius in nouiſſimo dierum.

S E P T.

Dies multos ſedebis mihi, & non fornicaberis, nec eris alteri viro, & ego tibi. Quia diebus multis ſedebunt filij Iſrael ſine rege, ſine principe, ſine ſacrificio, ſine altari, ſine ſacerdotio, ſine manifeſtationibus (quæ Græcè dicuntur δῆλοι) Et poſt hæc reuertentur filij Iſrael, & quærent Dominum Deum ſuum, & Dauid regem ſuum, & ſtupebunt ad dominum, & ſuper bonis eius in nouiſſimo die.

C A P V T I I I I.

H E B.

AVdite verbũ Domini filij Iſrael, quia iudicium Domino cum habitatoribus terræ: nõ eſt.n. veritas, & nõ eſt miſericordia, &

C A P. I V.

S E P T.

AVdite verbum Domini filij Iſrael, quia iudicium Dño ad habitatores terræ: quia non eſt veritas, neq; miſericordia, neque

E citur coro hordei, & dimidio coro hordei, i. quadraginta & quinq; modijs, & hac mercede ſuſcepta, audiuit à dño. a ¶ *Dies multos expectabis, &c.*] Hoc eſt, nec alijs amatorib. turpiter te proſtitues, nec mihi viro, à quo côducta es, legitimè coniũgeris. Ac ne putes factã tibi iniuriã q̃ dixi, expectabis me, par pari teferã, *&* Exod 12 a *ego expectabo te.* Quintadecima die illuceſcẽte mẽſis Niſã, percuſſa ſunt Ægyptiorũ primogenita, & Iſraelis de Ægypto eductꝰ eſt populus, ac in ſeruitutẽ Dei mercede cõductus. Num. 3. f Deniq; pro primogenitis Iſrael, q̃ plagam nõ ſenſere cõmunem, quinos argenti accipe ſiclos: qui in tẽpli donaria cõferuntur. Pleriq; noſtrorũ quĩdecim ad hebdomadã legis, & ogdoadẽ Euãgelij referũt, i.e. ſabbatũ, & diẽ reſurrectionis, quo exercet' circũciſio ſpiritualis. Sed quomodo adultera mulier q̃ hordeo paſcit', & à viro aliena eſt, vtrũque in mercedẽ accipiat teſtamentũ, explanare nõ poſſunt. Exod. 19 c Quadrageſimoquinto die ad mõtẽ Sina peruenit populus, ſtatimq; altero die vt ſanctificẽtur à coitu fœminarũ per triduũ, & ſe pparent ad accipiẽdã legem Dei, edicit. Tranſactis tribus dieb quinquageſimo die Moyſes aſcendit in montẽ, & decalogũ ſuſcepit. Sedet itaq; populꝰ Iudæorũ, qui quõdã quĩdecĩ argẽteis, & quadraginta quinq; hordei modiis eſt cõductꝰ, poſt aduentũ Dñi Saluatoris, & viri ſui expectat aduẽtũ. Quodq; F dicit: *Nõ fornicaberis, & nõ eris viro:* hoc oſtendit, q interim modo idolis non ſeruiat, nec tamẽ habeat Deũ. ſed & amatorib. & viro ſpoliata ſit. Et quia virũ non habet, nõ veſcitur cibo hoĩum, frumẽto & legumine, ſed hordeo irrationabiliũ iumentorũ, ruminãs vilitatẽ literæ, q̃ interficit, vt Num. 5 c non habens ſpiritũ viuificantẽ. Vnde & in lege mulier, q̃ à marito accuſatur adulterij, in potatione ἐλέγχου, i.e. conuĩ- Pſal. 31. c ctionis, qñ arguitur in peccato, farinã accipit hordei quæ .n. imitata eſt equos & mulos, quib. non eſt intelligentia, equorũ atq; mulorum ſuſtentatur alimentis. Pro dimidio coro hordei, nebel vini Lxx. trãſtulerũt: q penitus in Hebraico non habetur. Et poſſumus dicere, in nebel vini, h e. menſura plena atq; perfecta inebriatã adulteram, & plenis afflictam eſſe ſupplicijs. Vnde & Hieremias calicem meri Hier 25 d propinat gentibus & Hieruſalem. Vir quoque ſedet, imo Rom. 11. d expectat adulteræ pœnitentiam: vt poſtquam plenitudo gentium ſubintrauerit, & nouiſſimus crediderit Iſrael (ita vt qui fuerat caput, vertatur in caudam, & cauda vertatur in caput) tunc fiat vnus grex & vnus paſtor.

e ephod f teraphim b ¶ *Quia dies, &c*] Pro e אפוד & f תרפים Lxx. ἱερατείας, i.e. ſacerdotium: & δήλων: i.e. manifeſtationes interpretati ſunt. Sciendũ autem (vt crebro diximus) ephod ſignificare indumentũ ſacerdotale: quod in Exodo & Leuitico à Lxx. Exod. 28 a Leuit. 8. ἐπωμὶς dicitur, i.e. ſuperhumerale: Aquila ἐπένδυμα, i.e. ſuperindumentum, g teraphim autem propriè appellãtur μορφώματα, i.e. figuræ & ſimulachra: quæ nos poſſumus in præ- כרובים שרפים ſenti duntaxat loco, Cherubim & Seraphim, ſiue alia, quę in tẽpli ornamenta fieri iuſſa ſunt, dicere. Verũ quia Lxx. δήλους interpretati ſunt: pro quib. Aquila φωτισμοὺς tranſtulit: & hæc ipſa ſunt in λογίῳ, i. e. in rationali: hoc intelligimus, quod in pectore & corde pontificis δήλωσις καὶ ἀλήθεια, i.e. veritas eſſe debeat atq; doctrina: vt non ſolum ſciat rectam fidem, ſed & quod nouerit poſſit ore proferre. Quod & Apoſtolus Paulus ſcribit ad Titum, docens qualis Epiſcopus ordinandus ſit: *Oportet enim Epiſcopum ſine crimine eſſe:* Tit. 1 a *tanquam Dei diſpenſatorem, non ſuperbum, non iracundum, non violentum, non percuſſorem, non turpis lucri cupidum: ſed hoſpitalem, benignum, ſobrium, iuſtum, ſanctum, continentem, amplectentem eum, qui ſecundum ſanam doctrinam eſt, fidelem ſermonẽ: vt potens ſit exhortari in doctrina ſana, & eos qui contradicunt arguere.* G Ephod ac teraphim, & in Iudicum libro legimus, q̃ ſibi fecerat leuites; qui poſtea Iud 17 b cum ſexcentis de tribu Dan armatis profectus eſt. Poſt paſſionem Domini Saluatoris vſq; in præſentem diem, paulo minus quadringenteſimus annus expletur, & quã- Matt. 24. d tum temporis reſideat vſque ad diẽ iudicij, nec angeli nouerunt, nec filius. Qui ideo ignorare ſe dicit, quia nobis nõ expedit diſcere. Hi ſũt ergo multi dies, quib. infelix ſynagoga, & mulier adultera hordeo paſcitur, & ſedet cõtracta, quia cũ Chriſto ſtare non põt. *Sine rege,* de quo locutꝰ eſt pater: *Suſcitaui regẽ* Eſa 41. b Sec. 70. *cum iuſtitia.* Et ipſe dicit in pſalmo: *Ego aũt conſtitutus ſum* Pſal 2. b *rex ab eo ſuper Sion montẽ ſanctũ eius. Sine principe,* vel ipſo dño Saluatore, vel certo põtifice, de quo ſcriptũ eſt: *Principi po-* Exod. 22. d *puli tui non maledices. Et ſine ſacrificio,* & ſine altari. Subuerſo enim templo & incenſa Ieruſalem, nec ſacrificiũ, nec ſacerdotium Iudaica gẽs exer- H cere poteſt. *Et ſine ephod & ſine* Gen. 46 b *teraphim* i.e. inſtrumentis ſacerdotalis habitus. De hoc rege & Iacob in benedictione Iudæ patriarchæ loquitur: *Non deficiet princeps ex Iuda, neq; dux de fœmoribus eius, donec veniet cui repoſitũ eſt: & ipſe erit expectatio gentiũ.* Et poſtq̃ defecit princeps ex Iuda, & dux de fœmorib. eius, & Herodes alienigena & proſelytus ſuſcepit imperium, intelligimus veniſſe cui regnum repoſitum eſt, & ipſe erat expectatio gentium. Hæc eſt *cæcitas* quæ *ex parte accidit Iſraeli, vt ſub-* Rom. 11. d *intraret plenitudo gentium; & tunc omnis Iſrael ſaluus fieret.* & multo poſt tempore reuertentur, & quærent dñm Deum ſuum, & Dauid regem ſuum, qui de Dauid ſtirpe generatus eſt, & interpretatur fortis manu. Ipſe.n. ſoluit captiuitatem populi ſui, & dedit vinctis remiſſionem. Cumque eum viderint filij Iſrael (qui à ſuis fratrib. denegatus eſt) in patris & ſua maieſtate regnantem, pauebunt & ſtupebunt ad dominum, & ad bonum eius. Qui bonus filius, de bono natus eſt patre: ſiue ad bona Domini, de quib. ſanctus loquitur: *Credo videre bona Domini in terra viuentium:* hæc enĩ Pſal. 16 d quam incolimus peccatores, terra eſt mortuorum. Præſens capitulum, alij Iudæorum ſuper Babylonica captiuitate interpretantur, quando ſeptuaginta annis deſolatum eſt templum, & altare, & victimæ, & ſacerdotium non fuerunt, & poſtea ſub Zorobabel in ſedes priſtinas ſunt reuerſi. Alij, vt nos, in futurum deferunt tempus, & quæ ſit cauſa tam grandis offenſæ vt tanto tempore relicti ſint, maxime cum idola non colant, præter interfectionem Saluatoris, aliam non valent inuenire.

C A P. I V.

A*Vdite verbum Domini filij Iſrael, &c.*] A prĩcipio vſque ad hunc locum ſub meretricis deſcriptione & adulteræ: quarum poſt grauiſſimas pœnas & relictionẽ longiſſimã, poſtea fit in priſtinum vel in meliorẽ ſtatum reſtitutio decem tribuum vel duarum, & in cõmune oĩum, peccata numerantur. Nunc rurſum ad Iſrael, i.e decem tribus ſermo conuertitur: exponens non fruſtra iratum Deum, tam grauia comminari, & inferre ſupplicia, ne forſitan non ex iudicij veritate ſed ex potentia Dei iniuſtè videamr in eos qui non peccauerunt lata ſententia prophetiæ. b ¶ *Audite* (inquit propheta) *verbũ Domini, &c.*] Quia vult diue

A dñus cũ ſuo populo iudicari,& exponere cauſas indignationis ſuæ: Nõ eſt veritas,& nõ eſt miſericordia, & nõ eſt ſciẽtia Dei in terra. Nec veritas n. abſq; miſericordia ſuſtineri põt,& miſericordia abſq; veritate efficit negligentes: vnde alterũ miſcetur alteri: q qui nõ habuerit,cõſequẽter & Dei notitiã nõ habebit. Sed è cõtrario pro veritate mẽdaciũ,& pro miſericordia maledictũ,homicidiũ,furtũ, adulteriũ. Non dixit,eſt.ſed vt delictorũ abundãtiã demõſtraret,intulit, inundauerũt:& pro ſciẽtia Dei,q nõ eſt in terra, ſanguis ſanguinem tetigit,ſiue ſanguinem ſanguini miſcuerunt: vt augerẽt peccata peccatis,& nouis vetera cumularẽt. Rectè aũt qui habitatores terræ ſunt & non incolæ,ad iudicium prouocantur: quia à facie Aquilonis exardeſcũt mala ſuper habitatores terræ. Et in Apocalypſi Ioan. *Væ, væ, væ* dicit *ſuper habitatores terræ*. Qui aũt põt cũ propheta dicere: *Aduena ſum apud te, & peregrinus, ſicut oẽs patres mei*, & pertranſit mundũ iſtũ quaſi incola & peregrin⁹, veritatẽ ſequitur & miſericordiã & ſcientiã Dei: ne inũdatione maledicti atq; mẽdacij, homicidij,& furti,& adulterij,& ſanguinis opprimatur.

Hiere 1.c

Apoc. 8 d

Psal 38.c

a ❡ *Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur oĩs qui habitat in ea, &c.*] Quia nõ eſt veritas & eſt miſericordia,& nõ eſt miſericordia,& nõ eſt ſciẽtia Dei ſuper terrã: ſed è regione maledictũ,& mendaciũ,& homicidiũ,& furtũ,& adulterium
B inundauerũt, & ſanguis ſanguinem tetigit. Idcirco lugebit terra cũ habitatorib. ſuis, & infirmabitur,vt nõ habeat beſtias agri,& volucres cœli, & piſces maris deficiẽt: itaq; Dei etiam muta elemẽta ſentient. Hoc qui non credit accidiſſe populo Iſrael, cernat

H e b.

& non eſt ſcientia Dei in terra. Maledictum, & mendacium, & homicidiũ, & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit. [a] Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur oĩs qui habitat in ea, in beſtia agri & in volucre cœli: ſed & piſces maris cõgregabũtur. [b] Veruntamẽ vnuſquiſque non iudicet, & nõ arguatur vir: populus enim tuus ſicut hi qui contradicũt Sacerdoti: & corrues hodie, & corruet etiã propheta tecum. [c] Nocte tacere feci matrem tuam: conticuit populus meus, eo quod non habuerit ſciẽtiã. Quia tu ſcientiam repuliſti, repellã te & ego, ne ſacerdotio fũgaris mihi: & oblita es legis Dei tui, obliuiſcar filiorum tuorum & ego. [d] Secũdum multitudinem eorum ſic peccauerũt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo. Peccata populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas

Illyricũ, cernat Thracias, Macedoniam, atq; Pannonias, oẽmq; terram, q à Propontide,& Boſphoro vſq; ad Alpes Iulias tenditur,& probabit cũ hominib. & animantia cũcta deficere, q in vſus hoĩum à creatore prius alebantur. Sin. a. voluerimus (vt quidã putant) feros hoĩes beſtias interpretari,& volucres cœli eos qui eleuãtur in ſuperbiam, & oĩa humana cõtemnant,& piſces maris qui irrationabiles ſunt,& ita bruti,vt nihil omnino ſapiant,& aẽrẽ liberũ cœlumq; non videant: hoc non tam irati quam clementis eſt domini,vt quæ mala ſunt,auferantur de terra.

b ❡ *Verumtamen vnuſquiſq; non iudicet, & nõ arguatur vir: populus. n. tuus ſicut hi qui contradicunt ſacerdoti: & corrues hodie, &c.*] Secundum LXX. interpretes, hoc q poſuimus, vt nullus neq; iudicetur, neq; arguatur quiſquã, ſuperiori capitulo coaptandum eſt: ſed nos Hebræos ſequimur. Prouocati ad iudicium Dei, filij Iſraẽl, qui habitant in terra, vt cauſas dominicæ indignationis audirent,& præterita peccata cognoſcerent, propter quæ hoſtibus traderentur: Nũc quia in ſceleribus perſeuerant,& impudenti Deum fronte cõtemnunt, audiunt: Non neceſſe eſt vt veniatis ad iudiciũ, vt in veſtris flagitijs arguamini: quia tãtæ eſtis impudentiæ, vt nec conuicti quidẽ, pudorem habeatis, & verecũdiã: ſed cõtradicatis mihi, qua ſi diſcipulus magiſtro, ſacerdoti plebecula contradicat, quæ nõ habet ſacerdotij dignitatẽ. Et quia tales eſtis, ideo hodie corruetis, i. e. ducemini in captiuitatẽ,& perdetis regnũ Iſrael. Quod aũt dicit, hodie, aut pſens tempus ſignificat, aut nõ fraude & inſidijs, ſed clara in captiuitatẽ luce ducemini: tantaq; erit veſtri infirmitas, vt etiam Prophetæ qui vobis ſolebãt pro- C

S e p t.

neque ſcientia Dei ſuper terram. Maledictio, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium effuſum eſt ſuper terram, & ſanguinem ſanguini miſcuerunt. Ideo lugebit terra, & minuetur cum omnibus qui habitant eam, cum beſtijs agri, cum ſerpentibus terræ, & cum volatilibus cœli: & piſces maris deficient. Vt nullus neque iudicetur, neque arguatur quiſquam, populus autem meus quaſi Sacerdos, cui contradicitur, & infirmabitur per diem: & infirmabitur etiã propheta tecum. Nocti aſſimilaui matrem tuam, & aſſimilatus eſt populus meus quaſi non habens ſcientiam. Quia tu ſcientiam repuliſti, & ego repellam te ne ſacerdotio fũgaris mihi; oblita es legis Dei tui, & ego obliuiſcar filiorum tuorum. Secundũ multitudinem eorum ſic peccauerunt mihi: gloriam eorum in ignominiam ponam. Peccata populi mei comedẽt, & in iniquitatibus eorũ accipient alij animas

phetare mendaciũ, vobiſcũ corruant,& ſentiant captiuitatẽ. Hic Prophetas aut pſeudoprophetas debem⁹ accipere: aut certè oẽm gratiã prophetalem. Quamdiu n. non ſunt captæ decẽ tribus habuerunt & Heliam Prophetam & Heliſæũ, & cæteros filios ꝓphetarũ, q prophetauerũt in Samaria. Vnde & Amos propheta, qui de tribu Iuda erat, & de viculo Thecuæ, cogitur redire ad patriam ſuam, ne in alieno regno & Samaria prophetaret. Amos. 7 s

c ❡ *Nocte tacere, &c.*] Non q alia mater ſit, & alij filij, matrẽ vocat & filios, ſed quo modo dñus loquẽs ad populum Iudæorũ dicebat: *Ieruſalem, Ieruſalẽ, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt: quoties volui cõgregare filios tuos, ſicut gallina congregat pullos ſuos ſub alas & noluiſti*. Non q alia eſſet Ieruſalẽ,& alius popul⁹ eius, neq;. n. abſq; populo ad cæmẽta vrbis, & ligna & lapides loq̃bat. Sic mater vocatur populi frequẽtia,& oĩs turba nationis Hebrææ, ad q loquitur, filij autẽ, vel ſinguli ex populo, vel per oppida villaſq; diſperſi. In nocte ergo ac tenebris captiuitatis, & mœroris,& prementis anguſtiæ traditur Iſrael,& popul⁹ eius æterno ſilentio cõticeſcit: quia non habuit legis ſcientiã, nec Dei pcepta ſeruauit, recepitq; q ſecerat. Ipſa enim Dei repulit legẽ,& ideo ſacerdotiũ perdidit in æternum, colens vitulos aureos in Dan & Bethel: & quia oblita eſt legis Dei,& penitus Ægyptijs ſe idolis mancipauit, idcirco & dñus obliuiſcetur filiorum eius, tradens eos æternæ captiuitati: *qui* enim *ignorat, ignorabitur*, & in pſalmis legimus: *Neſcierunt neq; intellexerunt, in tenebris ambulant*. Omnia quæ dicũtur ad decem tribus, referre poſſumus ad hæreticos, qui reliquerunt regnum Dauid & Ieruſalẽ, id eſt, Chriſtum & Eccleſiam & ideo æterna nocte cooperti ſunt, nec habent ſcientiam Dei,& repelluntur à Domino, nẽ ſacerdotio fungantur ei, & filiorum quos genuerint nunquam meminit: quia filij alieni facti ſunt ei. Matth. 23 a D 1 Cor 14 b Psal. 11

d❡ *Secundũ, &c.*] Quot homines habuit Iſrael, tot aras extruxit dæmonibus, in quorũ victimis peccauit mihi. Propterea gloriã eorũ, in qua gloriabãtur ſibi cum Deo idola pferebant, in ignominiam commutabo: vt & ſacerdotes capiãtur & populi. ſi quidẽ ſacerdotes peccata populi mei comedunt, de quib. ſcriptũ eſt: *Qui deuorãt plebẽ meam, ſicut eſcã panis*. Et idcirco peccata populi mei deuorãt, cõſentiẽtes ſcelerib. delinquentiũ: quia cum eos peccare perſpexerint, non ſolũ non arguunt, ſed laudant atq; ſuſtollunt,& beatos pdicãt. De quib. & Eſa. loquitur: *Populus meus, qui beatos vos dicũt, ſeducũt vos, & ſemitas pedũ veſtrorũ ſupplantãt*. De his & per pſalmiſtam clamat: *Quoniã laudatur peccator in deſiderijs animæ ſuæ, & iniqu⁹ benedicitur*. Vnde æqualiter populus & ſacerdos, indignantis Dei ſententiã ſuſtinebunt: Psal 13.b Esai 3 Psal 9 d

quia

E quia non ſolū opera eorum viſitabit, q̄ appellantur viæ in
quib. ingrediuntur: ſed & cogitationes quib. vt talia face-
rēt, tractauerunt. Non ſolum n. opus, ſed & cogitatio mali
operis pœnas luet. De hæreticis facilis intelligentia eſt, ꝙ
quanto plures fuerint, tāto magis delinquunt Deo, & glo-
rientur in populis, & idcirco
decipiāt infelices, vt peccata
populi comedant, & per dul
ces ſermones deuorēt domos
viduarum. Cum. n. viderint
Luc. 20. g aliquos delinquentes, aiunt:
nihil aliud quærit Deus niſi
fidei veritatem, quā ſi cuſto-
dieritis, nō curat qd agatis.
Hęc. n. dicētes, iniquitatib.
eorum ſublenant animas eo-
rum vt non ſolum non agant
pœnitentiam, nec humilien-
tur, ſed gaudeant in ſcelerib.
ſuis, & erecta ceruice gradiā-
tur. Vnde & populus & ſa-
cerdos, & hi qui docti ſunt,
& hi qui docuerunt, pari iu-
dicio conſtringentur.
a ¶ *Et comedent & non ſaturabuntur, &c.*] Voluptas inſatiabi-
lis eſt, & quanto magis capit,
tanto plus vētribus ſe famem
Matt. 5. a creat. E contrario *beati eſurien
tes & ſitiētes iuſtitiam: quoniā ipſi
ſaturabuntur.* Sicut iuſtitia ſa-
turat, ſic iniquitas ſubſtantiā
non habēs, vana comedentes
fraude deludit, & vteros de-
uorātiū vacuos derelinquit.
Fornicati ſunt, & nō ceſſauerūt.
F Vires in fornicatione defi-
ciunt & fornicandi deſide-
rium non quieſcit. Fornicatę
ſunt & decem tribus cū ido-
lis Hieroboā, filij Nabath, &
3. Reg. 12. g *reliquerunt Dominū Deū ſuum
non cuſtodiendo quæ iuſſerat, di-
Deut. 6. c cens: Dominum Deum tuum ado
rabis, & ipſi ſoli ſeruies.* [Greek]
autem legendum: *Fornica-*
זנות *tio & vinū & ebrietas aufert cor.* Sicut. n. vinum & ebrietas
eum qui biberit mentis ſuæ impotem facit, ita & fornica-
tio ac voluptas peruertit ſenſum, animumq; debilitat, &
de rationabili homine, brutum efficit animal, vt ganeas &
lupanaria & libidinum luſtra ſectetur. Cumq; ita cor loco
ſuo motum fuerit, ligna & lapides deos putat, & adorat
opera manuum ſuarum. Vnde & Propheta quaſi ſtupens
& mirabūdus eloquitur: Populus meus, qui quēdam inco
vocabatur nomine, lignum interrogauit & virgas, quod
genus diuinationis Græci [Greek] vocant. Vnde in
Ezechiele legimus, quod virgas ſuas miſcuerit Nabucho-
Ezech. 37. d donoſor contra Ammon & Hieruſalem, & exierit virga
contra Hieruſalem, cauſaq; huius amentiæ fornicationis
eſt ſpiritus, qui decipit eos vt fornicarentur à Deo ſuo.
Fornicationem aūt idololatriā nominat, iuxta illud quod
Hier. 3. c in Hieremia legimus: *Et mœchabatur in ligno & lapide, &
dixi, poſtquam fornicata eſt cum his omnibus, reuertere ad me, &
non eſt reuerſa in toto corde, ſed in mendacio* Et rurſum: *Me dere-
liquiſti: Vadam ſuper omnem collem excelſum, & diffundar in for-
nicatione mea ſubter omne lignum frondoſum* Et in pſalmo dicitur:
Psal. 72. d *Perdidiſti omnes qui fornicantur abs te* Principium enim for-
nicationis, idolorum inuentio. Nunquam hęretici ſuo er-
rore ſatiantur, nec ceſſant à fornicationis turpitudine, &
quotidie non cuſtodiendo legem & ſcripturas ſanctas,
dominum derelinquunt, inſaniunt & inebriantur, & per-
dito mentis iudicio adorant idola, quæ de ſuo corde fin-
xerunt: fornicationiſque ſpiritu poſſidentur.
Deut. 12. a b ¶ *Super capita montium ſacrificabant, &c.*] In lege præce-
ptum eſt vt nō ſacrificetur Domino niſi in loco quem ele
gerit dn̄s Deus: & iuxta altare lucus & arbores non plan- G
tentur: ne ſcil. paſſiua & voluptuoſa religio, auſteritatem Ibid. eo. d
vnius & veræ religionis euertat. E cōtrario Iſrael ſacrifica
bat in mōtibus, & in collibus adolebat incenſum: excelſa
terræ diligens loca; quia excelſum reliquerat Deū, & vm-
brā quærens, perdiderat veri-
tatē. Hoc eſt quod legim° de
ſingulis regibus: Veruntamē
excelſa nō abſtulit, adhuc po
pul° imolabat, & ſacrificabat
in excelſis. q̄ Hebraicè appel
latur [a] במות Hæretici ſublimi- a bamoth
tatem ſibi dogmatum repro-
mittunt, & ſacrificant ſubter
quercū & populū & terebin-
thū infructuoſas arbores: ficū
& vineam non habentes, ſub
quib. ſanctus requieſcere di-
citur. Aſſumunt aūt ſibi inter
dū terebinthum, q̄ iuxta Eſa- Eſaia 6. d
iā folia nō habet, vt Abrahæ Gen. 18. a
imitari videantur exemplū.
c ¶ *Ideo fornicabuntur filiæ veſtræ
&c.*] Verbum [b] קדשות quod b kedeſoth
Aquila [Greek], Symma-
chus [Greek], Septuaginta [Greek]
[Greek], Theodotio [Greek]
[Greek], interpretati ſunt: nos
effeminatos vertimus, vt ſen-
ſum verbi noſtrorum aurib.
panderemus. Hi ſunt quos
hodie Romæ, matri non deo-
rum, ſed dæmoniorum ſer-
uientes, Gallos vocant: eo
quod de hac gente Romani
truncatos libidine, in hono-
rem Atys (quem eunuchum
dea meretrix fecerat ſacer- H
dotes illius mācipatint. Pro-
pterea aūt Gallorū gētis ho-
mines effeminātur, vt qui vr-
bem Romā ceperant, hac fe-
riantur ignominia: iſtiuſmo-
di idololatria erat in Iſraël:
colentibus maximè fœminis
Beelphegor ob obſcœni ma-
gnitudinē, quē nos Priapum poſſumus appellare. Vnde & 3. Reg. 15.
Aſar rex tulit excelſa de populo, & huiuſcemodi ſacerdo-
tes, & *matrem de Augusto depoſuit imperio* ſicut ſcriptura teſta
tur, dicens: *Et fecit Aſa rectū ante conſpectū Domini, ſicut Dauid 2. Reg 15. b
patre eius, & abſtulit effeminatos de terra, purganitq; oēs ſordes ido-
lorum, quæ fecerant patres eius. Inſuper & Maacham matrem ſuam
amouit, ne eſſet princeps in ſacris Priapi, & in luco eius quem cōſe-
crauerat: ſubuertitq; ſpecum eius, & confrēgit ſimulacrum turpiſſi-
mum, & combuſſit in torrente Cedron. Excelſa autem non abſtu-
lit: veruntamen cor Aſa perfectum erat coram Deo, cunctis diebus
ſuis* Sciendum autem quod in præſenti קדשות meretri- c kedeſoth
ces, [Greek], id eſt, ſacerdotes Priapo mancipatas vocet. In
alijs autem locis viros exectos libidine, cadeſim legimus:
Eſaia dicente: [Greek], id eſt, *& illu- Eſaia 3. a
ſores dominabuntur eorum*: pro quo in Hebræo ſcriptum eſt:
& [d] קדשים dominabuntur eorum: quod nos in effemina- d kedeſim.
tos, qui vertimus. Aquila autem [Greek] interpretās, id
eſt, mutatos, hoc oſtendere voluit quod ſuam naturam
mutauerint, & de viris facti ſunt feminæ. Symmachus
[Greek] propriè meretrices appellauit: LXX. [Greek], id
eſt, conſecratos & initiatos, vt cultores idolorum oſten-
derent: Theodotio, [Greek], id eſt, à populo ſepara-
tos: ſibi videbantur à vulgo aliquid plus habere. De verbo
breuiter diſſeruimus, nunc ad ſenſum capituli reuerta-
mur. Grandis offenſa eſt poſtquā peccaueris, iram domini
non mereri. Fornicatus fuerat Iſraël à domino Deo ſuo,
& ſpiritu fornicationis ſeductus: ideò fornicantur & filiæ
eius & ſponſæ, & abſq; vlla vindicta, in ſuo ſcelere relin-
quuntur: vt ꝙ filij & vxor vero parenti fecerant & marito,
hoc in

HEB.

mas eorum: & erit ſi-
cut populus, ſic ſacer-
dos, & viſitabo ſuper
eum vias eius, & cogi-
tationes illius reddam
ei.[a] Et comedent & nō
ſaturabuntur: fornica-
ti ſunt & non ceſſaue-
runt: quoniam Domi-
num dereliquerunt in
non cuſtodiendo. For-
nicatio, & vinum, & e-
brietas aufert cor. Po-
pulus meus in ligno
ſuo interrogauit, & ba-
culus eius annunciauit
ei. Spiritus enim forni-
cationum decepit eos,
& fornicati ſunt à Deo
ſuo.[b] Super capita mō
tium ſacrificabant, &
ſuper colles accende-
bāt thymiama: ſubtus
quercum & populum
& terebynthum, quia
bona erat vmbra eius.
[c] Ideo fornicabuntur
filiæ veſtræ, & ſponſæ
veſtræ adulteræ erunt.
Non viſitabo ſuper fi-
lias veſtras cum fue-
rint fornicatæ, & ſu-
per ſpōſas veſtras cum
adulterauerint: quo-
niam

SEPT.

*mas eorum: & erit ſicut
populus, ſic & ſacerdos,
& viſitabo ſuper eum
vias eius, & cogitatio-
nes illius reddam ei. Et
comedent & non imple-
buntur: fornicati ſunt &
non dirigentur, quia do-
minum reliquerunt, vt
non cuſtodirent. Forni-
cationem, & vinum, &
ebrietatem ſuſcepit cor
populi mei: in augurijs
interrogabant, & in vir-
gis ſuis annunciabant ei:
quoniam ſpiritu fornica-
tionis ſeducti ſunt, &
fornicati ſunt à Deo ſuo.
Super vertices montium
ſacrificabant, & ſuper
colles immolabant: ſubter
quercum & populum &
nemoroſas arbores, quia
bonum erat vmbraculum.
Propterea fornicabuntur
filiæ veſtræ, & ſponſæ ve-
ſtræ mœchabantur. Et
non viſitabo ſuper filias
veſtras cū fuerint fornica-
tæ, & ſuper ſpōſas veſtras
cū adulterauerint: quoniā
ipſi*

A hoc in liberis ſuis & vxorib. ſentiant, & ex proprio dolore, intelligant dolorem Dei: qui intantū iratus eſt, vt nequaquam percutiat delinquentes. Quod & Apoſtolus, ad Ro-
Rom. 1. c manos ſcribens, myſtico ſermone teſtatur: *Dicentes enim ſe eſſe ſapientes ſtulti facti ſunt, & mutauerunt gloriā incorruptibilis Dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & ſerpentium.* Et quia cum idolis fuerant fornicati, tali feriūtur ſententia: *Propter quod tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum, in immunditiā, vt contumeliis afficiant corpora ſua in ſemetipſis: qui commutauerunt veritatē Dei in mendaciū, & coluerunt, & ſeruierunt creaturæ potius quā creatori, qui eſt benedictus in ſecula. Amē.* Vt autē ſciamus viſitationē quaſi vulneratorum & languentium, ideo inferri à Deo, vt veluti cauterio & amariſſimis potionibus recipiant ſanitatem, & morbis careant, per prophetā loquentem audiamus domi-
Pſal. 88. c num: *Viſitabo in virga iniquitates eorū, & in verberibus peccata eorum: miſericordiā autem meā non diſpergam ab eo.* Qui igitur amatur, corripitur: qui negligitur, ſuis peccatis dimittitᵣ. Tantusq; fuit numerus fornicatorum Iſraël, vt eſſet vltio, deſperans emendationē.

HEB.

niā ipſi cum meretricibus conuerſabantur, & cum effeminatis ſacrificabant: & populus nō intelligens vapulabit. ᵃSi fornicaris tu Iſrael, nō delinquat ſaltem Iuda: nolite ingredi in Galgala, & ne aſcenderitis in Bethauē, neq; iurauerítis, viuit Dominus. Quoniam ſicut vacca laſciuiens declinauit Iſraël: nunc paſcet eos Dominus quaſi agnum in latitudine. ᵇParticeps idolorum Ephraim, dimitte eum. Separatū eſt conuiuium eorum, fornicatione fornicati ſunt: dilexerūt afferre ignominiam ᶜ protectores eius:

Quid enim turpius quam viros meretricum cultui copulari; & cum effeminatis immolare hoſtias libidinis ſuæ? Quod autem iungit: populus non intelligens vapulabit: pro quo L x x. trāſtulerunt: Et populus non intelligens ad-
B hærebat meretrici; hoc ſignificat quod vapulet in captiuitate & diuerſis afficiatur plagis: vt per dolorem recipiat diſciplinam. De hæreticis facilis intelligentia eſt quod filij eorum fornicentur, & ſponſæ, i. e. animæ quas in errore genuerunt, & ſuis dogmatibus deſponſarunt. Iſtiuſmodi indigni ſunt correptione Dei: quoniam omnis eorum cultus fornicatio eſt: & turpes turpibus commiſcentur, & propterea vapulabunt, vt aliquando per plagas intelligant quem requirant Deum. Quando videris peccatorem diuitiis affluere, iactare ſe potentia, ſanitate gaudere, delectari coniuge, corona circūdari liberorū, & impleri illud quod ſcriptum eſt: *In labore hominum non ſunt, & cum hominibus nō*
Pſal. 72. a *flagellabuntur*, dicito in illo comminationem Prophetæ eſſe completam: *Non viſitabo ſuper filias veſtras cum fuerint fornicatæ, & ſuper ſponſas veſtras cum adulterauerint.*

a ❡ *Si fornicaris tu Iſraël, &c.*] Pro domo Ꝺ. in quibuſdā exemplaribus, & maximè in Theodotione legimus οἶκον ἀδικίας, i. e. domū iniquitatis: quod Aquila & Symmachus interpretati ſunt: οἶκον ἀνωφελῆ, i. e. domum inutilem: q̄ nihil
בית אל proſit, & alio verbo idolū nuncupetur. Eſt autem Bethel, q̄ prius vocabatur domus Dei: at poſtq̄ vituli in ea poſiti
בית און ſunt, appellata eſt Bethauen. i. e. domus inutilis, & domus idoli. quod nos, vt in Hebræo legitur, expreſſimus. Videtur aūt mihi idcirco & populus Iſrael in ſolitudine feciſſe ſibi caput vituli, quod coleret, & Hieroboam filius Nabath vi-
3. Reg. 12. g tulos aureos fabricatus: vt quod in Ægypto didicerāt ἄπιν καὶ μνεῦιν, qui ſub figura boum coluntur, eſſe deos, hoc in ſua ſuperſtitione ſeruaret. Dicamus ſenſum capituli. Si ſemel ô Iſraël errore deceptus es, & tu cum meretricibus miſcuiſti ita vt quicunq; impleret manū, vel ſuam, vel regis, offerēdo & dando ei munera, Sacerdos fieret excelſorum: ſaltem tu Iuda, qui poſſides Hieruſalem, & habes ex Lege leuitas, & exerces templi ceremonias, nō debes ſororis quōdā tuæ Oollæ in fornicatione exempla ſectari, & cum ea idola colere. *Nō ingrediaris in Galgala.* De qua in hoc propheta legimus: *Omnes malitia eorum in Galgal.* in qua Saul vnctus eſt in regem: in qua exiens populus de deſerto, primū
Oſee 9. d
1. Reg. 11. d
Ioſ. 5. a

C caſtrametatus, ſecunda circuncisione purgatus eſt. Ex quo tépore legionis aduerſæ, in loco celebri error inoleuit. *Et* 1. Reg. 1. g
ne aſcendatis in Bethauen, i. e. q̄ quondam vocabatur Bethel: בית אל
quia poſtquam aurei ibi vituli poſiti ſunt ab Hieroboā filio בית און
Nabath, non domus Dei appellatur, ſed domus idoli.

SEPT.

ipſi cum meretricibus miſcebantur, & cum initiatis immolabant: & populus non intelligens adhærebat meretrici. Tu autem Iſraël ne ignores. & Iuda nolite ingredi in Galgala, ne aſcendatis in domum ὤν, vt ne iuretis, viuit Dominus. Quoniam ſicut vacca aſilo percuſſa inſaniuit Iſrael, nunc paſcet eos Dominus ſicut agnum in ſpatioſo. Particeps idolorum Ephraim poſuit ſibi ſcandala: prouocauit Chananæos, fornicantes fornicati ſunt: dilexerunt ignominiam ex fremitu eius: Turbo ſpiritus ſibilabit in

Pro qua miror cur L x x. domū ὤν iterpretati ſunt: niſi forte errore conſueto pro ו vau litera media, q̄ & ᵃ ᶠ literis ex vtraque parte vallatur, ſed q̄ ſola differt magnitudine putauerunt. *Neq; iuraueritis, viuit dominus.* Nolo. n. per os veſtrum nominis mei fieri mentionē, q̄ idolorū recordatione pollutū eſt. Sicut n. vacca laſciuiens, & abijciens iugū, ita Iſraël, i. e. decem tribus, declinauit à Dñi ſeruitute. Pro laſciuiente vacca L x x. trāſtulerunt παροιστρῶσα: quæ œſtro aſiloq; percuſſa ſit: quē vulgo tabanum vocant. De quo & Virgilius in iij. Georgi. li. refert: *Cui nomē aſilo Romanū eſt: œſtrū Graij vertere vocantes: aſper acerba ſonans: quo tota exterrita ſyluis, diffugiūt armēta: furit mugitibus æther Concuſſus. ſyluæq́; & ſicci ripa Tanagri.* Quia ergo inſaniuit Iſrael, & percuſſus fornicationis ſpiritu, incredibili furore bacchatus eſt: ideo nō multo poſt tempore, ſed dū propheto, dū ſpirit⁹ hos regit artus, paſcet eos dominus quaſi agnum in latitudine. Quia metaphorā à vacca laſciuiente ſiue œſtro ceperat, ſeruat in reliquis: vt captiuitatē
ᵃ aleph
ᶠ nun
פרה
סררה
D in Aſſyrios, & in latiſſimam Medorum terram diſperſionem populi Iſrael, quaſi in campo latiſſimo & in ſpacioſa terra, gregis & agnorū paſturā vocet. Super hæreticis prona intelligētia eſt: ad quos, vel de quibus dicitur: Si ſemel fornicaris hæretice, ſaltem tu Eccleſiaſtice non delinquas, nec ingrediaris in Galgalam, hæreticorum conciliabula, vbi peccata oīum reuelantur, & inſtar porcorum voluntantur in cœno. Nec te aſcendere putes ad ſuperbas & arrogantes falſorū dogmatū fictiones. Non eſt. n. ibi Domus Dei, ſed domus idoli. Nec iuraueris per nomen Chriſti, cuius maieſtatem miſcendo idolis polluiſti. Sicut enim vacca percuſſa aſilo, percuſſi ſunt hæretici ardentibus diaboli ſagittis, & legis nontiam reliquerunt: ideo paſcentur in lata & in ſpatioſa via, quæ ducit ad mortem, & patientia domini bonique paſtoris eos nutriet ad interitum.

b ❡ *Particeps idolorū, &c.* Ephraim, de qua tribu fuit Hieroboam filius Nabath, qui primus aureos vitulos in Bethel Danq; conſtituit, rex eſt decē tribuum. O igitur Iuda, cui 3. Reg. 12. g
ſupra dixi, ſi fornicatur Iſrael, nō delinquat ſalt. Iuda. Audi conſilium meū: prophetæ verba nō ſpernas: quia Ephraī ſemel idolorū amicus & particeps eſt, dimitte eum: ne ſequaris impietatem eius, cuius cultus & religio & cibus à tuo cōuiuio ſeparatus eſt. Illi. n. ſemel idolis ſeruiūt, & dęmonib. imolant, & quotidie fornicantur, & diligunt fornicationem ſuā: imo principes & protectores eius, i. e. reges dilexerunt ignominiā afferre populo: id eſt, vitio principū, infelix populus ſuſcepit cultum idolorū: quorū immundus ſpiritus ligauit Iſrael in alis ſuis, & eum liberè volitare nō patitur. Confundentur igitur in ſacrificiis ſuis, & ignominiā principū in ſua confuſione ſuſcipient. Symmachus, pro eo q̄ nos interpretati ſumus, *ligauit ſpiritus eū in alis ſuis* hoc modo vertit in Græcū ἄνεμος ἀνέμου ἐν πτέρυξιν αὐτῆς: velut ſi quis liget ventum in alis venti: vt ſcil. & principes & populum, imo & dæmones & Iſraelem, vanos vanis, & inanibus inanes aſſerat copulatos. Ventus n. & ſpiritus apud Hebræos vno verbo appellātur ᶦ רוח. Id ᶦ rouah
quod L x x. tranſtulerunt, ᵇ ... τοὺς Χαναναίους, id eſt, prouocauit Chananæos, in Hebraico non habetur: tamen ſic

inter-

E interpretari pôt: vt dicamus tantũ ſtudiũ habuiſſe Iſrael lem in idolorũ cultu, vt non imitatus ſit Chananæos, id eſt ethnicos, ſed ad imitationem ſui eos prouocauerit errotis. Hoc ipſum & ad hæreticos referri pôt, & dicitur ad Iudã, i. e. ad viru Eccleſiaſticum: quia Ephraim, qui interpretatur καρποφόρος, falſam ſibi doctrinæ vbertatem, & frugifera dogmata promittit, & ſemel amicus eſt dæmonũ, dimitte eum atq; cõtemne: præſertim cum ſacrificia eorũ à tuis ſint ſacrificiis ſeparata. Hoc eſt n. quod dicit: ſeparatũ eſt conuiuiũ eorũ: ſemel fornicati ſunt, & principes eorũ infelicẽ populum deceperunt, & pro Dei cultu imbuerunt eos ignominia idolorũ: & ligauit eos diaboli ſpiritus in alis ſuis. qui circumferuntur omni vento doctrinæ, & ſtabili in Eccleſia pede permanere non poſſunt, Qui v. in ſuis ſacrificiis confundẽtur, quia panis eorũ panis luctus eſt. Quodq; dicitur, prouocauit Chananæos: eodẽ ſenſu referri poteſt ad hæreticos: quòd tã ſpurca pleriq; hæreticorũ & nefanda cõfinxerint, habeantq; immũda ſacrificia, vt idololatria inferior ſit. Vel

[illegible] certe quia Chananæus interpretatur, negotiator, ſiue μεταβολεύς, id eſt, tranſlator: omnes qui domũ patris faciunt domum negotiationis, & lucra

F quærunt de populis: & Eccleſiæ veritatem transferunt in mendacium, Chananæi appellandi ſunt.

C A P. V.

A*udite hæc ſacerdotes, &c.*] Sacerdotes decẽ tribuũ ad iudicium vocãtur, & reges: non quod ſacerdotes ſint de tribu Leui: ſed quod ſacerdo-

Reg. 18. tes vocentur à populo. Vnde & ſacerdotes Baal & Prophe-

4. Reg. 4. c tæ quadringenti quinquaginta, quos interfecit Helias

& 10. c & poſtea Iehu filius. Nam ſi præſẽre Ionadab filio Rechab, appellati ſunt ſacerdotes: Sed & Iſraël, i. e. populus vocatur ad iudiciũ, & nullus excipitur: vt & ſacerdotes & populus & reges, q̃ induxerant populũ, & cõſtituerant ſacerdotes, ſimul audiãt quid fecerint, & cur tradãtur inimicis. Speculatores, inquit, vos poſui, & principes in populo, & in excelſo dignitatis culmine cõſtitui, vt populũ regeretis errantẽ. Vos aũt facti eſtis laqueus, & nõ tam ſpeculatores & principes, q̃ venatores appellandi. Expanditis n. rete ſuper montem Thabor, quem Septuaginta Ἰταβύριον tranſtulerunt: hanc habentes conſuetudinẽ, vt Hebræa nomina Græco ſermone declinẽt: ſicut Edom, hoc eſt, Eſau. Et Seir, ſemper Idumæã interpretantur. Eſt aũt Thabor mons in Galilæa ſitus in campeſtribus, rotundus atque ſublimis, & ex omni parte finitur æqualiter. De hoc mõte & in pſal-

Psal. 88. b molegim⁹: Thabor & Hermon in nomine tuo exultabunt.

Hier. 46. c Hunc montẽ & in Hieremia Septuaginta Itabyrium tranſtulerũt: in quo aues laqueis capi ſolẽt. *Et victimas*, inquit *declinastis in profundum*: vt nullus ageret pœnitentiã, nec occaſus eleuaret caput. Prohibuerũt & reges, & ſacerdotes ire populũ ad templum Hieruſalem: idcirco in profundũ victimas declinaſſe dicuntur. Iuxta tropologiam, accuſatur populus, ne ſe alienum arbitretur à crimine, ſi inductus ſit à regibus & à ſacerdotibus, quos hæreticorũ principes intelligimus. Ipſi quoque principes accuſantur, quod quaſi

[illegible] laqueus, ceperint populũ, & poſiti ſpeculatores in Eccle-

[illegible] ſia, eos duxerint in errorem. Et in monte Thabor excelſo

H E B.

eius: Ligauit ſpiritus eum in alis ſuis, & cõfundẽtur à ſacrificiis ſuis.

C A P. V. H E B.

AVdite hæc ſacerdotes & atiẽdite domus Iſrael, & dom⁹ regis aurib. auſcultate: quia vobis iudiciũ eſt, quoniam laqueus facti eſtis ſpeculationi, & rete expãſum ſuper Thabor, & victimas declinaſtis in profundũ. ᵇ Et ego eruditor omnium eorum. Ego ſcio Ephraim, & Iſrael non eſt abſconditus à me: quia nũc fornicatus eſt Ephraim, cõtaminatus eſt Iſrael. Nõ dabunt cogitationes ſuas: vt reuertãtur ad Deum ſuum: quia ſpiritus fornicationũ in medio eorum, & dominum non cognouerunt. ᶜ Et reſpondebit arrogãtia Iſrael in facie eius, & Iſrael & Ephraim ruent in iniquitate ſua: ruet etiam

S E P T.

bit in alis eius, & confundentur ex altaribus ſuis.

C A P V T V.

S E P T.

A*Vdite hæc ſacerdotes & attendite domus Iſrael, & domus regis auribus percipite: ad vos enim eſt iudicium; quia laqueus facti eſtis ſpeculationi, & ſicut rete expanſum ſuper Itabyrium: quod qui capiunt, venationem confixerunt. Ego enim magiſter veſter: ego cognoui Ephraim, & Iſrael non receſſit à me: quia nunc fornicatus eſt Ephraim, commaculatus eſt Iſrael. Non dederunt cogitationes ſuas, vt reuerterentur ad dominum Deum ſuum: quia ſpiritus fornicationis eſt in eis, dominum autem non cognouerunt. Et humiliabitur iniuria Iſrael in faciẽ eius, & Iſrael & Ephraim infirmabũtur in iniquitatib. ſuis: infirmabitur*

atq; pulcherrimo, q̃ interpretatur veniens lumen. inſidias G poſuerunt: vt deceptos quoſq; pertraherent in profundũ, & immolarent dæmonibus, & in barathrum victimas declinarent, ne aliquando reſipiſcerent, nec domũ Dei Eccleſiã ſuſpirarent. Quidã Thabor interpretari put ãt lacũ id eſt, ciſternã, & præſenti ſenſui conuenire, q̃ hæretici foderint lacum, & inciderint in foueam, quam fecerunt.

b *Et ego eruditor omnium eorum, &c.*] O ſacerdotes & reges, q̃ meum populum decepiſtis, & tu popule, qui deceptus es: qui tam grauiter deliquiſtis, vt nõ ſolũ occideritis victimas, ſed in profundum eas miſeritis inferni, nolite arbitrari magnitudine ſceleris vos à me penitus receſſiſſe. Ego ſum magiſter veſter, imo eruditor, qui emendare cupiã, non punire, & ſaluare, nõ perdere. *Ego*, inquit, *ſcio Ephraim* id eſt, Hieroboam à quo ſeductus eſt populus, & oẽs reges qui eum & dignitate & ſcelere ſunt ſecuti, & Iſrael non eſt abſconditus à me, id eſt, decẽ tribuũ populusq; a fornicãte rege, cõtaminat⁹ eſt Iſraël. Rex primo cœpit à Dei cultu fornicari, vitulos aureos cupiẽs adorare, & volẽs ſecutus eſt populus: paremq; impietatẽ pari ſtudio cõpleuerunt. Deniq; nõ reuertẽtur ad deum, quia q̃ voluerũt inuenerunt, & ſpiritus forni- H

Ephes. 2. a. cationis, qui (iuxta Apoſtolũ) operatur in filijs diffidentiæ, poſſidet eorum corda captiua: & idcirco illo regnante, dñum neſcierũt, imo obliti ſunt creatoris ſui. Vnde & principes dogmatũ peruerſorũ, & populũ deus non ignorat: non quod eius notitia digni ſint, ſed q̃ nihil eum lateat eorum, quæ occulte faciunt: quorum alij deceperunt, alij ſunt decepti. Nec dabunt cogitationes ſuas, vt agant pœnitentiam, qui ſemper in perditione proficiunt. Spiritus enim fornicationis, quo fornicati ſunt in Eccleſia, & à vero matrimonio receſſerunt. verſatur in medio eorum: ideo dominum non cognouerunt.

c *Et reſpondebit arrogãtia Iſrael in faciẽ eius, & Iſrael & Ephraim ruent in iniquitate ſua: ruet etiã Iudas cum eis.*] Verbum גאון ageon Lxx. & Symmachus interpretantur τὴν ὕβριν, id eſt, iniuriã: Aquila & Theodotio ἀλαζονείαν, id eſt, ſuperbiam. Quidquid igitur fecit Iſrael. vel ſuperbè agens cõtra deum, vel in iniuriam creatoris idola venerans, reſpondebit in facie eius, vt non abeat impunitus, ſed humilietur eius contumelia, & populus & reges in iniquitate ſua pariter corruãt ſiue infirmẽtur: vt qui fortes erant in ſcelere, infirmi ad deum redire cogantur. Et hoc non ſolũ eueniet Iſraeli & [illegible] Ephraim, id eſt, decem tribubus, & regibus earũ, vt ducantur in captiuitatem: ſed etiam Iudas, id eſt, duæ tribus quæ regnabant in Hieruſalem, ſequẽtur veſtigia captiuorum: vt quorum imitantur ſcelera, imitentur & pœnam. Hæretici matrem habent iniquitatis ſuæ ſuperbiã, dum ſemper altiora ſe ſcire iactitant, & in Eccleſia contumeliam debacchantur. Sed infirmabitur arrogantia eorum, & populus ac magiſtri pariter corruent: Iudas quoq; qui videtur eſſe in domo Dei, & in Eccleſia, non mente, ſed corpore commoratur & eandẽ habet cum hæreticis in errore ſententiam, fruſtra nomen Eccleſiaſticum repromittit: quia & ipſe cum hæreticis puniendus eſt. Manifeſta tranſcurrimus, vt in obſcurioribus immoremur.

A a ¶ *In gregibus ſuis, &c.*]Non ſolũ Iſraël & Ephraim ibunt cum gregibus & armentis ad dñum requirendum: ſed etiam Iudas, de quo ſupra ſcriptũ eſt: ibit etiam Iudas cum eis: hoc habentes oẽs certamen, vt quem præuaricationib. offenderant, hoſtiis placare nitantur, & non inuenient quem requirunt: quia à recedentibus & ipſe diceſſit: præſertim cum & alibi loquatur: Psal. 49 c *Nunquid manducabo carnes taurorũ aut ſanguinem hircorũ bibã?* Et iterũ: *Non accipiã de domo tua vitulos, neq; de gregib. tuis hircos.* Esaia 1. Et in Eſaia: *Holocauſta arietum, & adipem agnorum, & ſanguinẽ hircorum atq; taurorũ nolo.* præuaricati ſunt. n. in dño: quia fornicantes cum idolis, non Deo filios genuerunt, ſed dæmonibus. Alij putãt hoc ſignificari quod in Ezdra multo 1 Ezd. 10 e poſt tempore dicitur, quando vxores alienigenas aſſumpſerunt, creantes in eis liberos, & poſtea repudiare cõpulſi ſunt. Sed hic melius eſt alienos filios accipere, qui in idolorum errore generati ſunt: ſiue quos ducentes per ignem, idolis conſecrarunt. Quia igitur hoc fecerunt, non multo poſt tempore, non annorum ſpatiis infinitis, vt ſolitus eram prius, longè poſt futura prædicere: ſed nunc & in præſentiarũ adueniet Aſſyrius, atque Chaldæus, & deuorabũt eos cum patrib. ſiue cleris ſuis, id eſt, cum poſſeſſionibus, quas in diuiſionem terræ ad menſuram funiculi ſuſceperunt. Pro eo ꝙ nos diximus, deuorabit eos mẽſis, Lxx. rubiginẽ, tranſtulerunt: cum vtique rubigo, id eſt, [illegible] b [illegible] b hasil Ioel 1 a appelletur, vt ipſi quoque dixerunt in Propheta Ioel: Reliquias bruchi comedet rubigo, id eſt, [illegible]: menſis autem C a [illegible] dicitur: Denique Aquila neomenias, id eſt, kalendas interpretatur: Symmachus & Theodotio mẽſem: & eſt d a chald. d hode ſenſus, per ſingulos menſes hoſtis adueniet, & cuncta vaſtabit. Legamus Regum & Paralipomenon libros, & inueniemus ſub Rege Phacee, 4. Reg. 15. 2. Par. 28. qui regnabat decem tribubus veniſſe Teglathphalaſar regẽ Aſſyriorum, & magnam partem populi Samariæ in Aſſyrios tranſtuliſſe: quo tempore apud Græcos ſecundus annus primæ olympiadis fuit, & apud Latinos (necdum Roma condita fuit) Albæ viceſimo anno Amulius imperabat: quẽ poſtea Romulus regno pepulit. Hæretici ſuſpicantur, ꝙ in ſacrificiorum multitudine placent Deum, & Eccleſiaſtici quod faciendo eleemoſynas rediniant peccata, in quibus permanent: cum omne ſacrificium præterita ſcelera deleat, non præſentia: ideo non inueniunt dominum, quia aufertur à talibus procul recedit. Iſti verè præuaricati ſunt in Deum, & alienos filios non Chriſto, ſed diabolo procrearunt: ideo omni tempore maledicta ſunt opera eorum, & cuncta quæ faciunt, cruenti coloris rubigo populatur, quia ſanguini & interfectioni proxima ſunt. Rubigo autem propriè deſcendere dicitur in rore nocturno: ac lactantia in ſpicis frumenta maculare colore minij vel ſinopidis: & congruè iuxta [illegible] vaſtat cleros hæreticorum, de quibus dicitur: *Cleri eorum non proderunt eis.* Hier 11 f 5. c. 70.

HEB.

etiam Iudas cum eis. a In gregibus ſuis, & in armẽtis ſuis vadẽt ad quærendum dominũ, & nõ inuenient: ablatus eſt ab eis: in domino præuaricati ſunt, quia filios alienos genuerunt: nunc deuorabit eos menſis cum partibus ſuis.

SEPT.

bitur etiam Iudas cũ eis. Cum ouibus & vitulis ibunt, & quærent dominum, & non inuenient eum: declinauit ab illis, quia dominum reliquerunt, quia filios alienos genuerunt ſibi: nunc deuorabit eos rubigo, & cleros eorum.

Libri primi Commentariorum Hieronymi in Oſee Prophetam finis.

B DIVI HIERONYMI PRESBYTERI D
IN SECVNDVM LIBRVM COMMENTARIORVM OSEE AD PAMMACHIVM.

P R O OE M I V M.

QVI ſæpè nauigat, aliquando patitur tempeſtatem: qui viam frequenter ingreditur, aut ſuſtinet latronum impetus, aut certè metuit: omniq; in arte, tam gloria quam obtrectatio, ſecundis aduerſiſq; ventis oritur: dum aut amici plus merito laudant, aut inimici plus iuſto detrahunt: rarumque inueniàs, qui in vtramq; partem non fauore, aut odio, ſed rerũ æquitate ducatur. Quod mihi in ſcripturarum explanatione ſudanti accidere video. Alij enim quaſi parua contemnunt, & quidquid diximus, contrectare deſpiciunt. Alij odio nominis noſtri, non res, ſed perſonas conſiderant: magiſq; aliorum ſilentium quam noſtrum ſtudiũ probãt. Sunt qui audacter nos facere aſſerant, quod arripuimus opus, quod nullus ante nos Latinorum tentare auſus eſt. Quidam in eo ſe diſertos arbitrantur & doctos, ſi alieno operi detrahãt, & non quid ipſi poſſint, ſed quid nos non poſſimus, diiudicent. Tu autem Pammachi, qui nos facere præcepiſti hoc, neceſſe eſt vt fautor ſis imperio tuo, & Amaſinios ac Rabirios noſtri temporis, qui de Græcis bonis, Latina faciunt non bona, & homines eloquentiſſimos, ipſi elingues transferunt, Euangelico calces pede: hydramque & ſcorpium, iuxta fabulas Poetarum, aduras cauterio, ſolea conteras, & Scylleos canes, ac mortifera carmina Sirenarum ſurda aure pertranſeas: vt pariter audite & noſſe valeamus quid vaticinetur Oſee Propheta: in cuius explanationem ſecundum dictabimus librum. Cumque tuo lęter adminiculo, & in prima vrbe terrarum, primũ & nobilitate & religione habere me gaudeam defenſorem: tamẽ magis optarem illud mihi contingere, quod Titus Liuius ſcribit de Catone; cuius gloriæ neque profuit quiſquã laudando, nec vituperando quiſquã nocuit: cum vtrumque ſummis præditi fecerint ingenijs. Significat autẽ M. Ciceronem, & C. Cęſarem: quorũ alter laudes, alter vituperationes ſupradicti ſcripſit viri. Dum n. viuimus, & in vaſe fragili continemur, videntur amicorum prodeſſe ſtudia, & nocere ęmulorum opprobria. Poſtquam autẽ reuerſa fuerit terra in terrã ſuam, & tam nos qui ſcribimus, quã eos qui de nobis iudicãt, pallida mors ſubtraxerit, & alia venerit generatio, primiſq; cadentibus foliis virẽs ſilua ſuccreuerit: tũc ſine nominum dignitate, ſola iudicãtur ingenia: nec conſiderat qui lecturus eſt, cuius, ſed quale ſit quod lectur⁹ eſt: ſiue ille Epiſcopus, ſiue ſit laicus, imperator & domin⁹, miles & ſeru⁹: aut in purpura & ſerico, aut viliſſimo pãno iaceat: non honorum diuerſitate, ſed operum merito iudicabitur.

COM.

E

COMMENTARIORVM DIVI HIERONYMI IN OSEE PROPHETAM AD PAMMACHIVM LIBER SECVNDVS.

HEB.

CLangite buccina in Gabaa, tuba in Rama: vlulate in Bethauen poſt tergum tuum Beniamin: Ephraim in deſolatione erit in die correptionis, in tribubus Iſrael oſtendi fidem. [b] Facti ſunt principes Iuda quaſi aſſumentes terminum: ſuper eos effundam quaſi aquam iram meã. [c] Calumniã patiens eſt, Ephraim, fractus iudicio: quoniam cœpit abire poſt ſordem. [d] Et ego quaſi tinea Ephraim, & quaſi putredo domui Iuda.

• Et

SEPT.

CLangite tuba ſuper colles: ſonate ſuper excelſa: prædicate in domo ὢν: mente excedit Beniamin: Ephraim in deſolatione factus eſt in diebus correptionis, in tribubus Iſrael oſtendi fidelia. Facti ſunt principes Iuda quaſi transferentes terminos, ſuper eos effundam ſicut aquam impetum meum. Oppreſſit Ephraim aduerſarium ſuum, conculcauit iudicium: quia cœpit abire poſt vana. Et ego quaſi conturbatio Ephraim, & quaſi ſtimulus domui Iuda.

C*Langite buccina, &c.*] Ephraim & Iſraël & Iudã, menſes ſinguli, ſiue rubigo cũ ſuis patrib. deuorabunt. Quãobrem præcipio vobis qui auditis, vt non voce ſublimi, ſed clara buccina cõcrepetis; claro. n. auditu opus eſt, vt omnes audiant qui in circuitu ſunt. Clangite buccina in Gabaa (cuius etymologiam in colles Lxx. tranſtulerunt) & tuba in Rama, quę interpretatur excelſa: iſtæ autem duę ſunt in tribu Beniamin, vicinę ſibi mutuo ciuitates, i. e. Gabaa, in qua natus eſt Saul, & Rama, quæ eſt iuxta Gabaa, in ſeptimo lapide à Hieroſolymis ſita, & q̃ rex Iſrael occupare conatus eſt, vt exitum & introitũ clauderet tribui Iudæ. In Gabaa itaq; & in Rama clara buccina & tuba perſonate: quorum buccina paſtoralis eſt, & cornu recuruo efficitur: vnde & proprie Hebraice [a] שופר, Græce κερατινὴ appellatur. Tuba autem de ære efficitur vel argento, qua in bellis & in ſolennitatib. concrepabant. Super Bethauen, quæ quõdam vocabatur Bethel, (id eſt, in tribu Ephraim, in qua vitulus aureus erat) non clangore & ſonitu, ſed vlulatu opus eſt, quia vicina captiuitas eſt. Et pulchre dixit, ꝙ Bethauen poſt tergum ſit Beniamin: vbi enim trib. finitur Beniamin, haud procul in tribu Ephraim hæc vrbs cõdita eſt. Idcirco autem dico atq; præcipio: Clangite buccina in Gabaa, & tuba in Rama, & vlulate in Bethauen, quia domus regia Ephraim, ſiue ipſe Ephraim, h. e. imperiũ Iſrael, iam in deſolatione erit, & inſtat vicina captiuitas. In die correptionis atq; ſupplicij decẽ tribuum Iſrael, oſtẽdi mea fidelia verba, quæ per prophetas cõminatus ſum: vt quod ſermone ꝑdixeram, opere comprobarem. Quidam Bethauen, iuxta Lxx. qui dixerunt domus ὢν, ciuitatem ſolis interpretati ſunt: & ſolem iuſtitiæ Chriſtũ dicentes, vrbem illius eccleſiam eſſe voluerunt. Quod mihi diſplicet: Neq; enim domus idoli, quam Aquila interpretatus eſt, domum inutilem, iuxta tropologiam ad eccleſiã referri poteſt. Sed hoc dicamus, ꝙ hæretici qui in Gabaa & Rama, excelſam ſibi ſcientiam pollicentur iubeãtur vlulare in domo idoli: & non ſint ante faciem Beniamin, (qui interpretatur filius dextræ) ſed poſt tergum eius, vbi oculos non habet. Omnis enim Ephraim iactantia, (quæ interpretatur vbertas) breui in deſolatione erit: & cum iudicij, inquit dies & tempus correptionis aduenerit, verba mea non eſſe inania, rebus oſtendam. Pro eo quod trãſtulimus nos, poſt tergum tuum Beniamin: Lxx. verterunt, mente motus eſt Beniamin: ſemper ἐκστάσει, id eſt, mentis exceſſum, Beniamin viro eccleſiaſtico aptantes: Vnde & in ſexageſimoſeptimo pſalmo dicitur: Ibi Beniamin adoleſcentulus in mentis exceſſu. Et in benedictionib. Iacob, ſub perſona Beniamin, de qua tribu Paulus Apoſtolus fuit, ſcriptum legimus: Beniamin lupus rapax, mane comedet prædam, & ad veſperam dabit eſcam. Qui n. in principio perſequebatur eccleſiam, poſtea in toto orbe, euangelij credentibus alimenta largitus eſt. Vnde & Saul, qui de tribu Beniamin fuit, in mentis exceſſu, tota die vſque ad veſperum vaticinatus eſt inter prophetarum chorum.

[Margin: גבעה רמה · 1. Reg. 10. d · 3 Reg. 15. a · a ſophar · F · בית און, οἶκος ὤν · בנימין אחריך · ἔκστ. · Gen. 49 d · 1 Reg. 10. a]

b ¶ *Facti ſunt principes Iuda, &c.*] Ductis Ephraim & Iſrael in captiuitatem, & redacta terra eorum in ſolitudinem, principes Iuda qui flere debuerant, & ſuum populum cohortari, vt recederent ab idololatria, ne & ipſi ſimilia ſuſtinerent, cœperunt gaudere atq; lætari, ꝙ pateret ſibi terra eorum ad poſſidendum latius: & facti ſunt quaſi aſſumentes terminos Iſrael, tranſeuntes fines ſuos, in locis quondã eorũ, regnum ſuũ & poſſeſſionẽ dilatare cupientes. Quamobrẽ dicit dñs: Et ſuper ipſos principes Iuda venient Babylonij, & ita eos quaſi aquæ impetus occupabunt, nõ ſuis viribus, ſed indignatione mea. Dicit quoque & ad principes Iuda, hoc eſt, eccleſiæ, ꝙ non debeãt exultare, & hæreticorum perditionem ſuam ſalutẽ æſtimare, ſed potius plangere, quod illi perierint. Vnde & Apoſt. Paul' docet eccleſiaſticos viros, ne glorientur ſuper fractione Iudaicorũ ramorũ, ſed potius timeant, ne & ipſi frangant. Et in alio loco: *Quis ait, ſcandalizatur, & ego nõ vror?* Alioquin ſup tales principes, qui in aliorũ miſeriis gloriãtur, & idcirco ſe ſtare putãt, ſi alij corruãt, effundet dñs quaſi aq̃ iram ſuam. Pro ira Lxx. ὅρμημα, id eſt, impetũ tranſtulerunt, & putãt quidã pro benedictione accipiendũ, iuxta illud quod alibi legimus: *Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei.* Sed rectius (vt oẽs præter Lxx. tranſtulerunt) ira accipienda eſt: præſertim cum nomen effuſionis & iræ conueniat: dicente propheta ad dominum: *Effunde ſuper eos iram tuã, & furor iræ tuæ comprehendat eos.* Transferunt principes Iuda terminos quos poſuerunt patres eorum, quando immutant mendacio veritatem, aliud prædicant quam ab Apoſtolis acceperunt.

c ¶ *Calumniã patiens eſt Ephraim, &c.*] Si impius eſt Ephraim, & ꝓpter impietatem ſuam erit in deſolationem, quomodo nunc dicitur: calumniam patiens Ephraim fractus iudicio? qui enim calumniam patitur & frangitur, iudicium eius inique opprimitur, maxime cum cauſa iuſta ponatur, quare ſit traditus captiuitati: Sequitur enim, quoniã cœpit abire poſt ſordem, hoc eſt, poſt idola, quæ ſordib. comparantur. Quod ergo dicit, hoc eſt, opprimitur Ephraim ab Aſſyriis: primũ à Phul, deinde à Teglathphalaſar, poſtea à Salmanaſar: non quod illi iuſti fuerint, qui eum oppreſſerunt, & idcirco traditus eis ſit: ſed quod qui quondã fuerunt populus meus, me eos deſerente traduntur ad pœnas & in hoc videtur eſſe calumnia, non Deo, qui iuſtam infert ſententiam, ſed his qui tormenta ſuſtinent, dum peioribus ſe aduerſariis conceduntur. Redditq; cauſam dominus, idcirco eos in hac parte calumniã ſuſtinere, & tradi peioribus & erga illos iudicium non ſeruari: quia cœpit Ephraim, i. e. Hieroboam abire poſt idola, & Deum derelinquere: ipſe enim aureos fabricatus eſt vitulos. Secundum Lxx. interpretationẽ, oppreſſit Ephraim, id eſt, Hieroboam aduerſarium ſuum Roboam, id eſt, tribum Iuda, & in eo oppreſſit: quia deſerta Hieruſalem & templo, Ægyptiarum ſordium ſimulacra ſectatus ſit. De hæreticis manifeſtus eſt ſenſus: ꝙ ſophiſmatibus ſuis, & arte dialectica ſæpe opprimant eccleſiaſticos: ſed cum hoc fecerint, non munditiam veræ fidei, ſed ſordes ſequantur mẽdacij: qui traditi diabolo & angelis eius, videntur ſibi calumniã pati, & in ſe fractam eſſe iudicij veritatẽ. Taliter vaſtatur Iſrael, & omnes labores eius Aſſyrio vincente populantur: Deumq; perdidit præſulem, & idcirco fractus iudicio eſt, quia ſecutus eſt idola.

d ¶ *Et ego quaſi tinea, &c.*] [b] עש lingua Hebraica tinea dicitur [c] רקב putredo & caries: quorum alterum veſtes, alterum ligna cõſumit, pro quibus Lxx. ταραχὴν & κέντρον, i. e. tumultum vel conturbationẽ, & ſtimulum tranſtulerunt.

[Margin: G · Rom. 11. c · 1. Cor 11. g · אפרחי · Pſal. 45 a · Pſal. 68. f · H · 4 Reg. 15. d · Ibidem f · 4. Reg. 17. · 3 Reg. 12. f · b aſ · c racab]

A Et notandū quod tinea referatur ad Ephraim, & putredo ad domum Iuda. Quomodo igitur tinea veſtimenta cōſumit, & putredo vel caries ligna (quod vtrumq; lōgo fit tēpore) ita Deus & decē tribub. & poſtea tribubus duabus, longo tempore dans locū pœnitentiæ, & eos prouocans ad ſalutē, theſaurizātes ſibi iram in die iræ, quaſi tinea efficitur & putredo: nō quod Deus tinea ſit vel putredo, aut cōturbatio vel ſtimulus, ſed ꝙ ſuſtinentibus pœnas hæc vniuerſa videatur. Primus igitur conſumptus eſt Ephraim & Iſrael: deinde ſecuta eſt & domus Iuda, ſed domus eiꝰ alioqn reſeruabat de genere Iuda, cui repoſitum fuit, & ipſe erat expectatio gentium. (Gen. 49.) Punitis aūt hæreticis, qui intelliguntur per Ephraim, etiā Iudas, ſcil. hi qui cum eccleſia permanent, & hæreticorum vel erroribus vel vitiis continentur, ſimili ſententiæ ſubiacebunt.

HEB.

ᵃ Et vidit Ephraim lāguorem ſuum, & Iudas vinculum ſuum: & abiit Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regē vltorē, & ipſe nō poterit ſanare vos, nec ſoluere poterit à vobis vinculū. ᵇ Quoniā ego quaſi leæna Ephraim, & quaſi catulꝰ leonis domui Iuda. ᶜ Ego ego capiā, & vadam, tollā, & non eſt qui eruat: vadēs reuertar ad locum meū, donec deficiatis, & quæratis faciem meā.

CAP. VI.

HEB.

IN tribulatione ſua mane conſurgent ad me: Venite, & reuertamur ad Dominum: quia ipſe cepit, & ſanabit nos, percutiet

[illegible] a ¶ *Et vidit Ephraim languorem ſuum, &c.*] Legatos, nō habetur in Hebræo: & vbi Lxx. poſuerunt Iarib, nos iuxta Symmachum, vltorē vertimus: nā Aquila & Theodotio, iudicē interpretati ſunt.

a iareb Quod autem ᵈ ירב vltorem ſignificet & iudicē, nomen Gedeonis oſtendit, (Iud. 6. f) quem cū cultores Baal expeterent ad ſupplicium (eo ꝙ lucum Baal araſq; euertiſſet) reſpondit pater: *Vlciſcatur ſe Baal, aut iudicet eum Baal, & appellatus eſt*, inquit. ᵉ ירבעל *id eſt, Vlciſcatur ſe Baal.* (b ierubbaal) B Intelligens itaq; Ephraim infirmitaté ſuam, & Iudas vinculum ſuum, quod cum decem tribub. peccato fuerat colligatus: non à Deo qui ſoluere poterat, ſed à rege Aſſyriorum quæſiuit auxilium. Legimus, quod ſub rege Manahen, qui decem tribubus præfuit, Iſrael Aſſyriis dona tranſmiſerit, (4. Reg. 15. d) & Iudas ſub rege Achaz præſidiú flagitarit Teglatphalaſar regis Aſſyriorum, (4. Reg. 16. b) qui eos aduerſante Deo liberare non potuerunt, nec captiuitatis vinculum ſoluere. Poſſumꝰ vinculum, pro quo in Hebreo ſcriptum eſt ᶠ מזור (f mazor) & Aquila interpretatus eſt *ἔνδεσμον* ſiue *συνδεσμόν* i. e. colligationem ſiue coniurationem, & ad illud tempus referre; qn̄ Raſin & Phacee multa de tribu Iuda hominum millia vaſtauerūt: (4. Reg. 16. b) ꝙ fruſtra Iudas aduerſus reges duos non Dei, ſed Aſſyriorum auxilium flagitarit. Quidam iuxta tropologiam, Ephraim & Iudam, ad hæreticos. & ad viros eccleſiaſticos referunt, eo quod & illi & Iudas peccatorum vinculis colligati (Pſal. 118. b) (iuxta illud ꝙ ſcriptū eſt: *Funibus peccatorū ſuorū vnuſquiſque conſtringitur*) (Pſal. 8. a) miſerint ad Aſſur, & ad regem vltorem, id eſt, ad diabolum, de quo legimus: *Vt deſtruas inimicum & vltorem.* Et quia non verum vel auxiliatorem vel iudicem deprecati ſunt, idcirco permanere eos fecit in dolore languoris, & vinculis delictorum. Legi in cuiuſdam commentariis regem Iarib Chriſtum interpretari. Et quia ſequitur: Ipſe non poterit ſanare vos. Hoc argumento vſus eſt, quod hæreticos vel eccleſiaſticos peccatores Chriſtus ſanare nō poſſit tempore iudicij, vbi nulla eſt miſericordia: (Pſal. 6. b) iuxta illud quod ſcriptū eſt: *In inferno autem quis confitebitur tibi?* Et quod ſanare vel liberare non poſſit nequaquam ſua imbecillitate, ſed eorum merito, qui ſero auxilium poſtulauerint: (Matt. 13. g) Quomodo & dominus dicitur ſigna in patria ſua facere non potuiſſe, & cauſa cur non potuerit, exponitur: quia inquit, non credebant in eum. Hæc ille dixerit: nos in malam partem regem interpretemur vltorē. Pro eo quod nos expoſuimus Iarib, id eſt, vltorem: alij male legunt ᵍ יערים per ʰ e literam, quod transfertur in ſiluas: vnde ⁱ קריתיערים interpretatur villa ſiluarum. (g iearim / ſiluæ / i kiriath iearim)

b ¶ *Quoniam, &c.*] Illis euntibus ad Aſſur, & mittentibus ad regem vindicem vel vltorem, qui eos ſanare nō poterit nec ſoluere vinculum colligatum: oſtendam ꝙ me aduerſante omne hominum auxilium vanū ſit: Ero enim quaſi leæna Ephraim, & quaſi catulus leonis domui Iuda. C Pro leæna, quod Hebraice dicitur ᵏ שחל, (k ſchal) Lxx. interpretati ſunt *πάρδαλιν*, pantherem, quæ Græce ſimiliter dicitur & Latine. & tam nomen beſtiæ, q̄ omnis beſtia accipi poteſt: vt quidquid ſæuum in beſtiis eſt, hoc in Dei indignatione cognoſcas. Nihil panthere velocius, nihil leone fortius: in panthere velox per Aſſyrios regni Samariæ ſignificatur interitus, & in leone fortiſſimum cōtra Hieruſalem & Iudam, aliquanto poſt tēpore regnū oſtenditur Chaldæorum. Et quia leænā ſiue pantherem, & leonem ſe eſſe dixerat, metaphoram ſeruat, & dicit.

SEPT.

da. *Et vidit Ephraim infirmitatem ſuam, & Iudas dolorē ſuum: & abiit Ephraim ad Aſſyrios & miſit ÷ legatos ad regem Iarib, & ipſe non potuit liberare vos, nec ceſſare faciet à vobis dolorem. Quia ego ſum quaſi panther Ephraim, & quaſi leo in domo Iuda. Et ego rapiam, & vadam & tollam, & non erit qui eruat: ibo & reuertar in locum meum, donec diſpereant, & quærant faciem meam.*

CAP. VI.

SEPT.

IN *tribulatione ſua mane vigilabunt ad me, dicentes: Eamus, reuertamur ad Dominum* DEVM *noſtrum: quia ipſe verberabit*

c ¶ *Ego ego capiā & vadam, &c.*] Quæritur ſi capiente, & tollēte, & tenente Deo, nullus de manib. eius poteſt eripere, iuxta illud ꝙ ſcriptum eſt: *Nemo poteſt rapere de manu patris mei:* (Ioan. 10. f) quomodo Iudas de manu Dei & ditione ſit raptus? Ad quod breuiter reſpondebimus, nullū poſſe rapere de manu Dei, poſſe autē eum, qui tenetur, propria voluntate de manu Dei excidere. Quodq; ſequitur: Vadēs reuertar ad locum meum, Locum Dei, magnificētiam & maieſtatem eius debemus accipere: (D) vt nequaq̄ pro diſpenſatione deſcendat ad homines iraſcatur, miſereatur, obliuiſcatur, fiat quaſi panther, vertatur in leonem, mutetur in beſtias: ſed res ſpernat humanas, & permittat eos quos antea ꝓtegebat hoſtib. ſubiacere, vt tabeſcant, & deficiant, & intereant, & poſtea quærant faciem domini, & dicant: Illumina faciem tuá, & ſalui erimus: Et *Oſtende nobis domine miſericordiam tuā, & ſalutare tuum da nobis.* (Pſal. 79. / Pſal. 84. a) Hæreticis quoq;, & eccleſiæ negligenti, Deus in pantherem vertitur & leonem: & tollet ab his prædam, quam eccleſiæ ante rapuerunt: vt capti ſaluentur qui liberi perierant, & nequaquam habitabit in conciliabulis peruerſorum, ſed reuertetur ad locum ſuum, de quo dicit: *Ego in patre, & pater in me,* (Ioan. 14. b) & eos ſpernet atque deſpiciet, donec deficiant in impietate: & quærant eum per pœnitentiam à quo fuerant derelicti. Alij locum Dei cœlum putant: quo offenſus Deus ab his qui in terra habitant reuertatur. & eos faciet diſperire, qui clementiſſimum dominum magnitudine peccatorum, in ferarum ſibi rabiem conuerterunt.

CAPVT VI.

IN *tribulatione ſua mane, &c.*] Ideo Deus tradidit Ephraim & Iudá captiuitati, & nullus eſt qui de manu eius poſſit eripere & reuertetur ad locum ſuum donec deficiant, & quærant faciem eius: vt quem propitium præſentemq; non ſenſerat, iratum & abſentem requirant, & in tribulatione ſua, orto eis lumine pœnitentiæ, mane conſurgant ad eum: iuxta illud quod in Eſaia legimus: *In tribulatione domine recordati ſunt.* (Eſaia 26. d) Et in primo graduum Pſalmo: *Ad dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me.* (Sec. 70.) Cumque ad dominum mane ſurrexerint, quid loquentur? *Venite & reuertamur ad dominum.* Non ſunt propria ſalute contenti, ſed ſe mutuo prouocant, vt reuertantur ad dominum, quem reliquerant, quem propter peccata deſeruerant, à quo fuerant derelicti: quia ipſe cepit, & ſanabit nos, qui ſupra dixerat: Ego ego capiam: percutiet & curabit nos. Pro eo quod nos diximus curabit, omnes ſimiliter tranſtulerunt

B lerunt, ἐσχάραι, ꝓprie autem ἐσχάραι appellãtur linteola, quæ inſeruntur vulneribus, vt putridas carnes comedant, & extrahant purulẽtias: artisq; medicorum eſt grandia vulnera longo ſanare tempore, & per dolorem reddere ſanitatem. Percutit ergo dominus, & curat nos: quia quem diligit,
Hebr. 12. b corripit & caſtigat oẽm filium quem recipit, & non ſolũ curat, ſed viuificat poſt dies duos, & die tertio reſurgẽs ab inferis omne hominum ſecũ ſuſcitat genus. Cumq; percuſſos curauerit & curatos viuificauerit, & viuificatos ſuſcitauerit, tũc viuemus in conſpectu ei*, qui illo abſente mortui iacebamus. Viuentes autẽ in cõſpectu eius, ſciemus eũ, & omni ſtudio ſectabimur: vt cognoſcamus dominum, quo tertia die reſurgente, ſurreximus. His ſermonibus explicatur illud ꝙ ſæpe iã admonuimus, & Iſraelem & Iudam, id eſt decem & duas tribus, tunc vnum habituras eſſe paſtorẽ, & regem Dauid, cum crediderint in dominum reſurgẽtem: fruſtraq; Iudæi mille annorum ſibi ſomnia pollicentur, cum ſalus vniuerſorũ die tertio repromiſſa ſit: quo dominus ab inferis reſurrexit. Hebræi idem ſecundũ in aduentu Chriſti ſui interpretantur, & diem tertiũ in iudicio, quando ſaluandi ſunt: Quod vt concedamus, reſpõdeant nobis quæ ſit dies prima: hoc eſt prim* Saluatoris aduẽtus. Et cum reſpõdere non potuerint, inferamus primum diem eſſe, iuxta quod ipſi volunt, in humilitate Saluatoris aduẽ-
F tum, ſecundũ in gloria, tertium in habitu iudicantis. Qui autem ſecundum tertiumq; ſuſcipiũt, primũ ſe perdidiſſe teſtantur: quia ſecundus & tertius ſine primo nõn poteſt appellari.

a ¶ *Quaſi diluculũ præparatus, &c.*] Venite, inquit, & reuertamur ad dominum, quia ipſe cœpit & ſanabit nos, percutiet & curabit nos, & viuificabit nos poſt dies duos, & die tertio ſuſcitabit nos ipſe & non alius quaſi mane & aurora paratus eſt nobis. De quo & viceſimiprimi pſalmi titulus eſt *Pro aſſumptione matutina*, licet in Hebræo ſcriptũ ſit, *Pro ceruo matutino*: eo quod interfecta morte, & tortuoſo,
אילת antiquoque ſerpente, cupiat ad montana conſcendere,
השחר & ipſe tenebris diſſipatis, oritur nobis ſol iuſtitiæ, vt noſtram illuminet cæcitatem. Et pulchre.

b ¶ *Præparatus eſt &c.*] De quo iuxta tropologiam in octauodecimo pſalmo legimus: *Et ipſe tanquam ſponſus egrediens de*
Pſal. 18. b *thalamo ſuo* Qui non ſolũ mane vocatur, & aurora, & diluculum: ſed veniet nobis, quaſi imber temporaneus, & ſerotinus terræ. Nos Chriſtum recipimus temporaneum, quãdo fidei in nobis iacta ſunt fundamenta, & ſuſcipiemus eũ imbrem ſerotinum, quando maturis ſegetibus fruges capiemus æternas, & in dominica horrea recondemur. Ergo Iudæi qui temporaneas pluuias non receperunt & abſque pluuiis iacere ſementem, fructus in vltimo tempore non recipient. Hæc eſt pluuia, de qua dñs pollicetur, dicens:
Deut. 11. b *Dabo vobis pluuiam temporaneam, & ſerotinam*. Iuxta allegoriam, datur pluuia temporanea, quãdo ex parte cognoſcimus: datur pluuia ſerotina, quando venerit ꝙ perfectum eſt. Semperq; dominus mane ſurgentibus paratus eſt, qui poſſunt dicere: *Conſurgam diluculo*. Et: *Deus Deus meus ad te*
Pſal. 56. *de luce vigilo: ſitiuit in te anima mea.*
Pſal. 62. c ¶ *Quid faciam, &c.*] Quando dicit: quid faciam tibi Ephraim? Quid faciam tibi Iuda? parentis in perditos filios

HEB.

tiet & curabit nos. Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos, & viuem* in cõſpectu eius: ſciemus ſequemurq; vt cognoſcamus dñm. a Quaſi diluculum, b præparatus eſt egreſſus eius, & veniet quaſi imber nobis temporaneus, & ſerotinus terræ. c Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda? miſericordia veſtra, quaſi nubes matutina, & quaſi ros mane pertranſiens: Propter hoc dolaui in prophetis, & occidi eos in verbis oris mei, & iudicia tua quaſi lux egredientur. d Quia miſericordiam volui, & non ſacrificium, & ſcientiam Dei plusquam holocauſta. Ipſi autem ſicut Adam tráſgreſſi ſunt pactum, ibi

SEPT.

rabit & ſanabit nos, percutiet & ſanabit nos: ſanos nos faciet poſt dies duos, in tertio reſurgemus, & viuemus coram eo, & ſciemus & perſequemur, vt cognoſcamus dominum. Quaſi mane paratum inueniemus eum, & veniet nobis quaſi pluuia temporanea, & ſerotina terræ. Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda? miſericordia autem veſtra, quaſi nubes matutina, & quaſi ros mane pertranſiens. Propterea ſuccidi prophetas veſtros, occidi eos in verbo oris mei, & iudicium tuum quaſi lux egredietur. Quia miſericordiam volo, & non ſacrificium, ſcientiam Dei magis quam holocauſta. Ipſi vero ſunt ſicut homo

mõſtrat affectum: iuxta illud quod in Eſaia legimus: *Quid* G
eſt quod vltra debui facere vineæ meæ, & non feci? Et in Michea Eſaiæ 5. b
Popule meus, quid feci tibi, aut quid moleſtus fui tibi? Reſponde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, de domo ſeruitutis liberaui te, Mich. 6. a
& miſi ante faciem tuam Moyſen, & Aaron, & Mariã. Quid igitur *faciã tibi Ephraim, quid faciã tibi Iuda? miſericordia veſtra* (qua vobis ſemper miſertus ſum) *quaſi nubes matutina pertranſiit, & quaſi ros mane conſurgens,* quã orto ſole ſiccatur: Iam enim captiuitas prope eſt: iam vos cerno duci in Aſſyrios, & in Babylonios catenatos. Dolaui vos in prophetis, & in verbis terribilibus comminatus ſum, ſcalpellum, ignes, & cauteria protuli: vt qui clementẽ contemnebatis timeatis offenſum. Et occidi negligẽtes in verbis oris mei: vt ante peccatores verborum terrore punirem, quã captiuitas immineret. Et hæc vniuerſa feci, vt iudicij, quo te iudicaturus ſum, veritas appareret, nullusque dubitaret vos iuſte quæ patimini fuiſſe perpeſſos. Pro eo ꝙ eſt dolaui in prophetis, Lxx. tranſtulerunt, ἀπεθέρισα τοὺς προφήτας ὑμῶν, id eſt, *ſuccidi* חצבתי
prophetas veſtros, ipſos pſeudoprophetas occiſos à domino intelligentes: vt qui cauſa erroris fuerãt proſpera promittentes, interfecti verterentur in occaſionem ſalutis: Et eſt ſenſus, ne diceretis, prophetis credidim*, etiã ipſos interfeci, vt omnis vobis peccãdi tolleretur occaſio. Legimus in
Regum volumine quadringentos quinquaginta prophe- H
tas Baalim interfectos ſub Helia, & aliam innumerabilem 3 Reg. 18. g
multitudinem ſub Iehu, qui ſubuertit domũ Achab. Hæc
eadem & ad hæreticos, & ad verum Iudã, qui ſimilia per- 4 Reg. 10. e
peſſurus eſt, dicta ſentimus: ꝙ prouocet eos dominus ad miſericordiam, & reuerti cupiat ad ſalutẽ. Sed illi delicias huius ſæculi, & refrigeria, quaſi nubem & rorem, qui cito tranſeat, conſectentur, quibus in euangelio dicitur: *Stulte* Luc. 12. c
hac nocte repetẽt animam tuam à te, quæ autem paraſti cuius erũt? Luc. 16. e
Et diues ille purpuratus, qui ante ianuas ſuas iacentem Lazarum contemnebat, omneq; fruitus eſt, inſtar nubis ac roris tranſiſſe cognouit. Semper autem prophetas hæreticorum interficit Deus: dum æterna eis ſupplicia comminatur & auſert de vera vita, & mortis ſcelerum derelinquit. Nos autem nubem diligamus illam, quæ perpetua eſt, & quæ à mundi huius ardore nos protegit: cui ſedens dominus venit in Ægyptum, & omnia Ægyptiorum ſimulacra cõfregit. Amemus illum rorem, de quo Moyſes loquitur:
Deſcendant ſicut ros verba mea. Et de quo Eſais dicit: *Reſurgẽt* Eſaiæ 19. a
mortui & reſuſcitabuntur, qui in ſepulcris ſunt: ros enim qui à te Deut. 32. a
eſt ſanitas eorum eſt. Sunt qui prophetas interfectos vere Eſaiæ 26. d
ſanctos æſtiment, eo quod cauſa populi peccatoris etiam Sec. Lxx.
prophetæ occiſi ſint, & hoſtibus traditi.

d ¶ *Quia miſericordiam volui, & non ſacrificiũ, & ſcientiã Dei, &c.*] Quod ſequitur in Lxx. *Ibi contempſit me Galaad, ciuitas quæ operatur vana*, & reliqua: ſequenti capitulo coaptanda ſunt: nos quod propoſuimus, diſſeramus: *Dolaui eos in prophetis, occidi in verbis oris mei*: grauia comminat* ſum, vt miſererer pœnitentium, vt lapſis atq; reſurgentibus porrigerem manum. Neq; enim in ſacrificiis delector & victimis, & holocauſtorum multitudine: Victimæ meæ & holocauſta, ſalus credentium, & conuerſio peccatorum eſt. Ipſi autem imitati ſunt Adam, vt quod ille in paradiſo fecerat, pactum meum legemq; præteriens, iſti in terra facerent.

A

Rom 5. 6 Et ibi, hoc eſt, in paradiſo, omnes præuaricati ſunt in me in ſimilitudinem præuaricationis Adam: Non enim mirũ, ſi quod in parente præceſſit, etiam in filiis condemnetur. Quotidie Deus, & eos qui extra eccleſiam ſunt, & qui peccant in eccleſia commorantes, prouocat ad pœnitentiam, & dicit eis: *Miſericordiam volo*
1. q. 1. i L. *& nõ ſacrificium, & ſcientiã Dei plus quam holocauſt*. Illi vero offerũt panem ſacrilegum, & dant eleemoſynas, & ſectari videntur humilitatẽ quæ ego ſi vere fiant, holocauſta interpretor. Cum aũt ſcientiã Dei reliquerint, fruſtra truncato capite fide cetera membra habere ſe iactant: p̃uaricati ſunt enim pactum Dei in eccleſia, ſicut Adam præuaricatus eſt in paradiſo & imitatores ſe antiqui parẽtis oſtendunt, vt quomodo ille de paradiſo, ſic iſti eiiciantur de eccleſia.

פעלי און
גלעד קרית
4. Reg 9. a a ¶ *Galaad ciuitas operantium idolum, ſupplantata ſanguine. & quaſi fauces virorum,* .] Virorum latronum ſiue viri latronis: vtrumq; n. legi poteſt. Legimus in Ramoth Galaad vnctum eſſe in regẽ Iehu, qui ſanguine ſanguini miſcuit, &
Ibid. 10. Acbab ſubuertit domum, & ante ſolis ortũ acetuos capitũ filiorũ eius iuſſi ſtatui in hac vrbe traũs Iordanem in poſſeſſione trib. Gad, idolum conſecratũ eſt: habitabatur à ſacerdotibus: nam & ipſa fugitiuorum ciuitas fuit. Quanto igitur celebrior, & maioris au-
B ctoritatis, quia in partem ſacerdotũ fuerat delegata: tanto trans Iordanẽ habitãti Iſrael principiũ idololatriæ & malorum omniũ fuit: vt qui primi peccauerunt, primi ab Aſſyriis caperẽtur. Et q̃m ipſa prouincia plena eſt latrociniorum, cõparat eos latronibus: vt quomodo illi viatorib. ſic ſacerdotes ſimplicitati populi inſidiati ſunt. Porro ſecũdũ
גלעד tropologiã, Galaad interpretat transmigratio teſtimonij, & contẽnit Deum, dum teſtimonia ſcripturarũ ad peruerſa deprauat dogmata, & omnia opera illius vana ſunt: cõturbatq; eccleſię aquas & de puriſſimis fontib cœnoſos, & ſordidos riuos facit, qui maculent potius q̃ mundent baptizatos: Omniſq; fortitudo huius vrbis, quaſi viri piratæ eſt: dum imitatur diabol, qui in huius ſæculi mari in quo naues pertranſeunt, inſidiatur his qui ad portũ peruenire contendunt. Deniq; Symmach. manifeſtius interpretatus eſt, dicẽs: Et fauces tuæ quaſi viri inſidiatoris. De iſtiuſmodi piratis in Iob legimus: Non eſt dilatio piratis. Quamuis enim in præſenti ſæculo ſe iactare videantur, & cõturbare aquas, & operari vana, & exercere piraticam: tamen non eſt mora pœnarum, quæ eos velociter comprehendet.

חבר
בחנים
דרך b ¶ *Particeps ſacerdotum in via, &c.*] Symmachus hunc locũ ita interpretatus eſt: ſocietas ſacerdotum in via interficiebãt Sichem: Theodotio hoc modo: abſcõderunt ſacerdotes viam, interficiebãt in dorſo: Aquila, participatio ſacerdotũ in via occidebant humeros: quorũ cum intelligentiã iuxta hiſtoriam quæreremus ab Hebræo, ita nobis expoſitũ eſt: Sacerdotes Bethel, imo fanatici Bethauen, tẽporib. Paſchæ, & Pentecoſtes, & Scenophegiæ: q per Sichem, q̃ hodie Neapolis appellatur, euntibus erat Hieroſolymam (vbi ſolum licebat victimas immolare) ponebant in itinere latrones, qui inſidiarẽtur pergentibus, vt magis vitulos aureos in Dan, & in Bethauen, quam in Hieroſolymis & in templo adorarent Deum. Quod autem dicit: Participatio & ſocietas ſacerdotum, cõiurationem eorum ſignificat, & in mala parte conſenſum: Sin autẽ legerimus (vt nos interpretati ſumus) particeps ſacerdotum, ad Galaad, inquit, referendum eſt, quæ operatur idolũ, & ſupplantata eſt ſanguine, q ſacerdotum impietatem ſecuta ſit, & latrociniis

Heb.

ibi præuaricati ſunt in me. a Galaad ciuitas operantium idolũ, ſupplantata ſanguine, & quaſi fauces virorum latronum (ſiue viri latronis) b Particeps ſacerdotum, in via interficientium pergentes de Sichem: qui ſcelus operati ſunt. c In domo Iſrael vidi horrendum: ibi fornicationes Ephraim: contaminatus eſt Iſrael: ſed & Iuda pone meſſem tibi, cum cõuertero captiuitatem populi mei.

Sept.

homo præteriens teſtamentum. Ibi n. contempſit me Galaad, ciuitas quæ operatur vana, & conturbat aquam, & fortitudo tua viri piratæ, Abſconderunt ſacerdotes viam domini, interfecerunt Sicima, quia iniquitatem operati ſunt. In domo Iſrael vidi horribilia: ibi fornicationem Ephraim: contaminatus eſt Iſrael & Iuda, incipe vindemiam tuam, cum conuertero captiuitatem populi mei.

Caput VI.

CVm ſanare vellem Iſrael, reuelata eſt iniquitas Ephraim, & malitia Samariç, quia operati ſunt mendacium, & fur ingreſſus eſt: ſpolians latrunculus foris.

• Et ne

vacet ac ſanguini. Hoc illi dixerint: Nos dicam* intercludere hæreticos viam, ne de Schem, id eſt, de bonis operib. pergamus in Hieruſalem, i. e. in eccleſiam: Iſti ſunt quaſi
C fauces virorum latronum, & interficiunt eos, qui per huius ſæculi viam ad veritatem pergere cupiunt. Sichẽ interpre-
שכם tatur ϖ. i. e. humeri: in humeris opus intelligimus: & omnes falſi ſacerdotes abſcondunt viam, & occidunt hoẽs malis operibus, ne perueniãt Hieruſalẽ. Quod aũt hume- Hier. 35 a
rus opus ſignificet, illud oſtẽ- Sec. 70
dit: *Da cor tuum in humerũ tuũ,* Gen 49 c
hoc eſt, quæ intelligis, verte in opera. Et de Iſſachar legimus, quod ſuppoſuerit humerum ſuum ad laborãdum, & vir agricola ſit.
c ¶ *In domo Iſrael, &c.*] De hoc ſcelere & horrore terribili eſt Hieremias locutus: *obſtupuit* Hier. 2. a
cœlum ſuper hoc, & exhorruit terra vehementer. Quid n. horribilius, quam decem tribus ad idolorum cultũ repente trãſgreſſas? Vnde ad metropolim earum dicitur: Aufer vitulum tuum Samaria, in qua primus fornicatus eſt Ephraim, id eſt, Hieroboã de tribu Ephraim: & illo fornicante cõtaminatus Iſrael eſt, populus videl. Samariæ: qui magna ex parte cõmune Iſraelis nomen obtinuit. Vnde & ad Iudam ſermo educitur: *Tuque Iuda pone meſſem tibi*, & eſt ſenſus: Non te putes eſſe ſecurum, q Iſrael captiuus abducitur: tu quoque D
pręparata tibi ſegetes, vt metantur, non multo enim poſt tẽpore duceris captiuus in Babylonẽ, & meſſionis tuæ tempus adueniet: cumq; te Chaldæi meſſuerint, conuertam rurſum captiuitatem populi mei, & ſub Cyro rege Perſarum, & Artaxerxe reducam populum meum. Et nota, quã ſignificanter Iuda captiuas. & regreſſio pariter prophetetur: de Iſrael autem, hoc eſt, de decem tribubus, & nunc tacitum eſt, & ſi quando p̃ſperum quid dicitur, in Chriſti differtur aduentum. In domo autem hæreticorũ quotidie videmus horrenda: fornicantib. primum magiſtris, & populo, qui ab eis inducitur, ſordidato. Iudæ quoq;, hoc eſt, eccleſiæ p̃cipitur, vt & ipſe propter peccata paret ſibi meſſem, ſiue vindemiam, cum iudicij tempus aduenerit. Sed huic ignoſcitur, & veniam dñs pollicetur, quia quem diligit corripit, & caſtigat omnem filium quem recipit, vt probatum & purgatum condat in theſauros ſuos. Quidã hoc Hebr. 12. b
quod dicitur, Iuda incipe vindemiam tuã, ſiue pone meſſem tibi, ad bonam partem referunt: vt punito Iſrael, iſte operum ſuorum fructus recipiat: iuxta illud quod ſcriptum eſt: *Qui ſeminant in lacrymis, in gaudio metent.* Nobis ſuperior Pſal. 125. a
ſenſus magis placet.

Caput VII.

C*Vm ſanare vellem Iſrael, reuelata eſt iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ: quia operati ſunt mendacium, &c.*] Multa ſæpe Iſrael idololatriæ accepit vulnera, & maxime illud, quando in eremo vituli conflauerunt caput, atque dixerunt: *Hi ſunt dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Aegypti.* Vnde ego qui malo pœnitentiã peccatoris, quam mor- Exod 32 b
tem, & poſtea loquor in euangelio: *Non indigent ſani me-* Ezech 18 g
dico, ſed hi qui male habent: vulnera populi mei ſanare co- Luc 5 f
natus ſum. Et cum hæc omni arte tractarem, vt miſerabilis populus curaretur, ſubito extitit Hieroboam de tribu Ephraim, qui vitulos aureos faceret, & malitia Samariæ reuelata eſt, ſequentis regem impium: operati ſunt enim & rex & populus mendacium, hoc eſt idolum. Sicut enim contrarium eſt ſimulacrum, Deo, ita mendacium veritati. Ipſe autem rex inſtar furis ingreſſus eſt ad populum Iſrael, & quaſi latrunculus infelicem plebem Dei expoliauit

auxilio:

E auxili : Et eſt ſenſus: Cum vellem vetera populi mei peccata delere, ppter antiquã idololatriam Ephraim & Samariam noua idola reppererunt. Sed & hoc dici poteſt, φ domino ſaluatore poſt effuſionem ſanguinis ſui, & eccleſiã ſuam tam de Iudæis ꝗ́ de gentibus congregatam, volente populi peccata ſanare, & eos ad pœnitentiam reducere: ſubito Ephraim, qui vbertatem falſorum dogmatũ repromittunt, & populus Samariæ, qui ſe dicit Dei pcepta ſeruare, ſurrexerunt & operati ſunt idolum falſorum dogmatũ, & per illos ingreſſus eſt fur & latro diabolus in eccleſiã; ſiue ipſa doctrina hæreticorũ ingreſſa eſt, quaſi fur & latrũculus: de quibus Saluator dicit in euangelio: *Omnes qui venerunt ante me, fures fuerunt & latrones.* Fures
Ioan 10 b
inſidiantur, & occulta fraude decipiunt. Latrones audacter aliena diripiũt. Qui n. furantur, nocte furantur, & tenebris: Vnde ſignificanter ait, φ fur ingreſſus clam ſit, & latrũculus expoliet foris. Non n. poſſunt expoliare veſte Chriſti quos docuerunt, niſi eos de eccleſia foris eduxerint, & in peruerſa doctrinarũ ſuarũ via fecerint ambulare. Fures & latrones qui venerunt ante dominum, non Moyſen & prophetas, qui ſemper Saluatoris ore laudantur: ſed pſeu-
F doprophetas debemus accipere, & poſtea hæreticos, qui non miſſi ſunt à domino, ſed ſua voluntate venerunt.

HEB.

a Et ne forte dicant in cordib. ſuis, omnis malitiæ eorũ me recordatum: nunc circumdederunt eos adinuẽtiones ſuæ, corã facie mea factæ ſunt. b In malitia ſua lætificauerunt regem, & in mendaciis ſuis principes. c Omnes adulterantes, quaſi clibanus ſuccenſus à coquẽre: quieuit paullulum ciuitas à cõmiſtione fermenti, donec fermentaretur totum. Dies regis noſtri; cœperunt principes furere à vino: extendit manum ſuã cum illuſoribus: quia applicuerunt quaſi clibanũ cor ſuũ, cum inſidiaretur eis. Tota nocte dormiuit coquẽs eos mane ipſe ſuccen-

SEPT.

Vt concinant quaſi canentes in cordibus ſuis, omnes malitias eorum recordatus ſum: nunc circumdederunt eos cogitationes ſuæ, contra faciem meam factæ ſunt. In malitiis ſuis lætificauerunt reges, & in mendaciis ſuis principes. Omnes adulterantes, quaſi clibanus ardens ad coquendum in deuſtionem flammæ à commiſtione fermenti, donec fermentaretur totum. Dies regum veſtrorum Cœperunt principes furere à vino: extendit manum ſuam cum peſtilentibus: quia ſuccenſa ſunt, quaſi clibanus, corda eorum, cum præcipitarentur tota nocte, Ephraim ſomno

Ier 31. a § *Ne forte dicant, &c.*] Ne forſitan, inquit, dicant in cordib. ſuis: vetera nobis Deus peccata reſtituit, & patrũ delicta perſoluimus: illi comederũt vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupuerunt: idcirco quæ nunc & in præſentiarũ me vidente fecerunt, quotidie faciunt, ſequenti ſermone narrabo, & oſtendã illis adinuẽtiones ſuas, ſiue cogitationes, quibus mala ſtudioſiſſime cõſectati ſunt, & ꝗ́ me præ-
כל ליבם ſente geſſerunt, non timentes faciem meã. Quod aũt in LXX legimus, vt concinant quaſi canentes in cordib. ſuis ad illud referendum eſt: φ ideo fur ingreſſus, ſiue latrunculus expoliauerit foris, ne in priſtinis diuitiis & veſtib. permanentes, repellerent furis latroniſq; conſenſum ſed cũ ſpoliati fuerint concinant cum eis, & vno corde afficiãtur: idcirco recipiẽt quæ fecerunt, & oẽs cogitationes eorum vel opera, meum non merebuntur aſpectum. Hæretici quoq; non poſſunt vetera contra Deum peccata cauſari, cũ quotidie antiquis operib. nouam addant impietatem, & cum perditis pereant, ſuiſq; ligentur erroribus, & cum Deum ſe celare putent, oculos eos vitare non valeant.

b § *In malitia ſua lætificauerũt regem, &c.* Exponit quæ corã facie eius fecerunt: In malitiis ſuis lætificauerunt regem Hieroboam, & in mendaciis ſuis principes, qui ſub Hieroboam populo præfuerãt. Hæretici quoq; in malitia operũ ſuorum lætificauerunt regem diabolum, & in mendaciis dogmatũ peruerſorum principes: haud dubiũ quin mundi huius, quorum falſam ſapientiam deſtruit Deus. Poſſumus regem apud hæreticos dicere, qui primus hæreſim reperit, & principes eos, qui præpoſiti hæreticorum populi, falſum ſibi vendicant ſacerdotium. Et ſimul notandum, quod in peccatis noſtris gaudeant contrariæ fortitudines, & rectores ac principes tenebrarum iſtarum.

c § *Omnes adulterantes, &c.*] Qui in malitia ſua lætificauerũt regem, & in mẽdaciis ſuis principes: omnes adulteri ſunt, & inſtar clibani ab Hieroboam idololatriæ igne ſuccenſi, vt panem coquerẽt impietatis: qui cum erroris in animas eorum miſiſſet incendiũ, quaſi caminus & clibanus primo

igne ſuccenſus, paululũ conquieuit: vt non vim faceret po- G
puli, ſed ſuæ eũ dimitteret voluntati, donec fermentaretur omne mendacium: quid quid n. neceſſitate fit, cito ſoluitur: quod voluntate arripitur, perſeuerat. Ideo & hic quia tranſlationẽ à clibano ſumpſerat, qui ad coquendos panes ſuccẽditur; ſeruat in reliquis, vt in commixtione fermenti totius populi monſtret aſſenſum: quo ſcil. & rex & popul⁹ pari in idololatria ardore corruerint. Hæreticorũ corda diaboli igne ſuccẽſa, vt in eis panes coquantur Antichriſti, nemo ambigit: qui idcirco primũ quieſcũt in eccleſia, & loquuntur occulte, & omnia pacifica repromittunt, vt cancer paulatim ſerpat in populos, & fermentũ doctrinæ eorum. φ & dominus intelligẽs loquitur: *Cauete à fermento Pharisæorũ*) cũ intumuerit in cordibus deceptorum, tunc in apertam prorumpũt inſaniam, & impletur in eis φ à Ioanne Apoſtolo dicit: *Ex nobis exierũt, ſed nõ fuerũt ex nobis: ſi enim fuiſſent ex nobis, manſiſſent vtique nobiſcum.* Matth 16 a | 1. Ioan. 2. a

d § *Dies regis noſtri, &c.*] Obſcurus locus & attento lectoris ſenſu indigẽs. Vt primum hiſtoriam cognoſcamus: Paululũ Iſrael & Samariæ ciuitas cõqeuit recepto in ſe erroris ardore, donec tota maſſa fermento ſimilis fieret, & creſceretatque erumperet: ac populus intumeſcens clamaret ad fores Hieroboam regis, & diceret: Hic eſt dies Hieroboam regis noſtri, hic eſt feſtus dies, quem nobis conſtituit imperator noſter, hũc celebramus, hũc canimus: in hoc exultamus & ludimus, in hoc vitulos aureos adoram⁹: Clamãte populo: Principes nõ irati ſunt, vt quidã putant, ſed & ipſi cœperunt furere à vino, & intelligẽtiam ſuæ mentis amittere, obliuiſci Dei, & in idolorum ligna impingere. Quod cum rex cerneret, clamare ſcilicet populum & dicere: *Dies iſte regis noſtri* eſt, & principes quaſi temulentos, & fanaticos neſcire quid dicerent: extendit manum ſuam illuſoribus, copulauit aſſenſum his qui ei vanis laudibus illudebant. Qui illuſores, cum inſidiaretur eis rex ſuus, & eos à Deo ſuo abduceret, præbuerunt ei quaſi clibanum cor ſuũ, vt eos ſuccenderet, & idololatriæ flammis ardere faceret. Idcirco enim aſſenſus eſt populo: quia intellexit omni eos ad errorem mente conuerſos. Quodq; ſequitur: tota nocte dormiuit coquens eos, mane ipſe ſuccẽſus quaſi ignis flammæ, hoc ſignificat: poſtquam miſit ignem in clibanũ cordis eorum, & vidit eos furere, & nullum eſſe qui ſuæ reſiſteret voluntati tota nocte dormiuit, id eſt, ſecurus fuit: verſatus in tenebris eſt, dum illi coquerẽtur, & impietatis panem efficerent: vnde poſtea ſurrexit mane, & ſcelerũ ſuorum flammam aperta oſtendit inſania: vt nequaꝗ́ per inſidias, ſed impudenter à Dei cultu ad idolorum ceremonias tranſiliret. Quid plura? omnes, quaſi clibanus, idololatriæ igne calefacti ſunt, & deuorarũt iudices ſuos: vt etiam qui bonus eſſe potuerat per naturam, & religionis domini recordari, videns & principes & populum vitulis ſubditos, & illos putare deos eũ ipſe à ſcelere deuoraretur. Deniq; omnes reges ceciderunt Iſrael, & ambulauerũt in viis Hieroboam filij Nabath, qui peccare fecit Iſrael, & nullus inuentus eſt qui deſertis idolis reuerteretur ad Deum. Hæc iuxta Hebræorum traditionem audacter magis ꝗ́ ſcienter locuti ſumus, fidem dictorum auctoribus relinquentes. Nunc ad ſpiritualem intelligentiam tranſeamus: Infelices populi, qui à rege diabolo, & ab eius principibus ſeducuntur: ſiue qui ab hæreſeos principe, & ab eius ducib. ſolem- H

A nitates alias ſuſceperunt: relinquẽtes eccleſiam, & veritatẽ conculcantes fidei, ſolent clamare & dicere: Hæc eſt dies regis noſtri: Verbi gratia: Valentini, Marcionis, Arrij, atq; Eunomij. Quod audientes qui eis præpoſiti ſunt, non inebriantur vino (ne leue putetur eſſe peccatũ) ſed inſaniunt ex vino de quo Moyſes ſcripſit in cãtico Deuteronomij,
Deut. 32. c *Furor draconum vinum eorũ, & furor aſpidũ inſanabilis*: hi enim comedunt cibos impietatis,
Ephes. 5. a & vino iniquitatis inebriãtur Dicit & Apoſtolus: *Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria.* Et
Prou. 31. b in Prouerb. legimus: Principes vinum non bibant; ne obliuiſcantur ſapientiæ, & recta iudicare nõ poſſint. Vnde deceptis & populis & ducibus, princeps excẽdit manum ſuã, vel illuſorib. & peſtilentibus, quales erant filij Heli, & de quibus in primo pſalmo legimus: In cathedra peſtilentiũ
Prou 22. b non ſedit. De quo dicitur *Eijce peſtilentem de concilio, & egredietur cum eo contentio*: quorum ſuccẽſa ſunt corda. vt allidãt quos deceperint. Hoc n. iuxta
ἐν τῷ καταρράκτῃ αὐτοῖς. LXX. ſignificãt cataractæ, quæ non ſurſum leuãt, ſed illidũt deorſum. Quodq; dicit: Tota nocte Ephraim in ſomno repletus eſt, oſtendit hæreticos dormientes lucem ſolis iuſti-
1. Theſ. 5. b. tiæ non videre: Qui enim *dormiunt, nocte dormiunt*, quia oppreſſus eſt ſenſus eorũ. Et de his in pſalmis legimus: *Dor-*
B
Pſal. 75. *mierunt ſomnum ſuum, & nihil inuenerunt.* Horum corda caleſiunt variis perturbationib. ira, amore, auaritia, & deuorãt iudices ſuos: vel ſi quid in animo habere virtutũ, vel ſenſus quibus mala diſcernunt à bonis. Siue hoc dicendum, ꝙ duces hæreticorũ à ſuis populis deuorẽtur, vt quorũ domos deuorãt turpis lucri gratia, ipſi eorũ deuorentur aſſenſu. Omnes hæreticorũ principes ceciderunt, quamuis clament ad dominũ: nullus eſt
Rom 10 l
Pſal. 98. b quis inuocet nomẽ eius: *Omnis enim qui inuocauerit nomẽ domini, ſaluus erit. Moyſes & Aaron in ſacerdotib. eius, & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius, inuocabãt dominum, & ipſe exaudiebat illos:* quos hæreticorum reges & principes nõ exaudit, quia non eſt inter eos qui clamet ad dominum.

HEB.

ſuccenſus, quaſi ignis flammæ. Omnes calefacti ſunt quaſi eliban[a] & deuorauerunt iudices ſuos: oẽs reges eorum ceciderunt: nõ eſt qui clamet ad me ex eis.[a] Ephraim in populis ipſe cõmiſcebatur: Ephraim fact[•] eſt ſubcinericius panis, qui nõ reuerſatur. Comederunt alieni robur eius, & ipſe neſciuit: ſed & cani effuſi ſũt in eo, & ipſe ignorauit. Et humilabitur ſuperbia Iſrael in facie eius: nec reuerſi ſunt ad dominum Deum ſuum, & non quæſierũt eum in omnib. his.[b] Et factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta, nõ habens cor. Ægyptum inuocabãt, ad Aſſyrios abierunt. Et cũ profecti fuerint, extendam ſuper eos rete meum: quaſi volucrẽ cœli detraham

a ¶ *Ephraim in populis ipſe cõmiſcebatur: Ephraim factus eſt ſubcinericius panis, qui non reuerſatur, &c.*] Factum eſt regnum decem tribuum, ſicut omnium nationum, quia receſſerũt à domino, & ſicut ſubcinericius panis, qui non reuerſatur, hoc eſt, non agit pœnitentiam: comederunt Aſſyrij atque Chaldæi fortitudinem eius, & quidquid virium habere poterat, deuorauerunt. Tantæq; vecordiæ fuit, vt deuoratum eſſe ſe neſciret: aut certe ignoraret cauſam propter q̃ fuiſſet deuorantibus traditus: deniq; vſque ad ſenectutẽ, id eſt, vſq; ad vltimam captiuitatem, in cœpto errore permanſit: Vnde humiliabitur ſuperbia Iſrael nõ multo poſt tempore, ſed nunc & in præſenti: hoc eſt enim quod dicit, in facie eius: humiliabitur autem, quia ſe erexerat, & non in Deo, ſed in multitudine confidebat exercitus: Et quia
Iacob 4. c. *ſuperbis Deus reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.* Et ſuperbia,
a geon id eſt, [a] גאון more ſuo LXX. ὕβριν id eſt, iniuriam tranſtulerunt. Et quia ſupra dixerat: *Ephraim factus eſt ſubcinericius, qui non reuerſatur*, & videbatur ambiguum, nec ſatis ſonare quid diceret, nunc ponit manifeſtius: Non ſunt reuerſi ad dominum Deum ſuum, & non quæſierunt eum in omnibus his: quod ſi fuiſſent reuerſi ad dominum Deum ſuum, audiſſent vtiq; ad Hieremiam loquentem Deum:

Reuertimini ad me, & ego reuertar ad vos. Et cum tãta fecerint, non quæſierunt eum, quem ſuo vitio perdiderunt. Cum C
autem debeat Ephraim (vt ad ſenſum alium tranſeamus) Hier 3.
docere populos & ad ſimilitudinem ſui ſubtrahere: ipſe populis commiſcetur, & ſimilis eorum efficitur, iuxta ꝙ ſupra dictum eſt: *Erit ſicut populus ſic ſacerdos.* Siue Ephraim Suſ. 4. b
populis & gentibus commiſcetur, vt omnes hæretici nihil differant ab errore gentilium. Et qui quondam fuit princeps in eccleſia, factus eſt ſubcinericius panis: ex omni parte immũdo cinere & ignium ardore circumdatus, vt non reuerteretur ad dominũ, ſed in cœpto permaneret errore: Comederunt dæmones robur eius. iſti ſunt alieni & hoſtes omnium Chriſtianorum: & ipſe neſciuit, aduerſarios amicos putans, & deuoratores ſuos arbitrans eſſe conuiuas: ſed & cani effuſi ſunt in eo, imo effloruerunt, id eſt, multo errauit tempore, & nihilominus ignorauit ſenectutem & vetuſtatem ſuam, de qua ſcriptum eſt: *Quod veterascit & ſeneſcit, prope exterminium eſt*: Et ſi Hebr. 8.
ad iuſtum virum, & ad Eccleſiaſticum dicitur: Cani hominis ſapientia eius: quare non Sap. 4. b
dicatur ad iniquum & ad hæreticum Cani hominis ſtultitia eius? De hac ſenectute Daniel dicebat ad presbyterum *Inueterate dierum malorum.* Vnde & in libro paſtoris (ſi cui tamen placet illius recipere lectionem) Hermę primum videtur eccleſia cano capite: deinde adoleſcentula & ſponſa crinibus adornata. Cumq; humilietur ſuperbia hæreticorum, ſiue contumelia, quam quotidie faciunt eccleſiaſticis viris, non reuertuntur ad dominum, ſed in omnibus his nequaquam requirunt eum: quia calefacti ſunt quaſi clibanus, & non quæſierunt eum: deuorauerunt iudices eorum, & reges pariter conciderunt: nec eſt qui clamet in eis ad dominum. Quæ vniuerſa perpeſſi ſunt, vt dominum quærerent, quem quærere noluerunt.
Dan 13. f
D
פתה

SEPT.

mino repletus eſt, mane factum eſt: incenſus eſt quaſi ignis flammæ: Omnes calefacti ſunt quaſi clibanus ardens, & ignis deuorauit iudices ſuos. Omnes reges eorum ceciderunt: non eſt in eis qui inuocet me. Ephraim populis ſuis commiſcebatur: Ephraim factus eſt ſubcinericius, qui non reuerſatur: Comederunt alieni fortitudinem eius, ipſe vero neſciuit, & cani effloruerunt ei, & ipſe ignorauit. Et humiliabitur contumelia Iſrael in facie eius, & non ſunt reuerſi ad dominum Deum ſuum, & non quæſierunt eum in omnibus his. Et erat Ephraim quaſi columba inſipiens non habens cor. Ægyptum inuocabat, & in Aſſyrios abierunt, ſicut ibunt Mittam ſuper eos rete meum, vt volatilia cœli detra.

b ¶ *Et factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta, &c.*] Præcepit dominus in euangelio, vt ſimus *ſimplices quaſi columbæ*, & aſtuti quaſi ſerpentes: vt imitantes ſimplicitatem columbarum, & ſerpentis aſtutiam, nec aliis nocere poſſimus, nec ab aliis patiamur inſidias ſed ſimplicitate & prudẽtia, exhibeamus hominem temperatum: quia prudentia abſque bonitate malitia eſt, & ſimplicitas abſq; ratione, ſtultitia nominatur. *Factus eſt* ergo *Ephraim quaſi columba ſeducta.* ꝙ Hebraice פותה: ab Aquila & Symmacho ἀπατωμένη ἢ ἐπαγομένη dicitur, id eſt, lactata, ſiue decepta, & à LXX. inſipiẽs ſiue inſenſata: ἄνους enim vtrumq; exprimere poteſt. Et pulchre columba ſeducta, ſiue inſipiens appellatur, quia eſt columba & ſapiens, quæ dicit in pſalmis. *Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & volabo, & requieſcam?* Cuius *pennæ deargentatæ* ſunt, *& poſteriora dorſi eius in virore auri.* Ephraim autem columba inſipiens, & non habens cor, intantum brutæ mentis oſtẽditur, vt Ægyptum inuocans, ad Aſſyrios perrexerit. Qui enim deprecatus Ægyptiorum auxiliũ eſt, ab Aſſyriis captiuus abducitur. Baculus arũdineus Ægyptus: cui qui innixus fuerit, ſtatim cõteret eũ, & fractus atq; cõtritus, manũ transforat incumbentis Et vt oſtẽderet Deus quod cõmutantes loca, oculos eius vitare nõ poſſumus, & ſemper Dei regimur poteſtate: Cum, inquit, profecti fuerint in Aſſyrios, etiam ibi extendã rete meum, & ſi exaltati fuerint
Matt. 10. b
Pſal 54.
Pſal 67.
Iſaia 36. a

E fuerint vt volucres: inde detrahã illos. Detraham illos aũt non in perditioné, ſed vt cædam qnaſi filios, & cædam nõ in pœnarũ magnitudine, ſed in timore, vt audientes vẽtura ſupplicia, ſolis terrorib. emẽdẽtur. Quærit cur Ephraim non aliis auibus, ſed columbæ cõparatus ſit. Aues cæteræ pullos ſuos etiã cum periculo vitæ ſuæ protegere feſtinant, & cum ad nidum ſuum accipitrem, colubrum, coruum, ſiue cornicem accedere viderint, huc illucq; volitãt, & immittunt ſe morſu, & vnguib. lacerant, & dolorem parentis querula voce teſtantur: ſola columba ablatos pullos non dolet, nõ re..tit: Et ideo huic recte comparatur Ephraim, ꝙ vaſtatum per partes populũ non ſentiat, ſed negligens ſit ſalutis ſuæ. Quodq; dicit, cædam eos ſecũdum auditioné cœtus eorum, hoc ſignificare poteſt: ſicut iuncto conſilio oés idola fabricati ſunt, ita me irato omnes pariter vaſtabuntur Magiſtros contrariorum dogmatum, qui Chriſtũ reliquere ſapientiam, & de eccleſia ſunt egreſſi, recte inſipientem & excordem colũbam poſſumus dicere: qui terrena deſiderãtes, Aſſyriis traditi ſunt. Et cum profecti fuerint de eccleſia, expandit dñs ſuper eos rete ſuum, teſtimonii ſcripturarũ, & artifici ſapientiæ ſermone contextum:
F vt eleuantes ſe contra ſapientiam Dei, & inſtar auis ad excelſa volantes, & humilia detrahat, & corripiat eos comminatione, & auditione pœnarum, vt correpti non pereant in æternum.

a§ *Væ eis, &c.*] Me extẽdente rete meum, vt eos cõprehenderem, & quaſi volucré cœli, de ſuperbia deponeré, & cæderé in auditu anguſtiæ, illi receſſerunt & reſilierũt à me: hoc n. ſignificat ἀπεπήδησαν, ꝙ Lxx. trãſtulerunt. Et ꝓpterea vaſtabuntur, quia præuaricati ſunt in me. Pro eo ꝙ nos diximus, vaſtabuntur, & in Hebræo ſcriptũ eſt, [b] שד להם id
Hod laheu eſt, vaſtatio eis: Symach. interitum. Theodotio, miſeriam interpretati ſunt. Porro in editione vulgata dupliciter legimus: quidam n. codices habent δῆλοί εἰσι, h.e. manifeſti ſunt: alij δειλαῖοι εἰσι, h.e. meticuloſi, ſiue miſeri sũt. Vaſtabuntur igitur & miſeri erunt & ſemper timentes ac formidantes: quia præuaricati ſunt in Deum, adorãtes vitulos aureos, relinquentes eũ qui redemit eos de Ægyptia ſeruitute, & eduxit in excelſo brachio: ipſi vero locuti ſunt contra dominum mendacia, dicentes de idolis: *Hi ſunt dij*
Ibid. 32. a *tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Ægypti*: & non clamauerũt ad dominum in corde ſuo, ſed in idololatriæ fornicationibus volutabantur. Siue quia dæmonum cultum ſequitur libido & luxuria qui colebant dæmones cõſequenter inſtar porcorũ in cœno libidinum verſabantur. Et pulchre cantica idolis ſeruientium non carmina in Deum, ſed vlulatum appellat. Super hæreticis facilis interpretatio eſt, ꝙ væ habent ſempiternum, quia receſſerunt à Deo, & miſeri ſunt, quia reliquerunt creatoré ſuum qui redemit eos ſanguine ſuo: & ipſi loquuntur contra eum mendacia, impia falſitatis dogmata cõponentes, & non clamant in cordib. ſuis, ſed vlulant ſemper in conciliabulis: quæ pulchre cubilia appellat & ferarum luſtra. Huiuſmodi non poſſunt di-
Pſal. 6. b cere: *Lauabo per ſingulas noctes lectum meum: lacrymis meis ſtratum meũ rigabo*: ſed voluntantur in ſordibus libidinum, vacant ſtupris, & quidquid loquuntur, & putauerint ſe in laudem Dei dicere, vlulatus luporum, & baccharum inſanientium ſonitus eſt. Raro hæreticus diligit caſtitatem, & quicumque amare pudicitiam ſe ſimulant, vt Manichæus, & Mar-

HEB.

traham eos, cædam illos ſecundum auditionem cœtus eorũ. [a] Væ eis, quoniã receſſerũt à me: vaſtabũtur, quia prçuaricati ſunt in me. Ego redemi eos, & ipſi locuti ſunt contra me mendacia. Et non clamauerunt ad me in corde ſuo, ſed vlulabãt in cubilibus ſuis. [b] Super triticum & vinum ruminabant: receſſerunt à me, & ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum, & in me cogitauerunt malitiam. Reuerſi ſunt, vt eſſent abſq; iugo: facti ſunt quaſi arcus doloſus: cadent in gladio principes eorum: à furore linguæ ſuæ. Iſta ſubſannatio eorum in terra Ægypti.

CAP.

cion & Arius, & Tatianus, & inſtauratores veteris hæreſeos, venenato ore mella ꝓmittunt. Cæterum iuxta Apo- G
Epheſ. 5. c ſtolum: *quæ ſecrete agunt, turpe eſt & dicere.*
b§ *Super triticum & vinu, &c.*] Propter abundantiã, inquit, Ezech. 17. f
rerum omnium corruerunt. Quod etiam Ezechiel in Sodomis & Gomorris factũ eſſe commemorat, vt nihil aliud niſi cibos & luxuriã ruminarent: ꝓ quo Lxx: tranſtulerũt ἐπὶ σίτῳ καὶ οἴνῳ κατετέμνοντο, i.e. *ſuper frumento & vino diſſecabantur*: in exemplum prophetarum Baal, qui præſente He- 3. Reg. 18. e
lia conciſione membrorum pluuias precabãtur. Simulq; vt oſtenderet eos iumentorũ ſimiles: nõ dixit, comedebãt, ſed ruminabãt, & ideo receſſerũt à domino qui dicit: Ego eos erudiui, ego fortitudiné præbui, & contra me ſuas erexere ceruices: non ꝙ aliquid poſſint facere & nocere creatori ſuo: ſed ꝙ ſolum facere potuerunt, cogitauerunt mala contra me. Et quomodo à principio fuerunt priuſq̃ vocaré eos per Abrahã, & poſtea per Moyſen & Aaron, & erant abſq; iugo, legiſq; notitia & cũctis nationib. miſcebãtur: Ita n. nunc reuerſi ſunt in priſtinum ſtatum, vt abſq; iugo & frenis deferrentur per prçcipitia, & mutarẽtur in arcum doloſum: vt quem Deus cõtra aduerſarios intẽderat, ipſi cõtra ſuum dominũ ver- H
terent, & mitterent aduerſum eum blaſphemiarũ ſagittas. Vnde principes eorũ, qui infelicé populum deceperũt, cadẽt gladio ꝓpter furoré linguæ ſuç, ꝙ vitulos aureos deos appellare ſunt auſi: vt hoc facerẽt in terra repromiſſionis, ꝙ in Ægypto didicerant, colẽtes Apim Ægyptiũ, & omnia corũ portenta venerantes: ita n. & in ſolitudine, qñ egreſſi Exod. 16. a
ſunt de Ægypto, dñm ſubſannauerunt, dicentes: *Iſti ſunt dij* & 32. b
tui Iſrael: & *Vtinã eſſemus in terra Ægypti, vbi ſedebamus ſuper ollas carniũ, &c.* Super tritico & vino falſis myſteriis corpo- Ioan. 12. d
ris & ſanguinis Chriſti, qui dicit in euangelio: *Niſi ceciderit granũ tritici in terrã, & mortuum fuerit, ipſum ſolũ manet.* Et in Ioan. 15. a
alio loco: *Ego ſum vitis vera*: Et niſi biberitis ſanguiné meũ: Ibid. 6. f
ſuper hoc ergo tritico & vino hçretici cõcidũtur, & diuerſa ibi cõſtruunt tabernacula: ſiue ꝑciduntur ab eccleſiæ corpore, & legé Dei meditari, & ruminare ſe ſimulãt. Sed hoc faciẽtes recedunt à dño, qui docuit eos in eccleſia, & dedit eis fortitudiné, qua contra aduerſarios dimicarẽt. Illi vero cogitauerũt malitiam contra dñm impiiſſimas hæreſes extruẽtes, & reuerſi ſunt in ſtatũ gentilium vt eſſent abſq; Dei notitia & iugo: Siue reuerſi ſunt in nihilũ, nõ quo deſierint eſſe, ſed quo ad cõparationem eius, qui loquitur ad Moyſen: *Vade dic populo Iſrael, qui eſt miſit me*: oẽs qui contra Exod. 3. d
dñm ſapiunt, non eſſe dicuntur: Iuxta illud ꝙ in Heſter legimus in Lxx duntaxat: *Ne tradas ſceptrum tuum his qui non* Heſt. 14. c
ſunt: haud dubium quin idola ſignificet. Si n. Deus eſt veritas, quidquid contrarium veritati eſt mendacium eſt, & nihil nominatur. Hoc hæreticis conuenit, qui inſtructi de ſcripturis ſanctis, aduerſum dñm legis & prophetarum, & euãgelij verba vertũt, & ſunt quaſi arcus doloſus ſiue peruerſus. Doloſus arcus atq; peruerſus eſt, qui percutit diri- קשת
genrem, & vulnerat dominum ſuum: Siue facti ſunt quaſi רמיה
arcus intentus, parati ſemper ad pugnam & contentiones, in ſubuerſionem audientium. Vnde principes eorum, i.e. hæreſiarchæ, domini mucrone ferientur, propter inſaniam linguæ ſuæ, qua dominum blaſphemauerit: hoc idem facientes in falſi nominis eccleſia, ꝙ faciebant eo tẽpore quo in Ægypto ſæculi morabantur, hoc eſt, qñ gentiles erant.

SEPT.

detraham illos: corripiam eos in auditu tribulationis eorum. Væ eis quoniam receſſerunt à me: manifeſti ſunt, quoniam impie egerunt in me: ego vero redemi eos, ipſi vero locuti ſunt contra me mendacium. Et non clamauerunt ad me corda eorum, ſed vlulabant in cubilibus ſuis. Super tritico & vino diſſecabantur, erudit ſunt in me, & ego confortaui brachia eorum, & contra me cogitauerunt mala. Conuerſi ſunt in nihilum, facti ſunt quaſi arcus intentus: cadent in gladio principes eorum, propter imperitiam linguæ eorum. Sic eſt ſubſannatio eorum in terra Ægypti.

CAP.

A Om neſ enim hæreticorum, & gentilium quæſtiones eædem ſunt, quia non ſcripturarum auctoritatem, ſed humanæ rationis ſenſum ſequuntur.

CAPVT VIII.

CAP. VIII.

HEB.

IN gutture tuo ſit tuba, quaſi aquila ſuper dmoum dñi; pro eo quod trãſgreſſi ſũt fœdus meũ, & legem meã præuaricati ſunt. Me inuocabunt, DEVS meus, cognouimus te Iſrael; Proiecit Iſrael bonum, inimicus perſequetur eum. [b] Ipſi regnauerunt, & non ex me; principes extiterunt, & non cognoui. Argentum ſuum, & aurum ſuum fecerunt ſibi idola, vt interirent. [c] Proiectus eſt vitulus tuus Samaria, iratus eſt furor meus in eos; vſquequo non potuerunt emundari? Quia ex Iſrael & ipſe eſt, artifex fecit illum, & non eſt Deus; quoniam in araneorum telas erit vitu-

CAP. VIII.

SEPT.

IN ſinu eorum quaſi terra, ſicut aquila ſuper domum domini: pro eo quod tranſgreſſi ſunt teſtamentum meum, & contra legem meam impie egerunt: Me inuocauerunt. Deus cognouimus te: quia Iſrael auerſatus eſt bona, inimicum perſecuti ſunt. Ex ſemetipſis regnauerunt, & non per me: principes extiterunt, & non indicauerunt mihi: Argentum ſuum, & aurum ſuum fecerunt ſibi idola, vt diſpereant. Proiice vitulum tuum Samaria: concitatus eſt furor meus ſuper eos; vſquequo non potuerunt emundari in Iſrael? Et hoc artifex fecit, & non eſt Deus, quia ſeducens erat vitulus tuus Sama-

IN *gutture tuo, &c.*] Hoc quod interpretati ſumus in gutture tuo ſit tuba: pro quo in Hebræo ſcriptũ eſt, [a] אל חכך שופר Aquila & Symmach. & Theodot. ſimiliter tranſtulerunt. Soli Lxx. dixerũt, εἰς κόλπον αὐτῶν ὡς γῆ i. e. *in ſinu eorũ quaſi terra*: quod quid ſignificet incertum eſt. Quidã n. æſtimant ſinum dupliciter accipi, & inferiorẽ partẽ veſtimẽti à genitalib. vſq; ad pedes, & colpum maris, id eſt, ſinũ: Verbi gratia, Hadriatici, & Ionij, & Propõtidis. falſoſq; miniſtros qui blaſphemiã Ægypti ſunt ſecuti, omnia in ſinu ſuo libidini ſeruiẽtia & terrena retinere: vel certe in portu, & refugio nauigationis ſuæ nihil pretioſarũ merciũ, ſed terrena cõquirere. Nos aũt ſequẽtes veritatem Hebraicã, cœptę explanationis taxam [*] ordinem. Pręcipitur prophetæ, & dicitur ad eũ: *In gutture tuo ſit tuba*: h. e. ſic exalta vocem tuã, vt tubæ ſimilis ſit: vt plurimi audiãt, quia plurimi peccauerunt. Cumq; exaltaueris vocem tuam, hoc dicito cum clamore, quaſi aquila ſuper
B domum dñi, & eſt ſenſus: Veniet Nabuchodonoſor cum omni exercitu ſuo tam rapidè, tam velociter, vt aquilæ imitetur volatum feſtinantis ad prędam, & veniet non ad aliũ locum, ſed ad Hieruſalẽ, in qua tẽplum Dei ſitũ eſt, vt eam deſtruat atq; ſubuer-
Ezech. 17. a tat De hac aquila & Ezechiel plenius loquitur: Magnarũ alarum, plumarumq; & vnguium, quæ habet ductum in-
Zach. 11. a trandi in Libanum, h. e. in templum Dei, iuxta Zachariam prophetam, in quo ſcriptum eſt: *Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas*. Hoc aũt ô propheta, quod tibi dico atq; præcipio (In gutture tuo ſit tuba, vt vociferer is, & dicas: quaſi aquila ſuper domum dñi, Regem venire Chaldæorum) nõ aliam ob cauſam iubeo, niſi quod tranſgreſſi ſunt fœdus meum, & meas ceremonias reliquerunt. Vnde tẽpore neceſſitatis & anguſtiæ, quando captiuitas venerit me inuocabunt, & dicent: Deus meus cognouimus te Iſrael: nos qui appellamur Iſrael, ſcimus te, atque cognoſcimus, & nomen Iacob qui tibi placuit, ſeruamus antiquum, vt dicamur Iſrael. Quibus reſpondit dominus: Quomodo vocamini Iſrael, cum Iſrael proiecerit bonum, id eſt, dominũ ſuum à quo appellatus eſt Iſrael? Idcirco quia Iſrael proiecit bonum, inimicus, hoc eſt, Aſſyrius, perſequetur eum, atq; comprehendet: qui me rege deſerto, petierunt ſibi re-
1 Reg. 8. gem, ſicut & gentes reliquæ, & fecerunt contra voluntatẽ Dei. Deniq; & Samuel ideo eis dura regis exponit imperia, & filios eorum ac filias dicit regibus ſeruituras, vt ad dominum regem clementiſſimum conuertantur. Sed illi abſq; voluntate Dei principes extiterunt. Et non eis ſuffecit hoc ſcelus, niſi maiori impietate facinus duplicarẽt, vt argentum ſuum & aurum, quod acceperant ad diuitias, & ornatum, in idola verterent. Ergo Saul non ex voluntate Dei, ſed ex populi errore rex factus eſt. Et quia radicem pietatis nõ habuit, ſtatim vt regnare cœpit, impietate ſuccenſus eſt. Poteſt hoc quod dicit:

b ¶ *Ipſi regnauerunt, & non ex me: principes, &c.*] Etiam de Hieroboam accipi filio Nabath, & de ceteris principibus, qui ei in imperio ſucceſſerunt. Nec ſtatim, quia Deus Salomoni iratus eſt, regnum eius diuidi voluit, & idcirco Iſrael bene ſuſcepit regem. Debuerat n. iuxta legis præcepta in- C
terrogare dñm an vellet hoc fieri Nam & de Saluatore dicitur: quod oportcat quidem tradi filium hominis, ſed væ illi Matt. 26. b
per quem tradẽdus ſit. Diabolum, qui ponere cupit ſupra aſtra cœli nidum ſuum, aquilam ſępiſſime legimus: *Si exal-* Abdiæ 1. b
tatus fueris vt aquila, inde detra- Prou. 30. c
ham te dicit dominus. Oculus quoq; Sec. 70.
qui irridet patrem, & deſpicit ſenectutẽ matris, effodiatur ac rumpatur, & deuorẽt eum pulli aquilarum: per diabolũ ac dæmones, clarum viſionis ſuę lumen amit- Leuit 11. b
tẽs. Vnde in lege pcipitur, vt non comedamus aquilã. Hęc igitur aquila venit ſuper hæreticorum conciliabula, quæ quondã fuerant domus dñi, & idcirco venit, quia pũaricati ſunt fœdus eius, & legẽ Dei reliquerunt, & ſine cauſa inuocant eum & dicunt: Deus meus es, & cognouim' te: nos qui vocamur Iſrael, cernẽtes Deum, & vocamur nomine Chriſtiano. Fruſtra, inquit, hæc faciũt, cum ipſi ſibi reges conſtituerint, & contra meã fecerint voluntatẽ, & principes habeãt aduerſarios meos: quos ego neſcio, quia mei notitiã non merentur. Argentũ quoq; ſuum & aurũ, & quidquid habere poterant naturaliter, ſermones ac ſenſus, verterunt in idola, quę de ſuo corde finxerunt, & verterunt, nõ vt interirent, ſed quia verterunt, ideo interierunt. Neq; D
enim hac ratione fecerunt, vt peritent: ſed quia fecerunt, idcirco interierunt.

c ¶ *Proiectus eſt vitulus tuus Samaria, &c.*] In eo loco, in quo nos poſuimus, araneatum telas, in Hebraico ſcriptum eſt b ſebabim
[b] שבבים per [c] penultimam literam non vt quidam fal- c iod
ſe putant [d] שובבים, i. e. per [e]: quod Lxx. & Theodotio, d ſebaboim
πλανῶν interpretati ſunt, id eſt, ſeducẽs atq; decipiens: A- e vau
quila: errantib. ſiue conuerſis: Symmachus, inconſtans vel inſtabile, id eſt, ἀκατάστατος. Quinta editio ῥεμβόμενος vagus & f ſebabim
fluctuans. Nos ab Hebræo didicimus [f] שבבים proprie nominare aranearum fila per aerem volantia: quę dum videntur, intereunt, & in atomos, atq; in nihilum diſſoluuntur. Et rectè his Samariæ vitulus comparatur: quẽ eo tempore pro pretij magnitudine, quia aureus erat, populus adorabat Hoc quod ſupra dixerat: *Argentum ſuum, & aurum ſuum fecerunt ſibi idola, vt interirent*: nũc exponit manifeſtius: *Proiectus eſt vitulus Samariæ: iratus eſt furor meus in eos*: vel in vitulos, quia duos fecerãt, vel in Samariæ habitatores, qui eos adorabant. Porro quod in Lxx. legimus: *Proiice vitulũ tuum Samaria*: cohortatur habitatores eius, non vnius vrbis, ſed omnium decem tribuum, quæ appellantur Samaria: alioquin in vrbe Samaria vituli non erant: ſed in Dan & in Bethel. vt proiiciat vitulos, ſuper quos iratus eſt Deus: ſiue ἀποτρίψαι id eſt, defricet: vt quos multo tempore coluerat, paulatim defricet & emundet Illiſq, non audientibus conuertitur ad alios, & quaſi ad tertiam perſonam loquitur: *Vſquequo non potuerunt emundari?* Quæ iſta, inquit, inſania eſt; me dante locum pœnitentiæ, illos ad ſanitatem nolle conuerti? Et quia dixerat: *Proiice vitulũ tuum Samaria*: exponit qui iſte ſit vitulus, quia ex Iſrael & ipſe eſt: nõ ab aliis, ait, vitulum à gẽtib. accepiſtis vt Baal, & Aſtaroth 4. Reg 23. c
à Sidoniis. vt Chamos à Moabitis, vt Moloch ab Ammunitis: ſed vos ipſi & rex veſter Hieroboam, quod in Ægypto didiceratis, feciſtis in Iſrael: Aut qualis ille eſt Deus, qui manu formatur artificis? Deniq; vt aranearum fila diſſoluuntur in ventum, ita vitulus Samarię redigetur in nihilũ. Proiicit dominus hæreticorum vitulos, & Samariæ, qui ſe שבבים

dicunt

E dicũt legis præcepta ſeruare. Qui vituli hærẽt humo, operãtur in terra, nõ ſpiritu, nec oculos ad cælũ leuãt: & idcirco irat⁹ eſt furor d[omi]ni ſuper eos, & miratᷣ q̃ ſit tãta peruerſitas, vt nolint relinquere idola, q̃ ſibi fabricati ſunt, & ament ſordes hæreticas pro Eccleſiæ mundițijs. Quos vitulos: nõ accepit Iſrael (qui d[omi]num videre ſe fingit) à cæteris gentibus: ſed de ſcripturis ſanctis ſibi ipſe conflauit intelligentiæ prauitatem, & artifex eſt Dei ſui: qui cito peribit, & araneorum telas imitabitur, quæ leui rumpuntur attactu.

a ¶ *Quia ventũ ſeminabũt, &c.*] Aranearũ telis Samariæ vitulũ cõparat: idcirco metaphorã ſeruat in reliquis: vt quos aranearũ telas dixerat, cõparet vẽto, & turbini, culmiſq; nõ ſtãtib. & ſi ſteterint, farinã non habentibus, & ſi farinam inquit, fecerint, ab alijs deuorabitur. Et quia tam de hæreticis, q̃ de his, qui in Samaria fabricati ſunt idola, cõmunis eſt ſenſus, cõmuniter diſputãdum eſt. Iſti ventum ſeminãt, ſiue ἀνεμόφθορα, q̃ à vento corrupta ſunt ſemina q̃ medullã non habent, q̃ Græci ἀνάλευρα vocãt, & idcirco vacua ſeminantes, inania vacuaq; recipiunt: imo *ſeminantes in carne, de carne metunt corruptionem,* (Gal. 6. b) *& circumferũtur omni vento doctrinæ.* (Ephes. 4. c) Cumq; ventũ ſeminauerint, metunt turbines & tẽpeſtates: & primum quidem F culmus, hoc eſt ſtipula non erit ex his ſeminibus, nec aliquam poterunt ſpeciem ſegetis habere fœcundæ. Quod ſi raro acciderit, vt Eccleſiaſtici quid dogmatis ſimile habere videantur, ipſum germen & ſpica farinam non faciet. In cuius farinæ ſatis tribus mittit fermentũ Euangelica mulier: vt ſpiritus quo ſentimus, & anima qua viuimus, & corpus quo incedimus, in vnum ſanctum ſpiritum redigantur, iuxta Apoſtolum: (Matt. 13. c; Act. 17. f) *In ipſo viuimus, mouemur, & ſumus.* Quod ſi raro acciderit hæreticis, vt farinam quoque ſementis eorum faciat, de hac farina fiet ſubcinericius panis, qui non reſeruatur, & quem alieni comedent. (Sap. 7.) Vnde & nunc ait: quod & ſi fecerint farinam, alieni comedent eam. Alienos a. illos debemus accipere, de quibus ſcriptũ eſt: (Pſal. 19. ſ) *Filij alieni mentiti ſunt mihi.* Et in octauo decimo pſalmo: *Ab occultis meis munda me domine, & ab alienis parce ſeruo tuo.* Qui ſi iuſto viro non fuerint dominati: tunc immaculatus erit, & mundabitur à delicto maximo.

b ¶ *Deuoratus eſt Iſrael: quaſi vas immundum.*] LXX. pro immundo inutile trãſtulerunt. Immundum vas ſiue inutile, Hebræi matulã vocant: quo ad ſuſcipienda, & proijcienda ſtercora vti ſolemus. Huic immunditiæ idololatras & hæreticos comparat, qui miſcentur gentibus, dum Dei non cuſtodiunt veritatem, & facti vas in honorem, conuerſi ſunt in vaſa contumeliæ. Quid enim immundius dæmonico ſpiritu, & hæreticorum dogmatibus, quæ eos ethnicis miſcuerunt. Talis erat Iechonias idolis mancipatus, de quo per Hieremiam loquitur Deus: (Hier. 22. g; 2. Cor. 13. a) *Inhonoratus eſt Iechonias, ſicut vas cuius nulla eſt vtilitas.* E contrario Paulus qui dicere poterat: (Act. 9. c) *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Chriſtus?* appellatur vas electionis aureum, & argenteum: quia habebat ſapientiam, & eloquiũ, quo Chriſti Euangelium prædicabat. Quod aũt dicit deuoratus eſt vel abſorptus: hoc ſignificat, quod mixtus idolis, & nationibus, proprium Iſraelis & Chriſtiani nomen amiſerit.

c ¶ *Quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur, &c.*] Deuorat⁹ eſt, inquit, Iſrael, & factus eſt tanquam vas inutile, ſiue immundum: de quo non ſupereſt teſta, in qua hauriri poſſit aqua, aut

HEB.

vitulus Samariæ. ᵃ Quia ventum ſeminabunt, & turbinem metent: culmus ſtans non eſt in eo, germen non faciet farinam: quod & ſi fecerit, alieni comedent eam.

ᵇ Deuoratus eſt Iſrael: nunc factus eſt in nationibus quaſi vas immundum.

HEB.

ᶜ Quia ipſi aſcenderũt ad Aſſur: onager ſolitarius ſibi: Ephraim munera dederũt amatoribus, ſed & cũ mercede conduxerunt nationes: nunc congregabo eos, & quieſcent paulisper ab onere regis & principũ. ᵈ Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum, factæ ſunt ei aræ in delictum. ᵉ Scribam ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ repu-

SEPT.

Samaria. Quia corrupta vento ſeminauerunt, & ſubuerſio eorum ſuſcipiet ea: manipulus non habens vires, vt faciat farinam: quod ſi fecerit, alieni comedent eam.

SEPT.

Quia ipſi aſcenderunt ad Aſſyrios: germinauit apud ſemetipſum Ephraim: munera dilexerunt, idcirco tradentur in gentibus: nunc ſuſcipiam eos, & quieſcent paruum, vt vngant reges & principes. Quia multiplicauit Ephraim altaria, in peccatum facta ſunt ei altaria dilecta. Scribam eis multitudinem: legitima eius in aliena reputata ſunt

G modicũ quid igniculi. Et quia factus eſt vas immundum: ideo aſcenderunt in Aſſyrios imitãtes onagrum ſolitariũ: (Eſai 30. d) neque [enim] oues paſti à d[omi]no. ſed malè abutentes libertate ſua, & educti in captiuitatem: quos propheta plangit & dicit: Ephraim munera dederunt Aſſyrijs, & conduxerunt mercede amatores ſuos, de quib. ſcribit Ezechiel: (Ezech. 16. d) *Omnibus meretricib. dantur mercedes: tu autẽ dediſti mercedes amatorib. tuis, & è cõtrario factũ eſt in te.* Cumq; dederint dona gentib. & mercede ad auxiliandum ſibi cõduxerint nationes, cõgregabuntur ad pugnã, & victi pariter abducentur. Et quia amãt offerre aduerſarijs munera, ideo paulisp beneficiũ conſequẽtur: vt non ſoluant ſtipendia regi, & principibus donec perueniãt in Aſſyrios: vbi nequaquã tributa, & ſtipendia dabunt vt liberi, ſed redigentur in vltimam ſeruitutem. De hæreticis non ambiginus: quin iuxta errorem mẽtis ſuæ euntes ad Aſſyrios, aſcendere ſe putent, & nõ deſcendere. Vnde dicitur ad eos per Eſaiam: (Eſaie 22. a Sec. 70) *Quid factum eſt tibi nũc, quia aſcendiſtis oẽs in tecta vana?* quorũ Aſſyriorum prĩceps, eſt ſenſus magnus, (Eſaie 10. c Sec. 70.) Vnde in ſemetipſo germinauit Ephraim, præſumptione ſui æſtimans ſe creuiſſe. Siue onager factus eſt ſolitarius, vt nõ Eccleſiæ conſita, ſed diaboli deſerta penetraret. Amauit H munera pro errore ſuo: ipſi ſibi præmia repromittens, ſiue turpis lucri gratia omnia faciens. Vel certè dedit amatoribus ſuis dæmonibus munera atque mercedes: & cũ hoc fecerit, tradetur gentibus. Sicut .n. nationes corporalia ſimulacra venerantur, ſic iſti idola deos putant, quæ de ſuo corde finxerunt, & ideo reputabuntur in numero nationum. Sin autem, inquit, nunc & in præſenti ſæculo egerint pœnitentiam, & ſuſceperint eos: ceſſabunt paruum ſuper ſe regem cõſtituere, & principes eius. Vt intelligamus paruum regem diabolum, ad diſtinctionem magni regis, qui ſocietatem cum Belial habere non poteſt: ſed ſtatim vt receptus fuerit, de corde credentiũ fugat paruum regem, & principes eius. Iuxta Hebraicũ autem: congregabuntur in Eccleſia Dei, qui fuerant antea diſperſi, & mercede ſibi conduxerant nationes & quieſcent ab onere regis. (Super quo Apoſtolus ſciſſos ab Eccleſia increpat dicens: (1. Cor. 4. b) *Sine nobis regnatis, atque vtinam regnetis*) & à principibus, quos habent in ſynagogis diaboli conſtitutos.

d ¶ *Quia multiplicauit Ephraim, &c.*] Ducti, ait, in captiuitatẽ, ceſſabũt paulisper ab onere regis & principis: Et hoc patientur, quia Ephraim princeps eorum multiplicauit altaria: non in quibus immolaret domino, ſed in quibus peccatis peccata coniungeret: quæ altaria, id eſt, aræ, vertuntur ei in delictum, vt quanto plura fuerint, tanto illius ſcelera multiplicentur. Deinde vt ſupra dixerat: *Quid faciam tibi Ephraim, quid faciam tibi Iuda?* velut ambigens & requirens: quo medicamine ſanaret infirmum, & quibus conſilijs peccantem retraheret ad ſalutem.

e ¶ *Scribam ei, quaſi rurſus leges, &c.*] Quas prius dederã per Moyſen. Sed quid prodeſt vltra alias ſcribere, cum contempſerit eas quas ante ſuſcepit? An non contẽptus Dei eſt, quando me iubente, vt vnum in Hieruſalem eſſet altare, per omnes montes & colles idola fabricati ſunt, quibus irritarent dominum? Altaria quoq; idcirco fecerunt, non vt mihi placerent, ſed vt multis hoſtijs immolatis carnes earum comederent, iuxta illud quod Dominus loquitur in Euangelio: (Ioan. 6. a) *Amen amen dico vobis: quæritis me, non*

A Ioann. 6. c. *quia vidiſtis ſigna, ſed quia mãducaſtis de panib⁹, & ſaturati eſtis.* Omne.n ſtudiũ victimarum in eo babẽt, vt deuorent boſtias, non vt per eas placeant Deo: nec ſuſcipiet eas dominus, qnas non illi, ſed ſuo ventri immolauerũt & gutturi. Vnũ aũt eſſe altare in Eccleſia, & vnã fidem & vnũ baptiſma, Apoſtolus docet: Ephes. 4. ꝙ hæretici deſerentes, multa ſibi altaria fabricati ſunt: non ad placandum Deum, ſed in delictorũ multitudinẽ: ꝓpterea leges Dei accipere nõ merẽtur, cum eas quas acceperant ante, contempſerint. Et ſi ꝙ dixerint de ſcripturis; nequaquã diuinis verbis, ſed ethnicorũ ſenſib. comparandũ eſt. Iſti multas immolant boſtias, & comedũt carnes earũ: vnã Chriſti hoſtiã deſerentes, nec comedentes eius carnẽ, cuius caro cib. credentiũ eſt. Ioan. 6. f Quidquid fecerint, ſacrificiorũ ordinẽ ritũq; ſimulãtes, ſiue dederint eleemoſynã, ſiue pudicitiã repromittãt, ſiue humilitatem ſimulẽt, fictiſq; blanditijs ſimplices quoſque decipiãt: nihil de huiuſmodi ſacrificijs dominus ſuſcipiet.

a ❡ *Nunc recordabitur, &c.*] Inter ἀνομίαν, i. e. iniquitatem & peccatum, hoc intereſt: ꝙ iniquitas ante legẽ, peccatũ poſt legẽ eſt: & qui permanent in delictis, iniquitates eorũ dominus recordabitur, quas ante legẽ cõmiſerant: peccatorum aũt nõ recordabitur, ſed B faciet vltionem. Ideo a. & veterũ iniquitatum recordabitur, & peccata priſtina viſitabit: quia in Ægyptum ſunt reuerſi, vel auxilia poſtulantes, vel eoſdem colentes Deos, in quib. prius errauerãt, ἀνομίαν & ἁμαρτίαν. Oblitus eſt.n. Iſrael factoris ſui, & ædificauit delubra in excelſis: totos colles, & montes, & vmbroſas arbores Baal & Aſtaroth, & alijs idolis cõſecrãs. Iudas quoq; intelligens Iſraelẽ de Dei amore receſſiſſe, & viſitata eorũ peccata eſſe, non eſt cõuerſus ad dominum, ſed in vrbiũ munitione cõfiſus eſt: quas dominus deſtructurũ eſſe ſe dicit, & vſq; ad fundamentũ illius voraturũ. Illius, baud dubium, quin Iudam ſignificet, licet quidam fundamenta earũ, i. e. vrbium pro illius legant. Secundum a. anagógen, iniquitates, id eſt, ἀνομίαι & ἀδικίαι vocantur, quas ante baptiſmum cõmiſimus, & quæ nobis in baptiſmate ſunt dimiſſæ. Peccata autem, quæ poſt baptiſmum egimus, de quibus & in pſalmo ſcriptum eſt: *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, &* Pſal. 31. a *quorum tecta ſunt peccata.* Quæ omnia imputabuntur hæreticis: vt & veteres iniquitates, & noua eis peccata reddantur. Qui enim de Ægypto exierunt per confeſſionem Chriſti, perfidia in Ægyptum ſunt reuerſi. *Oblitus eſt Iſrael factoris ſui*, & creatore contempto alium ſibi finxit dominum. Iudas quoque, id eſt, vir Eccleſiaſticus, in malis operibus, vel in ſanctarum ſcripturarum interpretatione peruerſa, ædificauit ſibi vrbes munitas: non auxilio Dei, ſed artifici mendacio quas dominus igne ſui ſpiritus ſuccenſurum eſſe ſe dicit: & deuoraturum θεμέλια eius, id eſt, magnas & in modum turrium ædificatas domos, & fundamenta male poſita ſubuerſurum, ne poſſint ſacrilega contra Deum delubra conſtruere. Quidam vrbes à Iuda munitas in bonam partem accipiunt, & illud quod huic ſenſui cõtrarium videbatur Immittam ignẽ in ciuitates eius, & deuorabit ædes illius: ita temperare nituntur, vt poſtquã C venerit quod perfectũ eſt, id quod ex parte eſt deſtruatur. 1. Cor. 13. d Quod iuxta LXX. interpretes legimus, & in Aſſyrijs immunda comederũt: in Hebraico non habetur, & idcirco obelo prænotandũ eſt. Poſſumus aũt dicere ꝙ deſiderãtes Ægyptum Iſraelitæ capti ab Aſſyrijs, ibi immunda comederint, iuxta Ezechielem: qui eos in Ezech. 4. d Chaldæa idolothyta comediſſe deſcribit, & in tãtũ idolorũ polluta ſordibus, vt humano ſtercori compararentur. Hæretici quoq; quorũ principes ſunt Aſſyrij, de quibus crebro diximus, comedunt apud eos immunda, dum illorũ ſordibus inquinantur.

HEB.

reputatæ ſunt. Hoſtias offerent, immolabunt carnes, & comedẽt, & Dominus nõ ſuſcipiet eas. a Nunc recordabitur iniquitates eorum, & viſitabit peccata eorum. Ipſi in Ægyptum conuertentur. Et oblitus eſt Iſrael factoris ſui, & ædificauit delubra, & Iudas multiplicauit vrbes munitas: & mittam ignem in ciuitates eius, & deuorabit ædes illius.

SEPT.

ſunt altaria. Quia ſi immolauerint hoſtias, & comederint carnes, dominus non ſuſcipiet eas. Nunc recordabitur iniquitates eorum, & vlciſcetur iniuſtitias eorum. Ipſi in Ægyptum conuerſi ſunt. Et oblitus eſt Iſrael eum qui fecit illum, & ædificauerunt delubra, & Iudas multiplicauit vrbes munitas: & emittam ignem in ciuitates eius, & deuorabit fundamenta eius.

CAP. IX.

HEB.

NOli lætari Iſrael, noli exultare ſicut populi: quia fornicatus es à Deo tuo, dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici: Area & torcular non paſcet eos, & vinum mentietur eis. b Non habitabunt in terra domini: reuerſus eſt Ephraim in Ægyptum, & in Aſſyrijs pollutum comedit. Non libabunt domino vinum, & nõ placebunt ei: ſacrificia eorum, quaſi panis lugentiũ: omnes qui comedunt

CAP. IX.

SEPT.

NOli gaudere Iſrael & noli lætari ſicut populi: quia fornicatus es à Deo tuo, dilexiſti munera ſuper omnem aream tritici: Area & torcular non cognouit eos, & vinum mentitum eſt illis. Non habitauerunt in terra domini: habitauit Ephraim in Ægypto, & in Aſſyrijs immundum comedit. Non libauerunt domino vinum, nec placuerunt ei: ſacrificia eorum quaſi panis luctus eius: omnes qui manducauerint ea

CAP. IX.

NOli lætari Iſrael, &c.] Qui à Deo receſſerunt, cum Prouer. 18. a in profundũ venerint peccatorũ, & deſperauerint ſalutẽ ſuam, vniuerſa contemnent. Deniq; & Iſrael recedens à lege Dei, & colens idola, ex multis gentibus, vnam gentẽ eſſe ſe dicit: gaudens & gratulans ꝙ à Dei notitia receſſerit, & ſit gens miſta cum cęteris, & propterea nũc corripit eos & dicit: Ne gaudeas, ne læteris, nec putes te tale eſſe, vt ſunt cæteræ nationes. Aliter.n. neſciens Deũ, aliter pu- Luc. 12. f nitur recedẽs à Deo: quia, *ſeruus qui ſcit voluntatẽ domini ſui, & nõ facit eã, vapulabit multis.* Mercedẽ fornicationis tuæ, D areas multas & torcularia reputaſti, vt rerum oĩum abundantia frueteris: ideo area & torcular, triticum, vinũq; nõ facient, & mentietur eis torcular, ſiue negabit vinũ ſuum quo ſe inebriandos putabãt. Leginius ſub Achab, rege Iſ- 4 Reg. 6. f rael, & Helia propheta famẽ grauiſſimã fuiſſe in Samaria, ita vt matres filiorũ ſuorum cadaueribus veſcerentur. Eo tempore iuxta litteram, area & torcular non pauit eos, & vinum mentitum eſt eis, & in egeſtate tabuerunt. Dicitur ad hæreticos, ne exultent atque lætentur, & putent ſe cęterarum ſimiles nationum Illæ.n. non crediderunt in Deum: iſti vero ſub nomine Dei idola colunt, & fornicantur à Deo ſuo, & plures ſibi areas, & torcularia infinita multiplicant, & comedunt triticum, de quo efficitur panis luctus, & bibunt vinũ Sodomorũ, quod Deut. 32. e cum aſpidum felle calcatur. Et quia ſibi plura torcularia, & multas areas præpararũt, idcirco de vera & de vna area, & de torculari, quod calcauit dominus Ieſus, non veſcẽ- Eſa. 63. a tur, & non bibent: ſed quodcumq; ſe habere putauerint, mendacio deprauabitur.

c ❡ *Non habitabunt in terra Domini, &c.*] Non ſolum area, & torcular non pauit eos, & vinũ mentitũ eſt in terra Iſrael: qñ per triennium, & menſes ſex cuncta perierunt: ſed & ipſi habitatores recedent de terra dñi, & ducentur in terram alienam: ne habitent in terra ſancta, quam ſuis fornicationib. polluerunt. Reuerſus eſt, inquit, Ephraim in Ægyptum, & in Aſſyrijs pollutũ comedit. De hoc loco quidã ſupra addiderunt, *& in Aſſyrijs illicitũ comedit:* ꝙ in Hebrai- Sup. 8. inf. co non habetur, de quo iam diximus. b Cum autem fuerint in Chaldæa abſque templo & abſq; altari, non libabunt domino vinum, ſed dæmonibus, & non placebunt ei, qui libant dijs alienis; & qui in captiuitate retinentur, atq; in Aſſyrijs idolothyta comedunt, & quaſi panes lugentium ſunt.

E ſunt. Non eſt.n licitū de ſacrificiis comedere lugentiū, & ſi comederit, immundum fiet ꝙ illicitè oblatum eſt. Lugentium cœnas Græci νεκρόδειπνα vocant nos parentalia poſſumus dicere, ab eo ꝙ parentib. mortuis imolentur. Et non ſolū qui obtulerit, ſed etiam qui comederit de huiuſmodi cibis imundus erit. Panis.n. eorū, hoc eſt cibus quē offerunt non intrabit in domum dñi, q̃ deſtructa eſt, quæ Babylonio igne ſuccenſa eſt, ſed erit animæ eorum. Et eſt ſenſus, ſuæ gulæ, & ſuæ prouidēt voluptati. Cæterum mihi nō placent polluta: Non habitabūt in terra domini, qui ab Eccleſia receſſerunt & reuerſi ſunt mente in Ægyptū, & Aſſyriorū, i.e dæmonū comedūt ſacrificia, nec libāt domino vinū, quo inebriati ſunt in luxuriā, & nō placēt ei, nec illa quæ offerūt, nec ipſi qui offerunt. Sacrificia hæreticorū panis luctus eſt, & lachrymarū: oīa.n. q̃ faciunt, vertuntur in fletū: Nec audire poterūt: Matt 5. a *Beati lugentes, quoniā ipſi conſolabūtur*, ſed è cōtrario audiēt: Luc 6.b *Væ ridentib. quia ipſi lugebunt.* Quidquid offerunt non Deo, ſed mortuis offerunt, his videlicet qui ſceleratas hæreſes confinxerunt: & quicunq; de eorū comederit victimis, cōtaminabitur. Cæci in foueam ducentur à cæcis. Quidquid Matt 15.b fecerint, delitiarum cauſa faciunt, vt populum decipiant, F & domus deuorent viduarū. Panem luctus poſſumus dicere verba mortifera, quibus iniquitaté loquuntur contra dominum: qui panis nō ingreditur in domum Dei: hæreticorum enim conciliabula, non domus Dei appellantur, ſed ſpeluncæ latronum.

a ¶ *Quid facietis in die ſolemni. &c.*] Cū venerit, inquit, dies captiuitatis & ſæuiſſim⁹ hoſtes ingruerit: q̃ mea ſolēnitas eſt? quā ego placabilem habeo hoſtiā? quia me de meis hoſtibus vindicat, & iniuriæ ponit modum, & flagellat impios filios: quid igitur facietis in die feſtiuitatis domini? Reſpondete. Illiſq; tacētibus, ſibi ipſi reſpondet, imo quæ facturi ſint, diuinis oculis intuetur. Ecce, inquit, miſeria & vaſtitate p̃mentibus, & Aſſyrio atq; Chaldæo captos ligare cupientib. ad Ægyptium confugerunt: Ibi Memphis ſepeliet eos, q̃ eo tempore erat metropolis Ægypti, antequā a No Alexandria, quæ prius appellabatur a No ab Alexandro Macedone, & magnitudinem vrbis, & nomen acciperet. Quod aūt in Lxx. dicitur, ſepeliet eos Machmas. in Hebræo nō habetur: ſed b מחמד ꝙ appellant deſiderabile. Ex quo perſpicuū eſt falſos eos eſſe ſimilitudine literarū c & d ר: & pro Machmad, ꝙ oēs deſiderabile tranſtulerūt, putaſſe Machmas Ægypti ciuitatē. Poſſumus hoc ꝙ dicitur: ecce n. profecti ſunt à vaſtitate, Ægyptus congregabit eos, Mēphis ſepeliet eos, & de tribu Iuda accipere: quando interfecto Godolia Iſmahele, quem Nabuchodonoſor terræ 4 Reg 25.g p̃poſuerat: reliquiæ populi cum Hieremia propheta ad Ægyptū transfugerunt, & ibi perſequentib. poſtea Chaldæis, vel captæ ſunt, vel ſepultæ. Deſiderabile autem argentum eorum, quod vrtica poſſedit, villas & omnia ornamenta villarum intelligimus, q̃ pretio emuntur argenti. Quodq; ſequitur, lappa in tabernaculis eorum, longam ſignificat vaſtitatē, vt vbi quondam domus erant, ibi lappæ, & vrticę naſcantur, ac ſpinæ. Dicitur & ad hæreticos: Cum dies ſolemnis aduenerit, quid facturi eſtis? Pro die ſolemni, Aquila interpretatus eſt, tempus. Ex quo manifeſtum eſt;

b mahmad · c daleth · d res

Heb.

dūt illum contaminabuntur: quia panis eorū, animæ ipſorum, nō intrabit in domū domini. a Quid facietis in die ſolēni, in die feſtiuitatis domini? Ecce.n. profecti ſunt à vaſtitate: Ægyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos: deſiderabile argētū eorū, vrtica hæreditabit: lappa in tabernaculis eorū. b Venerunt dies viſitationis, venerūt dies retributionis. Scitote Iſrael ſtultum prophetam inſanū virum ſpiritualē, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ. c Speculator Ephraim, cum Deo meo propheta: laqueus ruinę ſuper omnes vias eius: inſania in domo Dei eius. Profunde peccauerūt, ſicut in diebus Gabaa: recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata

Sept.

ta contaminabuntur: quia panes animarum eorum, non intrabunt in domum domini. Quid facietis in die conuentus, & in die ſolemnitatis domini? Ideo ecce ibunt de miſeria Ægypti: & ſuſcipiet eos Memphis, & ſepeliet eos Machmas: argentum eorum interitus poſſidebit: Spinæ in tabernaculis eorum. Venerunt dies vltionis: Venerunt dies retributionis tuæ. Et affligetur Iſrael ſicut propheta inſaniens, homo qui habebat Spiritum: propter multitudinem iniquitatū tuarum multiplicata eſt amentia tua. Speculator Ephraim cum Deo Propheta laqueus tortuoſus ſuper omnes vias eius: inſaniam in domo Dei confinxerunt, corrupti ſunt ſecundum dies collis. Recordabitur iniquitates eorum, vlciſcetur ſuper peccata

non feſtum diē ſonare, ſed tempus retributionis: ſtatim.n. G ſequitur: Venerunt dies vltionis, venerūt dies retributionis tuæ. Ecce vaſtati eſtis à multis hoſtib⁹: Aſſyrij vos Chaldæiq; iugularunt fugiſtis ad ſæculum, & cæteris eſtis nationib. cōparati. ibi vos Memphis ſepeliet. ꝙ interpretatur pa ex ore, & eſt ſenſus: iuxta veſtras blaſphemias recipietis; & ꝙ locuti eſtis, in ſuppliciis ſentietis: deſiderabilia, h. e. dogmata q̃ vobis artifici cōpoſueratis eloquio (ꝙ interpretatur argentū) poſſidebit vrtica, q̃ vos æterno ardore cōſumet, & erit lappa vel ſpina in tabernaculis veſtris: ſpinæ quippe orietur in manib. eorū, qui inebriati ſunt calice Babylonio. Et in Euangelio legimus: turpes cogitationes, & curas huius mundi, & inhærentia vitia, ſpinas appellari, quæ ſurgentia in herbis frumenta ſuffocent. mei Prou 26.b Matt 13.b

b ¶ *Venerūt dies viſitationis, venerunt dies retributionis, &c.* Et in hoc loco error eſt ſolitus: vbi.n. nos interpretati ſum⁹: ſcitote Iſrael: h. e. Iſraelitæ, & in Hebraico legitur e ידעו: Lxx. trāſtulerūt ἐκακωθήσεται: i.e. & affligetur: f literam g ר putātes, & pro h, legētes ו: quorū alterū ſcientiā, alterū afflictionē vel malitiā ſonat. Venerunt dies igitur viſitationis, de quib. ſupra dixerat: Quid facietis in die ſolēni, & in die feſtiuitatis domini? venerūt dies retributionis. O Iſrael, nunc tua verba cognoſce: qui prophetā tibi vera dicentē, & prophetantē ſpiritu ſancto, ſtultū inſanū vocabas, iuxta illud ꝙ in Ramoth Galaad principes locuti ſunt ad Iehu: *Quia venit ad te iſte veſanus?* Igitur propter multitudinem iniquitatum tuarum, quibus in ſcelere diu debachatus es; non prophetam meum, ſed te inſanum eſſe cognoſce: quia ad hoc laboraſti, vt mea verba calcares. Pro amentia, id eſt μανίας: Aquila vertit ἐγκότου: quam nos vel iracundiam, vel memoriam doloris in latino poſſum⁹ dicere. Dies vltionis & retributionis, quidam interpretantur diem iudicij: quando affligetur Iſrael, qui nunc Deum ſe videre iactat, & non ſancto ſpiritu regitur, ſed dæmoniaco in partes varias circumfertur, neſciens quid loquatur, dicens Dei filium creaturam, ſanctum ſpiritum Deū negans. Et rurſum alium Deum bonum, alium mundi aſſerens creatorem: quorum veſania multiplex eſt, quia & iniquitates fuēre quamplurimæ. Quem nos ſtultum prophetam diximus, Lxx. Pſeudo prophetam interpretati ſūt. Et (ne eadem ſæpè repetentes, videamur lectoris prudentiæ diffidere) breuiter admonemus quidquid de Iſrael, & de Ephraim in hoc Propheta dicitur, ad hæreticos eſſe referendum: qui verè inſanientes, contra Deum loquuntur mendacia.

e iedeou · f iod · g daleth · h vau · i res

4 Reg 9.e · משגע · הנביא איול

c ¶ *Speculator Ephraim, cum Deo meo Propheta: laqueus ruinæ ſuper omnes vias eius: inſaniam in domo Dei eius, &c.*] Idcirco De⁹ principes dedit, vt populum corriperent delinquentem, & ad tectum iter retraherent. Vnde & ad Ezechielem loquitur: *Speculatorem te dedi domui Iſrael*: Ergo Hieroboam quaſi ſpeculator datus in populo eſt, & quaſi Propheta cum Deo meo: hoc eſt, cum Deo qui hęc Oſee loquitur. At illo (iuxta id quod ſupra ſcriptum eſt: *Laqueus facti eſtis ſpeculationi, & rete expanſum ſuper Thabor, & victimas declinaſtis in profundum*) etiam nunc populi Iſrael laqueus appellatur: eo quod oēs in laqueū eius corruant: maximè cum inſaniā in domo Ezech. 3.d Sup 5.a

A domo Dei poſuerit, ſiue cōfinxerit (id eſt in Bethel vitulū aureū fecerit hoc.n. interpretatur domus Dei & tam pro-
[Hebrew] funde in ſcelere peccauerit, ſicq; in impietatis barathrū ſit demerſus, vt vincat ſcelus, q quondā geſtum eſt in Gabaa, qñ vxoré leuitæ reuertentis de Bethlehē [illegible] necauere
Iud. 19 f cōcubitu. Poſſumus dies Gabaa & illud tempus accipere qñ pro Deo elegerunt ſibi regē de vrbe Gabaa, i.e. Saul. Et multo nunc eos dicit maiora peccaſſe, eligendo Hieroboā & adorando idola, quā eo tempore quo elegerunt Saul: hic.n. ſchiſmati etiā idololatria copulata eſt: ibi vero Dei cultus permāſit in populo: ideo recordabitur iniquitates eorū, qui nunc per patientiā putatur oblitus: & viſitabit peccata eorum, & vulnera quæ lōgo tempore cōputruerūt. Veteres ſcrutās hiſtorias, inuenire non poſſum ſcidiſſe Eccleſiā, & de domo domini populos ſeduxiſſe; præter eos q ſacerdotes à Deo poſiti fuerāt & ꝓphetæ, i.e. ſpeculatores. Iſti ergo vertuntur in laqueū tortuoſum, in omnib. locis ponentes ſcandalum: vt quicumq; per vias illorum ingreſſus fuerit, corruat, & in Chriſto ſtare non poſſit: varijſque abducatur erroribus, & ſemitis tortuoſis ad præcipitia deferatur.

HEB.

peccata eorum. Quaſi vuas in deſerto inueni Iſrael: quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorū. Ipſi autē intrauerunt ad Beelphegor, & abalienati ſunt in confuſionem, & facti ſunt abominabiles, ſicut ea quæ dilexerūt. [b] Ephraī quaſi auis auolauit: gloria eorum à partu & ab vtero, & à conceptu. Quod & ſi enutrierint filios ſuos, abſque liberis eos faciā in hominibus. Sed & væ eis cum receſſero ab eis. Ephraim, vt vidi, Tyrus erat fundata in pulchritu-

Hi ſunt ſpeculatores Ephraim, qui inſaniam in domo domini finxerunt: hoc eſt in Eccleſia, ſiue in ſcripturis ſanctis, peruerſe eas interpretantes: vel certè in vnoquoq; credentium, qui
B domus Dei rectiſſimè nominatur. Propterea corrupti ſunt,
Eſaia. 22.a & interierunt iuxta dies collis, quando iniquitatem in ex-
Sec. 70. celſo locuti ſunt, & aſcenderunt in tecta vanā. Recordabitur Deus iniquitatis eorum, per quam iniquè geſſerunt in proximum, educentes eum de Eccleſia, & viſitabit peccata eorum, quibus in ſuas animas peccauerunt. Hoc eſt q in
Pſal. 139.b pſalmo legimus: *Iuxta ſemitam ſcandalū poſuerunt mihi.* Niſi
Ioan. 14.a .n. quis Dei viderit ſemitam, i e. Chriſti nomen audierit, non ingredietur per eam. Idcirco & hæretici ſub nomine Chriſti iuxta ſemitam ponunt laqueos, vt qui Chriſto calcare ſe credit (de quo legim[*], quod ipſe ſit via) calcet & in eorum laqueis, qui inſaniam in domo Dei confinxerunt.

a ¶ *Sicut vuā in deſerto, &c.*] Pro quo in exemplaribus legimus, & facti ſunt dilecti, quaſi abominabiles: q magis cōgruit veritati. Cum oīs orbis eſſet deſertus, & Dei notitiā non haberet, inueni, ait, populum Iſrael quaſi vuam in ſolitudine, & quo modo eū inuenerit dicit: Sicut prima poma ficulneæ, in cacumine eius vidi patres eorū: Ergo in Abrahā, in Iſaac & Iacob inuentus eſt populus. Et nota proprietatē: parentes vidētur, populus inuenitur, & in vtroq; vinea eſt, & ficulnea, ſub quibus requieſcere dicitur qui
Num. 25 a confidit in domino. Ipſi autē educti de Ægypto, fornicati ſunt cum Madianitis, & ingreſſi ſunt ad Beelphegor idolum Moabitarū: quem nos Priapum poſſumus appellare.
בעל- Deniq; interpretatur Beelphegor, idolum, tentigines ha-
פעור beos in ore, id eſt, in ſummitate pellem, vt turpitudinem mēbri virilis oſtenderet. Et quia intrauerunt ad Beelphegor, idcirco abalienati ſunt à Deo, & cū uſioni ſua, id eſt, idolo mancipati: vt pp quod receſſerant à Deo, illud co-
2 Pet. 2 d lerent, ſecundum q ſcriptum eſt: *A quo .n. quis ſuperatur, huius & ſeruus e.:* vt ſicut gulæ ſeruientes, habent ventrem Deum ita qui libidini deſeruiunt, habēt Deum Beelphe-
Philip. 3 d gor. *Et facti ſunt*, inquit, *abominabiles, ſicut ea quæ dilexerunt:*
Pſal 134 d iuxta illud quod ſcriptum eſt in pſalmis: Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis: vt non ſolū idololatræ, ſed idola nuncupentur. Dicente autem domi-
Eſaia 63 a no in paſſione ſua: *Torcular calcaui ſolus, & de gentibus non*
Pſal 11.a *eſt vir mecum*, & in pſalmo: *Saluum me fac domine, quoniam*

defecit ſanctus: Cum oīs mundus teneretur in peccato, & gē- C
tes ignorarent Deum, & Iſrael repuliſſet quē ante cognouerat primum in Apoſtolis, & in Apoſtolicis viris inuenit dñs Iſrael, populū Chriſtianum & ſe [illegible] videntē Deum, & dulciſſimis eorū ſatiatus eſt fructibus, [illegible] & ficu: [illegible] ſi in deſerto inuenitur, & necdū maturo tempore, ob raritatē maioris ſunt gratiæ. Ipſi aūt, hoc eſt Iſrael, (q ſibi Chriſtianum nomen aſſumunt neq; .n. de patrib. intelligendū eſt) intrauerūt ad idolū Beelphegor, q habet in ore pellem. Quidquid.n. loquitur hæreticus, mortiferū eſt, & à viuēte Dei ſermone ſeiūctū. Siue intrauerunt ad libidinē: difficile eſt, hæreticum reperire, qui diligat caſtitatem: non q eam ꝓferre deſiſtat in labijs; ſed q non ſeruet in conſcientia: aliud loquēs, & aliud faciens: vnde & abalienati ſunt à Deo, & habent gloriam in cōfuſionem ſuā, & facti ſunt abominabiles; qui prius diligebantur in patribus. Si aūt[c] voluerimus legere: facti ſunt abominales, ſicut dilecti (q tamen in Hebraico nō habētur) dicimus, ita factos eſſe gētiles, qui ſunt abominabiles; quomodo & hæreticos, qui prius diligebantur in patribus, hoc eſt, vt & hi, & illi pariter abominales ſint.

SEPT.

*peccata eorum. * Sicut vuam in deſerto inueni Iſrael, & ſicut ficum in arborem ficus, temporaneam, vidi patres eorum. Ipſi autem ingreſſi ſunt ad Beelphegor, & abalienati ſunt in confuſionem: & facti ſunt abominabiles ſicut dilecti. Ephraim quaſi auis auolauit: gloria eorum in partu. & in parturitionib. & cōceptu. Quia etiam ſi enutrierint filios ſuos; ſine filijs erunt in hominibus: quia & væ eis eſt: caro mea ex eis. Ephraim, ſicut vidi, in captionē præbuit filios ſuos & Ephra-*

b ¶ *Ephraim quaſi auis auolauit: gloria eorū à partu & ab vtero, & à conceptu. Quod & ſi, &c.*] Multū in hoc loco inter ſe diſcordant interpretes. In eo.n. loco in quo nos diximus, væ
eis cum receſſero ab eis, Lxx. & Theodotio tranſtulerunt, D
væ eis, caro mea ex eis: quærenſq; cauſam cur ſit tanta varietas, hāc mihi videor repperiſſe: Caro mea, lingua Hebræa
dicitur:[k] בשרי. Rurſum ſi dicamus, receſſio mea; ſiue de- k beſari
clinatio mea, dicitur[l] בשורי. Lxx. igitur & Theodotio pro l beſuri
eo, quod eſt receſſio mea, & declinatio mea, verterūt, caro mea. Rurſum vbi nos poſuimus, Ephraim, vt vidi, Tyrus erat, Lxx. interpretati ſunt [Greek], i.e. venationē, ſiue capturā. Aquila & Symachus & Theodotio, petrā duriſſimā, i.e.
ſiliceo, q̄ lingua Hebraica appellatur[m] צור: q ſi legamus m ſur
[n] צר, Tyrus dicitur: Putantes aūt Lxx. interpretes ob lite- n Sor
rarum ſimilitudinē[o] ר & [p] ד, non eſſe [q] ר, ſed [r] ד: legerunt o res
[s] ציד, id eſt venationē ſiue capturam: vnde & [t] בית ציידה do- p daleth
q res
mus dicitur venatorum. Diuerſitatem interpretum dixi- r daleth
mus, reuertamur ad ſenſum: Ephraim, id eſt, decē tribus, s ſiod
quaſi auis auolauit in captiuitatem, & de ſuo receſſit loco. t beth ſaida
Auem autē appellauit, vt velocem in Babylonem tranſitum demonſtraret: Sin autē legerimus, quaſi auis auolauit gloria eorū: hoc dicimus q Dei ab eis receſſerit & auolauerit auxiliū. Quodq; ſequitur, à partu, & ab vtero, & à conceptu, dupliciter intelligi poteſt: vt gloria quæ auolauit ab Ephraim etiam à partu, & ab vtero, & conceptu eorum recedat, hoc eſt deſerat filios eorum, & poſteros derelinquat. Aut certè dicimus oēm gloriam Iſrael habuit in multitudine, & in eo ſe maiorem arbitratus eſt Iuda fratre ſuo; quia ipſe decem tribubus, ille duabus præfuit. Vnde dominus loquitur: q etiam ſi enutrierint filios, & liberorum multitudinem congregauerint, tradent neci, & tunc eis verum incumbat væ, cum ab eis receſſerit Deus. Et cōſequenter exponit, qualis quondam fuerit Ephraim, qui nunc deſertus eſt, tam pulcher, inquit, erat, & ſic Dei vallabatur auxilio, vt Tyrus mari cingitur: vel certè, vt ſcopulus duriſſimus: qui fixus in terra, omnes cōtemnit procellas, & de turbinibus ventiſq; non curat. Ipſe autem, id eſt, Ephraim ſiue Tyrus, quæ erat fundata in maris pulchritudine, educet ad captiuitatem filios ſuos. Multi hoc
capitulū ad Azaelis tempora referunt, qui obſedit Sama- 4 Reg 13.
riā, & longo tempore afflixit fame: vt leuius arbitrentur obſeſſi

E obſeſſi gladio perire q̃ inedia. Nos autẽ dicamus iuxta tro-
pologiã: Ephraim, id eſt, hæreticos quaſi auem de Eccleſia
receſſiſſe: & oẽm habere gloriam in partu, & in conceptu,
ſi multos genuerint filios: quos dominus comminatur,
ſi enutriti fuerint, puniendos, & puniendos non ab alio
quolibet, ſed ab ipſo domi-
no, quoniã filios fornicatio-
nis generarint, & verum illis
fit væ, cũ Deus receſſerit ab
eis. Simulq; replicat qualis
fuerit Ephraĩ: quãdo, inquit,
in Eccleſia erat, ita ſæculi hu-
ius tentationib. quaſi Tyrus
maris fluctib. tundebatur, &
tamen nihil aduerſi poterat
ſuſtinere, quia habebat fun-
damẽtũ Chriſti: ſuper quo æ-
dificata domus, euerti non
põt. Nũc autẽ filios ſuos edu-
cit ad interfectorẽ, h. e. ad dia
bolũ. Et pulchrè dixit, edu-
xit, i. e. de Eccleſia facit exire
foras: poſſumus filios Ephraĩ,
cogitationes peſſimas dice-
re, & contraria dogmata ve-
ritati: quę interficit dominus
ſpiritu oris ſui & eos tales li-
beros habere nõ patitur, & æ-
terno interitui derelinquit.
Quod autẽ in LXX. legimus:
Caro mea ex eis Ephraĩ, quo
modo vidi, in venationẽ præbuit filios ſuos, ita intelligi-
mus: Si Chriſtus caput eſt corporis, i. e. Eccleſiæ, oẽs nos
Chriſti & Eccleſiæ mẽbra ſumus: qui ergo de Eccleſia re-
ceſſerit, Chriſti corpus lacerat: igitur & Ephraim caro fuit,
& membrũ Domini Saluatoris. Sed in venationem p̃buit
filios ſuos: in venationẽ autem eorũ, de quibus ſcriptum
F eſt: *Anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo venantium.* Et
Pſal. 123. a eduxit de Eccleſia liberos ſuos, ad occaſionẽ ſiue ad vul-
nerandum: vt vulnerentur ab his qui mittunt ardentes ſa-
gittas, vt percutiant pariter & exurant.
a ¶ *Da eis domine, &c.*] Si his, quæ Deus pro benedictione
donauit, malè abutamur, & in contrariũ quam ab eo data
ſunt conuertantur: expedit vt auferantur à nobis. Denique
lingua data eſt ad laudandũ dominũ Deum, & quæ bona
ſunt eloquenda: ſi quis ea abutatur in blaſphemiam, con-
tra hunc pſalmiſta dominum deprecatur: *Muta fiant labia*
Pſal. 30. e *doloſa, quæ loquuntur aduerſus iuſtum iniquitatem, in ſuperbia &*
in abuſione. Et in alio loco: *Diſperdat Dominus vniuerſa labia*
Ibid. 11. a *doloſa, & linguam magniloquam.* Quia igitur Ephraim gloria-
batur in vtero, & in cõceptu, & in partu, & in populorum
multitudine: propheta dominum deprecatur & dicit: Da
eis domine, Sibique ipſe reſpondit: Quid dabis eis? & ſta-
tim infert: Da eis vuluam ſterilem, & vbera arentia, ne
habeant cauſas ſuperbiæ, vt in quo ſibi gloriari ſolent, in
eo confundãtur. Quod & de magiſtris contrariorum dog-
matum intelligi poſſe perſpicuum eſt, qui in populorum
multitudine gloriantur, & in ijs liberis quos nutrierunt ad
interitum, vt educerent eos de Eccleſia, & educerent ad
interfectorẽ. Tot. n. diabolus iugulat, quot hæretici in er-
rore genuerũt filios. De iſtiuſmodi anima dicitur: *O ata ſte-*
Sapien. 3. c *rilis immaculata, quæ non cognouit cubile in peccato:* Beatus eſt
ſec. Græcũ cod. .n. vir Eccleſiaſticus, qui cõparatione hæretici in errore fi-
lios non procreat. Et in alio loco legimus. *Melius eſt fil os*
Sap. 4. a & *non habere cum virtute. Ex iniquo. n. concubitu ſemen peribit: cum*
3. d ſec. *longi fuerint tempor s, reputabuntur in nihilum & ignobilis in no-*
Græc. cod. *uiſſimis erit ſenectus eorum: Fœcunda enim impiorum multitudo*
ad nihilum eſt vtilis: neq; enim exiſtimare debemus, q̃ vuluã
ſterilem, & vbera arentia corporaliter deprecatus ſit.
1. Reg. 10. b ¶ *Omnes nequitiæ eorum in Galgal, &c.*] In Galgal Saul vn-
ctus in regẽ eſt, Samuele iram Dei populo nunciante. Ibi,
inquit, exoſos habui eos: & ſibi regem hoĩem poſtulantes
à meo imperio receſſerunt: Siue quia Galgal idololatriç
locus eſt, vbi omnia ſcelera commiſerunt. Verum quia Gal-
גלגל gal interpretatur reuelatio aut κυλισμοὶ, id eſt volutabra:

Heb.

chritudine: & Ephraĩ educet ad interfectorem filios ſuos.

Heb.

Ephraim vt educeret ad interfectionem filios ſuos.

a Da eis domine: quid dabit eis? da eis vuluam ſine filijs & vbera arentia. b Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exoſos habui eos. c Propter malitiam adinuentionum eorum de domo mea eijciam eos. Non addam vt diligam eos: omnes principes eorum recedentes

Heb.

d Percuſſus eſt Ephraĩ: radix eorum exiccata eſt fructum nequaquã facient. Quod & ſi genuerint, interficiam amantiſſima vteri eorũ: Abijciet eos Deus meus, quia non audierunt eum, & erunt vagi in nationibus.

Sept.

Doluit Ephraim radices ſuas: areſactus eſt fructum nequaquam affert. Quia & ſi genuerint, interficiam deſiderabilia ventris eorum. Repellet eos Deus, quia non audierunt eum, & erunt vagi in nationibus.

Cap. Cap.

oẽs malitias hæreticorum dicit eo tempore reuelandas, cũ G
eis dederit Deus vuluam ſterilẽ, & vbera arentia, & vide-
rint ignominiam ſuam. Et qui ſe iactabant per ſuperbiam,
q̃ ad excelſa conſcenderent, deuoluentur in terrã, ſiue ad
in eros pertrahentur. Verè hæretici odio Dei digni ſunt,
qui loquuntur contra domi-
num mendacium, de quibus
dicit in conſequentibus.
c ¶ *Propter malitiã adinuentio-*
nũ, &c.] Et de hæreticis quidẽ
non eſt dubiũ, quin de domo
Dei eiecti ſint, & non addat
vt diligat eos, quãdiu in erro-
re permanſerint: oẽſq; prin-
cipes eorũ recedentes à Deo
ſunt, ſiue inobediẽtes, vt Va-
lẽtinus, Marciõ, & cæteri. Poſ-
ſumus principes hæreticorũ
dæmones dicere, qui verè à
Deo receſſerunt, & appellan-
tur principes, iuxta q̃ domi-
nus loquitur in Euangelio:
Venit princeps huius mundi, &
inuenit in me nihil. Et Apoſtol° Ioan. 14. d
aduerſus poteſtates, & princi Epheſ. 6. b
patus, & rectores tenebrarũ
iſtarum pugnare nos dicit.
Quęritur aũt iuxta hiſtoriam
quo modo de domo ſua eie-
cerit eos, i. e decẽ tribus, cum
in domo Dei nõ fuerint? Sed
domum Dei vel terram ſanctã appellabimus, in quã intro
ducti ſunt: vel falſum nomen Iſraelis: vel q̃ ad eos, quaſi
ad populũ Dei mittebantur prophetæ: quod autẽ non ad-
dat, vt diligat eos, & oẽs reges Iſrael à Deo fuerint recedẽ-
tes, perſpicuũ eſt: vſq; hodie n. permanent in captiuitate.
Alij hoc quod ſcriptum eſt: *de domo mea eijciam eos;* ad re- H
gnũ Iuda referri arbitrantur, quod & ipſi ducendi ſint in
captiuitatem. Sed quo modo eis poterit adaptari: non ad-
dam vt diligã eos, cum poſtea Hieroſolymam ſint reducti:
& omnes principes eorum recedentes: cum legerimus Da-
uid Aſa, Ioſaphat, Ezechiam, Ioſiam, reges fuiſſe iuſtos?
Vnde ad Chriſti tempora tranſeundum eſt, quod in ad-
uentu eius erecti ſint de domo Dei, & nequaquam ſaluen-
tur vt Iſrael, ſed vt populus Chriſtianus. Vnde & dominus
fecit ſibi flagellum de funiculis, & eiecit eos de templo:
quia domum patris eius fecerant domum negotiationis. Ioan. 2. a
d ¶ *Percuſſus eſt Ephraim: radix eorũ, &c.*] Metaphoram ſu-
mit ab arbore: cuius ſi radices aruerint, fructum afferre nõ
poterit, & ſi paululum fecerit, ſtatim in ipſo flore ſiccabi-
tur. Dicit autem de Ephraim; cuius radix aruit, quia Deũ
in quo fundatus erat perdidit: ſiue patres ſuos Abraham,
Iſaac, & Iacob, in quibus radicẽ miſerat, habere non me-
ruit, & propterea fructum iuſtitiæ non faciet: q̃ & ſi fece-
rit interficiam, inquit, amantiſſima vteri eius, iuxta id q̃
ſupra dixerat. ſi enutrierint filios ſuos, abſque liberis eos
faciam in hominibus: vnde & abiecit eos Deus, & fecit ire
captiuos, & erũt vagi in nationibus. Poſſumus hoc ipſum,
& de omnibus Iudæis dicere: quorũ quia principes à Deo
receſſerunt, commouentes populũ vt eum ad mortẽ expe-
terent: propterea eiecit eos de domo ſua, & nõ addet, vl-
tra diligat eos: Percuſſit radicem eorũ & exiccauit, & fru-
ctũ vltra nõ facient: quod & ſi fecerint, & viſi fuerint ſcri-
pturam ſanctam legemq; meditari, & quaſi amantiſſimos
filios aliquid ſcientiæ atq; doctrinæ de ſuo corde protule-
rint, aduerſante domino ſuccidentur. Abiecit. n. eos Deus
omnium prophetarum, quia non audierunt eum: & vagi
erunt in nationibus, non habentes altare, non ſedem, non
ciuitatem propriã. Vnde & Dauid loquitur in pſalmo: *Ne*
occidas eos, ne quã do obliuiſcãtur populi mei: diſperge illos in virtu Pſal. 58. b
te tua. Et in alio loco: *Secundum multitudinem impietatum eo-* Pſal. 5. a
rum expelle eos, quoniam irritauerunt te domine. De hac arbore
etiam in Euangelio legimus: *Iam ſecuris ad radices arboris po-* Matth. 3. a
ſita eſt. Omnis arbor quæ non facit fructum bonũ, excidetur & in
ignẽ mittetur. Hæreticos fructus facere non poſſe virtutum,
quia

A quia dn̄um perdiderunt (in quo iuxta Apoſtolum radicati eſſe debuerāt & fundati) nemo dubitet: ꝙ & ſi fecerint, & aliquos vteri ſui fœcunditate generarint, domino aduerſante morientur. Siue quia fructus eorū, vniuerſa q̄ fingūt, & de ſuo corde generāt, areſient & peribunt, & erit cūctis perſpicuū, ſiccā radicē fruges afferre nō poſſe. Iſti abiiciētur, imo abiecti ſunt à Deo, quia nō audierūt eum dicentem: *Ne transferas terminos, quos poſuerūt patres tui.* Et idcirco vagi erunt in nationib. nūc ad has nūc ad illas ſentētias trāſeuntes: dū non eis placet, ꝙ ſemel repererint, ſed ſemper vetera mutāt nouis, & ethnicorum imitantur errores. Deut. 19. d

CAP. X.

HEB.

VItis frondoſa Iſrael, fructus adæquatus eſt ei: ſecūdū multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria: iuxta vbertatē terræ ſuæ exuberauit ſimulachris. b Diuiſum eſt cor eorum, nūc interibunt: ipſe confringet ſimulachra eorum, depopulabitur aras eorum. c Quia nunc dicent, non eſt rex nobis, non enim timemus dominum, & rex quid faciet nobis? loquimini verba viſionis inutilis, & ferietis fœdus, & germinabit quaſi amaritudo iudicium ſuper ſulcos agri.

CAPVT X.

גפן בוקק VItis frondoſa Iſrael, &c.] Pro vite frōdoſa, Aquila interpretatus eſt, ἔνυδρος, q̄ nos aquoſam vel ὑλώδη, poſſumus dicere, eo ꝙ vini pdat ſaporē: Symachus ὑλομανοῦσαν, q̄ tota in frondib. creuerit. Vites, quæ putatæ à vinitore nō fuerint, in flagella, frondeſq́; luxuriant, & humorem quē debuerāt in vina mutare, vana frondiū & foliorū ambitione diſperdunt. Iſtiuſmodi vitis dānoſa eſt agricolis. Talis fuit Iſrael, creſcēs in multitudine populorum, & non reddēs fructus agricolæ Deo. Dicamus & aliter. *Vitis frondoſa*, ſiue iuxta Lxx. εὐκληματοῦσα, id eſt, bonas habens propagines, & flagella fructifera, mul-
B tos botros attulit, & vuarum fœcunditas ramorum magnitudinem coæquauit: ſed hæc, quæ prius talis erat, antequam offenderet Deum, poſtea abundantiam fructuum vertit in offenſæ multitudinem: vt quando plures haberet populos, tanto plura ędificaret altaria, & abundantiā ter-
מצבות ræ numero vinceret idolorū. Pro ſimulacris. Lxx. verterūt στήλας, quas nos ſtatuas, vel titulos appellamus, qui propriè dęmonū ſunt, aut hoīum mortuorum. Ita & hæretici, dum eſſent in Eccleſia plantati, & creſcerēt in domo Dei, vocabantur vinea Sorech, & afferebāt vberrimos fructus, poſtea vero quāto plures facti ſunt, tāto ſibi multiplicauerunt altaria: vt pro vno altari, ꝙ verum eſt, plures erroris ſui aras extruerent, & iuxta vbertatē terræ ſuę exuberauerunt ſimulacris. Hęreticorum terra fœcūda eſt, qui à Deo acumen ſenſus & ingenij percipientes, vt bona naturæ in Dei cultū verterent, fecerunt ſibi ex his idola. Nullus.n. poteſt hęreſim ſtruere, niſi qui ardentis ingenij eſt, & habet dona naturę. q̄ à Deo artifice ſunt creata. Talis fuit Valentinus, talis Marcion, quos docuſſimos legimus. Talis Bardeſanes, cuius etiā Philoſophi admirantur ingenium. Iſti ergo terrę ſuæ bona verterunt in titulos mortuorum: quia omnis doctrina eorum non ad viuentes refertur, ſed ad mortuos, tam eos, quos colunt, quam illos, quos decipiunt.

b ❡ *Diuiſum eſt cor eorū, &c.*] Tradūt Hebręi huiuſcemodi fabulam, ſuſpicionem ſuā ſcripturarū auctoritate confirmantes: Quādiu & reges & populi pariter vitulos aureos adorabant, & habebāt in impietate cōſenſum, non venit captiuitas. Extremus rex decem tribuum fuit Oſee: de
4 Reg 17. a quo ſcriptū eſt, quod fecerit quidem malum Oſee in conſpectu domini: ſed nō ſicut reges Iſrael, q̄ fuerunt ante eū:
Ibid. b cuius nono anno Salmanaſar rex Aſſyriorū cepit populū Iſrael, & eduxit eos in Aſſyrios, & habitare fecit iuxta flumē Gozā in ciuitatib. Medorū. Quæritur ergo quare ſub peſſimis regib. capti nō fuerint, ſed ſub eo qui cœperat ex parte aliqua ad meliora conuerti? Ad ꝙ hæc inferunt: excuſabat ſe primū popul' & dicebat, regum paremus imperiis, nec poſſumus eorum reſiſtere tyrannidi: colimus vitulos, quos adorare cōpellimur: in diebus autem Oſee ab eodem rege præceptū eſt, ne tanto ſtudio vituli colerētur, ſed qui C
vellet, iret in Hieruſalē, & in tēplo ſacrificaret Deo: huic, aiunt, ſentētiæ populus contradixit. Et hoc eſt, ꝙ nunc dicit: diuiſum eſt cor eorum, h. e. regis & populi, & nulla excuſatione remanēte, nunc interibunt & tradentur æternæ

CAP. X.

SEPT.

VItis frōdoſa Iſrael, fructus abundans in ea: ſecundum multitudinem fructuum ſuorum multiplicauit altaria: iuxta bona terra eorum ædificabunt titulos. Diuiſerunt corda ſua, nunc peribunt: ipſe ſuffodiet altaria eorum, affligentur tituli eorum: Propterea nunc dicent, non eſt rex nobis: quia non timuimus dominum, rex autem quid faciet nobis? loquens verba, occaſiones mendaces: diſponet teſtamentum, orietur ſicut gramen iudicium ſuper deſertum agri.

captiuitati ſtatim.n. vt populus diſſenſit à rege, venit interitus. Quodq. ſequitur ipſe cōfringet ſimulacra eorū: de Deo dicit: araſq. depopulabitur: non ꝙ Deus ipſe ꝓpria hoc fecerit manu, ſed ꝙ per hoſtes volūtas ei' expleta ſit. Hæreticorū inter ſe corda diuiſa, & cōtrariis repugnare ſētētiis, etiā ipſi nō negāt, dum diuerſa ſentiūt: Vnde diſperdētur, & cōfringet ſiue ſuffodiet dominus ſimulacra vel altaria eorū, q̄ de ſuo corde finxerunt, & vaſtabit titulos, quib. ſingulis ſuis appellantur nominibus, *& vocauerunt nomina ſuper terras ſuas*, vt nequaquā Chriſti Eccleſię, ſed illius vel illius eſſe dicantur. יערף מזבחו תם Pſal. 84. a
c ❡ *Quia nunc dicēt nō eſt, &c.*] Poſtq̄ cōfregerit Deus ſimulacra Iſraël, & depopulatus fuerit aras vel ſtatuas eorū, & extrema captiuitas venerit, dicēt, nō eſt rex nobis. Et ne in longū tempus putent ſententiā protelari, addidit: Nunc dicent, quando vaſtentur, q̄n ſentient Oſee regem vltimum à ſe eſſe ſublatum: ideo rex ablatus à nobis eſt, quia non timuimus dominum verum regē: homo.n. rex prodeſſe quid poterat? Dicite quid vultis, errores veteres ſuſpirate: pollicemini vobis ꝓſpera, q̄ D
vertentur in contraria: fœdus ferietis, nequaquā cū Deo, ſed cum mendacio: Et poſt fœdus (quod Lxx. interpretati ſunt, teſtamentum) germinabit vobis, non ſeges fœcunda frumenti, non ſaltem iumentorum cibus, hordeū, non legumina varia, non vites quæ fructus ſuos in muſta deſudant: non poma arbores germinabunt, q̄ humorem terræ in varios mutāt ſapores: ſed orietur vobis amaritudo, imo amaritudinis iudiciū: ſiue ἄγρωστις, quā Latinè in gramen vertimus. Eſt.n. genus herbæ calamo ſimile. q̄ per ſingula genicula, fruticem ſurſum, & radicem mittit deorſum: rurſuſq; ipſi frutices & virgulta alterius herbę ſeminaria ſūt: atq; ita in breui tempore, ſi non imis radicibus effodiatur, totos agros veprium ſimiles facit. Deniq; etiam ſi ſicca eius aliqua pars dummodo geniculum habeat, ſuper cultā terram ceciderit, oīa replet gramine. Hęc diximus iuxta Lxx interpretes: cæterum in Hebraico ראש ſcriptū habet: ꝙ in amaritudinem vertitur, hoc eſt amaritudinis iudiciū, de כראש
quo & dominus loquitur in Euangelio: *In iudicium ego in mundū iſtum veni* & de aliis ſcriptū eſt, ꝙ recipiant ampli' iudicium. Diſcipuli quoque contrariorum dogmatum, cum eorum fuerint contrita mendacia, & aræ luciq; ſubuerſi, ſero dicent: Non habemus reges, qui nobis prius imperauerant, quibus decipientibus, dominum non timuimus: quid enim nobis profuit illos ſequi, quorum in neceſſitate non ſentimus auxilium? Hęc loquentur quærentes aliquā excuſationē, vt non per ſe, ſed per doctores peſſimos errasse videātur. Vnde & Lxx. verba eorū, excuſationes falſas trāſtulerūt: quas propheta deuitat, dicēs: Ne declines cor meū in verba malitię, ad excuſandas excuſationes in peccatis: libēter vitiis noſtris applaudimus, & ſuperati voluptatib. obtēdim' carnis infirmitatē, aut dura maiorum imperia: vnde verba & viſiones hæreticorū inutiles erūt. Et ferient fœd', nequaq̄ cū Deo, ſed cū amaritudine: q̄, cū dies iudicij aduenerit, germinabit ſuper ſulcos agri eorū: vt qui ſeminauerūt in gaudio, metant in lacrymis: q̄ riſerunt, fleant: qui habuerunt conſolationem, lugeant. Ioan. 9. g Mat 21. d Pſal. 140. a Pſal. 125. a Luc 6. b

Commentarij ſecundi in Oſeę Prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVM LIBRVM COMMENTARIORVM OSEE AD PAMMACHIVM.

PROOEMIVM.

NOn ignoto, Pammachi, difficillimum me duodecim Prophetarum opus cudere (certe interpretatum Latinis) & quod magis temeritatem noſtrã poſſit arguere, quam ſcientiam prodere. Sed quia tibi hortanti, imo imperanti, negare nihil poſſumus, & pro offerentium viribus in gazophylaciũ Dei, multorum diuitias, duo mulieris pauperis æra ſuperarunt: quidquid poſſumus, primum Deo, deinde tibi, qui Dei es, ſoluimus: illiuſque ſemper verſiculi recordemur: Pollio & ipſe facit noua carmina. Cumque apertum fautorem pro iure amicitiæ eſſe te gaudeam, tacitum eruditionis tuæ iudicium pertimeſco: magiſque te laudantem, quam aduerſarios detrahentes metuo. Illis enim æmulatio detrahit fidem, & non tam iudices, quam accuſatores vocandi ſunt. Tu autem, qui diligis, nequaquam perſonarum, ſed rerum promis ſententiam; quamquam & amor recipiat errorem pulchrumq; ſit illud Theophraſti, quod Tullius magis ad ſenſum, quam ad verbum interpretatus eſt, τυφλὸν τὸ φιλοῦν περὶ τὸ φιλούμενον, id eſt, amantium cæca iudicia ſunt. Attamen in iſtam partem peto magis, vt labaris non odio, ſed amore. Tertium in Oſee Prophetam dictamus librum, & ad vaccas Bethauen vſque peruenimus: nobiſq; interpretationis vela pandentibus, tu debes propheticum illud dicere: A quatuor ventis cœli veni ſpiritus: vt clerici curſu varios inſidiantium ſcopulos tranſeuntes, merces dominicas ex omni parte ſæuiente naufragio, ad portus tutiſſimos perferamus. Ezech. 37.

[Margin: Luc. 21. a]

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI COMMENTARIORVM IN OSEE PROPHETAM.

LIBER TERTIVS.

CAP. X.

HEB.

VAccas Bethauen coluerũt habitatores Samariæ: quia luxit ſuper eũ popul⁹ ei⁹, æditui eius ſuper eum exultauerunt in gloria eius, quia migrauit ab eo: Si quidem & ipſe in Aſſur delatus eſt, munus regi vltori: confuſio Ephraim capiet, & confundetur Iſrael à voluntate ſua. ᵇTrãſire fecit Samaria regem ſuũ, quaſi ſpumã ſuper faciem aquæ, & diſ-

CAPVT X.

SEPT.

APud vitulum domus ών morabuntur qui habitant in Samaria: quia luxit populus eius ſuper eum. Et ſicut irritauerunt illum, gaudebunt ſuper gloria eius, quia translata eſt ab eo: & ipſum in Aſſyrios ligantes, tulerunt munera regi Iarib in domo: Ephraim ſuſcipiet confuſionem, confundetur Iſrael in conſilio ſuo. Proiecit Samaria regem ſuum ſicut cremium ſuper faciem aquæ,

VAccas Bethauẽ coluerũt, &c.] Quę ſit Bethauẽ, pro qua LXX tranſtulerũt, domũ ών, & q ſit rex Iarib, qui interpretatur vltor, ſupra plenius diſputauimus. In Bethauen igitur, id eſt, Bethel, vaccas aureas coluerũt habitatores Samariæ: quas cum irriſione non vitulos ſexus maſculini, ſed vaccas, i. e. feminas appellauit: vt videlicet Iſrael non ſolum deos vitulos, ſed deas vaccas coleret. Et vt oſtenderet vaccas Bethauen, vnũ in Bethel vitulũ ſentiendũ, non intulit, luxit ſuper eas populus, ſed ſuper eo, i. e. vitulo aureo. Si autẽ luxit populus, quare æditui eius ſuper eo exultauerũt? Tradũt Hebræi vitulos aureos à ſacerdotib. furto eſſe ſublatos, & pro his æneos, & deauratos repoſitos. Cum igitur lugeret populus tempore neceſſitatis & anguſtię, etiã vitulos aureos inter munera cętera Aſſyriis regib⁹, & maximè regi Sennacherib ab Iſrael rege eſſe directos, exultabãt æditui, quod fraus eorum nequaquã poſſet argui vel deprehendi. Et hoc eſt quod aiunt æditui eius, i. e. vituli, ſuper eo exultauerunt in gloria populi, hoc eſt, in vitulo, quem habebant pro gloria: quia migraſſet ab eo, id eſt, à populo, & translatus eſſet ad Aſſyrios. Et vt ſciamus, inquiunt, hoc eſſe quod dicitur, perſpicuè ſequens verſus oſtendit: *Si quidem & ipſe in Aſſur delatus eſt, munus regi vltori* ſtatimq; ſequitur: *Confuſio Ephraim capiet, & confundetur Iſrael in voluntate ſua*, ſiue in conſilio ſuo. Deprehenſa enim fraus deauratorum vitulorum, regi Iſrael literis indicatur, & vnde ſe placere exiſtimauerant, inde vel maxime confunduntur, & offendunt eos quibus munera miſerant, exiſtimantium non furto ſacerdotum, ſed fraude regum atq; conſilio hoc eſſe perfectum. Legimus in regũ volumine, regem Iſrael Manahen, regi Aſſyriorum Phul mille argenti talẽta miſiſſe, vt eſſet manus eius cum eo, id eſt, vt ei præberet auxiliũ: inter quæ nonnulli arbitrantur etiam vitulos aureos eſſe directos. Pro Iarib in præſenti loco Symmachus interpretatus eſt προμάχῳ, i. e. præſuli & defenſori. Iuxta ſpiritualem intelligentiam laborandum eſt, quomodo omnia hæreticis coaptemus: Vaccas Bethauen, ſiue domus ών, quod interpretatur labor, coluerũt hæretici, qui ſe in cuſtodia mandatorũ Dei, hoc eſt, Samaria habitare iactabãt: dieque iudicij, quãdo germinabit quaſi amaritudo iudiciũ ſuper ſulcos agri, lugebit populus ſuper eum: hoc eſt, ſuper vitulum, & ſuper dogma peruerſum, quod putabat Deum: Sed & æditui non dixit exultabunt, ſed exultauerunt (ad præteritum tempus referens) ſup gloria ſua, qua quondã glorioſa cõfinxerãt eo quod migraſſet populus à Deo, ſiue quod ipſa gloria Dei migraſſet à populo, à quo fuerat derelicta. Quicquid autẽ loquuntur hæretici, & pulchro ſermone cõponunt, mittunt munera regi ſuo diabolo, ad illum cuncta referentes vnde confuſio eos capiet in æternum, & confundẽtur in voluntatibus ſuis. Quidam & ſupra & in præſenti loco in commentariis ſuis ſcriptum reliquit: regem ᵃ ירב, id eſt, vltorem, Chriſtum intelligendum. Quod nobis omnino diſplicet. Impium enim eſt, quod iuxta hiſtoriam intelligitur de rege Aſſyrio, iuxta tropologiam ad Chriſtum referri.

b¶ *Transire fecit Samaria, &c.*] Pro ſpuma LXX. & Theodotio φρύγανον, id eſt, cremium, tranſtulerunt aridas ſcilicet herbas, ſiccaq; virgulta, quæ camino & incendio præparantur: Symachus poſuit ἀφρὸν: volens oſtendere feruentis ollæ ſuperiores aquas, & in ſpumam bullaſq; ſurgentes, quas Græci πομφόλυγας vocant. Sicut igitur ſpuma, quę ſuper aquam eſt, cito diſſoluitur, ſic regnum decem tribuum velociter finietur, & peribunt excelſa, id eſt, ᵇ במות de quibus ſcriptum eſt: Verumtamen adhuc populus immolabat, & adolebat in excelſis. Ipſa autem excelſa ſunt ſiue ᶜ און id eſt idoli, quod interpretatur inutile: quod idolum & inutile peccatum eſt Iſrael. Diſſipato autem idolo & excelſis eius.

[Margin: 4 Reg. 15. d; ᵃ iareb; ᵇ bamoth; 3 Reg. 12. f; ᶜ aven]

HEB.

diſperdentur excelſa idoli, peccatum Iſrael. ᵃ Lappa & tribulus aſcendet ſuper aras eorum, & dicent montibus, operite nos: & collibus, cadite ſuper nos. ᵇ Ex diebus Gabaa peccauit Iſrael, ibi ſteterunt. Non comprehẽdet eos in Gabaa prælium ſuper filios iniquitatis: Iuxta deſiderium meum corripiam eos: congregabuntur ſuper eos populi, cum corripientur propter duas iniquitates ſuas. ᶜ Ephraim vitula docta diligere trituram, & ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius, & aſcendam ſuper Ephraim: arabit Iudas, con-

SEPT.

aque, & auferentur aræ ōn peccata Iſrael. Spinæ & tribuli aſcendent ſuper altaria eorum, & dicent montibus, operite nos: & collibus, cadite ſuper nos. Ex quo colles ſunt peccauit Iſrael, ibi ſteterunt, non comprehendit eos in colle bellum ſuper filios iniquitatis. Venit vt corrumperet eos, & congregabuntur ſuper illos populi, quando correpti fuerint in duabus iniquitatibus ſuis. Ephraim vitula edocta diligere contentionem: ego autem veniã ſuper pulchritudinem colli eius, ſupponam Ephraim, & reticebo In-

A a ¶ *Lappa, &c.*] Signum vltimæ ſolitudinis, vt oẽ parietis
quidẽ & extrema ædificiorũ veſtigia relinquãtur. Eo tẽ-
pore dicent *montibus, operite nos: & collibus, cadite ſuper nos.*
Luc. 23. d Quod dñus in vltimo tempore captiuitatis Iudaicæ dicit
eſſe cõplendum. Quidquid ergo nunc contra decẽ tribus,
ſiue cõtra oẽm dicitur Iſrael,
ſciamus [illegible] etiam ad to-
tũ populum poſſe transferri:
vt qñ Romani ceperint Hie-
ruſalem, & ſubuerterint tem-
plum: ſiue cũ iudicij dies ve-
nerit (vt alij ſuſpicant) dicãt
magno horrore metuẽtes, o-
perite nos, montibus & col-
libus, cadite ſuper nos: mori
magis optantes, q̃ cernere q̃
afferunt mortẽ. Sed & ſpiri-
tualis nequitiæ Samaria, q̃ ſe
à populo Dei diuiſerat, fecit
regẽ ſuum tranſire velociter,
ſermone videlicet hæreticorũ
atq; doctrinã, quaſi ſpumam
ſiue cremiũ ſup faciẽ aquæ:
quorũ aliud dũm videtur, re-
pẽte diſſoluitur aliud facilè
colligere de aquarũ ſummi-
tatibus & in ignem mittere.
Tales ſunt hæretici ſpuman-
tib. verbis tumẽtes, & arſura
pcepta Chriſti baptiſmate ac
ſermonib. illius cõmiſcentes.
Quæ oĩa pertranſibũt, & ver-
ba magnifica in quib. labo-
rauerunt (q interpretatur [illegible])
illico diſpergẽtur: in quibus
peccauit Iſrael: tãtaq; et itſo-
litudo doctrinæ peſſimæ, vt ſpinæ & tribuli aſcendãt ſuper
B aras eorum. Spinas & tribulos ibi naſci, vbi agrorũ nulla
Matt. 13. a cultura eſt, omnib. patet. Iſtæ ſpinæ ſunt q̃ ſuffocant ſemẽ-
tem, & creſcere non ſinunt, q̃ naſcũtur in manu temulenti
Prouer. 26. b quas pro vua fecit Iſrael. Dominus.n. expectauit vt face-
Eſaiæ 5. a ret vuas, & fecit ſpinas, ſiue labruſcam, habentẽ vuæ ſimi-
litudinẽ, & amaro guſtu veſcentium ora torquẽtem. Ideo
cum iudicij tempus aduenerit, & fuerint cuncta ſubuerſa,
dicent montibus, quos prius excelſos putabant, & magi-
ſtris quondam ſuis, operite nos: collibuſque, cadite ſu-
per nos. Sed quia in montibus poſuit, operite nos, & in col-
libus, cadite, ſacratius aliquid explanandum eſt; Monti-
bus, id eſt, ſanctis, qui veram habent & non fictam altitu-
Pſal. 31. a dinem, dicent, operite nos: *Beati enim quorum operta ſunt ini-
quitates.* Et collibus, qui non habent altitudinem natura-
lem, quos dudum putabant habere aliquid ſummitatis, lo-
quentur: cadite ſuper nos: montes enim operient; & colles
cadent: hæc autem fient præ pauore & incredibili formi-
dine, per quam & montes & colles humiliabuntur.
b ¶ *Ex diebus Gabaa peccauit Iſrael, &c.*] Ex eo die quo vxo-
rem leuitę turpiter atq; crudeliter interfecit Beniamin in
Iud. 19. f vrbe Gabaa, peccauit mihi oĩs Iſrael: non quia vlt9 eſt in-
iuriam, & ſcelus ſanguine vindicauit: ſed quia dolore ma-
ritali proſiluit ad pugnam, & ſacrilegium in Deum ſuum
noluit vindicare: eo q in domo Michæ Ephod & Thera-
phim, quę pro idolis adorabantur, neglexerit. Hic igitur
ſtetit Iſrael: ibi ſuũ repreſſit gradum, ne vltra ambularet in
viis domini: idcirco *non eos comprehẽdet propter Gabaa prælium,*
ſiue captiuitas, ſicut ipſi putant. ibi enim bene fecerunt,
vt perſequerentur filios iniquitatis, ſed corripiam, inquit,
eos, atq; erudiam tota mei animi voluntate, & congrega-
bo aduerſus illos populorum multitudinem, quia duas fe-
cerunt iniquitates, vindicando hominem, & Dei ſui iniu-
riam negligendo. Siue duas iniquitates: quia primum
peccauerunt in idolis Michę: ſecundo in vitulis Hiero-
boam: vel certè duos vitulos Samariæ in Dan & Bethel,
poſſumus duas iniquitates appellare: de quibus & Hiere-
Hier. 2. c mias loquitur: *Duo peſſima fecit populus meus: me dereliquerunt
fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi lacus contritos qui non poſſunt*
aquas cõtinere. Hæ duæ iniquitates cõtra duo decalogi eru- C
pere præcepta, in quibus dicitur: *Ego Dominus Deus tuus: non* Exod. 20.
erunt tibi dij alieni abſque me. Lxx. Gabaa, colles interpretati ſunt.
A diebus ergo collium peccauit Iſrael; qñ montes Eccle-
ſiæ dereliquit & ad colles ſiue cliuos deſcendit hæreticos:
doctior eſſe putans q̃ Eccleſia
eſt, & ſublimius aliquid repe-
riſſe ibi ſteterunt, hoc eſt in
errore perſeuerauerũt. Quod
que ſequitur: *Non cõprehendet
eos in colle prælium:* quidã ſic in-
terpretati ſunt: Quia genue-
rũt filios iniquitatis & de Ec-
cleſia recedentes, cœperunt
eſſe in collibus: cum pſecu-
tio aduenerit, nõ eos cõpre-
hendet prælium, diabolo ſuos
impugnare nolente. Alij ita:
quoniam ex diebus collium
peccauit Iſrael, & ibi ſtetit, &
vltra ambulare non potuit:
nonne oportet eum in collib.
à prælio cõprehendi? Nonne
debẽt pugnare aduerſum eũ
viri Eccleſiaſtici, vt illos de-
ſtruãt ſup filios iniquitatis?
qui ſi fuerint comprehenſi, &
ſuperati, vltra generare non
poterunt. Simulq; dñus pol-
licetur, q corripiat eos atq;
erudiat, vt cum ſperati fuerit
magiſtri, cõgregentur aduer-
ſus eos diſcipuli ſui, quos ãte
deceperant, & videant corre-
ptionẽ pp duas iniquitates:
quia & Eccleſiam fõtem dñi
reliquerunt, & foderunt ſibi lacus contritos, ſpeluncas
ſcilicet hæreticorum: qui non poſſunt aquas, id eſt, do- D
ctrinam Saluatoris, & ſacramentum baptiſmi continere.
c ¶ *Ephraim vitula, ſiue vacca, &c.*] Etenim quod Hebraicè
dicitur ᵈ עגלה, i.e. [illegible], & [illegible], vtrumque ſignificat. Lo- d egla
cus iſte, imo omnia quæ hoc capitulum ſequuntur, ma-
gnis obſcuritatibus inuoluta ſunt. Vnde & nos qui expla-
nare conamur, & prudens ſimul lector attendat, vt ſi non
veritatem (quod difficillimum eſt) ſaltem ſuſpicionem
veriſimilium inueſtigare valeamus. Hanc habet conſuetu-
dinem ſermo diuinus, vt per tropologiam & Metapho-
ram hiſtoriæ exprimat veritatem. Igitur Ephraim ſimilis
eſt vaccæ vel vitulæ, quæ à iuuentute ſua didicit aream te-
rere, & ferreos orbes ſuper aceruos ſegetum trahere, vt pa-
leę à tritico ſeparentur: & non ſolum didicit, verũ nimia
conſuetudine cœpit amare quod docta eſt. Et ego, inquit,
tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius. Verbum Hebrai-
cum ᵃ עברתי, id eſt, tranſiui, maximè quando à Deo dici- a abarti
tur, ſemper plagas & aduerſa ſignificat: Deniq; & exter-
minator in Ægypto tranſiſſe memoratur. Quia ergo E- Exod. 12. b
phraim vacca vel vitula diligit aream terere: ego, inquit,
tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius, & tumentes cer-
uicũ toros iugo impoſito edomui. Quid memorem legis
iugum? Ipſe aſcendi ſuper eam, & me ita laborante, Iudas
hoc eſt, duæ tribus, cœperunt arua ſcindere vomere, & in
ſulcos terram reclinare. Portante autem iugum Ephraim,
& arante Iuda, cõfregit ſibi ſulcos Iacob. Hic Iacob ad di-
ſtinctionẽ Iſrael & Iudæ, duodecim tribus intelligamus
quod cœperint raſtris glebas frangere, terramq; commi-
nuere: vt emollita recipiat ſementẽ, & fœcunda poſt mo-
dicum ſeges pullulet. Pro tritura vel area, contentionem
Lxx. tranſtulerunt: Et eſt ſenſus: Quia Ephraim non vult
legis recipere iugum, ego tranſibo & aſcendam ſuper pul-
chritudinem colli eius: vt diſcat contentioſa vacca atque
laſciuiens laborare quod non vult. Iudas autẽ arabit ſpon-
te ſua: quia habet templũ, & moratur in lege, vt tota certa-
tim duodecim tribus arua præparent ad ſerendũ. Quodq;
ſequitur iuxta eoſdem Lxx. ſuperponã Ephraim, & retice-
bo Iudam, roborabitur ſibi Iacob: hic eſſe ſenſus poteſt:
Ephraim

E Ephraim qui contentioſus eſt,& nō vult legis onera portare,imponā captiuitatem,Iudam autem parumper relinquā & nihil loquar de eo: quicumq; autē tam de Ephraim quā de Iuda mea præcepta ſeruauerit,roborabitur ſibi,& vocabitur Iacob. Secundū ἀναγωγὴν,hoc dici poteſt, ꝙ Ephraim, qui eruditus fuit in lege Dei,vt tereret aream ſcripturarum,& meditaretur in ea die ac nocte cœpit diligere contentionē, & iugū legis abiicere, & contendere cōtra eccleſiaſticos in ſubuerſionem audientium. Vnde dominus eleuatā ceruicem & ſibi ſublimia promittentē, vel iugo premet, vel ipſe tranſiens calcabit pedibus ſuis,& aſcendet ſuper eum,vt ſciat ſe habere dominum. Iudas autē, hoc eſt eccleſiaſticus arabit: in cæpto opere perſeuerās, ſiue reticebo,inquit,Iudam. *Non enim* Luc. 5. f *ſanis indigent medico, ſed qui male habēt.* Iacob verò,qui interpretatur ſupplantator,& quotidie יעקב ſupplantat vitia atq; peccata,& accipit primitiua fratris ſui,& hæres paternę poſſeſſionis eſt, ביתאל & dormit in Bethel quod interpretatur domus Dei, ſulcos glebaſq; confringet: vt molli ſinu iactatam ſementem terra ſuſcipiat,& faciat centum modios hordei, ſiue, vt habetur in Hebræo, centuplum. Neq; enim credendum eſt,quod patriarcha Iſaac hordeo ſtuduerit,& non frumento. Vſque hodie vir eccleſiaſticus Iacob glebas hiſtoriæ, & litteræ duritiam confringit in partes,& ſpiritualiter diuidit, vt poſſint fruges reddere ſpirituales:
F Quod quidē & dominum feciſſe legimus, vt quinq; legis Luc. 9. b panes, quos integros populus comedere non poterat, in fruſta conſcerperet, vt per apoſtolorum manus veſcendos credentibus daret: Quod autem dicit iuxta Lxx. ἐνισχύσει αὐτῷ Ἰακώβ, id eſt, roborabitur ſibi Iacob, oſtendit ſibi omnem laborantem laborare, vt fructus capiat ſempiternos.

a *Seminate vobis, &c.*] Seruat ab agricolis ſemel cœptam trāſlationem: Dixerat Ephraim vitulam edoctam trituram areæ amare ac diligere,& ſe aſcendiſſe ſuper collū eius, & araſſe Iudam,& confregiſſe ſulcos,ſiue glebas Iacob: Nunc præcipit,vt ſeminent ſibi per pœnitentiam, & ſeminent in iuſtitia,id eſt,in lege: metantq; in miſericordia,id eſt,in gratia euangelij: Ibi enim *oculum pro oculo, dentem pro dente:* hic Exod. 21. c Matt. 5. f legimus: *Qui te percuſſerit in dexterā maxillam,præbe ei & alteram.* Cumq; ſeminaueritis in iuſtitia, & meſſueritis in miſericordia,innouate vobis lęta noualia. Redditque cauſas cur ſeminēt,cur metant,cur innouent læta noualia *Tempus*, inquit, *requirendi dominum eſt*: cum venerit Chriſtus atque Saluator, qui docebit vos iuſtitiam, quam nunc ſperatis in lege: *finis* enim *legis Chriſtus eſt ad iuſtitiam omni operanti bo-* Rom. 10. a *num.* Pro eo quod nos diximus: *metite in ore miſericordiæ*, Lxx. tranſtulerūt, *vindemiate fructum vitæ*: magiſque ſemi- קצרו ni cōuenit meſſio quam vindemia: fructus autem vitæ ipſe לפי eſt, qui & lignum vitæ. Et pro eo quod nos poſuimus, *inno-* חסד *uate vobis nouale*, illi verterunt, *illuminate vobis lumen ſcientiæ*, נירו vt ex operibus atque mandatis legis notitiam habere me- לכם reamur: iuxta illud quod in quodam libro legimus. Deſi- ניר deraſti ſapientiā,ſerua mādata,& dominus dabit eam tibi: Eccl. 1. d Qui enim mandata in opere verterit,ſeminat in iuſtitia, & metet ex ea fructus vitæ. Vnde & alibi legimus: *Mandatum* Pſalm. 18. a *domini lucidum illuminās oculos.* Et Eſaias ad dominum dicit: Eſa. 26. b *Lux præcepta tua ſuper terram.* Et in alio loco: *A mandatis tuis* ſec. 70 Pſalm. 118 *intellexi.* His quoq;,qui ab eccleſia ſeparati ſunt, & falſum ſibi Chriſtianorum nomen aſſumunt, præcipitur vt agant pœnitentiam,& vtrumque recipiant teſtamētum: in veteri iuſtitiam ſeminent, in nouo metāt miſericordiam, & illuminent ſibi lumen ſcientiæ: ſiue innouent ſibi noualia, & requirant dominum, qui docere eos poteſt veram iuſtitiā:

HEB.

confringet ſibi ſulcos Iacob. a Seminate vobis in iuſtitia, metite in ore miſericordiæ, innouate vobis nouale: tempus autem requirendi dominum, cum venerit qui docebit vos iuſtitiam. b Araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis, comediſtis frugem mendacij. c Quia confiſus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum. Conſurget tumultus in populo tuo, & omnes munitiones tuæ vaſtabuntur, ſicut vaſtatus eſt Salmana à domo eius, qui vindicauit

SEPT.

Iudam, roborabitur ſibi Iacob. Seminate vobis in iuſtitia, vindemiate fructum vitæ, illuminate vobis lumen ſcientiæ, quoniam eſt tempus: quærite dominum, donec veniant fruges iuſtitiæ vobis. Quia reticetis impietates, & iniquitates eius vindemiaſtis, comediſtis fructum mendacem? Quia ſperaſti in curribus tuis, in multitudine fortitudinis tuæ. Conſurget perditio in populo tuo, & omnia murata tua abibunt, ſicut princeps Salmana de domo Hierobaal

falſoſq; magiſtros deſtruant, à quibus non diſcunt iuſtitiam, ſed iniquitatem. G

b ¶ *Araſtis impietatem, &c.*] Cogor contra voluntatem meā ſæpius de Hebrææ linguæ proprietatibus diſputare. Neq; enim rhetorum more ſententias repetimus, verba conſtruimus, & audientes vel legentes in laudes noſtras declamationibus ſuſcitamus: ſed quæ obſcura ſunt, maximè alienæ linguæ hominibus explanare nitimur. Supra, vbi nos interpretati ſumus, arabit Iudas, in Hebraico legit f יחרוש per g י primā litterā, quā Lxx. h ו putantes, interpretati ſunt & tacebo. f iaharos g iod h vau Nūc quoq; in Hebræo ſcriptū eſt i חרשתם quod nos vertimus, i haraſtem araſtis, pro quo Lxx. tranſtulerūt: quid reticetis, ſimili errore quo ſupra, ſilentiū pro aratione interpretantes. Eſt autē ſenſus iſte dictorū. Super collū vitulæ Ephraim cōtentioſæ amātiſq; trituram, ego tranſiui, & ego aſcendi, vt arante Iuda, & cōfringente ſulcos Iacob, tereret aream, & ſolis ferret calorem. Monuiq; eos vt ſeminarent in iuſtitia, & meterent in miſericordia, & facerēt ſibi noualia, tempuſq; requirēdi dominū illud eſſe cognoſcerent, quo venturus eſt, qui docebit nos iuſtitiam. Me hæc iubēte & volēte de lætis noualibus fructus iuſtitię ac miſericordię accipere, arauerunt impietatē, qua egerunt impiè cōtra do- H minum, relinquentes idola, & meſſuerunt iniquitatem, de malo ſemine malas fruges recipiētes, de quibus fecerūt nō ſolum panem ſubcinericium, ſed fraudulentum atq; mendacē, qui vana ſpe deciperet comedentem. Iſtiuſmodi ſunt hæretici, qui arāt ſermone cōpoſito, & protegunt vel tacēt impietatem, ne impietas eſſe videatur. ſed credatur pietas, Vnde quia dixerunt in corde ſuo, non eſt Deus: *corrupti ſunt* Pſal. 13. a *& abominabiles facti ſunt*, & meſſuerunt ſiue vindemiauerūt 1. Tim. 6. b iniquitates. Quo modo enim *radix omnium malorum eſt auaritia*: ſic peccatorum ſcelerumq; cunctorū radix eſt impietas, quam qui arauerit ſiue ſeminauerit, metet iniquitates. Qui igitur arauerunt impietatem, & meſſuerunt iniquitates, comederunt fructum mendacij: omnia quæ falſa ſunt deceptis populis prædicantes, vt non quærant panem verum, qui de cœlo deſcendit: ſed panem mendacij qui ſuffocat & interficit deuorantes.

c ¶ *Quia confiſus es in curribus tuis: in multitudine fortiū tuorum, conſurget tumultus in populo tuo, &c.*] Ideo comedetis frugem mendacij, & in cunctis quæ propoſuiſtis ſpes vos vna decepit, quia confiſus es ô Ephraim in viis idololatriæ tuæ, hæ ſunt enim viæ tuæ, & in multitudine fortium tuorum: non in Deo habens ſpem, ſed in exercitus robore: Itaq; conſurget tumultus in populo tuo, quod hebraicè dicitur, k שאון k ſaon id eſt, ſonitus & fremitus vlulātis exercitus, quibus clamantibus, omnes munitiones tuæ vaſtabūtur, & ea quæ munita arbitraris & tuta, patebunt hoſtibus, & ſic vaſtabuntur, quo modo vaſtatus eſt atq; cōtritus Salmana princeps Madianitarum qui interfectus eſt à domo Hierobaal. Haud dubium Iud. 8. c quin Gedeonē ſignificet, qui ex eo quod deſtruxit fanum Baal, lucumq; ſuccidit, & ille ſe vindicare nō potuit, cognomentum Hierobaal ſortitus eſt, id eſt, vlciſcatur ſe Baal. Vt quo modo Salmana interfecit filios coram matribus, ipſis quoq; matribus deinceps interfectis ſic & filii tui ô Ephraim re præſente interficientur, qui & ipſe trucidandus es. Quærimus, vbi ſcriptū ſit, ꝙ Salmana matrē ſuper filiis occiderit. Legimus in Iudicum libro loquente Gedeone ad principem Madian. *Quo modo abſque liberis fecit gladius tuus* Iud. 8. *multas matres, ita ſine filiis erit inter mulieres mater tua.* Sicut igi- 1. Reg. 15. tur vaſtatus eſt Salmana ab Hierobaal (quem malè quidem arbitrantur Hieroboam filiū Nabath, qui decem tribubus præfuit)

A præfuit)& vaſtatus eſt, vt in Hebræo cõtinetur ab [l] ארבאל id ipſum ſignificãte, quod & Hierobaal, ſed breuiori diſer-
l arbel ארבאל tioriq; ſermone: ſic fecit nobis ô Iſrael à facie malitiarum veſtrarum Bethel, in qua vitulum aureum poſuiſtis & eſtis venerati Ægyptios deos. Pro [m] בית אל ꝙ interpretatur do-
m Bethel mus Dei, Lxx. tranſtulerunt οἶκος τοῦ ἰσραὴλ, id eſt dom⁹ Iſrael, ꝙ in Hebræo penitus non habetur. Euaſimus vtcumq; de confragoſis locis: nunc in altũ vela tendentes, allegoriæ pelagus tranſeamus. Quia confiſus es ô Ephraim in vus ſiue in cur-
Pſal. 19 b tibus tuis, de quibus ſcriptum eſt: *Hi in curribus & hi in equis: nos autem in nomine domini Dei noſtri magnificabimur*: & confuſus es in multitudine fortiũ tuorum, quos tibi falſa ſciẽtia roboraſti. ideo conſurget tumultus, & ſonitus in populo tuo. Quidquid enim loquuntur, non habent vocem ſententias explicantem, ſed tumultum clamoremq; & ſonitum: Et omnes munitiones tuæ, ſiue quæ murata ſunt, vaſtabuntur: nõ enim teſtimoniis ſcripturarum, ſed arte dialectica & argumentis philoſophorum munita ſunt atq; conſtructa. Sicut vaſtatus eſt quondam Salmana à Gedeone, matre ſuper filiis interfecta: Cuius hiſtoriæ & octogeſimus ſecundus pſalmus meminit, vbi inter ceteros duces Madian, etiã Salmana fuiſſe cõmemorat, dicens: Fac eis Domine [f] haud dubium quin eos ſignificet, qui contra dominum inierũt pactũ ſiue teſtamentũ ſicut Madian & Syſare. Et poſt reliqua: Pone, in-
B quit, principes eorum ſicut Oreb & Zeb, & Zebee, & Salmana omnes principes eorũ qui dixerũt. hereditate poſſideamus ſanctuarium Dei. Et in hoc eodẽ pſalmo duces hæretici deſcribuntur, qui altare Dei ſibi vendicare conati ſunt. Quodq; ſequitur: *Sic fecit vobis Bethel à facie malitiæ nequitiarum veſtrarum*: propriè hæreticorum principibus coaptatur: quod eis fecerit Bethel, quam ipſi vocant Bethel, hoc eſt, domum Dei & falſam eccleſiam, vt ſit ſenſus: Sic vobis faciet eccleſia veſtra, quam vocatis domum Dei: ceterum ex
בית און quo à vobis tenetur, appellanda eſt Bethauem id eſt domus idoli, propter multitudinem malitiarum veſtrarum.

HEB.

uit Baal in die prælij, matre ſuper filios alliſa. Sic fecit vobis Bethel à facie malitiæ nequitiarum veſtrarum.

CAPVT XI.
HEB.

SIcut mane tranſiit, pertranſiit rex Iſrael: quia puer Iſrael, & dilexi eum, & ex Ægypto vocaui filium meum: Vocauerunt eos, ſic abierunt à facie eorum: Baalim immolabant, & ſimulacris ſacrificabant. [b] Et ego quaſi nutritius Ephraim portabam eos

in

CAPVT XI.

SIcut mane tranſiit, &c.] Diuerſis figuris eundẽ explicat ſenſum. Quia ſupradixerat trãſire fecit Samaria regem ſuum quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ (eo quod ſpuma & bullę in aquarũ ſummitatibus natantes celeriter diſſoluantur.) Nunc eandem rem ſub alia ponit ſimilitudine. Sicut enim ortus auroræ & diluculum & principium diei, quod appellatur mane, inter noctis ſoliſq; viciniam trãſiit celeriter: ita vt finiatur nox, & clareſcat dies: ſic rex Iſrael, id eſt, decem tribuum, velociter tranſiet. Exponitq; beneficia, quæ in ipſum cõtulerit Deus. Dum, inquit, eſſet puer & paruulus, & captus in Ægypto teneretur, in tantum enim dilexi, vt mitterem ſeruũ meũ Moyſen, & ex Ægypto vocarẽ
Exod. 4 f. filiũ meũ, de quo dixi in alio loco: *Filius primogenitus meus Iſrael.* Et quia Iſrael ſingulariter quidẽ dicitur, ſed pluraliter intelligitur, quo modo & populus, & Ephraim, & Iudas (ſi quidẽ in numero ſingulari mult⁹ eſt numerus, qui hoc numero cõtinetur) veteris recordatur hiſtoriæ, ꝙ vocauerit quidẽ eos per Moyſen & Aarõ, qui vocauerunt eos vt egrederentur de Ægypto, ipſi verò vocati ab eis receſſerunt à facie eorum, vertentes eis terga, mẽtis duritiam geſtu corporis indicantes. Nec eis ſuffecit vocantes contẽnere, niſi immolarẽt Baal, & ſculptilibus ſiue ſimulacris adolerẽt incẽ-
3. Reg 16. g ſum. Adoraſſe eos Baal primum ſub Achab rege Iſrael legimus, qui Sidonij regis filiã Iezabel duxit vxorem & Babylonium ac Phœnicis idolum tranſtulit in Samariã. Ergo diſtãtia peccata tẽporibus, vno ſermone cõiungit, quo modo

primũ vocati ſunt de Ægypto, & appellati filij, deinde in ſo- C
litudinẽ receſſerint à Deo, Beelphegor magis colentes quã Deum, & poſtea in terra ſancta Baalim, & Aſtaroth, & ceteris idolis ſeruierint. Et trãſire hæreticos inſtar diluculi, & regem eorum diabolum vel hęreſiarchum intelligimus, quos in infantia (quãdo crediderũt in eccleſia, & erant paruuli, & Chriſti nomine cenſebantur) dilexit Deus, & vocauit illos de tribulatione & tenebris Ægypti. Vocauit autem per apoſtolos & doctores eccleſiæ. Cũq; à meis, inquit, ducibus ſint vocati, receſſerunt à facie eorum, & adorauerũt Beelphegor: hoc eſt ſuis vitiis, & libidini ſeruierunt, & poſtea imolabant Baalim & ſimulacris, quæ ſibi confixerãt. Singuli enim hæreticorum habẽt deos ſuos, & quodcumq; ſimulauerint, quaſi ſculptile colunt atq; cõflatile. Pro eo quod nos diximus. *Ex Ægypto vocaui filiũ meum*, Lxx. tranſtulerunt, ex Ægypto vocaui filios eius, ꝙ in Hebraico nõ ha- Matt. 2 c
betur, nulliq; dubium eſt Matthæum de hoc loco ſumpſiſſe teſtimonium iuxta Hebraicam veritatem. Ergo qui detrahunt noſtræ tranſlationi, videant

SEPT.

robaal in diebus belli, matrem ſuper filios alliſerunt: Sic faciam vobis domus Iſrael à facie malitiarum veſtrarum.

CAPVT XI.
SEPT.

M*Ane proiecti ſunt, proiectus eſt rex Iſrael. quia paruulus Iſrael, & ego dilexi eum, ex Ægypto vocaui filios eius. Sicut vocaui eos ita abierunt à facie mea ipſi: Baalim immolabant, & ſculptilibus adolebant. Et ego colligaui Ephraim, ſuſ-*

cepi

ſcripturarum, de quo euangeliſta hoc teſtimoniũ ſumpſerit & interpretatus eſt in dño Saluatore: quãdo de Ægypto reductus eſt in terram Iſrael, & cum inuenire non quiuerint, deſinant rugare frontẽ, adducere ſupercilium, criſpare na- D
res, digitis concrepare. Hunc locũ in ſeptimo volumine Iulianus Auguſtus, ꝙ aduerſum nos, id eſt, Chriſtianos euomuit, calumniatur, & dicit quod de Iſrael ſcriptũ eſt, Matthæus euangeliſta ad Chriſtum tranſtulit: vt ſimplicitati eorum, qui de gentibus crediderãt, illuderet. Cui nos breuiter reſpondebimus: Primum Matthæum euangelium Hebræis litteris edidiſſe, ꝙ non poterãt legere, niſi hi qui ex Hebræis erant, ergo non ꝓpterea fecit vt illuderet ethnicis. Sin autẽ Hebræis illudere voluit, aut ſtultus aut imperitus fuit: ſtult⁹ apertum finxit mendaciũ: imperitus ſi nõ intellexit de quo hæc dicerentur. Stultitiã ipſum volumen excuſat quod prudenter ordinateq; compoſitum eſt: imperitum non poſſumus dicere, quem ex aliis teſtimoniis ſcripturarũ ſcientiam legis habuiſſe cognoſcimus. Supereſt vt illud dicamus, ꝙ ea quæ τύπῳ præcedunt in aliis, iuxta veritatem & adimpletionẽ referantur ad Chriſtũ: ꝙ Apoſtolum in duobus mõtibus Sina & Siõ, & in Sara & Agar feciſſe cognouimus. Neq;
enim nõ eſt Sina mons, & nõ eſt Sion: nõ fuit Sara, & nõ fuit Gal 4. e
Agar: quia hæc Apoſtolus Paulus ad duo retulit teſtamẽta.
Sic igitur hoc ꝙ ſcriptum eſt: Paruulus Iſrael, & dilexi eum: Gal. 4. e
& ex Ægypto vocaui filium meum: dicitur quidẽ de populo Iſrael, qui vocatur ex Ægypto, qui diligitur, qui eo tempore poſt errorem idololatriæ quaſi infans & paruulus eſt vocat⁹, ſed perfectè refertur ad Chriſtũ. Nam & Iſaac in typo Chri- Gen. 22. b
ſti fuit, ꝙ futuræ mortis ligna ſibi ipſi portauerit, & Iacob quia Liam dolentẽ oculos, Rachel pulchram habuerit vxo-
rem. In Lia quę maior erat, cæcitatem intelligimus ſynago- Ibid. 29. b
gæ: in Rachel pulchritudinem eccleſiæ, & tamẽ qui ex parte Typi fuerunt dñi Saluatoris, non omnia quæ feciſſe narrantur, in typo eius feciſſe credendi ſunt. Typus enim partẽ indicat, quod ſi totum præcedat in Typo, iam non eſt Typus ſed hiſtoriæ veritas appellanda eſt. Hæc breuiter vt in commentariis diximus, nunc ad reliqua recurramus.

b ¶ *Et ego quaſi nutritius Ephraim, &c.*] Multum inter Hebraicum & Lxx. interpretum editio diſſonat. Tentemus igitur iuxta Hebræos hiſtoriam, iuxta Lxx. ἀναγωγὴν texere. Quia ſupra dixerat, puer Iſrael, & dilexi eum, & ex Ægypto vocaui filium meum, & poſtea intulit quod perpetrauerit nefas, Baalim immolabant & ſimulacris ſacrificabant. Nunc narrat quo Iſrael amore dilexerit, ſecundum illud quod in

Deutero-

E Deuteronomio legitur: *Portauit te dominus Deus tuus, vt ſolet* Deut. 1. c *homo geſtare paruulum filiũ ſuum in omni via, per quã ambulaſti donec venires ad locum iſtum.* Et in alio loco: *Expandit alas ſuas,* Ibid. 32. b *& aſſumpſit eum atq; portauit in humeris ſuis.* Ego, inquit, qui pater eram, nutritius factus ſum, & paruulum meum in vlnis meis ipſe portabam, ne læderetur in ſolitudine, & ne vel æſtu vel tenebris terreretur, in die nubes eram, in noctis ignis columna, vt quos protexeram meo illuſtrarem & ſanarem lumine: cumq; peccaſſent, & feciſſent ſibi vituli caput, dedi locum pœnitentiæ, & ignorauerunt quod curarem eos, & vulnus idololatriæ quadraginta añorum ſpatio obducerem, & priſtinæ redderem ſanitati. Curaui autem eos propter funiculos, & vincula charitatis: quibus mihi Abraham, Iſaac, & Iacob aſtrinxerã. Pro Adam enim Aquila & Symmachus & Lxx. & Theodotio, homines tranſtulerunt vt dicerent in funiculis hominum traham eos, in vinculis charitatis. Quodq; ſequitur: *Ero eis quaſi exaltans iugum*: pro quo interpretatus eſt Symmachus, & putauerunt quod imponerem iugum ſuper maxillam eorum, dupliciter accipitur: Aut abſtuli ab eis iugum cunctarum per circumitum nationum, aut legem meam quaſi grauiſſimum iugi pondus arbitrati ſunt. Et dedi
F eis eſcam maña in deſerto quo veſceretur, hoc eſt enim quod ait, *declinaui ad eum, vt veſceretur*: pro quo interpretatus eſt Symmachus, & *declinaui ad eũ cibos*: Non quod Deus ad eum declinauerit, ſed quod cibum mannæ ad eum fecerit declinare. Aliter: Intantum dilexi eos, & tam clemens paſtor fui, vt morbidam ouem humeris meis ipſe portarem: ipſi verò ignorauerunt quod mea illos paſſione curarem, & qui amator ſum omnium hominũ, traherem eos ad credendũ in vinculis charitatis: iuxta illud Ioan. 6. a quod in euangelio ſcriptum eſt: *Nemo venit ad me, niſi pater qui miſit me traxerit eum.* Et arbitrati ſunt iugum meum leue, eſſe grauiſſimum, & declinaui ad eos deferens regna cœlorum, vt cum eis veſcerer aſſumpta forma hominis, ſiue dedi eis eſum corporis mei, ipſe & cibus & conuiua. Tranſeamus ad intelligentiam ſpiritalem, iuxta Lxx. duntaxat interpretes, ne ſi vtrumq; & ſecundum hiſtoriam & ſecundum ἀναγωγὴν, voluerimus exponere, tendamus libri magnitudinem: Illis immolãtibus Baalim, quæ de ſuo corde finxerunt & vocante fugientibus à facie mea (ita enim in Lxx. continetur) Ego clemẽtiſſimus dominus ligabã pedes Ephraim, ne à me longius fugerẽt, hoc enim ſignificat συνεπόδισα, ligabat autẽ teſtimoniis ſcripturarum, & diſputatione magiſtrorum eccleſiæ, vt ligatos per patientiam ſuis brachiis cõtineret, non intelligentes quos patientia Dei ſalutis eorum eſſet occaſio. Vnde in corruptione hominũ, videlicet magiſtrorum, qui eos deceperant contractos perfidiæ frigore, extẽdi calorẽ fidei, & quaſi repugnantes vinculis meæ dilectionis aſtrinxi. Et quia non ſua ſponte currebant, ſed vincti funibus trahebantur, paululum maxillas eorum alapis verberaui, nõ puniens, ſed corrigens & emendans. Iudex lacerat carnes, torquet funiculis, flagellis atq; ignibus cruciat. Qui autem pater eſt, laſciuientem filium palma percutit manus. Et pulchrè non dixit, ero eos alapis verberans, ſed quaſi homo maxillas manu percutiens. Percutit autem Deus filios aberrãtes comminatione pœnarum, euangelica lectione, & teſtimoniis prophetarum. Cumque ſic percuſſerit in maxilla, vt hæreticorum panem atque doctrinam excutiat de ore polluto, tunc reſpicit ad eum dicente ſibi filio verberato.

HEB.

in brachiis meis: & neſcierũt quod curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. Et ero eis quaſi exaltans iugum ſuper maxillas eorũ, & declinaui ad eum vt veſceretur.

ᵃ Non reuertetur in terram Aegypti, & Aſſur ipſe rex eius, quoniam noluerunt conuerti. Cœpit gladius in ciuitatibus eius, & cõſumet electos eius, & comedet capita eorum. Et populus meus pendebit ad reditum meum: Iugum autem imponetur eis ſimul, quod non auferetur. ᵇ Quo modo dabo te Ephraim, protegã te Iſrael? quo modo dabo te ſicut Aama, ponam

SEPT.

cepi eum ſuper brachium meum, & non cognouerunt vt ſanarem illos in corruptione hominum, extende eos in vinculis charitatis meæ. Et ero illis, quaſi dans alapas homo ſuper maxillas eius, & reſpiciam ad eum præualens ei. Habitauit Ephraim in Aegypto, & Aſſur ipſe rex eius, quia noluit conuerti. Et infirmatus eſt gladius in ciuitatibus eius, & requieuit in manibus illius, & comedent de cogitationibus ſuis. Et populus eius ſuſpenſus eſt ex incolatu ſuo, & Deus ſuper pretioſa eius iraſcetur, & non exaltabit eum. Quid faciam tibi Ephraim, protegam te Iſrael?

G Repice in me & miſerere mei. Et iterum: *Reſpice, & exaudi* Pſal. 85. c *me domine Deus meus.* Cumq; eos reſpexerit, præualebit ſiue Ibid. 12. a proderit eis: id eſt, ſuperabit aduerſarios, & de fugitiuis ſeruos faciet Siue dabit eis verum & dulcem cibũ, qui prius hæreticorum mendacia, & cibos amariſſimos deuorabant.

ᵃ ¶ *Non reuertetur in terrã Aegypti, & Aſſur ipſe rex eius: quoniã noluerunt conuerti. Cœpit gladius in ciuitatibus eius, & cõſumet electos eius, & comedet capita eorũ. Et, &c.*] Quãdo dicit: non reuertetur in terram Ægypti: oſtẽdit quod reuerti cupiat, ſed ire nõ poſſit. Reuerti autẽ cupiebat Iſrael ab Ægyptiis auxiliũ efflagitans, ſed poſſeſſus eſt ab Aſſyrio, qui cepit eũ & dominatus eſt illius iure victoris, & hoc paſſus eſt, quia cõuerti noluit, nec agere pœnitentiã. Vel certe dicamus quod reuerſus ſit in terrã Ægypti, quãdo Ægyptios in terra ſancta adorauit deos, vel illo ſẽſu accipiẽdũ quo ſupra dictũ eſt: Ægyptum inuocabant: ad Aſſyrius abierũt. Cœpit itaq; וחלה gladius in ciuitatibus eius: ſiue irruet, vt interpretatus eſt Aquila: aut vulnerabit, vt Symmachus trãſtulit. Et vide quãtum pondus ſit miſeriarum, vt non agri vel poſſeſſiones ac rura vaſtẽtur, ſed medias ciuitates hoſtis introeat, & conſumat electos eius, ſiue brachia illius, vt interpretatus eſt Symmachus, quod Hebraice dicitur, ᵃ בדו. Cũque cõſumpſerit ᵃ baddau
gladius electos & principes, ſiue robur exercitus, & deuorauerit vel capita vel conſilia eorum, vt non poſſint aliquod H inuenire præſidium, tunc plebs miſerabilis, quæ ad me reuerti noluit, meum ad ſe reditum præſtolabitur, & ſero aget pœnitentiam, hoſtibus cuncta vaſtantibus: Itaq; quia peccata grandia grandibus ſunt punienda ſuppliciis, imponent eis qui derelicti fuerint de populo (rege eorum ac principibus Aſſyrio mucrone truncatis) iugum grauiſſimum ſeruitutis, & imponẽt pariter, quod non auferetur iuxta litterã, niſi ſpiritualiter tollatur in Chriſto. Iuxta Lxx. habitauit Ephraim in Ægypto: terram ſanctam ſe habere dicens, & eccleſiam domini Saluatoris: ſed vitiis atque peccatis & peruerſitate fidei ſemper in Ægypto commoratus eſt. Quia igitur habitauit in Ægypto, ſenſus magnus Aſſyrius erit rex eius, noluit enim reuerti ad eccleſiã, & virtute perdita, id eſt, Chriſto, qui eſt Dei virtus & Dei ſapientia, ſemper in languore verſatus eſt, & infirmus fuit, cunctis dæmonibus ac perturbationibus ſubiacens: idcirco gladius, hoc eſt ſcientia ſpiritalis vel ſermo eccleſiaſtici viri vaſtans atq; debellãs ſemper verſabitur in vrbibus eius, quas impiè extruxit contra dominum, & ipſe gladius requieſcet in manibus eius: vt occiſus ab alio, alium non poſſit occidere, nec contra aduerſarium leuare manum. Deniq; recipient & vorabunt ſecundum conſilia ſua. Infelix autẽ populus & vulgus indoctum ſuſpirabit antiquam patriam, & captum ſe eſſe ſentiet, ſiue pendebit in incolatu ſuo, neſciens quid agat, & quo vertatur ignorans: Deus verò ſuper pretioſa eorum, aurum videlicet & argentum, quæ acceperant ab eo (de quibus ſæpè diximus) iraſcetur, & nequaquam liberabit eum, qui ſuo vitio corruit. Hoc iuxta Lxx. eundem autem ſenſum ex Hebraico coaptabimus.

b ¶ *Quo modo dabo te Ephraim, protegam te Iſrael, &c.*] In eo loco vbi nos & Lxx. interpretati ſumus, protegam te Iſrael, in Hebraico ſcriptũ eſt: ᵇ אמגנך ישראל, quod Aquila ᵇ amaggenecha Iſrael.
tranſtulit ὅπλῳ κυκλώσω σε, id eſt ſcuto circumdabo te. Quod cum in bonam partẽ putaremus intelligi, & ſignificare pro-

A tectionem, ex editione Symmachi contrarius nobis ſenſus ſubiicitur, dicentis: [Greek], id eſt, tradã te. Ex tranſlatione quoq; Theodotionis non proſpera, ſed aduerſaria demonſtrantur: [Greek], quod ſignificat laudabo te & auferã à te [Greek], hoc eſt ſcutum, quo te ante protexerã & hic ſenſus magis cõuenit duo cominanti.

HEB.

nã te vt Seboim? Conuerſum eſt in me cor meũ, pariter cõturbata eſt pœnitudo mea. Non faciam furorem iræ meæ: non conuertar vt diſperdam Ephraim: quoniã Deus ego & non homo: in medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem, [a] Poſt dominum ambulabunt: quaſi leo rugiet: quia ipſe rugiet, & formidabunt filii maris. Et volabũt quaſi auis ex Ægypto, & quaſi columba de

Quod igitur dicit, hoc eſt, quoniam noluerunt conuerti, & Aſſur factus eſt rex eorum deuorauitque gladius & vrbes & principes & populum, & imponetur eis iugum, quod non auferetur ab eis, & videbatur dura ſententia, nequaquã eis locum pœnitentiæ derelinquẽs, nũc Deus parentis ad Iſrael loquitur affectu: Quid tibi faciã Ephraim quo modo te meo auxilio denudabo? qd tibi faciã? qua te arte corripiam? quo potero ſanare medicamine? ſicut Adama & Seboim ponã te: quæ duæ ſunt quinq; vrbium, ſicut
Gen 19 a in Geneſi legimus. Sodoma & Gomorra, Adama & Seboim & Bale, q eſt Segor, & Syro ſermone Zoara dicitur. Ponã itaque & vertam te in ſolitudinẽ, & delebo vſque ad cineres ac fauillas: ſicut delcui Adama & Seboim. Cumq; duram, imo crudelem ſententiam protuliſſent ruſum parentis affectu miſericordia vincitur, & auſteritatem iudicis pietate mitigat patris. Dicit enim: Conuerſum eſt in me cor meum: pariter cõturbata eſt pœnitudo mea. Statim vt locut' ſum, me
B Ephraim & Iſrael ſicut Adama Seboimq; poſiturum, mea commota ſunt viſcera, Pœnituit me meum quondam populum delere in perpetuum: idcirco non faciam ſecũdum furorem iracundiæ meæ: nec de mea clementia cõmutabor, vt diſperdam Ephraim: non enim percutio, vt perdam in perpetuum, ſed vt emendem: Crudelitas mea, pœnitentiæ & pietatis occaſio eſt: Deus enim ego ſum, & nõ homo. Homo ad hoc punit vt perdat: De' ad hoc corripit vt emẽdet. In medio tui ſanctus, & non ingrediar ciuitatem: hoc eſt, non ſum vnus de his qui in vrbibus habitãt, qui humanis legibus viuunt, qui crudelitatem arbitrantur iuſtitiam: Ius ſummum ſumma malitia eſt: mea autem lex meaq; iuſtitia eſt, ſaluare correptos. Poſſumus & aliter dicere: quia
Gen 4.a primus Cain parricida extruxit ciuitat: in nomine filii ſui Enoch: in huiuſcemodi vrbẽ dominus non ingreditur. quæ ex ſcelere & ſanguine & parricidio fabricata eſt. Sin autem voluerimus legere: quo modo dabo te Ephraim protegam te Iſrael: ſic intelligendum eſt Quid tibi faciam, num protectione dignus es, qui tanta feciſti? Notandum quoque, quod vbi cõtra Iudam dicitur, id eſt populum Dei: non Adama ponitur & Seboim, ſed Sodoma & Gomorra. Legi-
Eſaia 1,a mus enim in Eſaia: *Audite legem Dei principes Sodomorum. attendite verbum Domini populus Gomorra.* In euãgelio quoque
Mat. 10.b ciuitas quæ apoſtolos non receperit, excutientibus eis puluerem pedum ſuorum: dicitur de ea, quod in die iudicii tolerabilius ſit terræ Sodomorum & Gomorræ, quam ciui-
Ezech. 16. tati illi: Et ad Hieruſalem prophetalis ſermo dirigitur: iuſtificata eſt Sodoma ex te. Datur ergo nobis ſuſpicio, quod Sodoma & Gomorra principes fuerint in peccato, & Adama & Seboim earum exempla ſectatæ ſint & quod potentes potenter tormenta patiantur, *& ſeruus qui ſcit volunta-*
Sap 6.a
Luc 12.f *tem Domini ſui & non facit eam, vapulet multum.* Vnde & eccleſiaſtici, ſi iiſdem quibus hæretici ſceleribus continentur, nequaquam Adamæ & Seboim, quę inferiores ſunt: ſed Sodomæ & Gomorræ, quę maiorum criminum eſſe dicũtur cruciatibus ſubiacebunt. Ad hæreticos quoq; deceptũque ab eis populum loquitur dominus: quod niſi egerint pœnitentiam, ponantur ſicut Adama & Seboim, vt nullam ſpem habeant ſaluris. Rurſum vt clementiſſimus pater, dicit ſe ſuam mutare ſentẽtiam, & pœnitere quod talia ſit locutus: vt illos quoq; ad conuerſionem, & ad pœnitentiam prouocet: *Non faciam*, inquit, *in furore meo: non diſperdam Ephraim.* Quantum, inquit, in me eſt quantum ego cupio: ſi errorem veritate correxerit, ſi me magis amauerit quam principes hæreſeos (Deus enim ego ſum & non homo) lapſis manum porrigam, errantes ad ſalutẽ vocabo. Et quia ſanctus C

SEPT.

Iſrael? Quid faciam tibi? Sicut Adama ponam te, & ſicut Seboim. Conuerſum eſt cor meum in ipſo, ſimul conturbata eſt pœnitudo mea. Non faciã iuxta iram furoris mei. Non derelinquã vt deleatur Ephraim, quoniã Deus ego ſum, & non homo: in te ſanctus, & non ingrediar ciuitatem. Poſt Dominum ambulabo: ſicut leo rugiet, quia ipſe rugiet & formidabunt filii aquarum: Et volabunt quaſi auis ex Aegypto, & quaſi

ſum, ppterea nõ ingrediar ciuitatem, id eſt cõciliabula, & vrbes hæreticorũ. Foras exeũtes de vrbibus ſuis libẽter recipio, in ciuitates eorũ non ingrediar. Hoc quod dixi, nõ ingrediar ciuitatẽ, & iuxta Lxx. ſequitur: poſt dominũ ambulabo, quidã ſic interpretati ſunt: vt dicerent domino populum reſpondiſſe, & eſſe ſensũ. Quia conuerſum eſt cor tuum in te, & non ſecundum peccata noſtra feciſti nobis: ſed imitatis clementiam tuã, & noſtra delicta non punis, & polliceris te ſanctum & clementem in noſtri medio verſaturũ, idcirco & ego malorum hominũ non ingrediar ciuitatem, nec ero de numero peccatorum: ſed ambulabo poſt Dominum Deum meum. Hebræi autem ex perſona Dei ita ediſſerunt: Non te derelinquam: non ibo ad aliam gentem, nec ingrediar alteram ciuitatem.

a ¶ *Poſt dominum ambulabunt, quaſi leo rugiet, quia ipſe rugiet, & formidabunt filii maris. Et volabunt quaſi auis ex Aegypto, & quaſi columba de terra, &c.*] Domino proſpera pollicẽte, populus conuertitur ad eum & ambulabit poſt dominum: quia dominus rugiet quaſi leo: De quo & Amos propheta D
commemorat. *Dominus de Sion rugiet, & de Hieruſalem dabit vocem ſuam.* Rugit autem quando dicit: ſicut Adama, ponam Amos 1. a
te, & vt Seboim. Cumq; ille rugierit: tunc formidabunt filii maris ſiue aquarum, vt Lxx. tranſtulerunt. Etenim verbũ Maim, quod per tres litteras ſcribitur [Hebrew], ſi legatur [Hebrew], emem iod mem
aquas ſignificat: ſi [Hebrew] de mari intelligitur. Hęc Hebræi d maim
ad aduentum Chriſti referunt, quem ſperant eſſe venturũ. emiam
Nos iam tranſacta conuincimus, quia & de Aſſyriis, hoc eſt & ab oriente & occidente, & ab aquilone & à meridie venerunt & quotidie veniunt qui diſcumbant cum Abrahã, Iſaac & Iacob. Filios autem maris ſiue aquarum eos poſſumus appellare, qui ſagena domini comprehenſi ſunt, & ab- Mat. 8. a
ſtracti de mari huius ſæculi. Cumq; capti fuerint de morte ad vitam, collocabũtur in domibus ſuis, quæ horrea vocat euangelium, in quibus electa & à paleis ſeparata frumenta Mat. 13. d
conduntur. Natura leonum eſſe dicitur, vt cum infremuerint & rugierint, omnia animantia cõtremiſcãt, & fixo gradu ſe mouere non poſſint, tãtus pauor eſt & tanta formido. Itaq; & dominus cum inſtar leonis rugierit, & intonuerit, ac dederit vocẽ ſuam, cũctæ aues & vniuerſa volatilia perhorreſcent, & ibunt ad nidos, id eſt ad domos ſuas, in quibus dominus habitabit cum eis. Dicamus & aliter. Cum verus leo infremuerit, falſus leo qui eſt iuxta apoſtolũ Pe- 1. Pet. 5 b
trum, aduerſarius noſter, illico conticeſcet, & omne dogma peruerſum, os ſuum aperire non poterit, quique ante ab eo capti fuerant, rugitu leonis ſoluti & comminatione terribili, ſequãtur dominum Deum ſuum. Tunc timebunt filii maris ſiue aquarum, qui in amaritudine & ſalſis hæreticorum aquis fuerant procreati, & aſſumptis pennis, *volabũt* pſalm. 54. b
quaſi aues ex Aegypto, & quaſi columba de terra Aſſyriorũ, & dicent: Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ & volabo & requieſcam? vt qui apud Hæreticos laborauerant, requieſcant in eccleſia, & habitent in domibus ſuis, de quibus fuerant er- f Miſraim
rore ſeducti. Ægyptum, id eſt, [Hebrew] tribulationem in- mun
terpretari, & anguſtiam nouimus, Aſſyrios quoq; dirigentes, ſiue vt melius arbitramur, arguentes. Ab his ergo liberantur hæretici, cum habitare cœperint in domibus ſuis, & malis parentibus dixerint: *Relinquetur vobis domus veſtra deſerta.* Matt. 23. d

a ¶ *Circum-*

HEB.

ba de terra Aſſyriorũ, & colloeabo eos in domibus ſuis, dicit dominus. [a] Circundedit me in negatione Ephraim, & in dolo domus Iſrael: Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo, & eum ſanctis fidelis.

CAPVT XII.

HEB.

EPhraim paſcit ventum & ſequitur æſtum: tota die mendaeium & vaſtitatem multiplieat, & fœdus cum Aſſyriis iniit, & oleũ in Ægyptũ ferebat. [b] Iudiciũ ergo domini eum Iuda, & viſitatio ſuper Iacob, iuxta vias eius & iuxta adinuentiones eius reddet ei. In vtero ſupplantauit fratrẽ ſuum, & in fortitudine ſua directꝰ eſt cũ angelo, & inualuit ad angelum

E a ¶ *Circumdedit me in negatione, &c.*] Tradunt Hebræi huiuſcemodi fabulam: In exitu Iſrael ex Ægypto, quando ex alia parte mõs, ex alia rubrum mare, & ex alia Pharaonis cingebatur exercitus, & incluſus populus tenebatur: cæteris tribubus deſperantibus ſalutem, & aut reuerti in Ægyptũ, aut bellare cupientibus, ſolus Iuda fideliter ingreſſꝰ eſt mare, vnde & regnũ meruit accipere & hoc eſſe quod nunc dicatur: Iudas teſtis ſermonum Dei, & aſtipulator ac vindex deſcendit cum Deo in mare, & inter ſanctos fuit fideliſſimꝰ, vt verbis iubentis crederet Dei. Hoc illi dicũt, Nos cęptę explanationis ſequamur ordinem: ꝙ circumdederit Ephraim regia tribus & domꝰ Iſrael, populus qui tribui regię ſeruiebat, circumdederit eum in negatione ſiue mendacio: dum dominum negãt & idola confitentur. Iudas autem, hoc eſt dux tribus, quæ habebant templum, legem, prophetas, & ſeruabant pręcepta legalia, erãt teſtes, gradianteſq; cum Deo & cum ſanctis fideles Sanctos poſſumus dicere, vel angelos, vel patriarchas ac prophetas, & ceteros qui Dei imperia ſeruiebant. Ad cõparationem enim illius temporis, quo hæc dicebantur, aberrante penitus Ephraim, & decepto in idolorum cultu Iſrael, ſolus Iuda remanſerat, qui in Dei cultu & F teſtimoniis verſaretur & poſſet deſcendere cum eo, ſiue fortis eſſe cum forte: [g] רד enim & g rad deſcenſionem & fortitudinem ſignificat, pro quo Aquila trãſtulit κατιεφατίαν. Iuxta ἀναγωγὴν circundant hæretici dominũ in mendacio, imo in negatione. Quicquid enim loquitur, negatio, imo mendacium eſt, & circumdant eũ in dolo ſiue in impietate domus Iſrael: dum vniuerſa quę ſimulant artificiſermone componunt, & impietatem loquuntur contra dominũ. Iudas autem, hoc eſt vir eccleſiaſticus, non ſuperbit, non inflatur timore hæretico: ſed humiliatur cum Deo, & cum ſanctorum choro fidelis eſt & robuſtus: dũ ædificat domum ſuam ſuper petrã, quæ nulla tempeſtate quatiatur. LXX. multo aliter trãſtulerunt: quod & Ephraim, & domus Iſrael, & Iudas circumdederint Deu in mendacio & in impietate: & tantæ clementiæ ſit Deus, vt non ab eis abſcindat ſpẽ ſalutis, ſed cognoſcat illos, & paratus ſit vocare populũ ſanctum, & populum Dei, qui nunc impietate peruerſus eſt. Iuxta tropologiam quoq; velle Deũ & hæreticos ſaluari, & eccleſiaſticos peccatores, & omnes ſuo vocabulo nũcupari. Qui autem verè ſanctus eſt, non circũdat Deũ in mendacio, ſed in veritate pſalmiſta dicente: *Potens es domine, & veritas tua in circuitu tuo.* Pſal. 88.

CAP. XII.

EPhraim paſcit ventum, & ſequitur æſtum, &c.] Sacra narrat hiſtoria, Manahen regem Iſrael pace facta cum Aſſur, ab Ægyptiis auxiliũ poſtulaſſe, & hoc eſt quod 4. Reg 15. d nunc dicitur, Ephraim paſcere ventos, id eſt ſpe vana ſe decipere, ſequiq; καύσωνα, hoc eſt æſtum, & ire ad meridiem, nihilque aliud agere tota die niſi ſibi illudere. Et dũ huc illucq; diſcurrat, vaſtitatem, & euerſionem ſuis vrbib. præparare. An non eſt vaſtitas atque mendacium, pepigiſſe fœdus cum Aſſyriis, & oleum tuliſſe in Ægyptum: τῶν χλοχιαῶν à parte torum, quod videlicet munera Ægyptiis miſerit. Licet quidam arbitrentur, quod nequaquã in Ægypto oleum gignatur, ſed pretioſiſſimum miſſum eſſe ab Ephraim cuius terra Samaria olei fertiliſſima eſt. Porro ſecundũ tropologiam, omnes hæretici peſſimo dæmonũ ſpiritu cõtinentur, de quo & in Apoſtolo ſcriptum eſt: Aduerſus ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus. G Et immũdus ſpiritus cum exierit ab homine, & requiem non inuenerit ſeptem alios ſpiritus nequiores ſe ſibi copulat, & priſtinam reuertitur ad domum. Epheſ. 6. b Luc. 11. e

SEPT.

quaſi columba de terra Aſſyriorum & collocabo eos in domibus ſuis, dicit dominus. Circumdedit me in mendacio Ephraim & in impietate domus Iſrael, & Iuda: nunc cognouit eos Deus, & populus ſanctus vocabitur D.i.

CAPVT XII.

SEPT.

EPhraim autem peſſimus ſpiritus perſecutus eſt æſtum, tota die inania & vana multiplicauit, & teſtamentũ cũ Aſſyriis pepigit, oleum in Aegypto mercabatur. Et iudicium domino cum Iuda, vt vlciſcatur Iacob iuxta vias eius & iuxta adinuentiones eius reddet ei. In vtero ſupplantauit fratrem ſuum, & in labore ſuo praeualuit Deo, & confortatus eſt cum

Spiritu igitur peſſimo ſequuntur καύσωνα, id eſt ariditatẽ ſiue ventum vrentẽ: qui contrarius floribus eſt, & germinantia cũcta diſperdit: tota die inania vacuaq; ſectatur: nec proprio errore cõtentus eſt, ſed multos diſcipulos, imo comites ſuæ vanitatis erroriſq; multiplicat. Fœdus quoq; facit cum Aſſyriis: quorum princeps eſt ſenſus magnus, vt quæcumq; finxerit ſapienter ſimulaſſe videatur ea ſapientia quæ deſtruitur à Deo: quã & Apoſtolus præcipit declinandam, dicens: *Videte ne quis vos deprædetur per philoſophiam & inanem ſeductionem, ſecundum traditionem hominum, ſecundum elementa mundi.* Sed & oleum fert in Ægyptum, ſiue mercatur Ægypti ſapientiam, eccleſiaſticis cupiens miſcere dogmatibus oleum vnctionis, quo vngebãtur prophetæ ac ſacerdotes, quo vngebãtur & reges. Hoc oleum habent & ſancti, de quibus dicitur: *Filij tui ſicut nouella oliuarum in circuitu menſæ tuæ.* Et bona oliua, in qua oleaſter noſter inſertus eſt. Quamuis autem conentur hæretici veritati miſcere mendacium, oleũ aquis & ceteris humentibus & liquentibus rebus nõ poteſt copulari: H Semper veritas ſupra eſt, deorſumq; mẽdacium. Omnes aliæ ſpecies, id eſt, hæreſes, quę non habent (vt diximus) oleũ veritatis, noſſunt ſibi miſceri, & de pluribus vnum effici corpus. Sed harum oleum quod defertur in Ægyptum, & de terra ſancta ad Pharaonis regna deſcendit deteſtatur propheta, dicens: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum.*

Eſa 10. e Sap. 7. Col. 2. d Pſalm. 140. Rom. 11. e Pſal. 140.

c ¶ *Iudicium ergo domini, &c.*] Ephraim ſemel paſcente ventos, & ſequente mendacium, qui in tantam venit amentiã, & inter duas gentes aduerſarias dubius fluctuaret, faciẽs pacem cum Aſſyriis, & oleum portans in Ægyptum: Nunc mihi omne iudicium eſt cum Iuda, & viſitatio ſuper Iacob. Viſitationẽ autẽ vocat flagella atq; ſupplicia: vt quia Ephraim reddit quod merebatur, Iudæ quoq;, qui de Iacob ortus eſt ſemine, reddat iuxta vias & iuxta adinuentiones ſuas: qui non tantum fortuito errore deceptus de humana concidit fragilitate, ſed inquiſiuit & adinenit in quibus peccaret & rueret. Exponit autem quanta bona Iudas, hoc eſt, Iacob acceperit, & in patre filius nominatur, veteriſque recordatur hiſtoriæ: vt & Dei miſericordia erga Iacob, & illius cõtra Dominum duritia cognoſcatur. Dum adhuc eſſet in vtero Rebeccæ, ſupplantauit fratrem ſuum Eſau non vtique fortitudine propria, qui ſentire non poterat, ſed miſericordia Dei, qui cognoſcit & diligit eos quos prædeſtinauit. Et Gen 25. e non ſolum in vtero ſupplantauit fratrem ſuum, ſed *in fortitudine* quoque *directus eſt cum angelo*, quando ad torrentem Iacob aduerſum angelũ tota nocte pugnauit. Et quia directus eſt cum angelo, propterea ἰσραὴλ nomen, quod Hebraicè dicitur [a] ישר hoc eſt dirigentis, ſiue directi nomen accepit. Et a iaſad. inualuit, inquit, aduerſum angelum, & eiꝰ benedictione quẽ vicerat, confortatus eſt. Fleuit quoq; & rogauit eum, id eſt, angelum, dicens: *Non te dimittam, niſi mihi benedixeris.* Gen 32. Cumque patris matriſq; conſilio in Meſopotamiam fugeret, inuenit eundem angelum in Bethel: Qui locutus eſt ad eum, locutus eſt nobiſcum: id eſt, in patre locutus & filius eſt, & in Iacob dilexit & Iudam: ex quo tempore vſq; ad præſens Gen 28. e

nominis

A nominis eius, ꝙ illi ab angelo & à Deo impoſitũ eſt, memoria perſeuerat. Cum hæc ſe habeant ita, & tu ô Iuda imitare parentem tuum: plora & roga dominum exercituum, & ad eum conuertere. Cuſtodi miſericordiam, & iudicium, & cũ vtrumq; feceris, ſpera in Deo tuo, ſemper bonis operibus ad maiora proficiens. Pro eo ꝙ in hebraico habet, fleuit & rogauit eum, in Bethel inuenit eũ & ibi locutus eſt nobiſcum: legimus in editione vulgata: fleuerunt & rogauerunt me, in domo ων inuenerunt me, & ibi dictum eſt ad eos, ων interpretatur dolor. Si quis igitur flet & agit pœnitentiam, & d[omi]m deprecatur, inueniet eum in dolore cordis ſui, & cum eum inuocauerit, ſibi audiet reſpõdentem. Poſſumus Iudam eccleſiaſticum virum intelligere, qui à domino corripitur, quod nõ ſit priſtinorum in ſe beneficiorũ eius memor, ſed quotidie peccatis peccata cõſociet & exponit quæ ſint ipſa beneficia: Cum te, inquit, naſcentem in fide eccleſia parturiret, ſupplantaſti Iudæum ſiue gentilẽ fratrem tuum, & eius accepiſti primogenita, & in fortitudine tua directus es cũ angelo: vel vincens aduerſarias fortitudines vel roboratus benedictionibus angeli, qui ipſe eſt Deus: & inualuiſti per figuram cõtra
B angelum, vt inualeſceres cõtra homines, & cõfortatus es. Cũque eſſes victoriam cõſecutus fleuiſti & rogaſti angelum domini, & peccatorum veterum recordatus, inueniſti eũ in Bethel, hoc eſt in domo Dei, quæ eſt eccleſia, ſiue in domo ων, doloris & lacrymarũ & pœnitentiæ. Et vt ſciremus quis eſſet iſte Iudas, ibi inquit, locutus eſt nobiſcum, hoc eſt nobis Chriſtianis, & ex eo tempore vſq; in præſentem diem, Chriſti cenſemur nomine, & ipſo dirigente corrigimur. O itaq; vir eccleſiaſtice, qui appellaris Iudas, & confitens, cõuertere quotidie per pœnitentiam ad d[omi]m tuum, & ſi fortè peccaueris, imitare prophetam dicentem: *Laboraui in gemitu* Pſal. 6. b *meo: lauabo per ſingulas noctes lectum meũ, lacrymis meis ſtratum meum rigabo*. Nec hoc dixiſſe ſufficiat, ſed Dei ſerua mandata, fac in alios miſericordiam, vt & ipſe miſericordiam conſequaris: Iudicium verum iudica, vt in quo iudicaueris, iudicetur de te. Et ſpera in Deo tuo ſemper, ſiue appropinqua Deo tuo iugiter: vt omni tempore in virtute proficiens, appropinques Deo tuo.

a ¶ *Chanaan in manu eius ſtathera doloſa, calumniam dilexit, &c.*] Monuerat Iudam vt conuerteretur ad dominum Deũ ſuum, & miſericordiam ſeruaret atq; iudicium, & ſperaret in domino ſemper, ſiue appropinquaret ei iugiter: Nunc ad Ephraim, hoc eſt ad decem tribus ſermo conuertitur: quem Dani. 3. a vocat Chanaan, iuxta illud quod loquitur Daniel ad presbyterum: qui vtiq; erat de ſemine Iuda: *Semen Chanaan, & non Iuda, ſpecies decepit te*. Et in Ezechiel ad Hieruſalem di- Ezec. 16. f ctũ legimus: *Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa*. Et in Eſaia dicitur ad tribum Iuda: *Audite verbum domini principes Sodomorum: percipite auribus legem domini noſtri populus Gomorra*. In Zacharia quoque, extremo verſiculo legimus: & Eſaie 1. c Zach. 14. d non erit Chananæus vltra in domo domini. Dicit autem Chanaan, hoc eſt Ephraim, habere in manu ſua ſtatheram doloſam ſiue iniquam: iubente ſcriptura: æqua ſint tibi pondera, & non ſolum habere ſtatheram iniquam ac doloſam, ſed diligere calumniã, & opprimere homines per potentiam. Leuit. 19. g Et ne putaremus Chanaan alium quempiã ſentiendum, ponit manifeſtius qui ſit iſte Chanaan: *Dixit Ephraim*:

Veruntamen diues effectus ſum, & eſt ſenſus: Non refert vnde C poſſideam, dummodo poſſideam. Hoc morbo laborant plurimi, de quibus ſcriptum eſt: *Diuitiæ congregatæ iniquè, euomentur*: Redemptio enim animarum viri, propriæ diuitiæ. Iob. 20. b Prou. 13. b Vnde præcipitur vt faciamus nobis amicos de iniquo mammona qui nos poſſint recipere in æterna tabernacula. Luc. 16. c Ephraim autẽ, qui gloriatur & dicit. Veruntamen diues effectus ſum: inueni idolũ mihi ſiue ἀναψυχὴν hoc eſt [b] ... ꝙ non profit poſſidẽti caſſo labore ſudauit. Sicut autẽ guloſi & luxurioſi venter Deus eſt: ita & auarus adorat auri idolum, & dicit in corde ſuo, inueni quod quærebã, ſed audiet. Luc. 12. c *Stulte, hac nocte rapietur anima tua à te, quæ autem præparaſti, cuius erunt?* Cumq; ſemel oculos eius diuitiarum nõ dicam fulgor, ſed cæcitas occupârit, loquitur: *Omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatẽ meam in quam peccaui*: & eſt ſenſus, quidquid peccauero ſi habuero diuitias ab his qui meo indigent auxilio, mihi non poterit imputari, ſecundum illud Pſal. 9. d quod ſcriptum eſt: *Et qui iniqua gerit, benedicitur*. Diuitum enim amici multi. Vnde & ad hæreticos hoc ipſum refertur. Chanaan quippe interpretari poteſt, quaſi mouentes. Et nota ꝙ dixerim', quaſi mouentes, non mouentes. Mouentes ſcilicet eos quos deceperint, quaſi D mouentes illos quos mouere tentauerint. Sed quia fundati ſunt ſuper petrã, nullo poſſunt turbine concuti, nec pedum ſuorum mutare veſtigiũ. In iſtiuſmodi Chanaan manu, hoc eſt, operibus, ſtathera doloſa eſt & iniqua, quid [qui]d enim hæreticus loquitur, Dei iuſtitiã non habet, & plenum eſt doli & fraudium, vnde & calumniam diligunt, dum deprimunt innocentes ſiue opprimunt eos per potentiam. Opprimitur pauper eccleſiaſticus verboſitate & argutiis hæreticorum, qui poſtquam aliquos deceperint, ſolent dicere, diuites facti ſumus, habemus plurimam multitudinem, diſcipulorũ turba nos ſequitur, inuenimus idolum vel refrigerium nobis. Idcirco enim vel maximè hæreſes componuntur, vt deuorent & domos viduarum, quæ ſemper diſcunt, & nunquã ad ſcientiam perueniunt veritatis. Et pulchre *inueni* ait, *idolũ* Luc. 20. g 2. Tim 3. b *mihi*. Omnia enim hæreticorum figmẽta idola ſunt & ſimulacra gentilium, nec multum differunt in impietate, licet in nomine diſcrepare videantur. Solentque dicere: quidquid fecero, quidquid egero, mihi non poterit imputari, habeo enim diuitias meas, argumenta philoſophorum, habeo populi multitudinem, quam qui aſpexit, me peccare non arbitrabitur.

b ¶ *Et ego Dominus, &c.*] Tu quidem tãta peccaſti vt lætareris in ſcelere, & multitudinem peccatorum putares eſſe diuitias. & diceres, Diues effectus ſum, inueni idolũ mihi, omnes labores mei peccata mea inuenire nõ poterũt. Ego autẽ d[omi]n[u]s Deus tuus, qui te eduxi de terra Ægypti, quando ſeruiebas Pharaoni, & ædificabas de luto & paleis ciuitates, adhuc tribuo tibi locũ pœnitẽtiæ, & magnitudine pmiſſionum hortor, vt ad me redeas, adhuc e.n. ſedere te faciã in tabernaculis ſicut in diebus feſtiuitatis. Diẽ feſtiuitatis ſcœnophegiam vocat, ſeptimo menſe quintadecima die mẽſis, quando de Ægypto egreſſi ſunt filij Iſrael. Sicut inquit in eo tempore te de Aegypto liberaui, & habitaſti in tabernaculis, ad terram ſanctam, & ad locum templi ire feſtinans: Sic etiam nunc educam te de tribulatione, & anguſtiis, & imminente captiuitate, ſi tamen feceris quæ præcepi.

HEB.

angelum, & confortatus eſt: fleuit & rogauit eum: in Bethel inuenit eum, & ibi locutus eſt nobiſcum. Et Dominus Deus exercituum dominus memoriale eius, & tu ad Deũ tuum conuerteris, miſericordiã & iudicium cuſtodi, & ſpera in deo tuo ſemper. [a] Chanaã in manu eius ſtathera doloſa, calumniam dilexit. Et dixit Ephraim Veruntamen diues effectus ſum, inueni idolum mihi: omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatem, quã peccaui. [b] Et ego dominus Deus tuus de terra Aegypti: adhuc ſedere te faciam in tabernaculis, ſicut in diebus feſtiuitatis. Et locutus ſum ſuper prophetas, & ego viſionem multiplicaui,

SEPT.

cum angelo potuit: fleuerunt & deprecati ſunt me, in domo ων *inuenerunt me, & ibi dictum eſt ad eos: Dominus autem Deus omnipotẽs erit memoriale eius, & tu in Deo tuo conuerteris, miſericordiam & iudicium cuſtodi, & appropinqua Deo tuo ſemper. Chanaã in manu eius ſtathera iniquitatis, opprimere per potentiam dilexit. Et dixit* Ephraim: *Veruntamen diues effectus ſum, inueni requiem mihi, omnes labores eius non inuenientur ei propter iniquitates in quibus peccauit. Ego autem Dominus Deus tuus eduxi te de terra Ægypti: adhuc habitare te faciam in tabernaculis, ſicut in diebus ſolemnitatis: Et loquar ad prophetas, & ego viſiones multiplicaui, & in*

E

Ego enim ſum, qui per omnes prophetas & varia genera vi-
ſionum aſſimilatus ſum hominibus, & te ad pœnitentiam
Exod 17 c prouocaui. An non eſt humanæ ſimilitudinis, quādo Moy-
ſes in altum extollens manus orat vt Ieſus vincat Amalech
& crucis in eo ſacramenta monſtrentur? Nōne in manibus
prophetarum aſſimilatur Deus,
Iona 2 quādo Ionas tribus diebus ac
noctibus in profundo eſt, vt
dn̄m ſignificet die tertia ab in-
Matth 12 a feris reſurgentem? Multiplica-
tas autem viſiones in omnibus
prophetis legimus: quando E-
Ezec 10 e zechiel dn̄m cernit in aurigæ
modum ſedentem ſuper Che-
rubim. Et Eſaias, *Vidi*, inquit,
Eſaie 6 a *Dominum ſedentem ſuper thro-*
num excelſum & eleuatū, & duo
Seraphim in circuitu eius cla-
mantia ad inuicem: Sanctus,
Sanctus, Sanctus Dn̄s Deus
Sabaoth. Et Abacuc: Stabat in
Abac 3 a ſpecula ſua, vt cornua videret
in manibus Saluatoris: in qui-
bus abſcondita eſt fortitudo
eius. Vnde & pſalmiſta concla-
Pſal. 84. mat: *Audiā quid loquatur in me*
dominus Deus: Vt autē ſciamus
omnem prophetiā in ſcriptu-
ris ſanctis appellari viſionem:
Exod. 20 e *Et omnis*, inquit, *populus videbat*
1 Reg. 9 b
Exec. 18 g *vocem domini*: Vnde & prophetæ ante dicebantur videntes.
Ad eos quoq; qui ab hæreticis ſeducti ſunt, dicitur vt re-
uertantur ad dominum: qui mauult pœnitentiam pecca-
toris quam mortem: ipſum enim eſſe qui eos eduxerit de
terra Ægypti, id eſt, de tenebris & errore gentilium. Et ne
forſitan peccati memores tardius reuertantur: Adhuc, in-
quit, ſedere vos faciam in tabernaculis ſicut in diebus feſti-
F uitatis, vt quod facit baptiſma, hoc faciat pœnitentia & ha-
bitent in tabernaculis Saluatoris, hoc eſt in eccleſiis: de qui-
bus dicitur: *Plantati in domo domini, in atriis domus Dei noſtri*
Pſal. 91. e *florebunt*: Et ne putent hæreſiarchas & principes erroris ſui
Dei locutos ſpiritu: Ego ſum, inquit, qui locutus ſum ad
prophetas, & non ad magiſtros veſtros, & *ego viſiones multi-*
plicaui, & in manu prophetarum meorum, qui ſunt in eccleſia
conſtituti, *aſſimilatus ſum*.

HEB.

eaui, & in manu pro-
phetarum aſſimilatus
sū.[a] Si in Galaad ido-
lum, ergo fruſtra erāt
in Galgal bobus im-
molantes: nam & al-
taria eorū quaſi acer-
ui ſuper ſulcos agri.
[b]Fugit Iacob in regio-
nem Syriæ, & ſeruiuit
Iſrael in vxore, & in
vxore ſeruauit: In
propheta autē eduxit
dominus Iſrael de Æ-
gypto, & in propheta
ſeruatus eſt.

SEPT.

multiplicaui, & in ma-
nibus prophetarum aſſi-
milatus ſum. Si non Ga-
laad eſt: ergo falſi erant
in Galgala principes im-
molantes, & altaria eo-
rum quaſi teſtudines ſu-
per deſertum agri. Et re-
ceſſit Iacob in campum
Syriæ, & ſeruiuit Iſrael
in vxore & in vxore cu-
ſtodiuit: & in propheta
eduxit dominus Iſrael de
Aegypto, & in propheta
ſeruatus eſt.

[c]Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in
amaritudinibus ſuis, & ſanguis eius ſuper eū
veniet, & opprobrium illius reſtituet ei do-
minus ſuus.

a ¶ *Si in Galaad idolum, ergo fruſtra erant in Galgal bobus immo-*
lantes: nam & altaria eorum quaſi aceruis ſuper ſulcos agri.] Pro
eo quod nos tranſtulimus, bobus, qui Hebraicè appellan-
c ſeuarim tur שורים Lxx. interpretati ſunt ἄρχοντας, id eſt, principes
d ſarim qui vocantur[d] שרים verbi ſimilitudine atq; ambiguitate
decepti. Rurſum vbi nos poſuimus, aceruos, qui Hebraicè
appellantur[e] גלים & propriè [illegible] ſignificant, hoc eſt ex a-
e gallim rena tumulos congregatos (qui maximè in deſerto, & in lit-
toribus flāte vento, vel augentur, vel minuuntur) Lxx. trāſ-
tulerunt χελώνας, id eſt, teſtudines: pro quibus Symmach[•]
aceruos lapidum, interpretatus eſt: Theodotio, colles. Et
reuera ſi [illegible] reſpicias, habent ſimilitudinem magnorum
teſtudinum in deſerto agro, vel in ripis atq; littoribus pau-
lulum humo eminentiū. Quod ergo dicit, hoc eſt: ſi in Ga-
Sup 6 c laad de qua ſcriptum eſt: *Galaad ciuitas operantium idolū ſup-*
plantata a ſanguine, falſi ſunt dij & peruerſa religio, & eſt trās
Iordanem, vbi duæ tribus habitant Ruben & Gad, & di-
midia tribus Manaſſe, ergo & Galgal (de qua in hoc eodem
Sup 9 d propheta legimus: *Omnis malitia eorum in Galgala, quæ eſt poſt*
tergum Bethauen) quicumque idola colunt, non boues diis
immolant, ſed bobus offerunt ſacrificia, imitantes errorem
Samariæ. Enim tempore, quo hæc prophetabantur, Ga-
laad in regno decem tribuum erat, & Galgal ſub imperio
duarum tribuum, quæ appelabantur Iuda. Ergo & decē tri-
bus, & duæ pari idololatriæ errore decepti ſūt, & altaria eo
rum ſicut aceruí & tumuli de lapidibus congrati ſiue de
arenis. Cumq; & illi & hi in captiuitatem fuerint abducti,
גלעד aræ quondam eorum abſq; cultoribus teſtudinum vel tu-
גלגל mulorum habebunt ſimilitudinem. Quia vero Galaad in-
terpretatur, tranſlatio teſtimonij, & Galgal, volutabrum,
hoc dicere poſſumus, q principes hæreticorum teſtimonia G
veritatis transferant in mendacium, & quidquid colunt,
idolum ſit, & ſacrificia eorum habeant ſimilitudinem, vel
aceruorū de lapidibus congregatorum, vel teſtudinū. Quo-
modo enim [illegible], & aceruí hinc atq; illinc de lapidibus &
ſabulo congregātur, ita & hæ-
retici de ſapiētia ſeculari & ar-
gutiis hominū fraude atq; mē-
dacio ſimulacra cōponunt. Et
cū hoc fecerint, tardi greſſibus
in vno mouentur loco, & totū
orbem occupare non poſſunt.
Teſtudo tardigrada & onerata,
imò oppreſſa pondere ſuo, non
tam ambulat quam mouetur:
hæreticorum grauiſſima pec-
cata ſignificans, qui ſuis in cœ-
no & volutabro luti erroribus
immolāt adorantes opera ma-
nuum ſuarum, & inſtar boum
cuncta pro terrenis frugibus
laborantes.

b ¶ *Fugit Iacob in regionē Syriæ.*]
Videtur abſq; ratione & ordi-
ne prophetali poſt idolum Ga-
laad & Galgal & altaria acer-
uis lapidum ſimilia, ſubito hi-
ſtoriam Geneſeos de Iacob vo-
luit narrare: Quod ſtatim ſol-
uit, q ſupra de Iacob legiſſe ſe
meminit, in vtero ſupplantauit fratrem ſuū, & in fortitudi-
ne ſua directus eſt cū angelo, & inualuit ad angelū & con-
fortatus eſt, fleuit & rogauit eū: in Bethel inuenit eū, & ibi
locutus eſt nobiſcū. Iſte igitur Iacob nō fruſtra ab angelo Gen 32. g
confortatus eſt: ſed qa tota nocte pugnauit, & vicit aduer- Gen 27 g
ſarium vt ex hoc fratrem diſceret nō timere. cuius metu in & 29 g
Syriam fugeret ad Laban auunculum ſuum. Et ſeruiuit in H
vxore Rachel ſeptē annis, & pro Lia oues ſoceri Laban, eo-
dem annorū ſpatio cuſtodiuit. Et quia ſemel Iacob dixerat
& Iſrael, patrem filioſq; coniungit, & ſequētis recordatur
hiſtoriæ, quādo in propheta Moyſe eduxit dominus Iſrael
de Ægypto, & duodecim tribus, quæ generata ſunt de
Iſrael propheta educente ſeruatæ ſunt. Non errabit qui
ſupplantatorem Iacob, & Iſrael videntem Deū in typo dn̄s
dixerit præceſſiſſe, & Rachel primū ſterilem atque formo-
ſam (quam plurimū dilexit Iacob) ſignificare eccleſiam:
Liam autem lippientibus oculis atque fœtoſam, ſynagogę
ſacramenta monſtrāre: & quod ipſe credentium populum
eduxerit de tenebris huius ſæculi, & ad dulciſſima Iorda-
nis, id eſt baptiſma, fluenta peruenerit.

c ¶ *Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus*
ſuis, & ſanguis eius ſuper eum veniet, & opprobriū illius reſtituet
ei Dominus ſuus.] Cum ego Ephraim tanta pręſtiterim, vt nu-
dum & exulem & ſolum, diuitem dominumque reduce-
rem, & multorum filiorum parentem: deſeruit me Ephra-
im, imo ad iracundiam prouocauit, & amaritudine ſua a-
marum fecit eſſe qui dulcis ſum. Vnde ſanguis eius ſuper
eum veniet, id eſt, ipſe erit cauſa mortis ſuæ, ſecundum id
quod Dauid loquitur ad eum qui Saulis nunciauit interi-
tum, & à ſe regem Iſrael cæſum eſſe memorabat: *Sanguis* 2 Reg. 1 e
tuus ſuper caput tuum. Non mea ſententia, ſed Saulis ſangui-
ne tuus ſanguis effundetur. Quodque ſequitur: *Et oppro-*
brium eius reſtituet ei dominus: Illi ſenſus congruit, quē Na- 2 Reg 12. d
than loquitur ad Dauid *Quia blaſphemare feciſti inimicos no-*
men Domini, propter hanc rē: hoc eſt, propter hoc peccatum
quod interfeciſti Vriam: ipſa blaſphemia atque oppro-
brium, quo per te dominus blaſphematus eſt, vertetur in
caput tuum. Semper hæretici ad iracundiam prouocant
clementem dominum & qui mauult pœnitentiam pecca-
toris quam mortem, duritia cordis ſui punire compellunt:
& ſanguis eorum (quo & ſuum & multorum effuderunt
ſanguinem) veniet ſuper caput eorum, & opprobria qui-
bus dominum blaſphemauerunt, reſtituet ei dominus
ſuus: non quod eorum dominus ſit, ſed quia quondam
dominus eorum fuit.

Caput XIII.

Heb.

Loquente Ephraim, horror inuaſit Iſrael, & deliquit in Baal, & mortuus eſt. Et nunc addiderūt ad peccandum, feceruntque ſibi conflatile de argento ſuo, quaſi ſimilitudinem idolorum, factura artificum totum eſt: his ipſi dicunt: Immolate homines vitulos adorantes.

[b] Idcirco erūt quaſi nubes matutina, & ſicut ros matutinus pertranſiens: ſicut puluis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumario.

Sept.

Iuxta verbum Ephraim iuſtificationes accepit ipſe in Iſrael, & poſuit Baal & mortuus eſt. Et nunc appoſuit vt peccaret, & fecerunt ſibi conflatile ex auro & argento ſuo, ſecundum imaginem idolorum, opera artificum completa: his ipſi dicunt: Immolate homines, vituli enim defecerunt.

Heb.

[d] Ego autem dominus Deꝰ tuus, de terra Aegypti, & Deum abſque me neſcies, & Saluator non eſt præter me. Ego cognoui te in deſerto, in terra ſolitudinis.

Sept.

[c] *Ego autem dominus Deus tuus firmans cœlum, & creans terram, cuius manus creauit omnem militiam cœli, & non oſtendi ea tibi, vt ambulares poſt ea. Et ego eduxi te de terra Aegypti & Deum præter*

Cap. XIII.

A

זבחי אדם עגלים ישקון

Loquente Ephraim, &c.] Pro eo quod Lxx. interpretati ſunt immolate homines, vituli enim defecerut, & nos vertimus, immolate homines vitulos adorantes: Symmachus interpretatus eſt, immolate homines, vitulos adorēt: vt ſit ſenſus: Immolate, hoc eſt, ſacrificate idolis, & hucuſq; diſtinctio: ſequatur, rationale animal homines, adorent vitulos muta animantia. Loquente ergo Ephraim, id eſt Hieroboā filio Nabath de tribu Ephraim, horror inuaſit Iſrael, id eſt decē tribus. Pro horrore q̄ hebraicè dicitur [a] רתת quē Symmachus & Theodotio tremorem interpretati ſunt neſcio quid volētes δικαιώματα, id eſt, iuſtificationes, Lxx. tranſtulerunt. Et tantus Iſraelem horror inuaſit, vt delinqueret & offenderet Deū in Baal, & moreretur, perdens eum qui dicit: *Ego ſum vita.* *Anima* enim *quæ peccauerit ipſa morietur.* Et apoſtolus: *Vidua*, inquit, *quæ in delicijs eſt, viuens mortua eſt.* Et non ſolū mortuꝰ eſt in Baal, ſed addidit peccata peccatis: vt ex argento q̄ dominus dederat, idola fabricaretur opera manuum hominum. Quibus ipſi dicunt (id eſt ſacerdotes & principes, qui populum bona docere debuerāt) Immolate homines vitulos adorantes, quod quidem in pſalmis dicitur: *Immolauerunt filios ſuos, & filias ſuas dæmoniis.* Pro eo quod iuxta Symmachū & Theodotionem vertimus, adorantes: Aquila interpretus eſt, καταφιλοῦντες, id eſt, deoſculantes. Qui enim adorant, ſolent deoſculari manum ſuam, quod Iob feciſſe ſe negat, dicens: *Si oſculatus ſum manum meam apponens ori meo, & hoc mihi ad iniquitatem maximam reputetur.* Sin autem, vt quidam volunt, dæmones loquuntur ad populum: Immolate homines, vituli enim defecerunt: oſtenditur ingluuies eorum, qui ſanguine victimarum aluntur, & holocauſtorū fumo, q̄ deficientibus hoſtiis, homines ſibi cupiant immolari: quorum non ſolum interitu: ſed & cruore lætātur. Loquentibus autem hæreticis, imo principibus hæreticorum, id eſt Ephraim, horror & tremor inuaſit infelicem populū, & deliquit in idolis, quæ de ſuo corde confinxit, & moritur cum populo quē ſeduxit. Et non ei ſufficit corruiſſe, niſi linguam q̄ ad canendum Deum acceperat, vertat in imagines idolorum, & artifici eloquio ſimile veritati dogma componat, q̄ nihil eſt aliud, niſi excogitatio prauitatis humanæ, præcipiuntq; diſcipulis ſuis, vt & ipſi immolent homines, hoc eſt furentur de eccleſia Dei, & introducant ad hæreticos, & occidant quos deceperint. Quodq; ſequitur. Vituli enim defecerunt, hunc habet ſenſum. Nolite quærere quos ſeduceatis de gentibus, qui vocantur bruta animalia, ſed eos rapite, eos immolate, qui in eccleſia conſtituti, Chriſti cenſentur nomine, & homines appellantur.

Ioan. 4. a; Ezec. 18. a; 1. Tim. 5. a; Pſal. 105. f; Iob 31. c

B

a ¶ *Idcirco erūt quaſi nubes matutina, & ſicut ros matutinum pertranſiens, &c. & ſicut fumus de fumario.*] Lxx. hoc ſolum quod in vltimo eſt immutantes, & ſicut vapor de locuſtis, ſiue de lacrymis, quia in pleriſq; codicibus ἀκρίδων, in aliis δακρύων poſitum reperimus. Quia, inquit, homines pro vitulis, imo vitulis immolauerunt, & adorauerunt vitulos, idcirco erūt quaſi nubes matutina, & ſicut ros mane pertranſiens, ſicut puluis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumario. Quæ omnia videntur ad tempus, & ſubito dilabuntur, iuxta illud quod dixerat: *Tranſire fecit Samaria regem ſuum, quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ.* Et iterum: *Sicut mane tranſiit, pertranſiit rex Iſrael.* Et nubē quidem aut rorem trāſire velociter puluerem ex area, & fumū de fumario, nemo ambigit, iuxta illud quod ſcriptum eſt: *Sicut deficit fumus deficiant.* Quærimus autem quare Lxx. pro fumario, q̄ Theodotio tranſtulit καπνοδόχη, locuſtas interpretati ſunt: apud Hebræos, locuſta & fumarium, iiſdem ſcribitur litteris [b] ארבה: quod ſi legatur ארבה, locuſta dicitur [c]: [d] ארבה, fumarium: pro quo Aquila καταρράκτην: Symmachus foramē interpretati ſunt. Cataractam autē ꝓpriè vocant foramen in pariete ſabricatum p quod fumus egreditur. Si quis autem contentioſus & nolens recipere Hebraicam veritatē, locuſtæ ſenſum quæſierit: audiat Ephraim ἀτμῷ id eſt vapori ſiue auræ & ſpiritui cōparati: q ita tenuis de ore locuſtę egreditur, vt non ſentiatur. Quodſi è contrario obiecerit, quare non aliis, quę minora ſunt periturū Ephraim aſſimilauerit: verbi gratia pulici, qui omnia mēbra habet, caput, oculos, pedes, vētrem, & cætera: quæ licet oculis non videamus, tamen ſenſu intelligimus: intantū vt os pulicis ac dētes non videntes oculis, morſibꝰ ſentiamus. Reſpōdendum eſt ei, q̄ ideo vapori, locuſtæ, ſiue auræ tenuiſſimæ, periurorū gloria comparata ſit: quia locuſta noxia eſt, & ſic inimica mortalibus, vt famem faciat, & ſegetum culta populetur: intantū vt arbores quoque & vineas decorticet: quod plenius in Iohel propheta legimus. Et huic locuſtæ & nubi matutinæ, & rori & pulueri hæretici comparantur: de quibus & in epiſtola catholica dicitur: *Hi ſunt nubes ſine aquis.* Habent enim ſpeciem prophetarum, & nubium apoſtolicarum, ad quas Dei veritas peruenit, ſed non habent aquas, id eſt gratiam Spiritus ſancti, dicente domino in euangelio: *Qui credit in me (ſicut dicit ſcriptura) flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ*: Hoc autem, inquit, dixit de ſpiritu, quem accepturi erant credentes in eum. De lacrymis autem, quæ ſermone Græco habent aliquam ſimilitudinem locuſtarum δακρύων καὶ ἀκρίδων, manifeſtus error eſt: quibuſdam pro locuſtis lacrymas exiſtimantibus.

Suo. 10. d; Sup. 11. a

C

Pſal. 67. a

b aleph res beth he; c arbe; d arubba

D

Ioel 1. & 2.; Iuda d; Ioan. 7. f

b ¶ *Ego autem dominus Deus, &c. omnem militiam cœli, & non oſtendi ea tibi, vt ambulares poſt ea.*] Quæ quoniam & in Hebraico non habentur, & à nullo vertuntur interpretum, in antiqua quoque editione Lxx. non leguntur, obelo prænotanda ſunt: præſertim cum ſenſus totum perſpicuus ſit. Vnde ad reliqua tranſeamus, cum his quæ ſequuntur iungentes ſuperius capitulum.

c ¶ *Ego autem Dominus Deus tuus de terra Ægypti, & Deū abſq; me neſcies, &c.*] Quia ſupra dixerat: Fugit Iacob in regionem Syriæ, & ſeruiuit Iſrael in vxore, & in vxore ſeruauit: In propheta eduxit Dominus Deus Iſrael de Ægypto, & in propheta ſeruatus eſt: etiam nunquid eis præſtiterit, refert: *Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti*: quod tibi mandaui per Moyſen attende: *ne fortè comedas & ſaturreris, & obliuiſcaris Dei tui, qui eduxit te de terra Aegypti*: *Non eſt enim alius Deus præter me, & qui poſſit ſaluare, nullus eſt alius.* Ego qui conditor omnium ſum, cognoui ſiue paui te in deſerto, & in terra inhabitabili: vbi rerum omnium penuria, vbi nullæ aquæ: dedi tibi manna de cœlo, & aquarum fontes produxi de petra duriſſima. Qui iuxta illud, quod alibi ſcriptum eſt: *Incraſſatus eſt, & impinguatus, dilatatus, & recalcitrauit dilectus*: nunc quoque comederunt & ſaturati ſunt, & eleuauerunt cor ſuum, & obliti ſunt eius, cuius beneficiorum memores eſſe debebant.

Deut. 6. b; Deut. 32. b

Neque

E Neq; enim per tantam eremi vaſtitatem (vbi non ſolũ fruges & arbores vineæque, ſed nec herba quidem gignitur, & nullæ aquæ ardorem temperant ſolis) quadraginta annis poterat Iſrael ad terrã peruenire Iordanis, niſi domin⁹ omnia præſtitiſſet. Hereticos quoque eduxit dominus de terra Ægypti, de domo ſeruitutis, & de camino ferreo: qui primũ ſeruiebãt regi Pharaoni, & ducibus eius, præcepitq; eis in eccleſia vt alium neſcirent Deũ, niſi eum qui creator eſt omniũ & nouit ſaluare quos fecit. Ipſe cognouit eos, & pauit in terra ſolitudinis: ita vt poſſint dicere: *Dominus paſcit me, & nihil* Psal. 22. a *mihi deerit: in loco paſcuæ ibi me collocauit, ſuper aquam refectionis educauit me.* Deditq; eis angelorum panem manna de cœlo, quod in Ægypto nunquã comederant, & aquas de ſequenti eos petra. Petra autem, iuxta Apoſtolum, Chriſtus eſt, qui 1 Cor 10 a comederunt & impleti ſunt, & cibos domini non tulerunt. Quibus idem Apoſtolus loquitur: *Iam ſaturati eſtis, iam* 2. Cor 4 b *diuites facti eſtis: ſine nobis regnatis, atque vtinam regnetis, vt & nos regnemus vobiſcum.* Comederunt enim in ſanctis ſcripturis, panem qui de cœlo deſcendit, & cum Dauid dixerunt: *Incerta & occulta ſapientiæ* Psal. 50. b *tuæ manifeſtaſti mihi.* Impletiq; & ſaturati eleuauerunt contra creatorem cor ſuum, & alterũ F ſibi finxerunt Deum. Quidquid biberant & comederant, ſuis meritis, non Dei miſericordiæ deputantes: Idcirco obliti ſunt Dei, qui præceperat eis: vt legis verba religarent inter oculos & in manibus Num. 15 d atque in fimbriis palliorum, ne vnquam obliuiſcerentur Dei ſui.

HEB.

iuxta paſcua ſua adimpleti ſunt, & ſaturati ſunt, eleuauerunt cor ſuũ, & obliti ſunt mei. ᵃ Et ego ero eis quaſi leæna, ſicut pardus in via Aſſyriorum: Occurram eis quaſi vrſa raptis catulis, & diſrũpam interiora iecoris eorum, & conſumam eos ibi quaſi leo, beſtia agri ſcindet eos. ᵇ Perditio tua Iſrael, tantũmodo in me auxilium tuũ. Vbi eſt rex tuus? maximè nunc ſaluet te in omnibus vrbibus tuis, & iudices tui, de quib⁹ dixiſti: Da mihi regẽ & principes. Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea. ᶜ Colligata eſt iniquitas Ephraim abſcõditum peccatũ eius: Dolores

SEPT.

præter me non cognoſces, & ſaluator non eſt abſque me. Ego paſcebam te in ſolitudine in terra inhabitabili ſecundum paſcua ſua: & repleti ſunt in ſaturitate, & eleuata ſunt corda eorum, idcirco obliti ſunt mei. Et ero eis quaſi pãther & ſicut pardus in via Aſſyriorum. Occurram eis ſicut vrſa indigens cibo & diſrumpam interiora cordis eorũ, & deuorabunt eos ibi catuli ſiluarũ, beſtiæ agri diſrũpent eos. Corruptioni tuæ Iſrael quis auxiliabitur? vbi eſt rex tuus iſte? & ſaluum te faciat in cunctis vrbibus tuis: iudicet de te quo dixiſti: da mihi regem & principem. Et dedi tibi regẽ in ira mea, & habui in furore meo. Congregatio im-

a ¶ *Et ego ero eis quaſi leæna, ſicut pardus in via Aſſyriorũ: occurrã eis quaſi vrſa raptis catulis, &c.*] Illi adimpleti ſunt & ſaturati, eleuauerunt corda ſua, & obliti ſunt mei. *Ego autem,* inquit, *ero eis quaſi leæna* ſiue *panther:* de quo ſupra plenius diximus: *& ſic pardus in via Aſſyriorum,* quando ducentur Supra 5. captiui ab Aſſyriis, & occurram illis quaſi vrſa raptis catulis ſiue indigens cibo, & diſrumpam eorum vniuerſa vitalia. לביא Aiunt qui de beſtiarum ſcripſere naturis, inter omnes feras שחל nihil eſſe vrſa ſæuius cum perdiderit catulos, vel indiguerit cibis, & non ſolum pantheræ, pardi, & vrſæ ferociam comminatur, ſed leonis quoque, & omnium beſtiarum quæ gignũtur in ſaltibus, & in hæc omnia dicit ſe eſſe vertendũ quando ierint ad Aſſyrios ne cum ibi dura fuerint perpeſſi, non potentiæ & indignationi domini, ſed hoſtium fortitudini aſſignent miſerias ſuas. Simulq; conſideremus, quod qui in euangelio credentibus loquitur: *Venite ad me omnes,* Matt. 11 d *qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos: iugum enim meũ ſuaue eſt, & onus meum leue:* nunc per prophetam incredulis & nolentibus agere pœnitentiam, panther, pardus, vrſa, & leo efficitur: non ſolum Iſraelitis, qui propter idololatriam in Medorum vrbibus ſiue montibus collocati ſunt: ſed etiam hæreticis, qui propter mentis ſuperbiam, & falſorum dogmatum vanitatem, obliti ſunt Dei ſui, & finxerunt idola, & ſecuti ſunt deos alienos.

c ¶ *Perditio tua Iſrael, tantummodo in me auxilium tuum. Vbi eſt rex, &c.*] Pro eo quod Lxx. interpretati ſunt ἔσχον, id eſt, habui: omnes abſtuli tranſtulerunt. Infelix Iſrael, & dignus maledictione perpetua: qui in tantum impietatis deſcendit profundum, vt ſolius Dei ſaluetur miſericordia. Poteſt autem in Hebræo & hoc ſenſu legi: Diſpereas Iſrael, quia nihil tibi reliquum eſt, niſi vt mea ſolum clementia conſerueris. In Lxx. autem alter eſt ſenſus: Corruptioni tuæ Iſrael quis auxiliabitur? id eſt, captiuitati tuæ, & vltimæ ſeruituti G quis ferre poterit auxilium eorum, quos tibi præſules æſtimaſti? *Vbi eſt rex tuus*, de quo dicebas ad Samuel: *Conſtitue* 1 Reg 8 a *ſuper nos regem, vt iudicet nos ſicut & gentes habent cæteræ?* Cũq; ille contradiceret, reſpondebas: *nequaquam, ſed rex erit nobis, & erimus etiam nos ſicut & gentes omnes: & iudicabit nos rex noſter & egredietur ante nos, & pugnabit pro nobis.* De quo ergo tibi promiſeras quod tua bella bellaret, nunc in neceſſitate ſubueniat, & vniuerſas vrbes tuas liberet de ſeruitute. Vbi ſunt iudices tui? vbi reges? Tu enim dixiſti: Da mihi regem, & principes: itaq; *dedi tibi* Saulem *regem in furore meo:* in tantum vt in diebus meſſis pluuiam demonſtratem contra naturam 4 Reg. 25. Iudææ prouinciæ. *Et abſtuli,* inquit, *in indignatione mea* regem, 3 Reg 12 e videlicet Sedechiam: vt quem 4 Reg 17 cum furore dederam, tollerem cum indignatione. Alij arbitrantur datũ in furore regem Hieroboam filium Nabath, & ablatum in indignatione Oſee vltimũ regem decem tribuum. Hoc quod expoſuimus, dedi tibi regem, & abſtuli regem in indignatione mea, Hebræi ad futurum tempus referunt: eo, inquit, tempore quo dicebas: da H mihi regem & principes: ego tibi reſpondebam per Samuelem, quod daturus tibi eſſem in furore meo, & ablaturus in indignatione mea. Perditus 1. Cor. 3 c eſt omnis hæreticus, & corruptioni traditus: *Qui enim corrumpit templum Dei, & corrumpet illum Dominus:* & in nullo alio habet auxilium, niſi in ſola miſericordia Dei, quam pœnitudine conſequitur. Huius rex & iudices diabolus eſt & dæmones, ſiue omnes principes dogmatum peruerſorum, qui eos tempore neceſſitatis & anguſtiæ liberare non poterunt: qui dati ſunt in furore, & auferentur in indignatione: non quod Dominus tales eos voluerit habere reges (alioquin non auferret quos ſponte dederat) ſed quod dimiſerit eos voluntatibus ſuis: vt comedentes & incraſſati carnibus nauſearent, & euomerent per nares ſuas, & odiſſe inciperent eos quos tanto ſtudio ſequebantur.

c ¶ *Colligata eſt iniquitas Ephraim: abſconditum peccatum eius, &c.*] Quo modo ſi ligetur quid in ſacculo, conſeruatur, & non perit ei cui ligatum eſt: ſic omnis iniquitas, qua in Deũ peccauit Ephraim, colligata eſt ei & abſcondita, & quaſi in marſupio reſeruatur. Deniq; cum dies vltionis aduenerit & extrema captiuitas, dolores quaſi parturientis venient ei, ſiue apprehẽdent illum. Mulier parturiens multo antequam patiar, ex eo tempore quo concepit, ſcit ſe eſſe parituram & expectat quotidie extrema tormenta, cruciatuſq; venturos: Sup 7 c Ita & Ephraim filius inſipiens (de quo ſupra dixerat: *Ephraim columba inſipiens, non habens cor*) in contritione filiorum & populi ſui) cum dies parturitionis & captiuitatis aduenerit, aut ſtare aut ſufferre non poterit. Pro inſipiente filio in Lxx. per ironiam legitur: Iſte filius ſapiens, hoc eſt, quẽ ſapientem putabas, vt econtrariò intelligatur inſipiens. Omnibus autem hæreticis iniquitas colligata eſt, quam in excelſo locuti ſunt, & abſconditum eſt peccatum eorum, dum ſe putant venena ſui cordis abſcondere & habere ſecreta: quæ cum dies parturitionis aduenerit, dolore eiulationibuſque Hier. 17 b pandentur. Iſte Ephraim filius inſipiens eſt, quia Dei ſapientiam dereliquit: de quo in Hieremia ſcriptum eſt: *Nouiſſimum eius erit inſipiens,* & in contritione filiorum ſuorum quos interfecit, quos iugulauit, Deliram ſuſtinere non poterit.

HEB.

lores parturientis venient ei, ipſe filius nō ſapiens, nūc enim nō ſtabit in contritione filiorum. a De manu mortis liberabo eos, de morte redimā eos. Ero mors tua ô mors, ero morſus tuus inferne. Conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis, quia ipſe inter fratres diuidet. Adducet vrentem ventum dominus de deſerto aſcendentem, & ſiccabit venas eius, & deſolabit fontem eius: & ipſe diripiet theſaurum omnis vaſis deſiderabilis.

CA-

SEPT.

iniquitatis Ephraim: abſconditum peccatum eius, dolores quaſi parturientis venient ei. Iſte eſt filius tuus ſapiens: quia nunc non ſuſtinebit in contritione filiorum. De manu inferni liberabo eos, de morte redimam illos. Vbi eſt cauſa tua mors? vbi eſt aculeus tuus inferne? Conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis, quia ipſe inter fratres diuidet. Adducet vrentem ventum dominus de deſerto ſuper eos, & ſiccabit venas eius, deſolabit fontes illius: iſte arefaciet terram eius, & omnia vaſa deſiderabilia.

CA-

A a ¶ *De manu mortis liberabo eos, &c.*]Secundum vtramq; intelligentiam, & Ephraim, hoc eſt, & decem tribuum, & hæreticorum, qui ſuſtinere non poterunt, in contritione filiorum ſuorum, cum dolores quaſi parturientis aduenerint, dominus pollicetur de manu mortis ſe eos liberaturum, & de morte redempturū. Manú autem mortis appellat opera,
Prou 18 d quibus interficit, iuxta illud quod ſcriptū eſt: *In manu linguæ mors & vita.* Liberauit autē omnes dn̄s, & redemit in paſſione cru-
Act 2 e cis, & effuſione ſanguinis ſui: quando anima eius deſcendit in infernum, & caro eius non vidit corruptionē, & ad ipſam mortem atq; infernum locutus eſt: *Ero mors tua ô mors.* Idcirco enim mortuus ſum, vt tu mea morte moriatis. Ero morſus tu' inferne, qui omnes tuis faucibus deuorabis. Videnſq; mortis duram neceſſitatem, (eo quod nullus ſit hominum qui viuat, & non videat mortem) clementiſſimus pater ſententiæ recordatur antiquæ:
1. Cor. 15. e quia in Adam omnes morimur. Sic propheta intelligēs fragilitatem ſuam, & cōditionem carnis humanæ: *Conſolatio*, ait, *abſcondita eſt ab oculis meis*, & eſt ſenſus: Non valeo cōſolari: quidquid mente concepero, dolorem meum non poteſt mitigare cernentis chariſſima inter ſe nomina morte ſeiūgi: ipſe, inquit, infernus inter fratres diuidit. Quidquid igitur ſeparat fratres, infernus eſt appellandus, & maximè
Prou. 9 d mulier meretrix, quæ vocans inſipientē ad ſe, dicit inopibus prudentiæ, panes occultos libēter attingite, & aquę furtiuæ dulcedinem: & neſcit inſipiens, quoniā terrigenæ apud
B eam pereūt, & in profundum inferni incurrunt. Quidquid
Prou 5. a enim non licet, magis deſideratur: quod raritate dulce eſt, aſſiduitate in amaritudinem vertitur. Et mel diſtillat de labiis mulieris meretricis, quæ ad tempus impinguat fauces inſipientis: nouiſſimè autē amarius felle inuenitur, & acutius magis quam gladius vtrimq; acutus. Quicumq; terrigena eſt, & de cœlo non naſcitur, interficitur eius amplexibus, & ligatur inſtitis lectulorum, & inſipientiæ pedes deducunt eos, qui vtuntur ea, cum morte ad inferos. Inter mortē autē & inferos, hoc intereſt: Mors eſt, qua anima ſeparatur à corpore. Infernus, locus in quo animæ recluduntur, ſiue in refrigerio, ſiue in pœnis, pro qualitate meritorum. Hoc diximus, vt oſtenderemus id mortem facere quod meretricem mulierē: Mors enim diuidit fratres, hoc & mulier facit. In fratribus, omnem intellige charitatem, quod & mater diuidatur à filia, & pater à filio, & frater à fratre. Quod autem aliud ſit mors, & aliud infernus, pſalmiſta demōſtrat, di-
Psal 6 b cens: *Non eſt in morte qui memor ſit tui: in inferno autem quis*
Ibid. 54 c *confitebitur tibi?* Et in alio loco: *Veniat mors ſuper eos, & deſcendant in infernum viuentes.* Pro eo quod nos interpretati ſumus: *Ero mors tua, ô mors, ero morſus tuus inferne:* LXX. tranſtulerunt, *vbi eſt cauſa tua mors, vbi eſt ſtimulus tuus inferne?* pro quo Apoſtolus poſuit: *Abſorpta eſt mors in conten-*
1. Cor 15 g *tione, vbi eſt mors contentia tua, vbi eſt mors aculeus tuus?* Et ex-
[illegible] vul. ponens virtutem teſtimonij intulit. *Aculeus autem mortis peccatum, virtus vero peccati lex, Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.* Itaque quod ille in reſurrectionem interpretatus eſt Domini, nos aliter interpretari, nec poſſumus nec audemus. Poteſt mors & infernus, & diabolus accipi, qui Chriſti morte iugulatus eſt: de quo & in Eſaia loquitur: *Deuorauit mors*
Eſaie 25 c *inualeſcens.* Et poſtea ſequitur: *Abſtulit Dominus omnem la-*
Sec. 70. *crymam ab omni facie.* Duos autem fratres inter ſe morte diuiſos, iuxta hiſtoriam illius temporis, quidam Iſrael & Iudam intelligunt, vt quod tunc figurabatur in parte, nunc ſentiatur in toto, & cum omni humano genere Iſrael & Iudas liberandus ſit & redimēdus. In eo loco in quo LXX. C
tranſtulerunt: ποῦ ἡ δίκη σου, id eſt, vbi eſt cauſa tua & nos diximus, ero mors tua, Symmachus interpretatus eſt, ero plaga tua. Quinta editio & Aquila: Vbi ſunt ſermones tui: quod Hebraicè ſcribitur, אהי דבר, legentes e דבר, hoc eſt verbum, pro a denarecha
f דבר, quod interpretatur mors: iuxta illud quod in Eſaia legimus: Mortem miſit dn̄s in Iacob, & venit in Iſrael: hoc eſt, deber, quod nos interpretati ſumus: Verbum miſit in Iacob, & venit in Iſrael, id eſt dabar. Pro aculeo quoque quem nos morſum trāſtulimus: Symmachus ἀπάντημα, id eſt, occurſum: Theodotio & quinta editio, plagam & concluſionem interpretati ſunt. f dabar g deber Eſaia 9 b

b ¶ *Adducet vrentem ventum dominus de deſerto aſcendentem, & ſiccabit venas eius, & deſolabit fontem eius: & ipſe diripiet theſaurum omnis vaſis deſiderabilis.* Legi in cuiuſdam commentariis, ventum vrentem, quem adducet dominus de deſerto, illum eſſe qui percuſſerit domum Iob in Iob 1 d
quatuor angulis, & fecerit iam ſuper filios tuere conuiuantes, & vnū eſſe de his ventis, quos in euangelio legimus, flare & Matt 7 d
venire cum turbine, pluuiis atque fluminibus: vt ſubuertant domum, quæ ſuper petrā ædificata eſt, ſiue ſuper arenas. Quod nequaquam mihi videtur: neq; enim in Iob ſcriptum eſt, quod ventum de deſerto dominus adduxerit: ſed nomen domini tacitum eſt: vt ventus de ſolitudine, qui contra ſanctum virum ſua venerat voluntate, contraria poſſit accipi fortitudo, & venti qui domorum fundamenta ſubuertunt, vtiq; ad bonā partem non poterunt referri: Supereſt vt ventum vrentem, D
quem adducet dominus de deſerto aſcendentem illum intelligamus, de quo & in Abacuc legimus: *Deus ab auſtro ve-* Abac 3. a
niet, & ſanctus e monte Pharan: qui vtiq; in ſolitudine & in meridie ſitus eſt. Et in Cantico legimus: *Vbi paſcis, vbi cubas* Cant 1 b
in meridie? Hunc itaque ventum vrentem, qui ſiccet venas mortis, & fontes eius arefaciat, adducet dominus de deſerto aſcendentem, de deſerto autem humani generis, in quo & diabolus quærens requie inuenire non potuit: Siue de- Matth. 12 d
ſertum intelligimus ſanctæ Mariæ vterum virginalē, quod abſq; ſemine humano nullo frutice pullulauerit: ſed virga ſimplex atque puriſſima, & vnione fœcunda ediderit eum Cant 2 a
florem, qui dicit in Cantico canticorum: *Ego flos campi, &* Eſaia 11 a
lilium conuallium. Et pulchrèram in Eſaia quam in præſenti loco, flos aſcendēs dicitur: quia de humilitate carnis ad excelſa conſcendit, & nos ſecum duxit ad patrem, dicens in euangelio: *Cum exaltatus fuero, omnia traham ad me.* Ipſe quaſi Ioan. 12 e
radix aſcēdet de terra inhabitabili, & nequaquam mors in eum, ſed ipſe morti ſuperuenieт: neq; enim mors in eo vllā Prou. 30 c
ſuæ poteſtatis viam reperit, & hoc eſt, quod in prouerbiis dicitur: Impoſſibile eſt ſuper petram ſerpentis inuenire veſtigia. Et ipſe loquitur in Euangelio: *Ecce venit princeps* Ioan. 14 d
mundi huius, & inueniet in me nihil. Iſte ſiccabit venas mortis, & deſolabit fontes eius. Venæ mortis & fontes & aculeus, peccata ab Apoſtolo nominantur: quibus arefactis, mors quoque ipſa ſiccabitur. Quodque ſequitur: *Ipſe diripiet theſaurum omnis vaſis deſiderabilis*, dupliciter accipitur: ſiue quod Matth. 12. e
deſiderabilia ſunt his qui in morte habitant. ſiue vaſa deſiderabilia, quæ in theſauro retinebantur inferni, ſanctos intelligimus: quos alligatos à forte dominus eripuit & rapuit, & tulit de inferis, & quaſi vaſa precioſiſſima ſecum perduxit in paradiſum. Pro theſauro, LXX. terram tranſtulerunt: terra haud dubium quin mortem ſignificet. Et in pſalmis legimus: *Credo videre bona Domini in terra viuentium.* Et iux- Pſalm. 26 d
ta euangelium: Mites poſſidebunt terram. E contrario de- Matth. 5 a
bemus accipere terram inferni non eſſe terram viuentium,
ſed

E ſed mortuorum, quę diripitur atq; vaſtatur: quando morte Chriſti vinctæ apud inferos animæ liberantur. Secundum tropologiam, in eiſdem (de quibus ſupra diximus) cómentariis legimus ventum vrenté, diabolum intelligi, & ſingulos hæreſiarchas. Quod nobis diſplicet: Neq; enim diabolus venas mortis fonteſq; erroris ſiccare poteſt: cú ipſe fons & initium mortuorú ſit. Itaq; ſermo eccleſiaſticus, vrens intelligendus eſt ventus, qui omnia hæreticorú dogmata arefaciat, & perducat ad nihilum, & diripiat eos atque diſpergat, qui hæreticorum doctrina in morte fuerant congregatæ.

Caput XIV.

Heb.

PEreat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum: in gladio pereát paruuli eorum, elidantur, & fœtæ eius diſcindantur. [b] Cóuertere Iſrael ad dominum Deum tuú: quoniá corruiſti in iniquitate tua. Tollite vobiſcum verba & conuertimini ad dominum, dicite ei: omnem aufer iniquitaté, & accipe bonum, & reddemus vitulos labiorum noſtrorú. Aſſur non ſaluabit nos, ſuper equum non aſcendemus, nec dicem⁹ vltra, Dij noſtri opera manuum noſtrarum: quia eius qui in te eſt, miſereberis populi. Sanabo contritiones corú, diligá eos ſpon-

Cap. XIV.

P*Ereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum: in gladio pereát paruuli eorum, elidantur, & fœtæ eius diſcindantur.*] Sæpè diximus decem tribus appellari Samariam à metropoli Samaria: quę ex nomine Auguſti, nunc vocatur Auguſta, id eſt, Sebaſte. Cur autem Samaria dicta ſit 3. Reg 16. f
ciuitas, in regum volumine legimus. Imperat igitur propheta, & vt verius dicam optatiuo modo loquitur, vt Samaria pereat. Cui cum Deus tanta præpararet bona, illa contra Deú faciat, & magis dæmonum ſimulacra ſectetur. Symmachus autem non dixit, pereat, ſed ἀσεβήσει, id eſt, aget pœnitentiam, ſuiq; eam pœnitebit erroris, q dulciſſimum Deum in F amaritudinem verterit: ita vt bellatores ei⁹ in gladio pereát, paruuli & lactentes elidantur ad terram, & fœtæ eius atque prægnantes dirumpantur in mortem. Quæ omnia ei accidiſſe credendum eſt tempore captiuitatis & anguſtiæ, quádo ſuam patriam perdiderunt, & qui euaſere gladium, in ſeruitutem perpetuam ſunt abducti. De hęreticis facilis intelligétia eſt, quod vocentur Samaria, eo quod Dei præcepta ſeruare ſe iactent: non quod cuſtodes ſint legis eius, ſed quod hoc eſſe ſe dicant, in ſimilitudinem ſchiſmatis Nouatianorum: qui & ipſi καθαροὺς, id eſt, mundos ſe vocant, cum ſint omnium immundiſſimi, negantes pœnitentiam per quam peccata mundantur: iuxta illud quod ſcriptum eſt: *Lauabis me, & ſuper niuem dealbabor.* Et in Eſaia: *Lauamini, mundi eſtote.* Lauacrum autem non baptiſmum vocat, ſed omnem pœnitudinem, quæ ſordes abluit peccatorum. Pereat igitur huiuſcemodi Samaria: quia quidquid loquitur, repugnat Deo ſuo, & clementiam eius vertit in crudelitatem: vſque eo, vt qui viri ſunt apud illam, & ad malitiæ ætatem venere perfectam, ſpirituali mucrone truncentur. Qui autem paruuli atque lactentes, elidantur ad petram. De quibus & in pſalmo legimus: *Beatus qui tenebit, & allidet paruulos ſuos ad petram.* Fœtæ quoque eius atq; prægnantes, quæ de malo ſemine conceperunt, ideo diſrumpentur, nec peſſimos liberos faciant. Tale quid & in euangelio nobis ſubijcitur: *Væ prægnátibus, & nutrientibus in diebus illis:* diebus videlicet tribulationis & anguſtiæ. Interficiuntur autem & bellatores Samariæ gladio, & lactentes eliduntur, & prægnantes diſrumpuntur: vt pereunte malo ſemine, zizaniiſque eius exuſtis ſolum remaneat triticum, quod in domini horrea recondatur.

Pſal 50 b
Eſaia 1. d
Pſal 136. b
Luc 21 e

b ¶ *Conuertere Iſrael ad Dominum Deum tuum: quoniam corruiſti in iniquitate tua: tollite vobiſcum verba, & conuertimini ad Dominum, dicite ei: omnem aufer iniquitatem, & accipe bonum, & reddemus vitulos labiorum noſtrorum, &c.*] Pereunte Samaria & viris eius, & paruulis & prægnantibus occiſis, eliſis atque diſciſſis, totus Iſrael ad pœnitentiam prouocatur. vt qui infirmatus eſt, ſiue corruit in iniquitatibus G ſuis, reuertatur ad medicum, & recipiat ſanitatem: vel ſtare incipiat qui corruerat: doceturq; quo modo debeat agere pœnitentiam. *Tollite*, inquit, *vobiſcum verba*, id eſt, preces & delictorum confeſſionem, & conuertimini ad dominum,

נחמה

Caput XIV.

Sept.

D*Iſperdetur Samaria, quoniam reſtitit deo ſuo: in gladio corruent, & lactentes eorum elidentur ad petrá, & habentes in vtero dirumpentur. Conuertere Iſrael ad Dominum Deú tuum, quia infirmatus es in iniquitatibus tuis. Sumite vobiſcum ſermones, & reuertimini ad dominum: dicite ei vt non tollatis iniquitatem, ſed aſſumatis bona, & reddemus fructum labiorum noſtrorum. Aſſur non ſaluabit nos, ſuper equum non aſcendemus: nequaquam vltra dicemus: Dij noſtri operibus manuum noſtrarum: qui in te eſt miſerebitur pupilli. Sanabo habitatores eorum, diligam eos manifeſtè: quia*

tam verbis quam operibus, & dicite ei: *Omnem aufer iniquitatem:* nihil languoris in nobis & ruinæ priſtinæ derelinquas, ne ruſum mali ſeminis pullulent rediuiua plantaria, & accipe, inquit, bonum. Niſi enim tuleris mala noſtra, bonum tibi, q offeramus, habere non poſſumus, iuxta illud quod alibi ſcriptum eſt: *Declina à malo, & fac bonum: & reddemus*, ait, *vitulos labiorum noſtrorum.* Pro vitulis, qui Hebraicè appellantur [a] פרים, καρπὸν id eſt, fructum Lxx. tranſtulerunt, qui dicitur [b] פרי ſalſi ſermonis ſimilitudine. Vituli auté labiorum, laudes in Deo ſunt, & gratiarum actio. *Sacrificium enim Deo ſpiritus contribulatus.* Igitur illo iam tempore carnalibus victimis reprobatis, placabilis Deo hoſtia, eſt pura confeſſio: Qui reddituros ſe eſſe dicút labiorum vitulos, & Dei laudes perpeti voce cantaturos, etiá illud repromittunt, quod nequaquá in Aſſyriis ſpé habeant, nec ſup equos Ægyptios, quia fallax equus ad quem, & vltra non adorent opera manuum ſuarú: vitulos aureos quos in Dan Bethelq; conflauerant, & idcirco inquiunt: Nequaquam operi manuum noſtratú dicemus, Dij noſtri, quia tu eius qui in te eſt populi miſereberis, hoc eſt, pupilli Iſrael, de quo dixeras: *Filius primogenitus meus Iſrael. Et filios genui, & exaltaui, ipſi autem me ſpreuerunt.* Et in alio loco: *Filij alieni mentiti ſunt mihi.* Pupillus autem vocatur, quia Deum perdidit patrem. Quidam autem pupillum expoſuit eum qui à malo patre receſſerit diabolo, & idcirco Dei miſericordia ſubleuetur. Ad omne quoque dogma peruerſum quotidie propheta loquitur, & ſectatores eius ad pœnitentiam prouocat dicens: Conuertimini ad dominum Deum veſtrum, qui corruiſtis ſiue elanguiſtis, domini perdita ſanitate: tollite vobiſcum verba, veram fidei confeſſionem, & dicite: Aufer iniquitatem, quæ in noſtro corde verſatur, & accipe bona fidei, qua corde creditur ad iuſtitias, ore autem confeſſio fit ad ſalutem. Vituli & victimæ ſiue fructus laborum, ſunt in patrem & filium & ſpiritú ſanctum, & in paſſionem & reſurrectionem domini credere: quam qui obſulerit ei, nequaquam ſperabit in Rege Aſſyrio, de quo crebro diximus. Nec aſcendet ſuper equum, quem præcepit dominus nequaquam multiplicandum: quem habens Pharao, cum ſuo eſt demerſus equitatu. Omnis enim hæreticus aſcendit equos per ſuperbiam, quos in errore ſuo ipſe generauit. Et nequaquam vltra dicent operibus manuum ſuarum, quæ ipſi artifici eloquio confinxerunt, Dij noſtri. Guloſi venter Deus eſt, auarus colit mammona: hæreticus dogma quem finxit. Qui vniuerſa hæc deſeruerit, id eſt, Aſſur & equum & opera manuum ſuarum reuertetur ad dominum, & placabit patrem ſuum à quo fuerat abiectus.

Pſal. 33.
a parim
b peri
Pſal. 50. d
Pſalm 32. d
H
Exod 4. f
Eſaia 1. a
Pſalm. 17. g
Rom. 10. b
Deut 16 d
Exod 14.

c § *Sanabo contritiones eorum, diligam eos ſpontaneè, quia auerſus eſt furor meus ab eo, &c.*] Conuerſis ad pœnitentiam, & inſtar populi patrem quem reliquerant cognoſcentibus, reſpondit Deus: Sanabo cótritiones vel habitacula eorum, in quibus fuerát vulnerati ſiue confracti, vel in quibus tá malè habitauerant, diligá eos ſpontaneè: quod Lxx. tranſtulerút ὁμολογουμένως, perſpicuè atq; apertè, vel abſq; vlla dubitatione.

משובותם

Diligit

A Diligit autem dominus diligẽtes ſe, de quibus & in alio lo-
Prou 8.b co ait: *Ego diligẽtes me diligo*: qui enim prius iraſcebar eis pro
pter peccata quæ fecerant, nunc miſerebor propter clemẽ-
tiam meam. Et ero eis quaſi ros: vt fornacem Babyloni cam,
& caminum æſtuantis incendij meo rore reſtinguam: qui
& per Iſaac patriarcham ad Ia-
Gen 27 f cob ſeruũ meum locutus ſum,
De rore cœli ſit habitaculũ tuum.
Quo modo enim dominus ſit
credentibus lumen, via veri-
tas panis, vinea, ignis, paſtor,
agn⁹, ianua, vermis, &c. ſic qui
indigemus illius miſericordia,
& peccatorum febribus æſtua-
mus, in rorem nobis vertitur:
Eſa 26 d ad quem dicit Eſaias: Ros e-
Sec 70. nim qui à te eſt, ſanitas eorum
Deut. 32. a eſt. Et in Deuteronomij canti-
co Moyſes loquitur: Deſcen-
dant ſicut ros verba mea. Cum
autẽ nos dominus ſuo rore re-
ſperſerit, & ſiccitatem pectoris
noſtri ſuis pluuiis irrigarit, ger
minabimus, imò florebim⁹ vt
lilium, imitantes dominũ Sal-
Cant. 2. a uatorem, qui dicit in cantico
canticorum: *Ego flos campi, & li-*
Ibidem. *lium conuallium*, & loquitur ad
ſponſam ſuam, quæ non habet
rugam neq; maculam: *Sicut li-*
lium in medio ſpinarum, ſic proxi-
ma mea in medio filiarũ. Cumq;
creuerimus in domino, mitte-
B m⁹ radices noſtras ſicut arbo-
res Libani: quæ quantũ in au-
ras conſurgũt vertice, tantum
radicem in ima demergunt: vt
nulla tempeſtate quatiantur, ſed ſtabili mole cõſiſtant. Ha-
rum arborum rami huc illucq; tenduntur: vt veniant vola-
tilia cœli & habitẽt in eis. Et ne forſitan putaremus, quia di-
xerat, erumpet radix eius, ſiue emittet radices ſuas quaſi Li-
banus, de cedris eum loqui & infructuoſis arborib. ſanctũ
virum & conuerſum ad dominum, oliuæ frugiferæ compa-
Pſal 51. b rat quę dicit in alto loco: *Ego autem ſicut oliua fructifera in do-*
Matt. 25. a *mo Dei*. Cuius fructum quinque ſibi ſapientes virgines pa-
rauerunt: ex quo vulnerum mitigatur tumor: languentia
membra requieſcunt: in tenebris lumen accenditur: vngũ-
tur in agone certantes. Hæc oliua habebit odorẽ quaſi Li-
לבונה bani vel thuris (quod gen⁹ eſt thymiamatis) λίβανος enim
apud Græcos & Hebræos, & mõs appellatur & thus: Vel cer-
te mõtis Libani, quia fertiliſſimus & virẽs, denſiſſimis arbo-
rum comis protegitur: ita vt poſſit oliua dicere: *Chriſti bo-*
2. Cor 2. d *nus odor ſumus*. Qui autem conuerſi fuerint ad dominum,
accipiẽt cõuerſionis ſuæ præmiũ: vt ſedeãt in vmbra eius, &
dicãt, ſub vmbra eius requieui & ſedi, & fructus eius dulcis
Can. 2. a eſt in ore meo. Cũq; ſederint in vmbra illius, viuẽt qui prius
mortui fuerant: ſiue iuxta Lxx. bibẽt, & inebriabũtur triti-
co: hoc eſt, rerũ omniũ abundãtia. Quod autẽ hic ebrietas
non euerſionem mentis, ſed copiam rerum omniũ ſignifi-
cet, verſiculus ille declarat, dicens: *Viſitaſti terrã, & inebria-*
Pſal 64 d *ſti eam*. Et Ioſeph conuiuium, in quo inebriaſſe dicitur fra-
Gen 43 g
Cant 5. a tres ſuos. Et dominus loquens ad Apoſtolos: *Comedite ami-*
ci mei, & bibite, & inebriamini fratres. Siue, quia dominus no-
ſter ipſe eſt frumentum & vinea, quicumque crediderit in
eo, inebriari dicitur. Deniq; ſequitur: *Et efflorebit quaſi vi-*
nea: memoriale eius ſicut vinum Libani. Vinum autem Libani
poſſumus appellare miſtum & conditum thymiamate, vt
odorem ſuauiſſimum habeat: vel vinum Libani quod do-
mino libatur in tẽplo: de quo in Zacharia ſub Libani voca-
bulo legimus: *Aperi Libane portas tuas*. Cum ergo tanta rerũ
Zach 11 a abundãtia ſit futura, ô Ephraim, omnis qui agis pœnitentiã,
& qui meus eſſe cœpiſti: dimitte idola, ſimulacra contẽne:
Ego enim ſum qui humiliaui te, & ego exaltabo te: ſiue ego

HEB.

ſpõtanee; quia auerſus
eſt furor meus ab eis:
Ero quaſi ros, Iſrael
germinabit quaſi liliũ,
& erumpet radix eius:
vt Libani ibunt rami
eius, & erit quaſi oliua
gloria eius, & odor e-
ius vt Libani. Conuer-
tentur ſedentes in vm-
bra eius: viuent triti-
co, & germinabunt
quaſi vinea. Memoria-
le eius ſicut vinum Li-
bani. Ephraim quid
mihi vltra idola? ego
exaudiam, & dirigam
eum ego vt abietem
virentẽ: ex me fructus
tuus inuentus eſt.
ᵃQuis ſapiens & intel-
liget iſta: intelligens &
ſciet hæc? quia rectæ
viæ domini, & iuſti
ambulabunt in eis:
præuaricatores vero
corruent in eis.

exaudiam & dirigã, & faciam eum quaſi abietem virentem C
vt de illo iuxta Hebræos dicatur in pſalmo, Abies, domus ברוש ביתה
eius. Aut certè ego ero quaſi iuniperus cõdenſa, vt ſub mea
vmbra requieſcat. De ἀρκεύθοις, id eſt, iuniperis, iuxta Lxx. Pſ. 103. e. 3.
interpretes, Salomon ianuas tẽpli feciſſe memoratur: quia Reg. 6. e
Chriſtus, per quem ad patrem
accedimus, hanc habet naturã
vt ſẽper floreat, ſemper nouos
afferat fructus, & nunquam de-
ponat virorem ſuum. Hæc iu-
niperus ſub vmbra ſua quieſ-
centibus, ne mundi huius ardo-
re feriantur, & percutiet æſtus
caput eorum, ſicut quondam
percuſſis & Ionæ, dat fruges, &
non ſolũ dormientibus requiẽ Ione 4.
& ſedentibus, ſed & ſaturitatẽ
veſcentibus præbet. Quidquid
ſecundum ἀναγωγὴν interpre-
tati ſumus, in aduentu domini
Saluatoris, & in conuerſione
veri Iſrael, hoc tam ad hæreti-
cos & Iudæos, quam ad gen-
tes, & ad omne dogma per-
uerſum referri poteſt: vt cum
egerint pœnitentiam, veniam
conſequantur. Si ergo pleni-
tudo repromiſſionis adimple-
ta eſt in aduentu Saluatoris, &
quotidie impletur in eccleſia,
credendum eſt quod plenius
impleatur, quando perfectio-
ne veniente, quod nunc ex 1. Cor 13. c
parte eſt, deſtruetur. Notan-
dum quod ſæpe iam diximus,
ſalutem Iſraelis, & reuerſionis D
ad dominum, & de captiuitate
redemptionem, non carnaliter accipi, vt Iudæi putant, ſed
ſpiritualiter, vt veriſſime comprobatur.

SEPT.

quia auerſa eſt ira mea
ab eis, ero quaſi ros: Iſ-
rael florebit vt lilium, &
mittet radices ſuas quaſi
Libanus: ibunt rami eius,
& erit quaſi oliua fructi-
fera, & odor illius quaſi
Libani. Cõuertẽtur, & ſe-
debũt ſub vmbra ei⁹: bibẽt
& inebriabũtur frumẽto,
& efflorebit vt vinea:
memoriale eius quaſi vi-
num Libani Ephraim,
quid ei vltra & idolis?
ego humiliaui eum, & ego
confortabo illum: ego ſi-
cut iuniperus condenſa:
ex me fructus tuus in-
uentus eſt. Quis ſapiens
& intelliget hæc, aut in-
telligens & cognoſcet ea?
quia rectæ viæ domini, &
iuſti ambulabunt in eis:
qui autem impij ſunt, in-
firmabuntur in illis.

a ¶ *Quis ſapiens, &c.*] Quando dicit: Quis ſapiens & intelli-
get hæc, intelligens & cognoſcet ea? obſcuritatẽ volumi-
nis, & difficultatem explanationis oſtendit. Si autẽ ipſe qui
ſcripſit, vel difficile vel impoſſibile cõfitetur, quid nos face-
re poſſumus, qui lippientib. oculis, & peccatorum ſordib.
obſcuratis, clariſſimũ iubar ſolis nõ poſſumus intueri? niſi
dicere illud quod ſcriptum eſt: *O profundum diuitiarum ſa-* Rom 11 b
pientiæ & ſcientiæ Dei: quam inſcrutabilia ſunt iudicia eius, & in-
ueſtigabiles viæ eius! Quis enim poteſt abſq; Chriſto docen-
te cognoſcere quid ſignificet Iezrahel: quid ſoror eius, non Supra. 1.
miſericordiam conſecuta: quid tertius frater, non populus
meus: quæ ſit adultera, quæ ſine lege Dei multo ſeſſura ſit
tempore: quod ſit pactum cum beſtiis terræ, & cũ volatili-
bus cœli: qui ſit Dauid ad quẽ populus reuerſurus ſit, cuius
ſit die tertia reſurrectio, & egreſſus eius diluculo compare- 3.
tur: quæ ſit pluuia prima & nouiſſima: qui ſit quẽ propheta
dicit eſſe venturum, qui nobis miniſtret iuſtitiam, aut in cu- 6
ius typo Iſrael educatur ex Ægypto, & portetur in brachiis, 12
& ducatur in funiculis charitatis: qui ſit qui interficiat mor- 11.
tem, & ſiccet venas eius, & fontes arefaciat, & diripiat vaſa,
quæ in theſauro condita tenebantur, & cetera quæ longum
eſt retexere? Vnde quicumque ſanctus & iuſtus eſt, rectas 13.
vias domini eſſe cognoſcet. Vias autẽ domini eſſe cogno-
ſcimus lectionem veteris & noui teſtamenti, & ſanctarum
intelligentiã ſcripturarum. In his viis qui ambulat, niſi cõ-
uertatur ad dominum, & ablatũ ab eo fuerit velamẽ, quod
erat ante oculos Moyſi, rectum iter inuenire nõ poterit. Sin
autem dixerit cum Dauid: *Reuela oculos meos, & conſiderabo* Pſalm. 118.
mirabilia de lege tua, ambulabit in eis, & Chriſtum inueniet,
& Iudæos atq; hæreticos (quos vel præuaricatores vel im-
pios ſcriptura nunc nominat) offendere in eis, & infirmari
atque corruere ſentiet, iuxta illud quod ſcriptum eſt. *Ecce* Luc 2 e
iſte poſitus eſt in ruinam, & in reſurrectionem multorum in Iſ-
rael.

Commentariorum in Oſee Prophetam finis.

DIVI

E # DIVI HIERONYMI PRESBYTERI G

COMMENTARIORVM IN IOELEM AD PAMMACHIVM,

PROOEMIVM.

NON idem ordo eſt duodecim prophetarum apud Lxx. interpretes, qui in Hebraica veritate retinetur. Illi enim ponunt ſecundum Amos, tertium Micheam, quartum Ioel, quintum Abdia, ſextum Ionam, ſeptimum Nahum, octauũ Abacuc, nonum Sophoniam, decimum Aggeum, vndecimum Zachariam, duodecimum Malachiam. Hebræi autem poſt Oſee, qui aqud vtroſq; primus eſt, ſecundum legunt Ioel, tertium Amos, quartum Abdiam, quintum Ionam, ſextum Micheam, ſeptimũ Nahum, octauum Abacuc, nonum Sophoniam, decimum Aggeum, vndecimũ Zachariam, duodecimum, & qui vltimus eſt, Malachiam. Et quia ſemel omnes vnius voluminis prophetas enumerauimus, vtile nobis videtur ἐτυμολογίας ſingulorũ & Græcè & Latine breuiter adnotare. Oſee interpretatur σώζων, quem nos ſaluatorem poſſumus dicere: Ioel ἀρχόμενος, id eſt, incipiens: Amos βαστάζων, qui apud Latinos portãs dicitur. Abdias δοῦλος κυρίου, id eſt, ſeruus domini. Ionas περιστερά, hoc eſt colũba. Micheas ὅστις οὗτος, ex duabus orationis partibus nomen compoſitum, quod apud nos ſonat, quis quaſi: aut quis velut. Nahum παράκλησις, id eſt, cõſolatio. Habacuc περιλαμβάνων, id eſt, amplexãs ſiue luctãs. Sophonias κεκρυμμένος κυρίου, hoc eſt, arcanus domini. Aggeus ἑορτάζων, quem nos feſtiuum ſiue ſolemnem poſſumus dicere. Zacharias μνήμη κυρίου, id eſt, memoria domini. Malachias ἄγγελός μου, id eſt, nũcius meus. Quæ omnia quo ſenſu accipienda ſint, in ſuis voluminibus differetur. Quatuor autẽ reliqui prophetæ (vt ſedecim compleamus) Eſaias, Ezechiel, Hieremias, Daniel, hanc habent intelligentiam: Eſaias σωτηρία κυρίου dicitur, id eſt, ſalus domini. Ezechiel κράτος κυρίου, quod nos robur, vel imperiũ domini poſſumus appellare: Hieremias ὑψηλὸς κυρίου, id eſt, excelſus domini. Daniel ἔκρινέ με κύριος, id eſt, iudicauit me dominus. Quæ cum ita ſe habeant: obſecro mi Pammachi, qui omni arte pugnandi aduerſum diabolum dimicas, vt nobis contra Amalech pugnãtibus leues cum Moyſe ad dominum manus, & aduerſarios Iſrael orationibus ſuperes. Nuper de Ægypto egreſſi ſumus, & in Oſee Pharaone ſubmerſo, rubrum tranſiuimus mare: nunc poſt latam eremi vaſtitatem, multo nobis labore ſudãdum eſt: vt ad Septuaginta palmas, & fontes apoſtolicos peruenire valeam[*]. Inſurgat licet ſcorpio, & arcuato vulnere ferire conetur: tu comes itineris, & excãtator venenatorũ morſuum, ſpiritualẽ nobis ἐφόδιον exhibe: quodque ſanctæ ac venerabili Paulę parẽti tuę polliciti ſumus, pius hæres ſuſcipe, & quicquid vel ingenio vel doctrina minus tua expectatione poſſumus, amici fauore ſuſtenta, nec in nobis vires cõſideres, ſed voluntatem. H

[Margin: הושע יואל עמוס עבדיה יונה מיכה נחום חבקוק צפניה חגי, זכריה מלאכי, ישעיה יחזקאל ירמיהו דניאל]

F ## DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN IOEL PROPHETAM COMMENTARII.

CAPVT I.

VErbum domini quod factum eſt ad Ioel filium Pathuel.

HEB.	SEPT.
[b] Audite hoc ſenes, & auribus percipite omnes habitatores terræ: ſi factum eſt iſtud in diebus veſtris, aut in diebus patrum veſtrorum. Super hoc filiis veſtris narrate, & filii veſtri filiis	*Audite hæc ſenes, & auribus percipite omnes habitatores terræ: ſi facta ſunt talia in diebus veſtris, aut in diebus patrum veſtrorum. Pro his filiis veſtris narrate, & filii veſtri filiis ſuis, & filii eorum*

VERBVM Domini quod factum eſt ad Ioel filiũ Phatuel.] Lxx. interpretes pro [a] פתואל verterunt Bathuel: quod apud Hebræos omnino nil reſonat: Phathuel autem in linguam noſtram vertitur latitudo Dei, vel aperiens Deus, vt in Marco legimus, Saluatorem ad ſurdum mutumque dicentem: [b] אפתח quod eſt adaperire. Quia enim cum Apoſtolo dicere poterat: *Os noſtrum patet ad vos o Corinthii, cor noſtrum dilatatum eſt,* & audiebat à Domino: *Dilata os tuum & implebo illud.* Ipſa quoque oris adapertio, non in hominis, ſed in Dei poteſtate eſt, Paulo dicente: *Oſtium mihi apertum eſt magnum & euidens, ſed aduerſarii multi*: idcirco aperiens dicitur Deus. Cumq; ſanctus ſemper proficiat, ex parte cognoſcẽs & ex parte prophetans, donec veniat quod perfectum eſt: & latitudine & adapertione generatus, appellatur Ioel, quod apud nos ſonat inſipiens, vel eſt Deus, dicente eodem apoſtolo: Fratres, ego me non arbitror comprehẽdiſſe: qua humilitate succreſcens cum Moyſe meretur audire: *Qui eſt, miſit me.* Ad diſtinctionem enim eorũ qui non ſunt de quibus in Heſter legimus: *Ne tradas ſceptrũ tuum his qui non ſunt*: Deus & ſancti eius eſſe memorantur: Hæc de nomine Ioel, & patris eius ſtricta ſint breuiter, vt rectè verbũ Dei, quod erat in principio apud Deum, factum eſſe narretur, Baptiſta Ioãne referente: Qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt, qui prior me erat. Porrò factum eſſe ſermonem ad meritũ eius refert, cui fit, non ad cõditionem illius qui fieri dicitur, vt alibi legim[9]: *Domi[9] mihi factus eſt in ſalut.* Quo modo autẽ in Oſee propheta, quẽ in principio duodecim prophetarum ante hunc librũ explanauimus, ſub nomine Ephraim ad decẽ tribus cõfertur vaticiniũ, quæ vel Samaria vel Iſrael ſępe memorantur: Sic in Ioel, qui iuxta Hebræos ſecundus eſt, omne quod dicitur, ad tribum Iuda, & ad Hieruſalẽ pertinere credẽdum eſt, & nullã omnino Iſraelis, id eſt, decem tribuũ in hoc fieri mentionẽ. Tẽpora quoq; in quibus prophetauit, eadem debemus accipere, quæ & in Oſee legimus: *In diebus Oziæ, Ioathan & Achaz & Ezechiæ regum Iuda, & in diebus Hieroboam filii Ioas regis Iſrael.* Pſal. 117. d

[Margin: a pethouel; Marc. 7. g; b hippatheah; 2. Cor. 6. c; Pſal. 80. b; 1. Cor. 16. b; יואל Phil. 3. c; Exod. 3. d; Heſt. 14. b; Ioan. 1. b]

[b] ¶ *Audite, &c.*] Senes iubẽtur audire, habitatores terrę auribus percipere. Senibus nõ dicitur, audite õnes: habitatoribus terrę additur aurib[9] percipite õnes. Auditus enim in ſcripturis ſanctis nõ eſt iſte qui in aure reſonat, ſed qui corde percipitur: Iuxta illud quod dominus loquitur in euãgelio: *Qui habet aures audiẽdi audiat.* Quod autem nos interpretati ſumus, *auribus percipite*, & apud Græcos & apud Hebræos vnũ verbum eſt: apud Græcos ἐνωτίσασθε, apud Hebræos האזינו, quod propriè non corde, ſed aure percipitur. Et vt ſciamus ſacratiorem eſſe auditum, quam id quod in auribus reſonat, Eſaia loquente diſcamus: *Audite cœli, & auribus percipe terra.* Qui ſenes ſunt & cœleſtes, audiunt ſpiritaliter: qui habitant in terra appellanturque terreni, auribus percipiunt: Et hoc in omnibus ſcripturis notandum vbi hæc duo verba iuncta ponuntur. Quod in Lamech quoque

[Margin: Matt. 13. b; c haazinou; Eſaia 1. a]

A quoque legimus peccatore, qui locutus eſt ad vxores ſuas
Gen. 4. d. Ada & Sella: *Audite verba mea vxores Lamech, auribus percipite verba mea: quia virū occidi in vulnus meū, & iuuenē in liuorem meum*: ſciebat obſcura eſſe quæ loquebatur, & idcirco vxores ſuas non ad ſimplicem tantum verborum ſunum, ſed ad recōditam quoque dictorum intelligētiam prouocabat. Si quis igitur ſenex eſt, & maturę ętatis in domino electus ſenex, vt in cōſequentibus iuxta LXX. interpretes legimus, ac paruulorū reliquit infantiam, audiat quæ dicūtur. Qui autē adhuc habitat
Pſal. 38. in terra, & non poteſt dicere; *Aduena ſū & peregrinus ſicut omnes patres mei*, aurib⁹ percipiat. *Si factū eſt*, inquit, *iſtud in diebus veſtris, aut in diebus patrū veſtrorum*. Arte rethorica ex rerū magnitudine attentum auditorē facit: nulla hæc, inquit, ætas meminit quæ dicturus ſum: nec veſtra, nec patrum veſtrorum, atq; maiorum facta ſunt tempore. Patres autem, auos atauoſq; cognoſce, & filios filiorum, omnem deinceps ſobolem, iuxta illud Virgilianum. Et nati natorum, & qui naſcentur ab illis. Et ſenes ergo & habitatores terræ filiis veſtris poſteriſq; narrate: qui ſenex eſt, liberos ſuos doceat ſacramenta, qui habitator eſt terræ, ſimplicem narret hiſtoriam. Vnde vſq; hodie nos qui in Chriſto credimus (quorum cum Moyſe ablatum eſt velamen ab ocu-
Sup. 4 b lis, & de quibus dicitur: Cani hominis ſapientia eius) filiis noſtris ſecreta & mira narramus: Iudæi autem qui habitāt in terra, loquuntur terrena, & humi cohærentia, de quibus
Ioan. 3. d ſcriptum eſt: *Qui de terra eſt, de terra loquitur: qui de cœlo venit, ſuper omnes eſt*.

HEB.	SEPT.
filiis ſuis, & filii eorum generationi alteræ.	*eorum in generationem alteram.*
ᵃResiduum erucę comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruchus, & reſiduum bruchi comedit rubigo.	

HEB.	SEPT.
ᵇExpergiſcimini ebrii & flete, & vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine, quo-	*Euigilate qui ebrii eſtis in vino veſtro, & plorate, & plangite omnes qui bibitis vinum in*

ᵃ ¶ *Reſiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduū locuſtæ comedit*
B *bruchus, &c.*] Exordium ſequitur narratio: ibi vt attentum faceret auditorem, magna & incredibilia ſe dicturum eſſe promiſit: quæ nec vetus ſciret hiſtoria, nec præſens ætas facta cognoſceret. Hic erucam, & locuſtam, bruchum & rubiginem poſuit: vt quæ ſingula ratò eueniunt, omnia ſimul facta memorētur, & ideo mirabilia ſint. Erucam quæ He-
d gazam. braicè ..., Gręcè dicitur ...: Hebręi Aſſyrios interpretātur, Babylonios atq; Chaldæos, qui de vno orbis climate procedentes, tam decē tribuum quàm duarum, hoc eſt, Iſraelitici populi cuncta vaſtarunt. Locuſtam autem Medos interpretantur & Perſas: qui ſubuerſo imperio Chaldæorum, Iudæos habuere captiuos: Bruchum Macedonas, & omnes Alexandri ſucceſſores, maximeq; regem Antiochum cognomento Epiphanem, qui inſtar bruchi ſedit in Iudæa, & omnes priorum regum reliquias deuorauit, ſub quo Machabæorum bella narrantur. Rubiginem referunt ad imperium Romanorum, qui quarti & vltimi intantum oppreſſere Iudæos vt de ſuis finib. eos pellerēt. Scribit plenius Ioſephus ſeptē voluminib⁹, Veſpaſiani & Titi narrās triumphos. Helii quoq; Hadriani contra Iudæos expeditionem legimus: qui ita Hieruſalem, muroſque ſubuertit, vt de vrbis reliquiis ac fauillis ſui nominis Heliam conderet ciuitatem. Hæc quatuor regna, quæ ſubuertere Iudęam
2. ..x d in quatuor cornibus Zacharias vidiſſe ſe ſcribit, dicente ad eum angelo: *Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam &*
Ibid 9 a *Iſrael & Hieruſalem*. Et rurſum: *Leuaui*, inquit, *oculos meos & vidi, & ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium, & montes, montes ærei: in quadriga prima equi rufi, & in quadriga ſecunda equi nigri, & in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varii fortes*. Cumq; propheta dixiſſet ad angelum qui loquebatur in eo: *Quid ſunt hæc domine mi?* Reſpondit angelus: *Iſti ſunt quatuor venti cœli, qui egrediuntur, vt ſtent coram dominatore omnis terræ*: & eſt ſenſus: Iſti ſunt qui egrediuntur à facie domini, vt eius impleant voluntatem. Cum habitatoribus terræ, percepimus auribus quid eruca, locuſta, bruchus, rubigo ſignificet, nunc cum ſenibus quod dictum eſt audiamus: Quatuor eſſe perturbationes quibus animarum ſanitas ſubuertatur, omnes phi-

losophorū ſcholæ conclamant. Duæ pręſentes ſibiq; contrariæ, duæ futuræ mutuo diſſidentes. Præſentes, ægritudo & gaudiū. Ægritudinem animi dicimus, alioquin corporis nō ęgritudo, ſed ęgrotatio nominatur. Aut igitur triſtes ſumus, & mœrore conficimur, ſtatuſq; noſtrę mentis euer-
C
titur. Vnde & Apoſtolus monet, ne abundantiori triſtitia abſorbeatur frater. Aut ecōtrario gaudemus, geſtimuſq; lętitia, & bona noſtra moderāter ferre nō poſſum⁹, iuſtiq; & fortis viri eſt, nec aduerſis frāgi, nec proſperis ſubleuari ſed in vtroq; eſſe moderatū. 1. Cor. 2. b
Dixim⁹ de prturbatione pręſentiū, dicamus de futurorū, in quibus metus, aut ſpes eſt. Aduerſa timem⁹, pſpera præſtolamur, & quod ægritudo & gaudiū operātur in præſenti, metus & ſpes faciūt de futuro: dū aut aduerſa plusquam decet timemus eſſe vētura, aut proſpera, quæ ſperamus intantum nos faciūt exultare, vt non teneamus modum, maximè in his quæ incerta ſunt, quia futura ſpetantur potius quam tenētur. Has perturbationes vno, & nec pleno verſiculo illuſtris poeta comprehendit. Hi metuunt, cupiuntq; hoc de futuro. Dolent, gaudētq; hoc de præſenti. Neq; auras, inquit, reſpiciunt clauſi tenebris & carcere cæco. Qui enim perturbationū tenebris obuoluuntur clarum ſapientiæ lumen non valent intueri. Cauēdum eſt igitur ne ægritudo, quaſi eruca nos comedat, ne locuſta vaſtet in gaudio, huc illucq; volitās, & geſtiente lætitia per diuerſa ſe iactās: D
ne bruchus id eſt, pauor & futurorū metus, radices ſapientiæ deuoret, ne rubigo & deſiderium futurorum res inutiles concupiſcat, & nos perferat ad ruinam. Sed vt in omni-
bus, quatuor quadrigas & quatuor cornua, & quatuor e- Zach 1.
quos rufos, & varios, & albos, & nigros, i. vel aduerſa, vel proſpera, vel ex vtroq; ſociata frenis ſapiētiæ gubernemus. Ego reor erucam eſſe inſipientem in animo paſſionem, quę tarda eſt, & diſcurrere nō poteſt, & mora ipſa & pertinacia ebibit & exugit omnē virorem: quam ſi non occiderimus, in nobis creſcet & anolat, & nūc deuorat quidquid attigerit, nunc ſemeſa dimittēs pergit ad alia, reuertenſq; ad priſtinam ſedem bruchus efficitur, vt non ſolum fruges, & folia, & cortices, ſed & ipſam medullam deuoret tarditate. Sin autem euenerit (quod tamen rarum eſt) vt etiam poſt bruchum vitalis quiſpiam in nobis ſpiritus reſideat, cuncta rubigo populatur, ita vt ſtipulam & vile fœnum vertat in nigredinem: vt non ſolum eſui, ſed & fimo inutilia ſint. De his quatuor perturbationibus, in principio quoque Amos ſi vita comes fuerit, diſſeremus, vbi ſcriptum eſt: *Su-*
per tribus ſceleribus, & ſuper quatuor Damaſci, Gazæ, Tyri, Amos. 1. a
Idumææ, filiorum Ammon, & Moab, & Iuda, & Iſrael, *non conuertam eos*, dicit dominus. Quas nos perturbationes interpretati ſumus Græcè πάθη appellant, quæ ſi ... in paſſiones vertamus, verbum magis quam ſenſum verbi expreſſerimus.

ᵇ ¶ *Expergiſcimini ebrii, & flete, & vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine: quoniā periit ab ore veſtro.*] Quaſi ſenes atq; presbyteri audire debemus: nulla res ita inebriat vt animi perturbatio. Et triſtitia, quæ ducit ad mortem: hæc abominanda ebrietas eſt. Eſt ira quæ iuſtitiam Dei non operatur,
& furori proxima, mentis ſuæ impotem facit: intantum Eccl. 10 d
vt labia tremant, dentes concrepent, vultus pallore mu- 2. Cor. 7
tetur: Recteque illud laudatur Architæ Tarentini, Iacob 1. c
qui cum villico ſuo eſſet iratus: Iam te, inquit, occiderem, niſi iratus eſſem. Quid referam de gaudio & voluptate, & maximè amore, qui excæcat cordis oculos, & nihil aliud amantem, niſi id quod amat, cogitare permittit. An non eſt dicenda ebrietas, cum propter vile ſcortū & ignominioſam corporis partem, animę libertas in ſeruiles blāditias inclinatur? cum laborem ſuum alterius facit eſſe delitias? cum furto, ſcelere, atque periuriis opes futuræ præparet voluptati? & cum videatur ab omnibus ſe æſti-

E ſe æſtimat non videri: dúmodo potiatur eo quod deſiderat.
Sed & auaritia excæcat animum eius, cui nihil ſatis eſt, &
muliebris rimor, & dulcium cupido vitiorum. Vnde dicitur
ad eos: *Euigilate, & expergiſcimini qui ebrij eſtis: neutiquam in v-*
no (vt in ſolis Lxx. cõtinetur) ſed omni perturbatione vitio-
rum: Flete & plangite, & agire
pœnitentiam, & aſſumite triſti-
tiam, quæ ducit ad vitam, & v-
lulate omnes qui bibitis vinũ
in dulcedine, ſiue in ebrietate.
Prouer 5. a Dulcia enim ſunt vitia, quia
mel deſtillat de labiis mulieris
meretricis, & idcirco in Dei ſa-
crificio nõ offertur: Quoniam
periit ſiue ablatum eſt de ore
veſtro vinũ: ebrietas atq; dul-
cedo quæ vos deceperat. Sæpè
quippe Dei fit prouidentia, vt
qui nõ cognouerunt Deum in
ꝓſperis, cognoſcant in aduer-
ſis, & qui diuitiis malè abuſi
ſunt ad virtutes penuria corri-
gantur. Iuxta hunc ſenſum au-
diant ſenes, habitatores autem
terræ percipiãt auribus: de illo
vino nũc præcipi, in quo eſt lu-
xuria, & quo qui inebriati fue-
rint, regnum Dei poſſidere nõ
Ephes. 5. d poſſunt. Qui vini ebrietate ſo-
pitus eſt, euigilet, & ploret e-
brium ſe fuiſſe, & vlulet: vt po-
ſtea vlulatus eius & fletus ver-
tatur in riſum & gaudeat ſe e-
brietatis materiam non habe-
re, quæ eum per abundantiam
ebrium fecerat & veſanum.

HEB.

quoniam periit ab ore
veſtro. a Gens enim a-
ſcendit ſuper terram
meam, fortis & innu-
merabilis: dentes eius
vt dentes leonis, &
molares eius vt catuli
leonis: Poſuit vineam
meam in deſertum, &
ficum meam decorti-
cauit, nudans ſpoliauit
eam, & proiecit: albi
facti ſunt rami eius.
b Plange quaſi virgo
accincta ſacco, ſuper
virum pubertatis ſuæ.
c Periit ſacrificium &
libatio de domo do-
mini: Luxerunt ſacer-
dotes miniſtri Domi-
ni. Depopulata eſt
regio, luxit humus,
quoniam deuaſtatum
eſt triticum, confu-
ſum eſt vinum, elan-
guit oleum: Con-
fuſi ſunt agricolæ,
vlu-

SEPT.

*in ebrietate: quoniam ab-
latum eſt de ore veſtro:
Quia gens aſcendit ſuper
terram, fortis, & innu-
merabilis: dentes eius
leonis, & molares eius vt
catuli leonis. Poſuit vi-
neam in diſſipationem,
& ficum meam in confra-
ctionem: ſcrutans ſcru-
tatus eſt eam, & proiecit,
dealbauit ramos eius.
Plange ad me ſuper ſpon-
ſum accinctam cilicio,
ſuper virum ſuum virgi-
neum. Ablatum eſt ſacri-
ficium & libatio de domo
domini. Lugete ſacerdo-
tes miniſtri Domini:
quoniam deſolati ſunt
campi: lugeat terra, quo-
niam afflictum eſt tri-
ticum, aruit vinum, im-
minutum eſt oleum, arue-
runt agricolæ.*
Lugete

a ¶ *Gens enim aſcendit ſuper ter-*
F *ram, &c.*] Iudæi putãt in diebus
Ioel tam innumerabilẽ locuſtarum ſuper Iudæam veniſſe
multitudinem, vt cuncta complerent, & non dicam fruges,
ſed ne vinearum quidem & arborum cortices ramoſq; di-
mitterent, ita vt omni virore conſumpto, arentes arborum
rami, & ſicca vinearum flagella remanerent. Hoc vtrum fa-
ctum nec ne ſit, liquido affirmare non poſſumus, neq; enim
3. Reg 17. a Regum & Paralipomenon narrat hiſtoria: Quod vtique ſi
fuiſſet (quo modo famem ſub Helia trium annorũ, & ſex
menſium legimus) nunquam ſcriptura tacuiſſet. Tantum
dicimus ꝙ ſub metaphora locuſtarum hoſtiũ deſcribatur
aduentus, ſiue Aſſyriorum, & Babyloniorum, qui tunc im-
minebant: ſiue Medorum atq; Perſarum, qui poſt futuri e-
rant, ſiue Macedonũ, quos multo tempore poſt fuiſſe cog-
nouimus, ſiue vitulos Romanorũ de quibus ſupra diximus:
licet nũc nobis magis de Babiloniis dici videatur atq; Chal-
dæis, quorũ crudelitas in populum Dei feritaſq; deſcribi-
tur, & ni fallor videor mihi in hoc propheta aliquid reperiſ-
ſe: Narratur impietas hoſtium ſub figura locuſtarũ, & rur-
ſum ſic de ipſis locuſtis dicitur, quaſi hoſtibus cõparentur,
vt cũ locuſtas legeris, hoſtes cogites: cum hoſtes cogitaue-
ris, redeas ad locuſtas. Aſcendit ergo gẽs locuſtarum de ſo-
litudine, ſiue exercitus Chaldæorum ſuper terram Dei, for-
tis & innumerabilis: Quid enim locuſtis innumerabilius &
fortius, quibus humana induſtria reſiſtere nõ poteſt? Den-
tes eius, gentis videlicet locuſtarum (omnia autẽ τροπικῶς in-
tellige) quaſi dẽtes leonis, & molares illius, vt catuli leonis,
vt qui in fortitudine & multitudine locuſtis coæquãtur, in
Pſal. 97. b ferocitate & crudelitate leonibus cõparentur. Hæc, inquit
gens *poſuit vineam meam in deſertum*: quam de Ægypto tran-
Marc. 11. c ſtuli, & plãtaui, & *ficum meam decorticauit*: populum Iudæo-
rum, ad quem venit Saluator, vt comederet fructus, & non
inuenit, maledixitq; ei, & aruit in æternum. Omnia autem
ſub metaphora locuſtarum, dicta noſcamus, quę in tantum
cuncta populantur, vt derodant arborum cortices, exutaſq;
proiiciant, & omni virore conſumpto, albos ramos & ari-
dos derelinquant. Diximus iuxta hiſtoriam, tranſeamus ad
intelligentiam ſpiritualem, vt eum ſenibus audire poſſi-

G nius: Aſcendit gens ſuper terram Dei, animam videlicet hu-
manam. Omnes enim animæ Dei ſunt: *ſicut anima patris, ſic* Ezech. 18. a
& anima filii: & aſcendit gens principum mundi iſtius, & te-
nebrarum, & ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus: aduerſum Ephes 6. b
quos nobis eſt lucta atq; certamen, de quibus dicitur: *Si ſpi-* Eccleſ. 10.
*ritum poteſtatem habentis aſcende-
ris ſuper te, locum tuum ne dimi-
ſeris*: Cuius gentis dentes ſunt,
ſicut dentes leonis, de quo
Petrus apoſtolus loquitur: *Ad-* 1. Petr. 5. b
*uerſarius noſter diabolus, quaſi leo
rugiens circuit quærens quem de-
uoret.* Et *molares illius quaſi catuli
leonis.* Catulum leonis, vel eum 2. Theſ. 2. b
intellige, qui eleuatur contra
omne quod dicitur Deus &
religio: vel certè omne dogma
peruerſum. De cuius contritis
molaribus, qui intrinſecus la-
tent, & non videntur, ne facilè
virentur, etiam pſalmiſta læta- Pſal. 57. a
tur dicens: *Molas leonum con-
fringet dominus.* Si ergo dederi-
mus locum huic genti, vt aſ-
cendat in nobis, ſtatim ponet
vineam noſtram in deſertum,
de qua vinum facere ſoleba-
mus, quod lætificat cor homi- Pſal. 103. b
nis, & ficus noſtras decorticat
ſiue confringit, ne habeamus
in nobis ſpiritus ſancti dona
dulciſſima: ne ſub noſtra vinea
& ficu, vir ſanctus requieſcat:
ſub quibus cum fuerit, aduer-
ſariorum impetus non time-
bit. Nec ſufficit huic genti vi- H
neam diſperdere, ficumq; con-
fringere: niſi ſcrutans ſcrute-
tur eas, & quidquid in illis vitale fuerit, interficiat: vt omni
virore conſumpto, albi atque emortui ramuſculi remane-
ant, & compleatur in nobis: Si in viridi ligno hæc faciunt, Luc. 23. e
in ſicco quid facient?
b ¶ *Plange quaſi virgo accincta ſacco, &c.*] Vir pubertatis, ſiue
vt Lxx. tranſtulerunt, παρθενικόν, quem vulgo virgincũ vo-
cãt: eo ꝙ primus florem virginitatis abſtulerit) nõ alius in-
telligitur niſi Deus, qui in Abrahã, Iſaac, & Iacob deſpon-
dit ſibi virginẽ ſponſam, nulla idololatrię ſorde maculatã. Hieron. 3. b
Ad quem & per Hieremiam loquitur: Nõ vt dominum me
vocaſti, & patrem, & principẽ virginitatis tuæ. Vnde & A-
poſtolus ad credentes loquitur: *Deſpondi vos vni viro, virginẽ* 2 Cor 11. a
caſtam exhibere Chriſto: quã diu eum hac ſponſa ſponſus fue- Matth 9. b
rit, non poteſt ieiunare, nec plãgere, nec abſentis ſponſi de-
ſiderium lachrymis indicare. Cum autem ablatus fuerit ſpon-
ſus ab ea, plangit & plorat, & accingit ſe cilicio, & pro zona
reſte circundatur. Intelleximus quis ſponſus ſit virginalis:
verum quia iſte ſponſus ſiue maritus, non ſolum virginem
accepit ſponſam, ſed & meretricem in Oſee duxit vxorem:
propterea ſcriptum eſt in Deuteronomio: *Si egreſſus fueris* Deut. 21. b
*contra inimicos tuos, & tradiderit eos dominus Deus tuus in manu
tua, captiuoſq; duxeris, & videris in numero captiuorum mulierem
pulchram, & adamaueris eam, volueriſq; habere vxorẽ, introduces
in domũ tuam: quæ radet cæſariẽ, & circũcidet vngues ſuos, & de-
ponet veſtẽ in qua capta eſt: ſedenſq; in domo tua, flebit patrẽ & ma-
trẽ ſuam vno menſe, & poſtea intrabis ad eam, dormies cũ illa, &
erit vxor tua*: Huiuſcemodi mulieris nõ eſt maritus dñs vir-
ginalis, ſed meretricem de gentiũ ſordibus duxit vxorem,
Quod & de omni anima credentium poſſumus dicere: Si à
parua ætate credidit domino, habet ſponſum dominũ vir-
ginalem: Sin autem ex Iudæis ſiue gentilibus & hæretico-
rum ſpurciſſimis fecibus, ad fidei venerit veritatem, & de
tenebris ad lucem tranſierit, habebit quidem ſponſum, ſed
non virgineum: & de eiuſcemodi hominibus dicitur: *In
Ægypto fractæ ſunt mammæ tuæ, & ibi diſſoluta eſt virginitas tua.*
c ¶ *Periit ſacrificium, & libatio de domo Domini, & luxerunt,* Ezec. 23. a
&c.] Quantum ad hiſtoriam pertinet, ob locuſtarum,
ſiue hoſ

A ſiue hoſtium multitudinem, qui ſub earũ ſpecie deſcribũ-
tur, vaſtatis omnibus atq; conſumptis, periit ſacrificium &
libatio de domo domini: quorũ alterũ de ſimila, alterũ de
vino offerre ſoliti erãt. Idcirco luxerunt ſacerdotes, qui ſũt
miniſtri dñi, nec ſacrificiis, nec libamentis ritè celebratis:
maximè quia & decimæ quas
accipere conſueuerãt nequaq̃
oblatæ ſunt. Regio enim vni-
uerſa populata eſt. Luxit hu-
mus [illegible], pro eo quod
eſt: hi qui verſantur in humo:
triticũ, vinũ, oleumq; elangu-
it: ipſi quoq; agricolę & vini-
torę cõfuſi ſũt, & vlulauerũt:
quia non ſolum frumentum,
ſed hordeum quoq;, quod vi-
lius fertiliuſq; eſt, aruit. Et le-
gumina quæ ego puto ſignifi-
cari in eo ꝙ ait periit meſſis a-
gri: id eſt, cuncta quæ ſolet hu-
mus gignere. Quid loquar de
frumento, vino, oleoq; & hor-
deo, cum etiam arborum po-
ma ſiccata ſint, ficus elangue-
rint, & malogranatũ, & palma
& malum, & omnia ligna, vel
infructuoſa, vel frugifera locu
ſta vaſtante conſumpta ſint: q̃
facta ſunt omnia, vt auferretur
ſiue confunderetur gaudium
à filiis hominũ. Poſſumus hæc
eadem & poſt aduentum dice-
re Saluatoris accidiſſe populo
Iudæorum, quando pari furo-
Ioan. 19 b re clamantes dixerunt: *Crucifi-*
ge, crucifige talẽ, non habemus re-
B *gem niſi Cæſarem*: quando cir-
cundata eſt Hieruſalẽ ab exer-
citu, & in tantam neceſſitatem
venerunt famis ac peſtilentiæ, vt filiorũ nec dum maturis
corporibus veſcerentur & ſacrificia vniuerſa ſublata ſunt,
& confusũ eſt gaudiũ à filiis hominum: quia gaudium reci-
Luc 2. b pere noluerunt, de quo angelus loquitur ad paſtores: *An-*
nuncio vobis gaudium magnum. Iuxta ἀναγωγὴν, iſte nobis ſen-
ſus videtur. Poſtquã ſponſa, quæ receperat doctrinã Dei, à
ſponſo fuerit ſeparata: & pro byſſinis lineiſque veſtibus: ci
licio circundata, id eſt, habitum lugentis aſſumpſerit: tunc
Pſal 50 d periit ſacrificium de quo ſcriptum eſt: *Sacrificium Deo ſpiri-*
tus contribulatus: & vini libatio, quod lætificat cor homi-
nis, de domo Dei, quæ eſt eccleſia, dicente Apoſtolo ad
1 Tim 3. d Timotheum: *Vt ſcias quo modo in domo Dei conuerſeris, quæ*
Matth. 24 a *eſt eccleſia Dei viuentis.* Auferetur autem ſacrificium & liba-
tio de domo dñi, quando multiplicata iniquitate, refrixe-
rit charitas multorum, & principes populi ac miniſtri alta-
ris viderint campos & plana credentium, fructus non affer-
re virtutum: ſed omnia vitiis inhorreſcere: quando frumẽ
tum & hordeum vineaſque & oleum, eruca, locuſta, bru-
chus, rubigo conſumpſerint, & nequaquam habuerimus
Pſal 22 b calicem, de quo ſcriptum eſt: *Calix tuus inebrians quam præ-*
Eccl 9. b *clarus eſt*: Et perierit oleum, de quo in Eccleſiaſte legimus:
Omni tempore ſint candida veſtimenta tua, & oleum de capite tuo
non deficiat: quo exhilaratur facies, & caput ieiunantis vngi
tur Tunc confundentur agricolæ, cum viderint in poſſeſ-
ſionibus ſuis non naſci triticum, quo aluntur homines: &
Eſaia 5. a hordeum, quo iumenta irrationabilia ſuſtentantur, & con-
fuſam eſſe vineam, de qua ſcriptum eſt: *Vinea facta eſt dilecto,*
fructum abundans in ea: expectante domino, vt faceret vuas,
& fecit ſpinas. Ficus quoque elanguit, ſub qua fuit ante-
quam crederet Nathanael: & malogranatum, cuius corti-
Ioan. 1. g cigenæ ſponſæ in cantico comparantur: & palma quæ per-
Cant. 6. b dito virore ſiccata eſt, de qua olim dicebatur: *Iuſtus autem*
Pſal 91. e *vt palma florebit*: & malum, de quo in eodem cantico legi-
mus: *Sicut malum in medio lignorum: ita fratruelis meus in me-*
Cant. 2. a *dio filiorum.* Quid neceſſe eſt omnes arbores percurrere, cũ
vniuerſa aruerint, & pro gaudio atq; lætitia filios hominum
mæror oppreſſerit & confuſio? C
a ¶ *Accingite vos & plangite ſacerdotes, &c.*] Qui ſãctus ſacer-
dos eſt, & comedit paſcha domini, accingatur baltheo ca-
ſtitatis, & audiat cũ Apoſtolis: *Sint lumbi veſtri præcincti, & lu-*
cernæ ardẽtes in manibus veſtris. Qui autẽ peccator eſt, & quẽ
remordet propria conſcientia, Luc. 12. e
cilicio accingatur, & plangat,
vel propria delicta, vel populi,
& ingrediatur eccleſiã, de qua
propter peccata fuerat egreſſus
& cubet, vel dormiat in ſacco:
vt præteritas delicias, per quas
offenderat Deum, vitæ auſte-
ritate compenſet. Qui enim
mollibus veſtiuntur, in domi- Ioan 1. a
bus regum ſunt. Accingantur
autem ſacerdotes, & plangant
& vlulent, & dormiant in ſac-
co, propheta eos ad pœniten-
tiã cohortante, qui dicit: *Mini-* Ioel 2. d
ſtri Dei mei: quo modo interiit
de domo Dei veſtri ſacrificiũ
& libatio, de quibus ſupra di-
ctum eſt. Nec ſufficit flere vel
plangere, & habitum lugentis
aſſumere, niſi ſanctificẽt ieiu-
nium, & vocẽt cœtum. Si om-
ne ieiuniũ placeret Deo, nun-
quam diceret, *ſanctificate ieiu-* Eſa. 58. b
nium, & non tale ieiunium ele- Matt. 6. b
gi, dicit dominus. Et in Euãge-
lio condẽnantur qui extermi-
nãt facies ſuas vt videãtur bo-
minibus ieiunare: & in diebus,
inquit, ieiuniorum veſtrorum D
percutitis pugnis, & opprimi-
tis pauperem. Idcirco nunc di-
cit, ſanctificate ieiunium. Ieiu-
nat Manicheus, & multi hære-
tici, maximeq; Encratitæ, quorũ princeps Tatianus eſt: ſed
hoc ieiunium ſaturitate & ebrietate deterius eſt. *Et vocate*
cœtum ſiue *curationem*: vt per pœnitentiam noſtra peccata
curemus. Pro cœtu in Hebraico legitur [e] עצרה ꝙ Symma- e aſara
chus, ſynodum: Aquila, diem collectæ interpretatus eſt.
Congregate ſenes: quorum ætas vicina morti, maturæq; ſen-
tentiæ, magis timorem & cultum ſuſcipit Dei. Omnes quo-
que habitatores terræ, de quibus ſupra dixerat: audite hoc
ſenes, & auribus percipite omnes habitatores terrę, vt ſenes
& habitatores terrę in domum Dei, quæ eſt eccleſia, con-
gregentur. Cumq; fuerint in eccleſia & de diſpari grege ſa-
cerdotum & populi, ſenum & habitatorum terrę vnus grex
fuerit effectus. *Clamate*, inquit, *ad dominum in cordibus veſtris,*
& dicite.
b ¶ *Ah, ah, ah diei, quia prope eſt dies domini, & quaſi vaſtitas à*
potente veniet.] Pro eo quod nos tranſtulimus, à potente, &
Hebraice dicitur [f] שדי, quod vnum eſſe de decem Dei no- f ſaddai
minibus, aliquoties diximus, Lxx. interpretati ſunt miſeriã,
[g] שד pro [h] שדי legentes. Vox igitur ſacerdotum & populi g ſod h ſaddai
ad dominũ clamantis inducitur, vt tertio dicant heu mihi:
credo, quia propter peccata quæ fecerũt ſanctam offende-
rant trinitatem. Dies autem retributionis omniũ delicto-
rum illa eſt, de qua vniuerſi ſcribunt prophetę, & maximè
Eſaias clamitat: *Ecce dies domini inſanabilis venit, furoris & iræ,* Eſa. 13. b
vt ponat vniuerſum orbem deſertũ, & peccatores perdat ex eo. Hic
dies rectè appellatur inſanabilis: quia cum dies iudicii ve-
nerit, non erit locus pœnitentiæ: quia æternitati compara-
tur, propè eſt & non longe. Quodque ſequitur: *Et quaſi mi-* Matt 10. e
ſeria de miſeria veniet, ſiue *vaſtitas à potẽte veniet*, hic ſenſus eſt
quod mala ſuccedant malis, & omnis afflictio, Deo iudice,
diſpenſetur, qui potens eſt & corpus & animam perdere in
gehennam. Quod generaliter de die iudicii diximus, ſpe-
cialiter referamus ad tempus Iudaicæ captiuitatis: quãdo
Hieruſalem capta, templumque deſtructum eſt: Non mul-
to enim poſt tempore venit & decem & duarum tribuum
ab Aſſyriis Chaldæiſque captiuitas, prædiciturque
ventura

HEB.

vlulauerunt vinitores ſuper frumento & hordeo: quia periit meſſis agri. Vinea confuſa eſt & ficus elanguit: malogranatum, & palma, & malum, & omnia ligna agri aruerunt, quia confuſum eſt gaudium à filiis hominum. [a] Accingite vos & plangite ſacerdotes, vlulate miniſtri altaris; ingredimini, cubate in ſacco miniſtri Dei mei: quoniam interiit de domo Dei veſtri ſacrificium & libatio. Sanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate ſenes, omnes habitatores terræ in domum domini Dei veſtri, & clamate ad dominum. [b] Ah, ah, ah diei, quia prope eſt dies domini & quaſi vaſtitas à potente veniet.

[a] Num-

SEPT.

Lugete poſſeſſiones pro frumento & hordeo: quia periit vindemia de agro: Vinea aruit & ficus imminuta ſunt: malogranatum, & palma, & malum, & omnia ligna agri arefacta ſunt: quoniam confuderunt gaudium filii hominum. Accingite vos, & plangite ſacerdotes, lamentamini qui miniſtratis altari: ingredimini, dormite in ſaccis miniſtri Dei, quoniam defecit de domo Dei veſtri ſacrificium & libatio. Sanctificate ieiunium, prædicate curationem, congregate ſenes, omnes habitatores terræ, in domum Dei noſtri, & clamate ad dominum vehementer. Heu mihi, heu mihi, heu mihi in die quoniam iuxta eſt dies,

domi-

E ventura: vt cum venerit, non caſu accidiſſe videatur, aut hoſtium fortitudine, ſed ira & comminatione Dei: vel certe agente populo pœnitentiam, non veniat, quæ ventura eſt, ſi permanſerit in delictis.

HEB.

a Numquid nõ coram oculis noſtris alimenta perierunt, de domo Dei noſtri, lætitia & exultatio? b Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo, demolita ſunt horrea, diſſipatæ ſũt apothecę: quoniã cõfuſum eſt triticum. Quid ingemuit animal, mugierũt greges armenti? quia non eſt paſcua eis, ſed & greges pecorũ diſperierunt. c Ad te Domine clamabo: quia ignis comedit ſpecioſa deſerti, & flãma ſuccẽdit omnia ligna regionis: ſed & beſtiæ agri, quaſi area ſitiens imbrem, ſuſpexerũt ad te: quoniã exiccati ſũt fõtes aquarũ, & ignis deuorauit ſpecioſa deſerti.

SEPT.

domini, & quaſi miſeria de miſeria veniet. Ante oculos veſtros alimenta perierunt, de domo Dei veſtri lætitia & gaudium: Subſultauerunt vituli in præſepibus ſuis, diſſipati ſunt theſauri, ſuffoſſa ſunt torcularia: quia areſactum eſt triticum. Quid reponemus nobis? fleuerunt armenta boum, quia non erant paſcua eis, & greges ouium diſperierunt. Ad te domine clamabo: quoniam ignis conſumpſit ſpecioſa deſerti, & flamma ſuccendit omnia ligna agri, & iumenta campi ſuſpexerunt ad te: quoniam areſacta ſunt emiſſiones aquarum, & ignis deuorauit ſpecioſa deſerti.

a ¶ *Numquid non coram oculis*, &c.] Ante oculos pereunt alimenta peccantium, quando iam ſperatæ fruges è manibus auferũtur, & præuenit locuſta meſſorem: vt quod ſpe in horreis conditum eſt, bruchus & rubigo conſumat. His quoque qui in eccleſia commorantur, pro qualitate meritorum, frumentum ſpiritus, & hordeum literæ, ſi peccauerint, tollitur, vt patiantur famem ſermonis
Amos 8. Dei. Cumq; fuerint alimenta ſublata conſequenter gaudiũ & lætitia tollitur de domo
Phil. 4. a Dei: vt qui audiebant ante Apoſtolum dicentem: *Gaudete in domino ſemper, iterũ dico gaudete*: poſtea dominum audiant ad pœnitentiam prouocantẽ:
Matth. 5. a *Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur.*

b ¶ *Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo*, &c.] Poſtquam alimenta perierunt, & de domo Dei gaudium lętitiaq; ſublata ſunt: Iumenta quoq; computruerũt in ſtercore ſuo: ſiue iuxta intelligẽtiam ſpiritualem, laſciuierunt in pręſepibus ſuis, & calcitrauerunt cõtra creato-
F rem ſuum: vt impleretur quod
Pſal. 58. d ſcriptum eſt: *Si ſaturati non fuerint, murmurabunt*: Computre-
Ioel. 1. d
Eſa. 22. d ſcit in ſtercore ſuo, cuius Deus venter eſt, & qui dicit: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur*: huic demolita ſunt horrea, & apothecæ diſſipatæ ſunt, vel ſubuerſa ſunt torcularia: quia ſi frumenta & vina nõ fuerint, fruſtra horrea & torcularia præparantur. Cumque omnia aruerint, voce flebili querebũtur & dicent: quid reponimus nobis. Quodq; ſequitur iuxta LXX. Fleuerunt armenta boum, quoniam non ſunt eis paſcua: compellit nos non de bobus & armentis accipere quę dicta ſunt, ſed de his, qui propter ſimplicitatem, boues vocantur & oues. De quorum paſcuis Saluator loquitur.
Ioan. 10. b *Ingredietur, & egredietur, & paſcua inueniet.* Hæc autẽ omnia intellige ſub metaphora erucę, locuſtę, bruchi & rubiginis, quod ſublatis frugibus atque vaſtatis, fames & peſtilentia cuncta poſſederint.

c ¶ *Ad te domine clamabo*, &c.] Propheta clamante ad dominũ, vel populo per prophetã: quia ignis comederit ſpecioſa deſerti & flamma ſuccenderit omnia ligna regionis: beſtiæ & iumenta agri ſiue campi ſuſpexerunt ad dominũ quaſi areola ſitiens imbrem; Hoc enim vno verbo ſignificat Aquila dicens, [Greek] & ſuſpexerunt ad eum: quoniam aruerũt fontes, vel emiſſiones aquarum & ignis deuorauit ſpecioſa deſerti, quod ſcilicet & hoc eruca, & locuſta, & bruchus fecerint & rubigo, quod ignis in ſtipula, flamma in ve-
Naoth pribus. Specioſa autẽ deſerti quæ Hebraice dicuntur נאות intelligamus aut plana temporum, aut pratorũ florẽtia: aut virentia herbis loca: quæ paſcua præbuere iumẽtis. Clamare autem ad dominum per prophetam & iumenta ad eum ſuſpicere, fecit ignis qui deuorauit ſpecioſa deſerti & flammaquæ ſuccendit omnia ligna regionis; vt & fruges & poma pariter interirent: & quia ſiccati ſunt fontes aquarum, quidquid in deſerto poterat inueniri, vorax flamma conſumpſit. Simulque conſideremus quod niſi propter angu-

G ſtiam, & ablationem delitiarum, nec propheta, nec beſtiæ clamaſſent ad dominum, aut ad dominũ ſuſpexiſſent; quod quidem & ad iuſtum quẽdam virum referri poteſt: qui cũ declinauerit & fecerit malum, nequaquã ei virtutes priſtinæ proderunt: ſed iudicabit eum dominus in quibus inuenerit. Specioſa deſerti appellare poſſumus, de quibus ſcriptũ
Eſa. 54. a eſt: *Plures filij deſertæ magis quam eius quæ habet virum.* Flamma autem quæ ſuccendit omnia ligna regionis, illa eſſe credenda eſt quæ immittitur ardentibus diaboli ſagittis, vt nihil in nobis bonarum frugum remaneat, ſed cuncta incendio
Oſee 7. a conſumantur: *Omnes enim adulterantes, quaſi clibanus corda eorum*, & non ſolum propheta, vel populus per prophetã, qui rationale animal eſt, ſed iumẽta quoque (de quibus dictũ eſt:
Pſal. 35. b *Homines & iumenta ſaluos facies domine*, Et alibi: *Quaſi iumentum factus ſum apud te.* Et iterum. *Seminabo eos ſemine hominum & iumentorum*) ſuſpexerunt ad dominum & rorem illius miſericordię flagitarunt: quia exiccati ſunt fontes aquarum, quos ceruus deſiderat: & de quibus
Ibid. 72. d
Hier. 31. a
Pſal. 41. a dominus loquitur per Hiere-
Hier. 2. c miam, *Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ.* Siccatis autem fontibus aquarũ: qui arentia quæque irrigant atque refrigerant:
H conſequenter quidquid in no-
Luc. 10. c bis pulchrum fuit, ignis ardore conſumptum eſt, de quo dominus dicit in euangelio: *Videbam ſatanam quaſi fulgur cadentem de cælo.*

CAPVT II.

HEB.

CAntate tuba in Sion, vlulate in mõte ſancto meo, cõturbentur omnes habitatores terræ. Quia venit dies domini, quia prope eſt dies tenebrarum & caliginis, dies

CAPVT II.

SEPT.

CAnite tuba in Sion, prædicate in monte ſancto meo, confundantur omnes habitatores terræ. Quoniam adeſt dies domini, quoniam iuxta eſt dies tenebrarum & ca-

CAPVT II.

CAnite tuba in Siõ, vlulate in monte ſancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ, &c.] Rurſum per metaphoram locuſtarum deſcribitur impetus Chaldæorum: & iubetur propheta, imo per prophetam omnes qui poſſunt Dei audire ſermonem, vt quaſi tuba exaltent vocem ſuam, & in Siun prędicent, & clangant in monte ſancto eius: vt ad ſtrepitum clamoris & buccinæ omnis Hieruſalem populus contremiſcat. Cumq; ait, cecineritis, hoc dicit: Nequaquam dies domini vltra differtur, id eſt, dies vltionis atque vindictæ: adeſt vicina captiuitas: iam de ſuo loco Babyloniorum eſt egreſſus exercitus: prope eſt dies tenebrarum, & anguſtię, dies caliginis & nubis & turbinis: in qua auferetur lumen omne lætitiæ, & cuncta tenebris opprimentur. Sicut, inquit, mane & diluculum ſubito tenebras fugat, & cũctos mõtes aurora colluſtrat, ita Babyloniorum per omnem terram veſtram fundetur exercitus. Nec putetis turbam eſſe inualidã: populus multus & fortis eſt: cuius ſimilis nec in pręterito, nec in futuro vlla gẽs alia poterit inueniri quidquid attigerit, quaſi vorax flãma cõſumet: nihilq; poſt ſe integrum derelinquet: quaſi hortus & paradiſus voluptatis omnis terra eſt, quam nõ tetigerit: quaſi ſolitudo & deſertũ quidquid fuerit deprædatus: neq; vllus poterit inueniri, qui illius effugiat manus. Aſpectus eorũ quaſi ferocium equorum, & quaſi equites huc illucq; diſcurrẽt. Non quo Babylonii equitibus comparentur, ſed quo locuſtę per tranſlationem hoſtium quaſi equites dicãtur huc illucq; diſcurrere. Sicut ſonitus, inquit, quadrigarũ & curruum, ſic erit ſonitus locuſtarũ: Super capita montiũ exilient, vt omnia excelſa cõſcendant: & ſicut ſtipulam cito flamma conſumit, ita ſonitus & terror vocis eorũ cũcta popu-

A pulabitur. Quodq; infert: Velut populus fortis præparatus ad prælium: rurſum ad locuſtas refert: vt nõ quaſi de hoſtibus, ſed quaſi de locuſtis referre videatur, & tamen dũ locuſtas legimus, Babylonios cogitemus. Tãtus terror erit, vt omnes per circuitũ nationes, & animo & corpore perhorreſcant, imo cruciẽtur, & pauoris magnitudine, vultꝰ omniũ in ollæ ſimilitudinẽ conuertãtur: quæ igne combuſta, nigredinem & fuliginẽ fœdi mõſtret aſpectus. Diſcurrent, inquit, quaſi viri fortes (haud dubium quin locuſtæ) & quaſi viri bellatores aſcẽdent murum, vt murorum ſublimitas impetũ fortium ꝓhibere nõ valeat, & nequaquã per portas, ſed per muros ingrediãtur. Singuli in viis ſuis gradiẽtur, & non declinabũt à ſemitis ſuis. Hoc nuper in hac ꝓuincia vidimus. Cũ enim locuſtarũ agmina venerint, & aerem, qui inter cœlum & terrã eſt, occuparint, tanto ordine ex diſpoſitione iubentis Dei volitãt, vt inſtar teſſerularum, quæ in pauimentis artificis figũtur manu, ſuum locũ teneant, & ne puncto quidem, vt ita dicã, vngue tranſuerſo declinẽt ad alteram. Et vt apertã faceret metaphorã & per feneſtras, ait, cadent, & nõ demolientur. Nihil enim locuſtis inuium eſt: cum & agros, & ſata, & arbores, & B vrbes, & domos, & cubiculorũ ſecreta penetrent. Hoc autẽ de locuſtis dicitur, vt de hoſtibus intelligatur. Quodq; nos interpretati ſumus, per feneſtras cadent, & non demolientur, Lxx. tranſtulerunt, aggrauati armis ſuis ibũt, & in iaculis ſuis cadẽt & non conſumentur: quod nequaquã mihi videt' expoſitionis ordini conuenire, ſed in eo errorẽ eſſe generatũ, ꝙ [a] שלח verbum Hebraicũ, illi iacula, nos feneſtras intelleximꝰ. Seruatq; cœptam narrationem vt eos dicat vrbẽ ingredi, in muris diſcurrere, domosq; cõſcẽdere, & per feneſtras intrare quaſi fures: nõ quod furum timorẽ habeãt qui victores ſunt: ſed vt fures ſolent ingredi per feneſtras, & occulte rapere, ſic illi clauſis ianuis (ne vlla ſit mora) per feneſtras tota irrũpẽt audacia. A facie iſtiuſmodi locuſtarũ terra contremuit, cœli moti ſunt: quæ dicta hyperbolice ſentiamus: non ꝙ locuſtarũ aut hoſtium tãta vis ſit, vt poſſint mouere cœlos, & terrã concutere: ſed ꝙ aduerſa patientibus præ terroris magnitudine, & cœlum ruere, & terra fluctuare videatur. Deniq; præ multitudine locuſtarũ obtegentium cœlum, ſol & luna conuertentur in tenebras, & ſtellæ retrahent lumen ſuum, dum lumen in medio nubes poſita locuſtarũ, ad terram non ſinit peruenire. Dominus quoq; dabit vocem ſuam ante faciem tam potẽtis exercitus: quia multa ſunt caſtra eius, & magnitudo virtutis illius in paruis quoque animantibus demonſtratur. Hæc autẽ multa caſtra & innumerabilia fortia ſunt nimis, & facientia verbum illius. Quo dicto oſtenditur Babylonios Dei voluntate vẽturos & illius imperio parituros. Magnus eſt, inquit, dies domini; quo capienda eſt Hieruſalem: &

[a] Selah

Heb.

dies nubis & turbinis, Quaſi mane expãſum ſuper montes populus multus ac fortis: ſimilis ei nõ fuit à principio, & poſt eum nõ erit vſq; in annos generationis & generationis. Ante faciem eius ignis vorãs, & poſt eũ exurẽs flamma: quaſi hortꝰ voluptatis terra coram eo, & poſt eum ſolitudo deſerti: neq; eſt qui effugiat eum. Quaſi aſpectus equorũ aſpectus eorum, & quaſi equites ſic currẽt. Sicut ſonitus quadrigarũ ſuper capita montiũ exilient: ſicut ſonitus flammæ ignis deuorantis ſtipulam: velut populus fortis præparatus ad præliũ. A facie eiꝰ cruciabũtur populi, omnes vultus redigẽtur in ollã. Sicut fortes current quaſi viri bellatores aſcendẽt murũ: viri in viis ſuis gradientur, & non declinabunt à ſemitis ſuis. Vnuſquiſq; fratrem ſuum nõ coarctabit, ſinguli in calle ſuo ambulabũt. Sed & per feneſtras cadẽt, & non demolientur. Vrbem ingredientur, in muro current: domos conſcẽdent, per feneſtras intrabunt quaſi fur: A facie eius cõtremuit terra, moti ſunt cœli: ſol & luna obte-

Sept.

& caliginis, dies nubis & pruina. Sicut mane fundetur ſuper montes populus multus & fortis: ſimilis ei non fuit à principio & poſt eum non erit vſq; ad annos generationis generationum. Ante eum conſumens ignis, & poſt eum flãma ſuccenſa: ſicut paradiſus voluptatis terra ante faciem eius, & poſteriora illius, ſicut campus ſolitudinis, & qui ſaluetur non erit ei. Sicut aſpectus equorum aſpectus eorum, & ſicut equites ſic perſequentur. Sicut vox quadrigarum ſuper vertices montium exilient, & ſicut vox flãmæ ignis deuorantis ſtipulam, & ſicut populus multus & fortis præparatus ad prælium. A facie eius conterentur populi, omnis vultus ſicut aduſtio ollæ. Sicut pugnatores current, & ſicut viri bellatores aſcẽdent ſuper muros, & vnuſquiſque in via ſua ambulabit, & non declinabunt à ſemitis ſuis. Singuli à proximo ſuo non recedent: aggrauati armis ſuis ibunt, & in iaculis ſuis cadent, & nõ conſumentur. Vrbẽ apprehendent, & ſuper muros diſcurrent: ſuper domos aſcendent, & per feneſtras intrabunt ſicut fures. A facie eius confundetur terra, & com-

C valde terribilis, & nullus eum poterit ſuſtinere, & de neceſſitate captiuitatis aut mortis euadere. Iunctam & cohærentẽ ſibi pericopen diuidere nolui: ne ꝙ ſenſu vnũ erat, diuerſis capitulis carperetur. Tranſeamus ad intelligentiam ſpiritualem, ſingula quæq; repetentes. Tubarum buccinarumq; clangorem non ſolum in Leuitico & Numerorum libro legimus (Leui. 25. b; Num. 10. a) (in quib. iubetur, vt duas argenteas tubas faciat Moyſes, quibus & in Kalendis & in ſeptimo mẽſe, prima die mẽſis, & in iubilæo, & in ceteris feſtiuitatibus & qñ ad bella ꝓcedunt, canant hi qui huic officio mancipati ſunt) ſed etiam muros Hiericho ad tubarum clangorem ſcriptum eſt corruiſſe. (Ioſ 6. a) Et dominus angelũ miſſurũ ſe dicit eſſe cum clangore tubæ: (Matt. 24. f; 1. Cor. 15. g) & Apoſtolus reſurrectionẽ mortuorum ad tubæ ſonitum fieri prædicat. (Apoc 8. a) Et in Apocalypſi quoq; Ioannis legimus, ſeptem angelos accepiſſe tubas ſingulas: quibus per ordinem canentibus, facta ſunt quæ ſcriptura deſcribit. Præcipitur ergo nunc ſacerdotib. & magiſtris, vt exaltẽt quaſi tuba vocem ſuam, & impleant illud quod ſcriptum eſt: (Eſa 40. b) *In montem excelſum aſcende, qui euangelizas Sion: exalta vocem tuam, qui annuntias Hieruſalem*: vt canãt tuba in Sion, D id eſt, in eccleſia, quæ interpretatur ſpecula atq; ſublimitas. Et in ſancto Dei monte, qui Chriſtus eſt: vt conturbentur ſiue confundantur [a] omnes habitatores terræ, & confuſio eos pertrahat ad ſalutem. Diem autem domini, diem intellige iudicij: ſiue diem exitus vniuſcuiuſque de corpore. Quod enim in die iudicij futurum eſt omnibus, hoc in ſingulis die mortis impletur. Dies tenebrarũ eſt & anguſtiæ, dies nubis & turbinis: quia cuncta pœnarum plena ſunt atq; cruciatuum. Veniet angelorum populus multus & fortis, vt reddat vnicuiq; ſecundum opera ſua, & ſicut mane & aurora cõſurgens primum occupat montes: ſic iudicium ab excelſis & potentibus incipiet, vt potentes potenter tormenta patiantur. *Similis ei non fuit à principio, & poſt eum non erit vſq; ad annos generationis & generationis.* (Sap. 6. a) Omnia enim mala quæ veteribus hiſtoriis continentur, aut inundatione maris, aut alluuione fluminum, aut peſtilentia, morbis, fame, beſtiis, hoſtiũ vaſtitate hominibus acciderunt, his ſuppliciis, quę in die ſunt reddenda iudicij, nõ poterunt comparari. Ante faciem huius populi fortis & multus eſt, erit ignis vorans, ſiue conſumens: vt omne in nobis fœnum, ligna, ſtipulamq; conſumat. Vnde & de Deo dicitur: *Deus ignis conſumens, & poſt eum vrens flamma*, (1. Cor. 3.; Deut. 4. d) vt nihil abſq; ſuppliciis derelinquat. Quemcunq; hic populus non attigerit, nec inuenerit in eo combuſtionis materiam, horto Dei & paradiſo aſſimilabitur voluptatis: qui Hebraice dicitur [b] גן עדן: Si quem autem excuſſerit, quaſi ſolitudinem in cinerem rediget ac fauillas: nec eſt qui furorem eius poſſit euadere, cuius crudelis aſpectus frementium equorum habebit ſimilitudinem, & ſic

[a] ıɪaɪɔ

[b] gan eden

E &ſic diſcurrent ad cruciandos quos in poteſtatem acceperint, quaſi equites huc illucq; volitantes: terribilis erit ſonitus eorũ, quaſi quadrigarum per prona currentiũ, & ſuper capita montium exilient excelſos quoq; & in eccleſiæ culmine cõſtitutos cruciare cupientes. Et quia ante faciem eorũ ignis eſt vorax, atq; conſumens, ſic cuncta vaſtabũt, quo modo ſtipulam flãma cõſumit: ita veniẽt ad puniẽdũ, ita expediti erunt & parati vt populus fortis ad præliũ. Tantus erit timor omniũ & tanta conſciẽtia peccatorũ, vt nullus luceat, nec ſplẽdorem habeat gaudii: ſed inſtar aduſtæ ollæ facies eius vertatur in tenebras. Aſcẽdent murũ & omnem munitionẽ: iniũctumq; ſibi explentes opus, nõ declinabũt in partem alteram ſed inhiabũt miſerorũ ſuppliciis: nec tormentis eorum ſatiabũtur, ſed vnuſquiſq; credita ſibi in peccatores ſupplicia perſequet. *Sed & per feneſtras intrabunt*, ſiue *cadent*: vel aggrauati armis ſuis ambulabũt, & in iaculis eorũ cadẽt, hi quos acceperint conſumendos. Hę ſunt feneſtræ, de quib. & Hieremias dicit: *Mors intrabit per feneſtras* noſtras: per omnes enim ſẽſus noſtros ingredi hoſtes deſiderant & capere vrbẽ bonæ conſcientiæ, & per noſtra munimẽta diſcurrere: domosque, quas nobis operibus ædificauimus, deſtruere. Omnia autem faciũt introeuntes per feneſtras, quaſi fur: libere enim non ingrediuntur, vt ſagittent in obſcuro rectos corde A facie iſtius populi, qui eſt multus & fortis, terra contremuit, & cœli cõmoti ſunt. *Cælum enim & terra tranſibũt, verbum autẽ* domini permanet in æternum. Sed & ſol & luna tanta miſerorum ſupplicia videre non poterunt & mœrebunt non habẽtia officij ſui iuſtitiam, & pro claro lumine, tenebris operientur horrendis: ſtellæ quoq; retrahent fulgorem ſuum: dum etiam qui ſãcti ſunt præſentiam domini abſq; formidine non videbunt. In his omnibus dabit dominus vocem ſuam ante faciem exercitus ſui. Quo modo enim Babylonii punientes Hieruſalem, Dei vocantur exercitus, ſic angeli peſſimi de quibus ſcriptum eſt: *Furorem & iram & anguſtiam, immiſſionem per angelos peſſimos*) Dei exercitus dicuntur, & caſtra illius nominantur, dum domini faciunt voluntatẽ. Magnus eſt dies domini atq; terribilis: de quo alibi ſcriptũ eſt: *Vt quid deſideratis diem domini?* & hic eſt tenebræ, & non lux, & terribilis valde: ratuſque aut nullus eum poterit ſuſtinere, quin in ſe præbeat materiã ſæuiendi.

יבלר

Hier. 9 f

F

Pſal. 10 a

Matt. 24. e

Iſai. 40 b

Pſal 77. a

Amos 5. d

Sec 70.

a ¶ *Nunc ergo dicit dominus*, &c.] Superius capitulum ab eo loco vbi ſcriptum eſt: *Canite tuba in Sion, vlulate in monte ſancto meo: conturbentur omnes habitatores terræ*: vſque ad eum locum, vbi legimus: *Magnus eſt dies domini & terribilis valde, quis ſuſtinebit eum?* per tranſlationem locuſtarum, aduentũ nuntiat Chaldæorum, & quæ mala ventura ſint populo. Nunc eos ad pœnitentiam prouocat, & conuerti ad dominum cohortatur: vt tota mente correcti, nõ patiantur quæ dominus comminatur: & eſt ſenſus. Omnia quæ ſermone præterito cõtinentur, propterea ſum locutus, vt vos cõminatione mea terrerẽ. Vnde cõuertimini ad me in toto corde veſtro, & animi pœnitentiam ieiunio, & fletu, & planctibus indicate: vt nũc ieiunantes poſtea ſaturemini: nunc flẽtes poſtea rideatis: nunc plangentes poſtea conſolemini. Et

Matt 5 a

quia conſuetudinis eſt, vt in triſtibus atq; aduerſis ſcindatis veſtes: quod & põtifex ad domini Saluatoris crimen augendum in euãgelio feciſſe memoratur, & Paulum & Barnabam audientes verba blaſphemiæ legimus perpetraſſe: Idcirco ego præcipio vobis, vt nequaquam ſcindatis veſtimenta, ſed corda, quæ plena ſunt peccatis: quæ inſtar vtriũ niſi ſciſſa fuerint, ſpõte rumpentur. Cumq; hoc feceritis, redite ad dñm Deum veſtrũ: quem vobis priora peccata alienum fecerant: nec deſperetis veniã ſcelerum magnitudine: quia magna peccata, magna delebit miſericordia. Eſt enim benignus & miſericors, malens pœnitentiã peccatorum quam mortem: patiẽs & multus in miſericordia: qui nõ humanam imitatur impatiẽtiam, ſed longo tempore noſtram præſtolatur pœnitentiã, & præſtabilis, ſiue pœnitens ſuper malitiis: vt ſi nos egerimus ſuper peccatis pœnitentiam, & ipſum pœniteat cõminationis ſuæ, & mala quæ cõminatus eſt nobis nõ inferat: noſtræq; mutatione ſentẽtię, & ipſe mutetur. Malitiã autẽ in hoc loco non cõtrariã virtuti debemus accipere, ſed afflictionẽ; iuxta illud quod alibi legimus: *Sufficit diei malitia ſua*. Et ſi eſt in ciuitate malitia, quã dominus nõ fecerit. Simulq; quia ſupra dixerat, benignus & miſericors, patiẽs & multus in miſericordia, & præſtabilis, ſiue pœnitens ſuper malitiis: ne forſitã magnitudo clemẽtiæ nos faceret negligentes, ex perſona prophetæ iungit & dicit: *Quis ſcit ſi conuertatur, & ignoſcat, & relinquat poſt ſe benedictionem?* Ego inquit, hortor quod meũ eſt ad pœnitentiam, & Deum ineffabiliter noui eſſe clementem, dicente Dauid: *Miſerere mei Deus ſecundum magnam miſericordiam tuam, & ſecundum multitudinem miſerationum tuarum dele iniquitatem meam*. Sed quia profundũ diuitiarum & ſapientiæ & ſcientiæ Dei noſſe non poſſumus, ſententiam tempero, & opto potius quam præſumo, dicẽs, quis ſcit ſi conuertatur, & ignoſcat? Quod ait quis, aut impoſſibile, aut difficile ſentiendum eſt. Sacrificium & libamẽ dño Deo noſtro. Vt poſtquam dederit benedictionẽ, & noſtra nobis peccata donauerit, Deo hoſtias offerre valeam.

G

Matt 26 g

Act. 14 e

Ezech 33. a

ena

Matt 6 d

Amos 3. b

H

Pſal 50.

b ¶ *Canite*, &c.] Adhuc eos ad pœnitentiam cohortatur, ante quam veniat hoſtilis exercitus. Supra, inquit, dixeram, Canite tuba in Sion, vlulate in mõte ſãcto meo, & reliqua, quia venit dies domini: quia prope eſt dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis, annuntians vobis populum multum & fortem eſſe venturum: qui veſtras poſſeſſiones vrbeſque ſubuerteret. Nunc quia benignus ſum & miſericors, patiens, & multus in miſericordia: rurſu præcipio & dico: *Clangite tuba in Sion*, & pœnitentiam in populis prædicate: ſanctificate ieiunium, predicate curationẽ ſiue cœtum, de quibus iam ante diximus: congregate populum, vt qui diſperſus peccauerat, congregatus peccare deſiſtat. Sanctificate eccleſiam, vt nullus in eccleſia non ſanctus ſit, ne forſitan impediantur orationes veſtræ, & modicum fermentum totam maſſam corrumpat, *Coadunate*, ſiue *eligite ſenes*, vt nõ ætas in eis, ſed ſanctitas eligatur. *Congregate* quoq; *paruulos & ſugentes vbera*, ne vlla ſit ætas quę non conuertatur ad dominum. Paruulos atq; lactantes, de quibus in pſalmis & in euangelio legimus: *Ex ore infantium & lactantium*

קדשו

עצרה

קבצו

Pſal. 8 b

F a *perfe-*

HEB.

obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerũt ſplẽdorẽ ſuũ. Et dominus dedit vocem ſuã ante faciem exercitus ſui: quia multa ſunt nimis caſtra eius, quia fortia & facientia verbũ eius. Magnus enim dies domini & terribilis valde, & quis ſuſtinebit eum? a Nunc ergo dicit dominus. Conuertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio, & in fletu & in plãctu: & ſcindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra, & conuertimini ad dominũ Deum veſtrum: quia benignus & miſericors eſt, patiens & multæ miſericordiæ, & præſtabilis ſuper malitia. Quis ſcit ſi conuertatur & ignoſcat, & relinquat poſt ſe benedictionẽ, ſacrificium & libamen domino Deo noſtro? b Canite tuba in Sion, ſanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate populum

SEPT.

commouebitur cælum: ſol & luna contenebrabuntur, & ſtellæ auferent lumen ſuum. Et dominus dabit vocem ſuam à facie fortitudinis ſuæ quoniam multa ſunt nimis caſtra eius, quoniam fortia opera ſermonum illius: quia magna dies domini, magna & illuſtris nimis, & quis erit ſufficiens ad eam? Et nunc dicit dominus Deus noſter, Conuertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio, in eiulatio, in fletu, & in planctu: & ſcindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra, & conuertimini ad dominum Deum veſtrum: quia miſericors & miſerator eſt, patiens & multæ miſericordiæ, & pœnitens ſuper malitiis: Quis nouit ſi reuertatur & pœniteat eum, & dimittat poſt ſe benedictionem, ſacrificium & libamen domino Deo noſtro? Clangite tuba in Sion, ſanctificate ieiunium, præ-

A *Perfecisti laudes*. Quos Petrus rationali & abſque dolo dicit
Matt 21. a lacte nutritos quibus Paulus loquitur: *Lac vobis potum dedi,*
1. Pet 2. a *non eſcam*: quorum & Saluator meminit: Ne contempſeritis
1 Cor. 3. a vnum de minimis iſtis. *Egredietur* quoq; *ſponſus de cubili ſuo,*
Matt. 25. d *& ſponſa de thalamo ſuo*: vt in tempore ieiunii, vocationis & cœtus, & ſanctificationis eccleſiæ, electionis ſenum, congregationis paruulorum & ſugentium vbera, non ſeruiat ſpōſus & ſponſa operi nuptiali: quibus & lege permiſſum
Deut. 20. c eſt, vt ad bella non procedant.
1. Cor. 7. a Vnde & Apoſtolus recedendum parumper à coitu præcipit, vt vacare poſſimus orationi. Ergo qui in caſtigatione victus, & ieiunio atq; eleemoſynis dicit ſe agere pœnitētiam: fruſtra hoc ſermone promittit, niſi egrediatur de cubili ſuo, & ſanctum purumque ieiunium pudica expleat pœnitentia. Quodq; ſequitur: Inter veſtibulū & altare plorabunt ſacerdotes: pro veſtibulo LXX. ἀνὰ μέσον τῆς κρηπῖδος, id eſt, inter crepidinem interpretati ſunt, Symmachus πρόπυλον, Aquila προθύρου, Theodotio ipſum verbū Hebraicū poſuit
oulam ἐλάμ: quam nos ante fores templi porticumque poſſumus dicere. Et nota ꝙ ſacerdotibus præcipiat qui ſunt miniſtri domini, vt plorent inter templū & altare, & dicāt cum apoſto-
B lo: *Quis infirmatur & ego non in-*
2. Cor. 11. g *firmor? quis ſcandalizatur, & ego*
Rom. 14. d *non vror?* Et flete cum flētibus. Locuſq; aptus pœnitentiæ & confeſſionū, templum eſt & altare: docetq; quid dicere debeāt ſacerdotes, imo quo modo dn̄m deprecari: Parce domine populo tuo: qui qn̄ peccabat, vocabatur nō populus tuus: nunc poſtquam receſſit à vitiis, appellatur populus tuus. Et ne des hereditatē tuā in opprobriū, vt dominentur eis nationes. Apertū eſt ænigma ꝙ latebat. Populus enim ille multus & fortis, qui ſupra ſub erucæ, & locuſtæ, & bruchi, & rubiginis deſcriptus eſt nomine: nūc manifeſtius qui ſit oſtēditur: Vt dominentur inquit, eis nationes. Datur autē in opprobriū hæreditas dn̄i, qn̄ ſeruierit hoſtibus, & dixerint nationes: Vbi eſt Deus eorū, quē ſibi præſulē, quē defenſorē eſſe iactabāt? Poſſumus nationes interpretari aduerſarias poteſtates, quæ quādiu nō agim⁹ pœnitentiā, dominātur noſtri, & exprobrāt & dicūt: Vbi eſt De⁹ eorū? Iudæi iſtū locū ad Gog & Magog referūt, ſæuiſſimas nationes: quas in vltimo tempore cōtra Iſrael dicunt eſſe vēturas: de quibus plenius ſcribitur in Ezechiele.
Ezech. 38. a ❡ *Zelatus eſt Dominus*, &c.] Poſtquam ſacerdotes pro populo deprecati ſunt, & dixerūt: parce domine populo tuo, & ne des hērēditatē tuam in opprobrium: fecitq; populus quod præceptum eſt: vt ſanctificaret ieiunium, prædicaret curationem, cōgregaret multitudinem, ſanctificaret eccleſiā, eligeret ſenes, paruulos & ſugentes vbera cōgregaret, & egrederetur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo, & nequaquā carni & voluptati, ſed animæ & fletib⁹ inſeruirent. Zelatus eſt dominus terram ſuam, quam prius quaſi alienam contempſerat, & paſſus fuerat locuſta vaſtāre populari: & intantum pepercit pœnitentibus, vt eos dignos ſua reſponſione faceret: diceretq; quoniam omnes fruges veſtras, locuſta, bruchus, rubigoque vaſtauit, ideo dabo vobis frumentū: & cętera quæ propheta deſcribit: & vltra vos nō tradam captiuitati. Et Aſſyrium atque Chaldæum, qui ab aquilone eſt, procul faciam à vobis: de quo ſupra dictum C
eſt: *Populus multus & fortis, ante faciem eius ignis vorās, & poſt eum exurgens flamma: quaſi aſpectus equorum aſpectus eorum.* Et expellam, inquit eū in terram ſolitudinis, & primæ partes illius cadent in mare orientali, poſteriores in mare nouiſſimū, & aſcēdet fœtor eius, id eſt, qui ab Aquilone eſt, & putredo, quia ſuperbe egit. Sæpe cōmonui ſub tranſlatione locuſtarum deſcribi impetum Chaldæorū quo Iudæa vaſtata eſt. Itaque ſeruat metaphorā in reliquis: & iuxta ſitum prouinciæ ſic loquitur, quaſi non de hoſtibus, ſed de locuſtis referre videatur. Etiam noſtris temporibus vidimus agmina locuſtarum terram texiſſe Iudæā: quæ poſtea miſericordia dn̄i inter veſtibulum & altare (hoc eſt, inter crucis & reſurrectionis locum, ſacerdotibus & populis dominum deprecantibus atq; dicentibus: Parce populo tuo) vento ſurgēte, in mare primum, & nouiſſimū præcipitatæ ſunt. Mare primū quod iuxta ſolitudinem eſt, & vergit ad Orientē, illud intellige, in quo fuit quondā Sodoma & Gomorrha, Adama & Seboim: ꝙ nunc mortuum nominatur: eo ꝙ nulla ibi viuant animantia. Mare autem nouiſſimum, hoc quod ad Occidentem eſt, & quod ducit in Ægyptum: in cuius littore Gaza, & Aſcalon, Azotuſque & D
Ioppe, & Cæſarea, & cæteræ vrbes maritimæ ſitæ ſunt. Cūque littora vtriuſq; maris aceruis mortuarū locuſtarū, quas aquæ euomuerant implerentur, putredo earū & fœtor intantum noxius fuit, vt aerem quoque corrumperet, & peſtilentia tam iumentorum quam hominum gigneretur. Quęrat eruditus lector vbi hoc iuxta litteram factum ſit de Chaldæis? Non multo poſt tempore quā hæc prophetata ſunt: ſiquidem in Eſaia legimus: cen- Eſa. 37. g
tum octoginta quinque millia Chaldęorum ſub rege Eze-
chia in vna nocte angelo ſæuiēte percuſſa. Hoc iuxta hiſto Matt. 13. d
riam dixerimus: Ceterū iuxta tropologiam omnis anima terra eſt domini in qua ſeminat paterfamilias ſemētē ſuā: quæ cum pro tritico zizaniam fecerit, id eſt, auenas & lolium, & offenderit dominum ſuum, & poſtea egerit pœnitentiam, plangenſque dixerit: parce domine populo tuo: zelatur dominus terram ſuam, & parcet ei quā dudum cōtempſerat, ſuoque eam dignatur alloquio & dicit: Mittam
tibi frumentum, de quo ſcriptum eſt. *Amen amē dico vobis,* Ioan. 12. a
niſi granum frumenti cadens in terra mortuum fuerit, ipſum ſolū manet, ſi autem mortuum fuerit, multos fructus facit, & vinum
quod *lætificat cor hominis*, & oleum quod exhilarat faciē, vt Pſal. 103. d
vetus triſtitia peccatorū, frumenti & vini & olei, id eſt, virtutum lætitia temperetur, tantamque habebunt bonorum omnium abundantiam, vt repleantur eis atque ſaturentur. Cumque hoc fuerint conſequuti, nequaquam tradentur in opprobrium gentibus, de quibus Apoſtolus loquitur. *Non*
eſt nobis colluctatio aduerſus carnē & ſanguinem, ſed aduerſus prin Ephes. 6. b
cipes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus. Eumquoque qui ab Aquilone eſt (de quo Hieremias loquitur. *Ab Aquilone exar-*
detur malū ſuper omnes habitatores terræ), de quo & Salomon Hier. 1. c
ſcribit Aquilo vētus duriſſimus, procul, inquit, à vobis fa- Eccl. 43. c
ciam, & expellam eum in terrā inuiam & deſertā, quæ nō habet

HEB.

populum, ſanctificate eccleſiam, coadunate ſenes, cōgregate paruulos & ſugentes vbera: egrediatur ſponſus de cubili ſuo: & ſpōſa de thalamo ſuo. Inter veſtibulum & altare plorabunt ſacerdotes miniſtri domini, & dicent: Parce domine populo tuo, & ne des hereditatem tuam in opprobriū, vt dominentur eis nationes: quare dicūt in populis, vbi eſt Deus eorū? a Zelatus eſt dominus terram ſuam, & pepercit populo ſuo: & reſpōdit dominus & dixit populo ſuo: Ecce ego mittam vobis frumentum & vinum & oleum, & replebimini eo, & non dabo vos vltra opprobrium in gētibus: & eū qui ab Aquilone eſt procul faciam à vobis, & expellam eum in terram inuiam & deſertam: faciem eius cōtra mare orientale, & extremū eius ad mare nouiſſi-

SEPT.

prædicate curationem, congregate populum, ſanctificate eccleſiam, eligite ſenes, congregate paruulos ſugentes vbera: egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo. Inter crepidinem & altare plorabunt ſacerdotes miniſtri domini, & dicent: Parce domine populo tuo, & ne dederis hereditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eorum gentes, ne dicant in nationibus, vbi eſt Deus eorum? Et zelatus eſt dominus terram ſuam, & pepercit populo ſuo, & reſpondit dominus & dixit populo ſuo. Ecce ego mittam vobis frumētum & vinum & oleum, & implebimini ex eis; & non dabo vos vltra opprobrium in gentibus: & eum qui ab Aquilone eſt repellam à vobis, & educam eum in terram quæ eſt ſine aqua, & diſperdam faciem eius in mare primum, & poſteriora eius in mare

E habet notitiam Dei, in qua nō habitat Spiritus ſanctus. Facies quoque eiꝰ erit in mari primo, & in mari nouiſſimo: in his qui aperuerint ei ianuam peccatorum, & apud quos vſq; ad extremum vitæ tempus permanſerint, & fœtor illius & putredo aſcendit, etiam in eos qui ſibi magna promittunt, & cadunt per ſuperbiam: quia numquā tuta eſt humana fragilitas, & quanto virtutibus creſcimus, tāto magis timere debemus, ne de ſublimibus corruamꝰ. Iuxta literam, greges locuſtarum magis Auſter quam Aquilo cōſueuit adducere, id eſt, non ex frigore veniunt, ſed ex calore: verū quoniam de Aſſyriis loquebatur, locuſtarum ponens ſimilitudinē, ideo Aquilonem interpoſuit: vt nō veram locuſtā, quæ ab Auſtro venire cōſueuit, ſed ſub locuſta intelligamus Aſſyrios atq; Chaldæos.

a ¶ *Noli timere terra, &c.* Omnibus quibus ſupra fuerat comminatus, nunc contraria pollicetur. Supra dixerat: *Ignis comedit ſpecioſa deſerti, & flamma ſuccendit omnia ligna regionis*, & beſtiæ agri quaſi area ſitiens imbrē, ſuſpexerūt ad te: quoniā exiccati ſunt fōtes aquarū, & ignis deuorauit ſpecioſa deſerti. (Sup. 1 g) Nūc lætis triſtia mitigat & lacrymas vertit in riſum. Nolite, inquit, timere animalia regionis: quia germinauerūt ſpecioſa deſerti: quia lignū attulit fructū ſuum, ficus & vinea dederūt virtutē ſuā, & tanta erit rerum omniū abūdantia, vt nequaquā deſit vobis frumentū, & vinū & oleum quo ſaturemini: ſed adimpleantur areæ frumēto, & redūdēt torcularia vino & oleo, vt nō ſolū ipſi comedere, ſed etiā aliis prębere valeatis. Ad filios quoq; Sion ſpecialiter loquitur, vt exultēt & gaudeant, non in quacūq re leui, ſed in dño Deo ſuo, qui dedit eis alimēta iuſtitiæ: & vt LXX. tranſtulerunt, imbrem temporaneum & ſerotinum; vt comedāt atq; lætentur, & laudēt nomen domini Dei ſui, qui fecit cum eis mirabilia, & nequaquam cōfundantur, & ſciant quia dominus Deus Iſrael habitet in medio eorū, & præter illū nullus ſit alius, quia pater in filio, & filius in patre, & non cōfundetur populus illius in æternum. Hæc iuxta literā, quia à domino repromiſſa ſunt credimus accidiſſe, & ſterilitatē præteritā nouis frugibus compenſatā: vt quidquid locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca cōſumpſerāt, annis ſequentibus impleretur. Quærimus cur eruca fortitudo vel virtus domini appellata ſit, & nō ſolū virtus, ſed virtus magna: Quomodo potētia Dei in Ægyptiis plagis oſtēſa eſt per parua animalia & præcipue cyniphes, qui tam parui ſunt culices, vt vix cernantur oculis. Sic nūc in paruo tardoq; vermiculo: qui vix moueri poteſt, & leui tactu cōteritur, Dei potētia & humana fragilitas demonſtratur. Non quo Deus ad nutū ſuū & potentiæ maieſtatē nequeat terras ſubuertere, & operire cuncta diluuio, vel fulmine concremare, ſed per parua, & vt ita dicā, puncta, corporum oſtendit humanā fragilitatē. Vnde & illud ſolemus Marcioni & cęteris reſpondere hæreticis, qui vetus laniant teſtamentū quod & pulices & culices & cimices, & huiuſcemodi animātia idcirco fecerit Deus, vt fragilitatem & imbecillitatem noſtræ carnis oſtēderet: quæ intantū nihil eſt, vt ab his quæ parua ſunt vulneretur. G Si autem eruca paruuſque vermiculus fortior homine eſt, quid gloriatur terra & cinis, & elata per ſuperbiā (Eccleſ. 10 b) (cum ex humo ſit à quo homo appellatur) humana cōtemnit? Quidam locum iſtum ſic interpretatur: A dextris & à ſiniſtris virtutes & fortitudines Dei legimus: quas Græci *δυνάμεις* vocant. A dextris Seraphim & Cherubim, cūctaſque angelicas poteſtates: à ſiniſtris cōtrarias fortitudines: de quibus ſcriptū eſt: (Pſal. 77. e) *Miſit in eos iram indignationis ſuæ: furorē & irā, & tribulationem, immiſſionem per angelos malos*: de quibꝰ & Micheas in Regum volumine loquitur: (3. Reg 22. e) *Vidi dominū Deum Iſrael ſedentem ſuper thronum ſuū, & omnis exercitus cæli ſtabat iuxta eum à dextris & ſiniſtris eius.* Ego puto ſiniſtrum fuiſſe ſpiritū, qui egreſſus eſt, & ſtetit coram domino, & ait: (Ibidem.) *Ego decipiā Achab, & egrediar, & ero ſpiritus mēdax in ore omnium prophetarū eius.* Ad quam ſiniſtram & contrariam poteſtatem, quę apta erat ad decipiēdum, & exercitata ad ruinas, & multos ante deceperat, loquitur Deus: Decipies & prævalebis: egredere & fac ſic. Spiritꝰ quoq; ille qui ſuffocabat Saul, de quo dixerunt ad eum pueri ſui: (1. Reg 16 d) *Ecce ſpiritꝰ Dei malꝰ obſtupeſcere te facit*, de ſiniſtris partib. erat, qui miniſtrāt dño ad puniēdos eos qui cruciari ꝓpter peccata meruerūt. H (Rom. 15.) Non ſolum enim homines miniſtri ſunt, & vltores iræ eiꝰ, in his qui malū operātur, & non ſine cauſa portāt gladium. Sed etiam cōtrarię fortitudines, quæ appellātur furor & ira Dei, quos propheta declinans ait: (Pſal. 6.) *Domine ne in furore tuo arguas me, neq; in ira tua corripias me.* Iſtiuſmodi (vt ita dicam) quęſtionariis atq; tortorib. tradidit Apoſtolus peccatorem in interitu carnis, vt ſpiritus ſaluus fieret: (1. Cor 5 b) de quibus & ſatanas eſt, cui tradidit alios, vt diſcerēt nō blaſphemare. (1. Tim 1 d) Hæc de eruca cur Dei appellata ſit virtus. Trāſeamus ad ordinem intelligentiæ ſpiritualis: Ne timeas terra, imo confide atq; lætare: quæ prius ſementem dominicam tua ariditate perdideras: quia magnificauit dominus, vt faceret tecum miſericordiam: intantum vt etiam iumēta regionis & deſertæ ſolitudinis lætis noualibus complerentur. Et lignum crucis afferret fructum ſuum, & Spiritus ſancti dona dulciſſima ſuam cunctis tribuerent largitatē. Vos quoque, quos iuſte poſt pœnitentiā voco filios Sion & eccleſiæ, lætamini atq; gaudete, quia dedit vobis Deus pater doctorē (Eſaiæ 30 e) iuſtitiæ, ſiue tribuit vobis alimenta iuſtitiæ, & deſcendere fecit ad vos pluuias temporaneas atque ſerotinas. Pluuia tempeſtiua eſt, quādo primum doctrinam ſuſcipimus: pluuia ſerotina, quando laboris noſtri fructus recipimus, & ad perfectam ſanctarum ſcripturarū ſcientiam peruenimus. Poteſt pluuia temporanea & ſerotina, vetus & nouum accipi teſtamentum. Et non ſolum, inquit, hoc dedit, ſed fecit vos nouis virtutum frugibus abundare, & ſaturari atq; inebriari frumento, vino & oleo: de quo ſæpe diximus. Et annos, quos perturbationibus ante regnantibus perdideratis in vobis, quādo opera veſtra locuſta, bruchus, rubigo, erucaq; cōſumpſerant, Deus vobis perire non paſſus eſt. Tunc

HEB.

mum: & aſcendet fœtor eius, & aſcendet putredo illiꝰ, quia ſuperbe egit. ᵃ Noli timere terra, exulta & lætare: quoniā magnificauit dñs vt faceret. Nolite timere animalia regionis, quia germinauerunt ſpecioſa deſerti: quoniam lignū attulit fructum ſuum, ficus & vinea dederunt virtutem ſuam. Et filij Sion exultate, & lætamini in domino Deo veſtro: quia dedit vobis doctorē iuſtitiæ, & deſcendere faciet ad vos imbrem matutinū, & ſerotinū ſicut in principio. Et implebuntur areæ frumēto, & redūdabunt torcularia vino & oleo. Et reddam vobis annos quos comedit locuſta, bruchus, & rubigo, & eruca: fortitudo mea magna quam miſi in vos: Et comedetis veſcētes, & ſaturabimini, & laudabitis nomen dñi Dei veſtri, qui fecit vobiſcū mirabilia, & nō cōfundetur populus meꝰ in ſempiternū. Et ſcietis quia in medio Iſrael ego

SEPT.

nouiſſimum: & aſcendet furor eius, & aſcendet putredo illius, quoniam magnificata ſunt opera eius. Confide terra, gaude atque lætare: quia magnificauit dñs vt faceret. Confidite iumenta campi, quoniam germinauerunt campi ſolitudinis: quia lignum attulit fructum ſuum, ficus & vinea dederunt fortitudinem ſuam. Et filij Sion gaudete, atque lætamini in domino Deo veſtro: quoniam dedit vobis eſcas iuſtitiæ, & pluit vobis imbrem temporaneum & ſerotinum, ſicut à principio. Et replebuntur areæ tritico, & redundabunt torcularia vino & oleo. Et reddam vobis pro annis in quibus comedit locuſta, & bruchus, & rubigo, & eruca: fortitudo mea magna quam miſi in vos. Et veſcemini comedentes, & ſaturabimini, & laudabitis nomen domini Dei veſtri, qui fecit vobiſcum mirabilia, & non confundetur populus meus in æternum. Et ſcietis quia in medio Iſrael ego ſum, &

A comedetis fructꝰ iuſtitiæ & ſaturabimini, & laudabitis nomē domini Dei veſtri qui fecit vobiſcū mirabilia. Si antē poſt pœnitentiam tantā vbertatē Deus rerum omniū pollicetur, quid reſpōdebit Nouatus negans pœnitentiam, & reformari poſſe peccatores in priſtinum ſtatū, ſi digna fecerint opera pœnitentiæ? Intantū enim Deus recipit pœnitentes, vt vocet eos populum ſuum, & nequaquam aſſerat confundendos & habitaturū ſe in eorum mediū repromittat: nec amplius eos aliū habituros Deum, ſed in eū toto animo confiſuros, qui in illis maneat in æternum.

HEB.

ego ſum, & ego dominus Deus veſter, & nō eſt amplius, & nō confundetur populus meꝰ in æternum. [a] Et erit poſt hæc, effundā ſpiritum meū ſuper omnē carnē, & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ: ſenes veſtri ſomnia ſomniabūt, & iuuenes veſtri viſiones videbunt: ſed & ſuper ſeruos meos & ancillas meas in diebus illis effundā ſpiritū meum. Et dabo prodigia in cœlo & in terra, ſanguinē, & ignē, & vapores fumi. Sol conuertetur

SEPT.

& ego dominus Deus veſter, & non eſt amplius præter me, non confundetur populus meus in æternum. Et erit poſt hæc, effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ, & ſenes veſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbunt. Et ſuper ſeruos meos & ſuper ancillas meas in diebus illis effundam de ſpiritu meo. Et dabo prodigia in cœlo, & ſuper terram ſanguinem, ignem, & vaporem fumi. Sol conuertetur

a ¶ *Et erit poſt hæc, effundam ſpiritum meum ſuper omnē carnem, & prophetabunt filij, &c.*] Hunc locum beatus apoſtolꝰ Petrus impletū tempore dominicæ paſſionis expoſuit, qñ
Act. 2. c deſcēdit die Pētecoſtes Spiritus ſanctus ſuper credētes, & omnes loquebantur ſicut Spiritus ſanctus dabat eis: ita vt mirarentur qui aderant & dicerēt: Nōne omnes qui loquuntur Galilæi ſunt: & quomodo nos audiuimus linguā noſtrā in qua nati ſumus, Parthi, & Medi, & Elamitæ, & reliqui: alii vero dicebant: quid vult hoc eſſe? Irridentibusq; aliis atque dicentibus: muſto pleni ſunt: ſtans Petrus cum vndecim eleuauit vocem ſuā, & ait: *Viri Iudæi, & qui habitatis Hieruſalem vniuerſi, hoc notū ſit vobis, & auribus percipite*
B *verba mea: Neque enim vt vos æſtimatis, iſti ebrij ſunt, cū ſit hora tertia diei: ſed hoc eſt quod dictum eſt per prophetam Ioel: Et erit poſt hæc, dicit dominus: Effundam de ſpiritu meo ſuper omnē carnem, & prophetabunt*, & reliqua vſque ad eum locum, quem in capitulo propoſuimus. Cum igitur Petrus illo tempore, quo paſſus eſt dominus, prophetiam Ioel impletam eſſe memoret, hoc tantum quærimus, quo modo & ſuperiora & media, & quæ ſequuntur vſque ad finem voluminis ſibi valeant cohærere: ne ſub vno textu conſequentiaque ſermonis, diuerſa & diſſonans inter ſe explanatio ſcatere videatur? A principio ergo vſq; ad eum locum vbi ſcriptum eſt: *Magnus dies domini & terribilis valde, & quis ſuſtinebit eū?* comminatio eſt atque deſcriptio, quæ peccatori populo dominus illaturus ſit. Ab eo autem loco vbi legimus: *Conuertimini ad me in toto corde, & in ieiunio, & in fletu, & in planctu*: vſque ad eum locum, vbi ait: *Quare dicunt in populis, vbi eſt Deus eorum?* cohortatio domini eſt poſt pœnas atq; ſupplicia ad pœnitentiam prouocantis. Rurſum ab eo loco qui ſequitur *Zelatus eſt dominus terrā ſuam, & pepercit populo ſuo, & reſpondens dominus dixit*: vſque ad eum locum, vbi ſcriptum eſt: *Et non confundetur populus meus in æternum*: repromiſſio futurorum eſt, quæ bona, poſtquam egerint pœnitentiam, debeant præſtolari. Et poſt multa, quæ nunc longum eſt retexere, hæc quoque in promiſſione dicuntur, quæ in præſentiarum conamur exponere: *Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ*, & reliqua. Videor mihi à principio vſq; ad hūc locū, textū ſeruaſſe ſermonis: laboris eſt maximi, quo modo quę ſequuntur, his quæ nunc diſſerimus coaptanda ſint. Alius dicit quæ generaliter in vltimo tempore repromiſſa ſunt, nunc ex parte completa. Et quia præmium futurorū in primo aduētu domini apoſtoli ſentiebant, libamēta quædam & primitias mirabilium expletas memoraſſe: vt donec veniat quod perfectum eſt, id quod ex parte præceſſerat ſentire-
Pſal 111 a mus. Alius vero apoſtolicæ eſſe aſſerit conſuetudinis: iuxta illud quod de ſancto viro ſcriptum eſt: *Diſpenſabit ſermones ſuos in iudicio*: vt quidquid vtile audientibus eſſe cernebant, & non repugnare præſentibus, de alterius temporis teſtimoniis roborarent: nō quod abuterentur audientium ſimplicitate & imperitia (vt impius calumniatur Porphyrius) ſed

iuxta apoſtolū Paulum prædicarēt opportune, importune. C
Et ſequentes regulā prophetarum, quidquid Iudæi in vlti- 2. Tim 4 a
mo tempore ſibi carnaliter repromittūt, ſpiritualiter in primo aduentu dñi Saluatoris dicerent eſſe completū: maxime cum & illi, & nos quæ promiſſa ſunt, in Chriſto dicamꝰ eſſe complēda: in hoc tantūmodo diſcrepantes, quod illi futura cōtendunt, nos iam facta conuincimus: de quo in his quę ſequuntur plenius diſſerendū eſt. Omnis autem caro, ſuper quam effuſurum ſe de ſpiritu ſuo dominꝰ pollicetur, illa eſt de qua Eſaias loquit: *Et vide-* Eſa 40 b
bit omnis caro ſalutare Dei. Ergo ſalutare Dei videri nō poteſt, niſi Spiritus ſanctus effundatur. Et quicumq; credere ſe dicit in Chriſtum, non credens in Spiritum ſanctum, perfectę fidei oculos nō habebit. Vnde & in Actibus apoſtolorū: qui Act 19 a
baptizati erāt baptiſmate Ioannis in eum qui venturus erat, hoc ait nomine dñi Ieſu: quia reſpōderunt Paulo interrogāti: Sed neque ſi ſit quidem Spiritus ſanctus nouimus: iterū baptizantur, imo verum baptiſma accipiūt: quia ſine Spiritu ſancto & myſterio Trinitatis, quidquid in vnam & alteram perſonā accipitur, imperfectum eſt. Neq; vero omnis qui acceperit Spiritum ſanctū, ſtatim habebit & gratiam ſpiritualem, ſed per effuſionem Spiritus ſancti diuerſas gratias cōſequetur: alij prophetiā, 1. Cor 12 b
vt filij & filię, qui maioris ſunt meriti: alij ſomnia, vt ſenes D
iam prouectioris ætatis: alij viſiones, vt iuuenes qui vice- 1. Ioan 4.
runt malignum. Serui vero & ancillæ, qui adhuc ſpiritū timoris habent, & nō dilectionis (quia perfecta dilectio foras mittit timorem) nō habebunt prophetiam, nō ſomnia, non viſiones: ſed Spiritus ſancti effuſione cōtenti, fidei tantum & ſalutis gratiam poſſidebūt. Tunc dabit prodigia dominus in cœlo & in terra: in cœlo, quia ſol eſt verſus in te-
nebras, & luna in ſanguinem: in terra, quia tam vehemēti Matt. 27 e
& inſolito motu terra cōtremuit vt monumenta aperta &
ſaxa diſrupta ſint. Quod autē dicit, *ſanguinē & vapores*, ſiue תמרות
vaporem fumi ſanguis ille eſt, de quo in pſalmis legimus: *Vt* Pſal 67 e
intingatur pes tuus in ſanguine. Et in Eſaia: *Quare rubrū ſunt* Eſa. 63 a
veſtimenta tua? Et quem percuſſo latere Saluatoris miſtis a- Ioan. 19 f
quis Romanus miles effudit. Et ignis Spiritus ſancti qui de-
ſcēdit de cœlo: vt in Actibus apoſtolorum legimus: *Appa-* Act. 2 a
ruerunt illis diſpertitæ linguæ tanquā ignis, ſeditq; ſupra ſingulos Luc 12. f
eorum: & repleti ſunt omnes Spiritu ſancto, & cœperunt loqui varijs linguis, prout Spiritus ſanctus dabat eloqui illis. Hic eſt ignis, quem venit dominus mittere ſuper terrā, & antequam pateretur in diſcipulis ſuis optabat ardere. Ignis naturæ eſt duplicis. habet lumen credentibus: habet tenebras ſuppliciaq; incredulis: qui appellantur vapores fumi. Iſte fumus eſt amariſſimus, qui excæcauit oculos Iudæorum: de quo
in Prouerbiis legimus: *Sicut fumus noxius eſt oculis, & imma-* Prou 10 d
tura vua dentibus, ſic iniquitas vtentibus ea. De hoc fumo & Eſaias in viſione magna loquitur, in qua prędicebatur cæci-
tas Iudæorum: *Et ſuperliminare motum eſt, & domus impleta eſt* Eſa. 6. c
fumo. Vnde poſtea ſequitur, *Vade & dic populo huic: Auditu audietis, & non intelligetis, & videntes aſpicietis, & non videbitis: incraſſatum eſt enim cor populi huius, & auribus ſuis grauiter audierunt.* Sol quoque eſt verſus in tenebras, quando pendentem dominum ſuum videre nō auſus eſt, & luna in ſanguinem. Quod aut iuxta hiſtoriam factum eſſe credamus, & ab
euangeliſtis ſilentio prætermiſſum. (Neq; enim omnia quę Ioan. 21 g
fecit Ieſus ſcripta referuntur: quę ſi ſcriberentur per ſingula, ne ipſum quidem arbitror mundum capere eos qui ſcribendi ſunt libros.) Aut certe quo modo ſol verſus in tenebras eſt: nō quod ipſe ſit mutatus in tenebras, ſed tenebras mundo induxerit. Sic & luna nō eſt verſa in ſanguinē: ſed

Iudæos

E Iudæos blaſphemiarum & negationis in Chriſtum horrore coopertos, æterno teſtimonij ſui ſanguine cõdemnauit, Matt. 27. e dicentes: *Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.* Hæc omnia priuſquam dies domini veniat magnus & horribilis, futura deſcribit. Dies autem domini magnus & horribilis, aut reſurrectionis eſſe credẽdus eſt, aut certe multa poſt tempora dies iudicij, qui vere magnus & horribilis. Sed quia ſequitur: Et erit omnis qui inuocauerit nomen domini, ſaluus erit, & hoc apoſtolus Paulus refert ad tempus dominicæ paſſionis magis de reſurrectionis die intelligẽdum eſt. ait enim ſcribẽs ad Romanos: Rom. 10. a *Non eſt diſtinctio Iudæi & Græci. Idẽ enim ipſe dominus omniũ: diues in omnes qui inuocant illũ. Omnis enim quicũque inuocauerit nomẽ domini, ſaluus erit.* Quo modo ergo inuocabũt, in quẽ non crediderunt: aut quo modo credent ei, quẽ non audierunt: quo modo autem audiẽt ſine prædicãte: quomodo autem prædicabunt niſi mittantur. Quodq; ait: *Omnis qui inuocauerit nomen domini, ſaluus erit:* non leue eſſe credamus: licet enim idem Apoſtolus ſcribat: 1. Cor. 12. a *Nemo dicit dominum Ieſum niſi in Spiritu ſancto:* tamen hoc ipſum dicere, nõ ſermone, ſed F affectu cordis eſt ponderandum: *Omnis enim qui inuocauerit nomen domini, ſaluus erit.* 1. Cor. 1. a Vnde Paulus & Soſthenes ſcribũt eccleſiæ Dei quę eſt Corinthi, *Sanctificatis in Chriſto Ieſu, vocatis ſanctis cum omnibus qui inuocant nomen domini Ieſu Chriſti:* ſecũdum illud quod in pſalmis legimus: Pſal. 98. b *Moyſes & Aaron in ſacerdotibus eius, & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius. Inuocabant dominum, & ipſe exaudiebat eos: in columna nubis loquebatur ad eos.* Si igitur de credentibus Corinthiis & de Moyſe, & Aaron, ac Samuele ſcribitur, quod inuocauerint nomẽ domini: non incipientium, ſed perfectorum hanc gratiam eſſe credamus. Verbum quoque effuſionis, quod Hebraice dicitur [d] אשפוך, d eſpoch & omnes ſimiliter tranſtulerunt, oſtendit muneris largitatem: quod nequaquam in paucos prophetas (vt olim fiebat in veteri teſtamento) ſed in omnes credentes in nomine Saluatoris Spiritus ſancti dona deſcenderent: nequaquam in hunc & illum, ſed in omnẽ carnem. Rom. 10. a *Neque enim eſt diſtinctio Iudæi & Græci,* ſerui & liberi, viri & feminæ: quia omnes in Chriſto vnum ſumus. Act. 21. d Vnde & Agabus Cæſareæ prophetauit, Act. 13. a & in Antiochia erant prophetæ 1. Cor. 14 f plurimi, & Apoſtolus præcipit: vt ſi altero prophetante alteri fuerit reuelatum, prior taceat. Et quatuor filias Philippi euangeliſtæ legimus propheraſſe. Act. 21. b Senes quoq; viderunt ſomnia, quando Paulus iam ſenex audiuit virum Macedonem dicentem ſibi: Ibid. 16. b *Tranſiens in Macedoniam, adiuua nos.* Et omnes iuuenes qui in Chriſto extitere fortiſſimi, & domini bella bellarunt, viderunt viſiones, domino ſua promiſſa complente. Oſee 12. c *Ego viſiones multiplico, & in manibus prophetarum aſſimilatus ſum.*

a ¶ *Quia in monte Sion,* &c.] In eo loco in quo nos poſuimus, ſaluatio ſiue ſaluatus, & in Hebraico ſcriptum eſt [e] פליטה, e peleta Symmachus tranſtulit, qui fugerit. Et rurſum vbi nos diximus, in reſiduis, & LXX. tranſtulerũt annuntians: in Hebraico legitur, [f] שרידים f ſaridim quod Iudæi loci nomen exiſtimant. Poſtquã igitur venit dies domini magnus & horribilis, & ſaluus effectus eſt quicumq; poſt domini reſurrectionem nomen illius inuocauit: omnis qui fuit in mõte Sion, & in Hieruſalem, ſaluatus eſt: de Sion enim egreſſa eſt lex, & verbũ domini de Hieruſalem: de qua ſcriptũ eſt: Non capit prophe-

HEB.

tetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequam veniat dies domini magnus & horribilis. Et erit, omnis qui inuocauerit nomẽ domini, ſaluus erit.

a Quia in monte Sion, & in Hieruſalem erit ſaluatio, ſicut dixit dominus, & in reſiduis quos dñs vocauerit.

CAP. III.

HEB.

QVia ecce in diebus illis, & in tempore illo, cum conuertero captiuitatem Iuda & Hieruſalem, congregabo omnes gẽtes, & deducam eas in vallem Ioſaphat, & diſceptabo cũ eis ibi ſuper populo meo, & hereditate mea Iſrael, quos diſperſerunt in nationibus; & terram meam diuiſerunt. Et ſuper populum

tam perire extra Hieruſalem. Principium ergo eorum qui G ſaluati ſunt, fuit in Sion & Hieruſalẽ: in ſpecula, & in viſione pacis, & in his qui reſidui fuerũt, quos vocauit dominus. Eſai. 2. a Luc. 13. g Reſiduos eos debemus intelligere, qui de Iudæorũ populo crediderunt: de quibus Eſaias loquitur: *Niſi dominus ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma facti eſſemus, & ſicut Gomorrha ſimiles fuiſſemus.* Eſa. 1. a Hos reſiduos dominus vocauit, ſiue euangelizauit eos quos vocauit: ſic enim Septuaginta interpretati ſunt. Locus hic difficillimus eſt, & multiplicẽ recipiẽs explanationem: vt ſub tropologia omnia quæ dicta ſũt ad illa tempora referamus, ad quæ Petrus & Paulus apoſtoli retulerunt, hoc eſt, quãdo paſſus eſt dominus & reſurrexit. Neq; enim fieri poteſt, vt ſuperiora in tempore paſſionis, & quæ ſequuntur, intelligamus in die iudicii: maxime cũ ſequatur. Quia ecce in diebus illis, & in tempore illo. Et iſte verſiculus præcedentibus inferiora connectens, vno dicat cũcta tempore perpetrata.

CAPVT III.

QVia ecce in dieb. illis, & in tempore illo, cum cõuertero captiuitatem Iuda, &c.] Dicamus vt polliciti ſumus. Primũ iuxta anagogen prioribus poſteriora iungẽtes, eadẽ ſi poterimus, ad diẽ iudicij referre tentabimus Saluatis credẽ- H tibus in monte Sion & Hieruſalem, & vocatis reſiduis de populo Iudæorum qui cum apoſtolis & per apoſtolos crediderũt: in tempore illo, poſtquam conuerterit dominus captiuitatem Iuda & Hieruſalem: qui venerat prædicare cæcis viſum, & captiuis remiſſionem, & liberauit eos qui dominũ confitentur, & qui verſantur in Eccleſia, in qua viſio pacis eſt congregabit omnes gentes quæ credere noluerunt, & deducet eas in vallem Ioſaphat: quod ſignificantius iuxta Hebraicam veritatem Græce וקבצתי dicitur κατάξω, id eſt deorſum ducam, & de ſublimibus ad inferiora detraham. Simulq; conſidera, quando incredulos quoſque vel aduerſarias poteſtates dominus ad iudiciũ prouocat, & diſceptat cum eis pro populo ſuo: deducã, Inquit, eas in vallem Ioſaphat. Quãdo autem credentes ad prælιũ cohortatur, & dicit: Suſcitate robuſtos: accedant, aſcendant omnes viri bellatores, cõſurgant & aſcendãt gentes in vallẽ Ioſaphat: nõ deſcendere, ſed aſcenderẽ cohortatur. Omnis ונשפטתי enim qui iudicatur: in valle poſitus eſt, quę appellatur Ioſa- Ioan. 3. c phat, id eſt, domini iudicium. Qui enim credit in domino, nõ iudicabitur. Ibique diſputabit cum eis, nõ potentia maieſtatis, ſed rationis eos veritate cõuincens: qui partiti ſũt populum Dei, & hereditatem illius diſperſerũt in nationibus, vt ſeruos Dei ſibi ſeruire compellerent, & terram illius diuiſerunt, multis eam inter ſe erroribus ſeparantes, vt alij colerent Iouem, alij Iunonem, & Mineruam, & Febrem, & rubiginẽ, Anubim, & crocodilum, & ibin. noctuas, accipitres, & ciconias. Sub his nominib. quondam diuiſus eſt populus Dei: quæ aduerſariæ nationes, id eſt, principes mũdi iſtius, & rectores tenebrarũ, non ſolum diuiſerunt ſibi populum Dei, ſed poſuerunt pueros in proſtibulũ: vt virilẽ cogerent mutare naturam: de quibus apoſtolus loquitur: Rom. 1. c *Propterea tradidit illos Deus in paſſiones ignominiæ:* ſiquidem feminæ eorũ immutauerunt naturalem vſum, in eum vſum qui contra naturã eſt. Similiter & maſculi, relicto naturali vſu feminæ, accẽſi ſut in deſideriũ ſui, in inuicẽ maſculi in maſculos turpitudinem operãtes, & mercedem, quã oportuit erroris ſui, in ſemetipſis recipiẽtes. Nec hoc feciſſe cõtenti,

SEPT.

tetur in tenebras, & luna in ſanguinem, antequam veniat dies domini magnus & illuſtris. Et erit, omnis qui inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. Quia in monte Sion & in Hieruſalem erit qui ſaluatus fuerit, ſicut dixit dominus, & annuntians quos dominus vocauit.

CAP. III.

SEPT.

QVia ecce ego in diebus illis, & in tempore illo, quando conuertero captiuitatem Iuda & Hieruſalem, congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Ioſaphat, & diſceptabo cum eis ibi pro populo meo, & hereditate mea Iſrael, qui diſperſi ſunt in gentibus, & terram meam diuiſerunt. Et ſuper populum

A vendiderunt puellā pro vino, vt biberent, & libidini præferrent gulam. Quę vniuerſa Iudæi, Veſpaſiani, Titiq; temporibus, & maxime Hadriani, iuxta literā impleta eſſe cōmemorant. Si autē ad diem iudicij quę ſcripta ſunt voluerimus referre dicimus omnē qui ſaluatur, ſaluari in eccleſia, ſiue in cœleſti Hieruſalē.

Et poſtquā Iudę fuerit & Hieruſalem conuerſa captiuas, tunc congregandos & deducēdos omnes in vallem Ioſaphat, & ibi diſceptaturum dominum cum eis qui ſuū populum perſequuti ſunt, & diuiſerunt ſibi hereditatem domini, & diſperſerūt eos in nationibus, & ſuper terram illi⁹ miſerunt ſortem: quæ non ſolum ſuper hæreticis debemus accipere, qui ſibi Dei populū diuiſerunt, & eos faciunt eſſe gētiles, ſed ad omnē rigidum ſuperbumque doctorem qui ſub nomine doctrinæ & ſacerdotij, dominātur cleris, & opprimunt eos qui ſibi ſubiecti ſunt. Cumq; fuerint negligētes: & ſcandalizauerint vnum de minimis, etiam pueros ponunt in proſtibulum, ſiue tradūt meretricibus, & cauſa voluptatis ſuæ (*quorum Deus vēter eſt, & gloria in confuſione eorum*) vendunt puellas, vt bibant vinum. Tradit autē adoleſcētes meretricibus, & puellas vendit luxurię. qui turpis lucri gratia non corripit delinquentes.

Philip 3. d

B

a ¶ *Verum quid vobis*, &c.] Et hæc Iudæi aduerſum Tyrū & Sidonem & Palęſtinorum terminos, ſiue Galilæam alienigenarum dici arbitrantur: quod tempore captiuitatis Iudaicę, quādo victi ſunt à Romanis, Dei popolum perſequuti ſūt, imo in populo Dei ipſū Deū, qui præfuit populo: ſecūdum illud quod ſcriptum eſt: *Qui vos recipit, me recipit*. Ergo ē contrario qui perſequitur populum Dei, ipſum Deum perſequitur cuius eſt popul⁹. Reddam, inquit, vobis quę feciſtis populo meo: quia argentū meum & aurum, id eſt, vaſa templi, & quidquid in eo pretioſiſſimum & ſpecioſiſſimū fuit; candelabrum aureum, & menſam propoſitionis auream, & duos Cherubim aureos, & propitiatorium, & phialas ac turibula aurea tuliſtis & cōſecraſtis idolis veſtris. Hæc autem narrat hiſtoria Chaldæos magis feciſſe, qui vaſa templi domini poſuerunt in templo Bel: vnde poſtea Balthaſar potat in phialis, & ſtatim regnum eius in Medos & Perſas transfertur. Sed quia poſt diem domini magnum & horribilem hæc futura dicuntur; quæ apoſtoli in reſurrectione domini interpretantur & Hebræi in futurum iudicij tempus differunt: magis de Romanis eſt intelligendum, quod Veſpaſianus & Titus Romæ templo pacis ædificato, vaſa templi & vniuerſa donaria in delubro illius conſecrarunt: quæ Græca & Romana narrat hiſtoria. Eo tempore filij Iuda & Hieruſalem, nequaquā Iſrael & decem tribuum, qui vſq; hodie in Medorū vrbibus & montibus habitant; venditi ſunt filiis Græcorum, vt exterminarentur de finibus ſuis, & omnis orbis Iudaica captiuitate completus eſt. Hoc illi referūt, vt vltionem ſanguinis Chriſti, & ſubuerſionē Hieruſalem, quæ Dei iudicio accidit, contra Tyrum & Sidonem accidiſſe cō-

Matt. 10.d

4.Reg 25.c

Dan.5 a

HEB.

pulum meum miſerūt ſortem, & poſuerunt puerum in proſtibulū: & puellā vendiderunt pro vino vt biberent. a Verum quid vobis & mihi Tyrus, & Sidon, & omnis terminus Palęſtinorum. Numquid vltionem vos redderis mihi? & ſi vleiſcimini vos contra me, cito velociter reddam viciſſitudinē vobis ſuper caput veſtrum. Argentū enim meum, & aurum meum tuliſtis, & deſiderabilia mea, & pulcherrima intuliſtis in delubra veſtra, & filios Iuda, & filios Hieruſalem vendidiſtis filiis Græcorum, vt lōge faceretis eos de finibus ſuis. b Ecce ego ſuſcitabo eos de loco, in quo vendidiſtis eos, & cōuertam retributionem veſtrā in caput veſtrū, & vendā filios veſtres, & filias veſtras in manibus filiorum Iuda: & venundabunt eos Sabæis, gēti longinquæ, quia dominus loquutus eſt. c Clamate hæc in gentibus, ſanctificate bellum, ſuſcitate robuſtos. Accedāt, aſcēdant omnes viri bellatores: concidite aratra veſtra

SEPT.

lum meum miſerunt ſortes, & poſuerunt puerum in proſtibulo, & puellas vendebant pro vino, & bibebant. Quid mihi & vobis Tyrus & Sidon, & omnis Galilæa alienigenarum? Numquid retributionem vos redditis mihi: aut iram in corde retinetis aduerſum me (hoc enim Græce ſignificat μνησικακεῖν*) velociter & cito reddam retributionem veſtram in capitibus veſtris: pro eo quod argentum meum, & aurum meum tuliſtis, & electa mea & optima intuliſtis in templa veſtra, & filios Iuda, & filios Hieruſalem vendidiſtis filiis Græcorum, vt eiiceretis eos de finibus ſuis. Ecce ego ſuſcitabo eos de loco in quo vendidiſtis eos: & reddam retributionem veſtram in capita veſtra, & vendam filios veſtros, & filias veſtras in manibus filiorum Iuda: & venundabunt eos in captiuitatem genti quæ procul abeſt, quoniam dominus locutus eſt: Prædicate hæc in gentibus, ſanctificate bellum, ſuſcitate pugnatores. Adducite & aſcen-*

ſitment. Nos autem iuxta cœptam tropologiam, Tyrum & Sidonem & Palæſtinos, eos interpretemur, qui Dei populum coanguſtāt & tribulant & perſequūtur: hoc enim Tyrus in lingua noſtra reſonat & eum venantur in mortem: quod nomen Sidonis indicat & bibentes ſanguinem corruāt, ſic volutātur in cœno: quod Philiſtiim Galilæaq; ſignificat. Velociter & cito reſtituet eis domin⁹ quod merētur, quia perſecuti ſunt eum. Et argētum illius & aurū, eloquia videlicet ſcripturarū & [illegible], id eſt, ſententias & omne quod pulchrūm in eccleſia fuit, ſuis errorib⁹ mancipārūt. Hæretic⁹ quoſcumq; deceperit, & ſua fecerit adorare ſimulacra, filios Iudæ & filios Hieruſalē vēdit Græcis ſiue gētilibus, & eos de Chriſtianis ethnicos facit: vt exterminet de finib⁹ ſuis, in quib⁹ in Chriſto fuerāt procreati, & nequaquā in Iudæa & veritatis cōfeſſione, ſed in gētiū errore verſēt. Quæ omnia & ad diē iudicij referre poſſumus, non diſcrepāte vindicta: licet in tēpore à ſuperioribus diſcrepare videātur. Pro Galilęa in Hebręo ſcriptū eſt a גלילות quod Aquila [illegible] Simach⁹ terminos trāſtulit: [illegible] aut, id eſt, tumulū arenarū, referam⁹ ad littora Palæſtinæ, nō ad Galilæā Philiſtiī, quomodo nulla eſt.

C

צר

צידון

גלילות

פלשת

a Geliloth

b ¶ *Ecce ego*, &c.] Verb. Hebraicum b שבאים, quod Aquila & Symmachus vt ſcriptu eſt tranſtulerūt: LXX. [illegible], id eſt, captiuitatē interpretati ſunt: quod melius captiuos ſignificat. Sabaim autē gēs trās Indiā dicit, de qua fuit & regina Saba quæ venit ſapientiā audire Salomonis, de quib⁹ & Eſaias loquitur: *Et Sabaim viri excelſi ad te tranſibunt*. Vnde & thus venire perhibetur, dicēte Virgilio: *Centumq; Sabæo thure calent aræ*: licet quidam Sabæos, Arabes ſuſpicentur. Promittūt ergo ſibi Iudæi, imo ſomniāt quod in vltimo tempore congregentur à domino, & reducantur in Hieruſalem. Nec hac felicitate contenti ipſum Deum ſuis manibus Romanorum filios & filias aſſerūt traditurum vt vendant eos Iudæi, non Perſis & Æthiopibus & ceteris nationibus quæ vicinæ ſunt, ſed Sabæis gēti longiſſimæ: quia dominus locutus ſit, & populi ſui vleiſcatur iniuriam. Hæc illi & noſtri Iudaizantes, qui mille annorum regnum in Iudææ ſibi finibus pollicentur, & aureā Hieruſalem, & victimarū ſanguinē, & filios ac nepotes & delitias incredibiles, & portas gemmarū varietate diſtinctas. Nos autē dicam⁹ quod & ſuſcitauit dn̄s poſt aduentum ſuum, & quotidie ſuſcitat, & ſuſcitaturus eſt eos, quos varius error eduxerat de finib. ſuis. Pulchreq; ſuſcitabo, ait, quaſi iacētes & corruentes: vt qui iacebant in hæreſi ſtent in eccleſia: reddens hæreticis quod fecerant: Vt filios eorū & filias, quos in myſticis & in carnalibus erudierāt, tradat in manibus filiorū Iuda: in manibus eorū qui eccleſiarū principes extiterūt: & inſtructi ſunt armatura Apoſtoli, & habēt ſcutū & lanceā veteris & noui inſtrumēti. Vt cū ceperint filios eorū & filias, vendant Sabæis & faciāt eſſe captiuos, vt procul ſint à finib. ſuis. Et ad meliora cōuerſi, eccleſiaſticis dogmatibus incipiant eſſe ſubiecti.

D

b ſabaim

3.Reg. 10.a

Eſa.45 a

Ephes 6 b

c ¶ Cla.

E

c ¶ *Clamate, &c.*] Locus iſte dupliciter intelligitur: quidam enim arbitrantur hæc ſanctis gentib. prædicari, vt pręparentur ad bellum, & pro populo Dei dimicent, vt omnia inſtrumēta agriculturæ in gladios lanceaſq; conuertant: vt infirmus dicat ſe eſſe robuſtum, & veniant oēs de circuitu & in certamen domini cōgregētur: maxime quia iuxta LXX. ſequitur: Manſuetus & mitis, ſit pugnator: iuxta illud q̃ in Paralipomenis ſcriptum
1. Par 5. Sec 70. eſt: *Et trans Iordanē de Rube & Gad & dimidia tribu Manaſſe, in omnib. vaſis bellicis centū viginti millia: oēs iſti viri bellatores parati ad pugnā mēte pacifica*, hos eſſe volunt imitatores veri
Pſal 131 a Dauid: de quo legim᷑: *Memēto Domine Dauid, & omnis manſuetudinis eius.* Et ipſe loquitur in euangelio: *Diſcite à me, quia humilis ſum & mitis, ſiue manſuetus.* Viros quoq; eos intelligi volunt, q deſtruentes initia paruulorū, ad perfectæ ætatis robur acceſſerint, & omne ſtudium quo prius animarū ſuarum exercebant agros, ad neceſſitatē pręlij cōtulerunt. Nobis autem Hebræorū opinionē ſequentib. videtur eſſe contrarium. Ideo enim gētes
Eſaiæ 2 b aduerſariæ Iſrael parātur ad pugnā, & aratra ſua ligoneſq; vel falces in gladios lāceaſq; commutant, & infirm᷑ robuſtum ſe eſſe dicit, erumpuntq;
F & veniūt de circuitu, & contra domini exercitum cōgregātur, & occumbere dominus faciet robuſtos earū, vt intelligāt ſe Deo aduerſante ſuperatas. Hęc iuxta literā ſibi Iſrael miſerabilis repromittit. Nos iuxta cœptam tropologiam & gentes dæmonum, & eos qui quotidie cōtra eccleſiam dimicant, & in vltimo qui ſub antichriſto aduerſum ſanctos domini pugnaturi ſunt, accipere poſſumus: quos idcirco congregantur, vt pereant.

a ¶ *Conſurgant & aſcendant omnes gentes in vallem Ioſaphat, &c.*] Et hæc iuxta ſuperiorem ſenſum interpretātur bifariā. Alij enim gentes aſcendere in vallem Ioſaphat, quæ interpretatur domini iudicium, & ſedere ibi Deū, vt diiudicet omnes gētes quæ de circuitu veniunt, in bonā partē intelligunt: quod ſcilicet ſancti contra Dei aduerſarios cōgregentur, & mittant falces ſuas vt maturam hoſtium meſſem demetant, & veniant atque deſcendant, calcentque torcularia: quia adſit vindemia, & intātum muſta exuberent, vt torcularia capere nō poſſint. Et vt ſciremus quæ ſit vindemia, pleniūq; torcular, intulit: multiplicata eſt malitia eorum: haud dubium quin eos ſignificet, qui contra dominū congregati ſunt. Alij autem conſurgere gentes, & cōuenire in vallem Ioſaphat, & ſedere dominū, vt omnes iudicet nationes, ideo aſſerunt, vt parent ſe & aſſumāt vniuerſa arma pugnātium, & in valle Ioſaphat domini falcibus demetantur. Veniſſe enim cōtra eos tempus iudicij, & intantum eorum creuiſſe mala, vt Dei vincerent patientiā. Nam & Amorræi tunc expulſi ſunt, quādo expleta ſunt peccata eorum. Iudæi iſtum locum ad Gog & Magog gentes ſæuiſſimas referunt, de quibus ſupra diximus, arbitrantes vltimo
Sup 1. tēpore, quādo Hieruſalem fuerit inſtaurata, ſub mille annorum imperio cōtra Dei populum eſſe venturas, & in valle Ioſaphat quæ ad orientalem partem templi ſita eſt, eſſe ſæuituras: aduenīſſe enim tempus occiſionis earum, & effundendi ſanguinis inſtare vindemiam. G

b ¶ *Populi populi in valle conciſionis, &c.*] In eo loco vbi nos poſuimus, populi, & Septuaginta tranſtulerunt ἦχοι ἐξηχήθησαν, i. e. ſonitus exauditi ſunt: in Hebraico ſcriptum eſt: [c] המונים המונים: quod vtique multitudinem, & turbas corū qui iudicādi ſunt, non ſtrepitum ſonitumq; ſignificat. Rurſum vbi nos diximus, in valle conciſionis, ſequētes tranſlationes Aquilę & Symachi & quintę editionis: LXX. & Theodotio τῆς δίκης καὶ τῆς κρίσεως, i. e. cauſæ & iudicij, tranſtulerunt: pro quo in Hebraico ſcriptum eſt [d] חרוץ, q Hebręi non ſolū conciſionē, ſed & aurū interpretari putāt: quo ſcilicet in valle iudicii, q̃ ſuſpicātur gehennam, excoctis ſordibus peccatorū, purū aurum remaneat. Idcirco aūt gentiū, de quibus ſupra diximus in valle iudicii, ſiue cōciſionis, populi cōgregantur: vt interficiantur & corruāt, & à domino iudicētur. Cui᷑ mœrorem diei & tormēta pereūtiū, ne ſol quidē & luna aſtra quę cetera poterūt intueri: ſed retrahent fulgorē ſuum, & ſeueritatem iudicātis reddētiſque vniuſcuiuſq; opus in caput ſuum, aſpicere non audebunt. Non quod clementiora ſint quā Dei iudicia, ſed quod oīs creatura in tormētis aliorū de ſuo iudicio pertimeſcat. H

c hamonim hamonim

d harouts

c ¶ *Et Dominus, &c.*] Cum ſolis & lunæ cunctarumq; ſtellarum ſplendor tenebris fuerit cōmutatus, dñs de Sion inſtar leonis rugiet ſiue clamabit, & tam excelſa vox eius erit atq; terribilis, vt cœlorū cardines & terrarū fundamēta quatiātur. Cumq; tā ſeuerus in eos fuerit qui puniendi ſunt, erit clemens erga populum ſuum, & dabit eis fortitudinem, qui appellantur filij Iſrael (mens ſcilicet cernens Deum: vel εὐθύτατος θεοῦ quem nos rectiſſimum Dei dicere poſſumus) qui non ambulauerunt per prauas ſemitas, ſed gradientes in via Chriſti, omnia recta fecerunt. Tunc ſcient & hi qui punientur, & illi qui aſſumētur in gloriam, quod dominus habitet in ſpecula ſua Sion, & in Chriſto mōte ſancto ſuo, ſiue in eo qui ſe dignum Dei habitaculo præparauit. Tunc erit ſancta Hieruſalem viſio pacis, à qua & Salomon nomen accepit, & alieni non pertranſibunt per eam amplius. Alienos vel dæmones intellige, qui externi à Deo ſunt: vel omnes peſſimas cogitationes atq; peccata, de quibus propheta loquitur: *Ab alienis parce ſeruo tuo*, quæ nequaquā vltra in nobis viam reperirent, ſi habuerimus Dei pacē, & cor noſtrum aduerſariis non patuerit. Hæc Iudæi & noſtri, vt diximus, Iudaizantes ad mille annorum fabulam referūt, quando putant Chriſtum habitaturum in Sion, & in Hieruſalem aurea atq; gemmata ſanctorum populos congregandos: vt qui in iſto ſæculo oppreſſi ſunt ab vniuerſis gentibus, in hoc eodem cunctis imperent nationibus. Pſal 18 d

d ¶ *Et erit in die illa, &c.*] Habitante domino in Sion & in

HEB.

veſtra in gladios, & ligones veſtros in lanceas. Infirmus dicat, quia fortis ego ſum. Erumpite & venite omnes gentes de circuitu, & congregamini: ibi occumbere faciet dominus robuſtos tuos. [a] Conſurgant, & aſcēdant gentes in vallem Ioſaphat: quia ibi ſedebo, vt iudicem omnes gentes in circuitu: mitte falces quoniam maturuit meſſis, venite & deſcendite, quia plenū eſt torcular, exuberāt torcularia: quia multiplicata eſt malitia eorum. [b] Populi populi in valle concilionis: quia iuxta eſt dies domini in valle conciſionis. Sol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum. [c] Et dominus de Sion rugiet, & de Hieruſalem dabit vocē ſuam: & mouebuntur cœli & terra: & dominus ſpes populi ſui, & fortitudo filiorum Iſrael, & ſcietis quia ego Dominus Deus veſter, habitans in Sion monte ſancto meo: & erit Hieruſalem ſancta, & alieni nō tranſibunt per eam amplius: [d] Et erit in

die

SEPT.

aſcendite omnes viri bellatores: conciſite aratra veſtra in gladios, & falces veſtras in lanceas. Fortis dicat, quia præualeo ego. Congregamini & introite omnes gentes per circuitum, & congregamini illuc: manſuetus ſit pugnator. Conſurgant, & aſcendant omnes gentes in vallem Ioſaphat: quia ibi ſedebo vt iudicem omnes gentes in circuitu. Emitte falces quoniam adeſt vindemia: introite & calcate, quia plenum eſt torcular, & redundant torcularia: quia repleta ſunt mala eorum. Sonitus exauditi ſunt in valle iudicii: quia iuxta eſt dies domini in valle iudicii. Sol & luna obtenebrabuntur, & ſtellæ occidere facient ſplendorem ſuum. Dominus autem de Sion clamabit, & de Hieruſalem dabit vocem ſuam, & mouebitur cœlum & terra, & dominus parcet populo ſuo, & confortabit filios Iſrael. Et ſcietis quia ego Dominus Deus veſter habitans in Sion monte ſancto meo: & erit Ieruſalē ſancta, & alienigena non trāſibit per eā amplius. Et erit

in

A monte ſancto ſuo, quando nullus per Hieruſalem ſanctam pertranſire tentauerit, quicumque in ea mons fuerit, & ad virtutum excelſa peruenerit, dulcedine & melle ſudabit, & ſtillabunt ex eo gratiæ ſpirituales: de quibus propheta loquitur: *Quam dulcia gutturi meo eloquia tua: ſuper mel ori*

Pſal. 118.a *meo.* Qui autem inferior montibus eſt, & necdum ad perfectionis culmen aſcenderit, vocabitur collis, & fluent de eo riui lactis, quibus rudis in Chriſto nutritur infantia, & aquarum flumina, quæ de ventre ſuo dominus manare

Ioan. 7.f teſtatus eſt. Omnes enim riui ſiue emiſſiones Iuda implebuntur aquis, & nihil in eis ſiccum erit, redundantibus cunctis gratia ſpirituali.

HEB.

die illa, ſtillabunt mōtes dulcedinē: & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iudæ ibunt aquæ.

[a] Et fons de domo domini egredietur, & irrigabit torrentē ſpinarum, [b] Ægyptus in deſolationē erit, & Idumæa in deſertū perditionis: pro eo quod inique egerint in filios Iuda, & effuderint ſanguinem innocentem in terra ſua. [c] Et Iudæa in æternū habitabitur, & Hieruſalem in generationem & generationem: & mundabo ſanguinē eorum, quē non mundaueram, & dominus cōmorabitur in Sion.

SEPT.

in die illa, ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & omnes emiſſiones Iudæ fluent aquis.

Ægyptus in perditionem erit, & Idumæa in campum deſolationis propter iniquitates filiorum Iuda: pro eo quod effuderunt ſanguinem iuſtum in terra ſua. Iudæa autem in æternum habitabitur, & Hieruſalem in generationes generationum: & requiram ſanguinem eorum, multumque eſſe non patiar; & Dominus habitabit in Sion.

a ¶ *Et fons de domo domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum*] Pro torrente ſpinarum, Lxx. tranſtulerunt, torrentem funiculorum, id eſt, χειμάῤῥουν τῶν σχοίνων, quod aut funiculum ſignificat, aut iuxta Ægyptios, menſuram certi itineris, Pſalmiſta dicente:

Pſal 138.a *Semitam meam, & funiculum meum tu inueſtigaſti.* In Nilo enim flumine ſiue in riuis eius ſolent naues funibus trahere, certa habentes ſpatia, quæ appellant funiculos, vt labori defeſſorum, recentia trahentium colla ſuccedant. Nec mirum ſi vnaquæq; gens certa viarū ſpatia ſuis appellet no-

B minibus: cum & Latini mille paſſus vocent, & Galli, leucas, & Perſæ, paraſangas, & raſtas vniuerſa Germania: atq; in ſingulis nominibus diuerſa mēſura ſit. Hæc propterea,

a ſittim quia verbum Hebraicum השטים, Septuaginta σχοίνων, id

Exod. 25. eſt, funiculos tranſtulerunt. Cæterùm nulli dubium eſt, omnia quæ in tabernaculo Dei legimus, de lignis Sethim fuiſſe perfecta: quæ Septuaginta interpretati sūt ligna im-

ξύλα ἄσηπτα. putribilia. Eſt autem genus arboris in eremo, ſpinæ albę ſimile, colore & foliis non magnitudine. Alioquin tam grādes arbores ſunt, vt latiſſima ex illis tabulata cædantur, lignumque fortiſſimum eſt, & incredibilis leuitatis ac pulchritudinis, ita vt ex his etiam vaſa torcularium ὑ ἀπηνὰς ἢ λαίνας vocant, ditiſſimi quique & ſtudioſiſſimi faciant: quæ ligna in locis cultis, & in Romano ſolo, abſq; Arabiæ ſolitudine non inueniuntur. Pro torrente funiculorum ſiue ſpinarum, Symachus interpretatus eſt, vallem ſpinarū. Eſt autem locus iuxta Liuiadem trās mare mortuum, ſexto ab ea diſtans milliario, vbi quondā cum Madianitis fornicatus eſt Iſrael. Huius loci ex perſona Dei Michęas propheta meminit, dicens: *Populus meus, memento quæſo quid cogi-*

Num. 25.a *tauerit Balach rex Moab, & quid reſponderit Balaam filius Beor de*

Mich 6.a *Sethim vſque ad Galgalam.* pro quo & ibi Septuaginta tranſtulerunt, ἀπὸ τῶν σχοίνων, hoc eſt, *à funiculis vſque ad Galgalam.* Ergo egredietur fons de domo domini, quæ interpre-

Ezech 47. tatur eccleſia. De quo & Ezechiel & Zacharias ponunt in

Zach. 13.a fine voluminum ſuorum: vt ſpinas noſtras & vitia atque peccata, quæ nullam frugem habuere iuſtitiæ, commutent in domini noualia, & ariditatem noſtram rigent aquis largiſſimis, & pro ſpinis ac vepribus, flores virtutum multiplices germinemus. Et in eo loco vbi quondam forni-

catus eſt Iſrael, & initiatus eſt Beelphegor, lilia caſtitatis, C

& roſæ pudoris ac virginitatis exuberent.

b ¶ *Ægyptus in deſolationem erit, &c.*] Et in hoc loco Iudæi grauiſſimo ſomno dormiunt: in vltimo tempore, quando non Chriſtum, ſed antichriſtum ſuſcepturi ſunt, vindictā ſui in Ægyptios qui victi ſunt, & in Romanos, quos interpretantur Idumęos, ſperantiſſima contingentes. Vt ſcilicet quomodo Pharao & om- Exod 14.e

nis eius exercitus (qui per quadringentos & triginta annos populum Dei captiuū tenuit) in mari rubro ſubmerſus eſt: ſic etiam Romani, qui eodem annorum ſpatiu Iudæos poſſeſſuri ſunt vltione domini deleantur. Hoc ille ſpe ſibi caſſa promittant. Neq; enim poſſunt exponere quare cū in orbe tantæ ſint nationes, duæ ſolum gentes Ægyptiorū, & Idumæorum expectētur ad pœnam: aut cur pro Idumæis intelligātur Romani, cum eadem licentia mentiendi ediuerſo poſſimus aſſerere: ſub Idumæorū vocabulo vel Perſas, vel Elamitas, vel Francos, Alamannos, genteſq; alias ſignificari. Nos autem dicam[*] tempore dominicæ reſurrectionis vel die iudicii (vtrū neque enim recipimus) & Ægyptum & Idumęam, in eo quod

D Ægyptus & Idumæa ſunt, deſtruendas: Ægyptus dicitur מצרים quod interpretatur ἐκθλίβων, id eſt, ſanctos Dei perſequens & tribulans: Idumæa terrena & cruenta. Quicumque igitur Dei populum perſequutus eſt, & terrenis vacauerit operibus: multitudine delictorum quotidie fuderit ſanguinem innocentem, eorum ſcilicet quos deceperit, erit in perditionem: vt animas quoque martyrum ſub altari clamare cognouimus: *Vſquequo domine ſanctus & ve-* Apoc 6.c.

rus, non iudicas & vindicas ſanguinem noſtrum de his qui habitant in terra.

c ¶ *Et Iudæa in æternum habitabitur, & Hieruſalem, &c.*] Non vtique hæc Iudæa in ęternum habitabitur, quam videmus eſſe deſertam: non iſta Hieruſalem, cuius ruinas cernimus: ſed illa Iudęa, cuius filiæ exultauerūt, & lætatę ſunt in omnibus iudiciis domini. Et de qua in fine quinquageſimi pſalmi legimus: *Benigne fac domine in bona voluntate tua Sion,* Pſal. 46.b

& ædificentur muri Hieruſalem. In hac prouincia cōfeſſionis & glorię, & in hac vrbe, in qua pax domini cernitur, erit ęterna habitatio: non in vnam, vel in tres, aut plures generationes, ſed in generationem & generationem, hoc eſt, in duabus generationibus eorum, qui de Iudæis & de gentibus crediderint. Et mundabit dominus ſanguinem omnium peccatorum, quem prius non mundauerat: vt mundet in euangelio, quos in lege peccantes immundos reliquerat. Ideo enim *cōcluſit omnia ſub peccato, vt omnibus miſere-* Rom. 11.d

retur, ſiue vlciſcetur ſeruorum ſuorum ſanguinem, quem in martyrio pro nominis eius confeſſione fuderunt. Et dominus commorabitur in Sion: de qua ſcriptum eſt: Pſal. 68.a

Fundamenta eius in montibus ſanctis: diligit dominus portas Sion ſuper omnia tabernacula Iacob.

Commentarij in Ioel Prophetam finis.

E

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI COMMENTARIORVM IN AMOS AD PAMMACHIVM.

G

PROOEMIVM.

AMos Prophéta, qui ſequitur Ioelem, & eſt tertius duodecim prophetarũ, non eſt ipſe quem patrem Eſaiæ prophetæ legimus. Ille enim a ſcribitur per primam & vltimam nominis ſui litteram b & c, & interpretatur fortis atque robuſtus. Hic vero d per e & f & interpretatur populus auulſus: mediæ litteræ g & h vtrique communes ſunt. Apud nos autem, qui tantam vocalium litterarum, &, s, litteræ, quæ apud Hebræos triplex eſt, differentiam non habemus. Hæc & alia nomina videntur eſſe communia, quæ apud Hebræos elementorum diuerſitate, & ſuis proprietatibus diſtinguũtur. Hic igitur propheta, quem nunc habemus in manibus, fuit de oppido Thecue: quod ſex millibus ad meridianam plagam abeſt à ſancta Bethleem, quæ mundi genuit Saluatorem, & vltra nullus eſt viculus, ne agreſtes quidem caſæ & furnorum ſimiles, quas Aphri appellant mapalia. Tanta eſt eremi vaſtitas, quę vſque ad mare rubrum, Perſarumq; & Æthiopum atque Indorum terminos dilatatur. Et quia humi arido atque arenoſo nihil omnino frugum gignitur, cuncta ſunt plena paſtoribus: vt ſterilitatem terræ compenſent pecorum multitudine. Ex hoc numero paſtorum & Amos propheta fuit, imperitus ſermone, ſed non ſcientia. Idem enim qui per omnes prophetas in eo Spiritus ſanctus loquebatur. Vnde nos ex Hebræo vertimus.

a Amos b a eph c ſade d Amos e ain f lamech g mem h vau
s .S.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN AMOS PROPHETAM.

LIBER PRIMVS.

VErba Amos qui fuit, &c. Septuaginta autem neſcio quid volentes interpretati ſunt: Sermones Amos qui facti ſunt, &c. quos vidit pro Hieruſalem. Sciendumque hunc prophetam, non pro Hieruſalem, quod in Hebræo penitus non habetur, ſed ſuper Iſrael, id eſt, decem tribus, quæ appellantur Iſrael, & erant in Samaria prophetaſſe. Quod quidem & Aquila, & Symachus, & Theodotio ſimiliter tranſtulerunt. Primus ergo Oſee propheta ad decẽ tribus, quæ appellantur Ephraim, Samaria domus Ioſeph & Iſrael loquitur. Secundus Ioel, ad Ieruſalem & duas tribus, quæ vocantur Iuda & Ieruſalem, & Iacob profert vaticinium, nullam omnino Iſraelis faciens mentionẽ. Tertius Amos, nequaquam ad Ieruſalem, quæ regebatur à tribu Iuda, ſed ad Iſrael & in Samaria prædicat. Quod & de toto volumine eius probari poteſt, & maxime ex eo quod ſcriptum eſt: Miſit Amaſias ſacerdos Bethel ad Hieroboam regem Iſrael dicens: Rebellauit contra te Amos in medio domus Iſrael. Et poſt paululum, dixit

F

HEB.

VErba Amos qui fuit in paſtoribus de Thecue, quæ vidit ſuper Iſrael.

b In diebus Oziæ regis Iuda, & in diebus Hieroboam filij Ioas regis Iſrael ante duos annos terræmotus.

SEPT.

SErmones Amos qui facti ſunt in Accarim de Thecue, quos vidit pro Hieruſalem.

Et di-

Amos 7. 6 Amaſias ad Amos: *Qui vides, gradere, fuge in terrã Iuda, & comede ibi panem, & ibi prophetabis: & in Bethel nõ adijcies vltra vt propheteſ, quia ſanctificatio regis & domus regni eſt.* Cui reſpondit Amos: *Non eram propheta nec propheta filius: ſed opilio, ruborum mora diſtringens: et tulit me dominus cum ſequerer gregem, & dixit ad me: Vade propheta ad populum meum Iſrael.* nõ vtiq; ad Iudam & Ieruſalem (vt male apud Græcos & Latinos habetur) ſed ad Iſrael. i. e. decem tribus: quæ ob populi multitudinem, priſtinũ nomen obtinuerãt. In eo autẽ loco vbi LXX tranſtulerunt, in Accarim, Theodotio ipſum verbũ Hebraicũ poſuit: a, quod Aquila vertit *ἐν ποιμνιοτρόφοις*, i. e. in paſtoribus: Symmachus & quinta editio *ἐν τοῖς ποιμέσιν*, id eſt, in paſtoribus. Et puto propter b & c litterarum ſimilitudinem hic quoque deceptos: pro d quaſi e, & exinde Accarim poſuiſſe ſermonem: quanquam in principio nominis f litera nullã excuſationẽ relinquat erroris. Accarim autẽ vſq; in præſentiarũ Hebrǽũ eſſe nõ legi. Et qui ſterilitatẽ, i. e. *στείρωσιν* interpretãtur, magis g vrbẽ Philiſtiim, quã Accarim exprimũt, quæ omnino non legitur. Sermones itaq; Amos, qui fuit de oppido Thecue ex numero paſtorum (quia paſtoralis & ipſa eſt regio) hoc volumine continẽtur: quos vidit ſuper Iſrael nõ carnis oculis, ſed mentis intuitu: quia prophetæ vocabãtur videntes: alioquin ſecundum literam ſermones non videntur, ſed audiuntur. Vnde & populus videbat vocem Dei, & Moyſes tacens loquebatur ad dominum, quãdo dicebat ei: *Quid clamas ad me?* In nouo quoque legimus teſtamento: *Quod vidimus, & audiuimus oculis noſtris, & manus noſtra palpauerũt de verbo vitæ:* Verbũ. n. Dei, quod per ſe inuiſibile eſt viderũt Apoſtoli, & tractãt manibus ſuis. Quod *verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis.* Vidit autem hos ſermones. Exod. Exod. 14. 1. Ioan. 1. Ioan. 1. b

a ho kedim b daleth c res d ha kedim e ha kerim f aleph g Akron

H

b ¶ *In diebus Oziæ regis Iuda, &c.*] Quando apud Aſſyrios, vrbeſq; Ciliciæ regnabat Sardanapalus, de quo inſignis orator; Turpior, inquit, vitiis quã nomine. Et apud Latinos Procas Syluius, cui Amulius, expulſo Numitore Germano, ſucceſſit in regnum. Quo interfecto, cõgregata paſtorũ & latronũ manu, Romulus ſui nominis cõdidit ciuitatẽ. Hic eſt autẽ Ozias rex Iuda, cognomento Azarias: qui indebitũ ſibi ſacerdotiũ vindicare conatus, leprã percuſſus in frõte eſt quã irã domini non ſolum pœna eius, qui ſacrilegus fuit, ſed & terræmotus oſtendit, quẽ Hebræi tunc accidiſſe cõmemorãt. Hieroboã vero nõ eſt filius Nabath, qui peccare fecit Iſrael, ſed filius Ioas, filius Ioathan, filij Iehu, pronepos eiuſdẽ Iehu ſub quo prophetauerũt Oſee & Ioel & Amos. Igitur interpretatur Ozias *κράτος κυρίου* id eſt, imperiũ vel fortitudo dñi. Hieroboã *δικαίωσις λαοῦ*, id eſt, iudicatio, vel cauſa populi, quidã per χ Grǽcam litterã legentes, diuiſionẽ populi ſuſpicẽtur. Ioas *κυρίου καιρός*, id eſt, dñi mora ſiue temporalitas. Verba itaq; Amos, quo tempore populus Iſrael auulſus erat à dño, & aureis vitulis ſeruiebat, ſiue auulſus à regno ſtirpis Dauid, clara voce cecinerunt inſtar clangẽtis tubæ, quæ interpretatur Thecue. Et cecinerũt ſuper Iſraelẽ qui quondã erat rectiſſimus Dei, i. e. *ἰσύτατος θεοῦ*. In dieb. Oziæ regis Iuda, in quo propter templũ & ſancta ſanctorum, fortitudo domini permanebat, ſuoq; regebat imperio populũ confitentẽ. Nomen aũt Hieroboã, qui diuiſionis populi cauſa extiterat, ſignificat Iſraelẽ lõgo tẽpore in idololatriæ errore manſiſſe, priuſquã captiuitatis vniuerſa cõcuteret, quod in duobus annis duplicẽ oſtendit anguſtiã decẽ tribuũ, ac duarũ: vt gẽtes ſi vellent pœnitentiam, motũ terræ de cætero nõ ſentirẽt. Hæc Pammachi animo meo chariſſime, qui ex interpretatione nominis tui, quodã vaticinio futurorũ omni arte pugnãdi aduerſum diabolum, 1. Par. 16 עזיה ירבעם יואש תקוע παμμάχος.

& con-

A & contrarias poteſtates te bellare demonſtras, quaſi argumentũ, & [illegible] Amos prophetæ lõgo ſermone cõplexus ſum Illud breuiter admonens, explanationem, & huius, & Oſee & Zachariæ prophetarũ, me & aliis quidem ſanctis viris, ſed præcipue ſanctæ & venerabilis memoriæ parenti tuæ Paulæ, dum viueret, ꝓmiſiſſe. Nec multũ errare in ſpõſionis fide, ſi ꝙ matri pollicitus ſum, reddam filio. Verum iam temp⁹ eſt, & ipſius ꝓphetæ verba proponẽs, quid mihi videatur in ſingulis ediſſerã,

H e b.

ET dixit: Dominus de Sion rugiet, & de Hieruſalem dabit vocem ſuam. Et luxerunt ſpecioſa paſtorum, & exiccatus eſt vertex Carmeli. [b]Hæc dicit dominus, Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod trituraueriut in plauſtris ferreis Galaad. [c]Et mittam ignem in domum Azahel, & deuorabit domos Ben Adad. Et conteram vectem Damaſci, & diſperdam habitatorem de campo

ET dixit: dominus de Sion rugiet, & de Hieruſalem dabit vocem ſuã, &c.] Naturale eſt, vt omnes artifices ſuæ artis loquãtur exemplis, & vnuſquiſque in quo ſtudio triuit ætatẽ, illius ſimilitudinẽ ꝓferat: verbi gratia, qui nauta eſt & gubernator, triſtitiam ſuam comparat tempeſtati damnũ naufragium vocat, inimicos ſuos, ventos contrarios appellat. Rurſum ꝓſperitatẽ & letitiam, auram placidiſſimã, & ſecundos nominat vẽtos, trãquilla maria & æquora, cãpis ſimilia. E regione miles quidquid dixerit: ſcutum, gladiũ, loricam, galeam, lanceam, arcum, ſagittã, mortem, vulnus & victoriam ſonat. In ore philoſophorum ſemper Socrates & Plato, Xenophon, Theophraſtus, Zeno & Ariſtoteles, Stoici verſantur & Peripatetici. Oratores, Lyſiam & Hyperidem, Periclem & Demoſthenem, Gracchos, Catones, Iulios & Hortenſios, in cœlum laudibus ferunt. Poetæ ſi Epici ſunt, Homerum atque

B Virgilium; ſi Lyrici, Pindarum & Flaccum crebro ſermone concelebrant. Cur hæc dicta ſunt? vt ſcilicet oſtendamus etiã Amos prophetam, qui paſtor de paſtoribus fuit: & paſtor non in locis cultis & arboribus ac vineis conſitis, aut certè inter ſiluas & prata virentia, ſed in lata eremi vaſtitate, in qua verſatur leonum feritas, & interfectio pecorũ, artis ſuæ vſum eſſe ſermonibus: vt vocem domini terribilẽ atq; metuendam, rugitũ leonum, & fremitum nominaret: Euerſionem Iſraeliticarum vrbium, paſtorum ſolicitudini & ariditati montium comparans. Dominus, inquit, de Siõ rugiet, & de Hieruſalẽ dabit vocem ſuã. Rugiet Hebraice

b iſag dicitur [b] ישאג: Pulchreque de Sion rugiet, & de Hieruſalem dabit vocem ſuam: vbi erat templum & Dei religio: vt doceret Deum non in Iſrael vrbibus, id eſt, in Bethel & in Dan, vbi erãt aurei vituli: nec in metropoli Samaria Iezrahel, ſed in vera religione verſari, quæ illo tempore co-

Eſaie. 2.a lebatur in Sion, & Hieruſalem. Quo rugiente de Sion, & dante vocem ſuam de Hieruſalem (de Sion enim egredietur lex, & verbum domini de Hieruſalem) omnia paſtorũ & regum Iſrael ſpecioſa luxerũt, & exſiccatus eſt vertex Carmeli, qui quondam lætis paſcuis abundabat. Carme-

i Carmel lus Græce dicit̃ & Latine: Hebraice autem dicitur [i] כרמל, & ſunt duo montes, qui vocant hoc nomine. Alter in quo fuit Nabal Carmelus, maritus Abigail ad auſtralem plagã. Alter iuxta Ptolemaidem, quæ prius vocabatur Acho,

1. Reg. 25. mari imminẽs: in quo Helias prophetas flexis genib pluuias impetrauit. Si ergo de Chermel dicit, in quo habitauit (3. Reg. 18 c)

Nabal, magis paſtorum gregib. conuenit, quia eſt iuxta ſolitudinẽ Sin autẽ de illo qui vicinus eſt littori, ad reges & ad ſuperbiã pertinet regũ Iſrael; quos imminente captiuitate inſtar montium deſertorum dicit eſſe vaſtandos. Ali-

Matth. 5.b ter: Cum dominus de Sion & Hieruſalem, i.e. de ſpecula eccleſiæ, quæ ſuper montem ſita latere non poteſt, & in qua viſio pacis eſt, dederit per vetus & nouum inſtrumentũ, & per doctores eccleſiaſticos, vocẽ ſuã, & quaſi clara buccina inſonuerit: tunc omnia ſpecioſa paſtorum. i.e. doctrina hæreticorum quæ pulchro videbatur ſermone compoſita, &

k Carmel cognitio circumciſionis (hoc enim interpretatur [k] כרמל, per quã ſibi veræ circumciſionis ſcientiã pollicentur) luge- C
bit atq; ſiccabitur, & populorum millia, quæ propter ſimplicitatem vocantur greges, ſubita ariditate marceſcent.

S e p t.

ET ait: Dominus de Sion effatus eſt, & de Hieruſalem dedit vocem ſuam, luxerunt paſcua paſtorum, & areſactus eſt vertex Carmeli. Et dixit Dominus: Super tribus impietatibus Damaſci, & ſuper quatuor non aduerſabor eos, pro eo quod ſecuerunt ſerris ferreis prægnantes in Galaad. Et emittam ignem in domum Azahel, & deuorabit fundamenta filij Ader, & conteram vectes Damaſci, & diſperdam habitatores de campo

b ¶ *Hæc dicit dominus, Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor non conuertam eum, &c.*] Pro tribulis quæ Hebraicè appellantur [l] חרצות, & à Theodotione translatæ ſunt rotæ ferreæ, quę nos plauſtra ferrea interpretati ſumus: Lxx. tranſtulerunt πρίοσι σιδηροῖς, i. e. ſerris ferreis, Eſt autem genus plauſtri, quod rotis ſubter ferreis, atq; dentatis voluitur: vt excuſſis frumentis, ſtipulã in areis cõterat, & in cibos iumentorum ꝓpter fœni ſterilitatem paleas cõminuat. Rurſum vbi in Hebraico habetur [m] בן הדד, & vnum nomen eſt: Lxx. interpretati ſunt, υἱοῦ Ἀδερ, id eſt, filii Ader [n] ר & [o] ד, elementorum falſi ſimilitudine. In eo quoq; loco vbi nos diximus, de domo voluptatis, ꝙ Hebraice dicitur [p] מבית עדן, & omnes ſimiliter tranſtulerunt: Lxx. interpretati ſunt ἐξ ἀνδρῶν χαρράν, id eſt, *ex viris Charran*, [q] ד mediam nominis literam [r] ר arbitrantes, iuxta conſuetudinem ſuam [ſ] ע primæ Hebraicæ literæ, Gręcum præponentes. Cyrenen etiã, quæ Hebraice dicitur [t] קיר κλητοί, id eſt, vocatum, vel nominatum tranſtulerunt, propter verbi ſimilitudinem: quia [u] קרא vocatio dici poteſt, & nomen proprium appellatiuum intellexerunt. De cauſis diuerſæ translationis breuiter diximus: nunc ad ſenſum eorum quę dicta ſunt, trãſeamus. Primũ aduerſum Damaſcum, in qua regnabat Azahel, ſermo Dei dirigitur: qui eo tempore quo Amos prophetabat, grauiter vrgebat Iſrael, id eſt, decem tribus, intantũ vt ſuperato Achab rege Iſrael in Ramoth Galaad, (4. Reg 10.g) omnem regionem, quæ appellatur Galaad & in hæreditatem ceſſerat dimidię tribui Manaſſe, inſtar tribulorum frumentũ in areis triturantium iugularet atq; contereret. Quod plenius Heliſæus propheta in Regum volumine loquitur, vbi ſcriptum legimus: *Stetitque cum eo & conturbatus eſt vſque ad ſuffuſionem vultus: fleuitque vir Dei. Cui Azahel ait: Quare dominus meus flet? At ille reſpondit: Quia ſcio* (4. Reg 8.a) *quæ facturus ſis filijs Iſrael mala. Ciuitates eorum munitas igne ſuccendes, & iuuenes eorum interficies gladio: & paruulos elides, & prægnantes diuides. Dixitque Azahel: Quid ſum enim ſeruus tuus canis, vt faciam rem iſtam magnam? Et ait Heliſæus: Oſtendit mihi dominus te regem Syriæ fore.* Quod autem ſequitur in propheta.

c ¶ *Et mittam ignem in domum Azahel, & deuorabit domos Ben Adad.*] Dat intelligentiam, ꝙ Azahel regnantibus Ozia & Hieroboam iam in Syria mortuus erat, & ei in regnum ſucceſſerat filius ſuus Ben Adad, à quo omnes poſtea reges Aram, id eſt, Syriæ & Damaſci, Ben Adad vocabulum poſſederunt. Vnde pulchre non dixit: mittam ignem in Azahel, ſed in domum Azahel: id eſt, in domum eius regiam, cui Ben Adad filius eo tempore præerat.

d ¶ *Et conteram, inquit, vectes Damaſci, & diſperdam habitatorem de campo idoli.*] Omnem videlicet Syrorum fortitudinem, quæ veluti quodam plauſtro, & vectibus, aduerſariorum impetus ſubmouebant. Campum autem idoli, ꝙ Hebraice dicitur [x] און, & Septuaginta & Theodotio interpretati ſunt Ὤν. Symmachus & quinta editio tranſtulerunt, ἀδικίαν, id eſt, iniquitatem. Aquila ἀνωφελῆ, id eſt inutilem: vt oſtenderet vana idolorum auxilia, cum populus Damaſci Aſſyrio veniente capiatur. Legimus enim quod (4. Reg 16 b) Theglathphalaſſar rex Aſſyrius, interfecto Raſin rege Damaſci (de quo & Eſaias loquitur) omnem Syriæ populum, (Eſaie 7 b) qui appellabatur Aram, in Cyrenen tranſtulerit, & ob hanc cauſam eſſe nunc dictum.

l Haruſoth; m Ben hadad; n res; o daleth; p mibbeth eden; q daleth; r res; ſ ain; t kira; u Kira; x auen

2 ¶ *Tenen-*

E a ¶ *Tenentem ſceptrum de domo voluptatis*, &c.] Vt ſubaudiatur, conterā & diſperdā, & populus Syriæ in fines Ægypti vltimus tranſferetur. Quodque in principio dicitur ſuper tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quatuor nō cōuertam eum, & ſecundum Lxx. non auerſabor eum: id eſt, Damaſci populum ſiue y ארם id eſt, Syrum: hūc ſenſum iuxta hiſtoriam habere poteſt: Si ſemel meū eſſet populum perſecutus, aut ſecundo, darē veniam: nūc vero cum tertio & quarto crudelis extiterit, vt captiuam multitudinē plauſtris ferreis tereret: nonne debeo eū plagis corripere nōne clemētiæ meæ vultū auerſare ab eo? Iuxta tropologiā vero hoc poſſumus dicere: Primū peccatum, eſt cogitaſſe, quæ mala ſunt. Secundū, cogitationibus adquieuiſſe peruerſis. Tertiū, quod mēte decreueris opere compleſſe. Quartum, poſt peccatum nō agere pœnitentiam, & in ſuo ſibi complacere delicto. Hoc omnes faciunt hæretici, qui non ſolum cogitant & faciunt mala, ſed doctrina ſua quoſq; ſimplices decipiunt, & in morem Damaſcenorum, qui interpretantur ſanguinem bibentes, eorum quos deceperint, ſanguinem bibūt. Super huiuſcemodi, inquit, peccatis, dominus: nonne dignum eſt, vt eos plagis corripiam, & auertam ab eis faciem meā: vt qui veritatē dogmatum meorum non vident, auerſione vultus mei, tenebris obruantur? Cōtriuerunt enim ſiue diſſecuerunt in plauſtris ferreis prægnantes Galaad. Iſtę ſunt prægnantes, de quibus in euangelio loquitur: *Væ prægnantibus, & nutrientibus in illis diebus*. Prægnantes ſunt animæ credentium, quę in principio fidei poſſunt dicere: *A timore tuo domine concepimus & parturiuimus* & ſi non fuerint plauſtris ac rotis ferreis ac dentatis (de quibus pſalmiſta dicit: *Filij hominum dentes eorum arma & ſagittæ*) conciſę atque ſertatę, poſſunt etiā ea dicere quæ ſequuntur: *Et peperimus ſpiritū ſalutis tuæ, quem fecimus ſuper terram*. Simulq; conſidera q perfectæ ætatis viros ſecare nō poſſint, ſed eos qui adhuc in vtero ſunt: vel qui ſolidum cibum capere nequeūt & adhuc lacte nutriuntur infantiæ. Iſtæ autem prægnātes de Galaad ſunt: quod interpretatur trāslatio ſiue tranſmigratio teſtimonii. Migrauerūt enim de eccleſia in hæreſim, & teſtimonia Dei quæ prius acceperant, ad alienos terminos trāſtulerunt. Sed mittet dominus ignem in domum Hazael, quā ipſi vocant z חזאל, id eſt, viſionem Dei. Ignem qui ligna in eis ſtipulamque conſumat, deuoret fundamenta filij Ader. Debemus enim & iuxta Lxx. dicere, ne eos fruſtra propoſuiſſe videamur. Ader interpretatur ὑπεραίρων, quem nos decorem poſſumus dicere: eo quod omnis ſermo hæreticorum concinnus atque compoſitus, & habens pulchritudinem eloquentiæ ſæcularis, facilius decipiat audientes. Vectes autē Damaſci, quaſi feræ robuſtiſſimæ atq; fortiſſimę, hi intelligantur, qui inſtructi ſunt arte dialectica, & argumētis philoſophorū. Verbi gratia: Oſtium vocari qui falsū dogma concepit & peperit, vt Arius in Alexandria: vectes eius & firmiſſimæ feræ eius, Eutychius & Eunomius: qui ſyllogiſmis & enthymematibus, imo ſophiſmatib. & ψευδόδοξα atq; ἀπορίας, quę ab aliis male inuenta ſunt, roborare conantur. Cumque contriti fuerint atq; confracti vectes Damaſci, diſperdet etiā habitatores de cāpo ἄν, q interpretatur labor ſiue dolor. Omnes enim hęretici labore omnio ac dolore quærendi, ordinē aliquem & cōſequentiam hæreſeos ſuæ reperire conati ſunt. Et concidam tribum ex viris Charran, q lingua noſtra in foramina vertitur. Non enim habent feneſtras per quas ad eos lumen veritatis introeat: ſed foramina quædā & occultos meat⁹, per quos noxia & immūda ingrediātur animātia. Et captiuus ducetur Arā, populus excelſus atq; ſublimis: qui rect⁹ eſt in ſuperbiā, & ſibi cœleſtia repromittit, vt capiatur in ſalutē ſuā, & iuxta Hebraicū in Cyrenen, vbi vocatio Dei eſt trāſferatur.

y Aram

פשע ‖ Luc 23.d ‖ F ‖ Eſa.26.d ‖ Pſal.56 a ‖ z Hazael ‖ הדר ‖ און ‖ i ארם

Heb.

campo idoli, a & tenētem ſceptrum de domo voluptatis, & trāſferetur populus Syriæ Cyrenen, dicit dominus. b Hæc dicit dominus: Super tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor non conuertā eum: eo quod tranſtulerit captiuitatem perfectam, vt concluderet eam in Idumæa, & mittam ignem in murum

Sept.

po ὢν, & concidam tribum ex viris Charran, & captiuus ducetur populus Syriæ nominatus, dicit dominus. Hæc dicit dominus: Super tribus impietatibus Gazæ, & ſuper quatuor nō auerſabor eos: eo quod captiuam duxerunt captiuitatem Salomonis, vt concluderent eam in Idumæam, & emittam ignem

G d ¶ *Hæc dicit dominus: Super tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor non conuertam eum, eo quod tranſtulerit captiuitatem perfectam, vt concluderet eam in Idumæa, & mittam ignem in murū Gazæ, & deuorabit ædes eius. Et diſperdam habitatorē, &c.*] In tertia & quarta generatione peccata patrum ſe dominus cōminatur in lege, filiis redditurū: non in æqualitate iudicij, vt alij peccēt, & alij puniantur, ſed magnitudine clementiæ: dum ſemper expectat pœnitentiam, & quod in prima generatione delinquitur, non prius corripit & emēdat, niſi tertia & quarta generatio venerit. Tale quid & Paulus Apoſtol. loquitur ad Romanos: *An diuitias bonitatis eius & ſuſtentationis & patientiæ cōtemnis: ignorans, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuam & cor impœnitens theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei. qui reddet vnicuique ſecundum opera ſua.* Quod ergo dicit, hoc eſt: expectaui multo tempore, vt agerent pœnitentiam, & ideo nolui punire peccantes, vt aliquando conuerſi reciperent ſanitatem. Verum quia tertiū & quarto eadē faciunt, cogor mutare ſententiam, & plagis corrigere delinquētes. Videamus autem qui Philiſtim, & vrbes eius peccauerint: quos Septuaginta ſemper alienigenas tranſtulerunt: vbicumq; enim in veteri teſtamento ἀλλοφύλους: i. e. alienigenas legerimus: non commune nomen omnium externarum gentiū, ſed proprie Philiſtim, qui nunc Palæſtini vocantur, accipiendi ſunt. Quid fecit Gaza, vt ad iracūdiam atq; vindictam dominum prouocaret? Tranſtulit captiuitatē perfectam populi Iudæorum, & concluſit eam in Idumæam: vt Idumæis venderet quos ceperat ex Iudæis. Pro captiuitate perfecta, Septuaginta captiuitatem Salomonis interpretati ſunt verbum Hebraicum a שלמה, quod ſignificat perfectam atque completam, nomen Salomonis æſtimantes. Denique Aquila ἀπηρτισμένην tranſtulit, & ἀπαρτιζομένην: Symmachus, & Theodotio τελείαν: quod non Salomonem, ſed perfectam ſignificat atq; completam: vt nullus remanſerit captiuorum, qui non ſit traditus Idumæis. Vnde igneē ſe in Gazæ muros & ædes ſiue fundamenta dicit eſſe miſſurum qui vniuerſa deuoret & abſorbeat. Et quia Palæſtinorum quinque legimus ciuitates, quæ ꝓpter arcæ iniuriam percuſſæ ſunt plagis: poſt Gazam tranſit ad Azotum, quæ appellatur b אשדוד, & rurſus ad Aſcalonem: & voce terribili cōminatur habitatores ſe Azoti perditurum, & tenentem ſceptrum de Aſcalone, regiam videlicet poteſtatē ſiue tribū Aſcalonis: vt nullus ibi remaneat, ne vltimæ quidem ætatis homines, qui trementes artus baculo regēte ſuſtentent. Ruſumq; trāsfert manū ſuam, vt percutiat Accaron. Et quatuor enumeratis vrbibus, reliquas Philiſtim ciuitates vno ſermone comprehendit. Et peribunt reliqui Philiſtim, quos aut Geth ciuitatem, aut oēs vicos qui ſupra dictis vrbibus ſubiacent, debemus accipere. Secundum tropologiam ſic nobis exponendum videtur. Gaza quæ Hebraice dicitur c עזה, ſonat fortitudinem vel imperium: d שלמה, pacificum: e אדום, ſanguinarium atq; terrenum: Azotus, id eſt, f אשדוד, ignem vberis ſiue patrui. Licet quidam g דור pro h דוד male legentes ignem generationis putent: i אשקלון interpretatur ignis homicida, ſiue appenſa & ponderata: k עקרון, ἀκκαρὼν, id eſt, ſterilitas, & ἐκρίζωσις, quod interpretatur eradicatio. Igitur Gaza quæ ſibi fortitudinem ſcientiæ ſuæ & imperium repromittit accuſatur in eo q captiuos de familia Salomonis concluſerit in Idumæa. Hos ego arbitror Iudæorum magiſtros, & omnes qui occidentem ſequuntur literam, noluntq; recipere ſpiritum viuificantem, ſed quæcumque interpretantur & ſapiunt, volunt eſſe terrena: nec audiunt cum diſcipulis parabolas dominum diſſerentem, & dicentem eis. *Qui habet aures audiendi audiat*: præſertim cum Apoſtolus manifeſtam

Deut 5.a ‖ Rom. 2.a ‖ H ‖ a ſelema ‖ 1. Reg 5 a ‖ b Aſdod ‖ c Azza ‖ d ſelema ‖ e Edom ‖ f A dod ‖ g dor ‖ h dod ‖ i Aſkalon ‖ k Ekron ‖ Luc. 8. b

A ſtam hiſtoriam in duobus intelligat teſtamentis: Vnum ſuper montem Sina, quæ eſt Agar, & ſeruit cum filiis ſuis: alterum ſuper Hieruſalem libera, quæ eſt mater noſtra. Ignē igitur ſe in muros Gazæ, & omnia eius dicit argumēta miſſurum, quibus ſua mendacia circumdare nititur & tueri. Cūq; ignē in muros miſerit, deuorabuntur ædes ſiue fundamenta illius, quidquid firmū habere poterit, & dialectica arte conſtructū. De Azoto quoq; q̄ & ipſa alienigenarū eſt, auferet habitatorē: cuius, quia literā ſequitur, vbera nō lacte, ſed igne ſunt plena, & q̄ mentitur ignem habere ſe patrui, eius vniuerſa generatio ignib. deputanda eſt. Et tollet ſceptrum ſiue tribum de Aſcalone: vbi ignis homicida eſt. Sicut enī ignis dñi ſaluos faciet eos, quorū corda penetrauerit: ſic ignis iſte quidē cœlo decidit, quaſi fulgur, qui ſuccēdit diaboli ſagittas, quoſcū q̄ afflauerit interficiet. Trāsferet quoq; manum ſuam ſup Accaron, vbi ſterilitas & eradicatio eſt: Quicumq; enim ſpiritualē non receperit intelligētiā audiet per Oſee: *Da eis Domine. Quid dabis eis? Da eis vuluam ſterilē, & vbera arentia.* Et vt oīa ſemel vno ſermone comprehenderet: perditurum eſſe ſe dicit oēs reliqas Philiſtim, vel Geth ciuitatē: in qua torcular diaboli eſt: vel oēs reliquos Philiſtim, qui interpretātur cadentes poculo. Cū

B enim inebriati fuerīt corruēt & in ſuo vomitu volutabūt.

a ¶ *Hæc dicit dominus, &c.*] Eaſdē tres & quatuor impietates, ſiue ſcelera quæ imputauerat Damaſco, Gazæ & Azoto & Aſcaloni & Accaroni, & reliquis vrbib. Philiſtiim, etiā Tyro ingerit, & exprobrat quare concluſerit captiuitatē conſummatam atq; perfectam in Idumæa, de quib. ſupra diximus, & non ſint recordati fœderis fratrū ſuorū. Quærimus quo modo Tyrii fratres ſint Iudæorum? Fratres hic amicos vocat, & neceſſitudine copulatos, eo quod Hiram princeps Tyri cū Dauid & Salomone habuerit amicitias: intantum vt & ille in ædificationem templi atque palatii ligna cedrina ratibus Ioppen vſq; perduceret, & hi frumētum & oleum Tyriis largirētur, & viginti vrbes in Baſan eis dono darent: quas ille quia graminis plenæ erant, ſuſcipere noluit. Ignē igitur in muros eius ſe miſſurum eſſe dicit, & deuoraturū ædes vel fundamenta eius, q Ezechiel ꝓpheta in viſione Tyri Nabuchodonoſor regē Chaldæorū feciſſe cōmemorat, vbi ait: *Circumdabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro.* Et rurſum: *Nabuchodonoſor rex Babylonis ſeruire fecit exercitum ſuum ſeruitute magna aduerſum Tyrum. Omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus, & merces non eſt reddita ei, neq; exercitui eius ſuper Tyrū, pro ſeruitute qua ſeruiuit mihi aduerſum eam;* eo q aggerem ad capiendum Tyrum, quæ fuit prius inſula, illius comportarit exercitus. Quod & Alexandrum Macedonem feciſſe narrat hiſtoria, vt ex inſula Peninſulam faceret, quam Græci vocāt χερρόνησον, צר, id eſt, Tyrus interpretatur tribulatio ſiue coanguſtans, omniſq; doctrina peruerſa capere nititur veritatē, & concludere eā in terrenis ſenſibus, & non recordabatur fœderis fratrum ſuorum: q de litera debeamus aſcēdere ad ſpiritum, de terrenis ad cœleſtia: præceptumq; ue ſit

Gal. 4. e — ארמנות — שבט — Oſee 9. e — שבים — 3. Reg 5. e — 2. Par. 2 d — Ezech 26. d — Ibid. 29 d — ſor

HEB.

murum Gazæ, & deuorabit ædes eius. Et diſperdam habitatorem de Azoto, & tenentem ſceptrum de Aſcalone, & conuertam manum meam ſuper Accaron, & peribunt reliquiæ Philiſtinorum, dicit dominus Deus. ᵃ Hæc dicit dominus, Super tribus ſceleribus Tyri & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod concluſerint captiuitatē perfectam in Idumæa, & non ſint recordati fœderis fratrū. Et immittam ignem in murum Tyri, & deuorabit ædes eius. ᵇ Hæc dicit dominus. Super tribus ſceleribus Edom, & ſuper quatuor non cōuertam eum, eo quod perſecutus ſit in gladio fratrem ſuum, & violauerit miſericordiam eius, & tenuerit vltra furorem ſuum, & indignationem ſuam ſeruauerit vſq; in finem. Mittam ignē in Theman, & deuorabit ędes Boſræ.

ᵃ Hæc

nobis deſcribere ſacram ſcripturam in corde noſtro tripliciter. Mittet autē Deus ignem in omnes munitiones Tyri: qui non ſolum muros, ſed & fundamenta illius deuorabit. De captiuitate Salomonis, pro quo in Hebraico habetur ש שלמה id eſt, conſummata atq; perfecta, ſupra diximus. C — Prou 22. e — ſelema

SEPT.

ignem ſuper muros Gazæ, & deuorabit fundamenta eius. Et diſperdam habitatores Azoti, & auferetur tribus de Aſcalone, & inferam manum meam in Accaronem, & peribunt reliqui alienigenarū, dicit dominus. Hæc dicit dominus. Super tribus impietatibus Tyri & ſuper quatuor non auerſabor eos, eo quod concluſerunt captiuitatem Salomonis in Idumæa, & non ſunt recordati teſtamenti fratrum. Et emittam ignē ſuper muros Tyri, & deuorabit fundamenta eius. Hæc dicit dominus. Super tribus impietatibus Idumææ & ſuper quatuor non auerſabor eos, eo quod perſecutus ſit in gladio fratrem ſuum, & violauerit vuluam ſuper terram, & rapuit in teſtimonium horrorem ſuum, & impetum ſuum cuſtodiuit in æternum. Et emittam ignem in Theman, & deuorabit fundamenta murorum eius.

Hæc

b ¶ *Hæc dicit dominus: Super tribus ſceleribus Edom, & ſuper quatuor non conuertam eum, eo quod perſecut⁹ ſit in gladio fratrē ſuum, & violauerit miſericordiā eius, &c.*] Edom ipſe eſt qui & Eſau, ob coctionē rufæ lentis ita appellatus cui⁹ eduſio primogenita perdidit: hic alio nomine appellatur Seir, piloſus & hiſpidus. Vnde montes Idumæorum vocantur mōtes Seir: & ab Edom, Græco ſermone ἰδουμαῖα dicitur. Iſte perſecut⁹ eſt in gladio fratrē ſuū, filios videlicet Iacob: de quibus in benedictionib⁹ Iſaac, quibus benedicit primum Iacob & poſtea Eſau, plenius ſcriptū eſt. Vt odiū fratrū ſeruaretur in poſteris, & gēs Idumæa initium perſequeretur fratres ſuos, vt egredientibus de Ægypto, ne tranſitū quidē in terram ſanctā cōcederet: & nō ſolum in gladio perſecut⁹ eſt fratrem ſuum, ſed violauit miſericordiā ſiue vuluā eius, vel vt apertius interpretatus eſt Symachus, viſcera ꝓpria: vt obliuiſceretur germanitatis, & obduraret viſcera miſericordiæ, fratremq; ſe eſſe neſciret. & contemneret vuluā

D Rebeccæ, q̄ vno partu geminos edidiſſet infantes. Quodque ſequitur: *Et tenuit vltra furorem ſuum, & indignationē ſuā ſeruauit vſq; in finem* odiū mōſtrat antiquum q nunquā ſibi pace iuncti ſunt. Vnde pœnā pro ſceleribus cōminatur: & dicit: *Mittam ignem in Themā.* quæ Idumæorum regio eſt, & vergit ad auſtralem partē, q interpretatur Theman: q̄ prouincia non ſolum Theman, ſed & Darō & Nageb dicitur, eo q Eurum & Auſtrū Africumq; reſpiciat. Quodq; dicit: *De e abit ædes Boſræ*: non vt quidam putant alterā ciuitatē, ſed Idumæam: ὀχυρωμένη & munitam ſignificat, iuxta illud q in Eſaia legimus: Quis eſt iſte qui venit de Edom, tinctis veſtib. de Boſra: iſte formoſus in ſtola ſua: gradiēs in multitudine fortitudinis ſuæ? Quidquid de Eſau & Iacob diximus, referamus ad Iudæos & populū Chriſtianū. Illi enim terreni & ſanguinarii, ꝑſecuti ſunt fratrem ſuū Iacob, qui eos ſupplantauit, & abſtulit primogenita eorū: & perſecuti ſunt in gladio, ita vt ſubſtantias poſſeſſionesq; credentium publicarent, q in Actib. Apoſtolorum legimus. Et violauerūt miſericordiā ac iura naturę: oblitiq; ſunt matris ſuæ Rebeccæ, quæ interpretatur patientia, & ſimul eos generauit in Chriſto: antiquumq; furorem & iracundiā tenentes, vſq; hodie in ſynagogis ſuis ſub nomine Nazarenorū blaſphemāt populum Chriſtianum, & dummodo nos interficiant, volunt igne comburi. Sed dominus mittet ignem in Theman, in deſerta ſiccaque Iudeæ (quæ nequaquam irrigantur imbribus prophetarum) & deuorabit omnes munitiones eorum ſiue fundamenta murorū eius: vt omni ſenſu literæ concidente, ſuperædificetur eccleſia Chriſti dñi fundamentis. Pro miſericordia. LXX. μήτραν, i.e. vuluam tranſtulerūt. Et pro furore φρίκην, i.e. horrorem & pro indignatione ὁρμὴν, i.e. impetū, ducti ambiguitate verborum

quia

אדום — אדמה — שעיר — Gen. 27. — תימן — בצרה — Eſai 63. a — Act 4. g & 4. g — רבקה

E quia [a] רחם & vuluam & miſericordiam [b] אף & furorem eius,& horrorem ſuum ſignificat: [c] עברתו vero & indignatio & impetus dicitur. Porro [d] ארמנותיה quas nos ædes interpretari ſumus: Aquila & Symmachus βάρεις, id eſt, domos Theodotio, habitatores tranſtulit: Soli Lxx. & hic & ſupra θεμέλια τειχῶν αὐτῆς, id eſt, fundamenta murorum eius dixerunt.

a reh.m
b appo
c ebra
d armenoth

HEB.

a Hæc dicit Dominus: Super tribus ſceleribus filiorum Ammon, & ſuper quatuor non conuertam eum, eo quod deſecuerit prægnantes Galaad ad dilatandum terminum ſuum. Et ſuccendam ignem in muro Rabba, & deuorabit ædes eius, in vlulatu in die belli & in turbine, in die commotionis. Et ibit Melchom in captiuitatem, ipſe & principes eius ſimul, dicit Dominus.

SEPT.

Hæc dicit Dominus. Super tribus impietatibus filiorum Ammon & ſuper quatuor non auerſabor eos, eo quod deſecuerit prægnantes Galaaditarum vt dilataret terminos ſuos. Et ſuccendam ignem ſuper muros Rabba, & deuorabit fundamenta eius cum clamore in die belli, & commouebitur in die conſummationis ſuæ. Et ibunt reges in captiuitatem ſacerdotes eorum & principes eorum ſimul, dicit Dominus.

CAP. II.

HEB.

HÆc dicit Dominus: Super tribus ſcelerib. Moab, & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod incenderit oſſa regis Idumææ vſq; ad cinerē. Et mittā ignem in Moab, & deuorabit ędes Carioth, & morietur in ſonitu Moab, in clangore tubæ: & diſperdam iudicē in medio eius, & omnes principes eius interficiam eum eo, dicit dominus. b Hæc dicit dominus: Super tribus ſceleribus Iuda, & ſuper

CAP. II.

SEPT.

HÆc dicit dominus: Super tribus impietatibus Moab, & ſuper quatuor non auerſabor eos: pro eo quod incenderit oſſa regis Idumææ in cinerem. Et emittam ignem in Moab, & deuorabit fundamenta ciuitatum eius & morietur in infirmitate Moab, cum clamore & cum voce tubæ; & diſperdam iudicem ex ea, & omnes principes eius interficiam, dicit dominus. Hæc dicit Dominus: Super tribus impietatibus filiorum Iuda, & ſuper

a ¶ *Hæc dicit Dominus, &c.*] Filios Ammō, qui de Lot ſtirpe generati ſunt, & habitāt in Arabia, vbi nunc eſt Philadelphia, corripit ſermo diuinus: quare ſub Saule Rege Iudææ
1. Reg. 11. a
Naas Ammonites princeps eorū vaſtauerit Iabes Galaad, & deſecuerit prægnantes ei⁹, vt dilataret terminos ſuos, & omnē Galaaditī ſuo imperio ſubiugaret. Vnde cōminatur ſuccenſurū ſe ignē in muros Rabba, q̄ fuit metropolis Ammonitarū: vt deuoretur ædes illi⁹, in clamore & in vlulatu vincentis exercitus: in die cōmotionis & turbinis, qn̄ captiui Nabuchodonoſor vincēte ducentur, & idolū Ammonitarū, q̄ vocatur Melchom,
מלכם
i.e. rex eorum, ferretur in Aſſyrios, & principes eius, id eſt, ſacerdotes eius pariter abducentur. Sacerdotes in Hebręo
שריו
nō habetur, ſed pricipes. Addiderūt itaq; Lxx. οἱ ἱερεῖς αὐτῶν, i.e. ſacerdotes eorum: vt ſi velis ſcire qui ſint illi principes,
F
audias ſacerdotes. Inter crudelitatem autem Damaſci, & filiorū Ammō hoc intereſt, q̄ illi cōtriuerūt in plauſtris ferreis Galaad, ſiue in ſerris ferreis prægnātes Galaad: iſti autē diſſecuerūt prægnātes Galaad ad dilatādū terminū ſuū. In Damaſcenis qui bibūt ſanguinē accipiūtur hęretici: qui nō ſolū populū Dei ab eccleſia diripuerūt, ſed & cōtriuerūt eū, & cōmollierūt ferreis dentibus, de quibus ſcriptum eſt: Q*ui deuorant plebē meā ſicut eſcā panis*. In filiis Ammon, qui
Pſa. 52. d
עמון
interpretatur populus mœroris, vel populus meus: ſchiſmaticos accipimus, qui ſeparāt quidā deceptā multitudinē ab eccleſia Dei, & rudes animas, q̄ nuper Chriſti cōcepere ſermonē, abrumpunt & diuidunt: tn̄ hoc non faciunt crudelitate, qua hæretici deceptos quoſq; trucidant: ſed in eadē regula fidei permanētes, dilatare cupiunt terminos ſuos & nomen gloriæ in poſteros mittere. Itaq; dn̄s cōminatur
רבה
ſe muros Rabba. i.e. multitudinis, in die vlulatus & belli, cōmotionis & turbinis incēſurū, & regē eorū auctorē ſchiſmatis ire captiuū, & pricipes eccleſię iugo colla ſūmittere

CAP. II.

HÆ*c dicit Dominus: Super tribus ſceleribus Moab, &c.*] Nō ſolum filij Ammon, ſed & Moab de Lot ſemine procreatus eſt, qui fratris Abraham filius fuit. Et vt oſtēdat ſe
Gen. 12 f
Deus omnium dominum, & cunctas animas ad ſuum, qui earum conditor eſt, imperium pertinere, regis quoque Idumeorum iniuriam vindicat: imo ſcelus, quod in eum à Moabitis perpetratum eſt, vt oſſa eius vſque ad cinerem concrematent, & ſæuitiam ſuam, & rabiem nec in morte finirent. Tradunt Hebræi oſſa regis Idumææ iam ſepulti, qui cum Ioram rege Iſrael & Ioſaphat rege Iuda aſcenderat aduerſum Moab, in vltionē doloris à Moabitis poſtea conuulſa atque ſuccenſa. Ob hāc ergo, inquiūt, cauſam
G
Deus miſſurum eſſe ſe dicit ignem in Muab (vel metropolim Moabitarum à qua tota eſt appellata prouincia, vel vniuerſam prouinciā) vt deuoraret ædes Carioth, quod nomen eſt ciuitatis: licet Lxx. τὰ θεμέλια τῶν πόλεων αὐτῆς, id eſt, vrbium eius interpretati ſunt: id eſt, Moab: periturumq; in ſonitu, & in vlulatu vincentis exercitus: quorū Hebraice alterum dicitur [a] שאון alterum [b] תרועה & in clangere tubæ ſiue buccinæ hoc enim [c] שופר ſignificat. Cumq; perierit Moab, vanum erit principū iudicūque conſiliū, vrbibus pariter ducibuſq; ſubuerſis Quomodo autē nō oportet transferre captiuitatē perfectā, ſiue Salomonis, & concludere eā in Idumæa vt de excelſis atque cœleſtib⁹ humiles faciat atq; terrenos, q̄ Gaza & Tyrus feciſſe memorantur) ſic oſſa regis Idumææ cōburere non debemus, & in cinerē fauillāq; diſſoluere. Iudæi transferunt intelligentiā ſpiritalē in carnes Idumæas ſenſumq; regiū, qui verſatur in litera, & eſt ſolidiſſimus atq; firmiſſimus, genealogijs quibuſdā & traditionibus ſuperfluis eneruāt atq; cōminuunt & in puluerē redigūt: & nō ſolum illi hoc faciūt, ſed omnes hæretici, q
H
volunt in modum humanæ ſimilitudinis ſedere Deum in ſolio excelſo & eleuato, & pedes ponere ſup terrā, ne ſcilicet pendeāt: habere naſū, quo odoretur odorē bonæ fragrātiæ, oculos quibus videat, manus per quas operetur, pedes p quos ambulet, aures quibus audiat, os quo loquatur, dētes quibus cibos conterat. Qui legit introiſſe Iudā ad Thamar
Gen. 38 d
meretricē: & ex ea duos filios procreaſſe: ſi turpitudinem ſequatur literæ, & non aſcēdat ad decorē intelligētiæ ſpiritualis, cōburet oſſa regis Idumææ. Qui putat Oſeæ accepiſ-
Oſee 1. b
ſe vxorem fornicariā, & nihil plus ſentit in dicto q̄ verbis ſimplicibus cōtinetur, oſſa comburet regis Idumææ. Et Idcirco mittet dominus ignem in Moab, qui interpretatur
מואב
ex parte eo q̄ natus quidē ſit ea Deo, ſed eum reliquerit. Et deuorabit ciuitates ſiue oppida eius, quod interpretatur Carioth, Vnde & Cariathiarim in lingua noſtra vertitur,
קרית יערים
villa ſiluarū. Et nō aliter morietur Moab, niſi in clamore, & ſonitu, & vlulatu, & clangore buccinę: vt ea celſis ſenſibus opprimātur, qui in ſanctis libris clangoribus buccinæ cōparantur. Tunc & iudices & principes, & omnes qui pręſunt terrenis operibus deſtruit ſermo diuinus, & præcipit eccleſiæ doctoribus: In montem excelſum aſcende qui euangelizas Sion: exalta vocē tuam qui prædicas Hieruſalem
Eſaia 40. b
c ¶ *Hæc dicit Dominus, &c.*] Cæteris ſupradictis vrbibus gentibuſque Damaſco, & Azoto, Aſcaloni, Gazę, Accaron, & reliquis oppidis Palęſtinorum, Tyro quoque, & Idumęæ, & filiis Ammon, & Moab, non exprobrat q̄ legē Dei abiecerint, & illius mandata contēpſerint, non enim habuerūt ſcriptā legē, ſed naturalē. Vnde dicit eos violaſſe viſcera propria, & viſcera miſericordię, & cōtriuiſſe in plauſtris ferreis p̄gnātes Galaad, & tranſtuliſſe captiuitatē Salomonis ſiue perfectam, & cōcluſiſſe in Iumęa, nec eſſe recordatos fœderis,

A fœderis patrum ſuorum,& perſecutos eſſe in gladio fratrē ſuum:& in tātam non dico crudelitatem, ſed rabiem prorupiſſe vt incenderent oſſa regis Idumææ,& non paterētur mortem eſſe omnium extremum malorum. Iudas autem in illo tempore, quo hæc dicebantur, erat Dei religio, templū & ceremoniæ (quia acceperat legem,& præcepta,& iudicia,& teſtimonia,atque mandata: ſup quorū differētia in decimooctauo pſalmo, & in cēteſimodecimooctauo plenius diſputatur) increpat̄ à domino atq; cōuincitur, & digna ſupplicia recepturꝰ eſt, q̄ abiecerit legē eius, & mādata illiꝰ nō cuſtodierit. Quæ quia abiecit atq; contempſit, ordine & via deceperunt eum idola ſua. Nō enī poterat antē ab idolis decipi, niſi legem dn̄i repuliſſet,& mādata illiꝰ non feciſſet. Hæc ſunt idola, poſt quæ abierūt patres eorū in Ægypto. Ægyptii bouis ſimulachra fingentes,& adorātes Beelphegor, & colētes Aſtaroth,& Baalim. Vnde dn̄s cōminatur etiam in Iudam ſe ignem miſſurū, qui deuoret ædes & fundamenta Hieruſalem: non illiꝰ in qua pacis viſio commoratur, ſed earum q̄ ſub nomine Hieruſalem in diuerſis vrbibus ſurrexerunt. Quidquid de Iuda diximus, refert̄ ad eccleſiā, in qua eſt vera cōfeſſio,& pax dn̄i,& viſio veritatis. Et ideo arguitur
B
q legē Dei contēpſerit, & eiꝰ mādata non fecerit, & vnuſquiſq; adorās vitia ſua atq; peccata, Deū cœperit habere, à quo victus eſt, dicente Petro Apoſtolo: *à quo enim quis ſuperatur, huius & ſeruus eſt.* Auarus aurum, guloſus ventrem, libidinoſus penem & Beelphegor colit: laſciua mulier, q̄ cum ſit in delitiis viuens, mortua eſt, adorat Venereas voluptates. Vnde mittet dominus ignem in Iuda, & deuorabit ædes peſſimas & fundamenta vitioſa, q̄ Hieruſalē gloriā perdiderunt: ſimulq; diſcimus creatorē omnium, nō ſolum Iudæ, & Iſrael, ſed vniuerſarum gentiū habere curā, & iuxta Apoſtolum, eos qui ſine lege peccauerunt perire ſine lege, & qui in lege cōmiſere delicta, lege dn̄i iudicari.

2. Pet. 2. d — 1. Tim. 5. a — Rom 2. b.

a ¶ *Hæc dicit Dominus: ſuper tribus ſceleribus Iſrael, &c.*] Idcirco ponit nouiſſimum Iſrael, i. e. decem tribus, quoniam prope omnia quæ ſequuntur, ad ipſum ſcripta prædiximꝰ, vt ſub vno textu ſermo propheticus libri ordinem contineret. Primum ergo eorum ſcelus eſt ſiue impietas in trib. criminibus enumerata vel quatuor, quod propter pecuniā hominem vendiderint & hominem iuſtum: qui in eo admirabilior eſt, q nec paupertate ſuperatus eſt, vt iniquum aliquid faceret, & ſi quidem pauperem iuſtum famis neceſſitate compulſi pretio vendidiſſent, eſſet aliqua ſceleris excuſatio: nunc autem pro re viliſſima, calciamentis, quibus puluerē calcant, & fimum, pretioſam animam hominis vendiderunt. Iſti iuxta LXX. *ἐκονδύλιζον εἰς κεφαλὰς πτωχῶν*, id eſt, pugno percutiebant in capita pauperum. Secundū Hebraicum conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum, & in tantam eleuantur ſuperbiam, vt nolint cum hominibus ambulare, ne paruum videretur hoc facinꝰ, filius & pater ad vnam ingreſſi ſunt puellam, vt nomē Dei ſanctum violarent. Quidquid ergo fit turpiter ad Dei refertur iniuriam, qui dicit: *per vos nomen meum blaſphematur in gentibus*: hoc eſt, quod & Apoſtolus ſcribit ad Corinthios: *Omnino auditur in vobis fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter gentes quidem, ita vt vxorem patris habeat aliquis. Et vos inflati eſtis, & nō potius luxiſtis, vt tollatur de medio veſtrum qui hoc opus fecit.* Crebro euenit, vt filius patris ſui vxorem, ſocer polluat nurum, quod in lege vtrumq; prohibetur: *Turpitudinem patris tui non reuelabis. & turpitudinem nurus tuæ non diſcooperies.* Habet itaque & litera vtilitatem maximam, ſi ſeruetur. Et quia omne flagitium, ſi terminū pudoris exceſſerit, crimina auget criminibus, & ſemper ad deteriora procedit: etiam ſup veſtimentis oppigneratis accubuere decem tribus iuxta omne altare: q ita interpretātur Hebræi: Super veſtimētis eorū, q ad idola ire nolebāt, & quæ vi extorſerant epulantes, in idolio accubabant. Secundū LXX. autem tantus erat contēptus in Deum, vt veſtimenta ſua in quib. dormiūt. vel in quib. fornicātur, iuxta altare funibus extenderēt, & facerent *παραπετάσματα*, i. e. velamina, quo fornicantes in templo nullꝰ aſpicere poſſet: & ebrietati & libidini ſeruientes, etiā ipſum vinum q bibebant, non pprio labore, ſed de calumniis emerent: & hoc faciebant in phano Dei ſui, vt quos putabāt deos, turpitudine ac ſtupris pollnerēt. Hæc loquuntur & ſic ediſſerūt, qui ſimplicem ſequuntur hiſtoriā. Nos autē, qui & in Oſee docuimus ſub nomine Iſraelis, & Samariæ, & Ephraī. & filiorū Ioſeph (de qua tribu fuit Hieroboā, quia à regno Dauid & Hieruſalē, & tēplo Dei populū ſegregauit, hæreticos ſignificari, etiā nūc poſt Iudā & Hieruſalē, quæ interpretatur eccleſia, intelligamus ad hæreticos ſermonē dirigi propheticum, qui vendunt virum ſanctum iuſtūq; ſed pauperem pro pecunia. Vir pauper & iuſtꝰ ille eſt eccleſiaſticꝰ, qui nō habet ſcientiā ſcripturarū, ſed ſimplicitate contētus, facit mandata quæ iuſſa ſunt: de quo ſcriptum eſt: *Pauper non ſuſtinet comminationem.* Et ad Galatas: *Tantum vt pauperū memores eſſemus.* Hæc omnia hæretici pro diuitiis faciunt, & pro calciamentis, quib. calcant puluerem terræ: quia enim nō poſſunt nudis pedibus ſtare ſuper terram ſanctam (in qua ſtetit Moyſes, & Ieſus filius Naue: Vnde Apoſtoli nudis pedibus iubentur incedere ne quid mortis habeant & pellium, quæ referuntur ad carnes) ideo percutiunt in capite pauperes. Et Saluator diſcipulis præcepit: vt ſi forte, quoniam adhuc verſabātur in terra, mortale quid in eorū operib. adhæſiſſet, excuterēt puluerem de pedib. ſuis. Percutiunt autem hæretici capita pauperū (quamquā hoc in Hebraico non legitur) quia viam humilium declinauerunt. Via humilium illa eſt, q̄ dicit *Ego ſum via, vita, & veritas*: quæ nos prouocat vt ambulemus per eā, & dicit *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiā vos.* Omnes autem hæreticorū principes intumeſcunt ſuperbia, de quib. & Apoſtolus loquitur: *Ne inflatus incidat in iudicium diaboli*: qui dicit, in cœlum aſcendam, ſuper ſidera cœli ponam nidum meum, ero ſimilis Altiſſimo. Vnde & ſuperbis hæreticis Deus reſiſtit: humilibus autem eccleſiaſticis dat gratiam. Filius quoque & pater introierunt ad vnam puellam, vt violarent atq; pollnerent nomen ſanctum Dei. Patrē noſtrum eſſe populum Iudæorum, ſæpe legimus, dicente Paulo. *Nolo vos ignorare fratres, quod patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes per mare tranſierūt & omnes in Moyſe baptizati ſunt in nube, & in mari.* Et in alio loco: *Interroga patres tuos, & annunciabunt tibi: ſeniores tuos, & dicēt tibi.* Et rurſum: *pro patribus tuis nati ſunt tibi filii.* Vnde & eccleſia gētiū loquit̄: *Filii matris meæ pugnauerūt cōtra me.* Nos ergo filii ſumꝰ, & pater populus Iudæorū.

Pecca-

C — Leuit 18 b — D — Prou 13. b — Gal. 2. b — Luc 10. a — Matt. 10. b — Ioan. 14. a — Matth. 11. d — 1. Tim. 3 b — Eſaie. 14. d — Iac. 4 b — 1 Cor 10 a — Deut 32 a — Pſal 44 d — Cant 1 b.

הש׳אפים על עפר ארץ בראש דלים

HEB.

per quatuor non conuertam eum: eo quod abiecerit legē domini, & mandata eius non cuſtodierit: deceperūt enim eos idola ſua, poſt quæ abierant patres eorum: & mittam ignem in Iuda, & deuorabit ædes Hieruſalem. a Hæc dicit dominus. Super tribus ſceleribus Iſrael, & ſuper quatuor non conuertam eum: pro eo quod vendiderit argento iuſtum & pauperem pro calciamentis. Qui cōterunt ſuper puluerem terræ capita pauperū, & viam humilium declinant: & filius & pater eius introierunt ad puellam, vt violarent nomen ſanctum meū. Et ſuper veſtimētis pigneraris accubuere iuxta omne altare, & vinum

SEPT.

Super quatuor non aduerſabor eos: quia repulerunt legem domini, & præcepta illius non cuſtodierunt & decepti ſunt in vanitatibus ſuis, quas ſecuti ſunt patres eorum: & emittam ignem in Iuda, & deuorabit fundamenta Hieruſalem. Hæc dicit dominus: Super tribus impietatibus Iſrael, & ſuper quatuor non aduerſabor eos, pro eo quod vendiderit argento iuſtum, & pauperem propter calciamenta, quæ calcant ſuper puluerem terræ. Et pugno percutiebant capita pauperum, & viam humilium declinabant, & filius & pater eius ingrediebantur ad eandem puellam, vt contaminarent nomen Dei ſui. Et veſtimenta ſua alligantes funib. faciebant vmbracula

E Peccamus & ſcelus cõmittimus, quando ad obſeruationẽ ſabbati, circunciſionis iniuriam, ceremonias legis abolitæ cum parente noſtro ingredimur, quibus dicit Apoſt. *Ecce*
Gal. 5. a *ego Paulus dico vobis, quia ſi circũcidamini, Chriſt⁹ vobis nihil pro*
d ſt. Et iterum: *Qui in lege iuſtificantur, à gratia exciderunt.* Qui ita ingreditur eccleſiam, vt legem ſeruet in euangelio, iſte cum patre ingreditur ad puellam, & committit ſtuprum, & violat nomen domini. Vide qui dicunt non nocere Iud. poſt aduentũ Chriſti, ſi ita credant in dñm, vt legis quoque præcepta cuſtodiant: patrem & filiũ vna fornicatione contaminant. Sed & veſtimenta ſua ligantes funibus, velamina faciunt iuxta altare, prætendentes fidem Chriſti. Quot-
Gal. 3. d quot n. in Chriſto baptizati ſunt, Chriſtum induerunt, & veſtimenta ſua, q peccatorum funibus ligauerunt, opponunt oculis videntium, ne eorum cernãtur flagitia: vt qui altare reſpicit, ſtuprũ non ſuſpicetur. Hoc faciunt omnes hæretici ſub Chriſtiano nomine fornicantes, & erroribus ſuis atque
Matt. 21. a mendaciis obtendentes teſtimonia ſcripturarum. Vnde & Apoſtoli veſtimentis ſuis ſtrauerunt pullum aſinæ, vt mollius ſederet dominus, & ex lege ac prophetis ſtratam calcaret viam. E contrario hæretici nõ ſubſternunt veſtigiis Sal-
F uatoris veſtimẽta ſua, ſed ligant ea iuxta altare, & prendũt
[illegible] peccatis ſuis, vt bibant vinum de calumnia ſine damnato-
Deut. 32. e rum, qui ex eo q egreſſi ſunt de eccleſia damnati ſunt. Hoc vinum eſt Sodomorum, furoris draconum & aſpidum: q qui biberit, ſanari non poterit. Bibunt autem vinum non in domo Dei vbi templum eſt & Hieruſalem: ſed in domo Dei ſui, quem ſibi artifici ſermone finxerunt.

Heb. ... num damnatorum bibebant in domo Dei ſui. ᵃEgo autem exterminaui Amorrhæum à facie eorum: cuius altitudo cedrorum altitudo ei⁹, & fortis ipſe quaſi quercus: & contriui fructum eius deſuper, & radices eius ſubter. Ego ſum qui aſcendere vos feci de terra Ægypti, & eduxi vos in deſerto quadraginta annis, vt poſſideretis terram Amorrhæi: & ſuſcitaui de filiis veſtris in prophetas, & de iuuenibus veſtris Nazaræos.

Sept. ... *culo iuxta altare, & vinum de calumniis bibebant in domo Dei ſui. Ego autem abſtuli Amorrhæum à facie eorum: cuius erat ſicut altitudo cedri ſublimitas eius, & fortis quaſi quercus; & areſeci fructum eius deſuper, & radices eius deorſum. Ego eduxi vos de terra Ægypti, & circumduxi vos in deſerto quadraginta annis, vt poſſideretis terram Amorrhæorum. Et aſſumpſi de filiis veſtris in prophetas, & de iuuenibus veſtris in ſanctificationem.*

ᵇNumquid nõ eſt ita filii Iſrael, dicit dominus. Et propinabitis Nazaræis vinum, & prophetis mandabitis, dicentes, ne prophetetis.

ᶜEcce ...

a ¶ *Ego autem exterminaui, &c.*] Vos quidem vendidiſtis argento iuſtum, & pauperem p calciamentis, percutientes eius caput, ſiue conterentes in puluere capita pauperũ, & viam humilium declinaſtis in tantum vt pater & filius ad vnam introirent puellam, & violarent ſiue polluerent nomen ſanctum meũ: & veſtimenta veſtra lupanarib. & fornicatione polluta, peccatorũ vinculis nexuiſtis: ita vt in loco ſancto cõmitteretis adulterium, & ebrietati iniuſtitiam copulantes, vinum biberetis alienũ, & hoc faceretis in domo Dei veſtri. Ego aũt e contrario pro malis veſtris, q mihi reddidiſtis, vobis tribui bona, vt exterminarẽ egredientib. vobis de Ægypto ante faciẽ veſtram Seon regem Amor-
Pſal. 134. b rhæorũ: qui tam excelſus erat & fortis quaſi cedrus & quercus: & contriui eius fructum deſuper, & radices deorſum.
Deut. 29. a Ego vos eduxi de Ægypto, & per quadraginta annos lõgo ad terram ſanctã feci peruenire circuitu, vt poſſideretis terram Amorrhæi, de qua ſupra diximus, q diuiſit Moyſes
Num. 32. f filiis Ruben & Gad, & dimidiæ tribus Manaſſe: & poſt tãta beneficia etiã hoc addidi, vt de filiis veſtris aſſumerẽ mihi
[illegible] p pheras, & de iuuenib. veſtris ſiue electis facerẽ Nazaræos, quos LXX. interpretati ſunt [illegible], id eſt, ſanctificatos. Neq; vero vbi de laudib. dicitur Dei, hiſtoriæ ordo ſeruandus eſt: ſed frequenter euenit, vt quæ prima facta ſunt, extrema dicantur, & quæ nouiſſima, referantur ad prima. Quod ſeptuageſimus ſeptim⁹ pſalmus, & cẽteſimus quartus, vbi ſignorum potentia & ordo deſcribitur, docere nos poterint, & tituli pſalmorum, de quibus duo tm̃ ponamus exempla: Tertij pſalmi, & quinquageſimi primi: vbi quæ prius facta ſunt, narrantur extrema, & quæ extrema legi-
1. Reg. 21. a & 22. b mus referuntur in principio. Ante n. de Doech Idumæo
1. Reg. 15 a ſcriptũ legimus in Regum volumine (qui titulus eſt quinquageſimi primi pſalmi) quã Abſalon contra patrem ſurgeret: q in tertij pſalmi titulo prænotatur. Iraq; & Amor- G
rhæus nouiſſimus exterminatus eſt ſiue deletus, quod nunc primum refertur: & quod aſcẽdere eos fecit de terra Ægypti & reduxit in eremum per quadraginta annos, in principio factum legimus: quæ hic dicuntur ordine commutato. Prius ergo quàm educeret nos Deus de terra Ægypti, de fornace ferrea, exterminauit ante faciẽ noſtram Amorrhæum: qui dicitur amarus, ſi- אמרי
ue [illegible], id eſt, loquens ſiue famoſus, & frequenti ſermone celebratus. Hic autem Amorrhæus, & rex Amorrhæo- [illegible]
rum, appellatur Seon, arbor infructuoſa & ſterilis, nõ quo fructus non faciat, ſed malos afferat fructus, de quibus dicitur: *Omnis arbor, quæ non facit* Matt. 3. c & 7. c
fructus bonos, excidetur & in ignẽ mittetur. Et de pſeudoprophe- Ibid. 12. b
tis legimus: *Qui veniunt in veſtimentis ouiũ, & intus ſunt lupi rapaces: ex fructib. eorũ cognoſcetis eos*: malis videl. fructibus. Siue igitur fructum nõ faciat, ſiue faciat, ſed non bonum, infructuoſa arbor appellatur. Iſte Seon de quo ſcriptum eſt: *Iam* Luc. 3. b
ſecuris ad radices arborum poſita eſt: q a infructuoſa arbor fuit, domino percutiente, ſucciſus eſt: cuius altitudo cedrorum altitudini cõparatur, de quibus legimus: *Vidi impium exal-* Pſal. 36. g
tatum & eleuatum ſicut cedros Libani: tranſiui, & ecce non erat, & H
quæſiui eum, & non eſt inuentus locus eius. Et pulchre tranſiſſe Exod. 3. a
ſe dicit: quia et qui tranſit de ſæculo dicere poteſt: *Tranſiens videbo viſionem hanc magnã*: aufertur cedrus, & locus ſuperbiæ non poterit inueniri. Fortitudo quoque eius quaſi quercus, arboris duriſſimæ atq; fortiſſimæ: Ex cuius vocabulo Philo vir diſertiſſimus Hebræorum Eſau appellatum עשו
putat [illegible], i. e. quercinũ & roboreum: licet & Eſau poſſit [illegible], i. e. factura intelligi vt ad mala opera referatur. De hoc forti atq; robuſto dominus loquitur in euangelio: *Cum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt omnia quæ* Luc. 11. c
poſſidet. Si autem fortior illo ſuperueniens vicerit eum, vniuerſa arma eius auferet, in quibus confidebat, & ſpolia eius diſtribuet. Nobiſq; præſtitit dñs, vt fructus huius Amorrhæi Seon (quem interpretari infructuoſam arborem diximus) quia mali erant, cõtereret deſuper, & auferret: ne quis bonos æſtimãs, comederet & periret. Radices quoq; illius ſuccidit atque cõminuit, vt nihil poſtea malæ arboris pullularet. Ipſe dñs fecit nos exire de ſæculo, & per annos quadraginta (qui numerus ſemper afflictionis & ieiunij, luctus & doloris) per tribulationes & anguſtias peruenire in terram ſanctam: vt poſſideremus primum terrã Amorrhæi, & illius quondam regio fieret noſtra poſſeſſio, & poſtea ſuſcitaret de filiis noſtris prophetas, oẽs ſanctos viros, qui acceperunt ſpiritum prophetalẽ: de quib. in prima epiſt. ad Corin. plenius legi- 1. Cor. 14. a
mus: Et de iuuenib. noſtris vel electis aſſumeret Nazaræos & ſanctificatos: qui Deo animas ſuas immolantes, vinum quod inebriare poteſt, & ſtatum mentis euertere, non attingunt: vt habeant comam Samſon in cuius capite (quia Iud. 16. d
caput viri Chriſtus eſt) fortitudo & victoria conſiſtebat.
b ¶ *Nunquid non eſt ita, &c.*] Me vobis tanta pſtante beneficia, vt aduerſarios veſtros interficerẽ, & terram eorum vobis traderẽ, & de filiis veſtris ac iuuenib. prophetas eligerẽ, & Nazaræos, meoq; cultui cõſecrarem: Nunquid poteſtis dicere q iſta non fecerim, & meam erga vos clementiam, per q viuitis, denegarem? Qui in tantam rabiem prorupiſtis, vt inebriaretis Nazaræos meos vino: quib. lege præce- Num. 6. a
ptum eſt, vt omne q inebriare poteſt, non bibant, & prophetis mandaretis, ne in meo nomine pphetarent: Quod & Amos pphetæ quẽ nunc habemus in manibus, præcepit Infr. 7. c

A Amaſias ſacerdos Bethel: & Hieremiæ à rege mandatum
Hier 38.f eſt, ne verbis domini loqueretur ad populum, intantum vt etiam ſermones eius ignibus concremaret. De hoc loco hæreſim ſuam Tatianus Encratitarum princeps ſtruere ni-
Num 6. b titur, vinum aſſerens non bibendum, cum & lege præceptum ſit ne Nazaræi bibant vinum, & nunc accenſentur à prophetia, qui propinent Nazaræis vinum. Qui ſi literam ſequuntur in omnibus & Iudaicas fabulas eccleſiis ingerunt Chriſti, ergo & comam nutrire debent, & vuã paſſam ac viridem non comedere, & ſuper matre & patre mortuis non ingredi: & ſi forte hęc fecerint, & fuerint humana vel fragilitate vel neceſſitate ſuperati, radant capita, & irriti ſint omnes dies conſecratio-
Eſaia 1. f nis & laboris eorum. Quod ſi hęc non faciunt, neq; poſſunt more Iudaicorum cauponum miſcere aquam vino, vmbras veritati euangelij gratiæ, legis neceſſitatem: ebrietatem illam intelligãt, qua curis ſæcularib. inebriant & obruitur animę vigor, & illos prophetis mandare dicentes, Ne prophetetis: qui liuore ſuperati, prohibent eruditos viros doctrinæ proferre ſermonem. Et di-
Eſaia 6. c cente domino: *Vade, & dic populo huic*: illi ecõtrario iubent, ne loquatur in nomine domini: maximeque ſi ille qui doceat, non turpi lucro, & gloriæ atque iactantiæ, ſed vtilitati legentium, audientiumque prouideat.

HEB.

• Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtũ fœno: & peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutẽ ſuã, & robuſtus non ſaluabit animã ſuam, & tenens arcum nõ ſtabit, & velox pedib. ſuis nõ ſaluabitur, & aſcenſor equi nõ ſaluabit animam ſuam, & robuſt⁹ corde inter fortes, nudus fugiet in die illa, dicit dominus.

SEPT.

Quapropter ecce ego voluam ſubter vos ſicut voluitur plauſtrum plenum ſtipula: & peribit fuga à curſore, & fortis non obtinebit fortitudinem ſuam: & pugnator non ſaluabit animã, & ſagittarius non ſuſtinebit, & velox pedibus ſaluari non poterit, & eques non ſaluabit animam ſuam, & robuſtus corde inter fortes, nudus fugiet in die illa, dicit dominus.

CAP.

7 a¶ *Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrũ onuſtum fœ-*
B *no: & peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem ſuã: & robuſtus non, &c.*] Me vobis præſtante beneficia, & educente vos de terra Ægypti, & interficiente ante faciem veſtram Amorræum, vt poſſideretis terram eius, & ſuſcitante de filiis veſtris prophetas, & de iuuenibus veſtris Nazaræos, vos inebriabatis Nazaræos meos vino, & prophetis dicebatis, ne prophetetis. Idcirco, ſicut plauſtrum ſtipulę vel fœni onere prægrauatum, ſtridore & ſonitu longe exululat, ſic ego peccata veſtra vltra nõ ſuſtinens, & quaſi ſtipulã
3 Reg 11 g tradens incendio, clamabo & dicã: *Peribit fuga à veloce*: quẽ Hebræi Hieroboam filiũ Nabath intelligunt, qui prius in
Ibid. 15 & 16. Ægyptum fugerat. Hic autem non ipſos principes, ſed domos eorum & ſobolem accipiamus. *Et fortis non obtinebit virtutem ſuam*: fortẽ Baaſan interpretantur, qui fuit ad bel-
4. Reg. 9. c la promptiſſimus: *Et robuſtus non ſaluabit animam ſuam*: hunc hic Amri ſentiunt. Et tenens arcum, non ſtabit ſiue ſuſti-
16 d 15 d nebit de Iehu filio Namſi: qui Ioram regem Iſrael ſagitta percuſſit, dictum putant. *Et velox pedibus ſuis non ſaluabitur*:
Ibid. c Manahen intelligunt: qui fruſtra feſtinans regi Aſſyriorũ dona dixerit. Et aſcenſor equi qui nõ ſaluabit animã ſuam: hunc Phacee filium Romeliæ interpretantur, qui iuncto Aram, id eſt Syro, ſub rege Achaz Iudææ multa vaſtauit.
Ibid. 17 & 18. e n *Et robuſtus corde inter fortes nudus fugiet in die illa, dicit domin⁹*: Solus Oſee, qui vltimus rex decem tribuum fuit, & errantem populum ad Dei cultum reuocare conatus eſt, quaſi nudus egreditur de incendio. Nudum aũt vocat, quia ſub ipſo decem tribus captæ ſunt. Hoc Hebræi autumant, & ſicut nobis ab ipſis traditum eſt, noſtris fideliter expoſuimus. Nunc aũt ad noſtra redeamus: Voluere ſe ſubter eos ſicut plauſtrum comminatur Deus feno vel ſtipula ꝓgrauatum: vt quia frumentum nõ habent quod in horrea condatur fœnum eorum & ſtipula incendio concremetur. Hoc
Pſal. 128 Eſaia 24 b n eſt fœnum de quo propheta dicit: *Fiant ſicut fœnũ ædificiorũ quod priuſquam euellatur exaruit*. *Et omnis caro fœnum*. Stipula autem illa eſt, ſuper cuius incendio flebiliter propheta cõ-
Mich. 7. a plorat, dicens: *Heu mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit ſtipulã in meſſe, & ſicut racemos in vindemia*: cum non ſit botrus ad manducandum primitiua. Heu mihi anima, quia periit reuertens de terra, & qui rectum faciat in hominibus non eſt: omnes in ſanguine iudicantur, & reliqua. Hoc eſt fœnum, & ſtipula: de qua & Apoſtolus loquitur: Ligna, fœ- C
num, ſtipula: vniuſcuiuſque opus manifeſtum fiet: quo- 1 Cor. 3. c
niam in die domini in igne reuelabitur. Plauſtrumque quo voluitur illud eſt, de quo in Eſaia legimus: *Conculcabitur Moab ſub eo, ſicut conculcatur area in plauſtris*. Et in alio lo- Eſaia 25. d Ibid 41. d
co: *Ponam*, inquit, *te ſicut rotas plauſtri nouas cum ſerratum dentibus: & contriues montes, & comminues colles*; & poſtquam montes colleſque contriueris, peribit fuga de veloce, dicente 1. Cor. 9 b
Paulo: *Neſcitis quia hi qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, vnus autem accipit brauium?* Et in alio loco: *Currebatis bene: quis vos impediuit non acquieſcere veritati?* Vnde & de ſe ipſo Gal 5 a
mens ait: *Non quia iam acceperim, aut perfectus ſim: ſequor autem ſi apprehendam, in quo & apprehenſus ſum à Chriſto*. Hæc vniuerſa Philip. 3 c
faciebat, ne periret fuga à veloce: quamobrem cum iam perueniſſet ad calcem, & accepiſſet brauium victoriæ, ſecurus aiebat: *Certamen bonum* 2. Tim 4 b
certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui: de cætero repoſita eſt mihi iuſtitiæ corona, quam reddet mihi dominus in illa die iuſtus iudex: non ſolum autẽ mihi, ſed & omnibus, qui diligunt aduentum eius. Si gradu concito fugerimus, peccatum nos apprehẽdere non valebit: ſin autem ligauerit malitia pedes noſtros, loquemur cum propheta
ad Deum: *Quo ibo à ſpiritu tuo, & quo à facie tua fugiam?* De Pſal. 138. b
maris curſoribus Apoſtolus loquitur: *Non volentis, neque currentis, ſed miſerentis Dei*. Sequitur: *Et fortis non obtinebit virtutem ſuam*: non quo fortis ſit, ſed quo fortem eſſe ſe ia- Rom. 9. c
ctet: Siue qui confidit in fortitudine ſua, & non in Dei miſericordia: iuxta illud quod ſcriptum eſt: *Perdam ſapientiam ſapientium, & intelligentiam prudentium reprobabo*, non D 1. Cor. 1. a
quo perire poſſit vera ſapientia, & veritatis intelligentia reprobari: ſed quo eorum pereat ſapientia, qui apud ſe videantur eſſe ſapientes, & in ſua eruditione confidunt. Robuſtus quoque ſiue pugnator qui non ſaluabit animam ſuam ille eſt, qui nequaquam Apoſtoli poſſidet armaturam; habens ſcutum, ſed non fidei: accinctus lumbos, ſed non in veritate: indutus lorica, ſed non iuſtitiæ: Epheſ. 6 c
portans gladium, ſed non ſalutis huiuſcemodi pugnator non ſanctificat prælium, nec domini poteſt bella bellare, contra veritatem dimicans pro mendacio. Talis pugnator non poteſt dicere: *Benedictus dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum. Miſericordia mea, & refugium meum*. Habent & ſagittarios hæretici, Pſal. 143 a
qui fruſtra tendentes arcum, ſagittam domini ſuſtinere non poterunt, qui loquitur per Eſaiam: *Ego autem ſicut ſagitta electa in pharetra domini*. Iſti ſunt ſagittarii, de quibus Pſal 49 a Pſal. 10 a
& Dauid canit: *Ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt ſagittas ſuas in pharetra, vt ſagittent in obſcuro rectos corde*. *Et velox* (inquit) *pedibus ſuis non ſaluabitur*: qui propter acumen ingenij diſcurrit per teſtimonia ſcripturarum, & oratorum eloquentiã, vel ſophiſmatibus dialecticorum opprimere nititur veritatem: & in eo præpedietur & corruet, qui non in Deo, ſed in ſuis pedibus confidit. Aſcenſor quoque equi non ſaluabit animam ſuam qui ignorat dictum per prophetam: *Fallax equus ad ſalutem*. Et neſcit ſcriptum eſſe: *Mortificauerunt omnes qui aſcenderunt equos*. Hic Pſal 32. c Iſai 75 a Ibid. 19 b
non ſaluabit animam ſuam, ſed periens audiet: *Hi in curribus, & hi in equis: nos autem in nomine domini Dei noſtri inuocabimus: Iſti impediti ſunt & ceciderunt, nos autem ſurreximus & erecti ſumus*. Robuſtus etiam corde inter fortes nudus fugiet. Qui locus dupliciter exponi poteſt. Vt aut ideo poſſit euadere, quia expoliauit ſe veterem hominem, & pelliceas tunicas peccatorum, & nulla fuit ſarcina prægrauatus; aut econtrario, quia nudus eſt & Chriſti perdidit veſtimentum, de quo in Apoſtolo dicitur: *Induite vos Chriſtum Ieſum*. Et in alio loco: *Siquidem induti, non nudi inueniemur*. Rom. 13. b 2. Cor. 5. a

E Nihil ei proderit fortitudo ſua, ſed in die prælij atq; certa
minis fugiet perſequentes, & abſque armatura Apoſtoli
reſiſtere non valens, hoſtibus terga præbebit.

CAPVT III.

A Vdite verbum, &c.] Ad filios Iſrael propheralis ſermo
dirigatur, & qui ſint iſti
filij Iſrael, ſequēs verſus oſtē-
dit: Super omni (inquit) co-
gnatione q̄ eduxi de terra Æ-
gypti: quod non ſolum in de-
cem tribubus, ſed in omnibus
duodecim, addentes Iudā &
Beniamin, debemus accipe-
P ī re. Omnes n. de terra Ægypti
eduxit, & ait: *Tantummodo* (ſi-
ue vt Symmachus interpreta-
tus eſt) *Solos vos cognoui ex omni
bus cognationibus terræ.* Et quia
ſolos vos cognoui, q creator
ſum omniū, & vos habui pe-
culiarem populum meum: id-
Sap 6.a circo ſuper ſolos vos, omnia
peccata veſtra reſtituam: *Po-
tentes* enim *potenter tormeta pa-
tientur*: qui autē minimus eſt,
Ezech. 9.c dignus eſt miſericordia. Et in
1. Pet. 4.a Ezechiele legimus: *A ſanctis
meis incipite:* Et iudicium Dei
de domo eius dicitur habere
principium. Hoc interim iux-
ta hiſtoriam dictum ſit: cęte-
rum quia auditus in ſcripturis
ſanctis, non ſolum iſte accipi-
tur, quem auribus carnis accipi-
mus, ſed etiā ille, de quo dn̄s
Luc 5.b ait: *Qui habet aures audiendi, au-*
Exod. 20.e *diat.* Vnde & omnis populus
F videbat vocem Dei: ꝓprie ad
eos ſermo ſit domini, qui ſen-
Exod. 3. ſu vident Deum: quos eduxit
de terra Ægypti & de poteſta-
te Pharaonis (vt nequaq̄ luto
& paleis deſeruirēt, extruen-
tes Ægyptias ciuitates) &
quos ex omnibus tribubus ter-
Gal 4.b ræ cognouit, dicēte Apoſtolo:
Nunc aūt cognoſcētes Deum, magis autē cogniti à Deo. Et in alio
1.Cor. 14.g loco: *Qui ignorabat, ignorabitur.* Nō ergo oēs cognouit Deus,
ſed eos qui eius cognitione ſunt digni: loquens in euange-
Luc. 13.f. lio: *Recedite à me operarij iniquitatis, neſcio vos*: In eo n. quod
operarij iniquitatis ſunt, ignorātur à Deo: idcirco, inquit:
Hebr 12.b Quia ſolos cognoui, & meos habui, viſitabo ſuper vos oēs
iniquitates veſtras. *Quem diligit dominus, corripit, & caſtigat o-
mnem filium quem recipit.* Et pulchre dixit: *Viſitabo*, & nō per-
cutiam: quia plaga Dei viſitatio eſt, atq; curatio. *Et omnes*
בּצִּיתָם (inquit) *iniquitates* ſiue *peccata viſitabo*: nequid impercuſſū
remaneat, nequid non recipiat ſanitatem.

b ¶ *Numquid ambulabunt duo pariter, &c.*] Legi in cuiuſdā
commentariis, rem difficilem perſuadere cupientis: octo
ſceleribus, impietatibus atque peccatis primum Damaſci:
ſecundo Gazæ & cęteris vrbibus Palæſtinæ: tertio Tyri:
quarto Idumææ, id eſt, Edom: quinto filiorum Ammon:
ſexto Moab: ſeptimo Iudæ: hoc eſt duabus tribubus: octa-
uo, q vltimum eſt, Iſraeli, id decē tribubus totidem com-
minationes nunc redditas: & primam primæ, id eſt, Da-
maſci: ſecundam ſecūdæ, id eſt, Gazæ, & reliquas reliquis
reſpondere: Quod vtrū verum ſit, nouerit ipſe qui ſcripſit.
Alius autem putat ſex exempla propoſita, duorum pariter
in via ambulantium, & leonis rugientis in ſaltu, & catuli
leonis dantis vocem ſuam cum aliquid apprehenderit, &
auis captæ ab aucupe, & laquei qui in terra defigitur ad ca
piendam prædam, & tubæ in ciuitate clangentis, hiſq; ex-
emplis redditā ſimilitudinē: vt quomodo ſuperiora cau-
ſam habent, & non fiunt, niſi illa ꝓceſſerint: ſic nullum in
ciuitate accidere malum, q domino ꝓcipiente nō factum
ſit. Sunt qui primum exemplū æſtimant continere doctri- G
nam, quia non poſſint duo pariter ambulare: niſi ſibi an-
te conſenſerint in eum qui fecit vtraque vnum, & *medium
parietem maceriæ deſtruxit, & duos condidit in ſemetipſo in vnum nouum ho-* Epheſ. 2.e
minem: fecitq; inter eos pacem, & copulauit vinculo cha-
ritatis vt cū fuerint ſimul duo,
poſtulent à patre & impetrent
quidquid rogauerint. Hæ ſunt
duæ virgæ, quæ ſibi in Eze- Ezech. 7.e
chiele copulantur: & duo po-
puli circūciſionis & gentium:
de quibus ad Heliam loqui-
tur dominus: *Reliqui mihi ſeptē* 3 Reg 19.d
millia virorum, qui non curuaue-
runt genu ante Baal. Et in alio Eſaia. 65.a
loco De⁹: *Inuētus ſum, ait, ab his
qui me non quærebant: apparui eis
qui me non interrogabant.* Cum
autem duo redacti fuerint in
vnum, adhærebunt domino,
& fiēt vnus ſpiritus: *Qui enim* 1.Cor 6.d
adhæret domino, vnus eſt ſpiritus.
Iſti ergo duo qui ſibi conſen-
tiunt, & in via Chriſti pariter
ambulant, nullius aduerſa-
riorum poſſunt impetū per- 1. Pet 5.e
timeſcere. Quod ſi diſcordia
ſeparentur, ſtatim eos leo ru-
giens inuadet: de quo & Pe-
trus ait: *Aduerſarius veſter dia-
bolus tamquā leo rugiens circuit,
quærens quem deuoret.* Qui leo
rugiens, non verſatur in agris
conſitis, non in vineis, non in
oliuetis, nec inter ligna po-
mifera, quæ laudant Deum:
ſed vbi ſiluæ ſunt & inculta H
humus, & beſtiæ commoran-
tur & non ſolum leonis pate-
bunt morſibus, ac apprehen-
det eos catulus leonis, & du-
cet ad cubile ſuum, fugiens
lucem, & pergēs ad tenebras.
Omnis enim *qui peccat*, amat te- Ioan. 3.e
nebras, *& odit lucem*: de quib.
& in pſalmo legimus: *Poſuiſti* Pſal. 103.e
*tenebras, & facta eſt nox: in ipſa pertranſibunt omnes feræ ſiluarū:
Catuli leonum rugientes, vt rapiant, & quærant à Deo eſcam ſibi.*
Quærit enim catulus leonis non eam prædam q̄ poſſidet,
quæ ſuæ eſt poteſtatis: ſed vt de eccleſia Chriſti rapiat: de
quo & in Habacuc ſcribitur: *Eſca eius electa.* Tertia pœna Habac. 1.d
eſt eorum quos diſcordia ſeparauit, vt perdant alas quibus
prius ſublimiter ferebantur, & de cœlis in terram cor-
ruant, teneantur ab aucupe, qui melius dicitur ἰξευτής,
eo quod hæretote viſco, aues liberas capiat: quæ propria
voluntate ad terrena deſcēdunt: de quibus in Prouerbiis Prou. 1.b
ſcriptum eſt: Non iniuſte tenduntur retia auibus: Iuſta e- 19.a
nim ruina eſt peccatorū. Qui cum habuerint alas colum-
bæ, & per aerem volitare debuerint, pondere peccatorum Pſal 123.a
ad terrena depreſſi ſunt, & in vitio ſuo adhæſerūt viſco: de Rom 16.e
quo & in Apoſtolo legimus: *Qui adhæret meretrici, vnum cum
ea corpus efficitur.* Quarta pœna eſt diſcordātium, vt capian-
tur laqueo: qui non in cœlo poſitus eſt, ſed in terra: de quo,
quod euaſerit, ſanctus gloriatur & dicit: *Anima noſtra ſicut
paſſer erepta eſt de laqueo venātium, laqueus contritus eſt, & nos* Pſal. 139.b
liberati ſumus. Iſte eſt contritus laqueus, de quo Apoſtolus
loquitur ad credētes: *Deus conteret ſatanam ſub pedibus veſtris* Philip 4.b
velociter. Rurſumq; in Dauid legimus Iuxta ſemitam ſcan-
dalum poſuerunt mihi. Non enim poſſunt decipere ſim-
plices quoq; credentium, niſi nomen Chriſti ꝓpoſuerint,
vt dum putamus nos Chriſtū inuenire, pergamus ad An-
tichriſtum. Quinta pœna eſt eorum qui reliquere pacem,
quæ exuperat omnem ſenſum, & q̄ dominus pergens ad
patrem, Apoſtolis dereliquit, dicens: *Pacem meam do vobis,
pacem meam relinquo vobis*, vt in ciuitate domini conſtituti,

CAPVT III.
HEB.

AVdire verbum, quod locutus eſt dn̄s ſuper vos, filij Iſrael: ſuper omni cognatione, quam eduxi de terra Ægypti, dicens. Tātummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ, idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras. b Nūquid ambulabunt duo pariter, niſi conuenerit eis? Numquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædam? Numquid dabit catulus leonis vocē de cubili ſuo, niſi aliquid apprehenderit? Numquid cadet auis in laqueum terrę abſq; aucupe? Numquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit? Si clanget tuba in ciuitate, & populus nō expaueſcet? Si erit malū in ciuitate quod dominus non fecerit? Quia non faciet dn̄s Deus verbū, niſi reuelauerit

CAP. III.
SEPT.

AVdite verbū hoc, quod locutus eſt dominus ſuper vos, domus Iſrael, & contra omnem tribum, quam eduxi de terra Ægypti, dicens. Veruntamen vos cognoui de vniuerſis tribubus terræ: idcirco vlciſcar ſuper vos omnes malitias veſtras. Si ambulabunt duo ſimul omnino, niſi cognouerint ſe? ſi ructabit leo de ſaltu ſuo prædam non habens? ſi dabit catulus leonis vocem ſuam de cubili ſuo omnino, niſi aliquid rapuerit? Si cadet auis ſuper terram ſine aucupe? ſi deponatur laqueus ſuper terram, niſi aliquid apprehenderit? Si clanget tuba in ciuitate, & populus non timebit? ſi erit malitia in vrbe, quam dominus non fecit? Quia non faciet dominus Deus aliquid, niſi reuelauerit eruditionem ſuam

HEB.

lauerit ſecretum ſuum ſeruos ſuos prophetas. Leo rugiet, quis nō timebit? Dn̄s Deus locutus eſt, quis nō prophetabit? a Auditum facite in ædib' Azotis & in ædib. terræ Ægypti, & dicite: Congregamini ſuper montes Samariæ, & videte inſanias multas in medio eius, & calumnias patiētes in penetralibus eius. Et neſcierunt facere rectum, dicit dn̄s theſaurizantes iniquitatem & rapinas in ædibus ſuis. b Propterea hæc dicit dn̄s Deus: Tribulabitur & circuietur terra, & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes

SEPT.

ſuam ad ſeruos ſuos prophetas. Leo ructabit, & qui non timebit? Dominus Deus locutus eſt, & quis non prophetabit. Annuntiate regionibus in Aſſyriis, & in regionibus terræ Ægypti, & dicite: Congregamini ſuper montem Samariæ, & videte mirabilia multa in medio eius; & oppreſſionem in ea. Et ignorauit quæ futura ſint coram ea, dicit dominus, qui theſaurizant iniquitatē & miſeriam in regionibus eorum. Propterea hæc dicit dominus Deus: Tyrus & in circuitu terra ſua deſerta erit, & detrahet de te fortitudinem tuam, & diripientur

A tubæ ſonitu terreantur. Quidquid n. in ſcripturis ſanctis dicitur, tuba comminans eſt, & grandi voce aures credentium penetrans. Si iuſti ſumus, per tubam Chriſti ad beatitudinem prouocamur ſi peccatores, audimus quæ ſimus tormenta paſſuri. Malum autem quod dn̄s facit in ciuitate non cōtrariū eſt virtuti, ſed afflictio & cruciatus: de quo legimus: *Sufficit diei malitia ſua*, i.e. tribulatio & anguſtia. Et in propheta legimus: *Ego Deus qui facio lucē, & tenebras: qui facio pacem & condo mala*: Sicut n. tenebræ contrariæ ſunt luci & diei, ſic & paci bellum contrarium eſt ꝙ non per ſe malum eſt, ſed malū videtur his eſſe q ſuſtinent. Et vt ſciamus in ſcripturis ſanctis malitiam interdum non contrariā virtuti accipi, ſed afflictionē, pœnaſq; & anguſtiam, vnum adhuc de Iona ſumamus exemplum: *Et vidit Deus opera eorum, quia conuerſi eſſent à ſuis viis peſſimis, & pænituit eum ſuper malitia, quam locutus eſt vt faceret eis.* Malitia vtiq; ibi ſubuerſio Niniuitarū eſt, q̄ per prophetā Deus fuerat comminatus, & non virtuti contraria, quæ ad peccatum pertinet: pro quo cōminabatur tormēta peccantib. Sequitur: *Non faciet dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuū*, ſiue *correptionem ſuam ſeruis ſuis prophetis*. non quo omnia Deus

[margin: רעה — Matt. 6. d — Eſai. 45. b — Ion. 3. d — סודו]

B reuelet prophetis, quæ in cælo faciat, vel ante iam fecerit, ſed quæ facturus in terris ſit. Reuelauit Noe ſeruo ſuo ꝙ eſſet inducturus diluuium. Reuelauit Abraham & Loth ſeruis ſuis, ꝙ euerſurus eſſet Sodomam & Gomorram, Adamam & Seboim. Reuelauit Ioſeph interpretationem ſomnij ſeptem annorum famis in Ægypto, & Ionæ prophetæ ſubuerſionem Niniue, vt qui audirent ventura ſupplicia, aut agerent pœnitentiam, & tormenta vitarent, aut cōtemnentes iuſtius punirentur. Ita & nunc dn̄s reuelat per Amos ſeruum ſuū & prophetam, quid facturus ſit decem tribubus, vt ſi fuerint ad meliora conuerſæ, & idola deſeruerint, de imminenti periculo liberentur. Et nota ꝙ clemens & benignus Deus ſemper futura prænuntiat, ne cogatur inferre ſupplicia. Et ꝙ hæretici calumniātur in creatore, quaſi ſeuero & truculento crudeli, & tantum iudice (eo quod nullū ſit malum in ciuitate, quod ille non faciat) hos nos referimus ad magnitudinem miſericordiæ, ꝙ non inferat pœnas niſi ante prædixerit. Qui autem prædixit, nō vult punire peccantes. *Leo*, inquit, *rugiet, & quis non timebit? Dominus Deus locutus eſt, quis non prophetabit?* Quis in hoc loco non pro impoſſibili, ſed pro raro accipitur. Ille enim non timebit, & ille non prophetabit, qui propter duritiā ſuam audire contempſerit. Et eſt ſenſus iuxta hiſtoriam. Si ad leonis vocem omnia contremiſcunt: & cuncta animantiū natura terretur, nos iubente Deo vt loquamur, & annunciemus populo ventura ſupplicia, non prophetabimus. nō loquemur? Scio quendam in ſuis ſcriptum commentariis reliquiſſe, leonem rugientem diabolum intelligēdum. & rugientē his qui perituri ſunt. Deum aūt qui loquatur per prophetas, referendum eſſe ad dominum Saluatorem, vt quomodo illi in malam partem audiunt leonis rugitum, & capiuntur in mortem, ſic ſancti in bonam partem dominum præcipientem audiant & ſaluentur.

[margin: Gen. 6. b — Ibid. 18. e — Ibid. 41. d — Ion. 3. d]

a ¶ *Annunciate in ædibus Azoti*, &c.] Supra diximꝰ Amos prophetam ſpecialiter, imo magnam voluminis partem ad decem tribus, quæ appellantur Iſrael, & Ephraim: & Samariam prophetare. Itaq; etiam nunc iubetur, vt annuntiet Azoto & terræ Ægypti, quæ ſequuntur. Pro Azoto neſcio quid volentes Lxx. ἀσσυρίοις poſuerunt, cum Azotus lingua

[margin: Sup. 1. d]

C Hebræorum appelletur a אשדוד, Aſſyrij b אשור. Pro ædibus quoque quæ dicuntur c ארמנות, verterunt χώρας, i.e. regiones. q̄ vocantur d ארצות, & nihil in verbo ſimilitudinis habent. Dicite, inquit, vt congregentur oēs gentes, quæ in vicino ſunt, & videāt ſcelera Iſrael, ne iniquū putēt Dei eſſe iudicium: quomodo ſi diceret: prius videte q̄ faciāt, & tunc meā ſententiam comprobate. Pulchreq; intulit: Super montes Samariæ, vel ciuitatis quæ nunc Sebaſte, tūc Samaria vocabatur, vel vniuerſę prouinciæ, quæ in montuoſis ſita eſt: & videre inſanias multas in medio eiꝰ, vt pro Deo adorent vitulos, & immolēt filios ſuos: nec hoc ſcelere contēti, calumnientur pauperes in penetralib. ſuis & omnino rectū facere neſciunt, theſaurizātes ſibi non aurum & pecunias q̄ interdū labore quęruntur, ſed iniquitates & rapinas in ædib. ſuis: vt quia deſerto Dei cultu adorauerunt idola, tradat *eos Deus in reprobum ſenſum, vt faciāt quæ non conueniunt*. Et quia ſemel iuxta leges tropologię, Samaria refertur ad hæreticos, qui cuſtodes mandatorū Dei eſſe ſe mentiuntur, præcipit ſermo diuinus, vt in gentib. ꝓdicent, quæ nō habent notitiam Dei: in quarum doctrina ignis exurēs eſt, & tribulatio & anguſtia: vt conſiderent falſam Samariam, & aſcendant ad montes ſuperbiæ eius, & videant multas inſanias in medio ciuitatis, dū vnuſquiſq; fingit ꝙ voluerit, & adorat figmentū ſuum: vt Marcion bonū Deū & otioſum. vt Valentinus αἰῶνας triginta, & extremū Chriſtum, quē appellat ἔκτρωμα, i.e. abortiuū, vt Baſilides, qui omnipotentē Deum portētoſo nomine appellat ἀβραξας, & eundē ſecundū Græcas literas, & annui curſus numerū dicit in ſolis circulo contineri: quē ethnici ſub eodē numero aliarum literarū vocant μίθραν, Et iberæ ineptiæ in balſamo barbeloq; mirantur. Nonne hæc inſaniæ ſunt, & multę inſaniæ: vnoquoq; fingente, ꝙ in animum eius inciderit? Calumniam quoq; patiuntur in penetralibus eius: ſiue opprimuntur ſimplices quiq; credentiū, dum ſub nomine veritatis colunt mendacium, & omnino rectum facere neſciūt, quia perdidere ſemitam veritatis, nec credunt in eo qui dicit, *Ego ſum veritas*. Et theſaurizant ſibi dogmata iniquitatis, & rapiunt atq; concludūt in ædib. ſuis, quos potuerint falſo errore decipere. Sin aūt placuerit, vt legamꝰ Aſſyrios (ꝙ tamen in Hebraico non habetur) dicamus hos eſſe, de quibus ſcriptum eſt: *Iudicabo ſuper ſenſum magnum, principem Aſſyriorum, qui dixit, fortitudine mea faciā, &c.* vt capiantur hæretici ab Aſſyrio. & teneantur in terra Ægypti, de qua iam venientes ad eccleſiam liberati ſunt.

[margin: a Aſdod — b Aſſour — c armenoth — d Aradoth — Rom. 1. d]

D

b ¶ *Propterea hæc, &c.*] Pro Tyro, quæ in Hebraico duabus literis ſcripta eſt e צ & f ר & appellatur g צר, quod & Aquila & Lxx. ſimpliciter tranſtulerunt. Hebræus qui me in ſcripturis ſanctis erudiuit, tribulationem interpretatus eſt, nec renuimus eius ſententiam, quia & Symmachus, qui non ſolet verborum κακοζηλίαν ſed intelligentiæ ordinem ſequi, ait, obſidio, & circundatio terræ. Pro obſidione, quæ ab eo dicitur πολιορκία fortitudo à Theodotione poſita eſt qui putauit non h צר & i צר, quod tribulatio vel Tyrus dicitur: ſed k צור legendum, quod proprie refertur ad petram duriſſimam, quæ Græce appellatur ἀκρότομος, & quam nos Latine ſilicem dicere poſſumus. Loquamur ergo de ſingulis. Lxx. dixerunt Τύρος καὶ κυκλόθεν ἡ γῆ σου, id eſt, Tyrus & per circumitum terra tua, videbaturq; pendere ſententia. Addidere ergo de ſuo ἐρημωθήσεται, id eſt, deſerta erit, nec error interpretum eſt, vbi propter verbi ambigui-

[margin: Ioan. 14. a — Eſa. 10. c — Sec. 70. — e ſade — f res — g ſor — h ſar — i ſor — k ſour]

B ambiguitatem & tribulatio & Tyrus dici poteſt. Et eſt ſenſus: Super montes Samariæ multas populus meus inſanias perpetrauit: calumniam faciens, & rectū penitus ignorans & theſaurizans ſibi iniquitaté & rapinas: Ideo tribulabitur, ſiue conteretur: & Aſſyrio exercitu terra circundabitur eorū, & detrahetur, ait exte ô Samaria, & ô decem tribus, ô quōdam populus meus, fortitudo tua & diripiētur in ædibus tuis, quę per calumniā ex miſerorum lacrymis congregaſti. Hæretici quoq; aut tribulabuntur in die iudicij, & omnis eorum fortitudo attenuabitur & diripiētur quæ habuerant de rapinis, vt liberētur populi quos deceperāt: aut certe quotidie per viros eccleſiaſticos tribulabūtur, & circundabuntur teſtimoniis ſcripturarum, & detrahetur ex eis fortitudo ſyllogiſmorū, & verborum argutiæ, quibus ſuū dogma firmauerāt. Et ædes eorum diripiētur: vt qui rapti fuerant de eccleſia, ad eccleſiam reuertantur.

Sup. 1 a a § *Hæc dicit domin*[9]. *Quomodo, &c.*] In principio Amos vbi verſiculos illos diſſeruimus: Dominus de Sion rugiet, & de Hieruſalem dabit vocem ſuam, & luxerūt ſpecioſa paſtorum, & exiccat[9] eſt vertex Carmeli: diximus illum artis ſuæ vſum eſſe ſermonibus: vt

HEB.

ędes tuę. Hęc dicit dominus. [a] Quomodo ſi eruat Paſtor de ore leonis duo crura, aut extremū auriculæ: ſic eruētur filij Iſrael, qui habitant in Samaria, in plaga lectuli, & in Damaſci grabato. [b] Audite & conteſtamini in domo Iacob, dicit dominus Deus exercituum: quia in die cum viſitare cœpero præuaricationes Iſrael ſuper eum: viſitabo & ſuper altaria Bethel, & amputabuntur cornua altaris, & cadēt in terrā. Et percutiam domum hyemalem cum domo æſtiua: & peribunt domus eburneæ, & diſſipabuntur ædes multæ, dicit dominus.

SEPT.

tur regiones tuæ. Hæc dicit dominus. Quomodo ſi auellat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: ſic auellentur filij Iſrael, qui habitant in Samaria contra tribum, & in Damaſco. Sacerdotes audite, conteſtamini domum Iacob, dicit dominus Deus omnipotens: quia in die qua vlciſcar iniquitates Iſrael ſuper eum: vlciſcar & ſuper altaria Bethel, & ſuffodientur cornua altaris, & cadent ſuper terram. Confundam & percutiam domum pinnatam ſuper domum æſtiuam. & peribunt domus eburneæ, & adiicientur domus aliæ multæ, dicit dominus.

F quia paſtor gregum nihil terribilius leone cognouerat, iram domini leonibus compararet. Iuxta hunc ergo ſenſum etiam nunc de eo, quod ſæpe videtat ſumit exemplū: & ſic decem tribuum paruas reliquias de Aſſyriorum narrat manibus eruendas, quomodo paſtor deuoratis omnibus membris, duo crura aut extremum auriculæ de leonis faucibus rapiat: poſitoque comparationis exemplo: ita, inquit, eruentur filij Iſrael, decem videlicet tribus, quæ habitabant in Samaria, in plaga lectuli, & Damaſci grabato. Quod mibi ſic explanandum videtur. Legimus in Eſaia,
Eſa. 7 a Raſin regem Aram, id eſt, Syrorum, qui regnabat in Damaſco, & Phacee filium Romeliæ regem Iſrael, inito fœdere contra Iudam veniſſe pugnātes, de quibus dominus præcepit Achaz regi Iudæ & Hieruſalem, ne timeat duos ſemiuſtos torres, quando in ſignum plenæ libertatis, virginis et & conceptus & partus oſtenditur. Filij ergo Samariæ habitant in regione & plaga lectuli, requieſcentes in Syrorum auxilio, & in Damaſci grabato, ſibi victoriam
Ibid. 8 pollicētes, vt quomodo qui feſſus eſt refocillatur in lectulo, ſic illi fractas vires vicinæ gētis auxilio roborarent. Vnde & in eodem Eſaia per typum dicitur futurorum, quod naſciturus ſit puer qui prius q̃ ſciat patrem & matrem vocare, accipiat ſpolia Samariæ, & virtutem Damaſci, quæ ſcil. contra Hieruſalem iunctis virib. dimicabāt. Pro plaga
בפאת מטה ובדמשק ערש lectuli Damaſci grabato Lxx. tranſtulerunt ἀπέναντι φυλῆς καὶ ἐν Δαμασκῷ, id eſt, contra tribum & in Damaſco: vt iuxta tropologiam referamus tribum ad Iudam, & Damaſcum ad vocationem gentium, de quibus vnus grex factus eſt domini, cuius ſæpe oues leonum feritas laniat, de quorum faucib. vix duo crura aut extremum aufertur auricu-
Matt. 10 b læ. In crure via oſtenditur doctrinarum, in aure ſacramenta dictorum. Vnde & Apoſtoli abſq; calciamentis & vlla
Luc. 8 a mortui animalis pellicula, nudis pedib. iubebantur ince-
Apoc. 2 b dere, & ad credentes dicitur: *Qui habet aures audiendi audiat.* In Apocalypſi quoque Ioannis legimus. *Qui habet aures audiat quid ſpiritus dicat Eccleſiis.* Et manifeſtius per prophe-

tam: *Ponite,* inquit ſermones *veſtros in aurib. cordis veſtri.* Hoc iter tam hæretici quam magiſtri eorum dæmones impedire feſtinant, & intexere retibus: vt in via, qui Chriſtus eſt, G corruamus. Sed ſi venerit vir eccleſiaſticus & homo Dei, & Samſon, (qui interpretatur ſol) leoné interficit: deſcen- שמשון
Iud. 14 b deſq; in inferni lacum, qui aquas refrigerat tempore niuis, tempeſtatis & hyemis, ſuffocat leonem: vt ſecuro pede, & tutis aurib. dominum ſequi, & verba eius audire valeamus.
b § *Audite, & cōteſt. mini, &c.*] Quod in principio capituli iuxta Lxx. poſitum eſt, ſacerdotes: in Hebraico non habetur: ſed pro hoc verbo legitur
l ares [l] ערש quod Aquila interpretatus eſt grabatum, & puto Lxx. ipſum verbum poſuiſſe Hebraicum: quod quidam non intel-
m ares ligentes pro [m] ערש legerunt ἱερεῖς, id eſt, ſacerdotes. Præcipit autē ſermo propheticus, vt primum audiant. deinde conteſtentur in domo Iacob, i. e. in decem tribubus, quæ dominus dixerit. Cum cœpero, inquit, viſitare præuaricationes vel impietates domus Iſrael, & ei reddere quæ meretur, & captiuitatis tempus aduenerit: tunc deſtruētur altaria Bethel, vbi erant aurei vituli, & amputabuntur cornua altaris: quod Hieroboam quoque manum extendente diruptum H
3 Reg. 13 a eſt: & ruent in terram Aſſyrio vaſtante confracta. *Et percutiam,* inquit, *domum hyemalem cum domo æſtiua:* quod ſimpliciter iuxta literam accipere poſſumus, tantarum eos fuiſſe opum, vt duplices haberent domos, hyemales & æſtiuas: quarum aliæ verſæ eſſent ad Aquilonem, aliæ ad auſtrum: vt pro varietate temporum, frigoris & caloris cœliq; temperiem prouiderent. Poſſumus domum hyemalem appellare regnum Iſrael: in qua frigus erat religionis & cultus Dei, variiq; ventorum turbines & ſæua tempeſtas: & domum æſtiuam Iudam & Hieruſalem, in qua erat templū, & offerebantur holocauſta mane & veſperi, & vigebat ca-
3 Reg. 22 lor religionis. *Et peribunt,* ait, *domus eburneæ,* quod & iuxta hiſtoriam ſtare poteſt: Legimus enim Achab regem Iſrael rantis fluxiſſe diuitiis, vt domū ſibi eburneam fecerit. Pro
בתי השן eburneis, domos dentis, id eſt, elephātinas in Hebræo inuenimus. De quib. & in quadrageſimo quarto pſalmo ſcriptum eſt: *A domibus eburneis: ex quibus delectauerūt te filiæ regum in honore tuo.* Quando viſitare cœperit dominus præuaricationes Iſrael (qui prius Deum mente cernebat viſitabit & ſuper altaria Bethel: non vnum altare, quod habet eccleſia: ſed altaria hæreticorum plurima: Tot enim habent altaria, quot ſchiſmata. Amputabit & cornua altaris, quod per ſuperbiam vnum ſe habere iactant. Cadentq; eorum cornua, id eſt, arrogātia in terram: & percutiet domū hyemalem: eos hæreticos qui laborant cōtinentia & ieiuniis,
Ξηροφαγίαις χαμευνίαις. xerophagiis, Chameuniis è quibus Tatianus eſt, & Manichæus. Et domum æſtiuam: vt Nicolaitas & Eunomianos, & veteris hæreſeos nouos ſectatores: qui propter ventris ingluuiem, omnem recipiunt voluntatem. Et peribunt domus eburneæ qui artifici dente & rhetorici nitoris ſplēdore compoſitæ ſunt. Et diſſipabuntur ædes multæ, quæ in toto orbe diſperſæ ſunt. Vna n. veritate ſurgente, multa mendacia deſtruentur. Pro domo hyemali, τὸν οἶκον τὸν περίπτερον, Lxx. tranſtulerunt, quod nos interpretati ſumus pinnatam, eo quod oſtiola habeat per feneſtras, & quaſi pinneas ad magnitudinem frigoris repellendam.

Commentarij primi in Amos finis.

A # DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM COMMENTARIORVM AMOS AD PAMMACHIVM, C

PROOEMIVM.

LEGI in quadã cõtrouerſia: imbecillitas corporis, animę quoq; vires ſecũ trahit. Ecõtrario Pau-
1. Cor 12. c lꝰ Apoſtolus: *Quãdo infirmor*, inquit, *tũc fortior ſum, & virtus in infirmitate perficitur*. Spiritus enim
Gal. 5. c contra carnem, & caro contra ſpiritum: hæc inuicem ſibi aduerſantur, ne quæ volumꝰ illa faciamꝰ. Vnde & in euangelio dicitur: *Spiritus promptus eſt,*
Matt. 26 d *caro autem infirma*. Senectus multa ſecũ & bona affert & mala. Bona, quia nos ab impudẽtiſſimis dominis liberat voluptatibus: gulæ imponit modũ, libidinis frangit impetus, auget ſapiẽtiã, dat maturiora cõſilia, & frigeſcente corpore, dormit cum perpetua virgine Sunamite: luxuriamq; contẽnens cum Berzellai, delegat eam filio adoleſcẽti Cama-
3. Reg 1. a liam, & non vult trãſire Iordanem, atq; in alienos
2. Reg. 19 f fines de ſuis finibus, id eſt, regionibus, exire. Quæ autem putantur ſenectutis mala, iſta ſunt: crebræ infirmitates, pituita moleſtiſſima: quam Græcorũ alij χόλικαι, alij φλέγμα nuncupant: caligãtes oculi, aceſcẽtes cibi, tremẽs interdũ manus, nudi gingiuis dẽtes, & inter cibos cadẽtes. Ad hęc torminib. & aculeis ſtomachi, podagræq;, & chiragræ dolo-
B ribꝰ ſæpe torquetur, ita vt ne ſtilum quidẽ aut calamum tenere queat: vt ſuis pedibus nõ poſſit incedere: magnaq; parte vitæ videatur eſſe trũcata, & multis membris præmortua. Cum hæc ita ſe habeãt: in malorum comparatione tolerabilius ſuſtinebo morbos, dummodo vna & grauiſſima domina libidine carẽã. Patitur quidẽ & ſenectus nonnumquam incentiua vitiorum, nullusq;, iuxta ſãctum martyrem Cyprianũ, diu tutus eſt periculo proximus. Sed aliud eſt titillari, aliud obrui voluptatibus. Ibi cum Apoſtolo adoleſcẽtia loquitur, quæ nouit virentis corporis neceſſitates: *Non enim* Rom. 7. c
quod volo bonum, hoc ago, ſed quod nolo malũ illud facio. Et, *miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius*? Hic autẽ raro inter emortuos cineres ſcintilla ſublucens reuiuiſcere nititur, & tamẽ incendia non poteſt ſuſcitare. Quamobrem Pammachi, cano iam mecum capite impetra mihi à domino, vt comitem mihi merear habere ſapientiam: de qua ſcriptum eſt: *Ama illam, & ſeruabit te: honora illã, &* Prou. 4. a
amplexabitur te: vt ipſa adiuuãte & ſocia, cœptum in Amos opus expleam, ſecundusq; liber principium ſumat à vaccis Baſan: vt qui in Oſee propheta de vaccis ſiue vitulis Bethauen pleno ſermone tractaui: nũc quoq; de vaccis pinguiſſimis poſſim diſſerere. D

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN AMOS PROPHETAM.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT IV.

HEB.

AVdite verbũ hoc vaccæ pingues, quæ eſtis in monte Samarię: quæ calumniã facitis egenis, & confringitis pauperes: quæ dicitis dominis veſtris, afferte & bibemus. Iurauit dominus Deus in ſancto ſuo, quia ecce dies venient ſuper

AVdite verbũ hoc vaccæ pingues, &c.] Pro vacis pinguibus: Lxx. poſuerunt δαμάλεις τῆς Βασανίτιδος, Aquila
a baſan & Thodotio ipſum verbum Hebraicum ᵃ בשן: nos Symmachi interpretationẽ ſecuti qui ait, αἱ βόες εὔτροφοι, i.e. boues ſaginatæ: vaccas pingues interpretati ſumus. Loquitur autem ad principes Iſrael, & optimates quoſq; decem tribuum, qui delitiis ac rapinis vacabant, vt audiant ſermonem Dei, & non aratores boues, ſed vaccas pingues de acmento ſe eſſe nouerint: ſiue quæ nutriantur in paſcuis Baſan, quæ ſunt loca herbarum fertiliſſima: ac per hoc ſignificat eos, non agriculturæ, ſed immolationi & eſui præparatos. Vos vaccæ pingues eſtis in mõte Samariæ, & humiles quoſq. cõfringitis, & dicitis dominis veſtris i.e. paſtoribus (per quos reges intelligimus) Date nobis, & bibemus, i. e. iubete tantum, & nos cuncta vaſtabimus. Ex eo autem ꝙ poſuit: date nobis, & bibemus & non dixit, date & comedemus, ebrietatem earũ ſignificat in vino atq. luxuria, quę ſtatum mentis euertunt. Iurauit itaq; dñs Deus in ſancto ſuo, vel in ſemetipſo, vel in filio, vel in tẽplo, vel in omni qui ſanctus eſt, & appellatur templum Dei: ꝙ aduentura ſit dies, nõ longe & poſt multa ſæcula, ſed iam imminens dies captiuitatis & anguſtiæ: in quo vaccæ leuentur
b biſiroth douga in contis, & reliquię earũ in ollis feruentib. pro quo in Hebraic. ᵇ בסירות דוגה, & apud Aquilam ſcriptum eſt, in lebetibus piſciculorũ. Pro contis quoq;, qui Hebraice dicũtur,
ᶜ צנות: Aquila interpretatus eſt, clypeos: Symach. & Lxx. ὅπλα, i.e. arma, ſolus Theodotio δόρατα: quẽ nos ſecuti, cõtos vel haſtas interpretati ſumꝰ. Hoc aũt ſignificat, ꝙ capiantur in prælio, & portẽtur atq. auferãtur iure victoriæ, c ſinnoth

CAP. IV.

SEPT.

AVdite verbum iſtud vaccæ Baſanitides, quæ eſtis in monte Samariæ, quæ opprimitis pauperes: & conculcatis egenos: quæ dicitis dominis veſtris, date nobis vt bibamus: iurauit dominus per ſanctos ſuos, quoniam ecce dies venient

ſeruãs tñ cœptam vaccarum metaphoram, vt quas eſſe pingues dixerat vaccas, earũ carnes narret in contis vel ſcutis eſſe portãdas. Et ſicut lebes feruentiſſimꝰ minutos piſces pariter inuoluit: ita & vaccas Baſã abſque vllo ordine captiuitatis miſeriis opprimendas. Quodq. ſequit: *Et per aperturas exibitis altera contra alterã*: ſic explanari pót: Aperta vobis eſt captiuitatis via, & cũ lebetes veſtri fuerint exuſti: exibitis altera cõtra alterã: ſecũdũ Hebræorũ idioma qui pro eo ꝙ nos dicimus, mutuo vel viciſſim. mulierẽ & mulierem, h.e. alteram contra alterã vo-
cant. Et proiiciemini, inquit, in locis Armeniæ, q̃ vocãtur אשה נגדה
Armona. Denique Symmach. ita interpretatus eſt: *Et proiiciemini in Armeniam*: pro quib. Lxx. montẽ Remman: Aquila חרם ונה
montẽ Armona. Theodotio montẽ Mona: quinta aũt editio, excelſum montem tranſtulerunt. Verbum aũt domini,
ꝙ vaccæ Baſan iubentur audire, ſecundum cœptã tropologiam, hæreticis pcipit: qui ventri & gulæ ſeruientes, recte הר בונה
appellantur vaccæ pinguiſſimæ, ſiue vaccæ ignominioſæ: hoc n. interpretatur Baſan, i.e. αἰσχύνη, q̃ ſi confuſionem dicere voluerimus, Babylonem magis q̃ Baſan interpretabi- בשן
mur. Hæ vaccæ pingues ſiue ignominioſæ & aridæ (nã Baſan & hoc intelligitur) in monte Samariæ ſunt: cui & in Oſee dicitur: *Aufer vitulum tuum Samaria*. Et rurſum in eo- Oſe 8.c.14.
dem: *Quia ſeducens erat vitulus tuus Samaria*, & ideo in mõte Samariæ: quia ſemper eriguntur in ſuperbiam, & ſibi ſublimia

E sublimia repromittũt. Samaria quoq; cuſtodia dicitur: nõ
שמרון quo cuſtodiant ſermones dñi, ſed quia cuſtodes præcepto-
rum eius ſe iactant Quæ calumniã faciunt egenis, & con-
fringunt pauperes. Egenum & pauperem intellige eccle-
ſiaſticum virum: qui veritatis ſimplicitate cõtentus, hære-
ticorum ſuppellectilẽ & elo-
quentiæ fulgorẽ, argumento-
rumq; diuitias non requirit.
Hæ vaccæ dicũt dominis ſuis:
Afferte, & bibem*. Dominos
earũ vel principes peruerſorũ
dogmatũ poſſumus appella-
re Valentinum & Marcionẽ,
& Arium, & Eunomium: aut
eos qui per multiplices libros
ab aliis male inuẽta corrobo-
rant. Iſtis dicunt vaccæ Baſa-
nitides: afferte nobis, & bibe-
m*: Niſi n. illi dederint, iſti q
deuorent non habent, imo q
bibant, vt inebrientur. Vt aũt
ſciamus aquas & pocula ſigni-
ficare doctrinã. dñs loquitur
Ioan. 4. b ad Samaritanã: *Omnis qui bib-
rit ex aqua hac, ſitiet iterũ: qui an-
tẽ biberit ex aqua, quã ego dabo
ei, nõ ſitiet in æternum.* Ergo qui
de Samaritanæ, i. e. hæretico-
rum aquis biberint, ſemper ſi-
tient, & ardorem ſauciũ ſicca-
rum refrigerare nõ poterunt:
Eſaia de hac eadẽ conclamã-
te: *Sicut ſomniat qui ſitit, quaſi bibat, & cũ ſurrexerit, adhuc ſitit,*
Eſai. 29. c *anima autem eius fruſtra ſperauit: ſic erunt omnes gẽtes quæ pugnãt
contra Hieruſalem.* Vere n. qui de hæreticorum aquis bibe-
rit, & pugnauerit contra Hieruſalem, eccleſiam Dei, in ſo-
mnis bibit, & anima eius vanis imaginib. alluditur. Cumq;
F æſtimauerit ſe ſatiatũ, tunc ſitiẽdi habebit principium. Vn-
de & ad virum Eccleſiaſticũ dicitur: *Bibe aquas de vaſis tuis,
& de puteorum fonti. tui aquas tuas, & ſint tibi ſoli.* Et iurat dñs
Prou. 5. c Deus tuus in ſancto ſuo contra vaccas ſaginæ & dapib ſer-
uiẽtes, ſiue iurat in ſanctis ſuis, q veniẽt dies ſup eas, dies
iudicij atq; pœnarũ: vt portent eas in armis ſuis, & eos qui
cum ipſis ſunt mittant in lebetes ſiue portent: & vel ipſæ
vaccæ ſint negotiatores peſtilentes, vel ipſi qui veniunt vt
portent eas, & eiiciantur nudæ inuicem ſe videntes, proii-
cianturq; ſuper montem Remman, dicit dñs Deus Debe-
mus n. & iuxta Lxx. dicere ne fruſtra eos ꝓpoſuiſſe videa-
mur: Quãdo venerit cõtra hæreticos dies iudicij atq; vin-
dictæ, tunc auferẽtur in armis, hoc eſt cum armis ſuis, qui-
bus aduerſus eccleſiam dimicauerant: vel victi armatura
1 Reg. 2. e Dei, & ab illius pugnatorib. ſuperati, mittentur in lebetes,
vt exurantur, & excoquantur qui fuerunt prius negotia-
tores peſtilentes: ad hoc n. negotiabantur, vt morti trade-
rent quos deceperant. Iſti ſunt de quib. dicitur: Filij Heli,
filij peſtilentię, qui in cathedra peſtilentiæ ſederũt. Cumq;
excocti fuerint & exuſti, egredientur nudi, nihil eorũ ha-
bentes, quæ ſibi antea præſumebant: Et videbunt ignomi-
niam ſuam, & proiicientur ſuper montem Remman, qui
interpretatur ſublimitas, vt in ſuperbia ſua conterantur.
Quidam Remman viſionem alicuius, i. e. ὅρασίν τινος inter-
pretantur. Non n. omnia videre poterat, ſed ſibi partis ali-
cuius ſcientiã ꝓmittebant, vt proiiciantur, eo quod ſe ſci-
re credebant. Poſſumus iuxta literam, qñ venerint dies ca-
ptiuitatis ſuper vaccas Samariæ intelligere q ſuperent eas
in prælio, & opprimant armis ſuis & in congreſſione ſupe-
ratas, cõpellant ad vrbes munitas, quæ comparentur ollis
feruentibus: vt quomodo Hieruſalem habens clauſos po-
pulos & obſeſſos, aſſimilatur ollæ feruẽti & plenæ carniũ:
ſic & vrbes Samariæ ollis feruentib. comparentur. quæ fa-
me & peſtilentia clauſos populos exire compellant. & ire
in captiuitatem mutuo ſe videntes: & transferri in Armon
montes Armeniæ, qui Medis Perſiſq; confines ſunt.

a ¶ *Venite ad Bethel, &c.*] Primum hiſtoriæ fundamenta ia-
ciamus: O Iſrael miſerabilis, iã tibi vicina captiuitas, iam

HEB.

per vos, & leuabũt vos
in contis, & reliquias
veſtras in ollis feruen-
tibus. Et per aperturas
exibitis altera contra
alteram, & proiiciemi-
ni in Armon, dicit do-
minus.ᵃ Venite ad Be-
thel, & impie agite: ad
Galgalam, & multipli-
cate præuaricationẽ,
& afferte mane victi-
mas veſtras, tribus die-
bus decimas veſtras Et
ſacrificate de fermen-
to laudẽ, & vocate vo-
luntarias oblationes,
& annũciate. Sic enim
voluiſtis filij Iſrael, di-
cit dominus Deus. Vn
de & ego dedi vobis
ſtupo-

Aſſvetius inſtat exercit*. fac quodlibet, age impie, cum ido- G
lis libere fornicare: vt quanto tu fueris impudentior tanto
mea ſuper tormentis tuis iuſtior videatur ſentẽtia. Venite,
inquit, in Bethel, in qua aureũ poſuiſtis vitulũ, & impie a-
gite in Deũ. Venite ad Galgalã locum idololatriæ, de qua
per Oſee locutus ſum ᵇ *Omnes* Oſee 9. d
malitia eorum in Galgalis. Et rur-
ſum in eodem: *Fruſtra erant in
Galgala bobus immolantes.* Cũq;
veneritis ad Galgalam, multi- Ibid. 12 c
plicate præuaricatio[...] quid qd
enim ibi egeritis, præuaricatio
contra Deum eſt, cu[...] la ꝑ-
tuliſtis. E *afferte ma[...]imas* ותביאו
veſtras, ne in ſcelere ſit vlla di- זבחיכם
latio. *Tribus dieb. decimas veſtras*
ſiue vt interpretatus eſt Sym-
mach. *tertia die decimas veſtras,* Leuit. 7 b
Cuius loci hæc nobis videtur
explanatio: In Leuitico lege
præceptum eſt, ne[...]dã bo-
ſtiæ in alterum diem reſeruẽ-
tur, & ne aliẹ in diem tertium
maneant: quod ſi remãſerint,
immundæ ſint. Eſt igitur ſen-
ſus: Immundas quotidie vi-
ctimas cædite, & cõtaminata
offerte ſacrificia, & ſacrificate
de fermento laudem: q iuxta
præcepta Moyſi Deo penitus
non offertur. Pro laude ἐξομο- Ibid. 2. c
λόγησιν, i. e. gratiarũ actionem
interpretatus eſt Aquila: quę Hebraice dicitur ᵈ תודה. Et ᵈ toda
vocate; inquit, volũtarias oblationes, quas Hebræi appel- ᵉ nedaboth
lant ᵉ נדבות, i. e. ſpontaneas. Vltroneum autem ſacrificium
ad lętitiam pertinet: q Latine epulum poſſumus appella- H
re. Cumq; hoc feceritis, impietatem veſtram omnib. nun-
tiate, vt non ſolum feciſſe, ſed & alios docuiſſe videamini.
Hæc aũt præcipio, & imperatiuo modo loquor, vt veſtræ
ſatisfaciã voluntati: quia ſic egiſtis, & *ſic voluiſtis filij Iſrael,* נקיון שנים
dicit dominus Deus, Quapropter & ego dedi vobis ſtuporem dentiũ
(vt Lxx. tranſtulerunt: quos in hoc loco ꝓpter ſimplicitatẽ
verbi ſecuti ſumus) ſiue munditiam dentium, vt interpre-
tati ſunt Aquila & Symmachus: vt per mundos dẽtes fa-
mis magnitudinem demonſtrarent. Et feci indigentiã pa-
num, non in vna vrbe, ſed in omnib. vrbibus veſtris: nec in
vno loco, ſed in omnib. locis veſtris. Cumq; hoc fecerim,
non puniens, ſed occaſionem tribuens pœnitentiæ, nec ſic
quidem eſtis reuerſi ad me, dicit dominus. Hęc iuxta He-
braicum diximus: Tranſeamus ad Lxx. interpretes, & quid
nobis iuxta anagogen videantur in ſingulis breuiter diſſe-
ram*: neq; n. ſi in vtraq; editione vtrumq; dicere volueri-
mus, librorum patitur magnitudo: Ingreſſi eſtis in Bethel,
i. e. in domũ Dei, q ſentitur eccleſia, & impie geſtis dñm,
illius ꝑcepta calcantes. In Galgala autem q interpretatur, גלגל
reuelatio ſiue volutabrum, impietates multiplicaſtis, ſan-
ctarum vobis ſcripturarum ſcientiam vendicantes & dum
erigimini in ſuperbiam, eſtis in cœni vltima deuoluti. In-
tuliſtis quoq; mane hoſtias veſtras, die tertia decimas ve-
ſtras, transfiguratı in angelum lucis & triplicem intelligẽ-
tiam ſcripturarum de qua nobis pręceptum eſt, vt deſcri- Prou. 22 c
bamus eam tripliciter in cordib. noſtris, in vnius diei ſen-
tentiam coarctantes: Debemos enim ſcripturam ſanctam
primum ſecundum literam intelligere, facientes in ethica
quæcumq; præcepta ſunt. Secundo iuxta allegoriam, i. e.
intelligentiam ſpiritualem. Tertio ſecundum futurorum
beatitudinem. Vos autem primam, inquit, & ſecundam
contemnentes diem, ſpiritualia vobis quędam figmenta
componitis ſine fundamento. & parietib tectum deſuper
imponentes. Nec hoc ſunt hęretici (de quibus & ad quos
dicitur, impietatis fine contenti: ſed legerũt foris legem
Dei de eccleſia recedentes, & ſingulis dogmatib. ſuis, quæ
peruerſo corde ſimularunt, confeſſionẽs & teſtimonia ſo-
ciare conati ſunt: ſiue ſacrificauerunt de fermento: ſuper
quo in euangelio dicitur: *Cauete vobis à fermento,* id eſt, do-

SEPT.

*nient ſuper vos, & tol-
lent vos in armis, & eos
qui vobiſcum ſunt in
ollis, negotiatores peſti-
lentes. Et eiiciemini
nudæ contra inuicem,
& proiiciemini ſuper
montem Remman, di-
cit dominus. Introiſtis
in Bethel, & inique e-
giſtis: in Galgala mul-
tiplicaſtis impie agere,
& intuliſtis mane ho-
ſtias veſtras, in die ter-
tio decimas veſtras. Et
legerunt foris legem,
& inuocauerunt con-
feſſiones. Annuntiate
quia hæc dixerunt filij
Iſrael, dicit dominus
Deus. Et ego dabo vo-
bis*

A ctrina *Pharisaeorum*. Et hæc fecerunt non errore, ſed ſtudio, *Matt. 16. a* non fortuita voluntate, ſed malorum charitate pleniſſima. Vnde vltionem ſuper his comminatur dominus: *dabo*, inquiens, *Ezech. 18. a* *vobis ſtuporem dentium*, qui Græce γομφιασμὸς dicitur. Si quis enim ſecundum Ezechielem, vuam acerbam comederit, ſtupebunt dentes eius: vt non bene ſcripturarũ ſanctarum teſtimoniis abutẽtes, comedentesq; ea immatura, & abſq; ſua dulcedine, perdant [illegible]ſtuporem dentium: ne poſſint [illegible] commolare, & *Infr. 8. d* in aluum [illegible] toto corpori profuturam [illegible] terre. Hunc ſtuporem dentium ciborumq; penuriam, dabo & in cũctis vrbib. atq; in omnib. locis veſtris, vt patiamini famẽ ſermonis Dei, & eius panis qui de cœlo deſcendit, & de quo in pſalmis ſcriptum eſt: *Panem angelorum* *Ioan. 6. e* *Pſal. 77. c* *manducauit homo*. Quę vniuerſa feci, non ob crudelitatẽ & ſæuitiam (vt hæretici calumniantur) truculẽti & triſtis iudicij: ſed vt cõuerteremini ad me iuxta illud quod ſcriptum eſt: *Hier. 2. f* *Fruſtra percuſſi filios veſtros, diſciplinam non receperunt*.

a ¶ *Ego quoque prohibui, &c.*] Non ſolum ſtuporem dedi dentiũ in cunctis vrbibus veſtris, & indigentiam panis in omnib. locis veſtris: ſed prohibui à vobis imbrem, cũ adhuc ſupereſſent tres menſes vſq; ad meſſem: quæ appellatur pluuia ſerotina, & agris Palæſtinæ B ariuiſq; ſitientib. vel maxime neceſſaria: & quod herba turgeret in meſſem, & triticum parturiret, nimiaq; ſiccitate areſceret. Significat aũt vernũ tempus extremi menſis Aprilis, à quo vſq; ad meſſem frumen- *f kaſir* ti tres menſes ſuperſunt: Maius, Iunius, Iulius. Pro f קציר id eſt, meſſe: LXX. ſuo more τρυγητοῦ, id eſt vindemiã tranſtulerunt: quod ſi recipimus, omnino iuxta orientis omnes regiones, & inſolitum & impoſſibile eſt. Numquam enim in fine menſis Iunij, ſiue in menſe Iulio, in his prouincijs, maxi- *1. Reg. 12. d* meq; in Iudæa pluuias vidimus. Deniq; in Regum libris pro ſigno magno atq; portento diebus æſtatis & meſſis orante Samuele pluuiæ concitatæ ſunt. Et ſuperfluum erat nunc cõminari menſis Iulij ſiccitatem, in quo numquam pluuias dederat. Prohibuit aũt imbrem, vt nõ ſolum indigen- *3 Reg. 17. a* tiam panum, ſed & ſitis ardorem, & bibendi penuriam ſuſtinerent: In his n. locis, in quibus nunc degimus, præter paruos ſontes, oẽs ciſternarum aquæ ſunt, & ſi imbres diuina ira ſuſpenderit, maius ſitis quam famis periculum eſt: quod & in diebus Heliæ prophetæ tribus annis & ſex menſibus factum, ſcriptura commemorat. Et ne forſitan putarent hoc lege naturæ & aſtrorum curſu, ac varietate temporũ vrbib. *Eſaie 5. b* & populis accidiſſe: ſuper vnam vrbem & agros eos pluere ſe dicit, & ab altera imbrem ſuſpendere vt duæ & tres ciuitates pergant ad aliam ciuitatẽ, & tamen non ſatientur aquarum potib. Cumq; hæc fecerit, non in pœnam ſed in medicinã, increpat in ſcelere permanẽtes, & nec ſic quidẽ ad me rediſtis, dicit dñs. Prohibet quoq; ſiue reprimit ab hæreticis dominus pluuias ſpirituales, & omnem rorem diuinæ ſapientiæ, & mandat nubibus ſuis ne pluant ſuper eos imbrem, ante tres menſes meſſis ſiue vindemiæ: vt ad fructus myſterij Trinitatis peruenire non poſſint. Et quomodo ſol iſte, quẽ cernimus, annuũ curſum, donec ad priſtinã metam redeat duodecim explet menſib. qui ſinguli *g iareah* tricenis voluuntur dieb. & luna quę Hebraice g ירח Græce μήν dicitur, iuxta vtranq; linguã ex ſuo nomine menſibus nomen dedit, & ſolis illuſtratur radiis ab ea parte qua ei

HEB.

ſtuporẽ dentiũ in cunctis vrbib. veſtris, & indigentiam panum in omnib. locis veſtris, & nõ eſtis reuerſi ad me, dicit dñs. a Ego quoq; prohibui à vobis imbrem cum adhuc tres menſes ſupereſſent vſque ad meſſẽ. Et plui ſuper ciuitatẽ vnam, & ſuper ciuitatem alteram non plui. Pars vna cõpleta eſt, & pars vna ſuper quam non plui, aruit. Et venerũt duæ, & tres ciuitates ad ciuitatem vnam vt biberent aquam, & nõ ſunt ſatiatæ & non redistis ad me, dicit dominus b Percuſſi vos in vento vrente, & in aurugine: multitudinẽ hortorum veſtrorum, & vinearum veſtrarũ, oliueta veſtra, & ficeta veſtra comedit eruca, &

SEPT.

bis ſtuporem dentium in cunctis vrbibus veſtris, & indigentiam panum in omnibus locis veſtris: & non eſtis reuerſi ad me, dicit dominus. Et ego repreſſi à vobis pluuiam ante tres menſes vindemiæ. Et pluam ſuper ciuitatem vnam, & ſuper ciuitatem vnam non pluã. Pars vna irrigabitur, & pars, ſuper quam non pluo arreſcet. Et congregabuntur duæ & tres ciuitates in ciuitatem vnam, vt bibant aquam, & non ſatiabuntur, & non eſtis reuerſi ad me, dicit dominus. Percuſſi vos in ardore, & in aurugine: multiplicaſtis hortos veſtros, vineas veſtras, & ficus veſtras, & oliueta veſtra comedit eruca, & nec ſic quidem conuerſi

vicina eſt, vel plus vel minus pro varietate temporũ lumen C accipiens: Sic & eccleſia veri ſolis ſplẽdore decorata, duodecim implet Apoſtolorũ numerũ. Vnde & XII. in Iſrael appellantur tribus, & in teſtimoniũ æternæ memoriæ de Iordanis alueo XII. lapides auferẽtur, vt ponãtur in loco *Ioſue. 4. a* ſecundæ circumciſionis. *Pluit* autẽ *dominus ſuper vnã ciuitatem* veræ confeſſionis eccleſiã, *&* *ſuper alteram non pluit*, quæ in hæreticorum conciliabulis eſt. Cũq; illa imbrẽ recipiat ſempiternũ, iſta iugi ariditate ſiccatur: vt qui ſitiunt coacti penuria veniant ad dñi ciuitatẽ, de qua egreditur fons largiſſimus, qui irrigat torrẽtem ſpinarũ. Iſte aũt eſt fons, qui dicit per Hieremiam: *Me dereliquerunt fontẽ aquæ viuæ, & fode-* *Ioel. 3. d* *Hier. 2. d* *runt ſibi lacus contritos, qui aquas continere non poſſunt*. Hic fons de vno fonte procedens, triplici vnione decurrit: quos fontes patris & filij & ſpiritus ſancti in ceruũ ſitiẽtis modũ pſalmiſta ſuſpirat, dicens: *Sicut ceruus* *Pſal. 41. a* *deſiderat ad fontes aquarũ: ita deſiderat anima mea ad te Deus*. Cumque duæ & tres ciuitates ad vnam perrexerint ciuitatẽ, in qua aquæ ſunt abundantes, ſpei, fidei, charitatis, nõ ſatiabuntur: quia ad diuinam gratiam requirendam, nõ voluntate, ſed neceſſitate venerunt.

b ¶ *Percuſſi vos, &c.*] Nõ ſolum priora feci, vt vos corrigerem: ſed quid quod ſuperfuit ſiccitati, vento vrente percuſſi & auru- D gine. Pro h שדפון, i. e. vento *h ſiddaphõ* vrente, ἀνεμοφθορίᾳ Aquila & Symach. & Theodot. interpretati ſunt: LXX. πυρώσει, quam nos cõbuſtionem poſſumus dicere: i ירקון, i. e. auruginem, oẽs *i ierakon* ἴκτερον, ſimiliter tranſtulerunt: abſq; Theodotione qui ſolus ὠχρίαν, quod palluorẽ ſignificat, interpretatus eſt. Cumq; aduerſum iram dei multiplicarent hortos & vineas, & ficeta & oliueta, omnia eruca conſumpſit: de qua in Ioel ple- *Ioel. 1. a* nius dicitur. Et ne plagis quidem ac malorum pondere ad Deũ venire voluerunt. Quo dicto confundantur hæretici, qui diſciplinã creatoris & vt ita dicã medicinam, crudelitatem interpretantur. Percutit aũt ſpiritualiter hæreticos dñs exuſtione ea, de qua Paul. Apoſt. *Melius eſt*, inquit, *nubere quam vri*. Et princeps Apoſtolorum: Chariſſimi, nolite *1. Cor. 7. b* *1. Pet. 4.* peregrinari in ardore, qui ad tentationem vobis accidit: & aurugine quę felle diffuſo ruborem ſanguinis in palloreni cõmutat, & nihil in corpore ſani eſſe permittit: intantum vt etiam mella dulciſſima amara videantur. Et qui dudũ au- *Pſal. 33. b* *Pſal. 118. n* diebant in eccleſia: *guſtate & videte quoniam ſuauis eſt dominus* ipſiq; dicebant: *quam dulcia gutturi meo eloquia tua, ſuper mel ori meo*: n. vocentur ἰκτερικοί & aquę eorum & pluuiæ non ſtillent dulcedinẽ: nec ſint de promiſſionis terra, quam legimus lacte & melle manantem: ſed appellentur k מרה, i. e. amaritudo. Iſti multiplicauerunt ſibi hortos, in quos ne *k mara* *3 Reg. 21.* *Rom. 14. a* ſua vinea mutaretur, Naboth occumbere voluit. Qui n. *infirmus eſt, olera manducat*. Et quia ſemper hęretici tumentes ſuperbia, & incidẽtes in iudiciũ diaboli, magna ſibi promittunt & bonorum fingunt imagines, vt melli venena cõmiſceant: etiã vineas & oliueta & ficeta habere ſe iactãt: ſed vi- *Deut. 32. e* *Rom. 11. d* nea eorũ vinea Sodomorũ eſt: oliueta eorũ nõ ſunt de bonis oliuis. ſed oleaſtris: quos Apoſt. radicib. bonarũ oliuarũ præcipit inſerẽdos. Ficeta quoq; talia habent, quæ calathum *Hier. 19. e* *Mat.* peſſimarũ impleãt ficorũ: quas Hieremias pręę amaritudine comedi nõ poſſe teſtatur. Atque cũ dñs venerit, æterna eis ariditate maledicit: vt numquam fructũ afferant, ne virore foliorum decipiant tranſeuntes. Et vt intelligamus hortos hæretico-

E hæreticorum. & vineas,& olıueta, & ficeta ad malā partē referri: ſingulis ſermonib. addidit, veſtra: vt nō Dei, ſed hæreticorū ea eſſe monſtraret hortos veſtros, vineas veſtras, olıueta veſtra,& ficeta veſtra, quæ oīa eruca populata eſt, extremū pœnarum oīum: quæ non auolat vt locuſta, & huc illucq; diſcurrens ſemeſa dimittit: ſed permanet perituris frugib.& tardo lapſu, pigriſq; morſib. vniuerſa cōſumit. Cūq; hæc paſſi ſint: nec ſic quidē ad dñum redire voluerūt.

Mich 6 b a ¶ *Miſi in vos mortem in via Ægy-*
Sec 70. *pti,&c.* Per oīa flagella & tormēta eruditur Iſrael: vnde & eo tempore quo ab Ægyptiis auxilia poſtulabāt, mittit in eos mors, & percutiuntur in gladio iuuenes eorū,& equos
Deut. 17. c quos ſibi cōtra Dei præceptū multiplicauerant, captiuitas ſua concludit: vt putredo caſtrorū & fœtor morientis exercitus, viuentium nares impleat. Cūq; & hæc fecerit, vt corriperet delinquentes, & emēdaret errātes, nec ſic quidem redierunt ad eum, dicit dñus. Qui non ſolū illo tēpore, ſed quotidie mittit mortē in via Ægypti: vt qui Ægyptiā triuerit ſemitā, audiat mortē ſe docētē Apoſtolum: Quod.n. mortuus ſum, mortuus ſum peccato: quod autem viuo, viuo Deo. Et in alio loco: Si mortui ſumus cum Chriſto, ſimul &
F iam viuemus cum eo. Et iterum: *Semper mortificationem Ieſu*
Gal. 2. d *in corpore meo porto.* Et rurſum: *Viuo.a. non ego: ſed viuit in me*
Rom. 6. b *Chriſtus.* Hac morte viuificare nos vult dominus: vt mo-
2 Cor. 4. c rientes peccato, viuamus Deo. Morimur.a. peccato, quan-
Gal. 2. d do mortificamus membra noſtra ſuper terram: fornicatio-
Col. 3. a nem, immunditiam, luxuriā, & reliqua. Legimus in Eſaia
Eſaia 9. b (dumtaxat iuxta Lxx. interpretes: alioquin in Hebraico aliter continetur.) Miſi mortem in Iacob, & venit ſuper Iſrael. Iacob vocabulū eſt naſcentis corporis Iſrael nomen
Gen 32. b benedictionis. Quia.n. tota nocte luctauit, & vicit in cer-
Rom 13. b tamine, & oriente lucifero dicere potuit cum Apoſtolo:
a *Nox præceſſit, dies appropinquauit*, propterea Iſrael videntis Deum ſortitus eſt nomen. Mittitur ergo primum mors in Iacob: vt mortificemus membra noſtra ſuper terram,& per mortificationem membrorum corporalium, veniamus ad mortem Iſraelis: vt omnia perturbationum in nobis incētiua moriantur. Percutit Deus quidquid robuſtum in malis eſt, & peruerſa erigitur iuuenta, ne ad ſenectutem vſq; perueniat: eoſque tradit captiuitati, ne per præcipitia labantur inferni,& aſcendere facit putredinem caſtrorum in nares eorum: vt ſua peccata cognoſcant,& putrere ſen-
Pſal. 37. a tiant, dicantq; cum Dauid. *Putruerunt & corruptæ ſunt cicatrices meæ à facie inſipientiæ meæ.* Cumque hæc ſanantis voto fecerit, nec ſic quidem reuerſi ſunt ad eum, dicit dominus. b ¶ *Subuerti vos,&c.*] Extrema medicina eſt,& decem tribuū & hæreticorum & oīum peccatorum: vt poſtquā mortē miſerit in via Ægypti, & percuſſerit iuuenes eorū gladios equoſq; conſumpſerit,& aſcendere fecerit putredinē caſtrorū in nares eorū,& nec ſic quidē ad eū reuerſi fuerint: & ſubuertat eos, ſicut ſubuertit Deus Sodomā & Gomorrā: & cū ſubuerſi fuerint, ob ſimilitudinem criminū Sodomæ & Gomorræ, peſſimaq; in eis ædificia, diuinus ignis exuſſerit, ipſi liberentur quaſi torris raptus de incendio.
Gen 19. c Et quo modo Lot Sodoma pereunte ſeruatus eſt, amittēs ſubſtantiā & partem corporis ſui, quam intelligimus vxorē: ſic oēs iſti Sodomorū diuitias amittētes euadant nudi: Iuxta
1 Cor 3. c illud quod in Apoſtolo legimus: *Si cuius opus manſerit, quod ſuperædificauit, mercedem accipiet: ſi cuius autem opus arſerit, detrimentum patietur: ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem.* Qui ergo

HEB.

& nō rediſtis ad me, dicit dominus. a Miſi in vos mortē in via Ægypti, percuſſi in gladio iuuenes veſtros vſq; ad captiuitatē equorum veſtrorū. Et aſcendere feci putredinē caſtrorum veſtrorū in nares veſtras, & non rediſtis ad me, dicit dominus. b Subuerti vos, ſicut ſubuertit Deus Sodomā & Gomorrā, & facti eſtis ſicut torris raptus de incendio,& nō rediſtis ad me, dicit dominus. c Quapropter hæc faciam tibi Iſrael: poſtquam autem hæc fecero tibi, præparare in occurſū Dei tui Iſrael. Qui ecce formās montes,& creans ventum,

SEPT.

uerſi eſtis ad me, dicit dominus. Emiſi in vos mortem in via Ægypti, & occidi in gladio iuuenes veſtros cum captiuitate equorum veſtrorum. Et eduxi in igne caſtra veſtra in ira mea, & ne ſic quidem reuerſi eſtis ad me, dicit dominus. Subuerti vos, ſicut ſubuertit Deus Sodomam & Gomorram, & facti eſtis ſicut torris erutus de igne, & ne ſic quidem conuerſi eſtis ad me, dicit dominus. Propterea ſic faciam tibi Iſrael: veruntamen quia ſic faciam tibi, præparare vt inuoces Deum tuum Iſrael. Quia ecce firmans tonitruum, & creans ſpiritum

G ſaluatur per ignē, quaſi torris de incendio rapitur. Et ad huiuſmodi homines (quos in Euangelio Saluator arguens lo-
quebatur: *Si filii eſſetis Abrahæ, opera Abrahæ faceretis.*) Ioā- Ioan. 8. e
nes Baptiſta dicit: *Progenies viperarū, quis demōſtrabit vobis fugere à ventura ira? facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: & ne veli-* Matt. 3. b
tis dicere intra vos: patrem habemus Abrahā: Dico.n. vobis, quoniam poteſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ. Igitur & Iſrael & cuncti hæretici, quia habebant opera Sodomæ & Gomorræ, ſubuertūtur vt Sodoma & Gomorra: vt quaſi torris raptus de incendio liberētur. Et hoc eſt quod in Pro-
pheta legimus: *Reſtituetur Sodo-* Ezech 16 g
ma in antiquū: vt qui ſuo vitio Sodomites eſt poſtquā in eo Sodomæ opera arſerit, in antiquum reſtituatur ſtatum.

c ¶ *Quapropter hæc faciā tibi Iſrael,&c.*] Pro eo quod nos interpretati ſumus, poſtquam, & in Hebraico ſcriptum eſt
l עקב, & Aquila interpretatus l ekeb
eſt ὕστερον, i.e. Poſtea: & Theodotio ἔσχατον, id eſt, nouiſſimè,& Lxx. πλὴν, i.e. veruntamen: in Hebraico ſic legi poteſt. Quapropter hæc faciam tibi Iſrael poſtea, i.e multo poſt tempore,& in nouiſſimis ſæculis: vt rurſus ab alio principio verſus incipiat: Cumq; hoc facturus ſim tibi, præparare in occurſum Dei tui Iſrael.
Rurſumq; in eo loco vbi Lxx. tranſtulerunt, præparare vt inuoces Deum tuū, & nos iuxta Theodotionē poſuimus,
præparare in occurſum Dei tui: Symmachus & quinta edi- H
tio tranſtulerunt præparare vt aduerſeris Deo tuo: quod He-
braicè dicitur, m הכון לקראת אלהיך. Pro montibus quoq; qui m hiecon
Hebraicè dicuntur, n הרים ſoli Lxx. βροντὴν, id eſt, tonitruū lkrat Elo-
verterunt. Cur.a. illi ſpiritum, & nos dixerimus ventum, hechā
qui Hebraicè vocatur o רוח, cauſa manifeſta eſt: quia hoc n harim
verbo & ventus & ſpiritus appellatur. Quodq; ſequitur, o rouah
annuncians homini eloquiū ſuum (cunctis ita vt nos vertimus interpretantibus) ſoli Lxx. trāſtulerunt ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν χριστὸν αὐτοῦ, i.e. annuncians in homines Chriſtū ſuum: verbi ſimilitudine & ambiguitate decepti. Si enim
legamus Chriſtum ſuū, quod Hebraicè dicitur p משיחו, ſcribi- p meſiho
tur per has literas q משיחו, quod Lxx. putauerunt. Sin.a. q mem ſchin iod
r מה שחו, vt in Hebræo eſt: iuxta Aquilam τὸ ὁμίλημα αὐτοῦ, Sym- heth vau
machum τὸ φώνημα αὐτοῦ, iuxta Theodotionem τὸν λόγον αὐτοῦ, r mah ſiho
iuxta quintam editionem τὴν ἀδολεσχίαν αὐτοῦ, quæ omnia interpretantur, quod ſit eloquiū eius, his literis ſcribitur ſ מה s, ſ mem he
quod dicitur t מה, hoc eſt, quod vel quid. Deinde u שיח, t ma
quod legimus x שיח, id eſt, eloquium. O autem quod ſcri- u ſch n iod heth
bitur per ſolam litteram y ו αὐτοῦ, id eſt, eius ſignificat: ſi- x ſiah
mulq; cōmiſtum legitur a משחו à ſuperiori verbo a-ſe- y vau
cundam litterā plus habens. De varietate interpretationis z mo ſiho
diximus: quæ moleſta erit negligentibus, ſtudioſis grata: a he
nunc ad ſenſum eorū quæ ſcripta ſunt trāſeamus. *Dedi ſtuporem dentib. veſtris & non rediſtis ad me, dicit dominus. Prohibui à vobis imbrē, & pluit ſuper ciuitatem vnā, & ſuper alterā nō pluit: & venerunt duæ & tres ciuitates ad vnā vt biberent aquas, & nō ſunt ſatiatæ, & nec ſic rediſtis ad me dicit dominus. Percuſſi vos in vento vrente, & aurugine hortos veſtros, & vineas & oliueta atq; ficeta,& nō rediſtis ad me, dicit Dñs. Miſi in vos mortem in via Ægypti,& percuſſi in gladio iuuenes veſtros,& aſcēdere feci putredinē caſtrorū veſtrorū in nares veſtras,& nō rediſtis ad me, dicit dñs. Subuerti vos, ſicut ſubuertit dñs Sodomā & Gomorrā,& facti eſtis quaſi torris raptus de incendio, & nō rediſtis ad me, dicit dñs.* Idcirco hæc faciā tibi ô Iſrael: vt quæ præterita contēpſiſti, ſaltē ad ea quæ illaturus ſum corrigaris. Cumq; dixerit, hæc faciā tibi: quid facturus ſit tacet: vt dū ad ſingula pœnarū genera Iſrael

A pendet incertus (quæ ideo terribiliora ſunt, quia oĩa ſuſ-
picãtur agat pœnitentiam, ne Deus inferat quæ minatur.
Poſtqu.a.fecero ti. i, quæ me facturum eſſe conteſtor, ꝑpa
Ioel 2. g rate, ad inuocandum dominũ Deum tuũ. *Omnis enim qui inuocauerit nomẽ domini ſal.ⁿ erit.* Siue præparare in occur-
ſũ Dei tui: vt venientẽ ad te
dominũ, tota auiditate ſuſci-
pias. Iſte eſt qui firmat toni-
Eccl. 16 c truum, ſiue mõtes confirmat:
ad cuius vocem cœlorum car
dines, & terræ fundamenta
quatiantur. Iſte qui creat ſpi-
ritum: quem in hoc loco nõ
Spiritũ ſanctum, vt hæretici
ſuſpicãtur, ſed ventum intel-
ligimus, ſiue ſpiritũ hominis:
1. Cor. 2 c quia *nemo ſcit quæ ſunt in homi-
ne, niſi ſpiritus qui eſt in eo:* & ip-
Rom 8 c ſe ſpiritus *interpellat pro nobis
gemitib. ineffabilibus.* Vel cer-
te ꝑ ſpiritũ animã debem⁹ ac
cipere, ſecundum illud quod
Pſal 103. d ſcriptum eſt: *Inferes ſpiritũ eo-
rum, & deficient, & in puluerem
ſuum reuertentur.* Et: *Pater in
Luc 23 f manus tuas commendo ſpiritum
meũ: & hoc dicẽs expirauit.* Cũ-
que creauerit ſpiritũ, annun-
ciat hominib. eloquiũ ſuum:
ſiue annunciat homini eloquium eius: qui cogitationum
ſecreta cognoſcit, & quid latẽs animus tacito ſermone tra
Hier 17 b ctet, intelligit: iuxta illud ꝙ in Hieremia ſecundũ Hebrai-
eum legimus: *Prauum eſt cor hominis, & inſcrutabile: quis co-
gnoſcet illud? Ego dominus ſcrutans cor, & probans renes.* Quod
& in cẽteſimo triceſimo octauo pſalmo ſcriptura teſtatur.
Imperfectum meum viderunt oculi tui: Et eſt ſenſus: Antequã
B conderer, priuſquam deformarer in membra: dum ad-
Hier 1. a huc in ſemine cõtinerer, viderunt oculi tui. Et Hieremias
audit à domino: *Priuſquam te formarem in vtero, noui te: & an
tequã exires de vulua, ſanctificaui te, & prophetam in gentibus po
ſui te.* Et Euangeliſta: videns, ait, dominus cogitationes eo-
Luc. 11 c rum. Sin autem legerimus annuncians homini eloquium
Sup. 3 b ſuum: iuxta ſuperius dictum accipiendum, in quo ait: *Non
faciet dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ſeruis
ſuis Prophetis.* Qui autem annunciat cogitationes hominis
& eloquium eius ſiue ſuum: ipſe eſt qui facit auroram &
diluculum & complet nubibus omnia, & graditur ſuper
excelſa terrarum: cuius nomen eſt dominus Deus omni-
potens. Pro quo in Lxx. legitur: *Annuncians in homines Chri-
ſtum ſuum:* ſub qua occaſione hæretici Spiritum ſanctum
creatum volunt ordine ſequente: *Creans ſpiritum, & annun-
cians in homines Chriſtum ſuum:* vt ille creatus ſit, hic annun-
cietur in populis. Quibus reſpondebimus iuxta ſenſum
eorum, & vulgatam editionem: Qui creator eſt omnium,
& firmat tonitruum ſiue fingit montes: conſequẽter *educit
ventos de theſauris ſuis:* & quaſi vniuerſitatis conditor, fi-
lium ſuum Chriſtum hominibus repromittit. Poſtquam
autem Chriſtus fuerit nunciatus, tunc nobis veritatis lu-
men aperitur: non ad perfectum: quia nunc ex parte vide-
mus & ex parte cognoſcimus, & *per ſpeculum & imaginem*
ea q̃ ventura ſunt contemplamur. Vnde ſequitur: *faciens
1. Cor. 13 c mane nebulam, & aſcendens ſuper excelſa terræ.* Excelſus enim
in excelſis eſt dominus, & non habitat in humilibus qui
excelſus eſt: ſed creator montium aſcendit in montes, in
Philip. 3 c his qui municipatũ habent in cœleſtibus, & in carne am-
bulantes non viuunt ſecundũ carnem, ſed ſecundum ſpiri
tum. Quod ſi iuxta Symmachum & Aquilam legerimus:
hæc ... Iſrael poſtea, & cum hæc fecero tibi, præpa-
rate ad ... ri Deo tuo: ſic intelligendũ eſt: Feci vt te cor
rigerem, quæ præteritus ſermo deſcripſit, & quia noluiſti
reuerti ad me, faciam tibi quæ meo continentur arcano.
Occidiſti ſeruos, quos ad te miſeram: mittam nouiſſimè
filium meum: tu autem iuxta conſuetudinem tuam, qua
ſemper voluntati domini reſtitiſti, præpara te vt contradi-
cas & aduerſeris Deo tuo iuxta, illud quod ſcriptum eſt:
Ecce hic poſitus eſt in ruinam, & in reſurrectionem multorũ, & in C
ſignum cui contradicetur. Et hoc dicit non quo præcipiat quid Luc. 2 c
facere debeat: ſed ante prædicit quid ſponte facturus ſit,
quaſi increpans & arguens: vt ſaltem correptus non fa-
ciat quod prædictum eſt.

HEB.

tũ, & annuncians homini eloquium ſuum: faciẽs matutinam nebulam, & gradiens ſuper excelſa terræ: dominus Deus exercituum nomen eius.

CAP. V.

AVdite verbum iſtud, quod ego leuo ſuper vos planctum. Domus Iſrael cecidit, non adijciet vt reſurgat. Virgo Iſrael proiecta eſt in terram ſuam, non eſt qui ſuſcitet eam.

SEPT.

ritum, & annuncians in homines Chriſtum ſuum: faciens mane, & nebulam, & aſcendens ſuper excelſa terræ: dominus Deus omnipotens nomen eius.

CAP. V.

AVdite verbum iſtud, quod ego aſſumam ſuper vos planctum Domus Iſrael cecidit, non adiiciet amplius vt reſurgat. Virgo Iſrael proiecta eſt ſuper terram ſuam, non eſt qui ſuſcitet eam.

b Quia hæc dicit dominus Deus: Vrbs de qua egre-

CAPVT V.

A*Vdite verbum iſtud, quod ego leuo ſuper vos planctũ. Domus Iſrael cecidit, non adijciet vt reſurgat. Virgo Iſrael proiecta eſt in terrã ſuam, non eſt qui ſuſcitet eã.*] Quantum ad ordinẽ
literæ pertinet & cœptam hi-
ſtoriæ veritatem, decem tri-
bus, quæ appellantur Iſrael,
ductæ in captiuitatem, ne-
quaquam ad terram ſuam
poſtea ſunt reuerſæ. Virgo au
tẽ appellatur populus Iſrael:
non quia in virginitatis per-
manſerit puritate, ſed quia
quondã inſtar virginis ſit do-
mino copulatus. Vnde & plã-
ctũ ſuper eum Propheta iube-
tur aſſumere: ꝙ nequaquam
in ãntiquũ reſtituatur gradũ.
Quantũ vero ad intelligen-
tiam ſpiritualem, planctum
ſuper oẽm Iſrael, qui Deum
mente cernebat, & poſtea ei ſeruire deſiuit, aſſumit Pro-
pheta: ſecundum illud ꝙ Ezechieli præcipitur: vt deuo-
ret librum, in quo & intus & foris ſcriptum erat, *lamentatio* Ezech 2. d
& carmen, & væ. Intus intellige, Salomonis canticum ſe-
quens qui ait: Introduxit me rex in cubiculum ſuum. Et Cant 1. a
quadrageſimum quartum pſalmum, in quo ſcriptum eſt:
Omnis gloria filiæ regis ab intrinſecus. Foris. a. eſt quidquid in li-
tera legitur, & videtur in cortice, & in medulla ſpiritus D
non tenetur. Itaq; & iuxta litterã & iuxta tropologiam, in
omnib. Prophetarum libris ſcriptus eſt plãctus ſuper eos
qui poſt peccata agunt pœnitentiã: Carmen ſup illos qui
nulla peccatorum ſorde maculati, cantico & laude ſunt
digni: Væ ſup eos qui non agunt pœnitentiã: ſed iuxta du- Rom 2. a
ritiam cordis ſui *theſaurizant ſibi iram in die iræ.* Si autem, vt
diximus, planctus eſt ſuper eos, qui agunt pœnitentiam,
& pœnitentia reddit vulneris ſanitatem: quomodo iuxta
Lxx. dicitur: *domus Iſrael cecidit, amplius non reſurget: Virgo Iſ
rael errauit in terra ſua: non eſt qui ſuſcitet eam?* Quod ſic ſolui
poteſt: Poſtquam domus Iſrael ſua volũtate corruerit, ne-
quaquam priſtinam recipiet dignitatem: poſtquam virgo
Iſrael errauerit in terra ſua, vltra inuenire nõ poterit ſuſci
tantem. Et conſidera verborum proprietates. Qui domus
eſt, & numeratur in turba, cadere dicitur. Qui. a. de nume-
ro virginum, ſi errauerit ob leue quoq; peccatum non po-
terit ſuſcitari, nõ quo non ſuſcitetur, ſed nequaquã ſuſcitet
virgo Iſrael. & nequaquã reſurgat domus Iſrael. Non eſt
enim eadem gloria eius qui ſemper ſecutus eſt dominum,
& eius qui aberrauit à grege, & poſtea boni paſtoris repor-
tatus eſt humeris. Vnde & per alium Prophetam dominus
ait. *Malo pœnitentiam peccatoris quam mortem.* Pœnitentia non Luc. 15. a
ſanctitati puriſſimæ & Eccleſiæ Chriſti (quæ non habet ru- Ezech. 18 g
gam neq; maculã) ſed morti & inferis comparata ſit me-
lior. Hęc dicimus, non quo iuxta Nouarũ tollamus ſpem
pœnitentię, ſed quo timidiores faciamus eos, & idcirco
ſollicitos, qui aperta ianua pœnitentię dum ſperant futu-
ra, perdunt præſentia, & qui abſq; vulnere poterant per-
manere, incauti vulnus accipiunt, vt poſtea dolore crucietẽ-
tur. *Multæ manſiones ſunt apud patrem meũ, & ſtella differt à* Ioan 14 a
ſtella in claritate. ita & reſurrectio mortuorum, ſanctis ſplen- 1. Cor. 15. f
dentibus ſicut ſol & luna, veſper & lucifer. Qui autem poſt
peccatum egerint pœnitentiam, pro diuerſitate meritorum
ſtellis aliis æquabuntur.

b ¶ *Quia hæc dicit Dominus Deus: Vrbs de qua egrediebantur mille, relinquentur, &c.*] Cauſas quibus domus Iſrael cor-
ruens non reſurgat, & virgo Iſrael errans, vel proiecta in
terram non habeat ſuſcitantem, reddit ſermo diuinus.

Vrbs

B *Vrbs*, inquiẽs, *de quã egrediebantur mille, relinquentur in ea centum, & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in*
Gen 1. a *domo Iſrael*: vt vbi quondam fuerat multitudo, pp nimiam vaſtitatem vix decima remaneat pars. Et ne omnino hærentes literæ, ſacramenta numerorũ relinquamus intacta: Septenariũ numerũ eſſe ſanctum, etiam Sabbatum probat: in quo requieuit Deus ab omnibus operibus ſuis. Et iubet ne quid in eo operis ſeruilis fiat, niſi ea tantum quæ ad animam pertinent & ne in eo onera portemus. Vnde & in
Num 15. d ſolitudine q̃ die Sabbati ligna collegerat q̃ arſura ſunt, ſen-
Leuit. 25. tentia dñi condemnatur. Et ſeptẽ hebdomades complent numerũ ſanctæ Pentecoſtes, & iubileus annus remiſſionis
Ibid. 23 g tubarumq; clangentium hoc
Exod 21 a numero texitur. In ſeptimo quoq; menſe figuntur tabernacula, & Hebręus, cum ſex annis ſeruierit, anno ſeptimo liberatur. Nouit & hoc ſæcularis Philoſophia, & medicorum libri quorum Galenus diſertiſſimus atq; doctiſſimus ſcripſit ternos libros περὶ κρισίμων ἡμερῶν: In quibus ſeptenarij numeri oſtendens potentiam, ardentiſſimas febres ſeptimo dicit ſolui die: aut ſi tanta humoris noxij, & pituitæ fuerit magnitudo, vt primę hebdomadis nequaquã feruore conſumpta ſit, ſecundæ hebdomadis vltimus expectatur dies, i.e. quartuſdecimus. Quod ſi hũc, vt iuxta Hippocratẽ loquar, νόσος vicerit, tranſeunt ad viceſimam primã diem, h.e. ad finem tertiæ hebdomadis: ita ab initio
Ge 2 1 a mundi diebus cõditis, vt oẽs labores & moleſtiæ ſeptimo numero cõquieſcãt. Deniq; & captiuitas populi Iſrael tẽ-
F pliq; ſubuerſio, ſeptuageſimo anno deſolationis impleta eſt, & ſeptem aſtra iuxta numerum dierũ dicuntur errantia. De cuius numeri ſacramentis in Scipionis ſomnio plenius narrat Tullius, & obſcuriſſimus Platonis Timæus liber eſt: qui ne Ciceronis quidẽ aureo ore fit planior. Sicut igitur ſeptenarius numerus habet ſacramentum ſuum: ſic ſanctificatus atq; perfectus, & vt ita dicã, verus eſt numerus, qui vnione retinetur, & viuus Dei maieſtate cõcludi-
Ioa 14 b. tur. Vnde dicit filius: *Ego in patre, & pater in me*, volẽſq; oẽs
Ibi 17 c vnum eſſe cum patre, loquitur ad eum: *Pater da, vt ſicut ego & tu vnũ ſumus: ſic & iſti in nobis vnũ ſint*. Prima ergo beatitudo eſt eſſe in primo numero, qui vnus & verus eſt. Secunda in ſecundo, i.e. in decade. Tertia in tertio, i.e. in hecatontade. Sicut. n. dicas decima vnione completur ſic hecatontas ex decem decadibus ſtruitur. Quartus numerus qui millenario numero continetur, decem conſtat hecatontadibus. Cum igitur quis egerit pœnitentiã, de millenario & quarto numero vix reuertitur ad centenarium & tertium numerũ. Rurſum qui in centenario eſt, vix redit ad ſecundum primę decadis numerum: atq; ita fit vt domus Iſrael quæ corruerat non poſſit reſurgere, & virgo Iſrael quæ errauerat, in terra non habeat ſuſcitantem: quia qui ſemel ab vnione diſceſſerit, & illam puriſſimæ virginitatis perdiderit gloriam (de qua Apoſtolus dicit: *Zelo*
2 Cor 11 a *enim vos zelo Dei, deſpondi enim vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto*, in qua non eſt macula neque ruga) priſtinum ſtatum & vnionis beatitudinem recipere non valebit, & vix ei concedetur vt de mille reuertatur ad centum, & de centum ad decem redeat. Hæc breuiter ſum locutus, ne omnino in hoc capitulo propter numerorum difficultatem fugiſſe viderer tropologiam.

a ¶ *Quia hæc dicit Dominus domui Iſrael, &c.*] Mos eſt ſcripturarũ ſemper aduerſarijs læta ſubiungere & poſtquã triſtia Deus fuerit cõminatus, ad pœnitẽtiã eos quos terruit prouocat: iuxta illud q̃ in Eſaia legimus: *Væ gens peccatrix, po-*
E Esaie 1. a *pulus plenus delictis, ſemen peſſimũ, filij iniqui*. Cumq; dixiſſet,
& 70. terra veſtra deſerta, ciuitates veſtræ igne cõſumptæ, regiones veſtras coram vobis alieni comedent: loquitur ad eos,
Ib id d meliora promittens: *Lauamini, mundi eſtote: auferte malitias veſtras ab animis veſtris. Diſcite benefacere, quærite iudiciũ, iudicate pupillo, iuſtificate viduã, & venite diſputemus, dicit dominus.* G

egrediebantur mille, relinquentur in ea centum, & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Iſrael.

HEB.

Quia hæc dicit dominus domui Iſrael: quærite me, & viuetis, & nolite quærere Bethel, & in Galgalam nolite intrare, & in Berſabee ne tranſieritis: quoniam Galgala captiua ducetur, & Bethel erit inutilis. ᵇ Quærite dominum, & viuite: ne for-

SEPT.

Quia hæc dicit dominus ad domum Iſrael: quærite me, & viuetis: & nolite quærere Bethel, & in Galgala ne ingrediamini, & ſuper puteum iuramenti non tranſeatis, quia Galgala captiua ducetur, & Bethel erit quaſi non ſit. Quærite dominum & viuite: ne fortè

Quomodo ergo in Eſaia, quos ſeuera voce terruerat, blanda oratione ſuſtẽtat: ita & in hoc Propheta, quib. dixerat, domus Iſrael cecidit, nõ adijcietur vt reſurgat: virgo errauit in terra, nõ eſt qui ſuſcitet eam: Nũc loquitur ad eos, & dicit: domus Iſrael, id eſt decẽ tribus, quærite me & viuetis, quoniam in eo q̃ me non q̃ritis, eſtis mortui. Cumque q̃ſieritis, inuenietis: & cũ inueneritis, viuetis. Et nolite q̃rere Bethel, in qua erat vitulꝰ aureus & Galgalam locũ idololatriæ: de quo & ſupra dixi: *Omnis malitia eorũ in Galgalis.* Oſee 9 b
Et in Berſabee nõ tranſibitis: באר
Pulchrè in Berſabee, inquit, שבע
hoc eſt ad puteum iuramenti non trãſibitis: vbi ſi quando etrabat tribꝰ Iuda, idola adorare conſueuerat. In tantũ. a. ſimulacrorũ cultu furebat Iſrael: vt nequaquã contentus idolis ſuis, ad aliena trãſiret. Deniq; *Galgala*, inquit, *captiua ducetur, & Bethel erit inutilis*, חרה
ſiue *penitus non ſubſiſtens*: cum idola in ea ſubuerſa fuerint. לאין
De Berſabee omnino tacuit: quia victis decem tribubus, vrbs nomine Berſabee, q̃ erat in tribu Iuda illo tempore, nec capta nec deſtructa eſt. Simulq; animaduertendum q̃ Lxx. interpretes in præſenti loco nomen Berſabee interpretati ſunt, dicentes, τὸ φρέαρ τοῦ ὅρκου, i.e. puteum iuramenti, & in poſterioribus ipſum nomen poſuerunt. *Viuit Deus tuus Dan, & viuit via Berſabee*. Viam. a. Berſabee poſuerunt: quod de Iſrael longo itinere pergebant ad vltimos terminos Iudæ, qui erant in Geraris, & Ægyptiæ ſolitudini iun- Gen 26.
gebantur, vt idola colerent. Eſt. a. locus in quo habitauit H
Abraham, & ex eo q̃ cum Abimelech datis ſeptem ouibus in fœdus mutuum iurauerunt, appellatus eſt puteus iuramenti, ſiue puteus ſeptimi, pp numerum ſeptem ouium, a ſebach
ᵃ שבע enim vtrumque ſignificat. Præcipit. a. ſecundum leges allegoriæ domui Iſrael, id eſt, his qui ſibi notitiã Dei pollicentur, vt non quærant Bethel, & non introeant in Galgalam, & non tranſeant vel aſcendant ad puteum iuramenti, ſed magis quærant Deum, & viuant in eo. Quærunt. a. Bethel (q̃ interpretatur domus Dei) qui dicunt: templum dñi, templum domini, & confidunt in ædificijs, de quibus dominus ad diſcipulos loquebatur: Venient Hier 7 a
dies, in quibus *non relinquetur lapis ſuper lapidem, qui non deſtruatur*. Et ingrediuntur in Galgalis, qui poſt aduentum Luc. 21 b
Chriſti rurſum cupiunt circuncidi. In Galgalis. n. ſecundũ Ioſu. 5 b
populus circunciſus eſt. Vnde & ipſe locus nomen accepit: eo q̃ abſtulerit dominus opprobrium Ægypti ab eis. *Et in Berſabee*, inquit, ſiue *ad puteum iuramenti non tranſibitis*, ne illos putetis terminos Iudææ, quos olim ſecundum literam ſcriptura promiſerat à Dan vſque Berſabee: nec dicatis vltra cum propheta: *Notus in Iudæa Deus, in Iſrael magnũ* Pſal. 75 a
nomen eius: ſed audite eum Apoſtolis: *In omnem terram exiuit* Ibid. 18 a
ſonus eorum, & in fine orbis terræ verba eorum: quia Galgala, id eſt carnis circunciſio, captiua ducetur à vera circunciſione cordis: & Bethel, quam putans domum Dei, non ſubſiſtet: ſiue, vt melius arbitror, erit inutilis id eſt, ᵇ און: vt ne b auen
quaquam appelletur domus Dei, ſed vocetur domus inutilis, ſiue idoli. Aliter: Quærit Bethel qui tantum litteram ſequitur occidentem, nec ſenſum, qui Deus eſt, quærit in verbis, & intrat in Galgala, qui ad maiores enititur reuelationes, & ſupernorum ſibi ſcientiam repromittens: tranſitque ſiue aſcendit ad puteum, de quo Samaritana Ioan 4 a
haurire cupiens aquas, quę ſitim ſatiare non poſſent, ignorabat eum, de cuius ventre procedunt flumina ſaliẽtis aquę in vitam æternam.

b ¶ *Quærite Dominum, & viuite: ne forte comburatur vt ignis domus Ioſeph, & deuorabit, & non ſit qui extinguat Bethel.*] Quomodo ex perſona Dei dicitur: Quærite me, & viuetis: ita Propheta de Domino loquitur, vt quęrant eum

A eum, & viuant. In eo enim quod quærunt dominum, viuere incipiunt: ſin.a. non quæſierint eum, & idcirco nõ vixerint, ſtatim ſuccendetur vt ignis domus Ioſeph quam pp Hieroboam, qui de tribu Ephraim, & de domo Ioſeph fuit, decem tribus ſentire debemus, q̃ appellabantur Iſrael, & ex maiori populi parte nomen priſtinum poſſidebant. Duæ.a. tribus, quæ regebãtur à ſtirpe Dauid qui de tribu Iuda fuit, vocatæ ſunt Iudas, & poſſidebant Hieruſalẽ, in qua erat templũ Dei. Cumq; ſuccẽſa fuerit domus Ioſeph, deuorabit atq; cõſumet Bethel: de qua ſuperius dixi: Nolite quærere Bethel: & non erit q extinguat, cum à regibus ſuis fuerit incenſa. Pro Bethel in Lxx. legitur domus Iſrael, ſẽſum magis q̃ verbũ interpretantibus, vt ſuccedente rege Hieroboam, & cunctis deinceps regib⁹, qui ei in imperio ſucceſſerũt, ardeant decẽ tribus, quæ appellabãtur Iſrael. Iſte eſt ignis qui ſuccẽditur ſiue reſplẽdet & inflammat domum Ioſeph, vt conſumatur

HEB.

forte comburatur vt ignis domus Ioſeph, & deuorabit, & nõ ſit qui extĩguat Bethel. a Qui conuertitis in abſynthium iudicium, & iuſtitiam in terra relinquitis, facientem Arcturum, & Orionem, & conuertentem in mane tenebras, & diẽ in nocte mutantem. Qui vocat aquas maris, & effũdit eas ſuper faciẽ terræ: Dominus nomẽ eſt eius. Qui ſubridet vaſtitatem ſuper robuſtũ, & depopulationem

Eſaie. 50.d. Bethel de quo alibi dicitur: *Ambulate in lumine ignis veſtri, & in flamma quam ſuccendiſtis.* Et quia crebro domum Ioſeph (propter Hieroboam, qui à ſtirpe Dauid populũ Dei
4. Reg. 12.d ſeparauit, & vaccas fecit aureas in Dan & in Bethel, & dixit, *non eſt pars nobis in Dauid, neq; hæreditas in filio Ieſſe*) ad perſonam hæreticorũ retulimus: qui ſermone compoſito, decora atq; formoſa, & vt ita dicam, aurea ſimulacra finxerunt, & adorant opera manuum ſuarum, & agriculturæ ſub vaccarum ſpecie ſibi imaginem repromittunt, dicitur
B ad eos: *Quærite dominum, & viuite:* eum qui dixit: *Ego ſum*
Ioan. 14.a *via, veritas & vita.* vt poſtquam ambulauerint in eo, & inuenerint veritatem, tunc incipiant viuere, qui prius mortui erant. Et niſi hoc fecerint, diaboli comburentur ardoribus nulluſq; poterit inueniri de principibus eorũ (qui & ipſi hæretico igni ſuccenſi ſunt) qui poſſit vorantẽ cuncta flammam reſtinguere, & præcipuè Bethel, quæ falſum ſibi domus Dei nomen aſſumit.

a ¶ *Qui conuertitis in abſynthium iudicium, & iuſtitiam in terra relinquitis, &c.*] Multum in hoc loco ab Hebraica veritate editio vulgata diſcordat, ſicut abſque commonitione noſtra ex his q̃ propoſuimus, prudẽs ſtatim lector intelligit. itaq; exponamus primũ iuxta Hebræos, & poſtea quid nobis videatur in tranſlatione Lxx. Chriſto ſi meruimus pãdẽte dicamus. Domus Ioſeph, i.e. domus Ephraim, ac per hoc regia & Bethel: ſiue ſicut Lxx. tranſtulerunt domus Iſrael: i.e. & reges & populi & cultores & idola, pariter ſubuertentur, qui iniquo iudicio Deum ad iracundiã prouocauerunt. Et conuerterunt dulcedinem iudicij in abſynthij amaritudinem: q genus eſt herbæ amariſſimæ: aſſumentes iniquitatem, & iuſtitiã relinquentes. Quæ ſit.a. iſta iuſtitia, ſequens verſus oſtẽdit. *Facientem Arcturum, & Orionem, & conuertentem in mane tenebras, & diem nocte mutantẽ.*
Sup. 4. d De quo ſupra dixerat: *formans montes, & creans ventũ, & annuncians homini eloquium ſuum: faciens matutinam nebulam, & gradiens ſuper excelſa terræ: Dominus Deus exercituũ nomen eius,*
c cima *ipſe eſt creator Arcturi*, qui Hebraicè c עיש dicitur, & à Symmacho & Theodotione [illegible] vertitur: quem vulgo bootem vocant: quodq; ſequitur, Oriona, qui Hebraicè
d ceſil dicitur d כסיל, Symmachus abſolutè ſtellas, Theodotio interpretatus eſt veſperum: Hebræus a. qui nos in ſcrip-
e ceſil turis ſanctis erudiuit, e כסיל interpretari putant ſplendorem, & ſignificare generaliter aſtra fulgentia. Quando.a. audimus *Arcturum & Oriona*, non debemus ſequi fabulas poetarum, ridicula ac portentoſa mendacia: quibus etiam cœlum infamare conantur, & mercedem ſtupri inter ſidera collocare: dicentes *Arcturum, pluuiaſq; Hyadas, geminoſq; Triones: armatumq; auro circumſpicit Oriona*: Sed ſcire

Hebræa nomina, quæ apud eos aliter appellantur, vocabulis fabularum gentilium in linguam noſtram eſſe tranſlata. Qui nõ poſſumus intelligere q dicitur, niſi per ea vocabula, q̃ vſu didicimus, & errore combibimus. Vnde & in C
regũ volumine f רפאים Hebræum, Græci Titanas tranſtulerunt, q̃ apud ethnicos celeberrima fabula eſt: ex qua in laudes deorũ ſcribunt [illegible] & tela Typhoea, & impoſitũ Encelado Ethnam montem, ad cuius motũ Trinacria cõtremiſcat. Iſte.a. Deus creator oĩum, qui facit Arcturum & Orionem, noctem in diẽ, & diem in noctem cõmutat, & aquas maris amariſſimas æthereo calore ſuſpenſas excolat, & eliquat in dulcẽ pluuiarum ſaporẽ, inſtar medicinalis cucurbitæ, q̃ calore ſuperioris gyri, humorẽ & ſanguinẽ ſurſum trahit: ex quo diſcim⁹ vnde ſint pluuiæ, Quodque ſequitur: *Qui ſubridet vaſtitatẽ ſuper robuſtum*: ad p̃ſens tẽp⁹ reuertitur, & eſt ordo: Qui creator eſt oĩum, comminat etiam captiuitatem ſuper Sa- f rephaim

SEPT.

fortè ſuccendatur, vt ignis domus Ioſeph, & deuoret eam, & non ſit qui extinguat domum Iſrael. Qui facit in excelſo iudicium, & iuſtitiam in terra poſuit, qui facit omnia, & transformat, & conuertit in mane vmbram mortis, & diem nocte contenebrat. Qui vocat aquam maris, & effundit eam ſuper faciem terræ: Dominus Deus omnipotens nomen eius. Qui diuidit contritionem, & miſeriam

mariam, & depopulationem ſuper potentem adfert: quoniam conuertit in abſynthium iudiciũ, & iuſtitiam relinquit in terra. Vbi nos diximus, qui ſubridet, Aquila interpretatus eſt, [illegible]. propriè aũt [illegible] dicitur, quod nos ſubriſionem poſſumus appellare, qñ quis iraſcitur & apertis paululum labijs ſubridere ſe ſimulat, vt iræ oſtendat magnitudinem. Dicamus & iuxta Lxx, Deus in excelſo facit iudicium quãdo iudicat veritatem, & reddit vnicuiq; ſecundũ opus ſuum: & omnis, qui imitator & filius eius eſſe deſiderat, & eſſe perfectus (ſicut pater eius perfe- D
ctus eſt, qui moratur in cœlo facit in excelſo iudicium, & Matt. 5.g
non imitatur eum iudicẽ, qui Deum non timebat, & ho- Luc 18.a
minem non verebatur, & peruerſitate iudicij, ſententiam ſuam non leuabat ad cœlum, ſed ad humilia detrahebat. Quodq; ſequitur, & iuſtitiam in terra poſuit: iuxta illud debemus accipere, quod dederit nobis Chriſtum iuſtitiã ſuam, & non proiecerit eam, ſed depoſuerit in terram: vt omni iniquitate ſuperata, nos de terrenis cœleſtes faceret. Ego puto ex hoc loco etiã gentilem poetam furatum fuiſſe: qui de ruſticorum ſimplicitate, & beatitudine edisserẽs intulit: extrema per illos iuſtitia excedens terris veſtigia fecit, Quod autem dicunt, faciens oĩa, atq; transformans, vno verbo Arcturum & Oriona cõprehendunt, negligentes proprietatem nominum in Græcum transferre ſermonem. Transformat autẽ Deus omnia, qñ facit de terrenis cœleſtia, & homines angelorum donat ſimilitudine: qñ luna ſolis fulgore rutilabit, & ſol habebit lumen ſeptuplũ: quando animal, & infirmus, & corruptibilis homo transformatur in ſpiritualem, & robuſtum, & in corruptum, mutans gloriam non naturam: qñ intelligentes fulgebunt ſicut ſplendor firmamẽti, & implebitur quod ſcriptum eſt:
Alia gloria ſolis, alia gloria lunæ, alia gloria ſtellarũ. Stella.n. à ſtella differt in claritate: ſic & reſurrectio mortuorum. Quando om- Dan 12.a 1.Cor 15.e
nis creatura liberabitur de ſeruitute corruptionis in liber- Rom 8.d
tatẽ gloriç filiorum Dei. Iſte Deus qui cuncta trãsformat, etiã vmbram mortis mutat in lucem: quando hi qui ſede- Eſa.9.a
bant in tenebris & vmbra mortis, viderunt lucem magnã, & qui erant filij noctis & tenebrarũ, facti ſunt filij lucis & filij diei. Iſte eſt Deus qui etiam diem vertit in tenebras: eorum diem qui dixerunt: *crucifige, crucifige* eum: auſert de Ioan 19.b
terra talem: quando ab hora ſexta, in typum Iudaicæ cæcitatis, dies in noctem verſus eſt. Et non ſolum ſecundum literam, ſed etiam ſecundum altiorem intelligentiam, lux quæ eis oriebatur in lege & prophetis, verſa eſt in tenebras ignorantibus, quid legant, quid audiant, vt impleatur de
illis quod ſcriptum eſt. *Obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorum ſemper incurua.* Iſte Deus vocat ad Pſal 69.d
ſe aquam

E ſe quã maris,& effundit eam ſup faciem terræ, & de pec-
catorib. iuſtos faciens. Ad q; exponendum, vnum tantum
Act. 5.a ſtudio breuitatis ponamus exemplum. Paulus Apoſtolus,
quaſi turbo violentus,& ſæua tempeſtas. & tumẽtis maris
gurges,perſeqnebatur, & opprimere nitebatur Eccleſiam
Rom 15.e Dei. Qui vocatus à domino,
effuſus eſt ſup faciẽ vniuerſæ
terræ, vt ꝑdicaret Euangeliũ
de Hieroſolymis vſq; ad Illy-
ricum, & ædificaret non ſup
alterius fũdamentũ, vbi iam
fuerat ꝑdicatum, ſed vſq; ad
Hiſpanias tenderet,& à mari
rubro,imo ab Oceano vſq; ad
Oceanum curreret:imitãs do
minum ſuũ & ſolem iuſtitiæ,
de quo legimus: *A ſummo cælo*
Pſal. 18. b *egreſſio eius,& occurſus eius vſq;*
ad ſummum eius: vt ante eũ ter-
ra deficeret. quam ſtudium
ꝑdicandi. Iſte Deus & contri-
tionem diuidit ſuper fortitu-
dinem: vt eos qui malè fortes
ſunt, imbecilles faciat.& imi-
2. Cor. 12.d rari poſſint Apoſtolum dicen
tem: *quando infirmus ſum: tunc*
fortior ſum Nam & filij huius
ſęculi prudentiores ſunt filijs
Luc 16. b lucis in generatione ſua. Fortitudo corporis, imbecillitas
animæ eſt,& rurſum animæ fortitudo, imbecillitas corpo-
ris eſt. Igitur dominus, qui omnia ratione diſpenſat, vero
facit cuncta iudicio, diuidit cõtritionem ſuper robuſtum
inimicum, vt inducat miſeriam ſuper munitionem, quæ ſe
Prou. 21.a erigit contra ſcientiam Dei. De qua & in Prouerbiis legi-
mus: *Ciuitates robuſtas ingreſſus eſt ſapiens & deſtruxit munitio-*
nem in qua confidebant impii. Hoc & ad omnem quidem for-
titudinem ſæcularem, ſed proprie contra hæreticos facit:
F qui argumentis & ſophiſmatib.& arte dialectica, dogma-
tum falſitatem roborare conantur. Sed deſtruit eam ſapiẽs
vir,& Dei adiutus auxilio, omnem munitionem oſtendit
eſſe vaniſſimã: vt inducat ſuper eam miſeriam,& inclinata
Rom.7. d ſuperbia poſſit cum Apoſtolo dicere: *Miſer ego homo: quis*
me liberabit de corpore mortis huius?

a ¶ *Odio habuerunt in porta corripientem, &c.*] Hi ſuper quos
Deus ſubridet vaſtitatem, & affert in eos populationem,
qui in malo robuſti ſunt, & ad opprimendũ potẽtes, odio
habuerunt in porta, id eſt, in iudicio corripiẽtem: vel me,
vel alios prophetas, qui ad eos miſſi ſunt,& loquentẽ per-
fecte, ſiue verbũ imaculatũ, vt interpretatus eſt Symachus:
ודבר תמים aut λόγον ἅγιον, i.e. ſermonem ſanctum, vt Theodotio & Se
ptuaginta tranſtulerunt. In porta.a iuxta veterẽ morem,
Iudaici populi fuiſſe iudicia,& ſæpe legimus,& crebro in
terpretati ſumus: vt nec agricola ad cauſam veniens fre-
quentia ciuitatis,& nouo terreretur aſpectu, nec vrbis ha-
bitator longe ab vrbe properaret, & ſubuectionem quæ-
reret iumentorum. Hoc iuxta literam dixerimus: ceterum
grande peccatum eſt odiſſe corripientem, maximè ſi te nõ
odio, ſed amore corripiat: ſi ſolus ad ſolũ, ſi aſſumpto fra-
Matth.18 e tre altero, ſi poſtea præſente Eccleſia. vt non ſtudio detra-
hendi, ſed emendationis tuæ videatur crimen ingerere.
Duplices portas, mortis & vitæ, vitiorum atq; virtutum,
Pſal. 9.c ſepè in ſcripturis legimus, vt illud in pſalmis: *Qui exaltas*
me de portis mortis, vt annũtiem omnes laudationes tuas in portis
filiæ Sion: haud dubium quin Eccleſiam ſignificet excelſus
Hebr 12. e mons Sion,& ciuitatem Dei viuentis Hieruſalem cœleſtẽ
& multitudinem angelorum,& Eccleſiam primitiuorum
q ſcripti ſunt in cœlis. Qui in portis Sion fuerit exaltatus,
portas mortis timere non poterit: de quibus Petro domi-
Matth.16 c nus loquebatur: *Super hanc petram ædificabo Eccleſiam meam,*
& portæ inferi non præualebunt aduerſus eã. Portas virtutis ma
niſeſtè in alio Pſalmo diſcimus: *Aperite mihi portas iuſtitiæ,*
Pſal 117 c *ingreſſus in eas confitebor domino. Hæc porta domini: iuſti intrabũt*
in eam. Denique & ſapientia in portis ciuitatis confidens
Prou 1 c
Sec 70. dixit: *Quanto tempore innocentes obtinuerint iuſtitiam, non cõ-*
Iuxta ... *fundentur.* Ego portas ciuitatis, hoc eſt, animæ credentis
in Chriſtũ, puto eſſe virtutes, ꝑ quas ad credentes Chriſtus
ingreditur. Et quia non eſt ſcriptũ in quib. portis oderint
corripientẽ, vtrũ in malis an in bonis: nos ad vtrũq; refe-
ramus. In vitiorũ portis ſtantes peccatores arguit Prophe
ta,& idcirco deteſtatio habetur ab eis. Aut certè ipſe Pro-
pheta ſtat in portis, iuſtitiæq;
virtutũ: & odio habetur ab his
quos corripit. Nec ſufficit pec
catorib. odiſſe in portis ar-
guentem ſiue corripientẽ, niſi מוכיח
verbũ ſanctum abominentur
q de eius ore profertur. Qui
enim *non recipit Prophetam, non* Matt. 10. d
recipit eum qui miſit illum. Sin a.
verbum ſanctum, vel qui per-
fecte loquebatur, abominati
ſunt porro verbum ſanctum
dominus eſt Ieſus, de quo di-
citur: *Non dabis ſanctum tuum* Pſal. 15. c
videre corruptionem) Omnes
Iudæi dicentes anathema Ie-
ſu, verbum Dei abominãtur:
q & perfectum & ſanctũ &
immaculatum eſt. Abomina-
tio enim peccatori eſt pietas.
Quidquid.a. de Iudæis dixi-
mus, tam ad ethnicos, quam
ad hæreticos referri poteſt:
quorum alij omnes ſcripturas ſanctas abominantur, in
quibus verbum Dei eſt. Alij dum peruerſe intelligunt,
quod legunt, abominationem ponunt in domo Dei.

HEB.

tionem ſuper potentẽ
affert. a Odio habue-
runt in porta corripiẽ-
tem, & loquẽtem per-
fecte abominati ſunt.
b Idcirco pro eo quod
diripiebatis pauperẽ,
& prædã electam tol-
lebatis ab eo: domos
quadro lapide ędifica-
ſtis, & non habitabi-
tis in eis: vineas aman-
tiſſimas plantaſtis, &
non bibetis vinum
earum. Quia cogno-
ui multa ſcelera ve-
ſtra, & fortia peccata
veſtra:

SEPT.

feriam ſuper munitionem
adducit. Odio habuerunt
in portis arguentem, &
verbum ſanctum abomi-
nati ſunt. Propterea quia
pugno percutiebatis pau
peres, & munera electa
accipiebatis ab eis: domos
dolatis lapidibus ædifica-
ſtis, & non habitabitis in
eis: Vineas deſiderabiles
plantaſtis, & non bibetis
vinum earum. Quia e-
go cognoui multas im-
pietates veſtras, & fortia
pec-

G

b ¶ *Idcirco pro eo quod diripiebatis pauperem, & prædam electam*
tollebatis ab eo, domos quadro lapide ædificaſtis, &c.] Ne forſitan
putaret Iſrael, quod propter ſolam idololatriam hoſtibus
traderetur ad pœnam: iungit & cętera, quæ amiſſa verita-
tis religione commiſerit. Diripiebatis, inquit, pauperem,
vt ab eo tolleretis, q victui neceſſaria vix habebat,& quid-
quid pretioſum videbatis, & pulchrum, veſtris vſibus tra-
debatis. Vnde & ex pretio eorum, q rapiebatis & tolleba- H
tis à paupere, domos quadro lapide ædificaſtis, vt ſpolian-
tes homines, parietes marmoribus veſtiretis. Quas quia
ædificaſtis de rapinis, & non ſolũ manſioni & tecto (quod
exigit humana fragilitas) ſed pulchritudini & delitiis præ-
paraſtis, repentina captiuitate, vel morte ſubtracti, nõ ha-
bitabitis in ei . Vineas quoque amantiſſimas futuris pori-
bus prouidentes plantaſtis,& non bibetis ex eis vinũ: quia
ego vniuerſa ſcelera veſtra, & peccata cognoui,& pecca-
ta fortia, quæ meam iracundiam prouocarunt: Qui eſtis צררי
hoſtes iuſtitię ſiue omnis iuſti,& accipitis munera,& pau- צדיק
peres in iudicio deprimitis: Ideo qui pauper & prudens
eſt, cum redemptum iudicem viderit, tacebit in tempore
illo: quia tempus malum eſt. Vel certè ita intelligendum:
Quid prodeſt nunc vicina captiuitate veſtra enumerare
peccata: cum iam nullum remedium ſit, & muros vrbium
veſtrarum hoſtilis cingat exercitus? Poſſumus hoc ipſum
& de hæreticis dicere: qui diripiunt pauperes, ſiue ſtricta יען
manu percutiunt caput eius: hoc. n. Græcè ſignificat κατα- בושס
κονδυλίζοντες πτωχούς. iuxta illud quod ſupra legimus, percu- חמס
tientes in capite pauperem. Non enim percutiunt hæreti- על דל
ci niſi pauperem, qui ſuſtinere non poteſt comminationẽ Sup. 2. b
nec in aliis membris, ſed in principali cordis,& in fidei ve- Prou. 13 d
ritate. Pauperes reor, qui ſimplici contenti fide, hæretico- Sec 70.
rum malitiæ non valent reſpondere. Sed & quidquid bo-
ni operis in Dei munera præpararunt, niſi aduerſarius re-
ſtiterint, perdent tempore pugnæ atq; certaminis: qui ad-
uerſarij compoſitione ſtructuraq; verborum ędificant ſibi
domos, vt tuti maneant & ſecuri. Sed non habitabunt in
eis, cum ab Eccleſiaſticis viris deſtructæ fuerint atque ſub-
uerſæ. Et non ſolum domos ædificant, verumetiam aman-
tiſſimas quoq; & deſiderabiles plantant vineas: vt Chriſti
myſteria mentiantur: ſed non bibent ex eis vinum, niſi
quod eſt *furor draconum inſanabilis*: Expectauit enim Do-
minus, vt iſtę vineę afferrent fructus, & non attulerunt Deut 32 e
vuam, ſed ſpinas vel labruſcam: nec iudicium ſed cla- Eſaia. 5. a
morem, quo contra Deum ſuum inſano ore blaſphemant משפט
Ideo

A Ideo.a.non habitabunt in domibus ſuis, & non bibent vinum earum, quas plantauerant vinearum, quia cognouit dominus multas impietates eorũ. Hic cognitio, non iuxta 2.Tim.2.c illud intelligenda eſt, ꝙ alibi legimus: *Cognouit dominus eos qui eius ſunt* ſed ꝙ nihil Deum lateat, & omnia peccantium ſecreta cognoſcat. Cognoui, inquit, multas impietates: q̃ non ſolum multæ, ſed & fortes ſunt, & opprimentes ſiue cõculcãtes ipſam iuſtitiã, vel eũ qui iuſt⁹ eſt. Et accipitis, inquit, cõmutationem, pro qua commutatione oẽs ſimiliter ἀπάλλαγμα, i. e. propitiationẽ tranſtulerunt: nos munus diximus: Matt 16.d ἀπάλλαγμα autẽ iuxta idioma ſcripturarum pretium dicitur: ꝙ in Euãgelio quoq; legimus: *Aut quã dabit homo cõmutationem pro anima ſua* Pauperes quoq; in portis declinarunt, i. e. ἐξέκλιναν, ſiue vt Symmachus interpretatus eſt, oppreſſerunt, vt cõtra iudicij veritatem pretio ſententiam venderent: incurrentes Deut. 16.d in illud ꝙ ſcriptum eſt: *Munera excæcant oculos etiã ſapientiũ.* Quæ accipiunt hæretici, vt auſteritatem ſcripturarũ, quę peccatorib. tormenta denunciant, vertant in beatitudinẽ, & cũ diuitib. proſpera quæq; promittant, tantum apud pauperes truculenti ſunt & ſeueri. Quando igitur vir Eccleſiaſticus, & prudens atq; intelligens multas impietates in ea quæ vocatur domus Dei eſſe cognouerit, & non ſolum multas, ſed & fortes, & quæ B opprimere poſſint iuſtitiam, & intantum doctorum rabiẽ proceſſiſſe, vt accipiant pretium in iudicio, & omnia pro muneribus faciant, pauperes quoque deuitent in portis, & audire contemnant. taceat in illo tempore, ne det ſanctũ canibus, & mittat margaritas ante porcos, qui conuerſi Matth. 7.a conculcent eas, & imitetur Hieremiam dicentem: Hier 15.d *ſolus ſedebam, quia amaritudine repletus ſum.* Et illud in pſalmis: Pſal. 140.c *Singularis ſum ego donec tranſeam.*

a ¶ *Quærite bonum, & non malũ, &c.*] Dicitis Deum eſſe vobiſcum, quia ſitis filij Abraham: audite quod ſequitur: Ioan. 8.c *Si filij eſtis Abrahæ, opera patris veſtri facite.* Quæ ſunt opera patris veſtri Abrahæ? *Diligite bonum & malum.* Grande peccatum eſt, non ſolum facere malum, ſed & diligere. Multi peccant, & expleto voluptatis ardore mordentur cõſcientia ſua, & pœnitet eos peccati ſui. Qui aũt non ſolum non dolet ſe feciſſe quod malum eſt, ſed in ſuo ſcelere gloriatur, iſte implet illud ꝙ ſcriptũ eſt: Prou.18.a *Peccator cum venerit in profundum impietatis, contemnit.* Quærite ergo bonum & non malum: Si.n. quæſieritis bonum, in eo quod quæritis bonum, ſtatim repellitis malum. Nunquã .a. quæreretis bonũ, niſi prius repelleretis malũ, implentes verba pſalmiſtæ dicentis: *Declina à malo, & fac bonũ.* Cumq; quæſieritis bonũ, & vitaueritis malum: tunc viuetis in eo qui dicit. *Ego ſum vita* Bonum quærit, qui credit in eum qui in Euange- Pſal. 36.e lio loquitur: *Ego ſum paſtor bonus*: Repellit malum, qui fu- Ioan 14.a git eum de quo ſcriptum eſt: *Mundus in maligno poſitus eſt.* Et Ibid. 10.c in oratione dominica dicit: Libera nos à malo. Cumque 1 Ioan.5.a quæſieritis inquit, bonum, & nõ malum, & vixeritis: tunc Matth. 6.b erit dominus Deus exercituum vobiſcum: ſicut dixeratis, ideo eum eſſe vobiſcũ, quia nati eſſetis de Abraham. Nec ſufficit bonum quærere, malumq; non quærere, niſi ἀμφότερα, id eſt, pietatem habeatis in vtroque: vt primum odiatis malum, deinde diligatis bonum. Odit malum qui non ſolum voluptate non vincitur, ſed odit opera voluptatis: & diligit bonum, qui non inuitus aut neceſſitate aut metu legum facit ꝙ bonum eſt: ſed idcirco quia bonum eſt, vt mercedem boni operis habeat conſcientiam ſuã, & dilectio- 2.Cor.9.b nem q̃ erga bonum poſſidet. Vnde & Apoſtolus inquit, *Datorem hilarem diligit Deus*: Non.n. oĩs eleemoſyna placet Deo, niſi quæ cum hilaritate profertur. Cumq; odieritis malũ & dilexeritis bonum, conſtituite in portis iudiciũ: de quo ſupra dictum eſt, vt iniquitate expulſa, veritas redeat. Et ſi feceritis hoc, forſitan miſerebitur dominus Deus omnipotẽs reſiduis Ioſeph, de tribu Ephraim, & de decẽ tribubus & captiuitatẽ euadere poterunt: Quæ oĩa poſſunt & hæreticis coaptari, vt deſerto errore quẽ finxerunt, redeant ad Eccleſiã, & oderint priora dogmata: diligãtq; in Eccleſia domini veritatẽ, & iudiciũ verũ exerceãt in portis vitiorũ & virtutũ: relinquentes illa & ad has tranſeuntes, & ſperent miſericordiã qui ex faucib. diaboli euadere quiuerint. Iuxta Septuaginta.a. ordine cõmutato, ſic manifeſtior lectio præſentis capituli reddi poteſt. Quomodo dixiſtis, odio habuimus mala & dileximus bona: ſic quærite bonum & non malũ, vt viuatis, & ſit dominus Deus omnipotens vobiſcũ: & reddite in portis iudicium: vt miſereatur dominus Deus omnipotens reliquiis Ioſeph.

b ¶ *Propterea hæc dicit dominus Deus exercituum dominator: in* D *omnibus plateis planctus, &c.*] Præcepi vt quæreretis bonũ & non malũ, vt viueretis, eſſetq; dominus vobiſcum. Et iterũ intuli: ne ſemel tantum vos monitos diceretis: *Odio habete malũ, & diligite bonum, & reſtituite iudicium in portis*, quẽ odio habuiſtis in porta corripientẽ, vt miſereatur dominus reliquiis Ioſeph: & quia facere noluiſtis, mea pcepta calcantes, & vertiſtis ad me ſcapulam recedentem ideo hæc dicit dominus Deus omnipotẽs, qui eſt exercituũ dominus: vbiq; planctus, vbiq; mœſtitia. Agricolæ vocabuntur ad luctum, & qui ſciunt more prouinciæ præcinere, ad concitandas lachrymas vocabuntur: vt nequaquam in omnibus plateis, ſicut ſupra dictũ eſt, ſed in vineis ſit planctus atq; luctus: vt vbi quondam fuit materia lætitiæ, ſit origo lachrymarum. Et hæc omnia fiẽt, quia pertranſibo, inquit, in medio tui. Verbum Hebraicum, pertranſibo, ꝙ eorum lingua dicitur אעבר, quoties in ſcripturis ſanctis ex per- geebor ſona Dei ponitur, pro pœna accipiendum: vt nequaquam apud eos maneat, ſed pertranſeat ac relinquat. Vnde & in aliis locis ſecundum interpretationem Aquilæ, quando iraſcitur Deus, furorem ſuum & iram ὑπέρβασιν vocat: q̃ omnia referri poſſunt ad hæreticos: vt quia illa & illa quæ iuſſa ſunt facere noluerunt, ſit in omnibus plateis eorum luctus. *Lata enim & ſpatioſa via quæ ducit ad mortẽ* ſinguliq; Matt 7.b hæreticorum & gentilium in fabulis ſuis atque figmentis habent plateas, quibus conſequenter infertur: Et in cunctis quæ foris ſunt dicitur, væ, væ. Qui .n. in Eccleſia fuerint, non audient væ ꝙ pœnarum vltimum eſt: ſed ſi fortè peccauerint, ſumetur ſuper eos lamentũ. Ideo. a. foris ſiue in omnibus viis dicetur, væ, væ, quia non habent vnam viam, quæ ducit ad viam, & quæ via regia eſt: ſed prauas atq; peruerſas, & declinantes ad dexteram ac ſiniſtrã, dum non audiunt dominum dicentẽ: *Ne ſis iuſtus multũ.* Et Eccleſ.7.c *peruerſæ ſunt viæ quæ à ſiniſtris ſunt.* Incurruntq; in duplex væ Prou.4.d carnis & ſpiritus, præſentis ſæculi atq; futuri. Cum è contrario Eccleſiaſtici audiant: *Gaudete, iterum dico gaudete.* Sed Philip 4.a & agricola vocatur ad luctũ (habent enim hæretici agricolas ſuos, in quorum aruis tribuli naſcuntur & ſpinę) & ad planctum vocantur qui norunt plangere vel ſua vel aliena peccata: quamq̃ & hæc in bonam partem poſſimus accipere: vt vir Eccleſiaſticus & potens ad pœnitentiam prouocare, imitetur dominum ſuũ dicentem: *Lamentati* Luc 7.c *ſumus, & non planxiſtis*, & plangant hæreticũ, ſicut Saulem 1. Reg.15.f regem

HEB.

veſtra: hoſtes iuſti, accipientes mun⁹, & pauperes in porta deprimentes. Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malũ eſt. [a] Quærite bonum, & non malum, vt viuatis: & erit Dominus Deus exercituũ vobiſcum, ſicut dixiſtis. Odite malum, & diligite bonum, & conſtituite in portis iudicium: ſi fortè miſereatur Dominus Deus exercituum reliquiis Ioſeph. [b] Propterea hæc dicit dominus Deus exercituum dominator: in omnibus plateis planctus, & in cunctis quæ foris

SEPT.

peccata veſtra: conculcantes iuſtum, accipientes commutationes, & pauperes in portis declinantes. Ideo qui intelligit in tempore illo ſilebit, quia tempus malum eſt. Quærite bonum, & non malum vt viuatis, & erit ſic dominus Deus omnipotens vobiſcum, ſicut dixiſtis: Odio habuimus mala, & dileximus bona, & reddite in portis iudicium: vt miſereatur dominus Deus his qui reliqui ſunt de Ioſeph. Ideo hæc dicit Dominus Deus omnipotens: In cunctis plateis planctus, & in omnibus vijs dice-

E regem Iſrael planxit quondã Samuel. Et Apoſtolus logere
2. Cor. 12. g ſe dicit ſuper eos *qui non egerunt pœnitentiam*. In omnibus
Deu. 32. e quoq; vineis erit planctus: quia vineæ Sodomorũ vineæ
çorum. Et pro vino lætitiæ, q̃ lætificat cor hominis, attule-
runt vinum draconum & furorem aſpidum inſanabilem.
Et hæc vniuerſa patientur, quia
pertranſibit per medium eo-
rũ dominus: vt nõ habitet in-
Matth. 28. d ter eos, nec dicat: *Habitabo in
eis, & inambulabo*. Et: *Ecce ego
vobiſcum ſum omnibus diebus vſ-
que ad conſummationem ſæculi.*
a ¶ *Væ deſiderantib. diem domi-
ni, ad quid eam vobis? Dies domi-
ni iſte, tenebræ, & non lux. Quo-
modo ſi fugiat vir à facie leonis,
& occurrat ei vrſus, & ingredia-
tur domũ, &c.*] Ne de tribu Iu-
da Thecuites Propheta om-
nino hoſtes tribus ſuæ negli-
gere videretur, & ad decẽ tã-
tum tribus cõferre ſermonẽ,
& ad vtrumq; regnũ, hoc eſt,
Iudam, & Iſrael nunc dirigit
ſermonẽ vaticinij: q̃ ex mul-
tis quidem aliis, ſed præcipuè
ex eo quod ſequitur: *Væ qui
opulenti eſtis in Sion, & confiditis
in monte Samariæ*, intelligi po-
teſt. Væ igitur Iudæ Iſrael que
dicentibus: Veniat dies: ve-
niat prędicta captiuitas: dum
modo q̃ promittitur per pro-
phetas, etiã reſtitutionis tem-
pus conſequatur. Non eſt.n.
F tantũ mali in captiuitatis in-
iuria, quantum boni in his quæ poſt captiuitatẽ dominus
pollicetur: quibus Propheta reſpondit, fruſtra eos quod
longo tempore poſt futurum eſt in aduentu filij Dei poſt
LXX. annos captiuitatis Babylonæ præſtolari, quos vaſti-
tas atq; pauperies & innumerabiles miſeriæ cõſequentur.
Fugientibus enim, inquit, à facie Nabuchodonoſor leo-
nis, occurret Aſſuerus vrſus, ſub quo Heſter narratur hiſto-
ria ſiue deſtructo Aſſyriorum & Chaldæorum imperio,
Medi, Perſæq; conſurgent. Cumq; regnante Cyro fueritis
reuerſi, & præcipiẽte Dario cœperitis ædificare domũ do-
mini, & oẽm fiduciam habueritis in templo: ita vt requie-
ſcatis in eo, & laſſas manus ſuper parietes inclinetis: tunc
veniet Alexander rex Macedonum, ſiue Antiochus cogno
mento *Epiphanes*, qui moretur in templo, & vos inſtar colu-
bri mordeat, nequaquam foris in Babylone, & in Suſis, ſed
intra terminos terræ ſanctæ. Quibus rebus probatur, diem
q̃ concupiſcitis, non eſſe lucis & gaudii, ſed tenebrarum
atque triſtitiæ. Hæc iuxta hiſtoriã breuiter diximus, ne pe-
nitus Iudæorum opinionem relinqueremus intactã: Cæ-
terum nulli dubiũ eſt, oẽs noſtros, diem tenebrarũ, diem
intelligere iudicii, de qua ſcribit & Sophonias: *Iuxta eſt dies
Soph. 1. b domini magnus, & iuxta eſt & velox nimis: vox diei domini ama-
Eſai. 13. b ra & dura*. Et Eſaias: *Ecce dies domini inſanabilis venit, furoris
& iræ, ponere orbem terrarum deſertum, & peccatores perdere ex
eo*. Simulq; decutitur confidentia ſuperborum, qui vt apud
homines iuſti appareant, ſolent diem expectare iudicij, &
Philip. 1. d dicere: Vtinam veniat dominus, vtinam nobis liceat diſ-
ſolui & eſſe cum Chriſto: imitantes Phariſæum, qui in Eu-
Luc. 18. b angelio loquebatur: *Deus ago gratias tibi, quia non ſum ſicut
cæteri hominum, raptores, iniuſti, adulteri, & ſicut hic publicanus:
Ieiuno bis in Sabbato: decimas do omnium quæ poſsideo*. Ex hoc
enim ipſo, quod diem domini deſiderant, & non pertime-
ſcunt, digne ſupplicio iudicantur: quia nullus hominum
abſque peccato eſt: *Et Aſtra non munda ſunt coram eo*: *Et con-
Iob 15. b cluſit omnia ſub peccato, vt omnium miſereretur*. Cum igitur ne-
Gal. 3. d mo poſſit de Dei iudicare iudicio, & de otioſo quoq; ver-
Iob 1. a bo reddituri ſimus rationem: Et Iob quotidie pro filiis ſuis
obtulerit hoſtias: ne quid fortè peruerſum contra domi-
1. Cor. 4. b num cogitaret: quæ temeritas eſt audire cum Corinthiis:

H E B.

foris ſunt dicitur, væ,
væ. Et vocabunt agri-
colam ad luctum, & ad
planctum eos qui ſciũt
plangere: & in omni-
bus vineis erit plãctus:
quia pertrãſibo in me-
dio tui, dicit dominus.
a Væ deſiderantibus
diem domini, ad quid
eam vobis? Dies domi-
ni iſte, tenebræ, & non
lux. Quomodo ſi fu-
giat vir à facie leonis,
& occurrat ei vrſus, &
ingrediatur domum,
& innitatur manu ſua
ſuper parietẽ, & mor-
deat eum coluber. Nũ-
quid non tenebrę dies
domini, & non lux? ca-
ligo & non ſplendor in
ea. b Odi, & proieci fe-
ſtiuitates veſtras, & nõ
capiam odorẽ cœtuũ
veſtro-

Sine nobis regnatis, atq; vtinã regnaretis: vt & nos vobiſ- G
cum regnaremus. Certè ſi eos etiã propria conſcientia nõ 1. Cor. 4. g
remorderet, debuerant imitari Paulum dicentẽ. *Quis ſcanda-
lizatur, & ego non vror?* & pro omnib. eſſe ſolliciti, ne quaſi
amatores ſui, vt ipſi regnẽt, aliorũ tormenta deſiderarent:
Quomodo ſi quis velit capi
patriam ſuã vrbemq; ſubuer-
ti vt ſolus amicitia victorum
perfruatur. Solemus in angu-
ſtiis & tribulationib. dicere:
vtinã mihi liceat exire de cor
pore, & ſæculi huius miſeriis
liberari: neſcientes q̃ quãdiu
in hac carne verſamur, habe-
mus locũ pœnitentiæ: ſi autẽ
receſſerimus audiemus illud
Prophetæ: *In inferno autẽ quis* Pſal. 6. b
confitebitur tibi? Iſta eſt ſæculi 2. Cor. 7. b
triſtitia quæ ducit ad mortẽ:
qua Apoſtolus nõ vult perire
eũ qui eũ vxore patris fuerat
fornicat⁹: qua & Iudas periit Matt. 27. a
infelix, q̃ abundãtiori abſor-
pt⁹ triſtitia, pditioni homi-
cidiũ copulauit, & homicidiũ
omnib. peius homicidiis: vt
vbi putabat remediũ, & mor-
tem ſuſpendij finem malorũ,
ibi leonẽ & vrſum & colubrũ
reperiret. Quibus nominib.
videntur mihi ſignificari vel
diuerſa ſupplicia, vel ipſe dia
bolus, q̃ rectè & leo & vrſus
& coluber appellatur. Cũq;
nos putauerim⁹ Eſaiã audire
dicentẽ: *Vade populus meus, in-* Eſai. 26. d
tra cubicula tua: claude oſtium, abſcondere puſillum, donec tranſeat H
ira domini: & eſſe quaſi in domo noſtra, quaſi in inferno
requieſcere: tunc mordebit nos coluber, qui in præſenti נחש
loco Nahas, in Iob appellatur Leuiathan. De cuius natura Iob 3. 40.
& terrore multiplici plenius in ipſo volumine diximus.
In caligine autem & tenebris, quę contraria ſunt luci &
ſplendori, tormentorum diuerſitas explicatur.
b ¶ *Odi & proieci feſtiuitates veſtras, & non capiam odorem cœ-
tuũ veſtrorum, &c.*] Propriè hoc cõtra tribum Iuda dicitur,
& eos qui ex Iſrael ad Dei ceremonias cõmigrant: & nihil-
ominus non recedebant de excelſis, colebantq; idola, &
peccatorum magnitudine Dei ſacrificia polluebant. Nũ-
quam .n. reor q̃ de oblationibus vitulorum, quas offere-
bãt in Dan & Bethel dixerit: ſi obtuleritis mihi holocau-
ſtomata, & munera veſtra, non ſuſcipiam. Odit a. Deus
& non ſolum odit, ſed proiecit feſtiuitates eorum, qui fu-
giunt leonem & incurrunt vrſum, & ingrediuntur domũ,
& à ſerpente mordentur: quia non celebrant feſtiuitates
Dei, ſed feſtiuitates ſuas, dicente domino: Odi & proieci
feſtiuitates veſtras. Et huiuſcemodi hominum conuentũ,
odoremq; non ſuſcipit, nec habet in odorẽ bonæ fragran-
tiæ, & omnia eorum munera deteſtatur, & pinguiſſima vo
ta non reſpicit. Quod quidem non ſolum illius temporis
hominibus, ſed & nobis accidet, ſi ſimilia delinquamus, &
de rapinis & periuriis ſceleribuſq; quæſita, Deo nos pute-
mus offerre, & noſtra peccata redimere: cum legerimus
Zacchæum quicquid rapuerat in quadruplũ reddidiſſe, Luc. 19. a
& de his quæ bene quæſierat, mediã obtuliſſe ſubſtantiã.
Neque .n. q̃ malè quæſitum erat in Dei donaria poterat
offerre: niſi prius dominis ſuis redderet, & poſtea imple-
ret q̃ ſcriptum eſt: *Honora dominum de iuſtis tuis laboribus*. Et: Prou. 3. b
Redemptio animæ viri propriæ diuitiæ: de mercede enim me- Ibid. 13. b
retricis Deus vota non ſuſcipit: E contrario iuſtus di- Deuter. 23. c
cere poteſt: *Dirigatur oratio mea, ſicut incenſum in conſpectu
tuo*. Quæ oratio Iudæ proditori verſa eſt in peccatum: Pſal. 140. a
Putruerunt & corruptæ ſunt cicatrices meæ, à facie inſipientiæ meæ,
non enim habebat bonum odorem, ſed opere loqueba- Ibid. 37. b
tur: Quæ omnia & de hæreticis dicere poſſumus, qui
dum fugiunt leonem, incurrunt vrſum, & ingreſſi domũ,
quam

S E P T.

dicetur, væ, væ. Vocabi-
tur agricola ad luctum &
ad planctum, hi qui ſciunt
lamentationem, & in om-
nibus vijs planctus: quia
pertranſibo per medium
tui, dicit dominus. Væ
deſiderantibus diem do-
mini, vt quid hanc vobis
diem domini? Et ea eſt
tenebra, & non lux: Quo-
modo ſi fugiat homo à fa-
cie leonis, & incidat in
eum vrſus: & introeat in
domum, & innitatur
manibus ſuis ſuper pa-
rietem, & mordeat
eum coluber. Nonne te-
nebra dies domini, & non
lux? & caligo: & non ha-
bet ſplendorem. Odio ha-
bui, & repuli feſtiuita-
tes veſtras, nec adorabor
in

G

A gnã putãt Eccleſiam Dei, innituntur parietibus, quos ipſi fecerunt, & à ſerpente mordentur: quorũ lucem & diẽ tenebræ eripiunt & caligo, ita vt palpabiles tenebræ ſint, & interficiãtur primitiua eorũ. Horum Deus odit ſacrificia & à ſe proijcit, & quotieſcumq; ſub nomine dñi fuerit cõgregati. deteſtatur fœtorem eorũ, & claudit nares ſuas. Odiſſe aũt & proijcere & nõ odorari, humana loquitur ſimilitudine: vt nos affectum Dei noſtris ſermonib. cognoſcam⁹. Et ſi obtulerint holocauſta, vt videãtur ieiunare, dare eleemoſynas pudicitiã polliceri (q̃ holocauſta ſunt vera) nõ ea ſuſcipit domin⁹, nec dignat' aſpicere pinguiſſimas hoſtias eorum. Non .n. ſacrificiorum magnitudinẽ, ſed offerentium merita cauſaſque diiudicat. Vnde & vidua, q̃ in Euangelio in corbonam duo minuta miſerat, omnib. à Saluatore pfertur, q vota pinguiſſima & hoſtias medullatas ſe offerre credebãt: de multo dantes parũ, cũ illa totũ q habuerit obtuliſſet. Manifeſtius & veri⁹ hæc poſt aduentũ domini dicũtur populo Iudæorũ: q deſtructo tẽplo & altari, hoſtias offerre ſe credunt: quorũ Deus odit & proiicit feſtiuitates, & nõ capit odorẽ cœtus eorũ: quando cõgregati dicũt: *Crucifige, crucifige talẽ.* Et *Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.* Et ſi obtulerint holocauſta in ſynagogis: & munera in concilijs ſatanæ, & vota pinguiſſima: nõ ea reſpicit dominus, ſicut nõ reſpexit munera Cain. Qui bene quidem vnũ Deum colunt & rectè offerunt: ſed in eo non reſpiciuntur: quia non diuidunt, in patrem & filium & ſpiritum ſanctum confeſſionem. Noſtra autem munera, id eſt, Eccleſiæ, quæ offerimus de primitiuis noſtris, reſpicit Deus, ſicut reſpexit quondam ſacrificia Abel.

Luc. 21. a

Luc. 23. c

Matth. 27. e

B

Gen. 4. a

HEB.

veſtrorũ. Quod ſi obtuleritis mihi holocauſtomata, & munera veſtra, non ſuſcipiam, & vota pinguium veſtrorum non reſpiciã. [a]Auferà me tumultũ carminum, & cantica lyræ tuæ nõ audiam. [b]Et reuelabitur quaſi aqua iudiciũ, & iuſtitia quaſi torrens fortis. [c]Numquid hoſtias & ſacrificium obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis, domus Iſrael. Et portaſtis tabernaculũ Moloch veſtro, & imaginem idolorũ veſtrorum, ſidus Dei veſtri, quæ feciſtis vobis. Et migrare vos faciam trans-

a ¶ [*Aufer à me tumultum carminũ, &c.*] Pulchrè cantica Leuitarũ quib. laudabãt Deum, tumultũ vocat, ſonitumque confuſum: quia *non eſt pulchra laudatio in ore peccatoris* & hæc eadem idolis offerre quoque conſueuerant. Iudæorum quoque oratio & pſalmi quos in ſynagogis canunt, & hæreticorum compoſita laudatio, tumultus eſt domino, & vt ita dicã, grunnitus ſuis, & clamor aſinorum: quorum magnis cantibus Iſrael opera comparantur. Pſalmum.a. & carmina, lyram & organa: vel iuxta literam accipe in populo Iſrael, quæ olim fiebant in imagine futurorũ: vel iuxta ſpiritum in nobis & in hæreticis: quæ ſi bonis operibus dirigamus, audiuntur à domino: ſi malis, concludit aures ſuas, & impiorum cantica non dignatur audire.

Eccl. 15. b

b ¶ [*Et reuelabitur quaſi aqua iudiciũ &c.*] Sicut aqua ſi labatur in pronum, q prius texerat nudat, & patere facit oĩum oculis: ſic iudicium Dei atq; iuſtitia, quæ de ſuo quondam populo iudicabit, patebit omnibus & feretur inſtar torrentis fortiſſimi. Quod arripuerit ſecum trahit, & ſibi obſiſtere non patitur. Iuxta Lxx. autem voluitur quaſi aqua iudicium peſſimorum: quia non ſtat in vna ſentẽtia, ſed circumfertur omni vento doctrinæ: q probauerat improbãs, & q prius laudauerat, putans eſſe pro nihili. Iuſtificationes eorum non fluminibus & puriſſimis fontibus, ſed turbidis cœnoſiſq; torrentib. comparantur: qui ſuas aquas non habent, ſed de ſaxis rupibuſq; & vepribus collectas. Quas qui tranſire voluerit, ſtatim rapietur in præceps, &

Psal. 39. a ſubuerſis pedib. dicere non poterit: *Statuit ſupra petra pedes meos:* calcat.n ſuper arenas, q̃ non habent fundamentum,

Psal. 123. a & cum periclitatus fuerit, loquetur iuxta Hebræos: *Torrens tranſiuit ſuper animam meam.* E contrario de iuſtis legimus: quorum non voluitur ſicut aqua iudicium, & iuſtitia non fertur quaſi torrens inuius: *Cogitationes iuſtorum iudicia.*

SEPT.

in conuentionibus veſtris. Et ſi obtuleritis mihi holocauſta & ſacrificia, non ſuſcipiam & ſalutare præſentiæ veſtræ non reſpiciam. Transfer à me ſonitum carminum tuorum, & pſalmum organorum tuorũ non audiam. Et voluetur ſicut aqua iudicium, & iuſtitia ſicut torrens inuius. Numquid hoſtias & victimas obtuliſtis mihi in eremo quadraginta annis, & domus Iſrael? Et aſſumpſiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus Dei veſtri Rhemphã figuras eorum, quas feciſtis vobis. Et transferam

c ¶ [*Numquid hoſtias & ſacrificiũ obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis, &c.*] Ex hoc loco diſcimus oẽs hoſtias & ſacrificia, quæ in deſerto obtulit Iſrael, non Deo obtuliſſe, ſed Moloch regi ſuo cuius portauerũt tabernacula, & imaginẽ idolorum ſuorũ ſtatuarumq; venerati ſunt. Et quæ ſit ipſa imago vel idolũ, ſequenti ſermone demõſtrat: Sidus Dei veſtri, q Hebraice dicitur

Prou. 21. a

b ככב i.e. luciferi quẽ Sarraceni nunc vſq; venerantur. Quã ob cauſam migrare eos fecit dominus trans Damaſcum, i.e. in Aſſyrios atq; Chaldæos. Cuius omnipotentia, ex eo q Deus exercituum eſt, demõſtratur. Quærimus quomodo hoſtias & ſacrificium non Deo obtulerint in deſerto, ſed regi ſuo, quem luciferũ nuncupãt. Ex eo tempore quo aurũ in caput vituli transformarunt, dicentes: *Iſti ſunt dij tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Ægypti:* omnia quæ fecerũt, nõ Deo, ſed idolis feciſſe mõſtrantur. Et q poſtea quædam domino eos legimus obtuliſſe, nõ voluntate, ſed pœnarũ fecerunt metu, & eorũ interfectione, qui pp idola corruerunt: Dominus autem non ea q̃ offeruntur, ſed voluntatem reſpicit offerentium. Deniq; vbicumq; occaſio fuit, ſemper corde reuerſi ſunt in Ægyptum: deſiderantes allia & cepas & cucumeres & carnes Ægyptias, & manna quod de cœlo datum eſt contemnentes. Quod vt ſic intelligamus, Stephanus primus martyr Euangelij, dignus nomine ſuo, in Apoſtolorum narrat hiſtoria: *Et vitulum fecerunt in illis diebus, & obtulerunt hoſtiam ſimulacro, & lætabantur in operibus manuum ſuarum. Conuertit autẽ Deus, & tradidit eos ſeruire militiæ cæli, ſicut ſcriptũ eſt in libro prophetarum: Nunquid victimas aut beſtias obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto domus Iſrael? Et ſuſcepiſtis tabernaculũ Moloch & ſidus Dei veſtri Rhempham, figuras feciſtis adorare eas, & transferam vos trans Babylonem.* Nec putandus eſt primus martyr erraſſe: qui pro eo quod in Propheta ſcriptum eſt: trans Damaſcum, dixerit trans Babylonem. Magis enim intelligentiam quã verbum poſuit: quia trans Damaſcum ducti ſunt in Babylonem, ſiue trans Babylonem. In eo autem loco vbi Lucas poſuit μολόχ, & in Hebraico ſcriptum eſt i מלככם: Aquila vertit μελχόμ: Symmachus & Theodotio, regis veſtri. Pro eo quoque quod in Septuaginta legitur ῥεμφάν: Aquila & Symmachus ipſum Hebraicum trãsferentes poſuerunt k כיון: Theodotio ἀμαύρωσιν, id eſt, obſcuritatem. Rurſum pro l סכות, Aquila συσκιασμούς, id eſt, vmbracula, Symmachus & Septuaginta, σκηνήν, tabernaculum, Theodotio tranſtulit viſionem. Et hoc in omnibus ſcripturis ſanctis obſeruandum eſt, Apoſtolos, & Apoſtolicos viros in ponendis teſtimonijs de veteri teſtamẽto non verba conſiderare, ſed ſenſum: nec eadem ſermonum calcare veſtigia, dumodo à ſententijs non recedant. Quidquid .n. iuxta literã dicitur contra populũ Iudæorum, hoc omne refer ad eos qui ſub nomine Chriſti venerãtur idola, & praua ſibi dogmata confingentes, portant tabernaculum regis ſui diaboli & imaginem ſtatuarum & idolorũ ſuorum. Non .n. vnum colunt idolum, ſed pro varietate doctrinæ diuerſos adorant deos, & ſidus Dei ſui: Qui cum ſit angelus ſatanæ, trãsfiguratur in angelum lucis, & cadit de cœlo quaſi fulgur, & imitatur Chriſtum Antichriſtus. Pulchreq; intulit, quæ feciſtis vobis: Non.n. ea à Deo acceperunt, ſed de propria mente finxerunt. Vnde migrare eos faciet dominus trans Damaſcum, vt non bibant ſanguinẽ dñi: ſed tranſeant in Babylonem, & audiant p Prophetam: *Calix aureus Babylon inebrians omnes gentes.* Damaſcus enim, vt crebro diximus, interpretatur ſanguinem bibens,

b cochab

Exod. 32. b

Num. 11. b

D

Act. 7. e

i malcechẽ

k cijoun

l ſoccoth

2. Cor. 11. c

Luc 10. c

Hier 51. a

[illegible]

E bibens. ſiue ſanguis cilicij, vt per pœnitentiam ad bibendum domini ſanguinem prouocemur.

a § *Væ qui opulenti eſtis, &c.* Ad Sion, vt ſupra diximus & ad montem Samariæ, id eſt ad duas tribus, quæ appellabãtur Iuda, & ad decem, quæ Iſraelis nomine vocabantur, prophetę ſermo confertur. & maxime ad eos, qui in vtroq; populo optimates ſunt & principes, & vacabant delitiis in exemplũ illius diuitis purpurati: qui lętabatur in conuiuio, & in tantam erigebatur ſuperbiam, Vt Lazarum ante oſtium ſuũ plenum vlcerib. indignaretur aſpicere, & ne hoc quidem ei tribueret ꝙ periturum eſſet ex menſa. Iſti ſunt capita populorum, qui confidunt in diuitiis, & opulenti ſunt in Sion, & habent fiduciam in mõte Samariæ. & ingrediuntur pompatice domum Iſrael: vt timorem animi corpus oſtẽdat, & pomparum ferculis ſimiles eſſe videantur. Iuxta leges

Sexti capitum ſecundum vulgatam editionem. Luc 16 c

HEB.

trans Damaſcũ, dicit dñs, De⁹ exercituum nomen eius. VI. Cap. initium ſecundũ vulgatam editionem.

a Væ qui opulẽti eſtis in Sion, & cõfiditis in monte Samariæ: optimates, capita populorum, ingredientes pompatice domum Iſrael.

SEPT.

ram vos trans Damaſcum, dicit dominus Deus, omnipotens nomen eius. Væ qui deſpiciunt Sion, & confidunt in monte Samariæ: vindemiarunt primitias gentium, & ingreſſi ſunt ſibi.

autem tropologiæ & Lxx. interpretes, Sion refertur ad eccleſiam, de qua ſcriptũ legimus: *Qui exaltas me de portis mortis, vt annunciem omnes laudationes tuas in portis filiæ Sion.* Mons vero Samariæ propter ſuperbiam & iactantiam cuſtodiæ mandatorum Dei intelligitur ſuper hęreticis, qui deſpiciunt eccleſiam: quia infirma mundi elegit Deus, vt cõfundat fortia, & ſtulta, vt perdat ſapientiam ſapientium, & intelligentiam prudentium reprobet. Iſti vindemiauerunt primitias gentium, vt ſub nomine Chriſtiano introducerent eos in torcularia ſua, vbi nõ calcatur vua, ſed perditur: vbi nõ muſtũ exprimitur, ſed venenum. Et ingreſſi ſunt ſibi. Pulchre dixit ſibi: non n. ingreſſi ſũt Deo, ſed ſibi ingreſſi ſunt. Alioqn Deo magis egreſſi ſũt, dũ recedũt de eccleſia. Quodq; ſe ꝗ̃: Domus Iſrael, iuxta Lxx. in princ. cap. ſequẽtis legendũ eſt, iuxta Hebræos in fine huius, ꝙ expoſuimus.

G Pſal. 9. e

1. Cor. 1. d

Commentarij ſecundi in Amos finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVM COMMENTARIORVM AMOS, AD PAMMACHIVM,

PROOEMIVM.

F PRÆPOSTERO *ordine atque confuſo, duodecim prophetarum opus & cœpimus, & Chriſto adiuuante complebimus. Non enim à primo vſque ad nouiſſimum iuxta ordinem quo leguntur: ſed vt potuimus, & vt rogati ſumus, ita eos diſſeruimus. Naum, Micheam, Sophoniam, & Aggæum primo* φιλοπονωτάταις *Paulæ eiuſque filiæ Euſtochio* προσεφώνησα: *ſecundo in Habacuc duos libros Chromatio Aquileienſi epiſcopo delegaui: tertio poſt longi temporis ſilentium, Abdiam & Ionam tibi imperanti diſſerui: præſenti anno, qui ſexti conſulatus Arcadij Auguſti & Anitij Probi faſtis nomen impoſuit: Exuperio Toloſanæ eccleſiæ pontifici, Zachariam, & eiuſdem vrbis Minerio & Alexandro monachis, Malachiam prophetam interpretatus ſum. Statimque recurrens ad principium voluminis, Oſee & Ioel & Amos tibi negare non potui. Et poſt grauiſſimam corporis ægrotationem, dictandi celeritate oſtendi temeritatem meam: vt quod alij ſtylum ſæpe vertendo non audent ſcribere, ego committerem caſui: qui ſemper dictantes ſequitur, & de ingenio atque doctrina audaciæ periculum facit: quoniam (vt ſæpe teſtatus ſum) laborem propria ſcribendi manu ferre non valeo, & in explanatione ſanctarum ſcripturarum non verba compoſita, & oratoriis floribus adornata, ſed eruditio, & ſimplicitas quæritur veritatis.* H

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN AMOS PROPHETAM.

LIBER TERTIVS.

T*Ranſite in Chalanem & videte, &c.*] Tranſite omnes in Chalane, quæ nunc appellatur Cteſiphon, & tranſite omnes. Qui ſunt iſti oēs? Vtiq; illi de quib. ſupra dixerat: Optimates capita populorũ, qui opulenti eſtis in Sion, & cõfiditis in monte Samariæ. Vos igitur tranſite in Perſidis ciuitatem, & diligenter attendite, & inde pergite in Hemath magnam, quæ nunc Antiochia nominatur. Magnam autem vocat ad diſtinctionem minoris Hemath quæ appellatur Epiphania. Vnde vſq; hodie pergentibus Meſopotamiam prima manſio vocatur Emmas, corrupto quidem vocabulo, ſed priſtini nominis veſtigia retinens: cuius regio appellatur Reblata, in qua ꝓ ſente Nabuchodonoſor, regis Iudææ Sedechiæ interfecti ſunt filij,
4. Reg. 25. b & oculi illius excæcati. *Et deſcendite*, inquit, *in Geth Palæſtinorum.* Vos qui habitatis in monte Sion, & monte Samariæ, deſcendite ad Paleſtinos, qui morantur in cãpeſtrib. & ad optima quæq; regna horum, quæ diuerſis ciuitatib. ſubiacent, Gazæ & Aſcaloni, Azoto, Accaron, & Geth, *& videte, ſi latior terminus eorum termino veſtro ſit*, vtrum vos an illi maiores obtineatis prouincias: vos inq: vos de populo Iſrael: qui ſeparati eſtis in diẽ malũ: in diem videl. captiuitatis: & appropinquatis ſolio iniquitatis: ad iniquũ iudicem pergentes regem Babyloniũ. Qui cũ hæc paſſuri eſtis: nunc dormitis in lectis eburneis: & laſciuitis in ſtratis mollibus: vt ſomno libidinem copuletis. Qui comeditis non ad repellendam famẽ, & ad ſuſtentandum corpus humanum: ſed ad delitias atq; luxuriã: vt quidquid in gregib. & in armẽtis tenerum atq; pingue eſt: veſtræ gulæ pareat, quibus nõ ſufficit libido penis & gutturis & æſtuãtis cibis aqualiculi, niſi & tibiarũ, & pſalterij & lyræ cãticis aures veſtras mulceatis, vt ꝙ Dauid fecit in cultum Dei, leuitarum ordines 1 Par. 25. & 26.

HEB.

T Ranſite in Chalanē & videte & indeite in Hemath magnam, & deſcendite in Geth Palæſtinorũ, ad optima quęq; regna horũ: ſi latior termin⁹ eorũ termini-

SEPT.

D *Omvs Iſrael tranſite omnes, & videte in Chalanem, & pertranſite inde Emath rabba, & deſcendite in Geth alienigenarum, optimas ex omnibus regnis his: ſi amplio-*

A &organorum reperiens varietates, vos ad voluptatem & luxuriam conſeraris: *Et bibitis in phialis vinum*, nõ ad ſatiãdam ſitim, ſed ad opprimendum animũ. Et vngemini, nõ ad labores corporis mitigãdos, oleo puriſſimo, ſed vnguẽtis pretioſiſſimis. Cumq; his deliciis affluatis, ſi quos videritis perire de populo, nulla miſericordia ſup interfectione eorum flectemini, ſed cõtemnetis quaſi bruta animalia, & in ſuo beſtias cruore pereuntes. Hunc eundem ſenſum
Ezech. 34. a etiam Ezechiel propheta ſub paſtorum poſuit exemplo. *Qui comedunt lac de ouibus, & veſtiuntur lanis*, & quidquid primum eſt deuorant: & vulnerata nõ ſanant, contracta non ſolidãt, pereuntia nõ requirunt: Cuncta, quę iuxta hiſtoriæ dixim⁹ veritatem, ſecundum Lxx. interpretes ad allegoriæ nubilũ transferamus. Domus Iſrael, quæ à me receſſiſti, q̃ confidis in monte Samariæ, quæ vindemiaſti primitias nationum, tranſi & vide & perge ad muros plurimos: hoc n. interpre-
חמת רבה tatur Hemath Rabba: atq; inde clementer deſcende in torcular eorũ, qui cadent bibentes (Geth n. & Philiſtiim hoc
גת פלשתים reſonant) Et omnia contemplare: præcipueq; omnia regna vel optimas ciuitates de omnibus regnis, & conſidera ſi plures ſint termini eorum quam veſtri. Si enim voluerimus
B mus mente tractare, & vniuerſarum gentiũ diſcutere philoſophiam, Ægyptiorum, Indorum atq; Perſarum: repe-
Pſal. 18. a riemus anguſtiores earum terminos ſanctarum terminis ſcripturarum. *In omnem* enim *terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Iſti quibus ſupra dixerat: domus Iſrael tranſite omnes & videte, à qualib. vitiis ad meliora
Rom. 2. e tranſire iubeantur, ſequens ſermo deſcribit: Qui veniunt in diem malum: parantes ſibi vitio ſuo diem malum: non quo dies vllus ſit malus, ſed quo vnuſquiſq; paret ſibi ma-
Eccl. 7. b lum, iuxta illud q̃ in Eccleſiaſte legim⁹: *Ne dixeris, dies priores meliores erant mihi quam iſti: quoniam non in ſapientia interrogas ſuper hoc*: ſtultum eſt n. referre ad tempora, cum in noſtra ſit poteſtate, vel bonum diem nobis facere, vel malum. Iſti ſunt qui appropinquant atque cõtingunt ſabbata mendacia. Quomodo n. conciſio carnis & circunciſio cordis appellatur, & ſunt in manifeſto Iudæi & in occulto (quorum alterum abiicitur, & alterum comprobatur) ita ſunt ſabbata domini ſancta & veritate ſubnixa, & alia non ſancta atq; mendacia, quæ occidentis literæ ſequuntur otiũ. Quodque ſequitur: qui dormitis ſuper lectos eburneos: ſic interpretari poſſumus. Qui athleta eſt domini, & exercetur ad luctam, & ſe parat ſe contra aduerſarias poteſtates, dor-
Gen. 28. b mit in nuda humo imitans Iacob, & ponit ſibi lapidem ad
Pſal. 117. c caput, quam reprobauerunt ædificantes, & factus eſt in caput anguli. Qui vero delitiis vacãt atque luxuriæ, & omnia cauſa ventris faciunt, dormiunt in lectis eburneis mortui animalis, & immundis hærent oſſibus: & quia pulchra videntur viria, & pſenti nitore delectant, requieſcunt in eorum lectulis, & ſopore grauiſſimo deprimuntur. Iſti non comedunt ſolidum cibum & athleticum de quo roborantur vires luctantiũ, ſed mollem & tenerum & ſiniſtrarum partium: quales ſunt hœdi de gregibus & vituli ſaginati & tenelli, imo adhuc lacte nutriti, hoc n. ſignificat μοσχάρια γαλαθηνά. Concrepant quoque manib. ad vocem organorũ & ſonitum: vt omnia opera eorum expectent voluptatem: nihilq; faciunt niſi q̃ ventri procurent & libidini. Nec ſta-
Pſal. 97. a tim nobis illud prudens lector opponat, & quomodo ſcri-
Ibid. c. a ptum eſt: *Flumina concrepent manib*. Et *omnes gentes plaudite*
Ibid. 4. c. *manib*. Et, *Iubilate Deo adiutori noſtro*. Ibi n. non ad organorũ ſonitum dicuntur cõcrepare, ſed in laude Dei habere vnũ

HEB.

termino veſtro eſt. Qui ſeparati eſtis in diẽ malum, & appropinquatis ſolio iniquitatis: Qui dormitis in lectis eburneis, & laſciuitis in ſtratis veſtris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti: qui canitis ad vocem pſalterij: ſicut Dauid putauerũt ſe habere vaſa cãtici: bibentes in phialis vinum, & optimo vnguento delibuti, & nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph. a Quapropter nũc migrabunt in capite trãſmigrantium, & auferetur factio laſciuientium.

C conſenſum. Poſt organorum vocem, intulit, quaſi ſtantia putauerunt, & non quaſi fugientia. Res n. ſæculi & omnia corpora ſecundũ Epicurum per momenta fluunt & abeũt, & nihil in ſuo cõſiſtit ſtatu ſed vel creſcunt omnia vel decreſcunt, & aquarũ more torrentium labuntur in præceps. Vnde & in ſæculari literatura legimus: Sed fugit interea, fugit irreparabile tẽpus. Et in alio loco: *Heu heu fugaces poſthume poſthume, Labuntur anni*. Nihil n. fugacius ſæculo rebusq; ſæculi. Quas dũ tenent⁹ amittimus, & per infantiã, pueritiã, iuuentutẽ, ac virilẽ, & ingraueſcentẽ ac maturã ætatem, annosq; vltimos ſenectutis in q̃ ſeptẽ ſpatia Philo vitã deſcribit humanã) mutamur & currimus, & neſcientes ad mortis terminos peruenim⁹. Quodq; ſequitur Qui bibit deſęcatũ vinum: ꝓprie referri ad hæreticos poteſt: qui quaſdã ſcripturas ꝓbant, quaſdã reprobant, deſęcata cupientes vina potare, cũ in ſanctis ſcripturis nihil turbidum ſit atque cœnoſum, ſed totum de ſuperiori vnda puriſſimum. Iſti primis vnguntur vnguentis qui non habentes artem vnguentariam, abſque vlla ſcientia ſcripturarum, & traditionibus, atque doctrina Apoſtolorum, vendicant ſibi ſacerdotij dignitatem, & vnctos domini dicunt ſe eſſe oleumq; puriſſimum ſenſus ſui fęce contaminant. Cumque
D hæc faciant in interfectionem eorum quos deceperunt, nullo dolore cruciantur: ſed gaudent in alienis mortibus, & miſerorum ſanguine delectantur. Senſus iſte pulcherrimus, in quo dicitur: quaſi ſtantia putauerunt, & non quaſi fugientia, in Hebraico non habetur, ſed pro eo ſcriptum eſt כדויד חשבו להם כלי שיר, id eſt, *ſicut Dauid putauerunt ſe habere vaſa cantici*: Vnde videtur mihi ab interpretibus additum: qui in deſcriptione luxuriæ, contra vitia & voluptates huiuſmodi ſententiam protulerunt: vt nõ verterent quod ſcriptum erat, ſed de ſuo quod ſibi videretur adderent, imo mutarent. a cedauid haſebon. lahem cekſir

a ¶ *Quapropter nunc migrabunt in capite tranſmigrantium, &c.*] Propter ſuperiores cauſas, quas propheticus ſermo deſcripſit (eorum qui dormiunt in lectis eburneis, & laſciuiunt in ſtratis, & comedunt agnos de grege & vitulos de medio armenti, & canunt ad vocem pſalterij, & bibunt in phialis, & optimo vnguento delibuti ſunt, & inſuper nihil patiuntur ſuper contritione populi eius, qui de Ioſeph ſtirpe generatus eſt) nunc dominus comminatur, & dicit: Quia iſta & iſta fecerunt, nunc migrabunt in capite tranſmigrantium. Et eſt ſenſus: Nequaquam in futurum pœna differtur, nec de longis poſt ſæculis prophetatur: quod nunc ingruit, nunc venturum eſt, meus ſermo prædicit: eos ituros eſſe in principio tranſmigrantium: principes videlicet & potentes quibus ſupra dixerat: *Audite verbũ hoc* Sup. 4. a
vaccæ pingues, quæ eſtis in monte Samariæ. Et rurſũ: *Væ qui opulenti eſtis in Sion, & confiditis in monte Samariæ: optimates, capita populorum: ingredientes pompatice domum Iſrael*. Vos qui primi eſtis diuitiis, primi captiuitatis ſuſtinebitis iugum, ſecundum illud quod in Ezechiele ſcriptum eſt. A ſanctuario meo incipite: Non à ſanctis, vt plerique æſtimant, ſed à ſubuerſione templi, quod ſanctum fuit. *Potentes enim potenter tormenta patientur*, & cui plus creditur, plus exigetur ab eo. *Et auferetur*, inquit, *factio laſciuientium*, qui in capiendis voluptatibus vnũ habuere conſenſum, & comeſſationes exercuere aeſymbola, hi pariter auferentur, vt quorum vna fuit luxuria, vna ſit pœna. Pro quo Lxx. interpretati ſunt, καὶ ἐξαρθήσεται χρεμετισμὸς ἵππων ἐξ Ἐφραίμ, id eſt, *auferetur hinnitus equorum de Ephraim*. Ezech. 9. b Sap. 4. a Luc. 12. f
quod

SEPT.

ampliores ſunt termini eorum terminis veſtris. Qui venitis in diem malum, appropinquatis & tangitis ſabbata mendacia: Qui dormitis in lectis eburneis, & affluitis deliciis in ſtratis veſtris, & comeditis hœdos de gregibus & lactentes vitulos de medio armentorum: Qui concrepatis ad vocem organorum quaſi ſtantia putauerũt, & non quaſi fugiẽtia: qui bibitis vinum defæcatũ, & primis vnguentis vngimini, & nihil patiebamini ſuper cõtritione Ioſeph. Propterea nunc captiui erunt ab initio fortiũ, & auferetur hinnitus equorum

B quod in Hebraico nõ habetur, & ex ſuperfluo diſſeretur à nobis, cum tropologiam texere cœpimus. Iurauit dñs in ſemetipſo, ſiue vt in Hebræo legimus * בנפשו, id eſt, in anima ſua, iuxta illud quod in Eſaia ſcriptum eſt: *Neomenias & ſabbata veſtra, & dies feſtos odit anima mea*: non quo Deus animã habeat, ſed quo humanis loquatur affectibus. Nec mirum ſi animam habere dicatur, cum etiam membra cetera, q̃ viliora ſunt anima: pedes, manus, & ventrẽ, & artus ceteros ſe habere teſter. Quod ſi oppoſuerint nobis hi qui Chriſtum negãt humanã habuiſſe animã, ſed in humanu corpore Deum fuiſſe pro anima: audiant in Chriſto ſubſtantiam animę demonſtrari, quomodo mẽbra corporis eius habuere ſubſtãtiã. In Deo autem patre caput & pedes & cetera quæ dicuntur, nõ ſunt membra, ſed per eorũ vocabula efficientiarum diuerſitas indicatur ſic & animam non eſſe ſubſtantialẽ, ſed affectũ mẽtis internę, & cogitationũ locum, per quam Deus ſuam indicet voluntatem. Iurauit ergo dñs Deus exercituum, id eſt, ſabaoth: ꝓ quo *hebræi*, i. e. virtutũ LXX. tranſtulerũt: ſe deteſtari ſuperbiam Iacob & domos eius odiſſe. Hic Iacob ſecundũ ſuperius capitulum, vbi ſcriptum eſt: Et nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph: aut decem tribus accipe, aut certe vniuerſam domum duodecim tribuum. Et traditurum ciuitatẽ cum habitatorib. ſuis: vel Samariam, vel certe Hieruſalẽ: vel in communi vtramque. Quod ad tempus domini Saluatoris referre poſſumus: poſt cuius aduentum & paſſionem, deteſtatus eſt Deus omnem ſuperbiam vel iniuriam Iacob: quia illum fabri filium, & Samaritanum, & habentem dæmonium conclamabant: idcirco Hieruſalem tradita eſt cum habitatoribus ſuis Romanis exercitibus. Et in tantum contra eos Dei ira deſæuit, vt etiam ſi remanſerint decem viri in domo vna, ipſi quoq; moriantur, & propinquus ſiue vicinus comburat cadauera mortuorum, vt efferat oſſa de domo: quia præ morientium turbis, integra corpora efferri non valeant. Cumq; iam laſſus fuerit aſportãdo, interrogat eum qui de penetralibus domus eſt, vtrum ſuperſint, quos ſibi tradere debeat: Finis eſt: iam nõ habeo quem tibi tradam ad ſepeliendum, & antequã non habere ſe iuret, ille qui interrogauerat & foris erat, & non eſſe cognouerat, imperat ei & dicit: *Tace, & non recorderis nominis domini*. Hoc aũt idcirco commemorat, vt oſtendat nec malorum quidem põdere & neceſſitate compulſos velle nomen domini confiteri, & in tantam apud Iſrael obliuionẽ Dei veniſſe vocabulum, vt ne in ſimplici quidem iuramẽto nomen eius dignetur audire. Tenues hiſtoriæ lineas duximus, nunc allegoriæ imprimamus manũ. Principes hæreticorum, qui ꝓpter delicias ſuas meum populum deuorarunt, & nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph, primi ducentur ad pœnas, & auferetur hinnitus equi ex Ephraim. Qui in ſcripturis ſanctis dupliciter accipitur: aut in ſuperbiã potentiamq; eorum qui hinniũt, aut in libidinis magnitudinem. In ſuperbiam malorumq; conſenſum, vt ibi. *Hi in curribus, & hi in equis*. Et. *Fallax equus ad ſalutem*. Et regibus Iſrael præcipitur, ne ſibi multiplicent equos. Et in libro Iob, vox equi clãgori tubæ comparatur. In Zacharia

b בנפשו
Eſaie 1. d
F
צבאות
Matt 13 a
Ioan. 8 f
Pſal. 19 b
Ibid. 32. c
Deut. 17. d
Iob 39. c

HEB.

tium. Iurauit domin⁹ Deus in anima ſua, dicit dominus Deus exercituum. Deteſtor ego ſuperbiã Iacob, & domos eius odi, & tradam ciuitatẽ cum habitatorib. ſuis. Quod ſi reliqui fuerint decem viri in domo vna, & ipſi morientur, & tollet eũ propinquus ſuus, & cõburet eũ, vt efferat oſſa de domo: & dicet ei qui in penetralibus domus eſt: Numquid adhuc eſt penes te? & reſpõdebit, finis eſt: & dicet ei, Tace, & non recorderis nominis domini. * Quia ecce dominus mandabit, & percutiet domũ maiorem ruinis, & domum minorem ſciſſionibus. Nũquid currere queũt in petris equi, aut arari poteſt in bubalis? quoniam cõuertiſtis in amaritudinem iudiciũ, & fructum iuſtitiæ in abſynthium. Qui lætamini

SEPT.

equorum ex Ephraim: quia iurauit dominus per ſemetipſum, dicit dominus Deus virtutum. Quia ego abominabor omnem contumeliam Iacob, & regiones eius odi, & auferam ciuitatem cum omnibus habitatoribus ſuis. Et erit ſi remanſerint decem viri in domo vna, & mortui fuerint, & tollent domeſtici eius, & conabuntur vt auferant oſſa eorum de domo, & dicent his qui præſunt domui: Si adhuc eſt apud te? & dicet: nequaquam, & dicet: Tace, nec nomines nomen domini. Proptérea ecce dominus mandabit, & percutiet domum magnam ruinis, & domum paruam ſciſſionibus. Si perſequentur in petris equi, ſi reticebunt ad feminas? quoniam conuertiſtis in furorem iudicium, & fructum iuſtitiæ in amaritudinem. Qui lætamini

G quoq; legimus (quod euangelij teſtimonio comprobatur, & refertur ad præſentiam Saluatoris) *Gaude nimis filia Sion, prædica filia Hieruſalẽ. Ecce rex tuus venit tibi iuſtus, & Saluator: ipſe manſuetus, & aſcẽdens ſuper aſinam & pullum aſinæ: & diſperdet quadrigas ex Ephraim, & equos de Hieruſal*. In libidinis vero magnitudinem & effrenatum coitus deſiderium vt in Hieremia: qui luxurioſos ad ulteroſq; deſcribens intulit: *Vnuſquiſq; ſuper vxorẽ proximi ſui hinniebat*. Tales equos, Chriſti aduẽtus, & Dei ira ſubneruat. Et iurat dñs per ſemetipſum (quia maiorem per quẽ iuret non habet) ſe deteſtari omnes hęreticorum cõtumelias, & vniuerſas regiones eorum odiſſe. Quidquid n. loquũtur iniuria eſt, & dignum Dei odio. Et ablaturum ciuitatem, & conciliabula eorum cum his qui habitãt, & populum videl. & magiſtros: etiam ſi reliqui fuerint decem viri (qui ſi fuiſſent in Sodomis & Gomorrhis, nequaquã ſuper eas deſcendiſſet incendium) oẽs eſſe morituros ea morte, quæ ducit ad Tartarum, de qua Ezechiel ſcribit: *Anima quæ peccauerit ipſa morietur*. Iſtorũ oſſa ſepeliunt ꝓpinqui & domeſtici eorum, de quib. dicitur: *Sine, mortui ſepeliant mortuos ſuos*. Et ille qui foris eſt, & domũ non ingreditur mortuorum, ſed magis mortuos foris eiicit, imperat ei qui comburit mortuos, & diſſoluit in cineres, & eorũ oſſa comminuit vt taceat, & puriſſimũ Dei nomẽ mortuo ore nũ maculet. *Peccatori enim dixit Deus: quare tu enarras iuſtitias meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum?* Vnde & nos prouidere debemus, ne mortui ſepeliamus mortuos: ſed vt magis viuentes, eos qui ſunt mortui perducamus ad vitã. Quod ſi non fecerimus, imperatur nobis & dicitur, Tace, quia indigni Dei nomine iudicamur.

a ¶ *Quia ecce dominus mandabit, & percutiet domũ maiorẽ ruinis, &c.*] Quia in tantam rabiem proſiluiſtis vt etiam mortis tempore & imminentibus malis nolueritis nomen domini nominare: Ideo mandabit dominus, & percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem ſciſſionib. Si mandat, quomodo percutit? Si percutit, quomodo mandat? Sed in eo quod mãdat & iubet miniſtris, videtur percutere. Quomodo in iubente patre & faciente filio facit ipſe qui iuſſit: impleto illo verſiculo: *Ipſe dixit & facta ſunt: ipſe mandauit & creata ſunt. Omnia* enim *per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil, quod factum eſt*: Et in Ægypto, vbi primogenita, quæ ab exterminatore cæſa referuntur, ſe dominus interfeciſſe teſtatur. Sic & in præſenti loco mandat dñs, & ipſe percutit per miniſtros domum maiorẽ ruinis: id eſt, decem tribus quæ appellabantur Iſrael, & domum minorem ſciſſionibus, duas tribus quæ regebantur à ſtirpe domus Dauid. Et nota ſingulorum ꝓprietates. Iſrael, quia maiora peccauerat feritur ruinis & in æternã traditur captiuitatem. Domus aũt Iuda in qua erat templum, & quæ ex parte peccauerat, ſeptuaginta annorum captiuitate retinetur, & nõ percutitur ruinis, ſed ſciſſionib. Sciſſa n. domus farciri poteſt: ruinæ non tam inſtaurationem quam ædificationem deſiderant. Cuius vtriuſq; domus, ruinas, ſciſſiones equis & bubalis cõparat: quorum priores in petris currere nequeũt: poſteriores tam indomiti ſunt, vt iugum ceruicib. non recipiant, & cum ſilueſtres boues ſint,

Zach. 9 c
Hier. 5 a
Hebr. 6. c
Gen. 19 d
Ezech. 18. a
Luc. 9 g
H
Pſal. 49 d
Pſal. 148 a
Ioan. 1 a
Exod. 12 b

A propter ſeritaté nolint terram vomere ſcindere. Vos auté, cum equi & bubali naturam ſuam mutare nó poſſint, mutaſtis naturam Dei: vt dulcem amarum faceretis, & fructú iuſtitię eius in abſynthiú verteretis, quæ herba amariſſima. Qui lætamini in nihil: vel idolis vitulisq; aureis (qui nihil ſunt, dicente Heſter ad dñm:
Heſt. 14 c *Ne tradas ſceptrum tuum his qui non ſunt*) vel in nihili atq; mendacio. Qui ꝓpria fortitudine putatis aſſumpſiſſe vos cornua & reges, & potentiá, quib⁹ ventilaretis inimicos. Quia igit iſta feciſtis: ecce ego ſuſcitabo ſuper vos ô dom⁹ magna & domus minor, quæ ferićdę eſtis ruinis & ſciſſionib. (id eſt, ô domus Iſrael. & oés duodecim tribus) gétem ſæuiſſimam Aſſyriorú & Chaldæorú, quæ vos cóterat atq; ſubuertat à principio vſq; ad finé: à capite vſq; ad caudá: à terminis terræ veſtræ q ſolé reſpiciunt, vſq; ad torrentem deſerti ſiue occidétis, vt Lxx tranſtulerunt, i.e. ab Hemath vſq; ad Rhinocoruram: inter q̄ & Peluſium riuus Nili ſiue torrés de eremo veniés mare ingreditur. Hemath ſupra Epiphaniam diximus, quæ ab Antiocho, cuius cognomentum ἐπιφανὴς fuit, nomen ſortita eſt. Qui autem putant ꝙ hic domus Iſrael decem tribus ſignificet, explanare non poterunt, quomodo in comminatione dicatur aduerſus decem tribus quod conterendæ ſint ab Epiphania vſq; ad terminos Ægypti quibus terminis, non vtiq; decem tribus, ſed oés duodecim cócluduntur, in quibus fuit etiam Iudas & Beniamin. Quidam iuxta
B anagogen. domum magnam & domum minorem, Iudaicum populú ſignificari putant, & de gentib. eccleſiam cógregatam. Illi n. magni propter patres vocantur, & legem & prophetas: nos minores, qui abſq; teſtamento fuimus
Cant. 8. c & mandatis Dei, de quibus & in Cantico legimus: *Soror mea paruula eſt, & vbera non habet.* Quæ dom⁹ magna & parua, in vnam Dei familiam congregata, ſi non habuerit diſciplinam, & Dei mandata non fecerit, percutietur ruinis & ſciſſionib. Quotieſcunq; ergo vel in perſecutionibus, vel in hæreſib. & ſchiſmatibus dom⁹ Dei, quæ eſt eccleſia, corruit atq; laceratur, Dei percutiétis oſtendit manum: q̄ ſi volumus effugere, comparationis audiamus & faciamus exemplú. In petris equi perſequi non valent. Petra Chri-
1 Cor. 10 a ſtus eſt: qui donauit Apoſtolis ſuis, vt ipſi quoq; petræ vo-
Matt. 16 c centur: *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiá meá.* Qui in iſtis petris fuerit, aduerſariæ poteſtates, quæ appellantur equi, de quibus ſupra diximus, perſequi eum non poterunt, curſibus præpeditis, & per ſingulas petras corruentib. Veniamus & ad aliam ſimilitudinem, iuxta conſuetudinem noſtram, editionem Lxx. interpretú differentes: ne ſi hæreamus omnino Hebraico, illuſiſſe lectoris diligentiæ, & tacendo de editione vulgata, fruſtra eam ꝓpoſuiſſe videamur. Aut reticebunt, inquit ad fœminas, haud dubium quin equos ſignificet, de quibus ſupra dixerat; Si perſequentur in petris equi, id eſt, contrariæ fortitudines, qui inſaniunt ad fœminas, qñ virilem viderint animum & Dei fortitudine roboratum, nó audent accedere. Quando vero effœminatam mentem & vnguentis & delitiis eneruatam, & in muliebrem verſam mollitié, ſtatim inſaniunt, & retinere non poſſunt, & geſtiunt ad libidinem. Sequitur: *Quia conuertiſtis in furorem iudicium.* Conuertit in furorem iudicium, qui iratus iudicat: & dicéte domino: *Non*
Deut 16 d *accipies perſoná in iudicio.* Et in alio loco: *Non miſereberis pau-*
Exod 23. a *peris in iudicio, quia Dei iudicium eſt*: ille irata ad iudicádum mente deſcendit: vno cum cauſam neſciat, nec iudicij nouerit veritatem, ante præiudicat qualem debeat ferre ſententiam, fructum quoque iuſtitiæ qui dulciſſimus eſt, vertit in amaritudinem. Quod de vna virtute diximus

HEB.

[læ]tamini in nihili: qui dicitis, Numquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua? Ecce enim ſuſcitabo ſuper vos domus Iſrael, dicit dñs exercituum, gentem, & conterent vos ab introitu Hemath, vſq; ad torrentem deſerti.

SEPT.

[læ]tamini ſuper nullo verbo bono: qui dicitis, nonne in fortitudine noſtra habuimus cornua? Quia ecce ego ſuſcitabo ſuper vos domus Iſrael, ait dñs Deus exercituum, genté, & contercnt vos: vt non introeatis in Emath, & vſq; ad torrentem occidentis.

CAP. VII.

HEB.

HÆc oſtédit mihi domin⁹ Deus: Et ecce fictor locuſtæ in principio germinantium ſerotini imbris, & ecce

CAPVT VII.

SEPT.

SIc oſtendit mihi dñs: Et ecce fœtus locuſtarú veniebat matutinus, & ecce bruchus vnus Gog

intelligamus & de reliquis, prudentia, fortitudine, tempe- C
rantia: quarum qui iratus fuerit, fructus capere non pote-
Eſai. 5 a rit, & cum ceperit, amari erunt. Vt dicitur in Eſaia: *Væ qui dicit dulce amarum, & amarum dulce.* Hoc aút illi dicunt, qui non cauſas in iudicando, ſed perſonas cóſiderant, & fructú Chriſti iuſtitiæ, qui eſt dulciſſimus, vertút in amaritudiné. Quicumq; igitur aut conſanguinitate, aut amicitia, & e contrario vel hoſtili odio vel inimicitiis in iudicádo ducitur, peruertit iudiciú Chriſti, qui eſt iuſtitia, & fructum illius vertit in amaritudiné. Qui hoc ללא דבר
faciunt, lætantur in nullo verbo bono ſiue fruſtra, vt Symmachus tranſtulit, i.e. ἀλόγως, & erecti in ſuperbiam dicunt: Nonne in fortitudine noſtra habuimus cornua? cú è regione iuſtus in domino glorietur
& dicat: *In te inimicos noſtros ventilabimus cornu.* Et in eodem Pſal. 43 c
loco: *Non enim in arcu meo ſperabo, & gladius meus non ſaluabit*
me. Vnde & in Exodo iuxta Exod 34 d
Hebraicum, & Aquilæ editionem legimus: *Et Moyſes neſciebat, quia cornuta erat ſpecies vultus eius*: qui vere dicere poterat: *In te inimicos meos cornu ventilo.* קרן עור פניו Pſal 148. b
Legimus & in alio loco: *Et exaltabit cornu populi ſui: Et exal-* 1 Reg. 2. b
tabit cornu Chriſti ſui: Et cornu altaris, & munda animalia atque cornuta, quæ ſola offeruntur Deo: quorum interpretatio non huius eſt temporis. Ob hæc tanta peccata & extremam ſuperbiam, quæ iniquitatem loquitur contra Deum, & ponit in excelſo os ſuum: gentem ſæuiſſimam dominus Deus omnipotens ſe ſuſcitaturum eſſe dicit, quę cóterat & tribulet eos, imo prohibeat ingredi in Hemath, D
& vſque ad torrentem Occidentis. Hemath interpretatur חמת
murus aut murata. Vetabuntur itaq; ab hac gente ſæuiſſima, cui ſupplicia delegata ſunt, confugere ad ciuitatem munitam, quę eſt cœleſtis Hieruſalem, ne introeant & ſaluentur: in modum illius capituli quod in Geneſi legimus: Gen. 3. d
vbi poſuit Deus Cherubim & flammeam romphæam, quæ vertitur ad cuſtodiendam viam ligni vitæ. vt qui eiectus fuerat de paradiſo, nequaquam illuc ingrederetur indignus. Quodq; ſequitur: Vſq; ad torrentem Occidétis: de ſexageſimo ſeptimo pſalmo interpretabimur, in quo ſcriptum eſt: *Cantate domino, pſalmum dicite nomini eius: iter facite ei qui aſcendit ſuper occaſum: dominus nomen illi.* Niſi enim mala opera in nobis occiderint, Chriſtus non aſcendet ſuper nos: Cumq; illa occiderint, & Chriſtum habuerimus aurigam, tunc nobis proficientibus & ad meliora pergentibus in eodem pſalmo imperabitur: *Cantate Deo, pſallite domino, qui aſcendit ſuper cælum cæli ad Orientem.* Vnde & in myſteriis, primú renunciamus ei qui in Occidente eſt nobiſq; moritur cum peccatis & ſic verſi ad Oriétem, נחל הערבה
pactum inimus cum ſole iuſtitiæ, & ei ſeruituros nos eſſe promittimus. Pro torrente Occidentis, Symmachus interpretatus eſt, vallem campeſtrem: Theodotio, torrétem Arabiæ: Aquila, torrentem qui eſt in planicie. Quibus verbis oſtenditur nequaquam in eis murata ciuitate excluſis, muniri poſſe cótra peccata: nec peruenire illos ad torrentem campeſtrem, & planum ſiue deſerti: qui torrens dicitur voluptatis, iuxta illud quod legimus: *De torrente volu-* Pſal 35. b
ptatis tuæ potabis eos.

CAPVT VII.

HÆc oſtendit, &c.] Non ſolú ea quę multa poſt ſæcula futura sút propheticus ſermo prædicit ſed & vicina, & quæ ſtatim vaticinium cóſequantur. Solemus n homi-
4. Reg. 20 b nes multo plus de nobis q̄ de poſteris cogitare, dicéte Ezechia *Fiat pax in diebus meis.* Vt qui viderint reb expleta quæ ante nunciata ſunt, conuertantur ad cultum Dei, in cuius prophetis diuinationis eſt veritas. Oſtendit igitur dominus Sennacherib regem Aſſyriorú cum infinita exercitus multitu-

E multitudine, inſtar locuſtę vniuerſa tondẽtis, eſſe ventmũ in principio imbris ſerotini, q̃n extrema Dei omnipotentis miſericordia indigebat Iſrael: huius autẽ locuſtæ fictor & creator eſt dñs. Quæ locuſta venit in principio imbris ſerotini: quando cuncta virent, & parturit omnis ager, & diuerſarum arborum flores in ſui generis poma rumpuntur. Et (vt vno ſermone indicem quod volo) cunctarum abundantiam rerũ, flores arborum atq; herbæ ſegetum pollicentur. Has autem locuſtas, quæ primo vere volitabãt, bruch⁹ innumerabilis ſequebatur, q̃ veniebat poſt imbrem ſerotinũ: & appellabatur tonſor vel tonſura regis: eo q̃ vniuerſa vaſtauerit, & nihil penitus reliquerit herbæ virẽtis in terra. Hunc tonſorem ſiue tonſurã, Eſaias acutam nouaculam vocat: q̃ pilos omnes & capillos Iſraelitici corporis raſerit. Cũque ait, dubitarem quæ eſſet iſta nouacula, ſtatim intulit, regem Aſſyriorum Nouacula igitur & tõſor regis exercitus Chaldæorũ eſt: qui in modũ bruchi vniuerſa populatus eſt, & nõ ſolum fruges, ſed ligna, fœnum, ſtipulamq; conſumpſit Factum eſt autem cũ conſummaſſet bruchus qui venerat poſt locuſtam comedere herbam terræ, & ꝓpheta intelligeret q̃ videbat, ad preces vertitur & ait: Dominus Deus, ꝓpitius eſto, obſecro Nolo in ſubuerſione populi mei mea verba cõpleri: nolo me ad hoc electum de paſtorũ numero, vt ruinam decem tribuũ
F nunciem. Quis n. poterit ſuſcitare Iacob, niſi tu ſolus? quo allidente, nullus eſt qui ſuſcitet. Paruulus eſt Iacob, & crebra hoſtium incurſione deletus Cumq; ille precaretur, & interioris hominis lacrymas funderet, miſertus eſt dñs ſuper hoc, & reſpondit: nõ perdã omne genus Iſrael: reliquæ ſaluę erunt. Aut certe ſic accipiendum: Duo pariter futura conſpexit. Primum locuſtam, deinde bruchũ. Pro vtroque dñm deprecatus eſt, & in vno tantũ exauditur, vt bruchus vſq; ad internecionem cuncta non vaſtet. Locuſta autem volitans quædam deuoret, quædam integra derelinquat. Videtur mihi Lxx. interpretes, verbum Hebr. icum [a] גז (q̃ interpretatur tonſor, ſiue tonſura) intellexiſſe [b] גוג, [c] ז literam [d] ג arbitrantes, &, bruchi innumerabilẽ multitudinem, Gog gentiſ ſæuiſſimæ cõparaſſe, quæ terram Iudæ à vaſtatura deſcribitur. Quid aũt voluerit Aquila dicere: Ecce ſerotinus poſt Gazæ regem (cum Gaza verbo Hebraico [e] עזה appelletur) non ſatis intelligo, niſi forte ipſum ſermonem [f] גז poſuit, & paulatim in Gazã errore corruptus eſt. Dicamus & ſpiritualiter: Qui poſt opera iuſtitiæ (de quibus in propheta dicitur: Seminate vobis in iuſtitia, & innouate vobis noualia & ne ſemineritis ſuper ſpinas) grauia peccata cõmiſerint, inducitur ſuper eos fœtus, vel generatio locuſtarũ veniens matutina: qũ tranſeuntibus noctis tenebris, incipiunt ſua peccata cognoſcere, & quia nõ egerint pœnitentiam, adducitur bruchus qui appellatur Gog rex: [g] גג autem in linguam noſtram vertitur *δῶμα*, i. e. tectum, ſuperba quędam & arrogans fortitudo. Cumque terrę noſtræ fœnum ſtipulamq; conſumpſerit, quicumque ſancti in populo fuerint, veniam precabuntur, & dicent: Domine Deus ꝓpitius eſto. Quis n. alius ſuſcitare poterit Iacob? quis medicorũ ſanare *αἱμοῤῥοοῦσαν*, niſi tu ſolus? ad cuius tactum fimbriæ, ſtatim ſanitas rediit. Paruulus eſt n. Iacob, ſiue modici numeri: quia nulla in eis, vel pauca virtutum remanſere veſtigia. Pœniteat te domine ſuper hoc, q̃ te facturum tuo populo comminatus es. Pœnitentiam aũt Dei in ſcripturis ſic debemus accipere, quomodo ſomniũ & iram: non quod Deum pœniteat, aut mutet ſententiam, qui loquitur per prophetam: *Ego Deus, & non mutor.* Et cui nos dicimus: *Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient:* ſed

Marg.: גזי; גז המלך; Eſaia 7. d.; a gizze; b Gog; c zain; d gimel; ἐὰν ἰδοὺ βροῦχος εἷς Γὼγ ὁ βασιλεύς; לקש אחר גז המלך; e Azza; f giz; Oſee 10. d; Hier. 4. a; g gag; Luc. 8. f; Eſaiæ 10. e; קטן הוא; Malac. 3. b; Pſal. 101. d

HEB.

& ecce poſt ſerotinũ tõſor (ſiue tonſura) regis. Et factũ eſt cũ cõſummaſſet comedere herbã terræ, dixi: Domine Deus, propitius eſto obſecro: q̃s ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt? Miſert⁹ eſt dñs ſup hoc: nõ erit, dixit domin⁹. [a] Hæc oſtẽdit mihi dominus De⁹, & ecce vocabit iudiciũ ad ignem dñs Deus. & deuorabit abyſſũ multam, & comedet ſimul partẽ. Et dixi: Domine De⁹, quieſce obſecro: quis ſuſcitabit Iacob: quia

SEPT.

Gog rex. Et erit ſi compleuerit vt deuoret fœnum terræ, & dixi: Domine Deus, propitius eſto: quis ſuſcitabit Iacob, quoniam modicus eſt. Pœniteat te domine ſuper hoc, & hoc non erit, dicit dominus Sic oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce vocauit iudicium in igne dominus Deus, & deuorauit abyſſum multam, & comedit partem, & dixi: Domine Deus, deſine: quis ſuſcitabit Iacob, *quoniam parun-*

G quod nobis meliora conuerſis, & ipſum pœniteat ſententię ſuę: vt nec iuſto reddat pręmia, quę promiſit, ſi declinauerit ad iniquitatem: nec peccatori pœnas, quas cõminatus eſt, ſi conuerſus fuerit ad ſaluẽ. Dicitur ad eum qui acturus eſt pœnitentiam: *Nec dederis ſomnum oculis tuis, neq; dormitationem palpebris tuis:* vt libereris quaſi damula de caſſibus, & ſicut auis ex laqueis. Qui domini primum mãdata cõtempſerit, & poſtea in anguſtiis conſtitutus euigilare cœperit, ſuſcitat dñm dormientẽ ſibi, & dicit: *Exurge, quare obdormis domine?* Econtrario, qui theſaurizauerit ſibi iram in die iræ, Deum iratum ſentiet. Quod ſi egerit pœnitentiam, ira vertetur in miſericordiam, & cum perturbationib. noſtris atque virtutibus, in vtramq; partem pœnarum atque clementię dominus commutabitur.

a § *Hæc oſtendit mihi dominus Deus, & ecce vocabit iudiciũ ad ignem dominus Deus, & deuorabit abyſſum multã, & comedet ſimul partem. Et dixi: Domine Deus, quieſce obſecro: quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt, &c.*] Primũ dominus oſtendit prophetæ fictorem locuſtarum in principio germinantium ſerotini imbris, & poſt imbrem ſerotinum, tonſorem regem ſiue regis, & vt verbum exprimamus è verbo, tonſuram regis Sennacherib: qua cuncta decem tribuum totonderit atq; vaſtauerit. Nunc idem dominus oſtẽdit Nabuchodonoſor, imo vocat & venire pręcipit contra Iudam & Hieruſalem. Vocat autem vt templum Hieruſalem igne ſuccendat, & faciat in igne iudiciũ, de eo qui quõdam fuit populus ſuus. Cumq; veniſſet ignis ad iudicium, & impleret domini iuſſionem, deuorauit abyſſum multam, & comedit ſimul partem: cunctas vrbes Iudęę & partem domini, quę vocabatur templum eius. Cumq; hoc propheta vidiſſet, dixit ad dominũ: non vt ſupra, propitius eſto obſecro, ſed quieſce vel deſine: vt quem cœpiſſe iam viderat, ceſſare precib⁹ impetraret: præſertim cum nullus ſit alius qui iacẽtem & paruulum & humiliatum Iacob valeat ſuſcitare: niſi dominus qui poteſt captos in Chaldæamq; tranſlatos reducere in terram Iuda. Quia vero ſemel iuxta Oſee prophetam & pſalmiſtam dicentem: *Filij Ephraim intendentes & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli:* decẽ tribus ad hæreticorũ perſonam retulimus, quæ appellabantur Iſrael, & duas quibus Iudas præerat, ad eccleſiam & eccleſiæ peccatores: qui confitentur quidem rectam fidem, ſed propter vitiorum ſordes purgantibus ſe indigent flammis: idcirco nunc dominus ad ignem iudicium vocare ſe mõſtrat: vt vniuſcuiuſq; opus quale ſit ignis probet, & impleatur illud q̃ ſcriptum eſt: *Ambulate in lumine ignis veſtri, & in flamma quam ſuccendiſtis.* Vnde & ad Babylonem dicitur Habes carbones ignis, ſedebis ſuper eos, hi erunt tibi in adiutorium. Et in pſalmo. Lingua doloſa & plena mendaciis, igne carbonum dicitur eſſe purganda: Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguã doloſam? *Sagitta potentis acutæ, cum carbonibus deſolatoriis.* De his altaris carbonibus deſolator carbo duorum teſtamentorum forcipe prenditur, & Eſaiæ labia purgat immunda, vt poſſit verbum domini prophetare. Vocatus autem ignis ad iudicium, deuorat primum abyſſum, id eſt, omnia genera peccatorum, ligna, fœnũ, ſtipulam, & poſtea comedit ſimul partem, hoc eſt, ad ſanctos illius peruenit, qui in peculium domini & in eius parte reputantur: tempus enim eſt vt incipiat iudicium à domo domini. Et in Ezechiele præcipitur his qui pœnas allaturi ſũt: *A ſanctis meis incipite.* Et in Apoſtolo legimus: *Si cuius opus arſerit, detrimentum patietur, ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem.* Cumq; omnes fuerimus in peccatu, & iacuerimus ad ſen-

H

Marg.: Prou. 6. a; Pſal. 43. d; Rom. 2. a; Pſal. 77. b; 1. Cor. 3; Eſa. 50. d; Ib. 4. 47. d &c.; Pſal. 119. a; Eſaia 6. b; 1. Petri 4. d; Ezech. 9. c; 1. Cor. 3. c

A tentiæ veritatē, miſerebitur dominus noſtri, & quia par
nuli ſumus, reſurrectionis nos tempore ſuſcitabit: ſiue ſuſ
citabit per virtutes qui in vitiis iacebamos: hoc domino
Pſal 101 b pmittente, atq; dicente: Sed & iſtu l non erit. Pulchre aūt
dixit, ſed &: quia iam ſupradixerat: hoc non erit: *Non enim*
in fine iraſcetur, neque in æternū
comminabitur. Non ſecundū pec-
cata noſtra fecit nobis, neq; ſecūdū
iniquitates noſtras retribuit no-
bis. Quantū diſtat ortus ab occi-
dente, longe fecit à nobis iniqui-
tates noſtras. Quomodo miſere-
tur pater filiorum, miſertus eſt
dominus timentibus ſe.

a¶ *Hæc oſtēdit mihi domin*⁹ &c.}
f anach Prioſq; de adamante diſſera-
mus, quē Symmachus & LXX.
pro eo quod in Hebraico אנך
ſcriptum eſt, tranſtulerunt.
Dicēdum eſt breuiter φ hoc
verbū Aquila ἀναίφωσι, Theo
dotio [illegible] interpretati
ſunt: quorum alterū ſtagna-
turam, alterum tabeſcentem
ſignificat: vt illa ſartago quā
Ezech 4 a 4 Reg. 14 legimus in Ezechiele, in qua
populi obſidione vallari, ſtri-
xura ſignificatur: etiā in de-
cē tribub. & in regno Hie-
roboam (qui nepos erat Iehu,
ſubquo propheta hęc cernit)
על חומת per ſtagnaturæ vocabulū de-
אנך ובידו monſtretur. Dominus itaq;
אנך cernitur ſtās ſupra murū ſta-
gnatum ſiue litū, & in manu
B eius ſtagnario ſiue trulla cę-
mentarij, qua ſolēt ſuperin-
duci parietes, & non ſolū pul
chritudinē accipere, ſed & for
titudinem cōtra iniuriā im-
brium & creberrimas tempe
ſtates. Legimus in Ezechiele, dn̄m comminantem quod
Ezech. 13. b tēpeſtate & grandine cōſurgente, nequaquā liniat nec ve-
ſtiat parietem Iſrael, ſed dimittat eam pluuiis diſſipari. Vn-
Eſai. 58 d de & nunc dicit ille, de quo ſcriptum eſt: Structor maceriæ
Sec. 70. vocabitur, ipſe angolaris lapis, ædificator domus, q̄ depo-
οἰκοδόμος nat trullam in medio populi ſui Iſrael, & ceſſare faciat atq;
φραγμῶν torpeat, vt nequaquam vltra ſuperinducat eum, & ſuo ve-
ſtiat ac tueatur auxilio. Cumque dominus protectionē ſuā,
& vt ita dicam parietis veſtimentū trulla ceſſante ſubtra-
xerit, tunc demolientur excelſa idolorum, quæ Hebraice
g bamoth appellantur g במות & ſanctificationes decem tribuum de-
ſolabuntur: vt deſtruatur Dan & Bethel, in quibus adora-
bātur vituli aurei. Diximus vt potuimus quid ab Hebræis
nobis iuxta hiſtoriæ ſit traditum veritatem, tranſeamus ad
anagogeo: de Xenocrate, qoi ſcribit ſuper lapidum gem-
matumq; naturis pauca verba ponētes. Adamas ſui nomi-
nis lapis eſt, quem latine indomitum poſſumus appellare:
eo φ nulli cedat materiæ, nec ferro quidem. Nam ſi pona-
tur ſuper incudem, & graui ictu feriatur mallei, antea in-
cus & malleus vulnus accipiunt, quā adamas conteratur.
Cumq; ignis omnia domet, & vniuerſa metalla cōſumat,
reddit adamantem duriorem: vt ne paruulum quidem in
eo angulum vis nimij ardoris obtundat. Vidi & in auro a-
damantem magnitudine milij: cumq; vicinum conſuma-
tur aurum longo vſu ac nimia vetuſtate, ſolus adamas non
atteritur, & nulla lima minui poteſt: ſed econtrario limam
terit, & quidquid attigerit, lineis ſulcat. Hic lapis duriſſi-
mus & indomabilis, ſolo hircorū cruore diſſoluitur, & miſ-
ſus in calidum ſanguinē, perdit fortitudinē ſuam. Eſt aūt
paruus & indecorus, ferrugineum habēs colorem, & ſplē-
dorem cryſtalli. Quatuorq; adamantis genera deſcribun-
tur. Primus eſt Indicus: ſecundus Arabicus: tertius Mace-
donicus: quartus Cyprius: pro qualitate regionū plus vel
minus duritiam poſſidentes. Dicitur quoq; in electri ſimi-

HEB.

qa paruulus eſt? Miſer
tus eſt dn̄s ſuper hoc:
ſed & iſtud nō erit, di-
xit dn̄s Deus. a Hæc o-
ſtendit mihi. Et ecce
dominus ſtabat ſuper
murū litum, & in ma-
nu eius trulla cęmēta-
rij. Et dixit dominus
ad me: Quid tu vides,
Amos? Et dixit Trullā
cęmētarij. Et dixit do-
minus: Ecce ego ponā
trullam in medio po-
puli mei Iſrael. Nō ad-
iiciā vltra ſuperindu-
cere eū. Et demolien-
tur excelſa idoli, & ſan-
ctificationes Iſrael de-
ſolabūtur, & conſurgā
ſuper domum Hiero-
boā in gladio. b Et miſit
Amaſias ſacerdos Be-
thel ad Hieroboā regē
Iſrael dicēs: Rebella-
uit contra te Amos in
medio dom⁹ Iſrael. nō
poterit terra ſuſtine-
re vniuerſos ſermones
eius

litudinem venena deprehendere, & maleficis reſiſtere ar- C
tibus. Talis eſt dominus & Saluator: *Qui cum in forma Dei* Philip 2. a
eſſet, non rapinā arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo: ſed ſemetipſum
exinaniuit, formam ſerui accipiēs: in ſimilitudinem hominū factus
& habitu inuentus vt homo: humilians ſemetipſum, factus obediēs
vſque ad mortem, mortem autem
crucis. De quo Eſaias ſcribit: *Nō* Eſaia 53.
*eſt ſpecies illi, neque decor: vidim*⁹
eum, & non erat pulchritudo, deſ-
pectū & nouiſſimum hominū, vi-
rum dolorum & ſcientē ferre in-
firmitatem. Hic ſtat ſupra mu-
rum adamantinum, id eſt, ſu-
per ſanctos & Apoſtolos ſuos:
qoibus donauit, vt & ipſi ada-
mantes vocarentur, & à nullo
ſuperati dicerēt: *Quis nos ſepa-*
rabit à charitate Chriſti? tribula- Rom. 8 g
tio, an anguſtia, an perſecutio, an
fames, an nuditas, an periculum,
an gladius? Et iterū: *Certus ſum,*
quia neq; mors, neq; vita, neq; an-
geli, neq; principatus, neq; inſtan-
tia, neq; futura, neq; fortitud., ne-
que altitudo, neq; profundum, neq;
creatura alia poterit nos ſeparare à
charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ie- Matt 16. a
ſu domino noſtro. Petrus quoq;
qui erat fortiſſimus adamas,
portæ inferorum non præua-
luerunt aduerſus eum. Hic vir
& dominus qui ſtat ſuper mu-
rum adamantinum, habet in
manu ſua adamātem, qui niſi D
Dei teneatur manu, & illius
valletur auxilio, omnem per-
dit fortitudinem, dicente do-
mino in Euangelio: *Nemo po-* Ioan. 10. f
teſt rapere de manu patris mei. Et
in tantum robuſtus eſt, vt di-
catur ad eum: *Si tranſieris per i-* Eſa 43 a
gnem, flamma non comburet te: quantoque magis tentatio-
nibus cæditur, tanto fortior fit: & pro nomine Saluatoris
inter flagella lætatur. Cumque à nullo ſuperari queat,
ſolo mortiferæ libidinis calore diſſoluitur. Hæc enim ſan-
guinis hircorum & ipſios hirci dicitur eſſe natura, vt ſit ad
libidinem calidiſſimus, & quod ignis edomare nequeat,
ſolus illius diſſoluat cruor. Ponit ergo dominus huio ſce-
modi adamantem io medio populi ſui Iſrael: & vltra
non tranſit eum, nec dimittit vt diſſipentur aræ: quæ ri-
ſu & ſubſannatione ſunt dignæ, & omnia hæreticorum
myſteria, domumque Hieroboam, qui primus Dei popu-
lum ſeparauit, percutiat gladio atque ſubuertat.

SEPT.

paruulus eſt? Pæniteat
te domine ſuper hoc, &
hoc non fiet, dicit do-
minus Deus. Sic oſtendit
mihi dominus: Et ecce
vir ſtabat ſuper murum
adamantinum, & in ma-
nu eius adamas. Et di-
xit dominus ad me:
Quid tu vides Amos?
Et dixi: Adamantem.
Et dixit dominus ad
me: Ecce ego iniiciam
adamantem in medio
populi mei Iſrael. Ne-
quaquam vltra addam vt
pertranſeam eum. Et
deſſipabuntur aræ riſus,
& ſacrificia Iſrael deſo-
labuntur: & conſurgam
ſuper domum Hiero-
boam in gladio. Et mi-
ſit Amaſias ſacerdos
Bethel ad Hieroboam re-
gem Iſrael, dicens: Con-
gregationes facit con-
tra te Amos in medio
domus Iſrael, non pote-
rit terra ſuſtinere omnes
ſer-

b¶ *Et miſit Amaſias ſacerdos Bethel ad Hieroboam regē Iſrael di-*
cens: Rebellauit contra te Amos in medio domus Iſrael, non poterit Prou 9 b
terra ſuſtinere vniuerſos ſermones, &c.] Salomonis prouerbiū
eſt, imo mandatum. Noli arguere malos, ne oderint te. Et Ibid. 28 d
econtrario de bonis præcepit: *Argue ſapiētem, & diliget te.*
In alio quoq; loco: *Qui arguit,* inquit, *hominis vias, gratiam*
habebit magis quam is qui loquitur, quæ delectent. Itaq; & Amos
emendationis affectu loquebatur ad populum, & ex ſer-
mooibus Dei terribilia minabatur: vt agentes pœnitentiā,
reuerterentur ad Deum, & idola deſererent. Tunc ſacer-
dos Bethel, in qua erat vitulus aureus, quem conſtituerat
Hieroboam filius Nabath, & alij qui illi in Imperio ſucceſ-
ſerant, mittit ad Hieroboam nepotem Iehu, qui ei nun- קשר
ciet diceoi: *Rebellauit contra te Amos,* ſiue congregationes fa-
cit: atque conuentus io medio regni tui Iſrael, & tanta lo-
quitur, vt terra regni tui verba eius ſuſtinere non poſſit.
Audet autem mittere ad regem Iſrael quaſi pontifex: me-
tuens ne ſi populus conuertatur ad cultum Dei, ille ſacer-
dotij perdat gloriā. Cumq; duo audierit, demolientur ex- ונשמו במות
celſa idoli, ſiue aræ riſus, & ſanctificationes vel ceremoniæ ישחק
Iſrael deſolabuntur, & conſurgā ſuper domū Hieroboam
in gladio

in gladio (eo quod idola penitus deſtruantur, quibus præerat Amaſias ſacerdos & contra Hieroboam Deus cõſurgat in gladio, niſi egerit pœnitentiam) ille de ſua non mandat iniuria, vt de regis tãtum cõtumelia dolere videatur. Hæc n. inquit, dicit Amos, Erras calumniator. In omnib. n. ſermonibus ſuis nõ quaſi ex ſe propheta loquitur, ſed ſemper proponit in titulo: Hęc dicit dñs. Igitur quæ loquutus eſt dñs, Amos prophetã dixiſſe commemorat, vt magis regem prouocet ad vindictã. Quæ ſunt quæ dicit Amos? *In gladio morietur Hieroboam.* Et in hoc mẽtitur. Non n. dixit, morietur: ſi n. hoc dixiſſet, videbatur nõ ſuſcipere pœnitentiam: ſed conſurget dominus ſuper domũ Hieroboam in gladio, cõminans pœnam, non inferens. Nec dixit: *In gladio morietur Hieroboã,* ſed *conſurgã in gladio ſuper domũ Hieroboam.* Hieroboam quippe gladio non eſt mortuus, ſed domus eius: i. e. filius Zacharias Deo peruniente deletus eſt. Et Iſrael, inquit, captiuus migrabit de terra ſua: adde & cætera, ſi non egerit pœnitentiã. Porro Hieroboã vaniſſima Amaſiæ mandata contemnens, nihil ad ea quæ ille mandauerat voluit reſpõdere: vnde ipſe ſibi aſſumit auctoritatẽ ſacerdotalis faſtigij, & loquitur ad Amos: *Qui vides, gradere, fuge in terrã Iuda.* Prophetæ (vt crebo diximus) prius

4 Reg. 4. b F appellabantur Videntes: quia quæ ventura dicebant, cordis oculis intuebantur. Quærat prudẽs lector, quare videntẽ vocet & nomine prophetali, quẽ de terra Iſrael exire cõpellit? Cui reſpõdendũ, aut cum irriſione eum dicere κατὰ ἀντίφρασιν, quod omnia mentiatur: aut quia videbat multos eſſe in populo, qui eum libenter audirent: propter quod & regi retulit, congregationes facit contra te Amos: Aperte iniuriam non audet facere, ne audientes lædere videatur. Vade, inquit, in terrã Iuda, in qua natus es: vbi libenter audiõtur inſani, & comede ibi panẽ tuum, vel ibi viue: aut certe exerce artẽ tuã, per quam tibi reperias cibos, & ibi vaticinare, qui habes multos quos cõſueuiſti ſeducere. In Bethel aũt, in qua ego ſum ſacerdos, vltra non adiicies prophetare: *quia ſanctificatio regis eſt, & domus regni.* Et hoc quaſi falſus ſacerdos loquitur, adulans regali faſtigio, vt non dicat: ſanctificatio Dei noſtri eſt & domus idoli, ſed ſanctificatio regis & domus regni: hanc habentib. cunctis qui falſos deos colunt cõſuetudinẽ, vt ſuperbiam ſuam regib. imputent, & quod ipſi faciunt, rex feciſſẽ videatur. Omnia quæ de Amaſia, & Hieroboam, & Iſrael, & Amos interpretati ſumus τροπολογικῶς ad hæreticos referenda ſunt: quorũ ſacerdos Amaſias ſolet interdum mittere ad Hieroboam regem hæreticũ, atq; hæreticorum patronum, & ſanctos viros ac præcones fidei accuſare apud eum, & iubere doctoribus, ne prædicent in Iſrael, ne cõtra regis faciant voluntatem: quia Bethel, h. e. domus Dei, & falſa eccleſia, ſanctificatio regis ſit, & domus regni. Solent n. dicere: Imperator nobis communicat, & ſi quis eis reſtiterit, ſtatim calumniantur: ergo tu cõtra Imperatorem facis? Auguſti mandata cõtemnis? & non conſideremus, quod multi reges Chriſtiani qui perſecuti ſunt eccleſiam Dei, & Arianam impietatẽ in toto orbe fundare conati ſunt, vincant in ſcelere Hieroboam regẽ Iſrael. Ille n. falſi ſacerdotis mãdata deſpexit, nec ad ſuggeſtionem eius quidquam voluit reſpondere: iſti autem cum miſeris Amaſiis ſacerdotibus ſuis, fame & penuria, carceribus & exilijs Amos prophetam, & ſacerdotes domini necauerunt. G

HEB.

eius. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Hieroboã, Iſrael aũt captiuus migrabit de terra ſua. Et dixit Amaſias ad Amos: Qui vides, egredere, fuge in terram Iuda; & comede ibi panẽ, & ibi prophetabis, & in Bethel non adiicies vltra vt prophetes: quia ſanctificatio regis, & domus regni eſt. [a] Et reſpõdit Amos & dixit ad Amaſiam. Non ſum propheta ego, & non ſum filius prophetæ: ſed armẽtarius ego ſum vellicans ſycomoros. Et tulit me dominus cum ſequerer gregem, & dixit dñs ad me: Vade propheta ad populum meum Iſrael. Et nunc audi verbum domini: tu dicis; Non prophetabis ſuper Iſrael, & nõ ſtillabis ſuper domum idoli. Propterea hæc dicit dominus: Vxor tua in ciuitate fornicabitur,

a¶ *Et reſpondit Amos, & dixit ad Amaſiã. Non ſum propheta ego, & non ſum filius prophetæ: ſed armentarius ego ſum vellicãs ſycomoros, &c.*] Act. 4. a Hoc quod beatos Apoſtolos feciſſe ſcriptura cõmemorat, quando denunciauerunt eis ſcribæ & phariſæi, ne docerent in nomine Ieſu, & illi reſponderunt dicentes: *Obedire Deo magis oportet, quam hominibus:* etiam Amos prophetam feciſſe cognoſcimus: qui iubente idolorum pontifice, ne prophetaret in Bethel, nõ ſolum prophetat & oſtendit ſe magis Deum timere mittẽtem, quam illum prohibentem: ſed audacter & libere ipſi denunciat ſupplicia qui vetare conatus eſt, & Dei impedire ſermonem; Non ſolum, inquit, non ſum propheta, ſiue non eram: quorũ alterum humilitatis, alterũ veritatis eſt: nec filius prophetæ, nec de prophetali ſtirpe deſcendens: ſed cum eſſem armentarius, & rubotem mora diſtringerem, tulit dominus ſequẽtem greges. Pro armentario, qui Hebraice dicitur בוקר, Aquila & Symmachus & Theodotio, & quinta editio βουκόλον tranſtulerunt: qui armenta paſcit, non oues. Soli LXX. αἰπόλον dixerunt: qui proprie paſtor caprarum appellatur ἀπὸ τῶν αἰπόλων, quod interpretatur quidem grex, qui in altiorib. cõuerſatur: vt oſtendat greges caprarum ſemper rupes & aſperas cantes & altiora cõſcendere. b boker H Sed quoniam infert: Et tulit me dñs ἐκ τῶν προβάτων, id eſt, de pecoribus: videtur oues magis ſignificare quam capras: licet in principio Leuitici legimus, & oues & capras, pecorũ nomine demonſtrari. Ita n. dominus loquitur: Si obtuleris ἀπὸ τῶν προβάτων, id eſt, de pecoribus, domino agnum vel hœdum, & ouem ſiue capram. Leuit. 1. b Porro hoc quod ait: vellicans ſycamina, i. e. κνίζων συκάμινα: quod Aquila interpretatus eſt ἐρευνῶν συκομόρους, id eſt, ſcrutans ſycomoros, & Theodotio χαράσσων συκάμινα, i. e. vellicans ſycamina: & Symmachus ἔχων συκομόρους, i. e. habens ſycomoros: quidam ita ediſſerunt, vt ſycamina velint appellari genus arborum, quæ Palæſtinæ naſcũtur in campeſtribus, & agreſtes afferunt ficus: quæ ſi non vellicentur, amariſſimas cariculas faciunt, & à culicib. corrumpuntur. בולס שקמים Nobis aũt (quia ſolitudo in qua morabatur Amos, nullam huiuſcemodi gignit arborem) magis videtur rubos dicere, qui afferunt mora, ac paſtorum famem & penuriam conſolantur. Vtcumq; voluerit lector accipere, hoc dicendum eſt: quod humilem paſtorem & ruſticum aſſumpſerit dñs, & miſerit ad populum ſuum Iſrael: & præceperit ei, vt egrediẽs de terra ſua, Samariam pergeret, & ibi quæ ventura ſunt prophetaret. Quia igitur domino, inquit, iubente vt loquar, tu Amaſia dicis mihi: Noli prophetare ſuper Iſrael, & non ſtillabis ſuper domũ idoli, audi quæ contra te dñs comminetur. Pro domo idoli in Hebraico ſcriptum eſt, בית ישחק, i. beith iſhak id eſt, domus riſus: Iſaac n. riſus interpretatur: quod LXX tranſtulerunt, domum Iacob: nomen pro altero nomine, & nõ rem intelligentes. Rurſum vbi nos poſuimus: Et non ſtillabis: Symmachus interpretatus eſt, non increpabis. Stillare autem prophetas, idioma ſcripturarum eſt: quod non totam Dei ſimul inferant iram, ſed paruas ſtillas comminatione ולא תטיף

SEPT.

ſermones eius. Hæc n. dicit Amos: In gladio morietur Hieroboam, Iſrael autem captiuus ducetur de terra ſua. Et dixit Amaſias ad Amos. Qui vides, egredere: recede in terram Iuda, & ibi viue, & ibi prophetabis: in Bethel autem non adiicies vltra prophetare: quia ſanctificatio regis eſt, & domus regni. Et reſpondit Amos, & dixit ad Amaſiam. Non eram propheta ego, neque filius prophetæ; ſed paſtor vellicans ſycamina. Et tulit me dominus ex ouibus, & dixit dominus ad me: Vade & prophetiza ſuper populum meum Iſrael. Et nunc audi ſermonem domini: tu dicis; Noli prophetare ſuper Iſrael, & ne congreges audientes contra domum Iacob. Propterea hæc dicit dominus. Vxor tua in ciuitate fornicabitur

A natione denuncient. Quia ergo dixiſti mihi, non prophetabis: vxor tua in ciuitate fornicabitur: quod melius interpretatus eſt Symmachus, πορνευθήσεται: non quod ipſa fornicetur, ſed quod paſſiuo genere, ab aliis conſtuprata ſuſtineat fornicationem. Grandis autem dolor, incredibiliſq; ignominia, quãdo maritus in media ciuitate præſentibus cũctis vxoris iniuriam prohibere nõ poteſt. Filij quoq;, inquit, tui & filiæ tuæ in gladio cadent. Non eſt tantus dolor in filia conſtuprata, quantus in vxore polluta: nec tantus dolor in vxore occiſa, quantus in filiis trucidatis. Maritus n. libentius audit vxorẽ interfici quã pollui. Nec hoc ſufficit ad iniuriã, niſi & terra ipſius funiculo ab hoſtibus diuidatur, & nouos cultores recipiat. Ipſe quoque Amaſias, qui nunc gloriatur in ſacerdotij poteſtate, nequaquã morietur in terra ſua: ſed ductus in captiuitatem, morietur in terra quæ polluta eſt idolis, & non ante morietur, niſi populum quem deceperat ſeruientem videat atq; captiuum. Secundum tropologiam, Amaſias ſacerdos interpretatur robuſtus, & eo quod rebellis & ferox, eccleſiaſticum virum, & vere prophetam vetet Dei verba proferre & doctrinam, & errantem populum corrigere prohibeat. Huius vxor falſa eccleſia, patebit fornicationi omnium: & filij eius ac filiæ, quas male in errore generauit, domini mucrone ferientur: humus quoque illius & vniuerſa poſſeſſio erit pars dæmonum: & ipſe morietur in terra polluta: quæ non habeat habitatorem Deum, ſed multis prauæ religionis contaminetur erroribus: & omnis populus qui falſum ſibi nomen aſſumit Iſrael, captiuus migrabit de terra ſua: vt non ſeruiat Deo, ſed hæreticorum ac dæmonum iugo colla ſubmittat.

אמציה (margin, beside "Secundum tropologiam, Amaſias")

B

HEB.

[fornica]bitur, & filij tui, & filię tuæ in gladio cadent, & hum⁹ tua funiculo metietur, & tu in terra polluta morieris, & Iſrael captiuus migrabit de terra ſua.

CAP. VIII.

HEB.

HÆc oſtẽdit mihi dñs De⁹: Et ecce vncin⁹ pomorũ, & dixit. Quid tu vides Amos? Et dixi: Vncinũ pomorũ. Et dixit dñs ad me: Venit finis ſup populum meũ Iſrael: non adiiciam vltra vt pertranſeã eũ. Et ſtridebunt cardines tẽpli in die illa, dicit dominus Deus multi morientur: in omni loco ꝓiicietur ſilentiũ. [b] Audite hoc qui cõteritis pauperem, & deficere facitis egenos terrę, dicentes; Quando trãſibit menſis & venũdabimus merces; & ſabbatũ, & aperiem⁹ frumẽtũ; vt imminuam⁹ menſuram, & augeamus ſiclũ, & ſupponamus ſtatheras doloſas: vt

SEPT.

fornicabitur, & filij tui & filia tua in gladio cadent, & terra tua funiculo diuidetur, & tu in terra immũda morieris, Iſrael autem captiuus ducetur de terra ſua.

CAP. VIII.

SEPT.

SIc oſtendit mihi dominus Deus: Et ecce vas aucupis. Et dixit: Quid tu vides Amos? Et dixi: Vas aucupis. Et dixit dominus ad me: Veniet finis ſuper populum meum Iſrael: non addam vltra vt pertranſeam eum. Et vlulabunt laquearia templi in die illa, dicit dominus Deus; multi cadentes erunt: in omni loco iniiciam ſilentium. Audite hæc qui conteritis mane pauperem, & opprimitis egenos de terra, qui dicitis: Quando pertranſibit menſis & negotiabimur: & ſabbata, & aperiemus horreum, vt faciamus minorem menſuram, & maius pondus, & faciamus ſtatheram ini-

CAPVT VIII.

Hier. 1. c
מקל שקד

HÆc oſtendit mihi dominus Deus, &c.] Quod Hieremias ſub virga cernit vigiliarum, ſiue nucis: eo quod vigilauerit ſuper peccata populi ſui, ne quaſi clauſis & conniuentibus oculis eorum delicta non videret: hoc nunc Amos aduerſus Iudam & Iſrael pariter intuetur ſub ſpecie vncini, qui Hebraice dicitur [a] כלוב: & à LXX in vas aucupis vertitur: cum auceps ꝓprie [b] מוקש nuncupetur: ſicut ſupra in hoc eodẽ propheta legimus: Si cadet auis ſuper terram ſine aucupe. Et eſt ſenſus: Sicut vncino rami arborum retrahuntur ad poma carpenda, ita ego proximum captiuitatis tempus attraxi. Et vt ſciamus hoc eſſe quod dicimus, ipſe interpretatur Deus, quid ſignificet viſio, quæ prophetę oſtenderat. Venit finis ſuper populũ meum Iſrael. Quodq; ſequitur: *Non adiiciam vltra vt pertranſeam eum*, hoc ſignificat, quod iniquitates populi ſui vltra non tranſeat, nec negligat, neq; impunita ſcelera tranſire permittat. Et ne ſolũ de decẽ tribubus dicere videretur, intulit. *Stridebunt cardines templi, ſiue laquearia in die illa, dicit dominus.* Hoc autem ὑπερβολικῶς accipiendum eſt, quod tam graue malorum pondus incumbat, vt ipſi quoq; portarum cardines & excelſa laquearia vlulent, & incredibilem ſentiant vaſtitatem quãdo multi morientur, & captis habitatoribus vel occiſis, in omni loco proncietur ſilentium. Sin autem voluerimus

a celoub
b mokes
Sup. 3. a
שירות

legere pro vncino pomorum, vas aucupis: hoc dicendum eſt, quod quomodo auceps viſco vel retibus aues volantes per aerem, & ſublimius diſcurrentes ad terram detrahit: ſic Deus per Sennacherib ſiue Nabuchodonoſor, quos nunc aucupes intelligimus, populũ ſuum prius liberum, & legis obſeruatione ſublimem comprehenderit, vinxerit, tranſtulerit, enecarit. Non n. iniuſte tenduntur retia auibus. Et hoc non ſolum ad Babyloniæ captiuitatis tempus referendum eſt, ſed & in aduentum domini Saluatoris quando dixerunt. *Aufer de terra talem, crucifige eũ, crucifige eum*: & perdiderunt alas columbę. Et venit finis ſuper eos, & extrema captiuitas, vltraque non pepercit eis dñs. Et vlulauerunt cardines templi, vel laquearia templi, ſuper occiſum populum corruentia. Et in omni loco proiectum eſt ſilentium, habentibus Iudæis Moyſen & prophetas, & non habentibus verbum Dei: legentibus litteram & perdentibus ſpiritum, quando *facta eſt mens eorum in laqueum, & in retributionem & ruinam*: & excæcati ſunt oculi eorum, vt non viderent, & obduratæ ſunt aures eorũ vt non audirent, & incuruatum eſt dorſum eorum ne cœlum ſuſpicerent: ſed cum euangelica illa muliere, quæ habebat ſpiritum infirmitatis, ſemper terræ incumberent, & effuſa eſt ſuper eos ira Dei, & furor iræ eius comprehẽdit illos; ita vt fieret habitatio eorũ deſerta, & in tabernaculis eorum non eſſet habitator: quãdo completum eſt: *Ecce dies veniũt, dicit dominus, & emittã famẽ ſuper terrã: non famẽ panis, neq; ſitim aquæ, ſed famem audiendi verbum domini*: de quo in poſterioribus ſi peruenerimus ad calcem, plenius diſſerendum eſt. Nos ergo cernentes, quia Deus *naturalibus ramis non pepercit*, timeamus eadem perpeti, & aucupis laqueos declinemus, dicamuſq; ad dominum: *Ne taceas, neque compeſcaris Deus, & ne ſileas à me, & aſſimilabor deſcẽdentibus in lacum.* In toto orbe terrarũ proiectum eſt ſilentium Iudæorum: vbicumq; fuerint, muſſitãt potius quam loquuntur, & cum blaſphemia eorum cõtra dominum Saluatorem ad cœlum vſque perueniat, omnis interpretatio ſcripturarum muta eſt & ſilens, & aures non penetrat audientium.

C
Ioan. 19. c
Pſal. 68. c
Eſaiæ 6. c
Marc. 7. c
D
Pſal. 68. f
Infr. 9. d
Rom. 11.
Pſal. 27. a

b§ *Audite hoc qui conteritis pauperẽ, & deficere facitis egenos terræ, &c.*] Ne fruſtra videatur vncinus pomorum, & vas aucupis eſſe monſtratum, & per hæc vicina imminere captiuitas, cauſæ offenſæ Dei breuiter deſcribuntur. O tu Iuda, & ô tu Iſrael, audite quæ ſcelera feceritis: de nocte ſurgentes, pro oratione & hymnis in Deum ſtudiũ habetis opprimẽdi ſiue conterendi pauperes: vt fame & egeſtate cõfecti auferantur de terra. Qui expectatis Kalend. vt negotiemini, & vſuras augeatis de vſuris: & ſabbata, vt aperiatis horrea, dentiſq; fruméta, amplius recepturi, & Dei ſolẽnitates turpis lucri gratia in veſtra compendia vertitis: qui minorem in vendendis mercib. menſuram facitis, & maiora pondera in accipiendis, ſtatheramq; iniquam: vt poſſideatis pecunia pauperes, & tam viles habeatis homines, vt impleatis illud quod ſupra de vobis dixeram: *Pro eo quod vendidiſtis argento iuſtum, & pauperem pro calciamẽtis*, & in tantam lucri rabiem proſiluiſtis: vt non frumenta (quorum eſu homi-

Sup. 2. b

uum

E num corpora ſuſtẽtantur) ſed quiſquilias & purgamenta frumẽti vendatis pauperib. pulnerem & paleas tritico cõmiſcẽtes. Quod quidẽ & peruerſos doctores ac principes, qui abſq; Dei timore dominantur cleris (de quib. Hieremias loquitur: *Cleri eorũ non proderunt eis*) nonnunquã face-
Ezec. 13. f re cernimus: qui putant quæſtũ eſſe pietatẽ: & ſedentes in
Matth. 21. b tẽplo nummularij proponũt columbas, non in caueis, ſed in cathedris quaſi magiſtri, Spiritus ſancti dona vendentes: qui faciunt mẽſurã minorem atq; maiorem: vt pauperib. vel parum vel nihil, diuitibus. a. & his de quib. ſectãtur lucra, in modũ concionatorũ loquãtur ſermone longiſſimo, & propter pauperum pecuniã cõterãt capita pauperũ atq; cõculcent, & nõ
Pſal. 103. b frumentũ dñi, quod confirmat cor hoĩs, ſed quiſquilias & viliſſimum puluerẽ auidis faucib. ingerãt: etiã hęc quæ nullius ſunt pretij venditantes, cum dñus Apoſtolis præcepe-
Matt. 10. a rit: *Gratis accepiſtis, gratis date.*
a ¶ *Iurauit dominus in ſuperbiã Iacob, ſi oblitus fuero vſq; in finẽ omnia opera eorũ, &c.*] Iurantẽ Deũ ſæpius ſcriptura deſcri-
Gen. 22. c bit. Primum in Geneſi, voca-
Sec. 70 uit angelus domini Abraham ſecundo de cœlo, dicens: *Per meipſum iuraui, dicit dominus: quia feciſti verbũ hoc, & non pepercisti filio tuo chariſſimo: benedicens benedicã tibi, & multi-*
F *plicans multiplicabo te quaſi ſtellas cœli, & ſicut arenam quæ eſt in littore maris.* Et in centeſimo nono pſalmo: *Iurauit dominus, & non pœnitebit eum: Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec.* Quod, quicunq; eſt ille qui ad Hebræos ſcripſit Epiſtolam, diſſerens
Hebr. 6. c ait: Quoniam neminem habuit quem iuraret maiorem, iurauit per ſemetipſum. Et in
Sup. 4. a בקדשו hoc eodem Propheta ſupra legimus: *Iurauit Dominus in ſancto ſuo*, ſiue per ſanctos ſuos: quia ecce dies venient ſuper vos, & tollent vos in armis ſiue in contis, & reliqua. Qui ergo prius in ſancto ſuo, ſiue per ſanctos ſuos iurauerat, nunc iurat contra ſuperbiam Iacob: vt ſi non credunt cõminanti, credant iuranti in humanam ſimilitudinem, qui iuramentum tunc aſſumunt qñ ſimplicibus eorum verbis
Rom. 2. a non creditur. Nec mirum eſt ſi Deus iurare dicatur, cum dormientibus dormiat, & vigilantibus vigilet: hiſq; qui ſibi
Iacobi 4. b theſaurizauerunt irã in die iræ, dicatur iraſci. Iurat. a. quod non obliuiſcatur vſque in finem operum eorum. *Superbis enim Deus reſiſtit, humilibus autem dat gratiam*: ſed omnia memoriter teneat quæcumque peccauerint, & vſque ad
Pſal. 78. b finem & iudicij tempus abducat. Vnde pœnitentes rogant: *Ne memineris iniquitatum noſtrarum antiquarum*: præſertim cum aduerſus ſuperbos ipſa terra moueatur ſiue turbetur & lugeat: non colonus & aduena, ſed habitator eius, & aſcendat ſicut fluuius conſummatio, & deſcendat ſicut flumen Ægypti: vt qui egerit pœnitentiam, aſcendat cum fluuio ſcandente: qui autem perſeuerauerit in delictis, deſcendat ſicut fluuius Ægypti, & ingreſſus mare abſorbeatur: ac per hoc oſtendit ſuperbiam Iacob, contra quam iurat dominus æternis ſupplicijs deuotandam.
b ¶ *Et erit in die illa, dicit dominus: occidet ſol in meridie, &c.*] Dies illa, diem captiuitatis ſignificat, quando vterque populus ducetur in Aſſyrios atq; Chaldæos, quib. præ triſtitiæ magnitudine occidet ſol meridie, & clara omnib. luce, tenebræ cuncta complebunt: qñ feſtiuitates eorum & oĩa cantica in luctum planctumq; cõuerſa ſunt. Et ſuper omne dorſum ſiue lumbos accincti ſunt cilicio, & iuxta con- ſuetudinẽ veterum lugentiũ, ſuper capita habuêre caluitiũ:
Iob 1. d quod & Iob in mortib. filiorum feciſſe legimus. Et tanta erit magnitudo luctus atque triſtitiæ, vt vnici filij morientis matriq; chariſſimi vincat dolorem, & omnia planctu & amaritudine cõpleantur. Poſſumus hunc locum & in domini intelligere paſſione, quã
Luc. 23. f do ſol hora ſexta retraxit radios ſuos, & pendentẽ in cruce dominum ſuum ſpectare non auſus eſt: quando tenebris cuncta complentibus, feſtiuitates eorum & cantica, Veſpaſiano Titoq; ſuperantibus, in planctũ luctumq; mutata ſunt: quando lacrymarũ & pœnitudinis & ciliciorum repleta ſunt omnia, & capita habuêre caluitium, quæ prius Nazaræorũ decorata cæſarie, comam domino nutriebant. Tunc primogenitus filius Dei populus Iſrael: qui in vnigenitum & verè filium Dei miſerat manũ, æterno luctui traditus eſt, & nouiſſima huius, ſiue qui cum eo erãt, amaritudine repleta. Nunc ergo illis
H habentib. tenebras, qui repulerunt ſolẽ iuſtitiæ, nos qui ſe-
Eſaia. 9. a debamus in tenebris & in vmbra mortis, vidimus lucẽ magnã & illorũ vniuerſa feſtiuitas ad Eccleſiæ trãſlata eſt myſteria: vt illis flẽtibus, nos laudes dño concinamus. Illi pro zona accinguntur funibus & cilicijs: nobis cum Apoſtolis
Luc. 12. e dicitur: *Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus veſtris.* Nos accincti ſum' Chriſti veritate, implentes illud quod ſcriptum eſt: *State*
Ephes. 6. c *accincti lumbos veſtros in veritate.* Illi autem pro veritate circundati ſunt diaboli mendacio. Noſtrum caput, de quo
Matt. 10. d Saluator loquitur: *Veſtri autem capilli capitis numerati*
Iud. 14. *ſunt*, habet comam perpetuam, & in capite noſtro, qui Chriſtus eſt, fortitudinem poſſidemus, vt interficiamus leonem. Illi autem dormierunt in meretricis ſynagogæ genibus, & diabolo tondente deraſi, virtutem capitis perdiderunt, amittentes cum robore oculos: de quibus in Ec-
Eccleſ. 2. c cleſiaſte ſcriptum eſt: *Sapientis oculi in capite eius, qui autem ſtultus eſt, in tenebris ambulat.* Illorum ſocij verſantur in luctu: noſtri comites induuntur lætitiæ veſtimento.
c ¶ *Ecce dies veniunt, dicit dominus, &c. Et cõmouebuntur à mari vſq; ad mare, &c.*] Aquæ in Hebraico nõ habẽtur, & propitiatio quã nos in delictum vertimus, & ab Hebræis voca-
e aſmath tur אשמה, idolũ ſignificat: quod principium peccatorum eſt. Vetus narrat hiſtoria, tam Latina quam Græca, & oĩum gentium barbararum, nihil fame durius, quæ ſæpe cõpellit obſeſſos humanis veſci carnibus, & in ſuam ſæuire naturam: ita vt nec parentes paruulis parcant liberis, & maritalis affectus dudum amatæ vxoris membra dilaceret. Si hoc facit fames corporum, quid de fame dicendum eſt animarum? quæ in die reſurrectionis dñi oppreſſit populum Iudæorum: & iuncta fami ardentiſſima ſitis, non habentium panẽ qui de cœlo deſcendit, & eas aquas quæ de Ieſu

Heb.

vt poſſideamus in argento egenos, & pauperes pro calciamentis, & quiſquilias frumenti vendamus. a Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob, ſi oblitus fuero vſque in finẽ omnia opera eorum. Nunquid ſuper iſto non cõmouebitur terra, & lugebit omnis habitator eius, & aſcendet quaſi fluuius vniuerſus, & eijcietur & defluet quaſi riuus Ægypti? b Et erit in die illa, dicit dominus: occidet ſol in meridie, & tenebreſcere faciã terram in die luminis: & cõuertam feſtiuitates veſtras in luctum, & omnia cãtica veſtra in planctum, & inducam ſuper omne dorſũ veſtrum ſaccum, & ſuper omne caput caluitiũ: & ponã eã quaſi luctũ vnigeniti, & nouiſſima eius quaſi diẽ amarũ. Ecce dies veniũt, dicit dominus, & emittã famẽ in terrã: non famẽ panis, neq; ſitim aquæ, ſed audiendi verbum domini. Et commouebun-

Sept.

iniquam: vt poſſideamus in pecunia pauperes, & egenum pro calciamentis, & de omni venditione negotiemur. Iurauit dominus contra ſuperbiam Iacob, ſi obliuiſcetur in finem omnia opera veſtra. Et ſuper his non conturbabitur terra, & lugebit omnis habitator eius, & aſcendet quaſi flumen conſummatio ipſius, & deſcendet quaſi fluuius Ægypti? Et erit in die illa, dicit dominus Deus, occidet ſol meridie, & contenebreſcet ſuper terram in die lux: & conuertam ſolemnitates veſtras in luctum, & omnia cantica veſtra in planctum, & inducam ſuper omnem lumbum ſaccum, & ſuper omne caput caluitium: & ponam eam quaſi luctum dilecti, & qui cum eo ſunt: quaſi diem doloris. Ecce dies veniunt dicit dominus Deus, & emittam famem ſuper terram: non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed famem audiendi verbum domini. Et commo-

A vẽtte manarunt: Ablata eſt ab eis lex, & Prophetæ æterno cõticuere ſilentio: mouentur à mari ad mare, & ab Oceano Britannico, vſq; ad Oceanũ Athlanticum, i.e. ab Occidente ad Meridiem, & ab Aquilone vſq; ad Orientem, toto orbe peregrini, verbum Dei non valent inuenire. In quo loco

HEB.

buntur à mari vſq; ad mare, & ab Aquilone vſque ad Orientem: circumibunt quærentes verbum Domini, & non inuenient. In die illa deficient virgines pulchræ, & adoleſcentes in ſiti: qui iurant in delicto Samariæ, & dicunt: Viuit Deus tuus Dan, & viuit via Berſabee, & cadent & non reſurgent vltra.

CAP. IX.

HEB.

VIdi Dominum ſtantem ſuper altare, & dixit: Percute cardinem, & commoueantur ſuperliminaria: auaritia enim in capite omnium, & nouiſſimum eorum in gladio interficiam. Non erit fuga eis, fugiet & non ſaluabitur

interrogabimus Iudæos, quã illam diem ſignificari putent in qua ſuſtineant famẽ audiẽdi verbũ dei: præſertim cum legant ſcripturas, & humilitatem ſequantur literæ? Quibus ingerimus, famẽ eſſe prędictã intelligentiæ ſpiritualis in qua Chriſtus cernitur, paſſio dñi & reſurrectio reperitur: circumeant orbẽ, & quęrunt verbum dñi, & non inueniũt: qui verbum dñi negauerũt, quod factũ eſt in manib. oium prophetarũ: quod in principio apud patrẽ erat:
Ioan. 1 b quod *caro factum eſt, & habitauit in nobis*. In illo tẽpore defecerunt virgines pulchrę, & adoleſcẽtes ſiue electi atque doctores (hoc enim ſignificat
d bahurim d בחורים). defecerunt in ſiti. Virgines pulchras ſynagogas interpretatur, & electos magiſtros populi: Qui cũ defe-
Deuter. 27. cerint, maledictiones Deuteronomij in populo Iudaico docẽt eſſe cõpletas. Hi electi atq; doctores iurauerunt in idolo Samariæ, in vitulis ſcil. aureis, & dixerunt: *Viuit Deus tuus Dan*: in terminis terrę Iudaicæ, vbi nunc Paneas eſt, & eo tempore vitulus aureus colebatur, *& viuit via Berſabee*: quia longo illuc & raro itinere cõmeabant, propter reges
B Iudæ iuſtos pariter & iniuſtos. Et quia hoc fecerunt, idcirco corruent, & non reſurgent amplius: i.e. non recipient eum ſtatum quem prius habuerant. Mittit. a. dominus famem in terram ſuper eos qui terrena ſapiunt, & famem non panis, ſitimq; non aquæ, ſed audiẽdi verbum dñi; quãdo propter peccata populi doctrina deficit in Eccleſijs, & à mari vſque ad mare, i.e. à ſalſis & amariſſimis fluctibus vſq; ad mare perueniunt: non occurrentes fluminibus, & non dulciſſimis & varijs fontibus: ſed rurſus ad amara curren-
Prou. 27. c tes, & ab Aquilone vſque ad Orientem; cupientes Aquilo-
Sec. 7a. nem deſerere (qui eſt ventus duriſſimus, & ab ignorantib. dexter vocatur) & peruenire ad Orientem; quẽ ſcire non potuerunt, quia non recto pergunt itinere, ſed deuijs circumeunt callibus, viamque regiam non tenentes, curuis ducuntur anfractibus. In illo tempore deficient animæ virginales, quas incorruptas Apoſtolus nominat, & cupit æ-
2. Cor. 11 a ternam pudicitiam poſſidere, ſcribens ad Corinthios: *Deſpõdi.n. vos vni viro, virginem caſtam exhibere Chriſto, Timeo autem ne ſicut ſerpens Euam ſeduxit aſtutia ſua, ita corrumpantur ſenſus veſtri, & excidant à ſimplicitate quæ eſt in Chriſto*. Et ſi eſſent oẽs virgines pulchræ vel bonæ, nunquam dixiſſet, deficient virgines bonæ: ſed ad diſtinctionem malarum virginum bonas poſuit, quæ ſunt ſanctæ corpore & ſpiritu.
Matth. 25. a Malæ virgines quinq; ſunt ſtultæ, quæ lampadib. ſuis oleũ non parauerunt. Bonæ & ſpecioſæ virgines illæ ſunt, quæ lumen habuerunt virtutum, & ſponſi thalamum ingreſſæ ſunt. Deficient. a. virgines, quia verbum domini non inuenient. Ex quo intelligimus, quñ doctrina non fuerit in Eccleſiis, perire pudicitiam, caſtitatem mori, oẽs abire virtutes: quia non comederunt verbum domini: quod qui comederit ſaginatus eius cibo, audiet per Salomonem: *Iuſtus*
Prou 13. d *comedens ſaturat animam ſuam: animæ autem impiorũ eſurient*. Et Dauid qui ad ſenectutem peruenerat Abraham, liberè
Pſal. 36 d decantabat: *Iunenis fui, & ſenui, & non vidi iuſtum derelictũ, nec ſemen eius quærens panem*. Quãti martyres in perſecutio- C
nib. perierunt fame, & indiguerunt frumento, alimentiſq; iſtis corporum. Ergo de eo dicit pane, qui de cœlo deſcendit: quem qui comederit, nec eſurire poterit nec ſitire. Deficientibus autem virginibus, & adoleſcẽtes deficient, qui

SEPT.

mouebuntur aqua de mari vſque ad mare, & ab Aquilone vſque ad Orientem: circuibunt quærentes verbum domini, & non inuenient. In die illa deficient virgines pulchra, & iuuenes in ſiti qui iurant per propitiationem Samariæ, qui dicunt: Viuit Deus tuus Dan, & viuit Deus tuus Berſabee, & cadent & non reſurgent amplius.

CAP. IX.

SEPT.

VIdi Dominum ſtantem ſuper altare, & dixit: Percute & ſuper propitiatorium, & commouebuntur veſtibula, & diſijce in capita omnium, & reliquos eorum gladio interficiam. Non fugiet ex eis, qui fugerit, & non ſaluabitur ex illis.

prius vicerant mundum, & idcirco deficient, quia iurant in idolo Samariæ, quã in hæreticorum perſona ſemper accipimus: dicente hoc eo-
dem Propheta: *Væ qui deſpi-* Sop. 6. a
ciunt Sion, & confidunt in mõte Samariæ. Deſpiciũt enim hæretici Eccleſiam Dei, & confidunt in falſitate dogmatum ſuorum: erigentes ſe contra ſcientiã dei, & ſciſſo populo
eius dicentes: *Non eſt pars nobis* 3 Reg 12. d
in Dauid, neque hæreditas in filio Iſai. Si quis ergo iurat in delicto Samariæ, & dicit: *Viuit Deus tuus Dan, & viuit via Berſabee*: iſte cadet & reſurgere vltra non poterit. Dan trib. in vltimis Iudæorũ terminis poſſeſſionẽ inuenire non potuit,
ſicut in libro Iudicũ ſcriptũ Iudic. 18.
eſt: interpretaturq; iudicium. דן
Berſabee. a. pro varietate ac- באר
centuũ vertitur in linguã no- שבע
ſtrã, puteus iuramẽti: aut puteus ſatietatis, ac ſeptimi. Itaque & hæretici in extremis ſcripturarũ ſanctarũ finibus ſitient, Dei iudicium cõtemnentes, & deſiderantes viam Berſabee, quæ fuit in tribu Iuda: multaq; Eccleſiæ imitari
Sacramẽta cupiẽtes, ſaturatos D
& repletos eſſe ſe dicũt. Quib. Apoſtol. exprobrat Paulus: *Iam ſaturati eſtis, iam diuites facti*
eſtis, & iurant in nomine dñi: qui ſemel cadẽtes (quia Deos 1. Cor. 4 b
idolorũ, Deũ arbitrantur ſuũ) amplius non reſurgent. Qui. a. voluerint agere pœnitentiã, & non dixerint: viuit Deus tuus Dan, & viuit via Berſabee, audient per Hieremiam:
Nunquid qui cadit, nõ reſurget: aut qui auerſus eſt nõ reuertetur? Hier. 8. b

CAP. IX.

V*Idi dominum ſtantem ſuper altare, &c.*] Qui cũ Ezechie-
le & Ioanne Baptiſta apertos viderit cœlos, & vela- Ezech. 1 a
mẽ quod poſitum erat ante faciẽ Moyſi, ab oculis eius fue- Matth. 3. d
rit ablatũ, vt compleatur in eo quod ſcriptũ eſt: *Mandatum* Exod 34. g
Dei lucidum illuminans oculos: Iſte videbit ſtantem dñm ſu- Pſal. 18 b
per altare, præcipientem Prophetæ: ſiue vt multi putant, angelo: qui reddendis peccatorum ſupplicijs mancipatus
eſt: vt percutiat cardines templi, ſiue propitiatorium: cõ- כפתור
moueantur ſuperliminaria eius, ſiue veſtibula. Cũque, ait, ספים
templum propter malitiam hominum diſſipatum fuerit & deſtructũ, & ira mea à ſanctuario meo cœperit, vnuſquiſq; cognoſcat ſe non poſſe euadere auaritia omnia poſſidẽte, & nouiſſima ſua eſſe mortẽ, nullaq; præſidia ad euadendã ſententiam Dei poſſe ſuccurrere. Quodq; iuxta LXX. legimus: vt diſijceret in capita oium, pulchrè eorũ capita diuidũtur, qui ab eo qui eſt caput oium, ſua ſpõte diuiſi ſunt atq; dixerunt: *Non habemus regẽ niſi Cæſarem*: qui voce impia
clamauerunt: *Crucifige, crucifige talem*. Et: *Sanguis eius ſuper* Ioan. 19. a
nos, & ſuper filios noſtros Quæ omnia & ad hæreticos referre poſſumus: quorum altare percutitur, & omnes initiationes & Sacramenta ſacrilega commouentur: qui auari-
tiam habuerunt in capitibus ſuis, clamante per eos perdi- Hier. 17. b
ce, & congregante quos non peperit, & faciente diuitias abſq; iudicio. Vnde & nouiſſima eius, ſiue reliquias dñus interficiet, vt cœptum capitulum compleatur, & nouiſſimum eius erit inſipiens. Cum autem dominus percuſſerit cardines, & induxerit ſuper eos gladium, nullus erit qui poſſit euadere, & impendentem domini gladiũ declinare.

Simulq;

b Simulque & hoc erit notandum, quod ſtante ſuper altare domino, primum percutitur propitiatorium, ſiue cardines templi: deinde commouentur veſtibula: tertio capita oĩum diuiduntur: quarto qui reliqui ſunt, interficiuntur gladio. Niſi. n. ſuperbiam hæreticorũ ſuo dñus calcauerit pede, & peruerſam ſceleratamque doctrinam ſpirituali mucrone percuſſerit, & magiſtros eos, qui accipiuntur in capitibus, inter ſe diuiſerit, atque in bonam partem occiderit, non poſſunt diſcipuli viuificari ſecundum illud quod ſcriptum
Deut. 32. f eſt: *Ego occidam, & viuificabo: ego percutiam, & ſanabo.* Occiduntur & percutiuntur magiſtri, vt viuificentur diſcipuli: capita diuiduntur, vt cætera membra ſanentur.

a ¶ *Si deſcenderint vſq; ad infernũ inde manus mea educet eos, & ſi aſcenderint vſq; in cœlũ, inde detrahã eos. Et ſi abſcõditi fuerint in vertice Carmeli, inde ſcrutans auferã eos, &c.*] Qui ſupra dixerat: nõ erit fuga eis: fugiet & nõ ſaluabitur qui fugerit: nũc ipſam fugã in partes ſecat, hyperbolicè etiã ſi hoc & hoc fecerint, euadere eos non poſſe teſtatur. Si deſcẽderint, ait, vſq; ad infernũ, inde manꝰ mea educet eos: nõ quod vllus ante reſurrectionis diẽ ab inferis retrahatur, ſed quod & in inferno poſiti, in illius poteſtate ſint. Quod ſuper Dathan
Num. 16. e & Abirõ impletũ eſſe cognoſcimꝰ, quos viuẽtes terræ hia-
F tus abſorbuit. Et ſi aſcẽderint, inquit, vſq; ad cœlũ, inde detrahã eos: quia & Enoch & Elias
Eccl. 44 rapti cũ corporib. in cœlũ, Dei reguntur arbitrio. Et cerne
4. Reg. 2. a proprietates, ad infernũ deſcenditur, ad cœlũ conſcẽditur: de inferno educimur, de cœlis detrahimur. In altero extrema deſperatio eſt, in altero ſuperbiæ magnitudo. *Si abſconditi fuerint in vertice Carmeli*, vel iuxta Phœnicis terminos, in ſeptẽtrionali plaga, vel ad meridiem propter eremi vaſtitatem, vbi habitauit quondam Nabal Carmelus, *inde*, inquit,
1. Reg. 25. *ſcrutans auferam eos*, & ſi in profundo maris, atq; vt de Pro-
Ionæ 1. a. d pheta loquar, in Tharſis, Dei oculos vitare conentur: ibi mandabo ſerpenti, qui in hoc loco Leuiathan ſiue cetum ſignificat: vt ſeruet metaphoram, & per ſerpentem atq; cetum ad hoſtes veniat. Et mordebit eos, i. e. ſuis faucib. deuorabit. Et ne forſitan per ſuperiora quæ dixit, aliud quid, quam captiuitatẽ ab hoſtib. ſentiremus: iuxta morem ſuũ aperit ſcriptura quod prius ſub ænigmatib. dixerat. *Et ſi abierint in captiuitatem corã inimicis ſuis, ibi mandabo gladio, & occidet eos*: ne ſcil. extrema malorum ſuorum ęſtiment ſeruitutem, ſed etiam captos hoſtilis mucro confodiat, & qui ſupereſſe potuerint & mortem euadere, Dei aſpectum non effugiant: ſed ponat ſuper eos oculos ſuos in malum, & non in bonum: vt ſemper eos viſitet, & ad pœnitentiam per tormenta compellat. Et hæc facturum eſſe ſe dicit omnipotens Deus, ad cuius tactum & nutum terræ fundamenta quatiuntur ſiue tabeſcunt, & omnis eius habitator planctu & luctibus occupatur. Quæ loquitur vt oſtendat magnitudinẽ diuinæ potẽtiæ: ne forſitan velit quidem facere quod minatur, ſed vires non impleant voluntatem. Sin. a. terra tabeſcit ſiue concutitur, & creatorẽ ſuum inſenſibilis quoque natura perſentit: quanto magis homo fragile animal, cuius animæ theſaurus in vaſis fictilib. atq; corporeis clauditur, & quomodo Ægypti fluuiꝰ decurrit in mare atq; ſorbetur, ita & terra Iſrael, de qua ſupra dixerat: *Qui tangit terram & tabeſcit*, ibit in captiuitatem, & ab hoſtibus de-

HEB.

rit ex his qui fugerit. a Si deſcenderint vſq; ad infernum, inde manus mea educet eos, & ſi aſcenderint vſque in cœlum, inde detraham eos. Et ſi abſconditi fuerint in vertice Carmeli, inde ſcrutans auferam eos, & ſi celauerint ſe ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo ſerpenti & mordebit eos. Et ſi abierint in captiuitatem coram inimicis ſuis, ibi mandabo gladio, & occidet eos, & ponam oculos meos ſuper eos in malum, & non in bonum: Et dominus Deus exercituum, qui tangit terram, & tabeſcet, & lugebunt omnes habitantes in ea, & aſcendet ſicut riuus omnis, & defluet ſicut fluuius Ægypti. b Qui ædificat

SEPT.

illis, qui fuerit reſaluatus. Si defoſſi fuerint in inferno, inde manus mea euellet eos, & ſi aſcenderint in cœlum, inde detraham illos: Si abſconditi fuerint in vertice Carmeli, inde ſcrutans auferam eos, & ſi demerſerint ſe ab oculis meis in profundum maris, ibi mandabo draconi & mordebit eos. Et ſi abierint in captiuitatem ante faciem inimicorum ſuorum, ibi præcipiam gladio, & interficiet eos, & obfirmabo oculos meos ſuper illos in mala, & non in bona. Et dominus Deus omnipotens, qui tangit terram, & commouet eam, & lugebunt omnes habitatores eius, & aſcendet ſicut flumen conſummatio eorum, & deſcendet ſicut flumen Ægypti. Qui ædificat in

uorabitur, αἰχμαλωτίζεσθαι, ab eo quod habet id quod habetur, G diuino ſignificante ſermone. Et hæc quidem ſequentes hiſtoriæ ordinem, vtcunq; potuimus, interpretati ſumus: ſi tamen in quibuſdam nos intelligentia non defecit. Cæterum omnem loci iſtius θεωρίαν David explicat, dicens: *Do-* Pſal. 138. *mine probaſti me, & cognouiſti me.* Statimq; infert: *Quo ibo à ſpiritu tuo, & à facie tua quo fugiam? Si aſcendero in cœlum, tu illic es: ſi deſcendero ad infernum, ibi es. Si ſumpſero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.* In Deuteronomio Deut. 30. c quoque ſimile quid legimus: *Mandatum hoc quod ego præcipio tibi hodie, non ſupra te eſt, neque procul poſitum, nec in cælo ſitum, vt poſſis dicere. Quis noſtrum ad cælum valet conſcendere, vt deferat illud ad nos, & audiamus atque opere compleamus? Neque trans mare poſitum, vt cauſeris & dicas: Quis è nobis tranſfretare poterit mare, & illud ad nos vſque deferre: vt poſſimus audire, & facere quod præceptum eſt? ſed iuxta te eſt ſermo valde, in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illud.* Quando enim anima vinculis laxata corporeis volandi quo velit, ſiue quo ire compellitur propter tenuitatem ſubſtantiæ habuerit libertatem: aut ad inferna ducetur (de quibus ſcriptũ eſt: H *Conuertantur peccatores in in-* Pſal. 9. c *fernum, omnes gentes quæ obliuiſcuntur Deum.* Et: *In inferno quis confitebitur?* Et: *Deſcendit* Ibid. 6. b *in infernum gloria tua.*) Aut certè ad cœleſtia ſubleuabitur, vbi ſunt ſpiritualia nequitię Ephes. 6. c in cœleſtibus, & ſi ſibi veræ circunciſionis ſcientiam voluerit vendicare (hoc enim interpretatur Carmelus) & humilitate contempta habitare in montibus, & ibi ſcrutantem manum Dei euadere non valebit. Quod ſi deſperans ſalutem, oculos domini vitare tentauerit, & in vltimos falſorum fluctuum terminos peruenire: etiam ibi mandabit dominus ſerpenti tortuoſo & antiquo, qui eſt inimicus & vltor & mordebit eam. Capta quoque vinijs atque peccatis Eſaiæ 27. a gladio domini percutietur, & ponet oculos ſuos ſuper eã Sec. 70. in malum & non in bonum: vt per cruciatus atque ſupplicia ad dominum reuertatur. Apoc. 20. a Cumque Deus omnipotens tetigerit terram eorum atque concuſſerit, & tabeſcere fecerit cuncta terrena: intelligentes ſcelera ſua vertentur in luctum, & ipſe dominus dupliciter aſcendet atque deſcendet. Aſcendet ſuper ſanctos quaſi fluuius conſummationis eius, i. e. terræ: vt opera eorum terrena conſumat. Deſcendet ſuper peccantes quaſi flumen Ægypti, vt in tormentorum amaritudinem impetu domini detrudantur.

b ¶ *Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam, & faſciculum ſuum ſuper terram fundauit: qui vocat aquas maris, & effundit eas ſuper faciem terræ: dominus nomen eius.*] Dominus Deus omnipotens, qui reſpicit ſiue tangit terram & commouet eam, ipſe eſt qui quotidie ædificat in cœlo aſcenſionem ſuam, & dicit in Euãgelio: *Pater meus vſq; modo operatur, & ego operor:* Ioan. 5. c & non ſolum de coſta Adam in typum Eccleſiæ ſemel ædi- Gen. 2. d ficauit Euam, ſed quotidie credentes & membra corporis ſui ædificat, & de terris ad cœlum leuat, vt in illis ipſe conſcendat. Aſcendit Dominus in cœlum cum Enoch: aſcendit cum Elia: aſcendit cum Moyſe, cuius ſepulturæ locus, quia in cœlum aſcenderat, in terra non potuit inueniri. Deut. 34. b Aſcendit cum Paulo, qui vas electionis, in Apoſto- 2. Cor. 12. a lum de perſecutore mutatus eſt, & de humilibus raptus in ſub-

A in ſublimia:ita vt aſcēderet in cœlum tertiū, & per ſpiritū ſanctū & filium perueniret ad patrē, & audiret verba ineffabilia, myſteria Trinitatis, quæ hominib. audire non licitū eſt. Iſte ergo qui quotidie aſcendit in ſanctis, faſciculum ſuum fundauit ſuper terrā: de quo in Euangelio loquitur:

Luc. 12 d *Ne timeas grex puſille, quia cōplacuit patri meo habitare in te.* Iſte faſciculus vna dñi religione cōſtrictus eſt. Vnde & ipſa religio à religando, & in faſcē dñi vinciēdo nomen accepit. Porro iuxta LXX. τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς θεμελιῶν, i. e. *repromiſſionem ſuam fundat ſuper terrā.* vt oēs illius repromiſſiones, quas ſancti Prophetæ ſuo ore cecinerunt, non inanem ſonum habeāt, & caſſa ſolius tropologiæ nomina, ſed fundentur in terra. Et cum hiſtoriæ habuerint fundamenta, tunc ſpiritualis intelligentiæ culmen accipiāt: vt verè Chriſtus de virgine natus ſit, verè Lazarum mortuum ſuſcitarit: vere ad tactū eius αἱμόῤῥους ſanata ſit: verè in aduentu dñi cæci viderint, claudi cucurrerint, contractæ manus extenſæ ſint, lepra mūdata ſit: licet ſecundū tropologiam quotidie de anima virginali naſcatur ſermo diuinus: quotidie peccato mortui, & vitiorū funib. alligati, de ſepulcro ſcelerum ſuorum iubeantur exire:
B quotidie ſanguinis opera cōſtringantur: cæci infidelitate Chriſti lumen aſpiciant: claudicantes prius fide, currant in via dñi, & aridæ manus auaritia, extēdantur ad eleemoſynā, & lepra Mariæ, quæ contaminat quidquid attigerit, recipiat priſtinam puritatem. Iſte autē dominus amariſſimas quoq; aquas maris vocat, & effundit eas ſuper eos, qui faciem ſuam verterunt ad dominum. Ideo autem vocat amaras aquas, vt dulces faciat,
Pſal. 134. b & *educat ventos de theſauris ſuis*, & graues ſalſugine aquas, ſua in altum iuſſione ſuſpendat: eliquanſq; eas, & æthereo calore decoquens, diſpenſet in pluuias & emittat ſuper fa-
Rom. 5. d ciem terræ: vt arentia quæque rigentur imbribus, & *vbi abundauit peccatum, ſuperabundet gratia.*

a ¶ *Nunquid non vt filij Æthiopum vos eſtis mihi, filij Iſrael, ait dominus? Nunquid non Iſrael aſcendere feci de terra Ægypti, & Palæſtinos de Cappadocia, & Syros de Cyrene, &c.*] Pro Cyrene Aquila & quinta editio ipſum verbum Hebraicum poſue-
a kir runt a קיר, LXX. foueam, id eſt, βόθρον: Theodotio, parietē: Symmachus, Cyrenem: quem & nos in hoc loco ſequuti ſumus. Totam loci huius, quem propoſui, & oīum quæ hnc capitulo continentur, intelligentiam, breui ſermone concludam, vſque ad eum locum, in quo ſcriptum eſt. Qui dicunt: non appropinquabit. & non veniet ſuper nos malū, vt poſſimus noſſe quod dicitur: Ego dñus Deus omnipotens, quē celari nihil pōt: qui tango terrā, & mouebitur: qui ædifico in cœlo aſcenſionem meam, qui voco aquas maris, & effundo eas ſuper faciem terræ: cuius eſt nomen dñs: qui creator ſum oīum, cunctas gentes de eodem finxi luto, & æquali ſorte generaui. Denique Æthiopes, Paleſtinos, Syros atq; Iudæos, diſtantes locis atque corporibus, mortalitatis lege ſociaui, & pro arbitrio meo ſeruos meos huc illuc commuto, & in vniuerſas prouincias transfero. Ne erigamini in ſuperbiā, quod vos de Ægypto eduxerim, & quaſi peculiarem populum meum Pharaoni ſeruire non paſſus ſim: hoc idem feci & Palæſtinis, quos LXX. alieni-
b Peliſt im geoas tranſtulerunt, qui Hebraicè appellantur b פלשתים:

vt transferrē eos c כפתרים, i. e. de Cappadocia, & in Paleſti- C
næ regionib. collocat: Syros quoque, i. e. d ארם tranſtuliſ de c miccaph-tor
Cyrene: ex quo qui æquali cōditione ſunt facti, æquali iudicij mei ſententia punientur: & oīa, abſque diſcretione d Aram
perſonarum, impia regna ſubuertam: vos a. ô filij Iſraël de quibus dixi: *Primogenitus filius meus Iſrael.* Et *ex Ægypto vocaui filium meū*: percutiā in virga, & viſitabo peccata veſtra: ſed non in perpetuum conteram, & miſericordiā meam nō auferam à vobis, & quaſi in cribro agitatos atque cōcuſſos, mūdabo & eligam: vt qui lapillus fuerit, & per pœnitentiā roboratus, de cribro meo non excidat: qui autem inſtar pulueris ceciderit in terram, percutiatur gladio: vt moriātur peccatores populi mei, nō quia ante peccauerit, ſed quia vſque ad mortē perſeuerauerint in peccatis. Omnis a. qui eſt Iſrael, & prius Deū mente cōſpiciens, eductus eſt de Ægypto, ſi deſiderās vitia Ægypti & ſæculi voluptates, nō ſolum in Ægyptū, ſed in Æthiopiā reuertitur (in qua qui fuerit, iuxta Hieremiam, pellem ſuā mutare nō poteſt) Chriſti ſaluatur aduentu, & impletur in eo quod ſcriptū eſt: *Æthiopia præueniet manus eius Deo.* Cūque eum adorauerit, dicetur de illo: In cōſpectu eius procident Æthiopes. Qui cū prociderint, & trans flumina Æthiopiæ inde detulerint victimas domino: dicere poterūt. *Nigra ſum & ſpecioſa, quoniā decolorauit me ſol.* Corpora enim vmbris otioq; marcentia, tētationes & æſtus ſæculi ferre nō poſſunt, quæ a. ad luctam & ad certamina præparantur, ſole ſiccata, ſuperant mundi iniurias, & benedictionem ſancti Spiritus conſequuntur, dicentis ad iuſtum. *Per diem ſol nō vret te, neq; luna per noctem.* Æthiopes ergo vertuntur in filios Dei, ſi egerint pœnitentiam, & filij Dei tranſeunt in Æthiopes, ſi in profundum venerint peccatorum. Ipſe. n. creator omnium Deus Cappadoces vertit in Palæſtinos, & eos qui verſabantur in frigore fidei, & Aquiloni vento duriſſimo ſubiacebant, fecit bibētes cadere, & depoſita ſuperbia, domini ſentire iudicium. Syros quoque, i. e. excelſos atque ſublimes, qui dicuntur e ארם tranſtulit de Cyrene, infirmo pariete, ſiue quæ imminebat amariſſimo mari, & vicina Syrtibus erat, & iuxta LXX. in fouea tenebatur, mutauit in bonam partem, vt excelſos faceret. Oculi enim domini ſuper omnia ſunt regna peccantia, quæ oſtendit diabolus domino, & de quib. Apoſtolus dicit. *Non regnet peccatum in mortali veſtro corpore, ad obediendum deſiderijs eius.* Veruntamen cum in virga viſitet peccatores, & conterat eos atque percutiat, qui permanſerint in peccato: eas animas quæ appellantur domus Iacob, & ſupplantant peccatum, & in certamine ſuperant, & plantam cruenti fratris inuadunt, in æternum perire non patitur.

Exod. 4. a; Oſee 11. f; Pſal. 88. e; Hier. 13. d; Pſal. 67. g; Ibid. 71. a D; Cant. 1 b; Pſal. 120 b; e Aram קיר; Matth. 4 b; Rom. 6. b

b ¶ *Ecce enim ego mandabo, & concutiam in omnib. gentibus domum Iſrael, ſicut concutitur in cribro, & non cadet lapillus ſuper terram, &c.*] Deus qui menſus eſt aquas manu, & cœlum palmo, & omnem terram concludit pugillo: ipſe pro magnitudine ſua, vtraque manu tenens margines terræ, quaſi cribrum huc illucq; concutiet: vt paleis ac ſordib. peccatorum in terram cadentibus, purum frumentum remaneat, quod condatur in horrea: ſiue vt Septuaginta tranſtulerunt, ventilabrum tenebit in manu, & purgabit Eſa. 40 c
aream

HEB.

car in cœlo aſcenſionē ſuā, & faſciculum ſuū ſuper terrā fundauit: qui vocat aquas maris, & effūdit eas ſuper faciē terræ: dominus nomen eius. a Nunquid nō vt filij Æthiopum vos eſtis mihi, filij Iſrael, ait dominus? Nunquid non Iſrael aſcendere feci de terra Ægypti, & Palæſtinos de Cappadocia, & Syros de Cyrene? Ecce oculi domini Dei ſuper regnum peccans, & conteram illud à facie terræ: veruntamen conterens non conteram domum Iacob, dicit dominus: b Ecce enim ego mandabo, & concutiam in omnib. gentibus domum Iſrael, ſicut concutitur in cribro, & nō cadet lapillus ſuper terram. In gladio morientur omnes peccatores populi mei:

SEPT.

in cælo aſcenſionem ſuam, & promiſſionem ſuam ſuper terram fundat: qui vocat aquam maris, & effundit eam ſuper faciem terræ: dominus omnipotens nomen eius. Nonne vt filij Æthiopum, vos eſtis mihi, filij Iſrael, dicit dominus? Nonne Iſrael eduxi de terra Ægypti, & alienigenas de Cappadocia, & Syros de fouea? Ecce oculi domini Dei ſuper regnum peccatorum, & auferam illud à facie terræ: veruntamen non in finem auferam domum Iacob, dicit dominus: Quia ecce ego præcipio, & ventilabo in cunctis gentibus domum Iſrael, ſicut ventilatur in ventilabro, & non cadet contritio ſuper terram. In gladio morientur omnes peccatores populi mei: qui dicunt,

E areã ſuam,& triticũ condet in horreis,palcas a.combu-
Matt. 3. c ret igni inextinguibili. de quibus loquitur per Hieremiã.
Hier. 23. f *Quid paleis ad frumentum, dicit dominus?* De hoc eodem ſub fi-
Matth. 13. f gura alterius parabolæ,ſagena illa demonſtrat, q̃ mittitur in mare huius ſæculi,& extrahit piſces oĩum generũ, proiectiſq; malis piſcibus, boni tantummodo reſeruãtur, ita & dominus miſerabilem domũ Iſrael toto orbe diſperſit, & cõcuſſit in cribro,& vẽtilauit pala,lapilliſq; & calculis ſuper terrã non cadẽtibus, morientur in gladio, qui pp ſordes & puluerẽ peccatores populi nominantur. Et hoc patientur,quia non credunt vaticinia ꝓpheratum: nec putãt eſſe ventura,quæ p eos dominus cõminatur. Cũq; ſibi proſpera reptomittant,mala poſt ea ſuſtinebunt è regione ſanctis timentibus, & non peccãtibus,& ideirco nequaquã morientib. gladio quia dixerunt: Appropinquabunt nobis mala, & veniẽt ſuper nos ſupplicia,quæ peccata noſtra meruerũt, de quo plenius in
Hier. 18. b Hieremia loquitur Deus: *Aſſummam & loquar ſup gẽtem & regnũ, vt auferã eã & diſperdã: ſi conuerſa fuerit gẽs illa à malis ſuis,& ego agam pœnitentiam de his quæ cogitaueram facere ei.* Non ergo Deus mutatur, qui ſemper eſt immutabilis, ſed nos cum noſtra conuerſione
F mutamus. Sicut,iraſcitur,cõminatur,& dicit ſe illaturum eſſe ſupplicia: ſi agamus pœnitentiam, ipſum quoq; ſuæ pœnitebit ſententiæ. Ruſum
Hier. 17. iuxta eundem Hieremiã promittit proſpera: ſi negligentia diſſoluamur,& illum pœnitebit ſponſionis ſuæ, promiſſaque mutabit. Cuius rei exemplum Niniuitas & Hieruſalem habere poſſumus: quorum alij de imminentibus ſupplicijs liberati ſunt: alij quæ patribus promiſſa fuerant perdiderunt.

a ¶ *In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorũ eius, & ea quæ corruerant inſtaurabo, & reædificabo illud ſicut in diebus antiquis, vt poſſideant reliquias*
Gal. 2. b *Idumææ, &c.*] Vbi Apoſtolorum præcedit auctoritas, maximè Petri & Iacobi, quos columnas Eccleſiæ vas electionis vocat: ibi omnis variæ explanationis tollenda ſuſpicio eſt,& q à tantis viris exponitur, hoc ſequendum. In Acti-
Act. 15. c bus Apoſtolorum quæſtione inter Apoſtolos ſuſcitata, cur homines ex gentibus, Paulus & Barnabas abſq; circunciſione & obſeruantia Sabbati ſuſcepiſſent: Petrus reſpondit, vt debuit: cuius ſententiã probans Iacobus, hæc locutus eſt: *Viri fratres audite me: Simon enarrauit quemadmodum primũ Deus viſitauit ſumere ex gentib. populũ nomini ſuo, & huic concordant verba prophetarum, ſicut ſcriptum eſt: Poſt hæc reuertar, & ædificabo tabernaculum Dauid quod cecidit, & diruta eius reædificabo, & erigam illud: vt requirant cæteri hominum dominũ, & omnes gentes ſuper quas inuocatum eſt nomen meum, dicit dominus faciens hæc, notum à ſæculo eſt domino opus ſuum.* Hoc igitur tabernaculũ Dauid q cciderat (ciderat.a. in his qui dicunt, non appropinquabit, & non veniet ſuper nos malum, quos dñus cribro ſuo concuſſerat & probauerat, & quorum aream maieſtatis ſuæ purgauerat ventilabro, & quicunq; peccatores fuerant interfecti gladio.) Nunc iuxta conſuetudinem ſcripturarum, poſt tormenta, poſt pœnas, proſpera & læta promittens, ſuſcitaturum eſſe ſe

HEB.

mei: qui dicunt, Non appropinquabit: & nõ veniet ſuper nos malum. a In die illa ſuſcitabo tabernaculũ Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorũ eius,& ea quæ corruerãt inſtaurabo, & reædificabo illud, ſicut in dieb. antiquis: vt poſſideant reliquias Idumææ, & oẽs nationes: eo quod inuocatum ſit nomen meum ſuper eos, dicit dominus faciens hæc. b Ecce dies veniunt, dicit dominus, & comprehendet arator meſſorem, & calcator vuæ mittentem ſemen. Et ſtillabunt montes dulcedinẽ, & omnes colles culti erunt. Et cõuertã captiuitatem populi mei Iſrael, & ædificabunt ciuitates deſertas, & inhabitabũt, & plantabunt vineas, & bibent vinum earum,& facient hortos, & comedent fructus eorũ. Et plantabo eos ſuper

SEPT.

dicunt, Non appropinquabit, neque veniet ſuper nos mala. In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod ceciderat, & ædificabo ea quæ corruerant, & quæ ſuffoſſa ſunt ſuſcitabo, & inſtaurabo ea ſicut dies antiquos: vt quærant me reliqui hominum, & omnes gentes ſuper quas inuocatum eſt nomen meũ, dicit dominus faciens hæc omnia: Ecce dies veniunt, dicit dominus, & apprehendet triturã vindemiam, & variabitur vua in ſemente. Et ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles conſiti erunt. Et conuertam captiuitatem populi mei Iſrael, & ædificabunt ciuitates diſſipatas, & habitabunt, & plantabunt vineas, & bibent vinum earum, & facient hortos, & comedent fructum eorum. Et plantabuntur ſuper terram ſuam,

dicit: & in reſurrectione domini oĩa reſtituturum: vt q G
in ſynagogis ceciderat, ſurgat in Eccleſijs, & poſſideant credentes reliquias Idumææ, & omnes nationes: vt quidquid reliquum fuerit de regno ſanguinario atq; terreno, in cœleſtia regna mutetur, & oẽs gentes quæ oblitæ ſunt Dominum, conuertantur & reuertantur ad eum. Sin autem iuxta LXX. legere voluerimus, *vt quærant me reliqui hominum, & omnes gentes ſuper quas inuocatum eſt nomẽ meum:* reliquos hominum eos debemus accipere, qui de Iudaico populo crediderunt, & quaſi lapillus non ceciderunt de cribro: nec cum puluere paleiſq; & ſordib. ſunt proiecti. Reliquiæ enim in principio fidei ſaluæ fient, & in fine
mũdi: vt *cum ſubintrauerit plenitudo gẽtium, tunc omnis Iſrael ſaluus fiat.* Nomen autem Domini quod inuocatur ſuper reliquos, & ſuper omnes gẽtes, illud eſt, de quo Salua- Rom. 11. e
tor dicit: *Pater reuelaui nomen tuum hominibus.* Et ne longo Ioan. 17. a
ſermone regulam differam ſponſionum, & in hoc Propheta, & in cæteris, quæcunq; de ædificatione Hieruſalem & templi, & rerum omnium beatitudine prædicantur, Iudæi in vltimo tempore vana ſibi expectatione promittunt, & carnaliter implenda commemorant: Nos autem, qui non occidentem literam ſed ſpiritum ſequimur viuificantem: iam in Eccleſia conuincimus expleta, & quotidie impleri in ſingulis, qui ruentes per peccatum, reædificantur per pœnitentiam. H

b ¶ *Ecce dies veniunt, dicit dominus, & cõprehendet arator meſſorem, & calcator vuæ mittentem ſemen. Et ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt. Et conuertam captiuitatem populi mei Iſrael, & ædificabunt ciuitates deſertas, & inhabitabunt, & plantabunt vineas, & bibent vinum earum, &c.*] Suſcitato tabernaculo Dauid quod
ceciderat, & reædificatis his quæ fuerant lapſa atq; ſub- Pſal. 125. a
uerſa, deſcribitur rerum omnium abundantia: quomodo ibi qui prius *euntes ibant & flebant portantes ſemina ſua: venientes veniunt cum exultatione portantes manipulos ſuos:* vt conſequatur manipulorum tritura vindemiam, ſiue arator meſſorem, & vua varietur ac ducat calorem in tempore ſe-
minis: ſiue vt verius eſt, calcator vuæ comprehendat ſe- ודרך
mentem, & ſic ſibi inuicem cuncta ſuccedãt: vt nulla dies ענבים
ſit abſq; frumento, vino, & gaudio. In illo tempore plenis במשך
torcularibus vua calcabitur & de Chriſti ac martyrũ ſan- הזרע
guine rubentia muſta fũdentur, & huiuſcemodi calcator vuæ erit ſeminarium ſermonis Dei: vt ſanguis eorũ magis
clamet in mundo, quã clamauit ſanguis Abel iuſti. Quicũ- Gen. 4. b
que a merito virtutum ſuarum ad mõtana conſcenderit: melle ſudabit, imo ſtillabit dulcedinem ſermonis Dei, de
quo ſcriptum eſt: *Guſtate & videte quam ſuauis eſt dominus:* Et Pſal. 33. b
quã dulcia eloquia tua gutturi meo: ſuper mel & fauum ori meo. Et Ibid. 118. n
qui infra montes, imo ſecundi à montib. fuerint (quos ſpõſus tranſilit in Cantico canticorum, & appellat colles) cõ-
ſiti erunt & imitabuntur paradiſum Dei: vt omnia in illis Cant. 2. b
poma pendant doctrinarum. Tunc ſi quis in infidelitate captiuus eſt, & necdum credidit in nomine domini, & eſt de reliquijs populi quondam eius Iſrael, reuertetur ad fidem Chriſti: vt quæ in Prophetis audierat, in Euangelio teneat.

Hi au-

A Hi.a.montes,qui ſtillabunt dulcedinem, & colles qui cõſiti fuerint, poſtquam conuerterit dominus captiuitatem populi ſui Iſrael, ædificabunt ciuitates antea deſertas &
Eſaie 2ᵒ.a habitabunt in eis, vt vnaquæq; ciuitas extructa dicat: *Ego*
Sec o *ciuitas firma*, ciuitas q̃ oppugnatur:& de qua dominus in E-
Matt. 5. b uãgelio loquitur: *Non poteſt ciuitas abſcondi ſuper montẽ poſita.*
Pſal. 45.a Et in pſalmis dicitur: *Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei.* Et plantabunt quoq; vineas, cum Noë bibent vinum earũ & inebriabuntur, & audient
Cant 5. b à domino Saluatore: *Bibite amici mei, & inebriamini.* Bibét
Marc. 14 e autem vinum, quod ſe in regno patris cum Apoſtolis ſuis nouum bibiturũ eſſe pollicitus eſt. Hæc eſt vinea Sorech, cuius vinum quotidie in myſteriis bibimus. Nec harum rerum fœlicitate contenti: propter delitias facient hortos, & irrigabunt eos, vt nulla deſint in eis genera virtutum,

HEB.

ſuper humum ſuam, & non euellam eos vltra de terra ſua, quam dedi eis: dicit dominus Deus tuus.

SEPT.

ſuam, & non euellentur amplius de terra ſua, quam dedi eis: dicit dominus Deus omnipotens.

& comedent fructus eorum: Qui.n.plantauerit & rigauerit, & ipſe comedet. Cumq; hæc oĩa montes & colles fecerint, ſtillantes dulcedinem, ædificantes ciuitates, & habitantes in eis: plantantes vineas, & bibentes vinum earum, facientes hortos, & comedentes fructus eorũ: tunc ipſos plãtatores plãtabit dominus ſuper terram ſuam, de qua dicitur. *Credo videre bona domini in terra viuentium.* Et in Euãgelio: *Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terrã.* Poſtquam auté plantauerit eos, & firma in altum radice ſolidarit: nõ euellet vltra de terra quã dederat eis. Ex quo intelligimus Eccleſiam vſq; ad finé mundi, cõcuti quidem perſecutionibus, sed nequaquã poſſe ſubuerti: tentari, non ſuperari. Et hoc fiet, quia Dominus Deus omnipotens ſiue dominus Deus eius, id eſt Eccleſiæ, ſe facturum eſſe pollicitus eſt: cuius promiſſio, lex naturæ eſt. C
Pſal. 26 d
Matth. 5.

Commentariorum in Amos Prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN ABDIAM PROPHETAM AD PAMMACHIVM.

PROOEMIVM.

1. Cor 13. c CVM eſſem paruulus, vt paruulus loquebar, vt paruulus ſapiebam, vt paruulus cogi-
tabam: poſtquam factus ſum vir, quæ paruuli erant, depoſui. *Si Apoſtolus proficit, & quo-*
Phil 3.c *tidie præteritorum obliuiſcens, in priora ſe extendit: ac ſecundum præceptum Domini Saluatoris, ſti-* D
uam tenens, poſt tergum non reſpicit: Quanto magis ego, qui necdum ad ætatem perfecti viri, & in
B *menſuram Chriſti veni, mereri debeo veniam, quod in adoleſcentia mea, prouocatus ardore, & ſtu-*
Luc 9.g *dio ſcripturarum, allegoricè interpretatus ſim Abdiam Prophetam, cuius hiſtoriam neſciebam. Ardebat animus co-*
Ephes. 4. *gnitione myſtica, & quia legeram omnia poſſibilia credentibus, ignorabam diuerſa eſſe chariſmata: literas ſæculi*
noueram, & ob id putabam me librum legere poſſe ſignatum. Stultus ego, viginti quatuor ſeniores habentes in mani-
Mar 9 d *bus phialas & citharas, & quatuor animalia plena oculis conſurgunt de throno ſuo, imperitiam confitentur, gloriam*
Apoc 5. *agno canunt, & virga de radice Ieſſe, & putabam poſſe me quod credebam. Cuius in manu non fiebat ſermo Dei,*
nec dicere poteram: A mandatis tuis intellexi: *neque illius de Euangelio beatitudinis recordabar*: Beati
Pſal. 118 n mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt. *Necdum de altari carbo ſublatus, labia mea purgauerat.*
Matth. 5. a *Necdum errore veteris ignorantiæ igne ſpiritus ſancti fuerat circuncisus, & audacter loquebar ad dominum:*
Eſai. 6. Ecce ego, mitte me, *Sperabam in ſcriniolis latere quod ſcripſeram, & ingenioli mei primam temeritatem*
ignibus voueram, cum ſubito de Italia affertur exemplar à quodam iuuene, tot annis, quot & ego quondam
ſcripſeram, laudate opuſculum meum. Fateor miratus ſum, quod quantumuis aliquis male ſcripſerit, inuenit
ſimilem lectorem ſui. Ille prædicabat, ego erubeſcebam: ille quaſi myſticos intellectus ferebat ad cælum, ego demiſſo
capite confiteri meum pudorem prohibebar. Quid igitur, condemnamus in quibus pueri luſimus? minimè: Scimus
Exod 25.36 *enim in tabernaculum Dei, & aurum & pilos caprarum ſimiliter oblatos. Legimus in Euangelio viduæ pauperis duo*
Mar 12.d *minuta, magis quam diuitum ſubſtantias approbata. Et tunc dedimus quod habuimus, & nunc, ſi tamen aliquid pro-*
fecimus, domino ſuum reddimus. Gratia enim eius ſum quod ſum. Nec diffiteor per hoſce triginta annos in eius opere
me ac labore ſudaſſe: Clemens eſt pater, cito reuertentem filium ſuſcipit: nec expectat donec quis aperiat oſtium: ipſe e-
Luc 15. e *greditur obuiam: annulũ & ſtolam parat: licet germanus inuideat, & ſcortatorem ac nepotẽ vocet: de ſalute illius ſym-*
phonia angelicæ lætitiæ, cunctarũq; virtutum in cæleſtibus perſonat. Hoc eſt illud tẽpus, mi Pammachi, ac luce dulcior:
quo egreſſi ſcholam rhetorum, diuerſo ſtudio ferebamur: quando ego & Heliodorus chariſſimus pariter habitare ſoli-
tudinem Syriæ Chalcidis nitebamur: quod putabam latere, vulgatum eſt. Per vetera veſtigia rurſum ingrediar, emẽ-
dans, ſi fieri poteſt, aureos apices literarum. Infans eram, necdum ſcribere noueram: titubabat manus, tremebant arti-
culi. Nunc, vt nihil aliud profecerim, ſaltem Socraticũ illud habeo: Scio quod neſcio. Dicit & Tullius tuus: adoleſcentulo
ſibi inchoata, & quaſi lam, & rudia excidiſſe. Si hoc ille tam de libris ad Herennium, quam de rhetoricis (quos ego vel per-
fectiſſimos puto) ad comparationem ſenilis peritiæ dicere potuit: quanto magis ego liberè profitebor, & illud fuiſſe pueri-
lis ingenij, & hoc maturæ ſenectutis. In libris quoque contra Marcionem Septimius Tertullianus hoc idem paſſus eſt, &
Origenes in cantico canticorum, & Quintilianus in xij. libris inſtitutionis oratoriæ. Ex quibus perſpicuè oſtenditur v-
namquamque ætatem in ſuo eſſe perfectam, & ex annorum debere numero iudicari. Sed iam tempus eſt proponere exor-
dium Abdiæ, & orationum tuarum auxilio, cui volumen hoc ſcribitur, confragoſum mare, & ſæculi recuruos gur-
gites transfretare.

COM-

E COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ABDIAM PROPHETAM. CAP. I. G

CAP. I.

VIſio abdiæ. ᵇ Hæc dicit dominus Deus ad Edom.

HEB.	SEPT.
ᶜ Auditum audiuimus à domino, & legatú ad gentes	*Auditum audiui à domino, & nuntiationem in gen-*

3 Reg 18. a — ᵃ VIſio Abdiæ.] Hunc eſſe Hebræi, qui ſub rege Samariæ Achab, & impiiſſima Iezabel, pauit centum Prophetas in ſpecubus: qui non curuauerunt genu Baal, & de ſeptem millibus erant, quos (3 Reg 19 d) Helias arguitur ignoraſſe: ſepulchrumque eius vſque hodie cum Mauſoleo Heliſæi Prophetæ & Baptiſtæ Iohannis in Sebaſte venerationi habetur, quæ olim Samaria dicebatur. Hanc Herodes rex Iudææ Antipatri filius, in honorem Auguſti Cæſaris Græco ſermone vocauit Auguſtam. Hic igitur, quia centum Prophetas aluerat, accepit gratiam prophetalem, & de duce exercitus, fit dux Eccleſiæ. Tunc in Samaria paruum gregem pauerat: nunc in toto orbe Chriſti paſcit Eccleſias & (Act 7 g) ..., ſicut in Actis Apoſtolorum Stephanus martyrio coronatus, ita & hic ſeruus appellatus eſt domini. Porro quod contra Idumæam cernens, non onus, id eſt, ..., & pondus Idumææ videt (ſecundum regulam & diſtinctionem, quam in Nahum ſcripſimus) illud in cauſa eſt, quod vel Edom, id eſt, Eſau, non de extraneis gentibus computatur, filius Iſaac & frater Iacob (vnde & terra illius non datur in poſſeſſionem Iſrael. nec dimittitur bellare contra eam, & aduerſus fratrem armari prohibetur.) Vel certè viſio eſt, non Idumææ (quod poterat ſi ita ſcriptum eſſet facere quæſtionem) ſed Abdiæ, id eſt, ſerui domini: quam videt gentibus, ad quas legatum miſit dominus. Et quibus dicitur: Surgite, & conſurgamus aduerſus eam in prælium. Deſtructio enim Idumææ, viſio nationum eſt. Sin autem quæritur quare ponatur in titulo, viſio Abdiæ, & nihil poſtea quod viſum eſt demõſtretur, ſecundum illud Eſaiæ (Eſaia 6. a): *Vidi dominum Sabaoth ſedentem ſuper thronum excelſum, & eleuatum.* Et Ezechielis (Ezech. 1 a): *Aperti ſunt cæli, & vidi viſiones Dei:* ſtatimq; ſubiungitur: *Et vidi, & ecce ſpiritus turbinis veniebat ab aquilone, & nubes magna, ſplendor in circuitu eius:* Sed poſt viſionem Abdiæ, protinus inſeratur: *Hæc dicit dominus ad Edom.* Et iterum: *Ecce paruulum dedi te in gentibus* de Deuteronomio ſumemus exemplum (Deut. 4. b), in quo non res, ſed verba cernuntur: *Attende,* inquit, *tibi & conſerua animam tuam vehementer, ne fortè obliuiſcaris ſermonum, quos viderunt oculi tui.* Et Iohannes in Epiſtola (1 Ioan 1 a; Exod 10. c): *Quod vidimus,* inquit, *oculis noſtris: quod perſpeximus, & manus noſtræ palpauerunt de verbo vitæ.* Et Moyſes vocem domini, quæ ad eum loquebatur, vidiſſe ſe dicit. Si ergo poſt viſionem inferuntur quæ dicta ſunt, & videntur mentis oculis quæ auribus percipi ſolent: rectè videns, quia Prophetæ antea vocabantur videntes, titulo prænotat viſionem.

b ¶ *Hæc dicit dominus Deus ad Edom.*] Paruus Propheta, verſuum ſupputatione non ſenſuũ. Alioquin vt in tribus voluminibus Salomonis, Canticum canticorũ quanto breuius eſt, tanto difficilius. Et Epiſtola ad Philemonem, quẽ ſenſum haberet expreſſimus: Euangelicus quoque ſermo breuiatus, laciniosis legis operibus anguſtior eſt. Ita hic quoq; Propheta, quaſi ſeruus domini iuxta Abraham, Iſaac & Iacob & Moyſen famulũ Dei, & Apoſtolũ ſeruũ Chriſti, ea videt, ea audit, quæ prophetali digna ſunt ſeruitute. Multi putant iuxta interpretationẽ nominis, q̃ ſeruus domini ſit iſte, cui dicitur in Eſaia (Eſaia 49 b; Philip. 2. a): *Magnũ tibi eſt vocari te puerũ meũ:* qui *ſe exinaniuit formã ſerui accipiens.* Sed ſi hoc ita intelleximus, alius nobis quærendus erit legatus, qui eſt miſſus ad gentes. Et dum tropologiam ſequimur, perdimus manifeſtiſſimam prophetiam. Quærimus ergo quis ſit iſte Edom, vel Idumæa, ad q̃ nunc per Abdiã dominus loquitur (Gen 25. d). In libro Geneſeos Eſau filium Iſaac appellatum fuiſſe Edom, (quia propter rufum lenticulæ cibum primogenita vendiderit) manifeſtiſſimè legimus. Edom enim interpretatur ..., id eſt, rufus. In eodem volumine ſcribitur hunc eundem vocatum eſſe Seir, id eſt, piloſum, quia hiſpidus erat, & non habebat læuitatem Iacob. Vnus ergo atq; idem tribus nominibus appellatur (Gen 27. b; Deuter 2 c), Eſau, Edom, Seir: poſſeditq; eam regionem, quæ nunc Gebalena dicitur, & in finib. eſt ..., vbi antea habitauerant Horræi, qui interpretantur liberi, vnde & ipſa vrbs poſtea ſortita vocabum eſt. Quod ergo Hebraicè: a אדום (a Edom), & Græcè dicitur ..., nunc viculus Palæſtinæ eſt, à conditore ſic impoſito nomine: cuius Latina quoque & Græca meminit hiſtoria. Iſte eſt cui dicitur per Amos (Amos 1. d): *Super tribus ſceleribus Edom: & ſuper quatuor non conuertam eum: eo quod perſecutus ſit gladio fratrem ſuum, & violauerit miſericordiam eius, & tenuerit vltra furorem ſuũ, & indignationem ſuam ſeruauerit vſque in finem.* (Eſaia 21. c; Hier 49. d) In Eſaia quoque iuxta Hebraicum legimus: *Onus Duma ad me clamat ex Seir: cuſtos quid de nocte? cuſtos quid de nocte?* Et Hieremias in eandem prophetiam pari voce conſentit, dicens: Nunquid non eſt vltra ſapientia in Theman? & reliqua vſque ad finem eiuſdem prophetiæ, vbi dicitur: *Et erit cor fortium Idumææ in die illa, quaſi cor mulieris parturientis.* Exceptoque ordine commutato, & aliis quæ videntur diſcrepare, magna pars Abdiæ in Hieremiæ volumine continetur. Iſti ſunt montes Seir aduerſum quos Ezechielis (Ezech. 35.) facies roboratur, & dicitur: *Dabo montem Seir, deſolatum, & deſertum.* Et poſt paululum: *Diſſipatus eris mons Seir & Idumæa omnis.* Longum eſt ſi voluero cunctas ſcripturas euentilare, & proferre in medium ſuper montes Seir maximeque Malachiæ, vbi ſtatim in principio ſcriptum eſt (Malach 1. b; Sec. 70.): *Nonne frater erat Eſau Iacob, dicit dominus? Et dilexi Iacob, Eſau autem odio habui. Et poſui montes eius in ſolitudinem, & hereditates eius in dracones deſerti. Quod ſi dixerit Idumæa: deſtructi ſumus, ſed reuertentes ædificabimus quæ deſerta ſunt. Hæc dicit dominus exercituum: Iſti ædificabunt, & ego deſtruam, & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus eſt dominus vſque in æternum.* Quia ergo didicimus terram Idumæorum aduerſariam eſſe terræ repromiſſionis, & Eſau inimicum (H) legimus Iacob & populum eſſe, cui iratus eſt dominus in ſempiternum: noſſe debemus ſecundum leges tropologiæ, Aut contra Iudæos factum eſſe ſermonem (qui ſunt æmuli Chriſtianis, & perſequuntur fratrem ſuum Iacob, populum ſupplantatorẽ: qui illis primogenita præripuit.) Aut certè aduerſus omnes hæreſes, & contraria dogmata veritati: quæ videntur quidem nobis eſſe vicina, ſed magis aduerſaria ſunt, & de paterna hæreditate ſimplicem, & habitatorem domus Iacob nituntur expellere. Porro quia Idumæa & terrena interpretatur, & propter colorem rubrum, cruenta quoque intelligi poteſt. Idcirco Saluator reportans ad patrem de mundo victoriam: quando angeli conclamabant (Pſal. 23. b): *Aperite portas principes veſtras, & introibit rex gloriæ.* Et in Eſaia ſtupentes interrogabant (Eſaia 63. a; Sec. 70.): *Quis eſt iſte qui aſcendit de Edom ſulutia veſte de Boſor: hic formoſus in ſtola candida?* Et ad ipſum cominus loquebantur. *Quare rubrum eſt indumentum tuum, & veſtimenta tua ſicut calcantium in torculari?* Ipſe loquitur in triumpho exponens palmas crucis ſuæ. *Torcular calcaui ſolus, & de gentibus non eſt vir mecum.* Sunt qui Idumæam ad carnem referant, & aduerſus illius pugnam animam æſtimant prouocari, vt mortificantes *membra noſtra ſuper terram, & fornicationem, immunditiam,* (Col. 3. a) paſſionem, æternam in Chriſto victoriam conſequamur. Iudæi fruſtra ſomniant contra vrbem Romam, regnumque Romanum hanc fieri prophetiam. Et illud quod in Eſaia ſcriptum eſt. *Onus Duma,* paulùlum literæ apice commutato pro b ר, legi poſſi c ד, & ſonare Romam, d ו, quippe litera & pro, u, & pro, o, eorum lingua accipitur. (b daleth; c res; d vau)

c ¶. *Auditum audiuimus à domino, & legatum ad gentes miſit, ſurgite, & conſurgamus, &c.*] Iam vt ſupra diximus, eundem eſſe Edom quam & Idumæam, quia in Hebraico, ipſe qui condidit,

A cõdidit, in Græco vrbs, q̃ ſic ab eo cõdita nominatur: Audiuit ergo vel Abdias, vel oẽs Prophetæ pariter audierũt.
1. Tim 2. b (Omnes .n. ſcribunt contra Edom) quod ad gẽtes legatus miſſus ſit, *mediator Dei & hominũ, homo Chriſtus Ieſus*: de quo
Aggei 2. b & pater loquitur per Aggeum: *Mouebo omnes gentes, & veniet deſideratus cunctis gentibus.*
Eſa 9 b Iſte in Eſaia, *magni cõſilij angelus*, ... inſcribitur. Quod .n. pro legatio .i. eſt, ..., Lxx. ..., id eſt, munitionem interpretati ſunt: poſſumus dicere, q̃ ipſe legatus noſter ſit & ipſe munitio: dicẽs ea quæ prophetalis ſermo contexit: Surgite, & conſurgamus aduerſus eum, vel eam in prælium. Legatus qui ad gentes eſt miſſus, hæc
Epheſ 5 d loquitur: *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Chriſtus*: Ac ne forſitan grauis nobis, & inſolita pugna videatur: me inquit, habetis primum in acie. Ego ero *princeps* *militiæ* præliorũ, qui & Ieſu filio
Ioſ 5. d Naue gladiũ tenẽs apparuit:
Exod 17 c Et Amalech in crucis mox vexillo Moyſe pugnante ſuperaui. Hieremias in viſione cõ
Hier. 49. c tra Edom iam non multum ab his diſcrepat: *Auditum inquit, audiui a domino, & legatus ad gentes miſſus ſum: congregamini & venite contra eam, & cõſurgamus in prælium.* Sequitur.

HEB.

gẽtes miſit: ſurgite, & conſurgamus aduerſus eum in prælium. a Ecce paruulum dedi te in gentibus: cõtemptibilis tu es valde: Superbia cordis tui extulit te, habitantem in ſciſſuris petræ, exaltãtem ſolium tuum: qui dicis in corde tuo. Quis detrahet me in terram? Si exaltatus fueris vt aquila, & ſi inter ſidera poſueris nidum tuum: inde te detraham, dicit dominus. b Si fures introiſſent ad te, ſi latrones per noctem: quo modo conticuiſſes? Nonne furati eſſent ſufficientia ſibi? Si vindemiatores

SEPT.

gentibus miſit: ſurgite & conſurgamus aduerſus eum in prælium. Ecce minimum dedi te in gentibus: inhonoratus es tu valde: Superbia cordis tui eleuauit te, habitantem in foraminibus petrarum, exaltantem habitaculum tuum, atque dicentem in corde tuo: Quis me deducet in terram? Si exaltatus fueris vt aquila, & ſi inter media ſidera poſueris nidum tuum: inde te detraham, dicit dominus. Si fures introiſſent ad te, vel latrones per noctem: vbi proiectus eſſes? Nonne furati eſſent ſufficientia ſibi? Et ſi vindemia-

a ¶ *Ecce paruulum dedi te in gentibus, &c.* Hieremias, cuius ſupra fecimus mentionẽ, prope in eadem verba conſentit, dicens: Ecce paruulũ dedi te in gentibus: contemptibilem inter homines: arrogãtia tua decepit te, & ſuperbia cordis
B tui: qui habitas in cauernis petræ, & apprehendere niteris altitudinem collis: cum exaltaueris, quaſi aquila nidum tuũ: inde te detraham, dicit dñus. In interpretatione Prophetica debemus morem noſtrũ ſequi, vt primum hiſtoriæ fundamenta iaciamus: deinde ſi poſſumus, excelſas turres & tectorum culmina ſubrigamus? O, inquit, Edom, qui cum minimus ſis inter oẽs in circumitu nationes, & ad cõparationem gentium ceterarũ paruus in numero, vltra vires erigeris ſuperbia. Cumq; habites in ſpeluncis, imo in cauernis petrarum, humilis atq; pauperculus, & excelſa ædificiorum tecta non poſſidens: quaſi aliqua in ſublime extolleris, & tãtum cogitatione intumeſcis, vt inter ſidera habitare te credas: etiam ſi vltra naturã poſſes cœli alta penetrare inde te detraherem, & ad terram deducerem, dicit dñus Deus. Illud .n. quod in Hieremia additum eſt: & apprehendere niteris altitudinem collis: aperuit ænigma: collem ſignificans montem Sion: ac per hoc vel ipſam vrbem Hieruſalem vel templum quod in ea conditum eſt, vult intelligi. Aquilam .n. cunctis auibus altius volitare, etiam hi qui de natura auium diſputant, memoriæ prodiderunt: tantique cõtuitus eſſe dicitur: vt cum ſuper maria immobili penna ſuſpenditur, nec humanis pateat obtutibus, de tanta ſublimitate piſciculos natare videat, & cũ iuxta littus fuerint, tormenti inſtar deſcendere, raptamq; prædã pennis ad littus pertrahere. Si didicimus hiſtoriam, ſequamur intelligẽtiam ſpiritualem. Licet ubi ô hæretice magnus eſſe videaris, & contemnas Eccleſiæ paucitatem: tñ paruus es in gentibus, & cõtemptibilis, & non ſolũ contemptibilis, ſed & cum ... valde contemptibilis. Superbia cordis tui extulit te. Quis .n. hæreticorum non in ſuperbiã extollitur, Eccleſiæ ſimplicitatem paruipendens, & fidem imperitiam reputans? Habitantem in ſciſſuris petræ, & exaltantem ſolium ſuum. Petra quamquam frequenter vel in perſona domini, vel in ſoliditate ponatur (vnde & Pro-
Pſal 39. a pheta dicit: *Statuit ſupra petram pedes meos*, & ad Petrum
Matt 16. c dicitur: *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam*

C
meam) tamen & in contrariã partem frequenter accipitur: *Auferam*, inquit, *cor lapideum, & dabo vobis cor carneũ.* Et, *Po-* Ezech 36 f
tens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ: maximeq; Matth. 3 b
hic, vbi non dixit habitantem ſuper petram (in qua prudens ædificator domum ſuam exſtruit) ſed in ſciſſuris pe- Matth 7 d
træ: vt hæreſeon à petra Chriſto, & ab Eccleſia ſignificet ſciſſiones. Porro q̃ ſequitur: *Exaltantem ſolium ſuum, & qui dicit in corde ſuo: Quis detrahet me in terram*: tumorem hæreticæ mentis oſtendit: confidẽtiũ ſibi in myſterijs, & in ſecretis ſuis, & quantũ in ipſis eſt (hyperbolicè autem hoc accipere debemus) repromittentium ſibi regna cœlorum. Vnde ad huiuſcemodi homines ſcribit Apoſtolus: *Iam ſine nobis regnatis: atq; vtinam regnaretis, vt & nos vobiſcũ regnaremus:* 1. Cor. 4. b
Tale quid & Dauid loquitur: *Poſuerunt in cœlũ os ſuum, & lingua eorum* [...] *tranſiuit in terram.* Si Pſal. 72. b
exaltati [...] ſuerint, vt aquila (nam & [...] aquilarum ſibi ſimilitudinem pollicentur, quæ ſolẽt ad cadauer dominicum congregari) & inter media ſidera poſuerint nidum ſuum, inde detraham eos, dicit dominus: Sicut .n. dormiente patre familias inter bonã ſemẽtem inimicus homo zi- Matth. 24. c
zania ſuperſeminat: Ita ſolet *aquila illa grandis magnarũ alarum, longo membrorũ ductu, plena plumis* & varietate, quæ habet ductũ intrandi in Libanum, & tollit de cacumine ce- Matth 13. c
D dri, & plantat ſuper aquas multas (vt in vineam plantaria pullulent) inter ſidera Eccleſiæ, de quibus & in alio loco Ezech. 17 a
dicitur: *Iuſti autem ſicut ſtellæ fulgebunt*, ponere nidum ſuum. Matth. 13. f
Dixi ſupra, hoc ipſum & aduerſum carnem poſſe intelligi: quod imminutæ ſint vires eius in aduentu Chriſti, & contemptibilis ſit animæq; ſubiecta imperio, & fruſtra erigatur, cum habitet in cauernis petræ vel ſenſibus, vel cogitationibus, & velit dominari animæ, exaltans ſoliũ ſuũ, nec opera ſua credens poſſe ſuperari. Cui dicitur: quod quamuis ſe erigat, & aquilæ imitetur excelſa, multoſq; ſanctorum deceperit, tamen à domino ſuperata ſit, atq; deiecta. Quod in hæreticis & in carne intelleximus, contra Iudæos quoq; intelligi poteſt.
b ¶ *Si fures introiſſent ad te ſi latrones per noctem, &c.*] Hiere- Hier 49 b
mias ſimiliter, licet ordine commutato: *Si vindemiatores veniſſent ſuper te, non reliquiſſent racemum: ſi fures in nocte, rapuiſſent vtiq; quod ſufficeret ſibi. Ego vero diſcoperui Eſau, reuelaui abſcõdita eius, & celari non poterit.* Quod dicit, hoc eſt: Si fures & latrones, qui de nocte domos ſuffodere conſueuerunt, & rapere quæ in domibus ſunt, introiſſent ad te, & abſcõditi tenebris circumiſſent domus tuæ angulos: vtiq; hoc tuliſſent, quod ſibi putabant poſſe ſufficere, & aliquid in ædibus tuis, vel per ſatietatem, vel per ignorantiam reliquiſſent: Si vindemiatores introiſſent vineam tuã, & eam vel hoſtiliter vaſtare, vel à te cõducti demetere cuperent, quamuis diligẽs eorum fuiſſet vindemia, tamen racemos vitib. folijſq; celatos inter palmites reliquiſſent. Sed oĩa hoſtes, qui ad te domino iubente venerunt (ſignificat .n. Babylonios, & exercitum Nabuchodonoſor) inueſtigauerũt omnia ſecreta tua & cauernas ac foramina ſpeluncarum, in quibus habitas, luſtrauerunt. Et reuera, vt dicamus aliquid & de natura loci, omnis auſtralis regio Idumæorũ de Eleutheropoli vſque Petram, & Ailam (hæc eſt enĩ poſſeſſio Eſau) in ſpecubus habitatiunculas habet. Et propter nimios calores ſolis, quia meridiana prouincia eſt, ſubterraneis tuguriis vtitur. *Diſcooperui*, inquit, *Eſau*, id eſt, quod terra premebatur, in medium protuli, & aperta ſunt omnia quæ claudebas, ſubſtãtiamq; tuam me pariter cum hoſtibus

B hoſtibus perquirente, nulla potuerunt ſecreta celare. Ali-
ter: Fures & latrones, qui ingrediũtur nocte (quia filij ſunt
noctis & tenebrarũ) hæreticos puto, cõtraria veritati do-
gmata pdicantes; qui furantur ſufficientia ſibi, & quotidie
de eccleſię gregibus rapere feſtinant. Iſti ingredientes vineã
Pſal 79 b domini noſtri, q̃ de Ægypto
Matt.26 e huius ſęculi trãſtulit, & de cu-
ius genimine vinũ ſe eſſe bi-
biturum in regno patris pol-
licetur: ita cupiũt vniuerſa po-
pulari, vt vix racemum relin-
quãt in ea: Sed econtrario dñs
agit: omnia n. ſecreta eorum,
& occulta myſteria, & patriar-
chã Eſau (hos quippe intel-
ligo, qui primi hæreſes adin-
uenerunt, p ſãctos ſuos & ec-
cleſiaſticos viros, atq; docto-
res pfert in medium, & pri-
ma illius victoria eſt, patere q̃
tegebantur occulta. Vnde &
cum admiratione dicit: Quo-
modo pſcrutatus eſt Eſau, de-
prehenſa ſunt occulta eius?
Vide Marcionẽ, & Valẽtinum,
& omnes hæreticos, quomodo
in doctrinis dæmoniorum,
cauteriatam habẽtes conſciẽ-
tiam, applaudant ſibi, & ſim-
1 Tim 4.a plices animas quaſi quibuſdã
diuinis myſterijs initiãtes cõ-
poſito ſermone decipiant: Sed
cũ triginta æonas, & quadra-
gas, & octoades, & duodeca-
das, & duplicẽ Deũ, & porten-
F toſũ Abraxas in mediũ ſermo
ptulerit: tunc prudentia Eſau
ſtultitia demonſtrabit, & in-
ueſtigabuntur ſecreta eius.

a § *Vſq; ad terminos emiſerunt te omnes viri fœderis tui, illuſerũt tibi, inualuerunt aduerſum te viri pacis tuæ: qui, &c.*] Quidam id
quod ſupra expoſuimus, quo
modo perſcrutatus eſt Eſau, & cõprehenſa ſunt abſcondi-
ta eius, ad terminos vſq; diſtinguunt, vt ſit ſenſus: abſcon-
dita tua atq; ſecreta vſque ad terminos reuelata ſunt: No-
bis autem melius videtur, vt cũ poſteriorib. copuletur. Ve-
niente ergo Nabuchodonoſor (de quo in Hieremia cõtra
Hier. 49 b Idumeã dicit: *Ecce quaſi leo aſcendet de ſuperbia Iordanis, ad pulchritudinẽ robuſtã: quia ſubito currere eum faciam ad illã.* Ac
deinde: *Ecce quaſi aquila aſcendet, & volabit, & expandet alas ſuas ſuper Boſram, & erit cor fortium Idumææ in die illa, quaſi cor mulieris parturientis.*) Omnes qui ante erãt fœderati Edom,
& in præſidio vrbis ſuperbiſſimæ fuerant, reliquerunt
eum, & iuncti hoſtibus contra eum inſidias tetenderunt:
præualueruntque aduerſus eum, & tunc iudicatum eſt,
quia nulla in Edom eſſet ſapientia: dum ſperat in his qui
aduerſarij demonſtrati ſũt. Aliter: Cũ abſcondita Eſau, &
quaſi ſacramenta magnifica (quibus prius populi fuerant
irretiti) plata fuerint in mediũ, ita vt vir eccleſiaſtic⁹ poſ-
2.Cor. 2 c ſit dicere. *Non n. ignoramus eius aſtutias*: derelinquent ter-
minos Edom, & dimittent cũ, & vſq; ad terminos eccleſiæ
tranſmigrantes, proferent doctrinas peſſimas: Tunc illu-
dent, & reſiſtent quondam magiſtro ſuo: dicẽtes falſa eſſe
quæ didicerant, & prævalebunt contra eum, & eruditi fide
Oſee 7.c eccleſiæ, falſum dogma cõuincent. Illi qui quondã come-
debant apud hæreticos (non panẽ Eucharistiæ, ſed panem
luctus, & panẽ ſubcinericium qui non reuerſatur) pponẽt
quæſtiones de ſcripturis: tendent inſidias Idumæo atque
terreno, & in omnibus carneo præceptori. Hæreſes enim
Gal 5.a ad Galatas inter carnis opera numeratas legimus, & tunc
oſtendetur non eſſe prudentia in Edom.

b § *Numquid non die illa, &c.*] Cum hoſtis fines tuos poſ-
ſederit, & oẽs viri fœderis tui illuſerint tibi, & prævaluerint

HEB.

tores introiſſent ad te, numquid non ſaltem racemum reliquiſſent tibi? Quo modo ſcrutati ſunt Eſau, inueſtigauerunt abſcondita eius?[a] Vſque ad terminum emiſerũt te omnes viri fœderis tui: illuſerunt tibi, inualuerunt aduerſum te viri pacis tuæ: qui comedunt tecũ, ponent inſidias ſubter te: non eſt prudentia in eo. [b] Nũquid nõ in die illa, dicit dominus, perdam ſapientes ex Idumæa, & prudentiã de monte Eſau? Et timebunt fortes tui a meridie, vt intereat vir de monte Eſau. [c] Propter interfectionem & propter iniquitatem in fratrẽ tuũ Iacob, operiet te confuſio, & peribis in æternum. In die cum ſtares aduerſus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, &

SEPT.

miatores introiſſent ad te, nonne reliquiſſent racemum? Quo modo perſcrutatus eſt Eſau, & deprehenſa ſunt abſcondita eius? Vſque ad terminos dimiſerunt te: omnes viri teſtamenti tui reſtiterunt tibi: præualuerunt aduerſum te viri teſtamenti tui: poſuerunt inſidias ſubter te: nõ eſt ſapientia in eo. In die illa, dicit dominus, perdam ſapientes ex Idumæa, & intelligentiam de monte Eſau. Et pauebunt pugnatores tui de Theman, vt auferatur homo de monte Eſau. Propter interfectionem & impietatem aduerſum fratrem tuum Iacob, *operiet te confuſio, & auferèris in æternum. Ex die qua reſtitiſti contra, in die, vt caperent alienigenæ fortitudinem eius, & alieni ingreſſi*

contra te: tunc peribit ſapientia de Idumæa, & calliditas G
eius ſtultitia demõſtrabitur. Prudentiã quoq; ipſe domi-
nus auferet de monte Eſau, i. de montibus Seir; vel quia
vrbs Idumęa in monte ſita eſt: vel qa omnis illa regio, q̃
ad auſtrum vergens confinis eſt eremo, prupτis montibus
ædita ſit. Vnde & dicitur: pa-
uebũt pugnatores tui de The-
mã, q nos interpretati ſumus,
meridie. Quo modo autẽ ſu-
pra dixerã, Eſau tribus nomi-
nibus appellarũ: ita & plaga
regni eius q̃ ad auſtrũ vergit,
tribus vocabulis appellatur,
ſ duom teman nageb
Ezech. 20 g quæ omnia iuxta
Ezechielẽ auſtrum, Aphricũ,
meridiéque ſignificant. Poſt-
quam vero nnuerint fortes
regni eius qui habitant in me-
ridie: tunc interibit vir de mõ-
te Eſau: & pugnare pro ciui-
tate, & prudẽter dare conſiliũ
ſolitus erat. Aliter: Poſtquam
hi qui prius decepti erant cõ-
uerſi fuerint ad eccleſiam, tũc
ipſo domino dimicante peri-
bũt ſapiẽtes Idumęæ, qui car-
nalia & terrena ſapiebãt: & au-
ferent de monte Eſau quę ele-
uabatur cõtra ſcientiã Dei: Et
quę prius pro Eſau & Idumæa
dialectica arte pugnabãt, & e-
rãt in pręſidus Themã q inter-
pretat conſumatio: deſinẽt pu-
H gnare) pro magiſtris priorib⁹.
Siue, quæ ante lumẽ ſibi ſcien-
tiæ promittebant, & putabant
ſe eſſe in meridie, timebunt &
formidabũt eccleſiaſtico viro
obtinẽte ſophiſmata eorum: in
tantũ vt nullus reſideat qui
poſſit, vel regis conſilio, vel
pugnatoris viribus pro hæreti-
corum ſuperbia & falſo do-
gmate dimicare.

c § *Propter interfectionem & propter iniquitatem in fratrẽ tuũ Iacob, &c.*] Idcirco interibit vir de monte Eſau, & peribit
ſapientia de Idumæa, & prudẽtia de monte Eſau: quia in-
terfeciſti germanũ, & inique egeſti cõtra fratrẽ tuũ Iacob:
qñ Chaldæis Babyloniiſq; vaſtantibus Hieruſalẽ, & obſi-
dentibus ciuitatẽ, & ingredientibus portas eius, mittenti-
buſq; ſortem, in diuiſione prædarũ tu eorũ ſocius eras, &
in hoſtiũ numero verſabaris. Aliter: Cũcta q̃ ſupra ſcripta
ſunt patieris, ô Edom cruente, terrene, crudelis: quia falſa
mortiferaq; doctrina, & aduerſum dominũ impietatẽ lo-
quẽre, occidiſti fratrẽ tuum Iacob. Legim⁹ in Salomone: Prou. 25 c
Sunt qui loquuntur, & interficiunt gladio. Et in alio loco: *Venenũ aſpidum ſub labiis eorũ, & lingua eorũ gladius acutus.* Operiet Pſalm 13. & 119
ergo te cõfuſio, & dices: Cõfuſio vultus mei operuit me: ac
peribis, nõ ad breue tẽpus, ſed in æternum. Æterno enim, Ibid. 16. a
quantũ in te fuit, fratrẽ vulnere percuſſiſti: Sed & hæc erit 43.c
cauſa cruciatus: Nam qñ alieni deuaſtabant exercitũ Ia-
cob, & ingrediebantur per portas eius in pacificam quon-
dã Hieruſalẽ: mittebãtq; ſortes, vt eius ſibi ſpolia diuide-
rent, tu vnus eras ex hoſtibus. Legimus, vidimus, quoti-
dieque cõprobamus q̃ perſecutio contra eccleſiam ori-
tur, multo peiores perſecutores Iudæos, & hæreticos in
Chriſtianos fieri, q̃ ethnicos. Poſſumus extraneos ingre-
dientes portas Hieruſalẽ ..., i. e. cogitationes peſſi-
mas dicere, portaſq; Hieruſalẽ, i. e. animæ quieſcentis &
videntis Deũ, quinq; ſenſus interpretari, p quos introeant
hoſtes, & ſpolia diuidant Hieruſalem. Si viderimus mu- Matth 5 d
lierem ad concupiſcendum mors ingreſſa eſt per feneſtras Hier. 9 f
noſtras: ſi ſuſceperimus p aures mendacium ac iudiciũ ſã-
guinis, per aliã portã hoſtis ingreſſus eſt. Odoratus quoq;
guſtus & tactus: ſi vel varijs odoribus, vel dulcib. cibis, vel

A amplexibus delicatis captus fuerit, ꝑ alias portas ingreſſi ſunt aduerſarij, & ſpolia diuidunt miſeræ Hieruſalem. Eo igitur tempore, quo perſecutionis impetu, & mortiferis voluptatibus de eccleſia quiſpiam corruerit: videas exultare hæreticos, gaudere Iudæum, & vnum eſſe de perſecutoribus, & in ethnicorum eos numero computari.

HEB.

& extranei ingrediebantur portas eius ſuper Hieruſalem mittebant ſortẽ: tu quoq; eras quaſi vnus ex eis. [a] Et nõ deſpicies in die fratris tui, in die peregrinationis eius. Et nõ lætaberis ſuper filios Iuda, in die perditionis eorũ; & nõ magnificabis os tuũ in die anguſtiæ. Neq; ingredieris portam populi mei in die ruinę eorũ. [b] Neq; deſpicies & tu in malis eius in die vaſtitatis illius, & non emitteris aduerſũ exercitũ eius in die vaſtitatis illius. Neq; ſtabis in exitibus, vt interficias eos qui fugerint, & nõ cõcludes reliquos eius in die tribulationis. [c] Quoniã iuxta eſt dies domini ſuper oẽs gentes: ſicut feciſti, fiet tibi, retributionẽ tuã cõuertet in caput tuũ. Quomodo enim bibiſti ſuper montem ſanctum meum, bibent omnes gentes

SEPT.

ingreſſi ſunt portas eius, & ſuper Hieruſalem miſerunt ſortem, & vos eratis quaſi vnus ex eis. Et non deſpicies diem fratris tui, in die alienorum: Et non lætaberis ſuper filios Iuda in die perditionis eorum: & non magna loqueris in die anguſtiæ. Neque ingredieris portas populorum in die laborum eorum. Et non deſpicies etiam tu congregationem eorum in die perditionis eorum: neque apponeris fortitudini eorum in die perditionis eorum. Neque ſtabis in egreſſibus eorum, vt interficias eos qui ſalui fuerint ex eis: neque concludes fugitiuos eorum in die tribulationis. Quia iuxta eſt dies domini ſuper omnes gentes: ſicut feciſti, fiet tibi: retributio tua reddetur in caput tuũ. Quia quo modo bibiſti ſuper montem ſanctum meum, bibent omnes

a ¶ *Et non deſpicies in die fratris tui: in die peregrinationis eius, &c.*] Idem ſenſus qui ſupra: Cum interierit vir de monte Eſau, ꝓpter interfectionem, & impietatẽ fratris eius Iacob, & operuerit eum æterna confuſio: nequaq̃ faciet quæ fecit ante contra germanum: Non enim deſpiciet, & patuſpendet, videns fratrem ſuum ire captiuum: nec lætabitur ſuper filios Iuda. Duæ enim tribus, excepta Leuitica, q̃ regnabant in Hieruſalem, & appellabant Iuda, à Chaldæis captæ ſunt. Et nequaq̃ magna loqueris, & quaſi vnum de victoribus eſſe te credens, in fratris ridebis anguſtia. Neq; in die vaſtitatis & ruinæ populi mei; tu per portã Hieruſalem gloriabundus incedes. Et ideo iſta non facies, quia & tu ſimilia patieris. Aliter: qñ captiuum videris diuerſis perſecutionibus fratrem tuum, & abduci vinctũ de eccleſiæ fide: nec ciuitatem ſuam, ſed peregrina
B quæq; ſectari: nequaq̃ lætaberis, qa & tu ſimilia patieris. Lætabaris n. qñ capiebatur Iacob, & ſup filios Iuda, quos diſcipulos Chriſti intelligimus, exultabas in die ꝑditionis eorũ. Significatur autem ꝙ anima in meditullio vitiorum atq; virtutũ poſita ſit, & poſſit in vtramq; partem per horarum momenta conuerti. Neqoaquam, inquit, *magnificabis os tuum in die anguſtia.* Quod ſecũdum duplicem ſenſum accipere debemus: corporalis, in perſecutionibus & in peccatis: ſpiritualis anguſtiæ: cum anima hoſtibus vitiiſq; capta ducta fuerit in Babylonem. Neque ingredieris portam populi mei in die ruinę eorum: quando enim aut negatio nos oppreſſerit, aut voluptas, & rigorem priſtinum infelix conſcientia non ſeruauerit: tunc facile ad contraria dogmata labimur, blandientia errori noſtro, & non curantia vulnus, ſed palpantia. Solatium miſeriæ eſt, quamuis perditum, habere quod ſperet.

b ¶ *Neque deſpicies & tu in malis eius in die vaſtitatis illius, &c.*] Cũ ipſe captus fueris, & Babylonio vaſtãte deletus, inter cætera quæ feciſti, nec hæc facies quæ ſequuntur; Non deſpicies atque contemnes fratrem tuum Iacob in die vaſtitatis illius; neque apponeris ad exercitum Babyloniorũ; ſiue non emitteris aduerſum exercitum Iuda; quando ſuperatus ab aduerſariis terga verterit. Cũque cœperint fugere ꝑ notas ſibi vias & diuerticula, & calles ad ſolitudinẽ perferentes; non ſtabis in biuio, nec venientes expectabis in compitis; vt interficias eos qui fuerint liberati, aliosq; cõprehenſos recludas & vel ipſe capias, vel captiuitati hoſtium ſerues. Hæc iuxta hiſtoriã diximus; debemus enim breuiter maniſeſtiora carpentes, ad ea q̃ obſcura ſunt pergere. Quis hæreticorũ non deſpicit eccleſiaſticos? Quis nõ exultat in malis eorũ; ſi quãdo propter peccata populi perſecutioni traditi fuerint? & multi vel infirma fide, vel ſupra petroſa ſeminati, in negationẽ corruerint, videas illos exultare, gaudere; noſtrã ruinã ſuã putare victoriã; intantũ,

C vt iungantur gentibus, & perſecutio ſæuior, vel ex Iudæis, vel ex his fiat, qui fratres noſtros eſſe ſe ſimulant, & eodem cenſentur nomine. Cumq; aliquis, vel fuga, vel pœnitentia elapſus fuerit, ſtant in diuerticulis, & proponunt ſophiſmata, & teſtimonia, quaſi de ſcripturis proferunt: vt laſſis atq; confectis, conſuta offerant ceruicalia, & ponãt ea ſub omni cubito manus. Atque ita fit, vt qui forſitan ꝑ- Ezec. 13 c
ſecutionem, aut virtute ſuperarint, aut timore effugerint: decepti prauis dogmatibus, rurſum in carcere teneantur errorũ: & multo fiat peior tribulatio q̃ fuit ex gẽtibus: Facilius enim ab ethnicis captũ liberes, quam hæreticorum præſtigiis irretitum.

c ¶ *Quoniam iuxta eſt dies domini ſuper omnes gentes: ſicut feciſti, fiet tibi: retributionem tuam conuertet in caput tuum. Quomodo enim bibiſti ſuper, &c.*] Hæc autem, ô Idumæa, ideo facere ceſſabis, quia veniet ſuper te vltio domini. Si enim iuxta Hieremiam, *quibus non erat iudicium vt biberent calicem, biben-* Hier. 25 d
tes biberunt: tu quaſi innocens relinqueris? non eris innocens, ſed bibens bibes. Porro quod ait: *Iuxta eſt dies domini ſuper omnes gẽtes:* Legamus eundem Hieremiam, & videbimus calicem domini cunctis gentibus propinatum. Vnde dicitur in eodem: *Calix aureus Babylon in*
D *manu domini inebrians omnes*
gentes: vniuerſas quippe na- Ibid. 51 a
tiones vſq; ad Propontidem Scythicumque mare, & Ionium vel Ægæum, Aſſyrij Babyloniique tenuerunt. Legamus Herodotum, & Græcas barbaraſq; hiſtorias, & videbimus, quo modo ſub Babyloniis & Aſſyriis impletum ſit hoc quod dicitur: *Iuxta eſt dies domini ſuper omnes gentes.* Quod autem ſequitur; *Sicut feciſti, fiet tibi; retributionem tuam conuertet in caput tuum;* hic eſt ſenſus, quem in pſalmo legimus: *Memento domine filio-* Pſal. 136 b
rum Edom in die Hieruſalem dicentium; exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea. Vnde & contra Babylonem imprecatur propheta: *Filia Babylonis miſera: beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuiſti nobis: Beatus qui tenebit, & allidet paruulos ſuos ad petram.* Sicut enim ſuper montem ſanctum meum Sion bibiſti cum Babyloniis atque lætatus es: ſic omnes gentes, quas tecum habebat Babylonius in præſidio, conuerſæ contra te bibent, & lætabuntur. Et non ſolum bibent, ſed ita te abſorbebunt, vt ſint Idum, i. quaſi non ſint: vel certe ipſæ gentes cum te abſorbuerint, abſorbebuntur à Medis, & hoc circulo vindicta procedet: vt tu Iſraelẽ, te Babylonius, Babylonium Medus ac Perſa conſumat. Sequamur interpretationis ordinem. Iuxta eſt, ô hæretice, dies domini ſuper omnes gẽtes: prope eſt tempus iudicij, in quo omnes iudicandæ ſunt nationes: Sicut feciſti cõtra eccleſiaſticos, conuertetur in caput tuũ dolor tuus, & in verticẽ tuũ iniquitas tua deſcendet. Quo Pſal. 7 d
modo n. in nece eorũ lætatus es, cõuiuiumq; celebraſti, & in mõte ſancto meo, h. e. eccleſia, bibiſti nõ meũ calicem, ſed diaboli, de quo & in Habacuc dicitur: *Væ qui potat pro-* Habac. 2 c
ximum ſuũ ſubuerſione turbida: ita vniuerſæ gẽtes, vel fortitu- Sec. 70.
dines contrariæ ſuppliciis delegatæ, vel aduerſariæ quæque virtutes, bibent, & abſorbebunt ſanguinem tuum, & ad extremũ in cunctos veniente cruciatu, ipſæ quoq; erũt quaſi non ſint. Qui enim perit ei qui eſt, & qui dicit ad Moyſen:

Qui

E Quis eſt miſit me ad vos, ſecundum regulam ſcripturarum nõ
Exod. 3. d eſſe dicitur. Vnde & in Heſter legimus: *Ne tradas domine re-*
Heſt. 14. d *gnum tuum his qui non ſunt.* Poſſumus hunc locum & aliter
interpretari: Quia lętati eſtis in ruina ſeruorum meorum,
eadem perſecutio contra vos quoque veniet, & patiemini
quæcunq; feciſtis. Et ſicut lę-
tati eſtis aduerſum populum
meum cum gentib. reliquis:
ita omnes gentes lætabuntur
contra vos, & deuorabunt &
bibent, & perſecutione ſimili
contenentur.
a ¶ *In monte autẽ Sion erit ſal-*
uatio, &c.] Idumęa ſubuerſa,
& ab inimicis gentibus, cum
quib. prius contra Iacob fœ-
dus inierat, deuorata, in mõte
Sion erũt reliquiæ: eritq; ſal-
uatio, & erit ſanctus, h.e. vel
ipſe dñs reuertetur ad tẽplum,
quod propter peccata dimi-
ſerat: vel erit abſolute ſanctũ,
i.e. ſanctum ſanctorũ. Et poſ-
ſidebit domus Iacob, ſub Zo-
robabel, vel Ezdra & Nehe-
mia eos qui ſe hęreditate poſ-
ſederant. Et erit dom⁹ Iacob,
i.e. Iuda, ignis, & domus Io-
ſeph, i.e. decem tribuũ, flam-
ma. De Ioſeph quippe natus
eſt Ephraim, ex qua tribu Sa-
mariæ imperium fuit: domus
a. Eſau, i. e. Idumæorum, qui
tã ſæui & crudeles extiterant
cõtra fratrem ſuum, vertetur
in ſtipulam. Et quomodo ignis & flamma cito ſtipulã de-
uorat, ſic duo regna in vnius ſibi virgæ, iuxta Ezechielem,
F copulã fœderata, vaſtabunt Idumæã & deuorabunt eam, &
Ezech. 37. d nõ erit reſidu⁹ ex populo, qui poſſit euerſionẽ aduerſariorũ
vicinis gentibus nunciare. Hoc n. quod LXX. tranſtulerunt
πυροφόρος, nos in frumentariũ vertimus iuxta antiqui ſer-
monis eloquium: eos .n. quos nunc agentes in rebus vel
Veredarios appellant, veteres frumentarios nominabant.
g ſarid Sed melius eſt vt ipſum ſequamur Hebraicũ, i. e. שריד, q
interpretatur, vel reliquis, iuxta Aquilã: vel effugiens, iux-
ta Symmachum: vel ſecundum Theodotionem & quin-
tã editionem, reſiduus: Hæc a. omnia fient, quia dominus
locutus eſt, & illius iuſſiſſe, feciſſe eſt. Aliter: Deſtructis car
nis operib. & terreno imperio deſolato, erit in eccleſia ſal-
uatio eorum qui à matre non exierint. Et ipſa notabitur
Eſaia 6. b ſanctus: de quo in Eſaia dicit: *Sanctus, ſanctus, ſãctus dominus*
Deus Sabaoth: quia & *qui ſanctificat, & qui ſãctificantur ex vno*
omnes. Et poſſidebit domus ſupplantatoris Iacob, eos qui
Heb. 2. c ſe hæreditate poſſederant: de perſecutoribus faciẽs Chri-
ſtianos, & ipſos Idumæos in eccleſiæ fidem recipiens: do-
Pſal 17. b mus a. Eſau vertetur in ſtipulam. Et quo modo in ignis vici-
קסוי niam culmus non valet ſuſtinere, ita diſputationem Ia-
cob, quæ ignita eſt ſermone domini (*Eloquia .n. domini igne*
Geneſ 27. b *examinata*) & flammam Ioſeph (qui interpretatur au-
Sec. 70. gmentũ, & qui à fratribus venditus, populum pauit in Æ-
gypto) domus Eſau ſuſtinere nõ poterit: ſed ad primã cõ-
Phil. 2. b greſſionem Sophiſmata eorum vertentur in nihilũ. Et de-
uorabuntur in ſalutem ſuam, iuxta illud quod in benedictio-
ne Iſaac dicitur ad Eſau: *dominum tuum illum feci, & omnes*
fratres tuos ſubieci ei ſeruos: fratriq; tuo ſeruies: Et non erũt re-
liquiæ domus Eſau: quando omnia Chriſto genu flectent
cœleſtium & terreſtrium & infernorum, & ſubiicientur ei
1. Cor 15. c vniuerſa, vt ſit Deus omnia in omnib. Quia vero Eſau ſu-
1. Cor. 3. b per fundamentũ Chriſti vitio ſuo extruxerat fœnũ, ligna &
Deut. 4. d. ſtipulam: Idcirco domus Iacob & Ioſeph in ignẽ vertetur &
flammam, imitans dñm ſuum, qui dicit, *Ego ſum Deus ignis*
conſumens, vt deuoratis paleis peccatorum frumentũ pu-
rum in horrea congregetur. Cuncta quæ diximus, & quæ
dicturi ſumus, Iudæi ſibi futuro tempore pollicentur qñ
pro Chriſto recipient Antichriſtum, impleta prophetia

HEB.

gentes iugiter, & bi-
bent, & abſorbebunt,
& erunt quaſi nõ ſint.
a In monte autem Siõ,
erit ſaluatio, & erit
ſãctus, & poſſidebit do
mus Iacob eos qui ſe
poſſederant: Et erit
domus Iacob ignis, &
domus Ioſeph flãma,
& domus Eſau ſtipula,
& ſuccendẽtur in eis,
& deuorabunt eos, &
nõ erunt reliquiæ do-
mus Eſau, quia domi-
nus locutus eſt. b Et he
reditabunt hi qui ad
auſtrum ſunt montem
Eſau, & qui in campe-
ſtribus Philiſtim: &
poſſidebunt regionem
Ephraim, & regionem
Samariæ, & Beniamin
poſſidebit Galaad.
a Et

G domini Saluatoris. *Ego veni in nomine patris mei, & non ſuſce-*
piſtis me: ſi alius venerit in nomine ſuo, illum recipietis. Et qdquid Ioan. 5. g
contra Idumæam interpretati ſumus, illi aduerſus Roma-
num regnum ſomniant. Quod nos dicimus, aut iuxta hi-
ſtoriam ſub Zorobabel eſſe iam factũ, aut certe iuxta pro-
phetiã & myſticos intellect⁹
quotidie in eccleſia fieri, & in
regno animę aduerſus carnẽ,
in vnoquoque cõpleri. Fru-
mentarium a. ſecundum tro-
pologiã, deſinere eſſe dicim⁹
in hęreticis, qñ nullus fuerit, Ioan 12. e
qui apud eos granum tritici,
q in terram mortuum eſt, & pa-
nem de cœlis habere ſe ia-
ctet. Sunt qui non πυροφόρον,
i.e. frumentarium: ſed πυρφό-
ρον, h. e. qui geſtare poſſit igni
culum, à LXX. tranſlatum pu-
tent. Acquieſcẽtes igitur di-
uerſis interpretationib. dice-
mus iuxta tropologiã: nõ ſo-
lum frumentariũ ceſſaturum
apud hæreticos, ſed & eũ, qui
lucem Chriſti habere ſe ſimu 2. Cor. 11. c
lat. Etenim ipſe Sathanas
trãsfiguratur in angelũ lucis.
b ¶ *Et hæreditabunt hi qui ad*
auſtrũ ſunt mõtem Eſau, & qui
in cãpeſtrib. Philiſtim, &c.] Re-
uerſo in regnum ſuum Iuda,
qui habitauit in meridie, & Ioſ. 15.
poſſedit cunctam regionem,
iuxta diuiſionẽ Ieſu filij Na-
ue, q̃ vergit ad ſcorpionem, i.
e. oẽm Acrabathenam: Hi qui prius terminis arctabantur
angustis, poſſidebunt montem Eſau, i. e. montes Seir, & H
montana quæ Edom ante poſſederat. Qui a. habitabant
in Sephela, i. e in campeſtribus (Liddã & Emmaus, Dio- שפלה
ſpolim ſcilicet, Nicopolimq; ſignificans) poſſidebunt Pa-
læſtinos: quinq; vrbes Palæſtinorum, Gazam, Aſcalonem,
Azotum, Accaron, Geth: vel oẽm illam plagam, quæ iux-
ta Actus Apoſtolorum Saronas appellatur. Alij vero pu- Act. 9. f
tant eam Sephelam, i.e. campeſtrem regionem, quæ citra
Eleutheropolim eſt, repromitti: q ad Rhinocoturã, & ad
mare vſque tendenda ſit, i. e. de tribu Iuda non ſolum Eleu
theropolim teneant, ſed vſq; ad maritima perueniant, &
Philiſtim ſuo imperio ſubiugent, quos prius nõ habuerãt
ſubiugatos. Dilatabitur quoq; terminus filiorũ Iuda vſque
ad regionẽ Samariæ, vbi Sebaſta condita eſt. Beniamin a.
cuius ſtatim ab Hieruſalem contra ſeptentrionem termi-
ni dilatantur, cunctam poſſidebit Arabiam, q̃ prius voca-
batur Galaad, & nunc Geraſa nuncupatur. Iuxta LXX. a. &
montem, & Ephraim, & campos Samariæ, & Beniamin, &
Galaad, hi qui fuerint in meridie poſſidebunt: hoc verum
factũ ſit, Deus viderit, poteſt .n. ex parte per annos quin-
gentos vſque ad aduentũ Chriſti eſſe completũ: quod ſicut
certiſſime ſcio, quotidie compleri in nobis, & in regno
eccleſiæ confirmatur. Hi .n. qui habitant in meridie, i. e in
Nageb, & in vero ſunt lumine, qui tenẽt campeſtria & hu-
milia, i. e. diſcipuli eius, qui dicit: *Diſcite à me quia mitis ſum,*
& humilis corde: poſſidebunt montem Eſau, & Philiſtim: Matt. 11. d
quos poſſumus propter ſuperbiam dogmatum, & eloquẽ-
tiam ſæcularem in ethnicorũ perſona accipere: Vt in mõ-
te ſint magiſtri, in Philiſtim & alienigenis diſcipuli, q ma-
giſtrorum auctoritate ducuntur: Et non ſolum montem
Eſau, & alienigenas, ſed regionẽ quoque Ephraim, & Sa-
mariæ poſſidebunt: Ephraim & Samariã crebro in Oſee le-
gimus, & in hæreſib. q ſub nomine Chriſtiano eccleſiam
diuidunt, interpretati ſumus: Et ibi .n ſeparatur vbertas,
& ibi cuſtodiam fidei repromittũt. Porro Beniamin filius
dexteræ atq; virtutis, vbi tẽplũ Dei eſt, poſſidebit Galaad: גלעד
q̃ interpretatur tranſmigratio teſtimonij, Iſraelẽ carneum
ſignificans: ab illis enim ad nos teſtimonium domini cõ-
migrauit. Iuxta LXX. autẽ & ipſum Beniamin, & Galaad,
hi qui

SEPT.

omnes gentes vinum bi-
bent & abſorbebunt, & e-
runt quaſi non ſint. In
monte autem Sion erit ſal-
uatio & erit ſanctum, &
poſſidebit domus Iacob
eos qui ſe poſſederant. Et
erit domus Iacob ignis,
& domus Ioſeph flamma,
domus autem Eſau ſtipu-
la, & ſuccẽdetur in eos, &
deuorabunt illos, & non e-
rit frumentarius domui
Eſau, quia dominus lo-
cutus eſt. Et poſſidebunt
qui in Nageb montem
Eſau, & qui in Se-
phela alienigenas: &
poſſidebunt montem E-
phraim, & campum
Samaria, & Beniamin
& Galaad. Et transmi-
gra-

A hi qui fuerint in meridie poſſidebunt.

a ¶ *Et tranſmigratio exercitus, &c.*]Multũ in hoc loco trãſlatio noſtra diſcrepat ab editione Vulgata. Vnde debemus in expoſitione hiſtoriæ Hebraicam veritatẽ ſequi: Qui de Babylone, iuxta volumen Eſdræ & Neemiæ reuerſi fuerant in Iudæam, rectè tranſmigratio vocabũt. Tonis ille exercitus filiorum Iſrael ad meridiem quidem, & ad occidentem, & ad ſeptentrionem poſſidebũt Idumæos, & Palæſtinos, & montẽ Ephraim, & Samariam. Beniamin quoq;, quia cõfinis eſt ſolitudini, ſpecialiter obtinebit Galaad. Cõtra orientem vero cũctis quæ in terra Chananæorũ ſunt, imperabũt vſque ad Sareptã Si-
3. Reg 17. b doniorũ, vbi quondam Heliã pauit vidua. Porro hi qui de ipſa Hieruſalẽ metropoli ciuitate tranſlati fuerant in Sapharad (quod nos in Boſphorum vertimus) poſſidebunt ciuitates auſtri, quæ ſunt in tribu Iuda: Reuerſi enim in vr-
Iud 3. bem ſuam, ea quę vrbi vicina ſunt obtinebunt. Cumque hæc expleta fuerint, ſicut in Iudicum libro (mittebat dominus Saluatores, qui populum de captiuitate ſaluarent) ſic aſcendent, & venient in montem Sion, vt iudicent atque diſcernant, quaſi ſubiectum, & ſeruientem ſibi montem Eſau, hoc eſt Idumæos: ſubiugatisque omnibus, erit domino regnum. Vbi nos poſuimus Boſphorum: in Hebraico habet [a] ספרד: quod neſcio cur Lxx. Ephrata trans-
a Sepharad ferre voluerint, cum & Aquila, & Symmachus, & Theodotio cum Hebraica veritate concordent. Nos autem ab Hebræo, qui nos in ſcripturis ſanctis erudiuit, didicimus Boſphorum ſic vocari, & quaſi Iudæus: Iſta, inquit, eſt regio, ad quam Hadrianus captiuos tranſtulit. Quando
B ergo Chriſtus noſter venerit, tunc reuerſura eſt in Iudæam etiam illa captiuitas. Poſſumus autem locum quemlibet regni Babylonis intelligere, quamquam & aliud arbitrer. Nam conſuetudinis prophetarum eſt, quando loquuntur contra Babylonem, Amonitas, Moabitas, Philiſthim, & cæteras nationes, multis ſermonibus linguæ eorum abuti, & ſeruare idiomata prouinciarum. Quia ergo lingua Aſſyriorum terminus, qui Hebraice vocatur, [b] גבול dicitur Sepharad: hunc ſenſum eſſe con-
b geboul iicio: Traſmigratio Hieruſalem, quæ in cunctis terminis regionibuſque diuiſa eſt, vrbes auſtri, id eſt, tribus ſuæ recipiet. Pro eo autem quod nos interpretati ſumus, aſcen-
c maſiim dent Saluatores, ac Lxx. tranſtulerunt ἀνασωζόμενοι, i. eſt hi qui ſalui fuerint, in Hebraico ſcriptum eſt, [c] מושעים: Qui non vt Aquila & Lxx. & Theodotio paſſiue σωζόμενοι, vel ἀνασωζόμενοι: ſed iuxta Symmachum σῴζοντες, i. e. actiue Sal-
d peletim uatores intelligendi ſunt. Si quidẽ σεσωσμένοι, i. e. ſaluati, [d] פלטים Hebræo ſermone dicuntur. Quia iuxta hiſtoriam vt potuimus interpretati ſumus, & inter cõfragoſos ſcopulos noſtrã nauiculã teximus, ſpiritualis intelligẽtiæ vela pãdamus: vt flãte domino & ſua reſerante myſteria læti perueniamus ad portum: Eo tempore, quo Beniamin poſ- C
ſederat Galaad trãſmigratio exercitus Iſrael, vel certe principium tranſmigrationis carnei quondam Iſrael, ſtuduit vt ad Chananæorum terram perueniat, & propheticus ſermo, qui fame periclitabatur in Iudæa, exiccato vellere Iſrael ad
gẽtium rura tranſeat: Ibique paſcat, & paſcat dũ & recipit à credentibus: Sarepta vel ex duobus compoſitum eſt, & interpretatur anguſtia panis: vel vnum verbum eſt, & trãsfertur in incendium: Chanaã vero in κίνησιν, i. e. motum, vertitur: aut certe negotiator, & humilis appellatur. Igitur tranſmigratio filiorum Iſrael, quoniam occidentem dimiſerint literam, & ad ſpiritum venerint viuificãtem, mouebit cuncta q̃ legis ſunt. Negotiabitur de multis margaritis vnam pretioſiſſimam margaritã, & depoſita Iudęorũ ſuperbia, humilitatem ſectabitur Chriſtianam, & illuc vſque perueniet, vbi antea fuit tribulatio panis, & mulier vidua à ſuo conditore deſerta pupillum filium vix alebat, & vniuerſa illius peccata & vitia concremetur. Captiuitas autem ſiue tranſmigratio Hieruſalem (vbi quondã erat viſio pacis, & quæ nunc in toto orbe diſperſa eſt) poſſidebit ciuitates auſtri, i. e. eccleſias veri & perfecti luminis, dicetque cum ſponſa pœnitens: *Vbi paſcis, vbi cubas in meridie?* Et cum Ioſeph in antiquam germanitatem recepta, inebriabitur ſanguine paſtoris & principis. Quod ſi iuxta Lxx. Ephrata legimus, nulli dubium eſt quin Chriſti intelligatur fides. Ephrata .n. interpretatur καρποφορία, i. e. vbertas: & φιλόπονος eſt, appellaturque Bethleem in qua ortus eſt cœleſtis panis. His autem ita geſtis, aſcendent Saluatores, vel qui ſaluati fuerint de reliquiis populi Iudaici, in montem Sion, vt iudicent & vlciſcantur montem Eſau. Quomodo lumen dominus lucem appellat Apoſtolos ſuos, & dicit: *Vos eſtis lux mundi?* & ipſa petra, Petro donauit vt petra ſit: paſtor quoque bonus illis paſtorũ largitus eſt nomina, & quodcumque dicitur de eo ſeruis tribuit vt dicãtur: ſic ipſe Saluator Apoſtolos ſuos mũdi eſſe voluit Saluatores: qui aſcendere ſpeculam montis eccleſiæ, & deponentes ſuperbiam Iudaicam, vniuerſorumque montium, qui aduerſum ſcientiam Dei erigebantur, regnum domino parauerũt. Hæc ad duas lucubratiunculas, veterum auctoritatem ſecutus, & maxime expoſitionem Hebraicam, propero ſermone dictaui, aperuique os meum, ſed neſcio an illud Chriſtus impleuerit. Vnde ſapiens lector ſenſuum magis debet conſequentiam quærere, quam eloquij venuſtatem. Neque enim ea leuitate & compoſitione verborum dictamus, vt ſcribimus. Aliud eſt, mi Pammachi, ſæpe ſtilum vertere, & quæ memoria digna ſunt ſcribere. Aliud notariorum articulis præparatis pudore reticendi dictare quodcumque in buccam venerit. In hoc propheta & adoleſcentuli luſimus, & ſenes præſumpſimus. Qui veriora & meliora dixerit, in illius ſententiam tranſgredere.

Margin notes (right): 3. Reg 17. — צרפת — כנען — Matt 13. f — 3. Reg 17. — Cant. 1. b — אפרתה — D — Matt. 5 a & 6.

H e b.

a Et tranſmigratio exercitus eius filiorum Iſrael, omnia Chananæorum vſque ad Sareptam. Et tranſmigratio Hieruſalem, quæ in Boſphoro eſt, poſſidebit ciuitates auſtri. Et aſcendent Saluatores in montem Sion, iudicare montẽ Eſau, & erit domino regnum.

S e p t.

grationis principium iſtud filiis Iſrael, terra Chananæorum vſque Sareptam: & tranſmigratio Hieruſalem vſque Ephraten, poſsidebunt ciuitates Nageb, & aſcendent qui ſalui fuerant de monte Sion, vt puniant montem Eſau, & erit domino regnum.

Commentariorum in Abdiam prophetam finis.

DIVI

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN IONAM PROPHETAM AD CHROMATIVM AQVILEIENSEM EPISCOPVM

PROOEMIVM.

TRIENNIVM circiter fluxit, poſtquam quinque prophetas interpretatus ſum, Michæã, Nahũ, Habacuc, Sophoniam, Aggeum, & alio opere detentus, non potui implere quod cœperam: Scripſi enim librum de illuſtribus viris, & aduerſum Iouinianum duo volumina: Apologeticum quoque, & de optimo genere interpretandi ad Pammachium, & ad Nepotianum, vel de Nepotiano duos libros, & alia quæ enumerare longum eſt. Igitur tanto poſt tempore, quaſi quondam poſtliminio à Iona interpretandi ſumens principium: (Matt. 12. d) obſecro vt qui typus eſt Saluatoris, & tribus diebus ac noctibus in ventre ceti moratus præfigurauit domini reſurrectionem: nobis quoque feruorem priſtinum tribuat, vt ſancti ad nos Spiritus mereamur aduentum. Si enim Ionas interpretatur, ([illegible]) columba, columba autem refertur ad Spiritum ſanctum, nos quoque columbam & aduentum ad nos interpretemur columbæ. Scio veteres eccleſiaſticos tam Græcos quam Latinos ſuper hoc libro multa dixiſſe, & tantis quæſtionibus, non tam aperuiſſe quam obſcuraſſe ſententias: vt ipſa interpretatio eorum, opus habeat interpretatione, & multo (F) incertior lector recedat, qoam fuerat antequam legeret. Nec hoc dico, quo magnis ingeniis detraham, & alios mea laude ſugillem: ſed quod commentatoris officium ſit: vt quæ obſcura ſunt, breuiter aperteque dilucidet, & non tam diſertitudinem oſtentet ſuam, quã ſenſum eius quem exponit ediſſerat. Quærimus igitur, Ionas propheta, excepto volumine ſuo & euangelii, hoc eſt domini de eo teſtimonio, vbi alibi in ſcripturis ſanctis lectus ſit? Et ni fallor in Regum volumine de eo ita ſcriptum eſt: (4. Reg. 14. e) *Anno quintodecimo Amaſiæ filij Ioas regis Iuda, regnauit Hieroboam filius Ioas regis Iſrael in Samaria, quadraginta annis & vno. Fecitque malum coram domino, & non receſſit ab vniuerſis peccatis Hieroboam filij Nabath, qui peccare fecit Iſrael: ipſe conuertit fines Iſraelis in Samaria ab introitu Hemath, vſque ad mare ſolitudinis: iuxta verbum domini Dei Iſrael, quod locutus eſt in manu ſerui ſui Ionæ, filij Ionæ, filij Amathi prophetæ: qui* (3. Reg. 17) *fuit de Geth, quæ eſt in Opher.* Tradunt autem Hebræi hunc eſſe filium viduæ Sareptanæ, quem Helias propheta mortuum ſuſcitauit: matre poſtea dicente ([illegible]) ad eum: *Nunc cognoui quia vir Dei es tu, & verbum Dei in ore tuo eſt veritas*, & ob hanc cauſam etiam ipſum puerum ſic vocatum. Amathi enim in noſtra lingua veritatem ſonat, & ex eo quod verum Helias locutus eſt, ille qui ſuſcitatus eſt, filius eſſe dicitur veritatis. Porro Geth in ſecundo Sephorim milliario, quæ hodie appellatur Diocæſarea euntibus Tyberiadem, haud grandis eſt viculus, vbi & ſepulchrum eius oſtenditur. Quamquam alii iuxta Dioſpolim, id eſt Liddam, eum & natum & conditum velint: non intelligentes hoc quod additur, Opher, ad diſtinctionem aliarum Geth vrbium pertinere: quæ iuxta Eleutheropolim, ſiue Dioſpolim hodie quoque monſtrantur. Liber quoque Tobiæ, licet non habeatur in canone, tamen quia vſurpatur ab eccleſiaſticis viris, tale quid memorat: dicente Tobia ad filium ſuum: *Fili ecce ſenui, & in eo ſum, vt reuertar de vita mea: Tolle filios tuos, & vade in Mediam fili: ſcio enim quæ locutus eſt Ionas propheta de Niniue. quoniam ſubuertetur.* (Tob. 14.) Et reuera quantum ad hiſtorias tam Hebræas quam Græcas pertinet, & maximè Herodotum: legimus Niniuen, regnante apud Hebræos Ioſia & Aſtyage rege Medorum, fuiſſe ſubuerſam. Ex quo intelligimus primo tempore ad Ionæ prædicationem acta pœnitentia, Niniuitas veniam conſecutos: poſtea vero in priſtinis vitijs perſeuerantes, Dei in ſe prouocaſſe ſententiam. Traduntque Hebræi, Oſee, & Amos, & Eſaiam ac Ionam iiſdem prophetaſſe temporibus. Hoc quantum ad hiſtoriæ pertinet fundamenta: (H) Cæterum non ignoramus Chromati Papa venerabilis, ſudoris eſſe vel maximi totam Prophetam referre ad intelligentiã Saluatoris: quod fugerit, quod dormierit, quod præcipitatus in mare ſit, quod ſuſceptus à ceto, quod eiectus in littus pœnitentiam prædicarit: quod contriſtatus ob ſalutem vrbis innumeræ, cucurbitæ ſit delectatus vmbraculo: quod reprehenſus à Deo, cur majorem curam habuerit herbæ virentis, & extemplo aridæ, quam tantæ hominum multitudinis, & cætera quæ in ipſo volumine explanare nitemur. Et tamen vt totum prophetæ ſenſum breui præfatione comprehendam: nullus melior typi ſui interpres erit, quam ipſe qui inſpirauit prophetas, & futuræ veritatis in ſeruis ſuis lineas ante ſignauit. Loquitur ergo ad Iudæos ſui ſermonis in- (Matt. 12. d) credulos, & Chriſtum Dei filium neſcientes: *Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam: quia pœnitentiam egerũt in prædicatione Ionæ, & ecce plus quam Ionas hic.* (1. Cor. 3. b) Condemnatur ergo generatio Iudæorum, credente mundo, & Niniue agente pœnitentiam, Iſrael incredulus perit. Illi habent libros, nos librorum dominum: illi tenent prophetas, nos intelligentiam prophetarum: (Luc. 24. e) illos occidit littera, nos viuificat ſpiritus: Apud illos Barrabas latro dimittitur, nobis Chriſtus Dei filius ſoluitur.

A

DIVI HIERONYMI COMMENTARIORVM IN IONAM PROPHETAM.

C

Tom. 1. Epist. 133.

CAPVT I.

Et factum est verbum domini, &c.] LXX. excepto eo quod dixerunt, ἀνέβη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῆς πρός με: id est, ascendit clamor malitiæ eius ad me: cætera ſimiliter tranſtulerunt. In condemnationem Iſraelis Ionas ad gentes mittitur: quod Niniue agente pœnitentiam, illi in malitia perſeuerēt. Porro quod ait, aſcendit malitia eius coram me, ſiue clamor malitiæ eius ad me: hoc ipſū eſt quod in Geneſi dicitur: *clamor Sodomorum & Gomorræ multiplicatus eſt.* Et ad Cain,

Gen. 18. c

Ibid. 4. b

Eſai. 13.

CAPVT I.

Et factum eſt verbum domini ad Ionam filium Amathi, dicens: Surge, & vade in Niniuen ciuitatē magnam, & prædica in ea: quia aſcendit malitia eius coram me. [b] Et ſurrexit Ionas, vt fugeret in Tharſis à facie domini.

HEB.	SEPT.
[c] Et deſcendit in Ioppē, & inuenit nauem euntem in Tharſis, & dedit naulum eius, & deſcendit in eam, vt iret	*Et aſcendit in Ioppen, & inuenit nauem euntem in Tharſis: deditque naulum ſuum, & aſcendit in eam, vt nauigaret*

Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Iuxta tropologiam vero dominus noſter, Ionas: hoc eſt colūba, ſiue dolens (vtrumq; enim interpretatur: vel quia Spiritus ſanctus in ſpecie colūb. deſcendit & manſit in eo vel quia noſtris doluit ipſe vulneribus, & fleuit ſuper Hieruſalem: *Et lacrymatus eſt ſuper eam*: Vere filius veritatis: Deus quippe veritas eſt) mittitur ad Niniuen pulchrā, id eſt mūdum, quo nihil pulchrius oculis carneis aſpicimus. Vnde & apud Græcos κόσμος ab ornatu nomen accepit conſummatiſque operibus ſingulis, de eo dicitur: *Vidit Deus quia bonū eſt*: Ad Niniuen, inquā, ciuitatē magnā: vt quia Iſrael audire contēpſit, totus gentiū mundus exaudiat. Et hoc propterea, quia aſcenderit malitia eius coram Deo. Cum enim Deus quaſi quandam pulcherrimā domum ſeruituro ſibi homini extruxerit: deprauatus eſt homo propria voluntate: & à pueritia diligenter appoſitum eſt ad malum cor eius: poſuitque in cœlo os ſuum, & extructa turre ſuperbiæ, meretur ad ſe deſcendentem filium Dei: vt per pœnitentiæ ruinam conſcendat ad cœlum, qui per tumorem ſuperbiæ non potuit.

Gen. 1.

B

b ¶ *Et ſurrexit Ionas, vt fugeret in Tharſis à facie domini.*] Scit propheta ſancto ſibi Spiritu ſuggerente, quod pœnitentia gentium, ruina ſit Iudæorum. Idcirco amator patriæ ſuæ, non tam ſaluti inuidet Niniue, quam non vult perire populum ſuum: Alioquin legerat Moyſen rogantem dixiſſe pro eo: *Si dimittis eis peccatum, dimitte: ſin autem non vis dimittere, & me dele de libro tuo, quem ſcripſiſti*: & ad preces illius ſaluatum Iſrael, & Moyſen de libro non fuiſſe deletum: quin potius dominum occaſionem accepiſſe per ſeruum, vt cæteris conſeruis illius parceret: Dum enim dicit: dimitte me, oſtendit ſe poſſe retineri. Tale quid & Apoſtolus loquitur: *Optabam anathema eſſe pro fratribus meis, qui ſunt Iſraelitæ ſecundum carnem*: Non quod ipſe perire deſideret: cui viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum: ſed magis meretur vitā, dum ſaluare vult cæteros. Præterea videns Ionas comprophetas ſuos mitti ad oues perditas domus Iſrael, vt ad pœnitentiā populum prouocarent; Balaam quoq; diuinum de ſalute Iſraelitici populi prophetaſſe: doler ſe ſolum electum, qui mitteretur ad Aſſyrios inimicos Iſrael, & ad ciuitatem hoſtium maximā, vbi idololatria, vbi ignoratio Dei, & quod his maius eſt, timebat ne per occaſionē prædicationis ſuæ, illis conuerſis ad pœnitentiam Iſrael penitus relinqueretur. Nouerat enim eodem ſpiritu quo illi gentium preconium credebatur; quod quando nationes credidiſſent, tūc periret domus Iſrael, & quod aliquando futurum erat, hoc ne in ſuo fieret tempore, verebatur. Vnde imitatus Cain, & recedens à facie domini, fugere voluit in Tharſis; quam Ioſephus interpretatur Tharſum Ciliciæ ciuitatem prima tamen littera commutata; quantum vero in Paralipomenon libris intelligi datur, quidam locus Indiæ ſic vocatur. Porro Hebræi tharſis mare dici generaliter autumant; ſecūdum illud; In ſpiritu vehementi confringes naues Tharſis, i. e. maris; Et in Eſaia; *Vlulate naues Tharſis* Super quo ante annos plurimos in epiſtola quadam ad Marcellam dixiſſe me memini. Non igitur propheta ad certum fugere cupiebat locum: ſed mare ingrediens; quocunq; pergere feſtinabat, & magis hoc conuenit fugitiuo & timido: non locum fugæ otioſe eligere, ſed primam occaſionem arripere nauigandi. Hoc quoq; poſſumus dicere: qui notū tamē putabat in Iudæa Deum, *& in Iſrael magnum nomen eius*: poſtquam illum ſenſit in fluctibus: cōfitetur & dicit: Hebræus ego ſum, & dominum cœli ego timeo. qui fecit mare & aridam: ſi autem ipſe fecit mare, & aridam, cur aridā relinquens arbitraris te conditorem maris in mari poſſe vitare? Simulque inſtruitur per ſalutem conuerſionemq; nautarum, etiam tantam multitudinem, Niniue ſimili poſſe conuerſione ſaluari. De domino autem & Saluatore noſtro poſſumus dicere: quod dimiſerit domum, & patriam ſuā, & aſſumpta carne quodammodo de cœleſtibus fugerit, veneritque in Tharſis, hoc eſt in mare iſtius ſæculi: ſecundum illud quod alibi dicitur: *Hoc mare magnum, & ſpatioſum, ibi reptilia, quorum non eſt numerus: Animalia puſilla cum magnis: illic naues pertranſibunt: Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei*: Idcirco enim & in paſſione dicebat: *Pater, ſi poſſibile eſt, tranſeat calix iſte à me*: ne populo conclamante, crucifige, crucifige talem, & nos non habemus regem niſi Cæſarem: plenitudo gentium ſubintraret, & frangerentur rami oliuæ, pro quibus oleaſtri virgulta ſuccreſcerent: Tantæque pietatis & amoris fuit in populum pro electione patrum, & repromiſſione ad Abraham: vt in cruce poſitus diceret. *Pater ignoſce eis, quod enim faciunt, neſciunt.* Vel certe quoniam Tharſis interpretatur contemplatio gaudij: veniens ad Ioppen propheta, quæ & ipſa ſpecioſam ſonat, ire feſtinat ad gaudium, & quietis beatitudine perfruens, totum ſe tradere theoriæ: melius eſſe arbitrans, pulchritudine, & varietate ſcientiæ perfrui, quam per occaſionem ſalutis gentium cæterarum perire populum, de quo Chriſtus in carne generandus ſit.

Exod. 32. g

Rom. 9. a

Phil. 1. c

Num. 22.

Gen. 4. c

2. Par. 9. e; 20. e; a tarſis

Pſal. 47. b

Eſaiæ 23. a

Pſalm 75.

Pſal. 103. e

Luc. 22. 23.

Ioan. 19. c

Rom. 11. c.

Luc. 23. e.

D

c ¶ *Et deſcendit in Ioppen, & inuenit nauem euntem in Tharſis, & dedit naulum eius, & deſcendit in eam, vt iret cum eis in Tharſis à facie domini.*] Ioppen portum eſſe Iudææ, & in Regnorum, & Paralipomenon libris legimus: Ad quem Hiram quoq; rex Tyri ligna de Libano ratibus transferebat quæ Hieruſalem terreno itinere peruehcrentur. Hic locus eſt in quo vſque hodie ſaxa monſtrantur in littore: in quibus Andromeda religata, Perſei quondam ſit liberata præſidio. Scit eruditus lector hiſtoriam: ſed & iuxta regionis naturam de montanis & arduis ad Ioppen, & campeſtria veniens propheta, recte dicitur deſcendiſſe, & inueniſſe nauem funem ſoluentem è littore, & ingredientem mare: deditq; naulum eius, ſiue mercedē nauis: id eſt ſubuectionis eius, iuxta Hebraicum, ſiue τὸ ναῦλον αὐτοῦ, id eſt, naulum ſuum, vt Sept. tranſtulerunt. Et deſcendit in eam, vt proprie connectitur in Hebraico, ירד enim deſcendit dicitur, vt fugitiuus ſollicite latebras quæreret. Vel aſcendit, vt ſcriptum eſt in editione Vulgata, vt quocumq; nauis pergeret, perueniret, euaſiſſe ſe putans, ſi Iudęam relinqueret. Sed & dominus noſter in extremo Iudææ littore (quod quia in Iudæa erat, appellabatur pulcherrimum) non vult tollere panem filiorum, & dare eum canibus. Sed quia venerat ad oues perditas domus Iſrael, dat vectoribus pretium, vt qui primum ſuum ſaluare vult populum, ſaluet accolas maris, & inter turbines ac tempeſtates, id eſt paſſionem ſuam, crucisq; conuicia ſubmerſus in inferno, ſaluet eos quos quaſi in naui dormiens, negligebat. Prudens rogandus eſt lector, ne eundem velit ordinem tropologiæ quem & hiſtoriæ quærere. Nam & Apoſtolus, Agar & Saram ad duo teſtamenta refert, & tamen non omnia quæ in hiſtoria illa narrātur, tropologice interpretari poſſumus.

3. Reg. 5.

2. Para. 2. d

b iered

Matth. 15. b

Gal. 4. d

E poſſumus: Et ad Epheſios de Adam & Eua diſputans, ait: *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem ſuam, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna.* Sacramentũ hoc magnũ eſt: *Ego. a. dico in Chriſto & in Eccleſia.* Nunquid totũ principium Geneſeos, & fabricam mundi, & hominum conditionem, ad Chriſtum, & ad Eccleſiam referre poſſumus, quia hoc teſtimonio ſic abuſus eſt Apoſtolus? Fac .n. hoc quod ſcriptum eſt: Ideo relinquet homo patrem ſuum, referamus ad Chriſtum: vt dicamus eum patrem in cœlis reliquiſſe Deum, vt gentium populus iungeretur Eccleſiæ, hoc quod ſequitur, matrem ſuam: quomodo poſſumus interpretari: niſi forte dicamus reliquiſſe eũ cœleſtem Hieruſalem, quæ eſt mater ſanctorũ, & cætera multo his difficiliora? Illud & quod ab eodem Apoſtolo ſcribitur: *Bibebant a. de ſpirituali conſequente eos petra: petra a. erat Chriſtus:* nequaquam nos artat, vt omnẽ Exodi librum referamus ad Chriſtum: Quid enim poſſumus dicere, quod hæc petra à Moyſe percuſſa ſit, non ſemel, ſed bis: quod aquæ fluxerint, & torrentes repleti ſint? Num vniuerſam loci huius hiſtoriam per hanc occaſionem cogemus ſub leges Allegoriæ? & non potius vnuſquiſque locus ſecundum hiſtoriæ diuerſitatem, diuerſam recipiet intelligentiam

F ſpiritualem? Igitur ſicut hæc teſtimonia ſuas interpretationes habent, & nec præcedentia, nec conſequentia eandem deſiderant allegoriam: Sic & Ionas propheta, non abſque periculo interpretantis, totus referri ad dominum poterit. Nec ex eo quod in Euangelio dicitur: *Generatio peſſima & adultera, ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ: Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus: ſic erit filius hominis in corde terræ, tribus diebus & tribus noctibus:* reliqua etiam quæ in propheta digeſta ſunt, eodem ordine referuntur ad Chriſtum. Certe vbicunque abſque diſcrimine hoc fieri poteſt, nos quoque facere nitemur.

Ephe. 5. d

Gal. 4. d

1. Cor. 10. a

Exod. 17. b

Matt. 12. e

a ¶ *Dominus a. miſit ventum magnum, &c.*] Poteſt fuga prophetæ & ad hominis referri in communi perſonam: qui Dei præcepta contemnens, receſſit à facie eius, & ſe mundo tradidit: vbi poſtea malorum tempeſtate, & totius mundi contra ſe ſæuiente naufragio, compulſus eſt ſentire Deũ, & reuerti ad eum quem fugerat. Vnde intelligimus etiam ea quæ ſibi homines æſtimant ſalutaria, Deo nolente verti in perniciem, & non ſolum non prodeſſe auxilium, his quibus præbetur, ſed & ipſos qui præbent, pariter conteri. Sicut legimus victam ab Aſſyriis Ægyptum, quia opitulabatur Iſraeli contra domini voluntatem. Periclitatur nauis, quæ periclitantem ſuſceperat, vento maria concitantur, in tranquillitate tempeſtas oritur: nihil Deo aduerſante ſecurum eſt.

b] *Et timuerunt nautæ, & clamauerunt viri ad Deum ſuum, & miſerunt, &c.*] Arbitrantur nauem ſolito onere prægrauari, & non intelligunt totum pondus eſſe fugitiui prophetæ. Timent nautæ: clamat vnuſquiſque ad Deum ſuum: ignorantes veritatem, non ignorant prouidentiam, & ſub errore religionis ſciunt aliquid eſſe venerandum: proiiciunt onera in mare, vt magnitudinem fluctuum claſſis leuior tranſiliret. At cõtra Iſrael nec bonis nec malis intelligit Deum, & plangente Chriſto populum, ſiccos oculos habet.

c ¶ *Et Ionas deſcendit ad interiora nauis, & dormiebat ſopore graui.*] Quantum ad hiſtoriam pertinet prophetæ mens

HEB.

iret cũ eis in Tharſis à facie domini. a Dominus a. miſit ventũ magnũ in mare, & facta eſt tempeſtas magna in mari, & nauis periclitabatur cõteri. b Et timuerũt nautæ, & clamarunt viri ad Deũ ſuũ, & miſerunt vaſa quæ erãt in naui in mare, vt alleuaretur ab eis. c Et Ionas deſcẽdit ad interiora nauis, & dormiebat ſopore graui. d Et acceſſit ad eũ gubernator, & dixit ei: quid tu ſopore deprimeris? Surge, inuoca Deum tuũ, ſi forte recogitet Deus de nobis, & non pereã. e Et dixit vir ad collegã ſuũ: Venite, & mittamus ſortes, & ſciamus, quare hoc malũ ſit nobis: & miſerunt ſortes, & cecidit ſors ſuper Ionam.

a Et

SEPT.

garet cum eis in Tharſis à facie domini. Et dominus ſuſcitauit ſpiritum magnum in mare, & facta eſt tempeſtas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri. Et timuerunt qui nauigabant, & clamauerunt vnuſquiſque ad Deum ſuum, & iactum fecerunt vaſorum nauis in mare, vt alleuiaretur nauis. Ionas autem deſcendit in ventrem nauis, & dormiebat & ſtertebat. Et acceſſit ad eum proreta, & dixit ei: quid tu ſtertis? Surge, inuoca Deum tuum, ſi quomodo ſaluos faciat nos Deus, & non pereamus. Et dixit vnuſquiſque ad proximum ſuum: Venite mittamus ſortes, & cognoſcamus cuius gratia malitia hæc eſt ſuper nos: & miſerunt ſortes: & ceci-

ſecura deſcribitur: non tempeſtate, non periculis conturbatur, eundem & in tranquillo & imminente naufragio animum gerens. Denique alij clamant ad deos ſuos, vaſa proiiciunt, nititur vnuſquiſque quod poteſt: Iſte tam quietus eſt & ſecurus, animique tranquilli, vt ad nauis interiora deſcendens, ſomno placido perfruatur. Sed & hoc dici poteſt: Conſcius erat fugæ, & peccati quo domini præcepta neglexerat, & tempeſtatẽ ignorantibus cæteris, contra ſe ſæuire cernebat: ideo deſcendit ad interiora nauis, & triſtis abſconditur: ne quaſi Dei vindices fluctus aduerſum ſe ſe videret intumeſcere. Quod n. dormit, non ſecuritatis eſt, ſed mœroris: Nam & Apoſtolos legimus in domini paſſione præ triſtitiæ magnitudine ſomno fuiſſe depreſſos. Sin autem interpretamur in typo: ſomnus prophetæ & grauiſſimus ſopor, hominem ſignificat terroris ſopore torpentem: cui non ſuffecerat fugiſſe à facie Dei, niſi quadam vecordia mens illius obruta ignoraret iracundiam Dei, & quaſi ſecurus dormiret, & profondiſſimum ſomnum raucus nare ſonaret. G

Matt. 26. d

d ¶ *Et acceſſit ad eum gubernator, & dixit ei: quid tu ſopore deprimeris, &c.*] Naturale eſt vnumquemque in ſuo periculo de alio plus ſperare: Vnde gubernator, ſiue proreta, qui vectores timidos debuerat conſolari, cernens diſcriminis magnitudinem, excitat dormientem, & arguit improuidæ ſecuritatis: commonetque, vt ipſe quoque pro virili portione deprecetur Deum ſuum: vt cuius erat commune periculum, communis eſſet oratio. Porro iuxta tropologiam, plures ſunt, qui cum Iona nauigantes, & habentes proprios Deos, ad contemplationem gaudij ire feſtinant: Sed poſtquam Ionas fuerit ſorte deprehenſus, & morte illius mundi ſedata tempeſtas, marique tranquillitas reddita: tunc vnus adorabitur Deus, & immolabuntur victimæ ſpirituales: quas vtique iuxta litteram in medijs fluctibus non habebant. H

e ¶ *Et dixit vir ad collegam ſuum, Venite, & mittamus ſortes, & ſciamus, quare hoc malum ſit nobis, & miſerunt ſortes, & cecidit ſors ſuper Ionam.*] Nouerant naturam maris, & tanto tẽpore nauigantes, ſciebant tempeſtatum ventorumque rationes, & vtique ſi ſolitos, & quos aliquando experti fuerant, fluctus vidiſſent conſurgere, nunquam ſorte auctorem naufragij quærerent, & per rem incertam, certum cuperent euitare diſcrimen. Nec ſtatim debemus ſub hoc exemplo ſortibus credere, vel illud de actibus Apoſtolorum huic teſtimonio copulare, vbi ſorte in Apoſtolatum Matthias eligitur: Act. 1. d
cum priuilegia ſingulorum non poſſint legem facere communem. Sicut enim in condemnatione Balaam aſina loquitur, & Pharao, & Nabuchodonoſor in iudicium ſui, ſomnijs futura cognoſcunt, & tamen Deum non intelligunt reuelantem. Caiphas quoque prophetat ignorans, quod expediret vnum perire pro cunctis. Ita & hic fugitiuus ſorte deprehenditur, non viribus ſortium, & maxime ſortibus ethnicorum, ſed voluntate eius, qui ſortes regebat incertas. Quod a. dicitur. *Et cognoſcamus propter quem malitia hæc eſt ſuper nos,* hic malitiam pro afflictione, & calamitate accipere debemus, ſecundum illud. *Sufficit diei malitia ſua.* Et in Amos propheta. *Si eſt malitia in ciuitate, quam dominus non fecerit.* Et in Eſaia. *Ego dominus qui facio pacem & creo mala.* In alio vero loco, malitia contraria virtuti intelligitur, iuxta quod in hoc codẽ propheta ſupra legimus. *Aſcendit clamor malitiæ eius ad me.*

Num. 22.
Gen. 41.
Dan. 2.

Ioan. 11.

Matt. 6. d
Amos 3. b
Eſaia 45. b

Sup eod. a
Ver. 7.

a ¶ Et

A a ¶ *Et dixerunt ad eum, &c.*] Quem ſors indicauerat cogunt voce propria confiteri, cur tanta tempeſtas ſit, vel quare cõtra eos Dei ira deſæuiat: Indica, inquiunt, nobis, cuius cauſa malum iſtud ſit ſuper nos: quid operis agas, de qua terra, de quo populo proficiſcatis: quo abire feſtines. Et notanda breuitas quã admirari in Virgilio ſolebamus. *Iuuenes, quæ cauſa ſubegit: ignotas tentare vias, quo tenditis, inquit: Qui genus, vnde domo, pacem ne huc fertis an arma?* Interrogatur perſona, regio, iter, ciuitas: vt ex his cognoſcatur & cauſa diſcriminis.

b ¶ *Et dixit ad eos: Hebræus ego ſum, &c.* Non dixit Iudæus ego ſum: quod ſciſſura decem tribuum à duabus, populo nomen impoſuit: ſed Hebræus ſum: hoc eſt, περάτης transitor: ſicut & Abraham, qui dicere poterat:
עברי
Pſalm. 38. c *Aduena ſum ego, & peregrinus, ſicut omnes patres mei*: de quo in
Ibid 104. b alio pſalmo ſcribitur: *Transierunt de gente in gentem, & de re-*
Exod 3. a *gno ad populum alterum.* Moyſes, tranſeam, inquit, & videbo viſionem hanc magnam. *Et dominum Deum cœli ego timeo*: Non deos, quos inuocatis, & qui ſaluare non poſſunt. ſed Deum cœli, qui mare fecit & aridam. Mare in quo fugio: aridam de qua fugio. Et eleganter ad diſtinctionem maris: non terra, ſed arida nuncupat. Et in breui vniuerſitatis factor oſtenditur,
B qui & cœli dominus eſt, & terræ, & maris. Quæritur a. quo modo vere dicere comprobetur: Dominum Deum cœli ego timeo, cum eius præcepta non faciat. Niſi fortè reſpondeamus, quod & peccatores timeant Deum ſeruorumque ſit non diligere, ſed timere: quamquam in hoc loco timor pro cultu poſſit intelligi: iuxta ſenſum eorum qui audiebant, & adhuc ignorabant Deum.

HEB.

a Et dixerunt ad eũ: indica nobis cuius cauſa malum iſtud ſit nobis; quod eſt opus tuum? quæ terra tua? & quo vadis, vel ex quo populo es tu? b Et dixit ad eos: Hebræus ego ſum, & dominum Deum cœli ego timeo, qui fecit mare & aridam. c Et timuerũt viri timore magno, & dixerũt ad eum: quid hoc feciſti? Cognouerunt enim viri quod à facie domini fugeret, quia indicauerat eis. d Et dixerunt ad eum: quid faciemus tibi, & ceſſabit mare à nobis? quia mare ibat, & intumeſcebat. e Et dixit ad eos: tollite me, & mittite me in mare, & ceſſabit mare à vobis: ſcio .n. ego quia propter me tẽpeſtas hæc grandis eſt ſuper vos. f Et remigabant viri, vt reuerterentur ad aridam, & non valebant, quia mare ibat, & intumeſcebat ſuper eos. a Et

SEPT.

cecidit ſors ſuper Ionam Et dixerunt ad eum: annuncia nobis, propter quem hæc malitia eſt in nobis: quod eſt opus tuum? & vnde venis, & quo vadis? & ex qua regione es tu? Et dixit ad eos: ſeruus domini ego ſum, & Deum cœli ego colo, qui fecit mare & aridam. Et timuerunt viri timore magno, & dixerunt ad eum: quid hoc feciſti? Cognouerunt enim viri quod à facie domini fugeret, eo quod indicaſſet eis. Et dixerunt ad eum: quid tibi faciemus, & quieſcet mare à nobis quia mare ibat, & ſuſcitabat magis fluctus. Et dixit Ionas ad eos: tollite me, & mittite me in mare, & quieſcet mare à vobis: ego enim noui quod propter me fluctus magni contra vos ſunt. Et conabantur viri, vt reuerterentur ad terram, & non poterant, quia mare ibat, & inſurgebat magis contra eos.

c ¶ *Et timuerunt viri timore magno, &c.*] Hiſtoriæ ordo præpoſterus eſt: quia enim poterat dici, nulla cauſa timoris fuit, ex eo quod eis confeſſus eſt, dicens. *Hebræus ego ſum, & dominum Deum cœli ego timeo, qui fecit mare & aridam*: Statim ſubnectitur, quod idcirco timuerunt, quia eis indicauerat ſe domini fugere conſpectum, & eius non feciſſe præcepta. Denique cauſantur, & dicunt: quid hoc feciſti? id eſt, ſi times Deum, cur fugis? Si tantæ potentiæ prædicas quem colis, quomodo te putas eum poſſe euadere? Timent a. timore magno, quod intelligunt ſanctum & ſanctæ genus virum: de Ioppe quippe ſoluentes funem, Hebrææ gentis nouerant priuilegium, & tamen fugitiuum celare non poſſunt. Magnus eſt qui fugit, ſed maior ille qui quærit non audent tradere, celare non poſſunt. Reprehendunt culpam: timorem confitentur, rogant vt ipſe remedio ſit, qui auctor peccati fuerat. Vel certe quod dicunt, quid hoc feciſti? non increpant, ſed interrogant, volentes cauſam fugæ noſſe: ſerui à domino, filij à patre, hominis à Deo. Quod eſt, inquiunt, tantum myſterium, vt terra deſeratur: expetantur maria, relinquatur patria, loca appetantur aliena.

d ¶ *Et dixerunt ad eum, quid faciemus, &c.*] Propter te dicit ventos, fluctus, mare, gurgites concitatos, expoſuiſti cauſam morbi, indica ſanitatis. Ex eo quod contra nos ſurgit mare, intelligimus iram eſſe ſusceptionis tuæ. Si culpa eſt quod ſuſcepimus, quid facere poſſumus, ne dominus iraſcatur, quid faciemus tibi? hoc eſt, interficiemus te? ſed cultorem domini ſeruabimus? ſed Deum fugis, noſtrum eſt præbere manus, quid fieri iubeas tuum eſt imperare, quo facto, quieſcat mare, quod nũc creatoris iram ſuo tumore teſtatur. Statimque hiſtoricus cauſam iungit iſtiuſmodi quæſtionis: mare, dicens ibat & intumeſcebat: ibat vt iuſſum fuerat, ibat in vindictam domini ſui, ibat perſequens fugitiuum prophetam. Intumeſcebat a. per ſingula momenta temporum & quaſi nautis morantibus, in fluctus maiores ſuſcitabatur: vt oſtenderet vltionem creatoris ſe differre non poſſe. C

e ¶ *Et dixit ad eos: tollite me, &c.*] Contra me tempeſtas detonat: me quærit, naufragium vobis minatur, vt me præhendat: me præhendit, vt mea morte viuatis. Scio, inquit, quapropter me tempeſtas hæc grandis eſt. Non ignoro in meam pœnam elementa turbari, mundi eſſe cõfuſionem, mihi iraſci, in vos ſæuire naufragium: fluctus ipſi imperant vobis, vt me mittatis in mare. Si ego ſenſero tẽpeſtatem, vos recupabitis tranquillitatem. Et animaduertenda pariter fugitiui noſtri magnanimitas: non tergiuerſatus, non diſſimulat, non negat. ſed qui confeſſus fuerat de fuga, pœnam libenter aſſumit: ſe cupiens perire, ne pp ſe & cæteri pereant: & ad peccatum fugæ, alienæ quoque delictum addatur necis. Hoc quantum ad hiſtoriam: cæterum nõ ignoramus D
flantes ventos, quibus in Euangelio, vt quieſcerent, dominus imperauit, & periclitantem nauiculam, in qua dormiebat Io- Matt 8. c
nas, & intumeſcens mare, quod increpatur: tace & obtumeſce, referri ad dominum Saluatorem, & periclitantem Eccleſiam, vel Apoſtolos ſuſcitantem: qui eum deſerentes in paſſione quodammodo in fluctus præcipitabant. Iſte Ionas dicit: ſcio quia pp me tempeſtas grandis eſt ſuper vos: quia me vident venti vobiſcum ire in Tharſis. hoc eſt ad contemplationem lætitiæ nauigare: vt vos mecum perducam ad gaudium. Vt vbi ego ſum &
pater, ibi & vos ſitis. Idcirco ſæuiunt: idcirco mundus, qui Ioan. 14. a
in maligno poſitus eſt, fremit: ideo elementa turbantur: me cupit deuorare mors, vt vos pariter occidat: & non intelligit, quia velut in hamo eſcã capit, vt mea morte moriatur. *Tollite me, & mittite in mare.* Non eſt enim noſtrum mortem arripere: ſed illatam ab alijs libenter excipere: Vnde & in perſecutionibus nõ licet propria perire manu, abſq; eo vbi caſtitas periclitatur: ſed percutienti colla ſubmittere. Sic, inquit, placate ventos: ſic in maria libamina fundite, tempeſtas, quę propter me ſæuit contra vos, me moriente ſedabitur.

f ¶ *Et remigabant, &c.*] Protulerat propheta contra ſe ſummium, ſed illi cultorẽ audientes Dei, manus inijcere nõ audebant, ppea nitebantur reuerti ad aridam, & effugere diſcrimẽ ne ſanguinẽ funderent, magis volentes perire quam perdere. O rerum quanta mutatio, populus, qui ſeruierat Deo, dicit, crucifige, crucifige talem. Iſtis imperatur vt occidant, mare furit, tẽpeſtas iubet, & proprium periculum negligentes, de
aliena ſalute ſolliciti ſunt. Quamobrem & LXX. παρεβιάζοντο, Luc. 23. d
inquiunt, id eſt, vim cupiebant facere, & naturam rerum vincere, ne violarent prophetam Dei. Quod a. dicit, remigabant viri, vt reuerterentur ad aridam, putabant abſque ſacramento eius quod paſſurus erat, poſſe nauem de periculo liberari, cum Ionæ ſubmerſio, nauis fuerat reuelatio.

a ¶ Et

H E B.

a Et clamauerunt ad dominũ, & dixerunt: quæſumus domine, ne pereamᵘ in anima viri iſtius, & ne des ſuper nos ſanguinẽ innocentẽ: quia tu domine ſicut voluiſti, fẽ, ciſti. b Et tulerunt Ionam, & miſerunt in mare, & ſtetit mare à feruore ſuo.

S E P T.

Et clamauerunt ad dominum, & dixerunt: nequaquam domine, ne pereamus propter animam viri huius, & non des ſuper nos ſanguinem iuſtum: tu enim domine ſicut voluiſti, feciſti. Et tulerunt Ionam, & miſerunt in mare, & ſtetit mare à commotione ſua.

c Et timuerunt viri timore magno dominum, & immolauerunt hoſtias domino, & vouerũt vota.

C A P V T II.

H E B.

ET præparauit dominus piſcẽ grandem, vt deglutiret Ionam. c Et erat Ionas in ventre piſcis tribus diebus & tribus noctibus.

C A P V T. II.

S E P T.

ET præcepit dominus ceto magno, & deuorauit Ionam. Et erat Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus.

f Et orauit Ionas ad dominum Deum ſuum de ventre

E a ¶ *Et clamauerunt ad dominum, & dixerunt, quæſumus, &c.*] Grandis vectorum fides, periclitantur ipſi & pro alterius anima deprecantur: ſciunt enim peiorem mortem peccati eſſe, quam vitæ: *Et ne des*, inquiunt, *ſuper nos ſanguinem innocentem*. Conteſtantur dominum, vt quodcuoque facturi ſunt, non ſibi reputetur, & quodammodo dicunt: nolumus interficere prophetam tuum: ſed iram tuam & ipſe confeſſus eſt, & tempeſtas loquitur: quia tu domine ſicut voluiſti, feciſti: voluntas tua expletur per noſtras manus. Nonne nobis videtur nautarum vox, Pilati eſſe confeſſio? qui lauat manus ſuas, &
Matt. 27 e dicit: *Mundus ſum ego à ſanguine viri huius*. Nolunt Chriſtum perire gentes, innocentem ſanguinem proteſtantur. Et Iudæi dicunt: Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros: Et ideo ſi leuauerint manus, non exaudientur: quia plenæ ſunt ſanguine. Quia tu domine ſicut voluiſti, feciſti: Quod nos ſuſcepimus, quod turbo cõſurgit, quod venti ſæuiunt, quod mare ſuſcitatur in fluctus, quod proditur ſorte fugitiuus, quod indicat quid fieri debeat: tuæ eſt domine voluntatis: tu enim ſicut voluiſti, feciſti: Vnde & Saluator dicit in pſalmo: *Domine vt facerem voluntatem tuam*
Pſalm: 36. b *volui.*
F b ¶ *Et tulerunt Ionam, & miſerunt in mare, & ſtetit mare à feruore ſuo.* Non dixit arripuerunt, non ait inuaſerunt, ſed tulerunt, quaſi cum obſequio & honore portantes: miſerunt in mare, non repugnantem, ſed prębentem manus ipſorum voluntati. *Et ſtetit mare*, quia inuenerat quem quærebat: Velut ſi quis perſequatur fugitiuum, & concito pergat gradu, poſtquam fuerit conſecutus, deſiſtit currere, & ſtat ac tenet quẽ apprehenderit: Ita & mare quod abſente Iona iraſcebatur, in viſceribus ſuis deſideratum tenens, gaudet & confouet, & ex gaudio tranquillitas redit. Si conſideremus ante paſſionem Chriſti, errores mundi, & diuerſorum dogmatum flatus contrarios, & nauiculam totumque humanum genus: id eſt, creaturam domini periclitantem, & poſt paſſionem eius tranquillitatem fidei, & orbis pacem, & ſecura omnia, & conuerſionem ad Deum, videbimus quo modo poſt præcipitationem Ionæ ſteterit mare à feruore ſuo.

c ¶ *Et timuerunt viri timore magno, &c.*] Ante domini paſſionem timentes clamauerunt ad deos ſuos, poſt paſſionem eius dominum timent, id eſt, venerantur & colunt, & non timent ſimpliciter, vt in principio legimus, ſed timore magno, iuxta illud quod dicitur. *Ex tota anima, & ex toto corde,*
Deut. 6. a *& ex tota mente tua. Et immolauerunt hoſtias*, quas certe iuxta litteram in medijs fluctibus non habebant, ſed quia *ſacrificium Deo ſpiritus contribulatus eſt*. Et in alio loco dicitur: *Im-*
Pſalm 50. d *mola Deo ſacrificium laudis, & redde Altiſſimo vota tua.* Et rurſum: *Reddemus tibi vitulos labiorum noſtrorum*. Idcirco in
Ibid 49 d mari immolant hoſtias, & alias ſponte pmittunt, vota facientes,
Oſee 14. b ſe nunquã ab eo quẽ colere cœperãt receſſuros, timuerũt n. timore magno. Qui ex tranquillitate maris & tempeſtatis fuga, vera prophetæ verba cernebant. Ionas in mari fugitiuus, naufragus, mortuus, ſaluat nauiculam fluctuantem, ſaluat ethnicos in diuerſas prius ſententias mundi errore iactatos. Et Oſee, Amos, Eſaias, Ioel, qui eodem tempore prophetabant, populum in Iudæa nequeunt emendare. Ex quo oſtenditur ſedari non poſſe naufragium, niſi morte fugitiui.

C A P V T II.

ET præparauit Dominus piſcem grandem, &c.] Morti & inferno præcepit Dominus vt prophetam ſuſciperet. Quæ auidis faucibus prędam putans, quantum in deuoratione lætata eſt, tantũ luxit in vomitu. Tuncque cõ- G
pletum eſt illud quod legimus in Oſee: *Ero mors tua o mors,* Oſee 13. d
ero morſus tuus inferne. In Hebraico a. piſcem grandem legimus, pro quo Septuaginta interpretes, & Dominus in Euangelio cetum vocant, rem ipſam breuius explicantes. In He- Matt 12. e
braico.n. dicitur: ᵃ גדול דג quod interpretatur, piſcis grandis: a dag gadol
haud dubium quin cetum ſignificet. Et animaduertendum, quod vbi putabatur interitus, ibi cuſtodia ſit. Porro quod ait: præparauerit: Vel ab initio cum conderet: de quo & in pſalmo
ſcribitur: *Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei*: Vel certe Pſalm 103 d
iuxta nauem fecit venire: vt pręcipitem Ionam in ſuos reciperet ſinus, & pro morte præberet habitaculum: vt qui in nauí iratum ſenſerat Deum, propitium in morte ſentiret.

c ¶ *Et erat Ionas in ventre piſcis tribus diebus & tribus noctibus.*] Matt. 12. e
Huius loci myſterium in Euangelio Dominus exponit, & ſuperfluum eſt, vel id ipſum vel aliud dicere. Hoc ſolum quærimus, quo modo tres dies & tres noctes fuerit in corde terræ. Quidam παρασκευὴν, quando ſole fugiente, ab hora ſexta vſque ad horam nonam nox ſucceſſit diei, in duas dies & noctes diuidunt, & apponentes ſabbatum, tres dies & tres noctes æſtimant ſupputandas: nos vero
ἀπὸ τοῦ μέρους τὸ ὅλον totum intelligamus à parte: vt ex eo quod in παρα- H
σκευῇ mortuus eſt, vnam diẽ ſuppotemus & noctem, & ſabbati alteram, tertiam vero noctem, quæ diei dominicæ mancipatur, referamus ad exordium diei alterius: nam & in Geneſi Gen 1.
nox non præcedentis diei eſt, ſed ſequentis: id eſt, principium futuri, non finis præteriti. Hoc vt intelligi poſſit, dicam ſimplicius. Finge aliquem hora nona egreſſum eſſe de manſione, & alterius diei hora tertia ad manſionem alteram perueniſſe: ſi dixero bidui eum feciſſe iter, non ſtatim reprehendar mendacij: quia ille qui ambulauit, non omnes horas vtriuſque diei, ſed quandam partem in itinere conſumpſerit. Certe mihi hæc videtur interpretatio: Si quis a. iſtam non recipit, & meliori ſenſu poteſt loci huius exponere ſacramentum, illius magis ſequenda eſt ſententia.

f ¶ *Et orauit Ionas ad dominum Deum ſuum de ventre piſcis, & dixit.*] Si Ionas refertur ad dominum, & ex eo quod tribus diebus ac noctibus in vtero ceti fuit, paſſionem indicat Saluatoris, debet & oratio illius typus eſſe orationis dominicæ. Nec ignoro quoſdam fore quibus incredibile videatur, tribus diebus ac noctibus, in vtero ceti, in quo naufragia digerebantur, hominem potuiſſe ſeruari. Qui vtique aut fideles erunt, aut infideles: ſi fideles, multo credere maiora cogentur. Quo modo tres pueri miſſi in caminum æſtuantis incendij in tantum illæſi fuerint, vt ne veſtimenta quidem eorum odor ignis attigerit. Quo modo receſſerit Dan. 3. e
mare, & ad inſtar murorum hinc inde rigidum ſteterit:
vt præberet viam populo tranſeunti. Quo modo hu- Exod 14 e
mana ratione, aucta fame leonum rabies prædam ſuam
timens aſpexerit, nec tetigerit, & multa huiuſcemodi. Dan. 14.
Sin autem infideles erunt, legant quindecim libros Naſonis metamorphoſeos, & omnem Græcam, Latinamque hiſtoriam: ibique cernent vel Daphnen in laurum, vel Phaetontis ſorores in populos arbores fuiſſe conuerſas. quo modo Iupiter eorum ſublimiſſimus Deus, ſit mutatus in cygnum, in auro fluxerit. in tauro rapuerit, & cętera, in quibus ipſa turpitudo fabularum diuinitatis denegat ſanctitatem: Illis credunt, & dicunt Deo cuncta poſſibilia. Et cum turpibus credant, potentiaque Dei vniuerſa defendant, eandem virtutem non tribuunt & honeſtis.

A Quod ergo ſcriptum eſt, *Et orauit Ionas ad dominum Deum ſuum de vtero piſcis*, & dixit, intelligimus eum poſtquam in vtero ceti ſoſpitem eſſe ſe ſenſerit, nõ deſperaſſe de domini miſericordia, & totum ad obſecrationem eſſe conuerſum.
Pſal. 90. a Deus .n. qui dixerat de iuſto. *Cum ipſo ſum in tribulatione.* Et: *Cum inuocauerit me, dicam, adſum*, affuit ei, & dicere po-
Ibi 4 a teſt qui exauditus eſt. *In tribulatione dilataſti mihi.*

a ¶ *Clamaui in tribulatione mea ad dominum, &c.*] Septuaginta ſimiliter: hoc tantummodo commutato: de ventre inferi clamoris mei audiſti vocem meã. Nõ dixit clamo, ſed clamaui: nec de futuro precatur, ſed de pterito gratias agit: indicans nobis, quod ex eo tẽpore quo præcipitatus in mare vidiſſet cetum, & tantam corporis molẽ, & immanes rictus aperto ſe ore ſorbere, domini recordatus ſit & clamauerit: vel aquis cedentib. & clamore inueniente locum: vel toto cordis affectu: ſecundũ illud quod
Rom. 8. c Apoſtolus dicit: *Clamantes in cordibus veſtris, abba pater*: & cla-
Exod 14. d mauerit ei qui ſolus nouit corda hominũ, & loquitur ad Moyſen: *Quid clamas ad me?* cũ
Pſal. 119. vnque nihil ante hanc vocem clamaſſe Moyſen ſcriptura commemoret: Hoc eſt illud quod & in primo graduum pſalmo legimus: *Ad dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me.* Ventrem autem inferi, aluum ceti intelligamus, quæ tantæ fuit magnitudinis, vt inſtar obtineret inferni.
B Sed melius ad perſonam Chriſti referri poteſt, qui ſub no-
Ibi 15. c mine Dauid cantat in pſalmo: *Non derelinques animam meam in inferno: nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem.* Qui fuit
Act 2. e in inferno viuens, *inter mortuos liber.*

b ¶ *Et proieciſti me in profundum in corde maris, & flumen circũdedit me*] Quantum ad perſonam Ionæ non eſt difficilis interpretatio: quod ceti clauſus aluo in profundiſſimo & in medio maris fuerit, fluminibuſque vallatus ſit. Quantum ad dominum Saluatorem ſexageſimi octaui pſalmi ſumamus exemplum, in quo loquitur: Infixus ſum in limo pro-
Pſal. 18 f fundi, & non eſt ſubſtantia. *Veni in profundum maris, & tempeſtas demerſit me*, de quo & in alio pſalmo dicitur: *Tu autem abieciſti, & deſpexiſti: diſtuliſti Chriſtum tuum, ſubuertiſti teſtamentum ſerui tui, contaminaſti in terra ſanctuarium eius, deſtruxiſti*
Pſal. 57. a *omnes macerias eius*, & reliqua. Ad comparationem enim
Math. 12. c cœleſtis beatitudinis, & eius loci, de quo ſcriptum eſt. In pace ſancta locus eius, omnis terrena habitatio plena eſt fluctibus, plena tempeſtatibus. Porro per cor maris ſignificatur infernus, pro quo in euangelio legimus. *In corde terræ.* Quo modo a. cor animalis in medio eſt, ita & infernus in medio terræ eſſe perhibetur. Vel certe iuxta ἀνα-
Heb 4. d γωγὴν, *in corde maris*, id eſt, in medijs tentationibus eſſe ſe
25 καὶ τα memorat. Et tamen cum inter amaras aquas fuerit, & tentatus ſit iuxta omnia abſque peccato: non ſenſit amaras aquas, ſed flumine circundatus eſt, de quo & in alio loco legimus. *Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei*, alijs bibenti-
Pſal 45. c bus ſalſos fluctus, ego in medijs tentationibus dulciſſima fluẽta ſorbebam. Nec impium tibi eſſe videatur, ſi nunc dominus dicat. *Proieciſti me in profundum*, qui loquitur in pſal-
Ibi 68. f
Zach. 13. c mo. *Quoniam quem tu percuſſiſti, ipſi perſecuti ſunt.* Secundum illud quod ex perſona patris in Zacharia ponitur. *Percutiam paſtorem, & oues diſpergentur.*

c ¶ *Omnes gurgites tui, & fluctus tui ſuper me tranſierunt.*] Quod ſuper Ionam tumentes maris fluctus tranſierint, & detonuerit ſæua tempeſtas, nulli dubium eſt. Quærimus autem quo modo omnes eleuationes, & gurgites & fluctus Dei ſuper
Iob. 7. a Saluatorem tranſierint. *Tentatio eſt vita hominum ſuper ter-*
κατ *ram*, ſiue vt in Hebraico habetur, militia, quia hic militamus, vt alibi coronemur. Nulluſque eſt hominum qui cũctas ſuſtinere queat tentationes, abſque eo qui tentatus

ventre piſcis, & dixit: a Clamaui de tribulatione mea ad dominum, & exaudiuit me: de ventre inferi clamaui, & exaudiſti vocem meam.

HEB.

b Et proieciſti me in profundum in corde maris & flumen circum dedit me. c Omnes gurgites tui, & fluctus tui ſuper me trãſierunt. d Et ego dixi, abiectus ſum à cõſpectu oculorum tuorũ. e Veruntamẽ rurſum videbo templum ſanctum tuum. f Circum dederunt me aquæ vſque ad animam meã: abyſſus vallauit me.

SEPT.

Proieciſti me in profundum cordis maris, & flumina me circumdederunt. Omnes eleuationes tuæ, & fluctus tui ſuper me tranſierunt. Ego dixi, abiectus ſum ex oculis tuis Putas me addam, vt videam templum ſanctum tuum? Circumfuſa eſt mihi aqua vſque ad animam meam: abyſſus vallauit me nouiſſimum.

eſt in omnibus iuxta noſtram ſimilitudinem, ſine peccato. C
Vnde & ad Corinthios dicitur. *Tentatio vos non apprehendat. niſi humana. Fidelis a. Deus, qui non dimittet vos tentari ſu-* Hebr. 4. d
pra id quod poteſtis, ſed faciet cum tentatione & exitum, vt poſſitis 1. Cor. 10. c
ſuſtinere. Et quoniam omnes perſecutiones & vniuerſa quæ accidunt, abſq; Dei non ingruunt voluntate. Idcirco Dei gurgites dicũt & fluct⁹: qui non oppreſſerunt Ieſũ, ſed tranſierũt per eum, minantes tãtum naufragium, nõ inferẽtes. Vniuerſæ ergo perſecutiones, & turbines quib⁹ genus vexabatur humanũ, & cũctæ nauiculæ frangebantur, ſuper meum detonuere caput. Ego ſuſtinui tẽpeſtates, & fregi turbines ſæuientes: vt cæteri ſecurius nauigarent.

d ¶ *Et ego dixi, abiectus ſum à cõſpectu oculorũ tuorũ.* Anteq̃ clamarem de tribulatione mea & exaudires me; qui formã ſerui acceperã, fragilitatẽ quoq; illius imitans, dixi. Abiectus ſũ à conſpectu oculorũ tuorũ. Quando eram tecum, & tuo lumine *Intra-* perfruebar, & in te lumine ego eram lumen, non dicebã, abiectus ſum. Poſtquã veni in profundum maris, & hominis carne circundatus ſum: humanos imitor affectus & dico: abiectus ſum à conſpectu oculorũ tuorum: Hoc quaſi homo locutus ſum: cæterũ quaſi Deus, & is qui cum eſſem in forma tua, non ſum rapinam arbitratus æqualem me eſſe Philip. 2. a
tui; volens ad te euehere humanum genus: vt vbi ego ſum & tu, ibi ſint & omnes qui in me, & te crediderunt, dico. D

e ¶ *Veruntamen rurſum, &c.*] Hoc quod in Græco dicitur ἆρα, & habet Vulgata editio, putas, interpretari põt, igitur: vt ſit quaſi propoſitionis & aſſumptionis, confirmationiſq; ac ſyllogiſmi extrema cõcluſio: nõ ex ambigentis incerto, ſed ex fiducia cõprobantis: ꝓ quo nos interpretati ſumus: verumtñ rurſum videbo templum ſanctum tuum: ſecundũ illud ꝙ ex perſona eius in alio pſalmo dicitur: *Domine* Pſal. 25 b
dilexi decorẽ domus tuæ, & locum tabernaculi gloriæ tuæ. Et euã- Ioan. 17. a
gelicam lectionem in qua ſcriptum eſt: *Pater glorifica me apud te, ea gloria quam habui priuſquam mundus fieret.* Et reſpõdit de cœlo pater: *Et glorificaui & glorificabo.* Vel certe quia Ibid 12. e
legitur: *Pater in me, & ego in patre*: Sicut templum patris fi- Ibid 17. c
lius eſt: ita templum filij pater. Ipſe enim dicit: *Ego de pa-* Ibid. 16. f
tre exiui, & veni: *Et verbum erat apud Deũ, & Deus erat verbũ*: Aut vnus idemque Saluator, quaſi homo poſtulat, quaſi Deus pollicetur, & de ſua quam ſemper habuit poſſeſſione ſecurus eſt. Ex Ionæ vero perſona vel optantis, vel confidentis affectu, liquido intelligi poteſt, quod deſiderauerit in profundo maris poſitus videre templum domini, & ſpiritu prophetali alibi ſit, & alibi contempletur.

f ¶ *Circumdederunt me aqua vſque ad animã meã, abyſſus vallauit me.*] Aquæ iſtæ, quæ vicinæ ſunt abyſſis, quæ in terris voluuntur, & defluunt, quæ multum ſecum limi trahunt, non corpus, ſed animam nituntur occidere, amicæ quippe ſunt corporum, & eius voluptatibus cõfouentur: Vnde ſecundum illud quod ſupra diximus loquitur dominus in pſalmo: *Saluum me fac domine, quoniam intrauerunt aquæ vſ-* Pſal. 68. a a 3 d
que ad animam meam. Et in alio loco: *Torrentem pertranſiuit anima noſtra.* Et: *Ne vrgeat ſuper me puteus os ſuum*: neque con- Ibi 123. a
cludat infernus, non mihi deneget exitum: qui ſponte deſcendi, ſponte conſcendam, qui voluntarius captiuus veni, debeo liberare captiuos: vt impleatur illud: *Aſcendens in altum captiuam duxit captiuitatem*: eos enim qui ante Ibid. 67. d
captiui fuerant in morte, iſte cæpit ad vitam. Abyſſos autem pernicioſas quaſdam & peſſimas fortitudines accipere debemus: vel tormentis ſuppliciiſque deditas poteſtates: ad quas & in euangelio dæmones rogant ne ire cogantur: Vnde & tenebræ erant ſuper abyſſum. Interdum abyſſus Luc. 8. a
accipi-

E accipitur & pro ſacramentis ac profundiſſimis ſenſibus,
Geneſ. 1. a & iudicijs Dei: *Iudicia domine abyſſus multa*: Et *abyſſus abyſſum*
Pſal 35 b *inuocat, in voce cataractarum tuarum*.
& 41 b.

a ¶ *Pelagus operuit caput meum, ad extrema montiũ deſcendi, terræ vectes concluſerunt me in æternum.*] Quod Ionæ caput pelagus operuerit, & ad montium extrema deſcenderit, & venerit vſq; ad profunda terrarum, quibus quaſi vectibus & columnis Dei voluntate globus terræ ſuſtentatur, nulli dubium eſt: de qua & alibi
Pſal 74 a dicitur: *Ego cõfirmaui columnas eius*. De domino antê Saluatore iuxta vtramq; editionem videtur mihi ſic poſſe intelligi: quod principale & caput eius, id eſt anima quam cum corpore pro ſalute noſtra dignanter aſſumpſit, deſcenderit in ſciſſuras montiũ, qui fluctibus operiebantur, qui ſe à cœli ſubtraxerant libertate, quos abyſſus ambiebat: qui ſe à Dei ſciderant maieſtate, & poſtea etiam ad inferna penetraret: ad quæ loca quaſi in extremo limo peccatorum animæ trahebantur, dicente pſalmographo: *Introibunt in inferiora terræ, partes vulpium erũt*: Iſti
Pſal 62. c ſunt vectes terræ & quaſi quædã ſeræ extremi carceris ac ſuppliciorũ, nolentes ab inferis animas exire captiuas Vnde ſignificãter *ἀπ᾽ αἰῶνος* Lxx. *κάτοχοι αἰώνιοι*: tranſtulerunt, h. e. ſemper tenere cupientes, quos
F ſemel inuaſerant: Sed dominus noſter, de quo ſub perſona
Eſa. 45. a Cyri in Eſaia legimus: *Fores æneas conterã, & vectes ferreos confringam*. ad montium extrema deſcendit, & æternis concluſus eſt vectibus: vt omnes qui clauſi fuerant liberaret.

b ¶ *Et ſublenabis de corruptione vita mea, domine Deus meus.*] Proprie dixit ſubleuabis, vel aſcendet de corruptione vita mea: quia ad corruptionem, & ad inferna deſcenderat: hoc eſt, quod Apoſtoli interpretantur in quintodecimo
Act. 2. f pſalmo ex perſona domini prophetarum: *Quoniam non derelinques animam meam in inferno: nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem*: Quod Dauid ſcilicet & mortuus ſit & ſepultus, Saluatoris autem caro non viderit corruptionem. Alij vero interpretantur quod ad comparationem cœleſtis beatitudinis & verbi Dei, humanum corpus corruptio ſit quod ſeminatur in corruptione, & in centeſimo ſecundo pſalmo ex perſona iuſti ſignificetur; Qui ſanat omnes infirmitates tuas; qui redimit de interitu vitam tuam.
Rom 7 d Vnde & Apoſtolus dicit, *Miſer ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* Et appellatur corpus mortis, vel corpus humilitatis. Hoc illi ad occaſionem ſuæ ducunt hæreſæos; vt ſub perſona Chriſti mentiantur antichriſtum, eccleſias teneant, vt ventrem pinguiſſimum nutriant, & carnaliter viuentes, contra carnem diſputent. Nos autem ſcimus de incorrupta Virgine corpus aſſumptum, non corruptionem Chriſti fuiſſe, ſed templum.
1. Cor. 15. a Quod ſi in Apoſtoli ad Corinthios ſententiam trahimur; in qua corpus dicitur ſpirituale, ne contentioſi videamur, dicemus idipſum quidem corpus, & eandem carnem reſurgere, quæ ſepulta eſt, quæ in humo condita, ſed mutare eam gloriam, non mutare naturam.
Ibidem g *Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem* Quando dicitur, hoc, quodammodo duobus digitulis comprehenſum corpus, oſtenditur, hoc in quo naſcimur, hoc in quo morimur, hoc quod timent recipere qui puniendi ſunt, hoc quod virginitas expectat ad præmium, adulterium formidat ad pœnam. Super Iona autem ita intelligi poteſt, quod qui in ventre ceti iuxta naturam corporum corrũpi debuerat, & in cibos beſtiæ proficere, ac per venas artuſque diffundi, ſoſpes & integer manſerit. Porro quod ait;

HEB.

a Pelagus operuit caput meum: ad extrema montiũ deſcendi, terræ vectes cõcluſerunt me in æternum. b Et ſubleuabis de corruptione vitã meam, domine Deus meus. c Cum anguſtiaretur in me anima mea domini recordatus ſum. d Vt veniat ad te oratio mea ad templum ſanctum tuum.

SEPT.

Intrauit caput meum ad ſciſſuras montium: deſcendi in terram, cuius vectes ſunt retinacula ſempiterna. Et aſcendet de corruptione vita mea ad te domine Deus meus. Cum deficeret ex me anima mea, domini recordatus ſum.

HEB.

e Qui cuſtodiunt vanitates fruſtra, miſericordiam ſuam derelinquunt. f Ego autem in voce laudis, immolabo tibi: quæcumque noui reddam pro ſalute

SEPT.

Qui cuſtodiunt vana & mendacia, miſericordiam ſuam reliquerunt. Ego autem cum voce laudis, & confeſſionis immolabo tibi: quæcumq; noui reddam tibi

Domine Deus meus, blandientis affectus eſt: quod communem Deum omnium, beneficij magnitudine, ſuum & quaſi proprium ſenſerit Deum. G

c ¶ *Cũ anguſtiaretur in me anima mea, domini recordatus ſum.*] Cum, inquit nullum aliud ſperarem auxilium, recordatio domini mihi ſaluti fuit:
Iuxta illud: *Recordatus ſum domini, & lætatus ſum* Et in alio Pſal 76. a
loco: *Recordatus ſum dierum antiquorũ, & annos æternos in mente habui*: Ego cum deſperarem Ibid 142. b
ſalutem, & carnis fragilitas in Ibid 76. b
medio ventre ceti nihil me de vita ſperare permitteret. quidquid impoſſibile videbatur, domini recordatione ſuperatum eſt: Videbam me clauſum in vtero ceti, & tota ſpes mea d ſerat. Ex quibus diſcimus iuxta Lxx. eo tempore quo deficit anima noſtra, & à corporis compage diuellitur, non debere alio cogitationẽ vertere, niſi ad eum qui in corpore & extra corp᷒ noſter eſt dominus. Super Saluatoris vero perſona non eſt difficilis interpretatio, qui dixit: *Triſtis eſt anima mea vſq; ad mortem*. Et: *Pater ſi poſſibile eſt tranſeat à me calix iſte*. Et: Matt 26.
In manus tuas commendo ſpiritum meum & cætera his ſimilia. Pſal 30. b

d ¶ *Vt veniat ad te oratio mea, &c.*] Idcirco in tribulatione domini recordatus ſum: vt oratio mea de extremo mari, & ſciſſuris montium cõſcendat ad cœlos, & veniat ad templum ſanctum tuũ in quo tu æterna frueris beatitudine. Et H
cõſiderandũ quod nouo genere, oratio fiat pro oratione, & precetur vt oratio illius cõſcendat ad templum Dei. Petit autem quaſi pontifex, vt in corpore ſuo populus liberetur.

e ¶ *Qui cuſtodiunt vanitates fruſtra, miſericordiam ſuam derelinquunt*] Deus natura miſericors eſt, & paratus vt ſaluet clementia, quos non poteſt ſaluare iuſtitia: nos autẽ vitio noſtro paratã miſericordiam, & vltro ſe offerentem perdimus & relinquimus. Et non dixit, qui faciunt vanitates: *Vanitas* Eccl. 1. a
quippe vanitatum & omnia vanitas hic damnare videretur vniuerſos & cunctos generi humano miſericordiam denegare: ſed qui cuſtodiunt vanitates ſiue mendacium, qui transferunt in affectum cordis, qui non ſolum faciunt, ſed ita cuſtodiunt vanitates, quaſi diligant, & theſaurũ inueniſſe ſe putent. Simulq; cerne magnanimitatem prophetæ: in profundo maris, in ventre tantæ beſtiæ æterna nocte coopertus, non cogitat de periculo ſuo, ſed de natura rerum, generali ſententia philoſophatur. Miſericordiam, inquit, ſuam derelinquũt. Licet offenſa ſit miſericordia, quã nos poſſumus ipſum intelligere Deum (*Miſericors enim & miſerator dominus. patiens & multæ miſerationis*) tamẽ eos qui Pſal 144 b
cuſtodiunt vanitates non relinquit, non deteſtatur, ſed expectat vt redeant: illi vero ſtantem miſericordiam & vltro ſe offerentem ſponte propria derelinquunt. Poteſt hoc & ex perſona domini de Iudæorum perfidia prophetari; qui dum ſe æſtimant præcepta hominum, & phariſæorum mãdata ſeruare (quæ vanitas atq; mendacium ſunt) Deum, qui ſemper eorum miſertus fuerat, reliquerunt.

f ¶ *Ego autem in voce, &c.*] Qui cuſtodiunt vanitates ſuam miſericordiam reliquerunt: Ego autem qui pro multorũ ſalute deuoratus ſum, in voce laudis & cõfeſſionis immolabo tibi, me ipſum offerens: quia paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Et quaſi põtifex & ouis ſe ipſum pro no- 1. Cor. 5 e
bis obtulit. Et cõfitebor, inquit, tibi vt ante confeſſus ſum, dicens: *Confiteor tibi pater domine cæli & terræ*, & reddã vota Matt 11 d
quæ feci pro ſalute omnium domino: *Vt omne quod dediſti mihi non pereat in æternum*. Cernimus quid in ſua paſſione Ioan 6 d
Saluator pro noſtra ſalute ꝓmiſerit: nõ faciamus mẽdacem Ieſum, mũdi ſimus & ab vniuerſis peccatorũ ſordibus & 18. b
ſeparati: vt nos Deo Patri offerat victimas quas vouerat.

a ¶ *Et dixit*

A a ¶ *Et dixit Dominus piſci, &c.*] Hæc quæ ſupra legimus ſub perſona Ionæ dominus deprecatus eſt in ventre ceti: de quo & Iob myſtice loquitur: *Maledicat ei, qui maledixit diei:* Iob 3. b ille qui magnum cetum capturus eſt. Præcipitur ergo huic magno ceto, & abyſſis & inferno, vt terris reſtituat Saluatorem, & qui mortuus fuerat, vt liberet eos, qui mortis vinculis tenebantur, ſecum plurimos educat ad vitam. Quod autem ſcribitur, euomuit *ἐπὶ τὴν ξηράν* debemus accipere: quod ex imis vitalibus mortis, victrix vita proceſſerit.

HEB.

ſalute domino. a Et dixit dominus piſci, & euomuit Ionã in aridã.

CAPVT III.

ET factum eſt verbum domini, &c.] Non dicitur prophetæ: quare non feciſti quod tibi fuerat imperatum: ſed ſufficit ei naufragij & deuorationis ſola correptio: vt qui imperantem non ſenſerat, dominum intelligeret liberantem. Alioquin ſuperfluũ eſt delinquenti ſeruo poſt plagas velle imputare quod fecit: cũ huiuſcemodi correptio nõ tã emendatio ſit, quam exprobatio. Dñs autem noſter poſt reſurrectionem ſecundo mittitur ad Niniuen: vt qui prius quodammodo fugerat, dicens: *Pater, ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte.* Et noluerat dare panẽ filiorũ canibus: nũc quia illi dixerant, crucifige, crucifige talem: nos non habemus regem niſi Cæſarem, ſponte pergit ad Niniuẽ: vt hoc prædicet poſt reſurrectionẽ, quod vt prædicaret & ante paſſionem ie fuerat imperatum. Totum autem quod iubetur, quod obedit, quod non vult: quod iterũ velle cogitur, quod patris ſecundo exequitur voluntatem, refer ad hominem, & ad formam ſerui, cui talia verba conueniunt.

Matth. 26. d
15. c
Luc. 23. e
Ioan. 19. c

B

CAPVT III.

HEB.

ET factum eſt verbum domini ad Ionã ſecundo, dicens: Surge & vade in Niniuẽ ciuitatem magnã. & prædica in ea prædicationem, quã ego loquor ad te. c Et ſurrexit Ionas, & abiit in Niniuen iuxta verbũ domini, & Niniue erat ciuitas magna Dei, itinere trium dierum. Et cœpit Ionas introire in ciuitatem itinere diei vnius. d Et clamauit, & dixit: adhuc quadraginta dies & Niniue ſubuertetur.

e Et crediderunt viri Niniuitæ in Deum, & prædicauerunt ieiunium, & veſtiti ſunt ſaccis à maiore vſque ad minorem.

HEB.

f Et peruenit verbũ ad regem Niniue, & ſurrexit de ſolio ſuo, & abiecit veſtimentum ſuũ à ſe, & indutus eſt ſacco.

c ¶ *Et ſurrexit Ionas, &c.*] Statim Ionas, quod fuerat ſibi imperatũ, opere perficit. Niniue antẽ erat, ad quã pergebat propheta, ciuitas magna, & tanti ambitus, vt vix triũ dierũ poſſet itinere circuiri. At ille præcepti & ſuperioris naufragij memor, viã triũ dierum vnius diei feſtinatione cõpleuit: quanquam ſint qui ita ſimpliciter intelligãt: quod in tertia tantũ parte vrbis prædicauerit, & ad reliquos cõfeſtim prædicationis ſermo peruenerit. Dominus autem noſter proprie poſt inferos cõſurgere dicitur, & verbũ domini prædicare: quando mittit apoſtolos vt baptizent eos qui erant in Niniue, *in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti*, h.e. itinere trium dierũ. Et hoc ipſum ſacramentũ ſalutis humanæ vnius diei via i. e. vnius Dei confeſſione perficitur: non tã apoſtolis quã in apoſtolis prædicãte Iona. Ipſe enim dicit: *Ecce ego vobiſcum ſum vſq; ad cõſummationem ſeculi.* Nulliq; dubium quare Niniue magna ſit ciuitas Dei: cum mundus & vniuerſa per ipſum facta ſint, & ſine ipſo factum eſt nihil. Notandum quoq; quod non dixerit, tribus diebus & noctibus: vel vno die & nocte: ſed abſolute diebus & die: vt oſtẽderet in myſterio Trinitatis, & vnius Dei confeſſione, nihil eſſe tenebroſum.

εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς
Matt. 28. d

Ioan. 1. a

d ¶ *Et clamauit, &c.*] Trinus numerus qui ponitur à LXX. nõ conuenit pœnitentiæ, & ſatis miror cur ita tranſlatum ſit: cum in Hebræo nec litterarum, nec ſyllabarũ, nec accentuum, nec verbi ſit vlla communitas. Tres n. dicitur a שלש & quadraginta b ארבעים. Alioquin & de Iudæa tanto itinere miſſus propheta in Aſſyrios dignã ſuæ prædicationis pœnitentiã flagitabat: vt antiqua & putrida vulnera, diu appoſito curarẽtur emplaſtro. Porro quadragenarius numerus

a ſalos
b arbaim

conuenit peccatoribus, & ieiunio, & orationi, & ſacco, & lacrymis, & perſeuerantiæ deprecandi: ob quod & Moyſes quadraginta diebus ieiunauit in monte Sina, & Helias fugiens Iezabel indicta fame & Dei deſuper ira pendente, quadraginta dies ieiunaſſe deſcribitur. Ipſe quoq; dominus verus Iona miſſus ad prædicationẽ mundi, ieiunat quadraginta dies: & hereditatem nobis ieiunij derelinquens, ad eſum corporis ſui ſub hoc numero noſtras animas præparat. Quod autem clamauit, euangelicũ illud expletur: Stans clamabat in templo, dicens, *Qui ſitit, veniat ad me & bibat.* Omnis n. ſermo ſaluatoris, qui de magnis prædicabat, clamor appellatur.

C
Exod. 34. d
3. Reg. 19. b

Ioan. 7. f

SEPT.

tibi ſalutare domino. Et præcepit ceto, & eiecit Ionam ſuper ſiccum,

CAPVT III.

SEPT.

ET factus eſt ſermo domini ad Ionam ſecundo, dicens: Surge & vade in Niniuen ciuitatem magnam, & prædica in ea iuxta prædicationem priorem quam ego locutus ſum ad te. Et ſurrexit Ionas, & abijt in Niniuen, ſicut et locutus fuerat dominus. Erat autem Niniue ciuitas magna Deo, quaſi itinere viæ dierum trium. Et cœpit Ionas ingredi ciuitatem quaſi itinere vnius diei. Et prædicauit, & dixit: ad huc tres dies, & Niniue ſubuertetur.

SEPT.

Et appropinquauit ſermo ad regem Niniue, & ſurrexit de throno ſuo, & abſtulit ſtolam ſuam à ſe, & coopertus eſt ſacco,

e ¶ *Et crediderunt viri Niniuitæ in Deum, &c.*] Credidit Niniue, & Iſrael incredulus perſeuerat. Credidit præputium, & circuncíſio permanet infidelis. Et primũ credunt viri de Niniue, qui ad ætatẽ Chriſti peruenerant prædicantq; ieiunium, & veſtiuntur ſaccis à maiore vſque ad minorẽ: Dignus & victus & habitus pœnitentiæ: vt qui offenderant Deum luxu & ambitione, eorũ damnatione placẽt, per quæ prius offenderant. Saccus & ieiunium, arma ſunt pœnitentiæ, auxilia peccatorum: ante, ieiunium, & ſic ſaccus: ante, quod occultum eſt, & poſtea, quod palam: hoc ſemper Deo, illud interdum exhibetur hominibus. Et ſi è duobus neceſſarijs vnũ eſt ſubtrahẽdum: magis ieiunium abſq; ſacco, quã ſaccũ eligam abſq; ieiunio. Maior ætas incipit, & vſq; ad minorẽ peruenit: nullus enim abſq; peccato, *& ſi vnius quidem dies fuerit vita eius*, & numerabiles anni vitæ illius. Si n. *Stellæ nõ ſunt mundæ in cõſpectu Dei*, quãto magis vermis & putredo, & hi qui peccato offendentis Adam tenentur obnoxij? Sed & ordo pulcherrimus: Præcipit Deus prophetæ, propheta prædicat ciuitati: prius viri credunt, & illis ieiuniũ prædicãtibus, omnis ætas ſacco induitur: viri non prędicant ſaccum, ſed tñ ieiuniũ: At vero hi, quibus pœnitentia præcipitur, conſequenter ad ieiunium ſaccum copulant vt inanis venter, & habitus luctuoſus ambitioſius dominum deprecentur.

D

Iob. 14. b
Sec. 70.
Iob. 25. b

f ¶ *Et peruenit verbum ad regem Niniue: & ſurrexit de ſolio ſuo, &c.*] Scio pleroſq; regem Niniue (qui extremus audiat prædicationem: deſcendat de ſolio ſuo, & priſtinum abijciat ornatum, veſtituſq; ſacco, ſedeat in cinere nec ſua cõuerſione contentus, cæteris quoque conducibus ſuis prædicet pœnitentiam, dicens: Homines, & iumenta, & boues, & pecora crucientur fame, operiantur ſaccis, & damnatis priſtinis vitijs, totos ſe conferant ad pœnitentiam) ſuper diabolo interpretari: qui in fine mundi, quia nulla rationabilis, & quæ à Deo facta ſit creatura pereat, deſcendẽs de ſua ſuperbia, acturus ſit pœnitentiam, & in locum priſtinum reſtituendus. Ad cuius ſenſus comprobationem, etiam illud de Daniele exemplũ proferunt: vbi Nabuchodonoſor acta per ſeptem annos pœnitentia, in regnum priſtinum reſtituitur. Sed hoc quia ſcriptura ſancta nõ dicit, & euertit penitus timorem Dei: dum facile homines labuntur ad vitia, putantes etiam diabolum, qui auctor malorum eſt, & omnium peccatorum fons, acta pœnitentia, poſſe ſaluari, de noſtris mentibus abijciamus. Et ſciamus peccatores in euangelio mitti in ignem æternum, qui præ-

Dan. 4. e

Matt. 25. d

Eſai. 66 g qui præparatus ſit diabolo & angelis eius, & de his dici: *Vermis eorum non morietur, & ignis eorū non extinguetur.* Scimos quidem clementem eſſe Deum: nec qui peccatores ſumus, crudelitate illius delectamur: Sed legimus: Pſal. 114. a *Miſericors & iuſtus dominus, & Deus noſter miſeretur.* Iuſtitia Dei vallatur miſericordia, & tali ad iudiciū ambitione procedit: Pſalm. 84. b ſic parcit, vt iudicet: ſic iudicat, vt miſereatur. *Miſericordia & veritas obuiauerunt ſibi: Iuſtitia & pax oſculatæ ſunt ſe.* Alioquin ſi oēs rationabiles creaturæ æquales ſunt, & vel ex virtutib. vel ex vitiis ſpōte propria, aut ſurſū erigūtur aut in ima mergūtur, & lōgo poſt circuitu atq; infinitis ſæculis, omnium rerū reſtitutio fiet, & vna dignitas militantiū: quæ diſtantia erit inter virginē & proſtibulū? Quæ differentia erit inter matrem domini, & (quod dictu quoq; ſcelus eſt) victimas libidinū publicarū? Idē ne erit Gabriel & diabolus? Idem Apoſtoli & dæmones? Idem prophetæ & pſeudoprophetæ? Idē martyres & perſecutores? Finge q̄ libet annos & tēpora duplica, & infinitas ætates congere cruciatibus: ſi finis omnium ſimilis eſt, præteritū omne pro nihilo eſt: quia non quærimos quid aliquando fuerimus, F ſed quid ſemper futuri ſimus. Nec ignoro quæ aduerſum hæc ſoleāt dicere, & ſpē ſibi ac ſalutē cum diabolo pparare. Verū nō eſt iſtius tēporis cōtra dogma peruerſū & [illegible], diabolicum regnum docentium, & angelis publice denegantiū priuilegium, latius ſcribere. Sufficit nobis indicaſſe quid de hoc teſtimonio ſenſerimus, & quaſi in cōmentariis breuiter intimare, quis ſit rex Niniue, ad quem extremum Dei ſermo peruenit. Quid valeat apud homines ſæculi eloquētia, & ſapientia ſæcularis, teſtes ſunt Demoſthenes, Tullius, Plato, Xenophon, Theophraſtus, Ariſtoteles, & cęteri oratores ac philoſophi: qui velut reges habentur hominum, & præcepta eorum non vt præcepta mortalium, ſed quaſi oracula accipiuntur deorum. Vnde & Plato dicit: Felices fore reſpublicas, ſi aut philoſophi regnent, aut reges philoſophentur. Quam aūt difficile iſtiuſmodi homines credant in Deum, vt quotidiana exempla prætercam, & ſileā de veteribus hiſtoriis ethnicorū, ſufficit nobis Apoſtoli teſtimonium, qui ad Corinthios 1. Cor. 1 d ſcribens, ait: *Videte fratres vocationē veſtrā: quia non ſunt multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi no-* 1. Cor. 2. a *biles: ſed ſtulta mūdi elegit Deus, vt confundat ſapientes, & infirma* Col. 2 b *mundi elegit Deus, vt confūdat fortia, & ignobilia mundi, & ea quæ erant contemptibilia elegit Deus*, & cætera. Vnde rurſum dicit: *Perdam ſapientiam ſapientium, & intelligentiam prudentiū reprobabo.* Et: *Videte ne quis vos ſpoliet per philoſophiā, & inanē ſeductionē.* Ex quo perſpicuū eſt p̄dicationem Chriſti reges mundi audire nouiſſimos, & depoſito fulgore eloquētiæ, & ornamētis ac decore verborū, totos ſe ſimplicitati & ruſticitati tradere, & in plebeiū cultū redactos ſedere in ſordibus, & deſtruere quod ante prædicarant. Proponamus nobis beatū Cyprianū: qui prius idololatriæ aſſertor fuit, & in tantam gloriam venit eloquentiæ, vt oratoriā quoq; doceret Carthagini, audiſſe tandem ſermonē Ionæ, & ad pœnitentiā conuerſum, in tantā veniſſe virtutem, vt Chriſtū publice prædicaret, & pro illo ceruicē gladio flecteret. G Profecto intelligimus regem Niniue deſcendiſſe de ſolio ſuo, & purpuram ſacco, vnguenta luto, mundinas ſordib. commutaſſe: nō ſordib. ſenſuū, ſed verborum. Vnde & de Babylone in Hieremia dicitur: *Calix aureus Babylon inebriās* Hier. 51 a *omnem terram.* Quem non inebriauit eloquētia ſæcularis? Cuius non animos cōpoſitione verborum, & diſertitudinis ſuæ fulgore perſtrinxit? Difficile homines potētes, & nobiles & diuites, & multo his difficilius, eloquentes credunt Deo: obcæcatur n. mens eorū diuitiis, & opib. atq; luxuria: & circūdati vitiis, nō poſſunt videre virtutes: ſimplicitatem que ſcripturæ ſanctæ non ex maieſtate ſenſuū, ſed ex verborū iudicant vilitate. Cum aut ipſi qui prius mala docuerant, verſi ad pœnitētiam docere cœperint bona: tūc videbimus Niniuiticos populos vna prædicatione cōuerti: & fieri illud q̄ in Eſaia legimus: *Si nata eſt gens ſimul.* Eſai. 66 e Sec. 70. Homines quoq; & iumenta operta ſaccis & clamantia ad dominum, eodem ſenſu intellige: Quod & rationabiles, & irrationabiles, & prudentes ac ſimplices ad prædicationē Ionę agant pœnitentiā: iuxta illud q̄ & alibi dicit. Pſalm 35 b H *Homines & iumēta ſaluabis domine.* Poſſum⁹ autē iumēta operta ſaccis & aliter interpretari: de his maxime teſtimoniis in quib. legimos: Ezech 32. b Sol & luna induentur ſacco. Eſai. 50. b Et in alio loco: *Induam cœlum ſacco*: pro lugubri ſcilicet habitu, & mœrore atq; mœſtitia quæ [illegible] ſaccus nominatur. Illud quoq; q̄ dicitur: Quis ſcit ſi cōuertat, & ignoſcat Deus: ideo ambiguū ponit & incertū: vt dū homines dubij ſunt de ſalute, fortius agāt pœnitentiā, & magis ad miſericordiā prouocēt Deū.

HEB.

ſacco, & ſedit in cinere. Et clamauit, & dixit in Niniue, ex ore regis & principū eius, dicens: Homines & iumenta, & boues, & pecora non guſtēt quicquam, nec paſcantur, & aquam non bibant. Et operiātur ſaccis homines & iumenta, & clament ad dominum in fortitudine, & conuertatur vir à via ſua mala, & ab iniquitate quæ eſt in manibus eorum. Quis ſcit ſi conuertatur, & ignoſcat Deus, & reuertatur à furore iræ ſuæ, & non peribimus? a Et vidit Deus opera eorū, quia cōuerſi ſunt de via ſua mala, & miſertus eſt Deus ſuper malitia quam locutus fuerat vt faceret eis, & non fecit.

SEPT.

ſacco, & ſedit in cinere. Et prædicatum eſt in Niniue à rege & ab omnibus maioribus eius, dicentibus: Homines & iumenta, & boues, & oues non guſtent quicquam, nec paſcantur, & aquam non bibant. Et coperti ſunt ſaccis homines & iumenta, & clamauerunt ad dominum vehementer, & reuerſus eſt vnuſquiſque de via ſua mala, & ab iniquitate quæ erat in manibus eorum dicentium. Quis ſcit ſi conuertatur Deus & exhortetur, & auertatur ab ira furoris ſui & non peream⁹? Et vidit Deus opera eorum, quoniam reuerſi ſunt de viis ſuis malis, & egit pœnitentiam Deus ſuper malitia quam locutus fuerat vt faceret eis, & non fecit

CAPVT IV.

HEB.

ET afflictus eſt Ionas afflictione magna, & iratus eſt, & orauit, ad dominum, & dixit: * Obſe-

CAP. IV. SEPT.

ET cōtriſtatus eſt Ionas triſtitia grandi, & cōfuſus eſt: orauitque ad dominum & ait:

O do-

a ¶ *Et vidit Deus opera eorum*, &c.] Secundum vtramque intelligentiā, ſiue tunc vrbis Aſſyriæ, ſiue quotidie mundi, Deus populis comminatur, vt agant pœnitentiā: qui ſi conuerſi fuerint, ipſe quoque vertit ſententiam ſuam, & populi cōuerſione mutatur: Quod Hieremias & Ezechiel mani- Hier 18 b feſtius explicant: nec bona videlicet implere dominū quæ Ezech. 33. pmiſerit, ſi boni vertantur ad vitia: nec mala quæ peſſimis cōminatur, ſi illi reuerſi fuerint ad ſalutē. Ita igitur & nūc vidit Deus opera: quia conuerſi ſunt à via ſua peſſima, non verba audiuit, quæ ſolebat Iſrael ſæpe promittere. *Omnia* Exod 24 b *quæcunq; dixerit dominus, faciemus*, ſed opera conſpexit, quia mauult pœnitentiam peccatoris, quam mortem. libenter mutauit ſententiam, quia vidit opera cōmutata. Quin potius De⁹ perſeuerauit in pposito ſuo miſereri volēs ab initio, nemo. n. punire deſiderās, quod facturus eſt, cōminatur. Malitiā autē (vt ſupra diximus) pro ſupplicijs & tormētis accipe, non quod Deus mali facere quicquam cogitaret.

CAPVT IV.

ET *afflictus eſt*, &c.] Videns ſubintrare gentium plenitudinem, & illud impleri quod in Deuteronomio dicitur. *Ipſi me irritauerunt in his qui non ſunt dij, & ego eos irritabo* Deut 32 d *ſuper gente, quæ non eſt, ſuper natione ſtulta eos ad iracundiam* Sec 70. *concitabo*, deſperat de ſalute Iſraelis, magno dolore concutitur, qui erupit in vocē, & cauſas mœroris exponit, & quodāmodo loquitur. Ego ſolus electus ſum de tanto numero pphetarū, qui p aliorū ſalutē ruinā meo populo nūciarem.

Non igi-

A Non igitur contriſtatur, vt quidã putãt, quod gentiũ mul-
Luc. 19. f titudo ſaluetur, ſed quod pereat Iſrael. Vnde & dominus
Marc. 7. c noſter fleuit ſuper Hieruſalẽ, & noluit tollere panem filio-
Act. 13. g rum, & dare eum canibus. Et Apoſtoli primum prædicant
Rom. 9. a Iſraeli. Et Paulus cupit eſſe anathema ꝓ fratribus ſuis, qui

HEB.

a Obſecro domine, nunquid non h. e. verbum meum, cum adhuc eſsẽ in terra mea? propter hoc præoccupaui vt fugerem in Tharſis: Scio enim quia tu Deus clemens & miſericors es, patiens & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitia. Et nunc domine tolle quæſo animam meam, à me, quia melior eſt mihi mors quam vita. b Et dixit dominus: putas ne bene iraſceris tu?

SEPT.

O domine nonne iſti ſunt ſermones mei, cum adhuc eſſem in terra mea? propterea præoccupaui fugere in Tharſis: Scio enim quod tu miſericors, & miſerator, patiens & multæ miſerationis, & agens pœnitentiam ſuper malitiis. Et nunc dominator domine tolle animam meam à me, quia melius eſt mihi mori quam viuere. Et dixit dominus ad Ionam: vehementer contriſtatus es tu?

c Et egreſſus eſt Ionas de ciuitate, & ſedit contra orientem ciuitatis: & fecit ſibimet vmbraculum ibi, & ſedebat ſubter illud in vmbra, donec videret quid accideret ciuitati.

HEB.

d Et præparauit dominus Deus hæderam, & aſcendit ſuper caput Ionæ, vt eſſet vmbra ſuper caput eius, & protegeret eum, laborauerat enim & lætatus eſt Ionas ſuper hædera, lætitia magna. Et

SEPT.

Et præcepit dominus Deus cucurbitæ, & aſcendit ſuper caput Ionæ, vt eſſet vmbraculum ſuper caput eius, & protegeret eum à ſuis malis: lætatuſque eſt Ionas ſuper cucurbita gaudio magno. Et

ſunt Iſraelitæ: *& quorũ adoptio, & gloria, & teſtamẽtũ, & repromiſſiones, & legislatio: ex quib⁹ patres, ex quib. Chriſtus eſt ſecundũ carnem.* Pulchre a. dolens (quod interpretatur Ionas) affligitur dolore, & triſtis eſt
Matt. 26. d anima eius vſque ad mortẽ: quia ne periret populus Iudæorum, quantum in ſe fuit, multa perpeſſus eſt. Hiſtoriæ quoq; magis dolentis cõuenit nomẽ, ſignificãs laborioſum prophetã, & peregrinationis atq; naufragij miſeriis prægrauatum.

a ¶ *Obſecro domine nũc iſti ſũt ſermones mei, &c.*] Hoc quod nos interpretati ſumus, obſe-
a anna cro, & LXX. tranſtulerũt ὦ δή, in Hebraico legitur a אנה quæ mihi videtur interiectio deprecantis ſignificare blandientis affectũ. Quia igitur oratio eius, dũ ſe dicit iuſte fugere voluiſſe, quodammodo iniuſtitiæ arguit dominũ, querelas ſuas obſecrationis exordio tẽperat. Nũquid, ait, non
B h. e. verbũ meũ, cum adhuc eſsẽ in terra mea? ſciui te hoc eſſe facturũ: non ignorabam miſericordẽ: propterea ſeuerũ & truculentũ nunciare nolebam: ideo fugere volui in Tharſis, vacare contẽplationi rerũ, & in mari iſtius ſæcu-
Hier. 12. b li quiete potius & otio perfrui: Dimiſi domũ meam, reliqui hereditatẽ meã: egreſſus ſum de ſinu tuo, & veni. Si miſericordẽ dicerẽ atq; clementẽ & ignoſcentẽ malitiæ, nullus ageret pœnitentiam; ſi crudelem, & tantum iudicẽ nunciatem, ſciebam hoc tuæ non eſſe naturæ. In hoc ergo ambiguo poſitus, malui fugere potius, quam aut pœnitentes lenitate decipere, aut de re prædicare quod non eras. Tolle igitur domine animam meam. *In manus enim tuas*
Luc. 23. f *commendo ſpiritum meum*: melior quippe mihi eſt mors quã vita. Viuens vnam Iſrael gentem ſaluare nõ potui: moriar & mundus ſaluabitur. Hiſtoria manifeſta eſt, & ſuper perſona prophetæ ſic poteſt intelligi, vt crebro iam diximus: quod propterea contriſtetur, & mori velit, ne conuerſa multitudine gentium, in æternum pereat Iſrael.

b ¶ *Et dixit dominus putas ne bene iraſceris tu? &c.*] verbum
b hara lach Hebraicũ b הרה לך, & iratus es tu, & contriſtatus es tu, trãsferri poteſt: quod vtrumque & prophetæ & domini perſonæ conuenit: quod vel iratus ſit, ne videretur apud Niniuitas fuiſſe mentitus: vel contriſtatus, intelligens Iſrael eſſe periturum. Et rationabiliter non ei dicit, malè iratus es, vel contriſtatus es: ne videretur reprehendere contriſtatum. Nec rurſum, bene iratus es aut contriſtatus: vt vel cauſis iræ reſpondeat vel mœroris: aut ſi ille tacuerit, verum Dei iudicium ex eius ſilentio comprobetur.

Gen. 4. c c ¶ *Et egreſſus eſt Ionas de ciuitate, &c.*] Primus Cain fratricida, & homicida cruentũ mundum germani ſanguine dedicans, ædificauit ciuitatem, & vocauit eam ex nomine filij
Oſee. 11. c ſui Enoch. Vnde & Oſee propheta dicit: *Deus ego, & non*
Pſal. 67. c *homo, in medio tui ſanctus, & non ingrediar in ciuitatem: Domini enim* (Pſalmiſta dicente) *ſunt exitus mortis.* Quamobrem
Deut. 4. g & vna fugitiuorum ciuitas appellatur Ramoth, quod in-
ramoth ראמות terpretatur viſio mortis. Et rectè quicunque fugitiuus eſt,

C & propter peccata non meretur habitare Hieruſalẽ, habi-
tat in vrbe mortis, & eſt trans fluenta Iordanis, qui deſcen- iarden ירדן
ſus exprimitur. Egreditur ergo colũba, vel dolẽs de iſtiuſmodi ciuitate, & habitat contra orientẽ, vnde ſol oritur, & eſt ibi in tabernaculo ſuo: vbi labẽtia quæq; tẽpora contẽplatus, expectat quid ſupradictæ eueniat ciuitati: antequã Niniue ſaluaretur, & areſceret cucurbita, anteq̃ Chriſti euangeliũ coruſcaret, & cõpleretur Zachariæ ꝓphetia:
Zach. 6. c *Ecce vir oriens nomẽ eius*: Ionas ſub vmbraculo erat: Nec dũ quippe veritas venerat, de qua idẽ euãgeliſta & Apoſto-
1. Ioan. 4. c lus loquit᷑: *Deus veritas eſt.* Et eleganter additur: *Et fecit ſibimet vmbraculũ ibi iuxta Niniuẽ.* Sibimet fecit: nullus. n. de Niniuitis tunc tẽporis habitare poterat cum propheta: & ſedebat ſub vmbra, vel iudicis habitu, vel de ſua maieſtate contract⁹, & accinctus lũbos in fortitudine: vt non tota ad pedes, & ad nos qui deorſum ſumus, veſtimenta deflueret, ſed in ſe artiori baltheo contraherẽtur. Porro ꝙ dicit: vt videret quid accideret ciuitati, ſolita conſuetudine vtitur ſcripturarum, vt humanos Deo iungat affectus.

d ¶ *Et præparauit dominus Deus hæderã, &c.*] In hoc loco qui-
D dam Canthelius de antiquiſſimo genere Corneliorũ, ſiue, vt ipſe iactat, de ſtirpe Aſinij Pollionis, dudum Romæ dicitur me accuſaſſe ſacrilegij, ꝙ pro cucurbita hæderã tranſtulerim: timuit videlicet ne ſi ꝓ cucurbitis hęderæ naſcerẽtur, vnde occulte & tenebroſe biberet, nõ haberet. Et reuera in ipſis cucurbitis vaſculorum (quas vulgo Saucomarias vocant) ſolent Apoſtolorum imagines adumbrari: è quib. & ille non ſuũ ſibi nomẽ aſſumpſit. Quod ſi tam facile vocabula cõmutantur: vt pro Cornelijs ſeditioſis tribunis, Æmilij conſules appellentur: miror cur mihi non liceat hęderam transferre pro cucurbita. Sed veniamus ad ſeria. Pro cucurbita, ſiue hædera, in Hebræo legimus c קיקיון: quæ etiam lingua Syra & pu- c kikaion
nica Elkeroa dicitur: Eſt a. genus virgulti, vel arbuſculæ, lata habens folia in modum pampini, & vmbrã denſiſſimã, ſuo trunco ſe ſuſtinens: quæ in Palæſtina creberrime naſcitur, & maxime in arenoſis locis: mirumq; in modum ſi ſementem in terram ieceris, cito confota cõſurgit in arborẽ, & intra paucos dies quam herbam videras, arbuſculã ſuſpicis. Vnde & nos eodẽ tempore, quo interpretabamur Prophetas, voluimus idipſum Hebrææ linguæ nomen exprimere, quia ſermo Latinus hanc ſpeciẽ arboris non habebat: ſed timuimus grammaticos, ne inuenirent licentiã cõmentandi, & vel beſtias Indiæ, vel montes Bœotiæ, aut iſtiuſmodi quædam portenta confingerent: ſecutique ſumus veteres tranſlatores, qui & ipſi hæderã interpretati ſunt: quæ Græcè appellatur κιττός, aliud enim quid dicerẽt, non habebãt. Diſcutiamus ergo hiſtoriam, & ante myſticos intellectus, ſolam litterã ventilemus. Cucurbita & hædera huius naturæ ſunt vt per terram reptent, & abſque furcis vel adminiculis, quibus innituntur, altiora non appetãt: Quo modo igitur ignorante propheta, cucurbita in vna nocte conſurgens vmbraculum præbuit, quæ naturã non habet ſine pergulis, & calamis, vel haſtilib. in ſublime cõſurgere? Kikaion a. cũ in ortu ſubito miraculum prębuerit, & potentiam oſtenderit Dei in protectione virentis vmbraculi, naturam ſuam

ſecuta

E Ad perſonam vero domini Saluatoris, ne penitus propter
Eſai. 1 b φιλονεικίαν, cucurbitam relinquam: ſic referri poteſt,
Sep. 70. vt illud cõmemoremus Eſaiæ: *Relinquetur filia Sion ſicut ta-
*bernaculum in vinea, & velut caſula in cucumerario: quaſi ciuitas
quæ expugnatur. Et dicamus, quia in alio ſcripturæ loco cu-
curbitam non inuenimus, ꝙ
vbi cucumis naſcit̃, ibi naſci
ſoleat & cucurbita. Et Iſrael
huic generi cõparatur: quod
quondam protexerit Ionam
ſub vmbra ſua, conuerſionem
gentium præſtolantem, & non
paruam lætitiam tribuerit ei,
faciens vmbraculum, & taber-
naculum potius quam domũ:
habens tectorum imaginẽ, do-
morũ non habens fundamen-
ta. Porro Kikaion noſtra, ar-
buſcula modica, citu conſur-
gens, & cito areſcens, ordine &
vita cõparabitur Iſraeli: radi-
ces paruas mittẽti in terrã, &
conãti quidem in excelſa ſu-
ſtolli, ſed altitudinẽ cedrorũ
Matt. 3 a Dei, & abietum non æquanti.
Ioan. 3. d Quod mihi vidẽtur & locuſtæ
ſignificare, quibus veſcebatur
Ioannes: qui dicit ſub typo
Iſraelis: *Illum oportet creſcere, me
autem minui: animal paruum, in-
firmas habens alas, de terra q̃-
dẽ cõſurgẽs, ſed alti⁹ nõ valẽs
auolare, vt plus ſit quã reptile,
& tamen auibus nõ æquetur.
F a ¶ *Et parauit Deus vermem
*aſcenſione diluculi in craſtinum,
&c.] Antequam oriretur ſol
iuſtitiæ, virens erat vmbracu-
lum, & nõ arebat Iſrael poſt-
quam ille ſurrexit, & tenebræ
Niniuiticæ eius luce diſcuſſæ
ſunt: paratus vermis in craſtinum aſcenſione diluculi (de
quo viceſimus primus pſalmus inſcribitur pro aſſumptio-
ne matutina: & qui abſq; vllo ſemine de terra oritur, & di-
Pſal. 22 b cit: *Ego ſum vermis & non homo*) percuſſit vmbraculũ: quod
deſertum auxilio Dei omnem virorem perdidit. *Præcepit, ne
Oſee 13. d *dominus vento calido & vrenti*: de quo prophetatur in Oſee:
*Adducet vrentem ventum dominus de deſerto aſcendentem, & ſic-
cabit venas eius, & deſolabit fontem eius. Et æſtuare cœpit Io-
nas, & iterum velle mori in baptiſmate cum Iſraele: vt in
lauacro recipiat humorem, quem in negatione perdiderat.
Act. 2 f Vnde & Petrus arentibus loquitur Iudæis: *Pœnitentiam a-
*gite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum in nomine Ieſu Chriſti, in
*remiſſionem peccatorum veſtrorum, & accipietis donum Spiritus-
ſancti. Sunt qui vermem & vrentem ventum, Romanos
intelligant duces, qui poſt reſurrectionem Chriſti Iſrael
penitus deleuerunt.
b ¶ *Et dixit dominus ad Ionam: putas ne bene iraſceris tu ſuper
hæderam? Et dixit: bene iraſcor ego vſque ad mortem] Supra Ni-
niuitis agentibus pœnitentiam, & gentium vrbe ſaluata,
interrogans idipſum propheta: Putas ne bene iraſceris tu?
Nihil reſpondit, ſed interrogationem Dei ſilentio cõpro-
bauit: ſciens enim clementem eſſe Deum, & miſericordem,
& patientem, & multæ miſerationis, & ignoſcentem ma-
litiis ſuper ſalutem gentium non dolebat: hic autem, poſt-
quam in ſiccata cucurbita aruit Iſrael, & cum diſtinctione
היטב interrogatus; bene iraſceris tu ſuper hædera? Confidenter
חרה לי reſpõdit & dicit. *Bene iraſcor ego* vel *contriſtor vſque ad mortẽ*,
non enim ſic volui ſaluare alios, vt perirent alij, non ſic a-
lienos lucrifacere, vt meos perderẽ. Et reuera vſque ad præ-
ſentem diem Chriſtus plangit Iſrael, & Hieruſalem plãgit,
vſque ad mortem, non ſuam, ſed Iudæorum, vt moriantur
negantes, & reſurgant Dei filium confitentes.

H E B.

ᵃ Et parauit Deus vermẽ aſcẽſione diluculi in craſtinũ, & percuſſit hæderã & exaruit. Et cũ ortus fuiſſet ſol, præcepit domin⁹ vento calido & vrenti, & percuſſit ſol ſuper caput Ionæ, & æſtuabat, & petijt animæ ſuæ vt moreretur, & dixit; Melius eſt mihi mori quã viuere. ᵇEt dixit domin⁹ ad Ionã: putas ne bene iraſceris tu ſuper hæderã? Et dixit; bene iraſcor ego vſque ad mortẽ. ᶜEt dixit dñs; tu doles ſuper hædera, in qua nõ laboraſti, neq; feciſti vt creſceret; quæ ſub vna nocte nata eſt, & ſub vna nocte periit, Et ego non parcã Niniue ciuitati magnæ, in qua ſunt pluſquã centũ viginti millia hominũ, qui neſciũt quid ſit inter dexterã & ſiniſtrã ſuã, & iumenta multa.

S E P T.

Et præcepit Deus vermi mane in craſtinum, & percuſſit cucurbitam, & areſacta eſt. Statimque vt ortus eſt ſol, præcepit dominus ſpiritui ardoris vrenti, & percuſſit ſol ſuper caput Ionæ, & anguſtiatus eſt, & taeduit eum animæ ſuæ, & dixit: Melius eſt mihi mori quam viuere. Et dixit dominus Deus ad Ionam: valde contriſtaris tu ſuper cucurbita? Et ait; valde contriſtor ego vſque ad mortem. Et dixit dominus; tu pepercisti ſuper cucurbita, pro qua non laboraſti, neque nutriſti eam; quæ nata eſt in nocte, & in nocte periit; Ego autem non parcam Niniue ciuitati magnæ, in qua habitant pluſquam duodecim myriades virorum, qui ignorant dexteram & ſiniſtram ſuam, & pecora multa.

c ¶ *Et dixit dominus: tu doles ſuper hædera, &c.* Nimiæ diffi- G
cultatis eſt exponere, quo modo iuxta tropologiam dica-
tur ad filiũ: *Tu doles ſuper hæderam, in qua non laboraſti, neque fe-
*ciſti vt creſceret. cum omnia per ipſum facta ſint, & ſine ipſo factũ
eſt nihil. Vnde quidam locum iſtum interpretans, vt immi- Ioan. 1. a
nentem ſolueret quæſtionem,
incurrit blaſphemiam. Aſſu-
mẽs enim illud de euãgelio: Mar. 10. b
*Quid me dicis bonũ? nemo bonus
eſt niſi vnus Deus: patrẽ inter-
pretatus eſt bonũ: filium ve-
ro ad comparationem eiusq
perfecte & vere bonus ſit, in
minori gradu poſitum: & nõ
cõſiderauit, hæc dicens, quod
in Marcionis potius incurre-
rit hæreſim: q alterum Deum
tm̃ bonum, alterum infert iu-
dicem & conditorem: quam
Arij, qui cum maiorẽ patrẽ,
& minorem filium prædicet,
tñ filium non negat condito-
rem. Ergo cũ venia audienda
ſunt, q̃ dicturi ſumus, & co-
natus noſtri fauore potius. &
orationibus fouendi & adiu-
uãdi, quã ſpernẽdi aure ma-
leuola: quia carpere & detra-
here vel imperiti poſſunt: do-
ctorum autẽ eſt, & qui labo-
rantiũ nouere ſudorẽ, vel laſ-
ſis manũ porrigere, vel errã-
tibus iter oſtẽdere. Dominus
noſter ac Saluator nõ ita la-
borauit in Iſrael, quo modo
laborauit in gẽtium populo. H
Deniq; Iſrael loquitur confi-
denter: *Ecce tot annis ſeruio tibi, Luc. 15 g
*& nunquam mandatũ tuũ præ-
*teriui, & nũquã dediſti mihi hæ-
*dum, vt cũ amicis meis epularer:
*ſed poſtquam filius tuus hic, qui deuorauit ſubſtantiam ſuam cum
meretricibus, venit, occidiſti illi vitulum ſaginatum: Nec tamẽ
confutatur à patre, ſed clementer ei dicitur: *Fili, tu ſemper
*mecum es, & omnia mea tua ſunt: epulari & gaudere te oportebat,
*quia hic frater tuus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus
eſt. Pro gentium populo immolatus eſt vitulus ſaginatus, Heb 10.
& pretioſus ſanguis effuſus eſt, de quo Paulus ad Hebræos Pſal. 48. b
pleniſſime diſputat: Et Dauid in pſalmo: *Frater*, inquit, *non
redimit, redimet homo. Decreuit Chriſtus, vt ille creſceret:
Iſte mortuus eſt, vt ille viueret: hic deſcẽdit ad inferos, vt
ille cœlos aſcenderet. In Iſrael vero nullus tantus labor
fuit. Vnde & inuidet iuniori fratri, quod poſt ſubſtantiam
cum meretricibus lenonibuſque prodactã, recipiat anulũ
& ſtolam, & polleat priſtina dignitate. Quod autem ait:
quæ ſub vna nocte nata eſt: ſignificat tempus ante aduen-
tum Chriſti qui mundi lumen fuit, de quo dicitur: *Nox præ- Rom. 13 d.
ceſſit, dies autem appropinquauit. Et vna nocte periit: quando
occubuit eis ſol iuſtitiæ, & Dei perdidere ſermonem. Ci-
uitas vero Niniue magna atq; pulcherrima, p̃figurat eccle-
ſiam: in qua maior eſt numerus quam decem tribuũ Iſrael:
ꝙ & fragmẽta in ſolitudine ſignificant duodecim cophi-
norum. Ignorant autem quid ſit inter dextram & ſiniſtrã, Luc. 7. b
vel propter innocentiã & ſimplicitatẽ, vt lactentem mon-
ſtret ætatem, & relinquat intellectui, quantus ſit numerus
ætatis alterius, cum tantus ſit paruulorum. Vel certe (quia 2. Tim. 2. e
magna erat vrbs *& in domo magna non ſolum vaſa ſunt aurea
& argentea, ſed & lignea & fictilia) erat in ea plurima mul-
titudo, quæ ignorabat ante actam pœnitentiam quid eſſet
inter bonum & malum, inter dextram & ſiniſtram: Sed &
iumenta multa. Multus eſt enim in Niniue numerus iu-
mentorum & irrationabilium hominum: qui comparantur Pſal. 48 e.
iumentis inſipientibus & aſſimilantur eis.

Commentarij Hieronymi in Ionam prophetam ad Chromatium Epiſcopum finis.

DIVI

A

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN MICHEAM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM.

C

PROLOGVS.

MICHEAS, in quem nunc commentarios dictare cupio, in ordine duodecim prophetarum, ſecundum LXX. interpretes tertius eſt, ſecundum Hebraicam veritatem, ſextus, & ſequitur Ionam prophetam, qui ſuccedit Abdiæ: atque ita fit vt tertius ſit Amos, & Ioel ſecundus poſt Oſee, qui apud omnes primus eſt. Ergo quaſi in corde voluminis poſitus, debet profunda continere myſteria, & ſermo Dei, qui ſemper deſcendit ad prophetas, deſcendit ad Micheam quoque, qui
מיכה
מרשתי
interpretatur humilitas; ad Micheam de Moraſthi: qui vſque hodie iuxta Eleutheropolim vrbem Palæſtinæ haud grandis eſt viculus. Moraſthi autem in lingua noſtra hæredem ſonat. Pulchre igitur humilitas, quæ inter virtutes vel præcipua eſt, ſpe hereditatis dominicæ naſcitur. Humilitas autem, non
1 Pet 5 b *illa quæ venit de conſcientia peccatorum, ſed quæ inter virtutes ponitur: iuxta quam dicitur:* Humiliamini ſub
Luc 18 c. Pam. 18 b potenti manu Dei, vt nos exaltet in tempore viſitationis: *Et:* qui ſe humiliat, exaltabitur. *Et ante*
Matt. 11. d contritionem eleuatur cor viri, & ante gloriam humiliatur. *Vnde & dominus:* Diſcite (*inquit*) à me: quia mitis ſum, & humilis corde. *Quo modo ergo apud nos votiua, & quaſi ob virtutis auſpicium ponuntur vocabula: verbi gratia:* Victoris, *Caſti, Pij, Probi, & apud Græcos* Σώτηρες *vocatur, &* εὐσεβεῖς, *& appellatiua nomina vertuntur in propria: Sic apud Hebræos, & Micheas, & Abdias, & Zacharias, cæteraque his ſimilia, ex virtutum vocabulo liberis à parentibus imponuntur.*

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN MICHEAM PROPHETAM.

LIBER PRIMVS.

HEB.

VERBVM domini, quod factum eſt ad Micheã Moraſthiten, in diebus Ioatham, Achaz, & Ezechiæ regum Iuda: quod vidit ſuper Samariã & Hieruſalẽ. [b] Audite populi omnes, & attendat terra & plenitudo eius, & ſit dominus Deus vobis in te-

SEPT.

VERBVM domini, quod factum eſt ad Micheã Moraſthiten, in diebus Ioathan, Achaz, & Ezechiæ regum Iuda quibus vidit de Samaria & Hieruſalem. Audite populi omnes, & auſcultate terra, & omnes qui ſunt in ea, & ſit domin⁹ Deus vobis

B VERBVM *domini, &c. quod vidit ſuper Samariam, &c.*] Siue iuxta LXX. ὑπὲρ ὧν εἶδε περὶ σαμαρείας, id eſt, de quibus vidit Samariam, & Hieruſalem: factum eſt ad Michæam. poſt Oſee, Amos, & Eſaiam, qui ſub Ozia vaticinati ſunt. Ex quo intelligimus Micheam Oziæ temporibus non prophetaſſe: ſed filij eius Ioatham, poſt quem re-
4. Reg. 17. gnauit Achaz, Ezechia in patris Achaz imperiũ ſuccedente ſub quo decẽ tribus ab Aſſyriis in captiuitatem ductæ ſunt. Quantũ ergo ad hiſtoriam ptinet: ſecundum ordinẽ captiuitatis (quia primum eſt capta Samaria, metropolis Iſrael: poſtea Hieruſalem vrbs Iudæ) prophetiæ titulus ponitur. Primum de Samaria: ſecundo de Hieruſalẽ. Quantum vero ad myſticos intellectus: quia Samaria ſemper in hæreſibus accipitur, Hieruſalem in eccleſia, dicimus verbum domini fieri ad humilem, & ad cohæredem Chriſti, de peruerſis dogmatibus & de eccleſia, ſi qua forte peccata cõmiſerit, & totius
3. Reg. 12. voluminis ordinem contexi. Quod autem Samaria & decem tribus, quæ ſciſſæ ſunt ſub rege Hieroboam à ſtirpe Dauid accipiantur in perſona hæreticorũ, & omnis quidẽ ſcriptura teſtatur, ſed maximè propheta Oſee, & hic ipſe liber, ꝙ hæreticos impios, & eccleſiaſticos peccatores vocat. Statim enim ſequitur: Quæ eſt impietas Iacob, nonne Samaria? & ꝙ eſt peccatum domus Iuda, nonne Hieruſalem? Hoc duntaxat iuxta Septuaginta tranſlatores. Cæterum in Hebraico quo modo legatur, poſt paululum ſubiiciemus. Sed & illud ꝙ hæretici ſemp in dogmatũ ſuorum ſibi quaſi ſublimitate confidant, & eccleſiæ ſimplicitatem
Amos. 6 a Eſai. 2 a deſpiciant, in alio loco dicitur: *Væ qui deſpiciunt Sion, & cõfidunt in monte Samariæ*; de Sion enim *egredietur lex. & verbũ domini de Hieruſalẽ.* Porro Samaria fabricata eſt ſibi de ꝓprio cenſu vitulos aureos: habentes quidem in ſuperficie pulchritudinẽ, ſed vitalẽ ſpiritum non habentes; & fabri-
בית אל cata eſt in domo Dei, quod interpretatur Bethel. Nec enim recipere poterat populus Iſrael Deos, niſi qui de ſcripturis, & in domo Dei fabricati ſunt. Quamuis autem conciliabula ſua vocent Bethel, tamen poſt fabricationem idolorum deſiit eſſe Bethel, & vocatur Bethauen, בית און D
quod dicitur domus idoli, pro quo Septuaginta tranſtulerunt domum ὤν. Hoc de titulo: nunc veniamus ad exordium prophetiæ, & Lernæa beſtia ſæuiente, ſancti Spiritus inuocemus aduentum. Vos ô Paula & Euſtochium, ad dominum Saluatorem fundite preces, ne mihi noceat inuidia: ſed vt mens libera id tamen cogitet, quod nititur explanare: nec ſentiat cõuiciorum alapas, quas dominus in paſſione contempſit. Mat. 14 g

b ¶ *Audite populi omnes, & attendat terra & plenitudo eius, & ſit dominus Deus vobis in teſtem, dominus de templo ſancto ſuo.*] Quia iuxta hiſtoriam manifeſtus eſt ſenſus, lectoris prudentiæ intelligentiam derelinquo. Iuxta tropologiam autem conuocat ad auditum populos, id eſt, totius orbis eccleſias, & ad auſcultandum terram: quia terrena in ea hæreticorum extructa ſunt dogmata. Quod autem hæreſes inter carnis opera numerentur, quæ ſemper refertur ad terram. & Apoſtolus ad Galatas non tacet, & dominus in euangelio prudenti indicat auditori: Qui *de terra eſt, de terra loquitur.* Et ad diſtinctionem eorum rurſus de eccleſiaſticis dicit. Qui *autem de cælo venit, ſuper* Gal 5. d.
omnes eſt. Et quod vidit & audiuit, hoc teſtatur. Si autem hoc quod ait: *Audite populi*, propter illud dominicum: Ioan. 3. d
Qui habet aures audiendi, audiat: plus aliquid ſonat, quam quod poſtea infertur: *Attendat terra.* Aptabimus eccleſię, audite populi omnes. Hæreticis vero qui terrenam ſuſce- Luc. 8 a
pere doctrinam: *Attendat terra, & omnes qui in ea ſunt*: vt & iſti ſi audierint & illi ſi attenderint, non patiantur ea, quæ poſtea ſermo domini comminatur. *Et ſit eis dominus in teſtimonium.* ſiue vt in Hebraico legitur, *in teſtem*: vel vt לעד apertius interpretatus eſt Symmachus, *teſtificans*, & teſtificans non aliunde, niſi de domo ſua, quæ eſt eccleſia: aut certe in filio, id eſt, in domino noſtro Ieſu Chriſto, qui vere templum eſt patris: & de cuius ore loquitur pater, viſcera penetrans & medullas eorum, qui attendere voluerint & audire.

E a ¶ *Quia ecce dominus egredietur de loco ſuo, & deſcendet, & calcabit ſuper excelſa terræ & conſumentur montes ſubtus, &c.*] O Samaria & Hieruſalem audite, & diligenter attendite dominum vobis de templo ſuo teſtificantem, & prædicentem quæcunq; facturus eſt. Ecce egredietur de loco ſuo. Qui enim mitis eſt & benignus, & cuius natura clementia eſt, ve-ſtri cauſa cogitur perſonam, quā non habet crudelitatis aſſumere. *Et deſcendet & calcabit ſuper excelſa terræ.* Deſcenſio Dei eſt, & maieſtatis eius ad inferiora decurſus: Calcare terram, & potentes quoſque conterere. Et conſumentur (inquit) ſiue tabeſcent montes, & valles ſub eo, quos principes intelligamus & populos. Et quo modo viciniam ignis cera non ſuſtinet, & prono curſu aquæ feruntur in præceps: ita omnis impiorum ſuperbia domino veniente ſoluetur & defluet. Hoc autem totum fiet propter ſcelera decem tribuum, quas vocat Iacob & Iſrael: & propter præuaricationem Iuda: quia in decem tribubus Samaria metropolis fuit, & in regno Iudæ, Hieruſalem excelſorum idola fabricata eſt. Hoc iuxta litteram. Tropologicè autem egreditur Dominus de loco ſuo, quem vel filium vel omnes ſanctos intelligere poſſumus. Ipſe enim filius ait: *Ego in patre & pater in me.* Et de ſanctis: *Habitabo, & inambulabo in eis, & ero eorum Deus, & ipſi erunt mihi populus.* De his ergo egreditur, non quòd derelinquat eos: nam & de Apoſtolis egrediebatur ſermo domini ad audientes, & tamen non relinquebat eos, & huiuſcemodi loca, id eſt, ea quæ Deum hoſpitem habere mereātur, quaſi cum Chriſto reſurgentia & cum eo in cœleſtibus ſedentia, ſurſum poſita ſunt: Vnde & deſcendere dicitur ad eos qui doctrinam eius in monte audire nō poſſunt. Cumque deſcenderit, non aſcendit in humilibus, & in his qui deorſum poſiti ſunt: ſed qui terræ vocantur excelſa, & qui intelligentes ad venientis domini maieſtatem commouebuntur. Et quamuis montes ſint, tamen ad talis aurigæ, & aſcenſoris pauebunt præſentiam. Valles autem, id eſt, animæ χοϊκῶς inſertæ corporibus, nec cum cœleſti homine reſurgentes, præſentiam eius ferre non poterunt, ſed quidquid in eis durum fuerit, reſoluetur, & ita fluent, quomodo ſi quæ plana non habeant, feranturque præcipites in profundum. Veniet ergo dominus terribilis ad docendum, id eſt, ad mouendos montes, & vallium humilia reſoluenda, quia impietatem fecit Iacob, & peccatum Iſrael. Impietas enim Iacob, conciliabula hæreticorum ſunt, quæ vocantur Samaria. Et peccatum Iuda, id eſt, eius qui Dominum confitetur, non eſt aliud niſi Hieruſalem, in qua multa crimina reperiuntur. Quod autem domus Iuda referatur ad Chriſtum, cuius eccleſia eſt, & ſæpè diximus, & illud ponamus ad præſens. Iuda te laudabunt fratres tui, manus tuæ ſuper dorſum inimicorum tuorum. Poteſt quoque & ſic intelligi, quod propter impietates Samariæ & ſcelera Iuda, egreſſus ſit dominus de loco quondam ſuo, & dixerit ad Iudæos: *Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta.* Et deſcenderit de cœlis, & aſcenderit ſuper excelſa terræ, id eſt ſuper eos, qui ex gentium humilitate credentes, excelſi eſſe meruerunt. Et commoti ſunt montes, philoſophorum dogmata, & regna ſublimia, & hi qui humiles permanſerunt, cōſumpti ſunt & contriti Saluatoris aduentu, & creſcente eccleſia, montibusque in ſublime ſurgentibus, idola corruerunt in profundum. Egreſſus eſt ergo dñs de loco ſuo, & de gentibus conſtructa eccleſia eſt: vt mouerentur montes ſub pedibus eius, & profunda vallium ſoluerentur: quia impiè egit Iacob, & peccauit Iſrael, & omnes tribus dominum negauerunt.

Ioan. 14 b

Leuit. 26 b

F

Matt. 8 a

Gen. 49 b

Matt. 23 d

G

HEB.

in teſtem, dominus de templo ſancto ſuo. a Quia ecce dominus egredietur de loco ſuo, & deſcendet, & calcabit ſuper excelſa terræ. Et cōſumentur mōtes ſubtus eum, & valles ſcindētur ſicut cera à facie ignis, ſicut aquæ quæ decurrunt in præceps. In ſcelere Iacob omne iſtud, & in peccatis domus Iſrael. Quod ſcel⁹ Iacob, nonne Samaria? Et quæ excelſa Iudæ, nonne Hieruſalem? b Et ponā Samariam quaſi aceruum lapidum in agro cū plantatur vinea, & detraham in vallem lapides eius, & fundamenta eius reuelabo. Et omnia ſculptilia eius cōcidentur, & omnes mercedes eius comburentur igni, & omnia idola eius ponam in

SEPT.

bis in teſtimonium, dominus ex domo ſancta ſua. Ecce enim dominus egredietur de loco ſuo, & deſcendet, & aſcendet ſuper excelſa terræ. Et commouebuntur montes ſubter eum, & valles tabeſcent ſicut cera à facie ignis, & ſicut aqua profluens in deſcenſum. Propter impietatem Iacob omnia hæc, & propter peccatum domus Iſrael. Quæ eſt impietas domus Iacob, nonne Samaria? Et quod eſt peccatum domus Iuda, *nonne Hieruſalem? Et ponam Samariam in pomorum cuſtodiam in agro, & in plantationem vineæ, & detraham in voraginem, lapides eius & fundamenta eius reuelabo. Et cuncta ſculptilia eius concident, & vniuerſa mercedes eius comburentur igni, & cuncta*

b ¶ *Et ponam Samariam quaſi aceruum lapidum in agro cū plantatur vinea, & detraham in vallē lapides eius, & fundamēta eius reuelabo, & omnia ſculptilia eius cōcidentur, &c.*] Secundum ordinem peccatorum, fit ordo pœnarum. Primum peccauit Samaria, & fabricata eſt idola, & pro domino vitulos adorauit: prima ergo & pereat. Deſtruā eam venientibus Aſſyriis & ponam quaſi aceruum lapidū, cum plantatur vinea vt redigatur in tumulos: *Et detraham in vallē lapides eius.* Erat quippe in montibus ſita, vbi nunc Sebaſte eſt: in qua & ſancti Ioannis Baptiſtæ oſſa ſunt condita. *Et fundamenta eius reuelabo.* Tanta quippe ruina erit, & tanta vrbis ſubuerſio: vt non ſolum parietes & ædificia corruant, ſed fundamenta quoq; vſq; ad extremum lapidem reuelentur. *Et omnia ſculptilia eius*, cunctæque diuitiæ (quas diuerſi reges in eam comportauerant) *concidentur & comburentur igni*, & ad nihilum redigentur. Siquidem opes, & multiplex ſupellex, quæ ex fornicatione (vt putabantur) idolorum fuerāt congregata, ducentur ad aliam meretricem, id eſt ad Niniuen: vt quo modo in terra ſua fornicati ſunt cum idolis quæ fecerunt, ſic vadant ad aliam terram idolorum & fornicationis, id eſt, ad Aſſyrios. Hucusq; de Samaria. Et quia eadem plaga peruentura ſit ad Hieruſalem, (& ipſa enim ſimili errore peccauit, derelinquens Deum ſuū & idola fabricans) propterea propheta facit quaſi *commoniat* Dei, & ſub perſona ſua inducit plangētis affectum, & dicit: Super hoc plangam, & vlulabo: vadam ſpoliatus & nudus (decem enim tribus perdidi) & faciam planctum velut draconum, & luctum quaſi ſtruthionū. Quomodo enim dracones terribili ſibilo perſonant, iuxta hiſtorias eorum qui de phyſicis conſcripſerunt, eo tēpore quo vincuntur ab elephantis: Et ſicut ſtruthiones immemores ſunt ouorum ſuorum, & quaſi nō pepererint, in arena calcandos pedibus beſtiarū fœtus relinquūt, de quo in Iob plenius ſcribitur: Ita & ego ſine filiis ſpoliatus, & nudus incedam. Et hoc faciā quia deſperata eſt plaga ei⁹, id eſt, Samariæ. Et idem peccatū, imo eadē pœna peccati, quæ euertit Samariam, veniet vſq; ad Iudam, & vſque ad portam vrbis meæ Hieruſalem. Vt enim Samaria ſubuerſa eſt ab Aſſyriis, ita Iuda & Hieruſalem ſubuertentur à Chaldæis. Quia verò Samariam, hæreticorum ſemel intelleximus eccleſiam (quæ ſeparata à Deo, populi facta eſt conciliabulum) ipſe dominus comminatur poſiturū ſe eam in pomorum cuſtodiam in agrum & in plantatione vineę. Multo enim melius eſt ſubuerti inutilem ciuitatem, & lapides eius quib⁹ extructa fuerat, in præceps detrahi, & præparari eam in pomarium plantationemque vinearum, quam in ædificatione peſſima permanere. Cū enim deſtructa fuerit, & reuelata fuerint fundamēta eius (quibus ſua videbatur celare myſteria, & firma habere dogmata in quibus ſtabat, & omnia idola, quæ ſpeciem videbantur habere, & pulchritudinem artifici ſermone compoſitā, & à miniſtris Dei fuerint conciſa, id eſt, à viris eccleſiaſticis;) Tunc in loco ædificationis peſſimæ, variæ eccleſiæ poma naſcent, & non

H

Iob. 36. b

HEB.

in perditionē: quia de mercedibus meretricis congregata ſūt, & vſq; ad mercedē meretricis reuertentur. Super hoc plangā, & vlulabo: vadā ſpoliatus & nudus: faciam plāctum velut draconum, & luctum quaſi ſtruthionum. Quia deſperata eſt plaga eius, quia venit vſq; ad Iudā, tetigit portam populi mei vſq; ad Hieruſalem. [a]In Geth nolite annūciare, lacrymis ne ploretis: in domo pulueris, puluere vos cōſpergite. Trāſite vobis habitatio Saphir confuſa ignominia non eſt egreſſa quæ habitat Sennan. Planctum domus Aſel accipiet ex vobis, quæ ſtetit ſibimet.

SEPT.

Et idola eius ponam in perditionem: quia ex mercedibus fornicationis congregauit, & ex mercebibus fornicationis deſtruxit. Propter hoc planget atque lugebit: ibit diſcalciata & nuda: faciet planctum quaſi draconum, & luctum quaſi filiæ Sirenarum. Quia obtinuit plaga eius, quia venit vſque ad Iudam, & tetigit vſque ad portam populi mei vſque Hieruſalem, Qui in Geth nolite magnificari, qui in Bachem nolite reædificare ex domo deriſum. Terra aſpergite deriſum veſtrum, quæ habitas bene ciuitates eius, non eſt egreſſa habitatrix Sennā. Plangite domum iuxta eā accipiet ex vobis plagam doloris.

A non ſolum naſcentur, verumetiam cuſtodientur, & plantabitur vinea Sorec b, de qua fiat vinum, quod ſe dominus in

Matt. 26. e regno patris bibiturum eſſe promiſit. Nō ſolum autem fūdamenta eius, quæ prius terra premebantur, aperientur, & proferentur in medium, & idola quæ ſibi finxerat, cocidētur: ſed gloria quoq; & diuitiæ, quas de fornicatione videbatur habere, & errore ſuo, igne

Luc 12. f. meo conſumētur: de quo dixi in euangelio: *Ignem veni mittere ſuper terram, & quam volo vt ardeat*: atq; comburentur & redigentur ad nihilum, quia nō de veritate cōtracta ſunt dogmatū, ſed de fornicatione animæ, & errore hinc inde collecta ſunt. Hæretici quippe non habent diuitias de paterna hæreditate venientes, ſed quotidie ꝗcolant reperiunt, & idola ſibi artifici manu & curioſa mēte confingunt. Propter hoc cū cōuerſus fuerit ager eorum in pomorum cuſtodiā, & præparatus ad vineas, & lapides quibus ædificata erat ciuitas, detracti in profundum, & reuelata fuerint fundamenta eorum, & omnia ſculptilia cōcīſa & incēſa, & mercedes quas ſibi vana ſpe pollicebātur, & quidqd velut Deum colere videbātur, redactum ad nihilum: quia de fornicatione animæ, omne ſibi pretium cōpararant: Tunc in-

B telligentes errorem priſtinum, in ſemet reuerſi plangent, in quibus ante ridebant, & lugebunt, in quibus prius fornicātes quodammodo lætabantur. Quia Deponentque de pedibus ſuis quidquid mortiferum habuerant, & erunt diſcalciati quia terra in qua ſtaturi ſunt, locus eſt ſanctus: & veſtimēta fornicationis ſuæ vniuerſa proiicient: eruntque nudi, vt poſſint Chriſti indui veſtimento, & facient planctum quaſi draconum. Plancturi quippe ſunt aliquando & dracones, quando viderint draconem maximum captum, & in hamo pendere piſcantis, & merè deſolatum. Et lugebunt quaſi filiæ Sirenarum: dulcia enim ſunt hæreticorum carmina, & ſuaui voce populos decipientia. Nec poteſt eorum cantica præterire, niſi qui obturauerit aurem ſuam, & quaſi ſurdus euaſerit. Propterea autem hæc iſtiuſmodi Samaria planget atq; lugebit: quoniam ſagitta domini vulnerata, & plagam ſermonis accipiens, ſuum cognoſcet errorem. Non ſolum autem ipſa peccauit, ſed iniquitatem & errorem ſuum in Iudæ quoque portas voluit introducere. Vnde dicitur de ea: Venit vſque ad Iudam, & tetigit vſque ad portas populi mei, vſque ad Hieruſalem. Portas inquit, tetigit, quas aures intelligimus. Cæterum vrbem mediam intrare non potuit: quod ſi intraſſet, feciſſet de Hieruſalem Samariam. Quoties videmus de eccleſia aliquos ad hæreticorum ſermones ſcandalizari, & quærere quo modo eorum reſpondeant quæſtionibus, nec tamen recedere de eccleſia, dicamus: venit Samaria, ſiue plaga Samariæ, vſque ad populū confitentem: vſque ad aures populi Dei, vſque ad aures Hieruſalem. Hoc enim quod dicitur, tetigit vſq; ad portas populi mei, ἀπὸ κοινοῦ intelligendum eſt, vt ſubaudiatur, tetigit etiam vſque ad portas Hieruſalem. Hucuſque contra Samariam & contra Hieruſalem: videamus & cætera quæ ſequuntur.

a ¶ *In Geth nolite annunciare, lacrymis ne ploretis: in domo pulueris, puluere vos conſpergite. Tranſite vobis habitatio Saphir confuſa ignominia: non eſt egreſſa quæ habitat Sennan. Planctum domus Aſel accipiet ex vobis, quæ ſtetit ſibimet, &c.*] Multum Hebraicum à LXX. interpretatione diſcordat, & tantis tam mea quam illorum tranſlatio diffi-

cultatibus inuoluta eſt: vt ſi quando indiguim' ſpiritu Dei (ſemper autem in exponendis ſcripturis ſanctis ſ[...]us indi- C geamus aduētu) nunc vel maximè eum adeſſe cupiamus, & quæ in prophetis locutus eſt, pandere: vt de nobis quoque poſſit intelligi, quod ipſe alibi polliceri dignatur: *Aperi os*

Pſal. 80 b *tuum, & implebo illud.* Geth, vt 1. Reg f Regnorum quoque teſtatur hiſtoria, vna eſt de quinq; vrbibus Palæſtinæ: vicina Iudææ confinio, & de Eleutheropoli 1. Reg 17. f euntibus Gazam: nunc vſq; vicus vel maximus, vnde fuit & Goliath ille Gethæus, quem Dauid occidit in prælio. Quia igitur propheta, imo per prophetam dominus dixerat: Plāgam & vlulabo: vadam ſpoliatus & nudus: faciam planctum velut draconum, & luctum quaſi ſtruthionū: quia deſperata eſt & inſanabilis plaga Samariæ, & venit vſq; ad Iudam: tetigitque portam populi mei Hieruſalem: propterea flentis adhuc voce præcipio: Nolite annunciare in Geth, ne audiāt & lætentur inimici, lacrymis ne ploretis, id eſt, ne dolor quidem in ſingultus erumpat: diſſimulate fletum, ne aduerſarij gratulentur: lacrymas ora non habeant, cum dolorem pectus habeat: nolite exire foras: ſed in domo pulueris, & ruentecinere vos conſpergite rui- D narum. Tranſite vobis habitatio [a] שפיר, q' Syro Hebræoq; ſermone dicitur pulchra: Sa- a ſaphir maria quippe in pulcherrimo Iudææ & vberrimo ſita loco, nunc quoque oſtenditur. Dicitur ergo ad eam: ô tu quę habitas in regione vberrima: quę confuſa es ignominia, ſic tranſi, ſic ad captiuitatem dedoce, vt præ malorum magnitudine, ne vicinus quidem Allophylus audiat vocem tuam. Porro quod ſequitur: Non eſt egreſſa quæ habitat in Sennā, quæ interpretatur exitus ſiue vt Symmachus vertit: non eſt egreſſa habitatio abundans: de eadem Samaria dicitur: quæ in ipſis Aſſyriæ captiuitatis eſt foribus, & ſtatim vt mota fuerit de finibus ſuis, hoſtilem terram ingreditur. Nam habitatio abundans, iuxta illud accipiendum quod & ſupra iam diximus, habitatio pulchra. Non eſt igitur egreſſa, quæ habitat in exitu vel in abundantia, propria voluntate, ſed vi ducta eſt in Aſſyrios. Vnde domus vicina & ex latere, quod interpretatur [b] אצל, regnum videlicet Iuda, planctum ac- b eſel cipiet ex vobis, quæ nunc interim Samaria capta ſubſtitit, & Deum habuit defenſorem. Accepit autem planctum, & percuſſa formidine eſt, & infirmata bono ſuo, quæ habitat in Maroth, id eſt, in amaritudinibus: ſiue, vt Symmachus vertit, habitatio ad amaritudinem prouocans, hoc eſt, [b] κατοικία ἡ παραπικραίνουσα, quod Hebraicè dicitur [c] יושבת מרות: propter captiuitatem vicinarum tri- c ioſebeth maroth buum, quia deſcendit malum à domino in portam Hieroſalem. Aſſyrius quippe vaſtata Samaria, venit etiam ad Hieruſalem: eo tempore quo Rabſaces eſt miſſus inſultās, de quo & Regnorum quartus liber, & Eſaias plenius ſcri- 4 Reg 18. d bunt: Vbi dicitur quod rex Aſſyrius de Lachis miſerit Hie- Eſaiæ 36. a ruſalem, & poſtea capta Lachis ad oppugnandum tranſierit Lobnam. Veniet igitur ô Lachis vrbs idolis dedita, & ad te quadriga & equites Aſſyriorum: quia & in te inuenta ſunt ſcelera Iſrael, & tu fuiſti principium idololatriæ in Iuda, per te enim quaſi per portam impietas decem tribuum migrauit in Hieruſalem. Non ſolum autem ſuper Lachis tumultus veniet, & quadrigæ, ſed & ſuper Geth metropolim Palæſtinæ, de qua ſupra dixeram. In Geth nolite annunciare: mittet enim Aſſyrius latrunculos ſuos

quos

E quos vocat emiſſarios, & poſſidebit domum idololatriæ vrbéque mendacij: quæ in ſupplãtatione fuit regibus Iſrael. Quod autem ſequitur: Adhuc hæredem adducam tibi quæ
a maa.ſa habitas in Mareſa: pulchrè alluſit ad nomen: quia enim a מרשה hæreditas dicitur, aduētum in eam hoſtium ꝓ hæredibus appellauit: & vſque Odollam vrbem Iudæ veniet Mareſa, id eſt hæreditas: quæ Odolla glorioſa eſt in vrbibus ſuis Iſrael. Deniq; & Symmachus ita tranſtulit: ἔτι κληρονόμους ἄξω σοι ἐν οἰκούσῃ Μαρησὰ, ἕως ὀδολλὰμ ἥξει ἡ δόξα ἰσραήλ: hoc eſt, *adhuc hæredem adducam & tibi habitanti Mareſa, vſque Odollam veniet gloria Iſrael*: hoc eſt, quæ glorioſa es in vrbibus Iſrael. Et vbi dicitur gloriæ, genitiuus caſus ſit numeri ſingularis, huius gloriæ, & non nominatiu⁹ pluralis, hæ gloriæ. Vel certè lęta intelligamus: Captiuitas Iſrael quæ venit Lachis & Geth & Mareſa, vſque Odollã quoq; veniet. Et preſſius legendum gloriæ Iſrael, vt κατὰ ἀντίφρασιν ignominia vel vaſtitas ſentia-
e Moraſti tur. Porrò quod ſupra vrbem prophetæ e מורשת hæreditatem interpretati ſumus: ſciat lector in eodem verſiculo quē potuimus: Propterea dabit emiſſarios ſuper hæreditatem
f moreſeth Gath Geth: in Hebræo pro hæreditatem Geth: f מורשת גת poſitum. Hucuſq; ſecundum Hebraicum vt potuimus, & vt nobis viſum eſt (certè vt ab Hebræis audiuimus) quaſi inter ſaxa & acutiſſimos ſcopulos nauiculam noſtram rexim⁹: quæ vtrum intrauerit portum, an adhuc in ſalo fluctuet, lectoris erit prudentiæ iudicare. Nunc orationibus veſtris p-
F gamus ad alios fluctus, & imminente expoſitionis hinc inde naufragio, ſi poſſimus euadamus, g גת interpretatur torcu-
g Gath lar: qui ergo in Geth, id eſt in torculari ſunt, putãtes ſe vindemiaſſe fructum vitæ, & calcaſſe botrũ de vinea Sorech, extolluntur in ſuperbiam, ignorãtes quod botrus terræ Iudææ in Allophylorum finib⁹ nõ reperiatur. Nolite, inquit,
Deut. 32. c extolli qui eſtis in torcularibus: Quia de vinea Sodomorũ vinea veſtra eſt, & ꝓpago veſtra de Gomorrhis, & vua veſtra amaritudinis, & botr⁹ fellis vobis, & furor draconũ vinũ veſtrum, furor aſpidum inſanabilis. Nam ſi etiam feceritis fructum (quoniam vindemia veſtra non ſolum de Sodoma
Pſal 77. e & Gomorrha, ſed de Ægypto quoq; eſt, & cæteris inimicis gentibus) dabit dominus ęrugini fructum veſtrum, & labores veſtros locuſtæ, & occidet in grandine vineas veſtras, & moros veſtros in pruina. Non vos decipiat ſimilitudo vini, nec dicatis amarum dulce: guſtate diligenter vinum veſtrum, & inuenietis pro vino Sorech, furorem draconum & venenum aſpidum. Vnde nolite ſuperbire, ſed magis humiliamini ſub potenti manu domini, & ad illud tranſite
Eſaie 63 a torcular, de quo aſcendens ex Edom, & rubicundus ex Bozra, Inquitur in Eſaia propheta: *Torcular calcaui ſolus, & de gentibus non eſt vir mecum*. Rurſum quia ſunt de alienigenis & alij (multas enim habet regiones & vrbes Allophylorum prouincia) qui per mala opera, & ſenſus contrarios Deo loquuntur, deſtructi ſumus: ſed reuertentes ædificemus quæ deſtructa ſunt. Vnde & vocantur termini impietatis, & populus cui iratus eſt dominus. Dicitur ad eos: *Qui in Bachim, nolite ædificare de domo deriſum*. Bachim in lingua noſtra planctum & fletum ſonat. Deniq; exceptis LXX. o-
בכים mnes κλαυθμὸν, id eſt, fletum tranſtulerunt. Qui eſtis igitur in huiuſcemodi operibus atque ſententiis, quæ fletu digna ſunt, nolite ædificationem peſſimam inſtaurare: nec ſenſum veſtrum extructionem Dei arbitremini: neq; ædificetis ſuper arenam: ne cum tempeſtas venerit, domuſq; veſtra conciderit, caſſus labor riſum videntibus præbeat, Quin potius intelligentes ædificationem veſtram dignam eſſe deriſu ruinis eius & puluere cõſpergite capita veſtra, &

HEB.

Quia infirmata eſt in bonũ quæ habitat in Maroth: quia deſcēdit malum à domino in portam Hieruſalē. Tumultus quadrigæ ſtuporis habitãtis Lachis, principium peccati eſt filiæ Siõ: quia in te inuenta ſũt ſcelera Iſrael: propterea dabit emiſſarios ſup hæreditatē Geth: domos mendacii in deceptionem regib⁹ Iſrael. Adhuc hæredē adducã tibi quæ habitas in Mareſa: vſq; ad Odollam veniet gloria Iſrael.

a De-

SEPT.

Quis cepit in bonum quæ habitat in doloribus? quia deſcenderunt mala à domino ſuper portas Hieruſalem, Sonitus curruum & equitum habitatio Lachis, princeps peccati eſt filiæ Sion: quia in te inuenta ſunt iniquitates Iſrael. Ideo dabit emiſſarios vſque ad hæreditatem Geth: domos vanas, fruſtra fuerunt regibus Iſrael: donec hæredes adducam tibi, quæ habitas Lachis: hæreditas vſque Odollam veniet. Gloria filiæ Iſrael decaluare & deton-

agite pœnitentiam, quod abſq; conſilio caſuram domũ ædificare voluiſtis. Sequitur: *Quæ habitat bene in ciuitatib⁹ ſuis, non eſt egreſſa habitans in Sennan*. Quod mihi videtur hãc habere ſententiam: Vos qui ſuperbitis in Geth, & in Bachim, fruſtra domum riſu dignam ædificare conamini: aſpergite vos puluere, agite pœnitentiã: quia vinum deteſtabile premere, & ædificationem Deo contrariam conſtruere voluiſtis. Eccleſia autem Chriſti, quæ habitat bene, & in toto orbe eccleſias poſſidens, ſpiritus vnitate coniuncta eſt, & habet vrbes, legis prophetarum, euangelij, & Apoſtolorum: non eſt egreſſa de finibus ſuis, id eſt de ſcripturis ſanctis: ſed cœptam retinet poſſeſſionē: quia habitat in Sennan, ꝗ interpretatus eſt (vt ſupra diximus) Symmachus, abundantiam: habet n. patrem & filium & ſpiritum ſanctum: cum quibus omnes ſpirituales gratiæ, copięq; virtutũ ſunt. Vnde dicitur ad eã: *Fiat pax in virtute tua, & abundãtia in turribus tuis*. Vos verò qui habitatis iuxta Sennan, id eſt,
iuxta abundantem eccleſiam, Pſal 121 b
o hæretici, & cõtraria dogmata, plangite vos: quia ędificaſtis vobis domum in deriſum, & preſſiſtis torcular in ſuperbiã, nec in ſcripturis, ſed in vicinia ſcripturarum domum veſtrã iam non riſu ſed planctu dignam, & lacrymis conſtruxiſtis. H
Vnde ſubiungitur: plangite domum, quæ eſt iuxta eam, id eſt, iuxta Sennan. Sed & hoc quod additur: accipiet ex vobis plagam doloris: ad eoſdem hæreticos dicitur, quibus imperatur, vt plangãt domum vicinam eccleſiæ: quod inimicus & vltor diabolus, cum tradendi ſunt in ſuppliciũ, ipſe eis inferat plagas, & extorqueat pro ædificatione peſſima, plagarum dolorem. Quæ propterea inferũtur, vt ſentiētes peccata quæ fecerant, agant pœnitentiam, & dolorum habitatio ſit eis bonorum occaſio: Siue eccleſiæ indicatur dolor, quod plãgat quondã filios ſuos, & ipſa ſit cauſa ſalutis hæreticorum, ſi ad lugentem matrē reuerti voluerint. Porró quod infertur, quia deſcenderunt mala à domino ſuper portas Hieruſalē, & Marcionitæ ac Manichæi vtuntur hoc teſtimonio: eo quod legis Deus malorum ſit cõditor. Sic dica-
mus mala à dño deſcendiſſe, quod modo & Saluator loqui- Luc. 10 e
tur in euangelio: *Videbam ſatanã, quaſi fulgur de cœlo cadentē*. Eſaia 14. b
Quo modo enim ibi cecidit de cœlo lucifer, qui mane oriebatur, & contritus eſt ſuper terram, qui mittebat ad gētes: ſic & hæc mala quæ à domino ceciderunt, & venerunt ad portas Hieruſalem, ante quam caderēt, non erant mala, ſed quia à domino corruerũt, idcirco facta ſunt mala. Et vt ſciamus malorum inſidias: venerunt, inquit, ad portas Hieruſalem, quæ quia firmæ ſunt, & adamantinæ, & clauduntur ab Apoſtolis (quibus Hieruſalem claues com̃iſſæ) ante eas verſantur inimici, & quos extra eã cõſpexerint, interficiunt. Si quis igitur eſt de Hieruſalē, quæ habitat bene in ciuitatib⁹ ſuis, non egreditur, cum habitet in abundantia, ſed ſemper intrinſecus manet: nec ingreditur portas eius, quas ſi egreſſus fuerit, occiditur: occiditur autē ab his qui ſe eleuant in Geth, & habitãt in Bachim, & ædificãt domum in deriſum. Deniq; mala quæ deſcenderunt à domino ad portas Hieruſalem, ſtrepitum tantum habent curruum, & equorum: tumultum, confuſumq; ſonitum, pro foribus Hieruſalem vt oris ſui lancea quoſcumque vagari viderint, interficiant. Poſt hæc ſcriptũ eſt: Quæ habitas Lachis, princeps pecca-
ti eſt filię Sion. Lachis interpretatur [illegible], id eſt, eſt ambulatio. Et hi igitur qui aſcenderunt de curribus ſuis, & habuerunt equites, & ſtrepitum tantum, inanemq; ſonitum, quibus locuta eſt, quæ habitat bene in ciuitatibus ſuis: *Iſti in curribus, & iſti in equis: nos autem in nomine Domini* Pſal 19. b
Dei noſtri inuocabimus: quia mouerunt pedes ſuos, &

circũlati ſunt omni vento doctrinæ falſæ, & de eccleſia exi-
A reuoluerunt, quæ interpretatur ſpecula, id eſt, Sion: princi-
pes peccati fuere filiæ Sion. Et in ipſa, hoc eſt, in Lachis, in-
צין uentæ ſunt impietates Iſrael, quæ à regno priſtino Dei po-
pulum ſeparauerunt. Princeps ergo peccati eſt filiæ Sion,

HEB.

Decaluare & detondere ſuper filios deliciarum tuarum: dilata caluitium tuum, ſicut aquila, quoniam captiui ducti ſunt ex te.

SEPT.

detondere ſuper filios delicatos tuos: dilata caluitium tuum ſicut aquila: quoniam captiui ducti ſunt.

CAP. II.

HEB.

VÆ qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus veſtris, in luce matutina faciunt illud, quoniam contra Deum eſt manus eorum. Et concupierunt agros & violenter tulerunt, & rapuerunt domos, & calumniabantur virum, & domum eius, virum & hæreditatem eius. Idcirco hæc dicit dominus: Ecce ego cogito ſuper familiam iſtam, malum,

CAP. II.

SEPT.

FActi ſunt cogitantes labores, & operantes mala in cubilibus ſuis, & ſimul in die conſummabunt ea, quia non leuauerunt ad Deum manus ſuas. Et deſiderabant agros, & diripiebant pupillos, & domos opprimebant, & rapiebant virum & domum eius, virum & hæreditatem eius. Propterea hæc dicit dominus: Ecce ego cogito ſuper tribum iſtam mala, de quibus

q̃ habitat in Lachis, id eſt, ambulatio peſſima, gradu iugiter fluctuãte, & impietas Iſrael in his eſt qui ſemper mouent pedes ſuos, & habitare dicuntur in Lachis. Dabuntur quoque emiſſarij vſq; ad hæreditatem Geth: Geth peſſimam & torcular venenorum, quod ędificatur contra domum Dei: vbi ſunt vanæ domus, quæ ædificatæ ſunt in deriſum. Et iſtæ vanæ domus, in vanum factæ ſunt regibus Iſrael. Quãtum ad hiſtoriã pertinet: his regibus quorũ peccata in Regnorum, & in Paralipomenon libris ſcripta ſunt: quantum autem ad Anagogẽ, principibus hæreticorum, ducibuſq; peruerſorum dogmatum: his, o, domus vanæ sũt, & fruſtra extructę. Et tamdiu perſeuerantes, donec teneãt eas hęredes, qui à domino adducẽdi ſunt.
ערלם Poſt hęc ſequitur: *Quæ habitas Lachis hæreditas vſq; Odollã veniet.* Odolla interpretatur teſtimonium hauſtus vel hauri-
B tionis eorum, quod in Græco ſignificantius dicitur μαρτυρία ἀντλήσεως αὐτῶν. Legimus in
Prou. 9 c. לכיש Prouerbiis: *Si malus fueris, ſolus haurieſ mala.* Quæ igitur habitat in Lachis, id eſt, in itinere peſſimo, veniet vſque ad teſtimonium exhauſtionis ſuæ: quod exhauriet atque ebibet iuxta operum ſuorum menſuram. Vel certè ita diſtinguendum, vt hoc quod dicitur: quæ habitas Lachis, ad ſuperiora referatur, & ſit ordo ac ſenſus. Adducam hæredes tibi de eccleſia quæ habitas Lachis, quia de hæreditate domini, & tu eris cum hauſeris & receperis quæ mereris. Obſecro in capituli fine lectorem, ne neceſſitatem voluntatem putet, & expoſitionem prolixam verboſitatem exiſtimet: magiſque miretur in locis tam aſperis me aliquid inuenire, quam quidquam eorum quæ dicenda ſunt, non prætermittere.

2 ¶ *Decaluare & detondere ſuper filios deliciarum tuarum; dilata caluitium tuum ſicut aquila: quoniam captiui ducti ſunt ex te.*] Hoc quod dictum eſt à Lxx. gloria filiæ Iſrael, addentibus, filiæ, Hebræi in fine ſuperioris capituli legunt. Nolite autẽ quia ſic voluiſtis, & ſemel ſuſcepimus, incumbit neceſſitas ita interpretari ſcripturas quo modo legũtur in eccleſia, & nihilominus Hebraicam non omittere veritatem. Dicitur ergo ad Iſrael, ſecundum litterám: vt vel decem tribus accipiamus in Samaria: vel in commune, omnem Iſrael. Quia captiuus ductus eſt populus, & omnis Iudæa ab Aſſyriis Babyloniiſq; vaſtata eſt, aſſumant planctum, & plorent filios ſuos Et quo modo aquila, quæ regina eſt auium, certo tempore amittit pilos, & remanet implumis: ſic etiam Iſrael deponat omnem gloriam ſuam, qua ante fuerat circũdatus, & plãgat filios, hoſtium poteſtati ſubditos. Quod autẽ aquila certo tẽpore ſoleat amittere plumas, & in pſalterio ſcriptũ
Pſal 102. eſt: *Innouabitur vt aquilæ ſenectus tua.* Et comicus ὁ ἀετοῦ ἀ- [illegible]: viſa eſt, inquit, verè quod dici ſolet, aquilæ ſene-
Eſai. 13 c. 1.Cor.1.e. ctus. Si autem voluerimus hoc ipſum & de præſenti tẽpore Iudaicæ euerſionis accipere, videbimus omnẽ gratiam, qua quondã apud Deũ floruit, ab eis penitus receſſiſſe. Vbi eſt enim ꝓpheta? vbi doctor legis? vbi angelorum præſidia? vbi contra plures à paucis inſperata victoria? Decaluata eſt Hieruſalem, quæ omnem comã priſtinæ gloriæ perdidit, & filij eius qui clamauerunt contra dominum, *crucifige, cruci-* C
figeeum, in captiuitatem ducti ſunt. Legi in cuiuſdã cõmen-
Luc. 23.c. tariis, hoc quod dicitur, *decaluare & detondere ſuper filios deliciarum tuarum*: de conditione humana poſſe accipi, vt Dei ad Adam, ſiue ad Hieruſalem cœleſtẽ dirigatur eloquiũ. O anima humana: O vrbs quondã ſanctorum mater, q̃ prius eras in paradiſo & fruebaris deliciis arborum diuerſarum, & habebas ſpecioſiſſimã comã: nunc quia proiecta es de ſublimibus, & deducta in Babylonem, & veniſti in locũ captiuitatis, & perdidiſti comam tuam: radere, & aſſume habitum pœnitentis, & quæ prius quaſi aquila volebas in excelſis, plange filios, plange ſobolem tuam, quæ ex te ducta eſt captiua.

CAP. II.

infr. eod. b. VÆ *qui cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus veſtris, in luce matutina faciunt illud, quoniam contra Deum eſt manus eorum. Et concupierunt agros & violẽter tulerunt, &c.*] Quod in fine capituli iuxta Hebraicum poſuimus. In cœtu domini: pro quo Lxx. tranſtulerunt, in eccleſia domini: iuxta editionem vulgatã ſequẽtis capituli principium eſt. Et ideo in illo, ſi dominus iuſſerit, diſſeremus. Væ igitur vobis Iudæorũ cœtus: qui & cogitatis malũ, & opere conſummatis. Et cubilia ad quieſcẽdum data, ſtupris pol- D
lnitis, & quidquid iniquitatis nocte tractaris, quaſi differre non liceat, ſtatim, vt dies claruerit, feſtinatis implere, non conſiderantes q̃ aduerſum dominum fortis eſt manus veſtra. Et vt doceret ſcriptura quid eſſet quod in nocte cogitarent, & in die facerent, exponit in partibus. *Concupierunt agros*, inquit, *& violenter tulerunt*: & domos, ſubauditur, concupierunt: & quas concupierant, diripuerunt: & non ſolum calumniabantur homines, & domos eorum, ſed poſteros quoque qui miſericordiam propter ætatem paruulam merebantur, rabido ore vaſtabant. Quia igitur iſta feciſtis, & cogitaſtis inutile, & ego dominus cogitabo ſuper familiam iſtam malum, non quod malum ſit quod ego cogito, ſed quod patientibus malum videatur quod irrogo; quod ita vos premet, vt colla veſtra non poſſitis leuare: ne ambuletis ſuperbi, ſcilicet quos tempus captiuitatis oppreſſerit. Tunc dicetur ſuper vos parabola, vt miſeriæ veſtræ vertentur in canticum: De populatione vaſtati ſumus, pars populi mei: templum, inquit, meum, quod ſolum inter gentes cæteras plus habebam, mutabitur in ruinam. Quo modo à me recedet Aſſyrius, cum reuertatur, vt agros meos ſibi ſorte diſtribuat? Propterea ô familia Iſrael, ſuper quam malum ego cogito, non habebis partem in hęreditate iuſtorum Sed & de extrema captiuitate hoc ipſum accipi poteſt, quod omnia eis euenerint, quia dominũ crucifixerunt, ita tamen vt Lxx. interpretum editio diſſeratur. Gloria namq; filię Iſrael decaluata eſt, & attonſa ſuper filiis quondam delicatiſſimis, & ſi quid deinceps reatum pilorum fuit, alia deinceps raſura & attenſione truncatum eſt. Tunc omnia conſilia eorum verſa ſunt in laborem, & quę cogitauerunt mente & anima dormiente, attulerunt eis labores: quæq; operati ſunt, ſtatim vt lux Chriſti & vltio apparuit, conturbata ſunt. Cum enim legiſſent viciſſe Iſrael, Exod. 17.a
quando Moyſes manus leuauit ad dominum, ſuperatũ eſſe ab Amalech, quãdo Moyſes laſſa brachia deponebat, nõ leuauerunt ad dominũ manus ſuas, ſed omnia in pauperes & plebẽ domini ſcelera perpetrantes, deſiderauerũt agros, & pupillorum domos diripiebant, ac virum pariter & vxorem liberoſque eius, & ſubſtantiam depopulabantur.

Propterea

E Propterea cogitauit dñs mala ſuper tribum illam: nequaq̃ duodecim tribus, ſed tribum malitia & ſcelere fœdatam, de quibus non potuerunt eleuare ceruicem, nec rectè incedere. Denique vſq; ad præſentem diem ſubditi ſunt Romano imperio, & premuntur captiuitatis iugo, & colla nõ eleuãt. Quod autem ſequitur: ἐξαίφνης, id eſt, ſubito: in Hebraicis voluminibus non habetur, & tamen poteſt cum præſenti loco ita congruere vt dicamus: Propterea hæc dicit dominus: Ecce ego cogito ſuper tribũ iſtam mala ſubito, de quibus non poſſint eleuare ceruices ſuas, & ob id eleuare non poterunt, quia tempus malum eſt. Sicut enim mala operati ſunt contra dñm Ieſum, ſic mala captiuitatis perpetuæ ſuſtinebunt, & in tantam venient anguſtiam, vt omnia eorum cantica & pſalmi vertantur in luctum: nihilque aliud nouerit populus loqui, niſi hoc: Miſeria miſeri facti ſumus. Terra quippe repromiſſionis, quæ prius duabus & ſemiatribub', ſorte diuiſa fuerat trans Iordanẽ (Moyſe mittente funiculum, & poſtea ab Ieſu Naue tribubus reliquis diſpertita) hæc gentibus Romano menſore diuiſa eſt, & nemo fuit qui prohiberet: quin potius cum vniuerſas obtineãt

F nationes, nullus eſt ex Iudæis, qui antiquum priſtina libertate poſſideat ſolum. Quod ſi tertiã expoſitionẽ ſequi voluerimus, de qua ſupra dixerã, ad animam humanam ſermonem dirigi, q̃ de paradiſo corruens in captiuitatem huius mundi venerit: videbimus quod omnis cogitatio noſtra labor & dolor ſit, & cubilia noſtra plena ſint malis, & lux ipſa quæ videtur, mixta ſit tenebris: quæq; nocte tractemus, in caligine complicamus. Quis enim noſtrum ad Deum ſanctas eleuat manus ſine ira & cogitatione? Quis non deſiderat villas iſtius ſæculi, oblitus paſſionem paradiſi? Videas alios agros agris, & terminos iũgere terminis, & paruo hominis corpuſculo rura vrbium nõ ſufficere. Propterea cogitat dominus ſuper nos mala, de quibus noſtras eleuare nequeamus ceruices: nec ambulare recti, quia tempus peſſimum eſt, iuxta Ioannis verba dicentis: *Mundus in maligno poſitus eſt*. Idipſum ſignificat & illa in euangelio filia Abraham nobilis anima: quam ſatanas vinxerat & incuruauerat, & niſi ad aduentum domini in ſublime erigi ante nõ potuit, nec ſuum ſuſcipere creatorem. Vnde Saluator ait: *Hanc*, inquit, *filiam Abrahæ, quam alligauerat ſatanas, non oportuit ſolui de vinculo iſto die ſabbathi?* Quia ergo gloria noſtra omnis attonſa eſt, & dilatauimus raſuram vel nuditatem noſtram (ſic enim in quibuſdam codicibus inuenitur) miſſi ſunt qui nos plangerent cũ Hieremia, & ſumerent ſuper nos parabolam, & dicerent cum Apoſtolo: *Lugebo multos, qui peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam*. Quis enim non plangat videns humanas animas, quaſi variam ſupellectilem à dæmonibus & diuerſis vitiis eſſe poſſeſſas? Alius dæmonum mittit fornicationis funiculum, alius auaritiæ: ille homicidij, hic periurij lineas tendit: pars populi Dei diuiſa eſt in funiculo, & agri quondam ſanctitatis & paradiſi (quorum odore delectabatur Iſaac in Iacob filio ſuo) traditi ſunt Aſſyriis, regique Babylonio: Et habentibus vulpibus foueas, & volucribus cœli nidos, *filius hominis non habet vbi caput ſuum reclinet*. Expoſui iuxta quod mei ingenioli patiebãtur anguſtiæ, & primam ab Aſſyriis Babyloniiſque populi captiuitatem, & ſecundam à Romanis, quia dominum crucifixerunt, & tertiam ſpiritualem, qua vnuſquiſque noſtrum cum Adam

1. Ioan. 5. b
Luc. 13. d
Sup. 1. in fine.
ἐξύρησε. ξύρησιν.
קרחה
2. Cor. 12. g
Geneſ. 27. d
Matth. 8. c

HEB.

malum, vnde non auferetis colla veſtra, & non ambulabitis ſuperbi, quoniã tempus peſſimum eſt. In die illa ſumetur ſuper vos parabola, & cãtabitur canticũ cum ſuauitate dicentiũ: Depopulatione vaſtati ſumus, pars populi mei commutata eſt, quomodo recedet à me, cũ reuertatur, qui regiones noſtras diuidat. Propter hoc non erit tibi mittens funiculũ ſortis in cœtu domini. a Ne loquamini loquẽtes, nõ ſtillabit ſuper iſtos, nõ cõprehendet cõfuſio. Dicit domus Iacob, Nũquid abbreuiatus eſt ſpiritus domini, aut tales ſunt cogitationes eius? Nonne verba mea bona ſunt cũ eo qui recte graditur?

SEPT.

quibus non auferatis colla veſtra, & non ambuletis recti ſubito, quia tempus peſſimum eſt. In die illa ſumetur ſuper vos parabola, & plangetur planctus in cantico dicentium. Miſeria miſeri facti ſumus, pars populi mei dimenſa eſt in funiculo, & non erat qui prohiberet eum, vt auerteretur: Agri noſtri diuiſi ſunt, propter hoc non erit tibi mittens funiculum in hæreditate. In eccleſia domini nolite flere lacrymis, neque plorent ſuper his, non enim abijciet opprobria, quæ dicit: Domus Iacob prouocauit ſpiritum domini, ſi hæ ſunt adinuentiones eius: Nonne ſermones eius boni ſunt cum eo, & recti ambulauerunt?

G de paradiſo cecidit, & in huius mundi captiuitate verſatur, de qua cum venerit dominus, eriget eliſos, & ſoluet compeditos, & captiuos quondã diaboli, reducet in poſſeſſionem ſuam, & complebitur ſermo pſalmiſtæ dicentis: *Aſcendens in altum, captiuam duxit captiuitatẽ*. Iuxta quam expoſitionem poteſt & de eccleſia quarta captiuitas accipi, de qua vnuſquiſq; egreditur per peccatum & poſtea ab Ezdra, qui interpretatur adiutor, id eſt, ſermone Dei, reducitur in Hieruſalẽ. Si quis autem in lege domini die ac nocte meditatus, maius habuit ſtudiũ, maius ingenium onum, gratiamque & poteſt de præſenti capitulo probabilius aliquid dicere: non inuideo, non aſpernor: quin potius cupio ab eo dicere, ꝙ ignoro, & libenter me diſcipulum ꝓfitebor, dummodo doceat, & non detrahat. Nihil enim tam facile, quam otioſum & dormientem, de aliorum labore & vigilus diſputare.

Pſal. 145. b
Pſalm. 67. d
1. Ezdr. 7. a
עזרא

a ¶ *Ne loquamini loquentes, non ſtillabit ſuper iſtos, non comprehendet confuſio. Dicit domus Iacob. Nunquid abbreuiatus eſt ſpiritus domini, aut tales ſunt cogitationes eius: nonne verba mea bona ſunt cũ eo qui rectè graditur, &c.*] Ne loquamini, inquit, loquentes: ꝓ quo interpretatus eſt Aquila: ne ſtilletis ſtillantes: quodam idiomate Hebraico, eloquium ab eo quod fluat, & ad aures perueniat audientium, in ſimilitudinem pluuiæ deſcendentis, ſtillationem vocans. Nolite

אל תטפו יטיפון

H vos decipere, ô domus Iacob, in conſolationem mutuam dicere: Deus bonus eſt, non veniet captiuitas, quam timemus. Nam larga eius miſericordia, & clementiſſimus ſpiritus, qui latè & abũdanter ortus eſt omnibus, tantum in nobis abbreuiabitur & ſeuerus erit, aut huiuſcemodi ſunt cogitationes eius, quales in hominibus cernimus vt antiquã teneat iracundiam, & ad vindictam furore ſubito concitetur? Ad quæ reſpondit dominus: Bonus quidẽ ſum, & verba mea ſonant clementiam, ſed ad eos qui recto itinere gradiuntur. Qui autem, non dico olim, ſed heſterno die in cõtumeliam meã veneratus eſt idola, & quantum in ipſo fuit, tyrannica aduerſum me arma corripuit: qui infœlicem populum expoliauit auxilio Dei, & quaſi deſuper tunicã pallium tulit: qui ſimplicem quoſq; credentium, & acquieſcentes auctoritati maiorum contra me vertit in bellum: numquid non ſtillabit ſuper eum dominus, & apprehẽdet eum confuſio? Hoc autem quod nos vertimus, *& econtrario populus meus in aduerſarium conſurrexit*: quia verbum a אתמול & contrarium & diem heſternum ſonat: Symmachus apertius tranſtulit, vt diceret: *ante vnam diem populus meus quaſi inimicus reſtitit*: vt ſolueret quæſtionem, quod Deus non præterita vitia imputaret populo, ſed recentia, & quæ quaſi die commiſſa viderentur heſterno. Hæc iuxta Hebraicam intelligentiam: cæterum LXX. interpretes in hoc loco penitus ſibi non cohærent. Ad id enim ꝙ præmiſſum eſt, in eccleſia domini nolite flere, quæ conſequentia eſt vt inferatur: non enim abiiciet opprobria q̃ dicit, domus Iacob prouocauit ſpiritum dñi. Sed & illud quod ſequitur: Si hæ adinuentiones eius ſunt, non ſermones eius ſunt boni cum eo, & recti ambulauerunt: ad poſteriora quid pertinent quæ dicuntur? Et prius populus meus in aduerſarium reſtitit, contra pacẽ ſuam: pellẽ eius excoriauerunt, vt auferrent contritionem belli? Videtur autem mihi in loco vel difficillimo ſic poſſe ſenſus reddi vel exprimi, ſi tamen prudens lector noſtræ rationi acquieuerit. Præcipitur itaque eccleſiæ, vt non

a moul.

A habeat triſtitiam & ſolicitudinē ſup rebus ſæculi & damnis quæ in hoc mundo euenire conſueuerunt & dicitur habitatoribus eius: ô vos qui eſtis in eccleſia domini, ſemper gaudere, & quidquid vobis de Dei iudiciis acciderit, gratolamini:
Luc. 6. d. nec hoc dico quod flere non debeatis. *Beati quippe flentes, quoniam ipſi ridebunt*: Sed illud admoneo, ne in his quæ ſunt ſæculi lugeatis. Si qs mortuus fuerit propinquorum: ſi ſubſtantiam fiſcus inuaſerit, ſi corpus vel podagra, vel alius quilibet morbꝰ oppreſſerit, nolite flere, nolite lacrymas fundere: nec cōſideretis præſentia ſed futura, & aggrauamini magis ꝙ diutius in hoc tabernaculo mortis habitetis. Quin potius illud cauete, ne inſultetis cadētibus, & alienā ruinam veſtrā ædificationē puteris: vnuſquiſq; ſe ex ſuis viribus, nō
Rom. 11. d ex imbecillitate alterius metiatur. Alioquin quæ eſt iſta iuſtitia, ramos oleaſtri inſultare ramis oliuæ, qui propter infidelitatem ſuam fracti fuerunt, & dicere: domus Iacob ad iracundiam ſpiritum domini prouocauit, interficiens prophetas, idola colens, Dei filium crucifigens? Qui hoc facit, non erit ab opprobrio alienus, & ea menſura, qua iudicauit iudicabitur de eo, & quo modo ipſe de peccatis loquitur
Ibidem. corruentis, ita alius ruinæ illius inſultabit. Sequitur: Si hæ adinuentiones eius ſunt: nonne verba eius bona ſunt cum eo, & recti ambulauerunt? Quod oſtendit, ait, Iudaicus populus, vt plenitudo gentiū ſubintraret, diſpenſationis Dei eſt: vt poſtea credente Iſrael, omnes ſalui fierent, & vniuerſi
B Dei miſericordia indigerēt. Vnde & Apoſtolus ad huius lo-
Ibidem d ci veniens quæſtionem, profundum ſapientiæ & ſcientiæ & iudiciorum Dei, & abyſſum inueſtigabilem eſſe proclamat. Si ergo adinuentiones, & cogitationes Dei ſunt, frāgi priores ramos oliuæ, & inſeri alios de oleaſtro, nō debes inſultare, ſed timere ne corruas, nec æſtimes in eo te placere Deo ſi ſermones, id eſt, ſcripturas illius legas. Tunc ſcripturæ pſunt legenti ſi quod legitur opere cōpleatur. Si loquens de
2 Cor. 13. a
Pſalm. 67. c ſcripturis poſſis dicere: *An experimentū quæritis eius qui in me loquitur Chriſtus?* *Dominus* quippe *dabit verbum euangelizantibus virtute multa*: &
Eſaia 40. b *ſuper montem excelſum aſcende qui euangelizas Sion, & leua vocem in fortitudine qui euangelizas Hieruſalē.* Atq; hoc modo ſermones Dei boni ſunt, ſi ſecum ſint: hoc eſt, ſi Deus non deſerat prædicātem eius cor labiaq; con-
Pſal. 49. e. ſentiunt. Cæterum qui confitetur labiis, & cor eius longè eſt à Deo, & narrat iuſtitias eius, & aſſumit teſtamentū per os ſuum, & peccatorum ſordibus inquinatur cum hoc non ſunt boni ſermones Dei. Nec ſolum de peccatore, ſed de eo quoq; qui gratiam nō habet ſpiritualem, id eſt, prophetiæ ac doctrinæ, & interpretationis, maiorumq; chariſmatum, hoc dicendum eſt quod huiuſcemodi homo ſi voluerit elemētorum cauſis, fideiq; ſuæ reddere ratione, & quare Deus qui bonus & creator eſt omnium, ad ſolos tantum Iudæos venerit, & in vltimo iā ſæculo vocauerit nationes: non habeat ſecum bonos Dei ſermones, ſed de propria imperitia etiam ea quæ bona ſunt Dei verba contaminet: quæ verba recte ambulant, & rectas antes requirūt. Et hæc quidem dominus præcipit populo ſucceſſori, & eccleſiæ de gentibus congregatæ, ne inſultet generationi priſtinæ, & aliena ſit ab opprobriis inſultando. Refert autem ipſe, qui verus eſt iudex, & ſine perturbatione loquitur, quo modo in paſſione ſua Iſrael ei cōtrarius fuerit, & hoc fecerit, non quod ſuo nocere potuerit creatori, ſed quod contra pacem ſuam omnia perpetrarit. Vnde & ad Hieruſalem ſermo eſt:
Luc. 19 f *Si ſcires ea quæ ad pacem ſunt tibi.* Pace autem perdita, pellem ſuam excoriauerunt, id eſt, tulerunt à ſe Dei, quo protegebantur auxilium, & quaſi nudas carnes abſq; cute, & tegmine reliquerunt: vt quidquid videbatur eſſe pulchrum, operiente deſuper miſericordia Dei, hoc illa recedēte præberet videntibus turpitudinem. Recedente autem pace, &
Iudic 16. a auxilio Dei, quia reſtiterant domino, de quo dicitur: *Dominus conterens bella, dominus nomen ei*: aduerſariis ſuis reſi-

C ſtere non potuerunt, ſed in omni certamine victi ſunt, nec fuit qui contereret aduerſum eos bella naſcentia, iuxta vtramque perſonam hoſtium, vel hominum qui eos duxere captiuos, vel aduerſariarum fortitudinum, quæ animas eorum quotidie iugulabant blaſphemando.

HEB.

tur? Et e cōtrario populus meꝰ in aduerſariū conſurrexit: deſuper tunicam palliū ſuſtuliſtis, & eos qui tranſibant ſimpliciter, cōuertiſtis in bellū. a Mulieres populi mei eieciſtis de domo deliciarū ſuarū: à paruulis earum tuliſtis laudem meam

SEPT.

ambulauerunt? Et prius populus meus inimicitiis reſtitit contra pacem ſuam, pellem eius excoriauerunt, vt auferrent ſpem contritionum belli. b *Duces populi mei proiicientur de domibus deliciarum ſuarum: propter malas adinuentiones ſuas eiecti*

a ¶ *Mulieres populi mei eieciſtis de domo deliciarum ſuarum: à paruulis earum tuliſtis laudem meam &c.* Interpretatio Septuaginta (ſi tamen LXX. eſt, Ioſepho enim ſcribit, & Hebræi tradū quinque tantum libros legis Moyſi ab eis trāſlatos, & Ptolemæo regi contraditos) tantum diſcordat in præſenti loco ab Hebraica veritate: vt nec capita poſſimus ex æquo ponere, nec eorum ſimul ſentētias explicare. Quamobrem noſtra primum tranſlatio diſſeratur & poſtea ad eoſdem veniemus.

Adhuc contra populum Dei ſermo eſt, cui ſupra iam dixerat: E contrario populus meus in aduerſarium conſurrexit; de ſuper tunicam pallium ſuſtuliſtis, quod non ſolum hoc egerint, ſed mulieres quoq;, id eſt, matronas quondam delicatas fecerint captiuas ire: ſiue ſub metaphora vrbes Iudææ quas & in Eſaia filias Sion vocat, eo quod Sion metropolis
Eſaia 26. a fuerit. *A paruulis* quoq; *earum tuliſtis*, inquit, *laudem meam in perpetuum* nullus remanſit in populo, cunctis vel interfectis vel captis, qui meos pſalmos caneret: ſed & pauci qui in Babylone ſupererant, canere ſe non poſſe teſtantur: *Quo modo*,
Pſal. 136. a inquiunt, *cantabimus canticum domini in terra aliena?* Surgite itaque & ite in captiuitatem, quia in hac terra requiem non habetis, quæ propter ſcelera veſtra polluta eſt, & mundari D
non poterit, niſi longum ſabbathum antea celebrarit. Propterea autem dico vobis, non habetis hic requiem: quia polluta eſt terra veſtra, & corrumpetur putredine peſſima: captiuitate videlicet vel Babylonica vel Romana, eo quod domini ſanguinem hauſerit, iuxta vtramque enim hiſtoriæ veritatem intelligi poteſt.

b ¶ *Duces populi mei proiicientur de domibus deliciarum ſuarum: propter malas adinuentiones ſuas eiecti ſunt.*] Poteſt hoc & generaliter de Iudaici populi principibus, ſacerdotibus, ac phariſæis accipi, qui poſt paſſionē domini proiecti ſunt de vrbe deliciarum ſuarum, in qua prius laſciuierāt, propter malas adinuētiones ſuas, & ſpecialiter de ſtirpe Dauid: qua ſta-
Gene. 49 b tim vt natus eſt dominus, *defecit princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius*: veniente cui repoſitum erat, & expectatione
c Eccleſia. diſt. 15 gentium apparente. Sed & eccleſiæ quoque principes, qui deliciis affluunt, & inter epulas atque laſciuias pudicitiam ſeruare ſe credunt, propheticus ſermo deſcribit, quod eiciēdi ſint de ſpacioſis domibus, lautiſq; conuiuiis, & multo labore epulis cōquiſitis, & eiiciendi propter malas cogitatio-
Matt. 22 nes & opera ſua. Et ſi vis ſcire quo eiiciendi ſint, euangeliū lege: *in tenebras* ſcilicet *exteriores, vbi erit fletus, & ſtridor dentium.* An non confuſio & ignominia eſt, Ieſum crucifixum magiſtrū, pauperem atq; eſurientem fartis prædicare corporibus? ieiuniorumq; doctrinam, rubeores buccas, tumētiaq; ora proferre? Si in Apoſtolorum loco ſumus, non ſolum ſermonem eorum imitemur, ſed conuerſationem quoq; & abſtinentiam amplectamur. Sanctum vtiq; eſt & apoſtolicū miniſterium, viduis & pauperibꝰ miniſtrare. Non oportet, inquiūt, dimiſſo verbo Dei miniſtrare nō menſis. At nūc
Act 6 a non dico pauperes, non dico fratres, & qui rurſum inuitare nō poſſint (ex quibus excepta gratia nihil aliud epiſcopalis ſperet manus) ſed militantes & accinctos gladio, & iudices, excubantibus ante foras ſuas centurionibus & turmis militum Chriſti ſacerdos inuitat ad prandium. Tota clerici vrbe diſcurſant, quærunt exhibere iudicibus, quæ illi in prætoriis ſuis aut inuenire nō poſsūt, aut certè inuenta non coemūt. Nec vero arbitrandum ꝙ generaliter ad omnes hæc dirigatur inuectio, ſed quod eos qui tales ſunt pulſet ſermo propheticus, & cōminetur eis ſupplicia, & tenebras ſempiternas: vt qui pudore & verecundia non tenentur, agant pœnitentiam ſaltem comminationem pœnarum.

a ¶ Propin-

E a ¶ *Propinquate montibus æternis.*] Æternos mõtes vel angelos intelligere poſſumus, vel prophetas, de quibus & in pſalmo ſcriptum eſt: *Fundamenta eius in montibus ſanctis.* Et in a-
Pſalm. 86 a lio loco: *Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi.* Appropinquat autem æternis mõtibus, qui non in peccatis ſuis a beatorum contubernio
ſeparatur: quo modo Moyſes
Ibid. 120 a appropinquabat Deo, non loco, ſed merito. Et ad eos qui
Exod. 24 a appropinquabant æternis mõtibus, ipſe dominus loquebatur: *Deus appropinquãs ego, & nõ*
Hier. 23 c *de longe.* Montes autem æterni ad diſtinctionem eorum vocantur, qui non ſunt æterni: principum ſcilicet huius ſeculi, montium tenebroſorum: qui cum erecti fuerint velut cedrus Libani, tranſeuntes
Pſalm. 36 g cum mundo locus eorum non poterit inueniri.

b ¶ *Surge, & ambula, quia non eſt tibi hic requies.*] Iubemur in nullis mundi rebus putare nobis requiem, ſed quaſi à mortuis reſurgentes ad ſublime tendere, & ambulare poſt dominum Deum noſtrum, & dicere: *Adhæſit anima mea poſt te.*
Pſalm 62. c Quod ſi neglexerimus, & noluerimus audire dicentem:
Epheſ. 5. *Exurge qui dormis & exurge, & illuminabit te Christus:* dormitabimus quidem, ſed decipiemus, & non inueniemus requiem: quia vbi Chriſtus non illuminat reſurgentem, quæ videtur eſſe requies, tribulatio eſt.

H e b.

meam in perpetuum. Surgite, & ite, quia nõ habetis hic requiem: propter immũditiam eius corrumpetur putredine peſſima. c Vtinam nõ eſſem vir habens ſpiritum, & mendacium potius loqueret. Stillabo tibi in vinum, & in ebrietatem, & erit ſuper quem ſtillatur populus iſte. Cõgregatione cõgregabo Ia-

c ¶ *Propter immunditiam conſumpti eſtis corruptione.*] Pro eo
[illegible] quod nos diximus, conſumpti eſtis, poteſt iuxta Græcam intelligentiam in Latino ſonare ſermone, corrupti eſtis: vt ſit ordo, propter immunditiam corrupti eſtis corruptione. Hoc autem ad eos dicitur, qui voluptati corporis & luxuriæ ſeruientes, non ſolum animam, ſed corpus quoq; ſuum cor-
F rompunt, voluptatũ amatores magis quam amatores Dei. Poterat quoq; dicere: propter immunditiam corrupti eſtis, & ſenſus etiam abſque corruptione fuiſſet expletus. Nunc autẽ quia ait: corrupti eſtis corruptione: ad diſtinctionem mihi videtur corruptionis ſalutaris dixiſſe: iuxta quam &
2 Corin. 4. d Apoſtolus loquitur: *Et ſi is qui foris homo noſter eſt, corrumpitur, ſed qui intus eſt, renouatur de die in diem.* Qui ſemper mortificationem Ieſu portat in corpore ſuo, & exteriorem corrumpit hominem, & carnem imperio animæ ſubiicit, iſte corrumpitur quidem, ſed non corruptione, quia corruptio illius ſalutaris eſt.

Deuter. 20 b d ¶ *Fugiſtis nemine perſequente.*] Ad eos dicitur, qui propter immunditiam corruptione corrupti ſunt, quod conſcientia peccatorum etiam abſq; ſupplicii reſiſtere hoſtibus, & dimicare non audeant. Vnde & formidoloſi in ſanctorum prælio, ne terreant mentes fratrum ſuorum, eiciũtur è caſtris,
Leuit. 26 f & ex acie repelluntur, & in maledictis Leuitici ad huiuſcemodi homines ſermo dirigitur: *Perſequetur vos ſonitus folij volantis, & fugietis nullo perſequente.* Scio me in cuiuſdam commentarijs legiſſe, exponentis Ioannis euangeliſtæ principium: *Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil:* hoc quod dicitur, nihil, ad malitiam retuliſſe: rurſumque ipſam malitiam interpretatum eſſe diabolum, & iſto quaſi gradu, ipſum quod factum eſt ſine Chriſto, nihil, diabolum intellexiſſe. Si igitur malitia, vel diabolus nihil eſt, & fugerunt qui corruptione corrupti ſunt: nullo, id eſt, nihil perſequente, diabolus eos eſt perſequutus in nihil. Quod ſi cui videtur nimis coactum, & contra ſcripturæ ſimplicitatem artificio potius eloquij quam vera interpretatione diſſertum: vel priorem, vel quam ipſe reperit expoſitionem ſequatur.

e ¶ *Vtinam non eſſem vir habens ſpiritum, & mendacium potius loquerer, &c.*] Et in hoc capite multum LXX. interpretes ab Hebraico diſcrepant. Vnde primum iuxta id quod nobis
Roman 9. a ab Hebræis eſt traditum exponamus, & poſtea, ſi dominus voluerit, de eorum tranſlatione tractabimus. O popule Iudaice, ad quos repromiſſiones, quorum teſtamẽta & lex, &

ex quibus Chriſtus ſecundum carnem: cui imminentibus G
Babylonijs vel Romanis dixi: Surgite & ite in captiuitatem, quoniam nõ eſt vobis in terra iſta requies: quæ propter immũditiam ſuam corrumpetur putredine nouiſſima; non me putetis voluntatem loqui, & prædicare gaudentem, quod venturum video: *optarem & ipſe* Ibid.
anathema eſſe pro fratribus meis, qui ſunt Iſraelitæ. Vtinam de meo ſenſu loquerer, & ſanctum Spiritum non haberem, & inter pſeudoprophetas potius computatus, ſolus perirem, & non eſſent vera quæ dico, & tanta multitudo crederet in filiũ Dei, & non traderetur æternę captiuitati. Verũ quia propheta ſum, & Dei ſpiritu loquor & à diuinitate iuſſus, prædico veritatẽ: Propterea ſtillabo tibi ſermonẽ meum in merũ vinum, quod te inebriet, & corruere faciat. Me autẽ ſtillante & futuræ captiuitatis malum canentẽ, populus iſte meas ſuſcipiet pluuias: hoc eſt, vult, nolit, ſuſtinere

S e p t.

eiecti ſunt. a *Propinquate montibus æternis.* b *Surge, & ambula, quia non eſt tibi hic requies.* c *Propter immũditiam conſumpti eſtis corruptione.* d *Fugiſtis nemine perſequente. Spiritus ſtatuit mendacium. Stillauit tibi in vinum & ebrietatem: & erit de ſtilla populi huius congregandus congregabitur Iacob.*

habet quæ dico. Et ne me vatem tantorũ malorum arbitremini eſſe: nũc quidem veniet prædicta captiuitas, vt agnoſcatis quia in me ſermo Dei loquitur, qui ad omnes prophetas fit: quo reticente propheta nõ loquitur, & dicit. Veniam & humanum corpus aſſumam, naſcar de virgine. Sicut ita: Quia in carnis humilitate veni, & non credidiſtis mihi: veniam in conſummatione mundi in maieſtate mea cum angelis cæteriſq; virtutibus, & tunc te totum congregabo Iacob, tunc in vnũ conducam reliquias Iſrael, & cũ gentium populo in ouili meo pariter copulabo: tũc te muro firmiſſi- H
mo ſepiam, & tanta erit credẽtium multitudo, & inter caulas poſiti gregis tumultuatio, vt vincatur numerus pecorũ largitate. Ac ne forſitan putes quia dixi: Ponam illũ, quaſi gregem in ouili, & quaſi pecus in medio caularũ, de ouibus me loqui, intellige quod oues iſtæ homines ſint. Sequitur enim: Tumultuabuntur à multitudine hominum. Tumultus vox plurimorũ eſt, & nimiæ multitudinis clamor pariter emiſſus, ne æſtimemus vnius vocem eſſe, ſed omnium communem, laudantiũ bonum paſtorem, qui ardua quæq; complanauerit, & ſuo æquauerit pede, dux itineris eorum ipſe ſit paradiſi ianua, & dicat: ego ſum porta: quo ita diuidente & præcedente, via & porta, tranſibit per eum credulum pecus. Paſtor autem iſte, & rex eſt & dominus. Vnde ſequitur: *Et tranſibit rex eorum coram eis, & dominus in capite eorum.* Quod ſi voluerimus hæc omnia de primo aduentu eius accipere, & totum Iacob & reliquias Iſrael ad Apoſtolos, & eam referre multitudinem, quæ in actibus Apoſtolorum ſaluata eſt ex Iudæis, non abhorrebit à veritate ex- Act. 2 f. &
poſitio tractatoris. Hos enim verè congregauit dominus in 4 a
ouile ſuum, & poſuit in medio caularum, & fecit iter ante eos, & induxit eos in eccleſiam, & fuit rex eorum corã eis, & eſt dominus in capite eorum in perpetuum.

f ¶ *Spiritus ſtatuit mendacium. Stillauit tibi in vinum, & ebrietatem: & erit de ſtilla populi huius, congregandus congregabitur Iacob.*] Non vt pleriq; æſtimant, ſpiritus ſteterit mendax, ſed ſpiritus ſtatuit mendacium, legendum eſt, quod Græcè dicitur πνεῦμα ἔστησε ψεῦδος, hoc eſt, τὸ ψεῦδος. Quo modo enim in vulneribus putridis, ne cancer ſerpat & emortuum corpus viuas carnes depaſcatur, medici ſtatuunt vulnus, & vrunt cauterio, vel puluere καυστικῷ: ita ſpiritus Dei finem poſuit mendacio, ne vltra populus Dei pſeudoprophetarũ vocibus ſubuertatur. Quod autem ſpiritus tam in nouo quam in veteri teſtamento, vbicunque ſine additamento ponitur, in bonam partem intelligatur, & ſæpe diximus, & nunc ex parte videmus, ne cui dubium ſit: *Fructus autem ſpiritus, charitas, gaudium, pax.* Et: *Si ſpiritu viuimus, ſpiritu & ambulemus.* Et alibi. *Si autem ſpiritu opera carnis mortifi-* Galat. 5 d
caueritis, viuetis. Et in veteri teſtamento: *Dans flatum po-* Ibid. e a
pulo qui eſt in ea, & ſpiritum his, qui calcant eam: haud du- Rom. 8. e
bium ex præcedentibus quin terram ſignificet. Qui enim Eſai. 42 a

 calcat

A calcat terrena opera, & pedibus ſuis ſubiiciunt ea, vtiq; non Matt. 12. d malum, ſed bonũ ſpiritum merentur accipere. E contrario Luc. 9. d malus ſpiritus ſemper cum additamento legitur, vt ibi: *Cũ* 1. Reg. 16. c *autem ſpiritus immundus exierit ab homine.* Et in alio loco: Increpauit ſpiritum immundũ. Et ſpiritus malus inuaſit Saul, & cetera his ſimilia. Spiritus ergo Dei, qui finem mendacio Pſal. 103. b poſuit in pſeudoprophetis, ip- Gen. 9. c ſe tibi ſtillabit in vinum & e- Cant. 5. a brietatem, *Vinũ quod lætificat cor hominis*, & ebrietatem quã inebriatus eſt Noe, & de qua dicitur: *Comedite amici mei, & inebriamini.* Hæc autem omnis lætitia & ebrietas ad comparationem ſapientiæ Dei, quæ velut fluuius cœleſtem irrigat Dan. 2. f Hieruſalem ſtilla eſt, & gutta 1. Cor. 1. d permodica. Nec dubitabũt ſa- Ibid. 13. c pientiæ Dei ſtillam in hominibus dicere, qui lapidem abſciſſum de monte ſine manibus legerint, & fatuum Dei ſapientius hominibus, & Apoſtolos quoque ipſos ex parte cognouiſſe, & ex parte propheteſſe. Matt. 15. c De hac igitur ſapientia, id eſt, de ſtilla Iudaici populi (non enim venit niſi ad oues perditas domus Iſrael) congregatus eſt Iacob: omnis qui ſupplantat Eſau, & eripit primitiua eius ac benedictionem, & antequam naſcatur adhuc in vtero poſitus, plantam piloſi fratris inuadit.

HEB.

Iacob, totum te, in vnum conducam reliquias Iſrael. Pariter ponã illum quaſi gregẽ in ouili, quaſi pecus in medio caularũ: tumultuabuntur à multitudine hominum. Aſcendit .n. pandens iter ante eos: diuident & tranſibunt portam, & egredientur per eã. Et trãſibit rex eorum coram eis, & dominus in capite eorum.

CAP. III.

HEB.

ET dixi: Audite principes Iacob, & duces domus Iſrael,

Gen. 25. e a ¶ *Cum omnibus, &c.*] Dum, inquit, crediderit gentium populus, & omnis orbis ad meam fuerit fidem adductus, & Rom. 11. e intrauerit gentium plenitudo, tunc etiã reliquiæ Iſrael ſal- B uabuntur: non illæ reliquiæ, de quibus eſt ſcriptum in Re- 3. Reg. 19. d gnorum libro: *Dereliqui mihi ſeptẽ millia virorum, qui non cur-* Rom. 11. *uauerunt genua Baal.* Et de quibus Paulus: *Ergo & in iſto tempore reliquiæ ſecundum electionem gratiæ ſaluæ factæ ſunt*: de quibus ſupra hic propheta teſtatur: Et erit de ſtilla populi huius, congregandus congregabitur Iacob. Sed illæ reliquiæ, quæ, poſtquam omnes ſuſcepti fuerint, in fine ſuſcipientur à Deo. Et de quibus nunc dicitur: *Cum omnibus ſuſcipiens ſuſcipiam reliquias Iſrael*: vt iuxta id quod ſupra diximus: *Concludens Deus omnes ſub peccato, omnibus miſere-* Ibid. d. *tur*.

b ¶ *Ponam auerſionem eorum, &c.*] Reliquias de Iſrael, quas poſtquam omnes ſuſcepero ſuſcepturus ſum: nunc interim quia verſi ſunt à me, ponam in tribulatione, & coanguſtabo & faciam ſedere, ſine ſacerdote, ſine altari, & ſine propheta: vt quem per beneficia non ſenſerunt, intelligant per ſupplicia.

c ¶ *Quaſi gregem in medio cubilis eorum*] Subauditur, ponam. Non ſolum, inquit, auerſio eorum, qua à me auerſi ſunt, ponetur quaſi grex in tribulatione: ſed poſtquã tribulati fuerint, & anguſtiæ tẽpus expleuerint, ponentur in requie, hoc eſt, in cubili ſuo. Et tunc de hominibus commigrabunt, & tranſcendent humanę conditionis ſtatum, & implebunt quod ſequitur: Exilient ex hominibus. Non ſolum autẽ illi exilient Pſal. 81. d & abibunt, ſed omnes ad quos fit Dei ſermo, & qui humana vitia relinquentes, conuerſationem diuinitatis imitantur & audiũt: *Ego dixi, dij eſtis, & filij Excelſi omnes*: exilient ex hominibus, & quaſi ferentur ad cœlum.

d ¶ *Aſcende per diuiſionem.*] Præſens locus quaſi proprium habet exordium, & apoſtrophen eloquij prophetalis, ad Gen. 38. g eum qui ſaluari cupit: cui imperatur vt aſcendat per diuiſionem. Quod quidem manifeſtius fiet, ſi de Geneſi ſumpſerimus exemplum, vbi naſcuntur gemini de Thamar, cum qua Iudas patriarcha concubuit. Factum eſt, inquit, cum pareret & haberet geminos in vtero: *in ipſo partu vnus protulit manũ, & tulit obſtetrix, & ligauit in manu eius coccinum, dicens: Hic egredietur prior. Cum autẽ contraxiſſet manum, ſtatim egreſſus eſt frater eius, & illa ait: Quare diuiſa eſt, propter te maceria? Et vocauit nomen eius Phares*, quod interpretatur diuiſio. C *Et poſt hæc egreſſus eſt frater eius, in cuius manu erat coccinum. Et vocauit nomen eius Zara*: qui in lingua noſtra dicitur, ſemen vel oriens. Oſtendit ergo ſenior populus, in quo erat & ſemen, antequã de gentibus eccleſia naſceretur, manũ ſuam in operibus, & poſtea contraxit eam, audiens per Eſaiam: Eſaie 1. *Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.* Cumque ille contraxiſſet manum, & à iuſtitiæ ceſſaret operibus, frater eius egreſſus eſt gentiũ populus. Et propter Ephe. 2. c ipſã diuiſa eſt ſepes, & deſtruxit dñs atque Saluator vt ille poſſet incedere, parietem, qui erat in medio, & maceriã duos populos ſeparantem, & fecit vnum gregem, & duos creauit in ſemetipſo, in vno nouo homine faciens pacem. Vnde & obſtetrix propheticè loquens dicit ad Phares populũ iuniorem, vt quid diuiſa eſt propter te maceria? Si intellexiſtis exemplum de Geneſi, aſcende qui ſaluari cupis: nequaquam per veterem populum qui manum cõtractam habet, ſed per nouum, in quo via Chriſtus eſt, in quo porta Ieſus: per quẽ ad patrem incedimus. Ipſe enim ſoluit medium parietem & maceriam, id eſt, obſcuritatem veterum prophetarum, & omnia antiquæ legis aperuit ſacramenta, & diſſipata incedendi difficultate, viam oculis omnium reuelauit, vt qui vult pergere, nullo irretiatur obice obſcuritatis caligine.

SEPT.

Iacob. a *Cum omnibus ſuſcipiens ſuſcipiam reliquias Iſrael.* b *Ponam auerſionem eorum ſicut oues in tribulatione.* c *Quaſi gregem in medio cubilis eorum exilient ex hominibus.* d *Aſcende per diuiſionem.* e *Ante faciem eorum diuiſerũt, & tranſierunt portam, & egreſſi ſunt per eam. Et exiuit rex eorum ante faciẽ eorum: dominus autem princeps erit.*

CAP. III.

SEPT.

E*T dicet: Audite hæc principes domus Iacob, & reliqui*

e ¶ *Ante faciem eorũ diuiſerunt, & tranſierunt portam, & egreſſi ſunt per eam, & exiuit, &c.*] Propterea dicit tibi: Aſcende per D diuiſionẽ, qui ſurrexiſti cum Chriſto, & ea quæris quæ ſurſum ſunt: quia angeli ſiue pater & filius & ſpiritus ſanctus, diuiſerunt quod videbatur obſtare, & fecerunt viam volentibus ingredi, & quia aperto itinere inuaſerunt iter, non ſolum ingreſſi ſunt portam, ſed & tranſierunt per eã. Ingreſſi ſunt autẽ, quia & rex eorum eandem ingreſſus eſt portam, & aperuit eis iter, vt abſq; vlla difficultate graderentur. Ipſe enim dominus, & rex & paſtor, & via eſt, & porta, dicitque: *Ego ſum porta: per me qui fuerit ingreſſus, ſaluabitur & ingredietur* Ioan. 10. b *& egredietur, & paſcua inueniet.* De qua porta & alibi prophetatus: *Hæc eſt porta domini, iuſti intrabunt per eam.* Quicumque Pſal. 117. c autem ingreſſus fuerit, non debet in eo ſtatu in quo intrauerat permanere, ſed egrediatur ad paſcua: vt in intrando exordium ſit, in exeũdo & in paſcua reperiendo, virtutum perfectio. Qui ingreditur, adhuc in ſęculo eſt, & ex creaturis intelligit creatorẽ. Qui autem egreditur, tranſcẽdit vni- Ioan. 10. b uerſam creaturam, & omnibus quæ videri poſſunt, pro nihilo computatis, inueniet paſcua ſuper cœlos, & ſermone Pſal. 22. a Dei veſcetur, & dicet: *Dominus paſcit me, & nihil mihi deerit.* Hoc ideo vt intelligeremus euãgelicum teſtimonium: Ingredietur & egredietur, & paſcua inueniet: & quod nunc Ioan. 10. b dicitur per prophetam: *Et tranſierũt portam, & egreſſi ſunt per eam*: qui tamen tranſitus & egreſſio abſq; Chriſto rege noſtro tribui non poteſt, quia rex & dominus eſt. Statim quippe connectitur: Dominus autem princeps erit.

CAP. III.

E*T dixi: Audite principes Iacob, &c.*] Manifeſtè aduerſum principes Iſrael ſermo eſt, & ſub metaphora leonum ſiue latronum crudelitas eorum deſcribitur: quod ſpoliauerunt pauperes, & interfecerint eos, & carnes eorũ oſſaq; contriuerint, & quaſi in medio ollæ, ſic in vrbe Hieruſalem miſerabilẽ plebem afflixerint, & propter hæc inferatur eis poſtea ſupplicium in die captiuitatis, vel à Nabuchodonoſor vel à Veſpaſiano & Tito. Et clament ad dominum, & non exaudiat eos, & abſcondat faciem ſuam ab eis: quia nequiter egerint in ſceleribus ſuis.

g ¶ *Et dicet: Audite hæc principes, &c.*] Cum ſuperioribus

hæret

E hæret ſententia. Supra enim dixerat: Dominus autem princeps erit, & dicet: audite principes dom⁹ Iacob, & reliqui dom⁹ Iſraël. Pro reliquis dom⁹ Iſrael, exceptis LXX. omnes duces domus Iſrael, tranſtulerunt. Dominus ergo qui viam fecit populo ſuo, & egreſſus eſt ante faciem eorũ, & ipſe eſt princeps itineris ſimplicioris populi, quẽ gregem vocat, his qui nolunt ſe præuium ſequi, ſed ſuperbiũt, & quaſi iudices populi veſtigia illi⁹ nõ ſequũtur, cõminatur & dicit; Audite principes dnĩ⁹ Iacob, & duces domus Iſrael. Quid eſt autẽ quod eos cogit audire? a ¶ Nõ veſtrũ eſt, inquit, *ſcire iudiciũ*, id eſt, nõ mereminini ſcire iudiciũ, quod eſt abyſs⁹ multa, & profundum iuſtitiæ eius mens parua non inuenit. Aut quomodo poteſtis ſcire iudiciũ Dei, qui odiſtis bonum, & quæritis malũ? qui deteſtamini ſãctos pauperes, & honoratis diuites peccatores. Simulq; cõſideremus verborũ ſignificantiã: bona nõ amare peccati eſt, quãti ſceleris e nã odiſſe? & econtrario mala nõ fugere vitii eſt, quantæ impietatis eſt etiã diligẽter inquirere? Poſt hæc deſcribitur ſæuitia iudicũ & in ſubiectos crudelitas. b ¶ *Diripiẽtes pellẽ, &c.*] Non ſuffecerat ſpoliaſſe ſubiectum gregẽ, ſed corpora quoq; eorum afflixerũt duro imperio, & oſſa eorum contriuerũt: vt

F quidquid in eis forte fuerat, frangerẽt atque contererent. Quo modo ergo illi ſpoliauerunt populum meum, & nudauerũt omni pulchritudine & decore curis: & carnes & oſ-

Hier. 25 c ſa miſerunt in ollam feruẽtẽ, quod rex accẽdit Aſſyrius, tradẽtes gregem meum diabolo, & angelis eius, ſic & ipſi cũ venerit dies vltionis, clamabũt ad dominũ, & nõ exaudiẽtur, quia nec ipſi rogantes audierant, & extendent manus ſuas ad dominum, & Deus auertet faciem ſuam ab eis: quia & illi auerterãt à precantibus vultũ. Et hæc vniuerſa patientur, quia peſſimè egerũt in ſtudiis & voluptatib⁹ ſuis, & non reges fuere, ſed tyrãni: nec paſtores, ſed leones: neq; magiſtri diſcipulorũ, ſed lupi ouiũ: & ſatiauerũt ſe carnib⁹, & incraſſati ſũt, & ſicut pinguiſſima hoſtia interfectionis ſunt ſupplicus domini præparati. Hucuſq; cõtra principes malos: ſequẽs verò ſermo aduerſus pſeudoprophetas eſt, & doctores peſſimos: qui populũ Dei adulatione ſupplantãt, pollicẽtes ſcientiã ſcripturarũ. c ¶ *Hæc dicit dominus, &c.*] Legim⁹ fuiſſe pſeudo prophetas in Iſrael, qui propter dona, pacẽ, quæ eis data nõ erat, prædicabant, & ſi quis munera non dediſſet, quãuis ſanctus eſſet iram Dei nunciarent illi eſſe venturam. Vnde nunc dicitur ad eos, quod loquantur mendacia, & ſermo eorum non prophetia, ſed diuinatio ſit falſa, neq; habeant lumen, ſed tenebras & errorẽ. Cũq; in cõtrariũ verſa fuerint quæ promiſerãt, tunc operiẽtur cõfuſione, quia nõ erat, inquit tẽpõ-

HEB

Iſrael: Numquid non veſtrum eſt ſcire iudicium, qui odio habetis bonum, & diligitis malum? qui violenter tollitis pelles eorũ de ſuper eis, & carnem eorũ de ſuper oſſibus eorũ? Qui comederunt carnẽ populi mei, & pellẽ eorum deſuper excoriauerunt, & oſſa eorũ confregerunt, & cõciderunt ſicut in lebete, & quaſi carnem in medio ollę: Tunc clamabunt ad dominum, & nõ exaudiet eos, & abſcondet faciẽ ſuam ab eis in tẽpore illo, ſicut nequiter egerũt in adinuentionibus ſuis.

c Hæc dicit dominus ſuper prophetas qui ſeducũt populũ meum: qui mordent dentibus ſuis, & prædicãt pacẽ, & ſi quis non dederit in ore eorum quippiã, ſanctificãt ſuper eum præliũ. Propterea nox vobis pro viſione erit, & tenebræ vobis pro diuinatione, & occumbet ſol ſuper prophetas, & obtenebrabitur ſuper eos dies. Et confundentur qui vident viſiones, & confundẽtur diuini, & operient vultus ſuos omnes: quia non eſt reſpõſum Dei. Veruntamen ego repletus ſum fortitudine ſpiritus domini, iudicio & virtute: vt annunciem Iacob ſcelus ſuum, & Iſrael peccatum ſuum.

d Audite hoc principes

SEPT.

reliqui domus Iſrael.

a *Non veſtrum eſt cognoſcere iudicium, qui odio habetis bonum, & quæritis mala.* b *Diripientes pelles eorum ab eis, & carnes eorum ab oſſibus eorum. Sicut deuorauerunt carnes populi mei, & pelles ab eis excoriauerunt, & oſſa eorum confregerunt & conciderunt ſicut carnes in lebete, & ſicut carnes in olla. Sic clamabunt ad dominum, & non exaudiet eos, & auertet faciem ſuam ab eis in tempore illo, eo quod peſſimè egerunt in aduentionibus ſuis.*

Hæc dicit dominus ſuper prophetas, qui ſeducunt populum meum & mordent dentibus ſuis, & prædicant ſuper eum pacem, & non eſt data in ore eorum: ſanctificauerunt ſuper eum prælium. Propterea nox vobis erit pro viſione, & tenebra erunt vobis ex diuinatione, & occumbet ſol ſuper prophetas, & contenebreſcet ſuper eos dies. Et confundentur qui vident ſomnia, & irridebuntur arioli, & loquentur aduerſum eos omnes iſti. Quia non eſt qui exaudiat eos, niſi ego impleuero fortitudinem in ſpiritu domini, & iudicium & potentiam, vt annunciem Iacob impietates eius, & Iſrael peccata ſua. Audite hæc duces domus

ſum Dei. Iam nec dæmones accipiẽt poteſtatẽ, vt eos ſua fraude decipiant, mutaenĩt oracula, tacebit immũdus ſpiritus, & illudere nõ audebit. Hoc de pſeudo prophetis: rurſũ oratio prophetę loquẽtis inducitur: Illis falſa vaticinãtibus & opertis cõfuſione, & ignominia, ego quæ loquor, à ſãcto ſpiritu inſtitut⁹ loquor & loquor iudiciũ domini virtutẽ. Cũq; pſeudo prophetę mordeãt dẽtibus, & prædicẽt pacẽ, ego abſque vlla formidine annũcio Iacob ſcelus ſuũ, & Iſrael peccatum ſuũ, quia pro Deo vel idola venerati ſũt vel Dei filiũ crucifixerũt. Si aũt iuxta LXX. quod dicitur, de hæreticis voluerim⁹ accipere, quod verè pſeudoprophetæ ſunt, & dicũt, hæc dicit dñs, nõ errabim⁹. Illi. n. populũ quondam Dei errore decipiũt, & hoc faciũt, vt comedãt eos, vel ſiplicitter in accipiẽdis munerib⁹ vel myſticè in occiſione animarũ eorũ, & permittũt eis pacẽ & regna cæleſtia, & dicunt, nõ neceſſe eſt vt vitas cõtineter & ſãctè: habero fidẽ quam docemus, & oĩa promiſſa dñi cõſequeris: quæ loquentes, magis aduerſũ eos irã dñi concitant, & præliũ in illos ſanctificant. Quãobrem ô hæretici, qui putatis habere vos prophetiã, & imitamini eccleſiã Dei, vbi æſtimatis eſſe viſionẽ, vbi nox erit, & vbi iactatis vaticiniũ prophetale, ibi ſpirit⁹ loquetur immũd⁹ Occidet

H .n. ſol iuſtitię ſup huiuſcemodi prophetas, & videbũt tenebras ſuas, & cõfũdẽtur, Cũq; diuini magis quam prophetæ fuerint cõprobati, ridebũtur ſuper ſomnus ſuis, & populi qui ab eis prius decepti fuerãt, cõtra eos loquẽtur. Tũc etiã ipſi magiſtri pœnitẽtiã agẽt, & nemo nos exaudiet, niſi ego quẽ offenderãt. Et quia clemẽs ſum & *nolo mortẽ peccatoris, ſed* cupio *vt reuertatur & viuat*, cum exaudiero eos dabo eis virtutẽ ſpirit⁹ mei, & implebo eos iudicio meo & fortitudine: Vt qui prius populũ blãdimẽtis decipiebãt, poſtea vero annũciãdo deterreãt, & ad rectã reuocẽt viã, & qui cauſa erroris fuerãt, incipiãt mederi vulnerib⁹ quæ intulerũt, & eſſe occaſio ſanitatis. Animaduerte in præſenti loco poſſe aliquem docere poſt peccatũ, ſi tamen vitia priſtina digna pœnitẽtia eluerit. Vnde & Dauid poſt adulterium & homicidium loquitus in pſalmo: *Aſperges me hyſſopo, & mũdabor: lauabis me, & ſuper niuẽ dealbabor*. Nec ſua tantũ puritate contentus eſt, ſed infert: Redde mihi lætitiã ſalutaris tui, & ſpiritu principali cõfirma me. Cũq; hoc feceris: *Docebo*, ait, *iniquos vias tuas, & impii ad te conuertentur.* d ¶ *Audite, &c.*] Nemo ambigit Hieruſalẽ propter ſcelera, quę in hoc capitulo deſcribũtur, fuiſſe ſubuerſã, & quia ſupra vel ad iudices, vel ad pſeudo prophetas præceſſerat cõminatio: *Audite principes domus Iacob, & duces dom⁹ Iſrael*: Et poſt paucos verſiculos: *Hæc dicit dominus ſuper prophetas, qui ſeducunt populũ meũ*, & reliqua. Nũc generalites & aduerſum iudices

Ezech. 18. g

Pſal. 50.

& adues-

A & aduerſū pſeudo prophetas, & cōtra ſacerdotes, & cōtra eos, qui ſibi Dei pollicebātur notitiam, propheralis ſermo texitur, & arguit eos quod propter ſcelera eorum Siō quaſi ager aranda ſit, & Hieruſalē velut aceruus lapidum corruitura, & mons templi futurus in excelſa ſyluarum. Videmus completa quæ dicta ſunt: oris eloquium oculi probant: prophetiæ teſtis aſpectus eſt: hoc ipſum teſtimonium & in Hieremiæ volumine ſcribitur, vbi & Micheæ fit mētio, & Hieruſalē vaſtitas prædicatur. Iudices & principes dom⁹ Iacob, & dom⁹ Iſrael, id eſt & duarū, & decem tribuum, nō ſolum iudiciū nō faciebant, ſed abominabātur illud: & omnia recta peruertebāt, ne ſaltē parua iuſtitia remaneret in ciuitate. *Qui ædificauerūt Siō in ſanguinibus, & Hieruſalē in iniquitate*, rapinis pauperum, cæde inſontium, occiſione ſanctorū. Quod ſi quis de principibus videbatur iudicare quod erat rectum, vendebat magis ſententiā, & in muneribus iudicabat. Sacerdotes quoq; nō docebāt populum, niſi accepto pretio, & cū diceretur ad ſāctos: *Gratis accepiſtis, gratis date*: (Matt. 10. a) illi Dei reſpōſum accepta pecunia proferentes, gratiā domini auara mercede vendebāt. Et poſt hæc mala non intelligentes peccatum ſuum, quaſi ſceleribus redimerēt charitatem Dei, iudices ac ſacerdotes
B & prophetas Dei eſſe ſe memorabant, & ſecundum impœnitens cor ſuum dicebant: Dominus in medio noſtrum eſt, & non veniēt ſuper nos mala. Quia igitur nō egerant pœnitētiam, & omnis populus ſequutus eſt principium & ſacerdotum prophetarūque vitia, Siō quaſi ager arabitur, & Hieruſalem ſicut aceruus lapidum erit, & templum, quod prius auro argētoq; fulgebat, in ruinas vltimas collabetur. Hæc contra populum Iudæorum, cuius vera captiuitas, & extremæ ruinæ, & propter ſuperiora quidē ſcelera, ſed maximè propter effuſionem dominici ſāguinis, irrogata ſunt. Vnde & Siō quaſi ager arata eſt, & Hieruſalem in tumulos verſa ſaxorum, & tēplum illud quondā nobile atque ſublime, in extremos cineres comminutum eſt. Si quis autem hæc quæ de Hieruſalem dicuntur, & de Sion, ad eccleſiam transferat, ipſa eſt, n. domus Iacob, & domus Iſrael, ſecundum illud quod in Eſaia ſcribitur: *Iacob puer meus, ſuſcipiam eum*: Et illud ad Timotheum: (*Vt ſcias quomodo te oporteat in domo Dei conuerſari, quæ eſt eccleſia*) iſte liquidò peruidebit, quod principes domus Iacob, & reliqui de domo Iſrael (ſiue vt melius in Hebræo ſcriptum eſt, Iudices dom⁹ Iſrael) non ſint alii niſi epiſcopi, presbyteri & diaconi. Qui niſi omni cuſtodia ſeruauerint cor ſuum, abominātur iudicium & vniuerſa recta peruertunt: quādo enim iuxta perſonam iudicant, & in diſceptatione negotii non valet cauſæ meritum, ſed reorum potentia: nonne abominantur iudicium, & omnia recta peruertunt? Poteſt autem & aliter accipi: q principes domus Iacob, & iudices domus Iſrael abominētur deteſtenturque iudiciū, Dei iudicis ſententiam declinantes, & omnem regulam ſcripturarum malis interpretationibus deprauantes. Iſti *ædificant Sion in ſanguinibus, & Hieruſalem in iniquitate*: Cum enim ſcriptura iubeat: *Ne inducas impium in tabernaculum iuſtorum: & virum ſanguinum & doloſum abominatur dominus*: hi quoſcūque de aſſeclis ſuis ordinant clericos, & vitam eorum in ſcandalum populis exponentes, rei ſunt infidelitatis eorum qui ſcādalizantur. Vnde dicitur expedire homini, vt mola aſinaria ligetur in collo eius, & præcipitetur in profundum, quam vt ſcandalizet vnum de minimis eccleſiæ. Cumque ſacerdotes Malachias propheta Angelos vocet, & os eorum oraculū domini ſit, ſine munerum acceptione nō iudicant, legentes: *Munera excæcāt oculos etiam ſapientium*, & quaſi frenū in ore aperiūt increpationes: & cum dicatur ad Apoſtolos: *Nolite poſſidere aurum & argentū, neque æs in zonis veſtris* ſit, & excutiatiſſ de ſancti viri manibus etiam laborē parta pecunia: voces domini venditant, & de columbis mercātur in templo. Sed & prophetæ Hieruſalem in pecunia diuinabāt neſcientes aliud eſſe prophetiā, aliud diuinationē: numquā. n. diuinatio in ſcripturis in bonā partē accipitur. *Nō eſt*, ait, *augurium in Iacob, neque diuinatio in Iſrael*. Videbātur ſibi quidē eſſe prophetæ: ſed quia pecuniam accipiebant, prophetia ipſorū facta eſt diuinatio. Petrus Apoſtolus: *Argentum*, inquit, *& aurum nō habeo*: poterat vtiq; Simoni magu vēdere quod petebat, imo poterat ſimulare vēdentem: Spiritus enim ſanctus nec venundari, nec emi poteſt: ſed oblatā pecuniā cum offerēte dānauit. Nunc videas prophetas Hieruſalē non habere in ore prophetiā, & in dño requieſcere, & dicere: Non venient ſuper nos mala: quorū cauſa, ſpeculatorū Dei hoſtili aratro diuiditur, & loc⁹ quondā pacis, ruinis plen⁹ fit, templum domini in vepres ſpinaſq; cōuertitur, & eſt habitaculum beſtiarum. Nec quemquā moueat illud quod in primo Regū libro legimus: Saul volentē ire ad Samuelem dixiſſe puero ſuo, ad eū ſe ire nō poſſe, quia pretiū quod offerret pro vaticinio non haberet, & puerum reſpondiſſe: *Ecce inuenta eſt in manu mea quarta pars ſicli pecuniæ, & dabo viro Dei, & annūtiabit nobis viam noſtram*: non enim ſcriptum eſt, quod Samuel acceperit, ſed quod illi obtulerint: quin potius à propheta paſcuntur, & inuitātur ad prādium. Sed fac eum accepiſſe, ſtipes magis æſtimandæ ſunt tabernaculi, quā munera ꝓphetiæ. *Siclus* enim *viginti oboles habet*: & quarta pars ſicli quinq; ſunt oboli. Et noſtri igitur ſacerdotes, ſi volunt vendere prophetiam, & columbas in cathedris ſuis proponere, quas dominus flagello ſubuertit: vtinam non pretia villarum, ſed quinque obolos acciperēt. Hoc ipſum ſonat & in tertio Regnorum libro, quod vxor Hieroboam infirmante filio pergit ad Achiam hominē Dei, & defert ei panes & vuas paſſas, & vaſculū mellis. Dicitur enim quid ſecū illa portauerit, & tamē propheta nō ſcribitur accepiſſe: quippe cum corripuerit eam, & venturum luctum prædixerit: licet potuerint hi, qui ad ariolos ire conſueuerāt (quia multi diuini & arioli erāt in Iſrael) mala cōſuetudine æſtimaſſe idipſum etiā de prophetis, & voluiſſe ſanctis viris offerre, quod diuinis offerre cōſueuerāt, & tantūmodo ſcripturā narraſſe quid illi voluerint: nec tamen intuliſſe quod ipſi aut offerre auſi fuerint, aut prophetæ acceperint. Apoſtolus Paulus: *Qui altari*, inquit, *ſeruiūt, de altari participāt*, & viuunt. Permittitur tibi, ô ſacerdos, vt viuas de altari, nō vt luxuries. Boui triturāti os nō clauditur. Scimus iſta & tamē licentia hac Apoſtolus non abutitur, & habēs victum veſtimentumque, contētus eſt: nocte & die laborat manibus ſuis ne cui grauis ſit. Et iurat in epiſtolis, ſe ſācte, & ſine auaritia in Chriſti euangelio conuerſatum, & nō ſolum de ſe, ſed de diſcipulis quoque ſuis hoc ipſum aſſerit: quod nullū miſerit, qui ab eccleſiis aut poſceret aliquid, aut vellet accipere. Si autē gratulatur in quibuſdam epiſtolis, & mittentium munera beneuolentiā Dei appellat: nō tam ſibi congregat quā pauperibus ſanctorum, qui erant in Hieruſalē. Sācti autem pauperes, hi erāt in Hieruſalem, qui primum in Chriſto crediderant de Iudæis, & proiecti à parētibus, & cognatis, atque affinibus ſuis, tā poſſeſſiones, quam vniuerſam ſupellectilem ſacerdotibus templi ac populo vaſtante perdiderant. Si tales pauperes ſunt, accipiant. Si autem ſub occaſione

HEB.

domus Iacob, & iudices domus Iſrael: qui abominamini iudiciū; & omnia recta peruertitis: qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Hieruſalem in iniquitate. Principes eius in muneribus iudicabāt, & ſacerdotes eius in mercede docebant, & prophetæ eius in pecunia diuinabant, & ſuper dominum requieſcebant dicentes: Numquid non dominus in medio noſtrum? non venient ſuper nos mala. Propter hoc cauſa veſtri Siō vt ager arabitur, & Hie-

SEPT.

domus Iacob, & reliqui domus Iſrael, qui abominationi iudicium & omnia recta peruertitis: qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Hieruſalem in iniquitatibus. Duces eius in muneribus iudicabant, & ſacerdotes eius in mercede reſpondebant, & prophetæ eius in pecunia diuinabant, & ſuper dominum requieſcebant, dicentes. Nonne dominus in nobis eſt? non venient ſuper nos mala. Idcirco propter vos Sion quaſi ager arabitur, & Hieruſalem vt cuſtodia pomo-

Margin notes: Hier. 26. c; Matt. 10. a; Eſaia 42. a; 1 Tim. 3. d; Pro. 1. 24. b; 8. c; Pſal. 5. b; 1 q. Hi quoſcunque; Matt. 18. a; Malac. 1. b; C; Eccl. 20. d; Sec. Græc.; Matt. 10. a; Matt. 21. b; Num. 23. d; Act. 3. a; 1 Reg. 9. a; D; Ioan. 2. c; 3 Reg. 14. a; 1. Cor. 9. b; Deut. 25. a; 1. Tim. 6; 1. Cor. 4. b; 2. Theſ. 3. d; Rom. 15. f; Gal. 2. b

E occaſione pauperũ paucæ ditãtur dom⁹, & in vitro ac vaſe fictili aurum comedimus, aut cum theſauris mutemus & veſtes, aut pauper habitus non quærat diuitias ſenatorum. Quid prodeſt circa collum ab aſtergendos ſudores linteolũ non habere? Quid iuuat eſſe μονάχους & præferre habitu paupertatem, cum marſupiũ noſtrum vniuerſa pauperum turba ſuſpiret? Propter hoc cauſa noſtri, qui tales ſumus, qui Siõ ædificamus in ſanguine, & Hieruſalem in iniquitate: qui iudicamus in muneribus: qui mercedibus reſpõdemus: qui in pecunia diuinam⁹ & ſuper hoc fictam nobis ſãctimoniam vendicantes dicimus: nõ venient ſup nos mala. Audiamus ſententiam dñi quæ ſequatur: Sion & Hieruſalem & mõs templi ſpeculatorũ, & viſio pacis & templũ Chriſti in conſũmatione & in fine (quando refrixerit charitas & rara fides fuerit) quaſi ager arabitur, & redigetur in tumulos, & erit in excelſa ſyluarum, ſiue in cuſtodiam pomorum: vt ibi amplæ quondã domus erant, & abſq; numero acerui frugum, ibi vix parua ſit caſula, ſeruans ſpeciem ciborum, refectionem animæ non habentium.

לבמות יער εἰς ὀπωροφυλάκιον.

H E B.

Hieruſalẽ quaſi aceruus lapidũ erit, & mõs tẽpli in excelſa ſiluarũ.

C A P. IV.

H E B.

Et erit in nouiſſimo dierum mõs domus domini præparatus in vertice montium, & ſublimis ſuper colles, & fluent ad eum populi, & properabunt gentes multæ, & dicent: Venite, aſcendamus ad montem domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos de viis ſuis, & ibimus in ſemitis eius, quia de Siõ egredietur lex, & verbum domini de Hieruſalem. Et iudicabit inter populos multos, & corripiet gẽtes fortes, vſque in lõginquum: & concidẽt gladios ſuos in vomeres, & haſtas ſuas in ligones: non ſumet gens aduerſum gẽtem gladium, & non diſcẽt vltra belligerare. Et ſedebit vir ſubtus vineam ſuam, & ſubtus ficum ſuam, & non

S E P T.

pomorum erit, & mons domini in lucum ſaltus.

C A P. IV.

S E P T.

Et erit in nouiſſimis dierum manifeſtus mons domini, præparatus ſuper verticem montium, & eleuabitur ſuper colles, & feſtinabunt ad eum populi, & ibunt gentes multæ, & dicent: Venite, aſcendamus ad montem domini, & in domum Dei Iacob, & oſtendet nobis viam ſuam & ambulabimus in ſemitis eius: quia de Sion exiet lex, & verbũ domini de Hieruſalem. Et iudicabit inter populos multos, & arguet gentes fortes vſque in longinquum: & concident gladios ſuos in aratra, & haſtas ſuas in falces, & vltra non tollet gens contra gentem gladium, & nequaquam diſcent belligerare. Et requieſcet vnuſquiſque ſub vite ſua, & vnuſquiſque ſub ficu ſua

C A P. IV.

F Et erit in nouiſſimo dierum mons domus domini præparatus in vertice montium, & ſublimis ſuper colles, & fluent ad eum populi, & properabunt gẽtes multæ, & dicet: Venite, aſcendamus ad montẽ domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos de viis ſuis, & ibimus in ſemitis eius, &c.] Quia principes Iudæorum abominati ſũt iudicium, & omnia recta peruerterãt, & ædificauerant Sion in ſanguinibus, & Hieruſalem in iniquitate. & nõ ſolum hæc fecerant, verum in muneribus quoque iudicauerant, & ſacerdotes Hieruſalem in mercede reſponderant, & prophetæ eius in pecunia diuinauerant: & propter eos Sion, quaſi ager aratus erat, & Hieruſalem in tumulos lapidum corruerat, & mons templi Dei deſolatus in excelſa ſyluarum. Idcirco nunc derelicta domo eorum atque deſerta, *Mar. 14 e* *Luc. 13. g*
quando filius Dei egrediens de templo, ait: *Surgite, eamus hinc, & relinquetur vobis domus veſtra deſerta.* Angeli quoque, Ioſepho referente, dixerunt: Tranſeamus ex his ſedibus: *Ezech. 28.*
pro monte Sion mons domini eleuatus eſt, de quo ad principem Tyri dicitur: *Et vulneratus es in monte domini.* Iſte autem mons domini nouiſſimo dierum oſtenſus eſt, quando appropinquauit regnum cœlorum. Siquidem in conſummatione ſæculorũ in reprobationem peccati, per hoſtiam ſuam Saluator noſter apparuit. & vndecima hora ad *Matt 10 a* *1 Ioan. 2 c*
conducendos operarios venit. Et completa illius paſſione Ioannes loquitur: *Nouiſſima hora eſt*: in ſex millibus enim annis, ſi quingenti anni per horas diei ſingulas diuidãtur, nouiſſima hora conſequenter dicetur tẽpus fidei gentium, *Et manifeſtus*, inquit, *erit mons domini præparatus ſuper vertices montium.* Manifeſtus erit, qui ante fuerat occultus, & præparatus non ſolum in montibus, ſed ſuper vertices montium, Moyſen & prophetas, qui de eo vaticinati ſunt. Licet enim omnia ſancta conſcripſerint, tamen ad comparationem prophetiæ, in qua Saluatoris aduentum prophetauerunt, humilia ſunt cætera, & nequaquã vſque ad verticem montium pertingentia. *Et exaltabitur*, inquit, *ſuper colles.* G
Homo quidem apparuit, & formam ſerui accepit: humiliauit ſe vſq; ad mortem, mortem autem crucis: ſed exaltauit eum pater, & dedit ei nomen quod eſt ſuper omne nomen, & ad conuerſationem illius vniuerſa vita hominum *Phil. 2. b*
comparata, campi dicũtur & valles. Ad hunc ergo mõtem qui præparat⁹ eſt ſuper verticem mõtium, & exaltatus ſuper colles, feſtinabunt: ſiue vt in Hebræo habetur, fluent omnes populi: id eſt, in morem fluuiorum turbæ innumerabiles congregabuntur. Feſtinabunt autem populi, quando in eũ pariter crediderint: *Parthi & Medi & Elamitæ, & habitãtes Meſopotamiam, Iudæam, & Cappadociã, Põtum & Aſiã, Phrygiam, & Pamphiliã, Aegyptũ & partes Lybiæ, quæ eſt iuxta Cyrenẽ, & aduenæ Romani, Iudæi, & Proſelyti, Cretes, & Arabes.* Nõne vobis feſtinaſſe videtur ad montẽ, quibus dictũ eſt: *Sequimini me, & faciam vos piſcatores hominũ*, & protinus ſequuti ſunt Saluatorẽ: Rurſumq; de Iacobo & Ioãne ſcriptura refert, quod relicta naui, & patre, & fluctibus ſæculi, feſtinauerint ad montẽ. Et Matthæus publicanus audiẽs, *Sequere me*, ſtatim cucurrerit. Sed & illud in Euãgelio, quãdo ſequutæ ſunt eũ turbæ multæ de Galilæa, & Decapoli, & Hieroſolymis, & Iudæa, & trãs Iordanẽ, & curauit eas, feſtinantes populos probat. Populis autẽ feſtinãtibus, gẽtes quoq; plurimæ ibunt ad montẽ: totus ſcilicet orbis in eũ credẽs, & dicent ad vexillũ ſe patibuli mutuo prouocantes: *Venite aſcendamus in montem domini.* Aſcenſione opus eſt, vt quis ad Chriſtum valeat peruenire, & ad domum Dei Iacob, Eccleſiã, quæ eſt domus Dei, *columna & firmamentum veritatis.* Porro quod Iacob Saluatorem ſignificet, & ſupra diximus: *Iacob puer meus ſuſcipiam eum.* Sed & hoc dicent ad eos quibus loquuti fuerant: *Venite aſcendamus in montem domini, & in domum Dei Iacob.* & addent: vt oſtendat nobis viam ſuam, quam vel in Angelis, intellige eccleſiis præſidentibus, vel in ſcripturis ſanctis, quæ viam domini præoſtendunt, & eum qui dicit: *Ego ſum via.* *Et ambulemus in ſemitis eius*: in Apoſtolis ſcilicet, per quos in Chriſtum credidimus. De Sion enim lex egreſſa eſt ſpiritualis, & ad gentes Dei ſermo trãſibit de Hieruſalem: qui iudicabit inter populos multos: pater enim *omne iudicium dedit filio.* Et corripiet gentes fortes vſque in longinquum: dominus enim apprehendit ſapientes in aſtutia eorum. & *cognouit cogitationes ſapientium, quoniam vanæ ſunt.* Diiudicat autem inter populos, qui ſalute digni ſint, & qui indigni: & in eius aduentu omne bellandi ſtudium conferetur ad pacem. In aratra gladii mutabuntur: haſtæ cudentur in falces: gens bellare deſinet contra gentem. Nemo pugnare diſcet, pugnandi neceſſitate depoſita. Tantaque erit requies, vt non ſolum in vrbibus, ſed viculis quoque, & agris, vt vnuſquiſque ſecurus: & hoc fiet, quia os domini loquutum eſt. Ac primum quidem iuxta litteram: antequam naſceretur nobis puer, cuius principatus in humero eius, tot⁹ orbis plenus erat ſanguine: populi contra populos, reges contra reges, gentes dimicabant aduerſum gentes. Denique etiam ipſa Romana Reſpublica bellis lacerabatur ciuilibus:

Act. 2. b *Matth. 4. c* *Matth. 9. c* H *Ibid. 4. d.* *1. Tim. 3. d* *Eſaia 42.* *Sec. 70.* *Eſaia 2. a* *Ioan. 14 a* *Ioan 5. d* *1 Cor. 3. d* *Pſal 93. b* *Eſaia 2. b* *Eſaia 9. b*

A Cinna & Octauio & Carbone pugnantibus: Sylla & Mario, Antonio & Catilina, Cæſare & Cneo Põpeio, Auguſto & Bruto. & eodẽ Auguſto & Antonio: in quorũ prælus vniuerſa ſanguinem regna fuderunt. Poſtquã antẽ ad imperiũ Chriſti, ſingulare imperium Roma ſortita eſt Apoſtolorum timeri peruius factus eſt orbis, & apertæ ſunt eis portæ vrbiũ, & ad prædicationẽ vnius Dei ſingulare imperiũ cõſtitutũ eſt. Poteſt quoq; hoc quod
Ioel. 3. 6 dicitur: *Cõcident gladios ſuos in aratra, & haſtas ſuas in falces*, & tropologicè accipi vt dicamus ad fidem Chriſti irã & effrenata conuitia eſſe depoſita, vt mittat vnuſquiſq; manum ſuper aratrum, & non reſpiciat
Luc. 9 g poſt tergum: & cõtumeliarũ iacula haſtaſque cõfringẽs, fructus metere cupiat ſpirituales: vt laborantibus alijs nos
Ioan 4. e intremus in labores eorum, & dicatur de nobis: *Venientes autem venient in exultatione, portantes manipulos ſuos.* Nunc nemo
Pſal 125 a pugnat aduerſus alium, quia
Matt. 5. a legimus: *Beati pacifici.* Nemo ducit contẽdere in ſubuerſionem audientium, ſed ponit ſilentium ori ſuo & tacet: quia tempus malũ eſt. Et requieſcet vnuſquiſq; ſub vite ſua, vt premat vinũ, quod exhilarat cor hominis, ſub vite illa, cuius a-
Ioan. 15. a gricola pater eſt, & ſub fico ſua dulcia ſpiritus ſancti poma decerpens, charitatem, gaudium, pacem & reliqua. Hęc autẽ omnia accident ſecundũ vtramque expoſitionem: quia domini verba ſunt vera, & eius dixiſſe, feciſſe eſt. Omnes po-
B puli ibunt, vnuſquiſq; in via ſua: nos vero ambulabimus in nomine domini Dei noſtri, in ſæcula & vltra. Cunctis, inquiunt, nationibus euntibus iuxta errorẽ ſuum, nos ad mõ-
Eſaia 2. n rem domini feſtinauimus, & diximus: *Venite, aſcendamus in mõtem domini, & in domum Dei Iacob*, & ambulabimus in nomine Chriſti domini noſtri: quia ipſe eſt mons qui Deus eſt. In die illa, in qua lucebit ſol iuſtitiæ, congregabitur illa quæ fuerat ante contrita, & quæ expulſa erat, ſuſcipietur, & ad hoc congregabitur cõtrita, vt ponatur in reliquias &
Rom. 9 f derelicta in gentem fortẽ. *Niſi enim dominus ſabaoth reliquiſ-*
Eſaia 1. e *ſet nobis ſemẽ, quaſi Sodoma eſſemus, & quaſi Gomorra ſimiles fuiſſemus.* Sed iuxta Hebraicum pulchrè. Congregabo, inquit, claudicantem, id eſt, eam quæ malè ambulauerat, & ad quã
הצלעה Helias dixerat: *Vſquequo claudicatis?* cuius pes ſcandalizatus
3 Re. 18 d fuerat abſciſſus. Quam eieceram, & cui dederam libellum
Marc 9 g repudij, colligam, & quam afflixeram captiuitatib9 varijs, vel tradideram diabolo & angelis eius. Ac ne ſtatim nobis diligens lector opponat, quo modo congregatam aſſeris claudicantem, & collectam eam quæ fuerat eiecta, cum Iudæi in infidelitate permaneant? Audiat de prima
Act 2. g Chriſti dici eccleſia quæ credidit ex Iudæis: de qua fue-
Ibid. 4. a rũt & Apoſtoli: ſuper qua in Actibus Apoſtolorum Lucas deſcribit, quod in vna die crediderint tria millia, etiã alibi C
quinq; millia, & de quibus Iacobus loquitur ad Paulum: Vides frater Paule quanta millia ſunt de Iudæis credentiũ, & omnes hi æmulatores legis ſunt. Sed & ſignificantiã cõſidera propheticalem: non dixit, ponam claudicantem totam ſaluam, ſed ponã claudicantẽ in reliquias: vt reliquiæ & electio ſaluæ fiãt, & eam quæ laborauerat in gẽtem robuſtã, in nomen videlicet Chriſtianum, quod non gladius, non ignes, nõ tormẽta ſuperabũt: Vide fidem & paſſionẽ mar- *Ibid. 21 d*
tyrum, & de robuſta gẽte nõ ambiges. Et regnabit dominus ſuper eos, id eſt, ſuper gentes multas, & ſup reliquias clau- *Rom. 11 a*
dicantis in monte Sion: in eccleſia, in ſpecula, in contẽplatione virtutũ, à præſẽti ſæculo, & vſq; in futurum. Si quis autẽ voluerit hoc quod dicitur, cõgregabo eam quę contrita fuit, & eiectam ſuſcipiã, & cætera, de anima humana intelligere quod ante aduẽtũ Chriſti variis paſſionib9 vtruſque ſeruierit, & quaſi erronea, & morbida ouis luporũ fuerit laniata morſib9, nõ errabit: dũ tamẽ nouerit eã, quę contrita fuerat, & afflicta, ſub domini poſtea regno futurã, & victuram in Sion, & ad priſtinum montem boni paſtoris humeris reportandã. Sciendum quoq; quod hoc capitulum, quod nunc expoſuimus, & huic ſimile de Eſaia, Iudæos & eorũ erroris hæredes ad D
mille annorum referre imperium Chriſti atque ſanctorum. Et illud quod dicitur: Omnes populi ambulabunt, vnuſquiſque in nomine domini Dei ſui, ita interpretari, vnamquãque gentem cum idolo ſuo torqueri, & mitti in ignem æterni ſupplicij. Sed ex conſequentibus arguuntur, non de fine ſæculorum hoc dici, ſed de primo aduentu Chriſti, in quo colliguntur reliquiæ claudicantis, & gẽtes ante ſaluãtur. Igitur Eſaias huiuſcemodi poſuit teſtimonium: *Sermo* *Eſaia 2. a*
qui factus eſt ad Eſaiam filium Amos de Iuda & Hieruſalẽ: quia *Sec 70.*
erit in nouiſſimis diebus manifeſtus mons domini, & domus Dei, ſuper ſummitatẽ montium, & exaltabitur ſuper colles, & venient ad eum omnes gentes, & ibunt nationes multæ, & dicent: *Venite aſcendamus in montem domini, & in domum Dei Iacob, & annunciabit nobis viam ſuam, & ambulabimus in ea: de Siõ enim exiet lex, & verbum domini de Hieruſalẽ.* Et iudicabit inter gentes multas, & arguet populum plurimum: & concident gladios ſuos in aratra, & zibynas ſuas in falces, & nõ ſumet gens contra gentem gladiũ, & non diſcẽt vltra belligerare. Significãter hic dicitur, quod ſermo Dei egrediẽs de Hieruſalem, iudicet inter gentes multas, & arguat propriè populum Iudæorum. Nos enim quaſi peccatores iuxta operum noſtrorum menſurã iudicabit: illos verò vt impios & negatores non iudicabit, ſed arguet condemnatos.

HEB.

erit qui exterreat quia os domini exercituum loquutum eſt. Quia omnes populi ambulabunt, vnuſquiſque in nomine Dei ſui: nos autem ambulauimus in nomine domini Dei noſtri, in æternum, & vltra. In illa die dicit dominus, congregabo claudicantem, & eam quam eieceram colligam, & quam afflixeram. Et ponam claudicantem in reliquias & eam quæ laborauerat in gentem robuſtam: & regnabit dominus ſuper eos in monte Sion, ex hoc nunc & vſque in æternum.

SEPT.

ſuo, & non erit qui exterreat, quia os domini omnipotentis loquutum eſt hæc. Quia omnes populi ibunt vnuſquiſque viam ſuam: nos autem ibimus in nomine domini Dei noſtri, in æternum & vltro. In die illa, dicit dominus, congregabo eam quæ contrita eſt, & quæ eiecta fuerat ſuſcipiam, & quos repuleram. Et ponam contritam in reliquias, & repulſam in gentem fortem, & regnabit dominus ſuper eos in monte Sion, ex hoc nunc & vſque in ſæculum.

Commentarij primi in Micheam prophetam finis.

DIVI

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM SVPER MICHEAM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM.

PROLOGVS.

SEmper inuidis reſpondemus (quia non ceſſat inuidia) & librorum noſtrorum exordia, æmulorum maledicta confutant : qui vulgo iactant me ſterilis, ieiunique ſermonis quaſdam ineptias ſcribere & cum loqui neſciam, tacere non poſſe. Itaque obſecro vos, ô Paula & Euſtochium, vt ad huiuſcemodi latratus claudatis aures, & infantiam (vt dicunt) meam orationibus adiuuantes, impetretis mihi, iuxta Apoſtolum, adapertionem oris mei: vt de ſcripturis loquenti adaptari poſſit: Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa. *Moneo autem tauros pingues, qui circundederunt me, vt quieſcant & deſinant maledicere, malefacta ne noſcant ſua, quæ proferentur poſt, ſi pergant lædere. Nam quod dicunt, Origenis me volumina compilare, & contaminari non decere veterum ſcripta, quod illi maledictum vehemens eſſe exiſtimant, eandem laudem ego maximam duco, cum illum imitari volo, quem cunctis prudentibus & vobis placere non dubito. Si enim criminis eſt Græcorum benedicta transferre, accuſetur Ennius & Maro, Plautus, Cæcilius, & Terentius, Tullius quoque & cæteri eloquentes viri, qui non ſolum verſus, ſed multa capita & longiſſimos libros ac fabulas integras tranſtulerunt. Sed & Hilarius noſter furti reus ſit, quod in pſalmos quadraginta ferme millia verſuum ſupradicti Origenis ad ſenſum verterit. Quorum omnium æmulari exopto negligentiam potius, quam iſtorum obſcuram diligentiam. Verum iam tempus eſt alterum in Micheam librum cudere, & renaſcentia hydra capita pondāq; contundere prophetali.*

Col. 4. a. Pſal. 67 c. Ibid. 22 c.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN MICHEAM PROPHETAM. LIB. II.

HEB.

ET tu turris gregis nebuloſa filia Sion : vſque ad te veniet, & veniet poteſtas prima, regnum filiæ Hieruſalem Nunc quare mœrore cõtraheris? numquid rex non eſt tibi, aut conſiliarius tuus periit, quia com-

SEPT.

ET tu turris gregis caligoſa filia Sion : ad te veniet, & ingredietur principatus, primum regnum de Babylone filia Hieruſalem. Et nunc quare cognouiſti mala, numquid rex non erat tibi, aut conſilium tuum periit, quia ob-

ET tu turris gregis, &c.] Turrem gregis nebuloſam, ſiue ſqualentem : quod Hebraicè dicit a עפל : nullam aliam debemus accipere niſi illam: de qua Eſaias ait: *Et ædificaui turrem in medio eius*, id eſt, vineæ. *Vinea autem Domini domus eſt Iſrael*. Hæc turris quamdiu habet torcular, id eſt altare, & in circuitu maceriam, auxilia videlicet angelorum, & non ingreditur diabolus aper in vineam: non eſt ſqualida, non eſt tenebroſa: ſed à domino lucẽte ſortita vocabulum: appellatur ciuitas, quæ in monte ſita latere non poteſt. Turris igitur quondam gregis & populi Dei (quia peſſimi coloni interfecerunt patris familiæ filium) nunc ſqualida eſt & deſtituta, & ſub homine Iſrael clamat in Eſaia de terra: *Et hæc turris filia Sion* : ſiue vt Symmachus vertit in Græcum: *Ipſa eſt filia Sion*, & vſque ad hanc veniet Deus, vel poteſtas prima, quæ poteſtas regnum eſt filiæ Hieruſalem. Venit autem ad hanc turrim prima poteſtas, ſiue principatus primus, ille qui dixerat : *Ego ſum alpha & ω principium & finis, primus & nouiſſimus*. Et qui ex perſona aſſumpti hominis ait in Prouerbiis : *Dominus creauit me in principio viarum ſuarum in opera ſua*: ſiue vt in Hebræo ſcribitur: *Dominus poſſedit me*: b קנה enim non creauit me, ſed poſſedit me, habuit que ſignificat. Et venit poteſtas prima, & regnum filiæ Hieruſalem, vt poſt primam fieret & ſecunda, ſicut enim ipſe loquitur confidenter: *Ego ſum lux mundi*: ita & diſcipulis ſuis donat vt ipſi quoque lumen vocentur mundi, dicitque ad eos: *Vos eſtis lux mundi*. Sed & vineam veram ſe in Euangelio vocans, de credentibus per Hieremiam loquitur: *Ego autem plantaui te vineam frugiferam totam veram*. Et cum ſit panis viuus de cœlo deſcendens, diſcipulis dedit, vt appellentur panis. Vnde & Apoſtolus Paulus loquitur confidẽter. *Omnes enim vnus panis ſumus*. In hunc igitur modum ingreditur poteſtas prima, & regnũ in Hieruſalem, vt & credentes in ea, poteſtatem faciat & regnũ. Hoc quod in quibuſdam libris legitur. Et ingredietur principatus, primũ regnum filiæ Sion, de Babylone ſciamus additũ eſſe: quia nec in Hebræo, nec apud alios habetur interpretes. Et videtur mihi quidẽ de captiuitate ſenſiſſe Babylonia, quod popul⁹ inde egrediens veneri Hieruſalẽ. Sequitur: *Et nunc quare mœrore cõtraheris*: ſiue vt in Lxx. ſcriptum eſt: *Et nunc quare cognouiſti mala*: ad quam venturus eſt, inquit dominus, & poteſtas prima & regnũ? *Quare nũc mœrore contraheris*, aut *quare cognouiſti mala*? Statim reſpondetur & dicitur: Quia rex nõ eſt tibi, & conſiliarios tuus periit: quia comprehẽdit te dolor ſicut parturientẽ. Aut certè cũ hæc omnia habeas, vitio tuo nec regis, nec conſiliarij mereris auxilium. Quod autẽ ait: *Quare cognouiſti mala*: illo ſenſu accipiendũ eſt quod omnis qui meretur & patitur mala, dicitur noſſe mala & ignorare bona. Iuxta illud quod in primo quoq; Regnorũ libro ſcriptũ eſt: *Filij Heli, filij peſtilentiæ: non cognouerunt Deum*. Et alibi: *Qui cuſtodit mandatum, neſciet verbũ malum*. Et ad peccatores: *Recedite à me*, inquit dominus, *qui operamini iniquitatem, quia neſcio vos*. Econtrario de domino: *Qui cum non cognouiſſet peccatum, pro nobis peccatum fecit*: ſubauditur Deus pater: rex autem & magni conſilij angelus, Saluator intelligitur, qui periit pro populo non credente: quẽ comprehenderunt dolores ſicut parturientem: putãs enim Iſrael obtinere ſe imperium, repẽte vaſtatus eſt. Et quo modo pariens dolorem effugere non poteſt: ſic ille imminentem captiuitatem, & exercitum vrbi circundatum vitare & differre nõ potuit. Legamus ſcripturas, & numquam inueniemus ſanctas mulieres, excepta Rachel, cum dolore peperiſſe: quæ quia in via erat, & in hippodromo, id eſt, equorum curſu, qui in Ægypto venundantur, filium peperit doloris, quem poſtea vocauit pater filium dexteræ: Eua electa de paradiſo & audiens: *In doloribus paries*: peperiſſe deſcribitur in dolore. Vxor Phinees contracta, nec ſe erigens, ſicut illa quam in euangelio diabolus alligauit, peperit poſtquã captam arcam Dei, populique cognouiſſet ruinam. Sara autem quia ſancta erat, & ei defecerant muliebria, nato Iſaac dicit: *Riſum mihi fecit Dominus, quicumque enim audierit, congratulabitur mihi*. Dolores igitur qui obtinuerunt turrem gregis, dolores inferi ſunt, & dolores mortis, qui eis-

a Ophel F Eſaia 5. a

H עפל

Matt. 5. b 21. d Eſaia 26.

Apoc. 22 c Prou. 8. c

b Kanani

Ioan 8 b Matt. 5. b

Hier. d Ioan. 6. e.

1 Cor. 10. d

1 Reg. 2. f Eccl. 2. a Pſal. 6. c Luc 13 f 2 Cor 5 d.

Eſaie 9 b

Gen. 35 c Ibid. 48 a Sec. 70.

Ibid. 3 c. 1 Reg. 4 d

Luc 13 b

Gen. 21 a

a qui circundederūt quidē & vallauerunt etiā Saluatorē: Sed nequaquā eum obtinere potuerunt: ſicut ipſe loquitur in pſalmo decimo ſeptimo. Circūdederūt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis cōturbauerunt me, & dolores inferi vallauerunt me. Quidā putant turrē ſqualentem, ſiue tenebroſam & filiam Hieruſale, de cœleſti Hieruſalem intelligi, quæ ſit mater ſanctorum: de qua & Apoſtolus ait:

Hebr 12 f *Acceſſiſtis ad Sion montē, & ciuitatē Dei viuentis, Hieruſalem cœleſtem*: quæ tamdiu ſqualet, quamdiu filii ſui non reducūtur ad eā, & rex conſiliarius non ſit in ea, & dolores ſicut parturientem apprehendant eam, quod fruſtra peperit vidēs tantos filios interfectos.

a ❡ *Dole, & ſatage filia Siō quaſi parturiēs, quia nunc egredieris de ciuitate, & habitabis, &c.*] Cui præcipit, vt doleat ſiue parturiat, & poſtea infertur viriliter āge, nō fruſtra præcipitur, ſed vt dolores patiēter ferēs egre-

בשדה diatur de ciuitate, & habitet in cāpo, ſiue in regione, & veniat vſq; ad Babylonē, & cum pro peccato ſuſtinēs captiuitatē fortiter tulerit quod illatū eſt, tūc liberet eā dñs, & re-

Infra 7 b fol. 70. dimat Deus ſuus de manu inimicorū ſuorū: vt poſtquā fuerit liberata, inſultantib. dicat: Noli inſultare mihi inimi-

B ca mea, quia cecidi, reſurgā, & ſi enim ambulauero in tenebris, dñs lux mea eſt: iram dñi ſuſtinebo, quoniā peccaui ei: donec iuſtificet cauſam meā, & faciat iudiciū meum, & educat me in lucē, & videbo iuſtitiam eius, & aſpiciet inimica mea, & operietur ignominia. Vnde & in pſalmis cōgrua vn-

Pſal. 101. b ce cantatur: *Non in perpetuum iraſcetur, neque in æternum cōminabitur* dominus. Quod autē: Dole, & viriliter age, ad ſalutē dolentis pertineat, & agentis viriliter, Ieſus quoq; filius Naue teſtis eſt, cui domin⁹ dicit:

Ioſ. 1 b *Confortare, viriliter age.* Dolet autē & agit viriliter filia Siō: quia excalciata & nuda egreſſa eſt de ciuitate, & captiua ducenda eſt in campum Sennar,

עזר & futura in Babylone, donec Zorobabel veniat, & Ezdras, qui interpretatur adiutor, & de manu Chaldæorum liberet eam. Quod cum iuxta litteram manifeſtum ſit, intelligere mihi videtur, animam propter peccatum de Eccleſia pulſam, & inimico & vltori contraditam in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus fiat exire de ciuitate, quam fluminis impetus lætificat, habitare non in monte, vbi prius fuerat, ſed in cāpo, in quo Aſſyriorum vagatur exercitus, & eſſe in cōfuſione vitiorum ſuorum & poſtquam habuerit cōpedes & traxerit molā & farinā Babylonia fecerit, in ſemet reuer-

Eſaie 47. d ſum dicere: *Quanti mercenarij patris mei ſaturantur panibus, ego hic fame pereo?* & ad paternam domum poſtea reuertentem ſuſcipi à clementiſſimo patre, & redimi de manu duriſſimi domini. Ponamus exemplum, vt quod imperatur filiæ Sion & dicitur: Dole, & viriliter age quaſi pariens: non ad pœnam, ſed ad vtilitatem illius referamus. Loquitur

Luc 15. d Gal 4. Paulus ad Galatas: *Filioli mei, quos iterū parturio, donec Chriſtus formetur in vobis.* Et tamdiu doluit, tamdiu parturiuit, donec eos ſurſum per pœnitentiā generaret, qui per delictum perierāt. Puta medicū febricitanti, vel vulnerato dicere: Dole,

HEB.

cōprehendit te dolor quaſi parturientem.

a Dole, & ſatage filia Sion quaſi parturiens: quia nunc egredieris de ciuitate, & habitabis in regione, & venies vſque ad Babylonem: Ibi liberaberis, ibi redimet te dominus de manu inimicorum tuorum. b Et nunc congregatæ ſunt ſuper te gentes multæ, quæ dicunt: lapidetur, & aſpiciat in Sion oculus noſter. Ipſi autem non cognouerunt cogitationes domini, & nō intellexerunt conſilium eius, quia congregauit eos, quaſi fœnū areæ. Surge, & tritura filia Siō, quia cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas ponam æreas, & comminues populos multos, & interficies domino rapinas eorum, & fortitudinem eorū domino vniuerſæ terræ.

CAP. V.

HEB.

NVnc vaſtaberis filia latronis: obſidionem poſuerunt ſuper nos, in virga percutient maxillam

SEPT.

obtinuerunt te dolores ſicut parturientem?

Dole, & viriliter age filia Sion, quaſi pariens: quia nunc egredieris de ciuitate, & habitabis in campo, & venies vſque ad Babylonem: Inde liberabit te, & inde redimet te Dominus Deus tuus de manu inimicorum tuorum. Et nunc congregatæ ſunt ſuper te gentes multæ dicentium: Inſultemus, & videant in Sion oculi noſtri: ipſi autem neſcierunt cogitationes domini, & non intellexerunt conſilium eius: quia congregauit eos, vt manipulos areæ. Surge, & tritura eos filia Sion: quia cornua tua ponam ferrea, & vngulas tuas ponam æreas: & comminues populos multos, & vouebis Domino multitudinem eorum, & robur eorum Domino vniuerſæ terræ.

CAP. V.

SEPT.

N*VNC obſtructur filia obſtructione: anguſtiam poſuit ſuper nos, in virga percutient ſuper*

& viriliter age, ſuſtine ſitim, porta cauterium, vt certior ſanitas conſequatur. C

b ❡ *Et nunc congregatæ ſunt, &c.*] O Hieruſalem, ô filia Sion, quæ venies vſq; in Babylonē, & ibi liberaberis, & redimet te dñs de manu inimicorū tuorū: nunc interim congregatæ ſunt ſuper te gētes multæ, quæ quaſi de adultera loquūtur, & dicūt: Lapidetur & aſpiciat in eam oculus noſter. Siue vt in Lxx. ſcriptū eſt: inſultemus, & gaudeamus, & deſpiciāt ſuper Siō oculi noſtri, & nō cognouerūt dñi voluntatē atq; conſilium: quia propterea aduerſum te cōgregatæ ſunt nationes vt cōteras eas quaſi fœnū vel ſtipulā areæ. Surge igitur filia Siō, & in cornib. ferreis, quæ tibi dare me ſpondeo: atque in vngulis æreis, quas acceptura es, vētila & cōtere populos, & interfice eos dño vniuerſæ terræ; tali enim victima, & tali ſacrificio delectat. Hæc Iudæi, nec dum expleta cernētes, in futuro ſibi Chriſti pollicēt aduentu, & dicūt vniuerſas nationes Iudaico populo ſeruituras, ipſūq; imperiū Romanorū (quod ſub nomine interpretantur Edō) cōterendum eſſe vngulis ſuis, & cornib. ventilandū. Quod quam ſtultum ſit, ex omnib. ſcripturis facile cōprobatur: ſed hoc alterius temporis eſt. (Nos ergo) qui non occidētē litterā, ſed ſpiritum viuificā- D tē ſequimur, dicimus aduerſū filiam Siō, quæ interpretatur Eccleſia, multas nationes dæmonum congregari, & in præſenti ſęculo, quod in maligno poſitū eſt, inſultare, & in occi- 1. Ioan 5 d ſione filiorū eius gaudere, neſcientes cogitationes dñi, nec eius cōſilium agnoſcentes. Si enim *cognouiſſent, nunquam dominum maieſtatis crucifixiſſent.* 1. Cor. 2. b Congregabit itaque eos quaſi manipulos areæ: vt quidquid ſpinoſum habere videbantur & aſperum, vacuumq; & leue, vngulis ſuis conterat, & cornibus ventilet, & purū remanens frumentū in dñi offeratur donaria. Quid autē in eo ſignificet quod ait: Et cōminues populos multos, & conſecrabis dño multitudinē eorū, & robur eorū dño vniuerſæ terræ: Legamus Numeros, Ieſu Naue, & primū Regnorum librū, & videbimus quo modo de ſubiectis gentibus, cū vniuerſa perierint in ore gladij, aurū & argentū, & tā de hominibus, quam de iumentis certus prædæ numerus dño conſecratus ſit. Deniq; & Achor, qui de anathemate Hiericho aliquid eſt furatus, cōturbauit populū, & ex peccato valli nomen impoſitum eſt. Emek Achor: i.e. vallis tumult⁹ ſiue turbatum. Vt autem ſcias iuxta Lxx. interpretes, qui Ioſue 7 a. dixerunt: conſecrabis dño multitudinem eorum & robur eorum domino vniuerſæ terræ, in bonam partem debere accipi conſecrationē: Theodotio pro multitudine, munera tranſtulit, id e. δῶρα, quinta editio, emolumentum, id eſt, ὠφέλειαν, Symmachus, lucrum eorum, id eſt, τὸ κέρδος αὐτῶν. בצע anathema.

CAPVT V.

N*Vnc vaſtaberis filia latronis, &c.*] Non quod vna tribus percutiat maxillam alterius, ſed quod alij percutiant tribus Iſrael in maxillam. Pollicitus quidem tibi ſum, ô filia Sion, quod venturum ſit tempus quo cornu tuum ponam

E ponam ferreum, & vngulas tuas æreas, & cōminuta dæmo-
Rom. 11. d num multitudine, offeras quidquid illi ante poſſederãt do-
mino vniuerſæ terræ. Sed quia hoc tunc futurum eſt, quan-
do ſubintrauerit gẽtium plenitudo, & omnis Iſrael ſaluatꝰ
תגדדי fuerit, nunc interim pro magiſtris tuis vaſtare: ſiue vt in He-
bræo habetur concidere. Ne-
Phil. 3. a quaquã enim iuxta Apoſtolũ
vocaris circumciſio, ſed cõci-
ſio: nec te appello filiã meam,
ſed latronis filiã: quod Hebrai
abath gedoud cè dicitur בת גדוד: i. e. diaboli
ad prædãdum ſemper accin-
cti. Feciſti enim domum meã
Matt. 21. b ſpeluncã latronum: repugna-
ſti aduerſũ me, & filij tui obſi-
dionẽ poſuerunt ſuper me, &
ſuper filium, & ſpiritum meũ.
An non cõtumelia Trinitatis
eſt, quãdo in virga & calamo,
te faciẽte, percuſſere Romani
caput iudicis Iſrael, dicentes:
Matt. 26. g *Propheta nobis Chriſte: quis eſt*
qui te percuſſit? ſiue quando vnus de miniſtris tuis percuſſit
Ioan. 18. d eũ in maxillã dicens: *Sic reſpondes pontifici?* Hoc iuxta Hebrai-
cum: cui interpretationi Aquila & Symmachus & Theo-
dotio, & editio quinta conſentiunt. Iuxta LXX autẽ multo
aliter ſenſus eſt, & quaſi à proprio intelligitur exordio.
Eſai. 3. a Nunc obſtruitur ſynagoga obſtructione, & dicent qui in
ea clauſi fuerint: Anguſtiã poſuit ſuper nos, & Romanis po
teſtatibus ſubditæ, percutientur in maxillam tribus Iſrael.
Abſtulit enim dominus de Iudæa & de Hieruſalem, fortẽ
& validum, & ſapientem architectum, & intelligentẽ au-
ditorem, & viæ eius vſque hodie clauſæ ſunt & obſeptæ:
nec poteſt egredi de captiuitate, ſed duriſſimo premitur
imperio. Si autem iuxta ſuperiorẽ ſenſum voluerimus de
eccleſia dictum accipere: Nunc obſtruetur filia obſtru-
Oſee. 2. a ctione: illud de Oſee proferamus exemplum: in quo adul-
F tera loquitur: *Vadam poſt amatores meos, qui dabant mihi pa-*
nes meos, & aquam meam, & veſtimenta mea, & lineamina me-
a, oleum meum, & omnia quæ mihi proſunt. Et poſtea Deus, vo-
lens impedire cogitationem peſſimam non eam facit quod
deſiderat adimplere: ſed obſtruit vias eius, ne cõſequatur
Ibid. amatores ſuos, & amplius fornicetur. Ait quippe: *Propterea*
Sec. 70. *ecce ego obſtruam vias eius in ſudibus, & obſepiam vias eius, & ſe-*
mitam ſuam non inueniet: & perſequetur amatores ſuos, & non
apprehendet eos, & quæret eos, & non inueniet, & dicet: Vadam,
& reuertar ad virum meum priorem: quia bene mihi erat: Anim-
aduerte opus domini profeciſſe: Adultera enim non inue-
niens viam ſuam, nec valens pergere quo volebat: neceſſi-
tate obſtricta ad maritum reuertitur priorem, & confite-
tur, melius ſibi in domo viri eſſe prioris, quam quondam
apud amatores ſuos fuerat: tribulationibuſque & plagis Iſ-
Hier. 6. b rael eruditur. Vnde & de Dauid ſub typo Chriſti myſticè
Sec. 70. dicitur: *Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis*
Pſal. 88. c *non ambulauerint: ſi iuſtitias meas prophanauerint, & præcepta*
mea non cuſtodierint: viſitabo in virga iniquitates eorum, & fla-
gellis peccata eorum, miſericordiam autem meam non diſpergam ab
eo. Tribulationem ergo poſuit Deus ſuper filiam Iſrael,
& percutient eam angeli, qui plagis præpoſiti ſunt in ma-
xilla. Ac ne fortè neſcires quæ eſſet filia, quæ obſtruitur
obſtructione, & ponitur in anguſtia, ſtatim infertur, & di-
1 Cor. 10. d citur, tribus Iſrael. Nos autem ſumus Iſrael, qui mente cer-
nimus Deum, ad quorum diſtinctionem Apoſtolus loqui-
tur: *Videte Iſrael ſecundum carnem* numquam enim vocaret
carnalem Iſrael, niſi ſciret eſſe etiam ſpiritualem.
Matth. 2. b a¶ *Et tu Bethleem Ephrata, paruulus es in millibus Iuda, ex te*
mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſrael, &c.] In Euangelio
ſecundum Matthæum, cum Magi de Oriente veniſſent, &
בית Herodes à ſcribis quæreret, vbi nam Chriſtus dominus
לחם naſceretur, reſpondiſſe narrantur: In Bethleem terra Iudæ:
qui prophetæ teſtimonium addentes, dixerunt: *Et tu Beth-*
leem terra Iuda, nequaquã minima es in ducibus Iuda, ex te enim
egredietur dux, qui regat populum meum Iſrael. Quod teſtimo-
nium, nec Hebraico, nec Septuaginta interpretibus con-
uenire, me quoque tacente perſpicuum eſt; & arbitror
Matthæum, volentem arguere ſcribarum & ſacerdotũ er- G
ga huius ſcripturæ lectionem negligentiam, ſic etiam po-
ſuiſſe, vt ab eis dictum eſt. Sunt autẽ qui afferant, in omni-
bus penè teſtimoniis, quæ de veteri teſtamento ſumuntur,
iſtiuſmodi eſſe errorẽ, vt aut ordo mutetur, aut verba, & in-
terdum ſenſus quoq; ipſe di-
uerſus ſit, vel Apoſtolis, vel
Euãgeliſtis nõ ex libro carpẽ-
tib. teſtimonia, ſed memoriæ
credẽtibus, quæ nonnumquã
fallitur. Exponamus ergo He-
braicũ. Et tu Bethlehem, i. e.
domus panis, quæ vocaris E-
phrata, minima quidẽ es in
ciuitatib. Iuda, & tantis milli-
bus cõparata, vix paruus es vi-
culus: ſed ex hoc paruo viculo
egredietur Chriſtus, qui eſt
dominator in Iſrael. Ac ne pu
tes eum de genere Dauid tan-
tum eſſe, cui repromiſit, dicẽs:
De fructu ventris tui ponã ſuper Pſal. 131. a
ſedẽ tuã, carnis aſſumptio diuinã non impedit maieſtatẽ, de
ne enim natus eſt ante oĩa ſæcula, & temporum cõditor, in
tẽpore non tenetur. Ipſe eſt cui & in alio pſalmo dixit: *Ante*
Luciferum genui te. In principio enim erat verbum, & verbũ erat Ibid. 109. a
apud Deum, & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Ioan. 1. a
Deum. Et idcirco egreſſus eius ab initio à diebus æternita-
tis. Quod autem Bethleem ipſa ſit quæ Ephrata, liber Ge-
neſeos oſtendit, in quo ſcriptura commemorat: *Mortua eſt* Gen. 36. c
Rachel, & ſepulta in via Ephrata, hæc eſt Bethleem. Et in vtroq;
nomine ſignificat ſacramentum: Domus enim panis dici-
tur, propter panem viuũ, qui de cœlo deſcendit. Et Ephra-
ta, quod interpretatur furor, propter Herodis inſaniã, quia אפרתה
illuſus à Magis iratus eſt valde, & mittẽs vniuerſos occidit
infantes in Bethleem, & in omnibus finibus eius à bimatu H
& infra, ſecundũ tempus quod exquiſierat à Magis: & pro-
pter plurimum ſanguinẽ audita eſt vox in excelſo, plãctus
& vlulatus Rachel flentis liberos ſuos. Legimus iuxta LXX. Hier. 31. c
duntaxat interpretes, in Ieſu Naue, vbi tribus Iudæ vrbes
& oppida deſcribuntur, inter cætera etiam hoc ſcriptum,
Theco & Ephrata, hæc eſt Bethleem, & Phagor & Ætham,
& Culon, & Tatami, & Soris, & Carem, & Gallim, & Bæ- Ioſue 15.
ther, & Manocho ciuitates vndecim, & viculi earum: quod
nec in Hebraico, nec apud alium interpretẽ, & ſiue de ve-
teribus libris eraſum ſit malitia Iudæorum, ne Chriſtus de
tribu Iuda ortus videretur, ſiue à LXX. additum, nequaquã
liquido cognoſcẽtes, certum quid nouimus. Nihilominus
& de libro Iudicum hoc ipſum poſſumus approbare, quod
Bethleem in tribu Iuda ſit, ſcriptum eſt enim: *Et fuit vir Le-* Iudic. 19. a
uites habitans in lateribus montis Ephraim, & accepit ſibi mulie-
rem concubinam de Bethleem Iuda, & irata eſt ei concubina ſua,
& abiit in domum patris ſui in Bethleem Iuda. Pulchrè autem
dicitur in Bethleem Iuda, ad diſtinctionem eius Bethleem,
quæ in Galilæa ſita eſt, ſicut in eodem Ieſu volumine repe-
ri. Poteſt Ephrata in lingua noſtra ſonare, καρποφορία, vbe- Ioſue 19. b
rem atque frugiferam, & idipſum oſtendere in myſterio,
quod & domus panis.
b¶ *Propter hoc dabit eos vſque ad tempus in quo parturiens pariet,*
& reliquiæ fratrum eius conuertentur ad filios Iſrael] Quia de
Bethleem, quæ eſt Ephrata, egreſſus eſt Chriſtus domina-
tor in Iſrael, & egreſſus eius non eo tantum fuerat tempo-
re, quo viſus in carne eſt, ſed ab initio æternitatis, ſiue ab
initio ſæculi: Quia ſemper ipſe locutus eſt per prophetas,
& ſermo Dei factus eſt in manu eorum: Ideo dabit Iu-
dæos, eoſque regnare permittet vſque ad tempus parien-
tis, quando completur illud: *Lætare ſterilis quæ non paris,* Eſa. 54. a.
erumpe & clama quæ non parturis: quoniam multi filij de- Sec. 70
ſertæ, magis quam eius quæ habet virum. Cum enim ſterilis
pepererit ſeptem, & quæ multos habuerat filios, fuerit in- 1. Reg. 2. a
firmata: & delicto populi Iudaici, plenitudo gentium Rom. 11. c
ſubintrauerit: tunc omnis Iſrael ſaluus fiet, & reliquiæ
fratrum eius ad filios Iſrael conuertentur, & adueniens אליהו
Helias Propheta (quod interpretatur, Deus dominus) con- Luc. 1. b
uertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres ſuos, Malach. 4.
& nouiſſi-

H E B.

xillam iudicis Iſrael.
a Et tu Bethleẽ Ephratha, paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſrael, & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis.
b Propter hoc dabit eos vſque ad tempus, in quo parturiens pariet, & reliquiæ

S E P T.

ſuper maxillam tribus Iſrael. Et tu Bethleem domus Ephrata, modica es vt ſis in millibus Iuda: ex te mihi egredietur, vt ſit in principem Iſrael, & egreſſus eius ab initio ex diebus, ſæculi. Propterea dabit eos vſque ad tempus parientis, pariet & reliquiæ fra-

A & nouiſſimus populus iungetur antiquo: vt verè filij Abra-
Ioan. 8. g ham appellentur, cum in eum crediderint, què vidit Abra-
ham, & lætatus eſt. Quod eſt autem tempus in quo ſterilis
Eſaie 49 b pariet? Vt i cor illud de quo Eſaias loquitur: *Tempore acce-
ptabili exaudiui te, & in die ſalutis auxiliatus ſum tibi*. Quod &
Paulus intelligens de Chriſti
2. Cor. 6. a tempore prædicantium, ait: *Ecce
nunc tempus acceptabile, ecce nūc
dies ſalutis*. Hoc ipſum puto &
illud myſticè demōſtrari, quod
Eccl 3. a in Eccleſiaſte ſcriptum eſt:
*Tempus pariendi, & tempus mo-
riendi*: quod eo tēpore quo ex
ſterili natus eſt gentilium po-
pulus, filios amiſerit ſynago-
ga. Poteſt autem & aliter in-
Eſaie 8 a telligi: Dabit dominus tem-
plum & Hieroſolymā, & Iu-
dæos vſque ad illud tempus
quo virgo pariet: quæ poſt-
quā peperit & natus paruulus
acceperit ſpolia Samariæ, &
virtutem Damaſci, interſecto
populo Iudæorum, reliquiæ
Iſrael ſaluabuntur. Et fratres
Chriſti, i. e. Apoſtoli, conuer-
tētur ad Prophetarum & Pa-
triarcharū fidē, qui venturum
Pſal. 44 d Chriſtū annunciauerunt, &
cōplebitur pſalmi vaticiniū:
*Pro patribus tuis nati ſunt tibi
filij*, & cætera quæ ſequuntur.
a ¶ *Et ſtabit, & paſcet in fortitu-
dine domini, in ſublimitate nomi-
nis domini Dei ſui, &c.*] Poſtquā
ſol iuſtitiæ egreſſus fuerit à
B ſummitate cœlorum, & peruenerit vſque ad terminos co-
rum, & pepererit pariens, & reliquiæ fratrum eius conuer-
ſæ fuerint ad filios Iſrael: tunc ipſe Dominus, qui prius
ambulabat, & cum his qui in itinere erant poſiti, nec dum
habebat fixum gradum, ſtabit, & paſcet eos in fortitudine
Domini, vt poſſint dicere: *Dominus paſcit me, & nihil mihi
Pſal. 22. a deerit: in loco paſcuæ ibi me collocauit: ſuper aquas refectionis edu-
cauit me, animam meam conuertit*. Paſcet autem eos, non ſo-
lum in fortitudine Dñi, ſed in ſublimitate nominis Domi-
Ioan. 17. b ni Dei ſui, quando dicit ad patrem: *Pater ſancte ſerua eos in
nomine tuo, quos dediſti mihi, vt ſint vnum ſicut & nos: quando
eram cum eis, ego ſeruabā eos in nomine tuo: quos dediſti mihi, cu-
ſtodiui, & nullus ex his periit*. Et conuertentur, ſiue vt me-
b iaſabou lius interpretatus eſt Symmachus, habitabunt. b ישבו enim
verbum Hebraicum vtrumque ſignificat. Habitabunt au-
tem in eccleſia domini, quia magnificatus eſt Chriſtus vſ-
que ad terminum terræ. Siue iuxta LXX. quia magnifican-
tur ipſi cum paſtore ſuo vſque ad extremum terræ: vt in
Pſal. 18. a *omnem terram exeat ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba
eorum*.
b ¶ *Et erit iſte pax, Aſſyrius cum venerit in terram noſtram, &c.*]
Quando venerit diabolus, qui interpretatur, [illegible], id eſt,
arguens atque corripiens, ſuper terram regionemque cre-
dentium, & eorum quos paſcet dominus in fortitudine, &
in ſublimitate nominis domini Dei ſui, & eos calcauerit
tribulationibus variis, & domos animarum noſtrarum, i. e.
corpora quaſi ſuperbus aſcenderit atque depreſſerit, & ta-
men nihil nos à Chriſti charitate ſeparauerit. Tunc Chri-
ſtus pax, ſiue ipſe Chriſtus, erit in nobis, & dicetur de ſan-
Pſal 88 d cto: *Nihil proderit inimicus in eo*. Ponamus exemplum, vt
quod dicimus poſſit manifeſtius fieri. Venit Aſſyrius ſuper
terram quondam Pauli, & aſcendit ſuper regionem eius,
2. Cor. 11. e quando fuit in laboribus ſupra modum: in plagis abun-
dantius, in carceribus nimis, in mortibus frequenter,
quando à Iudæis quinquies quadragenas vna minus acce-
pit, ter virgis cæſus eſt: ſemel lapidatus eſt: nocte & die in
profundo maris fuit, in periculis latronum, periculis in fal-
ſis fratribus, periculis ex genere, periculis ex gentibus: ſed
in his omnibus vincebat propter illum qui dilexerat eum.

HEB.

quiæ fratrum eius con-
uertentur ad filios Iſ-
rael. a Et ſtabit, & paſ-
cet in fortitudine do-
mini, in ſublimitate
nominis domini Dei
ſui, & conuertentur,
quia nunc magnifica-
bitur vſque ad termi-
nos terræ. b Et erit iſte
pax, Aſſyrius cum ve-
nerit in terram no-
ſtram, & quando cal-
cauerit in domibus no-
ſtris. c Et ſuſcitabimus
ſuper eum ſeptem pa-
ſtores, & octo prima-
tes homines, & paſcēt
terram Aſſur in gla-
dio, & terram Nem-
rod in lanceis eius: &
liberabit ab Aſſur
cum venerit in terram
noſtram, & cum calca-
uerit in finibus noſtris.

SEPT.

*fratrum eius reuertentur
ad filios Iſrael. Et ſtabit
& videbit, & paſcet gre-
gem ſuum in fortitudine
dominus, & in gloria
nominis Domini Dei ſui
erunt, quia nunc magni-
ficabuntur vſque ad ter-
minos terræ. Et erit hæc
pax: Aſſyrius quando ſu-
peruenerit in terram ve-
ſtram, & cum aſcenderit
ſuper regionem veſtram.
Et conſurgent ſuper eum
ſeptem paſtores, & octo
morſus hominum, & pa-
ſcens Aſſur in gladio, &
terram Nemroth in fo-
uea eius: & liberabit te
Aſſur, cum venerit ſuper
terram veſtram, & cum a-
ſcenderit ſuper terminos
veſtros.*

Et ideo implebatur pace, quia impletus fuerat cōtumeliis. C
Iudæi in aduentu Chriſti, quem ſibi ſimulant, hæc omnia
iuxta litteram futura eſſe contendunt.
c ¶ *Et ſuſcitabimus ſuper eum ſeptem paſtores, &c.*] Vbi nos po-
ſuimus primates homines, & in Hebraico ſcriptum eſt c
נסיכי אדם: Symmachus inter- e nſichɑ adam
pretatus eſt [illegible] hominum:
Theodotio & Quinta editio,
principes hominum: Aquila,
graues vel conſtitutos homi-
nes, id eſt, [illegible]. Rurſum
in eo vbi ego & Aquila tran-
ſtulimus, in lanceis eius, vt
ſubaudiatur terræ Nemroth:
Symmachus vertit, [illegible]
[illegible]: i. e. intra portas eius:
Theodotio, in portis eorū:
Quinta editio, [illegible]
[illegible]: quod nos poſſumus di-
cere, in ficis eorū: In Hebræo
auté poſitum eſt d [illegible]. Túc d liphtha h ha
igitur erit pax, cum reliquiæ
fratrum Chriſti cōuerſæ fue-
rint ad filios Iſrael, & venerit
Aſſyrius in terrā noſtrā, & ad-
iuti à Dño, eum qui noſtras
domus calcare cupiebat, ve-
lociter cōtriuerimus ſub pe-
dibus noſtris. Ipſe enim dñs
ait. Suſcitabimus ſuper eum
ſeptem paſtores, *& octo pri- Rom. 56. c
mates hominū*, vel morſus ho-
minum. Suſcitabimus autem
ego, & filius meus, & Spiritus
ſanctus, iuxta illud quod in Gen. 1. b
Geneſi ſcriptum eſt: *Faciamus
hominem ad imaginem, & ſimilitudinem noſtram*. Et in Abdiæ
principio: *Surgite, & aſcendamus aduerſus eam in prælio*. Septé D
paſtores, omnes Patriarchas & Prophetas, & ſanctos viros
arbitror eſſe, qui hebdomadi, i. e. veteri ſeruierint inſtru-
mento. Octo autem morſus hominum, ſiue octo primates
homines, & vt Symmachus interpretatus eſt, [illegible]: vni-
uerſos noui teſtamenti, qui ab Apoſtolis vſq; ad hanc ætatē
momorderint Aſſyrium, & ſuis dentib. lacerauerint: Vn- Eccl 11 a
de in Eccleſiaſte præcipitur: vt demus partes ſeptē, demus Ezec. 40 d
& octo. Et in templo Ezechielis, quod interpretatur eccle-
ſia & cæleſtis Hieruſalem, ſeptem & octo gradibus aſcen-
ditur. Et in pſalterio quindecim gradus ſunt, quibus per
Hebdomadem & ogdoadem ad canendas Deo laudes ſcan-
dimus. In octauo die celebratur circunciſio ſpiritualis, &
in templo Iudæorum deſtruitur ſabbatum, & quidā pſalmi
pro octaua inſcribuntur: iſti igitur ſeptē paſtores, & octo Pſal. 6. 11.
morſus hominum, paſcent Aſſur in gladio. *Viuens enim & Heb 4 b
efficax ſermo Dei, & acutus ſuper omnem gladium bicipitem*, miſ- Matth 10 d
ſus eſt ab eo, qui venit gladium mittere ſuper terram, vt di-
uidantur duo in tres. *Et terram Nemrod* (qui interpretatur נמרד
tentatio deſcendens) *paſcent in fouea eius*. gigantis enim, &
venatoris, & ſuperbientis contra dominum terra, non eſt
in montibus, ſed in foueis. Iſte cecidit quaſi fulgur de cæ-
lo, & ſemper verſatur inter beſtias, & quia venator eſt, in- Luc 10. c
fructuoſa ligna luſtrat & ſiluas. Quantum ego poſſum in Gen 10. b
mea recolere memoria: numquam venatorem in bonā par-
tem legi. Iſmahel & Eſau venatores fuerūt, & præceſſerunt
in typo populi Iudaici: quorum alter filius Ægyptiæ eſt, Gen 16 17
ambulans iuxta carnem, & iuxta carnem viuens. Alter pri-
mitiua propter lenticulam perdidit, & benedictionib. fra- Gen 25 d
tris inuidēs fugat eum in Meſopotamiā: Redacta ergo terra
Nemrod in foueis ſuis: *Qui enim fodit foueam incidet in eā*, &
qui lacum aperuit & effodit eum, *incidet in foueam quam fe- Prou. 26 d
cit: & reuertetur dolor eius in caput eius, & ſuper verticem eius Pſal. 7 d
iniquitas eius deſcendet*. Et confoſſo Aſſyrio à ſeptem paſtori-
bus, & octo morſibus, liberauit nos Chriſtus de manu Aſ-
ſur: qui venerat ſuper terram noſtram, & calcare cupiebat
terminos Iſrael. Quod autem Symmachus ait: *Et paſcent
terram Aſſur in gladio, & regionem Nemrod intra portas eius*:
hoc ſen-

E hoc ſentiendum eſt, quod id domo ſua alligetur fortis, & vulneretur aduerſarius. Et iuxta Aquilam & quintam editionem, ſicis & lanceis ſeptem paſtorum, & octo Chriſtorum hominum confodiatur.

a ¶ *Et erunt reliquiæ Iacob in medio populorum, &c.*] Liberatis nobis de Aſſur, quando venerit ſuper terram noſtram & aſcenderit ſuper terminos noſtros, & liberatus à domino qui ſuſcitauit ſuper eum ſeptem paſtores & octo mortuos hominũ: reliquiæ Iacob (quos Apoſtolos intelligimus, & primam de Iudæis Eccleſiam) erunt in medio populorum multorũ, quaſi ros à domino cadẽs. Ardebant enim ignitis diaboli iaculis corda populorũ. Et oẽs gentes adulterantes à Deo, habebant corda quaſi clibanus igne ſuccenſus. Vnde ros à domino cadens, factus eſt ſanitas infirmorũ. Et quod in Anania, Azaria & Miſael legimus, quod ſpiritus roris ſibilãtis fornace ignis extinxerit: hoc de omnibus generaliter ſentiamus, quod in medio vniuerſarum gentiũ doctrina Apoſtolorum quaſi ros à domino ſit aſperſa. quod autem ſequitur: Et ſicut agni ſuper gramen, vt non congregetur quiſquam, neque ſit in filiis hominum: de his accipiamus, qui de gentibus credere noluerũt: quod ſint ſuper eos Apoſtoli & reliquiæ Iacob, ſicut agni carpentes gramen, & herbam dentibus demetentes. Et hoc facient; vt qui angeli eſſe noluerunt, ſpiritualẽ accipientes rorem, nequaquã inter homines congregentur, neque in parte rationabili depotentur; ſed dicatur de eis: *In labore hominum non ſunt, & cum hominibus non flagellabuntur.* *Et erunt reliquiæ Iacob in medio gentium, quaſi leo in iumentis in ſaltu, & quaſi catulus leonis in gregibus ouium,* Dominus enim Ieſus (de quo in Geneſi prophetatur: *Catulus leonis Iuda*: de germine fili mi aſcendiſti, accubans dormiſti vt leo, & quaſi catulus leonis. Et in alio loco: *Accubans requieuit vt leo, & quaſi catulus leonis, quis ſuſcitabit eum?*) Dedit & Apoſtolis ſuis quibus dixerat: Ite baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & Spiritus ſancti: vt quo modo leoni nemo poteſt reſiſtere in iumentis, & catulo leonis in ouibus: ita illi de manu Aſſyrij, & de manu diaboli liberati, raperent iumenta & pecora: homines quippe & iumenta ſaluos faciet dominus. Et raperent, non vt interficerent, ſed vt diuiderent: h. e. ab infidelibus ſepararent, & non eſſent qui eis reſiſterent. Leone a. & catulo leonis ita in iumentis & in ouibus peruagante, manus Dei exaltatur ſuper eos: qui vel Deum vel reliquias Iſrael ante tribulauerant. Et omnes inimici eius diſperdentur: non quod pereant inimici, & eſſe deſiſtant: ſed quia in eo, quod inimici ſunt, pereant. Sicut Theſſalonicenſibus ſcribitur: Quem *Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui.* Hæc interfectio non abolitionem ſignificat, ſed ceſſationem peſſimæ vitæ, qua male ante viuebant. Denique infert: Et deſtruet illuſtratione aduentus ſui. Nunquam a. deſtrueret ſi interfectio abolitionem ſonaret, cum iam eſſe ceſſaſſet: Ita & hic inimicorum conſumptio, iuxta prouerbia Salomonis accipitur, in quibus ſcriptum eſt: Interitos impius hoſpitabitur: non erit perpetuus, non eos rediget ad nihilum: ſed hoſpitabitur apud eos, quãdiu quæ in illis eſt impietas conſummatur. Deus. n. creauit hominem, ne interiret, & mortem non fecit. Poſt

Oſee 7. a — Dan. 3. c — F — Pſal. 72. a — Gen. 49. b — Sec. 70 b — Num. 24 b — Sec. 70 — Matt. 28. d — Pſalm 35. b — 2. Theſ. 2. b

HEB.

a Et erunt reliquiæ Iacob in medio populorum multorum, quaſi ros à domino, & quaſi ſtillæ ſuper herbam, quæ non expectat virum, & non præſtolatur filios hominum. Et erunt reliquiæ Iacob in gentibus, in medio populorum multorũ, quaſi leo in iumentis ſyluarum, & quaſi catulus leonis in gregibus pecorum: qui cum tranſierit, & conculcauerit, & ceperit, non eſt qui eruat: Exaltabitur manus tua ſuper hoſtes tuos, & oẽs inimici tui interibunt. Et erit in die illa, dicit dominus: auferam equos tuos de medio tui, & diſperdam quadrigas tuas: & perdam ciuitates terræ tuæ, & deſtruã oẽs munitiones tuas: & auferam maleficia de manu tua, & diuinationes non erunt in te: Et perire faciam ſculptilia tua, & ſtatuas tuas de medio

SEPT.

veſtros. Et erunt reliquiæ Iacob in gentibus in medio populorum multorum, quaſi ros à domino cadens, & quaſi agni ſuper gramen, vt non congregetur quiſquam, neque ſit in filiis hominum. Et erunt reliquiæ Iacob in gentibus, in medio populorum multorum quaſi leo in iumentis, in ſaltu: & quaſi catulus leonis in gregibus pecorum: quo modo ſi pertranſeat & diuidens rapiat, & non ſit qui eruat: Eleuabitur manus tua ſuper eos qui tribulant te, & omnes inimici tui perdentur. Et erit in die illa dicit Dominus: interficiam equos tuos de medio tui, & diſperdam currus tuos: & ſubuertam ciuitates terræ tuæ, & auferam omnes munitiones tuas: Et auferam maleficia tua de manibus tuis, & qui loquuntur non erunt in te, & diſperdam ſculptilia tua, & ſtatuas tuas

G hæc ſequitur: Et erit in die illa, quando eleuata fuerit manus tua ſuper hoſtes tuos, O Iſrael, & omnes inimici tui perierint interficiam equos tuos de medio tui: i. e. de principali cordis tui laſciuientes impetus, & equorum more ruptis vinculis prorumpentes: & currus tuos, quibus tibi in vitiis tuis placebas, & peccata peccatis cõſocians, quaſi triumphãs in quadrigis ferebaris. *Et diſperdã ciuitates terræ tuæ*: Non .n. ædificaſti vrbem, quam lætificat impetus fluminis Dei, & quæ in montibus ſita eſt, & cœleſtem Hieroſalẽ: ſed quã ædificauerat Cain. Vnde & dicuntur ciuitates terræ, operibus terrenis extructæ. *Et auferam*, inquit, *oẽs munitiones tuas*: diuitias ſc. & pompas ſæculi, & rhetorum eloquentiam, dialecticorũque tendicula: in quib. tibi velut in monitionibus confidebas. Et auferã maleficia tua de manibus tuis: quibus vel ipſe decipiebaris ab aliis, vel deceptus alios decipiebas, & loquentes ſiue pronunciantes non erunt tibi. Nũc loquẽtibus, & pronũciantibus plenus eſt orbis: loquuntur quæ neſciunt, docent quæ non didicerunt: magiſtri ſunt cũ diſcipuli ante nõ fuerint. Cũ ergo docuerit Deus hominẽ ſcientiam, ceſſabunt falſæ præſũptiones, & peruerſa doctrina tolletur. Et diſperdã ſculptilia tua, & titulos tuos de medio tui. Sculptilia noſtra ſũt, quæ à loquẽtib᷒ facta ſũt, vel quæ ipſi fingim᷒ nobis. Vnde præcipitur in lege, ne nobis ſculptile faciam᷒, & ne titulos in terra noſtra ponamus. Et nequaquã vltra adorabis opera manuum tuarũ. Infelix humana conditio, & inſipientiæ plena atque erroris: ſcit de ſuo ſenſu dogmata eſſe compoſita, non ignorat à ſe eſſe idolum ſimulatum, & pro Deo adorat opera manuũ ſuarum, & curuatur homo, vt deceptus decipiat. Additur in promiſſione, quæ dirigitur ad reliquias, i. e. ad ὑπόλειμμα Iacob: *Et ſuccidã lucos de medio tui, & diſperdã ciuitates tuas:* vt omnia ligna ſiluarum, & lucos, quos in templo Dei plantari prohibitum eſt, & ciuitates male extructas, quas antea vocauerat ciuitates terræ, deſtruat atque conſumat. Poſtquam a. hoc fecerit reliquiis Iacob, tunc conuertetur ad gentes, quæ depaſti ſunt Apoſtoli quaſi agni gramen. Et quia rorem ſermonis recipere noluerunt: faciam, inquit, in ira & in furore vltionem in gentib. pro eo quod audire noluerunt. Vnde & propheta ait: *Domine ne in furore tuo arguas me: neque in ira tua corripias me.* Hoc iuxta LXX. interpretes, quia intelligentia ſpiritualis eſt, & debuimus ſenſum cum ſuperioribus capitulis iungere, diſputatum ſit. Cæterum Hebræi iſtiuſmodi deliramenta ſomniant: poſtquam ſeptem quos fingunt, & quos volunt paſtores, & octo Principes homines Aſſyriorum vicerint & terram Nemrod in gladiis ſuis pauerint, & hoc factum fuerit cum in terram Iudæ ante Aſſyrios venerit: Tunc veniente, inquiunt, Chriſto, omnes reliquiæ Iacob, quæ poterint de gentibus ſupereſſe, erunt in benedictione, quaſi ros à domino veniens, & quaſi pluuia ſuper herbam, & nequaquam ſperabunt in hominibus, & in filiis hominum, ſed in Deo. Et erunt in medio gentium atque populorum ſanguinarij atque crudeles, & de veteribus quondam ſe dominis vindicantes, quaſi leo in iumentis ſiluarum, & quaſi catulus leonis in gregib. pecorũ, & nullus erit qui poſſit eorum robori reſiſtere. Tũc exaltabitur, ô Deus, vel, ô Iſrael, manus tua ſuper

Pſal. 45 a — Matt. 5. b — Gen. 14 b — H — Exod. 20 a — Leuit. 20 a — Deut. 5. a — Deut. 16 d — Pſalm 6

A Aſſyrios, & oēs hoſtes & inimici tui, qui nunc te poſſident, interibunt. In illa videlicet die, quando de gentib. fueris liberatus, auferam equos & quadrigas tuas, quæ in mediis vrbibus tuis ſunt. Nō quod equos & quadrigas tunc habuerit Iſrael, ſed Aſſyriorum equos & quadrigas, quæ in medio vrbium tuarum verſantur, & diſperdam omnes ciuitates tuas, & munitiones, quas idolis dedicaſti: Et auferam magos & ariolos de terra tua, & perire faciā omnia ſculptilia & ſtatuas tuas, & non adorabis vltra opera manuum tuarum: Euellam quoq; atq; ſubuertā omnes lucos tuos & ciuitates tuas quas idolis dedicaras. Cūque hoc tibi fecero, & ita placatus fuero, vt quidquid in te mali eſt, auferatur, tūc etiā in furore, & in indignatione mea vlciſcar te de vniuerſis gentibus quæ meum noluerunt audire ſermonem. Reſpondeat hoc loco carneus Iſrael, vtrum facta dicat hæc, an futura? Si facta cōmemorat, præbeat hiſtoriā, det auctoritatem veterū librorum: doceat cunctas gentes & Aſſyrium, Iſrael quondā fuiſſe ſubiectū. Si a ſe vana ſpe ludēs futurum putat eſſe quod dicitur, quando Chriſtus venerit B quæ tūc de Iſrael idola auferētur quæ modo non colit? qui ſuccidentur luci, quos nō habet? quæ vrbes ſubruentur, quæ olim ſubrutæ ſunt? qui tollentur arioli, quos eum non habeat, nec habere ſe glorietur, tamen tanto tempore derelicta eſt filia Sion, & ſedet ſine altari, & ſine ſacerdotibus, & aliis fruges eorum comedentibus, ipſi ſiccis faucibus ſibi futura promittunt quæ neſciunt.

HEB.

tui, & non adorabis vltra opera manuū tuarum: Et euellam lucos tuos de medio tui, & conteram ciuitates tuas: Et faciam in furore & indignatione vltionem in cunctis gentibus, quæ non audierunt.

SEPT.

tuas de medio tui, & vltra non adorabis opera manuum tuarum. Et ſuccidam lucos de medio tui, & demoliar ciuitates tuas. Et faciam in ira, & in furore vltionem in gētibus, pro eo quod non audierunt.

CAPVT VI.

HEB.

AVdite quę dominus loquitur: Surge, contende iudicio aduerſum montes, & audiant colles vocem tuam. Audite montes iudicium domini, & fortia fundamenta terræ, quia iudicium domini cum populo ſuo, & cum Iſrael diiudicabitur: a Popule meus quid feci tibi, & quid molestus

CAPVT VI.

SEPT.

AVdite quæ dominus locutus eſt: Surge iudicare apud montes, & audiant colles vocem tuam. Audite montes iudicium domini, & valles fundamenta terræ, quia iudicium domini aduerſus populum ſuum, & cum Iſrael iudicabitur. Populus meus quid feci tibi, aut quid contriſtaui te, aut in quo

CAPVT VI.

AVdite quæ Dominus loquitur: Surge, contende iudicio aduerſum montes, &c.] Pro fortibus fundamentis terræ quæ LXX. καὶ αἱ φάραγγες θεμέλια τῆς γῆς, i. e. & valles fundamenta terræ, interpretati ſunt: Symmachus & Theodotio tranſtulerunt, & antiqua fundamenta terræ. Quinta autem editio ipſum Hebraicum poſuit איתנים: fundamenta

aethanim

terræ. Prima igitur vox prophetæ eſt: *Audite quæ dominus loquitur.* Deinde Deus loquitur ad prophetam: *Surge, contende iudicio aduerſum montes, & audiant colles vocem tuam.* Rurſum propheta, ſicut ei fuerat imperatum montibus loquitur, & non ſolum montibus, ſed ad fortia quoque fundamenta terræ, & dicit: *Audite montes iudicium domini, & fortia fundamenta terræ.* Cauſamque reddit, quare eos compellat audire: *Quia iudicium domini cum populo ſuo, & cum Iſrael diiudicabitur.* Pro montibus, ad quos propheta loquitur, & pro fortibus fundamentis terræ, colles & valles Septuaginta tranſtulerunt: id, vt mihi videtur, intelligentes, quod populus nihil dignum montium auditione fecerit, ſed vel collibus, qui inferiores ſunt à ſublimitate montium, vel vallibus in ima demerſis. Surge, inquit, iudicio contende apud montes, & audiant colles vocem tuam. Iubetur ſurgere qui vel ſedet vel iacet, vel dormit, vel mortuus eſt, ſecundum illud quod Apoſtolus ait: *Eleuare qui dormis, & ſurge à mortuis, & illuminabit te Chriſtus.* Surge à

Eph. 5.

mortuis: vt in nouitate ambules vitæ, vt terram deſerens, ad altiora nitaris. Et iudicio contende aduerſum montes, quos non alios ſignificari puto quam Angelos, quibus rerum humanarum commiſſa eſt procuratio, Deuteronomio in idipſum cooperante: *Cum diuideret Excelſus gentes, cum diſſeminaret filios Adam: conſtituit terminos terræ, ſecundum numerum Angelorum Dei: Hi ſunt adminiſtratorij ſpiritus, miſſi in miniſterium propter eos qui hæreditatē ſalutis poſſeſſuri ſunt.* Et contende iudicio: vt ſiue montes, ſiue colles reperti fuerint non C

Deut. 32. c Sec. 70.

Hebr. 1. d

digne populos procuraſſe: vel meum videatur eſſe qui tales præpoſui, vel culpa tollatur à populo, & referatur ad principes. Legamus Apocalypſim Ioannis Apoſtoli, in qua laudantur, accuſanturque Angeli Eccleſiarum pro virtutibus vitiiſque eorum, quibus præeſſe dicuntur. Sicut enim interdum epiſcopi culpa eſt, interdum plebis, & ſæpe magiſter peccat, ſæpe diſcipulus, & nonnūquā patris vitium eſt, nonnunquā filij, vt vel bene vel male erudiantur. Ita in iudicio Dei vel ad angelos crimen referetur, ſi non egerint cuncta, quæ ad ſuum officium pertinebant: vel ad populum, ſi illis vniuerſa facientibus ipſi audire contempſerint. Sunt qui montes & colles & fortia fundamenta terræ, Abrahā, Iſaac, & Iacob, & Patriarchas reliquos interpretentur, quib. quaſi auditorib. & ad iudicium cōuocatis, populi Iſrael negotium ventilandum ſit. Alij montes, colles, & valles, Angelos, ſicut ſupra diximus, arbitrantur: qui vel in cœleſtib. ſeruiant Deo, vel hominib. præſint ſup hanc terrā: vel apud inferos conſtituti, eorum qui ſuo vitio extitere terreni, fundamenta dicantur. De quibus terræ fundamentis & alibi ſcriptum inuenimus. D Ignis accenſus eſt ex furore meo, & ardebit vſque ad inferos deorſum: deuorabit terrā & fundamenta eius: Fortia & antiqua fundamenta terræ (quorum cauſa huculque terra non perierit, & ſuper inane pendens, librata conſiſtit) iuſtorum merita ſunt, de quibus Apoſtolus loquitur. *Ædificati ſuper fundamenta Apoſtolorum & prophetarum.* Sicut igitur Apoſtoli & prophetę vniuerſus martyrum chorus fortia fundamenta ſunt terræ, ſic ſecundum LXX. valles & prærupta, quæ ſignificantius Græcè φάραγγες appellantur, eorum ſunt fundamenta, q κατ' εἰκὸν imaginem receperint. Iudicium ergo domini cum populo ſuo, & cum Iſrael diiudicabitur. Qui poterat quaſi Deus pro ſceleribus populi peccatoris inferre ſupplicia: non vult videri potens ſed iuſtus, & ad iudicium prouocat peccatores, iuxta illud propheticum: *Venite & iudicemur, dicit dominus*: etiam nunc populum Iſrael cogit præſentibus Angelis & omni creatura, ſi quid habeat reſpondere: vt iuſtificetur Deus in ſermonibus ſuis, & vincat cum iudicatur.

Apoc 2. 3.

Deut. 32. Sec 70.

Eph 2. b

Eſai 1 d Sec. 70.

Pſal. 50. a

b ¶ *Popule meus quid feci tibi, & quid moleſtus fui tibi? reſponde mihi. Quia eduxi te de terra, &c. Vt cognoſceres iuſtitias, &c.*] Pro iuſtitiis ſiue iuſtitia, miſericordias interpretatus eſt Symmachus: & vbi LXX. ἀπὸ τῶν σχοίνων, i. e. de Schœnis: omnes שטים ipſum Hebraicum tranſtulerunt. Eſt autem locus in quo Balac rex Moabitarum aduerſum Iſrael congregauit exercitum, ἀσήπτοις arboribus, quæ per eremum montis Sina hodie quoque gignuntur. Nam vbi in Septuaginta vel arca teſtamenti, vel altare & tabernaculum, cæteraque quæ de lignis imputribilibus facta referūtur, in Hebraico ponuntur ligna ſethim: quæ habent ſimilitudinem arboris, quam nos vulgo ſpinam albam dicimus. Vnde arbitror & LXX. σχίνον, interpretatos eſſe, h. e. lentiſcum: ſed paulatim librariorum errore factum eſſe, vt σχοινία, id eſt, funes, pro σχίνους, h. e. lentiſcis legerentur. Loquitur igitur Deus ad populum Iſrael, & ad iudicium prouocat, & licentiam contra ſe tribuit diſputandi. Populus meus quid feci tibi, quod facere non debui, vel quid contriſtaui te: licet hoc non habeatur in Hebraico. Contriſtat autem pater filium flagellatum, & iniquitates ouium in virga paſtor viſitat. *Quid moleſtus fui tibi*: vel vt ſignificantius in Hebraico ſcriptum eſt: quo

Num 22. c 25 a

Exod. 25. 37.

הלאתיך

E quo labore te preſſi? an beneficia mea contumeliam interpretabens, & pepones carneſque Ægyptias deſiderans, dolebis te eductum de terra Ægypti, ac de domo ſeruitutis meo auxilio liberatum? quia dedi ductores tibi Moyſen amicum meũ, & Aaron ſacerdotem meũ, & Mariam prophetiſſam meã? Quod ſi hoc tibi paruũ videtur recordare illius tẽporis quũ Balach rex Moab, Balaã diuinũ aduerſũ te mercede cõduxit, & vide quomodo cõtra voluntatẽ ſuã cupiens tibi

Num. 22. e maledicere, ariolus benedixerit de Sethim vſque ad Galgal, totũ exercitũ Iſrael, oculis luſtrans, & mutans loca, quaſi ego non poſſem cum pergente pergere, & cũ tranſeunte tranſire: & hoc feci vt miſericordiæ meæ & iuſtitiæ noſcerent ubi: tũ te amãtis, vt cum ego quotidie ore blaſphemantiũ maledicar, tibi ab inimico nõ dimiſerim maledici. Hebræi hunc locum, in quo dicitur, de Sethim vſque ad Galgal, vt cognoſceres iuſtitias domini: ita exponunt: Ab eo tp̃e quo fornicati eſtis in Madian, vſq; ad tẽpus quo Saul apud Galgal eſt vnctus in regem, repetite memoria quę mala operati eſtis, & quãta vobis bona fecerim, & meam in vos miſericordiã cognoſcetis. Hoc iuxta

1. Cor. 3. d F hiſtoriam, Deus ad carnalem Iſrael locutus ſit: Nos a. qui cupimus reuelata facie gloriã domini contẽplari, & vere habemus patrẽ Abrahã, audiam* cum peccauerimus, aduerſũ nos diſputantem Deum & nos in beneficiorum ſuorum magnitudine arguentem. Seruiuimus quippe aliquando Pharaoni, & Ægyptio populo, lutum & lateres fabricati ſumus, & redemit nos, quæ dedit ſemetipſum redemptionem pro omnibus, vt diceremus, qui redẽpti eramus à domino: Quos

1. Tim. 2. d redemit dę manu inimicorũ, & quos de regionib. congrega-

Pſal. 106. a uit: quia *in æternum miſericordia eius*. Emiſit quoque ante faciem noſtram Moyſen, ſpiritualem legem, & Aarõ magnum ſacerdotem, non typicum ephod veritatemque portantem, ſed ſignaculum ſanctitatis in fronte habentẽ: *quod Deus pater*

Ioan. 6. c *ſignauit*. Et miſit Mariam vaticinium prophetarum, & non ſolũ id nobis pręſtitit, ſed de inimicorum quoque nos manibus liberauit. Recordemur enim quid cogitauerit aduerſum

בלק nos, quid deuorare voluit, & noſtram congregationem elingere verus Balach diabolus. Balach enim interpretatur, ἐκλείχων, id eſt, elingens, rex aquæ paternæ: Si quidem Moab

מואב iuxta aliam etymologiam, aqua paterna dicitur. Cum igitur inſidiaretur nobis Balach, & inſidiaretur per vanum populum ſuum, quod interpretatur Balaam, non permiſit nos

בלעם Deus maledictis illius ſubiacere; ſed econtrario benedixit nobis, re ipſius veritate compulſus vanus populus gentium, natus de eo qui in pelle eſt. Nam Beor interpretatur in pelle,

בעור ſemper carni & mortis operibus deditus, reſponditque pro nobis vanus populus, & ex eo qui totus in pelle eſt, ſemper commutans loca, vel ſtatus ſuper ſpinas, ſiue ſuper funiculos, vt Vulgatæ quoque editionis ſequamur errorem.

Matt. 13. a Spinę autem iuxta eloquium Saluatoris, curæ huius ſæculi & diuitię & voluptates ſunt, in quibus vanus eſt po-

Prou. 5. d pulus. Quod autem ſtet in funibus in vinculis videlicet peccatorum (funibus enim peccatorum ſuorum vnuſquiſque

Eſaias 5. c hoc 70. conſtringitur) & Eſaias teſtis eſt, dicens: *Væ qui pro trahunt peccata ſua quaſi funem longum, & quaſi lorum iugi vitulæ iniquitates*. Si igitur ſtat, non ſtat niſi in ſpinis & in funibus: ſi a. voluerit circuire, non habet ſtabilem gradum, ſed ſemper fluctuans & vacillans, peruenit vſque ad Galgal, quod interpretatur κύλισις, id eſt, volubilitas, vel volutabrum. Si quando viderimus cõſurgere aliquos aduerſum nos, & auidis faucibus noſtrum ſitire ſanguinem, & ex improuiſa diſpenſatione Dei, pro nobis fieri eos qui contra nos venerãt: dicamus, Balaam de funiculis venit vſque ad Galgal, vt cognoſcatur iuſtitia Dei. G גלגל

HEB.

leſtus fui tibi? reſponde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo ſeruientium liberaui te, & miſi ante faciem tuam Moyſen, & Aaron, & Mariã. Popule meus memento quæſo quid cogitauerit contra te Balach rex Moab, & quid reſponderit ei Balaam filius Beor, de Sethim vſque ad Galgal, vt cognoſceres iuſtitias domini. a Quid dignum offeram domino, curuabo genu Deo excelſo? nunquid offeram ei holocauſtomata, & vitulos anniculos: Nũquid placari poteſt dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? Nũquid dabo primogenitum meum pro ſcelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? b Indicabo tibi o homo quid ſit bonum, &

SEPT.

quo moleſtus fui tibi? reſponde mihi. Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo ſeruitutis redemi te, & miſi ante faciem tuam Moyſen, & Aaron, & Mariam. Populus meus recordare quid cogitauerit aduerſum te Balach rex Moab: & quid reſponderit ei Baalam filius Beor, de Schœnis vſque ad Galgal, vt cognoſceretur iuſtitia domini. In quo apprehendam Dominum, ſuſcipiam Deum meum excelſum? Si apprehendam eum in holocauſtis, in vitulis anniculis? ſi ſuſcipiat Dominus in millibus arietum, vel in decem millibus hircorum pinguium? ſi dabo primo genita mea pro impietate, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ. Annunciatum eſt tibi homo quid bonum aut quid Dominus quærat

a § *Quid dignum offeram domino: curuabo genu Deo excelſo? nunquid offerã ei holocauſtomata, & vitulos anniculos? &c.*] Deus populũ ad iudiciũ prouocarat: ille ſciens peccatũ ſuum non vult contendere, ſed rogare: nec tamen in ipſis precibus habet fiduciam. Nihil enim dignũ eſt, quod pro peccato poſſit Deo offerri, & nulla humilitas põt maculas eluere delictorum: quia impoſſibile eſt ſanguinẽ taurorum & vitulorum, & holocauſta medullata, & cruorem arietum, & hircorum pinguium, animę ſordes lauare. Nunquid, ait, dabo primogenitum meum pro ſcelere meo? ſicuti rex Moab feciſſe deſcribitur: aut fructum ventris mei pro peccato animæ meę: quod fecit Iepte pro temeritate voti offerens filiam? Nos ergo qui ſumus de populo Dei, ſcientes quia *non iuſtificatur in conſpectu eius omnis viuens*. Et dicentes: *Iumentum factus ſum apud te*, agẽtes pœnitentiam pro peccatis, dubitamus & dicimus: In quo apprehendam dominum ſuſpiciam dominum meum excelſum? quo modo eum potero tenere fugientem? quanta mundicia valebo præparare hoſpitium trinitati? An comprehendam eum in holocauſtomatib. vt totum me ei holocauſtum offeram: vel vitulis anniculis: vt lac deſerens, & ad ſolidum veniens cibum, anno domini acceptabili dignus efficiar? Si mille obtulero arietes: ſi decem millia hircorum, & totas Leuitici victimas, ſpiritualiter intelligens, in me exhibuero, *& cadant à latere meo mille, & decem millia à dextris meis*: tamen nihil dignum dare potero, in quo apprehendam, vel ſuſcipiam Deum. *Si dedero primogenita mea pro impietate, & fructum ventris mei pro peccato animæ meæ*: dabo quidem quidquid in me primum eſt: ſed pro meo peccato & impietate nihil dignum offeram Deo. Vnde & Dauid precatur, & dicit: *Magis magiſque laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me*. Quoniam iniquitates meas ego cognoſco, & delictum meum contra me eſt ſemper. Pro peccato animæ ſolus digne ſanguis offertur: Et ſanguis non vitulorum, non arietum, non hircorum, ſed proprius digne offertur, dicente atque quęrente propheta: *Quid retribuam domino pro omnibus quæ retribuit mihi?* Et poſtea reſpondente: *Calicem ſalutaris accipiam, & nomen domini inuocabo. Pretioſa in conſpectu domini, mors ſanctorum eius*. Verum & ipſum ſanguinem non damus, ſed reddimus. Et quid ſimile? cum iuſtus pro peccatoribus, Dei filius pro hominibus mortuus ſit, nos peccatores & homines pro nominis eius confeſſione moriamur?

Hebr. 10. a

4. Reg. 3. d

Iud. 11. g

Pſalm. 142. a

Pſal. 72. d

H

Pſalm. 90. b

Pſalm. 50. a

Pſalm. 115. a

b § *Indicabo tibi ô homo quid ſit bonum, &c.*] Quia dubitas ô popule Iſrael, imo vniuerſum hominum genus (nequaquam enim loquor ad populum Iudęorum, ſed generaliter ad omnem hominem meus ſermo percurret) quo modo pro peccatis tuis Deum poſſis placare, ſi nec habes victimas qui-

A quibus tua compenſetur impietas: Ego reſpondebo tibi, quid quærat Deus: imo iam ante in lege monſtraui. Scriptũ eſt enim in Deuteronomio: *Et nunc Iſrael quid Dominus* [Deut. 10. c] *Deus tuus quærit à te, niſi vt timeas Dominum Deum tuum, & ambules in omnibus viis eius, & diligas eum, & ſeruias domino Deo tuo, de toto corde tuo, & de tota anima tua: & cuſtodias mãdata domini Dei tui, & iuſtificationes eius: quæcunque ego mandabo tibi hodie, vt bene ſit tibi.* Quærit à nobis Dominus, & neceſſariam habens noſtrã ſalutem, poſcit accipere, quod danti proſit: vt faciamus iudicium, i. e. vt nihil abſque ratione, & cõſilio faciamus: vt ante mens iudicet quid factũ ſit, & poſtea opere compleat: vt miſericordiam diligamus, & non quaſi cõpulſi, aut ex neceſſitate miſericordes ſimus, [2. Cor. 9. b] quoniã hilarẽ datorem diligit [Prou. 3. d] Deus. Nec dicamus, vade hodie, & cras reuertere, & dabo tibi. Cumq; fecerimus iudicium, & dilexerimus miſericordiam, quid accipiemus p̃mij? [Geneſ. 5. d] Ambulabimus cum Domino Deo, ſicut Enoch iuxta fidem Hebraicorum voluminum, ambulauit cum Deo, & placuit ei, & non inueniebatur, [Eccleſ. 44. c] quia tranſtulit illũ Deus. Tu cum dixiſti, in quo conſequar dominum, vel in quo apprehendam eũ? Ego tibi amplius polliceor: fac iudiciũ, & dilige miſericordiã, & ambulabis cum Deo tuo. B Vel certe ambulare cum Deo non eſt præmium, ſed præceptum. Sicut enim iubetur nobis, vt faciamus iudicium, & miſericordiam diligamus: Ita præcipitur vt præparati ſimus ambulare cum Domino Deo noſtro: nulla hora dormire, nullo tempore ſecuri eſſe debemus: ſed ſemper expectare patrem familias venientem, & diem formidare iudicij, & in nocte huius ſæculi dicere: *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Verbum b [b haſneagh] quod Septuaginta tranſtulerunt, paratum eſſe, id eſt, ἕτοιμον εἶναι, & nos diximus, *ſollicitum ambulare:* Theodotio ſignificantius expreſſit καὶ ἀσφαλίζου τοῦ πορεύεσθαι μετὰ θεοῦ σου, id eſt, [Cant. 5. a] *& caue diligenter, vt ambules cum Deo tuo:* Siue vt quinta editio tranſtulit: καὶ φροντίζου: agere ſcilicet ſollicite, & hanc habere curam, vt ambules cum Deo tuo. Qui enim [1. Ioan. 2. a] *dicit in Chriſto ſe credere: ſic debet ambulare, quo modo & ille ambulauit.* Et Paulus Apoſtolus. *Imitatores mei eſtote, ſicut et ego* [1. Cor. 4. d] *Chriſti.*

¶ *Vox domini ad ciuitatem clamat, & ſalus erit timentib. nomen tuum.*] In Hebraico alterius hoc capituli exordium eſt, apud Lxx. vero interpretes finis ſuperioris. Et habet ſenſum: nihil à te aliud ô homo quærit Deus tuus, niſi vt facias iudicium, miſericordiam diligas, & paratus ſis ambulare cum Deo tuo. Vox enim domini auditur in ciuitate eius Eccleſia, & in ſcripturis ſanctis quotidie perſonat, quod non ſolum hi, qui diligunt miſericordiam, ſed & hi qui inferiores ſunt & timent adhuc nomen domini, ipſius doctrina clementiaque ſaluentur. Si autem ſequentis capituli exordium eſt, referamus iuxta hiſtoriam quod dicitur ad Samariam metropolim decem tribuum, quæ prophetante Michea capta eſt: Et dicamus, Samariam corripit Dominus, & illi plagas, quæ venturæ ſunt, comminatur, vt audiens populus Iuda, ſiue timentes [Prou. 19. d] nomen Domini, alios ſupplicia pati, ipſi timore correpti adipiſcantur ſalutem. *Peſtilente* quippe *flagellato*, non ſolum [Luc 13. a] ſapiens, ſed etiam *ſtultus prudentior fiet.* Et hoc ipſum referes ad peccatores generaliter, & ad iuſtos, vt cruciatus aliorum cæteris fiat exemplum. Quod quidem & Dominus in Euangelio de his ſuper quos turris in Siloa corruerat, in- C terpretatur, quod non ſoli in vniuerſo populo fuerint peccatores, ſed vt illorum pœna cæteros ad pœnitentiam prouocaret.

H E B.

& quid Dominus quærat à te: vtiq; facere iudicium, & diligere miſericordiam, & ſollicitum ambulare cũ Deo tuo. a Vox Domini ad ciuitatem clamat, & ſalus erit timentib. nomen tuum. b Audite tribus, & quis approbabit illud? Adhuc ignis in domo impij theſauri impietatis, & menſura minor iræ plena: Nunquid iuſtificabo ſtatheram impiam, & ſaccelli pondera doloſa? quibus diuites eius repleti ſunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum. Et ego ergo cœpi percutere te perditione ſuper peccatis tuis. Tu comedes, & non

S E P T.

rat à te niſi vt facias iudicium & diligas miſericordiam, & paratus ſis ambulare cum Deo tuo. Vox domini ciuitati clamabit, & ſaluabit timentes nomen eius. Audi tribus & quis ornabit ciuitatem? Nunquid ignis & domus iniqui theſaurizans theſauros iniquos, & cum iniuria iniquitates? Si iuſtificabitur in ſtathera iniquus, & in ſaccello pondera fraudulenta? de quibus diuitias impietatis ſuæ repleuerunt, & qui habitant in ea locuti ſunt iniqua, & lingua eorum exaltata eſt in ore eorum: Et ego cruciaui te perditione propter peccata tua. Tu comedes, & non ſaturaberis, & eii-

b *Audite tribus, & quis approbabit illud? Adhuc ignis in domo impij theſauri impietatis, & menſura minor iræ plena: Nunquid iuſtificabo ſtatheram impiã, & ſaccelli pondera doloſa? &c.*] Multum in hoc capitulo Lxx. ab Hebraica veritate diſcordant, in principio vel maxime: audi tribus, & quis ornabit ciuitatem, i. ἄκουε φυλή, καὶ τίς κοσμήσει πόλιν. Et diſſipabuntur legitima populi mei, i. e. καὶ ἀφανισθήσεται νόμιμα λαοῦ μου. Pro quo nos poſuimus pp ſermonis conſequentiam: Et cuſtodiſti præcepta Amri: licet & in Hebræo ſcriptũ ſit, & cuſtodita ſunt præcepta Amri, & omnia opera domus Achab. Si. n. ſcriptũ eſſet in Hebręo [c ammi] c עמי: recte Lxx. tranſtuliſſẽt populi mei: Nunc vero cum ſcriptum ſit d עמרי. & e ר litera addita, non populi nomen, [d Omri] [e res] ſed patrem Achab ſonat, de quo regum narrat hiſtoria: errorem eſſe nulli ambiguum eſt. Denuq; poſt patris nomen [3. Re. 16. f] ponitur filius: diciturq; & oĩa opera domus Achab. Reuertamur ergo ad initium capituli: & primum ioata literã differentes, vobis orantibus nitamur ſenſum aſſequi ſpiritualem. Audite decem tribus Samariæ, quæ vobis Dominus conteſtatur adhuc ignis, i. e. iniquitas in domo impij eſt Amri, & theſauri impietatis in domo regia perſeuerant. D Vultis audire per ſingula quibus malis vrbs veſtra plena ſit: Diſcite: menſura minor, Dei irã prouocans: ſtathera fraudulenta, & diuerſa pondera, & in alio pondere vendentes, in alio ementes mercimonia. Et ſiquidem pauperes hoc facerent, poterat inopia ſcelus neceſſitate defendere: Nunc vero diuites eius, non tam diuitiis quam iniquitate pleni ſunt: quia omnes diuitiæ dum alios ſpoliant iniquitatem pariunt. Congregationem diuitiarum ſequitur mendacium, & manus aſſueta theſauros condere, fraudulentam linguam poſſidet. Veritas paupertatem, mendacium diuitias parit. Cum hoc facerent principes veſtri, nolui vos ſtatim ſubuertere: ſed paulatim cœpi percutere, & plagis variis admonere. Miſi in vos famem, miſi ſitim, miſi morbos, & hoſtilem in circuitu vaſtitatem: ſeges frumenta non attulit, oleũ preſſa oliua non fecit, vinum ſteriles vindemiæ negauerunt. Aduerſus iniquitates, & menſuras doloſas, & pondera fraudulenta, hæc intuli ſupplicia. Quia vero cuſtodiſti omnes ceremonias idololatriæ, quas Amri rex impius conſtituerat & omne opus domus Achab & Hiezabel, pro mea lege ſeruaſti, impulſus ſum ſcelere tuo, vt darem te, & habitatores tuos in ſibilum, & opprobriũ populi mei portantes, dũ capti ab Aſſyriis, quaſi populus Dei vincimini, & pro- [3. Re. 16. f] pter vos nomen meum blaſphematur in gentib. Notandum in præſenti loco, quod vbi legitur, & opprobrium mei populi portabitis: Sicut Lxx. tranſtulerunt καὶ ὀνειδισμοὺς λαῶν λήψεσθε: i. e. opprobria populorum accipietis: pro populi mei f עמי, in [f ammi] Hebræo ſcriptum ſit. Si ergo ammi populi mei ſonat: nulli dubium eſt male ſupra pro Amri populum meum eſſe tranſlatum. Hucvſque iuxta Hebraicum, quid nobis videtur expreſſimus: Nunc ad tranſlationem Lxx. interpretum reuertentes, de ſingulis vt poſſumus diſputemus.

¶ *Audi tribus, &c.*] Tribus Samaritica vocatur ad audiendum: quæ ſe abſcidit à populo Dei. Et dicitur illi: fruſtra fabricans idola, aureos vitulos artifici compoſitos manu, & ad imitationem Hieruſalem vis aliam metropolim extruere:

Quis

A Quiſ enim ornare poterit ciuitatem? Num ignis qui ardētibus diaboli iaculis ſuccenditur, & domus iniqui: quę ſecundum duritiam ſuam & cor impœnitens theſaurizat ſibi iram in die iudicij Dei, & iniquitatem auget iniuria? vt non ſolum de domo Dei rapiat (quæ eſt Eccleſia) ſed etiã cum ſuperbia & ſupercilio aliena deuaſtet? *Rom. 2 a*
Nunquid iuſtificari pōt qui abſque ſtathera & pondere cōgregat fraudulenter de teſtimonus ſcripturarum diuitias ſuas: q̃ diuitię theſauri iniquitatis ſunt? Nã cũ p̃cipiat Dominus: *Non erit in ſaculo tuo pondus grande & minus*: hi turpis lucri gratia ſemper perſonam accipiunt in iudicio, & in eadem cauſa diuites ac pauperes nō iuxta negotium, ſed iuxta facultatum diuerſitatem aliter atque aliter iudicant: & inhabitatores ciuitatis ſuæ (quã prauis dogmatib. peruerſaque doctrina à ſe ornari putãt) loquũtur mendaciũ, & ponunt in excelſum os ſuum, & ſimplicitatem Eccleſiaſtici populi deſpiciunt. Vnde clemētiſſimus Deus non eos pariter pcutit: ſed paulatim per plagas nitit̃ commonere, dicens: Et ego incipiã te percutere pditione pp peccata tua, & eſt ſēſus: O ciuitas quã hæretici volunt extruere, percutiã te, vt pereas, non in abolitionem, ſed iuxta id q̃ peccatrix es. *Deut 25. c*
B Sequitur: Comedes, & non ſaturaberis: Legunt.n. & non intelligunt: veſcenteſque ſermonibus ſcripturarum, veritatis inopiam patiuntur. Et eiiciam, inquit, te, & apprehendes & non ſaluabis, & quicunque ſaluati fuerint, gladio tradentur. Tuo te, ait, iudicio derelinquam, & poſtquam multa quęrēs nihil repereris, intelligens errorem tuum, videbis te ex vniuerſis dogmatibus tuis non poſſe ſaluari. Quicunque autem ſe putauerint ſaturatos, & non eiecti fuerint à ſe, nec comprehenderint veritatem, tradentur gladio, & pœnis erudientur. Seminabis ergo, ô tribus, & ô peſſima ciuitas, quam igne, & iniquitate, & contumeliis, & ſtathera doloſa, & ſaculo fraudulento hæretici extruunt, & non metes: premes oliuam, & non vngeris oleo, & vuas, & non bibes vinum. Prodeſt quippe tibi errore cognito ne habeas diſcipulos: ne caput tuum oleo vngas peccatorum, ne vino Sodomorum bibentes inebries: & diſpergentur legitima populi mei, ſiue Amri: & omnia opera domus Achab: eorum qui in hæreſib. Patriarchæ & Principes extiterunt: Quos poſſumus, vel ad cōtrarias referre virtutes, vel ad hæreſiarchas, vt fuit Marciō & Baſilides, & nupèr Arius & Eunomius. Et ambulaſtis in voluntatibus eorũ: Amri videlicet & Achab. Pulchreque ait, in voluntatibus eorum. Doctrina enim magiſtrorum nequã, non eſt Doctrina Dei, ſed adinuentiones cordis illorum. *Et traham te in perditionem*: vt pereas iuxta id quod hæretica es. *Et habitatores tuos in ſibilum*: vel vt paſtoris boni iuxta Zachariam ſequaris ſibilum dicentis: *Sibilabo eis, & congregabo eos, quia redemi eos.* Vel certè in ſibilum draconis, id eſt, in interitum carnis, *vt Spiritus ſaluus fiat*, & correpti *diſcant non blaſphemare.* Et hoc totum patientur, vt intelligant errorem ſuum, quod omnium gentium multorumque populorum opprobria & peccata portauerunt. Scio quoſdam ad Eccleſiam retuliſſe, quæ nos ſuper hęreſibus interpretati ſumus. Sed quo modo nomen Amri & Achab, Samariæ Principum, ad Hieruſalem & Iudam, ſub quorum nominibus interpretatur Eccleſia, poſſit referri, non ſatis intelligo. *Zach. 10. c* *2 Cor 5 b* *1 Tim 1 d*

HEB.

non ſaturaberis, & humiliatio tua in medio tui, & apprehendes, & non ſaluabis, & quos ſaluaueris in gladium dabo. Tu ſeminabis & non metes: tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo, & muſtum, & nō bibes vinum. Et cuſtodiſti præcepta Amri, & omne opus domus Achab: & ambulaſti in voluntatib. eorũ, vt darē te in perditionē, & habitantes in ea in ſibilum, & opprobriũ populi mei portabitis.

CAP. VII.

HEB.

VÆ mihi, quia factus ſum ſicut qui colligit in autũno racemos vindemiæ: non eſt botrus ad comedendum, primitiuas ficus deſiderauit anima mea. Periit ſanctus de terra, & rectus in hominibus non eſt. Omnes in ſanguine inſidiantur, vir fratrem ſuum venatur in

SEPT.

eiiciam te in temetipſam, & apprehendes & non ſaluabis, & quicunque ſaluati fuerint gladio tradētur. Tu ſeminabis, & non metes: tu premes oliuam, & non vngeris oleo, & vinum & non bibes vinum. Et diſſipabuntur legitima populi mei, & omnia opera domus Achab: & ambulaſtis in cōſilijs eorum, vt traderem te in perditionem, & habitatores eius in ſibilum, & opprobria populorum accipietis.

CAP. VII.

SEPT.

VÆ mihi, quia factus ſum ſicut qui congregat ſtipulã in meſſe, & ſicut racemos in vindemia: cum non ſit botrus ad comedendum, primitiua, quæ deſiderauit anima mea. Væ mihi anima, quia periit reuerens de terra, & qui corrigat in hominibus non eſt. Omnes in

CAPVT VII.

C *VÆ mihi quia factus ſũ ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ, non eſt botrus ad comedendum: primitiuas ficus deſiderauit, &c.* Prædicta captiuitate, & decem tribuum & duarum. (*Verbum enim Domini factum eſt ad Micheam Moraſthiten ſuper Samariam, & Hieruſalem*) plangit propheta q̃ nullus è populo iuſtus inueniatur in terra, qui poſſit iræ Dei reſiſtere, & mediũ ſe quaſi murum opponere. Fruſtra, inquit, locutus ſum, fruſtra volui iam vindemiatæ & perditæ ciuitatis, quaſi extremos racemos requirere, & cum non ſit botrus ad comedendum, ſaltē immaturas ficus, quas Hebræi [a] בכורה vocant, i. e. groſſos ficorum, in cibo ſumere: quaſi dicat, nō inueniens panem præ famis magnitudine, quiſquilias & furfures requiſiui. *Periit ſanctus de terra, & rectus in hominib. non eſt*: vbique inſidię, vbique fraudulentia: innoxius ſanguis effunditur: præ auaritia & libidine germanitas ignoratur: & non ſolum faciũt, ſed defendunt quoque mala, & nominibus commutatis, bonum dicunt eſſe quod malum eſt: Ipſi Principes non ab offerentibus accipiunt munera: ſed cogunt dare ſubiectos: & poſtulant: *Et iudex in reddendo eſt*: ſic alium iudicans, quo modo ipſe ab alio iudicatur: vt præſtent ſcelerib. ſuis mutuũ fauorem, & in alterius crimine ſe defendant. Quicumque magnus eſt, & in lege doctiſſimus, non legẽ Dei, ſed ſuã loquitur voluntatē: Et conturbauerunt eam, vel vrbem, vel veritatem: ſiue terram, de qua ſupra dicitur: *Periit ſanctus de terra.* Qui enim optimus inter eos eſt, quaſi paliurus pangens, & tenens: vulnerans appropinquantem ſibi, & adunco dente cōprehendens: & qui rectus fuerit inuentus, quaſi ſpina de ſepe: vt ibi inueniatur dolor, vbi putabatur auxilium. Hoc iuxta Hebraicum. Porro ſecundum Septuaginta qui diſſentiunt in quibuſdam, & in fine capituli omnino aliter tranſtulerunt, huiuſcemodi mihi ſenſus videtur: Plangit ſermo propheticus, ſiue Apoſtolicus, generaliter humanũ genus, quod fruſtra ſementem iecerit doctrinarum, & pro ſegetibus, & pro frumentis vix vacuas ſtipulas & inanes culmos ſerus meſſor inuenerit, & ne paruos quidem racemos in vinea potuerit repertre, & reliqua vſque ad finem capituli. Si enim beatus eſt qui in aures loquitur audientis, & auris auditoris deſiderium ſapientis eſt: lætitiaque dicentis, auditor intelligens: E contrario luctus doctoris eſt malus diſcipulus: Hieremiæ quoque verbis huic querelæ congruentibus: *Non profui, neque profuit mihi quiſquam.* Sunt qui ex perſona Saluatoris hoc dici putent: cauſantis quod in tanta credentium multitudine, & in toto orbe generis humani vix ſuo ſanguine digna opera reperiat: qui & in viceſimonono pſalmo ait: *Quæ vtilitas in ſanguine meo, dum deſcendo in corruptionem?* Licet aſſerant alij perſonę illius hoc minime conuenire, vt dicat: *Væ mihi quia factus ſum, ſicut qui colligit ſtipulam in meſſe*: qui in Euangelio locutus eſt: *Leuate oculos veſtros & videte regiones: quia iam candida ſunt ad metendum.* Et alibi: *Meſſis quidem multa, operarii autem pauci.* Qui ergo ex perſona Saluatoris volunt intelligi, aiunt, non mirũ eſſe ſi dicat: *Væ mihi*: q̃ & Hieruſalē fleuerit, & in Lazari morte *a biccoura* *Eccl 25 b Sec. Græ.* *Hier 15 b Sec 70.* *Ioan. 4. c* *Matth. 9 d* *Luc 19 f*
D

A Ioan 11. d laebrymatus ſit. Sed & illud. *Factus ſum ſicut qui colligit ſtipulam in meſſe*: ad conſummationem referunt ſæculi: quam
Matth. 14 c & ſignificanter meſſem interpretantur & dicunt illo tempore hanc prophetiam poſſe compleri, quãdo multiplicata iniquitate refrixerit charitas multorum, & veniens filius hominis raram fidem inuenerit ſuper terram: Tũc enim quaſi poſt meſſem ſtipulas, & quaſi poſt vindemiam racemos, vix in his reperiri qui fidem in omnium vaſtitate ſeruauerint: vocẽq; hanc ex perſona aſſumpti hominis, putant de ſequẽtib. approbari: Væ mihi anima de qua loquebatur: *Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem*. (Ibid 14. b; Matt. 26 b) Periit reuertens de terra: vel Antichriſto interficiente ſanctos, vel ad magnitudinẽ ſcandalorũ cunctis corruẽtibus. Et qui corrigat inter homines nõ eſt: omnes in ſanguine iudicãtur, non in leuibus paruiſque peccatis, ſed in maximis, & ad ſãguinem pertinẽtibus: non vicinitas, non amicitia, non affinitas, ſcelus morabitur: cuncti manus leuabunt ad malum: vt etiam qui malum facere non potuerit, tamen dum manus præparat, volũtate delinquat. Ipſe Princeps petit, & iudex

B verba pacifice loquitur: accipit enim munera, deſiderium animæ ſuæ. Quod quia manifeſtum eſt, & inuidiam caueo
Deut. 16 d Ezech. 13 d principum iudicumque: lectoris intellectui derelinquens, tantum illud adiungam: *Munera excæcant oculos* etiam *ſapientum*. viuificant quoque animam, quam viuificare non debuerant, & interficiunt eam, quæ merito ſuo & virtutibus viuit: & hoc faciunt propter dona, quæ poſtulant impudenter, & turpius accipiunt. Quibus Dominus comminatur hæc dicens: Et auferam bona eorum, quæ putant bona, quæ illis bona videntur: cæterum veritate rei nunquam bona appellabuntur, quæ & dantem ſpoliant, & accipientem interficiunt: licet non tam comminatio ſit quam benedictio auferre ab eis mala, & ipſum Dominum, diuinumque ſermonem ingredi in conſcientias eorum, & quaſi tineam comedere quodcũque peruerſum eſt, & prædarum malarumque cogitationum facere vaſtitatem, & ambulare ſuper normam, & regulam veritatis, eos ipſos ad rectum retrahere, qui prauis opinionibus ducebantur, & hoc facere in lumine veritatis. Et in die illo, quando qui ſancti ſunt, & electi de Eccleſia aſcendent ad ſpeculam, & in ſublimitate doctrinarum atque operum ſuorum de rebus cœleſtibus diſputabunt.

a ¶ *Dies ſpeculationis tuæ*, &c.] Excepto principio capituli in reliquis partibus editio vtraque concordat: & interim iuxta hiſtoriam diem ſpeculationis Samariæ, ſiue Hieruſalem, quam ſæpe expectauerat, & timuerat eſſe venturam, & viſitationem eius, captiuitatem ſignificat, dicens: Vaſtatio tua venit: nunc erit vaſtitas eorum, id eſt, habitatorum, ſiue obſidio: [b] מבוכה enim magis πολιορκίαν ἢ φρουρὰν. id eſt, obſidionem & cuſtodiam, quam vaſtitatem in Hebræo ſonat. (b mebencha.) Nullis ergo credatis vocibus prophetarum, nec accõmodetis aurem decipienti blanditiæ diuinorum: quia ſi inter chara nomina, & conſanguinitatis affectum rara eſt fides, quanto magis in his qui adulantes vobis mentiuntur pro præda ſua, & quaſi ægrotantibus, non quid vtile ſit, ſed quid delectabile, & placens imperant? *Nolite credere amico*, & Achitophel quippe conſurrexit aduerſum Dauid, & verus Achitophel Iudas aduerſus Chriſtum: (2 Reg 15. f; Matt 26 d; Iudic. 9. a) *Et nolite confidere in duce*: Vt viri Sichem in Abimelech: ipſi enim eum fecerũt regem, & oppreſſi ſunt: *Ab ea quæ dormit in ſinu tuo cuſtodi clauſtra oris tui*: ne patiaris quod Samſon à Dalila perpeſſus eſt. (Ibid 16. d; 2 Reg. 16. d) Quia filius contumeliam facit patri: Abſalom videlicet Dauid, non ſolum regnum, ſed & concubinas patris inceſto coitu maculauit. *Filia conſurgit contra matrem ſuam*. Cuius rei cum interum de ſcripturis ſanctis teſtimonium non reperiamus, tanta exempla ſunt quotidianæ vitæ, vt magis lugere, quod tanta ſint, quam quærere debeamus. Nurus contra ſocrum ſuã: vt vxor Eſau conſurrexit contra Rebeccam. *Inimici hominis viri domeſtici eius*. (Gen. 16 g) Hic exempla non quæro: cum plura ſint quam vt teſtimoniis indigeamus. Cum ergo hæc ita ſe habeant: nolite credere Samariæ, & Hieruſalem pſeudoprophetis. *Ego autem*, inquit propheta, *ad Dominum aſpiciam: exultabo ad Dominum Saluatorem meum*, ſiue *Ieſum meum, & audiet me Deus meus*. (אוחילה לאלהי ישעי) Sequitur Septuaginta expoſitio. (Deut. 32. e; Rom. 12. d) Qui dixerunt, *Væ væ vltiones tuæ venerunt* i. ſupplicia quę pro ſceleribus inferenda ſunt. *Mihi*, inquit, *vindictam & ego retribuam*, dicit Dominum. Et in alio loco: *Venerũt dies retributionis tuæ*. Facit n. Dominus vltionem vociferãtium ad ſe die ac nocte: atque dicentium: *Vſquequo Domine ſanctus & verus, non iudicas & vindicas ſanguinem noſtrũ de his qui habitant in terra?* (Oſee. 9. b; Apoc. 6. c) Venerunt ergo vltiones, & nunc erunt fletus earũ, id eſt, vltionum: vt plangant qui ante riſerunt, & ſtatim exeuntes de ſæculo tormenta ſuſtineant: Quæ diues ille quondam purpuratus, & delicijs affluẽs ſuſtinet in inferno, vbi eſt fletus & ſtridor dentiũ. Quod autem ſequitur: Nunc erunt, vel in fine vniuſcuiuſque vitæ intellige, vel conſummatione rerum omnium, & in die iudicij, quando generales ſuper vniuerſos venient vltiones. (Luc. 16 e; Matth. 8 b) Nolite ergo credere amicis: quia omnis amicus ſupplantatione ſupplantat, & qui propter aliquid eſt amicus, non tam

D amicus eius eſt, quem amare ſe ſimulat (ab amore, quippe amicus dicitur) quam eius rei quam diligit. (Hier. 9 b) Interrogatus quidam quid eſſet amicus, reſpondit: Alter ego. Quod ſi Pythagoræorum nobis opponitur exemplum, qui ſe vades inuicem tyranno dederunt: Dicemus non generaliter aduerſum omnes amicos, & charitatis affectus, ſententiam à Deo eſſe prolatam: nec contra omne tempus: ſed de eo ſuper quo Apoſtolus ait: *In nouiſſimis diebus aduenient tempora periculoſa: erunt enim homines ſeipſos amantes, cupidi, faſtidioſi, ſuperbi, blaſphemi, parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, pactum non cuſtodientes, delatores, incontinentes, immites, ſine benignitate, proditores, proterui, inflati, voluptatum amatores magis quam Dei*, & cætera. (2. Tim. 3. a) *Tunc enim tradet frater fratrem, & mater filiam, & inimici hominis domeſtici eius*. (Matth. 10. f) Sed & nunc rara fides eſt: cum aliud in labiis, aliud in corde verſatur: venenum animi, linguæ mella tegunt: Amici diuitum multi: à pauperibus autem etiam qui videntur eſſe, diſcedunt. Vnde dicitur: *Si habes amicum, in tentatione poſſide eum*. (Eccleſ. 6. a) Legi in cuiuſdam controuerſia: Amicus diu quæritur, vix inuenitur, difficile ſeruatur. Scripſit Theophraſtus tria de amicitia volumina, omni eam præferens charitati, & tamen raram in rebus humanis eſſe conteſtatus eſt. Eſt & Ciceronis de amicitia liber, quem Lælium inſcripſit: in quo illud quod apud noſtros præcipitur: Vt ſit nobis amicus, quaſi vinum vetus, & in ſuauitate bibamus illud: (Eccleſ. 9 c) pene eiſdem verbis poſitum eſt: Amicitia pares aut accipit, aut facit: vbi inæqualitas eſt, & alterius eminentia alterius ſubiectio: ibi non tam amicitia, quam adulatio eſt, Vnde & alibi legimus: Sit amicus eadem anima. Et Lyricus pro amico precans: *Serues*, inquit, *animæ dimidium meæ*. Nolite ergo credere in amicis, id eſt, his hominibus, qui de amicitiis ſectantur lucra. (Exod. 33. a) Si vis vera amicitia delectari: eſto amicus Dei: ſicut Moyſes loquebatur Deo, quaſi amicus ad amicum. Eſto amicus, vt Apoſtoli, ad quos Saluator ait. *Iam non dicam vos ſeruos: quoniam ſeruus neſcit quid velit Dominus ſuus: ſed dicam vos amicos: quoniam perſeueraſtis mecum in omni-* (Ioan. 15 b)

HEB.

in mortem. Malum manuum ſuarum dicũt bonum: Princeps poſtulat, & iudex in reddendo eſt, & magnus locutus eſt, deſideriũ animæ ſuæ, & cõturbauerũt eam. Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus, & qui rectus quaſi ſpina de ſepe. a Dies ſpeculationis tuæ, viſitatio tua venit: nunc erit vaſtitas eorum. Nolite credere amico, & nolite confidere in duce: ab ea quæ dormit in ſinu tuo cuſtodi clauſtra oris tui: Quia filius contumeliam facit patri, & filia conſur-

SEPT.

in ſanguine iudicantur, vnuſquiſque proximum ſuum tribulat tribulatione. In malum manus ſuas præparant: Princeps poſtulat, & iudex verba pacifica locutus eſt, deſiderium animæ ſuæ eſt. Et auferam bona eorum, quaſi tinea comedens, & ambulans ſuper regulam in die ſpeculationis tuæ. Væ, væ, vltiones tuæ venerunt: nunc erunt fletus eorum. Nolite credere in amicis, neque ſperetis in ducibus: ab ea quæ tecum cubat caue ne credas: Quia filius contumeliam facit patri, filia

E *in omnibus tentationibus meis*. Delicata eſt amicitia, quæ amicorum fœlicitates, & diuitias ſequitur. Iſtiuſmodi homines non mihi videntur amicos, ſed ſe ipſos diligere. Conſideremus attentius verba Domini: Sed dicã vos, inquit, amicos: Redditque cauſas quare illos amicos vocet. *Quia perſeueraſtis mecum in tentatione*, & non huc uſque ſtetit: ſed in omnibus, inquit, tentationibus meis. Euenit quippe interdũ, vt qui nobiſcũ perſeuerauit, in vna tentatione, aliis victus recedat. Secundo præcipitur:

Hier. 17. a *Neque ſperetis in ducibus. Maledictus enim eſt omnis homo qui ſpem habet in homine.* In homine ſpes vana, & vera in Deo

Act. 20. f eſt: Vnde & Paulus loquitur: *Et ex vobis ipſis conſurgent viri loquẽtes peruerſa.* Et ipſe Dominus per prophetam: Duces populi mei me neſcierunt: filij ſtulti ſunt, & non intelligentes: ſapientes ſunt, vt faciant

Hier. 4 f mala: *bene autem facere neſcierunt.* Duces quidem ait mei vocabantur, & duces populi mei: ſed quia neſcierunt me, & opere vocabulum deſtruxerunt: propterea filij ſtulti ſunt, & non intelligentes, prudentiam ob hoc tãtum habent, vt ſubiiciant ſibi ſimplicem gregem, & proterant pedibus ſuis: bene autem facere & regere populum neſcierunt. Nolite credere in ducibus, non in epiſcopo, non in presbytero, non in diacono, nõ in qualibet hominum dignitate. Nec hoc dico: quod iſtiuſmodi gradibus in Eccleſia non debeatis eſſe ſubiecti: *Quicunque enim maledixerit patri, aut matri, morte morie-*

Leuit. 20. b
2. Pet. 2. c *tur*, & Apoſtolus docet præpoſitis in Eccleſia obediendum: ſed quod aliud ſit honorare Duces, aliud ſpem habere in ducibus. Honoremus epiſcopũ, presbytero deferamus, aſſurgamus diacono, & tamen non ſperemus in eis: quia hominis

F
1. Theſ. 4. a vana, & certa ſpes eſt in domino. Tertium mandatum: Ab

Eph. 5. e ea quæ tecum cubat, cuſtodite, ne credas ei. Vnde & Apo-

1. Cor. 11. b ſtolus mulieres vas infirmum vocat, & eis à maritis ſuis exhiberi honorem iubet: *Non enim creatus eſt vir propter mulierem: ſed mulier propter virum. Et vxor*, inquit, *vt timeat virũ.* Vxorum timere eſt, & cum timore virum diligere: Viri tantum diligere: quia dilectio perfectorum eſt: *Viri*, ait, *diligite*

Epheſ. 5. e *vxores veſtras, & nolite amari eſſe ad eas*: licet illæ ad iracundiã prouocent, & talia faciant, per quæ mereantur amaritudinem ſuſtinere: Hoc enim ſignificat μὴ πικραίνεσθε: tamen vos nolite eis in amaritudine vicem reddere. Sed & Salo-

Eccleſ. 7. d mon in Eccleſiaſte: Et *hominem*, inquit, *vnum de mille inueni, & mulierem in his omnibus non inueni*: forſitan ſuo doctus exemplo mulieribus non credendum, per quas offenderat Deum. Sed & Poeta ſublimis: non Homerus alter, vt Lucilius de Ennio ſuſpicatur: ſed primus Homerus apud Latinos: *Varium*, inquit, *& mutabile ſemper Fœmina.* Plenæ ſunt hiſtoriæ Grecę & Latinæ: quanti viri ab vxoribus ſuis

Gen. 3. a decepti ſint, eorumque vita ſit prodita. De ſcripturis autem,

Iudic. 13. d & Dalilæ, cuius ſupra fecimus mentionem, & alterius ante Dalilam teſtantur exempla: quæ arcanum Samſon ſecretum dictum expreſſit lachrymis, & amore ſimulato quo latebat inuenit: Vnde Samſon poſtea loquitur: *Niſi domuiſſetis vitulam meam, non inueniſſetis propoſitionem meam.* Hactenus præcipitur, ne amicis, ne ducibus, ne vxoribus facile credamus: Cauſaque redditur non ſatis reſpondens ad propoſitionem, ait enim: *Quia filius inhonorat patrem, filia ſurgit aduerſus matrem, nurus contra ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius.* Nam quid pertinet ad amicum, ad ducem, ad vxorem, ſi filius & filia & nurus contra patrem, ac matrẽ, ſocrumque conſurgant? Videtur ergo mihi ſic cum ſuperioribus poſſe coniungi: Nolite credere amicis, & ducibus, & vxoribus, quæ mutari poſſunt, & eſſe pro tempore: cum filius quoque & filia obliti educationis & infantiæ, aduerſum auctores vitæ ſuæ corporũque conſurgant, & illis faciũt contumeliam, quos vultu quoque lędere ſcelus eſt. Sed hęc expoſitio nequaquã conuenit nurui aduerſus ſocrum conſurgenti, & homini cui inimici domeſtici eius. Terentius in Hecyra: *Quid eſt hoc*, inquit, *omnes ſocrus oderunt nurus*: quod quamquam ambiguum ſit: tamen propemodum naturale

HEB.

cõſurgit aduerſus matrem ſuam, nurus aduerſus ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius: Ego autẽ ad Dominum aſpiciã, expectabo Deum Saluatorem meum: audiet me Deus meus.

SEPT.

filia ſurgit aduerſum matrem ſuam, nurus contra ſocrum ſuam: inimici hominis viri domeſtici eius: Ego autem in Domino contemplabor, expectabo Deum Saluatorem meum: exaudiet me Deus meus.

eſt, vt nurus ſocrum, & ſocrus oderit nurum. Hæc de conſummatione & fine mundi, qualis aduentum Antichriſti generatio præceſſura ſit, propheticus ſermo deſcripſerit. G Nunc diſputandum ſecundum ſuperiorem interpretationẽ, in qua de hæreticis diximus: Audi tribus, & quis ornauit ciuitatem: numquid ignis & domus impij? Et rurſum de Eccleſia: *Væ mihi quia factus ſum, ſicut qui colligit ſtipulam in meſſe*: Et iterum: *Væ mihi anima: periit reuerens à terra, & qui corrigat inter homines non eſt.* Et deinceps: *Princeps poſtulat & iudex verba pacifica locutus eſt, deſiderium animæ ſuæ*: Vnde duplex maledictio ſequitur: *Væ, væ, vindictæ tuæ venerunt, nunc erunt ploratus earum*: Et dicamus ſcriptũ de hæreticis: Nolite credere in amicis, ô populi ſimplices, & in ducibus prauis, qui ſe amicos & Principes hæreſeon eſſe promittunt: non enim veſtram ſalutem, ſed ſua quærunt lucra, & deceptũ gregem pedibus ſuis conterunt: & ei quæ tecum dormit caue ne quicquam credideris, quam nõ poſſumus aliam intelligere, niſi carnem: vt non facile credamus carnis blanditiis, ne animi duritia viriliſque conſtantia illius edomita molleſcat illecebris. Filius enim qui natus eſt à Deo eſt, neglecto creatore ſuo, blaſphemat eum à quo conditus eſt, dicente ſcriptura: *Nonne pater vnus omnium veſtrum? Nonne Deus vnus creauit vos?* & anima cœleſtem deſpicit Hieruſalem, ma- *Malac. 2. b* trẽque contemnit Eccleſiam, quam qui contempſerit, morte morietur. *Et nurus conſurgit aduerſus ſocrum ſuam*: Quod iuxta tropologiam intellectu videtur difficile: ſed qui legerit canticum canticorum, & ſponſum animæ, Dei ſermonem intellexerit: credideritque Euangelio, quod ſecundum Hebræos editum nuper tranſtulimus (in quo ex perſona Salua- H toris dicitur: Modo tulit me mater mea, ſanctus Spiritus in vno capillorum meorum) non dubitabit dicere ſermonem Dei ortum eſſe de ſpiritu, & animam, quæ ſponſa ſermonis eſt habere ſocrum ſanctum ſpiritum: qui apud Hebręos genere dicitur fœminino רוח Hæretici ergo cum ante crediderint in ſcripturis: quæ à ſpiritu ſancto conſcriptæ ſunt, & editæ, transferunt ſe ad nouas doctrinas, & fermentum pharisęorum, & mandata hominum: dumque ſermonem Dei contemnunt, ſocrui ſuæ faciunt iniuriam. Et ne forte dubites, verbum & filium Dei naſci de ſpiritu ſancto: Gabrielis ad Mariam verba conſidera: *Spiritus ſanctus*, ait, *veniet ſuper te, & virtus Altiſſimi obumbrabit tibi: propterea, quod naſcetur ex te, vocabitur filius Dei.* Poſt hæc ſequitur: *Inimici hominis viri domeſtici eius*: Quod ſic nobis iuxta tropologiam exponendum videtur: *Omnis viri caput Chriſtus eſt*, & Chriſtus caput Eccleſiæ: huius ſæpe inimici ſunt, qui putantur in domo eius eſſe, id eſt, in Eccleſia, & à capite quidem non recedunt, ſed contra ſuum ſentiunt caput: qui abſque magiſtro, & gratia Domini, ſcientiam ſcripturarum ſuo iudicio promittentes, inflati ſunt, & nihil ſciunt, & languent circa quæſtiones, & contentiones pugnaſque verborum: qui vere conſiſtentes in domo, inimici ſunt veritatis. Scire autem debemus quod in Euangelio prope eadem verba ſint, quę nunc legimus in propheta, & iuxta contextum illius loci alterum habere ſenſum: quæ vtrum aſſumpta ſint de propheta in propria auctoritate præcepta, noſſe Domini eſt: qui & in prophetis, & in Euangeliis locutus eſt. Ait autem illic Dominus: *Veni diuidere virum aduerſus patrem ſuum, & filiam contra matrem ſuam, & nurum aduerſus ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius.* His itaque ediſſertis (ſi tamen potuimus ſenſum attingere ſcripturarum) ſanctis refrigeratam intelligens charitatem, & homines in conſummatione mundi non eſſe amatores Dei, ſed amatores ſui: aliis credentibus amicis & ducibus & vxoribus: filioque & filia, & nuru aduerſus patrem & matrem & ſocrum conſurgentibus, & inimici hominis domeſtici eius: ipſe credit in Domino, & omnis contemplatio eius eſt in Deo ſuo, & quamquam tribulationibus & preſſuris mundi prematur: tamen præter eum qui dicit: *Nolite timere: ego vici mundum*, in nullo fiduciam habens,

Luc. 1. b — *1 Cor. 11. a* — *2. Tim. 6. a* — *Matth. 10 d* — *Ioan. 16. g* — *a rouach*

A habens, expectat Deum Saluatorem ſuum, & credens in eo, oculoſque ſuos ad eum ſemper dirigens, ſperat ſe exaudiendum quoties eum inuocauerit.

2 § *Ne lætetis inimica mea ſuper me, quia cecidi. conſurgam: cum ſedero in tenebris, Dominus lux mea eſt, &c.*] Videtur mihi iuxta litteram Hieruſalem contra Babylonem, & cæteras gentes loqui, quæ ſibi inſultauerant: Ne læteris in ruina mea: quia Domino miſerante cõſurgã: poſtquã ſedero in captiuitate, educet me ille de tenebris, & erit lux mea. Irã Domini ſuſtinebo: quia me ſcio meruiſſe quod paſſa ſum: donec vlciſcar de gentibus, & fiat iudicium meum. Noui quippe quod me ſit educturus in lucem, & videbo iuſtitiam eius, & aſpiciet inimica mea Babylon, & cæteræ gentes in circuitu, & operietur cõfuſione, quæ nunc dicit inſultans: vbi eſt Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt eam, & nõ lõgo poſt tempore, ſed nũc & in præſentiarum cõculcatã, quaſi lutum platearum. Hactenus Hieruſalem, ſiue propheta ex perſona populi ſit locutus: Nũc Deus ad Hieruſalẽ reſpõdens inducitur: O Hieruſalẽ, venerunt dies, vt ædificentur maceriæ tuæ, quæ erant Babylonica vaſtitate deſtructæ: In B die illa longe fiet lex, ſiue præceptũ & iuſſio: vt Symmachus & Theodotio interpretati ſũt, dicentes: ἐν ἡμέρᾳ ἐκείνῃ πόρρω ἔσται πρόσταγμα & eſt ſenſus: nequaquam Babyloniorum imperio ſubiacebis. In die illa, qua ædificabontur maceriæ tuæ, venient ad te de Aſſur, & de ciuitatibus munitis, à ciuitatib. inquam munitis vſque ad Iordanem: per quem & ante trãſiuit populus: & à mari rubro, & cunctis gentibus vſque ad mare mortuũ: quod vicinum eſt terræ tuæ: & ad montem Sion, de montibus Perſarum atque Medorum: in quo tranſlati prius fuerant: & erit terra reliqua Chaldæorum, & eorum qui vaſtauerant in deſolationem, propter habitatores ſuos, & propter mala opera eorum. Hoc ſibi Iudæi vſque hodie pollicẽtur, & in eo loco, in quo nos expoſuimus, in die illa longe fiet lex: ſicut nobis viſum eſt, & ſicut prudentiores eorum diſſerunt: Aliqui friuole mentiuntur, & aiunt: In die illa qua à Chriſto ædificatæ fuerint maceriæ Hieruſalem ſcripturas ſanctas legis & prophetarum, quæ nunc tenẽtur à nobis, tolli de manibus noſtris, & tradi populo Iudæorum. Nam quod dicitur iuxta LXX. *ἡμέρα ἀλοιφῆς πλίνθου*, id eſt, *dies lituræ lateris deleto tua*, nõ ad Hieruſalem (vt iuxta Hebraicum expoſuimus) ſed adhuc ad Babylonem dici intelligamus: quod & ipſa delenda ſit, & in morem lateris conculcanda. Et repellet legitima dies illa: non legitima Dei, ſed ea legitima, quæ aduerſum legem Dei, ô Babylon, iuſſeras obſeruari. Et ciuitates tuæ venient in concluſionem, ſiue in diuiſionem Aſſyriis te impugnantibus. (Si quidem Babylon Chaldæorum fuit ciuitas, non Aſſyriorum) Et vrbes tuæ munitæ erunt in diuiſionem hoſtilis exercitus, à Tyro vſque ad flumen Tygrim, quo circumitis, & à mari magno vſque ad mare rubrũ, quod ex latere pergentibus Indiam, tangit regiones tuas. Et de monte vſque ad montem: de montibus ſcilicet Iudææ vſque ad montes Mediæ atque Perſarum: tota Meſopotamia & vniuerſa regio, quæ nunc à te tenetur in medio, aduerſariorum imperio ſubiugabitur. Et erit terra in deſolationem propter peſſimos fructus ſtudiorum veſtrorum. Vbi LXX. interpretati ſunt de Tyro: ſciamus in Hebraico ſcriptum eſſe מצור: quod verbum ſi in præpoſitionẽ מ & nomen צור

[margin: εἰς ὁμαλισμὸν καὶ εἰς διαμερισμόν.]

[margin: a maſor · me · ſor]

HEB.

a Ne læteris inimica mea ſuper me, quia cecidi conſurgam: cum ſedero in tenebris, dominus lux mea eſt. Irã Domini portabo, quoniã peccaui ei, donec cauſam meã iudicet, & faciat iudiciũ meũ, & educet me in lucẽ, & videbo iuſtitiam eius. Et aſpiciet inimica mea, & operietur confuſione, quæ dicit ad me: Vbi eſt Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt eam: nunc erit in conculcationẽ, vt lutum platearum: dies vt ædificẽtur maceriæ tuæ: In die illa longe fiet lex: In die illa vſque ad te veniet de Aſſur, & vſque ad ciuitates munitas, & à ciuitatibus munitis, vſque ad flumen, & ad mare, de mari, & ad montem, de monte: Et

SEPT.

Ne inſultes mihi inimica mea, quia cecidi: reſurgam: quia ſi ambulauero in tenebris, Dominus illuminabit me. Iram Domini ſuſtinebo, quia peccaui ei: donec iuſtificet cauſam meam, & faciat iudicium meum, & educat me in lucem, & videbo iuſtitiam eius. Et videbit me inimica mea, & operiet eam confuſio, qua dicit ad me: vbi eſt Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt eam: nunc erit in conculcationem, ſicut lutum viis: dies lituræ lateris deletio tua, & repellet legitima tua dies illa. Et vrbes tuæ venient in concluſionem & in diuiſionem Aſſyriorum, & ciuitates tuæ munita in diuiſionem, à Tyro vſque ad flumen, & à mari vſque ad

C diuidatur, de Tyro intelligitur: ſin autẽ vnus ſermo ſit, munitionem ſonat. Denique omnes *ἀπὸ καὶ τῆς περιοχῆς καὶ ἀπὸ*... *λιονίας*, non de Tyro, vt Septuaginta, ſed munitionẽ, & ambitum muratæ vrbis tranſtulerũt. Hoc iuxta Hebraicum, & vota carnei Iſrael & populi cõciſionis, quaſi ex ſuperfluo otioſus ſermo præluſerit. Nunc veniamus ad intelligentiã ſpiritualẽ, & ipſo ſpiritu ſancto, exponente, quo ſcripta ſunt, in locis vel difficillimis deſudemus. Videtur mihi omnis anima Hieruſalẽ, in qua ædificatũ fuit tẽplũ Domini, & viſio pacis, & notitia ſcripturarum, & poſtea ſuperata à peccatis, ducta eſt in captiuitatẽ, tormẽtiſque tradita, dicere contra Babylonẽ, id eſt, confuſionẽ huius mundi, & aduerſus cõtrariam fortitudinẽ, quæ huic mundo præſidet: Noli inſultare mihi inimica mea, quæ cecidi: reſurgam: *Dominus enim alleuat eliſos*, & loquitur per prophetam: Numquid qui cadit non reſurget? *Et nolo mortem peccatoris: ſed tantũ vt reuertatur, & viuat.* Si autem ideo me deſpicis, quia tormenta ſuſtineo: diſce per Ezechielẽ, pœnas primũ ſanctiorib. irrogari, & dici à domino: *A ſanctis meis incipite.* Quia ſi ambulauero in tenebris, Dominus lux mea eſt. Licet n. rectores tenebrarũ iſtarũ me deceperint, & ſedeã in tenebris, & vmbra mortis, & pedes mei impegerint in montes tenebroſos: tamen *ſedentibus in tenebris, & in vmbra mortis, lux orta eſt*, & lux D *lucet in tenebris*: Et *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo?* & loquar ad eum, & dicam. *Lucerna pedibus meis verbum tuum domine: & lumen ſemitis meis.* Ipſe quippe mihi præcepit in tenebris huius ſæculi conſtituto: *Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus veſtris.* Sequitur, *Iram Domini ſuſtinebo, quoniam peccaui ei: donec iuſtificet cauſam meam, & faciat iudicium meum, & educat me in lucem, & videbo iuſtitiam eius. Omnis correptio ad præſens, non videtur eſſe gaudij, ſed mœroris, & poſtea fructum pacificum iuſtitiæ reddet his qui per eam fuerint eruditi.* Sentiens igitur anima ſe peccaſſe & habere vulnera peccatorum, & in mortuis carnibus viuere, & indigere cauterio, conſtanter dicit ad medicum: vre carnes meas, reſeca vulnera humores omnes & *venenum* noxium dura bellebori potione conſtringe. Mei vitij fuit, vt vulnerarer, mei doloris ſit, vt tot tormenta ſuſtineam, & poſtea ſanitatem recipiam. Veroſque medicus iam ſoſpiti atque ſecuræ oſtendit cauſam medicaminis, & recte ſe docet feciſſe quod fecit. Denique poſt cruciatus atque ſupplicia educta de tenebris exterioribus anima, & reddito nouiſſimo quadrante, dicit: Videbo iuſtitiam eius, & loquar: *Iuſtificata ſunt iudicia tua Deus.* Si autem Chriſtus *factus eſt nobis à Deo ſapientia, & iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio*: qui iuſtitiam poſt iram Dei videre ſe dicit, Chriſti ſibi repromittit aſpectum. Et hæc duntaxat de pœnitentibus. Cæterum multo melius eſt, non habere vulnera & medico non egere. Curatio, non beatitudo ſanctorum eſt, ſed ſolatium poſt dolorem. Igitur qui curatus eſt, caueat, ne iterum peccet, & turſum ei aliquid deterius fiat. Legimus in Leuitico (ſi tamen oculis apertis legimus: Et velamen quod in lege poſitum eſt, interioris oculi non excludit intuitum) in vibice & cicatrice combuſturæ lepram ſolere generari, & mutare colorem pili, & ad priorem deformationem cicatricis nouellam accedere fœditatẽ. Hoc propterea, ne quis ſecurus de pœnitentia (eo quod peccatum poſſit

[margin: Pſal. 144. c; Hier. 8. b; Ezech. 11. ; Ibid. 9. c; Eſai. 9. a; Pſal. 26. a; Ibid. 118. e; Luc. 12. b; Hebr. 12. c; 1. Cor. 1. d; Leuit. 13. e]

E Poſſit dicere: *Iram Dei ſuſtinebo, quoniam peccaui ei, donec iuſtificet cauſam meam*) peccet & cauterio indigeat, & ſanatus iterum vulneretur. Cum autem eduxerit nos Dominus in lucem, & viderimus iuſtitiam eius: tunc videbit inimica noſtra Babylon, & operietur confuſione, quæ prius loquebatur ad nos: vbi eſt Dominus Deus tuus: exiſtimans Hieruſalem poſt vulnera non poſſe ſanari. Et reſpicient eam oculi noſtri: & erit in conculcationem vt lutum platearum.* Et quia omnis pœnarum finis bonorum exordium eſt, & dolor proficit ad ſanitatem: de luto illius lateres fient, & erit formatio laterum litura eius. Et in die illa veteres abiciet errores, ciuitateſque illius quæ male munitæ fuerãt, venient in cõcluſionem ſiue in diuiſionẽ, & diuidentur ab Aſſyriis, de Tyro quoque (quę interpretatur *μοχὴ*, id eſt anguſtia) conſurgent aliæ fortitudines, & erit ſeditio vſque ad eos, qui ſęculi huius reumate delectãtur, & libidines generẽt in hominib. Et de mari vſque ad mare, & de monte vſque ad montem inuicẽ bella conſurgent: vt amaritudo pugnet contra amaritudinem, & erigens ſe humilianda ſublimitas, contra aliam dimicet altitudinem, & tunc

Gen. 11 a vere compleatur: *Venite, deſcendamus, & confundamus linguas eorum, ne audiat vnuſquiſque vocem proximi ſui*: prodeſt quip-

Matt. 12. b pe fortitudines peſſimas inter ſe non habere concordiam. Et cum ſathanas aduerſus ſathanam diuiſus fuerit: tunc demum

F omne regnum illius deſtruetur: Et quod frequenter in magnis exercitibus euenire ſolet: vt interfecto tyranno, ſatellites eius regnum inter ſe diuidant, contra ſeque conſurgant, & inteſtinum inter eos bellum ſit. Hoc & in conſummatione mundi fiet: quando Hieruſalem maceriæ fuerint ædificatæ, & Babylon corruerit: Aſſyriique & Tyrij de flumine & de mari, & de montibus, id eſt, vniuerſæ inter ſe pugnabunt dæmonum nationes, & diſſipato regno illo fiet regnum do-

Philip. 2. b mino Ieſu, & *omne genu flectetur, cæleſtium, terreſtrium & infernorum, & vniuerſa lingua confitebitur, quia Dominus Ieſus in gloria eſt Dei patris*. Vt autem ſciatis finem huius ſeditionis profectum eſſe virtutum: erit tunc terra Babylonia in diſſipationem, cum omnibus habitatoribus ſuis, & nequaquam fructus faciet Babylonios.

HEB.

Et erit terra in deſolationem propter habitatores ſuos, & propter fructum cogitationum eorum. Paſce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ, habitantes ſolos in ſaltu in medio Carmeli: paſcentur Baſan & Galaad iuxta dies antiquos: ſecundum dies egreſſionis tuæ de terra Ægypti, oſtendam ei mirabilia. Videbũt gẽtes, & confundentur ſuper omni fortitudine ſua. Ponent

a ¶ *Paſce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ, &c.*] Hoc quod dicitur: Paſce populum tuum in virga tua:

Ioan. 10 b Deus pater loquitur ad filium, i. ad dominum noſtrum Ieſum Chriſtum: vt quia paſtor bonus eſt, & ponit animam ſuam pro ouibus ſuis: paſcat populos in virga ſua, & oues hæreditatis ſuæ. Ac ne putemus eoſdem eſſe populos, quos

Pſalm. 78. c & oues: in alio loco legimus: *Nos autem populus tuus, & oues paſcuæ tuæ*. Populus refertur ad rationabiles quoſque: oues autẽ ad eos qui needum ratione vtentes, tantum ſimplicitate contenti ſunt, appellantur de hæreditate Dei. Tam populus quam oues indigent virga paſtorali: de qua loquitur & A-

1. Cor 4 d poſtolus: *Quid vultis, in virga veniam ad vos an in charitate, & ſpiritu manſuetudinis?* Ob hanc puto cauſam (quia populus Iſrael duræ ceruicis erat, & ſemper carnes Ægyptias ſuſpirabat) vſum eſſe Moyſen non ſolum aduerſum Ægyptios, quos percuſſit decem plagis: ſed etiam aduerſus populum in ſolitudine, virga legali, virga percutiente, & omnia vaſa teſtea, & fragilia confringente: Apoſtolis autem Domini Saluatoris, qui ſapientiam loquebantur inter perfectos, virgam excuſſam eſſe de manibus quia perfecta dilectio foras mittit

1 Ioan. 4 d timorem. Quod ſi quis nobis oppoſuerit: quomodo nunc dicatur ad Chriſtum: hoc eſt ad bonum paſtorem (qui vtique maior Apoſtolis, & melior eſt) vt vtatur in virga: cum maioris profectus ſit virgam non habere, quam virga po-

Ioan. 14. b pulos oueſque corripere. Reſpondebimus eis ſecundũ illud quod Dominus pollicetur Apoſtolis ſuis: maiora eos ſigna in populis eſſe facturos, quam ipſe fecerit. Et quia adhuc Do- G minus loquebatur ad carneum Iſrael, & needum ad eum qui perfecte poterat noſſe myſteria: idcirco dictum eſſe de eo: vt paſcat in virga populum, & gregem ſuum: Apoſtolis autem virgam excuſſam eſſe de manibus, & ſeueritatem legis, Euãgelij clementia temperatam.

SEPT.

ad mare, & de monte vſque ad montem: Et erit terra in diſſipationem cum habitatorib. ſuis, propter fructus adinuentionum eorum. Paſce populum tuum in virga tua, oues hæreditatis tuæ, habitantes ſolas in ſaltu: in medio Carmeli paſcentur Baſanitin & Galaaditin iuxta dies priſtinos, & iuxta dies egreſſionis tuæ de terra Ægypti, oſtendam eis mirabilia. Videbunt gentes, & confundẽtur in omni fortitudine ſua ponent

Porro hi populi, & iſtæ oues propterea percutientur, & paſcentur in virga: quia habitauerant ſoli in ſaltu: Quod quidẽ poſſumus & de his accipere, q ſe de Eccleſia ſeparãtes, cõuiuiis deduut, amicitiiſque gentilium: Nec non & de his, qui odio generis humani vitam appetunt ſolitariam: qualem Timoné fuiſſe Athenis legimus: non quod ſolitaria vita & prophetica, quam habuerũt Elias & Ioannes condemnanda ſit: ſed quia ſi cæteros deſpiciens ipſe ſuperbiat, & habitet in ſaltu vitiorum, virga corripienda ſit. Qui ſolus habitat, & nõ habitat in ſaltu, iſte in laude virtutum eſt: qui autem ſolus eſt, & non facit opera iuſtitiæ & quietis: tantũ fruitur volupta-

te, & non in Chriſti opere & labore deſudat: nec propriis 2. Theſ. 3 b manib. quærit cibum, quod Apoſtolus iubet, & in ſoperbiã erigitur: hic habitat in ſaltu, & inter infructuoſa ligna verſatur. Sed tamen quia bonus paſtor eſt, & virga eius ob hoc percutit vt emendet: meliora ſermo propheticus pollicetur, & dicit: In medio Carmeli paſcentur Baſanitin & Galaadi- כרמל tin, iuxta dies egreſſionis tuæ ex Ægypto. Carmelus interpre- בשן tatur ſcientia circunciſionis: Baſanitis confuſio, & Galaad גלעד tranſmigratio teſtimonij. Populus ergo Dei, & oues paſcuæ H eius, quæ prius paſcebantur abſque grege Domini; & extra Eccleſiam eius in ſaltu verſabantur errorum, poſtea transferũtur ad notitiã verę circunciſionis, & ſeruient Deo in ſpiritu, & gloriabuntur in Domino, & non in carne confident, & erunt vera circunciſio, & non conciſio. Cumque paſti fuerint ſpirituali circũciſione, intelligentes peccata priſtina, confundẽtur in vitiis ſuis, & erubeſcent, & erunt in cõfuſione, quæ du- 2. Cor. 7. c cit ad vitam: quia eſt & alia confuſio quæ ducit ad mortẽ: in qua habitauit quondã Og rex Baſan: ſi quidem Baſan interpretatur confuſio: de qua confuſione peſſima & dominus repromittit liberaturũ ſe populum ſuum. *Dixit dominus ex Ba-* Pſal. 67. c *ſan conuertam, cõuertam de profundo maris*. Cumque ſciemus veram circunciſionem, & confuſi fuerimus ſuper peccatis noſtris, tunc erimus in Galaad (quę interpretatur transmigratio teſtimonij) in Eccleſia Chriſti: ad quam teſtimonia legis & prophetarum eloquia tranſcenderunt: & hoc fiet nobis ſecundum dies antiquos, ſecundum dies quando egreſſi ſumus de terra Ægypti: de quibus Moyſes dicit: *Recordamini* Deut 32 b *dies æternitatis*, non dies huius ſæculi: qui appellantur mali, Sec 70. ſed dies perpetuos. Recordatur autem dierum æternitatis, qui non aſpicit præſentia: ſurrexitque cum Chriſto, & ſedet cum eo in cœleſtibus iam mente præſumens ſe de diebus pręſentis ſæculi liberatum. Promittit quoque ſermo diuinus, quod oſtendat populo ſuo, & ouibus hæreditatis ſuę mirabilia. Tunc, inquit; videbunt gentes, & confundentur in omni fortitudine ſua, qua vaſtauerant quondam, & præualuerant aduerſus populum Dei, & confuſio earum habebit profectum, cum ſua intellexerint mala. Ponent enim manus ſuas ſuper os ſuum: malaque opera, omnem eis loquendi auferent libertatem. Quomodo autem impiarum gentium manus claudunt ora eorum: ſic iuſtorum manus eorum ora reſerabunt, ex opere bono loquendi cum Deo accipientium facultatem. Aures quoque eorum obſurdeſcent: quia malitia non ſolum oculorum obcæcauit intuitum, ſed & aures fecit ſurdeſcere: noluerunt enim audire *vocem incantantium, & venefici incantantis ſa-* Pſalm 57. a *pienter*. Et iuxta Eſaiam: *auribus ſuis grauiter audierunt*: Eſaia 33. c quamquam multo minus ſit grauiter audire: quam penitus

A non audite, & ſurdum fieri vt verbum non audiat veritatis. Poſt tanta mala dicitur de eis, quod lingent humum quaſi ſerpentes: quæ trahunt terram ambulantes in ventre ſuo, & comedentes terram omnibus diebus vitæ ſuæ. Et carnis, id eſt, terræ opera facientes, & trahentes ſecum vſque ad diem vltionis & viſitationis Domini, nõ puluerẽ, nõ terræ parua veſtigia, ſed totã humũ. Quod cum fecerint, & ad iudicium Dei venerint, & concluſi fuerint atque turbati: tandiu turbabũtur, & cõcluſi erunt, quã diu terra, quam traxerãt quaſi ſerpentes, permanſerit in eis. Cum autem illa defecerit, obſtupeſcẽt & admirabũtur, non in domino Deo ſuo (necdum enim merebuntur, vt dicatur Dominus Deus eorum) ſed in domino Deo noſtro. Et ſubito fit [illegible] ad Chriſtum, dicitur que ad eum: *Et timebunt à te. Principium enim ſapientiæ timor Domini.* Et hęc fient, vt videant gentes, & confundantur in omni mala fortitudine ſua, & ponant manus ſuper os ſuum: & auribus obſurdeſcãt, & lingant terram velut ſerpẽtes, qui trahũt humum, vt primum concludantur, cõcluſique turbẽtur: inde territi obſtupeſcãt ad Dominum Deũ ſanctorum, & ad extremum ipſi quoque timeãt. Hoc iuxta LXX. Porro quia nõ multũ ab eis in præſenti duntaxat loco noſtra diſcordat editio: quod in illis dictum eſt, etiam in hac dictum exiſtimemus.

Tren. 1. a

B

H E B.

Ponent manum ſuper os, aures eorum ſurdæ erunt: Lingent puluerem ſicut ſerpens: velut reptilia terræ, turbabuntur de ædibus ſuis. Dominum Deum noſtrum formidabũt, & timebunt te. a Quis Deus ſimilis tui? qui aufers iniquitatem, & tranſis peccatum reliquiarũ hęreditatis tuę. Nõ immittet vltra furorem ſuum, quoniam volens miſericordiam eſt. Reuertetur, & miſerebitur noſtri, deponet iniquitates noſtras, & proiiciet in profundum maris omnia peccata noſtra. Dabis veritatẽ Iacob, miſericordiam Abraham, quam iuraſti patribus noſtris à diebus antiquis.

S E P T.

ponent manus ſuper os ſuum, aures eorum ſurdæ erunt: Lingent humum ſicut ſerpentes quæ trahunt terram: turbabuntur in concluſionibus ſuis: ſuper domino Deo noſtro formidabunt, & timebunt à te. Quis Deus ſicut tu, auferens iniquitates, & tranſcendens iniuſtitias his qui reliqui ſunt de hæreditate tua. Non tenuit in teſtimoniũ iram ſuam, quia volens miſericordias eſt. Reuertetur, & miſerebitur noſtri: demerget peccata noſtra, & proiicientur in profundum maris omnia peccata noſtra. Dabit veritatem Iacob, miſericordiam Abraham ſicut iuraſti patribus noſtris iuxta dies priores.

a ¶ *Quis Deus ſimilis tui? qui aufers iniquitatem, & tranſitis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ*, &c.] Intelligens propheta, gentium multitudinem propterea in concluſione ſua eſſe turbatam, vt obſtupeſceret, & timeret Deum, & idcirco dominum deſæuiſſe, vt peccata auferat, & donet ſalutem: laudat dominum, atque miratur, & dicit: *Quis Deus ſicut tu? auferens iniquitates, & tranſcendens iniuſtitias.* vt quo modo exterminator in Ægypto tranſcendit populum Iſrael, & non vaſtauit eum (Vnde à tranſitu phaſe, id eſt, paſcha nomen accepit.) Sic tu parcas gentibus, nequaquam illis imputans iniquitates ſuas. Porro quod ſequitur: His qui reliqui ſunt de hæreditate eius, non tenuit in teſtimonium iram ſuam: hic eſt ſenſus: Si gentibus pepercit, quæ legi eius credere noluerunt, & qui ſuperflui & reliqui de populo ſunt relicti, iniquitates ſuas eis noluit imputare: nec in teſtimonium iuſti ſupplicij eorum intulit iram ſuam: quid faciet de grege ſuo, qui paſcitur in medio Carmeli, & in Baſanitide, & in Galaad? Volens enim miſericordiã eſt, & reuertẽs miſerebitur noſtri, & grauia peccata noſtra, & iniquitates quæ ſedent ſuper talentum plumbi, ipſe portabit, & demerget in mare, & patere non faciet. Dabit veritatem Iacob & miſericordiam Abraham: vt ſupplantatori populo & nouello, & ſẽper in lucta poſito, reddat in Chriſto veritatẽ ſuam, & multitudini gentium (Abraham quippe vocatur pater multarũ gentiũ,) tribuat miſericordiã: ſicut iurauit eis, qui patres extiterunt fidei noſtræ, ſecundũ dies antiquos: quod de tota hominũ multitudine alios ſaluet in veritate, alios in miſericordia. Porro vbi nos interpretati ſumus: non immittet vltra furorẽ ſuum: pro vltra Sym. tranſtulit in ſempiternum: Theodotio in finẽ: LXX. & quinta editio εἰς μαρτύριον id eſt, in teſtimoniũ: pro quo poſitum eſt in Hebræo e לעד: & tam vltra, quã ſempiternũ, & teſtimoniũ intelligi poteſt. Dicam & ego in fine voluminis, laborem opuſculi mei domini inuocatione conſignãs: Deus quis ſimilis tibi? aufer iniquitatem ſerui tui: trãſi peccatum reliquiarũ animę meę: ne immittas in me furorem tuum, neque in ira tua corripias me: Quoniam miſericors es, & multæ miſerationes tuæ. Reuertere, & miſerere mei, præcipita iniquitates meas, & mitte eas in profundum maris: vt ſalſugo & amaritudo vitiorum in ſalſa regione diſpereat. Da veritatem, quam promiſiſti ſeruo tuo Iacob, & miſericordiam, quam pollicitus es amico tuo Abraham, & libera animam meam à perſecutoribus prophetarum tuorum, & Achab & Hiezabel: ſicut iuraſti patribus meis in diebus antiquis, dicens: *Viuo ego, dicit Dominus: Nolo mortem peccatoris, tantum vt reuertatur & viuat.* Et alibi: *Statim vt conuerſus ingemueris ſaluus eris.* Tunc videbit inimica mea, & operietur confuſione quę nunc dicit ad me: Vbi eſt Dominus Deus tuus? Videbo in ea vltionem tuam, & erit quaſi lutum plateatum, atque placabitur, ne amplius de luto & paleis Ægyptias extruat ciuitates.

Exod. 12. b
פסח
C
Zach. 5. c
Gen. 17. a
e laad
D
Ezech. 18. g
Eſa. 30.
Oſe. 70.

Commentariorum in Micheam prophetam finis.

DIVI

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN NAHVM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM,

PROOEMIVM.

IVXTA Septuaginta interpretes, in ordine prophetarum duodecim, poſt Ionam Nahum ponitur: quia videntur de eadem vrbe prophetare. Scriptum ſiquidem eſt in Iona: Factus eſt *ſermo Domini ad Ionam filium Amathi, dicens: Surge & vade in Niniuen ciuitatem magnam, & prædica in ea: In Nahum vero iſtud exordium eſt: Aſſumptio Niniue liber viſionis Nahum Helkeſæi. Igitur vterque de Niniue Aſſyriorum metropoli, quæ nunc vocatur Ninus, texunt vaticinium:* Porro in Hebraico poſt Ionam *Micheas ponitur, & Micheam ſequitur Nahum: qui interpretatur conſolator. Iam enim decem tribus ab Aſſyriis deductæ fuerant in captiuitatem ſub Ezechia rege Iuda: ſub quo etiam nunc in conſolationem populi tranſmigrati, aduerſum Niniuen viſio cernitur. Nec erat parua conſolatio, tam his qui iam Aſſyriis ſeruiebant, quam reliquis, qui ſub Ezechia de tribu* Iuda *& Beniamin ab iiſdem hoſtibus obſidebantur: vt audirent Aſſyrios quoque à Chaldæis eſſe capiendos: ſicut in conſequentibus huius libri demonſtrabitur. Sciendum eſt (quoniam Niniue in noſtra lingua de Hebræo ſpecioſam ſonat: ſpecioſus autem mundus hic dicitur: vnde & apud* Græcos *κόσμος ab ornatu nomen accepit, quidquid nunc aduerſum Niniue dicitur, de mundo figuraliter prædicari. Quam ob cauſam aſſumptio quam Septuaginta interpretãtur λῆμμα, & Aquila ἆρμα interpretatus eſt, apud Hebræos* a משא *ponitur, id eſt, graue onus: eo quod eam aduerſus quam videtur, premat, nec ſinat eleuare ceruicem. Porro quod additur: Nahum HelKeſæi: quidam putant HelKeſæum patrem eſſe Nahum, & ſecundum Hebræam traditionem, etiam ipſum prophetam fuiſſe: cum HelKeſai vſque hodie in Galilæa viculus ſit: paruus quidem, & vix ruinis veterum ædificiorum indicans veſtigia: ſed tamen notus Iudæis, & mihi quoque à circunducente monſtratus. Simul & hoc attendendum, quod hæc ipſa vel aſſumptio, vel onus, vel pondus, propheta viſio ſit. Non enim loquitur in ἐκστάσει, vt Montanus, & Priſca, Maximillaque delirant: ſed quod prophetat, liber eſt viſionis intelligentis vniuerſa quæ loquitur, & pondus hoſtium facientis in ſuo populo viſionem. De conſummatione itaque mundi ſecundum ἀναγωγὴν, ô Paula & Euſtochium, & conſolationem ſanctorum prophetia texitur: vt quæcunque in mundo vident, quaſi prætereuntia & caduca contemnant, & præparent ſe ad iudicij diem, vbi vltor aduerſus veros Aſſyrios futurus Dominus eſt.*

Margin: נחום — 4. Reg. 18. b — 4. Reg. 19. — ניכוה — a maſſa — אלקשי — F — H

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN NAHVM PROPHETAM CAPVT I.

HEB.	SEPT.
ONus Niniue: liber viſionis Nahum HelKeſæi.	*ASſumptio Niniue: liber viſionis Nahũ HelKeſai.*

a Deus æmulator, & vlciſcens Dominus.

HEB.	SEPT.
b Vlciſcẽs Dominus, & habens furorem: Vlciſcẽs Dominus in hoſtes ſuos, & iraſcens ipſe inimicis ſuis.	*Vlciſcens Dominus cum furore: vlciſcens Dominus in aduerſarios ſuos, & tollens ipſe inimicos ſuos.*

c Dominus patiens, & magnus fortitudine, & mundans non faciet innocentem.

DEVS *æmulator, & vlciſcens Dominus.* Vox prophetæ laudantis Deũ φ de Aſſyriis populi ſui ſit vlt' iniuriã, ſiue (iuxta altiorem intelligentiã) φ audiat gemitum ſanctorũ ſuorũ, & in conſummatione mundi faciat aduerſarios ſentire ſupplicia. Quod autem zelus in bonam partem accipiatur, & Paulus Apoſtolus oſtendit, dicẽs: Zelamini *χαρίσματα* maiora. Et in alio loco: *Zelor enim vos Dei Zelo.* Et ipſe Dominus in pſalmo: *Zelus domus tuæ comedit me.* Et alias: *Zelans,* inquit, *zelatus ſum Domino omnipotenti Deo Iſrael.* Phinees quoque zelum & Mattathiæ legimus: et Simonem zelotem Apoſtolum IeſuChriſti: quẽ Marcus Euãgeliſta Simonem Chananæum vocat. Zelatur aũt Dominus in ſalutẽ eorum quos zelatur: vt quos non potuit eius ſeruare clementia, ſeruet æmulatio. Vnde & ad Hieruſalem, quæ propter peccata nimia viſitationem zeli & furoris eius non merebatur, in Ezechiele loquitur Deus: *Zelus meus recedat à te, & non iraſcar vltra tibi.* Quamdiu itaque agebat pœnitentiam mundus, conſummatio illius non fiebat poſtquã vero multiplicata iniquitate refrixerit charitas multorum: ita vt tententur etiam electi Dei: tunc æmulator Dominus venit in vltionem: non quod ipſe ſit inimicus & vltor, quod de diabolo dicitur: ſed quod inimica ſit eius vltio, & quaſi ignis, ligna, fœnum, ſtipulamque conſumat: vt purum aurum remaneat, & argentum.

Margin: 1. Cor. 12. d — 2. Cor. 11. a — Pſalm. 68. b — 3 Reg. 19. b — Num. 25. c — 1 Mach. 2. e — Luc. 6. b — Mar 3. c — Ezech. 16 e — Matt. 24. b

b ¶ *Vlciſcens Dominus, & habẽs furorem: Vlciſcens Dominus in hoſtes ſuos, & iraſcens ipſe inimicis ſuis.* Secundum vtramque intelligentiã: quia diligit Dominus quem corripit, & caſtigat omnem filium quem recipit: ideo iraſcitur, vt quod aduerſarium & inimicum ſibi eſt tollat ex hoſtibus, & contrariis cogitationib. fractis ſermonibuſque ſublatis, in antiquum redeant ſtatum. Denique in conſequẽtibus, ait: Dominus patiens, & lõga fortitudo eius. Sed quia ſemel & hiſtoriã exponere propoſuimus inimicos & hoſtes Dei intelligamus Aſſyrios: in quos cum Dominus diu patiẽs fuerit, poſtea cũ furore & iracundia vltor exiſtet.

c ¶ *Dominus patiens & magnus fortitudine,* &c. Quod ſignificantius in Græco dicitur: κύριος μακρόθυμος, καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ ἀθῷον οὐκ ἀθωώσει. Et eſt ſenſus: diu quidẽ ſceleris Aſſyriorũ patiẽs fuit, & magnanimitatis ſuæ fortitudine iniqtates eorũ ſuſtinuit, prouocãs eos ad pœnitẽtiã: ſed quia cõtẽpta bonitate Dei, *ſecundũ cor impœnitens theſauriʒauerũt ſibi irã in die iræ:* qui ante patiens fuit, nequaquã eos tãquã mũdos & innocentes inultos abire patietur. Vel certe ita (quoniã in bonam partem ſimul volumus accipere quę dicuntur) patiẽs eſt qui ſuſtentat omnes ruentes, & erigit eliſos: qui ſanat tribulatos corde, & alligat cõtritiones eorum: Et magna virtus eius, ſoluẽs inimicitias in carne, & nocentẽ non faciens innocentem: cum & qui nimiũ ſibi applauderet argutus fuerit, quod nõ merito proprio, ſed miſericordia Dei ſit ſaluatus. Licet n. dicat:

Margin: Hebr. 12. b — μεγάλη ἰσχὺς αὐτοῦ. — Rom. 2. a — Pſal. 146. a — Eph. 2. c

E *Ecce ego tot annos ſeruio tibi, & nunquam præceptum tuum præ-*
Luc. 15. g *treiui:* tamen quoniam bonus eſt Dominus omnibus, & mi-
Pſal 144 b ſericordiæ illius ſuper omnia opera eius, & *omnes peccaue-*
Rom 3. c *runt & indigent gloria Dei:* iuſtificatus ab eo gratis audiet:
Matt. 20. b *An oculus tuus nequam eſt, quia ego bonus ſum?* Atque ita fiet: vt in eo ipſo quod arguit & ignoſcit, nullum innoxium abire patiatur.

HEB.

a Dominus in tempeſtate, & in turbine viæ eius, & nebulæ puluis pedum eius.

SEPT.

Dominus in conſummatione, & in commotione via eius, & nubes puluis pedum eius.

HEB.

b Increpans mare & exſiccans illud, & omnia flumina ad deſertum deducens.

SEPT.

HEB.

c Infirmatus eſt Baſan, & Carmelus, & flos Libani elanguit. d Montes cõmoti ſunt ab eo, & colles deſolati ſunt, & cõtremuit terra à facie eius, & orbis, & omnes habitantes in eo. e Ante faciẽ indignationis eius quis ſtabit? & quis reſiſtet in ira furoris eius? f Indignatio eius effuſa eſt vt ignis,

SEPT.

Imminuta eſt Baſanitis, & Carmelus, & quæ florebant Libani defecerunt. Montes cõmoti ſunt ab eo, & colles concuſſi ſunt, & contracta eſt terra à facie eius, vniuerſitas, & omnes qui habitant in ea. A facie iræ eius quis ſuſtinebit, & quis reſiſtet in ira furoris eius? Furor eius conſumit principatus & pe-

a ¶ *Dominus in tempeſtate, & in turbine via eius,* &c.] Pro tempeſtate & turbine συντελείᾳ καὶ συσσεισμῷ, i. e. conſummationem, & commotionem, LXX. tranſtulerunt: licet in eo vbi nos poſuimus, in tẽpeſtate: &
o beſoupha in Hebræo ſcribitur בסופה in commotione quoque poſſit intelligi. Hoc a. ſignificat, q in fine mũdi vniuerſa moueãtur: iuxta illud quod ſcriptum
Aggæi 2. b eſt in Aggeo: *Adhuc ſemel, & ego mouebo cælum & terram, mare & aridam:* & cum fuerint cuncta commota vt credant viæ Domini, qui in Euangelio dicit: *Ego ſum via, & vita, &*
Ioan. 14. a *veritas.* Et: *Cum venerit filius ho-*
Marc 13. c *minis in nubibus:* quib. mãdatur
Eſaia 5. b in Eſaia, ne pluant ſuper vineã imbrẽ, & ad quas peruenit ve-
Pſalm. 35. b ritas Dei: dicente pſalmographo: *Veritas tua vſque ad nubes.*) Tũc etiã ipſæ nubes, pphetæ videlicet, animæque ſanctorũ (quæ prius cõiunctione carnis fuerãt prægrauatę) eleuatæ in ſublime, tenuioris ſubſtãtię fient, & in ſcabellum pedum Dei redactæ, in extremis qui-
I buſque inter Angelos officiis miniſtrabunt. Priora quippe & antiqua, quæ ad caput pertinent, noſſe non poterunt. Alius vero nubes in contrariam partem accipiet: quod ſem-
F per ſerena conturbent, & clarum ſolis ſtellarumque lumen ſua caligine nitantur prætexere, & quod ſubiectæ poſtea dominicæ poteſtati, in puluerem redigantur & in nihilum, & terra in eis, quæ pinguis eſt, diſſoluatur.

b ¶ *Increpans mare & exſiccans, &c.*] Iuxta literam, Dei potẽtia deſcribitur, qui vindicaturus eſt de aduerſariis Iſraelem: quod non grande ſit ei Aſſyrios deſtruere: cuius maieſtatis ſit etiam elementa mutare. Vel certe quia ſemel de conſummatione mundi eſſe diximus prophetiam, & hoc ſimpliciter accipite: cum venerit mundi conſummatio, & pertranſierit cœlum & terra: mare quoque & fluuios ſiccari. Sed mihi legent illud in pſalmis: *Hoc mare magnum & ſpatioſum: ibi re-*
Pſal. 103. e *ptilia quorum non eſt numerus: animalia parua cum magnis: ibi naues perambulant: Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei:* dignum videtur bonitate & clementia Dei, omnem amaritudinem & ſalſuginem maris ſua comminatione deſtruere: Et regnantem in aquis humiliare draconem, & malitiæ exſiccare gurgites, in quibus parua natant reptilia, quorum non eſt numerus: neque enim digna ſunt numero, quæ cum dracone verſantur. Flumina quoque ad deſertum perducens: omnem falſi nominis ſcientiam, quæ ſe contra Deum erigens, flumine eloquentiæ vtitur, & volubilitate verborum, & tu-
1 Tim 6 d mentes contorquens gurgites, cum miraculo ſpectantium fertur in pronum. Vide Platonem: ſpecta Demoſthenem: Tullium quoque philoſophum pariter & oratorem, & hæreticorum Principes intuere: de quibus fuit Valentinus,
2. Theſ. 2. b Marcion, Bardeſanes, Tatianus, & de fluminibus non ambiges. Sed hæc omnia conſumet *Dominus Ieſus ſpiritu oris ſui, & deſtruet illumina tione aduentus ſui,* & ad deſerta perducet. Simulque cerne quod iuxta titulum qui inſcribitur: *Aſſumptio Niniue, liber viſionis Nahum Helkeſai,* recte & in Niniue mundus figuraliter intelligitur, & mare eius, eloquentiæ flumina in conſummatione ſiccantur.

c ¶ *Infirmatus eſt Baſan & Carmelus, &c.*] μεταφορικῶς per Baſam & Carmelum & Libanum regionem vberem & mõtes conſitos, Aſſyrii vaſtitas demonſtratur: quod ille potens quondam & florens, & plurimis gentibus imperans, domino
G iraſcente populandus ſit. Sed & de conſummatione mundi poſſumus intelligere, quod potentes quique & nobiles, & nimiis opibus abundantes repente pereant, & dicatur eis: *Stulte hac nocte auferetur anima tua à te, quæ autem præparaſti cu-* Luc. 12. c
ius erunt? Porro ſecundum interpretationem nominum (quia Baſan cõfuſionem & ignominiam ſonat) בשן in conſummatione mundi, omnia quę ignominia & rubore digna ſunt, aſſerimus, cum Dñs venerit, infirmari, & non ſolum peccata redigi in nihilum, ſed & Carmelum quoq; qui interpretatur כרמל ſcientia circumciſionis & eos qui ſibi videntur in bonis operibus vberes & florentes Chriſto veniente trepidare, & impleri illud quod dicitur in Euãgelio: *Cum venerit filius* Luc 18 b
hominis putas inueniet fidem ſuper terram? Increſcente quippe iniquitate, refrigeſcet charitas pluri morũ, propter quæ Matt. 25. b
veniet ira Dei.

d ¶ *Montes commoti ſunt ab eo, &c.*] Poteſt & ſimpliciter accipi, quod in conſummatione mundi, cũ in maieſtate ſua Saluator venerit, & montes & colles, & orbis & terra, & cuncta Matt. 27 e
moueantur. Si enim in paſſione eius ſol fugit, ſaxa ſciſſa ſunt, terra contremuit: multo magis in claritate eius omnia turbabuntur. Sed & figuraliter montes & colles, ſublimes quiq; & potentes intelligendi ſunt: qui in aduentu domini proſternentur humi, ac de ſolio ſuo depoſiti pauimento cohærebunt. *Facies enim domini ſuper facientes mala: vt perdat de terra memoriã eorum.* Tũc & terra Pſalm. 33. d
contremiſcet, & orbis atque vniuerſitas faciem domini formidabunt: hoc pro ſummo cruciatu pœnaq; ducentia quod H
vultum eius reſpicere non audebunt.

c ¶ *Ante faciem indignationis eius, &c.*] Pro eo quod nos poſuimus: *Et quis reſiſtet in ira furoris eius?* apertius interpretatus eſt Symmachus, *& quis ſuſtinebit iram furoris eius?* Aut rarus igitur, aut nullus poterit inueniri, qui ira corripiente nõ dignus ſit: Nec erit vlla anima, quæ non paueat ad iudicium Dei: cum aſtra quoque non ſint munda in conſpectu eius. Porro verbum Hebraicum b יעמד, quod & Aquila & LXX. Iob. 25. b
ſimiliter tranſtulerunt ἀντιστήσεται, i. e. reſiſtet, ad illam intelli- b iahomd
gentiam transferamus, de qua in ſecundo Regnorum libro, & 2. Reg. 24. a
in primo Paralipomenon dicitur, ſuper ira Dei, genere maſ- 1. Par. 21 a
culino. Nullique dubium, quin ibi ira Dei diabolus intelligatur, & Angeli peſſimi, qui mittuntur ad plectendos eos, qui ira digni ſunt. Difficile itaque reperietur in conſummatione mundi, qui immaculatus & purus audeat dicere: *Ecce venit Princeps mundi iſtius, & inueniet in me nihil,* & libera ad- Ioan. 14. d
uerſus eum fronte conſiſtat. Contra Aſſyrios autem ſic ſentiendum, quia cum venerit Dominus in tempeſtate & turbine, ſiccans Babylonis imperium, quod interpretatur mare, & omnia eius regna ſubuertens, quæ intelliguntur flumina, & potentiam vbertatemque eius ad nihilum redigens, quæ μεταφορικῶς Baſan & Carmelus & flos Libani, & montes colleſque dicuntur: ac latitudinem imperii concutiens, quæ orbis terrarum appellatur: tunc nulla potentia reſiſtere poterit iraſcenti Deo, & populum ſuum vindicanti.

f ¶ *Indignatio eius effuſa eſt vt ignis, & petræ diſſolutæ ſunt ab eo.*] Pro eo quod nos poſuimus, effuſa eſt: Aquila נתכה
interpretatus eſt συνεχωνεύθη, id eſt, conflata eſt: Symmachus & Theodotio, ἔσταξεν, hoc eſt, ſtillauit. Siue igitur conflata eſt indignatio Dei, quaſi ignis: ſiue furori eius in ſimilitudinem ſtillauit incendii: vt dura corda hominũ, quæ petræ vocantur, contererentur & diſſoluerentur: vtilis eſt indignatio Dei: quæ diu per patientiam noſtra peccata ſuſtentans, vix aliquando conflata eſt, & tamen non tota prorumpit in pœnam, ſed modico ad nos ſtillabit ardo- Eph. 6 b
re. Si autem ſtilla indignationis eius conſumit principatus,
aduer-

E aduerſum quos nobis eſt pugnæ colluctatio: quid fieret ſi tota in nos ira Dei funderetur? Præſtet Ieſus, vt auferatur cor lapideum, & mutetur in nobis cor carneum: duritiaque mollita poſſit in ſe præcepta domini ſuſcipere quæ ſcribun-
Pſal. 50. tur. *Sacrificium enim Deo ſpiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum Deus non ſpernet.* Et vt ſciatis clementiã Dei ſonare quæ dicta ſunt, non ſeueritatẽ: in conſequẽtibus diſcite.

a ¶ *Bonus Dominus, &c.*] Cũ iraſci cœperit gẽtib. & quondam potẽtiſſima regna vaſtare, ſciet eos qui ſui ſunt, & nõ vna tẽpeſtate opprimet nauigantes. Diem a. tribulationis
Eſai. 13. b ſecundum ἀναγωγὴν, diem intelligamus iudicij: de quo ſcripſit Eſaias: *Ecce dies domini inſanabilis venit, furoris & iræ: ponere orbem terra deſertum, & peccatores perdere ex eo.* Speremus in domino & per patientiam eius expectemus aduentum: vt cum venerit, bonum eum, non iudicem ſentiamus, & cognoſcat vel ſperantes, vel ti-
2. Thim. 2. c mentes ſe. *Scit enim Dominus*
Pſalm. 101. b *eos qui eius ſunt.*

b ¶ *Et in diluuio prætereunte, &c.*] Dominus patiens & multæ miſerationis, & non iraſcetur in finẽ, neq; in æternum indignabitur: ſed cũ creuerit malitia ſuper terram, & omnis caro corruperit viam ſuam, inducet diluuiũ quod pertranſeat, non quod permaneat in æternum. Conſummationẽ autem
F hue finem faciet loci eius, i.e. diluuij: vt quomodo de impio
Pſal. 36. g dicitur: *Et pertranſiui, & non eſt inuentus locus eius*: Et iter im-
Pſal. 1. b piorum peribit: Sic diluuij iter pereat poſt iram domini, ſola apparente clementia. Quod quidem & ſecundum hiſtoriam intelligi poteſt: quia cum vaſtauerit Iſrael, & quaſi diluuio terram repromiſſionis inundauerit, finem faciet captiuitatis, ad ſedes eum priſtinas reuocando: At econtrario inimicos eius Aſſyrios qui populum duxerant in captiuitatem, tenebræ perſequentur. Quod a. diximus de Iſrael & Aſſyriis, intelligi de conſummatione mundi, & de ſanctis, ac de
Matth. 22. b perſecutoribus ſiue contrariis virtutibus poteſt: quod ſanctorum Deus poſt iram miſereatur: perſecutores vero & inimicos eorum, qui elegerunt tenebras & non lucem, ipſæ quas elegerunt tenebræ comprehendant, mittentur enim in tenebras exteriores: ibi erit fletus & ſtridor dentium. Verbũ
mekoma c מקומה quod nos interpretati ſumus, loci eius: omnes in
mem duas orationis partes diuiſerunt, vt ם in præpoſitione de,
koma verterent, i.e. ἀπὸ, קומה ſurgentes interpretarentur. Denique Aquila ἀπὸ τῶν ἀνισταμένων, inquit, id eſt, à conſurgentibus: Lxx. conſurgentes, id eſt, τοὺς ἐπεγειρομένους: Theodotio, conſurgentibus ei. Quinta editio, à conſurgentibus illi. Solus Symmachus cum noſtra interpretatione conſentiens ait. *Et in diluuio tranſeunte conſummationem faciet loci eius.* Quidam de noſtris, conſurgentes & inimicos, Marcionem & omnes veteres hæreticos interpretantur, qui aduerſum creatorem diſputant.

c ¶ *Quid cogitatis, &c. non vindicabit bis, &c.*] Symmachus
לא apertius. Non ſuſtinebunt impetum ſecundæ anguſtiæ.
תקום פעמים Theodotio. *Non conſurget ſecunda tribulatio.* Loquitur autẽ
צרה iuxta tropologiam, aduerſum Marcionem, de quo ſupra diximus, & omnes veteres hæreticos, qui bonum neſcio quem
ἐκ δεύτερο confingentes Deum, ipſum dicunt conſummationem mundi eſſe facturum, & arguunt legis Deum quaſi crudelitatis,
quid ergo 23. q. 5. quod multos puniat, & pro peccatis irroget cruciatus. Quid ergo ait contra dominum cogitatis? ipſe qui creauit mundum, & conſummationem eius faciet. Quod ſi vobis videtur crudelis, rigidus & cruentus, quod in diluuio genus dele-
Gen. 7 d 10. e uit humanum, ſuper Sodomam & Gomorram ignẽ & ſul-
Exod. 14. phurem pluit, Ægyptios ſubmerſit fluctibus, Iſraelitarũ ca-
Num. 32. g dauera proſtrauit in eremo, ſcitote eũ ideo ad pſẽs reddidiſſe

HEB.

ignis, & petræ diſſolutæ ſunt ab eo, a Bonus dominus, & cõfortans in die tribulationis, & ſciẽs ſperãtes in ſe. b Et in diluuio prætereunte conſummationem faciet loci eius, & inimicos eius perſequentur tenebræ. Quid cogitatis contra dominũ: conſummationem ipſe facit: non conſurget duplex tribulatio. d Quia ſicut ſpinę ſe inuicem cõplectuntur: ſic conuiuium eorum pariter potantiũ: conſumentur quaſi ſtipula ariditate plena. e Ex te enim exibit cogitans contra

SEPT.

& petræ contritæ ſunt ab eo. Suauis Dominus expectantibus eum in die tribulationis, & cognoſcens timentes ſe. Et in diluuio tranſeunte conſummationem faciet conſurgentes: & inimicos eius perſequentur tenebræ. c *Quid cogitatis contra dominum: conſummationem ipſe faciet: non vindicabit bis in idipſum in tribulatione. Quia vſque ad fundamenta ſua redigentur in vepres, & quaſi voluola circumdata comedetur, & quaſi ſtipula ariditate plena.* Ex *te exibit cogitatio contra*

ſupplicia, ne in æternum puniret. Certe aut vera ſunt quæ G
prophetæ loquuntur, aut falſa. Si vera ſunt quæ de ſeueritate eius videntur dicere. Ipſi dixerunt; *Non vindicabit Dominus bis in idipſum in tribulatione.* Si a. falſa ſunt, & falſum eſt hoc quod dicitur: *Non conſurget duplex tribulatio*: falſa eſt ergo & crudelitas, quæ in lege deſcripta eſt. Quod ſi verum eſt (vt negare non poterunt, dicente propheta: *Non vindicabit Dominus bis in idipſum in tribulatione*) ergo qui puniti ſunt, poſtea nõ punietur. Si autem illi poſtea punietur, ſcriptura mẽtitur, quod dicere nefas. Receperunt ergo, & qui in diluuio perierãt, & Sodomitæ, & Ægyptij, & Iſraelitæ in ſolitudine, mala ſua in vita ſua. Quæ rat hic aliquis, ſi fidelis deprehẽſus in adulterio decolletur, quid de eo poſtea fiet. Aut n. punietur, & falſum eſt hoc quod dicitur: *Nõ vindicabit dominus bis in idipſum in tribulatione*: Aut non punietur, & optandũ eſt adulteris, vt in præſenti a ũ breui & cita pœna cruciatus fruſtrentur æternos. Ad quod reſpondebimus: Deum vt omniũ rerum, ita & ſuppliciorũ quoque ſcire menſuras, & nõ præuenin ſententia iudicis: nec illi in peccatorem exercendę dehinc pœnæ auferri poteſtatem, & magnum peccatum magis diuturniſque elui cruciatib. Si quis a. punitus ſit: vt ille in lege qui Iſraelitis maledixerat, & qui in ſabbato ligna collegerat, tales poſtea non puniri: Num 15. d
quia culpa leuis præſenti ſupplicio compenſata ſit. Hebræus H
hunc locum ita expoſuit. Quid putatis, o Aſſyrij, iniquitatem contra dominum cogitantes: quod populum Iſrael, i.e. duodecim tribus vſque ad internecionem ipſe conſummat. *Non conſurget duplex tribulatio*, id eſt, non vobis tradet Iudam & Hieruſalem: ſicut tradidit decem tribus & Samariam.

d ¶ *Quia ſpinæ, &c.*] Tres differentias, quas dominus in parabola ſementis poſuit (excepta terra bona quæ affert tri- Matt. 13 a
ceſimum & ſexageſimum, & centeſimum fructum) videtur mihi propheta replicare: vnam quę iuxta viam ceciderit, & aliam quæ inter lapides, & tertiam quæ inter ſpinas: quod quidem & Apoſtolus de his qui ſuper fundamentum Chri- 1. Cor. 3. c
ſti non bene ædificabant, ſuboſtendit quoſdam eſſe qui ædificant lignum, fœnum, ſtipulam. Igitur ligna referamus ad id quod nunc dicitur: Quia vſque ad fundamenta ſua redigentur ad vepres. Fœnum vero ad id quod ſequitur: Et ſicut voluola, quæ circundatur, comedetur. Porro ſtipula manifeſte refertur ad ſtipulam de qua dicitur: Et ſicut ſtipula ariditate plena. Propterea ergo non vindicabit dominus bis in idipſum: quia malitia, quæ in auctoribus hæreſeos orta fuerat, vſque ad fundamentum & ad radices ſuas conſumetur. Sed & ſi quis in eis videbatur pompam habere verborum, id eſt, folia inania, tantũ aſpectu delectantia, ſicut voluola quæ Græcè dicitur σμῖλαξ, deuorabitur, & conſumetur in nihilũ. Voluola a. herba eſt ſimilis hæderæ, quæ vitibus & virgultis circundari ſolet, & in longum ſerpere. Quidquid etiam in
eis videtur habere pompam ſegetis, ſed non habet ſpicas & ſirim סבכים
grana frumenti, quaſi ſtipula ariditate plena tradetur incen- ſabuim סבוים
dio. Hoc ſecundum Septuaginta. Cæterum iuxta Hebraicũ ὡς σμῖλαξ
vere hæreticorum fœdera & neceſſitudines quaſi ſpinæ ſunt περιπλεκομένη
ſe inuicem complectentes, & conuiuium eorum atque myſteria (quia & ipſi menſam dominicam habere ſe dicunt) ſpinarum fœdus eſt, ſimul veſcentium pariterque potantiũ. Cum enim ebrij de vinea Sodomorum aduerſus conditorem rabido ore blaſphemant: nonne conuiuium ſentium eſt? quod tamen cum ſuis conſumetur auctoribus, quaſi ſtipula ariditate plena.

e ¶ *Ex te enim exibit cogitans contra dominum malitia, mente pertractans præuaricationem.*] Vere ab hæreticis

exibit

A exibit aduerſus dominum inimica cogitatio. An non videtur eſſe aduerſus Deum malitia & præuaricatio, dicere, quod Valentinianus, quaſi abortiuom errantis ſapientiæ extremum editum creatorem? Nonne contra Deum cogitatio eſt Baſilidis impudica, & portentoſum ἀβραξας nomē, quod præfertur domino conditori? Porro quia docti ab Hebræis volumus eorū quoq; traditionē ſequi, & noſtris, i. e. Chriſtianis explanationem hiſtoriæ demonſtrare dicendū eſt: Non conſurget duplex tribulatio, i. e. nō capientur ab Aſſyriis duæ tribus ſicut captæ ſunt decem. Si quidem dū adhuc in terra Iuda ſunt Aſſyrij, & quaſi ſpinæ ſe inuicem complectūtur, lętantes atque gaudentes, ab angelo conſumentur: quoniā vna nocte centum octoginta 4. Reg. 19 g quinque millia cæſa ſunt hoſtiū. Pulchre quoq; exercitus eorū multitudinem, ebriorum cōuiuio comparauit, & ipſum conuiuium non roſarum, non liliorum dixit eſſe, non florū, ſed ſimile ſpinarum ſe inuicē complectentium: quę ſemper traduntur igni, & quaſi ſtipula ariditate plena leuicomburuntur ardore. Quod autem ſequitur: *Ex te exibit cogitans contra dominum malitiam: mente pertractans præuaricationem:* 4. Reg 18 d Eſaiæ 36 a de Rabſace intelligi volunt, quod de Aſſyriis egreſſus, blaſphemauerit dominum, & populo perſuadere voluerit: vt deſperans de auxilio domini, ſe Aſſyriis traderet, non Deo, ſed idolis ſeruiturus.

H E B.

cōtra dominū malitia, mēte pertractās pręuaricationē. ᵃ Hæc dicit dūs, ſi perfecti fuerint, & ita plures: ſic quoque attondentur, & pertranſibit: afflixi te, & non affligam te vltra. Et nunc conteram virgam eius de dorſo tuo, & vincula tua diſrumpā. ᵇ Et præcipiet cōtra te dominus: non ſeminabitur ex nomine tuo amplius: de domo Dei tui interficiam ſculptile & conflatile: ponā ſepulchrum tuū, quia inhonoratus es. ᶜ Ecce ſuper montes

B ¶ a *Hæc dicit Dominus, &c.*] Iuxta literam manifeſtus eſt ſēſus: Licet, inquit, robuſti ſint Aſſyrij, & fortitudo eorum numero augeatur cunctarum gentium: ſic quoque Angelo vaſtante tōdentur. Quo modo enim numerus capillorum acutæ forcipi non repugnat: ita & numerus aduerſariorum Dei, facili ſucciſione tolletur, & pertranſibit Aſſur vel eſſe deſiſtet: ſiue vaſtato exercitu ſuo reuertetur ad patriam, te ſoſpitem derelinquens. Ruſumque ad Iudam & Hieruſalem ſermo dirigitur: Afflixi te & non affligam te vltra: non quod perpetuam ſecuritatem polliceatur, ſed illius tantum temporis & ab illis hoſtibus, à quibus tunc obſidebatur. Denique infert: Et nunc conteram virgam eius, i. e. Aſſyrij, de dorſo tuo, & vincula tua diſrumpam: Vel per metaphoram poteſtatem eius ſignificans: vel certe virgam qua percutere conabatur, & vincula quæ captiuis parabat: quamquam poſſit & obſidio clauſæ multitudinis pro vinculis accipi. Porro iuxta Lxx. multo aliter eſt ſenſus. Adhuc enim videtur aduerſus eos loqui quibus ſupra dixerat: *Quid cogitatis contra dominum?* Et: *Ex te exibit cogitatio contra dominum peſſima, cogitans* Pſal. 148. a *contraria.* Hæc ergo dicit Dominus regnans aquis multis: ſiue virtutib. quæ dicūtur aquæ ſuper cœlos, & pręcipitur eis: vt laudent dominum, vel certe intellectib. & ſapientiæ & doctrinis Dei. Sicut enim flumina de ventre iuſti fluent, & fontes vberes in vitam æternam, per varias multiplicesque ſententias, quibus imperat ſermo domini, ita habent & hæreſiarchę aquas ſuas, quibus imperant, & quæ ex eorum primum fonte manarunt. Quod autem ſequitur: Et ſic diuidētur, vel de cœleſtibus quæ in ſupernis Deo ſeruiunt virtutibus, intelligi poteſt, quod vnaquæque in ſuo officio ſit & miniſterio, vel de multiplici varietate ſapientiæ: Ne quia dixerat regnans aquis multis: confuſus & indiſcretus ſenſuum numerus putaretur: ſed quod vnaquæque ſententia diuiſos habeat inter ſe ſenſus, & ſeparatas maternas propriaſque ἰδιότητας. Nam quod dicitur: Auditus tuus non audietur amplius: increpatio eſt in eos, qui aduerſus Deum cōtraria cogitauerant, quod oſtenſis ſophiſmatib. & decipulis, quibus Dei populus irretiebatur, ſermo eorum vltra non curret, nec ſuſcipiatur à populis. Sed & hoc quod infert: Et nunc conteram virgam eius à te, & vincula eius diſrumpā: pro ipſis di-

citur quibus ſit comminatio: vt nequaquam cædantur à diabolo, & ei ſubiecti ſint, quo auctore tanta excogitauerant atque confinxerant. Conteretur ergo imperium eius in eos, & vincula quibus peccantium animæ ligabantur, diſrumpētur à ſermone Dei: dicente his qui in vinculis ſunt: exire. C

S E P T.

contra dominum peſſima, cogitans contraria. Hæc dicit Dominus, regnans aquis multis, & ſic diuidentur & auditus tuus non audietur amplius. Et nunc conteram virgam eius à te, & vincula eius diſrumpam. Et præcipiet de te Dominus: non ſeminabitur ex nomine tuo amplius: de domo Dei tui diſperdam ſculptilia, & conflatilia ᶜ ponam ſepulchrum tuum. Quia veloces, ecce ſuper montes pedes euangelizantis, & annunciantis pacem. Cele-

b ¶ *Et præcipiet cōtra te dominus &c.*] Ideo plus poſui de Lxx. Eſai 49. e interpretibus quoniā ſecunda ἀτιμίαν à priori non poterat ſeparari. In eo enim quod dicitur: quia inhonoratus es: pro quo Quinta editio poſuit, ἐν ἀτιμίᾳ, Lxx. tranſtulerunt, quia veloces, i. e. ὅτι ταχεῖς, ſ ci kallotha quia in Hebraico legitur ταχ p. Veloces autem niſi ad inferioris capituli pedes retuleris, pēdet ſententia. Itaque iuxta cōſuetudinem meam, primum hiſtoriā, & poſtea Vulgatę editionis ſententiam ventilabo. Præcipiet, inquit, contra te dñs ô Aſſur: vt quod paſſurus חלצי es, nō fortuitu & abſq; aliquo iudice, veniat, ſed Deo pronūciante patiaris. Nō ſeminabitur ex nomine tuo amplius: ſtatim quippe Niniuē reuerſus Sennacherib à filiis ſuis occiſus eſt. Lege Eſaiam, & occi- Eſaie 37. g ſus in domo Dei ſui, quam adoraturus intrauerat. Hoc eſt n. quod ait de domo Dei tui interficiam: inde perieris vnde ſperabas auxilium. Erit ſculptile & conflatile ſepulchrum tuum: vt inter aras & puluinaria adorantis idola ſanguis nefarius effundatur. Iuxta Lxx.a. interpretes cum ſuperioribus iunge quod ſequitur: *Non ſeminabitur,* inquit, *ex nomine tuo amplius.* Nequaquam, ô hæretici, animæ deceptorum ex dogmatib. veſtris ſuſcipient nomina, quæ prius inuocauerant D ſuper terras ſuas: ſicut in quadrageſimo octauo pſalmo figuraliter canitur. Et proderit vobis hęc ipſa ceſſatio ſationis, quæ prius animam ſeminantis, deinde eius in quo ſeminabat, interficere conſueuerat. Morientur ergo tibi errorum dogmata: ſed & tu qui prius tibi viuere videbaris, moriens errori, & bono tuo mortuus, idola quæ colebas, habebis ſepulchrum. Atque ita fiet vt de pectore tuo, quod ante templum Dei tui, quem ſimulaueras, fuerat, omnes auferātur errores. Hęc a. euenient tibi, qui quondam aduerſos dominū contraria cogitabas: cum Dei ſermo, qui ſemper aſcendit in montes, in animas videlicet excelſas atque ſublimes, ad te velociter venerit: calcatiſque priorum errorum fluctibus, & in tranquillum redactis, pacem tibi fidei ſenſumque reddiderit. Ignoſcite prolixitati: non enim poſſum & hiſtoriam, & tropologiam ſequens, breuiter vtrumque comprehendere: maxime cum & interpretationis varietate torquear, & aduerſus conſcientiam meam cogar interdum Vulgatę editionis conſequentiam texere.

c ¶ *Ecce ſuper montes pedes euangelizantis, &c.*] Paoliſper Lxx. interpretes differam, quia & ipſa capitula apud eos interpretationis varietate confuſa ſunt. Cumq; hiſtoriā breuiter expoſuero, editionem eorum, meo eloquio tēperabo. In Paralipomenon ſcribitur libro: quod obſidente Sennacherib Hieruſalem, in primo menſe paſcha facere non potuerūt. Cæſo a. per Angelum exercitu eius, & fuga ac morte eius nunciata, in ſecundo menſe ſumma feſtiuitate paſchæ diem celebrarunt. Quod ergo dicit tale eſt: O Iuda, quæ regnas in 2. Par. 32. a Hieruſalem, noli eſſe ſolicitus, interfecto hoſte tuo in tēplo Dei ſui: Ecce venit tibi nuncius, montes colleſque tranſcurrens, & quaſi de ſublimi ſpecula procul nuncians Sennacherib mortuum: vrbem eius imperio liberatam. Celebra feſta, redde vota pro nece inimici: quę pollicitus es Deo: nequaquam vltra pertranſibit per te prævaricator & ἀποστάτης, hoc n. interpretatur בליעל. Totus interiit, id eſt, exercitus, & rex, & imperium Aſſyriorum penitus conciderunt. Et hoc quidem iuxta literam: cæterum ſecundum ἀναγωγὴν dicitur ad Eccleſiam, dicitur ad animas dominum confitentes, quia

diabo-

E diabolus qui te prius populabatur, & grauiſſimo premebat iugo, in idolis & cum idolis, quæ fabricatus fuerat periit: celebra feſtiuitates tuas, & redde Deo vota tua: canens cum 1. Cor. 6. c Angelis iugiter: nequaquā enim vltra per te tranſibit Belial: de quo dicit & Apoſtolus: *Quæ communicatio Chriſti & Belial?*

HEB.

pedes euangelizantis, & annunciantis pacē. Celebra Iuda feſtiuitates tuas, & redde vota tua: quia non adiiciet vltra vt pertrāſeat in te Belial: vniuerſus periit.

CAP. II.

HEB.

Aſcendit qui diſpergat in facie tua cuſtodiēs obſidionem, contemplare viam, conforta lūbos, robora virtutem valde. Quoniam ſicut reddidit dominus ſuperbiæ Iacob: ſic reddet ſuperbiæ Iſrael: quia vaſtatores diſſipauerunt

quia ſubuerſa Niniue totus interiit? Si quā grauiſſima perſecutio fuerit: qualis ſub Valeriano, & Decio, & Maximiano, & domini vltio apparuerit in aduerſarius eius: dicamus ad Eccleſiam: *Celebra Iuda feſtiuitates tuas, & redde vota tua, &c.*

a *Celebra Iuda feſtiuitates tuas, &c.*] Semel dixi, iuxta interpretationis varietatem capitula quoque ipſa aliter diſtingui & non poſſe cum capitulis Hebraicæ interpretationis conuenire. Itaq; quod nunc dicitur, huiuſcemodi eſt. O Eccleſiaſtice, quia de aduerſariorum tuorū noīe vltra non ſeminabitur, & virga eorum contrita eſt, & vincula diſſipata ſunt, & venit qui tibi annunciaret pacem: celebra feſtiuitates tuas, non in vino & epulis (vt carnei Iudæi exiſtimant) ſed in ſpiritualibus deliciis, & voluptate torrentis. O Iuda redde vota tua: quia nequaquam vltra pertrāſient inimici, qui te adducant in vetuſtatem: h. e. qui te volunt imaginem portare veteris hominis. Quoniam quod vetus eſt ſeneſcit: & quod ſeneſcit, perditioni proximum eſt. Heb. 8. d
F Completus eſt mundus, conſumptus eſt aduerſarius. venit
Gen. 2. b tibi Chriſtus, qui prius inſufflauerat in faciem tuam, cum te de limo fingeret, & poſt reſurrectionem quoque inſufflans
Ioan. 20. e in faciem Apoſtolorum ait: *Accipite Spiritum ſanctum*. ipſe eſt qui te liberat de tribulatione. Vaſtata enim Niniue, & tranſeunte mundo, tribulatio quoque pertranſiet.

CAPVT VII.

Aſcendit qui diſpergat in facie tua cuſtodiens obſidionem: contemplare viam, conforta lumbos, &c.* Neceſſitate compellor, quaſi inter ſaxa & ſcopulos imminente naufragio, ſic inter hiſtoriā allegoriam orationis meæ curſum flectere, & ne ſubito impingat attendere. Siquidem iuxta fabulas Poetarū: *Dextrū Scylla latus, læuū implacata Charybdis, obſidet*. Si ſaxa fugimus, incurrimus in profundum: ſi contortos vertices euitamus, in ſaxa deferimur. Teſtis eſt mihi dominus: me omnia quæ ſecundum Hebraicum diſſero, non de proprio ſenſu loqui (quod arguitur in pſeudoprophetis) ſed Hebræorum ſequi expoſitionem: à quibus non modico tempore eruditus, debeo meis ſimpliciter indicare, quæ didici. Certe in lectoris erit arbitrio, cum vtrumque percurrerit, quid magis ſequi debeat, iudicare. Ad Niniuen igitur nunc ſermo conuertitur (& hinc vel maxime obſcuri ſunt prophetæ: quod repente dum aliud agitur, ad alios perſona mutatur) & dicitur ei: Aſcendit ad te Nabuchodonoſor, qui te obſideat, qui ante os tuum vaſtet agros, perſequatur agricolas, rura populetur, qui te quoque ipſam clauſam teneat. Quia itaque tibi imminet bellum: ecce gaudens propheta nunc præcino: contemplare diligenter, & conſpico, & quid tibi eueniat, intuere: *Conforta lumbos*, id eſt, accingere:
Eſai. 37. g *robora virtutem valde*: hoc eſt exercitus congrega: Quia ſicut vltus eſt dominus Iudam de ſuperbia Sennacherib, interfecto exercitu eius in Iudæa, & ipſo quoque à filijs ſuis iugulato: ſic vlciſcetur Iſrael, id eſt, decem tribus, quæ à Niniue poſſidentur. Vtrumque enim & Iudam, & Iſrael vaſtauerunt Aſſyrij, & ſub metaphora vitis amborum propagines corruperunt.

c ¶ *Contemplare viam, tene lumbum, confortare robore vehementer. Quoniam auertit Dominus contumeliam Iacob*, &c.] Tria præcipiuntur Iudæ. Primum, vt contempletur viam, & iter per quod ambulaturus eſt, diligenter aſpiciat: iuxta illud quod in Hieremia ſcriptum eſt: *State in vijs, & interrogate ſemitas æternas, & videte quæ ſit via bona, & ambulate in ea*: vt cum ſteterimus in vijs multis, veniamus ad eam viam, quæ dicit: *Ego ſum via*. Deinde dicitur ei, vt teneat lumbum: i. e. vt poſt electionem viæ mortificet corpus ſuū, G Hier. 6. d Ioan. 14. a 1. Cor. 6. g

SEPT.

a *Celebra Iuda feſtiuitates tuas, redde vota tua: quia nequaquam apponent vltra vt pertranſeant in vetuſtatem: completum eſt, conſummatum eſt, aſcendit inſufflans in faciem tuam, eruens de tribulatione.*

CAP. II.

HEB.

Contemplare viam, tene lumbum, confortare robore vehemēter. Quoniā auertit dominus contumeliam Iacob, ſicut contumeliam Iſrael: quia excutientes excuſſerunt eos, & propagines

& ſeruituti ſubiciat: ne quaſi rex & magiſter alij prædicans, ipſe reprobus inueniatur. Lō- Iob 38. b gum eſt nunc dicere quod virtus diaboli vel maxime ſit Pſalm. 131. b in lumbis, & quod ad Dauid repromiſſio fiat: *De fructu lumbi tui ponam ſuper thronum* Hebr. 7. b *tuum*. Et illud Apoſtoli: *Adhuc enim in lūbo patris ſui erat Abra-* Matt. 3. a *hæ* Leui: qui iuit in occurſum Abraham Melchiſedech. Et quod Luc. 15. e Iannes zona pellicea cingitur, & quod à Saluatore diſcipulis imperatur: *Sint lumbi veſtri præcincti*. Et Apoſtolus ad E- Eph. 6. c pheſios: *State ergo accincti lumbos veſtros in veritate*: licet n. abſtinentia plurimum præſtet, & vitæ continentiæ ſuper mortificatione lumborum: tamen nihil eos ita mortificat, vt cognitio veritatis. Vnde dicitur: accingite lumbos veſtros in veritate. Si enim veritas eſt Chriſtus: qui tota in Chriſto mēte credidit, lumbos ſuos mortificauit in Chriſto. Tertio præcipitur, confortare virtute nimis, elegiſti, inquit, viam, tenuiſti lumbum, aſſume virtutem, vt poſſis pugnare cum hoſtib. Et ne forte diffidas, datur tibi cauſa cur ſperes: *Auertit*, inquit, *Dominus contumeliam Iacob*, H *ſicut contumeliam Iſrael*: quod ambiguum eſt, aut enim ipſiua Iacob contumeliam, qua cæteris faciebat iniuriam auertit, aut contumeliam, quam ab aliis ſuſtinebat Iacob, auertit Dominus. Sed mihi videtur melius eſſe vt contumeliā quā Iacob ſolebat cæteris facere, à domino ſit auerſa. Nō enim tantæ virtutis eſt, ab aliis factam iniuriam ſuſtinere: quantæ gratię domini eſt, placidum, mitem, atque tranquillum iniuriam facere non poſſe. Quæritur, quo modo auerſa ſit Gen. 32. f iniuria Iacob, ſicut auerſa fuerat & Iſrael? Poſtquam luctatus eſt Iacob cum Angelo, Iſraelis nomen meruit accipere, & quia vidit Deum, iniuriam facere ceſſauit. Sicut ergo Iſrael, ſenſus vel vir videns Deum, & ſemper de Deo cogitans, facere neſcit iniuriam: ſic omnis procacitas & contumelia auerſa eſt à Iacob: hoc eſt à ſupplantatore: ab eo qui adhuc in certamine poſitus ſupplantat inimicos. Vt autem ſciamus quo modo iniuria in malam partem accipiatur: Sa- Prou. 6. b lomon teſtis eſt, dicens: *Oculus contumelioſi, lingua iniqua*. Sec. 70. Quo modo autem ſecundum vtramque intelligentiam iniuria auerſa ſit ab Iacob: quæ prius auerſa fuerat ab Iſrael: ſe- Matt. 18. b quens ſermo declarat: Quia excutientes excuſſerunt eos, & Ioan. 13. a flagella eorum demoliti ſunt, ſiue corruperunt. Angeli, in- Eſaia 52. a quit, ſingulorum, qui quotidie vident faciem patris, quidquid in Iacob & Iſrael adhæſerat pulueris, excuſſerunt. Vn- Matt. 10. b de & Petro lauantur pedes. Et per prophetam dicitur. *Excu-* Pſal. 126. a *te puluerem, & exurge Hieruſalem*. Diſcipulis quoque à Saluatore præcipitur: Excutite puluerem pedum veſtrorum. Et in pſalmis ſcriptum eſt: *Sicut ſagittæ in manu potentis, ita filij excuſſorum*. Auerſa eſt itaque mens ad contumeliā prompta, à vero Iacob, & à vero Iſrael: quia quidquid in eis terrenum fuerat, & de inferiori fece concretum, hoc miniſtris Angelis, ſiue monitoribus ac magiſtris, excuſſum eſt atque mundatum: qui non ſolum excuſſerunt eos, ſed vitia quoque, quæ ad præſens tantum ſenſus voluptate demulcent, & in modum flagellorum ac propaginum, quæ abſque fructu foliis plena ſunt, diſſipauerunt: dicente Domino: Omnem Matth. 15. b propaginem, quæ in me manet, & fructum affert pater meus mundat, vt fructum magis afferat: quod autem in me non manet, & fructum non affert, pater meus præcidet, & in ignem mittet.

nes

HEB.

uerunt eos, & propagines eorū corruperunt. a Clypeus fortium eius ignitus, viri exercitus in coccineis: igneæ habenæ currus in die præparationis eius: Et agitatores cōſopiti ſunt, in itineribus conturbati ſunt, quadrigæ colliſe ſunt in plateis. Aſpectus eorum quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrētia. Recordabitur fortium ſuorum ruēt in itineribus ſuis: velociter aſcēdēt muros eius, & præparabitur vmbraculum. Portæ fluuiorum apertæ ſunt, & templum ad ſolum dirutum. Et milles captiuus abductus eſt: & ancillæ eius minabantur, gementes vt columbæ, murmurātes in cordibus ſuis. b Et Niniue quaſi piſcina aquarum aquę eius: ipſi vero fugerunt: State, ſtate, & non eſt qui reuertatur.

SEPT.

gines eorum demoliti sūt. Arma potentiæ eius ex hominibus: viros fortes illudentes in igne: habenæ curruum eorum in die præparationis eius. Et equites timebunt in exitibus, & confundentur currus, & collidentur in plateis. Aſpectus eorum quaſi lampades ignis, & quaſi fulgura diſcurrentia, & commemorabuntur optimates eorum, & fugient in diebus, & infirmabuntur in itinere ſuo, & feſtinabunt ad muros, & præparabunt propugnacula ſua: Portæ ciuitatum apertæ ſunt, & regalia conciderunt, & ſubſtantia reuelata eſt, & ipſa aſcendebat. Et ancillæ eius ducebantur ſicut columbæ loquentes in cordibus ſuis. Et Niniue, ſicut piſcina aquarum, aquæ eius, & ipſi fugientes non ſteterunt, & non erat qui reſpiceret. Diri-

A a ¶ *Clypeus fortium eius ignitus, viri exercitus in coccineis, &c.*] Secundum hiſtoriam aduerſum Niniuen ordo ſequitur, & deſcribitur Babyloniorum exercitus contra eam veniens. Quod autem ait: Igneæ habenæ curruum in ardentibus loris, velocitatem præparantium ſignificat, & quaſi θεατρικὴν præparantium ſe ad prælium pompa narratur. Commixtumque nunc de Iſrael, quæ olim paſſus ſit: nunc de Aſſyrio q̄d fecerit: nunc de Babylonis q̄ exerceant in Aſſyrios, ſcriptura contexitur. Non eſt ergo, ait, mirum, ſi tam velociter ad vaſtandum veniant: cum agitatores & fortes, vel Iſrael ante, vel poſtea Aſſyriorū, fuerint cōſopiti. Ruſūque ad deſcriptionis ordinē rediens: Tanta eſt, inquit, multitudo venientium, vt commixtum agmē ſit in itinere, & diſcerni nequeat. Ipſæ quoque quadrigæ dum viā non repererunt, præ multitudine inter ſe collidūtur in plateis. Aſpect⁹ Babyloniorū quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrētia: vt ante viſu aduerſarios terreant, quā mucrone proſternant. Tūc recordabitur Aſſur fortium ſuorū, & quęret eos qui itineribus corruerunt, & aſcendet velociter muros Niniue: ac pp̄ obſidionem lōgiſſimam ad depellendos ęſtus
B p̄parabit vmbracula. Sed q̄d prodeſt ædificare domum, niſi dominus ædificauerit? Quid iuuat claudere portas, quas dominus reſerat? Apertę ſunt portę Niniue, q̄ ad inſtar fluminū habebat ciuiū multitudinē: & templum, i. e. regnum eius deſtructum eſt, & miles captiuus abductus eſt: h. e. omnes ducti ſunt in Babylonem. Ancillas vero Niniue per metaphoram minores vrbes, & viculos, & caſtella intellige. Vel certe captiuę mulieres minabuntur ante ora victorum: tantuſque terror erit, vt ne in ſingultis quidem & vlulatum erumpat dolor: ſed intra ſe tacite gemant, & obſcuro murmure deuorent lacrymas, in morem muſſitantium columbarum. Hæc iuxta Hebraicam traditionem. Nunc veniamus ad LXX. tranſlatores.

¶ *Excutiens excuſſerunt eos*: id eſt Iacob & Iſrael: & flagella eorum diſſipauerunt: arma quoque, quę dum contumelioſi eſſent, habere conſueuerant, & quibus infirmos quoſque oppreſſerant, confregerunt: & hoc non ſolum fecerunt, verū etiam viros fortes, qui illudebant in igne, diſperdiderunt. Conſidera an poſſis viros fortes dicere illudentes in igne, fortitudines contrarias, quæ miniſtrant ardentibus iaculis diaboli, qui fortes & illudentes quondam in igne Iacob & Iſrael, habebant currus & equos, quibus concitis ferebantur in bellū in die præparationis ſuę. Horum igitur curruum habenæ, & equites conturbabuntur in itineribus & collidentur in plateis: quando illuſtratione domini, Iacob & Iſrael illuſtrato, tā dæmones quam hi qui eorum ſeruiunt voluntati, à domino ſubuertentur. Poſſumus hęc & de primo eius ad-
Matth. 8. d uentu intelligere, quando viri fortes & agitatores curruum, & equites loquebantur: *Quid nobis & tibi fili Dauid, veniſti ante tempus torquere nos?* Sed quoniam ſemel prophetiā contra Niniuen de conſummatione mundi accepimus, melius eſt vt dicamus, arma potentię diaboli tunc tolli ab hominibus & miniſtros eius fortes, qui illudebant hominibus in
Oſee 7. a igne. *Omnes .n. adulterantes quaſi clibanus corda eorum*: vincula quoque quibus captiui ducebantur in vitia, & aſcenſores curruum relaxari. Timebant enim equites in exitibus, hoc eſt, in conſummatione mundi, & confundentur & collidentur currus in plateis: quamuis enim *lata & ſpacioſa via* ſit, *quæ ducit ad mortem*: tamen preſſura temporis coartati, rectū iter inuenire non poterunt: ſed in ſe inuicem colliden- Matth. 7. b
tur, & nihilominus ſpirabunt veterem furorem, & quaſi fulgura huc illucque diſcurrent. *Videbā*, inquit dn̄s, *ſathanam quaſi fulgur de cælo cadentem*: Quod cum diabolus, & oēs optimates eius intellexerint, recordabuntur conſummationis, quę olim fuerat prędicta, Luc. 10. e
& fugient in diebus: Nequaquā .n. verſabūtur in noctib⁹, ſed lacreſcente die, tenebræ fugabuntur, & infirmabuntur itinere: non proficientes nec explētes conatus ſuos, & feſtinabunt ad muros. Tātus quippe eos venientis domini terror inuadet, & tam imbecilles ad repugnandum erunt, vt ad terminos mundi fugiant, quibus quaſi muri mūdus includitur & ambitur, & p̄parabunt ſe ad reſiſtendū. Quo modo ſi quis inimicum fugiat, non audens ei reſiſtere: cum ad ſolitudinē venerit, ſi forte hoſtis ſequatur, neceſſitate cogitur repugnare. Verum illis hoc cogitantibus vniuerſa q̄ ab eis obtenta fuerant & poſſeſſa, preferentur in medium, & aperientur portæ quas clauſerant, & regna eorū cadent, & ſubſtantia, i. e. diuitię reuelabuntur. Ipſa a. mundi ſubſtantia, & omnes ancillę eius poſtquā ſe Chriſto ſubiecerint, & ei ſeruire cœperint, D
ducentur lętę atq; gaudentes, & ex intimo confeſſionis corde credentes (ita vt columbarum munditię comparentur) murmurabunt ſeu loquentur in cordibus ſuis: Et tunc adimplebitur, quod in ſexageſimo ſeptimo pſalmo de victoria dicitur Saluatoris: *Aſcendens in altum, captiuam duxit captiuitatem.*

b ¶ *Et Niniue quaſi piſcina aquarum aqua eius, &c.*] Manifeſtum eſt quod ciuitatibus Niniue (quas filias eius ſcriptura cognominat) in captiuitatem deductis, ipſa Niniue, quę tantos nutrierat populos, vt piſcinarum aquis compararentur, inutilem habeat multitudinem: dum nullus eſt qui reſiſtat, & irruentium Babyloniorum impetum ferat. Habebat n. populos, qui tantummodo fugerent, & clamante matre: *State, ſtate*, claudite portas, muros aſcendite, hoſtibus repugnate: nullus eſſet qui reuerteretur: nemo qui reſpiceret ad matrem, ſed omnes terga vertentes, prædæ inimicorum deſererent ciuitatem. Vnde dicitur ad Babylonios, quia illi fugerunt diripite argentum, & tanto tempore congregatas opes, ſubita vaſtatione prædamini. Non enim eſt finis diuitiarum, ſupellectilis & vaſorum, quæ in Niniue condita ſunt, nec poteſtis tantū rapere, quantum ad diripiendum illa ſe p̄bet. Sed quia Niniuen ſpecioſam, i. e. mundum, ſemel diximus, videamus quæ piſcina ſit mundi. Non ait ſcriptura: q̄ aquæ Niniue ſint quaſi aquæ maris, nec quaſi aquæ fluminum, nec quaſi aquę fontium, nec quaſi aquæ puteorum: ſed quaſi aquæ piſcinę: Vt quo modo in Hieremia populus arguitur, qui dereliquit fontē aquæ viuæ, & fodit ſibi lacus Hier. 2. a
contritus, qui non poſſunt aquam continere: ſic & Niniue omnes aquæ illæ ſint, quę de cœlo ceciderint, & antiquam altitudinē relinquentes, in ima delapſę ſunt. Omnia enim dogmata mundi huius, quæ extra fontem ſunt Eccleſiæ hortumque ſignatum: nec poſſunt dicere: *Fluminis impetus lætificant ciuitatem Dei*: Nec de illis aquis ſunt, quæ ſuper cœlos Pſal.
laudant

E laudant nomẽ dñi, quamuis magna videantur, tamen parua ſunt, & anguſto fine concluſa. Nec moueat quempiam, quia piſcinam in malam partem accepimus: cum ſit illa piſcina, ad quã Eſaias filius Amos prophetæ iubetur aſcẽdere: Ibi enim cum additamento dicitur: Piſcinæ aquæduct⁹, & piſcina fullonis: quę ſordes lauare conſueuit, & maculas veſtium eluere. Quæ quia in ſublimi poſita eſt: ideo ad eam propheta iubetur aſcẽdere, & in occurſum regis, de duobus ambuſtis torrib⁹ victoriã polliceri. Sequitur: *Fulgẽtes nõ ſteterunt*: habitatores videlicet Niniue. Primũ quidẽ Deum fugere nõ debuerant: deinde etiã ſi fugerant, aliquãdo ſtare debebant. Magna enim differẽtia eſt inter eum qui fugit & ſtetit, & qui fugiẽs nunquam ſtetit. Qui .n. ſtat, fugere ceſſauit, qui nõ ſtat, ſẽper in fuga profect⁹ eſt. In tãta ergo turba fugiẽtium, nullus erat qui reſpiceret, & ageret pœnitẽtiã & audiret loquentem dominum: *Reuertimini ad me filii reuertentes, & ſanabo contritiones veſtras*. Vnde & ſanct⁹ loquitur in pſalmis: *Periit fuga à me*. Hoc ipſum puto & lepræ ſignificare myſterium, ſuper qua in Leuitico dicitur. Cũ leproſus à ſacerdote extra caſtra fuerit ſeparat⁹: ſi ſteterit lepra, purum eſſe hominem & mũdari eum qui quaſi leproſus fuerat abiectus, & redire ad caſtra, & habitare in populo. Sin autem, inquit, diffuſa fuerit lepra, id eſt, non ſteterit, ſed creuerit, & in malo habuerit profectum, & mutauerit colorem priſtinæ ſanitatis: tunc lepra manifeſtiſſimè comprobatur ab eo, qui habet ſciẽtiam inſpiciendæ & purgandę lepræ. Sed & nobis pręcipitur à vero Salomone, vt habitemus in Hieruſalem, nec vnquã egrediamur ex ea. Quod ſi fugerit nos id q̄ ante nobis fuerat ſubiectum, & ierit Allyphylos, non egrediamur muros ciuitatis noſtræ, nec ſequamur fugitiuorum veſtigia, ne dum volumus ſaluare fugientes, ipſi pereamus: quin potius dimittamus, vt mortui ſepeliant mortuos ſuos, & ſcandalizantẽ oculum, manum, & pedẽ, dum licet, eruamus, & abſcindam⁹ à nobis. Quod autẽ dicitur: *Diripiebant argentum, diripiebant aurum, & non erat finis ornamenti eius, aggrauata eſt ſuper omnia vaſa concupiſcentiæ ſuæ*: de aquis dicitur Niniue, & de fugiẽtibus qui fugerant & non ſteterunt, neq; erat qui reſpiceret: & qui nõ ſolũ fugiſſe & nõ reſpexiſſe contenti, inſuper diripiebãt argentum: quidquid in mundo videbatur eloquii diripiebãt aurum: quidquid præclarum ſententiarum erat in doctrinis ſæculi, vt ornarent Niniuen: vt dogmata ſua omni ſenſuũ verborũque flore cõponerent. Propter quod aggrauata eſt Niniue ſuper omnia vaſa concupiſcẽtiæ ſuæ: quanto enim plus habebat multam auri & argenti poſſeſſionem, & variam ſupellectilem, quæ erat grauis: tanto magis ipſa aggrauabatur, quæ grauia diligebat. Vnde & iniquitas in Zacharia ſuper talentum plumbi ſedet, & Ægyptii qui erant peccatis graues, demerſi ſunt in mare vt plumbum. Et ex perſona peccatoris dicitur in pſalmo: *Quaſi on⁹ graue ĝ grauata ſunt ſuper me*. Et Petrus qui ante leuis pendulo greſſu calcabat vndas, poſtquam infidelitate aggrauatus, vorabatur à fluctibus, manu domini ſubleuatur.

Eſaia 7. & 30. a | Hier. 3 g. | Pſal. 141. b | Leuit. 13 & 14. | Luc 14 g | F | Matt. 8 c & 5. c | Zach. 5 c | Exod 14 f | Pſal 37 a | Matth 14 d

a ¶ *Diſſipata eſt, & ſciſſa, & dilacerata, &c.*] Sub metaphora captiuæ mulieris, Niniue diſſipata, ſciſſa, lacerata deſcribitur: tabeſcente corde, diſſolutis genibus, renibuſq; confractis, & quod omnium habitatorum eius, prę terrore hoſtiũ, & magnitudine metus, facies in ollarum ſimilitudine videantur exuſtæ, tabidæ, & pallore deformes. Porrò iuxta Lxx. altius intelligẽdum eſt, quid ſignificet excuſſio, rediſcuſſio. Qui de populo Dei eſt, & quaſi homo aliquãdo peccauit, & reuertitur ad priſtinum ſtatum, quaſi Hieruſalem dicitur ei: *Excute puluerem, & conſurge Hieruſalem*. Et qui talis eſt, vt poſtquam fuerit excuſſus, in ſagittas Dei trãſire mereatur, & à domino contra inimicos tẽdi, canitur de eo, *Sicut ſagitta in manu potentis, ita filii excuſſorũ*. Cumque veſtigia eius quaſi ingrediẽtis ſuper terram aſperſa fuerint puluere, audiet à Saluatore, *Excutite puluerem pedũ veſtrorum in teſtimonium illis*: hauddubium quin eos dicat, qui recipere noluerũt prædicãtes. Qui verò de Niniue eſt, quę aggrauata eſt ſuper omnia vaſa cõcupiſcentiæ ſuæ, iſte non ſemel excutitur, ſed frequenter. Et poſtq̃ rurſus fuerit excuſſ⁹, & ſuperficies illius emũdata (ne quod intrinſecus ſordiũ maneat) fit etiã ei ebullitio quæ ſignificãtius in Græco dicitur ἐκβρασμὸς: propriè ſiquidem ἐκβρασμὸς in iſtiuſmodi rebus ponitur: cum quod latebat intrinſecus, erumpit in faciem: Vnde papulæ quoq; quæ poſt ægrotationem naſcũtur in labiis, vocãtur ἐκβράσματα, & ſanitatis videtur indiciũ, morbum in ſuperficiẽ prorupiſſe. Non ſolum autem hoc remedium adhibetur Niniue, vt excutiatur crebro, & de vitalib⁹ eius ægrotatio latens cogatur exire: ſed etiã cordis confractio & diſſolutio genuũ p̄dicatur: vt quo modo Pharaonis durum & lapideum cor cõfractum eſt (quod quamdiu habuit, Dei populum non dimiſit) ſic & Niniue fractum cor emolliatur & mutetur in carneũ, & rigida genua, quę prius Deo non curuabantur, diſſoluãtur, & flectantur Deo: ex quo omnis paternitas in cælo & in terra nominatur: *Et in nomine Ieſu omne genu flectatur cæleſtium, terreſtrium, & infernorum*: Vt poſtquam cognouerint creatorem ſuum audiant: *Cõfortamini manus diſſolutæ, & genua debilia*. Et dolores, inq̃t ſemper omnem lumbum. Iam ſupra diximus in lũbo coitũ ſignificari, & quod omnia opera quæ ad cõmixtionem pertineant, renum appellatione monſtrentur. Grandes igitur in cõſummatione dolores erunt in renibus: quia draconis omnis virtus in lumbo eſt: & pro his omnib⁹ propter quæ præceſſit excuſſio, rediſcuſſio, ebullitio, & cordis contractio, diſſolutio genuum, dolores renum, erit facies omnium quaſi aduſtio ollæ: vt vel igni ardoriq; ſit proxima, vel nitorem amittens olei, nigreſcat in carbonum ſimilitudinẽ, & confuſione operiatur æterna: à qua ſanctus procul eſt dicens: *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui domine*. Reuelata enim facie gloriam Dei contemplatur. Et puto, quo modo alia eſt gloria ſolis, alia lunæ, alia ſtellarum, & ſtella à ſtella differt in claritate: ſic in reſurrectione mortuorum, & claritatis inter ſanctos, & nigredinis inter peccatores, magnam futuram eſſe diſtantiam.

b ¶ *Vbi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum: ad quam iuit leo, vt ingrederetur illuc catulus leonis, & nõ eſt qui exterreat. Leo cepit ſufficienter catulis ſuis, & necauit, &c.*] Pro ſpeluncis & leænis, ταμιεῖον καὶ νοσσιὰς, id eſt, nidos & catulos, Lxx. tranſtulerunt, in cæteris idem ſenſus eſt. Adhuc autem de Niniue dicitur: quod habitaculum fuerit regum, & aula nobilium: ad quam perrexit leo rex Babylonius, id eſt, Nabuchodonoſor, & catulus leonis, ſubreguli quoque eius, & non fuit qui eis reſiſteret. Leo cepit ſufficienter catulis ſuis, & necauit leænis ſuis. Idem videlicet Nabuchodonoſor victoriæ cuncta iure poſſedit, & liberis vrbibuſque ſuis, vel certè vxoribus in ſeruitutẽ captiuos tradidit, & impleuit præda ſpeluncas ſuas: ſiue vt in Hebræo habetur, foueas ſuas, & cubile ſuum rapina: tam theſauros quam ciuitates, auro, argento, veſtibuſque omnique ornatu complens: [illegible] quod Niniue habuerat Babylonque vicerat, poſſideret. Quia verò ſecundum ἀναγωγὴν, & in Iona, & in hoc propheta Niniuen mundum iſtum interpretati ſumus: Et iuxta Ioannem: *Totus mundus in maligno poſitus eſt*: Poſtquam mundus pertranſierit habita-

G | Pſal. 126. a | Matth. 6 b | Philip 2. b | H | Eſaia 35 a | Iob 40. b | Pſal. 4. b | 2 Cor 3 d | 1 Cor. 15. e | חורם | 1 Ioan 5. d

HEB.

Diripite argentum, diripite aurum, & non eſt finis diuitiarum ex omnibus vaſis deſiderabilibus. a Diſſipata eſt, & ſciſſa & dilacerata, & cor tabeſcens, & diſſolutio genuum, & defectio in cunctis renibus, & facies omnium eorum ſicut nigredo ollæ.

SEPT.

diripiebant argentũ, diripiebant aurum, & non erat finis ornamenti eius: aggrauata eſt ſuper omnia vaſa concupiſcentiæ ſuæ. Excuſſio, *rediſcuſſio, & ebullitio & cordis confractio, & diſſolutio genuum, & dolores ſuper omnem lumbum, & facies omnium ſicut aduſtio ollæ.*

b Vbi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum: ad quam iuit leo, vt ingrederetur illuc catulus leonis, & non eſt qui exterreat. Leo cepit ſufficiẽter catulis ſuis, & necauit leænis ſuis, & impleuit præda ſpeluncas ſuas, & cubile ſuum rapina.

a Ecce

A culum beſtiarum, & in quo paſcebãtur leones: tunc admi-
rantes exultanteſq; dicemus: Vbi eſt habitaculum leonum,
1. Pet. 5. b ad quod iuit leo diabolus: de quo loquitur & Petrus: *Ad-
uerſarius veſter diabolus, quaſi leo rugiens circumit quærens quem
deuoret* Et catulus leonis, antichriſtus, & (omnes doctrinæ
peruerſæ) ſermo contrarius:
Audiſtis, loquit Ioannes, *quia*
1. Ioan 2. c *Antichriſtus venset: nunc autem
Antichriſti multi ſunt*: tot enim
Antichriſti ſũt, quot dogma-
ta falſa. Et ante aduentũ Chri-
ſti nõ fuit qui exterreret: Sed
poſtquam domin⁹ noſter ve-
nit in mũdum, & Niniuen in-
Luc 10 c
Eſa 14 c gresſus eſt, vidit quaſi fulgur
Iudic. 14 a ſathanam de cælo cadentẽ: Et
cecidit de cęlo lucifer qui ma
ne oriebatur. Venit enim ve-
rus Samſon ad Allophylos, &
תמנה dũ pergit in Thamnas (quod
interpretatur conſummatio
eius, vt pauperculam de gẽti-
bus duceret Dalilam) interfe-
cit leonẽ, cui venerat cõſum-
1. Reg 17 d matio, & illo mortuo, come-
2. Par. 11 e dit mella dulcedinis. Sed &
ver⁹ Dauid ſeruãs oues patris
ſui, apprehẽdit leonẽ, & inter
בניה fecit eũ: & Baneas (qui inter-
pretatur ædificator domin⁹)
deſcẽdit in lacum ſæculi iſti⁹,
qui calentes aquas refrigerare conſueuit, & interfecit leo-
Eſa. 30 a nem. Et in viſione Eſaiæ, quæ aduerſum quadrupedes cer-
Sec 70. nitur: primum de anguſtia harum dicitur beſtiarum. In tri-
B bulatione de anguſtia leo & catul⁹ leonis. Iſte leo antequã
interficeretur à Chriſto, plurimos cepit in prædam catulo-
rum ſuorum, & necauit leũculis ſuis, ſatellitibus ſuis, vide-
licet dæmonus. Vide hæreticorum conuẽticula, & captos
multos à leone non quæres. Conſidera mortuos, qui reli-
quere vitam, & eccleſias eorum nõ vocabis ouile paſtoris,
Pſal 103. e. ſed leonis ſpelũcas quas impleuit cadaueribus & ſanguine
mortuorũ: *Poſuiſti*, ait Dauid, *tenebras, & facta eſt nox: in ipſa
Habac 1 d pertranſibunt omnes beſtiæ ſaltus: Catuli leonum rugientes rapere
Matt 7 a & quærere à Deo eſcam ſibi*. Difficile leo inuenitur in die, ſed
3. Reg. 13. e ſemper in noctibus circuit: vt de eccleſia Chriſti rapiat: vt
eſcis iuxta Habacuc ſaturetur electis. Deniq; Iudas de ouili
Hier 5. b Chriſti fuit, & raptus à leone ſuſpendio ſuffocatus eſt. Sed
Sec 70. & ille propheta, cui præceperat dominus, ne comederet
panes in regione ea, vbi vituli aurei erant, & mentita reli-
gio: quia comedit, à leone percuſſus eſt. Hieremias quoq;
4. Reg 17 e de peccatoribus loquitur: *Percuſſit eos leo de ſilua, & lup⁹ vſq;
ad domos diſperdidit eos, & pardus vigilauit ſuper ciuitates eorum.*
Leuit. 22 c. Omnes qui egrediuntur ex eis, capientur. In quo animad-
uerte quod nemo capiatur, niſi qui de ciuitatibus Dei fue-
rit egreſſus. In quarto etiam regnorum libro, habitantes in
ciuitatibus Samariæ, & neſcientes iudicium Dei terræ, in-
terficiebantur à leonibus: donec didicerunt colere Deum,
Ezech 4. c & à leonibus liberati ſunt. Ob hanc cauſam reor, & quod-
cunque à beſtiis captum eſt, in Dei ſacrificiis non offerri, &
à propheta dici: *Immundum, & captum à beſtia non eſt ingreſ-
Iudic. 14. e ſum in os meum*. Interfectus eſt ergo leo, & falſis dogmatib⁹
confutatis, de comedente exiuit eſca, & de forti egreſſum
eſt dulce.

HEB.

a Ecce ego ad te, dicit dominus exercituum, & ſuccendam vſque ad fumum quadrigas tuas, & leunculos tuos comedet gladius & exterminabo de terra prædam tuam, & non audietur vltra vox nũciorum tuorum.

SEPT.

Ecce ego ad te: dicit dominus omnipotens, & ſuccendam in fumo multitudinem tuam, & leones tuos comedet gladius, & auferam de terra prædam tuã, & non audientur ultra opera tua.

a ¶ *Ecce ego ad te, dicit dominus exercituũ, &c.*] O Niniue, v-
niuerſa quæ dicta ſunt, me auctore patieris. Ego dominus
ſuccendã vſque ad fumum, & cõſumptionem, currus tuos,
& nobiles quoſque atq; ſubregulos gladio faciam deuo-
rari. Nequaquam terras vltra vaſtabis, nec tributa exiges, nec
audientur per prouincias tuas emiſſarii tui: Siue non au-
diam angelos, qui præſides tui ſunt, pro te deinceps depre-
cantes. Sed & ad mundum hæc ipſa dicuntur: in quo eſt
multitudo, quæ per latam & ſpacioſam viã pergit ad mor-
tem: quam cõminatur dominus igne ſuccenſam, fumo ſuæ
malitiæ ſuffocari ex vanitate eius omnia. Leones quoque
Heb 4. c comedet gladius, viuens ſermo Dei & acutus, & ex omni
parte elimatus: nec non pollicetur auferre ſe de terra præ- C
dam eius, vt nemo exinde capiatur in Niniue, & quaſi cle-
mens tollit mala opera & comprimit ea, ne vox & ſonitus
eorum vltra poſſit audiri. Vnde ait: Et non audientur vltra
opera eorum.

CAPVT III.

HEB.

VÆ ciuitas ſanguinum, vniuerſa mendacii dilaceratione plena: non recedet à te rapina. Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi trementis & quadrigę feruentis,

CAP. III.

SEPT.

O Ciuitas ſanguinum, tota mendax, iniquitate plena: non contrectabitur venatio. Vox flagellorum, & vox commotionis rotarum, &

CAPVT III.

VÆ *ciuitas ſanguinũ vniuerſa mẽdacii, &c.*] Vbi
nos poſuimus, lacera-
tione plena: in Hebręo habe- a perek
tur a פרק quod interpre- melca.
tat⁹ eſt Aquila [illegible], id eſt exceruicatione ple-
na: Symmachus autẽ [illegible], quod poſſimus dicere
crudelitate vel ſeueritate ple-
na: in altera eius editione re-
peri [illegible], id eſt, ſe-
ctionibus carnium, & fruſtis
per membra conciſis: deniq;
ſtatim ſubiecit: vbi indeſinẽs
præda eſt. Porro Hebræus b b perek
פרק non excerulcationẽ (pro
qua in Aquilæ editione repe-
rimus [illegible]) ſed guber-
naculum, id eſt, [illegible] in-
terpretatus eſt: vt oſtẽderet &
vrbem fuiſſe regalem, & velut
in naui cũctarũ gentiũ tenuiſ-
ſe gubernaculũ. Deſcribitur
aũt potẽtia ei⁹, id eſt Niniue,
& ſub lamẽtatione crudelitatis arguitur: Væ ciuitas ſãgui-
nũm, in qua nulla veritas, ſed omne mendacium, plena ra-
pina, & laceratione prædarũ. Vox flagelli crudelis ſemper
& ſæuientis imperii, & vox impetus rotæ. Vocem pro ſoni-
tu accipiamus: rotã feruentem per diuerſa diſcurſum, & e-
qui fremẽtis, & quadrigæ feruẽtis, ſub auditur in omnib⁹, D
vox. Tam pulchra autem iuxta Hebraicũ, & picturæ ſimi-
lis ad prælũ ſe preparantis exercit⁹ deſcriptio eſt, vt omnis
meus ſermo ſit vilior. Nam q ait: Et grauis ruinę, nec eſt fi-
nis cadauerum, de aduerſariis intelligamus, qui ab eis ſunt
interfecti. Et corruent in corporibus ſuis, vel cadent à ſua
multitudine, dum à ſe inuicem cõſtipantur, vel in cadaue-
ribus corruent interfectorum: [illegible] enim & ſuis & eorum
vtrumq; ſignificat. Propter multitudinẽ, inquit, fornicatio-
num meretricis: quia cum multis gentibus fornicata eſt, &
totius orbis, quẽ ſubiecerat ſibi, colebat idola: ſpecioſæ &
gratæ, & habentis maleficia, manos ſignificat: quæ vendi-
dit gentes in fornicationibus ſuis, & familias in maleficus
ſuis, id eſt, quę in cunctas gẽtes habuit poteſtatem. Hæc de 1. Ioan 5 d
Niniue ſint dicta ſimpliciter. Cęterũ ſi rationabiliter ꝑpter
pulchritudinis nomen mũdum intelleximus Niniuen: re-
cte mundus, qui in malo poſitus eſt, ꝑpter multitudinẽ ſa-
gittariorũ, & eorum qui velut gladiis homines linguis ſuis
interficiunt, ciuitas ſanguinum dicta eſt. Vnde & cõſequẽ-
ter tota mendax (quod ad peruerſitatẽ doctrinarum refer-
tur) nõ habente ſermone Dei, vbi caput in ea reclinet: cum Pſal. 13. a
peruerſa dogmata cũcta poſſideãt. *Non eſt qui intelligat, aut
requirat Deum: omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt: nõ
eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum.* Quæ quamquã & Matt 24 b
nunc ex parte fiant, tamen in conſummatione magis com- Gen. 10. a
plentur: quando multiplicata iniquitate refrixerit charitas
multorum. Quanti capiuntur à Nemrod gigante, & vena-
tore ſæuiſſimo, qui aduerſum Deum ſuperbiens, plures de
ſaltu eius ſuis pedicis innexuit: cuius non attrectabitur à ציד
multis præda ſiue venatio. Multos enim habet ſatellites,
& ſecum pariter venatores: qui in eius venatione lætãtur,
& captiuorum morte ſe iactant. Sed & vox flagellorum au-
ditur in mundo: quia multæ ſunt tribulationes iuſtorum:
quibus qui flagellantur, clamitant, & doloris magnitudinẽ
flebili voce teſtantur: Quando alius dæmone, alius ira, quæ
furori ſimilis eſt, alius libidine, odio, inuidia, ſuperbia, cor-
ripiuntur: flagellum in eis Aſſyrii regis ſonat. Sed & in cor-
poris malis, flagellum diaboli intelligimus, de quo ad iu-
ſtum dicitur: *Et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo.* Pſal. 90. b

Quando

E Quando viderimus hűc motbo regio computruiſſe,& ſuperelſe cadsueti ſuo:aluű mercuti aqua, & tumenti natare corpore,creſcẽtihuſque mẽbris, formam priſtini hominis decreſcere,quod nuper in hac terravidimus: illum purulẽtias quaſdam, & vulnerati damna pulmonis egerere: iſtum humore in lapides deſiccato, vrinæ amaritudinẽ, & veſicæ tormenta ſentire: nondubitemus dicere vocem flagellorũ eſſe Niniue: licet nonnulli hæc vel ex corrupto aëre, vel
Luc 4. f
Ibid 13. c
ex eſcarum& corporũ diuerſitate accidere ſuſpicentur, Nos qui legimus,& febrẽ increpatam,& mulierẽ quę per decẽ & octo snnos à disbolo fuerat ligata, dño medicante curatam: ſciamus hæc omnia flagella eſſe Niniue. Vnde ſequitur: *Et vox cõmotionis rotarum*: dum huc atq; illuc genus raptatur humanũ; & incertis per cuncta diſcurſib⁹, vbi periculum, vbi ſalus ſit ignoramus: de qua rota & in princi-
Ezec. 5. d
pio Ezechielis ſcriptũ eſt: Et in pſalmo ſeptuageſimo ſexto legim⁹: *Vox tonitrui tui in rota.* Habet autem Niniue & equũ perſequentem, cui⁹ hinnitus & vngula terram fodiens, & pectus æſtuans ſemper bella deſiderat: loquente dño con-
Iob 39. e
tra diabolum: *De lõge odoratur bellum*: Cum ſaltu & clamore
F
non parcit fugiẽtibus, nec ſinit abire terga vertentes: ſed perſequitur vt proſternat, interficiat, cõculcet, illudat. Eſt

HEB.

uentis, & equitis aſcẽdentis, & micantis gladii, & fulgurantis haſtæ, & multitudinis interfectæ, & grauis ruinæ, nec eſt finis cadauerum. Et corruent in corporib⁹ ſuis propter multitudinem fornicationum meretricis ſpecioſæ, & gratæ, & habẽtis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus ſuis, & familias in maleficiis ſuis. a Ecce ego ad te, dicit dominus exercituum: & reuelabo pudenda tua in faciem tuam, & oſtendam gẽtibus nuditatem tuam & regnis ignominiam tuam. Et proiiciam ſuper te abominationes, & contumeliis te afficiam: & ponam te in exemplum,

a Et

SEPT.

& equi perſequentis, & curru ferventis, equitis aſcendentis, & ſplendentis gladii, & fulgentium armorum, & multitudinis vulneratorum, & grauis ruinæ, & non erit finis gentibus eius. Et infirmabuntur in corporibus eorum à multitudine fornicationis. Meretrix ſpecioſa & grata, dux maleficiorum: quæ vendit gentes in fornicatione ſua, & tribus in maleficiis ſuis. Ecce ego ad te, dicit dominus omnipotens, & diſcooperiam poſteriora tua ſuper faciem tuam, & oſtendam gentibus confuſionem tuam, & regnis ignominiam tuam. Et proiiciam ſuper te abominationem ſecundum immunditias tuas:

&

Exod 15.
quoq; in Niniue *&* vox *quadrigæ feruentis*, quales puto habuiſſe Pharaonẽ, quæ à domino ſubmerſæ ſũt. Ad hãc quadrigam quatuor iunguntur equi, quatuor ſcilicet perturbationes: de quibus & philoſophi diſputãt, & Maro nõ tacet,
Vir 6. Æn.
dicens: *Hi cupiunt, metuuntque, dolent, gaudentque.* His equis & hac quadriga Niniue cũcta perturbat. Sed & equitis aſcendentis vox in ea perſonat: qui arte quadam & gyro præparatus ad bellũ nõ abſque periculo contra ſe pugnantis incedit. Habet hic eques ſermonis gladium, exacutum
2. Cor. 11. c
Ephes 6. b
cote Dialecticæ & Rhetoricæ artis oleo leuigatũ: habet arma fulgẽtia, trãsfigurãte ſe ſathana in angelũ lucis, quæ arma Apoſtolicæ armaturæ cõtraria ſunt. Nec mirũ ſi in Niniue vulneratorũ multitudo ſit, cum multitudo ſit ſagittarum. Et quo modo quatuor, quibus pugnamus & tegimur, ſunt ſcuta virtutum, prudẽtia, iuſtitia, temperantia, fortitudo: ita ecõtrariò quatuor vitia ſunt, ſtultitia, iniquitas, luxuria, formido: quibus ab hoſte percutimur: Quorum ſingula pullulantes habẽt in ſe, ac multiplices ſpecies ſagittarum, quibus infecuntur vulnera: quæ niſi ſtatim medicina curauerit, ſit grauis ruina, atq; vtinam tanti eſſent in Niniue, & leuiter cadentes & leuiter vulnerati: quanti ſunt pro ruinæ pondere, vſq; ad inferna demerſi. Nec eſt finis gẽtibus eius: malitia eius finem non habet, & quantæ ſpecies peccatorum, tot gẽtes ſunt Niniue: quæ infirmabuntur in corporib⁹ ſuis à multitudine fornicationis. Quod licet poſſit & de eis accipi, qui propter res Venereas etiã corpore debilitati ſunt, & cum perditione animæ carnem quoq; frangunt cui ſeruiunt: Tamen gentes iſtæ, de quibus diximus, non cadunt, iuxta Hebraicũ, niſi in corporibus ſuis, & nõ offendũt (vt interpretatus eſt Symmachus) niſi in cadaueribus mortuorum: qui fornicationis multiplicatione proſtrata ſunt. In hoc loco LXX. interpretes (cum ſecundũ Hebraicum poſuerimus) propter multitudinem fornicationum meretricis, quaſi aliud voluerunt eſſe principium: vt dicerent: Præ multitudine fornicationis, & huc uſq; finita ſententia: poſtea inciperent, meretrix, ſpecioſa & grata, dux

maleficiorum. Pro duce maleficiorum, Aquila & Symmachus tranſtulerũt: habens maleficia. Nec mirabitur Niniuen ſcortorum iam eſſe gratiſſimam, qui tantam hominum multitudinem cum ea viderit fornicari, & maleficiis illius, & quibuſdam incantationibus ad amorem eius pene cun- 6
ctos trahi. Hęc vendidit gẽtes in fornicationibus ſuis: quæ tollunt membra Chriſti, & faciunt membra meretricis, & tribus in maleficiis ſuis: Facit enim amare eas, quę odiſſe debuerãt, & deteſtari quę amare debebãt vt cum deceptæ fuerint (iuxta illud quod ſcriptũ eſt: *Corrũpunt mores bonos confabulationes peſſimæ*) etiã alios malefica arte ſupplantẽt. Legi in ſcripturis ſãctis in bonã quoque partem maleficos accipi: *Et maleficii incantantis ſapienter.* Sed ad hoc incantat talis maleficus, vt meretricis Niniue amore deuinctos, ad mentis ſanitatem retrahat.
1. Cor. 6 d
1. Cor 15. d
Pſal. 57. a

5 ¶ *Ecce ego ad te, dicit dominus exercituum: & reuelabo pudenda tua in faciem tuam, & oſtendam gentibus nuditatem tuã & regnis ignominiam tuam: Et proiiciam ſuper te abominationes, &c.*] Quia vẽdidiſti, ô Niniue, gẽtes in fornicationibus tuis, & familias in maleficiis tuis: & quaſi publicum proſtibulum cũctis diuaricaſti pedes tuos: propterea ego ipſe ad te veniã ſubuertendam: non mittã angelum, non credam aliis iudi- H
cium tuum. Diſcooperiam pudenda tua in facie tua: vt quæ prius non videbas, ante tuum ponantur aſpectum. Oſtendam gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam: vt qui tecum fornicati ſunt, ipſi te deſpiciãt, irrideãt, contumeliis afficiant, & eris in exemplum vniuerſis videntibus. Hæc autem omnis ſub metaphora mulieris narrãtur adulteræ: quæ cum fuerit deprehenſa, producitur in medium, & ante oculos omnium depompatur. Quod quidem per tranſlationem etiam ſuper Hieruſalem pleniſſimè in Ezechiele prophetalis ſermo deſcribit. Verius tamen & vtilius dicuntur ad mundum: ad quem ſecandum pariter & curandum verus medicus venit è cœlo. *Ecce ego ad te, dicit dominus* omnipotens, quia omnipotens ſum, poſſum vniuerſos ſanare morbos, & quod eſt aliis impoſſibile, mihi poſſibile eſt. *Reuelabo poſteriora tua in facie tua*, id eſt virtutes meas, præcepta atque ſermones, quæ proieciſti poſt tergum tuum, licet non merearis, faciam te videre. Ego enim mandaueram tibi de ſermonibus meis: vt ſemper ante oculos tuos mouerentur, ligati eſſent atque penderent: Tu autem contempto iubentis imperio, poſt tua eos veſtigia reliquiſti: vt non ſolum non faceres, ſed nec dignareris quidem videre quod iuſſeram. Vel certè faciam te videre, & intelligere errores tuos: quos ante cum cæca ferretis & præceps, rebaris eſſe virtutes. Poſt hæc etiam gentibus, quas vendidiſti in fornicatione tua, oſtendam nuditatem tuam: vt nequaquam tui amore capiantur, ſed videntes ſordidum, & turpe corpus intrinſecus, cuius primum ſuperficie ducebantur, tecum deſinant fornicari. Regnis quoque, quæ maiora ſunt quam gentes, oſtendam ignominiam tuam: quam vt haberes, ipſa feciſti. *Et proiiciam ſuper te abominationem ſecundum immunditias tuas*: vt quo modo immunda es, ſic immunda videaris, nec decipias plurimos, qui tibi ante cohærentes, vnum tecum corpus efficiebantur. *Et ponam te in exemplum*, vt ſimilitudo formidata pœnæ, ſimilitudinem prohibeat delinquendi.
Ezec. 16.
Num 15 d

A a ¶ *Et erit omnis qui viderit te, &c. ſuper te caput, &c.*] In Hebræo nõ habetur caput, ſed nos appoſuimus, vt ſenſus manifeſtior fieret. Deniq; Symmachos ita interpretatus eſt: *Et omnis qui viderit te, recedet à te, & dicet: Diſsipata eſt Niniue: quis lugebit cum ea?* Porrò Lxx.

H e b.

a Et erit omnis, qui viderit te, reſiliet à te, & dicet. Vaſtata eſt Niniue: quis commouebit ſuper te caput? Vnde quæram conſolatorem tibi? c Nũquid melior es ab Amon, quæ habitat in fluminibus? aquæ in circuitu eius, cuius diuitiæ mare: aquę muri eius? Æthiopia fortitudo eius, & Ægyptus, & non eſt finis: Aphri & Libyes fuerũt in auxilio tuo. Sed & ipſa in tranſmigratione ducetur in captiuitatem: paruuli eius elidentur in capite omnium viarum:

S e p t.

& ponam te in exemplum. b *Et erit omnis, qui viderit te, deſcendet à te, & dicet: Miſera Niniue, quis gemet eam? Vnde quæram conſolationem illi, aptantem chordam? Apta chordam pars Ammon, quæ habitas in fluminibus: aqua in circuitu eius: cuius principium mare eſt, & aqua muri eius: Æthiopia fortitudo eius, & Aegyptus, & non eſt finis fugæ tua: Phut & Lybies facti ſunt auxiliatores illius, & ipſa in tranſmigrationem ibit captiua: & paruulos illius*

b ¶ *Et erit omnis qui viderit te, &c.*] Qui ruinas viderit Niniue, & poſitam eam omnib⁹ in exemplũ, expaueſcet atq; mirabit, & dicet: *Diſsipata eſt Niniue: quis commouebit ſuper te caput?* hoc eſt, quis dolebit ſuper te, quis tuus eſſe poterit cõſolator? quæ quãdiu potẽs fuiſti, quaſi crudelis domina nõ miſerebaris ſenis, nec paruulũ reſpiciebas: nec præparaſti luct⁹ tui ſocium, quæ noluiſti conſortem habere regnandi. Qui aũt hæc terrena cõtẽnit, & veneficæ Niniue maleficia deſpexerit, nec falſa pulchritudine ei⁹ fuerit irretitus (cũ omnem illius turpitudinẽ intrinſec⁹ viderit, & cœperit odiſſe quod cæteri diligũt) refugiet & reſiliet ab eã, ſiue vt à Lxx. dicitur [illegible]: id eſt, *deſcendet à te.* Quãdiu enim terrena honoramus, & putam⁹ eſſe ſublimia, velut in quodã ſuperbiæ culmine ſumus, & miramur pulchritudinem Niniue: Cum autem cõſiderauerimus naturã eius: & omnia corporalia bona, quaſi
B humilia deſpexerimus, ſubiicientes non potentiæ manus Dei: tunc miſerebimur Niniue, & omnia terrena bona digna planctu iudicabimus, dicemuſq;: Miſera Niniue, quãti tuis laqueis irretiti ſunt: quantos alligatos vinculis tuis tenes: quis putas reſiliet à te? & deſcendet de ſuperba tua, & te miſeram iudicabit? Quod autem ait, quis: nõ tam pro difficili, quam pro raro debem⁹ accipere, vt ſæpe diximus:
Matth 26.d *Quis putas eſt fidelis, & prudẽs diſpenſator?* Et: *Quis ſapiens, &*
Oſee 14.d *intelliget hæc?* Et: *Quis aſcendet in montem Domini?* Quis ergo
Pſal. 23.a gemet ſuper Niniue? Quis poterit inueniri, qui hoc tabernaculo prægrauatus cum Paulo dicat: *Miſer ego, quis me li-*
Rom 7.d *berabit de corpore mortis huius?* Videm⁹ quotidie, ſi cui vicinia mors venerit, & intellexerit ſe vel febre, vel vulnere, vel quolibet genere morborum de hoc mundo ſubtrahi, pauere, trepidare: & toto corpore tremiſcentem in Niniue hærere complexibus, & à ſpecioſæ meretricis corpore vix
[illegible] euelli. Quod autem ſequitur: Vnde quæram cõſolationem vel conſolatorem tibi, qui aptet chordam, adhuc ex perſona eius dicitur: qui reſiliet vel deſcendet à Niniue, & dicet: Miſera Niniue, quis deſeet eam? de confuſa ſæculi huius conuerſione diſputans: in quo nihil cuiquam poteſt placere perpetuũ, ſed quod placuit, diſplicet, & quod diſplicuerat, rurſus placet. Quis itaque poterit talis inueniri cõſolator, & vt ita dicam, ſcriptor lyric⁹ & citharœdus: quis poſſit diſſonantes chordas eius in vnam harmoniam contrahere: vocalem in laudes Dei efficere concentum? Hoc quod expoſuimus, qui aptet chordam vel aptantem chordam, & Græcè dicitur, [illegible], nec in Hebraico, nec in cæteris inuenimus tranſlatoribus, ſe pro eo alterius ſermonis exordium: *Numquid melior es ab Amon, quæ habitat in fluminibus?* Vnde videtur mihi magis cum poſterioribus copulandum.

c ¶ *Numquid melior es ab Amõ, &c.*] Pro eo quod in Lxx. legitur: *Apta chordam pars Ammon,* & cæteri interpretes trãſtulerunt *Numquid melior es ab Amon?* Hebræus qui me in ſcripturis ſanctis erudiuit, ita legi poſſe aſſeruit: *Numquid melior es quam No Amon,* & ait c [illegible] Hebraice dici Alexandriam: d [illegible] autem multitudinem, ſiue populos: & eſſe
[illegible] e No d Amon ordinem lectionis: *Numquid melior es ab Alexandria populoſa* ſiue *populorum:* quæ habitant in fluminibus: aqua in circumitu eius. Non quod eo tempore Alexãdria vocaretur, quippe quæ lõgo poſt tempore ab Alexandro Magno Macedone nomen accepit. Sed quia ſub nomine primo, id eſt, No, ſemper Ægypti metropolis fuerit, & abundantiſſima populis. Denique & qui res geſtas Alexandri memoriæ tradiderunt, principem eam fuiſſe Ægypti autumant. Sed C & propheta Hieremias Amõ ſiue No, Alexãdriam intelligens in viſione contra Ægyptum, ad quam dicit: *Vitula formoſa Ægypt⁹, ſtimulator ab aquilone veniet:* hæc quoq; manifeſtius addidit: *Confuſa eſt filia Ægypti; tradita eſt in manu populi aquilonis, ait domin⁹ virtutum Deus Iſrael. Ecce ego viſitabo ſuper* e [illegible], id eſt ſuper tumultum de Alexandria: f [illegible] enim, vt diximus, populos: g [illegible] præpoſitionem de, ſignificat, h [illegible] autem⁹ Alexãdriam. *Et viſitabo,* inquit, *ſuper Pharaonem, & ſuper Aegyptum & ſuper deos eius, & ſuper reges eius, & ſuper Pharaonem, & ſuper eos qui in eo ſperant: & dabo in manus quærentium animas eorũ, & in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis, & in manu ſeruorũ eius.* Dicitur itaq; ad Niniuẽ: Nũquid populoſior es, aut potentior Alexandria? Et deſcribitur ſitus Alexandriæ, quod ſit ſuper Nilum, & ſuper mare poſita hinc inde aquis & fluminibus ambiatur. Aqua in circumitu eius, cuius diuitię mare, aquæ muri eius, hinc n. riuo Nili: inde lacu mareotico, ex alia parte mari cingitur. Quod autem Æthiopia & Ægyptus, & Aphrica, pro quo in Hebræo ponitur i [illegible], & Libyes in præſidio eius ſint, ipſe ſitus prouinciarum, & vrbis oſtendit. Et hęc igitur, quam meus, inquit propheta, ſermo deſcribit, capietur à rege Babylonio, & idem tu⁹ atque illius vaſtator erit. Quæ Ioſephus quoq; Iudaicæ ſcriptor hiſtoriæ in libris ſuis refert: Paruuli eius allidentur in compitis: nobiles eius diuidẽtur ſorte victorum, & potentiſſimi quondã principes captiui ducentur in catenis. Cum ergo hæc paſſura ſit Alexãdria: & tu ô Niniue de eodem bibes calice, & inebriaberis, & conſopita iacẽs deſpicieris, & in tantam venies neceſſitatem, vt à Babylonis ſiue contra Babylonios ab inimicis tuis auxilium roges. Omnia firmamẽta tua, & muri in ſublime porrecti & altitudines turriũ, quas nũc inexpugnabiles putas, & viri fortes bellatoreſq; tui, primitiuis ficubus cõparabũtur, quę ſi cõcuſſæ fuerint leui tactu, in os cadent deuorãtis. Nã quod apud Lxx. legitur: *Apta* ſiue *compone chordam,* adhuc ad Niniuẽ dicitur. Et eſt ſenſus: inordinatum & incompoſitum tuum, & in diuerſa diſcrepãs, in chordarum ſimilitudinem apta Niniue: quia nihil tibi proderit ſpecies & magnitudo tua, quę præcipua habere te credis, niſi te aptaueris ad canendum. Cõſidera enim omnẽ partem ſortis filiorum Ammõ, & quæcũque æſtimãtur poſſidere bona, quomodo eos non defenderint ne irẽt in captiuitatem, & ne paruuli eorum allidentur in viis: Quid eis profuerunt flumina, iuxta quæ poſita eſt vrbs Ammõ? Quid exceptis fluminibus tanta puteorum & fontium moltitudo: incipiens à mari mortuo, & vallãs regionẽ eius? Quid ei præbuere pręſidii Æthiopia & Ægyptus quondã fœderati ei⁹? Quo modo ergo illam non iuuit auxiliũ ſociorũ, ſic nec tu⁹ ô Niniue fugiẽdi finis erit, ſed huc atq; illuc vaſtaberis. Quid loquar de Æthiopibus, & de Ægyptus, qui præſules fuerunt filiorum Ammõ, cum etiam Libyes ei fuerint fœderati? Et hæc igitur ducetur in captiuitatem, paruuli eius, quia ingredi nõ valebũt, interficiẽtur in viis ante parentum ora proſtrari, & omnes opes eius ſorte à victoribus diuidentur. Nec quiſquam de principibus euadet, quia ferro & compedibus vincientur. Et tu ergo ô Niniue inebriaberis, & diues quondã atque ſpecioſa, quæ tantos amatores habebas, deſpicieris ab omnibus, & inimicis

Hier. 46.c

e minno Amon

f Amon g me h No

i Coor

D

E

& inimicis perſequẽtibus quæres requiem & nõ inuenies: Omnes bellatores tui & vniuerſa auxilia præda hoſtibꝰ erũt, & ſine vllo labore capientur in ſimilitudinem groſſorum ficus: quæ concuſſæ non in terram, ne ſaltẽ paruus labor ſit colligentiũ, ſed ſtatim in os deuorãtis cadẽt. Hęc dicta ſint ἱστορικῶς iuxta Lxx. interpretes: ſemel. n. propoſitum nobis eſt, & vulgatã editionẽ ſequi, ne excetræ, & Sardanapalo aliq̃ reprehẽdẽdi occaſionẽ præbuiſſe videamur. Cęterum non ſatis mihi videtur cõgruere exemplum euerſionis Niniue cum filiis Lot, q vocãtur Ammã. Primũ enim Ammon dicitur, & non Ammã: deinde Ammana, quę nũc vocatur Philadelphia, nõ eſt ſita ſuper flumina: nec opes illius de mari congregantur: quippe quę mediterranea ſit nec aquæ ſũt muri eiꝰ, nec habet Æthiopiã & Ægyptum, & Aphricam, & Libyes fœderatos: cũ hæc omnia & iuxta potentiã, & iuxta exẽplum, & iuxta deſcriptionẽ loci & regionis, & amicarum gentiũ, magis Alexandriæ coaptanda ſint, & nũquã potẽtiſſima ciuitas Niniue minori Philadelphię comparata, audiret à propheta *Numquid melior es?* Cui autem dicitur: *Numquid melior es?* oſtenditur minor eſſe ea cui comparatur, & non debere eam indignè ferre ſi capta ſit, cum & maior & firmior & potentior quam natura loci, quam viris fortibꝰ ab eodem ſit hoſte ſuperata. Quia verò Niniuen, & mundum iſtum interpretati ſumꝰ, præcipitur ei vt aptet & componat chordas ſuas, & ſe ad lugubre carmen paret: pars enim filiorum Ammon, quæ multo melior fuerat quã Niniue, & habitauerat ſuper flumina, quia in errore deprehenſa eſt, pœnas eam ſui ſceleris pependiſſe. Ac primũ iuxta hiſtoriã Alexandrię dicendum, quod Ammon interpretentur populi, & ſit ſenſus iuxta leges Allegoriæ: Cõſidera populos eccleſiæ, quę habitat ſuper omnes prophetas, & habet doctores in circumitu ſuo: quorũ de vẽtre manant flumina, cuius initium eſt mare: A lectione quippe legis, quæ ſine ligno Chriſti amara eſt, in ſimilitudinẽ myrrhæ ad eius myſterium peruenitur, quæ habet Æthiopiam in fortitudine: Æthiopia quippe præueniet manꝰ eius Deo, & Ægyptum in quam dominꝰ venit in nube leui: & Libyes qui ante habitabant in arentibus, & poſtea facti ſunt in auxilio eius. Et hæc ergo, ſi non ſe attẽderit, & omni diligentia cuſtodierit cor ſuũ, captiua ducetur, & plãget filios ſuos. Paruuli quoq; eiꝰ qui adhuc in principiis viarum ſunt, nec ad medium itineris peruenerunt, elidentur in ipſis principiis ſuis, & hoſtes ſæuiſſimi præclara quoque eiꝰ ſorte ſibi diuidere feſtinabũt, & optimãtes quos principes & prępoſitos intelligere poſſumus, vinctos catenis, & grauiſſimo cõpedum pondere præpeditos trahent in captiuitatem. Et tu ergo Niniue, homines videlicet infideles, homines mundo penitus inhærentes, ſenties ſupplicia: & conſopieris calice meo, cum illi quoque biberint, qui de mea parte fuerãt, & ſuo vitio corruerũt. Et deſpicieris à me, & quæris finẽ inter vitia & perturbationes quæ te premũt, & nihilominus ſtationẽ & finem malorum reperire nõ poteris: ſed & omnes voluntates tuæ, & dulcedines, & potentiæ ſeculares, & dogmata, q̃ tibi videbaris habere firmiſſima, deuorabuntur à comedente, de quo per parabolam dicit Samſon: *De comedente exiuit cibus, & de forti egreſſum eſt dulce:* tũc enim fortia quæq; tua, & quæ dulces fructus ſpectantium oculis promittebant, ad primam arboris concuſſionem ruent in os diaboli deuorantis, à quo ſemper Niniue tenta fuerat & poſſeſſa. Porrò quod prætermiſimus: *Et nõ eſt finis fugæ tuæ*, quia ad Niniuẽ dicitur, & inter ea quæ de Ammon ſcripta ſunt, poſitum eſt, & videtur extraordinariè in alieno loco inſertũ, quaſi per ὑπερβατὸν referamus ad Niniuen, vt ſit ordo: Et tu inebriaberis, & nõ eſt finis fugę tuę, & eris deſpecta, & cætera quæ dicuntur ad Niniuẽ: Et interpretabimur non eſſe finẽ fugæ Niniue à Deo, quia ſemper profectum habeat in fugiendo, & numquam velit conſiſtere, ſecũdum illud q̄ ſupra diximus: Et ipſi fugientes nõ ſteterunt, & nõ erat qui reſpiceret. Et dicemus ideo ſcripturam ſanctã his difficultatibus eſſe cõtextam & maximè prophetas, qui ænigmatibꝰ pleni ſũt, vt difficultatẽ ſẽſuum difficultas quoq; ſermonis inuoluat, vt nõ facile pateat ſanctum canibus, & margaritæ porcis, & prophanis ſancta ſanctorum. Quod ſi voluerimꝰ Ammõ interpretari ſuper filiis Lot, dicamꝰ Lot habuiſſe ex duabus filiabus duos filios, Moab & Ammõ, quorũ ſenior Moab interpretatur ex patre, ſiue aqua paterna: iunior verò Ammõ, vel filiꝰ generis mei, vel populus noſter. Et arbitror quo modo q ex Iuda natus fuerat, propter peccatum, dicitur ad eum: *Semen Chanaan, & nõ Iuda.* Et in Ezechiele ad Hieruſalẽ peccatricẽ: *Radix tua, & generatio tua de terra Chanaã: pater tuus Amorræus, & mater tua Cethæa.* Sic eos, quicũque fuerunt de priori populo, hoc eſt de Iudæis, & de iuniori, id eſt, de noſtris, Moabitas & Ammonitas figuraliter appellari. Et quia declinauerunt à patre ſuo, (Lot quippe declinatio interpretatur) pœnæ ſubiiciendos, & paſſuros omnia quæ ſupra expoſuimus. Si autem ab his, qui ſancti quondã fuerant, Dei ſeueritas incipit, & illa quæ habitabat inter flumina, gehennę igne purgabitur, quanto magis Niniue, quæ ante non habuit legem, nec recepit iugum præceptorum Dei, propter ſuperbiam ſuam ad extremum in os corruet deuorantis?

Lxx. filios Lot ἀμμὰν appellant.

Gen. 19. ἀμμανα. meminit Stephanus de Vr

Pſal 67 g

Eſaia 19 a

Iud. 14 c

G

Matth 7. a

Gen. 19 g

מואב

עמון

Dan. 13. f

Ezec. 16. a

לוט

HEB.

viarum, & ſuper inclytos eius ſortẽ mittent, & omnes optimates eius affigentur compedibus. Et tu ergo inebriaberis, & eris deſpecta, & tu quæres auxilium tuum ab inimico: Omnes munitiones tuæ ſicut ficus cũ groſſis ſuis, ſi concuſſæ fuerint, cadent in os comedẽtis. * Ecce populus tuus, mulieres in medio tui: inimicis tuis adapertione pandentur

SEPT.

illius allident in principio viarum eius, & ſuper omnia inclyta eius mittẽt ſortẽ: & vniuerſi optimates eius alligabuntur compedibꝰ: Et tu inebriaberis, & eris deſpecta: & tu quæres tibi vt ſtet ab inimicis tuis. Omnes munitiones tuæ vt ficus, quæ groſſos habent, ſi commotæ fuerint, cadent in os comedentis. Ecce populus tuus quaſi mulieres in

F

H

a ❡ *Ecce populus tuus: mulieres in medio tui: inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ, &c.*] Adhuc ad Niniuen texitur dicentis eloquium: non mirum ſi fortes, & pugnatores tui in ſimilitudinem groſſorum ficus, ſtatim in os decidant deuorãtis, cum populus tuus effœminatus ſit, & reſiſtere nequeat. Pandentur ergo portæ tuæ, & patebit ciuitas hoſtibus: robuſtiſſimos vectes, quibus claudebãtur portæ, conſumet ignis. Hauri igitur aquam, & cura ne potus deſit obſeſſæ, muni turres, lateres confice, vt interrupta murorum ſtruas: prope eſt enim obſidio. Et cum hæc omnia feceris, quaſi à brucho humus, ita à gladio deuoraberis. Sed & cum multiplicata fueris vt bruchus, & vt locuſta in vnũ pariter congregata, & cõgregaueris ſicut aſtra cæli diuitias tuas: ſicut locuſtæ & bruchus & parua genimina locuſtarũ, quæ vocantur attelabi ſole incaleſcẽte auolant, nec reperiũtur: ſic tu diſpergeris & fugies. Natura enim hæc locuſtarũ eſt, vt in frigore torpẽtes per calorẽ volitent. Porrò attelabus quem ſignificantius comeſſorem interpretatus eſt Aquila, parua locuſta eſt inter locuſtam & bruchum: & modicis pennis reptans potius quam volãs: ſemperq; ſubſiliens, & ob hanc cauſam vbicumq; orta fuerit, vſq; ad puluerẽ cuncta conſumit, quia donec creſcant pennæ abire nõ poteſt. Hæc iuxta Hebraicũ propter lectoris faciliorem intelligẽtiam, ipſa ſcripturę calcans veſtigia, manifeſtius explanaui. Dicam autem & iuxta Lxx. cœptã τροπολογίαν ſequens, primum breuiter, id eſt, quaſi in Epitome, & poſtea latius de ſingulis diſſerẽs: Populus tuus, ô Niniue, homines videlicet ſeculares, qui propriè vocantur populus vrbis Aſſyriæ: ita paſſionibus eneruati ſunt, & vitiis elãguerunt, vt imbecillitati mulierum cõparentur: nihil enim in animabus ſuis forte, nihil robuſtum poſſidẽt & virile. Vnde inimici præualẽtes aduerſũ eos, aperuerũt omnes ſenſus eorum, & per corporales ianuas introgreſſi ſũt. Et ſignãter ſẽſus corporũ oſtia Niniuiticæ terræ appellãtur. Habẽt aũt ex prima Dei cõditione etiã hi qui ſe vitiis mancipauerunt occaſionẽ cognoſcẽdi Deum quaſi robuſtiſſimos vectes, quibus oppilẽt & claudant portas ſenſuũ. Sed & ipſos cõſumet ignis, qui à

ἀττέλαβον

A ſagittis eſt allatus ardētibus: quamobrem dicitur ad Niniuen: Hauri tibi aquam, & aſperge te ſermone, atq; ratione, & occaſionibus intelligendi Deum, exercendarumq; virtutum, quæ tibi inſitæ ſunt, abutere ad præliādum. Verum tu diſſolutis manibus, id eſt, operibus voluptatis, quidquid in te habueras roboris, pdidiſti: quamobrem cōuertere & age pœnitētiā: & rurſum obtine mutationes tuas. Et quia ſemel ingreſſa eſt lutū, & clauſa es corpore (q̃ quaſi terra & paleis & aqua, ita carnib⁹, ſāguine, venis, neruis, oſſibuſq; compactum eſt) ſuſtine iniutiā, & neceſſitates corporis: & cōculcare ab inimicis, & omnia ad conficiendam carnem, quæ pœnitētia digna ſunt, patere. Semel enim aſſumēs lutū, & paleas, & inanib⁹ huius ſæculi negociis inuoluta debes per iniuriā ſpōte calcari: & tamē noli ſalutē penit⁹ deſperare, eſto confidēs: & corpus, id eſt, laterem tuum propter aſſumptū ſermonē, quaſi aquam in ſeruitutē redige, & ſubiuce tibi, vt domineris lateri tuo: alioqn niſi hoc feceris, viuax te poſteà flāma conſumet: vel in pœnam per gehennam, vel ardentibus inimici iaculis ſuſcitata: & non ſolum igni vaſtaberis, ſed gladius quoq; te comedet, quaſi locuſta terræ vitentia. Et hoc patieris ſi non fueris ſuper laterem, tuoq; pondere prægrauata: & omnem perdens volatum, tota detraheris in terram, ſicut bruchus tepēte in terrā cadit, cum laſſo volatu vltra ire nō quiuerit. Habeto itaq; virtutes tam innumerabiles, vt bruchus: ne ita pōdere tuo ad
B terrā detraharis, vt bruch⁹. Quæ vniuerſa perpeſſa es, quoniam multiplicaſti tibi diuitias, & negotiationes diuerſorū dogmatum: putans eas clariores eſſe ſtellis, & magis fulgere quam cæli ſidera. Hæc, vt dixi, ad comprehendendum ſenſum à nobis dicta ſont breuiter: nunc ad exordium capituli reuertentes ſingula vt poſſim⁹ explicemus. Qui non dicat ſpecioſam Niniuē, animā natura pulchram, luxuria & voluptatibus huius ſæculi delinitam, in muliebres delitias perueniſſe, & virilitate perdita elanguiſſe in feminam? Si enim iuſti anima in perfectum virum veniens, & conditionis ſuæ ſeruās rigorē, adhærēſque Deo vnus cum eo efficitur ſpiritus: Cur non è contrario anima, quæ amat mundū, vnum cum mundo fiat, & in mollitiem redacta femineam, virilem perdiderit rigorem? Ego puto ob hanc cauſam in
Exod. 1. c Exodo præcipere Pharaonem, vt omne maſculinum, quod natum eſt Hebræis, mittatur in fluuium, & omne femineum viuificetur. Neque enim poterat rex Ægyptius qui
Ezec. 29. a dicit alibi: *Mea ſunt flumina, & ego feci ea*, quicquam aliud niſi hoc iubere: vt quodcumque eſt Hebræorum, & eorum qui per ſæculum iſtud tranſeunt forte & virile, mittātur in aquas, per fluenta earum deferatur in mare. Et è contrario quidquid femineum, molle & formoſum videretur in ſæculo, hoc viuificetur, adoleſcat & generet. Simulq; conſidera quod Ægyptius imperator viros Hebræorum non poſſit occidere, nec eos qui iam egreſſi ſunt de infantia: ſed quorum ætas adhuc tenera eſt, & molle corpus, & profectus incipiens: ſcit non poſſe nutriri feminas: niſi interfecti fuerint maſculi. Vult itaque in Hebræis quidquid forte eſt & virile, hoc gurgite ſui fluminis ſuffocare: vt quæ feminea ſunt, liberius ſola ſuccreſcant. Quod autem ſequitur: *Inimicis tuis apertione aperientur portæ terræ tuæ*: intelligere pote-
Iere 9 f ris aſſumens de Hieremia teſtimonium, in quo ſcriptum eſt: *Aſcendit mors per feneſtras veſtras.* Quodque per Hieremiam in feneſtris, hic in portis aſſeres demonſtrari, & has ipſas ad ſenſus referes. Sciens enim ſermo diuinus duplicis eſt ſenſus, ad diſtinctionem malorum ſenſuum, & in Prouerbiis ait: Senſum diuinum inuenies. Senſum autem hic non accipias pro animo & mente, quæ Græcè νοῦς dicitur, ſed pro αἰσθήσει, à qua & quinque ſenſus nuncupati

HEB.

dētur portæ terræ tuæ deuorabit ignis vectes tuos. Aquam propter obſidionem hauri tibi, extrue munitiones tuas: intra in lutum & calca, ſubigens tene laterem: Ibi comedet te ignis, peribis gladio deuorabit te vt bruchus, congregare ergo vt bruchus, multiplicare vt locuſta. Plures feciſti negotiationes tuas, quam ſtellæ ſint cæli: Bruchus expanſus

ſunt: viſus, odoratus, guſtus, tactus, auditus. Portæ itaque C
terræ Niniue, corporales ſenſus intelligātur: Portæ autem Hieruſalē cæleſtis, omnis ſenſus diuinus, & de ſupernis veniens. Has portas Niniue aperit populus eius per viſum & auditū, & omnes reliquos ſenſus, quaſi per latam & ſpacioſam viā quæ ducit ad mortem corporales quærēs capere voluptates, quibus claudūt bo- Eſaie. 33 c
mines Dei portas ſuas, obturātes aures ne audiāt iudiciū ſāguinis: claudētes oculos ne videant iniquitatē: obturantes nares, ne vnguēta prima in effeminationē animæ ſuæ odore ſuſcipiāt: claudentes os gulæ, & vētri avido, & à tactu molli retrahētes manus ſuas, ne ad libidinē vēter exæſtuās, in femineos ardentem animā cogat amplex⁹. Qui autē homines Dei ſunt, aperiunt ſenſus ſuos, id eſt, portas cæleſtis Hieruſalem: vt ad eos ingrediatur ſermo Dei. Malarum portarum illud exemplū eſt: *Qui exaltas me de portis mortis.* Pſal 9 c
Bonatū hoc: *Vt annunciē omnes laudes tuas in portis filiæ Sion.* Ibid.
Quādo videris amatorē voluptatum magis quam Dei, & luxuriæ deditum: ſtatim de eo dicito: Inimicis ſuis aperuit portas terræ ſuæ, non enim amicis animæ ſuæ, ſed inimicis aperiūt portas terræ Niniue. Quod ſi & hi qui principes putantur in populo, eadē fecerint, de his quoq; dicere non timebis: Duces populi mei de domo delitiarum ſuarum eiecti ſūt. Si autē videris eos voluptatibus, & hinc inde ambiente luxuria præpeditos, nul- Amos 6 b
D lam habere miſericordiā in pauperes, nec de populo Dei eſſe ſolicitos, aptabis eis quod ſequitur: *Qui dormiunt ſuper lectos eburneos, & fluūt voluptate in ſtratis ſuis: qui comedūt hædos de gregibus, & vitulos lactantes de armentis: qui bibūt defæcatum vinum, & primis vnguentis delibuti ſunt, & nō patiebātur quidquam ſuper contritionem Ioſeph.* Porrò quod dicitur: *Comedit ignis vectes tuos*, huiuſcemodi eſt. Si quid naturalis boni in anima tua videbatur eſſe, quod in ſimilitudinem vectium hoſtes, qui per portas ſenſuum tuorum conabātur irrumpere, prohibere poſſet & repellere, hoc Babylonio igni ſuc- [illegible]
cenſum eſt. Nec nō aquam munitionis attrahe tibi, de ſermone Dei dicitur: vt circumdet ſibi quaſi murum firmiſſimum, ſcripturarum doctrinam atque rationem, ne ad interiora eius poſſit hoſtis irrumpere. Obtine, inquit, munitiones tuas. Quidquid habes in te per naturam bonum, & optimi conditoris in te ſeruat exordium, hoc infelix anima Niniue, in defenſionem tui tene: nec patiaris de principali cordis effluere. Quod autem poſt hæc additur, *Incede in lutum, & conculcare in paleis.* Alius forſitan æſtimet dici de anima, quæ infixa in luto corporis & paleis hui⁹ mūdi, vacuis ſcilicet & caducis tota ſe verſans, cōculcetur à dæmonib⁹. Mihi autem videtur hoc ad eam dici: ſuſtine tentationes, iniurias, quibus tradita es, pœnas quas merito tuo pateris: quia ſi ſupervacua huius mūdi, & fragilia graderis negotia, ſcias te pro remedio ſuſtinere: ſi tamē obtinueris ſuper laterem, & carnē animæ imperio ſubiugaueris. Denique ſequitur: *Ibi comedet te ignis.* Si non fueris ſuper laterem, & dominationem non habueris in carnem, ſed manſeris in latere, & amaueris paleas, & in carne iuxta carnem vixeris: nō ſolum ardētia inimici iacula te vorabunt, ſed & gladius eius interficiet, & in ſimilitudinem locuſtarum, quidquid in te virens videbatur, & naturæ bono ſponte germinās, auaro dēte conſumet, & quaſi bruchus volatu perdito, & grauatus pondere ſuo, ita & tu grauata onere peccatorum, detraheris in terram. Igitur ne talia & tanta patiaris, multiplicare vt bruchus, & quantum ille habet numerum, tantas tu habeto virtutes. Quæ enim multiplicaſti negotiationes tuas, & omni genere (quaſi cæleſtia cuperes poſſidere) per fas & nefas perituras tibi diuitias congregaſti, debes multitudinē peccatorum multitudine exæquare virtutum.

SEPT.

in te: inimicis tuis aperiendo aperientur portæ terræ tuæ: comedit ignis vectes tuos. Aquam obſidionis hauri tibi, obtine munitiones tuas: ingredere lutum, & conculcare in paleis, obtine ſuper laterem. Ibi comedet te ignis, diſperdet te gladius & comedet te quaſi locuſta: aggrauaberis quaſi bruchus, multiplicare vt bruchus: multiplicaſti nego-

E Supra iuxta Hebraicum vſque ad illū locum veneram, vbi dicitur: Sol ortus eſt, & auolauerūt: & nō eſt cognitus loc⁹ earū vbi fuerint, & quid mihi videretur in contextu ipſius ſermonis dixi: Non quia Lxx. pptū ſenſus videntur habere principiū, poſito eorum teſtimonio, cœptę explanationis ordinem ſequar.

HEB.

ſus eſt & auolauit. Cuſtodes tui quaſi locuſta, & paruuli tui quaſi locuſtæ locuſtarū, quę conſidunt in ſepibus in die frigoris: Sol ortus eſt, & auolauerunt, & non eſt cognitus locus earum vbi fuerint. b Dormitauerunt paſtores tui rex Aſſur: ſepelientur principes tui: diſperſus eſt populus tuus ſuper montes, & non eſt qui congreget. Non eſt obſcura contri-

a ¶ *Bruchus irruit & euolauit, &c.*] Videtur mihi multitudo Niniue abſq; rectore: ſine ordine hincinde commixta, & quacunque impet⁹ tulerit ruens, brucho comparari, paruo animali & innumerabili: & q modicū quid ſe videatur eleuare à terra. Sed & alius qui Græcè dicitur ὁ σύμμικτος, & Latine trāſlatus eſt in cōmixtū: quem nos poſſum⁹ vulgus ignobile, & de diuerſis gētib⁹ hincinde populum cōgregatū intelligere, id eſt, nō ciues, ſed peregrinos. Vnde & populus Iſrael qui egrediebatur ex Ægypto πολὺς σύμμικτος, hoc eſt, Ægyptiorū & Æthiopū, & variarum gētium, habuiſſe narratur. Et hic ergo, vt ita dicam, mixtitius Niniue, cōfertur exilienti attelabo & locuſtę, quæ in die frigoris, eo quod auolare non poſſit, reſideat in ſepe: & poſtea orto ſole illi⁹ ardore calefacta exiliat: & ad alias regiones auolans, nequaq̄ meminerit ſepis, in qua tēpore frigoris ſederat. Hæc τροπικῶς, vt ipſe prophetæ ſermo facilius poſſit intelligi, dicta ſint. Cæterum dubitare non poteris, multitudinem hominum, quæ per latam viam pergens, verſatur in mundo, bruchum dicere, cum videris eos totos terræ deditos, ſentētiæ leuitate, huc illucque diſcurrere, & ad ſublimiora volare nō poſſe. Cerne Romam, & Conſtantinopolim cum priori nomine inopiam priſtinā commutantem. Vide Alexādriam Ægypti caput, & cū fuerit vel pro penuria annonæ, vel (quod pudori ſit & rubori) propter aurigas & mimos & hiſtriones, ſeditio concitata, ruere populum in ſimilitudinem bruchi, & totum vitiis inhærentē, leuitate ſua, & per momenta mutatione ſententię huc illucque volitare, tūc vere poteris dicere: Bruchus impetu abiit & auolauit. Porrò quod ſequitur: *Exilivit attelabus, & mixtitius tuus quaſi locuſta.* Mixtitium puto in hoc differre à brucho, quod bruchus imperitæ multitudini & innumerabili cōparatur: Mixtitius autē de cunctis gentibus hinc inde collect⁹. Et quo modo alii ſunt in vrbibus ciues, alii peregrini, quibus placeat habitare in vrbe non ſua. Sic mixtitium puto qui habitat in Niniue, eos eſſe qui videntur ſibi, iuxta opinionem ſuam aliqua ſequi dogmata veritatis, & in eo meliores eſſe brucho, ꝙ bruchus nihil aliud faciat, niſi ſemper in terra ſit, & abſq; alis cibo & vētri ſeruiat, attelabus autem ſaltem modicas aſſumat alas, & cum in altū volare non poſſit, tamen de terra exilire nitatur, & tandem perueniens in locuſtam, volitat quidem, ſed non eſt perpetuus volatus eius, deficientibus enim pennulis, & cōtractis frigore, etiam locuſta conſidet, & conſidet nō in frugifera arbore, & in virētibus foliis, ſed in ſepe ſentib⁹ virgultiſq; contexta, ſiue in maceria fortuitu hincinde lapide compoſita. Conſideremus ſapientes Græciæ & Ægyptiorum atq; Perſarum, Indorūque Gymnoſophiſtas, & Samaritanos, & varias inter ipſos ſentētias, & Iudæos Phariſæoſq; eorum, & Sadducæos, & eccleſiæ multiplices hæreſes: & videbimus attelabum à terra ſe paululum ſubleuantem, & locuſtam volantem quidem, ſed non pleno curſu, & quia nō habeat calorem ſolis iuſtitiæ, frigēte in Deum charitate, ſedente in ſpinoſis ſepibus. Omnia enim dogmata eorum cum frigeant, & volare non poſſint, ſedem ſibi & requiem inter Ariſtotelis & Chriſippi ſpineta reperiunt. Inde Eunomius profert: Quod natū eſt, non fuit antequam naſceretur. Inde Manichæus vt Deum à conditione malorum liberet, alterum mali inducit auctorem. Inde Nouatus ſubtrahit veniā, vt tollat pœnitentiam. Et vt ſimul breui cuncta cōclu-

Exod 12 f. πολὺς σύμμικτος.

F

dam ſermone, de illis fontibus vniuerſa dogmata argumētationum ſuarum riuulos trahūt, ita vt loca quoque ipſa de quibus argumēta ſumūtur τόπους ſuperſcripſerint. Hæc igitur locuſta quæ nūc ſedet in ſepibus, cum iudicii tempus aduenerit, & mūdus ad ortum ſolis incaluerit, dimittet ſe- G

SEPT.

negotiationes tuas ſicut ſtellas cæli. a Bruch⁹ irruit & euolauit: exiliuit quaſi attelabus commixtus tuus: ſicut locuſta quæ aſcendit ſuper ſepem in die gelu: ſol ortus eſt, & exiliuit, & non cognouit locum ſuum. Væ illis: Dormitauerunt paſtores tui rex Aſſur: conſopiuit fortes tuos, abiit populus tuus ſuper montes, & non erat qui ſuſciperet. Et

dē & loca ſua, in quibus tempore frigoris inhærebat, & ad meliora cōuerſa prioris ſedis non recordabitur. Quod autē generaliter de iudicii tēpore diximus, & nunc ex parte intelligi poteſt, vt per eruditos & doctos viros huiuſcemodi locuſtis ſolis iuſtitiæ lumen oriatur, & relinquentes ſpinas ſuas in purum & liberum tranſeant volatum.

b ¶ *Dormitauerunt paſtores tui rex Aſſur: ſepelientur principes tui: diſperſus eſt popul⁹ tuus ſuper mōtes, &c.*] Nō mirū eſt ſi dormitauerūt paſtores tui, ô rex Aſſur, qui dominat⁹ es in Niniue, & ſepeliātur vel vagentur principes tui: reguli ſcilicet & omnium gentium duces, qui tibi antea ſeruiebāt, cum populus tuus mulieres fuerint in medio ciuitatis tuæ, & inimicis tuis apertæ ſint portæ eius, & omnis multitudo ſuper murum ſedens locuſtæ ſit comparata: quæ quaſi incaleſcēte ſole, ſic ad aduētū Nabuchodonoſor fugerit de ꝓpugnaculis, & inimicis terga verterit, nec inuentus ſit locus eius. Irato itaque Deo, quia populum eius vaſtaueras, ô Aſſur, & ſublimaueras vſque in cœlū nidum tuum: vnde & magnus ſenſus diceris: deſtructa eſt ciuitas tua. Et cunctis principibus interfectis qui reſiſtere poterant aduerſariis, reliquus populus tuus imbellis & ignobilis, diſperſus eſt in mōtib⁹, & nemo de ducibus inueniri poteſt qui congreget eos, & de collectis rurſum cogat exercitum. Non eſt obſcurū vulnus tuum, nec talis plaga quæ medici poſſit curari manu. Omnes qui Niniuen ſubrutā & Aſſyrium regem ſuperatum audierint, & potentiſſimam vrbem, & regem dominatorem quondam vrbis vulneratum, & iacere ſemineciem, & in ſuo ſanguine volutari, vel ſtupebunt propter rei magnitudinem, & inſperatum nuncium, & comprimient manus ſuas, vel certè præ magnitudine gaudii inſultantes tibi applaudent manibus, & quodā gaudii ſtrepitu concrepabūt. Nullus enim eſt qui poſſit ſuper te dolere, & euerſioni & vulneri tuo donare lacrymas: quia nullus eſt ſuper quē tua malitia non ſemper tranſierit. Et pulchrè tranſierit, non enim poteſt malitia regis Aſſyrii in hoſtibus ei⁹ iugiter permanere. Hucuſq; hiſtorię ordo ſit textus. Debemus autem & iuxta Hebraicum antequam editionem Lxx. diſſeramus (in illis enim longe alius & diuerſus eſt ſenſus) paululum ab hiſtoria in ſublime conſcendere, & docere quod in vltima prophetia Nahum ἀναγωγικῶς ad diabolum fiat. Senſum magnum principem Aſſyriorum, qui quondam gloriabundus dixerat: fortitudinem faciam, & ſapientia intellectus, auferā terminos gētium, & vires earum depaſcar, & commouebo ciuitates quæ habitantur, & dicatur ei: *O lucifer qui mane oriebaris: qui mittebas igniculos tuos ad cunctas gentes: quo modo cecidiſti in terram, & contritus es?* Deſtructa eſt Niniue ciuitas tua ſpecioſa & potēs: in qua tantum tibi imperium præſumebas, vt filio quoque Dei auderes dicere: *Hæc omnia tradita ſunt mihi: ſi procidēs adoraueris me, dabo tibi ea.* Dormitauerunt paſtores & reguli tui: qui non paſcebāt homines in ſalutem, ſed nutriebant eos interfectioni tuæ: vt ſaginatiores hoſtias deuotares. Omnis populus tunc & turba populorum, quæ te quondam colebat, deſeruit te & vrbem tuam, & confugit ad montes, & ſe ſub Apoſtolorum Chriſti atque doctorū latibulis collocauit, & interim nullus tuorum ducum eſt, qui turbam tuam quondam ad ſe reuocet. Plaga tua & vulnus tuum toto orbe perſonuit: omnes inſultauerunt tibi: qui tua quondam fuerant ſupplantatione decepti: aut nullus enim, aut rarus eſt, quem

Eſaiæ 10. c Sec. 70.

H

Eſaie 10 c Sec 70.

Eſaia 14. c

Matth. 4 b

A oon tu aliquando deceperis, & per quem nõ tranſierit malitia tua? Et notandum quod in quocũque ſtuterit malitia diaboli, nõ poſſit inſultare ruinę eius & vulneri, cum ſit de paſtoribus & populo regis Aſſyrii: ſed in quo cũque perſtãſierit, ille inſultet ei, & bonis operib⁹ atque directis, qoaſi manus ſuper eum concrepet. Et congruè iuxta Hebraicũ quidẽ hucuſque de mundi ruina dictum eſt: nouiſſimè de ipſi⁹ quoque diaboli, qui princeps
1 Ioan. 5.d mundi fuit. (*Mundus enim in mal gno poſit⁹ eſt*) plaga & vulnete prædicatur. Apud LXX. autem adhuc ad [illegible], id eſt ad mixticiũ mũdi dicitur, quod paſtores ei⁹ dormierint, & vt dormirẽt, à rege ſint Aſſyrio conſopiti: atq; ita fiet, vt dũ apud eos deſcribitur, quid Aſſyrius exercuerit inter alteros, & nõ quid ipſe patiatur, de diaboli volnete & plaga & interfectione ſit tacitum. Vę itaque his qui peruerſarũ doctrinarum magiſtri ſunt in Ni-
Pſal 135. a niue. Et congruè ad eos dicitur: *Dormitauerunt paſtores tui:* dederunt enim ſomnum oculis ſuis, & palpebris ſuis dormitationem. Et propterea non inuenerunt locum domino, neque tabernaculũ Deo Iacob. Nec audierunt de Ephrata, id eſt, frugifera eccleſia: nec inuenerunt eam in condenſis ſiluarum. Non ſolum autem paſtores mixticii huius & locuſtæ, quæ imminẽte glacie ſedet in ſepibus, dormitauerunt, ſed à rege quoque ſunt Aſſyriorũ conſopiti. Scit enim rex Aſſyrius non poſſe ſe oues decipere, niſi paſtores ante conſopierit. Semper diaboli ſtudium eſt, vigilantes animas conſopire. Deniq; & in paſſione domini Apoſtolorum oculos graui ſopore premit, quos Saluator ſuſcitans
Marc. 14 d ait: *Vigilate & orate, ne intretis in tẽtationem.* Et rurſum: *Quod*
Ibid. 13.d *vobis dico, omnibus dico, vigilate.* Et qoia nõ ceſſat ſemper cõſopire vigilantes, quoſcumque ille deceperit, & quaſi ſuaoi & perniciofo carmine Sirenarum illexerit ad dormiẽdum, excitat ſermo diuinus & dicit: *Surge qui dormis, & eleuare, & illuminabit te Chriſtus.* In aduentu ergo Chriſti & ſermonis
Epheſ. 5.d Dei, & doctrinę eccleſiaſticæ, & cõſũmationis Ninioe ſpe-
B cioſiſſimæ quondam meretricis, eleuabitur & properabit

HEB.

contritio tua, peſſima eſt plaga tua: Omnes qui audierunt auditionem tuam compreſſerunt manum ſuper te: quia ſuper quem non tranſiuit malitia tua ſemper?

populus, qui ſub magiſtris ante fuerat cõſopitus, & ibit ad C montes ſcripturarũ, ibique inueniet mõtes Moyſen & Ieſum filiũ Naue: montes, prophetas: montes noui teſtamenti, Apoſtolos & Euãgeliſtas: & cũ ad tales moores cõfugerit, & in huioſcemodi montium fuerit lectione verſatus, ſi nõ inueoerit qui eum doceat
Matth. 9. d (*Meſſis enim multa, operarii autẽ pauci*) tũc & illius ſtudium cõprobabitur, quia cõfugerit ad montes, & magiſtrorũ deſidia coarguetur: infert enim, Et nõ erat qui ſuſciperet. Sequitur: Noo eſt ſanitas cõtritiooi tuæ, tumet plaga tua. Propterea mixtici⁹ Niniue ſanari nõ poteſt: qoia ſuperbiã noo deponit, & recens ſemper vuln⁹ eſt, & quotidie diabolo feriente percutitur. Et poſt hæc omnia noo eſt ſanitas contritioni eius: licet enim ſibi ſaous eſſe videatur, tamẽ anima eius fracta eſt & contrita, percutiẽte deſuper malleo totius terræ, & nõ ſanatur, quia ſẽper erecta eſt. Si autem humilietur, & ſe Chriſto ſubiciat: *Cor*
Hier. 10. d *contritum & humiliatum Deus non deſpicit.* Et: *Sacrificium Deo*
Pſal. 50.d *ſpiritus contribulatus.* In fine ponitur: Omnes qui audierunt nnncium tuum, plaudẽt manibus ſuper te. Super qnem. n. nõ irruit malitia tua ſemper? Cum cœperis [illegible] ſupplicia ſuſtinere: omnes qui audieriot nuncium, conſono crepitu & vocali (vt ita dicã) operum ſono atque cõcentu, inſultabnnt tibi atque gaudebũt. Nullus enim eſt, aot certè rarus, in quem non irruerit ſine ſoperuenerit malitia tua ſemper. Si enim [illegible] vrbs Ninioe paſtores habet & fortes, & omnis falſa doctrina & mendax opinatio ſcientiæ [illegible] venit, timendum eſt, ne forte nullus ſit ſuper quem non malitia [illegible] venerit. Et diligenter obſerua, quia non dixerit: In quem nõ intrauit malitia tua [illegible], ſed in quem non ſuperuenerit. Sæpe enim nobis falſorum dogmatum iacula ſuperueniunt, & quaſi io arcanũ animæ intrare deſiderant: ſed claudentibus oobis portas, ſnperuenit quidem [illegible], & quantum in ſe eſt, irruit, & ſemper hoc facit: ſed auxiliante Chriſto domino, & omni cuſtodia D ſeruante cor noſtrũ, irruit quidem, ſed ingredi non poteſt.

SEPT.

Et non eſt ſanitas contritioni tuæ, tumet plaga tua: Omnes qui audierunt nuncium tuum, plandent manibus ſuper te: quia ſuper quem non irruit malitia tua ſemper?

Commentarij Hieronymi in Nahum Prophetam ad Paulam & Euſtochium finis.

DIVI

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN LIBRVM PRIMVM HABACVC, AC CHROMATIVM EPISCOPVM AQVILEIENSEM.

C

PROLOGVS.

PRIMVM Chromati Epiſcoporum doctiſſime, ſcire nos conuenit, corruptè apud Græcos & Latinos nomen ἀμβακοὺμ prophetæ legi: qui apud Hebræos dicitur a חבקוק*, & interpretatur amplexus, ſiue vt ſignificantius vertamus in Græcum, περίληψις, id eſt, amplexatio. Deinde vbi LXX. translatores & Symmachus & Theodotio λῆμμα, id eſt, aſſumptionem interpretati ſunt: in Hebræo ponit* b משא*, quod Aquila vertit, in pondus: ſuper quo in Nahum propheta plenius diſputauimus: Maſſa autem numquam præfertur in titulo, niſi cum graue, & ponderis laborisque plenum eſt, quod videtur. Vnde neceſſe eſt & præſentem prophetiam habere aliquid auſteritatis: vt ſicut in Nahum pondus quod videbatur aduerſus Niniuen Aſſyriorum vrbem, graue erat: ita & in hoc quæratur, cuius pondus ſit quod prophetæ reuelatur aſpectui. Quatuor autem prophetæ in duodecim prophetarum volumine ſunt: è quibus tres in principio λῆμμα, id eſt, pondus, titulum habent: Nahum, Habacuc, & Malachias. Porrò Zacharias in medio & circa finem duos huiuſcemodi ponit titulos, è quibus vnus eſt:* Onus verbi domini in terra Hadrach & Damaſci requiei eius: *alter in fine:* Onus verbi domini ſuper Iſrael. *De Nahum, orationibus tuis iam liber editus eſt: de Zacharia & Malachia, ſi vita comes fuerit, differetur. Nunc Habacuc habemus in manibus: qui vel ex eo quod amabilis domini eſt, vocatur amplexatio: vel quod in certamen & luctam, & vt dicam, amplexum cum Deo congreditur: amplexantis, i. e. luctantis ſortitus eſt nomen. Nullus enim tam audaci voce auſus eſt Deum ad diſceptationem iuſtitiæ prouocare, & dicere ei: Cur in rebus humanis, & in mundi πολιτείᾳ tanta rerum verſatur iniquitas? Vſquequo domine clamabo, & non exaudies? Vociferabor ad te vim patiens, & non ſaluabis? Quare oſtendiſti mihi iniquitatem & laborem videre? Lacerata eſt lex, & non peruenit ad finem vſque iudicium: quia impius præualet aduerſus iuſtum: ideo egreditur iudicium peruerſum. Vides quod temeraria vox ſit, & quodammodo blaſphemantis, creatorem ſuum ad iudicium prouocare, & vas fragile aduerſum figulum, cur tale, vel tale factũ, diſputare? Nec non hoc animaduertendũ, quod aſſumptio vel pondus, quæ eſſe iam diximus, prophetæ viſio eſt, & aduerſum Montani dogma peruerſum intelligit quod videt; nec vt amens loquitur, nec in morem inſanientium fœminarũ dat ſine mente ſonum. Vnde & Apoſtolus iubet, vt ſi prophetantibus aliis, alij fuerit reuelatum, taceant qui prius loquebantur. Et ſtatim:* Non eſt enim, *inquit,* Deus diſſenſionis, ſed pacis. *Ex quo intelligitur, cum quis voluntate reticet, & alteri locum dat ad loquendum, poſſe & loqui & tacere cum velit. Qui autem in ecſtaſi, id eſt, inuitus loquitur, nec tacere nec loqui in ſua poteſtate habet. Illud quoque diſce (quia ſemel à me violenter exigis, vt quaſi gradus quoſdam & ſcalas ad altiora intendi, hiſtoriam tibi interpreter) prophetiam eſſe contra Babylonem & Nabuchodonoſor regem Chaldæorum: vt quo modo prior propheta Nahum, quem Habacuc ſequitur, vaticinium habuit contra Niniuen & Aſſyrios (qui vaſtauerunt decem tribus, quæ vocabantur Iſrael) ita Habacuc prophetiam habeat aduerſus Babylonem & Nabuchodonoſor, à quibus Iuda & Hieruſalem, templumque ſubuerſa ſunt. Et vt ſcias eo tempore fuiſſe Habacuc, quo iam duæ tribus, quæ vocabantur Iudas, ductæ erant in captiuitatem: Daniel docere te poterit, ad quem in lacum leonum Habacuc cum prandio mittitur, quamquam apud Hebræos hæc ipſa non legitur hiſtoria. Igitur ſiue quis recipit ſcripturam illam, ſiue non recipit, vtrumque pro nobis eſt: aut enim recipit, & iam poſt factam rem liber Habacuc texitur, aut non recipit, & quaſi propheta ſcribit quæ ventura cognoſcit.*

a Habakkuk. | b maſſa In prohemio Nahum. | Zach. 9 a & 12. a | Eſai 45. c | 1.Cor.14 f | H | Dan 14 f

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN HABACVC PROPHETAM LIB. I.

HEB.

ONus quod vidit Habacuc propheta. Vſquequo Domine clamabo, & non exaudies: vociferabor ad te vim patiens, & non ſaluabis? Quare oſtẽdiſti mihi iniquitatem,

SEPT.

ASSVMPTIO quam vidit Abacum propheta. Vſquequo Domine clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, & non ſaluabis?

ONus quod vidit Habacuc propheta, Vſque, &c.] *Interim ſecundum literam cauſatur aduerſum Deum propheta: cur Nabuchodonoſor templũ vaſtet & Iudam: cur Hieruſalem quondam vrbs Domini deſtruatur? Quare clamat populus & non exaudiatur: vociferetur ad dominum oppreſſus à Chaldæis, & non ſaluetur? Quare etiam ipſe propheta vel populus, ex cuius perſona nunc loquitur, ad hoc vixerit, & hucuſque perductus ſit, vt iniquitatem hoſtium, & ſuum videat laborem. Cur iniuſtitia præualeat aduerſum ſe? Et hoc dicit præ mentis anguſtia, neſciens aurum in igne conflari, & tres pueros de camino puriores exiſſe, quam intrauerunt. Sed & generaliter accipere poſſumus, quod ex perſona humanæ impatientiæ videns propheta peccatores abundantes & in ſæculo poſſidere diuitias: filios eorum quaſi nouellam plantationem in adoleſcentia ſua, & filias ornatas quaſi ſimilitudinem templi: cellaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud: oues eorum fœtoſas & multiplicatas in viis ſuis, & cætera quæ in cẽteſimo quadrageſimo tertio pſalmo ſcribuntur, in querulam vocem & plenam doloris erumpat, *Quare reſpicis contemptores, & taces, conculcante impio iuſtiorem ſe: & facis homines quaſi piſces maris, & quaſi reptilia non habentia ducem?* Tale quid, & in ſeptuageſimoſecundo pſalmo legimus: *Mei autem pene moti ſunt pedes, pene effuſi*

Pſalm. 143 d | infr. eod. e | Pſal. 27 e

ſunt

A *ſunt greſſus mei*, & reliqua. Et ruſum in eodem pſalmo: *Et ſi eſt ſcientia in Excelſo: Ecce ipſi peccatores & abundantes in ſæculo obtinuerunt diuitias*, & reliqua vſque manus meas. Hæc autem loquuntur neſcientes iudicia Dei inueſtigabilia, & pro-
Rom. 11. b fundum diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ eius, quod non ita videat Deus, vt videt homo. Homo tãtum præſentia reſpi-
3 Reg 16 b cit: Deus futura & æterna cognoſcit. Et quo modo ſi ægrot' & æſtuans febribus aquã frigidã poſtulet, & dicat ad medicũ: Vim patior, crucior, vror, exanimor, vſquequo medice clamabo & non exaudies? Et reſpondeat ei ſapientiſſimus & clementiſſimus medicus: Scio quo tẽpore debeam dare quod poſtulas, non miſereor modo: qa miſericordia iſta crudelitas eſt, & voluntas tua cõtra te petit. Ita & dominus noſter ſciẽs clementiæ ſuæ pondera atque menſuras, interdũ non exaudit clamantem, vt eum probet, & magis prouocat ad rogandum & quaſi igne excoctum, iuſtio-
1. Cor. 4. Pſal 33 a rem & puriorem faciat. Quod intelligens Apoſtolus ſecundũ
Matt. 10. c id quod miſericordiam eſt cõſequutus à domino, ait: *Non deficimus in tribulationibus*, & benedicit Deum omni tempore, & ſcit, quia qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit. Et gloriatur in labore & dolore. Et cum Hieremia dicit: *Tribulationem & miſeriam inuocabo.*
B Vt quo modo alius inuocat Deum erui à miſeria mundi, ſic ſanctus vir & bellator inuictus ad exercendum ſe & probandum, tribulationem & miſeriam venire deſideret.

a ¶ *Et factum eſt iudicium & cõtra, &c.*] Adhuc propheta vel populus loquitur ad dominũ, quod non veritate aduerſus ſe, ſed potentia iudicatum ſit, & nihil ex lege & iuſtitia ſuſtinuerit. Vnde & ipſum iudicium non habuerit finem ſuum. Finis autem iudicij eſt iudicare iuſtè. Et hoc quare loqui audeat, in conſequentibus monſtrat, dicens. Quia impius Nabuchodonoſor præualuit aduerſus iuſtum Iudam: & hanc eſſe cauſam, quod dixerit iudicium non perueniſſe ad finem, quia iniquum ſit & per-
4 Reg 23 f uerſum: vt Ioſias rex iuſtus à rege Ægyptio trucidetur: vt
Dan 3 c Daniel, Ananias, Miſael, & Azarias ſeruiant, & imperet Ba-
Ibid. 5. a bylonius imperator: Et inter ſcorta & cõcubinas ſuas, Balthaſar potet in phialis Dei. Hæc ꝓpheta de ſuorũ temporum ſtatu (ſequimur enim quia ſemel voluiſti & hiſtoriæ vilitatem.) Cæterum iuxta Lxx. cõmunis ad Deum querela ſanctorum eſt, quare contra eos iniuſtum iudicium fiat, & innoxium in perſecutionibus ſanguinẽ fundant: at ſi quãdo ante tribunal ſteterint iudicum ſæculi itium, iudex acceptis muneribus, cõdemnet inſontem, & reũ liberet. Quod quidem non ſolũ de iudicibus ſæculi, ſed interdum de eccleſiarum quoq; principibus dici poteſt. quod ꝓpter munera lacerent legem, & non perducant vſq; ad finem iudicium, & impius præualeat aduerſus iuſtũ, & magis in iudicio peccatum diuitis quã pauperis veritas defendatur. Vnde querimonia eſt, iudicium exire peruerſum: ſed non de-
Gen. 4. a bemus ſuper hac rerum inæqualitate turbari, videntes & in
Geneſ. 28. principio mundi ab impio Cain interfectum Abel iuſtum,
Exod 1. & poſtea exultãte Iacob regnare in domo patris Eſau, & Æ-
Matt. 27. gypti luto & latere affligunt filios Iſrael. Et dominus cõtra quem nunc querela dirigitur, crucifigitur à Iudæis, & Barrabas latro eligitur. Dies me deficiet, ſi voluero enumerare C
quo modo in iſto ſæculo impiis præualentibus opprimantur iuſti.

HEB.

tem, & dolorem, videre prędam & iniuſtitiam contra me? a Et factum eſt iudiciũ & contradictio potẽtior: propter hoc lacerata eſt lex, & non peruenit vſque ad finem iudicium: quia impius præualet aduerſus iuſtũ, propterea egreditur iudiciũ peruerſum. b Aſpicite in gẽtibus, & videte, & admiramini, & obſtupeſcite: quia opus factum eſt in diebus veſtris, quod nemo credet cum narrabitur. c Quia ecce ego ſuſcitabo Chaldęos, gentem amarã & velocẽ, ambulantem ſuper latitudinẽ terræ, vt poſſideat tabernacula non ſua. Horribilis & terribilis eſt: & ſemetipſa iudiciũ, & onus eius egredietur. Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis veſpertinis, & diffundentur equites eius: equites namq; eius de longe venient,

SEPT.

bis? Quare mihi oſtendiſti labores & dolores, videre miſeriam & impietatem? Contra me factum eſt iudicium, & iudex accipit: propterea lacerata eſt lex, & non peruenit ad finem iudicium: quia impius præualet aduerſum iuſtum, propterea egreditur iudicium peruerſum. Videte contemptores & reſpicite, & admiramini mirabilia & diſperdimini: quia opus ego operor in diebus veſtris, quod non credatis ſi quis narrauerit. Quia ecce ego ſuſcitabo Chaldæos, gentem amaram & velocem, quæ ambulat ſuper latitudinem terræ, vt poſſideat tabernacula non ſua. Terribilis & illuſtris eſt: ex ſemetipſa iudiciũ eius erit, & aſſumptio eius ex ſe egredietur. Et exilient ſuper pardos equi eius, & velociores erũt lupis Arabiæ, & equitabunt equites eius, &

b ¶ *Aſpicite in gentibus, &c.* Symmachus pro eo quod diximus: quia opus factũ eſt in diebus veſtris, interpretatus eſt: quia opus fiet in diebus veſtris: cætera ſimiliter. Rurſum in principio capituli, vbi in Hebraico ſcriptum eſt a ראו בגוים, & nos tranſtulimus: *aſpicite in gentibus*, & Lxx. poſuerunt *videte contemptores*: excepto Aquila & Symacho & Theodotione, qui cum noſtra interpretatione concordant: in alia quadam editione ἀνώνυμα reperi, *videbitis calumniatores*, & in alia ſimiliter abſque auctoris titulo, *videbitis declinantes*. Igitur ad ſuperiores querelas cauſantis prophetæ & dicentis: *Vſquequo domine clamabo, & nõ exaudies*, & reliqua vſq; ad finẽ huius exordij: vox dñi reſpondẽtis inducitur: vt hanc iniquitatem, quam in ſolo Iſrael fieri putat, cernat in gentibus. Et quod Chaldæis non vt propheta arbitrabatur, Iudas tantum & Hieruſalem traditi ſint, ſed omnes per circuitum nationes, & tantum eum eſſe valiturum ruiturumq; poſtea, vt ſi quis prædixerit quod futurum eſt, pro rei magnitudine videatur incredulum. Sed & D
hoc quod Lxx. & cæteri interpretes ediderunt: *Videte contemptores*, ſiue *videbitis calumniatores*, & declinantes, cum ſenſu huius loci congruit, & ex ipſo ſermone arguuntur audaciæ, & contemptus in dominum: ex quorum perſona propheta clamauerat, quare auſi ſint Dei contemnere maieſtatem, & temerare loqui, & quantum in ſe eſt, Dei prouidentiam calumniari, & declinare à domino
a reou baggoim.
coarguentes eum iniquitatis. Videbitis ergo contẽptores, & tunc admirabimini, & omnem veſtram querelam ꝓ nihilo computabitis, cum perſpexeritis me facere in diebus veſtris, ne fortè dicatis, quid ad nos pertinet de futuro? Opus quoddam grande erit, & veſtram omnem opprimet cauſationem: vt ſi quis nunc futurum eſſe prędixerit, fidem non facile accommodetis. Quod autem hoc opus ſit, in conſequentibus demonſtratur.

c ¶ *Quia ecce ego, &c.*] Quod vobis dixeram: *Aſpicite in gentibus, & videte, & admiramini & obſtupeſcite: quia op' fiet in diebus veſtris, quod nemo credet cum narrabitur*: hoc eſt, quod ſequens ſermo deſcribit: *Ecce ego ſuſcitabo Nabuchodonoſor*, & Chaldæos gentem pugnaciſſimam & velocem: cuius roboris & ad bellandum audaciæ, omnes pene Græci qui barbaras hiſtorias conſcripſerunt, teſtes ſunt. Hæc non eſt contenta finibus ſuis, ſed huc illucque diſcurrens ſuper terræ latitudinẽ peruagatur. Et hoc eſt opus eius, non vt terrã vomere exerceat, ſed vt rapto viuat & gladio, & poſſideat vrbes non ſuas: antequam manum inferat, antequam prorumpat ad bellum, terrorem portat in vultu. Quod autem ait: *Ex ſemetipſa iudicium, & onus eius egredietur*: pro quo interpretatus eſt Symmachus: *ipſa ſibi iudicabit, & decreto ſuo egredietur*: vel ita intelligendum eſt, de ſua gente conſtituet principes, & poteſtas eius & gladius aliarum gentium ſatellites non habebit: vel certè quo modo fecit, fiet ei, & ſic vaſtabitur, vt ipſa vaſtauit. Equi quoque & equites qui de longe venient, tam pernices ad perſequendum, & cuncta populanda

E populanda erunt, vt pardos ſuperēt & lupos veſpertinos. Si
quidem lupi ſæuiores eſſe dicuntur nocte vicina, & tota die
fame ad rabiem concitati. Volabunt ergo equites nō ad pu-
gnandū, quia nullus reſiſtet, ſed ad diſcurrendum vt aquila,
(cui in volatilibus omnia ſubiacent) feſtinans ad deuoran-
dum. Et quo modo ad flatum
venti vrentis vrentia cuncta
areſcunt, ita ad aſpectum eo-
rum omnia vaſtabuntur, tan-
tuſq; erit numerus captiuorū
& prædæ, vt per ὑπερβολὴν etiam
arenæ poſſit æquari. Ipſe quo-
que, id eſt, Nabuchodonoſor
in vniuerſo orbe regnabit, &
ante currum ſuum, triumphās
de regibus, eos habebit irriſui,
& inter delicias computabit:
tantæq; potentiæ & ſuperbiæ
erit, vt naturam ſuperare con-
tendat, & vrbes munitiſſimas
robore ſui exercitus capere.
Veniet enim Tyrum, & iacto
in mari aggere, peninſulam fa-
ciet de inſula, & introitum in-
ter fluctus maris in vrbem ter-
ra præbebit. Quam ob cauſam
& ſuper omnem munitionem ridebit, & comportabit ag-
Ezech. 29. Sec. 70. gerem, & capiet eam, id eſt, munitionem, ſiue Tyrum: quod
quidem in Ezechiele perſpicuè demonſtratur, vbi dicitur:
Nabuchodonoſor rex Babylonis ſubiugauit exercitum ſuum opere
magno aduerſum Tyrum. Omne caput caluum, & omnis humerus
depilatus, & merces non data eſt ei, & exercitui eius contra Tyrum,
& operis quo ſeruiuit aduerſum eam. Cum autem comporta-
Dan. 3. Ibid. 4 c. uerit aggerem, & nihil viribus eius obuium fuerit, tunc
mutabitur ſpiritus eius in ſuperbiam, & Deum eſſe ſe cre-
dens, imaginem auream ſtatuet in Babylone, quam vni-
F uerſas gentes adorare compellet. Quod cum fecerit, tranſi-
bit in beſtiæ figuram, & poſtea corruet. Pro quo Aquila &
Symmachus tranſtulerunt, καὶ πλημμελήσει, id eſt, & delin-
quet: hanc habente ſcriptura ſancta conſuetudinem, vt
a aſcem. [illegible], id eſt, delinquet, ſonat pro eo quod eſt definet eſſe
quod fuerat. Tale quid & nos habemus in linguæ noſtræ
idiomate, dicentes: vapulauit exercitus, pro eo quod eſt, in-
terfectus & cæſus eſt, & peccauit vinea & ager, pro eo quod
eſt, vindemia & fruges non habuere prouentum. Quod au-
tem in fine capituli dicitur: Hæc eſt fortitudo eius Dei ſui,
ὑπερβατῶς eſt legendum, vt ſit ſenſus: Hæc fortitudo eius,
quam dedit ei Bel Deus ſuus, ad cuius cultum omnes natio-
nes etiam per ſcripturam & comminationem mortis ſæuiſ-
ſimo imperio compellebat. Hæc iuxta Hebraicum: nunc
veniamus ad LXX. vt præpoſitis ſingulis ſententiis, interpre-
tationem allegoricam coaptemus.

Heb.

veniēt, volabūt quaſi aquila feſtinās ad cōmedendum. Omnes ad prædam venient, facies eorum ventus vrens, & congregabit quaſi arenam captiuitatem. Et ipſe de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt: ipſe ſuper omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerē, & capiet eam. Tunc mutabitur ſpiritus,

Sept.

& impetu venient de longinquo, & volabunt quaſi aquila prompta ad comedendum. Conſummatio in impios veniet reſiſtentes faciebus eorum ex aduerſo, & congregabit quaſi arenam captiuitatem. Et ipſe in regibus delectabitur, & tyranni ludibria eius, & ipſe in omnem munitionem illudet, & mittet aggerem, & obtinebit eam. Tunc

¶ *Ecce ego ſuſcitabo Chaldæos gentem amaram, & velocem, quæ*
ambulat ſuper latitudinem terræ, vt poſſideat tabernacula non
כשדים *ſua.* Comminatur Deus aduerſum contemptores & calū-
niantes prouidentiam ſuam, ſuſcitaturum ſe Chaldæos,
qui interpretantur quaſi dæmonia: vel angelos peſſimos ſi-
gnificans, qui miniſtrant furori eius & iræ, & tribulationi
quam infert in peccatores: vel animas hominum peſſimo-
rum, per quas mœrentes cruciat. Hi autem Chaldæi, gens
amara eſt & velox, non parcens, & cito explens quod ſibi
Matt 7. b Luc. 16. fuerit imperatum. *Et ambulat ſuper latitudinem terræ. Lata e-*
nim & ſpacioſa via eſt quæ ducit ad mortem: per quam ambula-
Amos 7. b bat & ille diues in euangelio, qui fulgebat in purpura, & illa
de quibus dicitur: *Qui dormiunt ſuper lectos eburneos, & deliciis*
affluunt in ſtratis ſuis. Qui comedunt vitulos de armentis la-
ctentes, & bibunt defæcatum vinum, & primis vnguntur
vnguentis: qui quia in lata ambulant via, latitudo terræ ap-
Matt 7. b 2 Cor. 6. a & 12. e pellatur, quæ Chaldæorum veſtigiis premitur: Noluerunt
enim ambulare per arctam & anguſtam viam, quæ ducit ad
vitam, & per quam ambulabat Paulus glorians in tribula-
tione & anguſtia. Ambulant autem Chaldæi ſuper latitu-
dinem terræ, vt poſſideant tabernacula non ſua. Omnis e-
nim rationabilis anima licet per vitium & culpam ſuā ho-
ſpitium facta ſit Chaldæorum, tamen per naturam taber-
naculū Dei eſt. Et quāquam in euangelio peſſimus dæmon G
loquatur: *Vadam in domum meam vnde exiui*: non eſt ei cre- Matt. 12. d
dendum: ſiquidem nulla rationabilis creatura ad hoc facta
eſt, vt habitaculum dæmonis ſit. Sequitur: Terribilis & illu-
ſtris eſt, ex ipſo iudicium eius erit, & aſſumptio eius ab eo e-
gredietur. Terribilis eſt Chal-
dæus propter multa variaque
ſupplicia quæ infert in cōtem-
ptores. Illuſtris, quia aſſumit ſi-
bi diuinitatis gloriam. Et per
oracula ſua & falſa reſponſa, &
curationes morborū quos ipſe
immiſerat, apud imperitos & in
contemptores Dei videtur il-
luſtris. Erit enim contempto-
ris iudicium atque ſupplicium
ex eo, hoc eſt, ex ſemetipſo, ſi-
ue ex Chaldæo. Ipſi enim ſe-
cundum Apoſtolum tradetur 1. Tim 1. d
ad pœnam, vt diſcat, non blaſ-
phemare, à quo qui egerit pœ-
nitentiam, & ad Deum con-
uerſus fuerit, egredietur: cum
prius manibus illius teneretur,
& eſſet Chaldæi aſſumptio. Si
quando viderimus multo ali-
quem tempore ſeruiſſe diabolo, & poſtea ad Deū eſſe con-
uerſum, dicamus de eo: Et aſſumptio eius egreſſa eſt ab eo.
Quicūque enim egerint pœnitentiam, & dereliquerint dæ-
mones, quibus quaſi equi prius ad ſedendum terga præbe-
bant, & velocitate pardorum & luporum veſperæ equites
ſuos abiecerint & eliſerint, & vacuo leuique dorſo ad eum
portandum venerint, qui ſuper pullum aſinæ manſuetus &
pauper aſcendit: Hi quaſi de longe properantes, & nō con-
tenti curſu & impetu, aſſument volatum, & venient quaſi a-
quila: vt ſermonis Dei veſcantur carnibus, & fam[illegible]nti
temporis ſaturent. In eo .n. quod dicitur: καὶ ἐξιππ[illegible] οἱ
ἱππεῖς αὐτοῦ, noſq; tranſtulimus: *Et equitabuntur equites eius*:
iuxta ſenſum, quem ſupra poſuimus, interpretatus eſt Sym-
machus: *effundentur equites eius*, id eſt, corruent, & allidentur H
in terram. Lupi autem Arabiæ, id eſt veſperæ & occidentis
hi rectè vocantur, quibus conuerſatio peſſima occubuit, &
ante in caligine conſtituti, toto gradu veſperā derelinquūt:
quam cum reliquerint & volauerint prompti, vt comedant
carnes verbi Dei, tunc conſummatio veniet in impios, id
eſt, in Chaldæos, qui reſiſtebant vultibus pœnitentium, ne
reuerterentur ad dominum ſuum. Quamobrē conſumma-
tio in impios veniet, reſiſtens vultibus eorum ex aduerſo.
Cum autem illi fuerint conſummati, & de manibus eorum
erepta captiuitas, tunc ſermo diuinus congregabit quaſi a-
renam Chaldaicæ captiuitatis, & delectabitur in regibus,
& tyranni ludicra eius erunt: videns potentiſſimum quon-
dam diabolum, & regna eius (quæ Saluatori quoque oſten-
dens ait: *Hæc omnia dabo tibi, ſi procidens adoraueris me*,) eius Matt 4. a
aduentu eſſe deſtructa: Delitiæ prudentiæ ſunt, & voluptas
ſapientiæ cum ſtultitia deſtruitur, & tyrannorum quōdam
potentia ſuperata atq; deiecta, vertitur in deriſum. Neque
enim ſolus draco formatus eſt, vt luſui haberetur à domino: Pſal 103 d
qui eſt principium plaſmationis eius, factus eſt angelis lu- Iob 40 c.
dicrum. Neque illum ſolum dabit Deus, quaſi paſſerem Sec. 70.
paruulum: ſed ſi quis etiam alius crudelis, & mentis tyran-
nicæ fuerit, tradetur ſermoni Dei in deriſum. Et ipſe ait, in
omnem munitionem illudet. Quæ autem eſt alia muni-
tio, niſi illa de qua loquitur Apoſtolus: *Arma enim militiæ*
noſtræ non carnalia ſunt, ſed potentia Deo ad deſtructionem muni- 2. Cor 10 a
tionum, cogitationes deſtruentia, omnem altitudinem eleuantem
ſe aduerſus ſcientiam Dei. Si quæ igitur fuerint vel in ſermoni-
bus, qui promittunt in altitudinem & magnitudinē ſe ha-
bere conſcientiam veritatis, monitiones, vel in omni gloria,
atque diuitiis & fortitudine, quæ laudatur in ſæculo: om-
nia deſtruentur, & ſermo Dei vniuerſæ munitioni illudet.
Et mittet aggerem, & obtinebit eam per aggerem, & ter-
rena quæ profert, arguens eam fragilitatis in his quibus ſi-
bi videbatur prius aliquid habere fortitudinis. Cum au-
tem hoc fuerit expletum, tunc ſpiritus conuertetur, & ne-
quaquam

A quaquā puniet vt ante punierat: ſed pertrāſiens peccatores rogabit ꝓ eis, & reconciliabit eos priſtino domino, in quibus omnibus oſtenditur fortitudo, qui tanta perfecerit Dei noſtri. Cernitis quā confragoſa loca ſint, & aduerſa hiſtoriæ veritati. Et quo modo ea quæ ſecundū literam ſuper Chaldæis interpretati ſumus, nunc iuxta tropologiam videantur ſonare clementiam, & libertatem eorum qui de Chaldæorū manibus euaſerint. Hiſtoria ſtricta eſt, & euagandi non habet facultatem. Tropologia libera & his tantum legibus circunſcripta, vt pietatem ſequatur intelligentiæ, ſermoniſque contextum: nec in rebus multum inter ſe contrariis violenta ſit copulandis.

a ¶ *Nonne tu à principio domine Deus meus, ſancte meus, & non moriamur: Domine in iudicium poſuiſti eum, & plaſmauit me vt arguam in diſciplina eius.*] Symmachus manifeſtius: Nonne tu à principio Domine Deus meus, ſancte meus, vt non moreremur: Domine ad iudicandum poſuiſti eum: fortem ad corripiendum conſtituiſti illum.

HEB.

ritus, & pertranſibit & corruit: hæc eſt fortitudo eius Dei ſui. b Nūquid nō tu à principio domine Deus meus, ſancte meus, & non moriemur? domine in iudicium poſuiſti eū & fortem vt corriperes fundaſti eū. c Mūdi ſunt oculi tui, ne videas malum, & reſpicere ad iniquitatē nō poteris. Quare nō reſpicis ſuper iniqua agētes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe? Et facies homines quaſi piſces maris, & quaſi reptile non habens prin-

b ¶ *Numquid non tu à principio, &c.*] Ad prophetæ querimoniam dicentis: *Vſquequo domine clamabo, & non exaudies,* reſponderat Deus, dicēs: *Aſpicite in gentibus & videte* Et poſt præfationem intulerat: *Ecce ego ſuſcitabo Chaldæos gentē amaram & velocem* Omniq; deſcriptione [illegible] eta, vel de Nabuchodonoſor, vel de diabolo in fine memorat: Tunc mutabitur ſpiritus, & pertranſibit & corruet, hæc eſt fortitudo eius Dei ſui. Quod propheta audiens & intelligens: idcirco Nabuchodonoſor contra Iudam, ſiue diabolum contra credentes accipere poteſtatem, vt corripiat eos, & poſt correptionem ipſe quoq; puniatur in fine, reſpondit domino: Ergo ne tu es domine Deus meꝰ, ſancte meus: Hæc autem loquitur blandientis & pœnitentis affectu: qui à principio nos creaſti, cuius miſericordia hucuſque ſubſiſtimus. Non enim ſciebam tantum poſſe aduerſarios noſtros, nec noueram Nabuchodonoſor, vel diabolum mundi huius, & cunctarum accepiſſe gentiū poteſtatem. Quantum igitur ad vires eius nullus noſtrum ei poteſt reſiſtere. Quantum autem ad miſericordiam tuam tuū eſt omne ꝙ viuimus, quod non ab eo interfecti ſumus, & ad mortis opera perducti. Tu enim domine ad iudicandum poſuiſti eum, vt ipſe ſit inimicus & vltor, & vt per illū corripias quicumque peccauerit tibi. Sed quia ſemel Chaldæos ſuper dæmonibus interpretati ſumus, & Nabuchodonoſor ſuper rege eorū diabolo: debemus deſcriptionem diaboli, & potentiā eius breuiter perſtringere, vt iuſtè propheta dicat: Domine in iudicium poſuiſti eum, & fortem vt corriperes fundaſti eum. Suſcitatur aduerſum incredulos & cōtemptores natio dæmonum, amara ad puniendum, & vbiq; præſens. Ambulat quoq; vbicumq; terrarum eſt latitudo, vt poſſideat homines in quibus Chriſtus habitare debuerat. Horribilis atq; terribilis eſt, & difficile ab aliquo ſuperari poteſt, nec ante frangitur, niſi cū magnitudine peccatorū, & iniquitatis ſuæ pondere prægrauata ad conſūmationem venerit. Equi eius & equites in ſimilitudinem pardorum & luporum ſemper ſanguinem ſitient, & deſiderabunt ꝓdas: ſimulabunt abſentiam, & dum non ſperantur, cito de longe venient. Volabunt quaſi aquila, quæ exaltans volatū, ponere vult inter ſidera cæli nidum ſuum, & ſemper

Eze 26.c festinat ad prædam. Et in Ezechiele ſub figura Nabuchodonoſor & regis Ægypti ſuper diabolo deſcribitur. Nullus eſt dæmonum ꝗ parcat, omnes ad prædam feſtini venient: ante faciem eorū ventus vrens: quidquid aſpexerint, quidquid vultui eorū obuium fuerit, vrere deſiderabunt & perdere. Rex autē potentiſſimus erit in medio captiuorum, & corū numerum quaſi arenā maris à ſatellitibus ſuis hinc inde ſuſcipiet, & ipſe de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt. Multos enim ſanctos ſua ſupplātatione decipiet, & eos qui ſibi videbantur potentiſſimi, & tyrannidē exercere cōtra dæmones, & eiicere illos de corporibus obſeſſis, ſubiiciet ſeruituti ſuæ, & tributi deputabit. Ipſe verò fortiſſimus coacta manu, & perditorum exercitu congregato, de omni munitione ridebit, & quidquid forte fuerit, nitetur euertere. Comportabit. n. aggerem, id eſt, circundabit opera terrena, & cum terra fuerit aggeſta, facile omnem capiet munitionem. Poſt tantam autem victoriam mutabitur ſpiritus eius, & pertrāſibit os eius vſque ad cœlum, & Deum ſe faciens, blaſphemare incipiet creatorē ſuum. Quod cum fecerit, corruet, & ruina eius oſtendet quā fortis diuinitas illius fuerit, & idolorum ſimulatio: ſub quorum imaginibus ſuo cultui homines ſubiugabat. Audiens igitur hæc propheta, quod tantus taliſque ſit rex mundi huius, vt cōgreget captiuitatem quaſi arenam maris, & triumphet de regibus, & tyranni ridiculi eius C

SEPT.

Tunc mutabit ſpiritum & pertranſiet, & propitiabitur: hæc eſt fortitudo Dei mei. a *Nonne tu à principio domine Deus meus, ſancte meus, & non moriamur? domine in iudicium poſuiſti eum, & plaſmauit me vt arguam in diſciplina eius. Mundus oculos, ne videat mala, & aſpicere ſuper dolorem non poteris. Quare non aſpicis ſuper contemptores, taceبis cum deuorauerit impius iuſtiorem ſe? Et facies homines quaſi piſces maris, &*

ſint, & de omni munitione rideat, & comportet primum aggerem, & poſtea capiat eam, & tantæ ſuperbiæ ſit, vt contra creatorē ſuum audeat reſiſtere & ſe facere quaſi Deum: Qui prius audacter loquebatur ad dominum, & ſe vel ſuū populum, ſiue eos, ex quorum perſona quærebatur iuſtos eſſe memorarat: nunc in blandimentorum verba prorumpit & ait: Ergo ne tu à principio es domine Deus meus, ſancte meus? quodque non morimur, nec capimur à tanto hoſte, tuæ clementiæ eſt. Tu enim Domine conſtituiſti eum quaſi carnificem, & fortem feciſti eum: ita vt aut nullus aut rarus eius poſſit reſiſtere fortitudini. Porrò ſecundū LXX. hoc quod in fine dicitur: *Et plaſmauit me, vt arguerem in diſciplina eius:* ad perſonam prophetæ referri poteſt: vt ſit ſenſus: Ego autem propterea inſpiratus ſum in prophetā, vt arguam delinquentes, & doceam domini diſciplinam. D Quidam de domino diſputant, qui à patre idcirco plaſmatus ſit, & corpus aſſumpſerit, vt doctrina Dei patris homines erudiat. Sed hoc quam diſcordet à cōtextu ſuperiorum, & totius loci continentia, non tam mei erit iudicij quam lectoris.

c ¶ *Mundi ſunt oculi tui, &c.*] Tale quid & Hieremias ad Hier. 12.a

Deum loquitur: *Iuſtus es domine, confiteor, veruntamen iudicia loquar ad te. Quid eſt quod via impiorum proſperatur: abundauerunt omnes qui præuaricantur & delinquunt. Plantaſti eos & radicati ſunt: genuerunt filios & fecerunt fructum: prope es tu ori eorum & longe à renibus eorum.* Ergo & Habacuc in eadem ſententia: Mundi ſunt, inquit, domine oculi tui, & ſcio quoniam malum iniuſtumque non libenter aſpicias, nec poteſt quiſquam de tua dubitare iuſtitia. Veruntamen cur pateris Babylonios tanta crudelitate iactari, & ab impio Nabuchodonoſor iuſtum opprimi Iſrael? non quod perfectus ſit qui opprimitur, ſed quod opprimente ſe iuſtior ſit. Et quo modo piſces, qui non habent principem, & irrationabilia iumenta, & multitudo reptilium abſque prouidentia ſubiacet fortiori, & quicunque plus valuerit viribus, dominatur in alterum: ſic inter homines animal rationale, & ad ſimilitudinem tuam conditum, non valebit ratio, non merita, ſed vires corporis, & irrationabilis fortitudo? Si autem voluerimus generaliter intelligere ſuper prouidentia, quærente propheta: Cur diabolus tantum valet in ſæculo, & dominante Deo alter exercet tyrannidem: Iſtiuſmodi ſenſus erit, & cum ſuperioribus hæc expoſitio iūgetur: Noui domine Deus meus, ſancte meus: quia te prouidente & defendente non morimur, & ſcio quia propterea poſuiſti aduerſa-

H e b.

principem? a totum in hamo ſubleuauit, traxit illud in ſagena ſua, & congregauit in rete ſuum. Super hoc lætabitur & exultabit, propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo: quia in ipſis incraſſata eſt pars eius, & cibus eius electus, propter hoc ergo expandit ſagenam ſuam, & ſemper interficere gentes non ceſſat.

S e p t.

& quaſi reptilia non habentia ducem. Conſummationem in hamo ſubleuauit, & attraxit eum in reti ſuo, & congregauit eum in ſagenis ſuis. Propter hoc lætabitur & gaudebit: propterea immolauit ſagenæ ſuæ, & incendet reti ſuo, quia in ipſis incraſſauit partem ſuã, & eſcæ eius electæ: propterea expandit rete ſuum, & ſemper interficere gentes non ceſſat.

C a p. II.

H e b.

SVper cuſtodiam meam ſtabo, & figam gradum ſuper munitionem, & contemplabor vt videam quid dicatur mihi, & quid

C a p. II.

S e p t.

SVPER cuſtodiam meam ſtabo, & aſcendam ſuper petram, & contemplabor vt videam quid loquatur in me, & quid reſpon-

E uerſarium, vt ipſo quaſi carnifice corriperes, & non occideres peccatores. Noui quia nihil tibi placeat iniuſtũ, & oculi tui ab omni iniquitate ſint puri: nec videre poſſis dolores eorum, qui iniuſtitiæ ſunt ſubiecti. Verũtamen cauſam inuenire non poſſum, Geneſ. 4. b Ioan. 2. a cur Abel iuſtum Cain occidat iniuſtus, & taceas? Cur ſæuiente ceto & omnia deuorãte, non ſolũ minores piſciculi, Pſal. 141. a ſed ipſe quoq; tuus deuoretur Ionas? Quare impius vincit, & iuſtus vincitur? Nec hoc dico quòd nouerim quemquam iuſtificari in conſpectu tuo, & abſq; peccato eſſe, & humanæ fragilitatis ignarus ſim. Sed quo modo Sodoma & Gomorra comparatione Hieruſalẽ iuſtæ ſunt, Hier. 3. c Luc. 18 b & publicanus in euangelio phariſæi collatione fit iuſtior: ita & iſte qui opprimitur à diabolo, peccator quidẽ eſt, ſed opprimẽte ſe iuſtior eſt. Quare igitur non eſt menſura, nec pondus: vt ſi ſemel iuſtus opprimitur & ſubiicitur, non impio, ſed iuſtiori ſe ſubiiciatur? Dicam quicquã ſine te fieri, & te nolente tantũ poſſe impium? hoc ſentire blaſphemium eſt. Cum itaq; tu ſis vniuerſitatis rector & dominus, tu neceſſe eſt facias quòd ſine te fieri non poteſt. Et hæc dicit, non quod ipſe propheta ſic ſentiat, vt ſupra teſtatus ſũ, ſed quod impatientiam huma- F nam in ſua perſona exprimat: ſicut frequenter videmus A- Roman 7 d poſtolum varias hominum in ſe recipere ſententias & nũc dicere: *Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem* Philip 3 c *legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ eſt in membris meis.* 1 Cor. 13 c Et quaſi incipiens ſit: *Fratres ego nõ arbitror me comprehendiſſe:* Phil. 3. c & *ex parte cognoſcimus, & ex parte prophetamus.* Ac rurſus quaſi perfectus ſit: *Quodque ergo perfecti, hoc ſapiamus:* 1. Cor. 4 a cum vtiq; non ſit vnius atq; eiuſdem, dicere ſe ex parte cognoſcere, & eſſe perfectum: An ne forſitan putes non apoſtolicæ conſuetudinis, ſed noſtræ hoc eſſe argumẽtum, ipſe loquitur ad Corinthios: *Hæc autem fratres transfiguraui in* Matt. 18. b *me, & Apollo propter vos, vt in nobis diſcatis.* Pſalm 33 b Alioquin quo modo poteſt ſic habere Deus homines quaſi piſces maris, & veluti reptilia quæ non habent principem, cum angeli ſingulorum quotidie videant faciem patris qui in cælis eſt, & circundet *Angelus Domini in circuitu timẽtium eum, & eripiat eos.* Sicut igitur in hominibus etiam per ſingulos Dei currit prouidentia, ſic in cæteris animalibus generalem quidem diſpoſitionem & ordinem, curſumque rerum intelligere poſſumus. Verbi gratia: quo modo naſcatur piſcium multitudo, & viuat in aquis: quo modo reptilia & quadrupedia oriantur in terra, & quibus alantur cibis. Cæterum abſurdum eſt ad hoc Dei deducere maieſtatem, vt ſciat per momenta ſingula quot naſcantur culices, quotve moriantur: quæ cimicum & pulicum, & muſcarum ſit in terra multitudo: quanti piſces in aqua natent, & qui de minoribus maiorum prædæ cedere debeant. Non ſimus tam fatui adulatores Dei, vt dum potentiam eius etiam ad ima detrahimus, in noſipſos iniurioſi ſimus: eandem rationabilium quam irrationabilium prouidentiam eſſe dicẽtes: ex quo liber ille apocryphus ſtultitiæ condemnandus eſt in quo ſcriptum eſt, quendam angelum nomine Tyri præeſſe reptilibus: & in hanc ſimilitudinem piſcibus quoque & arboribus & beſtiis vniuerſis proprios in cuſtodiam angelos aſſignatos.

a ¶ *Totum in hamo, & c.*] Quia ſupra piſces nominauerat, dicens: Et facies homines quaſi piſces maris, & quaſi reptile: quod ſignificantius dicitur in Hebræo e רמש, id eſt, ἑρπετὸν, e remes. omne videlicet quòd moueri poteſt: idcirco μεταφορὰν piſcium ſeruat in cæteris, vt quo modo piſcator mittit hamũ, & rete & ſagenam, vt quod hamus non potuit, rete comprehẽdat: quòd euaſerit rete, ſagenis latioribus circundetur. Ita & rex Babylonius cuncta vaſtauerit, & vniuerſum hominum genus ſuam prædã fecerit. G Porrò quod ait: *Lætabitur atq; gaudebit, & immolabit ſagenæ ſuæ,* & ſacrificabit reti ſuo: Idolum ſignificat quod fecit in campo Dura, Dan. 3 a & ſimulachrum Belis: cui quaſi grandi ſagenæ immolauit pinguiſſimas victimas, totas quas vicerat nationes ad cultum eius cogens. Ipſis quippe, hoc eſt, in idolis ſuis incraſſatum eſſe ſe credens, & ſuam partem, id eſt omnes ſe habere diuitias quaſi grandes piſces etiã principes quoque atque reges ſuo ſubiugauit imperio: quas eſcas electas vocat. Et quia ſemel piſcatione opulentiſſima ſaturatus eſt, & ſagenam ſuam, id eſt ſuum repleuit exercitum: propterea gentes interficere, id eſt ſemper pugnare, & iugulare nõ ceſſat. Porrò ſecundum LXX. impius diabolus (qui opprimit iuſtum, & habet homines quaſi piſces maris: & vaſtat cuncta quaſi reptilia non habentia ducem) miſit hamum ſuum contrarium ei hamo, à quo per apoſtolum Petrum primus captus eſt piſcis, Matt. 17. b in cuius ore inuentus eſt ſtater. Et adhæſit hamo eius Adam, & attraxit eum foras de paradiſo rete ſuo, & cooperuit illũ ſagenis ſuis, variis & multiplicibus dolis atq; fallaciis. Idcirco lætabitur, & decipulas ſuas plus arbitrabitur eſſe quam præceptum domini. H Et immolabit non hamo (qui peruerſus ſermo intelligitur, & adhuc in principio cõſtitutus) ſed reti ſuo, quia pinguiſſimas in ipſo hoſtias comprehendit. *Et per vnum hominem peccatores conſtituti ſunt plurimi,* & in Adam mortui ſumus, & vniuerſi deinceps ſancti cũ illo pariter de paradiſo electi. Vnde & cibi eius electi ſunt: Rom. 5. d 1. Cor. 15. c vt ſecundum Pſalmiſtam, quærat à Deo eſcam ſibi, prophetas ſubuertere volens & apoſtolos. Et quia primum decepit hominem, quotidie vniuerſum humanũ genus interficere non ceſſat. Pſalm. 103. e Poteſt autem & de hæreticorum accipi peruerſa multipliciq; doctrina: quod ipſi hamo ſuo & rete ſuo, & ſagenis ſuis plurimos piſces capiant, & multa reptilia comprehendant: & idcirco lætentur, & ſermonem ſuum, quo decipere & perſuadere potuerunt, quaſi Deum adorent, & illum colant, illum expoliant, ipſi omni arte deſeruiant, per quam ſciãt à ſe tantas victimas interfectas, & tantos potentium atq; ſanctorum eſſe deceptos: quos pinguem partem & electas eſcas ſcriptura nunc nominat. Propterea in ſimilitudinem beſtiarum, quæ guſtatum ſemel ſanguinem ſemper ſitiunt, expandunt rete ſuũ, & hoc omne eorum ſtudium eſt, vt non paucos, ſicut in principio, ſed plures interficiant. Non ambigit de interfectione multarum gentium, qui tantam hæreſeon & peruerſarum doctrinarum multitudinem diaboli viderit hamo, rete, ſagenisq; comprehenſam, & tamen capturæ eorum finis interitus eſt.

C a p. II.

SVper cuſtodiam meam ſtabo, & aſcendam ſuper petram, & cõtemplabor vt videam quid loquatur in me, & quid reſpondeam ad correptionem meam. Symmach. manifeſtius eſt proſequutus: *Quaſi cuſtos ſuper ſpeculam ſtabo, & ſtabo velut incluſus, & contemplabor vt videam quid dicatur mihi, & quid reſpondeam, & contradicam aduerſum arguentem me.*

c ¶ *Super cuſtodiam meam ſtabo, & figam gradum, & c.*] Pro munitione & petra, in cuius locũ Symmachus interpretatus eſt, conclusum: in Hebræo ponitur a מצור quòd Theodotio a meſor. gyrũ: Aquila & Quinta editio, circinum tranſtulerunt. Sup. 1. b Priorique cauſationi reſponderat dominus: *Aſpicite in gentibus & videte*

videte & admiramini & obſtupeſcite. Ad quam propheta quaſi
A ſuperioris dicti agens pœnitentiam, temperauerat quidem
quæſtionem, dicens: Domine Deus meus, ſancte meus, &
non moriemur. Sed nihilominus cum veneratione & laudibus Dei ipſum fuerit ſciſcitatus: *Mundi ſunt oculi tui, vt non videas malum, & reſpicere ad iniquitatem neſcis. Quare non reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe?* Et quæ eſſet iuſti deuoratio, exequutus in partibus eſt: vt fierent homines quaſi piſces maris, & quaſi reptilia. Et quod hamo & ſagena & rete ſuo omnes ad interitum traherentur, & nõ eſſet finis interfectionis eorum. Itaq; quia propheta eſt & propterea quærit, & dubitare ſe dicit: vt quod illi reſponderetur, reſpondeatur omnibus: Stabo, inquit, in ſpecula mea, id eſt, in prophetiæ meæ ſublimitate & videbo poſt captiuitatem populi, & euerſionem ciuitatis & tẽpli, & deinceps quid ſequatur. Vel certè ita: Cuſtodiã omni diligẽtia cor meũ, & ſtabo ſuper Chriſtũ petram. Et hoc gyro & circino quaſi muro ſepiar, ne ad me leo rugiens poſſit irrũpere, & videbo quid mihi poſt ſecundã quæſtionem reſpondeat Deus: & poſtquã mihi reſponderit, & me corripuerit male fuiſſe conqueſtum, quid ego quoq; ei debeam reſpondere. Eleganter autem & miro ſenſu humanam deſcribit impatientiam, quam in diſcrepationibus ſemper habere conſueuimus, vt antequam nobis ex aduerſo aliquis reſpondeat, & ſciamus in quo nos arguerit,
B ad reſpondendũ paremur. Ex quo oſtenditur reſponſionẽ non rationis eſſe, ſed contentionis. Si.n. eſſet ratio, reſpõſio debuerat expectari, & ſic videre vtrum reſpondere deberet, an conſentire rationabili reſponſioni. Sed & hoc notandũ, ea eo quod dixerat. Vt videam quid loquatur in me: prophetiã, viſionem & eloquium Dei non extrinſecus ad prophetas fieri, ſed intrinſecus & interiori homini reſpondere.
Zachar. 1. c Vnde & Zacharias: *Et angelus*, inquit, *qui loquebatur in me.* Et
Pſal. 84 b in pſalmis: *Audiam quid loquatur in me dominus.*

H E B.

quid reſpondeã ad arguentẽ me. a Et reſpõdit mihi dominus, & dixit: Scribe viſum, & explana eum ſuper tabulas, vt percurrat qui legerit eum. Qui adhuc viſ' procul, & apparebit in finẽ, & non mentietur: ſi moram fecerit, expecta illum: quia veniens veniet, & non tardabit. Ecce qui incredulus eſt, nõ erit

S E P T.

ſpondeam ad corruptionem meam. Et reſpondit ad me dominus, & dixit: Scribe viſionem & manifeſte in buxum, & perſequatur qui legit ea. Quia adhuc viſio in tempus, & orietur in finem, & non in vacuum. Si defecerit, ſuſtine eum: quia veniens veniet, & non tardabit: ſi retraxerit ſe, non placebit animæ meæ

a ¶ *Et reſpondit mihi dominus, & dixit, &c.*] Pro tabulis & bu-
b. Iuhoth. xo, quod Hebraicè dicit b לחת: Symmachus interpretatus eſt pagınas. Et vbi LXX poſuerunt, iuſtus autem ex fide mea viuet: omnes æqualiter tranſtulerunt: ex fide ſua viuet. Deniq; Symmachus ſignificantius interpretans ait: Iuſtus autem per fidem propriam ſuam viuet: quod Græce dicitur δίκαιος τῇ ἑαυτοῦ πίστει ζήσεται, c באמונתו quippe, quod interpreta-
c heemuna tho. tur in fide ſua: ſi d ו & non e י litteram haberet in fine, (vt
d. od LXX putauerunt,) & legeret me f באמונתי, rectè tranſtuliſ-
e vau. ſent in fide mea. Nunc autem ſimilitudo literæ ו & י, quæ men-
f beemunathi. ſura tantum inter ſe diſtãt, cauſa erroris fuit. Hoc quare dictum ſit, ſequẽs diſputatio comprehendit: iuxta repromiſ-
Eſaiæ 65. a ſionem quæ ad ſanctum virum in Eſaia fit, dicens: *Adhuc loquente te dicam, ecce adſum.* Nunc quoq; prophetæ reſpondit dominus, & præcepit vt ſcribat viſionem, & digerat eam ſuper tabulas, id eſt, manifeſtius ſcribat. Tabulas autem puto illas, de quibus & Apoſtolus loquitur ad Corinthios:
1 Corin 3. a *Epiſtola noſtra vos eſtis, ſcripta in cordibus noſtris: quæ cognoſcitur & legitur ab omnibus hominibus: manifeſtati quoniam eſtis epiſtola Chriſti, miniſtrata à nobis, & ſcripta non atramento, ſed ſpiritu Dei viuentis: non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis*
Prouerb 3 a *carnalibus.* Sed & Salomon tale quid ſignificat in Prouerbus, dicens: *Deſcribe eam ſuper latitudinem cordis tui.* Scribere autem iubetur planius, vt poſſit lector currere, & nullo impedimento velocitas eius, & legẽdi cupido tentatur. Et hoc præcipit: quia adhuc viſio procul eſt, & in tempore conſtituto. Et cum finis rerum aduenerit, tunc etiam ille veniet, & probabitur prophetia vera opere completa. Quod ſi forte pro cupiditate tua, ô lector, & videndæ viſionis ardore, paululum tibi viſum fuerit moram facere quod promiſſum eſt: noli deſperare venturum, ſed expecta patienter, me enim habes, qui tibi polliceor & dico: Veniens veniet, & non tardabit. Si quis autem incredulus eſt C
huius ſponſionis meæ: & me dicente, veniens veniet & non tardabit: cœperit ambigere, & in ſe tacitus fluctuare, putans non eſſe venturum, quod moratur ad tempus, hic meæ animæ diſplicebit: iuxta illud: *Neomenias & ſabbata veſtra odit*
anima mea. Quod autẽ animam Eſaiæ 1. d
ſuam Deus dixit, pro mente & cogitatione debemus accipere: vt ſit intellectus, meo ſenſui diſplicebit. Sicut autem diſplicebit ille, qui me promittente dubitauerit venturũ eſſe quod ſpondeo: ita iuſtus qui crediderit promiſſioni meæ, viuet in fide ſua. His quaſi lineis capituli huius pictura deſcripta eſt. Quod autem dicit huiuſcemodi eſt, ita duntaxat vt & trãſlationẽ LXX. miſceamus. Scribe in corde tuo, & quaſi paruuli qui prima elementa accipiunt literarum, curuos apices & trementem manum in buxo erudiunt, & ad rectè ſcribendum meditatione conſueſcunt. Ita tu quoq; qui ea perſona ambigẽtis loquutus es populi, in tabulis cordis tui, & in buxo pectoris ſcribe quod dico. Viſio enim eſt, quæ promittitur iubeturq; deſcribi, & ſcribi manifeſtius, vt nullo inuoluatur nubilo, & nullis ænigmatũ obſcuretur ambagibus: manifeſta ſpes manifeſtam habeat ſponſionem. Hoc autem ô propheta præcipio, non quod tu neſcias, (non enim eſſes propheta ſi ignorares) ſed vt quod tu manifeſtius ſcripſeris lector abſq; impedimento & difficultate poſſit legere atq; percurrere: quod Septuaginta tranſtulerunt ἵνα διώκῃ ὁ ἀναγινώσκων, vt perſequatur qui legit: iuxta illum ſenſum, qui ad D
1. Tim. 6 c Timotheum ſcribitur: *Perſequere iuſtitiam, & pietatẽ, & fidẽ,*
Rom. 12 c *charitatem, patientiã, manſuetudinem.* Et ad Romanos: *hoſpitalitatem ſectantes.* Et ad Corinthios: *perſequimini charitatem.* 1. Cor 14 a
Ipſa autem viſio, de qua tibi dixit: ſcribe viſionem & manifeſto buxo, vt poſſit perſequi qui legit, adhuc in tempore Eſaiæ 49 c
conſtituto eſt, de quo Saluator ait: *Tẽpore acceptabili exaudiui te, & in die ſalutis auxiliatus ſum tibi.* Et orietur in cõſummatione mundi & in extrema diei hora: de qua loquitur & Ioannes: *Filioli, nũc hora nouiſſima eſt.* Et nõ fruſtra veniet: ſal-
uabit enim multos, & cum reliquiis Iſraelitici populi mul- 1. Ioan 2. d
titudinem gentium congregabit. Quod ſi paululum ſe ſubtraxerit, & votis tuis, ô lector, qui legere iuberis in buxo & in tabulis, quas propheta deſcripſit, venire tardius viſio cœperit: expecta eam, quia veniens veniet, & non tardabit. Si autem dubitauerit fides tua, & putaueris non venire quod ſpõdeo, habebis pro grandi pœna quod meæ animæ diſplicebis. Iuſtus autẽ, qui credit verbis meis, & de his non ambigit quæ polliceor, habebit præmium vitam ſempiternã. Nec ſtatim debes arguere vel in te interficiẽdo, vel in illo viuificando quod apud me acceptio perſonarum ſit: quia ipſe viuificationis ſuæ cauſa eſt, qui ex fide ſua viuit: ſicut tu ex eo quod te ſubtraxiſti & credere noluiſti, diſplicuiſti animæ meæ. Manifeſtè autem in his de aduentu Chriſti prophetia eſt. Vnde & propoſita quæſtio ſoluitur, quod donec ille veniat iniquitas dominetur in mundo, & iudiciũ non perueniat ad finem, & verus Nabuchodonoſor capiat rete ſuo, & ſagena homines quaſi piſciculos, & rationabile animal quaſi reptile non habens principem. Porrò quod pro viſione interpretati ſumus, quia adhuc viſus procul, & ſi moram fecerit, expecta illum, id eſt, viſum: nõ poteſt aliquis errore deceptus pro viſione quæ eſt generis fœminini, viſum poſuiſſe, qui eſt generis maſculini, & minus vſitatum eſt in Latino. Siquidẽ g חזון quod Aquila interpretatur [illegible], apud Hebræos g hazon.
genere maſculino viſus dicitur, & vſq; ad finem ſub eodem genere viſionis, id eſt, viſus maſculina declinatio cõſeruatur. LXX. autem dicentes γράψον ὅρασιν, id eſt, *ſcribe viſionem, & non tardabit. Si ſubtraxerit ſe, non placebit animæ meæ in eo:* primum interpretati ſunt viſionẽ genere fœminino: quæ apud Hebræos, vt diximus, generis maſculini eſt. Deinde, ſecundum Hebraicum genus, vbi declinatur maſculinè, ſuſtine cum

E ne eum, & non placebit animæ meæ in eo: ipſi quoq; maſculino genere declinauerunt. Cumq; vtiq; debuerint iuxta id quod primum interpretati ſunt viſionem, etiá reliquis fœmininũ genus ponere viſionis, vt dicerent, expecta eam: quia veniens veniet: quod ſi ſe ſubtraxerit, nó placebit animæ meæ, in ea, id eſt, in viſione. Hoc propterea, ne ꝙ ſciebamus videremur tacere. Cæterum non ignoto ſecundũ interpretationem eorũ poſſe & ita accipi. Scribe viſionem, in qua Chriſtus repromittitur, & prophetiæ tuæ vel in buxo, vel in tabulis, vel vt Symmachus tranſtulit, paginis, húc texe ſermunem: quod tépore conſtituto, & in conſũmatione mũdi veniat filius meus, qui ſaluet oues perditas domus Iſrael, & alias quoq; oues antiquis ouibus copulet, & vnum efficiens gregé, iungat duas virgas, quas Ezechiel, id eſt, virt' Dei, ſociatas & ſibi inuicem cohærentes tenet in ꝓphetali manu. Quod ſi paululum, ô propheta, vel tu popule (ex cuius pſona dubitare viſus eſt propheta meus) ſe ſubtraxerit Chriſtus, & viſus fuerit retardare, expecta illũ: veniens enim veniet & non tardabit, & cætera quæ iam ſupra expoſuimus. Porrò quod Apoſtol' LXX. magis teſtimonio abuſus eſt ad Romanos ſcribens: Iuſtus autem ex fide mea viuet, & non eo quod habetur in Hebraico, cauſa perſpicua eſt. Scribebat enim Romanis, qui ſcripturas Hebraicas neſciebant: nec erat ei cura de verbis, cum ſenſus eſſet in tuto, & dãnum ex eo præſens diſputatio non haberet. Alioquin vbicumque diuerſus eſt ſenſus, & aliter ſcriptus eſt in Hebraico, aliter in LXX. nota cum his vti teſtimoniis, quæ à Gamaliele doctore legis didicerat.

Ezec. 37.c

Rom. 1.c

F

HEB.

erit recta anima eius in ſemetipſo. Iuſtus autem in fide ſua viuet. a Et quo modo vinum potantem decipit, ſic erit vir ſuperbus, & nõ decorabitur: qui dilatauit quaſi infernus animam ſuam, & ipſe quaſi mors, & non adimpletur. Et congregauit ad ſe omnes gẽtes, & coaceruauit ad ſe omnes populos. Nũquid nõ omnes iſti ſuper eum parabolá ſumẽt, & loquelam ænigmatum eius, & dicetur: Væ ei qui multiplicat non ſua: vſquequo & aggrauat contra ſe denſum lutum? nunquid non repente conſurgent qui mordeant te, & ſuſcitabũtur lacerantes te, & eris in rapiná eis? Quia tu ſpoliaſti gẽtes multas, ſpoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis, ꝓpter ſanguiné hominis & iniquitatem terrę, ciuita-

a ¶ *Et quo modo vinum potantem decipit, ſic erit vir ſuperbus, & non decorabitur, &c.*] Cum hæc de Chriſti aduentu ſint repromiſſa, ſiue, vt quibuſdam placet, de viſionis fine, & de completione auxilij Dei, quod qui crediderit eſſe venturum, viuet ex fide ſua: qui verò incredulus fuerit domini animæ diſplicebit: Nabuchodonoſor rex Babylonius decipietur ſuperbia ſua. Et quo modo vinum contra potantem facit, & poſtquam ſurrexerit, neq; pes, neque mens ſuum officiũ tenent: omniſq; lætitia & mentis exhilaratio vertitur in ruinã: ſic vir ſuperbus non decorabitur, nec voluntatem ſuam perducet ad finem, & iuxta Symmachum, ἐν ἐνδείᾳ, hoc eſt in rerum omnium erit penuria. Qui quaſi mors & infernus non ſaturatur occiſis, & omnes gentes cunctoſq; populos ſuo imperio ſubiugans, finem auaritię non putauit. Nonne cum inebriatus fuerit poculo domini, & meraco calice cõſopitus, omnes ſuper eum per comparationem loquẽtur & ænigmata? Væ ei qui totum orbem vaſtans, non ſaturatur rapinis, nec deſinit expoliare iam nudos, & ad hoc tantum ſæuit vt deuoret, & iniquitatis & prædarum onere quaſi grauiſſima torque ſe deprimat. Simulq; conſidera quam elegáter multiplicatas diuitias deſum appellauerit lutũ. Nunquid non repente conſurgent Medi atq; Perſæ, qui Babyloniorum imperium deſtruentes, mordeant eum primum, & poſtea lacerent, fiatq; eis Nabuchodonoſor in rapinam, & vaſtator toti' orbis expolietur à reliquis populis, qui manũ & crudelitatem illius euadere potuerunt? Hoc autem ei fiet propter ſanguinem hominis, id eſt, Iudæ, & iniquitaté terræ, videlicet Iſrael, & ciuitatis, haud dubium quin Hieruſalem, & omniũ habitantium in ea, generaliter populũ ſignificans. Diſcutiamus & Septuaginta: Omnia quæ de Babylone & Nabuchodonoſor diximus, referri poſſunt ad mundum iſtum, & ad diabolũ: qui vere arrogans & ſuperbus, & G

SEPT.

mea in eo. Iuſtus autem ex fide mea viuet. Qui autem arrogans eſt & contemptor, vir ſuperbus, nihil perducit ad finem: qui dilatauit ſicut infernus animam ſuam, & iſte quaſi mors non adimpletur. Et cõ*gregabit ad ſe omnes gentes, & accipiet ad ſe omnes populos. Nonne vniuerſa hæc aduerſum eum parabolam ſument, & propoſitionem ad narrationem eius, & dicent? Væ qui multiplicat ſibi quæ non ſunt ſua: Vſquequo aggrauat torquem ſuam grauiter, quia ſubito conſurgent mordentes eum & vigilabunt inſidiatores tui, & eris in rapinam illis? Quia tu expoliaſti gentes multas, expoliabunt te omnes reliqui populi, propter ſanguinem hominum & impietatis terræ, & ciuitatis, & omnium habitatorum eius. O qui multiplicat ana-*

aliquid eſſe ſe credens, nihil perducet ad finem. Siquidem conatus eius, & omnis labor habebit interitum: qui in ſimilitudinem inferni & mortis, nõ ſaturatur occiſis, & omnium gentium deceptione lætatur & ad ſe populos congregat. Qui cum eum viderint miſſum in abyſſum, & tartaro traditum, ea quæ in prophetis parabolicè & αἰνιγματωδῶς legerant, videntes eſſe completa, & interpretantes ſuper eo, conſona voce memorabunt. Væ diabolo, qui multiplicauit ſibi non ſua. Væ perdici, quæ congregauit quæ non peperit. Vſquequo' vel increpantium eſt vox iſta, vel iudicij diem demonſtrantium. Et aggrauans torquem ſuam infinito pondere. Et pulchrè qui arrogans & ſuperbus eſt (Superbia autem propriè in extenſione colli, & ceruicis erectione monſtratur) torques grauiſſima fit vt curuet quod fuerat erectum. Et iſtud eueniet, quia ſubito cõſurgent qui mordeát eum: vel angeli cum quibus diabolus tradetur in pœnam: vel qui ab eo decepti fuerant, agẽtes poſtea pœnitentiam, & ad Chriſti vexilla conuerſi, mordebunt eum, iuxta illud quod alibi dicitur: *Viri pacifici tui poſuerunt inſidias tibi.* Denique ſequitur: *Et euigilabunt inſidiatores tui*, id eſt, quos ante conſopieras, quos inebriaueras, illorum inſidiis ſubiacebis, vaſtantium regnum tuum, & eos qui captiui fuerunt in Chriſti turmas redigẽtium. Tu enim deprædatus es gẽtes multas, & Iudaicum populum ornatu & veſtibus, quas ei dederam, ſpoliaſti: idcirco omnes reliqui populi, qui tuo imperio non ſubiecere ceruicẽ, ſpoliabunt te & nudum faciẽt. Quia & tu interfeciſti gentes plurimas, & fudiſti ſanguinem earũ. Sed & terræ impietas, id eſt, Iudaicæ, & ciuitatis Hieruſalẽ, & omnium habitatorum eius, (qui dixerunt aduerſum creatorem ſuum: *Crucifige, crucifige eum: ſanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros*) reuertetur in caput tuum, & expoliationis tuæ cauſæ erunt. Poteſt autem hoc ipſum & de Antichriſto interpretari: qui in tãtum erit arrogans & ſuperbus, vt in templo Dei ſeſſurus ſit faciens ſe Deum: Et quaſi infernus & mors tantos interficiet, & ad ſe congregabit, vt ſi fieri poſſit, decipiat etiam electos Dei. Congregabit quoque ad ſe omnes gentes, & vniuerſos populos in ſuum ducet errorem. Qui cum poſtea interfectum illum ſpiritu oris Chriſti viderint, intelligent vera eſſe quæ de eo ante prædicta ſunt, & dicent omnia quæ ſequuntur, eadem intelligentia qua expoſuimus ſuper diabolũ. Quod autem dicit, expoliabunt te omnes reliqui populi propter ſanguinem hominum, & impietatem terræ, & ciuitatis, & omnium habitantium in ea, reliquos populos ſanctos intelligamus, qui Antichriſto nõ ſeruierunt: à quibus expoliabitur impius propter impietatem quam exercuit in vniuerſam terram, & vaſtationem ciuitatis eccleſiæ & perſecutionem omnium qui habitauerunt in ea. Tanta enim vaſtitas, & tãta impietas in fine rerum Antichriſto ſæuiẽte graſſabitur in eccleſiis, & multiplicata iniquitate multorũ, intantum refrigeſcet charitas, vt dominus qui cordis arcana cogno-

Hier. 17.b

H

Hier. 38.f

Luc 23.c

Matth. 27.e

2. Theſ. 2. b

Matth. 24.b

2. Theſ. 2. b

Luc 18.b

A cognoſcit, & quod futurum eſt non ignorat, dixerit: *Putas veniens filius hominis inueniet fidem ſuper terrã?* Poſſumus quoque ſecundum Ioannem apoſtolum, (qui ſcribit: *Sicut audiſtis, quia Antichriſtus veniet: nunc autem Antichriſti multi ſunt: vnde & cognoſcimus, quoniã nouiſſima hora eſt:*) Omnes hære-
1. Ioan 4.a ticos, & vniuerſum dogma peruerſum, arrogantiũ ſibi ſcientiam, & ſimplicitatẽ Eccleſiæ contemnentium: qui nihil perducunt ad fidem, ſed delectantur mortibus plurimorũ: arrogantes & ſuperbos dicere & totam continentiam capituli ſuper eorum intelligentiam tẽperare. Qui verè multiplicant ſibi non ſua, & quaſi grauiſſimum lutum, & ponderoſam torquẽ, qua pertrahantur ad pœnas ſibi congregantes, ſpoliant gentes multas, & effundunt ſanguinem hominum, & impietatem exercent in eccleſiã, & in omnes habitatores eius.

HEB.

tis, & omniũ, habitantiũ in ea. a Væ qui congregat auaritiam mala domui ſui, vt ſit in excelſo nid⁹ eius, & liberari ſe putat de manu mali. Cogitaſti cõfuſionẽ domui tuę cócidiſti populos multos & peccauit anima mea. Quia lapis de pariete clamabit, & lignũ quod inter iun-

SEPT.

ritiam malam domui ſua, vt ponat in excelſo nidum ſuum, & eruatur de manu malorum. Cogitaſti confuſionem domui tuæ, conſumpſiſti populos multos, & peccauit anima tua. Propter quod lapis de pariete clamabit, & ſcarabeus de ligno loquetur

Sed reliqui populi eccleſiaſtici, videlicet viri, qui non fuerint eorum errore decepti, ſubito conſurgẽt, & euigilabunt, quaſi de graui ſomno, & mordebũt eos, & inſidiabuntur illis, & habebunt eos in prædam. Quidam putant hoc quod dicitur: Væ qui multiplicant ſibi quæ non ſunt ſua, & cætera, de diuitibus poſſe accipi, qui poſſeſſionũ terminos dilatant, & ea quæ nõ ſunt hominis, hominis arbitrantes, congregant ſibi, à quibus ſubito relinquentur. Quod autem non ſit hominis, id eſt, animalis rationalis terrea poſſeſſio, & dominus demonſtrat, dicens: *Si in alieno non fuiſtis fideles, quod veſtrum eſt quis dabit vobis?* totumque capituli textum ſuper hac perſona diſſerunt. Sed neſcio an poſſint quæſtiones & ſolutiones pro-
Luc. 16.c
B pheticæ ordinem ſeruare.

a ¶ *Væ qui congregant auaritiam malam domui ſuæ, vt ſit, &c.*] Adhuc ad ipſum ſermo eſt, qui ſibi coaceruat mala, & diuitiarum multitudinem non intelligit cauſam eſſe ruinæ ſuæ domus: ſimulq; per metaphoram ſuperbiæ arguitur, quod ad auium ſimilitudinem in excelſo poſuerit nidum ſuum & arbitratus ſit erui ſe de manu mali, id eſt, nunquam venire in hoſtium poteſtatẽ: quod ſuperbiæ conſilium & arrogans cogitatio finẽ habuit ignominiã. Interfeciſti populos multos, & in aliis occidendis contra animã tuam deſæuiſti, & in tãta crudelitate bacchatus es, vt ſi dici poteſt: lapides ciuitatis, & lingua parietum quos ſubuertiſti, tuam ferociam clamitent. Tale quid & dominus in euãgelio contra phariſæos obiurgantes quare non increparet pueros acclamãtes ſibi:
Matt. 21.b *Oſanna in excelſis filio Dauid: Benedictus qui venit in nomine domini, oſanna in excelſis. Nõ legiſtis*, inquit, *quia ſcriptũ eſt: Ex ore*
Pſal. 8.a *infantium & lactentium perfeciſti laudem? Et ſi iſti tacuerint, lapides clamabunt.* Licet enim pleriq; ita intelligendum putent: ſi Iudæi tacuerint, multitudo me gentium confitebitur: tamen hæc expreſſior & verior intelligentia: etiam ſi homines taceant, & ſignorum meorum multitudinem lingua inuidens non loquatur, tamen lapides ipſi, & fundamenta murorum & parietum ædificatio, meam poterunt magnitudinem perſonare. Quod vt ſignificantius fiat, ponamus literaturæ quoq; ſæcularis exempla. Criſpus loquitur in hiſtoria. Saguntini fide atq; ærumnis inclyti, per mortalium ſtudium maiores quam opibus: quippe qui etiam tum ſemiruta mœnia, domus intectæ parieteſq; templorum ambuſti, manus Punicas oſtentabant. Simile quid & Tullius ad Cæſarem pro Marcello: Parietes medius fidius C. Cæſar (vt mihi videtur) huius curiæ tibi gratias agere geſtiũt, quod breui tempore futura ſit illa auctoritas in his maiorum ſuorum, & ſuis ſedibus. Porrò quod nos interpretati ſumus: Et lignum quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit: pro quod LXX. poſuerũt: καὶ κάνθαρος ἐκ ξύλου φθέγξεται αὐτά, id eſt, Et ſcarabeus de ligno loquetur ea: manifeſti⁹ more ſuo tranſtulit Symmachus: καὶ σύνδεσμος οἰκοδομῆς ξύλινος φθέγξεται αὐτά. id eſt, Iunctura ædificii lignea loquetur ea: Theodotio quoque: καὶ σύνδεσμος ξύλου φθέγξεται αὐτά, nec non & Quinta editio: καὶ σύνδεσμος ξύλου φθέγξεται αὐτά, quæ & ipſæ interpretationes cũ Symmachi & noſtra interpretatione concordant: quod enim lingua Hebraica dicitur b כפיס C
lignum ſignificat, quod ad continendos parietes in medio ſtructuræ ponitur, & vulgo apud Græcos appellatur ἱμάντωσις. Hoc eſt ergo iuxta hiſtoriã quod prophetalis ſermo ſignificat: lapides parietum qui à te deſtructi ſunt, & ligna eorum ambuſta tuam crudelitatẽ ſonabunt. Reperi exceptis quinque editionib⁹, id eſt, Aquilæ, Symmachi, LXX. & Theodotionis, & quinta, in duodecim prophetis & duas alias editiones: in quarum vna ſcriptum eſt: *Qui lapis de pariete clamauit quaſi vermis in ligno loquens*, & in altera: *Lapis enim de pariete vociferabitur, & σκώληξ de ligno loquetur ea.* Sed & Aquila aliud quiddam quam nos diximus poſuit καὶ μάζα, id eſt, & maſſa de ligno reſpondebit. Quorum interpretatio quid ſibi velit, in LXX. tranſlatorum expoſitione dicemus: in quibus pro væ, oppoſitũ eſt, & dirigitur ſermo vel ad diabolum, vel ad antichriſtum, vel ad hæreticos: qui multiplicant ſibi auaritiam malam. Mala autem dicitur auaritia ad diſtinctionem bonæ: vt ſit bona auaritia doctoris eccleſiaſtici, qui nunquam ſatiatur multitudine ſectatorũ, & quanto plures habuerit diſcipulos, tãto magis ad doctrinæ ſtudium concitetur. Væ ergo ei qui multiplicat ſibi auaritiam peſſimam: vt congreget domus ſuæ conuenticula peruerſa, & ponat in alto nidum ſuum, vt eruatur de manu malorum. Pollicentur enim & diabolus, & antichriſtus, & hæretici, eos qui ſuum dogma ſuſcipiant, fore in cæleſtibus poſſeſſuros regna cœlorum, & gehennæ incendia non ſenſuros. Et cum hæc repromiſerint, conſilium ipſorũ ad perfectum venire non poterit: ſed erit conſilium confuſionis, D
& ignominiæ domus eorum: & poſtquam quæ fuerant repromiſſa, falſa ipſe rerum finis oſtenderit, tunc probabitur confuſionis eſſe cõſilium, non ſalutis. Iſte, vt diximus, peruerſitatis doctor cõſumpſit populos multos, & quanto plures habuit in comitatu ſuo, tanto magis deliquit contra animam ſuam. Deniq; et eccleſiæ eius lapides & κάνθαρος, id eſt ſcarabeus de ligno, clamabunt contra auaritiam ſuperbi: eo quod omnes gentes ſua perſuaſione deceperit. Lapides, ſtolida corda credentium doctrinis hæreticorum poſſumus intelligere, & ſcarabeum de ligno, magiſtros quoſque peruerſos, qui turpis lucri gratia aſſumentes prædicationem crucis, loquuntur ex vtero. Deus enim eorum venter eſt, & omnia ciborum cauſa faciunt, qui rediguntur in ſtercus, quia ſcarabeus vel cantharus vermis eſt ſtercoris, & ad hoc tantum aſſumunt crucem, vt auaritiam & ſuperbiam magiſtri ſui diaboli doceant ore vipereo. Si quãdo videris hæreticorum quempiam quaſi recondita & occulta myſteria contra eccleſiam loqui, & domum diaboli domui præferre
Chriſti, dicito: *Lapis de pariete clamat, & cantharus de ligno lo-* Philip. 3 b
quitur. Legi in cuiuſdam volumine, propterea cantharum σκύβαλα
ſuper hæreticis intelligi, quia dogmata habeant ſtercori cõparanda. Vnde & Apoſtolus, doctrinæ veteris errorem dicit ſe reputaſſe in ſcybala, id eſt, in ſtercora: Non quod lex vetus, vt Manichæi arbitrantur, ad comparationem euangelii ſcybala computetur (quod impium eſt dicere, cum vnius Dei vtrunq; ſit teſtamentũ.) Sed quod doctrinę phariſęorum, & præcepta hominum, & δευτερώσεις Iudæorum ſtercora dicantur ab Apoſtolo. Scio quendam de fratribus, lapidem qui de pariete clamauerit, intellexiſſe Dominũ Saluatorem & ſcarabeum de ligno loquentem, latronem qui dominum blaſphemauerit: quod licet piè poſſit intelligi, tamen quomodo cum vniuerſo prophetiæ contextu poſſit aptari, non inuenio. Sunt nonnulli qui putent cantharum de ligno loquentem, & ad Saluatoris perſonam referri poſſe: quod impium eſſe ex ordine ipſo ſermonis apparet. Cantharus enim de ligno loquetur ea: non intelligitur in bonam, ſed in malam partem, id eſt, loquetur auaritiam peſſimã multiplicantis aduerſus domum ſuam, & confuſionem diaboli & cætera

E & cætera q̃ de iniquitate eius & ſcelere præceſſerunt. Quod autem ait Aquila, & maſſa de ligno reſpõdebit. Maſſam re-
Matth. 16.a ferimus ad illum ſenſum, quẽ dominus poſuit in euangelio: *Cauete vobis à fermento phariſæorum.* Cumq; dubitarent Apoſtoli, & quidnam eſſet ſcire non poſſent Euangeliſta interpretatus eſt dicens: Dixerat autem eis de doctrina phariſæorum. Rectè igitur doctrina hæreticorum de ligno loquitur: aliter enim perſuadere no poſſunt, niſi gloriam ligni ſuæ peruerſitati præferant. Necnõ & illud quod diximus: Quia lapis de pariete clamabit ſicut vermis de ligno loquens, vel lapis de pariete vociferabitur & σκώληξ de ligno loquetur ea: Quidam è noſtris vermem in ligno loquentem illum eſſe
Pſalm. 21.b aiunt, qui dicit in pſalmo: *Ego autem ſum vermis & non homo:* & autem vocalem ad eiuſdem
Ibid 101.b perſonam referunt, qui ait: *Factus ſum quaſi paſſer ſolitarius in tecto,* & cætera his ſimilia.

a ¶ *Væ qui ædificat ciuitatem in ſanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate: numquid non hæc ſunt à domino exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne, &c.*] Nulli dubium eſt quin iuxta literam adhuc contra Nabuchodonoſor loquatur ſermo propheticus, & plangit eum quod ædificet Babylonem in
F ſanguinibus, & plurimorum ruinis ac mortibus illius mœnia conſtruat. Qui quia hoc fecerit vrbi quã in ſanguinibus conſtruxerat, poſtea quæ à domino inferantur auſcultat. Sequitur enim: *Numquid non hæc à domino ſunt exercituum?* id eſt quæ dicuntur: *Laborabunt populi in multo igne, & gentes in vacuum,* id eſt, incenſa Babylone, fruſtra populi laborabunt, & nitentur in nihilum, & deficient populi gentis Chaldaicæ. *Quia replebitur terra vt cognoſcat gloriam domini,* id eſt, cum Babylon fuerit euerſa, manifeſta fiet omnibus potentia virtutis Dei, quaſi aquæ operientes mare: ſic gloria domini in terra vniuerſa complebitur, ſicut aquæ alueum & fundum contegunt maris. Hæc diximus iuxta literam. Cæterum perſpicuum eſt quod & diabolus, & Antichriſtus, & hæreticorũ peruerſa doctrina ædificẽt ciuitatem in ſanguinibus, id eſt, Eccleſiam ſuam in eorum quos deceperunt interitu, & præparent vrbem iniquitatibus: loquentes contra Deum iniquitatem, & ponẽtes in excelſo os ſuum. Quod cum fecerint manifeſtè oſtẽditur, quia ex ſemetipſis ædificent ciuitatem in ſanguinibus, & præparent eã in iniquitatibus. Sequitur enim: Non ſunt hæc à domino omnipotente, id eſt, talis ædificatio nõ eſt à domino ſabaoth: quem nunc Lxx. interpretati ſunt omnipotentem. Deficient enim multi populi, & quamuis infinitæ gentes in eorum ducantur errorem, tamen vel laſſabuntur, quod magis ſignificat ὀλιγοψυχήσουσιν: vel certè coartabuntur in anguſtum, & Eccleſiæ multitudini non poterunt comparari. Illis quippe in igne deficientibus (quod ſentitur: aut diaboli principis ſui igne conſumptis: aut cer-
Luc. 12.f tè ſuccenſis igne domini, de quo ait: *Ignem veni mittere ſuper terram, & quã volo vt ardeat?* & de priori curſu retractis & agentibus pœnitentiam, & cœptum iter deſerentibus quod ſonat, ὀλιγοψυχία) *replebitur vniuerſa terra gloria domi-*
Pſalm. 18.a *ni:* quando ad prædicationem Apoſtolorum in vniuerſum orbem exierit ſonus eorum. *Sicut aquæ operientes mare:* id eſt, vt omnem ſalſuginem & amaritudinem ſæculi, quam terra biberat, pluente deſuper diabolo, aquæ domini operiant, & efficiant maris locum & amaritudinis priſtinæ
Pſalm. 31 non apparere. Vnde & in pſalmo dicitur: *Beati quorum re-*

HEB.

iuncturas ędificiorum eſt, reſpondebit. a Væ qui ędificat ciuitatem in ſanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate: nũquid non hæc ſunt à domino exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne, & gentes in vacuum & deficiẽt: quia replebitur terra vt cognoſcant gloriam domini, quaſi aquæ operientes mare. b Væ qui potum dat amico ſuo, mittens fel ſuum & inebrians, vt aſpiciat nuditatem eis. Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoq; & conſopire: circundabit te calix dexteræ domini, & vomitus ignominiæ ſuper gloriã tuam. Quia iniquitas Libani operiet te, & vaſtitas

miſſæ ſunt iniquitates, & quorũ tecta ſunt peccata. Poteſt autem (quamquam non cõueniat ordini lectionis, nec ad præſentem ſcripturæ textum faciat) & ſuper Hieruſalem intelligi
G
Matt. 23.d ciuitatem plenam ſanguine prophetatum, de qua ſcriptura cõmemorat, quod redundauerit in ea ſanctorum ſanguis à porta vſq; ad portam. Et quæ dicit in domini paſſione: *San-*
Ibid. 27.e *guis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros.* Et ad quam Deus loquitur in Eſaia: *Cum leuaueritis ma-*
Eſaia 1.d *nus ad me, non audiam vos. Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.* Hæc ædificata eſt in iniquitatibus, in qua, iuxta eundẽ prophetam, iuſtitia dormiuit. Nec eſt ædificatio eius à domino ſabaoth. Vnde & defecerunt populi multi in igne, & gentes multæ laſſatæ ſunt, eo tempore quo Veſpaſiani & Titi circundata eſt exercitibus, & ad diem ſolemnem Paſchæ venientes, vrbe quaſi carcere ſunt recluſi, & fame & penuria defecerunt, & vſque ad extremas ruinas Hadriani eos perduxit obſidio. Subuerſa autem ciuitate ſanguinum, & vrbe iniquitatum, & populis igne conſumptis, & gentibus quæ ad auxilium eorum venerant, huc illucque diſperſis, & dimittentibus laſſas manus repleta eſt vniuerſa terra gloria Chriſti, & quaſi aquis, ita ſermonibus & doctrina eius vniuerſus mundus coopertus
H eſt.

b ¶ *Væ qui potum dat amico ſuo, mittens fel ſuum & inebrians vt aſpiciat nuditatem eius, &c.*] Pro ſubuerſione turbida Symmachus interpretatus eſt, τῷ ἀφιεὶς ἀκρίτως τὸν θυμὸν αὐτοῦ, id eſt, & emittens abſque iudicio furorem ſuum: Theodotio, ἀπὸ χύσεώς σου, quod interpretatur, diffuſione tua. Quinta editio, ἐξ ἀπροσδοκήτου ἀνατροπῆς τῆς ὀργῆς σου, quod ſignificat de ſubuerſione inſperata iræ tuæ. Aquila, ἐξ ἀποστολῆς χόλου σου, quod poſſumus vertere, de emiſſione furoris tui. In alia editione reperi, οὐαὶ τῷ ποτίζοντι τὸν ἑταῖρον αὐτοῦ ἄνεμον πετόμενον, quod ipſum in lingua noſtra ſonat: Væ qui potum dat amico ſuo turbinem volantem. Sed & alibi tranſlatum legi, Væ qui potum dat proximo ſuo, ἔκστασιν ἐκλυομένην, eſt amentiam turbidã. Hoc propheta, vt verbum Hebraicum מספח quod tranſtulerũt Lxx. ἀνατροπῇ, id eſt ſubuerſionem, ſciri poſſit quãta apud omnes editiones varietate diſcordet. Igitur adhuc cõtra Nabuchodonoſor inuectio eſt: quod oblitus cõditionis ſuæ, & quaſi ignorans ſe eſſe hominem, alteri homini fel & amaritudinẽ propinarit. Poſſumus autem eum vel regẽ intelligere Iudææ, vel generaliter omnes homines, quod inebriauerit eos malis, vt videret Sedechiæ & captiuorum omnium nuditatem. Pro quo interpretatus eſt Symmachus & Quinta editio, vt videret ignominias eorum. Dicuntur autẽ hęc per metaphoram ebrii hominis, & nuditate turbari: quod Nabuchodonoſor omnes inebriauerit calice furoris ſui, cunctoſq; expoliatos viderit & captiuos, & illi qui quõdam glorioſi fuerant, in vltimam redacti ſint ſeruitutem, hoc enim eſt quod ait: *Repletus eſt ignominia pro gloria,* vt ſubaudiatur amicus & proximus ſiue conſors regni, qui tuum, ô Nabuchodonoſor, calicẽ bibit. Vade quia inebriaſti plurimus: tu quoq; bibe de calice domini, & cõſopire; circundabetis ſuppliciis dexteræ domini, & cum ignominia vomitus tui omnia q̃ abſorbueras egeres, & de ſublimi gloria, ad vltima deduceris mala. Quia iniquitas Libani operiet te: ſuperbia, inquit, tua & euerſio templi, & rapina ſanctuarii te depopulabitur atq; vaſtabit. Et quia ſemel nominauerat montem Libanum, ſub eiuſdem trãſlatione, victimas & ſacrificia vel certe multitudinem populorum

SEPT.

tur ea. *Væ qui ædificat ciuitatem in ſanguinibus, & præparat vrbem in iniquitatibus: nonne hæc ſunt à Domino omnipotente? Et defecerunt populi multi in igne, & gentes multæ coanguſtiatæ ſunt: quia replebitur terra vt cognoſcat gloriam Domini, quaſi aquam ad operiendum maria. Væ qui propinat proximo ſuo ſubuerſione turbida, & inebrians vt aſpiciat in ſpeluncas eorum: ſaturitatem ignominiæ pro gloria bibe tu, & commouere: circumdabit te calix dexteræ Domini, & congregata eſt ignominia ſuper gloriam tuam: Quia impietas Libani operiet te, & miſe-*

A quæ interfecta eſt in Hieruſalē, animalibus vel beſtiis comparat, dicēs: Et vaſtitas animalium opprimet te. Hoc autem
1 Reg 25 b omne patteris, quia vaſtaſti Iudam, ſubuertiſti terrā repro-
Hier. 39 b miſſionis, & ciuitatem Hieruſalem, omnesq; habitatores eius. Audiui Liddæ quendam de Hebræis, qui ſapiens apud illos, & δευτερωτὴς vocabatur, narrantē huiuſcemodi fabulā. Sedechias, inquit, à Nabuchodonoſor rege cæcatus in Reblatha, hoc eſt, Antiochiæ, variisq; irriſus modis, ductus eſt Babylonem. Vbi cum quadam die Nabuchodonoſor conuiuij feſta celebraret, iuſſit ei dare potionē, qua hauſta venter potātis ſolueretur in fluxum, ac ſubitò introductū ante ora epulantium, cōpulſumq; vi ventris pollutum eſſe ſtercore, & hoc eſſe quod nunc hic ſcriptura dicat: Væ qui potum dat amico ſuo: mittens fel ſuum & inebrians, vt aſpiciat nuditatem eius, & ignominiā pro gloria, quod ſcilicet ille qui rex potentiſſimus fuerat ad tale dedecus per eum ſit deductus. Vnde & cōminatur ei Deus, quod & ipſe bibiturus ſit huiuſcemodi potionē, & paſſurus omnia quæ paſſus eſt Sedechias. Hoc quam ridiculum ſit, me tacente cognoſcitis. Si enim quod ſequitur: Bibe tu quoq; & conſopire, & circumdabit te calix dexteræ domini, & vomitus ignominiæ ſup gloriam tuam, non de calice intelligunt, ſed de malis quæ bibiturus eſt Nabuchodonoſor: ergo & ille calix quo Sedechiæ propinatum eſt, mala ſunt intelligenda: non vt illi volunt [illegible]. Sin autē dicunt verè factum, & temperatam huiuſmodi potionem, vt ſupra retuli: ergo & calix iſte, quem bibiturus eſt Nabuchodonoſor [illegible] extimandus eſt plenus, vt Deus ſabaoth & dominus omnipotens pro vindicta magna Nabochodonoſor propinet [illegible], & faciat eum ſuo ſtercore polliui. Hoc aduerſus Iudaicam traditionē. Ve-
B niamus autem ad intelligentiā ſpiritualem. Væ tibi diabole ſiue Antichriſte, vel hæreticorum dogma peruerſum: quod doctrinis tuis, & potione turbida inebrias populos deceptorū & ſubuertis priorem fidem: dans eis potionem, non de Siloa, non de Iordane, non de fontibus Iſrael, ſed de torrente Cedrō, & de flumine Ægypti, de quo Hieremias dicit: *Quid tibi & via Ægypti, vt bibas aquam Geon?* pro quo in Hebræo
Hier. 2. d Sihor. ſcriptum eſt שחור, id eſt, turbidam atq; cœnoſam. Quamuis enim de paradiſo ſcripturarū flumina Ægypti exire credantur, tamen quia conculcantur pedibus Pharaonis, perdiderunt ſplendorem ſuum, & violata luto Ægyptio, verſa ſunt in torrentes, de quibus ſanctus quod euaſerit gratulatur,
Pſal. 123 a dicens. *Torrentem pertranſiuit anima noſtra.* Quod ſi quis op-
3 Reg 17. a poſuerit torrentem Corath, de quo bibit Elias, & torrentē
Pſal. 109 a alium, de quo dn̄s bibit in via: Ita enim ſcriptum eſt: *De torrente in via bibet:* Hoc dicendum, quia quicunq; in Ægypto fuerit, & in via huius ſæculi, quamuis Moyſes & Aaron, quamuis Hieremias ſit & Elias: tamen neceſſe eſt eum de tentationibus Ægypti & ſolitudinis bibere. Vnde & domini ſermo, qui ob hoc carnem aſſumpſerat vt biberet de torrente,
Matth. 27 d conſiderans maieſtatem ſuam, dixit: *Pater ſi poſsibile eſt, tranſeat calix iſte à me.* Rurſum videns ſe eſſe in Ægypto, & aquas non poſſe mundari, niſi ipſe potaſſet, ait: *Veruntamen non ſicut ego volo, ſed ſicut tu vis.* Hæc propterea, quia diabolus ſubuerſione & poculo turbido, ac peruerſis quibuſq; doctrinis
1. Theſ. 5 b inebriet proximos, id eſt rationale animal, & faciat eos quos deceperit reſpicere ad ſpeluncas ſuas, Eccleſiæ enim dogmata libera ſunt, die gratulantur & lumine. Qui autem inebriantur, nocte inebriantur, & qui eos inebriant non ducūt
Matth 21. b in atria domini, quæ nulla tectorum premuntur vmbra, ſed in ſpeluncas. Fecerunt enim domum patris, quæ fuerat domus orationis, ſpelūcas latronum, pollicentes initiationes quaſdam & myſteria, & recondita, ſolumq; hæreticis nota ſecreta, de quibus loquitur & Eſaias: *Et manufacta omnia*
Eſaia 2. d Sec 70. *abſcondent:* inferentes in ſpeluncas & in ſciſſuras petrarum, & foramina terræ. Non ingrediamur ergo in ſpeluncas hæreticorum, nec abſcondamur ibi, vbi impius Saul ſtercora
1. Reg. 24. a doctrinarum ſuarum egerere conſueuit, ſed magis aſcenda-
3. Reg 19 b mus ad ſpeluncam excelſam montis Sina: vbi & Elias vidit
Exod 33. d dominum, & Moyſes poſteriora eius ante conſpexit. Et

HEB.

Vaſtitas animaliū deterrebit eos de ſanguinibus hominū, & iniquitate terræ & ciuitatis, & omnium habitantium in ea. a Quid pro-

Eſaias de dn̄o clamitans: Hic habitauit, ait, in ſpelunca ex- C
celſa. Si quis autem non habet poculum turbidū & doctri- Eſaia 33. d
nam hæreticam, & magiſter eccleſiæ eſt, omnia facit turpis Sec. 70.
lucri gratia, & vendit columbas in tēplo, hoc eſt, dona ſancti Spiritus, & in cathedra ſacerdotali liberas ſuffocat aures: iſte non facit quidem domum orationis ſpeluncam latronū, Matt. 21. b
ſed facit domū patris domum Ioann. 2. c
negotiationis. Poſt hæc ſequitur: Saturitatē ignominiæ pro gloria bibe tu, & commouere, id eſt, ô diabole, ô dogma peruerſum: ô hæretice, qui te putabas calicem eſſe aureum quo inebriantur omnes gentes, vt viderēt ſpeluncas & ſecreta tua, pro gloriæ magnitudine, replere ſaturitate ignominiæ, & reputare in vas fictile opera manuum figuli: bibe & tu de calice domini, de quo in Pſalm. 74 b
pſalmo dicitur: *Calix in manu domini, vini meri plenus mixto: & inclinauit ex hoc in illud, veruntamen fex eius non eſt exinanita.* Et à priori ſententia cōmouere, & noli putare firma eſſe & ſtabilia in quibus primum ſtare cupiebas, quia circundedit te calix dexteræ domini. Porrò quia propinaſti proximo tuo ſubuerſione turbida, congregabitur ignominia ſuper te, & ſuper gloriam tuam, quam primum te habere credebas, iſtudq; patieris, quia impietas Libani operiet te, ſecundum illud quod dicitur: *Et oratio eius fiat in peccatum.* Libanus Pſal. 108 a
enim mons iuxtà Græcum ſermonem ὁμώνυμος eſt thuri, thus autem σύμβολον eſt ſpiritualis thymiamatis, quod eſt cultus Dei. Idcirco hæreticorū peruerſa oratio, & non euangelica ſimplicitate directa, eis vertetur in peccatum, & impietas cultus Dei operiet eos. Vnde ſequitur: *Et miſeria beſtiarum terrebit te propter ſanguinem hominum, & impietates terræ & ciuitatis & omnium habitantium in ea.* Et eſt ſenſus: Eos quos tuis fraudibus decepiſti, & de ouibus Chriſti fe- D
ciſti eſſe beſtias tuas: cum videris in miſeria, & pro errore ſuſtinere ſupplicia: tunc terreberis, tunc iacebis. Ac ne arbitreris me, quia Libanum & eius beſtias nominaui, de brutis animalibus, & non de hominibus loqui: manifeſtius tibi dico: Suſtinebis hæc, quia multorum hominum fudiſti ſanguinem, quos Deo perire feciſti. Et exercuiſti impietatem in terra viuentiū, in terra manſuetorum, & impietas tua in ciuitate quoq; domini deſæuit, id eſt, in eccleſia eius, multoſq; qui habitabant in ea, impietatis tuæ feciſti eſſe participes. Hoc ſub perſona hæreticorum dictū ſit. Cæterum ſi volumus de Antichriſto intelligere, ſiue de diabolo, qui operatus eſt in Antichriſto. Et iſte calice ſuo quo Chriſti cupiet ſubuertere diſciplinam, inebriabit plurimos, vt ebrii ingrediantur ſpeluncas eius, ſed poſtquā finis aduenerit, pro ea gloria qua ſe magnificauerat, implebitur ignominia. Implebitur autem, quia bibet ſuppliciorum calicem, & commouebitur, nequaq̄ firmus in malitia ſua, ſed trepidus & ſero pœnitens. Circūdabit enim eum calix dexteræ domini, qui eſt dominus atq; Saluator: quando interfecerit eum ſpiritu oris ſui, & deſtruxerit illuminatione aduentus ſui. Tunc 2. Theſ. 2 c
omnis ignominia, quā ſibi cogitationibus, factis, ſermonibus congregauit, veniet ſuper gloriam eius, vt quantum ante putabatur inclytus, tantum poſtea ignominia plenus ſit. Blaſphemauit enim in Deum, & impietas quā exercuit in Libano, operiet eum, & multorum hominum furor, qui aduerſum Dei eccleſiam debacchati ſunt, ipſi imputabitur: nec poterit eleuare ceruicē, ſed terrore deprimetur in terram. Multos enim homines interfecit, & totum orbem, id eſt, Eccleſiam Chriſti & habitatores eius, ſua impietate vaſtauit. Sciendum igitur & hoc capitulum, quod nunc expoſuimus, id eſt: *Væ qui potum dat proximo ſuo ſubuerſione turbida,* & priora tria in quibus dictum eſt: *Væ qui multiplicat ſibi quæ non ſunt ſua.* Et: *Væ qui congregat auaritiam malam domui ſuæ.* Et: *Væ qui ædificat ciuitatem in ſanguinibus,* & iuxta hiſtoriam, & iuxta anagogen, vel aduerſum Nabuchodonoſor, vel aduerſus diabolum & Antichriſtum & hæreticos poſſe æqualiter accipi.

SEPT.

miſeria beſtiarum terrebit te: propter ſanguinem hominum, & impietates terræ, & ciuitatis, & omnium habitantium in ea. Quid pro-

a ¶ *Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſuus conflatile & imaginem falſam? quia ſperauit in figmento fictor eius, vt faceret ſimulacra muta.*] Conſequenter ſuperioribus de

E bos de Nabochodonoſor dicitur q; fabricatus ſit ſtatuam idoli Bel, & poſuerit eam in campo *Duei*: ſiue vt in Hebræo
ſcriptũ eſt ℵ דורא. ſuper quo plenius in Daniele legim⁹ Mi- ℵ doura
ratur itaq; ſcriptura regis amentiam & ſtultitiam: quia ipſe Dan. 3. a
iuſſerit ſtatuam aureã fieri, & victor confidat in ſimulacro q; finxit: quod quidem poſſumus & generaliter cõtra omnes idolorũ accipere cultores. Nec putemus vnum eſſe quod ſculpitur & conflatur. Sculpturam quippe poſſum⁹ in lapidibus & in marmorib⁹ accipere. Cõflaturã verò in his metallis intelligitur, quę ſolui poſſunt atq; conflari: Verbi gratia, auro, argento, ære, plũbo, ſtannoq;. Hoc dictum ſit vt iuxta tropologiam ſcire poſſimus quid ſit inter ſculp-
Deuter. 27. c tile atq; conflatile. Legimus in Deuteron. *Maledictus omnis qui fecerit ſculptile, & conflatile, opus manuum artificis, & poſuerit illud in abſcondito.* Sculptile atq; conflatile reor dogmata eſſe perverſa quæ ab his à quibus ficta ſunt adorãtur. Vide Arium ſculpſiſſe ſibi idolum creaturæ, & adoraſſe quod ſculpſit. Cerne Eunomiũ conflaſſe imaginem falſam, & conflationi ſuæ curuare ceruicẽ. Signanterq; ſcriptura: Et ponet, inquit, illud in abſcondito. Habent enim & ipſi Orgia ſua, & quaſi pro perfectis quibuſq; diſcipulis tradũt abſcondita ſacramenta, quæ ſi ad lucem ꝓceſſerint, ſtatim quod ficta ſunt, arguuntur. Nihil igitur eis proderit ſculptura & conflatio ſua. Sculptura quæ refertur ad lapides, in his dogmatibus intelligitur quæ ſtul-
F titiã primo fronte demonſtrant: Cõflatio eſt ibi, vbi aliqua videtur eſſe ratio ſapiẽtiæ ſecularis, & veluti quodam auro ita diſciplinis philoſophorũ & ſplendore eloquentiæ idolum conflatum eſt. Nihil ergo proderit figmentum fictori ſuo. Et mutum ſurdumq; ſimulacrum adoratorem ſuum audire non poterit. Si quando videris aliquem nolle credere veritati, & oſtenſa ſuorũ dogmatũ falſitate in cæpto ſtudio perſeuerare, congruè poteris dicere: Sperat in figmẽto
אלמים. ſuo, & facit ſimulachra muta vel ſurda: κωφὰ quippe apud Græcos vtrumq; ſignificat, quamquam Symmachus ἄλαλα interpretans, muta magis videatur intellexiſſe quam ſurda. Nec moueat quempiam illud *idioma* ſcripturarum, de quo
Luc. 12 a ſæpe diximus: *Quis putas fidelis & ſapiens diſpenſator?* Et in a-
Pſal. 106 d lio loco: *Quis ſapiens & intelliget hæc?* eo quod quis, vel quid pro raro accipiatur, cum poſſimus & de alio loco pro im-
Roman. 8 g poſſibili hoc ipſum accipere: *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio an anguſtia?* & cætera. Et de præſenti capitulo: Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſuus? In vtroq; enim impoſſibilitas demonſtratur: quod nec Apoſtoli charitatem vlla tribulatio & anguſtia diuidere poſſit à Chriſto: nec in idolis ſit vlla vtilitas.

a ¶ *Væ qui dicit ligno, expergiſcere: ſurge, lapidi tacenti, &c.*] Et hoc ſimiliter vel aduerſum Nabuchodonoſor, vel aduerſũ omnes qui venerantur idola, accipi poteſt. Et deſcribitur error humanus, quod argentum, aurum, gemmas, & ſericum, quibus vel obuoluta, vel operta ſunt idola, præfulgore materiæ Deos exiſtimãt: cum formam quidem potuerit artifex dare, animam autem qua vegetantur artus nequiue-
Pſalm 10 a rit. Et econtrario: dominus dicitur in templo ſancto ſuo:
1. Corin. 3. c non in templo manufacto, ſed vel in cœlis, vel in vnoquoq;
Ibidem 6. d ſanctorum, iuxta Apoſtolum dicentem: *An neſcitis quoniam*
Ioann. 14. b *templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis?* Et alibi

HEB.

prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſu⁹, conflatile & imaginem falſam: quia ſperauit in figmento fictor eius, vt faceret ſimulacra muta. a Væ qui dicit ligno, Expergiſcere: Surge, lapidi tacẽti: nũquid ipſe docere poterit: Ecce iſte coopertus eſt auro & argento, & omnis ſpiritus non eſt in viſceribus eius. Dominus autem in templo ſancto ſuo: ſileat à facie eius omnis terra.

SEPT.

prodeſt ſculptile, quia ſculpſerunt illud: formauerunt illud conflatile, imaginem falſam? quia confidit fictor in figmento ſuo, vt faciat idola muta. Væ qui dicit ligno, Evigila & exurge, & lapidi Eleuare: & ipſum eſt imago, & eſt productio auri & argenti, & omnis ſpiritus non eſt in eo. Dominus autem in templo ſancto ſuo: reuereatur à facie eius omnis terra.

Corpora veſtra templum Dei ſunt. Vel in filio, ſicut ipſe ait: Pa- G
ter in me manens, ipſe facit opera. Aut certè iuxta illud: q; cœlos, & terras, & maria, & vniuerſum mundum, Spiritus intus alit, totamq; infuſa per artus, Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet: mundus omnis qui cælo conſtat & terra, & cœlorũ circulis clauditur, Dei dom⁹ eſſe perhibetur. Vnde & Apoſtolus confidenter: *In ipſo enim, ait, viuimus, & mouemur, & ſumus.* Quod ſi Actor. 17 f
quis oppoſuerit: quo modo ſpiritus in idolis non eſſe dicatur, cum omnibus ſimulacris aſſideant immundi ſpiritus: diſcant ſcripturæ ſanctæ conſuetudinem, nũquam ſpiritũ peruerſum abſoluere, ſed cum additamento aliquo ſpiritũ nun- Oſee 4 c
cupati, ſicut ibi: *Spiritu fornicationis ſeducti ſunt.* Et in euange- Luc. 11 e
gelio: *Cum autem ſpiritus immundus exierit de homine*, & cætera his ſimilia. Spiritus autem vbicumq; ſolus & abſolute ſine aliquo additamẽto legitur, ſemper refertur ad bonam partem, id eſt, ad ſpiritum ſanctum, vt Galat. 6 b
eſt illud Apoſtoli: *Qui ſeminat* Ibidem 5. d
in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam æternam. Et alibi: *Fructus autem ſpiritus eſt charitas, gaudium, pax.* Et in alio loco: *Spiritu ambulate, & deſideria carnis non perficietis.* Neq; hoc dicimus, quod non & Spiritus ſanctus cum additamẽto ponatur: Vocatur enim & Spiritus ſãctus & ſpiritus principalis, & ſpiritus rectus, & ſpiritus Dei, & cætera his ſimilia: ſed quod ſpiritus ſanctus & cum additamento, & ſolus ſæpe ponatur: ſpiri- H
tus autem peruerſus nuſquam niſi cum additamẽto lectus
ſit. Sed & illud dici poteſt, ſi quis contentioſe ſpiritum per- בקרבו
uerſum in hoc loco voluerit accipere, quod aliud ſit. *Omnis ſpiritus non eſt in eo*: Aliud ſi dixiſſet: omnis ſpiritus non eſt circa eum. Poteſt enim aſſidere ſimulacris, cęterum intrinſecus eſſe non poteſt. Vnde & Aquila ſignificantius vertit Hebraicum dicens: *Et ſpiritus eius non eſt in viſceribus*, ſiue *in medio eius*. Præterea ſciendum in quibuſdam Hebraicis voluminibus non eſſe additum, omnis: ſed abſolute ſpiritum legi. Quod ſi quis ratione ſuperatus in bonam partem acceperit ſpiritum, & quæſierit, cur cum de ſpiritu ſancto dictum ſit, cum additamento legatur: *Et omnis ſpiritus non eſt in eo?* Sciat omnem ſpiritum diuerſas gratias intelligi ſpiritus ſancti, vt ſit ſenſus: Nihil in ſe gratię, nihil poterit habere virtutis. Quod quidem & iuxta tropologiam magis intelligitur: quod in vniuerſis idolis hæreticorũ & figmentis diaboli, nulla ſit gratia Spiritus ſancti, ſed imaginẽ diuinitatis & pulchritudinem dogmatum pręferre videantur, cum in illis nihil ſpirans ſit & vitale. Dicamus & illud, ne lectorem videamur celaſſe quod nouimus: ſpiritum & ventum apud Hebræos eodem appellari vocabulo, id eſt, רוח, & pro ſenſu loci, vel ſpiritum accipi ſolere, vel ven- Rouach.
tum: Ergo & in hoc loco, ſpiritum vel pro vento accipere poſſumus, quod nihil ſpiret in idolis: vel pro anima, quod ſimulacra inanimata ſint. Quod autem ſpiritus accipiatur pro anima, manifeſte ſignificat Saluatoris oratio: *Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum.* Neque enim Ieſus aut Luc. 23 f
peruerſum ſpiritum (quod cogitare quoque nefas eſt) aut Spiritum ſanctum, qui & ipſe Deus eſt, patri poterat com- Matt. 26. d
mendare, & non potius animam ſuã, de qua dixerat: *Triſtis* Ioan. 10. d
eſt anima mea vſque ad mortem: &, nemo poteſt eripere animã meam à me: ſed voluntate mea depono animã meam, & ſponte mea rurſum aſſumo eam.

Commentarij primi in Habacuc Prophetam finis.

A

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI

C

IN LIBRVM SECVNDVM HABACVC AD CHROMATIVM EPISCOPVM AQVILEIENSEM.

PROLOGVS.

ALTERVM, mi Chromati Papa venerabilis, in Habacuc librum ſcribimus proprium cantici eius opuſculum dedicantes: ſermonemque Epicum & pſalterij, id eſt, lyrico more compoſitum totis viribus aggredientes. Sibilet igitur excetra, & Sardanapalus inſultet, turpior vitiis quam nomine: nos cœptum carpamus iter, & orationibus tuis, qui carnem virtute ſuperaſti, manifeſtiſſimam de Chriſto prophetiam in octauo propheta, id eſt, reſurrectionis dominicæ numero differamus.

HEB. Oratio Habacuc prophetæ pro ignorationibus.
SEPT. Oratio Habacuc prophetæ cum cantico.

AQVILA & Symmachus & quinta editio, ſicut nos, pro ignorationibus tranſtulerunt: ſolus Theodotio ὑπὲρ ἑκουσιασμῶν, id eſt, pro voluntariis & pro his qui ſponte delinquunt. Hoc propterea vt intelligamus exceptis LXX. nullum, orationem cum cantico tranſtuliſſe. Nam & in Hebraico habet *a* על שגינות, quod dicitur, ἀγνοημάτων, & nos tranſtulimus, pro ignorationibus. Eſt autem ſenſus: qui ſupra temerè dixerat: Vſquequo domine clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te vim patiẽs, & non ſaluabis? Ac deinde in ſecunda querimonia: *Quare non reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe?* Ad quod audierat: *Scribe viſum, & explana eum ſuper tabulas.* Et poſt cætera: *Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſemetipſo: Iuſtus autem fide ſua viuet.* Et didicerat vel Nabuchodonoſor, vel diabolum, vel Antichriſtum poſitum in iudicio peccatorum, & fortem ad corripiendas gentes: nũc agit pœnitentiam, & plangit quod temerè ſit loquutus: petitque veniam, vt miſericordiam conſequatur, quia ignorans fecit. Vnde & Dauid: *Delicta, inquit, iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris.* Sunt qui putent orationem eſſe prophetæ, vt in aduentu Chriſti error auferatur hominum: vnde & prophetæ nomen ſit titulo prænotatũ, quod prophetico ſpiritu oret tolli caliginem, & reddi lucem: auferri imaginem, & tribui veritatem. Quod autem prophetia ſit, & totus cantici textus oſtendit, & maximè illud: In medio duorum animalium cognoſceris. Et: Cum appropinquauerint anni, notus eris. Et de iudicio: Cum turbata fuerit anima mea in ira, miſericordiæ recordaberis. Et rurſum de aduentu Chriſti: Deus ad Theman veniet, & ſanctus de monte vmbroſo & condẽſo. Necnon in futurũ: Pauebunt tabernacula terræ Madian, & aſcendes ſuper equos tuos & extendẽs extendes arcum tuum ſuper regna. Si autem aliquis quæſierit, quare ſolus Theodotio pro ſpontaneis tranſtulerit, poſſumus dicere: Vel confeſſionem prophetę, quod nõ aliqua neceſſitate, ſed ſponte peccauit, male ſentiens de iudicio Dei. Vel certè futuram gentiũ fidem demõſtrari, quod priorem errorem voluntariè relinquentes, in eum credituræ ſint, qui in Cantico repromittitur. Legimus in pſalmo decimoſexto: Oratio Dauid, & in alio ſimiliter: Oratio Dauid. Et in octogeſimo nono: Oratio Moyſi hominis Dei. Et in centeſimoprimo: Oratio pauperis cum anxiatus fuerit, & coram domino effuderit precem ſuam, & ſicubi alibi nomen orationis infertur: attamẽ nullo loco cum Cantico legitur. Et neſcio, an decens ſit orare cum Cantico: niſi forte iuxta LXX. orare dicimus prophetam pro aduentu Chriſti, & ipſum cum delectatione, & in pſalmis & Cantico prophetare: vt & in eo quod oratio eſt, deprecetur patrem, & in eo quod canticum patris qui miſerit filium, & filij qui venerit, laus dicatur. Hæc de titulo cantici. Videamus nunc quæ dicantur in Cantico.

a ol ſigionoth.
Sup. 1.c
Ibid. d
Sup. 2.a
B
Pſalm. 24.b

D

CAPVT III.

DOmine audiui auditionem tuam, & timui: Domine opus tuum in medio annorum viuifica illud.] Pro eo quod nos & Aquila & Theodotio tranſtulimus, viuifica illud: Symmachus interpretatus eſt, reuiuifica illud: Quod autem LXX. dixerunt, conſideraui, & obſtupui: nec in Hebræo habetur, nec apud quempiam aliorum interpretum, vt ſublatis his quæ in Hebraico non habẽtur, poſſit legi iuxta LXX. Domine opera tua: in medio duorum animaliũ cognoſceris, quod quia ἀσαφὲς videbatur, ſuperiora coniuncta ſunt. Legitur autem in Hebræo *a* יהוה, id eſt, Domine: *b* פעלך opus tuum, *c* בקרב in medio, *d* שנים annorum *e* חייהו viuifica illud. Hoc propterea, vt quæ ſuperflua ſunt in LXX. manifeſtè addita cognoſcamus. Hebræi iuxta hiſtoriam hunc locũ ita explanant: Domine audiui auditionem tuam & timui. Audiui, inquit, pœnas quas Nabuchodonoſor & diabolo præparaſti, in quibus dixiſti ei: *Væ qui multiplicat non ſua.* Et ſecundo: *Væ qui congregat auaritiam malam domui ſuæ.* Et tertio: *Væ qui ædificat ciuitatem in ſanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate.* Et quarto: *Væ qui potum dat amico ſuo, mittens fel ſuum & inebrians.* Et quinto: *Væ qui dicit ligno, expergiſcere: ſurge, lapidi tacenti.* Et ſicut timore perterritus ſum, quod draco magnus tantis vulneribus confodiendus ſit, ſic deprecor domine, vt quod promiſiſti expleas, & finito tempore reddas Chriſtum tuum. Tu enim dixiſti: quia *adhuc viſus procul, & apparebit in fine, & non mentietur.* Viuifica ergo quod pollicitus es: hoc eſt, tuum imple promiſſum, non moriatur irritus ſermo tuus, ſed opere cõpleatur. Quod quidem iuxta nos, & de reſurrectione Saluatoris intelligi poteſt: vt ille qui pro nobis mortuus eſt, conſurgat à mortuis, & viuificetur. Iuxta LXX. autem multo alter eſt ſenſus & debemus etiã vulgatæ editionis explanationẽ ponere Domine audiui in ſcripturis ſermonem tuum dante te mihi auriculam, iuxta illud quod loquitur Eſaias: *Addidit mihi auriculam* ad audiẽdum: ita audiui, vt tu vis audire ſermonem tuum: Et opera tua diligẽtius contẽplatus, (nę mihi diceretur: opera autem domini non reſpiciunt, & opera manuum eius non cõſiderant, ex creaturis intellexi creatorem, & per ſingulas quæ feciſti, & quæ quotidię operaris in vniuerſo mũdo, totus obſtupui, & ſenſu humanitatis amiſſo, in ſanctam amentiam ſum conuerſus. Vel certe admiratione turbatus, in laudes tuas trepidus erumpo, dicens: in medio duorum animalium cognoſceris: quod multi putant de filio intelligi & de Spiritu ſancto, eo quod

CAP. III.
HEB.

DOmine audiui auditionẽ tuã, & timui: domine

CAP. III.
SEPT.

DOmine audiui auditum tuũ, & timui: domine con-

a adonai
b pholcha
c bechereb
d ſanim
e chaiehu
Sup. 2
Ibid.
Ibid.
Ibid. a
Eſaiæ 50.b
Eſaiæ 5.a

E quod pater per filium intelligatur & ſpiritum. Quæ quidem
Eſai. 6. a & duo Seraphim in Eſaia, & duo Cherubim, ſcribi inter-
Exod. 25. b pretantur in Exodu: quę contra ſe reſpiciunt, & in medio habent oraculum, & in Eſaia velantia caput & pedes Domi-
Eſaia 6. a ni in pręſenti tantum ſæculo volent, & alter ad alterum myſterium inclament trinitatis, & mittatur vnus de Seraphim (q interpretatur ardens) & veniat in terram, & mundet pro-
Luc. 12. f phetæ labia, & dicat: *Ignem veni mittere ſuper terram, & quã volo vt ardeat?* hoc æſtimant alij, & ad hanc interpretationé multis ſcripturarũ vtuntur teſtimoniis. Porrò ſimplex interpretatio, & opinio vulgi de Saluatore intelligit: quod inter duos latrones crucifixus agnitus ſit. Qui autem melius, hoc dicunt, quod in prima Eccleſia, quæ de circunciſione fuit, & de pręputio cõgregata, duobus populis ſe hinc inde cingentibus intellectus ſit Saluator & creditus. Sunt qui duo animalia, duo intelligant teſtamenta, nouum & vetus, quæ vere animantia ſint, atque vitalia, quæ ſpirent, & in quorum medio Dominus cognoſcatur.

HEB.

ne opus tuum in medio annorum viuifica illud. a In medio annorum notum facies. c Cum iratus fueris miſericordiæ recordaberis. d Deus ab auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan. Semper. e Operuit cœlos gloria eius, & laudis eius plena eſt terra. Splendor eius

SEPT.

conſideraui opera tua & obſtupui in medio duorum animalium cognoſceris. Cum appropinquauerint anni cognoſceris. b *Cum aduenerit tempus demonſtraberis, cum turbata fuerit anima mea in ira, miſericordiæ recordaberis. Deus à Theman venerit, & ſanctus de monte vmbroſo & condenſo.* Dia-

a ¶ *In medio annorum notum facies.*] Cum venerit, inquit, tẽpus & opere promiſſa complens, monſtrabis vera eſſe quę pollicitus es: Siue cum appropinquauerit conſummatio, & in extrema hora ad deſtruenda peccata venerit filius tuus, manifeſtius cognoſceris. Sequitur.

b ¶ *Cum aduenerit tempus demonſtraberis: cum turbata fuerit anima, &c.* Quod exceptis Septuaginta, nec in Hebraico, nec
Eſaia 49 apud quempiam aliorum habetur interpretum. Et eſt ſenſus: Cum venerit tempus, de quo dicitur: *Tempore accepta bili exaudiui te*: tempus aduentus Domini Ieſu Chriſti: tunc ô
F Deus pater, cognoſcetur nomen tuum, quod ante occultum fuit hominibus, de quo dicit Dominus in Euangelio: *Pater reuelaui nomen tuum hominibus.* Quod autem infertur. *Cum turbata fuerit anima mea*: Apud Septuaginta interpretum e-
Ioan. 17. a ditionem, cum poſterioribus copulatur, vt poſſit legi: *Cum turbata fuerit anima mea in ira*, hucuſque diſtinctio, deinceps inferatur: *miſericordiæ recordaberis*: quod ſcilicet prophetæ ſufficiat pro pœna ſola conturbatio, & ad iram Dei anima illius conturbata, nequaquam inferatur ſupplicium, ſed iram excludat miſericordia. Habet ira Dei menſuras, quantum &
Pſalm. 79. a quanto tempore, & ob quas cauſas, & quibus inferatur, iuxta illud quod ſcriptum eſt: *Cibabis nos pane lachrymarum, & potabis nos lachrymis in menſura.* Quod ſi propheta turbatur ad iram Dei, & quia turbatus eſt, impetrat miſericordiam: quid nos ſperare, imo timere debemus: quorum omnia opera Dei digna ſunt ira? Quod autem ſequitur iuxta Hebraicum.

c ¶ *Cum iratus fuerit, miſericordiæ recordaberis.*] Non debemus putare obliuiſci Deum, & poſt iram ſuæ miſericordiæ recordari, ſed quod nos cum in pœna poſiti putemus obliuiſci, iuxta illud: *Vſquequo domine obliuiſceris mei in finem?* Nã
Pſalm. 12. a & ſi quando tentationibus, quaſi fluctibus operimur, & rapida dæmonum aduerſus nos procella deſæuit, velut ad dormientem loquimur: *Exurge, quid dormitas domine?* Simulque Dei cerne clementiam: non dixit, cum intuleris ſupplicia miſericordiæ recordaberis: ſed cum iratus fueris. Qui autem iraſcitur, interdum non percutit, ſed tantummodo comminatur, quod & Apoſtolus ſentiens ait: *Reuelatur enim ira Dei*
Rom. 1. b *de cœlo ſuper omnem impietatem & iniquitatem hominum.* Vbi autem reuelatur, non infertur, non percutit, ſed reuelatur vt terreat, & territis non inferatur.

d ¶ *Deus ab auſtro veniet, &c.*] Et Aquila & Symmachus, & quinta editio ipſum Hebraicum poſuerunt e תימן: ſolus
e teman Theodotio quid ſignificaret Theman interpretatus eſt dicens: *Deus ab auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan*, in finem. Ex quo intelligimus à ſolis Lxx. poſitum ἐξ ὄρους κατασκίου δασέος, id eſt, de monte vmbroſo & condenſo. Sed & hoc quod Lxx. tranſtulerunt διάψαλμα, & nos poſuimus, ſemper:

Symmachus interpretatus eſt εἰς αἰῶνα, id eſt in æternum. Theodotio εἰς νῖκος, id eſt in finẽ. Quinta editio ipſũ Hebraicum סלה Deus ergo ab auſtro veniet, id eſt à meridie, à clara luce, & ab his qui appellantur filij dierum. Vnde & in Cantico Canticorum, Aquilonem ſponſus abigit, & auſtrum vo-
G
Cant. 4. d cat dicens: *Exurge Aquila, & veni Auſter*: perfla hortum
Ibid. 1. b meum & fluant aromata mea. Deus ſemper in meridie eſt. *Vbi*, inquit, *paſcis, vbi cubas in meridie?* Et ad Abrahã, quando
Gen. 18. a erat ſub quercu, non venit Deus niſi in meridie. Et Io-
& 43. b ſeph, qui in typo pręceſſit Saluatoris, conuiuium fratribus facit meridie. Agnitio ergo Dei patris his qui digni ſunt, venit in pleno lumine. Et agnitio ſancti, id eſt, filij Dei, venit de monte vmbroſo & condẽſo. Mons vmbroſus atque cõdenſus, vel ipſe pater intelligitur, plenus virtutibus omniq; ſapientia, & maieſtate ſua cuncta protegens, & extendens alas, & confouens pullos ſuos. Vel certè paradiſus & cœleſtia plena Angelis, plena virtutibus, plena arboribus vberrimis. Atque vtinã & mihi contingat vt ad vocẽ meã, & ad expoſitioné, Deus veniat in claro lumine, & filius eius, de quo ſcri-
Leuit. 19. a ptum eſt: *Sancti eſtote quoniam ego ſanctus ſum*, de ſublimitate
& 20. b eloquij vmbroſi & condenſi, & ſcripturarum teſtimoniis hincinde contexti, & patre ſimul filioque veniente, fiat eorũ auditor habitaculum, & compleatur ſcriptura, dicens: *Ego &*
Ioan. 14. c *pater meus veniemus ad eum, & manſionem apud eum faciemus.* Sed quia pro monte vmbroſo, & condenſo in Hebręo ſcriptũ eſt, mons f פארן & Pharan interpretatur os videntis: pulchrè iuxta interpretationem noſtram, de eruditi ſermone viri
f Pharan venit notitia filij, & nõ qualicumque ſermone, ſed de eo qui plenus eſt lumine, plenus oculis: vt manifeſtus & purus ad aures audientium deferatur. Quod autem ait, de monte, ſublimia dogmata intellige. Audiui ego Hebræum iſtum locum ita diſſerere: Quod Bethlehem ſita ſit ad auſtrũ, in qua
H natus eſt Dominus atque Saluator, & ipſum eſſe de quo nũc dicatur: Dominus ab Auſtro veniet, hoc eſt, naſcetur in Bethlehem, & inde conſurget. Et quia ipſe qui natus eſt in Bethlehem, legem quondam dedit in monte Sinai: ipſe eſt ſanctus qui venit de monte Pharan: Pharan quippe vicinus eſt locus monti Sina. Et quod infertur, diapſalma, id eſt, ſemper, habere ſenſum: ipſe qui natus eſt in Bethlehem, & qui in Sina, id eſt, in monte Pharan, legem dedit, ſemper in vniuerſis beneficiis pręteritis & præſentibus, & futuris auctor eſt & largitor. De diapſalmate, quod Hebraicè dicitur g סלה
g ſela in pſalterio plenius diſputatum eſt. Simulque cerne iuxta Lxx. quod diapſalma non ponatur niſi in pſalterio, & in pręſenti loco. Ex quo intelligimus rectè à Lxx. orationis Canticum prænotatum.

e ¶ *Operuit cœlos gloria eius, &c.*] Pro eo quod Lxx. interpretati ſunt, & poſuit dilectionem robuſtã fortitudinis ſuæ, & nos diximus, ibi abſcondita eſt fortitudo eius, Aquila trãſtulit: Et poſuit abſconſionem fortitudinis ſuę: Symmachus, & poſuit abſconditam fortitudinem ſuam, ſolus Theodotio noſtrę tranſlationi congruens ait: Et ibi abſconſio fortitudinis eius: Verbum.n h. שם pro qualitate loci, & poſuit in-
h ſam telligitur, & ibi: magiſque in præſenti loco ibi legendum eſt quam poſuit, vt ſit ſenſus & ordo ſententiæ: Cornua in manibus eius, & ſubaudiatur, ibi, id eſt, in cornibus abſcõdita eſt fortitudo eius. Manifeſtum eſt autem iuxta Hebraicum, quod in aduentu Chriſti cuncta repleta ſint gloria, ſecundum illud quod in Euangelio dicitur: *Gloria in excelſis*
Luc. 2. b *Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Et alibi: Pacẽ
Col. 1. b fecit in cœlis & in terra per ſanguinẽ crucis, & ſedit in dexte-
Pſal. 147. a ra magnitudinis: velociter enim currit ſermo eius. Et alibi:
Pſalm. 8. a *Domine Dominus noſter, quam admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra.* Et rurſum in pſalmo decimo octauo: *In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Splendor quoque eius, quaſi ſol iuſtitiæ clara luce

A radiauit, & cornua in manibus eius, vexilla & trophęa cru-
Philip. 2. a cis, & in ipſis cornibus abſcondita eſt fortitudo eius. *Cum
enim eſſet in forma Dei, non rapinam arbitratus eſt æqualem ſe
eſſe Deo: ſed exinaniuit ſe, formam ſerui accipiens: factus obediens*
Matth. 26 d *patri vſque ad mortẽ, mortẽ autẽ crucis.* In cruce ergo paulíſper
Luc. 23. f abſcondita eſt fortitudo eius, quando dicebat ad patrem: *Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem.* ac, *Pater ſi poſsibile eſt, tranſeat iſte calix à me.* Et in ipſa cruce: *Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum.* Poteſt iuxta Lxx. in eo quod dictum eſt: Operuit cœlos virtus eius, nolle debemus min⁹ eſſe quod operit, ab eo quod operit: ſi tamen totum operiatur, & non ex parte opertũ eſt. Cum ergo virtus Dei operiat cœlos, maior eſt cœlis virtus eius, qua operiuntur cæli.
1. Cor. 1. d Cœlos autem eos eſſe qui portent imaginem ſupercęleſtis,
qui enarrent gloriam Dei, crebro legimus. Virtutem quoq;
Dei Dominum Saluatorem, Apoſtolus probat: Chriſtus Dei
virtus & Dei ſapientia. Hæc virtus omnium ſpiritualium virtutum quaſi mater eſt: Verbi gratia, appellatur virtus, ſapientia, fortitudo, iuſtitia, temperantia, veritas, ſanctitas, redemptio. Chriſtus autem factus eſt nobis à Deo ſapientia, iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio. Hæ igitur ſpeciales virtutes, in quibus Chriſtus oſtenditur (ſecundũ profectum eorum, qui eum vel ſapientiam recipiunt, vel fortitudinem, vel iuſtitiam, & cętera huiuſcemodi) cõtinentur in generali virtute Dei, hoc eſt in domino Saluatore, atque in hũc modum & de terra intelligimus, ꝙ qui primũ propter imaginem terreni terra vocabantur, & dicebatur ad eos: *Terra es, & in terrã*
Gen. 3. d *ibis*: in aduentu Saluatoris laude Domini repleantur. Cũ autẽ
& cœli virtute Dei operti fuerint (protecti videlicet & ex
B omni parte veſtiti) & vniuerſa terra repleta laude Dei: tunc
ſplendor eius vt lux erit. Imaginem autem Dei & ſplendorem gloriæ eius, eſſe Deum Saluatorẽ, Apoſtolus non tacet:
Hebr. 1. a Qui poſtquam nobis apparuit ſplendor gloriæ Dei, reuerſus
Ioan. 1. eſt ad priſtinam maieſtatem. *Et ſi enim noueramus Chriſtũ ſecundum carnem, ſed non nouimus eum iuxta carnem*, verũ iuxta
ſpiritum: Quia *quod factum eſt, in ipſo vita erat, lux hominum*:
Ioan. 17. a quod & manifeſtius in Euangelio Saluator oſtendens ait:
Pater glorifica me gloria quam habui apud te prius quam mundus fieret: vt poſt aſcenſionem ad cœlos ſit ſplendor quod lux, hoc eſt id accipiat filius eſſe quod pater eſt. Quod autem ſe-
1 Reg. 2. b quitur: *Cornua in manibus eius*: mos eſt ſcripturarum, vt ſẽper cornua pro regnis ponant. Nam & illud quod & Anna
Dan. 7. 7 b loquitur in primo regnorum libro: *Exaltauit cornu Chriſti ſui*,
Prou. 21 a magnificentiam regni Saluatoris ſignificat. Et in Daniele, decem cornua, decem regna demonſtrant. Sic autem nunc dicitur: *Cornua in manibus eius*: quo modo & alibi ſcriptum legimus: *Cor regis in manu Dei*, pro eo quod eſt, mens & principale cordis viri ſancti (qui pergit ad regna cœlorum, qui adhuc poſitus eſt in terra regnat corpori abſque peccatis) non vagatur extrinſecus, ſed in Dei tutela ſitus eſt. Quia verò &
in Hebræo, & in cæteris editionibus, non habet ſcriptum
Cornua in manibus eius: ſed in manu eius, quod dicitur
b iado ⁱ יד manum Dei fortem atque robuſtã intelligamus filium
eius. Et in hac manu omnia regna cœlorum, eorumque qui
Eſai 5 a ad cœlos nituntur aſcendere, poſita eſſe dicamus: quod &
Eſaias ſonat, dicens: *Vinea facta eſt dilecto in cornu, in loco vberi*: pro eo quod eſt in regno. Ob hanc puto cauſam nullũ cor-
Pſalm. 29. c nutum animal inter immunda poni in Leuitico, & idipſum
& 1 b ſignificare vnicornem in pſalmis, ſiue μονόκερω, & illud: *In te
Pſalm. 43. b inimicos noſtros ventilabimus cornu.* Quod autem iuxta Lxx. legimus, *& poſuit dilectionem fortem virtutis ſuæ*: etiam hoc de Chriſto intelligendum eſt: Quod Deus pater idcirco cooperuit in cœlos virtute ſua, & terram repleuerit laude & ſplendorem ſuum fecerit eſſe vt lumen, & regnum poſuerit in manu filij ſui, vt faceret dilectum ſuum ab hominibus diligi, & diligi non leuiter, ſed vehementer & fortiter: vt qui eum fortiter dilexiſſent, & hærerent in dilectione eius, nemo tolleret eos de manu illius. Econtrariò
C diabolus facit amare nos mundum, & pro dilectione virtutis diligere vitia, & non leuiter, ſed fortiter, ita vt de nobis poſſit dici: Et poſuit Diabolus dilectionem fortem vitiorum ſuorum.

H E B.

eius vt lux erit: cornua in manibus eius. Ibi abſcondita eſt fortitudo eius. a Ante faciem eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius. b Stetit, & menſus eſt terram: aſpexit & diſſoluit gentes, & contriti ſunt montes ſæculi:

S E P T.

Diapſalma. Operuit cælos virtus eius, & laudis eius plena eſt terra. Et ſplendor eius quaſi lux erit: cornua in manibus eius: & poſuit dilectionem robuſtam fortitudinis ſuæ. Ante faciem eius erit verbum, & egredietur in campum poſt pedes eius. Stetit & commota eſt

a ¶ *Ante faciem eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius.*] Pro eo quod nos tranſtulimus mortem, in Hebræo tres litteræ poſitæ ſunt, ʰ דבר, abſque vlla vocali, quæ ſi legantur ˡ דבר verbũ ſignifi- k dabeth res
cat: ſi ᵐ דבר peſtem, quę Græ- l dabar
cè dicitur λοιμός. Denique & m deber
Aquila interpretatus eſt: Ante faciẽ eius ibit peſtis: Symmachus: Ante faciem eius præcedet mors: Quinta editio: Ante faciem eius ambulabit mors: Soli Lxx. & Theodotio, ſermoné pro morte interpretati ſunt. Nec non in conſequenti verſiculo, vbi diximus: Egredietur diabolus ante pedes eius. & Septuag. aliter tranſtulerunt (iuxta quos poſtea diſputabimus) Aquila pro diabolo tranſtulit volatile: Symmachus autẽ & Theodotio, & Quinta editio, volucrem: quod Hebraicè dicitur ⁿ רשף. Tradunt n reſeph
autẽ Hebræi, quo modo in Euangelio Princeps dæmonum Matt. 12. d
dicitur eſſe Beelzebub: ita reſeph dæmonis eſſe nomen, qui principatum teneat inter alios. Et propter nimiam velocitatem atque in diuerſa diſcurſum, auis & volatile nuncupetur: Ipſumque eſſe, qui in paradiſo ſub figura ſerpentis mulieri ſic locutus eſt, & ex maledictione qua à Deo condemnatus eſt accepiſſe nomen: Siquidem reſeph, reptans ventre interpretatur. Hoc eſt ergo quod dicitur: ſtatim eum venerit Dominus, & in Iordane fuerit baptizatus, & ad columbæ
deſcenſum vox patris intonuerit: *Hic eſt filius meus dilectus,* Matth 3. d
in quo mihi complacui: excuntí de aquis occurret diabolus,
& ante pedes illius ſtabit mors, & coluber antiquus, qui qua- D
draginta diebus tentauit eum in ſolitudine. Si autem iuxta Septuaginta legerimus (ante faciem eius ibit verbum, & egredietur in campos poſt pedes eius) hoc ſignificat, quod ſermo Dei ante viſitationem eius, quæ nunc allegoricà facies dicitur, præcedat & præparet corda credentium: vt praua in rectum, & inæqualia ſternat in planum, & audituris animá quaſi confectus aget, ſementem poſſit recipere ſpiritualem.

b ¶ *Stetit & menſus eſt terram: aſpexit & diſſoluit gentes, & contriti ſunt montes ſæculi: incuruati ſunt colles mundi, ab itineribus æternitatis eius.*] Stans Saluator & cuncta perſpiciens, & oculo ſuo vniuerſitatem mundi metiens, gentium multitudinem diſſipauit: quibus diſſipatis & diſſolutis, contriti ſunt montes huius ſæculi, & incuruati ſunt colles huius mundi. Sunt enim & alij montes & colles, quos ſalit &
tranſilit ſponſus in Cantico Canticorum: de quibus & in Cant. 2. b
ſecundo graduum pſalmo dicitur: *Leuaui oculos meos in mon-
tes, vnde veniet auxilium mihi.* Montes autem ſęculi ipſi ſunt Pſal. 120. a
qui & montes tenebroſi, de quibus Hieremias pręcepit, Hier. 13. b
ne impingantur pedes noſtri ſuper eos. Iſti ſunt colles in
quibus regnabat Saul, quando interficiebat ſacerdo- 1. Reg. 22. c
tes Dei: Gabaa quippe collis interpretatur. Et eleganter גבעה
incuruati ſunt, inquit, *colles mundi*. Ante aduentum quippe Saluatoris erecta ceruice gradiebantur, & ſuperbiam eorum humiliare nemo poterat. Contriti autem ſunt & incuruati ab itineribus æternitatis eius, id eſt, Dei: quia æternitas illius ad nos venire dignata eſt: ſiue quod ſemper à principio mundi vſque ad incarnationem ſuam venerit ad ſanctos, & factus ſit in ſingulorum manu ſermo Dei, atque in vniuerſis vincentibus ipſe ſuperarit, & æternum eius iter incuruauerit, colles monteſque contriuerit. Hæc per metaphoram iuxta Hebraicum dicta ſunt: Porrò ſecundum Lxx. poſtquam faciem Dei ſermo præceſſerit, & egreſſus fuerit in plana, Deus pater venit illuc, vbi ei ad ſermonem ſuum regio præparata eſt, & venit poſt pedes ſermonis ſui, & ſtat: numquam ante præcedens, ſed ſemper expectans, vt ille ſibi muniat viam, vbi autem ſteterit iuxta pedes

E pedes ſermonis ſui, ibi ſtatim terra, operà videlicet carnis & corporum, non valentia ſuſtinere Dei præſentiam, commouentur: Cumq; cõmota fuerint, virtus ſermõnis & præſentia Dei reſpicit cunctas animarum gentes, quas cogitationes multiplices, & diuerſas ſentẽtias poſſumus intelligere, quæ illico diſſoluuntur ac tabeſcunt. Si quid etiam aduerſum ſciẽtiam Dei ſe exaltauerat in terra, & ſenſum occupauerat audientis: hoc præcedẽte ſermone, & aduentu Dei, confringitur atq; conteritur. Montibus autem confractis, contritiſq; ad aſpectum Dei, colles liquidò conſumentur, & redigentur ad nihilũ. Non n. ſunt montes Dei, ſed montes ſæculi. Sẽpiternum enim iter Dei reſpiciẽs ad quæ ſuus ſermo præcedit, & ea in collibus ſæculi, conſumet & deſtruet eos. Poſſunt autẽ montes & dæmones intelligi, qui verſantur in hæreticis, & eleuant ſe contra ſcientiam Dei: colles quoq; aliæ dæmonum fortitudines, quæ faciunt homines, corporũ pulchritudinem, dignitates, diuitias, nobilitatem generis, cæteraque mundi bona admirari. Licet videre poſt aduentum ſermonis Dei, & Dei patris præſentiam, quo modo humanæ animæ commoueantur, & omne quod terrenum eſt diſſoluatur, & cogitationes priſtinæ redigantur ad nihilum. Tunc deſtruuntur dæmones, tunc ſæculi altitudines ad nihilum deducuntur, & omnis hæreticorum ſcientia, quæ primum tumebat, ad Dei ſermonis aduentum humiliatur, & conteritur atque conſumitur. Et quod prius pulchrum & maximum videbatur, quaſi deſpectum abiicitur & paruum. Et hoc fit propter aduentum Dei, & hoſpitium Chriſti: iuxta quod alibi ſcriptum eſt:
Leuit. 26 b *Inhabitabo in eis, & inambulabo, & ero Deus eorum, & ipſi erunt*
F *mihi populus.*

a ¶ *Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ: turbabũtur pelles terræ Madian.* Æthiopes tetri & amantes tenebras, & ab omni
Pſalm 73 c luce alieni, qui draconis carne veſcuntur (de quo ſcriptum eſt: *Dediſti eum eſcam populis Æthiopibus*) dæmones intelliguntur: quorum fit tabernaculum quicunq; in hoc ſæculo propter honores & diuitias laborarit: quod ſignificanter ſub vno verbo iniquitatis oſtẽditur: omnis enim diues, aut iniquus, aut hæres iniqui eſt. Vide homines maria tranſire, ante potentum excubare fores, pati omnia quæ ſeruorum conditio vix patitur: vt diuitias congregent, vt aliquam accipiant dignitatem: Et poſtquam hoc fuerint conſecuti, tradere ſe luxuriæ & voluptatibus, & omni iniquitati: vt quod auaritia congregauit, luxuria conſumat. Iſti ergo pro laboribus ſuis efficiuntur hoſpitium dæmonum, & qui templum Dei eſſe debebant, fiunt tabernaculum Æthiopum.
מדין Sed & hoc quod ſequitur: *Turbabuntur pelles terræ Madian:* ſiue pauebunt & tabernacula terræ Madian: eoſdem intellige tabernacula Æthiopum, & tabernacula terræ Madian. Poſtquam enim ditati fuerint, & per fas ac nefas ad vltiſſimum gradum conſcẽderint, tunc conſcientia peccatorum ſuorum, ſemper mortem, ſemper iudicium formidabunt & ad leuem febriculam, quaſi latrones in carcere, ita de æternis ſuppliciis ſuſpirabunt. Madian autem in lingua noſtra ſonat, ex iudicio, id eſt, in condemnationem, & oſtenditur quod metu iudicii æternarumque pœnarum ſemper in formidine ſint, & cruciatus, quos ſentiunt ſe mereri, pauore quotidiano ſuſtineant.

b ¶ *Numquid in fluminibus iratus es domine? aut in fluminibus furor tuus, vel in mari indignatio tua? Qui aſcendes ſuper equos tuos, &c.*] Vbi LXX. diapſalma, & Aquila, ſemper: cæteri vt ſupra ſimiliter tranſtulerunt. Et quia ad tropologicam interpretationem feſtinat oratio: breuiter ſecundum literam ſenſum capituli comprehendens, pergam ad reliqua. Sicut Iordanem, & mare ſiccaſti rubrum pro nobis dimicans) non enim fluminibus & mari iratus es, aut quidquam inſenſibilia offenſionis contrahere potuerunt) ita

HEB.

ſæculi: incuruati ſunt colles mundi, ab itineribus æternitatis eius. 4 Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian.
b Numquid in fluminibus iratus es domine? aut in fluminibus furor tuus: vel in mari indignatio tua? Qui aſcendes ſuper equos

SEPT.

ta eſt terra: Aſpexit, & diſtabuerunt gentes: conſtriti ſunt montes violentia, tabuerunt colles, ſæculi itineris. ſempiterni eius. Pro laboribus vidi tabernacula Æthiopum, pauebunt & tabernacula terræ Madian. Numquid in fluminibus iratus es domine? aut in fluminibus furor tuus, vel in mari impe-

nunc quadrigas conſcendens tuas, arcumq; corripiens, ſalutem dabis populo tuo, & iuramenta, quæ iuraſti patribus noſtris, & tribubus explebis in ſempiternũ. Quod autẽ dicit: Numquid in fluminibus iratus es domine, aut in fluminibus furor tuus, vel in mari impetus tuus? dicit ambiguè, & interrogãtis magis eloquio quàm probantis. Sunt enim & bona flumina, ſunt & mala. Eſt mare peſſimum, & eſt mare optimum. Bonorum fluminum illud exemplum eſt: *Fluminis* Pſalm. 45 a
impetus lætificant ciuitatem Dei. Ioann. 4 b
Et quod qui de aqua domini biberit, fluent de ventre eius flumina aquæ ſaliẽtis in vitam æternam: Malorũ illud quod Pharao loquitur in Ezechiele: Ezec. 29 a
Mea ſunt flumina, & ego feci illa: in quibus draco habitat, & multa his ſimilia. Quod autẽ mare in bonam partem accipiatur: pſalmus viceſimus tertius teſtimonio eſt, in quo tropologicè de eccleſia dicitur, *οἰκουμένη*, id eſt, orbis terrarũ, Domini eſt terra & plenitudo eius, orbis terrarum, & omnes qui habitant in eo: ipſe ſuper mare fundauit eum, & ſuper flumina præparauit illum, id eſt, orbem. Quod autem à domino fundatur ſuper flumina, & præparatur ſuper mare, vtraque in bonam partem accipitur. Necnon & illud quod de vinea dicitur, quæ tranſlata eſt de Ægypto: *Exten-* Pſalm 79 b
diſti propagines eius vſque ad mare, & vſque ad flumina flagella eius: vſque ad mare, puto quod in bonam partem poſſit accipi. Et dicimus verba diuina, quæ manifeſtiora ſunt, & quaſi potum ſitientibus præbent, hæc dici flumina. Ea autem quæ plena ſunt ſacramentis, & in profunda poſita (de Rom. 11 d
quibus dicit Apoſtolus: *O profundum ſapientiæ & ſcientiæ* Pſal. 129. a
Dei. Et propheta conſonat: *De profundis clamaui ad te Domine*) mare in ſcripturis appellari. Hoc de eo quod poſſit & H
mare in meliori parte ſentiri. Quod autem accipiatur & in contrarium, multa teſtimonia ſunt, de quibus illud in pſal- Pſal. 139. a
mis eſt: *Hoc mare magnũ & ſpatioſum, ibi naues pertranſibunt:* Matth. 4 d
animalia parua cum magnis: Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei. Zach. 3 a
Et in euangelio, quando Saluator increpauit ven- 2. Tim 4 a
tos & mare, & dixit ei: *Tace & obmuteſce.* Quod enim increpantur malum eſt, iuxta illud Zachariæ: increpet dominus in te diabole. Et ad Timotheum: *Argue, conſolare, & increpa.* Propheta itaque ſciſcitante: Numquid in fluminibus iratus es domine, aut in fluminibus furor tuus, vel in Pſalm. 113 a
mari impetus tuus? nos dicamus, ſi Ægypti flumina ſunt, & mare rubrum atque ſanguineum: iraſcitur dominus, & percutit ea, & toto impetu fertur in gurgites, eleuantes 4 Reg. 2.
ſe contra ſcientiam Dei. Vnde mare vidit & fugit, præſentiam Dei ferre non ſuſtinens: *Et Iordanis reuerſus eſt retrorſum*, cedens gloriæ populi tranſeuntis, qui & ab Elia ſcinditur, & ab Heliſeo. Vt autem manifeſtius loquar, hæreticorum eloquentiam, quæ contra veritatem & eccleſiam fluit, intellige flumina, quibus iraſcitur dominus. Animas verò eorum, qui circumferuntur omni vento doctrinæ, & ſemper malitiis fluctuant, & ſalſis gurgitibus obruuntur, animaduerte mare, ſuper quod impetus domi-
ni fit: vt ſentiat eius aduentum, & ſciat quibus terminis & Iob. 38 b
obice concludatur, & audiat: *In te conterentur fluctus tui.* Sec. 70.
Quod ſi bona ſunt flumina, & bonum mare ſaluatur in illis Ieſus, & eccleſiam ſuam ſuper huiuſcemodi mare collocat. Poſt hæc ſequitur: *Qui aſcendes ſuper equos tuos, & equitatio tua ſalus.* Quæro equos ſuper quos aſcendat Dominus, & puto non eſſe alios niſi ſanctorum animas: ſuper quas aſcendit ſermo diuinus, vt & ipſas ſaluet, & alios per eas. Ponamus equorum exempla: Sponſus
loquitur in Cantico canticorum: *Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te proxima mea.* Cant. 1. a
Non quod Chriſtus eccleſiam, vel ſermo Dei animam, quam ſponſam ſuam vocat, quadrigis cõparet Pharaonis: ſed quod omnis anima quamuis ſancta ſit atque perfecta, ad Deum comparata, quaſi currus Pharaonis ſit, & iumentum.

Vnde & Moyſes loquitur ad dominum: *Ego autem ſum ἄλο-*
A *γος*, id eſt, irrationalis. Et Dauid: *Vt iumentum factus ſum a-*
Exod 4 c *pud te.* Non q abſolutè iumētum ſit, ſed quod apud Deum
Pſalm 72 iumentum ſit His equis illi contrarij ſunt quos habet Pha-
rao, & de quibus dicitur: *Equum & aſcenſorem proiecit in ma-*
Exod 15 a *re:* huiuſcemodi equitatio nō ſalus eſt, ſed perditio. Quæra-
mus & alios equos, quibus aſcendit dominus: In quarto
4 Reg. 6 c regnorum libro legimus ſurrexiſſe mane miniſtrum Heli-
ſei, & egreſſum vidiſſe exercitum ambiētem ciuitatis mu-
ros & equos & curr⁹. Et poſtquā ad preces prophetæ aper-
ti ſunt oculi eius: *Aſpexit*, in-
quit, *& ecce mōs plenus equis, &*
quadrigæ igneæ in circuitu Heli-
ſei. Diligēter attendite quot
equi videātur & currus, & tamen in tantis millibus equorū, & curruum nullus aſcenſor:
horū equorū ille erat auriga & ille rector, de quo pſalmiſta
Pſalm 79 a canit: *Qui ſedes ſuper cherubim, oſtendere.* Talibus equis, taliq;
4 Reg 2 b curru & Elias raptus ad cœlum eſt. Si quis autem de Zacha-
Zach 1 b ria vult diſcere, qui ſint equi rufi, & qui nigri, & qui varij, &
Sec. 70 qui albi egredientes de myrthetis, & de montibus in pro-
fundo poſitis, ſiue, vt in Lxx. ſcriptum eſt, ςκισῶν ipſo pro-
pheta ſi dominus vitæ ſpatium dederit, conabimur expla-
nare. Vidit & Ioannes equos candidos, & ſeſſores eorū, è
Apocaly. 6 a quibus corpora in gloria reſurgentium puto eſſe equos cā-
didos: ſeſſores autem ſanctorum animas. Si quis verò pec-
cator eſt & mei ſimilis, ſedebit in equo nigro, & dicitur de
Pſalm. 75 b eo: *Dormitauerunt omnes qui aſcenderunt equos.* De talibus e-
Ibidem 32 d quis ſcriptum eſt: Fallax equus ad ſalutem: *Caro enim con-*
Gal. 5 c *cupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſapientia* eius *inimica eſt Deo.* Hoc
B dictum ſit de his qui corpora diligunt, & in nigris ſedent e-
quis. Nos autem animas noſtras in equos, & in currus do-
mini præparemus: qui aſcendit in Paulo, aſcendit in Petro,
& in huiuſcemodi curribus equitans, totum luſtrauit orbē.
Intendens quoq; arcum ſiue ſagittas ſuas, ſceptra, id eſt, re-
Hier 1 a gna aduerſum quę Hieremias miſſus eſt, eradicauit, deſtru-
xit & perdidit: fecitq; vt non regnaret peccatum in morta-
li noſtro corpore. Sceptra autem, id eſt, regna diaboli, quæ
Matt. 4 b oſtendit & domino, intellige diuerſa peccata, auaritiam, lu-
xuriam, iracundiam, detractionem furta, periuria: aduer-
ſum quæ ſermo Dei ſedens in equis, & in curribus ſuis in-
tendit fulguris ſui coorotta ſpicula, & interim non emit-
tit, vt qui ad extentum arcum territus fuerit, emiſſionem
non ſentiat ſagittarum. Et hoc facit ſemper: quod Aquila
interpretatus eſt, pro diapſalmate. Semper enim ſedet in
ſanctis ſuis, ſemper armatus eſt. Et acutas ſagittas in linguis
eorum præparans equitat, & huc illucq; diſcurrit in orbis
ſalutem.

a ¶ *Fluuios ſcindes terra.*] Quia ſuſcitauit dominus arcum
ſuum, vt tribubus iuramenta redderet, quæ locutus eſt: cō-
ſequenter dicitur: fluuios ſcindes terræ, id eſt, reges terræ
aduerſum tuum populum dimicantes, diuides atq; diſper-
ges. Iuxta Lxx. autem qui dixerunt: *Fluuius ſcindetur terra:*
primum ponamus exemplum, vt hoc quaſi gradu ad alteo-
ra veniamus. Legimus in his qui de mirabilibus confecerūt
volumina, & qui olympiadas Græciæ ad noſtram vſq; me-
moriam perduxerunt, exponentes quod in ſingulis annis
noui acciderit in mundo, quod inter cætera terræ motu e-
ruperint flumina, quæ ante non fuerant, & rurſum alia ab-
ſorpta ſint & peſſum ierint, quod ſcilicet omnes terrarum
venæ, quaſi in humano corpore ſanguinē, ita in ſe habeant
latentes aquas, quæ terræ concuſſione rumpantur, & ma-
nent in flumina. Hoc ſi intellexinus, videamus animam
humanam habere in ſe naturaliter aquas & fluuios, & per
ſocordiā noſtram eos eſſe abſconditos, & non fluere. Cum
aūt ad prædicationem ſermonis Dei concuſſa fuerint. & de
priori ſtatu mota, tunc erumpere q latebat, & in refectionē
Geneſ. 26 c potantiū fluere. Hoc ipſū reor & illud ſignificare in Geneſi
q fodiuntur putei à ſeruis Iſaac, quod ab Abraham factos
Philiſtim terra obturgant. Quādiu viuit Abrahā, putei illius

HEB.

equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio. Suſcitans ſuſcitabis arcum tuum, iuramenta tribubus quæ locutus es. Semper. a Fluuios ſcindes terræ. b Viderunt te, & doluerunt montes: gurges aquarum tranſiit: dedit

SEPT.

impetus tuus? Qui aſcendens ſuper equos tuos, & equitatio tua ſalus: intendens extendes arcum tuum ſuper ſceptra, dicit dominus, Diapſalma. Fluuiis ſcindetur terra. Videbunt te, & dolebunt, c *ſiue parturiēt populi.* a *Diſ-*

non clauduntur illo aūt mortuo, & puteis obturatis, ſi ſerui C
fodiant, contradicunt Philiſtim, & iurgium eſt. Si verò ipſe
veniat Iſaac, & fodiat puteum, & inueniat aquam, Philiſtim
non valent contradicere. Vide Petrum & Paulū, & de puteis
Chriſti fluuiiſq; non ambiges. Cerne omnes Apoſtolos, &
iam non quatuor flumina, ſed duodecim fluuios intelliges e-
xire de paradiſo ſcripturarum. Iſti fluuij antequam terra com-
moueretur, latebant: & cū eſſent in terræ venis, ſitientibus
pocula non præbebant. Poſtquam verò ad aduentum Chri-
ſti, orbis, & omnis terra concuſſa eſt, & ſubito prorupe-
runt, & tunc completum eſt: Pſalm. 106 b
Poſuit flumina in deſertum, & exi-
tus aquarum in ſitim: terram fru-
ctiferam in ſalſuginem, à malitia
habitantium in ea. Poſuit deſertum
in paludes aquarum, & terram ſine aqua in fontes aquarum, & ha-
bitare fecit ibi eſurientes, & conſtituerunt ciuitatē ad habitandum.
Poſtquam enim dominus venit in mundū, & completum
eſt illud quod dixit euangelio: *In iudicium ego in mundum iſtū* Matth 21 b
veni, vt qui non videbant, viderent; & qui videbant, cæci fierent:
Tunc terra Iſrael, de qua fluuij ante manabant, & irrigabāt
vniuerſum Iudææ populum, aruit, & fontes illius obturati
ſunt. Vniuerſus autem orbis, qui erat deſertus & ſterilis, &
aquas prædicationis Dominicæ non habebat, verſus eſt in
paludes aquarum, & quot doctores emiſit, tot habuit &
fontes. Nec ſufficit eis, fontibus videlicet atque fluminibus
irrigare orbis populos: ſed in vnaquaq; prouincia, eos qui
eſuriebant & patiebantur famem ſermonis Dei, in vnum
populum congregantes extruxerunt eccleſiam: quæ dici-
tur ciuitas ad inhabitandum, & quam lætificat impetus
fluminis.

b ¶ *Viderunt te & doluerunt montes: gurges aquarum, &c.*] So- Pſalm. 45 a
lam noſtram editionem poſuimus, vt iuxta eam, id eſt, iuxta D
Hebraïcam texentes conſequentiam loci, poſtea Lxx. cō-
maticè per capitula diſſeramus. Viderunt te Deus, & dolue-
runt montes: excelſa ſcilicet regna, & ſublimes huius ſę-
culi poteſtates: & quadrigæ quatuor in Zacharia, quæ e- Zach 6. a
grediuntur de mōtibus æreis, hæ te viderunt & intremue-
runt. *Et gurges aquarum tranſiit:* hoc eſt, omnis eorum impe-
tus, & perſecutio qua vexabant populum tuum, poſtquam
te viderunt, tranſiit Tunc abyſſus, hoc eſt, inferi laudaue-
runt te, tunc etiam ſuperi, id eſt, angeli in plauſum ſuis ma-
nibus concreparunt: vt victorem veluti geſtu quodam &
tripudio eleuatarum manuum demonſtrarent. Sol tuus &
luna, & omnis ſplendor, quo prius illuxeras populo tuo, &
malorū poſtea pondere, vniuerſa fuerant tenebrarum hor-
rore cooperta, receperunt lumen ſuum, & priſtinū habue-
re fulgorem Sagittæ tuæ & fulgurans haſta tua, id eſt, plagę
tuæ, & eruditio tua, lumen tuo populo præbuerunt. Deniq;
in luce ſagittarum tuarum, & in ſplendor haſtæ tuæ, quæ
eos ad hoc corripuit vt emendaret, ambulauit populus tuus
in fremitu tuo. Quando ergo populi tui vindicabis iniuriā,
terrena regna calcabis, & omnes gentes admirari facies:
quia egreſſus es in ſalutem populi tui, & veniſti ad eos cum
Chriſto tuo: licet in Hebraico ſcriptum ſit: *Egreſſus es in ſa-*
lutem populi tui cum Ieſu Chriſto tuo: o יֵשׁוּעַ enim Saluator in- o ieſuah.
terpretatur. Veniente autem Ieſu Chriſto filio tuo, percuſ-
ſiſti Antichriſtū de domo impij, hoc eſt in hoc ſæculo, quod
in maligno poſitum eſt: ſiue ipſum diabolum percuſſiſti,
qui impietatis caput eſt, & denudaſti fundamentum eius
vſque ad collum, id eſt, abſcondita eius aperta feciſti, non
ad breue tempus, ſed in perpetuum: hoc enim ſignificat p ſela.
p סֶלָה, id eſt, ſemper.

c ¶ *Et dolebunt* ſiue *parturient.*] ὠδίνειν quippe vtrumq;
ſignificat. Conſequenter rupta terra & fluuiis manantibus,
populi qui de fluminibus Dei biberant, videbunt Deum
atque parturient: Ex hoc enim ipſo quod vident Deum, Eſaie 26. d
ſtatim Dei verbo concipiunt & dicunt. *A timore tuo domine* Sec. 70
in vtero ſuſcepimus, & parturiuimus, & peperimus ſpiritū ſalutis
tuæ, quem fecimus ſuper terram: *Beati*, inquit, *mundo corde,*
quoniam

E *quoniam ipſi Deum videbūt.* Iſti itaq; populi loti à fluminibus Matth. 5. a non iam viderunt, ſed viſuri ſunt Deum, & cum viderint, cōcipient, vt poſſint fructus parere doctrinarum. Sed quia dicuntur populi, & populorum non eſt videre faciem Dei, licet in futurum extendatur oratio, videbunt & parient: tamen iuxta tropologiam magis Hebraïcum ſequendū eſt, vbi dicitur: Viderūt te, & pepererunt montes: mōtium enim eſt videre Deum, & parere filios, quos de Dei concepere ſermone.

HEB.

dedit abyſſus vocem ſuam, altitudo manus ſuas leuauit. Sol & luna ſteterunt in habitaculo ſuo: in luce ſagittarum tuarum ibunt, in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ. In fremitu conculcabis terram: in furore obſtupefacies gentes. Egreſſus es in ſalutem populi

a ¶ *Diſperges aquas itineris, &c.*] Diuerſæ aquæ ſunt: aliæ ſempiternæ, aliæ breues. De ſempiternis aquis, & quæ fluunt de fontibus Iſrael, dictū eſt: Fluminib⁹ ſcīdetur terra. De ſobditis, & ad tempus currē- Eccl. 1. a Sep. 70. tibus: *Omnes torrentes vadunt in mare:* Taliū enim aquarū finis perditio eſt. De⁹ ergo omnes aquas, quę à peruerſis dogmatibus cōculcatę ſunt, diſperget, cum diſſipauerit conſilia principum, & ſapientiā mūdi huius. Si quando videris ad breue aliquam hæreſim floruiſſe, & poſtea Dei gratia diſſipatam, dicito eſſe cōpletum: diſperges aquas itineris: Poteſt autē hoc quod dicitur, itineris ſubaudiri diabolici, vt ſit ſenſus: Aquas diabolus cōculcauit, & quæ multis in ſe præbuerunt iter, id eſt, multis patuerunt erroribus: diuidet dominus atq; diſperget. Vnde & cæteri interpretes furorem volentes hæreticum deſcribere, tranſtulerūt: Illiſio vel impetus aquarum tranſiet. Feruntur enim prono eloquētiæ curſu & præcipites, vt quemcunque obuium & leuem inuenerint, ſecum trahant.

b ¶ *Dedit abyſſus, &c.*] Abyſſus ſæpe in bonam partem, ſæpe in malam, interdum indifferēter accipitur. In bonam par- F Pſal. 35. b tem: *Iudicia tua abyſſus multa.* Et *abyſſus abyſſū inuocat,* & reli- Ibid. 41. b qua. In malam: *Viderunt te aquæ Deus,* & reliqua. Sed & dæ- Pſal. 76. d mones deprecantur ne mittantur in abyſſos, & in Geneſi, Luc. 8. e Abyſſus ſuper quam tenebræ erant, neſcio an in bo- Gen. 1. a nam partem poſſit accipi. Indifferenter autem ibi ponitur: rupti ſunt fontes abyſſi & cataractæ cæli apertæ ſunt: Et il- Ibid. 7. b lud in centeſimo quadrageſimo octauo pſalmo: *Dracones & omnes abyſſi, ignis & grando & ſpiritus procellarū:* niſi forte ex eo quod inter dracones, & ignem & grandinem ponitur, in malam partē trahendum ſit quod neſcio vtrum poſſit dicere, qui eā viderit cum ceteris in laudē domini concrepare. Si igitur in bonam partem acceperimus abyſſum, dicamus: diſperſis aquis itineris peſſimis, viderūt te ſapientes tui, & altitudinem ſcientiæ, quam habebant, ex tuo aſpectu mutantes (quia viderunt te & parturierūt montes) quidquid de te prius opinati ſūt, in vocis ſuæ laudibus protulerūt. Et Eccl. 1. a Pſal. 41. b pulchrè opinationem phātaſię, altitudinē vocat, iuxta Ie- Dan. 2. g ſum filium Sirach, qui ait: Abyſſum & ſapientiā quis inueſtigabit: Vnde & de mōte modico, id eſt, aſſumptione humani corporis, quā Daniel lapidem abſciſſum de monte ſine manibus, id eſt, ſine opere nuptiali vocat: Chriſtus abyſ- Pſal. 67. e ſus, inuocat patrem alteram abyſſum in voce cataractarum ſuarum, vt det euāgelizantibus verbum virtute multa: Vel certè abyſſus nouum teſtamentum, in teſtimonium mōtis Ezec. 28. c Sec 70. modici, à quo vulneratus eſt princeps Tyri, inuocat abyſſū veteris teſtamēti, vt per cataractas Chriſti, id eſt apoſtolos firmior fiat prædicatio. Si quis aūt voluerit hoc ꝙ dicitur: *Dedit abyſſus vocem ſuam,* altitudinē phantaſiæ ſuę, in malam partē accipere: illo vtetur argumento, quod poſt diſperſas aquas itineris (quæ vtiq; in malā partē acceptæ ſunt) & hoc rectè in contrario ſentiatur. Simulq; cerne ꝙ nō dixerit altitudinem ſuā, ſed altitudinē phātaſiæ ſuæ, id eſt vmbræ, & imaginis. Vidētur .n. habere altitudinem & ſciētiā ſcripturarū, ſed omnis eorū altitudo veritati cōparata, phātaſia eſt, & fruſtra extollit vocē, quia aquę itineris iā diſperſæ ſunt. Quæramus in ſcripturis, ſicubi phantaſiā in bonā partē inuenire poſſumus, & cū raro vel nūquā fuerit inuēta, firmius abyſſum, & phantaſiā eius in malā partē interpretabimur,

c ¶ *Eleuatus eſt ſol, &c.*] Si ſimplicem interpretationem ſequimur, ex præſentibus verbis profectus ſolis demōſtratur G & lunæ, quod iuxta Eſaiam, in futuro ſæculo ſeptuplum ſol luceat, & luna ſolis fulgeat claritate: Quia enim *creatura li-* Eſaia 30. f *berabitur à ſeruitute corruptionis in libertatē gloriæ filiorum Dei,* Rom. 8. a quæ nūc vanitati ſubiecta eſt propter eum qui ſubiecit eam in ſpem libertatis. Cū in conſūmatione mūdi omnis creatura fuerit liberata, liberabitur & ſol & luna, & in ſuo ſtabūt ordine. Quod ſi voluerim⁹, ſolē iuſtitiæ Chriſtū acci- Malac. 4. a pere, in cui⁹ pēnis ſanitas eſt, & lunā, quæ huius ſolis ſplēdore illuminatur, eccleſiā: nō difficile eſt dicere, ꝙ lux vera, & lux hominum, & ſplendor gloriæ Dei, & ſplendor lucis æternæ eā illuminet, quæ nūc in iſto ſæculo iuxta proſpera atq; preſſuras creſcat atq; de- Phil. 2. b creſcat. Cū autem ſol fuerit eleuatus, & iuxta Apoſtolū, exaltauerit eum Deus, *& donauerit ei nomen ſuper omne nomē:* tunc etiam eccleſia quæ in præſenti ſæculo tenere ſuum ordinem nō poteſt, ad ordinem debitum reuertetur, & nequaquam mutabitur, ſed fixo ſtabit gradu, & audiet cum Deut. 5. d Moyſe: *tu autem hic ſta mecum.*

SEPT.

a *Diſperges aquas itineris.* b *Dedit abyſſus vocem ſuam, altitudinem phantaſiæ.* c *Eleuatus eſt ſol, & luna ſtetit in ordine ſuo.* d *In luce iacula tua ibunt in ſplendore coruſcationis armorum tuorum.* e *In comminatione imminues terram, & in furore detrahes gentes.* f *Egreſſus es in ſalutem populi*

d ¶ *In luce iacula, &c.*] Iacula Dei, id eſt, ſagittæ euntes atq; pergentes, non ad hoc mittuntur vt interimant, ſed vt illuminent. Ad harum ſagittarum iaculorūque diſtinctionem Chriſtus electum iaculum dicitur, per Eſaiā vociferans: *Po-* Eſaia 49. a *ſuit me vt iaculum electum, & in pharetra ſua abſcōdit me,* & dixit mihi: *Magnum eſt tibi hoc, vocari te ſeruum meum.* Hæc ſagitta plures habet ſagittas, quas mittat in vniuerſum orbē. Vnde & ſponſa electo iaculo vulnerata dicit: *Vulnerata cha-* Cant. 2. a *ritate ego:* Iuxta quod & nos poſſumus dicere: vulneratus Sec 70. caſtitate ego, vulneratus ſapientia ego. Quo ſapientię iacu- 3 Reg. 10. a lo vulnerata & regina Auſtri nō erat in ſe, & obſtupefacta H plus inuenerat in verbo Salomonis quam ei fama narrauerat. Hæ igitur ſagittæ, quæ mittūtur in lucē, pergunt etiā ſplendore coruſcationis armorū eius, id eſt Dei. Quicūque .n. armatus fuerit, vt ſtet contra verſutias diaboli, & accinctus armatura Apoſtoli, veniēt ad illum iacula lucis, vt ad ipſum poſſit dici: *Vos eſtis lux mundi.* Si quis autem peccator Epheſ. 6. b eſt, & ingemiſcit ꝙ habitet in tabernaculis Cedar: mittun- Matth. 5. a tur ei ſagittæ potentis acutæ cum carbonibus deſolatoriis: Pſal. 119. b vt primum compungatur ſermonibus Dei & dicat: *Verſatus* Ibid. 31. a *ſum in miſeria, cum infigitur mihi ſpina.* Et poſtquam compunctus fuerit, tūc ei deſolatorius per ſeraphim, id eſt, ardentē ſermonem Dei, carbo mittatur, qui nō ſolum labia, quæ Eſaias tantū habebat immunda, ſed omnes partes membro- Eſaia 6. a rum eius excoquat, & ad ſolitudinem peccatorum reducat.

e ¶ *In cōminatione, &c.*] Poteſt hoc in cōſummatione mundi accipi, quando frequētibus bellis interfecta multitudine rari homines reperientur, & hi qui noluerūt eſſe de populo Dei, ſed gētes & ethnici permanſerint, furore dñi deducantur ad tartarum. Sed melius eſt, vt imminutā comminatione terram, interpretemur opera terrena, & eos ꝗ cōſtituti in eccleſia peccatores nō expectāt vt furore dñi corripiātur, ſed audientes in ſcripturis, quę ſupplicia impēdeāt peccatoribus, agunt pœnitentiā, & paulatim imminuunt terram ſuā, ad cælumq; proficiunt. Si quis noſtrum cōminationem dñi reformidat, huic terra imminuitur: qui autē pſeuerat in gētiū numero, & nō vult eſſe de his quorū terra decreſcit, nec de populo Dei, de quo dicitur: Videbūt te & parturiēt populi: iſte cum gētibus detrahetur in pœnā.

f ¶ *Egreſſus es, &c.*] Primū videamus quot ſint genera Chriſtorum, & poſtea tractabimus, quo modo egreſſus dñs in ſalutē Chriſtorum ſuorū. Chriſti in veteri teſtamento dicebantur & patriarchæ: de quibus ſcriptum eſt in pſalmis: Pſal. 104. b *Corripuit reges pro eis: nolite tangere Chriſtos meos, & in prophetis meis nolite malignari.* Et in primo Paralipomenō libro, omnes qui de Ægypto egreſſi sūt, Chriſti vocātur. Chriſma,

A quoq; in Exodo ſacerdotale cõficitur: quo poſtea ſacerdotes an Leuitico referuntur vncti. Eſt & aliud vnguentũ quo reges vnguntur in regno, quod in duo ſcinditur: Si enim Dauid eſt & Salomon, id eſt fortis manu & pacificus, cornu vngitur. Si verò Iehu & Azahel ſunt, perfundũtur lenticula: vas autem fictile ſic vocatur id eſt, φακός. Sed & Cyros Perſarum rex atque Medorũ, qui de captiuitate populum relaxauit (licet multi errent, & de domino Saluatore ſcriptum putent) audit per Eſaiam: *Hæc dicit dominus chriſto meo Cyro cuius tenui dexteram, vt audiret coram eo gẽtes, &c.* Et ad extremum dicitur: Tu autem non coguouiſti me: quod de Saluatore nefas eſt intelligere. Eſt vnguentum propheticum, quo præcipitur Eliæ, vt Heliſeum vngat in prophetam. Et ſuper omnia vnguentorum genera, eſt vnguentum ſpirituale, quod vocatur oleum exultationis: quo vngitur Saluator, & dicitur ad eum: *Propterea vnxit te Deus, De⁹ tuus oleo exultationis præ participibus tuis.* Participes autem eos puto, ad quos loquitur & Ioannes: *Et vos vnguentum habetis à ſancto.* Eſt poſt modicum: *Hæc ſcripſi vobis de his qui ſeducunt vos: & vos chriſma quod accepiſtis ab eo maneat in vobis: Et non neceſſe habetis vt aliquis doceat vos, ſed ipſum chriſma docebit vos de omnibus, & verum eſt, & non mendacium, & ſicut vos docuit, manete in eo.* Ac ne fortè qui chriſma baptiſmi perdiderunt, deſperent in chriſmate reparando: ſcriptum eſt in Leuitico: Quod leproſus extra caſtra proiectus, cum ad ſacerdotem venerit, & lepra ipſius fuerit emundata: mittat ſibi ſacerdos oleum in manu ſiniſtra, & intincto digito ſepties aſpergat oleum coram domino, & tangat eodem oleo auriculam eius qui leproſus fuerat, & dextram manum, & dextrum pedem, & quod remanſerit

B de vnguento totum mittat in caput eius. Cumque omnia hæc ritè compleuerit, tunc immolet holocauſtum pro eo, & ipſe Chriſtus vocetur Dei. Volo aliquid dicere, ſed timeo ne negligentibus occaſionem ruinæ tribuam, quod in ſcripturis ſanctis idem homo frequenter vnctus inueniatur: Denique Dauid tertio vnctus eſt: quod nos non intelligamus ſuper eo qui peccauit, & iterum vngitur: ſufficit enim leproſo, vt poſt primum vnguentum perditum vngatur ſecundo, ſed ſuper eo qui per dies ſingulos proficit, & ſemper eius augetur vnctio, & de leproſi oleo migrat ad oleum populi atque ſanctorũ, & de oleo populi ad oleũ peruenit ſacerdotũ, à ſacerdotibus tranſcendit ad chriſma põtificis: à pontifice quoque ad regẽ: à rege ad patriarchas, & à patriarchis pergit ad Chriſtum, & vngitur oleo exultationis: quo qui fuerit linitus, vnus Deo efficitur ſpiritus, & vbi pater & filius eſt, ibi etiam ille erit. Verum hoc rarum eſt, & ſunt vota credentium. Cæterum neſcio an ſequatur effectus. Dicitur enim, *vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ*, & reliqua: hoc eſt, eo oleo quod hi qui tui participes ſunt, aut raro, aut numquam poterunt inuenire. In horum igitur Chriſtorum ſalutem egreſſus eſt Deus de loco ſuo: ſicut enim Micheas loquitur: *Et egreditur de loco ſuo vt ſaluet:* Quia enim hi qui indigebant ſalute, ad eum intrare noluerunt: ipſe egreſſus eſt de maieſtate ſua, & de loco ſuo, vt eos qui foris erant duceret in terra manſuetorum, regionemque vinetium, de qua Adam fuerat expulſus, de qua egreſſus Cain inhabitauit in terra Naid. Sciendum autem vt ſupra diximus, quod vbi poſuerunt LXX. plurali numero: vt ſaluares Chriſtos tuos, ibi eſſe in hebraico ישע את משיחך, quod Aquila tranſtulit in ſalutem cum Chriſto tuo: non quod Deus egreſſus ſit, vt ſaluaret populũ, & ſaluaret Chriſtum ſuum, ſed quod in ſalutem populi venerit cum Chriſto ſuo, iuxta illud euangelii: *Pater in me, & ego in patre, & pater in me manẽs ipſe facit opera ſua.* Sed & quinta editio ſimiliter trãſtulit, Egreſſus es in ſalutẽ populi tui, in ſalutẽ cum Chriſto tuo. Theodotio aũt verè quaſi paup & Ebionita, ſed & Symmachus eiuſdẽ dogmatis, pauperem ſenſum ſecuti Iudaicè trãſtulerũt: *Egreſſus es in ſalutem populi tui, vt ſaluares Chriſtum tuũ, & egreſſus es ſaluare populum tuũ*, ſaluare Chriſtũ tuum. Rem incredibilẽ dicturus ſum, ſed tamẽ veram. Iſti ſemichriſtiani Iudaicè tranſtulerunt: Et Iudæus Aquila interpretatus eſt vt Chriſtianus, Sexta editio prodẽs maniſeſtiſſime ſacramentum, ita vertit ex Hebræo; Egreſſus es, vt ſaluares populum tuum per Ieſum Chriſtum tuum: quod Græcè dicitur ἐξῆλθες τοῦ σῶσαι τὸν λαόν σου διὰ ἰησοῦ χριστοῦ. Cui ſẽſui poteſt illud aptari: quod egreſſus ſit pater cum filio de templo & de ceremoniis Iudæorum, dicens: *Relinquetur vobis dom⁹ veſtra deſerta:* & venerit ad ſalutem gentium, vt ſaluaret credentes per Ieſum Chriſtum filium ſuum.

Exod 30. ● Leuit 8 b. 1 Reg 16. c. 4 Reg 9 a & 19 c. Eſaia 45. a. 3 Reg 19. c. Pſal 44. b. 1. Ioan 2. c. Leuit 14. a. 2 Reg. 5. a & 19. Pſal 44 b. Mich 1 a. Gen 3 d. Ibid. 4. c. Sec. 70. q leſeſach eth meſhecha. Ioan 14 b.

HEB.

puli tui, in ſalutẽ cum Chriſto tuo: percuſſiſti caput de domo impii, denudaſti fundamentum vſque ad collum, ſemper. c Maledixiſti

SEPT.

puli tui, vt ſaluares Chriſtos tuos. a Miſiſti in caput impiorum mortem, b Suſcitaſti vincula vſque ad collum, in finem. Diui-

C a ¶ *Miſiſti in caput impiorũ mortem*] Non putemus de hac dici morte communi, qua omnes morimur: *Et mortuus eſt Abrahã, & appoſitus eſt ad patres ſuos:* & prophetæ, & ipſe Chriſt⁹ eſt mortuus, ſed mors miſſa eſt in iniquos: vt qui pri⁹ viuebãt iniquitati, mortui peccato viuerent iuſtitiæ. Quod quidem & Anna in oratione ſua ſignificat: Dominus occidit & viuificat. Occidit enim peccatores mittens in capita impiorum mortem, vt viuificaret iuſtitiæ. Dicam aliquid audacius: Chriſtus ad hoc venit in mundum, vt in capita iniquorum mitteret mortẽ. Et ſicut ipſe peccato mortuus eſt ſemel, ſic & illi morerentur iniquitati, & qui facti fuerant participes mortis huius, vitę quoque participes fierent. Iuxta Hebraicum autẽ vbi ſcriptũ eſt: *Percuſſiſti caput de domo impii*, caput, vt dixi, principẽ huius mundi accipiamus, & domum ipſius mundum omnemq; animam peccatoris, in qua diabolus habebat hoſpitium. Idcirco autem percutitur caput in domo impii; vt illo percuſſo atq; eiecto, fiat domus Dei, & habitet ibi iuſtitia, & ambulet in ea. Et hoc dignum eſt ſentire de Deo, qui egreſſus eſt in ſalutẽ populi ſui cum Chriſto ſuo: vt percuſſo huiuſcemodi capite, ille fiat nobis caput, qui eſt omnis viri caput & eccleſiæ ſuę. Si quis ergo impii ſe adhuc ſentit domum, filii Dei deprecetur aduentum, vt conteratur in ſe impii caput.

D b ¶ *Suſcitaſti vincula vſque ad collum in finem.*] Suſcitauit dominus vincula charitatis, vt priori onere depoſito, & grauiſſimo iugo quo premebamur abiecto, leue Chriſti ſuſciperemus iugum, & in curru illius poſiti, aurigam optimum portaremus. Quod quidem & Theodotio in bonam partẽ accipiens ait: Ornaſti fundamentum vſq; ad collum. Quinta editio: *Denudaſti*, ſiue *euacuaſti fundamentũ vſque ad collum, ſela*: id eſt, ſemper. Quia enim fundamentum Chriſti, quod erat in anima ſingulorum, allophili terra obruerant: egeritur congeſta humus, & nudatur optimum fundamentum, & ornatur, vt quod latebat appareat, & ſuam recipiat claritatem, & hoc fit in ſempiternum, quod Hebraicè dicitur סלה. Simulque cõſidera, quod ipſi LXX. rerum neceſſitate compulſi (qui ſemper ſela interpretabantur diapſalma) nunc tranſtulerint, in finem.

c ¶ *Maledixiſti ſceptris eius, &c.*] Et nunc tãtum Hebraicum diſſerimus, vt ſeparatim de editione LXX diſſeramus: multum enim ab omnium tranſlatione diſcordat. *Maledixiſti*, inquit, *ſceptris*, id eſt, regnis eius: haud dubium quin impii, de quo ſupra dixerat. *Percuſſiſti caput de domo impii: denudaſti fundamentum vſque ad collum.* Intelligimus autem impium vel Nabuchodonoſor, vel omnem aduerſarium populi Dei. Et non ſolum ſceptris eius, ſed etiam capiti bellatorum quos percuſſeras: qui venerunt vt turbo, vt diſpergerent me, id eſt, vt euerterent Iſrael. & in diuerſum captiuum deducerent. Ita autem exultabant deuorantes pauperem, & ſubiectum ſibi Iſrael: quaſi hoc in abſcondito facerent, & nos ignorante te deuorarent. Veniſti itaque ad prælium pro populo tuo, & quadrigas tuas immittens in aquas, hoc eſt in gentes multas, feciſti eis viam in luto aquarum multarum, id eſt, vt conculces eos, & quaſi lutum equorum tuorum & curruum vngula, & rota conteras. Quod autem ſequitur: *Audiui & conturbatus eſt venter meus: ad vocem* (vt ſubaudiatur tuam) *contremuerunt labia mea: egrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat: vt requieſcam in die tribulationis, vt aſcendam ad populum accinctum noſtrum:* hic eſt ſenſus: Nunc libenter omnes patimur anguſtias & ad commina-

Luc. 13. g. Gen. 25 a. Ioan 19 f. 1 Pet. 2. d. 1. Reg 2. a. 1 Pet. 3 c. 1 Cor. 11 a. סלה. Gen. 46. d. r ſela.

E cōminationem tuam totis viſceribus contremiſcimus. Nūc tremuit labia mea, & pauor mentis trepidę motu ſignatur: & non ſolum iſtud, ſed etiam aliud vltro appeto & vltrò deſidero, ingrediatur putredo in oſſibus meis & ſubter me ſcateat, hoc eſt, libenter patior quod paſſus eſt Iob: non ſolum carnes meas, ſed medullas quoque oſſium cupio tabeſieri, & stratum meum putredine corporis & innumeris ſcatere vermibus: vt poſtquā hic pro peccatis meis hæc ſuſtinuero, requieſcam in die amara, in die tribulationis, in die neceſſitatis & anguſtiæ: *Et aſcendam ad populum accinctum*, fortē videlicet, bellatorē atq; pugnacē. Et pulchrè aſcendā: Ad accinctum enim populū ſemper aſcenditur. Eleganterque noſtrū. Qui enim tribulatus eſt & preſſuras libenter ſuſtinuit, & præſentibus malis futura præmia cōpenſauit, noſtrū audacter loquitur, vt iuxta Abraham, Iſaac & Iacob, & ipſe dormiat in ſenectute bona plenus dierum, & apponatur ad patres ſuos. Quod ſi quis dixerit: Ecce in hiſtoriæ expoſitione dum neſcis, allegoriæ clauſus es retibus & tropologiam hiſtoriæ miſcuiſti. Audiat non ſemper metaphoram, hiſtoriæ allegoriam conſuīare, quia frequenter hiſtoria ipſa metaphoricè texitur, & ſub imagine mulieris, vel vnius viri de toto populo prædicatur. Et nunc ergo poſſumus dicere ex perſona populi, libenter captiuitatem ſubeo, æquo animo anguſtias ſuſtineo, & grauiſſimo Babyloniorum premor iugo. Et quidquid vltimæ & diræ neceſſitatis eſt, gaudens patiar: tantum vt eo tempore requieſcam, quo maledices ſceptris impij, & equi tui calcabūt lutum aquarum multarum, vt poſtea cum ſanctis tuis Zorobabel & Ieſu filio Ioſedech, & Ezdra ſacerdote, & Nehemia in terram repromiſſionis reuertar. Hucuſque ne omnino prętermittere hiſtoriam videremur, quodam modo vim fecimus intellectui, & in captiuitatem traximus ſententias non ſequentes: nunc ad LXX. tranſlatores, & ad expoſitionem tropologicam reuertamur.

Gen. 25. a & 35 d & 49 d · *F*

HEB.

xiſti ſceptris eius, capiti bellatorum eius, venientibus, vt turbo ad diſpergendum me. Exultatio eorum, ſicut eius qui deuorat pauperem in abſcondito. Viam feciſti in mari

a ¶ *Diuiſiſti in ſtupore, &c.*] Sicut Eccleſiæ & omnis viri Chriſtus caput: Ita cunctorum dæmonum qui in hoc ſæculo debacchantur, caput eſt Beelzebub Princeps dæmoniorum, & ſingulæ eorum turmæ habent capita & Principes ſuos. Verbi gratia: Spi[illegible] fornicationum habent præpoſitum ſuum: Spiritus auaritiæ habent ἄρχοντα ſuum, Spiritus vanæ gloriæ, Spiritus mendacij, Spiritus infidelitatis habent præſides maliriæ ſuæ. Deus itaq; clementiſſimus, qui miſerat in capita iniquorum mortē, qui ſuſcitauerat vincula vſq; ad collum: in finem diuidit etiam capita potentium in ſtupore, vt primum Principes ſeparet à ſubiectis, & quaſi corpus decollet à capite, & vbi caput peſſimū fuerat, ibi caput optimum reponatur: Ponamus exemplum, vt quod dicimus manifeſtius fiat, ſi quando tyrannus detruncatur, imagines quoque eius deponuntur & ſtatuæ, & vultu tantummodo commutato, ablatoque capite, eius qui vicerit facies ſuperponitur, vt manente corpore capitibuſque præciſis caput aliud commutetur. Hoc mihi intelligere libet de hæreticorū cōciliabulis: quod capitibus hæreticō à cæteris populis ſeparatis, in loco eorū caput eſſe Chriſtus incipiat. Simulque cōſidera ſcripturæ ſanctæ ſignificantiam, quod non dixerit, pręcidiſti, vel ſuccidiſti capita potentiū, ſed diuiſiſti: quod n: diuiditur non tam amputatur & perditur, quam ſeparatur in partes: Vt quo modo in fabricatione turris, lingua quæ malè vnita fuerat ſeparata eſt, & peſſimum fœdus vtili diuiſione conciſum: ſic & capita hæc quę cum corporibus ſuis inter ſe videbantur habere conſenſum (plura enim hæreticorum capita ſunt, quę cum diuerſos oculos habeant, tamen in vna, vt ita dicam, lingua blaſphemiæ, aduerſum Eccleſiam latrant) diuiderentur in partes, & à deceptis corporibus ſeparata, bono capiti locum facerent. Poſſumus hoc verſiculo vti: ſi quando reges & duces eorum Chriſtianum videmus ſanguinem fundere, & poſtea vltionem Domini conſecutam. Quod dudum in Iuliano, & ante eum in Maximiano, & ſupra in Valeriano, Decio, Domitiano, Nerone

1. Cor. 11. a · *Gen 13.*

G perſpeximus, & dicere ad Dominū cum exultatione & oratione in cantico: Diuiſiſti in ſtuporem capita potentiū, hoc eſt, in ſtupore credentiū, vel in ſtupore cunctarum nationū, quæ eos nō putabant tam cito poſſe concidere. Dū adhuc eſſem puer, & in grāmaticæ ludo exercerer, omneſque vrbes victimarum ſanguine pollucrentur, ac ſubito in ipſo perſecutionis ardore Iuliani nunciatus eſſet interitus, elegāter vnus de ethnicis, quo modo, inquit, Chriſtiani dicunt Deū ſuum eſſe patientem & ἀνεξίκακον: nihil iracūdius, nihil hoc furore præſentius: ne modico quidem ſpatio indignationē ſuā differre potuit: hoc ille ludens dixerit. Cæterū Eccleſia Chriſti cum exultatione cantauit: diuiſiſti in ſtupore capita potentiū. Loquar & ego aliquid huic ſimile: diuide domine in ſtupore omnium, Achab & Hiezabel, non quidem ego Elias, ſed tamen illi Achab & Hiezabel interfecerunt Naboth, & tulerunt vineam eius, & hortum ſuæ fecerunt luxuriæ. Inueniatur aliquis ſeruus tuus Abdias qui paſcat pauperem tuum, atque mendicum, fornicariæ ſanguis detur canibus, Achab impius & auarus iaculo Domini trucidetur.

SEPT.

a *Diuiſiſti in ſtupore capita potentium.* b *Commouebuntur in ea, aperient frenos ſuos ſicut comedens pauper in abſconſo.*

c *Et ſuperduxiſti in mare equos tuos conturbantes*

3. Reg 21. d & 18 a · *3. Reg 9. ſ & 10. a*

b ¶ *Commouebuntur in ea, &c.*] Capita cum diuiſa fuerint à corporibus ſuis, & diuiſa non aliter niſi in ſtupore, quod Grecè dicitur ἐν ἐκστάσει: vnde ſecundum eam declinatur & dicitur ἐν αὐτῇ, hoc eſt, in ea: Aperient etiam frenos ſuos, ſiue eorum (vtrumque enim intelligi poteſt) vt illud imperium quo prius dominabantur in ſubiectis ſibi corporibus, relaxantes dent locum meliori equiti, & meliori aurigę. Et hoc faciant quaſi comedentes pauperem in abſcondito: non habentes libertatem, nec ciborum aliquam abundantiam, ſed eſcas modicas, quibus veſcentes abſconditè, nullum vellent videre quod faciant. Poteſt aliter interpretari: Capita cum diuiſa fuerint ſtupore, quaſi à cætero corpore decollata, aperient os ſuū, quod quaſi chamo condemnationis fuerat infrenatū, & in ſimilitudinem veſcentium illiſis in ſe dentibus concrepabunt: volentia ruſum comedere, ſed vim deuorandi non habentia. Intellige quomodo poſt aduentum Chriſti capita dæmonum nationibus, quæ ſibi prius ſubiectæ fuerāt ſeparata, velint ruſum antiquā exercere potētiam. Sed quia amputata ſunt à corporibus, plenam veſcendi non habeant libertatem, comedunt quaſi pauperes, & non ſolum pauperes ſunt, ſed pauperes in abſcondito. Pauperes ſunt, quia priſtinas diuitias perdiderunt, comedunt abſconditè, quia ſemper ſedent in inſidiis, vt in occultis interficiant innocentem. Hæc capita eoſdem habent dentes, quos & ſagittas: Et quāuis ante dixerit: ſuper ſidera cœli aſcendam, ponam in excelſum nidum meum, & vniuerſum orbem quaſi oua continebo in manu mea tamen detrahentur de ſublimibus, & perdentia ſupellectilē priſtinam, omnemque ſubſtantiā domus ſuæ, via quaſi pauperes clā comedere & mordere tacebunt. Scio multum Hebraicū ab his quæ dicta ſunt diſcrepare: ſed facere quid poſſum, cui ſemel propoſitum eſt & ipſum Hebraicum, & vulgatas in toto orbe ſcripturas interpretari.

H

Pſalm. 9. c · *Eſaia 14. d* · *Abdia a*

c ¶ *Et ſuperduxiſti, &c.*] Poſtquam miſerat Deus in capita iniquorum mortem, & conciderat capita potentium in ſtupore & confregerat ea in mari (ſcriptum eſt. n. in pſalmis: *Tu confregiſti capita draconis*) principibus interfectis ſiue confractis, & victo forti, venitur ad domum eius, & vniuerſa illius vaſa diripiuntur. Vaſa autem & domum fortis & ſupellectilem principis, quid aliud poſſumus interpretari, niſi mare huius ſæculi, in quo habitat draco? Superinducit ergo Deus egregius eques & auriga pręcipuus, equos ſuos, Angelos videlicet ſublimeſque virtutes, ſuper mare huius ſęculi, vt turbent aquas multas, dæmonia & contrarias poteſtates. Quod ſi voluerimus de aduento Chriſti interpretari, iuxta illud quod in Apocalypſi ſcribitur, quod ſermo Dei ſedeat in equo albo, & omnis exercitus in equis albis ſequatur eum: videbimus quo modo Chriſtus aſcenderit in Apoſtolis ſuis, dicens eis: *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus, vſque ad conſummationem ſæculi. Et euntes ite, baptiZate omnes gentes*, & reliqua.

Pſalm. 73. a · *Marc. 3. e* · *Apoc. 19 b* · *Matt. 28 d*

Et poſtea

A Et poſtea conſcenderit in vno equo candido, quem alium nõ puto eſſe, niſi Apoſtolum Paulum: ſuper quem equitans, omnem orbem circuierit. Aſcendit autẽ ſermo Dei in equis ſuis, vt turbarentur aquę multę, hoc eſt, vel populi multi, qui ante in mari erant, & à dracone tenebantur obnoxij (*lata.n. & ſpacioſa via eſt, quæ ducit ad mortem*, & turbarentur primũ errorem priſtinum deſerẽtes: deinde cõturbari venientẽ equitem ſuſciperent.) Vel certe de quibus ſupra diximus, dæmonum cateruæ nequaquam ita dominarentur in mari, ſed turbatæ cederent & equitis prçliantis vulnera formidarẽt: Atque vtinã & in me aſcendat verbum Dei, & per lanceam oris mei interficiat eũ qui regnat in aquis multis: vt ad regis interitũ, aquę, quę illis ſubiectæ fuerant, conturbatæ, præbeant colla equiti meo, redacti in vnam quadrigam, effi ciamur Domini Cherubim: quod interpretatur ſcientiæ

Apoc 17. d — *Matth 7. b*

HEB.

mari equis tuis, in luto aquarum multarum. Audiui & conturbatus eſt venter meus: ad vocem contremuerũt labia mea. Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat, vt requieſcam in die tribulationis meæ, vt aſcendam ad populum accinctum noſtrum. c Ficus enim non florebit, & non erit

כרובים multitudo. Numquam enim auriga, ſic compoſitus, & ſic fertur ornatus, vt in his, qui ſcientiæ multitudine, & habenus inter ſe ſapienos copulaotur.

¶ *Cuſtodiui & extimuit, &c. conturbata eſt fortitudo mea.*] Siue, vt alibi ſcriptum reperimus, ἡ ἕξις μου: quod nos poſſumus dicere habitudo mea: diuerſa quippe exemplaria reperiuntur. Poſſunt autem hæc & ex perſona prophetæ dici ſuperioribus cohęrentia, quia miſiſti, ô domine, in capita iniquorum mortem, & ſuſcitaſti vincula vſque ad collum, & diuiſiſti in ſtupore capita potentium, & induxiſti in mare equos tuos, conturbantes aquas multas: Propterea ego omni cuſtodia ſeruaui cor meum, & contremuerunt viſcera mea, &

B tota mea, vel fortitudo, vel habitudo turbata eſt, ne ſimilia ſuſtinerem. Poteſt quoque & quaſi ſuum habere principiũ, narrante propheta timorem ſuum, & quomodo formidaret ne peccaret in aliquo, & ad vocem orationis labiorum ſuorum cõmonitus, tantum timuerit Deum: vt ingreſſus ſit tremor in oſſa eius, & ſub excelſa manu Domini poſitus, omni animæ ſuæ fortitudine vel habitu conturbatus ſit. Quod autẽ ait: *Ingreſſus eſt tremor in oſſa mea*, ἐμφαντικῶς accipiendum: vt videamus magnitudinem timoris Dei penetrantis vniuerſitatem animæ, & totum hominem commouentis ne quicquam faceret quod diſpliceret Deo. Et quia allegoricè iuxta membra corporis, animæ quoque membra ſcriptura cõmemorat, ventrem pauentem, eam virtutem accipiamus animæ, quæ ſpirituales cibos recipit, & labia, quibus ſecum mens loquitur, & oſſa, robuſta & ſolida dogmata, quibus tota animę compago ſolidatur. Hæc à me breuiter dicta ſunt. Si quis autem his ſagaciora & veriora reperẽrit, illi magis explanationi præbere conſenſum.

b ¶ *Requieſcam in die tribulationis meæ, vt aſcendam ad populum peregrinationis meæ, &c.*] Quia omni cuſto dia ſeruaui cor meum, & extimuit venter meus à voce orationis labiorum meorum, & ingreſſus eſt tremor in oſſa mea, & ſubter me conturbata eſt fortitudo vel habitudo mea, & propter tantam cuſtodiam à peccatis alienus effectus ſum: Idcirco nunc confidenter dico: requieſcam in die tribulationis, vt aſcendam ad populum peregrinationis meæ, id eſt, qui æque vt ego in hoc mundo peregrinatus eſt. Aſcendam autem deorſum poſitus, & quaſi de valle ad ſublimiora nitens tota auiditate contendam, vt tempore quo cæteri in tribulatione ſunt & anguſtia, mihi cura ſit de aſcenſu, quo modo cum populo peregrinationis meæ requieſcam in altioribus locis:

Eſaia 14. b Diem autem tribulationis puto conſummationem eſſe mundi, de quo & Eſaias ait: *Dies Domini inſanabilis furoris & iræ, ponere orbem terræ vniuerſum in deſertum, & peccatores perdere.*

c ¶ *Ficus enim non florebit, &c.*] Iuxta Hebraicum, in duo ſupra diximus: Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat, vt requieſcam in die tribulationis, vt aſcendã ad populum accinctum noſtrũ: itaque præceſſerunt copulabuntur ſequentibus: Ideo tribulationem ad præſens volui ſuſtinere, & poſtea ad populum forte aſcendere, quia veniet dies tribulationis & neceſſitatis, & cæteris in anguſtia conſtitutis, ego in tua maieſtate lætabor. Ficus. n. non florebit, C

SEPT.

turbantes aquas multas. a *Cuſtodiui, & extimuit venter meus à voce orationis labiorum meorum: Et ingreſſus eſt tremor in oſſa mea, & ſubter me conturbata eſt fortitudo mea.* b *Requieſcam in die tribulationis meæ, vt aſcendam ad populum peregrinationis meæ. Quia ficus non afferet fructum, & non*

& non erit germen in vineis: mẽtietur opꝰ oliuę, & arua nõ afferent cibũ, & cætera: Quæ quia non multum diſtant à LXX. cum interpretatione eorum pariter diſſeramus. Cum venerit dies tribulationis, & ego aſcendero ad populum: qui mecum aliquando peregrinatus eſt: Vel certè cũ venerit dies euerſionis Iudaicæ & populi prioris, & derelicta fuerit filia Sion ſicut tabernaculum in vinea, & ſicut caſula in cucumerario, & ſicut ciuitas quæ oppugnatur: ego qui de pereunte electus ſum populo (de quo dictum eſt: Niſi dominus reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma fuiſſemus & quaſi Gomorra ſimiles eſſemus) copulabo me diſcipulis Chriſti: Quos quia in monte docet, turbis, & debilibus deorſum relictis, ego ad montana conſcendam. Ficus enim non dedit fructum, ad quam venit in Euangelio eſuriẽs Dominus, & non inuenit in ea poma, & maledixit ei, dicens: *Nõ afferes fructum vſque in ſæculum.* Et diligenter conſidera qd dixerit: *Non afferes fructũ in ſæculũ*: non ait, vſque in ſęcula ſęculorũ. Sed cũ ſæculum iſtud pertranſierit, & intrauerit plenitudo gentiũ: tunc etiã hæc ficus afferet fructus ſuos, & omnis Iſrael ſaluabitur. Hæc eſt ficus, ad quã tertio venit paterfamilias, & quaſi non facientem fructus vult ſubuertere: pro qua agricola, cui commiſſa fuerat, deprecatur vt det ei ſpacium, & dicit: *Domine dimitte eam & iſtum adhuc annum, donec fodiam circa eam, & mittam ſtercus, & ſiquidem fecerit fructũ: ſin autem, tunc ſuccides eã.* Agricola iſte vel Gabriel eſt, vel Michael, cui commiſſus eſt populus Iudæorum, qui dominum deprecatur in paſſione, & dicit: Domine da ei ſpatiũ pœnitentiæ, & noli eos ſubuertere, & ſi quidem fecerint fructum: ſin autem tunc ſubuertes eos. Si fecerint, inquit, fructũ: non dixit quid ſuſtinerent, ſed ſic dixit, ſi fecerint fructũ permanebunt vt erant: ſed ſi fecerint fructum: ſuſpenſa ſententia eſt, vt ſubaudiatur transferes eos in Eccleſiam gentiũ, & in alteram vineam tranſplantabis. Venit Dominus tertiò, & non inuenit in eis fructum. Dedit primum legem per Moyſen: ſecundò locutus eſt per prophetas: tertiò ipſe deſcendit. Et poſt paſſionem datis ad pœnitentiam quadraginta quatuor annis quia non fecerunt fructum, quartò ſubuerſi ſunt. Quod tamen noſtræ intelligentiæ derelinquitur. In parabola enim non ſcribitur quid poſtea fecerit paterfamilias: ſed quid tantũ agricola deprecatus ſit. Ex quo animaduertimus eos qui de hac ficu fecerint fructus, ad populum gentium eſſe tranſlatos: ad quem aſcendit & propheta, dicens: Requieſcam in die tribulationis, vt aſcendam ad populum peregrinationis meæ. Eos autem qui non fecerunt fructus, & permanſerunt in duritia ſua, eſſe ſubuerſos. Hoc ipſum ſignificat & Ioannis vox in Euangelio: *Ecce ſecuris ad radices arborum poſita eſt: Omnis arbor quæ non fecerit fructum, excidetur & in ignem mittetur.* Dicimus de ficu, monſtrantes eam eſſe populum Iudæorum: dicamus & de vinea: quod quidem facile intelliget qui Eſaiam legerit. *Vinea facta eſt dilecto in cornu, in loco vberi.* Et poſtea: *Et expectaui vt faceret fructum: fecit autem ſpinas, & non iudicium, ſed clamorem.* Et in Hieremia: *Ego autem plantaui te vineam fructiferam totam veram: quo modo verſa es in amaritudinem vitis aliena?* Et manifeſtius in pſalmis: *Vineam de Ægypto tranſtuliſti: eieciſti gentes & plantaſti eam.* Hæc igitur vinea, ad quam pater familias ſępe miſerat ſeruos, vt acciperet de ea vinum, quod lætificat cor hominis: quia verſa eſt in amaritudinem, & nouiſſimè etiam patris familiæ filium auſa eſt interficere: non vuas faciens, D

Eſaia 1. c — *Ibid 17. a* — *Sec. 70.* — *Eſaie 1. c* — *Matt. 21. b* — *Rom. 11.* — *Luc. 13. b* — *Matth. 3. c* — *Luc. 6. b* — *Eſaia 5. a* — *Sec. 70.* — *Hier. 2. b* — *Pſalm. 79 b* — *Mat. 21 d*

ſed

HEB.

erit germen in vineis: mentietur opus oliuæ, & arua non afferent cibum: abſcindetur de ouili pecus, & non erit argumentũ in præſepibus. a *Ego autem in domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo. Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quaſi ceruorum. Et ſuper excelſa mea deducet me victori in pſalmis canentem.*

SEPT.

non erunt germina in vineis: mentietur opus oliua, & campi non facient eſcas: defecerunt, eo quod comederent oues, & non ſunt boues in præſepibus. Ego autem in domino exultabo, gaudebo ſuper Deo ſalutari meo. Dominus Deus fortitudo mea, & ponet pedes meos in conſummationem Super excelſa imponet me, vt vincam in cantico eius.

E ſed ſpinas, & non iudicium, ſed clamorem (*crucifige, crucifige*
Ioan. 9. c *eum, & non habemus regem, niſi Cæſarem.*) propterea extermi-
Pſalm. 79 b nauit illam aper de ſilua, & ſingularis ferus depaſtus eſt eã.
Rom 11. c Oliuam quoq; populum ſynagogæ liquido comprobabit
qui in Apoſtolo fractos oliuæ ramus legerit, & nos de olea-
ſtro inſertos: vt in ramis intel
ligam⁹ multitudinem Iudaicam fuiſſe ſuccisam, in radici-
bus Apoſtolorum electionem
eſſe ſeruatam, in quibus nos
inſerti manebimus, ſi feceri-
mus fructum, & dicetur de
Pſal. 127. a nobis: *Filii tui ſicut nouellæ oli-*
uarũ in circuitu mẽſæ tuæ. Mul-
ti putant ficum, & vineam &
oliuam in myſterio accipi tri-
nitatis, quod fic⁹ propter po-
morũ dulcedinem Spirit⁹ ſan-
Ioan. 15 a ctus intelligatur: Vinea ipſe
dñs noſter Ieſus Chriſtus, qui
dicit in euangelio: *Ego ſum vi-*
tis. Oliua autem Deus pater o-
mnipotẽs: à quo cuncta illu-
minẽtur, & de quo egrediatur
lux, & ad quem poſſumus di-
Pſalm. 35. e cere: O oliua *in lumine tuo vide*
bimus lumẽ, id eſt, in filio vide-
bim⁹ Spiritũ ſãctũ. Ad has fructuoſas arbores, & vberrimã
Iudic 9. b vineam, venium infructuoſa ligna in Iudicum libro, & ro-
gant vt regnet ſuper ſe. Sed numqnam ſuper ligna ſiluatũ,
quæ debentur incendio, regnat oliua, ficus, & vinea: ſed
magis imperat eis ramnus plena ſentibus, & ericio ſimilis,
Eſaia 14. e qui habitat in Babylone, & ſemper verſatur in foueis. Quæ
arbuſcula non ſolum ſpinas habet, ſed & ignem: vulnerans
& comburens quidquid attigerit. Deniq; egreſſus eſt ignis
& conſumpſit ligna ſiluarum. Vt autem ſcias ſecundum ſu-
F periorem intelligentiam, in qua de ſynagoga dictum acce-
pimus; Ficus non faciet fructum, & non erunt genimina
in vineis: non de fructibus dici, ſed de operibus bonis. In
oliua manifeſtè ænigma aperitur, & dicitur: Mentietur o-
pus oliuæ Fructus enim quos afferre debuerant, in operi-
bus demõſtrantur: mentietur autẽ opus oliuæ, aliud pro-
mittẽtis & aliud faciẽtis, dicentes ad Moyſen: *Omnia quæ-*
Exod 24. b *cũque dixerit dominus faciemus*, & nolẽtes in eũ credere, quia
à Moyſe prędicatus eſt. Campi quoq; non faciẽt fructum.
Conſidera, quod Hieruſalem quæ quondam ſita erat in
montibus, *Et mõtes in circuitu eius, & fundamenta eius in mon-*
Pſal. 124 a 86 a *tibus ſanctis:* nunc humilis appelletur atque cãpeſtris, quæ
non ſolum homines, id eſt, rationabilia non alit animalia,
Prou 27. e ſed nec pecora quidem & boues: de quibus & Salomon
ſec. 70 loquitur in Prouerbiis: *Adhibe curam his quæ in campo ſũt re-*
gionibus, & attõde herbam, & congrega fœnum: vt habeas oues ad
veſtiendum. Boues quoque non erunt in pręſepib⁹ quia *vbi*
Prou 14. a *plena ſunt præſepia, manifeſta eſt fortitudo bouis.* Bos operarius
ſec 70 eſt: bos domini ſuſtentans iugum, bos in cuius veſtigium
Eſaia 32. d qui ſeuerit, beatus eſt. Omnia hæc auferentur à populo:
ſec 70. quia iniquè egit in Deum creatorem ſuum. Quod ſi nolue-
ris diem tribulationis, diem conſummationis accipere: ad
eos referes omnia, qui dicunt ſe eſſe de eccleſia, & non ha-
bent opera iuſtitiæ. Et ficus, & vinea, & oliua, myſteriũ vi-
delicet Trinitatis, non afferunt in eis fructum ſuum: & non
ſolum frumenta & eſcas rationabilium: ſed nec cibũ qui-
dem habent in campis ſuis pecorum, & iumentorum, &
præſepia eorum vacua ſunt, & pro excelſis montibus in
planis humilibuſque verſantur.

a ¶ *Ego autẽ in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo,*
&c.] Ficu, & vinea, & oliua, iuxta quod expoſui, nõ facien-
tibus fructum ſuum, & Iudæorum agris non afferenti-
bus cibos, abſciſis quoq; de ouili pecoribus, & armentis de G
præſepibus, poſtquam audierũt à domino: *Relinquetur vo-* Matth. 23. d
bis domus veſtra deſerta: populo etiã captiuitati tradito, & in
toto orbe diſperſo: propheta de populo Iudæorum qui in- חבקוק
terpretatur amplexatio (eo q; amauerit dominũ, & adheſe-
rit ei, illique ſe iũxerit) ex per-
ſona Apoſtolorum, & populi
credẽtis in Chriſtũ loquitur:
Ego verò in domino gaudebo, &
exultabo in Deo Ieſu meo: Pro
quo LXX. trãſtulerũt τῷ σωτῆ-
ρί μου, id eſt, *ſaluatore meo*: Idip-
ſum & Gabriele interpretãte: Luc. 1 c
Et vocabitur Ieſus: ipſe enim ſal-
uabit populũ ſuũ: Deus dominus
fortitudo mea. Nullam enim a-
liam, niſi in Chriſto habebo
virtutem, & cunctas legis iu-
ſtitias quiſquilias cõputabo. Pſal. 90. e
Et ponet pedes meos quaſi ceruo-
rũ. vt calcẽ ſuper aſpidẽ & ba-
ſiliſcum, & quaſi puer paruu- Eſaia 11. b
lus mittam manum in fora-
men, & extraham ſerpentem,
Iudãque de colubro. *Similis* Cant 2 c
enim *eſt fratruelis meus capreæ,*
aut hinnulo ceruorum. Et quia
ipſe eſt ceruus, mihi quoque donauit vt ceruus eſſẽ, ſubli-
mis cornibus, findens vngulas, cibos ruminans, & ad odo-
rem meum ſerpentes fugans: de quo dicitur in decimo ſe-
ptimo pſalmo: *Qui perfecit pedes meos tanquã ceruorum, & ſu-*
per excelſa ponet me. Et in viceſimo octauo: *Vox domini perficiẽ-*
tis ceruos. Ponet ergo pedes meos inter cæteros ceruos ſuos
& ad cęleſtia perducet me, vt inter angelos canam gloriam
domini, & ſuper terram pacem hominibus bonæ volunta-
tis annũciem. Canam autem victoriam eius, & triumphũ, Luc 2. b
& trophæum crucis. Hoc iuxta Hebraicum & vnã editio-
nem, ad tempus Iudaicæ euerſionis, & ad aduẽtum domi-
ni cuncta referamus. Si autẽ voluerimus de conſummatio- H
ne mundi accipere, ſic exponendum eſt quo modo in Exo-
do, quando percuſſa eſt Ægyptus, & percuſſit Deus vineas Exod 9 f
eorum, & ficus eorum, & occidit primitiua hominum, &
iumentorum in grandine, & Ægyptias fruges bruchus, lo-
custaque cõſumpſit: ficus in Ægypto nõ attulit fructũ: nec
erant genimina in vineis eorum: mentiebatur (ſicubi tamẽ
poterat reperiri in Ægypto) opus oliuæ, & campi eorũ non
dabant eſcas, & deficiebant, eo quod non haberent cibus
pecora eorum, & nõ erant boues in præſepibus. Populus
autem Iſrael exultabat in domino, & gaudebat in Deo ſalu-
tari ſuo. Sic in cõſummatione mundi, quando multiplica-
ta iniquitate refrixerit charitas, & ficus non attulerit fru-
ctus, & vineæ nõ habuerint vuas, & mẽtitum fuerit opus
oliuæ, & campi nõ germinauerint cibos, & cætera quæ ſe-
quuntur: Tunc quicũque iuſtus & electione Dei dignus
fuerit inuentus, loquetur exultãs: *Ego autem in domino exul-*
tabo, gaudebo in Deo ſalutari meo: Dominus Deus fortitudo mea.
Et quaſi poſitus à Deo ſuper conſummationem ſæculi: vt
poſtea ad ſuperiora conſcendat, & à Deo educatur ad ſum-
mum, dicet: Et ponet pedes meos in conſummationem,
ſuper excelſa imponet me: vt cum ab ἀγωνοθέτῃ Ieſu, quis
primus in agone ſuperauit, præmium fuerit cantãtibus po-
ſitum: ego vincam in carmine eius, & manus meæ compo-
nant citharam & pſalterium, & omne organorum genus,
ſcribamque panegyricum triumphanti. Et qui in principio
locut⁹ ſum: *Vſquequo clamabo & non exaudies? vociferabor ad*
te vim patiens: & non ſaluabis? & de iuſtitia eius iudicioque
cauſatus ſum: poſtea laudabo æquitatem eius, & cantores
meo carmine ſuperabo.

Commentariorum in Habacuc prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SOPHONIAM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM.

PROLOGVS.

ANTEQVAM Sophoniam aggrediar, qui nonus eſt in ordine duodecim prophetarum, reſpondendum videtur his qui me irridendum exiſtimant, quod omiſſis viris ad vos ſcribã potiſſimum à Paula & Euſtochium. Qui ſi ſcirent Holdam viris tacentibus prophetaſſe, & Deboram (4 Reg 22 c; Iud 4. & 5) *iudicem pariter & prophetam, hoſtes Iſrael, Barach timente ſuperaſſe, & Iudith & Heſter in typo eccleſiæ, & occidiſſe aduerſarios, & periturum Iſrael de periculo liberaſſe: numquam poſt tergum meum manum incuruarent in ciconiam.* (Luc. 2. e) *Taceo de Anna & Heliſabet, & ceteris ſanctis mulieribus, quarum velut ſiderum igniculos, clarum Mariæ lumen abſcondit. Ad gentiles fœminas veniam: vt & apud ſæculi philoſophos videant animorum differentias quæri ſolere, non corporum. Plato inducit Aſpaſiam diſputantem: Sappho cum Pindaro ſcribitur, & Alcæo Themiſta inter ſapientiſſimos Græcia philoſophatur: Corneliam Gracchorum, id eſt, veſtram, tota Romanæ vrbis turba miratur: Carneades eloquẽtiſſimus philoſophorum, acutiſſimus rhetorum: qui apud conſulares viros, & in Academia plauſus excitare conſueuerat, non erubuit in priuata domo audiente matrona de Philoſophia diſputare. Quid referam Catonis filiam, Bruti coniugem, cuius virtus facit ne patris maritique conſtantiam tantopere miremur? Plena eſt hiſtoria tam Græca quam Latina virtutibus fœminarum, & quæ integros libros flagitet. Mihi tantum, quia aliud operis incumbit, in fine prologi dixiſſe ſufficiat: dominum reſurgentem primum apparuiſſe mulieribus, & Apoſtolorum illas fuiſſe apoſtolas: vt erubeſcerent viri non quærere, quem iam fragilior ſexus inuenerat.* (Luc. 24. a; Mar. 16 b)

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN SOPHONIAM PROPHETAM.

VErbum Domini quod factum eſt ad Sophoniam filium Chuſi, filii Godoliæ, filii Amariæ, filii Ezechiæ, in diebus Ioſiæ filii Amon regis Iuda.

HEB.

a Congregans congregabo omnia à facie terræ, dicit dominus: cõgregans hominem & pecus, congregans volatile

SEPT.

Defectione deficiat à facie terræ, dicit Dominus: deficiat homo, & iumenta: deficiant volatilia cæli, & piſces

VErbum domini quod factũ eſt ad Sophoniã filiũ, &c.] Tradunt Hebræi cuiuſcũq; prophetæ pater aut au9 ponatur in titulo, ipſos quoq; prophetas fuiſſe. Vnde & Amos vnus de duodecim prophetis qui dixerat: *Non ſum propheta, nec filius prophetæ: ſed paſtor caprarum vellicãs ſycamina*: patris nomen in titulo non habet. (F; Amos 6. d; Sec. 70.) Hoc ſi verum eſt: Sophonias propheta, quem nunc conamur exponere, nomine, vt ita dicam, prophetico, & glorioſa maiorum ſuorum ſtirpe generatus eſt: habuit enim patrem Chuſi, auum Godoliam, proauum Amariam, atauũ Ezechiam. & talem quadrigam ipſe velut extremus auriga cõplenit. Nomẽ Sophoniæ alii ſpeculã, alii arcanum domini tranſtulerunt. Siue igitur ſpecula, ſiue abſconditũ domini interpretetur: vtrumque prophetæ conuenit: Dicitur enim ad Ezechielem: *Fili hominis, ſpeculatorem te poſui domui Iſrael* Et in alio loco: *Non faciet dominus quicquam niſi reuelauerit diſciplinam ſuam ſeruis ſuis prophetis.* (צפניה; Ezech 3. d; Amos 3 d; Sec. 70.) Et nonj pſalmi titulus, *pro abſconditis filius* interpretatur. Iſte ergo propheta, qui erat in ſpelunca & in ſublimib9 conſtitutus, & nouerat myſteria domini, filius erat Chuſi, (qui interpretatur humilitas vel Æthiops meus: de quo poſtea tractabimus) habebat quoque auum Godoliam: qui dicitur magnitudo domini: & proauum Amariam, qui & ipſe vertitur in ſermonem domini, & atauũ Ezechiam, qui ſonat fortitudinem domini. (כושי גדליה אמריה חזקיה) De fortitudine itaque domini natus eſt ſermo domini, & de ſermone domini nata eſt magnitudo domini, & de magnitudine domini, nata eſt humilitas, vt cum peruenerit aliquis ad perfectum, dicat, *Nõ ſum dignus vocari apoſtolus.* Et illud in pſalmis: *Domine non eſt exaltatum cor meũ, neq; elati ſunt oculi mei.* (1. Cor. 9; Pſal. 1. 30.; Gen 10 c) Hucuſque quaſi prono lapſu, & per plana currentes, in eo quod Chuſi etiam Æthiops meus interpretatur, impegimus. Nam poſt tantas virtutes, quo modo nomẽ Æthiopis ſonare poterit in laudem? Et ſi quidem ſcriptura dixiſſet Chus, id eſt, Æthiops, videbatur indiſſolubilis quæſtio: Chus quippe natus eſt de Cham. Sed in eo ꝙ ait, Chuſi, hoc eſt, Æthiops meus, videtur ſonare myſteriũ: quod ille qui quondã Æthiops fuerat, verſus in pœnitentiã (ſecũdũ illud quod dicitur: *Aethiopia præueniet manus eius Deo.* Et in alio loco: *In conſpectu eius procident Aethiopes.*) dicat cũ ſponſa in cantico canticorũ: *Nigra ſum, ſed ſpecioſa filia Hieruſalem.* (Pſal. 67 g; Ibid 71. b; H; Cant. 1. c; Hier 38 b) Legimus & in Hieremia Abdimelech eunuchum Æthiopem placuiſſe Deo: Et in actis apoſtolorum Æthiopem eunuchũ reginæ Candacis tantũ habuiſſe ſtudium ſcripturarũ & legis Dei, vt in vehiculo legeret, & ad adorandũ dominũ in tẽplo eius veniret Hieruſalẽ. (Act. 8. c) Vnde talis fides digno præmio coronatur, & mittitur ad eũ Philippus euãgeliſta, ſtatimq; docetur, credit, baptizatur, & ſalu9 eſt. Et nõ ſolũ eunuchus, ſed cũ additamento viri ponitur eunuchus vir Æthiops. Quia enim eunuchus erat Chriſti, & ſe eunuchizauerat propter regnum cælorũ, propterea viri vocabulũ non amiſerat. Rectè quoq; Sophonias quaſi filius Chuſi, id eſt Æthiopis, in conſequentibus libri de pœnitẽtia ſcribit Æthiopũ; *Tras flumina*, inquit, *Aethiopiæ, inde ſuſcipiam diſperſos meos, & afferent hoſtias mihi.* (Infr. 3. b) Hæc de genealogia Sophoniæ, q̃ pphetauit in dieb9 Ioſiæ. Quo modo autẽ dies dicũtur Eliæ, hi qui ab eo illuminati ſunt, ita & dies Ioſiæ, qui ſe leuauerat ad dominũ, quia Ioſias interpretetur eleuatio domini, & fuit vir iuſt9, & de laudibus eius, regnorũ quoq; & Paralipomenon ſcribit hiſtoria. (יאשיהו; 4. Reg. 23. a; 2. Para 34.) Et habuit patrẽ Amon, auũ Manaſſen. Legimus Manaſſen poſt multa ſcelera, & poſt captiuitatẽ, in Babylone egiſſe pœnitentiã, & ad meliora cõuerſũ domini miſericordiã conſecutũ. (4. Reg. 21) Vnde & fidei ſuæ, per quã crediderat Deo, filiũ vocauit a אמון, Amon: Siquidẽ Amon fides interpretatur. (a Amon.) Simulq; cõſidera, quod nequaquã vt ſupra reges decem tribuũ, id eſt, reges Iſrael ponantur: ſed reges tantũ Iudæ. Iam enim decem tribus ab Aſſyriis ſub rege Ezechia patre Manaſſe deductæ fuerant in captiuitatem. (4 Reg 17.) Hoc in procemio & in titulo Sophoniæ generationis & temporis. Nũc videamus quid ipſa quoque prophetia contineat.

a ¶ *Cõgregans congregabo, &c.*] Hoc quod poſuimus, & ruinæ impiorum erunt, & in LXX. infirmabuntur impii, de (והמכשלות את הרשעים)

Theo-

HEB.

latile cœli, & piſces maris, & ruinæ impiorum erunt: & diſperdā homines à facie terræ, dicit dominus. a Et extendā manū meam ſuper Iudā, & ſuper omnes habitatores Hieruſalem: & diſperdam de loco hoc reliquias Baal, & nomina æditorum cum ſacerdotibus, & eos qui adorant ſuper tecta militiam cœli, & adurant, & iurāt in domino, & iurant

SEPT.

ces maris: & infirmabuntur impii, & auferam iniquos à facie terra, dicit dominus. Et extendam manum meam ſuper Iudam, & ſuper omnes qui habitant Ieruſalem: & auferam de loco hoc nomina Baalim, & nomina ſacerdotum cum ſacerdotibus, & eos qui adorant ſuper tecta militiam cæli, & eos qui iurant in domino, & iurant in rege ſuo,

E Theodotionis trāſlatione additū eſt, pro quo Symmachus interpretatus eſt, & ſcādala cum impiis, vt ſubaudiatur cōgregabuntur, ſiue deficient. Quinta autē editio, & infirmitas cum impiis deficiet. Debemus ergo, conſuetudinē noſtram ſequentes, primū hiſtoriam texere, & poſtea de ſublimioribꝰ diſputare. Extremū quippe regnum duarum tribuum, quæ vocabantur Iuda & Beniamin, ſub Ioſia fuiſſe 4. Reg. 23 f nulli dubium eſt. Illo. n. interfecto, filii eius, qui poſtea regnauerunt, & nepotes, non tā regnaſſe credendi ſunt, quam ludibrio habiti fuiſſe ab Ægyptio rege & Chaldæis, & variis captiuitatibꝰ, mortibuſq; cruciati. Quia igitur populꝰ poterat ſe excuſare in regibꝰ malis, & dicere: nos volumꝰ ſeruire Deo, ſed ꝓhibemur à regibus, datur rex iuſtꝰ, quo zelante zelum dñi, & populo nihilominus in Idolorum cultu ꝑſeuerāte, iuſta iræ cauſa profertur à domino, & prophetatur de euerſione Hieruſalem, & captiuitate Iuda, & victoria Nabuchodonoſor: Dicitque dominus per prophetā: Nequaquam vltra tribuam pœnitentiā, ſed à facie terræ vniuerſa conſumam: non homo, nō iumentum, non volatile, non piſces maris remanebunt. Iram quippe dñi etiā bruta ſentiunt animalia: Et vaſtatis vrbibus, hominibuſq; interfectis ſolitudinem & raritatem beſtiarum quoq; fieri, & volatiliū piſciumque, teſtis Illyrium eſt, teſtis Thracia, teſtis
F in quo ortus ſum ſolum: vbi præter cœlum, & terram, & creſcentes vepres, & condenſa ſyluarum, cūcta perierunt. Hoc autem, inquit propheta, accidet, quia impiorum fuit nimia multitudo. Corruent itaque impii, & diſperdentur homines, & erit ſolitudo ſuper faciem terræ. Sed & de cōſummatione mundi idipſum accipere poſſumus: quod & homines & pecora, & volatilia, & piſces maris, & vniuerſa deficient, & infirmentur impii, & tollatur iniquitas à facie terræ. Quod ſi voluerimus & altius aliquid intelligere, (propter hoc quod dicitur à Lxx. *Defectione deficiat à facie* Gen. 25. a *terra*) & defectionem in bonam partem accipere (iuxta illud: *Et deficiens mortuus eſt Abraham in ſenectute bona, ſenex & plenus dierum: & appoſitus eſt ad populum ſuum*, & de his quæ de Iſaac & Iacob ſcriptura refert) videbimus quo modo defectione deficiant à facie terræ: Et hoc eos implere præceptum: qui habentes conuerſationem in cœlis, & in carne non ſecundum carnem militantes (eo quod ſciant illos qui in carne viuunt Deo placere non poſſe) quantum in ſe eſt omnia agūt ne ſint in carne, ſed in ſpiritu, & à terra recedentes aiunt: *Conſuſcitauit, & conſedere nos fecit in cæ-* Rom. 8 b *leſtibus in Chriſto*. Quod ſi aliquis oppoſuerit aduerſum Gen 25 b hoc, quod in bonam partem accepimus: defectione deficiat à Sec 70. facie terræ: illud quod de Iſmahel ſcriptum eſt: *Hi ſunt anni vitæ Iſmahel, centum triginta ſeptem, & deficiens mortuus eſt, & eſt appoſitus ad genus ſuum*. Reſpondebimus ei primum, & ipſum Iſmahel filium eſſe Abraham, & accepiſſe dona & partes à patre ſecundum menſuram ſuam: deinde abſolutum ſcriptum: *deficiens mortuus eſt*, & non additi (quod ſcriptum eſt de Abraham) *in ſenectute bona, ſenex* Ibid. 35 b *& plenus dierum, & appoſitus eſt ad populum ſuū*. Siue de Iſaac: Sec. 70. *Fuerūt autem dies Iſaac, quos vixit, anni centum octoginta quinque, & deficiēs Iſaac mortuus eſt, & appoſitus eſt ad genus ſuum, ſenex & plenus dierum*: Nec non & de Iacob: *Et ceſſauit Ia-* Ibid. 49. d *cob præcipiens filiis ſuis, & leuans pedes ſuper lectum deficit, & appoſitus eſt ad populum ſuum*. Ex quo intelligimus aliud eſſe tantum deficere, & aliud cum defectione plures pariter habere virtutes. Quod autem primum dixerat generaliter: defectione deficiat à facie terræ: poſtea in partes diuiſit ſcriptura diuina: deficiat homo, & iumenta: deficiant volatilia cæli & piſces maris. Quatuor ſunt quæ iubentur deficere, primum homo rationabilis, deinde tria quæ

ſubiecta ſunt homini, iumēta & volatilia & piſces, quæ puto & in octauo pſalmo ponit: *Inſuper & pecora campi: Volucres* G Pſal. 8. b *cæli & piſces maris, qui perambulant ſemitas maris*. Quod autē primum dixerat, oues & boues vniuerſas, quaſi præcipua de iumentis ſeparauit, & cum his quæ manſere iumenta, numerare ea noluit. Deficiat itaque homo, deficiāt iumēta, deficiant volatilia, deficiant piſces, & non dixit, deficiāt beſtiæ, deficiant reptilia terræ. Hæc enim nō debēt deficere, ſed perire: verum deficiant ea quæ poſſūt habere correctionē. Quo modo defecerūt Saræ muliebria, & iubetur A- Gen 18. b Ibid. 21. b brahā vt audiat quæcūq; Sara præceperit. Deficit quis vt homo, ſi contēnat humana, & nō vltra moriatur vt homo, & audit: *Ego dixi dii eſtis*. Deficit alius vt iumentū, qui ad al- Pſal. 81. b tiora conſcendens non accuſatur ſermone prophetico: *Homo cum in honore eſſet nō intellexit, comparatus eſt iumentis* Ibid. 48 d *inſipientibus, & ſimilis factꝰ eſt illis*. Deficit quaſi volatile cœli, qui facit ſibi pēnas aquilæ, & reuertitur ad domum præce- Prou. 23. a Sec. 70. ptoris ſui dites, & omnem deſerens paupertatem. Deficit quaſi piſcis maris, qui comprehenſus ſagenis domini, cum bonis piſcibus ſeparatur. Cū hæc iuxta præceptū domini Matth. 13 f fuerint perpetrata, infirmabūtur impii non habentes tantum roboris quantum prius. Sed & tollentur iniqui, nō dixit occidentur, ſed tollentur: vt ad meliora conuerſi, de im- H pietate & iniquitate, ad pietatem iuſtitiāque tranſlati, incipiant eſſe quod ante non fuerant. Hæc ſecundum tropologiam: Debemus enim & maiorum interpretationem ponere. Iam in lectoris arbitrio erit, vtrum ſeueritatem an clementiam velit ſonare quæ dicta ſunt.

a ¶ *Et extendā manum meam, &c.*] Poſt impiorum ruinas, & iniquorum ablationes à facie terræ, conſequēter aduerſus Iudam & aduerſus Hieruſalem ex perſona domini dicitur: Et extendam manum meam ſuper Iudam, & ſuper omnes habitatores Hieruſalem (extenſio quippe manus geſtum percutientis oſtendit.) Et diſperdam de loco hoc reliquias Baal: Non quod ſecundum Lxx. nomina Baalim penitus eradenda ſint, ſed quod iuxta Hebraicū cultores eius è populo, qui pauci de cæde hoſtium remanſerant, in Iuda & Hieruſalem ſe comminetur auferre. *Nomina* quoq; *æditorū* Ezec. 8. b *cum ſacerdotibus*: Quia in tātam Iudas & Beniamin venerāt 4 Reg. 21. & 17. c impietatem, vt in templo domini (iuxta quod ſcribit Ezechiel, & regnorum quartus liber oſtēdit) ſtatuā Baal, quā imaginem cęli dominus vocat, ſtatuerint: & in eodem ſanctuario idola & dominum pariter venerati ſint: Vnde ſignāter idolorum ſacerdotes, non b הכהנים, id eſt, ſacerdo- b hacchoanim tes, ſed æditos vel phanaticos appellauit, quod Hebraicè c haccemarim. dicitur c הכמרים. Et ęditos ergo, & ſacerdotes quondam Dei, & eos qui in domatibus adorabant militiā cæli, ſolē & lunam & aſtra reliqua, & qui iurabāt in nomine domini, & in nomine idoli Ammonitarū Melchom (quod à Lxx. in regem verſum eſt) auferet dominus de loco Hieruſalem, ſiue diſperdet: ἀπὸ κοινοῦ enim ſubauditur: Et diſperdam de loco hoc reliquias Baal, & diſperdam nomina æditorum cum ſacerdotibus, & diſperdā eos quia adorant ſuper tecta militiam cæli, & diſperdam eos qui adorant & iurāt in domi- הכמרים no, & iurant in Melchom, & diſperdam eos qui auertūtur, מאחרי יהוה ſiue declinant de poſt tergum domini, & qui non quærunt eum, ſiue non retinent. Auertuntur autem poſt tergū domini, qui relinquentes cultum eius iurant in Melchom, & adorant militiam cæli, & venerantur Baal idolum Sidoniorum. Hucuſque hiſtoriæ ſenſus expoſitus eſt: Videamus & Anagogen. Propter dominum, qui de tribu Iuda ortus eſt, & propter Hieruſalē, in qua regnauit Iudas, hoc eſt, dominus atque Saluator: dicamus *quando multiplicata* Matt. 24 a *fuerit iniquitas, & refrixerit charitas multorum*, & veniente Luc. 18. b domino

A domino rara fides apparuerit in terra (intantum vt tententur etiam electi Dei) tunc extendere dñm ad ſupplicia peccatorum manum ſuam ſuper Iudam, qui ſibi videtur nomé domini confiteri, & ſuper Hieruſalem, eccleſiam quæ ex pace ſortita vocabulum eſt, & auferre de eccleſia nomina

בעלים Baalim, quod interpretatur in ſublimioribꝰ. Auferat autem dñs nomina vanę glorię, & admirationis falſæ, quę verſátur
2. in eccleſia: In qua iuxta Iacobũ veneratur *anulum aureum habens*, & cõtemnitur pauper: cum ad aduentum iudicis, & ſenatoris, & in cõmone omnium diuitum, plebs vniuerſa conſurgit, & ſácto pauperi ne ſtandi quidem inter cateruas potentium, & cõfeſſionis eorum tribuitur locꝰ: Sed & nomina ſacerdotum cum ſacerdotibꝰ, qui fruſtra ſibi applaudunt in epiſcopali nomine, & in presbyterii dignitate & nõ in opere. Vnde ſignanter nõ ait, & opera ſacerdotum cum ſacerdotibꝰ, ſed nomina: qui tãtúmodo falſa nomina præferũt dignitatũ, & malis operibus ſua nomina deſtruunt.

HEB.

iurant in Melchom, & qui auertuntur de poſt tergum domini, & qui non quæſierunt dominum, nec inueſtigauerunt eum. a Silere à facie domini Dei, quia iuxta eſt dies domini: quia præparauit dominus hoſtiã, ſanctificauit vocatos ſuos. b Et erit in die hoſtiæ domini, viſitabo ſuper principes, & ſuper filios regis, & ſuper omnes qui induti ſunt veſte peregrina: Et viſitabo ſuper omnẽ qui arroganter ingrediuntur ſuper limen in die illa,

SEPT.

ge ſuo, & eos qui declinant à domino, & qui non requirunt dominum, & qui non retinent dominum. Timete à facie domini Dei, quia iuxta eſt dies domini: quia præparauit dominus victimam ſuam, ſanctificauit vocatos ſuos. Et erit in die hoſtiæ domini, & vlciſcar ſuper principes, & ſuper domum regis, & ſuper omnes qui induti ſunt veſtimentis alienis. Et vlciſcar ſuper omnes manife-

Et eos qui adorant ſuper tecta militiam cœli: qui eleuantur aduerſus ſcientiam Dei, & omne quod geritur in ſæculo (fictã ſibi ſcientiam pollicentes) referunt ad ortus ſtellarum, & occubitus, & mathematicorum ſequuntur errores: Et eos qui adorant dñm & Melchõ, qui ſæculo pariter & domi-
2. Tim 2. a no putát ſe poſſe ſeruire, & duobꝰ dominis ſatisfacere, Deo
B & mammonæ: qui militantes Chriſto obligant ſe nego-
Matth. 22 b tiis ſecularibus, & eandem imaginem offerunt Deo & Cæſari, & cum Chriſti ſacerdotes ſe eſſe dicant, filios ſuos cõſecrant Melchom, id eſt, regi ſuo Recte enim habẽt regem hominẽ, qui regẽ dominum perdiderũt, & qui per mala opera declinant à domino, & nõ requirunt eum, nec retinẽt ſua peccata fugientem. Si quis autem voluerit iuxta interpretationẽ nominum Iudæ & Hieruſalem ſuper anima vniuſcuiuſq; hoc ipſum intelligere, nõ errabit quod auferat dominus vniuerſa quę diximus vel in conſũmatione mundi, vel in ſingulorum exitu, quando audient: *Stulte hac nocte*
Luc. 12. c *auferetur anima tua à te.* Et extendat manum ſuam ſuper eũ, qui dominum non confitetur, & ſuper eum qui ſenſum pacis ſe habere iactat, vt auferat atq; diſperdat de tali Hieruſalem omnem ſuperbiam, & falſos in Deum cultus, & variorum errores dogmatum, & ſeruientem in Deum pariter & mundum, & per quotidiana peccata, auerſionem à domino & neglectum in Deum.

a ¶ *Silete à facie Domini Dei, &c.*] Pro eo quod LXX. tráſtulerunt εὐλαβεῖσθε, id eſt timete, & nos poſuimus ſilete: in He-
d has bręo d on, interiectio eſt imperantis ſilentium: qua ſępe vtuntur & comici ſed & abſolutè præcipitur in cunctis ſilẽtium, quod dies ventura ſit domini. Diem autem domini, diem intelligimus captiuitatis & vltionis in populum peccatorem, & hoſtiam ſubuerſionis Hieruſalem, & ſanctificationẽ eorum quos dedicauit interfectioni ſecundum illud quod dicitur in Hieremia: *Sãctifica eos in die interfectionis eo-*
Hier. 12. a *rum.* Et eſt ſenſus: Venit contra impium populũ olim prædicta captiuitas: iam prope eſt Sub Ioſia enim rege prophetia exitur: hoc interfecto vaſtitas venit, de qua & in Eze-
Ezec. 7 a chiele: *Venit*, inquit, *finis. finis venit*, & cætera. Hæc mihi victima placet, has mihi hoſtias ſanctificaui. Poteſt autẽ hoc quod ait, ſanctificauit vocatos ſuos, & de Babyloniis accipi. quos in vltionẽ populi etiam ſeruos ſuos vocat vindicãtes
Hier. 25. b iniuriam ſuam. *Vocaui*, inquit, *Nabuchodonoſor ſeruum meum.* Et in eodem volumine non ſolum ſeruum, ſed columbam
Ibidem g eum quoque vocat: *A facie gladii columbæ.* Porrò ſecũdum tropologiam, quia facies domini eſt ſuper facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum, & prope eſt dies iudi-
Pſal 33. c cii (qui ad comparationem æternitatis omne huius ſæculi tempus breue eſt) ſiue exitus ſingulorum, timeát omnes & ſileant, ne facies dñi (de qua ſanctus ait: *Signatum eſt* C
ſuper nos lumen vultus tui domine) peccatorum fœnum, ſtipulá, ligna cõſumat: Præparauit enim dominus hoſtiam ſuam Pſalm 4. b totum Leuitici myſterium: quando per ignem & effuſionẽ ſanguinis, & verã oblationẽ, ſalui fient qui ſaluãdi ſunt, & ſanctificabuntur vocati Quidam de noſtris, diem domini, & hoſtiã eius, & ſáctificationem vocatorum, in aduentu Saluatoris intelligunt, quãdo immolatus eſt agnus, & in ſãguine eius ſanctificati ſunt Apoſtoli, & cęteri qui per eos vocati ſunt.

b ¶ *Et erit in die hoſtiæ domini, &c.*] In die Iudaicę captiuitatis, quãdo totus populus immolãdus eſt, viſitauit dñs, & ſuper principes, qui manebibebát ſiceram, & ſuper filios regis, vel omnes de ſtirpe regia vel certè propriè filios Ioſiæ, quos vel occiſos vel captos legimꝰ, & ſuper omnes q induti ſunt veſte peregrina: hoceſt, q ꝓ Dei cultu venerati ſũt idola. *Et ſuper omnes qui arroganter ingrediuntur ſuper limen in die illa*, hoc eſt, aduerſum ſuperbos, qui cum quodam faſtu & dignitatis ſupercilio, הדולג על gradus templi & ſanctuarii limẽ aſcendunt. Porro, quia in eo vbi nos interpretati ſumus: *qui arroganter ingrediuntur ſuper limẽ*, poteſt intelligi ſecundum Hebraicum qui tranſiliunt limẽ, & hoc hiſtoricè ſentiendum eſt, vindicabo ſuper eos, qui iuxta Regnorum primum librum non calcant limen, idolorum ſuperſtitionibus ſeruiẽtes: Qui repleue- 1. Reg. 5. b rũt domũ dñi Dei ſui, non ſolum idolorũ cultu, ſed iniquitate, & ſcelere, & omni mendacio: vt ad errorem religionis D iniquitas quoque in ſubiectos, & in proximos mendacium ingeretur. Sed quia ſemel & tropologice exponere cœpimus. Viſitabit dñs in aduentu & paſſione Saluatoris, id eſt, in die hoſtiæ filii ſui, ſuper pontifices & ſacerdotes populi Iudaici, & ſuper domũ regiam. Vſque ad illud enim tẽpus perſeuerauerunt reges Iudæ de ſtirpe Dauid, ſecundũ prophetiã Iacob, *non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de fæmo-* Gen 49 b *ribus eius, donec veniat cui repoſitũ eſt, & ipſe erit expectatio gẽtium.* Poſt hoſtiam enim domini ablatum eſt regnum à Iudæis. *Et ſuper omnes*, inquit, *qui induti ſunt veſtimentis alienis*, qui receſſerunt à protectione & indumento Dei, & ſuo creatore cooperti ſunt. *Et vlciſcar ſuper omnes manifeſte qui ſunt in veſtibulis*, hoc eſt, qui egreſſi ſunt de templo Dei, & cum deberent eſſe intrinſecus, propter peccata ſua egreſſi ſunt foras, & de eccleſia Dei receſſerunt, adimplentes templum eius impietate & dolo. Hoc intellectum ſit in primu Saluatoris aduentu. Quia autem de cõſummatione mũdi & die iudicii, quem omnes in die interpretantur domini, ſemel expoſuimus: Scire debemus quod illo tempore viſitet dominus ſuper principes, & ſuper paſtores: qui lac de ouibus comedunt, lanaſque tondentes non curant de contritione gregis, & ſuper filios regis, qui ſe iactant Chriſtianos, & q regis Chriſti ſint filii gloriantur, & ſuper omnes qui induti ſunt veſtibus alienis. Veſtis filiorum regis, & principũ indumentum Chriſtus eſt, quod accipimus in baptiſmo, iuxta illud: *Induite vos Chriſtum Ieſum.* Et, *induite vos viſcera mi-* Gal 3 d *ſericordiæ, bonitatis, humilitatis, manſuetudinis, patiẽtiæ*, & cæte- Coloſ. 3. 1. b ra. In quibus præcipitur, vt induamur nouũ homine cæle- Epheſ. 4 f ſti iuxta creatorem noſtrum, & proiiciamus indumentum veteris hominis cum operibus eius. Cum ergo debeamus talibus indui ueſtimentis, pro miſericordia induimur crudelitate: pro patientia, impatientia: pro iuſtitia, iniquitate. Et vt ſemel dicam, pro virtutibus, vitia, id eſt, pro Chriſto, Antichriſto. Vnde dicitur de iſtiuſmodi homine. Pſal. 108. c *Et indutus eſt maledictione ſicut veſtimento.* Vindicabit quoque dominus manifeſtiſſimè in aduentu ſuo, etiam ſuper eos,

E eos, qui cum bonis operibus in Eccleſia eſſe deberẽt, eiecerunt ſe ob conuerſationem peſſimam, & traditi ſathanæ verſantur in veſtibulis, imo nec in veſtibulis, ſed ante veſtibula: quod ſignificantius Græcè dicitur ἐπὶ τὰ πρόπυλα. Et ſuper omnes vindicabit, qui variis iniquitatibus atque peccatis implent Eccleſiã, & impietatibus atque mendacio, & miſcent ſanguinem ſanguini. Quod ſi voluerimus hoc ipſum accipere ſuper animabus ſingulorum, Principes & domũ regis, intelligam* λογισμοὺς καὶ αἰσθήσεις, id eſt cogitationes & ſenſus, & ipſam animam, quæ debet eſſe hoſpitium regis, & iuxta ſuperiorem expoſitionem indumenta quoq; aliena, & oĩa quæ ſequũtur, referamus ad vnũquẽque credentium, qui cũ debuerant induti eſſe Chriſto, & ſemper verſari intrinſecus, variis ſe peccatorũ operuerunt veſtimentis, & egreſſi de Eccleſia, id eſt, cõgregatione ſanctorum, pro virtutibus impleuerunt templum corporis ſui iniquitate & dolo.

H EB.

arroganter ingreditur ſuper limen in die illa: qui complent domum Domini Dei ſui iniquitate & dolo. a Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris à porta piſcium, & vlulatus à ſecunda, & contritio magna à collibus. b Vlulate habitatores pilæ, quia conticuit omnis populus Chanaan. c Diſperierunt omnes inuoluti argento

a *Et erit in illa die, dicit Dominus, &c.*] In die hoſtiæ Domini, quando extenderit manum ſuper Iudam, & ſuper omnes habitantes Hieruſalem, & hoſtilis eam vallauerit exercitus, erit vox clamoris à porta piſcium, & vlulatus à ſecunda, & contritio magna à collibus. Porta piſcium eam vocabant, quæ & Dioſpolim ducit & Ioppen, & vicinior mari
Neh 3. a erat inter cunctas vias Hieruſalem, de qua & Ezdras refert: *Portam verò piſcium ædificauerunt filij Aſnaa, ipſi texerunt eam, & ſtatuerunt valuas, & ſeras, & vectes.* Quod autem ait, *& vlulatus à ſecunda,* ſecundi muri in eodem climate portam ſi-
F gnificat, de qua & in regnorum libro ſcriptum eſt: *Et iuit Helchias ſacerdos, & Ahikam, & Achobor, & Saphan, & A-*
4. Reg. 22. c *ſaiat ad Holdam prophetam in vxorem Sellum filij Thecua, filij Haras cuſtodis veſtium. & hæc habitabat Hieruſalem in ſecunda.* Contritionem autem magnam à collibus de monte Sion, & excelſiore vrbis parte loquitur, quia cum altiora & arx ciuitatis fuerint occupata, facilior eſt in prona deſcenſus. Si autem diem illam, quam Dominus comminatur, diem iudicij
Dan. 7. b vt ſupra, voluerimus accipere: eo tempore quando vetuſtus dierum ſeſſurus eſt, & aperiendi libri, & paudendæ conſcientiæ ſingulorum: tunc implebitur vox clamoris à porta compungentium. Prima enim porta oculorum erit, qua exhibebuntur nobis peccata ante oculos noſtros, & omnis pompa & imago antiquorum ſcelerum & vitiorum atque luxuriæ proferetur in medium. Tunc illud erit verum quod ſcriptum eſt: *Ecce homo, & opera eius ante faciem eius.* Torquebit igitur conſcientia, & poſtquam compunctus clamauerit à prima oculorum porta, vlulabit etiam à ſecunda: quam & aures intelligere poſſumus. Per hos enim vel maximè ſenſus, quibus vitia illapſa fuerant, eorum pœna ſentietur: quando cernemus quod fecimus, & audientes ſermonem, docti, totumque ordinem peccatorum, in vlulatum compellemur: & conteretur in nobis quidquid fuerat excelſum, & propter cæcitatem & ſurdas aures ignorabatur à nobis. Vel certè cum verba ſublimia, & eruditio de excelſo veniens conteret nos atque confringet, & opere complebitur: *Rugie-*
Pſalm 37. b *bunt à gemitu cordis ſui*: vt ſit ſacrificium Deo ſpiritus contri-
Ibid. 50. b bulatus: In nobis, qui homines ſumus, & non tam grandia peccata fecimus, vt montibus comparentur, colles contriti ſunt: In diabolo autem & Angelis eius excelſa montiũ conterentur. Multi putant iuxta hiſtoriam, quod ad Babyloniorum tempora retulimus, intelligendum eſſe de primo Saluatoris aduentu, quando propter peccata nimia & cla-
Matt. 27. e morem populi concrepantem: *Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros,* circundata eſt ab exercitu Hieruſalem, & à duobus vrſis, Veſpaſiano videlicet & Tito, irridentium
4. Reg 2. d puerorum turba conſumpta eſt. Quæ quidem intelligentia magis fidei noſtræ conuenit, ſed ita, vt ſciamus & priori hi-

ſtoriæ poſſe congruere: vel certè priorem captiuitatem ty- G
pum eſſe ſecundæ & perfectæ euerſionis Hieruſalem. Nec- ſaar hadnon & hoc animaduertendum (quia שער הדגים manifeſte dagim
in Hebræo non portam compungentium, ſed portam piſcium ſonat) Allegoricè portam piſcium eſſe in Hieruſalẽ, per quam inferuntur boni piſces, qui à malis fuerĩt ſeparati, & lugebunt cæteris introeũtibus, qui foris remanſerint. Vel certè in finem mundi, & in cõſummatione lugebunt à porta piſcium prima, qui ſuum baptiſma non ſeruauerũt: lugebunt à ſecunda qui non egerunt pro peccatis dignã pœnitentiam. Et erit magna cõtritio ſuper colles, qui nec pro peccatis incuruati ſunt vt ceruicem ſuam ſubmitterent, & ſua ſcelera deplorarent. Per has enim duas portas baptiſmi & pœnitentiæ in Hieruſalẽ, id eſt, in Eccleſiam Dei vel introitus vel reditus eſt.

S EPT.

nifeſtè qui ſunt in veſtibulis in die illa: qui complent domum Domini Dei ſui impietate & dolo. Et erit in illa die, dicit Dominus, vox clamoris de porta compungentium, & vlulatus à ſecunda, & contritio magna à collibus. Plangite qui habitatis conciſam: quia aſſimulatus eſt omnis populus Chanaan: Diſperierunt omnes

b ¶ *Vlulate habitatores pilæ quia conticuit omnis populus Chanaan.*] Pila quę Hebraicè dicitur מכתש, & ab Aquila verſa eſt εἰς τὸν ὅλμον, non per breuem ſyllabam prima legenda eſt, ne ὅλμον putemus, ſed per productam. vt de pila ſciamus dici, in qua frumenta tunduntur: vas concauum, & medicorum aptum vſui, in quo propriè ptiſanæ feriri ſolent. Dicat aliquis intellexiſſe ſe quid ſignificat pila, ſed ſcire velle cur in præſenti loco aſſumpta ſit. Quia ſemel deſcriptio eſt captæ vrbis, & dicitur: *Vox clamoris à porta piſcium, & vlulatus à ſecunda, & contritio magna à collibus*: Nunc idem deſcriptionis ordo ſeruatur, & de vlulatu dicitur eorum qui habitant in valle Siloe. Et pulchrè ſcriptura non dixit: qui habitatis in valle, qui habitans in gurguſtio: ſed qui habitatis in pila.
Quod ſcilicet quo frumenta feriente deſuper vecte contun- H
duntur: Ita de porta piſcium, & de porta ſecunda, & de collibus prorueus in vos decurret exercitus. Populum autem Chanaan appellauit populum Iudæorum: iuxta illud quod legimus in Daniele: *Semen Chanaan & non Iu-* Dan: 13 f
da. Et ad Hieruſalem: *Pater tuus Amorræus, & mater tua* Ezech 16 a
Cethæa Et in alio loco: *Chanaã in manu eius ſtatera iniquitatis.* Oſe. 12 b
Quod ſi voluerimus iuxta vtramque tranſlationem Tropologiam texere: rectè ad vlulatum & planctum concitantur, qui in extremis peccatorũ fæcibus habitant, & in ſcelerum
ſuorum ima demerſi dicunt: *Infixus ſum in limo profundi, &* Pſalm. 78 a
non eſt, inquit, *ſubſtantia.* Vnde additur: qui habitatis conciſam, hoc eſt, animam multis iniquitatibus vulneratam: ſiue Eccleſiam, quæ ſchiſmatibus hæreſibuſque lacerata eſt, & ad ſingula vulnera plangit filios interfectos. Quod autem dicit: *Conticuit,* ſiue *aſſimilatus eſt omnis populus Chanaan,* blaſphemiam eorum in die iudicij ceſſare ſignificat, & os quod in altum poſuerunt, linguamque ad terram vſque penetrantem, æterno ſilentio conticeſcere. Et quia peccatum peccauit Hieruſalem, & ideo in commotionem facta eſt, populus dicitur Chanaan, quod in-
terpretatur commotio. Non enim poteſt dicere: *Statuit* Pſalm 39 a
ſupra petram pedes meos: ſed incertus & fluctuans ſemper in motu eſt. Vnde & Noe vir ſanctus, poſtquam euigilauit
è ſomno, ex maledictione nomen impoſuit Chanaan, di- Gen 9. d
cens: *Maledictus Chanaan puer, famulus erit fratrum ſuorum.* Non ſolum autem Chanaan aſſimilantur peccatores, ſed pro qualitate & diuerſitate peccati, alius aſſimilatur Pharaoni, alius Nemrod giganti. Et econtrario per bona opera atque virtutes (quia & virtutum itinera ſunt diuerſa) ille ſpiritum aſſumit Abraham, hic Moyſi, alius Eliæ, quamo-
brem ab Apoſtolo dicitur: *Aemulamini charismata melio-* 1. Cor. 12 d
ra. Quia verò perfectus eſt (iuxta eam tamen perfectionem quam humana conditio poteſt capere) ſimilitudine Dei ſignatur.

c ¶ *Diſperierunt omnes inuoluti argento.*] Qui ſibi, inquit, in diuitiis confidebant, & tantas habebant opes, vt ſe

A vt ſe quaſi inuolutos & ſeptos ſuis diuitiis æſtimarent. Vel certè ſecundum LXX. qui erecti erant in ſuperbiam, & pauperes deſpiciebant, ira veniente vaſtati ſunt. Simulque conſidera, quod non dixerit: peribunt qui erecti ſunt argento: ſed iam nunc antequam eis veniat ſupplicij dies, in eo ipſo quod ſuperbiant, & ſemper de theſauris ſuis cogitent, & ſeruiant eis, perierint atque corruerint. Quod qui intellexerit, puto eũ non ſatis cupere diuitias in quibus nõ peribũt, ſed perierunt qui erecti ſunt. Neque verò æſtimandum eſt eos ſolos periiſſe qui argento erecti ſunt: ſed iuxta hanc definitionem peribit, & ille qui in generis nobilitate ſe iactat. Qui gloriatur in dignitatibus peribit, qui inflatur peribit, qui in fortitudine corporis gloriatur peribit: peribit qui in fœmineo languore mollit* comam nutrit, vellit pilos, cutem polit, & ad ſpeculũ comitur, quæ propriè paſſio & inſania fœminarum eſt. Si quis autem vult erigi, & ſuperbire ſancta ſuperbia, erigatur cum Apoſtolis, quando cũ dignus fuerit *pro nomine Ieſu Chriſti* Act. 5. g Rom. 5. b *contumeliam pati*, glorietur cum Apoſtolo: qui exultabat in tribulationib. ſciens quod *tribulatio operetur patientiam, patiẽtia ſpem, ſpes autem non confundat.*

HEB.

argento. a Et erit in tẽpore illo, ſcrutabor Hieruſalem in lucernis, & viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis: qui dicunt in cordibus ſuis, non faciet bene Dominus, & non faciet male. b Et erit fortitudo eorum in direptionẽ, & domus eorum in deſertum: Et ædificabunt domos, & non inhabitabunt, & plantabunt vineas, & non bibent vinum earum: Iuxta eſt dies Domini magnus, iuxta eſt & velox nimis.

a Vox

a ¶ *Et erit in die illo, ſcrutabor Hieruſalem in lucernis, & viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis, qui dicunt in cordibus ſuis, nõ faciet bene Dominus, &c.*] In tempore & in die captiuitatis B Hieruſalem, vel à Babylonijs vel à Romanis (quia dereliquit legem Domini, & impiè egit in Dominum creatorem ſuũ) ſcrutabitur Dominus cum lucerna omnia abſcondita Hieruſalem, & nullum inultum patietur effugere. Legamus Ioſephi hiſtorias, & ibi reperiemus ſcriptum, de cloacis quoque & ſpeluncis & antris & ſepulchris, extractos principes & reges & potentes & ſacerdotes, qui ſe in eis metu mortis abſconderant. Et viſitabo, inquit, ſuper eos, qui confidunt in corporibus ſuis, & in viribus ſuis, quas [illegible], fæces vocat, ſiue peccata in quibus penitus fuere defixi. Qui tollentes prouidentiam, nec boni nec mali Deum auctorem eſſe dixerunt, hoc eſt, quod nec bonis bona, nec mala malis redderet, ſed quod fortunæ cuncta regerentur arbitrio, & caſu ferrentur incerto. In conſummatione autem mundi (quia dies Domini ipſa intelligitur) ſcrutabitur Dominus Hieruſalem, id eſt, Eccleſiam ſuam cum lucerna, & vlciſcetur ſuper viros contemptores, qui noluerunt ſuas ſeruare cuſtodias, id eſt, mãdata Domini contempſerunt, & inſuper ratione ſe peccare dicentes, blaſphemauerunt in cordibus ſuis, quod nihil prodeſſet benefacere, nec obeſſet male agere: quia nec bonorum operum præmium, nec malorum pœnam reſtitueret Deus. Rectè autem Hieruſalem, id eſt, Eccleſia (quæ prius Iebus vocabatur, quod dicitur conculcata) quãdo conculcabatur à gentibus, & dæmonum ludibrium erat, dicta eſt Iebus, & poſtquam cœpit in ea pax habitare Domini, & factus eſt in pace locus eius, nomen Hieruſalem ſortita Pſalm. 75 a eſt. Quia igitur in nouiſſimo tempore, quod ſæpe iam dixi- Matt. 24 b mus, multiplicata iniquitate, refrigeſcet charitas, & ſolis lumen recedet ab Hieruſalem, & tanta erit vaſtitas, vt difficilè ſaluentur etiam electi Dei. Tunc in lucerna ſermonis ſui atque rationis omnia vitia ſcrutabitur Dominus in Hieruſa- Matt. 12 c lem, & in medium proferet, & de otioſo quoque verbo fiet iudicium & vindicta, non in peccatores (poterat enim & Habac. 1 b peccatum veniam promereri) ſed in contemptores, de qui- Ibid. d bus dicitur in Habacuc: *Videte contemptores, & aſpicite.* Et in Ibid. 2 c alio loco: *Quare non reſpicis ad contemptores?* Ac deinde: *Qui autem arrogans eſt, & contemptor vir ſuperbus,* & cætera. Super his fiet vltio, qui cuſtodias Domini non ſeruauerunt, & dicũt in cordibus ſuis: Nõ faciet Dominus benè, & non faciet ma-

lè: non quod malè Deus faciat, ſed quod mala videatur pœ- C na eſſe ei qui patitur. Alioquin & ſcalpellus medici malus erit, qui reſecat vulnera, & putridas amputat carnes: Et pater malus, cædens filium vt à vitiis corrigat, & magiſter malus corripiens diſcipulum vt erudiat. *Omnis enim diſciplina ad* Hebr 12. b *præſens non videtur gaudij eſſe, ſed triſtitiæ: poſtea autem fructũ pacificum his, qui per eam eruditi ſunt, reddet.*

SEPT.

nes qui erecti ſunt argento. Et erit in die illa, ſcrutabor Hieruſalem cum lucerna, & vlciſcar ſuper viros qui contemnunt cuſtodias ſuas, & dicunt in cordibus ſuis, non faciet bene Dominus, & non faciet malè. Et erit fortitudo eorum in rapinam, & domus eorum diſſipabuntur. Et ædificabunt domos, & non habitabunt in eis, & plantabunt vineas, & non bibent vinum earum, quia iuxta eſt dies Domini magnus, iuxta, & velox nimis.

Vox

b ¶ *Et erit fortitudo eorum in direptionẽ, & domus eorũ in deſertum. Et ædificabunt domos, & non inhabitabunt, & plantabunt vineas, & non bibent vinum earum. Iuxta eſt dies Domini magnus, iuxta eſt & velox nimis.*] Manifeſtum eſt quod iuxta vtramque captiuitatem omnis eorum ſit cæſus exercitus, & domus dirutæ, & agri vineæque vaſtatæ ſint, nec vltra eos Dei diſtulerit patiẽtia: Sed cũ dicerent ad prophetas: hoc in tẽpus erit & in dies longos, venerit eis dies Domini magnus vel velox nimis. Iuxta Tropologiam autẽ, cum venerit tempus iudicij, ſiue vniuſcuiuſque mortis & egreſſionis à ſæculo: tunc omnis fortitudo eorum in direptionem erit, vt quod male valebat, & erigebatur aduerſus Dominũ, infirmũ fractũque vertatur ad melius. Velut ſi quis fortitudinẽ latronis & piratæ & furis diripiat, infirmoſque eos reddat: prodeſt illis ſua infirmitas: debilitata enim membra, quibus prius non benè vtebantur, à malo opere ceſſabunt. Quod autem ſequitur: *Et domus eorum in deſertum:* Multi ſunt in Eccleſia ædificantes Sion in ſanguine, & Hieruſalem in iniquitate: quid prodeſt tales domus deſtrui. Legamus Leuiticum, vbi leproſa domus D deſtrui iubetur. Et quia lepra permanens eſt & diffunditur, Leuit. 14 c lapides eius & ligna & omnis puluis extra ciuitatem in locum immundum proiici iubetur. Sed & in Hieremiæ principio tale quid ſcribitur: *Ecce dedi ſermones meos in os tuum:* Hier. 1 b *ecce conſtitui te ſuper gentes & regna: eradicare, & ſuffodere, & diſperdere, & ædificare, & plantare.* Deſtruitur ædificatio peſſima, vt poſtea ædificatio bona conſtruatur, eradicatur iniqua plantatio, vt plantatio iuſta ponatur. Vnde & in Sa- Prou. 21 b lomone legimus: *Melius eſt habitare ſub dio, quam in calce litis* Sec. 70. *cum iniquitate, & in domo vnua* Quaſi bonus ergo Deus, domus eorum, qui erant defixi in fæcibus ſuis, & dixerant in corde ſuo, non faciet benè Dominus, & non faciet malè, deſtruit, nec eos in leproſis & immundis domibus habitare permittit: nec facit vt bibant vinum de vineis quas plantauerant. Si enim plantaſſent vineam Sorech, & vineam electam totam veram, bibiſſent vinum ſuum, & inebriati eſſent cum Patriarcha Noe, & Ioſeph in meridie. Sed quia di- Gen. 9 c xerunt: *Non faciet bene Dominus, & non faciet malè, & de* 19. g *vinea Sodomorum erat vinea eorum, & propago eorum de Gomorrha: vua eorum vua fellis, & botrus amaritudinis eis: Furor dra-* Deut. 32. e *conum vinum eorum, & furor aſpidum inſanabilis:* propterea Hier. 9. e plantauerunt vineas, & non bibent vinum earum. Et myſti- 23. d cè dicitur de Sodoma & Gomorra, quod omnis plantatio eorũ perierit. Si enim permanſiſſent in eo quod cœperant, vt eſſent quaſi paradiſus Dei, & non fuiſſent in malo, vt eſſent quaſi terra Ægypti, plantatio eorum vtique permanſiſſet. Tale quid & illud ſuper Ægyptiis ſonat in pſalmis: *Occidit* Pſalm. 77. e *in grandine vineas eorum, & moros eorum in pruina.* Quaſi clementiſſimus quippe Deus omnem Ægyptiam plantationem & arbuſculas, quæ in Ægypto radicatæ ſanguineos habent fructus, interfecit & ſubuertit, ne bibant quæ malè plantauerunt, & comedant ex eis fructum. Propè eſt dies Domini magnus & velox nimis, cui reſiſtere nemo poteſt. Propè autem eſt vel propter æternitatem, quia nihil ei longum eſt, vel propter pœnæ magnitudinem, quia patienti numquam longè videtur ſupplicium quod inferendũ eſt: Siue prope,

vt ſupra

E vt ſupra diximus: cum exierimus à ſæculo, & vniuſcuiuſque
mors conſummationem mundi fecerit & non ſolum prope,
ſed etiam velox nimis, vt velocitas aduentus eius in eo quod
additur nimis oſtendatur.

HEB.

a Vox diei Domini a-
mara, tribulabitur ibi
fortis. Dies iræ, dies il-
la, dies tribulationis, &
anguſtiæ: dies calami-
tatis & miſeriæ, dies
tenebrarum & caligi-
nis: dies nebulæ &
turbinis, dies tubæ &
clangoris, ſuper ciui-
tates munitas, & ſu-
per angulos excelſos.
b Et tribulabo homi-
nes, & ambulabunt
vt cæci, quia Domi-
no peccauerunt: &
effundetur ſanguis eo-
rum ſicut humus, &
corpora eorũ ſicut ſter
cora: Sed & argentum
eorum,

a ¶ *Vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis. Dies iræ, dies
illa, dies tribulationis, & angu-
ſtiæ*, &c.] Iuxta ſuperiora,
vel de Babylonica captiuitate
accipe, vel de extrema quam
paſſi ſunt à Romanis: ſuper
quam & Dominus fleuit Hie-
Matt. 23. d ruſalem dicens: *Hieruſalem
Hieruſalem, quæ occidis prophe-
tas, & lapidas eos qui ad te miſſi*
2. Par. 24. e *ſunt*, & cætera. Vere enim ex-
petita vindicta eſt *à ſanguine
Abel iuſti vſque ad ſanguinem
Zachariæ*, quem occiderunt in-
ter templum & altare, & ad
Matth. 27. extremum de Dei filio, dicen-
tes: *Sanguis eius ſuper nos, &
ſuper filios noſtros*: Experti ſunt
diem amaram, quia ad amari-
tudinem Dominum prouoca-
uerant: diem à domino cõſti-
tutã, in qua nõ imbecillis qui-
libet, ſed fortiſſimi viri depri-
mentur, & veniet ſuper eos ira
in finem. Sæpe quippe & ante
iram Domini ſuſtinuerunt, ſed
ira illa non fuerat conſumma-
tionis & finis. Quid neceſſe eſt nunc deſcribere quantas in
vtraque captiuitate ſuſtinuerint calamitates, & quo modo
qui lucem Domini reſpuerunt, in tenebris & caligine verſati
ſunt, & qui noluerunt ſolennium dierũ audire tubas, audie-
rint clamorẽ bellantiũ? De ciuitatibus autem munitis & ex-
celſis angulis Iudeæ, quod ad ſolum vſq; ſunt diruti, puto o-
F culorũ magis eſſe quã auriũ iudicium: nobis præſertim, qui
nunc in iſta ſumus prouincia, licet videre, licet probare quæ
ſcripta ſunt. Vix ruinarum parua veſtigia in magnis quondã
Ioſue 18. a vrbibus cernimus. Silo vbi tabernaculũ & arca teſtamenti
2. Par. 8. a Dominĩ fuit, vix altaris fundamenta monſtrantur: Gabaa illa
ciuitas Saulis vſque ad fundamenta diruta eſt. Rama & Be-
choron, & reliquæ vrbes nobiles à Salomone conſtructæ,
parui viculi demõſtrantur. Legamus Ioſephum & prophe-
tiam Sophoniæ, illius cernemus hiſtoriam. Et hoc non tantũ
de captiuitate dicendum eſt, ſed vſque ad præſentem diem,
Matt. 21. d perfidi coloni poſt interfectionem ſeruorum, & ad extre-
mum filij Dei, excepto planctu prohibentur ingredi Hieruſa-
lem: & vt ruinam ſuæ eis flere liceat ciuitatis, pretio redi-
munt: vt qui quondam emerant ſanguinem Chriſti, emant
lachrymas ſuas. Et ne fletus quidem eis gratuitus ſit. Videas
in die quo capta eſt à Romanis & diruta Hieruſalem, venire
populum lugubrem: confluere decrepitas mulierculas, &
ſenes pannis annisque obſitos, in corporibus & in habitu
ſuo irã Domini demonſtrantes: Congregatur turba miſero-
rũ, & patibulo Domini coruſcante ac radiante [illegible] eius,
de Oliueti monte quoque crucis fulgente vexillo, plangere
ruinas templi ſui populum miſerum: & tamen non eſſe mi-
ſerabilem: Adhuc fletus in genis & liuida brachia, & ſparſi
crines, & miles mercedem poſtulat, vt illis flere plus liceat,
& dubitat aliquis, cum hæc videat, de die tribulationis &
anguſtiæ, de die calamitatis & miſeriæ: de die tenebrarum
& caliginis, de die nebulæ & turbinis, de die tubæ & clan-
goris? Habent enim & in luctu tubas, & iuxta prophetiam,
Thren. 5. e vox ſolemnitatis verſa eſt in planctum. Vlulant ſuper cine-
res ſanctuarij & ſuper altare deſtructum, & ſuper ciuitates
quondam munitas, & ſuper excelſos angulos templi: de qui-
bus quondam Iacobum fratrem Domini præcipitauerunt.
Hæc de captiuitate dicta ſint Iudæorum. Cæterum ſi diem
Domini, vt ſupra, referamus ad conſummationem mundi,
ſiue ad vniuſcuiuſque exitum vitæ: manifeſta erit interpre-
tatio, quod vox diei Domini amara ſit, & neceſſitate ple-
na & ira, & tribuletur ibi fortis: cum etiam qui ſancti ſunt
1. Cor. 3. c ſaluentur quidem, *ſed tamen ſic quaſi per ignem. Dies illa,*
dies tribulationis, & anguſtiæ, & calamitatis, & miſeriæ: in qua G
dicent: Væ nobis, quia miſeri facti ſumus. Dies tenebrarum. Hier. 4. d
Omnis enim *qui male operatur, odit lumen, & non venit ad lucẽ*, Sec. 70.
& neceſſe eſt vt qui lumen oderit, eum tenebræ cõſequãtur: Ioan. 3. c
Dies erit nebulæ & turbinis. veniet enim ſuper eum tempe-
ſtas Domini, & clangor tubæ,
quam Apoſtolus ſignificat, di-
cens: *In nouiſſima tuba*. Erit e-
1. Cor. 15. g nim dies tubæ & clangoris ſup
ciuitates munitas, quas ſibi in
multitudine peccatorum eũ
Cain ædificauerant: Et ſuper
angulos excelſos, opera per-
uerſa & à recta via dominan-
tia. Vnde & à Saluatore ar- Matth. 6. a
guuntur ὑποκριταὶ phariſæi,
quod adorent in angulis pla-
tearum. Via enim recta & ten- Ibid. 7. b
dẽs ad paradiſum arcta, & an-
guſta eſt, quæ ducit ad vitam.
Via autem fracta habẽs angu-
los & tortuoſa, lata & ſpacioſa
eſt, quæ ducit ad mortem. Si-
mulque inter verba ſeueritatis
domini cerne clemẽtiã: quod
propterea amara ſit dies, &
dies iræ, & dies tribulationis,
& dies tubæ & clangoris: vt
ciuitates male munitæ, & per-
uerſi anguli deſtruantur.

SEPT.

*Vox diei Domini amara
& dura poſita eſt, fortis.
Dies iræ, dies illa, dies tri-
bulationis, & neceſſitatis:
dies miſeriæ & perditio-
nis, dies tenebrarum &
turbinis: dies nebulæ
& caliginis, dies tubæ
& clamoris, ſuper ciui-
tates munitas, & ſuper
angulos excelſos. Et tri-
bulabo homines, & am-
bulabunt vt cæci, quia
domino peccauerunt:
& effundet ſanguinem
eorum ſicut puluerem,
& carnes eorum ſicut
ſtercus boum*: Et argen-
tum

b ¶ *Et tribulabo homines, &
ambulabunt vt cæci, quia domino peccauerunt: & effundetur
ſanguis eorum ſicut humus, & corpora eorum ſicut ſtercora*,
&c.] Non eſt difficile iuxta priorem ſenſum hæc fuiſſe per-
peſſam dicere Hieruſalem, quæ propter crucem Domini ſu-
H ſtinuit; receſſit enim ab ea viſitatio Domini, & tribulati ſunt
omnes homines in tota Iudæa, & propter magnitudinem
preſturæ ambulauerunt vt cæci, quid agerent ignorantes.
Et hæc paſſi ſunt, quia domino, id eſt, Dei filio peccaue-
runt. Nam quia fuderunt ſanguinem prophetarum & ſan-
guinem Chriſti, fuſus eſt ſanguis eorum ſicut humus in tota
regione, & corpora eorum remanſerunt inſepulta ſicut ſter-
cora ſuper faciem terræ. Diuites quoque eorum, qui argen-
tum & aurum iniquitate nimia congregauerunt, opibus ſuis
de die iræ domini non potuerunt liberari: Ignis enim zeli
domini ſuccenſus aduerſus eos, deuorauit omnem prouin-
ciam. Nec grande fuit tempus in medio. Nam poſt quadra-
ginta & duos annos dominicæ crucis circundata eſt ab exer-
citu Hieruſalem, & conſummatio illius facta eſt cum feſtina-
tione, & non ſolum illius, ſed cunctis terræ Iudeæ habitatori-
bus. In conſummatione autem vel mũdi vel vniuſcuiuſque,
tribulabuntur omnes homiões: qui homines permanſerunt,
& mortui ſunt quaſi homines. Et ambulabunt vt cæci, quia
lumen perdidere virtutum, & locum pœnitentiæ non habe-
bunt, & hæc patientur quia domino peccauerunt. Si enim
Dominus iuſtitia eſt, veritas, ſanctitas, ceteræque virtutes,
quiſquis iniuſte fecit & mentitus eſt, & ſcorta vitiaque ſecta-
tus eſt, Domino peccauit. Sed quod ſequitur: Et effunde-
tur ſanguis eorum ſicut humus, & corpora eorum ſicut
ſtercora boum: videtur abſurdum, vt in reſurrectione mor-
tuorum, & in conſummatione mũdi atque iudicio, dicamus
effundi ſanguinem, & corpora iacere quaſi ſtercora. Igitur
illud quod ad Noe dicitur: *Et ſanguinem animarum veſtrarũ* Gen. 9. a
*requiram de manu omnium beſtiarum, & de manu hominis, &
de manu fratris requiram animam hominis: qui effuderit ſangui-
nem hominis, pro ſanguine eius effundetur ſanguis illius*: & in re-
ſurrectione credere ridiculum eſt, & in vita hac ſtare nõ po-
teſt. Quanti enim effuderunt ſanguinem, & ſanguis eorum
effuſus nõ eſt? & alij occiderunt hominẽ veneno vel ſuſpen-
dio, & tamen cum homo mortuus ſit, nõ eſt ſanguis effuſus?
Quo modo ergo Dominus eſt effuſurus ſanguinem eorũ in
talionem: cum ille qui occidit, ſanguinẽ non effuderit? San-
guis igitur hominis, ζωτικὸν, id eſt, vitale quo vegetatur, &
ſuſtentatur & viuit, debet intelligi: quod qui effudent, ſiue
per ſcandalum, ſiue peruerſitate doctrinæ, in die iudicij ef-

A ſundetur ab eo, id eſt, quod ſibi videbatur habere vitale, cogetur amittere. Iuxta huiuſcemodi ſanguineo & caro intel-
Eſai. 40. b ligitur, de qua Eſaias ait: *Omnis caro fœnum.* Et in Geneſi Do-
Gen. 6. a minus: *Non permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis, quia*
1. Cor. 15 f *caro ſunt.* Et Apoſtolus de vtroque: *Caro & ſanguis regnum Dei poſſidere nõ poterunt: neque corruptio incorruptionẽ hæreditabit.* In die ergo conſummationis, vel generalis vel ſpecialis, omnis ſanguis, qui effuſus eſt, clamabit ad Dominum, & apparebit in medio, & opera ſanguinis atque terrena, ſicut puluis iacebunt & ſtercora, & argentum & aurum diuites de
Luc. 12. c die ite non poterunt liberare, audiente eo qui moritur: *Stulte hac nocte tolletur anima tua à te, quæ autem paraſti cuius erunt?* Non quod negemus aurũ & argentum diuites liberare de morte: *redemptio* enim *viri animæ, propria diuitiæ*: ſed quod
Prou. 13. b eo tẽpore liberare nõ poſſint, quãdo diuitias neceſſitate dimittunt. Omnis enim terra, & vniuerſa quæ terrena ſunt, zelo Domini deuorabuntur. Et quod ait, zelo Domini, intellige adhuc amãtem Dominum. Niſi enim amaret humanam animam, nunquam zelaretur eam, & in ſimilitudinem mariti, peccatum vlciſceretur v-
B xoris: qui ſi non amat, nec de adulterio eius iraſcit. Et hoc faciet Dominus cum feſtinatione cunctis habitãtibus terram, his qui ſe penitus terræ dederunt. & non fuerunt aduenæ & peregrini, ſicut iuſtus,
Pſalm. 38. e qui loquitur: *Aduena ſum ego in terra, & peregrinus ſicut om-*
Ibid. 119 b *nes patres mei.* Et rurſum alibi nolens diutius in tabernaculo carnis habitare, lachrimabili voce teſtatur, dicens: *Heu mihi quia peregrinatio mea prolongata eſt.* Etenim qui ſumus in tabernaculo corporis huius, ingemiſcimus conquerentes:
Rom 7. d *Miſer ego homo, quis me liberabit à corpore mortis huius?*

H E B.

eorum, & aurum eorũ non poterit liberare eos in die iræ Domini. Et in igne zeli eius deuorabitur omnis terra, quia conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitantibus terram.

CAP. II.

H E B.

CONuenite, congregamini gens non amabilis: priuſquã pariat iuſſio quaſi puluerem tranſeũtem diem: antequam veniat ſuper vos ira furoris Domini, antequam veniat ſuper vos ira indignationis Domini.

b Quærite Dominũ omnes manſueti terræ, qui iudicium eius eſtis operati: quærite iuſtũ, quærite manſuetum, ſi quo modo abſcondamini in die furoris Domini. Quia Gaza deſtructa erit, & Aſcalon in deſertum: Azotum

S E P T.

tum eorum, & aurum eorum non poterit eruere eos in die iræ Domini. Et in igne zeli eius conſumetur omnis terra: conſummationem enim, & feſtinationem faciet ſuper omnes habitantes terram.

CAP. II.

S E P T.

COngregamini, & colligamini gens ineru dita antequam ſitis ſicut flos pertranſiens diem: antequam veniat ira Domini ſuper vos, antequam ſuper vos veniat dies iræ furoris Domini.

Quærite Dominum omnes humiles terræ: iudicium operamini, & iuſtitiam quærite, & reſpondete ea, vt protegamini in die iræ Domini quia Gaza direpta erit, & Aſcalon in deſertum: & Azotus in meridie proiicietur, & Accaron

CAPVT II.

COnuenite, congregamini gens non amabilis: priuſquam pariat iuſſio quaſi puluerem tranſeuntem diem: antequam veniat ſuper vos ira furoris Domini, antequam veniat ſuper vos ira indignationis Domini.*] Poſt deſcriptionem malorum, quę in die ventura ſunt Domini (ſecundum duplicem captiuitatis
וקושו expoſitionem quam ſupra diximus) populus ad pœniten-
Gal. 3. 6 tiam prouocatur, & dicitur ei: *Conuenite, & congregamini*: ſiue, vt in Septuaginta ſcriptum eſt, colligamini, id eſt, eſtote vobis (iuxta Apoſtolum) charitatis vinculo copulari: gens non amabilis, quæ amore Dei indigna es: ſiue gens ine-
Deut 32. a rudita, de qua dicitur in Deuteronomio: *Populus ſtultus,*
Hier 2. f *& non ſapiens.* Et in Hieremia: *Sine cauſa percuſſi filios veſtros, & diſciplinam non receperiſtis*: antequam fiat quod prophetatum eſt: antequam pręceptum ſequatur effectus (quod ita facile veniet quaſi puluis pertranſiens) antequam ſuper vos furor Domini compleatur. Simulque cerne Dei clementiam: ſuffecerat prudentibus malorum venientium impetum deſcripſiſſe: verum quia non vult inferre ſupplicia, ſed tantum terrere paſſuros: ipſe ad pœnitentiam prouocat, ne faciat quod minatus eſt. Generaliter autem tota multitudo credentium, & eorum qui Dei populus nuncupatur, in Eccleſiam congregatur, & dicitur ei: Conuenite in Eccleſiam, ſociamini vobis charitate & pace, ô gens inerudita, quæ non vis Dei recipere diſciplinam, nec habere ſcien-
C tiam mandatorum eius, ſed diuitiis & corporis ſanitate, & pulchritudine huius ſæculi, carnis quoque voluptatibus delectaris: quæ tranſit quaſi flos qui in vna marceſcit die. Propterea autem dico vobis, conuenite, ſociamini: ne cum iudicij tẽpus venerit, & omnis gloria veſtra tranſierit, tunc velitis agere pœnitentiã, quoniã locus non erit pœnitentiæ, ſed pœnarũ. Quærat aliquis, quo modo hoc ipſum ſuper vnoquoque migrante de ſæculo poſſit intelligi. Dicitur ergo ad ſingulos: ô tu qui ſæculi negotiis occupatus, per diuerſa diſcurris, reuertere in ſanctorum Eccleſiam, & iunge te eorum vitæ & cœtui, quos vides placere Deo, & diſſoluta mẽbra animæ tuæ, nec ſibi cohærentia, in vnam ſapientiæ coge cõpagẽ, & illius hęc com- *Eſai. 35. b*
plexu, & audi myſtice: *Confortamini manus diſſolutæ, &* *Sept. a.*
genua debilia ſolidamini: Nec glorieris in bonis carnis, & eius flore qui præterit. *Omnis*
enim caro fœnum, & omnis glo- *Eſai. 40. b*
ria eius quaſi flos fœni: Aruit fœnũ, & flos decidit: Verbum autẽ Domini manet in æternũ. Poſſumus hoc capitulo vti pro tẽpore: ſi quando viderimus aliquẽ honoribus ſæculi deditũ, & congregãdis diuitiis occupatum ad Eccleſiam vel raro, vel nunquam venire, & dicere
ad eũ: congregate & coniun- D
gere populo Dei, qui Domini præcepta non audis: antequam gloria tua pertranſeat, antequam dies tibi furoris Domini adueniat.

b ¶ *Quærite Dominum omnes manſueti terræ: qui iudicium eius eſtis operati: quærite iuſtum, quærite manſuetum, &c.*] Humilis terræ appellatur, qui non humilitate, quæ virtutem ſonat, ſed peccatis humiliatus eſt, nec poteſt cum Chriſto dicere: *Diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, Omnis*
enim qui ſe humiliat exaltabitur. Et in alio loco ſermo ad ſan- *Matt 11. b*
ctum dirigitur: *quanto maior fueris, tanto magis humilia te ip-* *Luc. 14. c*
ſum, & coram Deo inuenies gratiam. Qui autem peccatis hu- *Eccleſ. 3. c*
miliatus eſt, & aggrauatus eſt conſcientia delictorum, ac lo- *Pſalm. 37. a*
quitur: *Sicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me,* iſte debet audi- *Matt. 21. d*
re: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos.* Hoc dictum ſit principio ſecundum Septuaginta interpretes: Cęterum iuxta Hebraicum alter ſenſus eſt. Dicitur enim ad ſanctos: O vos qui mea præcepta cuſtoditis qui in terra poſiti, & ſcientes quoniam omnis qui ſe humiliat exaltabitur, imitati eſtis manſuetudinem meam, & iudicium eſtis operati: quærite Dominum in manſuetudine veſtra. Et ſi vultis ſcire quis iſte ſit Dominus: quærite iſtum, quærite manſuetum. Pater enim *Omne iudicium dedit filio,* qui iuſte *Ioan 5 d*
iudicaturus eſt. Et quia manſueti eſtis: propterea quærite manſuetum, vt quicquid in veſtra manſuetudine minus eſt, ab eo qui fons eſt manſuetudinis impleatur. Hoc autem dico vobis: Si quo modo abſcõdamini in die furoris Domini, hoc eſt, ſi forte poſſitis ex eo quod quęſiſtis dominum, & iuſtitiam eſtis operati, iram Dei vitare venientis, & effugere captiuitatem, quæ vel à Nabuchodonoſor, vel à Romanis inferenda eſt populo Iudæorum. Si autẽ de his dubitat qui eius iudicia fecerit, dicẽs: Si quo modo abſcõdamini in die furoris Dñi: quid fiet de peccatoribus? Tanta.n. vaſtitas Iudeæ terræ veniet, & tam ſublimis victor huc Babylonius aſcendet exercitus, vt etiam potentiſſimas vrbes Philiſthinorum,

quæ

E quæ ſemper vobis æquo certamine reſtiterūt, eadem captiuitas apprehendat. Gaza enim deſtructa erit, & Aſcalon in ſolitudinē redigetur: & Azotum non furto, ſed bello, id eſt, עקרן manifeſta luce atq; victoria in captiuitatem trahent, & Accarō, quæ interpretatur eradicatio, hoc ſuſtinebit, quod in ſuo vocabulo ſonat, id eſt, eradicabitur. Hoc iuxta literā, & Hebraicam veritatē. Iuxta Septuaginta autē præcipitur humilibus terræ, de quib⁹ ſupra dictū eſt, vt operētur iudiciū, & quærant iuſtitiā: quam non puto aliā eſſe præter Chriſtū. Et quia omnis qui quærit inueniet, id quod inuenerint, aliis reſpondeant, hoc eſt, alios
Eccleſ 10 d doceant. *Sapientia* enim *abſcōdita, & theſaurus non comparēs, quæ vtilitas in ambobus?* Et hoc inquit, præcipio vobis, vt in die iræ domini protegamini: vel in cōſummatione mundi, vel in exitu vniuſcuiuſque de ſæculo. Gaza enim & Aſcalō
עזה & Azotus & Accaron diuerſa ſupplicia ſuſtinebūt: Gaza enim interpretatur fortitudo
Hier. 10. b Iob 70. eius. Omnes ergo qui ſibi applaudunt in fortitudine corporis, & potentia ſæculari, & dicunt cum diabolo: fortitudine faciam diripiētur in die iræ domini, & ad nihilū redi-
אשקלון gentur. Aſcalon quoque, quæ dicitur ponderata, vel ignis homicida, cum venerit dies iræ domini, ſceleris ſui menſuram ſentiet, & eodem quo operata eſt pondere deprimetur.
F Et quia arſit ad effundendum ſanguinem, & multas ſcanda-
Pſal 54 d lizauit animas, & impletum eſt in ea: *Virum ſanguinum & doloſum abominabitur dominus*: non diripietur vt Gaza, ſed in ſolitudinem redacta, gehennæ ignibus vſque ad puluerem cremabitur. Necnon & Azotus quæ Hebraice dicitur
a Aſdod a אשדוד, & in lingua noſtra ſonat, ignis generationis, clara luce vaſtabitur. Arſit enim libidine & generationis incēdio
Oſee 7. a debacchata eſt. Et quia *omnes adulterantes, quaſi clibanus corda eorum*, & ſagittis ardentibus vulnerati ſunt: non in tenebris, non in occulto iudicio, ſed in meridie, hoc eſt, quando ſancti plenam recipient claritatem, proiicientur in tenebras, &
עקרון ſanctorum conſortium non habebunt. Sed Accaron, quæ interpretatur ſterilitas vel eradicatio, quia nullos fructus habuit, & peruerſitate doctrinæ ſuæ eradicauit plurimos: ipſa quoque eradicabitur. Has autem omnes varietates in-
1. Cor. 3. c telligé in animarum vitiis atque peccatis, & quia *vnuſquiſque opus quale ſit*, in die iudicii *ignis probabit*.

a ¶ *Væ qui habitatis funiculum maris, gens perditorū: verbum domini ſuper vos Chanaan terra Philiſtinorum, & diſperdam te, ita vt non ſit habitator. Et erit funiculus maris requies paſtorum, & caulæ pecorum: & erit funiculus eius qui remanſerit, &c.*] Quantum ad hiſtoriam, non eſt difficile interpretari: quia in ſuperioribus dixerat: Gaza deſtructa erit, & Aſcalon in deſertum: Azotum in meridie eiicient, & Accaron eradicabitur. Quatuor magnis Palæſtinæ vrbibus nominatis, nunc ad ipſam generaliter prouinciam patet ſermonem domini fieri & prædici ei: Væ qui habitatis funiculum maris, Babylonio veniente: quia & ipſi qui iuxta mare habitant, peribunt atq; tollentur. Quod autem terra Philiſtinorū terra ſit Chanaan, nulli dubium eſt. Et diſperdam te, inquit, ita vt nullus ſit habitator, & in tantam venies vaſtitatem, quæ lętabaris in euerſione Iudææ, vt omnes tuæ vrbes munitiſſimæ in ouilia ſint paſtorum. Et poſtquam dominus viſitauerit populum ſuum, & fecerit eos regredi ſub Zorobabel & Ieſu, & ædificauerint templum, & extruxerint Hieruſalem: tu ita inculta eris, & ſic vepribus vrticiſque operieris, vt paſtores de reliquiis Iudæorum in Aſcalone poſt meridiem requieſcant, & in vrbe quondam nobili greges ſuos faciant accubare: & hoc fiet, quia dominus viſitabit plebem ſuam,

G & auertet captiuitatē eius, quod factum necne ſit, Deus viderit. Neq; enim nunc nobis propoſitum eſt hiſtoriæ texere veritatem: ſed ea intimare noſtris, quę accepimus ex Hebræis. Iuxta ſpiritualem autē ſenſum & tranſlationem LXX, difficilis intelligētia eſt, maxime quia & in interpretatione diſcordāt. Vbi enim nos trāſtulimus, gens perditorum: illi dixerunt πάροικοι κρητῶν, id eſt, aduenæ Cretenſium, & quod Hebraice ſcriptum eſt a גוי ב כרתים. Pro גוי, id eſt, gente, legerunt גר, hoc eſt, aduenam, & pro כרתים, quod dicitur, perditorum, nomen Cretæ inſulæ putauerūt. Deniq; & Aquila & quinta editio interpretati ſunt, ἔθνος ὀλεθρίων. Et Theodotio, ἔθνος ὀλέθριον, Symmachus quoque ἔθνος ἐξολοθρευμένων. quæ omnia cū interpretatione noſtra faciūt. Rurſum vbi nos diximus: Et erit funiculus maris requies paſtorum, & omnes interpretes huic tranſlationi cōgruerunt: ſcribitur in LXX, καὶ ἔσται κρήτη νομὴ ποιμνίων, καὶ μάνδρα προβάτων, id eſt, & erit Creta paſcua gregis, & ouile pecorum. Igitur ſpiritualibus ſpiritualia comparantes, & vulgatæ editionis cœptam ſemel tenētes ſemitam, quærimus an alibi in ſcripturis ſanctis nomē Cretæ legerimus. Et, ni fallor, illud in promptu eſt: *Cretenſes ſemper mēdaces, malæ beſtiæ, ventres pigri: teſtimonium hoc verum eſt*. Qui fluctuāt & circū- Titum 1. c
feruntur omni vento doctrinæ, in deceptione hominum,
in verſutia erroris: iſti cum debuerint in terra confeſſionis, H
hoc eſt in terra habitare Iudææ, voluerunt magis aduenæ eſſe Cretenſium: qui diuerſis maris fluctibus hinc inde tū-
duntur, & ſonāt ære Corybantino, & ſunt iuxta Apoſtolum 1. Cor. 13 a
quaſi cymbalum tinniens. Et quia aduenæ ſunt Cretenſiū, ideo ſermo Dei, hoc eſt, comminatio fit ad illos. Et dicuntur terra Chanaan, ſemper in fluctu, ſemper in motu, & terra Allophilorū: alieni enim à Deo, in funiculo maris, & in Cretæ regione verſantur. Fit itaq; ad eos ſermo Dei, vel in conſummatione & fine mundi, vel quotidie per eccleſiaſti-
cos viros, & qui poſſunt cum Apoſtolo dicere: *An experi-* 2. Cor. 13.
mentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus? vt eiciantur de Creta, & perdantur de priſtinis habitationibus ſuis: & illa regio quæ prius gregem perditum continebat, incipiat eſſe ouile pecorum Chriſti: & Iudas, id eſt, vera cōnfeſſio, habitet in funiculis maris. Cumque iam cœperit eſſe mun- Matth. 22 b
dus ad veſperam, & de multis vocatis pauci electi, & qui nunc reliqui vocantur de domo Iuda, pauerint eos qui primum in mari, & in Creta, & in mendacio paſcebantur: declinabunt in domibus Aſcalonis, id eſt, vbi prius ignis diaboli, & interfectorum manabat cruor: Aſcalon enim interpretatur ignis homicida. Et hoc fiet: quia viſitabit dominus populum ſuum, & hi qui ante facile capiebantur ſophiſmatibus hæreticorum, quaſi de captiuitate venientes, vincent aduerſarios ſuos, & habitabunt in tabernaculis eorū. Quod autem legitur in LXX. *A facie filiorum Iuda*, obelo prænotauimus: nec in Hebræo enim, nec apud vllum fertur interpretum, & contextum capituli ſenſumque conturbat: non quod difficile fuerit quomodocūque & hoc poſito ſententiam texere, ſed ſemel decreuimus veritatem interpretationis & lectoris magis eruditi, quam vulgi iudicium ſequi.

b ¶ *Audiui opprobrium Moab, & blaſphemias filiorum Ammō quæ exprobrauerunt populo meo, &c.*] Quod excepto Danie- Dan 7 f
le Propheta, qui quatuor regnorum ſæpius cernit viſiones, eorum differentias ſub aliis atque aliis imaginibus exponit, Eſaias, Hieremias, Ezechiel faciunt, vt poſt viſionem Iudæ aduerſum cæteras nationes, quæ in circuitu eius ſunt, vertant vaticinium, & iuxta ἱστορίαν ſingularum, quæ

HEB.

zotum in meridie eiicient, & Accaron eradicabitur. a Væ qui habitatis funiculum maris, gens perditorum: verbum domini ſuper vos Chanaā terra Philiſtinorum: & diſperdam te, ita vt non ſit habitator. Et erit funiculus maris requies paſtorum, & caulæ pecorum: & erit funiculus eius qui remanſerit de domo Iuda: ibi paſcentur: in domibus Aſcalonis ad veſperam requieſcent: quia viſitabit eos dominus Deus eorū, & auertet captiuitatē eorum. b Audiui opprobrium Moab, & blaſ-

SEPT.

caron eradicabitur. Væ qui habitatis funiculū maris aduenæ Cretenſium: verbum domini ſuper vos Chanaan terra Allophilorum, & perdam vos de habitatione. Et erit Creta paſcua gregum, & ouile pecorum: & erit funiculus maris his qui reliqui ſunt de domo Iuda: ſuper ipſos paſcentur in domibus Aſcalonis: poſt meridiem diuertent ÷ *à facie filiorum Iuda*, .. *quia viſitabit eos dominus Deus eorum, & auertet captiuitatem eorum. Audiui opprobrium Moab, & contumelias*

A eis ventura ſunt nuncient, atq; in deſcriptione earum diutius immorentur. Hoc nunc propheta Sophonias quamquam breuiter, eodem tamen ordine facit. Poſt Philiſtiim enim, contra quos ſupra cõminatio præcurrit. Gaza, inquit, deſtructa erit, & Aſcalon in deſertum, Azotum in meridie eiicient, & Accaron eradicabitur. Nunc aduerſus Moab & filios Ammon: ſiue, vt in LXX. additũ eſt, contra Damaſcum,

HEB.

blaſphemias filiorum Ammon: quæ exprobrauerunt populo meo, & magnificati ſunt ſuper terminos eorum. Propterea viuo ego, dicit dominus Deus exercituum, Deus Iſrael: quia Moab, vt Sodoma erit, & filij Ammon quaſi Gomorra: ſiccitas ſpinarum, & aceruí ſalis, & deſertum vſque in æternum: reliquiæ populi mei diripient eos: & reſidui gentis meæ

SEPT.

melias filiorum Ammon: in quibus exprobrauerunt populo meo, & magnificati ſunt ſuper terminos meos. Propterea viuo ego, dicit dominus virtutum Deus Iſrael: quia Moab ſicut Sodoma erit, & filij Ammon quaſi Gomorra, & Damaſcus, derelicta quaſi aceruus areæ, & diſsipata vſque in ſempiternum: & qui reliqui fuerint de populo meo, diripient

Eſa 17 a ארם quæ in Eſaia dicitur Aram, texitur prophetia: eo q̃ præbentes auxilia Nabucbodonoſor, vaſtauerint Iudæam, cõculcauerint ſanctuarium eius, templum quoque ſubuerterint, & ſubiugato populo Iſrael dñm blaſphemauerint. Nabuchodonoſor quippe atq; Chaldæi Iudæorũ vrbibus ſubrutis cæteras gentes oppreſſerunt: & ita factum eſt, vt qui inſultauerant populo Dei, ipſi quoque eadem malorum anguſtia premerentur, & haberent conſeruom Iudam, quem putauerunt ſe habere ſubiectũ. Igitur antequam veniat captiuitas ſub Ioſia adhuc rege, nec dũ Hieroſolymis temploq; ſubuerſis, dirigitur aduerſum inſultantes prophetia: vt mala quondam populi Dei, cæterarum gentium leuarẽtur malis. Audiui, inquit, opprobriũ Moab, quæ nunc Areopolis appellatur, & blaſphemias filiorum Ammon, quæ & ipſa vrbs Arabiæ ſecunda poſt Boſram Philadelphia dicitur: in quib. exprobrauerũt populo meo, & eiectis Iudæis, dilatauerunt in terra eorum fines ſuos. Propterea quia blaſphemauerunt me, & exprobrauerunt
B populo meo: Ego dominus exercituũ, qui poſſum implere q̃ cominor: & Deus Iſrael, qui in populo meo ipſe patior iniuriam, faciam vt ſit Moab quaſi Sodoma, & filij Ammon
Eſa. 15. quaſi Gomorra. Legamus huiuſcemodi viſiones in Eſaia &
Hier. 48. Hieremia, & eadem quæ nunc hic legimus, reperiemus. *Siccitas ſpinarum* & *aceruí ſalis*, & *deſertum vſque in æternum*: pro quo neſcio quid ſibi volentes LXX. *Damaſcum euulſam & derelictam* interpretati ſunt: niſi fallor, verbi ambiguitate decepti: ſiccitas enim, quod Hebraice dicitur *f* ממשק: excepta prima littera *g* מ ſi mutetur & *h* ד accipiatur, eaſdem literas reliquas habet quas & Damaſcus, & poteſt legi pro ſuperiori verbo *i* משק. Quæritur autem quo modo iſtæ vrbes, hoc eſt, Moab & filij Ammon redactæ ſint in Sodomam & Gomorram, & quaſi ſpinarum ariditas, & aceruí ſalis, vſq; in æternum non ædificentur. Et quod quidem vaſtatæ ſint quaſi Sodoma & Gomorra, exponendi nulla eſt difficultas. Verum hoc quod ſequitur: Deſertæ erunt vſq; in æternum: aut deſtructionem regni earum interpretabimur: quia poſtea ſubuerſæ à Chaldæis, regnũ ſuum perdiderunt, & deinceps vel ab Antiochis, vel à Ptolomæis tentæ, nouiſſime Romano Imperio colla ſubmiſerint. Aut certe ἐμφατικῶς dici accipiendum eſt, *k* עולם quippe & æternitatem ſonat & ſæculum: ex quo & pro vno ſæculo, & pro aliquãto tempore, & vna ætate accipi poteſt Et qui reliqui fuerint de populo Iſrael, vaſt bunt eos, & blaſphemãria quõdam Chaldæorum auxilia poſſidebunt. Hoc autem eueniet eis pro ſuperbia eorum, quia blaſphemauerunt, & magnificati ſunt contra populum domini exercituum: qui dominus exercituũ erit horribilis ſuper eos. & horror eius non interficiet ſuperbos: non blaſphemantium ſanguinem fundet, ſed diſperdet & attenuabit omnia idola eorum: vt qui prius tenebantur errore, & domini beneficia non ſentiebant, malorum neceſſitate preſſi, ſciant idolo nihil prodeſſe, & adorent eum vnuſquiſque de loco ſuo, omnes inſulæ gentium. Hucuſque iuxta Hebraicum.

¶ Nunc ad LXX. interpretes reuertamur, cogamuſq; Iudæos, qui tantum ſequuntur hiſtoriam, exponere nobis, q̃n Moab & filij Ammon facti ſunt quaſi Sodoma & Gomorra, & quaſi aceruí ſalis, & deſertæ vſq; in æternum: debent monſtrare ſulfureas pluuias, vineas, & terram in cineres fauillamque conuerſas: mare ſupra de puteis quondam ſalis, quod nũc mortuum dicitur, inundaſſe: quãdo eos diripuerint Iudæi, q̃n reſiduæ gentes Iſraeliticæ poſſederint eos. Aut quæ indignatio domini eſt pro blaſphemia & contumelius attenuare & diſperdere eos? non Moab & Ammon, ſed vniuerſam terram, vt adorent eum ſinguli de loco ſuo, omnes inſulæ gentium? quod magis pro beneficio tribuet blaſphemantibus, vt ab errore redeant ad ſalutem. Quod ſi voluerint dicere poſt regreſſionem de Babylone has gentes populo Iſrael fuiſſe ſubiectas: primum auctoritatem poſtulamus ſcripturarum, vnde hoc factum probent: deinde cum minime potuerint demonſtrare, concedemus eis ex ſuperfluo, atque dicemus: Eſto accidiſſe quod dicitis, quæ iuſtitia Dei eſſet blaſphemaſſe auos, & exprobraſſe atauos, & poſtea nepotibus redditum: Cum vtique illa ſententia, qua antea dicebatur in lege, peccata patrum in filios in tertia & in quarta generatione reſtitui, per Ezechielem ſoluta ſit: vbi dicitur. *Viuo ego dicit Dominus: nequaquam dicetur hæc parabola: ſed anima quæ peccauerit, ipſa morietur.* Et ſimul animaduerte parabolam eſſe quod dictũ eſt: nec id ſonare quod in ſuperficie literæ proferunt. Quod ſi iniuſtum eſt nepotibus reddere quod deliquerint aui: quanto iniuſtius pro ſtultitia Iudæorum hoc ipſum ſperare in conſummatione mundi fieri: quando non Chriſtus eorum, vt putant, ſed eſt venturus antichriſtus Sicubi enim arctati fuerint in hiſtoria, vt doceant completum eſſe quod dictũ eſt, ſtatim tranſiliunt ad futura Chriſti tempora, & omnia quæ non poſſunt exponere, poſt multa ſæcula ſibi repromittunt & dicunt, & Moab, & filios Ammon, & Ægyptum, & Philiſtim, & Idumæam, quæ nunc inſultant Iudæis, eo tempore puniendas. Interrogemus ergo eos, quare has potiſſimũ gentes Deus puniat, & nõ totum orbem in quo Iudæi longe lateque diſperſi ſunt. Si enim meretur Moab corripi, Iudæis inſultans, & filij Ammon, & reliquæ gẽtes in circuitu: quare Gallia non corripitur? quare Britannias in comminatione non ponit? cur Hiſpaniæ à pœna alienæ ſunt? quam ob cauſam de Italia nihil dicitur? de Africa cur tacetur? Et vt ſemel dicam, cum totus orbis Iudæos captiuos teneat, quid ſolæ gentes tantum commiſere flagitij, quæ in circuitu eius ſunt, vt ſolæ potiſſimum nominentur? Hæc cõtra Iudæos, & generalem eorum in omnibus prophetis, vbicumq; aduerſum gentes aliqua prophetia dicitur, explanationem: Nunc quod ſupra diximus, Damaſcum Hebraice non haberi, nec apud quemquam alium interpretem, etiam ex ipſo ſcripturæ ordine cõprobabimus. Ad id enim quod dixerat: Audiui opprobrium Moab, & blaſphemias filiorum Ammon, poſtea retulit: quia Moab, vt Sodoma erit, & filij Ammon quaſi Gomorra. Quod ergo ſequitur: Et Damaſcus deſerta, quaſi aceruus areæ: debuerat & de Damaſco aliquid præmiſiſſe: vt quo modo de duabus gentibus dixerat, Moab, vt Sodoma erit, & filij Ammon, Gomorra. quarum peccata ante iam dixerat: ſic & Damaſci vel opprobria, vel blaſphemias deſcripſiſſet, vt poſtea digne ſuppliciũ videretur inferre. Sed & hoc ipſum quod dicitur: Quaſi aceruus areæ, quod Græce dicitur ὡς θημωνία ἅλωνος, putamus LXX. ἁλὸς interpretatos, id eſt, ſalis: ſed ab imperitis qui θημωνίαν, hoc eſt, aceruum frumenti vel frugum putauerunt, pro ἁλὸς additis duabus literis ω & ν, quaſi ad conſequentiam frugum ἅλωνος, hoc eſt, areæ poſitum.

¶ Hoc de interpretationis varietate & errore ſit dictum, & de difficultate hiſtoriæ. Qui autem doctus vti eſt & ſpiritualibus ſpiritualia comparat, & nõ quærit quæ deorſum ſunt, ſed ea quæ ſurſum, & cum Chriſto reſurgit ab inferis, & vere

Margin notes: Exod. 20. d; Ezech. 18. a (beside "ſoluta ſit: vbi dicitur"); C (top right); D (right, beside "tant, ſed eſt venturus antichriſtus"); *f* mimſak, *g* mem, *h* daleth, *i* Dammeſek (beside "te decepti: ſiccitas enim"); *k* olam (beside "certe ἐμφατικῶς").

E & veterem hominem deponens induitur nouo, & opprobria Moab, & blaſphemias filiorum Ammon ad magiſtros
contrariorum Eccleſiæ dogmatum refert, qui & ipſi videtur
de genere eſſe Abrahã, & effugiſſe incendiũ Sodomæ & Go-
Gen 19. morræ, & habitare in Segor parua. Sed quia generatio eorũ
in tenebris eſt, & lumẽ verita-
tis nõ poſſunt aſpicere(decli-
nauerunt enim à Deo patre,
ꝙ interpretatur ex nominibus
Ibid g Lot & Moab) Dei eſſe filij
ceſſauerunt(quod dicitur po
pulus meus) & in tenebroſa
ſpelunca concepti de inceſtis
nuptijs ſubſtiterunt: ꝓpterea
vſq; hodie ſimplicitati filiorũ
Iudę inſultantes magnificare
cupiunt ſuper terminos eius
poſſeſſionẽ ſuam, de quibus
Prou. 22. d in Prouerbijs dicitur: *Nõ trãſ-*
Sec. 70. *feras terminos ſempiternos, quos*
poſuerunt patres tui. Vide hære-
ticos in dialectica ſibi & rhe-
torica & omnium ſophiſma-
tũ dogmatibus applaudentes,
contemnere Eccleſię ruſticita-
tẽ, & quaſi indignã myſteria
ſuia, q̃ ſibi quaſi idola confin-
xerunt, deſpicere, & habere ꝓ
nihilo, & nõ quęrere quæ ſint
opprobria Moab, & cõtume-
liæ filiorũ Ammon, in quibus
exprobrauerunt populo Dei.
Iurauit itaque dñs per ſemet-
ipsũ dicens: *Viuo ego dicit Do-*
minus. Et pulchrè ad diſtin-
ctionem mortuorum deorũ,
q appellantur idola, ſe viuẽtẽ
dicit Deus Iſrael, hoc eſt, po-
puli videntis Deũ, ꝙ blaſphe-
F mãtes hæ gentes, id eſt, Moab
& filij Ammon, de quibus ſu-
pra diximus, ſicut Sodoma & Gomorra erunt. Videntur ſibi
quidem in eo quod gentiles non ſunt, exiſſe de Sodomis &
Gomorris, ſed quia blaſphemant populum Dei, & contra Iſ-
rael faciunt, in Sodomam reputabuntur & Gomorram, & ita
delebuntur, vt illæ deletę ſunt ante, nullum in ſe habentes ve-
ſtigium virorũ & vitæ. Nec mirum ſi hoc de hęreticis intel-
ligamus, quod reputentur quaſi Sodoma & Gomorra, cum
etiam ad Eccleſiaſticos, qui Dei nõ obſeruauere mandata, &
Eſai. 1. c egreſſi ſunt à præceptis eius, dicatur per Eſaiam: *Audite ver-*
bum domini principes Sodomorum, & attendite in legem Domini
Dan. 13. f *populus Gomorræ.* Et ad presbyteros cupientes ſub figura Su-
ſannæ, Eccleſię corrumpere caſtitatem, dicat Daniel, hoc eſt,
iudicium Dei: *Semen Chanaan, & non Iuda.* Et vt ſciatis quo-
tieſcunque Sodoma & Gomorra & Ægyptus nominantur,
non de his dici prouincijs, quas oculis cernimus, ſed de alijs
ſpiritualibus quibus ſermo propheticus comminatur, legite
Apoc. 11 b in Apocalypſi Ioannis: Locus autem in quo Dominus cru-
cifixus eſt, *vocatur ſpiritualiter Sodoma & Ægyptus.* Si ergo
Hieroſolyma, in qua crucifixus eſt Dominus, vocatur ſpiri-
tualiter Sodoma & Ægyptus, quare non econtrario AEgy-
ptus & Sodoma & Gomorra, ſi opera fecerunt Hieruſalem,
& terræ Iudęæ, in terram ſortis domini transferantur? Deni-
que & Dauid non erat de ſacerdotibus, nec licebat ei come-
1 Reg 21 a dere panes propoſitionis, ſed quia per ſingula creſcebat o-
pera, & perſecutio Saul virtutum illius profectus erat: pro-
pterea in fuga ſua dum neſcit, ſubito antiſtes efficitur, &
accipit panes propoſitionis, & non violat mandatum Dei.
דמשק Hoc totum diximus, quia Moab vt Sodoma erit, & filij Am-
mon vt Gomorra. Damaſcus quoque quę interpretatur,
ſanguinem bibens, aut ſanguis ſacci, erit derelicta à Dei miſe-
ricordia, quaſi aceruus ſalis. Quia enim Princeps eius eſt rex
2. Cor 11 g Aretha, & Damaſceni Paulum occidere cupiunt, & per mu-
Act. 9. d rum in ſporta dimittitur: non dicitur ad Damaſcum:
Leuit. 2. d *Vos eſtis ſal mundi*: nec illud ſal vocatur, quod ſemper offer-

HEB.

meæ poſſidebunt illos. Hoc eis eueniet pro ſuperbia ſua: quia blaſphemauerunt, & magnificati ſunt ſuper populum Domini exercituum. Horribilis Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes Deos terræ, & adorabunt eum viri de loco ſuo omnes inſulæ gentium. a Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis. Et extendet manum ſuam ſuper Aquilonẽ, & perdet Aſſur, & ponet ſpecioſam in ſolitudinem, & in inuium & quaſi deſertum. Et accubabunt in medio eius greges, omnes beſtiæ gentium, & onocrotalus, & ericius in liminibus eius morabũtur: vox cantãtis in feneſtra, coruus in ſuper liminari, quoniam attenuabo robur eius. Hæc

SEPT.

pient eos, & reſidui gentes meæ poſſidebunt eos. Hoc erit eis pro contumelia ſua: quia exprobrauerunt, & magnificati ſunt ſuper dominum omnipotentem. Manifeſtus erit Dominus ſuper eos, & diſperdet omnes deos gentium terræ, & adorabunt eum ſinguli de loco ſuo omnes inſulæ gentium. Et vos Æthiopes vulnerati gladio meo eritis. Et extendam manum meam ſuper Aquilonem, & perdam Aſſyriũ, & ponam Niniuẽ in ſolitudinem, & inaquoſam quaſi deſertum. Et paſcentur in medio eius greges, & omnes beſtiæ terræ & chamæleontes, & ericii in præſepibus eius cubabunt, & beſtiæ clamabunt in foueis ſuis & corui in portis eius, quia cedrus altitudo eius: Hæc

tur in victimis, ſed quod infatuatum eſt, & de quo in euan- G
Matt. 5. b gelio ſcribitur *Si autem ſal infatuatum fuerit, in quo ſalietur? ad*
nihilum eſt vtile, neque in terram, neque in ſterquilinium, ſed foras
proijciunt illud, vt ab hominibus conculcetur. Et Moab igitur, &
Ammon & Damaſcus, qui ſeſe aduerſus domini ſcientiam
parauerunt, & blaſphemaue-
runt populum Dei, & dixerũt
in eũ plurimas contumelias, &
voluerunt dilatare terminos
ſuos in terra Eccleſiæ, & popu
lum Dei poſſidere, deſertæ e-
runt & deſtructæ, & reliqui
de populo dei, hoc eſt, viri Ec-
cleſiaſtici in ſcripturis domini
cis eruditi eripient eos, & reſi-
dui gentis dominicæ poſſide-
bunt eos, & hoc eis erit pro
cõtumelia, qua exprobraue-
rũt, & magnificati sũt contra
dominũ omnipotentẽ. Vide
clementiã, vide miſericordiã
domini: cõtumeliã patitur, blaſ-
phematur, diripiũtur termini
eius & ille quid facit? Mittit
ad reliquias populi ſui, de qui-
bus diximus, vt ſibi blaſphe-
mantes diuidat, & in ſuã du-
cat poſſeſſionem. Multo .n.
ſtulto melius eſt ſeruire ſapiẽ-
ti, & fatuitatẽ eius domini ſa-
pientia corrigi, quam ſuæ cũ
ſtultitiæ derelinqui. Veniet i-
taque dominus omnipotens,
& manifeſtus erit ſuper eos,
(quẽ nũc neſciunt quẽ igno-
rant) & diſperdet omnia do-
gmata, id eſt, deos eorum, &
diuerſarum gentium idola, vt
poſtquam ſimulacra, quæ de H
ſuo ſibi ſenſu compoſuerant,
euerſa fuerint, conuertantur
gentes ad dominum, & vnuſquiſque in loco ſuo adoret eum
quem neſciebat ante.

a ¶ *Sed & vos Aethiopes interfecti gladio meo eritis, & extendet*
manum ſuam ſuper Aquilonem, & perdet Aſſur, & ponet ſpe-
cioſam in ſolitudinem, & in inuium, & quaſi deſertum. Et accu-
babunt in medio eius greges, &c.] Iudęi totum hoc capitulum,
& duo ſuperiora contra Philiſthim & Moab & filios Ammon
ad aduentum Chriſti referunt, quem putant in conſumma-
tionem mundi eſſe venturum: qui extruat Hieruſalem, &
populum ſuum liberet de manu gentium qua tenentur, &
hoc ſonare quod dicitur Et adorabunt eum viri de loco ſuo
omnes inſulæ gentium. Non ſolum autem ſuperiores gen-
tes, ſed Æthiopes quoque & Aſſyrios & Niniuen vrbem
Aſſyriorum eo tempore ponendam eſſe in ſolitudinem, &
cubituras in ea omnes beſtias terræ: ſiue, vt in Hebræo ſcri-
ptum eſt: omnes beſtias gentium: ex quo ſignificari putant
de cunctis nationibus, quæ euerſuræ ſunt Niniuen. Et quia נינוה
Niniue ſpecioſa interpretatur, in pręſenti loco ſpecioſam
referunt ad Babylonem. Et omne quod ſequitur: Onocro-
talus & ericius in liminibus eius morabuntur, & cætera, Ba-
byloni potius conuenire, cuius & in Eſaia eadem ſolitudo
prædicitur. Et econtrario alij affirmant, manifeſtè de Aſſyrio Eſai 13.
dici, de quo iam præceſſerit: *Et extendet manum ſuam ſuper*
Aquilonem, & perdet Aſſur, & ponet Niniuen in ſolitudinem.
Poſt Aſſyrios enim magis Niniuen intelligi, quam Babylo-
nẽ, quę ciuitas Chaldæorum eſt. Quod autẽ ait Onocrotalũ
& ericiũ in cardinibus eius, & coruũ in ſuperliminari: ſolitu-
dinis eſſe indicia, & onocrotalorum duo genera: aliud aqua-
tile, aliud ſolitudinis. Et ꝙ ait, vox cantantis in feneſtra: vel
dæmones intelligi, vel variarum voces volucrum, q̃ ſolent in
deſertis vrbibus commorari. Præterea quod & nos & LXX.
ſimiliter tranſtulimus: *Coruus in ſuperliminari*: in Hebręo poni-
tur חרב quod ſecundum lectionis diuerſitatem, vel ſiccitas, l horeb
vel gladius, vel coruus accipitur. Vnde & Aquila, gladium,

A alij ſiccitatem interpretati ſunt. Et poſt euerſionem, quaſi inſultans ruinæ eius, ſermo propheticus loquitur: Hæc eſt ciuitas glorioſa habitans in confidentia, quæ dicebat in corde ſuo: *Ego ſum, & extra me non eſt alia amplius: quo modo facta eſt in deſertum cubile beſtiæ: Omnis qui tranſit per eam ſibilabit, & mouebit manum ſuam.* Iuxta hoc autē quod ſupra diximus: aut verè in deſerta vrbe habitabūt beſtiæ, aut certè ſub beſtiarum figura multarū nationū varietas indicatur: Quod ſi quiſpiam quæſierit, quo modo iuxta hiſtoriā ad tempora Nabuchodonoſor hæc prophetia referatur: Æthiopibus etiam noncupatis & Aſſyriis, quibus Medi & Perſæ nihil fecerint: legat hiſtorias & videbit Aſſyrios quoq; & Æthiopes Medis fuiſſe ſubiectos, & Cambiſis regnum & Cyri potentiam, & omnia quæ deinceps ſint ſecuta.

HEB.

Hæc eſt ciuitas glorioſa, habitans in confidentia, quæ dicebat in corde ſuo: Ego ſum, & extra me non eſt alia amplius: quomodo facta eſt in deſertum cubile beſtiæ? omnis qui tranſit per eam ſibilabit: & mouebit manum ſuam.

CAP.

SEPT.

Hæc eſt ciuitas malis dedita, quæ habitat in ſpe, quæ dicit in corde ſuo: Ego ſum, & non eſt poſt me amplius: quo modo facta eſt in ſolitudinem paſcua beſtiarum? omnis qui tranſit per eam, ſibilabit, & mouebit manus ſuas.

CAP.

Hęc Iudaicè dicta ſint. Cæterum ſi notauerimus, in omnibus ſcripturis Æthiopes eos appellari qui penitus in vitia ſunt demerſi. ſecundum illud quod in Hieremia legimus: *Si mutabit Æthiops* Hier. 13. d *pellem ſuam*: Æthiopibus ad meliora conuerſis, ſpes erit, nullumq; qui voluerit agere pœnitentiam, à ſalute alienum fore. Vnde & prius anima polluta, & delictorum ſordibus in qui nata dicit: *Nigra ſum.* Et poſtea in fine Cantici canticorum, Cant. 1 a Ibid. 8. b de eadem iam purgata & lota per pœnitentiam ſcribitur: Exod. 2. d *Quæ eſt iſta quæ aſcendit dealbata?* Moyſes quoq;, id eſt, lex Domini ſpiritualis, Æthiopiſſam de gentibus duxit vxorem, & Maria, id eſt, ſynagoga Iudæorum, & Aaron, id eſt, carnale ſacerdotium, & non ſecundum ordinem Melchiſedech, murmurat aduerſum legem, ſed fruſtra: Statim enim ſynagoga perfunditur lepra, & extra caſtra proiecta, completo tempore, ipſo orante Moyſe, in caſtra reducitur. Æthiopiæ enim Pſalm. 67. g B manus iam præuenerat Deum. Comminatur itaque nunc ſermo diuinus his qui peccatis inhærentes, & obliti ſordibus delictorum nolunt ad meliora conuerti, & tenebroſum colorem eluere, & comminatur eis gladium, de quo puto Gen. 3. d ſcribi & in Geneſi: Statuit Cherubim, & flammeum gladium qui vertitur ad cuſtodiendam viam ligni vitæ. Et in Eſaia: Eſaia 27. a Sec. 70. Inducet gladium magnum & ſanctum & fortem ſuper draconem colubrum tortuoſum, & interficiet eum in die illa: Et dicit eos vel vulnerandos, vel interficiendos gladio, vt timentes pœnas imitentur Niniuen, & agant pœnitentiam, & non ſuſtineant quę Dominus comminatur. Quod Hier. 18 b quidem & Hieremiæ prophetia ſonat: *Loquar*, inquit, *ſuper gentem & ſuper regnum, & auferam & diſperdam eos, & ſi pœnitentiam egerint, & ego pœnitentiam agam de omnibus malis quæ locutus ſum vt facerem eis.* Et vt ſciatis propterea nunc Dominum comminari Æthiopibus gladium, vt eos ad meliora conuertat: poſt paululum in hoc ipſo libro de Æthio- Infra 3. b pibus infert: *Vltra flumina Æthiopiæ inde ſupplices mei, filia diſperſorum meorum deferent munus mihi*: Siue, vt in LXX. habetur: *de finibus fluminum Æthiopiæ ſuſcipiam diſperſos meos, & offerent hoſtias mihi.* Poſt hæc non loquitur Dominus vt ſupra, ſed propheticus ſpiritus de eo: *Et extendet ma-* Hier. 1. c Sec. 70. *num ſuam ſuper Aquilonem, & perdet Aſſur.* Aquilonem de Prou. 25. d Sec. 70. quo Hieremias ſcripſit: *Ab Aquilone exardeſcent mala ſuper omnes habitatores terræ.* Et de quo Salomon commemorat. *Aquilo durus ventus*: nomine autem dexter vocatur. Propterea autem extendit inferentem ſupplicia Deus manum ſuam, vt & Aquilo ſentiat pœnas, & hi qui in terra eius ſunt, ad Zach. 6. a quam iuxta Zachariam pergunt equi nigri, de quibus dicitur: Erant equi nigri, ibant in terram Aquilonis. Et pulchrè qui mouent pedes ſuos, & receſſerit ab oriente (de quo idem propheta ait: *Ecce vir oriens nomen eius*) & ad occidentem reſpexerit ſtatim pergit ad Aquilonem, qui non eſt dex- Ibid. 6. ter, ſed nomine dexter vocatur. Quod quidem & corporaliter intelligitur: vt quicumque in oriente ſteterit, verterit, ſe occidentem reſpiciens, ad dexteram habeat Aquilonem: quem dextrum vocant qui ſitu illius refrixerunt: qui tantum nomine dexter eſt, cæterum re & opere potius in ſiniſtra eſt. Poſtquā autē extenderit manum ſuam ſuper Aquilonem Dominus, perdet etiam Aſſur, qui interpretatur C אשור *ἰθύνων*, quem multi putant dirigentem dici, ſed falſum eſt: *ἰθύνων*, enim coarguens dicitur, atque conuincens. Et quoniam diabolus ipſe eſt inimicus & vltor, & ipſe peccata ſuggerit, & poſtea in peccatis coarguit peccatores, idcirco *ἰθύνων* vocatur. Hunc ego eſſe reor principem Aſſyriorū, qui habitat ad Aquilonem, & metropolim habet Niniuen, & dicit in Eſaia: *Fortitudine faciam, & ſapientia intellectus auferā* Eſaia 10 b Sec. 70. *terminos gentium: & vires earum depaſcar.* Porrò quod ſequitur de Niniue vaſtata: *Et paſcentur in ea greges, & omnes beſtiæ terræ, & camaleontes & ericij in præſepibus eius accubabunt, & beſtiæ requieſcent in cardinibus eius, & corui in feneſtris eius*, & cætera: Videtur mihi iuxta illud intelligi debere, quod vel in Iona, vel in Nahum propheta ſcriptum eſt. Et in Iona quidem Niniuen, id eſt, ſpecioſam, quę ad prædicationem Ionę, id eſt, columbæ, egerit pœnitentiam, Eccleſiam interpretati ſumus de gentibus congregatam. In Nahum verò ſuper mundo intelligentiam temperauimus, & de mundo quidem non difficile eſt interpretari & dicere: quod quando Æthiopes vulnerati gladio Domini fuerint, & extenderit manum ſuam ſuper Aquilonem, & perdiderit Aſſyrium principem mundi: etiam ipſe mundus cum principe ſuo pereat, & ad maximam ſolitudinem redigatur & nulli miſerabilis ſit, ſed omnes ad ruinam eius ſibilent, & moueant manus ſuas. De Eccleſia autem videtur prima fronte eſſe blaſphemum, quod ea futura ſit inuia & deſerta, & beſtiæ habitent in ea, & poſtea ei cum inſultatione dicatur: Hæc eſt ciuitas malis dedita, quæ habitabat in ſpe, quæ D dicebat in corde ſuo: *Ego ſum, & non eſt præter me amplius:* 2. Tim. 3 a *quo modo facta eſt in ſolitudinem paſcua beſtiarum?* Sed qui conſiderauerit illud Apoſtolicum, in quibus dicitur: *In nouiſſimis temporibus inſtabunt tempora peſſima, & erunt homines ſui amatores, auari, arrogantes, ſuperbi, parentibus non obedientes, ingrati, ſcelesti, ſine affectione, ſine pace, accuſatores, intemperantes, crudeles, odio habentes bonum, proditores, temerarij, inflati, voluptatum amatores magis quam Dei: habentes formam pietatis, virtutem autem eius denegantes.* Nec- Matt. 24 b non & hoc quod in Euangelio ſcriptum eſt: quod multiplicata iniquitate, refrigeſcat charitas multorum: in tantum vt in illo tempore compleatur: *Veruntamen veniens filius hominis putas inueniet fidem ſuper terram?* Luc. 18. b non mirabitur de extrema Eccleſiæ vaſtitate, quod regnante antichriſto redigenda ſit in ſolitudinem: & tradenda beſtiis, & paſſura quæcumque nunc propheta deſcribit. Si enim Deus propter infidelitatem ramis naturalibus non pepercit, ſed fregit eos, & *poſuit flumina in deſertum, & fontes aquarum in ſitim,* Rom. 11. c *terram fructiferam in ſalſuginem propter malitiam habitantium* Pſal. 106 d *eius*: cur non econtrario eos de quibus dixerat: *Poſuit deſertum in paludes aquarum, & terrā ſine aqua in fontes aquarum, & habitare fecit ibi eſurientes*, & cætera: & quos inſeruit de Ibidem. oleaſtro in radicem bonæ oliuæ, ſi immemores beneficij receſſerint à conditore ſuo, & adorauerint Aſſyrium, euertat, & ad eandem ſitum reducat in qua prius fuerant? Quod cum generaliter in aduentu antichriſti, ſiue in fine mundi poſſit intelligi: tamen quotidie in his qui ſimulant ſe eſſe de Eccleſia Dei, & operibus negant, auditoreſque legis ſunt & non factores, accipi poteſt: quod fruſtra ſpecioſos ſe eſſe iactent, cum habitent in eis greges, vitiorum ſcilicet multitudo & bruta animalia corpori ſeruientia, & omnes beſtiæ terræ, quę corda eorum comedunt, & camæleontes, qui non habent vnum colorem, ſed diuerſis peccatis, nunc auaritia, nunc luxuria, nunc crudelitate, nunc libidine, nunc triſtitia, nunc exultatione per momenta mutantur. Et ericij in præſepibus eorum animal ſpinoſum & plenum ſentibus, & vulnerans quidquid contigerit. Sed & beſtiæ cubabunt in foraminibus, id eſt, in cordibus eorum, &

corui

CAPVT III.

HEB.

VÆ prouocatrix & redempta ciuitas, columba, non audiuit vocem & non ſuſcepit diſciplinam, in domino nõ eſt confiſa, ad Deum ſuum non appropinquauit. Principes eius in medio eius quaſi leones rugientes: iudices eius lupi veſperæ, non relinquebant in mane. Prophetæ eius veſani, viri infideles, ſacerdotes eius polluerunt ſanctum, iniuſtè egerunt contra legem. Dominus iuſtus in medio eius non faciet iniquitatẽ. Mane mane iudicium ſuum dabit in lucem, & non abſcondetur: neſcivit autem iniquus confuſionem.

CAPVT III.

SEPT.

O Illuſtris & redempta ciuitas, columba: non audiuit vocem, non ſuſcepit diſciplinam, in domino non eſt confiſa, & ad Dominum ſuum non appropinquauit. Principes eius in ea veluti rugientes leones: iudices eius ſicut lupi Arabiæ, non dimittebant in mane: Prophetæ eius portantes ſpiritum, viri contemptores ſacerdotes eius polluunt ſancta, & impiè agunt in legem: Dominus autem iuſtus in medio eius, & non faciet iniquitatem. Mane mane iudicium ſuum dabit in luce: & non eſt abſconditum:

E corui immundæ aues in portis eorum, vel in ore, vel in auribus, quod aut loquantur ſemper, aut audiant mala. Poſt quę infertur & dicitur: adeo Eccleſiam hęc paſſuram fore, vel eſſe perpeſſam, quod in ſuperbiam ſe eleuauerit, & quaſi cedrus ſuum cacumen erexerit, malis operibus dedita, & nihilominus futuram ſibi beatitudinẽ repromittens, & in corde ſuo cęteros deſpiciens, nec putans quemquã eſſe præter ſe, & dicẽs: *Ego ſum, & non eſt alia præter me vltra*: quo modo ergo facta eſt in ſolitudinẽ paſcua beſtiarũ? Vbi enim prius habitabat pater & filius & Spiritus ſãctus, & Angeli eius miniſterijs præſidebant, tunc habitabũt beſtiæ: de quibus & pro-

Pſalm. 73. d pheta complorat, dicens: *Ne tradas beſtijs animam confitentẽ tibi. Omnis qui tranſibit per eã, ſibilabit & mouebit manus ſuas.* quod ſi de Angelis intelleximus, ita interpretabimur, cum tranſierint per eam Angeli, & non manſerint in ea, vt prius facere cõſueuerant, ſtupebũt & mirabuntur, & non eã fulcient & ſuſtentabunt ruentem manu ſua, ſed leuabũt manus & pertranſient. Vel certè cum ſibilo attollẽt manus, & quaſi plangentes in morem lugentium congregabunt. Si autem hoc de diabolo & Angelis eius voluerimus accipere, qui

F vineã quoq; quæ de Ægypto tranſlata fuerat, vaſtauerunt: Dicemus per animam, de qua

Pſalm 79 b Chriſtus receſſerit, & quæ prius templum Dei fuerat, & eſſe deſiuit, tranſire ſerpentem & ſibilare in ea, & venena ſuæ malitiæ euomere, & non ſolum hoc facere, ſed opera quoque ſua, quæ πρακτικαὶ manus vocantur, mouere. Ac ne putes, quia colubrum nominauimus, violenter nos manus colubri

Prou 18. d pro opere intelligere, accipere teſtimonium Salomonis: *Mors & vita in manibus linguæ.* Hæc diximus, vt potuimus interpretationi allegoricæ ſeruientes. Si quis autem magis veriſimilia & habentia rationem, quam à nobis ſunt diſſerta reppererit, illius magis lector auctoritate ducatur.

CAPVT III.

VÆ *prouocatrix & redempta ciuitas, columba: non audiuit vocem, &c.*] Multi putant propter conſequentiam

Sup. 2. d ſermonis dici aduerſum Niniuen, de qua ſupra: *Et perdet Aſſyrium, & ponet Niniuen in ſolitudinem.* Sed numquam

Hier 25. g ſcriptura Niniuen columbam vocaret, licet in Hieremia, à facie gladij columbæ, de Nabuchodonoſor dictum putent. Sed ſciendum quod alij econtrario aſſerant, pro columba

יונה ibi poſſe intelligi ἰωνία, id eſt, Græciam: vt ſit ſenſus à facie gladij, Iona, id eſt, à facie gladij Græciæ: Iona enim tam columbam quam Græciam ſignificat. Vnde & vſque hodie Græci Iones, mare appellatur Ionium, & apud Hebræos permanet eorum vetus vocabulum. Sed & principes Romani apud barbaras nationes antiquum vocabulum retinentes, Cæſares appellantur. Omnis itaque contra Hieruſalem ſermo eſt: Væ ciuitas quondam columba, ſemper peccans, & captiuitatibus tradita, & rurſum redempta à domino. Vę ciuitas prouocatrix: quod ſignificantius Hebraicè

a morea dicitur ᵃ מורה, id eſt, παραπικραίνουσα, quod poſſumus dicere, Deum amarum faciens, id eſt tuo vitio dulcem Dominum atque clementem vertens in amaritudinem, vt qui miſereri vult, punire cogatur. Non audiuit præceptum Domini, & correpta noluit ſuſcipere diſciplinam, nec prementibus malis aliquando eſt confiſa in domino Deo ſuo: nec ambula-

Hier 23 d uit poſt tergũ eius, nec dicẽte eo: *Ego Dominus appropinquans, & non de longe,* ipſa ei appropinquare voluit. Deſcribuntur quoque principes eius, & iudices & prophetæ & ſacerdotes: vt in ciuitate populum, & in his quæ dixi nominibus dignitatum, principes accipiamus. Principes igitur eius quaſi leo- G

nes ſemper verſabantur in prędis, & ad effundendũ ſanguinem ſubiectorum: Iudices eius rapaces, non dimittentes alijs quod poſſent rapere. Prophetæ eius inſanientes ſiue ſtupentes (quod Hebraicè dicitur ᵇ פוחזים: & Aquila tranſtulit b pohazim ἐθαμβευμένοι) loquebantur quaſi ex ore domini, & omnia contra dominum prędicabãt, Sacerdotes in loco ſanctuarij commiſere ſacrilegium, & cũ contra legem ſaperent, ex lege victimas offerebant. Propterea quia illa egerunt iniuſtè, Dominus iuſtus non faciet iniquitatem, ſed reſtituet vrbi peſſimæ quæ meretur. Mane mane, id eſt, manifeſtè & abſq; aliqua ambiguitate faciet de ea iudicium, nec erit quod ab eo poſſit abſcondi. Et hoc faciet Dominus, vt correpta ciuitas conuertatur ad melius. Sed iniquus Iſrael nõ cognouit confuſionem ſuam: nec intellexit idcirco ſibi illatas plagas, vt ageret pœnitẽtiam. Vindicaui te, inquit, poſtea de gentibus, & deſtruxi imperia earũ, vt qui per plagas me non ſenſeras, ſaltem per beneficia cognoſceres. Vel certè ſic intelligendum: Diſperdidi omnes ciuitates tuas ô Iuda, & omnes ſubiectos tibi pagos & tribus, & diuerſa conuiuia: & tãta hominum vaſtitas fuit, vt

non eſſet qui habitaret in vrbibus tuis, & poſtquã hoc feci, H miſi prophetas meos conſurgens diluculo, & ad pœnitentiã prouocans, dixique: Feci quidem tibi hæc ô Hieruſalem, ſed feci vt timeres me, & ſuſciperes diſciplinam, & non periret habitaculum tuum, hoc eſt, templum, propter omnia ſcelera quæ geſſeras. At econtrario habitatores Hieruſalem, me eos ad pœnitentiam prouocante, quaſi de induſtria & ex contentione diluculo ſurrexerunt, vt feſtinatione, qua ad me redire debuerant, cõplerent omnes cogitationes ſuas, & opere demonſtrarent, quod mente conceperant. Hoc iuxta Hebr. Cæterum: Illuſtris & redẽpta ciuitas Chriſti ſanguine, iuxta ſuperiora perſpicuè Eccleſia intelligitur, quæ & vocatur columba, propter ſimplicitatem multitudinis in ea credẽtium. Hęc non audiuit vocem domini, neque ſuſcipere voluit diſciplinam, nec confiſa eſt in domino, quia noluit appropinquare ad dominum Deum ſuum, vt mereretur veniam peccatorum. Fruſtra enim quis vocem domini Dei ſui audire ſe dicit, & confidere in domino, quando operibus fidem deſtruit, & magis mammonæ iungitur quã domino Deo ſuo, & duplici corde accedit ad eum. & duobus dominis, ſæculo & Deo militare poſſe ſe credit. Huius principes ſunt ſicut leones rugientes. Non ambigimus de rugitu leonum & diſcurſu quando viderimus principes eius ita in ſubiectos populos detonare, & voce, tyrannica rabidiſque conuitijs plebem conterere, vt non paſtorem in grege, ſed leonem inter ouiculas putes frendere. Iudices quoque eius quaſi lupi Arabiæ, occidentes veſpere, & nil relinquentes in mane, non aſpicientes ad ortum ſolis, ſed morantes ſemper in tenebris, & poſſeſſiunculas Eccleſiæ, & ea quæ in Dei donaria conferuntur, vertẽtes in lucrum ſuum, vt non habeant pauperes quod mane comedant, qui quaſi in nocte, & nullo vidente omnia populantur, & cum luporum more cuncta diripiant, ne paruos quidem cibos indigẽtibus derelinquunt. Prophetę etiam, id eſt magiſtri, qui ſe putant docere populos, & de ſcripturis ſermocinari: πνευματοφόροι, id eſt portãtes ſpiritum, ſiue ſpirituales (& hoc πνευματικοὶ legendũ) ſunt viri contemptores: non enim docere, ſed facere in Eccleſia conuenit, nõ factis verba deſtruere. Cęterum tu cum alium doceas, & ipſe non facias, non tam doctor quam contẽptor vocãdus es, de

 quo

HEB.

neſciuit autẽ iniquus confuſionem: Diſperdidi gentes, & diſſipati ſunt anguli earum, deſertas feci vias eorum, eo quod non eſt qui tranſeat, deſolatæ ſunt ciuitates eorum non remanente viro, neque vllo habitatore. Dixi, attamen timebis me, ſuſcipies diſciplinam, & nõ peribit habitaculũ eius, propter omnia in quibus viſitaui eam. Veruntamẽ diluculo ſurgentes corruperunt omnes cogitationes ſuas. a Quapropter

SEPT.

ditus, & neſcit iniquitatem in exactione, nec in ſempiternum iniuſtitiam. Detraxi ſuperbos, diſſipati ſunt anguli eorum, deſtruxi vias eorum vt penitus non tranſeant, defecerunt ciuitates eorum, eo quod nullus ſubſiſteret, neque habitaret. Dixi, veruntamen timebitis me, & ſuſcipietis diſciplinam, & non peribitis de oculis eius in omnibus in quibus vltus ſum ſuper eam. Præparare, conſurge diluculo, diſperierunt omnes racemi

A
Abac. 1. b
quo & in Habacuc ſcribitur: *Videte contemptores, & reſpicite, & admiramini mirabilia, & diſperdimini.* Sacerdotes quoq;,
1 Tim. 1. ſacerdotes
qui Euchariſtiæ ſeruiũt, & ſanguinem domini populus eius diuidunt, impiè agunt in legem Chriſti: putantes *Euchariſtiam* imprecantis facere verba, non vitam, & neceſſariam eſſe tantum ſolennem orationem, & non ſacerdotum merita, de
Leuit. 21. Sec. 70.
quibus dicitur: *Et ſacerdos in quo fuerit macula, non accedat offerre oblationes domino.* Cũ hæc faciunt principes, iudices, prophetæ, ſacerdotes Hieruſalẽ, nihilominus ille clemens & iuſtus eſt Dominus. Clemẽs in eo q̃ à ſua Eccleſia nõ recedit. Iuſt' in eo quod reddit vnicuiq; quod meretur. Poſtquam .n. aduenerit mane, & nox huius ſæculi pertranſierit, dabit in luce iudicium ſuum, & non abſcondetur vel ipſe vel iudiciũ eius. Et cũ cœperit à ſingulis exigere pecuniam quam eis commiſerat, non erit iniuſtus: nec faciet in perpetuum valere iniuſtitiam, ſed ſuperbos principes, quibus reſiſtit Deus detrahet de cathedris ſuis, & de culmine quod tenebant, & diſſipabuntur anguli eorum, id eſt, prauæ voluntates, & à recto itinere declinantes, in
Matt. 6. a
quibus ſemper & phariſæi orare conſueuerant, angulari la-
Eſai. 2. g
pide contempto. Puto autem quod & ſuperbis proſit detrahi eos de arrogantia ſua, & diſſipari angiportus & angulos eorum, vt poſtea recto itinere gradiantur. Denique ſe-
B
quitur: *Et deſertas faciam vias eorum, eo quod non ſit qui pertran-*
Oſee. 2. b
ſeat: ſecundum illud quod in primo pſalmo ſcriptum eſt: *Et iter impiorum peribit.* Necnon & in Oſee vbi de Hieruſalem dicitur fornicante: *Ecce ego claudam vias eius ſpinis, & obſtruam itinera eius, & ſemitam ſuam non inueniet, & perſequetur amatores ſuos, & non apprehendet eos, & quæret eos, & non inueniet, & dicet: Vadam, & reuertar ad virum meum priorem: quo tam bene mihi erat tunc magis quam nunc.* Animaduerte quod niſi clauſæ fuiſſent viæ, & obſepta itinera, & niſi deſtruxiſſet Dominus vias eius, numquam dicere potuiſſet anima fornicans: *Vadam & reuertar ad virum meum priorem.* Diſſipantur ergo itinera ſuperborum & anguli eorum, ne ambulent in ſuperbia & in prauitate, & vrbes eorum, quæ ædificatæ fuerant in arrogantia & ſuperbia, deſtruuntur, ne ſubſiſtant & habeant habitatores peſſimos. Ac ne quis putet nos vim facere ſcripturæ, diſcat ex conſequentibus. Hæc autem, inquit, feci vt dicerem eis: Ecce deſtructa ſunt itinera malitiæ: decætero timete me, & ſuſcipite diſciplinam: ne & diſciplina mea pereat, fructum in vobis conuerſionis non inueniens, & omnia irrita ſint, per quæ vos volui corripere, & ille vobis ſermo qui in Hieremia ſcriptus eſt, poſſit aptari: *Si-*
Hier. 2. f
ne cauſa percuſsi filios veſtros, diſciplinam non recepiſtis. Vel certè timete me, & recipite diſciplinam, vt non pereant omnia de conſpectu Hieruſalem: nec penitus ad ſolitudinem deducatur ſuper his malis, in quibus comminatus ſum ei. Nec moueat aliquem (vt ſæpe iam dixi) quod hæc aduerſum Eccleſiam dicta interpreter, cum ſciat Hieruſalem in ſcripturis ſanctis ſemper typum habere Eccleſiæ: de qua qui peccauerit, vel in Babylonem abducitur, vel ſi ſponte deſcẽdere voluerit, in Hiericho à latronibus vulneratur. Quæ eſt enim
Luc. 10. e
ita illuſtris vt Eccleſia, quæ in toto orbe fundata eſt: ita redempta Chriſti ſanguine, & columba propter gratiam Spiritus ſancti, vt Eccleſia de gentibus congregata? in qua plurimi qui ſe dicunt in Chriſtum credere, nec audierunt vocem eius, nec receperunt diſciplinam, nec iuxta eum eſſe voluerunt. Quod autem dicitur: *Principes eius in ea ſicut leones rugientes*: ſcio offenſurum me eſſe plurimos, quod ſuper epiſcopis & presbyteris hæc interpreter, cum & presbyteri mali qui Suſannam violare cupierunt, cæteros presbyteros qui bene vixerunt, non condemnent. Et mali principes quos deſcribit ſermo propheticus, non ſint bonis principibus cõ-
C
tumeliæ. *Stulto enim flagellato inſipiens ſapientior erit*: ſi autem
Prou. 19. d Sec. 70.
inſipiens ſapientior fit, quanto magis ille qui ſapiens eſt: Sed iudices eius ac principes capientes munera, vendenteſque iuſtitiam, non ne rectè appellantur lupi Arabiæ, vel veſpertini, ſicut Symachus tranſtulit? Non enim merentur lupi dici
Gen. 49. d
Beniamin: qui mane rapiunt, & ad veſperã dant eſcam, ſed lupi veſpertini, qui noctibus comedunt, & in mane nihil relinquunt. Quod autem ſequitur: Prophetæ eius *πνευματοφόροι*, id eſt portantes ſpiritum, viri contẽptores, nullũ moueat quod ſuper doctoribus interpretantes, eoſdem & prophetas dicamus & cõtemptores, cum & Apoſtolus præcipiat: *Nolite contriſtare ſpiritũ*
Epheſ. 4. g
ſanctum Dei, in quo ſignati eſtis in die redemptionis. Et Dauid loquatur in quinquageſimo pſalmo: *Spiritum ſanctum tuũ ne auferas à me.* Niſi enim Spiritus ſanctus contriſtatus fugere conſueuiſſet prius hoſpitiũ, & dimittere habitaculũ ſuum, numquam & Paulus præcepiſſet quod ſupra dixi. Et Dauid poſt adulterium formidaret ne perderet quod ac-
Heb. 10. e
ceperat: de quo & ad Hebræos ſcribitur: *Quanto arbitramini deteriora mereri ſupplicia eum qui filium Dei conculcauerit, & ſanguinem teſtamenti immundum duxerit, in quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit?* Sed & in tertio Regnorum libro ſcriptum eſt, hominem Dei, haud dubium quin prophetã qui ad altare exiuerat, poſtquam dixerat in Samaria: *Altare, altare, hæc dicit Dominus: Ecce filius naſcetur do-*
3. Reg. 12. g
mui Dauid, & cętera: qui contempſerit verba Domini, & co-
3. Reg. 13. a
D
mederit apud pſeudoprophetam. (Sic enim locum iſtum exponens Ioſephus interpretatus eſt) interfectum eſſe à leone. Et ne putaretur caſus, & non iudicium domini, & pſeudopropheta qui eum deceperat, hoc futurum eſſe prædixit & ipſe leo contemptorem puniens, aſinum reſeruauit. Non ergo mirum ſi doctores, qui ſancto Spiritu pleni fuerãt, poſſint fieri contemptores, cum apud negligentes, & non omni cuſtodia conſeruantes cor ſuum, hæc ipſa cauſa frequenter ſoleat ſuperbiæ in dominum & contemptus exiſtere: quod habeant ſcientiam Dei, & nouerint multam bonitatem eius, quam abſcondit timentibus ſe, & contemnant diuitias bonitatis eius, theſaurizantes ſibi iram in die iræ & reuelationis. Sacerdotes quoque qui dant baptiſmum, & ad Euchariſtiam, domini imprecantur aduentum, faciunt oleum
Rom. 2. a
chriſmatis: manus imponunt, catechumenos erudiunt: Leuitas & alios conſtituunt ſacerdotes, non tam indignentur nobis hæc exponentibus, & prophetis vaticinantibus, quam dominum deprecentur, & ſtudioſe agant, ne de ſacerdotibus qui violant ſancta domini, eſſe mereantur. Non enim dignitas & nomina dignitatum, ſed opus dignitatis, & principes, & iudices, & prophetas, & ſacerdotes ſaluare conſueuit. *Qui epiſcopatum*, inquit, *deſiderat, bonum o-*
1. Tim. 3. a
pus deſiderat. Videte quid dixerit: bonum opus deſiderat, non dignitatem. Si autem deſpecto opere ſolam aſpexerit dignitatem, cito corruit turris in Siloa, & excelſa cedri fulmine feriuntur, & erecta ceruix frangitur, & cignus extentu collo & in ſublime ſe tendens, inter immundas volucres
Luc. 13. a
computatur. Porrò quod expoſuimus iuxta Hebraicum: ve-
Leuit. 11. e
runtamen diluculo ſurgentes corruperunt omnes cogitationes ſuas, pro quo in Septuaginta ſcribitur: præparare & conſurge diluculo, diſſipata eſt omnis frondoſitas eorum: quia multum ab Hebraico diſcrepat, & magis videtur iuxta Septuaginta cum poſterioribus concordare, in ſequentibus exponemus.

a § *Quapropter expecta me, dicit Dominus, &c.*] Hęc Iudæi interpretantur in aduentu Chriſti, quem ſperant venturum eſſe

E esse, & dicuot vniuersis gentibus congregatis, & effuso su-
Gen. 11. a per eas furore domini, in igne zeli eius terrã deuorãdã Et
ſicut ante ędificationẽ turris fuit, quoniã vna lingua omnes
populi loquebantur: ita conuersis omnibus ad cultum veri
Dei loquuturos Hebraice, & totű orbem domino seruitu-
rum. Nos autem, qui non se-
quimur occidẽtem literã, ſed
ſpiritum viuificãtem, nec Iu-
daicas fabulas, audimus à do-
mino: præparare, cõſurge di-
luculo: diſſipati ſuot omnes
racemi eorű: & præparati di-
Pſal. 56 b cimus: *Paratum cor meű Deus,*
paratum cor meum, Audimuſq;
Prou. 24. d in Prouerbiis imperatű: *Præ-*
para in egreſſu opera tua Et illud
Leuit. 16. d qnod in Leuitico ſacrate dici-
tur: vbi ſeptimo menſe, deci-
ma die menſis offert Aaron ꝓ
populo hircű emiſſariű, atque
viuentem: & ponens manus
ſuper capot eius, imprecatur
ei cűcta peccata populi Iſrael
traditque eű in manus homi-
nis pręparati, & mitut in ere-
mum: intelligimus in nobis,
& præparãtes nos veri impe-
rio ſacerdotis, tollamus malű
de medio eccleſiæ. Cűq; hæc
fecerimus, oox præterit, ap-
propinquat dies, & quaſi in
die honeſte ambulaotes dici-
Pſal 62. a mus: De⁹ *Deus meus ad te de lu-*
Ibid 5. a *ce vigilo.* Statimque inferim⁹:
Mane exaudies orationem meam:
mane aſſiſtã tibi, & videbo. Niſi
enim præparati fuerimus, nõ
F nobis orietur ſol iuſtitiæ. Or-
to autẽ ſole omnes racemi de
vinea Sodomorű diſſipantur,
& pereunt: vt oõ ſolum gran-
des botri, ſed etiã quod par-
uum eſſe videbatur in nobis,
Chriſti lucerna radiãte diſpereat. Et pro his omoibus mer-
cedem vobis pollicens Deus ait: Expecta me in die reſur-
rectionis meę in teſtira onium: Poſt vitia enim atq; peccata
Deus reſurget in vobis. Et iuxta illud ꝙ in alio loco præci-
Eſa. 43 b pit: *Eſtote mihi teſtes, & ego teſtis, dicit dominus Deus, & puer*
Sec 70.
Matth 58. b *quem elegi*, teſtis eſt nobis, pater cum filio & ſpiritu ſancto:
vt in ore duorum, vel trium teſtium ſtet omne verbum. Et magis
mihi videtur ſic ſtare ſententia, & ſub his tribus teſtibus
veritas confirmari, quam per literam. Duo enim fuerűt te-
Dan. 13 d ſtes contra Suſannam, & contra ipſum dominum Salnato-
Matth. 26. f rem, & tamẽ non ſtetit verbum in ore eorum. Contra Na-
3. Reg. 25. d both quoque pene tota ciuitas dixit teſtimonium: conſen-
ſuſque teſtium peſſimorű non firmitatem habuit veritatis,
ſed ſceleris cooiurationem. Qnia iudicium, ait, meum in
congregationes gentium: vt ſuſcipiam reges in loco videli-
cet ſuppliciorum ſuorű, vt effűdam ſuper eos iram meam,
omnem iram furoris mei. Qui minor eſt, cito meretur ve-
niam, & miſericordiæ proximus eſt. Poteotes autẽ poten-
ter tormenta patiẽtur. Vnde gentes & gentium multitudo
Sap 6 b congregatur ad iudicium: reges autẽ, id eſt, principes dog-
matum peruerſorum adducűtur in pœnam, vt effundatur
ſoper eos omnis ira furoris domini. Et hoc nõ crudelitate
fit aliqua, vt arbitrãtur ſanguinarii Iudæi, ſed miſericordia
& coofilio medicantis. Sequitur enim: *In igne enim zeli mei*
conſumetur omnis terra. Gentibus quippe ad iudicium con-
gregatis, & regibus ad ſupplicium, vt effűdatur ſuper eos
ira, & non ex parte, ſed tota, & ira ac furore ſociato, cõſu-
matur in toto orbe quidquid terrenum eſt, quidquid ad o-
pera terræ, id eſt, carnis pertinet: omnes eius vepres & ſpi-
noſa fruteta vaſtans, zeli mei vorabit incendium. Et tunc
b cõuertam ſuper populos linguam in generatiooem ſuam:
vt vnoſquiſque errore depoſito, ad antiquum confeſſionis
domini eloquium reuertatur, *& in nomine Ieſu omne genu flec-* G
Philip 2. b *ctatur, cæleſtium, terreſtrium & infernorum, & omnis lingua con-*
fiteatur dominum Ieſum in gloria Dei patris. Abiectiſque lateri-
bus, & bitumine quæ habebamus pro lapidibus & luto:
quibus erroris noſtri ſuperbiam extruebamus contra do-
minum: recipiamus linguam
quã ante perdidimus, & ſim⁹
Matth. 11. d ſub iugo Chriſti dicẽtis: *Iugű*
meum ſuaue eſt, & onus meű le-
ue eſt. Notãdű autem quod in
eo loco, vbi oos interpretati
ſumus: reddam populis labiű
electum: Pro electo, Septua-
ginta dixerunt, εἰς γενεὰν αὐτῆς,
id eſt, in generationẽ eius: vt
ſubaudiatur terrę. Et hinc er-
ror exort⁹ eſt: ꝙ verbum He-
braicum c ברורה quod Aquila c beroura
& Theodotio electum: Sym-
machus műdum interpreta-
nis eſt: Septuaginta legerunt
d בדורה: e ר literam f ד exiſti- d bedora
mantes propter elementi oi- e res
miam ſimilitudinẽ, ꝙ paruo f daleth
apice diſtinguitur. Nec nõ v-
bi nos tranſtulimus: in die re-
ſurrectionis meę in futurum,
& omoes interpretati sűt, te-
ſtimonium: Hebræus qui me
in ſcripturis inſtituit, aſſere-
bat g לעד in præsẽti loco ma- g lead
gis εἰς ἔτι, id eſt, in futurű debe-
re iotelligi, quam in teſtimo- h ad
nium: h עד enim quod ſcribi- i ain
tur per literas i ע & k ד: & k daleth
ἔτι & μαρτύριον, id eſt, & futurű
& teſtimoniű intelligi. Poſſu- H
mus hunc locum & de primo
Chriſti aduentu exponere:
quooiã omni errore ſublato,
dæmonibuſq; calcatis, & ter-
Act. 2. d renis operib⁹ deſtructis, apo-
ſtoli vniuerſis linguis locuti
ſunt, & veteri errore ſublato, vnű cõfeſſionis redditű eſt la-
bium. Sed & reges qui deſtruuntur. & diuino cõſumuntur
ardore, peruerſorum dogmatum principes ſentiendi ſunt.
a ¶ *Vltra flumina Æthiopiæ, &c.*] Cum reddiderit domi-
nus credentium populis labiű electű, & inuocauerint om-
nes nomẽ domini, & portauerint iugű eius, tunc etiã vltra
flumina Æthiopiæ (vnde venit regina Saba audire ſapientiã 1 Reg. 10. a
Salomonis) deferent victimas domino: Et *Æthiopia præuer-* Pſal. 67 g
niet manus eius Deo: veroq; legifero, qui decẽ plagis percuſſit Exod. 2. d
Ægyptű, oubet Æthiopiſſa, inuidente ſynagoga Hebræo-
rum. Quod autem ait iuxta Hebraicum: *In die ſupplices mei,*
filii diſperſorum meorum deferent munus mihi, huiuſcemodi eſt:
O Iſrael, ô ſynagoga quondam filia, quam in toto orbe diſ-
perſi, licet inuideas, licet æmulatione crucieris, tamen de
Æthiopia mihi victimę deferentur: id eſt, de gentilium po-
pulo In die illa, id eſt, quando gentium crediderit multitu-
do, etiam tu non penitus confunderis ſuper cunctis erro-
ribus tuis: qoibus præuaricata es in me, eligendo Barrab-
bam, & Dei filium crucifigendo. Tunc auferam de medio
Ioan. 18 g tui ſcribas & ſacerdotes & phariſæos magniloquos ſuper-
biæ tuæ, & nequaquam te in monte ſancto meo vltra iacta-
bis, ſed habebis populum pauperem, homines illiteratos,
& piſcatores, qui ſperabunt in nomine domini. Reliquiæ
Luc. 23. e Iſrael, non multitudo quæ clamauit: *Crucifige, crucifige eum:*
non pootifices & optimates, ſed reliqoiæ nequaquam fa-
cient iniquitatem, nec loquentur mendacium in Chri-
ſto veritati credentes: nec inuenietur in ore eorum lingua
doloſa, ſcientes quod omoe mendacium de diabolo eſt:
Ioan. 8 f quonam ipſi paſcentur, & diceot: *Dominus paſcit me, & ni-*
Pſalm. 22. a *hil mihi deerit, in loco paſcuæ ibi me collocauit. Super aquam re-*
fectionis educauit me, animam meam conuertit: & non erit qui ex-
terreat, vinceote fide credentium perſecutorum ſuperbiam.
Hoc

HEB.

propter expecta me, di-
cit dominus, in die re-
ſurrectionis meę in fu-
turű: quia iudiciű meű
vt congregẽ gentes, &
colligã regna, vt effű-
dã ſuper eas indigna-
tionẽ meã, omnẽ iram
furoris mei: in igne e-
nim zeli mei deuorabi-
tur omnis terra. Quia
tunc reddã populis la-
biű electű, vt inuocent
omnes nomen domi-
ni, & ſeruiant ei hu-
mero vno. a Vltra flu-
mina Æthiopiæ, inde
ſupplices mei, filii diſ-
perſorum meorum,
deferent munus mihi.
In die illo non con-
funderis ſuper cun-
ctis adinuentionibus
tuis, quibus præuari-
cata es in me: quia
tunc auferã de medio
tui magniloquos ſu-
perbiæ tuæ, & nõ adii-
cies exaltari amplius
in monte ſancto meo.
Et

SEPT.

cemi eorum. Propterea ex-
pecta me: dicit dominus,
in die reſurrectionis meæ
in teſtimonium: quia iu-
dicium meum in congre-
gationes gentium: vt ſuſ-
cipiam reges, vt effundam
ſuper eos iram meam om-
nẽ, iram furoris mei: quia
in igne zeli mei conſume-
tur omnis terra. Quia
tunc conuertam ſuper po-
pulos linguam in genera-
tionem eius: vt inuocent
omnes nomen domini, &
ſeruiant ei ſub iugo vno.
De finibus fluminum Æ-
thiopiæ ſuſcipiã diſperſos
meos, afferẽt victimas mi-
hi. In die illa non confun-
deris ex omnibus adin-
uentionibus tuis, quibus
impie egiſti in me: quia
tunc auferam à te detra-
ctionem contumeliæ tuæ,
& vltra non adicies
vt magnificeris ſuper
montem ſanctum meum.
Et

A Hoc de primo aduentu Chriſti intellectum ſit, quod Iudæi
ſibi in fine promittūt, & ſperāt ſe habitaturos in Hieruſa-
lem, & in morē pecorū corporalibus donis Iudææ opibuſq;
complendos, & paſcendos herbis viridibus, & deletis cun-
ctis gentibus ſibiq; ſubiectis, nullum poſſe reſidere qui eos
exterreat. Nos autē accipien-
tes ex hac fabula occaſionem
veræ hiſtoriæ, dicemus omnē
nigredinem animæ, & tetrū
colorem, ac draconis venenū
quo tincti fueram⁹ vitiis atq;
peccatis, reddito nobis labio
electo, ſiue mundo & cādido
(vt interpretatus eſt Symma-
ch⁹) derelinquere nos in flu-
minibus Æthiopiæ peruerſo-
rum dogmatū magiſtros, qui-
bus ante irrigabamur, & cum
diſperſis quōdam Iſrael Chri-
ſto munera delaturos. In die
illa, qua nobis Chriſti lumen
fuerit exortū, dicetur ad ſin-
gulos noſtrūm: Non cōfun-
deris ex omnibus tuis adinuē-
tionibus, cogitationib⁹ vide-
licet peſſimis, quibus impie
agebamus contra dominū. Et
tolletur vniuerſa ſuperbia &
contumelia, per quam erige-
bamur contra dominum, &
contra mōtem ſanctum eius,
dominum noſtrum & Salua-
torē, & pro ſuperbis vaniſq;
nominib⁹, relinquetur in no-
bis populus mãſuetus & hu-
milis: vt nihil arrogans, nihil
tumeos, nihil q̄ Deo diſpli-
ceat cogitemus. Simulq; cōſi-
B dera quod in die iudicii, & in
cōſummatione mundi tollā-

HEB.

Et derelinquā in me-
dio tui populum pau-
perem & egenum, &
ſperabunt in nomine
domini. Reliquiæ Iſ-
rael non facient ini-
quitatem, neque lo-
quentur mendacium,
& non inuenietur in
ore eorum lingua do-
loſa: quoniam ipſi paſ-
centur, & accubabūt,
& non erit qui exter-
reat. a Lauda filia Siō,
iubila Irael: lætare, &
exulta in omni corde
filia Hieruſalē. Abſtu-
lit domin⁹ iudiciū tuū,
auertit inimicos tuos:
rex Iſrael dominus in
medio tui, non time-
bis malum vltra. In die
illa dicetur Hieruſa-
lem: noli timere Sion,
non diſſoluantur ma-
nus tuæ. Dominus
Deus tuus in medio
tui

tur vniuerſa nomina dignitatum, & vnus populus rema-
neat, & grex ſub paſtore bono, ſit manſuetus & humilis.
Tunc etiam populus Iſrael plenitudine gentium ſubintrā-
te (quia cōcluſit Deus omnes ſub peccato, vt omnibus mi-
ſereatur) timebunt nomen domini. Et reliquiæ Iſrael non
facient vltra iniquitatem, per quam dominum negauerūt:
nec loquentur vana, ineptas ſibi fabulas promittentes: nec
inuenietur in ore eorum lingua mendacii, Chriſto per eos,
Rom. 11.e qui veritas eſt, loquente. Tunc enim paſcentur & ipſi in v-
no grege, & accubabunt in eccleſia, & veri Nabuchodono-
ſor impetus non timebunt. Hæc videntes & legentes tanta
myſteria, clamemus cum Apoſtolo atque dicamus: *O pro-*
Rom. 11.d *fundum diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, quam inſcrutabilia*
ſunt iudicia tua, & inueſtigabiles viæ tuæ. Quod quidē & pro-
pheta ſentiens & ſecum voluēs, de Dei iudiciis ſuſpicatus.
Pſalm 76.b *in nocte cum corde meo exercebar, & ſcopebam ſpiritum meum, &*
dicebam: Numquid in ſempiternum abiiciet Deus: aut non addet
vt miſereatur vltra: aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas?
& dixi: Nunc cœpi: hæc eſt immutatio dexteræ Excelſi. Et eſt
ſenſus: Hoc quod putabam dominum in æternum relin-
quere peccatores, & miſericordias ſuas ira ſuccedente co-
hibere: intellexi idcirco factum, vt immutatione dexteræ
ſuæ, quæ Excelſi eſt dextera, vniuerſa mutaret, & miſerere-
Matth. 12.e tur his quos ante proiecerat. Et nos igitur & reliquiæ Iſrael,
ſcientes quod reddituri ſumus rationem pro omni otioſo
verbo, & quod diſperdet dominus vniuerſa labia menda-
Eccle. 1.a cia, non loquamur vanitatem. *Vanitas* quippe *vanitatum &*
Pſalm. 38.b *omnia vanitas. Et vniuerſa vanitas omnis homo viuens.* Nec ore
Luc. 10.b noſtro mendacium proferamus: ſed accepta poteſtate cal-
candi ſuper ſerpentes & ſcorpiones, & ſuper omnē virtu-
tem inimici, nullam timeamus formidinem, nec luporum
Chriſto cuſtode vereamur inſidias, ſed dicamus: *Dominus*
illuminatio mea, & Saluator meus, quem timebo? & cætera quæ
in viceſimoſexto pſalmo continentur.

a ¶ *Lauda filia Siō, iubila Iſrael: lætare & exulta in omni corde,*
&c.] Non videatur mirum, vt ſæpe diximus, aliter Hebrai- C
ca capitula, & aliter LXX. Græca videlicet Latinaq; finiri. V-
bi enim in ſenſu diuerſa tranſlatio eſt, ibi neceſſe eſt diuerſa
eſſe vel principia, vel fines. Iudæi cum Chriſto, quem putāt
eſſe venturum, hæc ſibi omnia repromittunt, quæ nos qui
Chriſtum ſuſcepimus, iam cū
ipſo ſumus omnia cōſequuti.
Si quis ergo Chriſtianorū, &
maxime nouorum prudentiū
(quorum nomina taceo, ne
quemquā lædere videar) exi-
ſtimat necdum prophetiam
eſſe completā: ſciat falſo Chri-
ſti portare ſe nomē, & Iudai-
cam animam circumciſionē
tantum corporis non habere.
Si enim hæc necdū facta ſūt,
ſed futura, fruſtra credimus
Saluatoris aduentum: fruſtra
autem non credentes, intelli-
gimus in nobis eſſe completū
myſterium, quod temporibus
æternis tacitū eſt, & nūc ma-
nifeſtatum eſt per ſcripturas
propheticas, & aduētum do-
mini noſtri Ieſu Chriſti. De- Col. 1.d
nique cōſideremus ordinem
lectionis, & videbim⁹ quod
dicitur non ad Iudæos, ſed ad
Chriſti eccleſiam pertinere.
Poſt hoc enim quod præceſ-
ſerat (Iudicium meum in cō-
gregationes gētium, vt ſuſci-
piam reges: vſque ad eum lo-
cum, vbi ait: *Vt inuocent omnes*
nomen domini, & ſeruiant ei ſub D
iugo vno, & vltra flumina Ae-
thiopiæ ſuſcipiā in diſperſis meis,
qui afferēt mihi victimas, &
poſt reliquias populi Iſrael

SEPT.

Et relinquam in te popu-
lum manſuetum & humi-
lem, & reuerebuntur no-
men domini, qui fuerint
reliqui de Iſrael: & non
facient iniquitatem, &
non loquentur vana, &
non inuenietur in ore eo-
rum lingua doloſa: quo-
niam ipſi paſcentur & ac-
cubabunt, & non erit qui
exterreat eos. Gaude filia
Sion, prædica filia Hieru-
ſalem: exulta & delectare
de toto corde tuo filia Hie-
ruſalem. Abſtulit domi-
nus iniquitates tuas, rede-
mit te de manu inimico-
rum tuorum: rex Iſrael
dominus in medio tui,
non videbis mala vltra.
In tempore illo, dicit
dominus Hieruſalem,
confide Sion, non diſ-
ſoluantur manus tuæ.
Domi-

credētes in Chriſto atq; ſaluatas: de quibus dicitur: *Et time-*
bunt nomen domini qui ſunt reliqui de Iſrael: & non erit qui ex-
terreat eos) Spiritus ſanctus de generali mundi conſumma-
tione prædicans: Gaude filia Sion, prædica filia Hieruſa-
lem, lætare & delectare de toto corde tuo, filia Hieruſalem.
Omnis quippe eccleſiaſtica anima, quæ in ſpecula conſti-
tuta eſt, & contemplatur pacem, lætatur & gaudet iniqui-
tates à ſe eſſe ſublatas, & redemptas ab eo qui pretioſo ſan-
guine omnes redemit. Chriſtus enim *factus eſt ſapientia nobis* 1. Cor. 1.d
à Deo, & iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio. Et redemit nos
rex Iſrael, qui habitat in medio noſtri, dicens: *Ego & pater* Ioann. 14.c
meus veniemus, & manſionem apud eum faciemus: & habitabo & Leuit. 26.b
ambulabo in eis, & vltra non videbimus mala, ſolas virtutes co-
gitantes atque facientes. In illa die, dicit dominus, viden-
tibus nobis pacē, & in ſublimi poſitis, ne diſſoluantur ma-
nus tuæ: qui & per Eſaiam dixit: *Confortamini manus diſſolu-* Eſa. 35.a
tæ, & opera tua robuſta ſint. Dominus enim fortis, cui nemo
poteſt reſiſtere, Saluator tu⁹: ipſe tibi reddet lætitiam quā
perdidiſti, & veteri homine proiecto, in nouo ambulare te
faciet, & hæc faciet in dilectione ſua: non tuo merito, ſed
miſericordia ſua. Et lætabitur in te & delectabitur, quaſi
pinguiſſimam ſolemnitatis tuæ hoſtiam ſuſcipiens ſalutem
tuam, & ipſe tibi dicet: congregabo contritos tuos: *Cor* Pſalm. 50.
quippe *contritum & humiliatum Deus non deſpicies: Et cala-* Eſa. 42.a
mum contritum non confringet. Hæc interim ſi voluerimus de
ſecundo aduentu accipere Saluatoris. Porro quia prophe-
ta Zacharias ad ſimilem lætitiam cohortatur Sion & Hie-
ruſalem, & hanc ipſam prophetiam Matthæus dicit in pri- Matth. 21.a
mo aduentu Chriſti eſſe completam: neceſſitate compelli-
mur, imo ordine ipſo ducimur veritatis, quod in Sopho-
nia dicitur, non futurum ſperare, ſed factum. Scriptum eſt
enim in Zacharia: *Gaude vehementer filia Sion: prædica filia* Zach. 9.d
Hieruſalem: ecce rex tuus venit tibi iuſtus & Saluator: ipſe hu-
milis & aſcendens ſuper iugalem & pullum nouum. Hæc iuxta
Septuaginta dicta ſint. Cæterum iuxta Hebraicum, laudare
iubetur

E iubetur Eccleſia, & iubilare Iſrael, ſenſu videns Deum: & exultare atque lætari in omni corde locus pacis, ad quem Ioan. 14. d dictum eſt: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Abſtulit enim in fine & in conſummatione mundi huius iudicium eius, nequaquam eam iudicans atque corripiens, ſed ſaluans, & auertit inimicos eius, dæmonum turbas. Rex Iſrael Dominus in medio eius erit, nõ timebit vltra malũ. In die illa dicetur ad Hie- Gal. 4. d ruſalem liberam, quæ non ſeruit cum filiis ſuis, ſed quæ eſt mater ſanctorum: Noli timere Siõ (ipſa quippe eſt & Hieruſalem) nequaquam tua opera diſſoluentur: nec facies quæ feciſſe lugebis. Dominus Deus tuus, qui ſaluabit te, fortis & potens, ipſe habitabit in medio tui: gaudebit ſuper te in exultatione & lætitia, & ſilebit peccata tua in charitate, qua te dilexit, & exultabit ſuper te in laude: vel quia laudabilis ſis, vel quia eũ tuis laudibus canas. *Nugas*, ſiue, vt Aquila interpretatus eſt, *tranſlatos, qui à te receſſerunt, congregabo, quia ex te erant*: hoc eſt, hi qui per vitia atq; peccata de tuo ſinu fugerãt, & facti erant ſub dæmonum poteſtate, redintegrato omnium ſtatu venient ad te, & nequaquã vltra ſuper perditis filiis tuis patieris opprobria. Id quod diximus, nugas, ſciamus in He-

F bræo ipſum Latinum eſſe ſer-

[l] nouga monem [l] [Hebrew] & propterea à nobis ita vt in Hebræo erat poſitum: vt noſſe poſſimus linguam Hebraicam omnium linguarum eſſe matricem: quod non eſt huius temporis diſſerere. Miror autem Aquilam & Septuaginta, pro eo quod nos interpretati ſumus, erant, in eo videlicet loco vbi diximus: *congregabo qui ex te erant*: pro *erant* interpretari voluiſſe [illegible], ſiue [illegible]: quod ſemper Aquila non pro plangendo, ſed

[m] kaioa pro vocando & inclamando ponit: [m] [Hebrew] enim, cuius verbi

[n] haia initium eſt [n] [Hebrew] præteritum tempus numero plurali ſignificat: erant, vel fuerant. Hæc ſcio moleſta eſſe lectori: qui ſi animaduerterit non me controuerſias & [illegible]amationes ſcribere, nec in locis exultare communibus: ſed commentarios, & commentarios prophetarum: reprehendet potius ſicubi rhetorum more ludere voluero, quam arguet in tantis obſcuritatibus, vt dignum eſt, immorantem.

a ¶ *Ecce ego interficiam omnes, qui afflixerunt te in tempore illo, & ſaluabo claudicantem, & eam quæ eiecta fuerat congregabo, & ponam eos in laudem, & in nomen in omni terra confuſionis eorum. In tempore illo quo adducam vos, & in tempore, &c.*] Et hoc ſynagoga, quæ non claudicat, ſed vtroque truncata eſt pede, pollicetur ſibi in aduentu Chriſti ſui, quem ſperat eſſe venturum, & putat omnes gentes interficiendas à domino, quæ afflixerunt Iſrael, & ſaluandam ſynagogam, & eam quæ acceperat libellum repudij colligendam, & ponendos eos in laudem, & in nomen in omni terra captiuitatis ſuæ, in qua fuerant ante confuſi. Et hoc fieri eo tempore, quando captiuitas reducta fuerit Hieruſalem, & extructum templum, & reliquus ceremoniarum ordo ſeruatus. Hæc ſibi repromittit, & propterea non agit pœnitentiam, & dum

Gen. 29. d ſperat incerta, perdit certam ſalutem. Nec miror ſynagogam hæc dicere: quæ quia non recipit Chriſtum, oculos dolet, & cum Lia lippeſcit, & non amatur à Iacob, & Rachel ſuccedente negligitur. Chriſtianos miror, imo ſemi Iudæos, qui ſibi videntur eſſe de Eccleſia: ea dicere & ea profiteri, quę ſi vera ſunt, fruſtra credimus in Chriſtum, & omne noſtrum tollitur ſacramentum, & miſerabiliores ſumus

omnibus hominibus, credentes eum veniſſe qui non venit. G Quia autem ſpes noſtra certa eſt, & Iudæorum caſſa ſunt vota: ſecundum priorem intelligentiam iam texamus præſens extremumque capitulum, & de Ieſu filio Sirach teſtimonium proferamus: *Qui mittit lapidem in excelſum, ſuper* Eccleſ. 13. d *caput ſuum mittit.* Quia enim Sion & Hieruſalem in excelſo poſitæ ſunt, quicunque Sion detrahit & Hieruſalem, & mittit in eam contumeliarũ lapides, in ſuum os caput iacit, & reuertetur opprobrium eius in caput ſuum, & dolor eius & *iniquitas ſuper verticem eius* Pſalm. 7. d *deſcendet.* Quanti hodie exprobrant animæ, Dei myſteria cõſectanti, volentique videre pacem eius, & dicunt: Inſanus eſt, & ebrius, & muſto plenus: hominum cœtus fugit: delitias aſpernatur, autum pro luto cõputat, ſolam diligit paupertatem. Qui autem infideles ſunt, etiam crucem Chriſti exprobrant ei, & ſi quando eũ in anguſtia viderint, & in tentatione, dicunt: Vbi ſunt miſericordiæ tuæ, & iuſtitiæ quas operatus es? Quid loquar de infidelibus, cum Eccleſiarum nonnulli principes huiuſcemodi hominibus exprobrent, & vitam ipſorum arbitrentur amentiam, & non præſentem laudent conuerſationem, ſed vetera peccata exprobrent: nec audiunt eſſe pręceptum: *Noli improperare ho-* Eccleſ. 8. a

H *mini qui conuertitur à peccatis ſuis.* Væ igitur ei, qui tulit opprobrium atque ſuſcepit, & huiuſcemodi ſe officio mancipauit, vt detraheret Sion & ciuitati Dei: quia pro hac iniuria vrbis ſuæ vltor eſt Dominus, & dicet ad Sion: Ecce ego faciam in te propter te, id eſt, faciam vltionem tuam, & ſaluabo afflictam ſiue vt in Græco dicitur: [illegible]: id eſt, & ſaluabo expreſſam. Vt ſit ſenſus: Ego ſaluabo eam, quæ in præſentiarum quaſi vua & oliua, ita tentationibus atque preſſuris, vt prælo & trabe preſſa eſt Math. 26. e & afflicta: vt vinum faceret & oleum, & de vino biberet Pſalm. 44. b Ieſus in regno patris ſui: de oleo autem vngeretur præ participibus ſuis. Ego puto propter expreſſionem talis vi- Iob. 40. a ni & olei, Iob multa perpeſſum: poſtquam autem vinum Sec. 70. & oleum fecerat, audiſſe à Domino: Putas me aliter tibi reſpondiſſe, niſi vt appareres iuſtus? Quaſi ad vuam & oliuam loqueretur: Exiſtimas me aliter te preſſiſſe & afflixiſſe atque contriuiſſe, niſi vt vinum de te & oleum exprimerem? Sequitur: *Et eam quæ repulſa fuerat, ſuſcipiam.* Videtur nos Deus repellere quando relinquit tentationi. Vnde & Iob: *Viſitatio*, inquit, *Domini reſpexit me.* Et non Iob 10. c ſolum iuſti loquuntur & dicunt: *Nunc autem repuliſti & confudiſti nos*: ſicut in quadrageſimotertio pſalmo ſcriptum eſt: Sed ipſe Dominus atque Saluator ex perſona hominis quem aſſumpſerat: *Tu autem*, ait, *repuliſti & deſpexiſti:* Pſalm. 88. f *diſtuliſti Chriſtum tuum: ſubuertiſti teſtamentum ſerui tui.* Quod autem iuſtorum perſona ſit in quadrageſimotertio pſalmo dicentium: Nunc autem repuliſti & confudiſti nos, ex ſequentibus approbatur: *Hæc omnia venerunt ſuper nos, nec obliti ſumus te: neque inique egimus in teſtamento tuo: nec receſſit retro cor noſtrum.* Eam igitur quæ in tentationibus videbatur abiecta, ſuſcipiet Dominus in fine, & ponet eos in gloriam, & nominatos in vniuerſa terra: filios videlicet expreſſæ & repulſę, id eſt, Eccleſię. Quos autem alios poſſumus intelligere filios Eccleſiæ nominatos, niſi Apoſtolos? Vide mihi Petrum & Paulum & Matthæum & Ioannem, & conſidera hoc quod ad Abraham repromiſſum eſt: Gen. 12. a *Magnificabo nomen tuum*, in illis opere perpetratum. Quotidie

HEB.

tui fortis ipſe ſaluabit: gaudebit ſuper te in lætitia, ſilebit in dilectione tua, exultabit ſuper te in laude. Nugas quæ à lege receſſerunt, congregabo, quia ex te erant: vt nõ vltra habeas ſuper eis opprobrium. a Ecce ego interficiam omnes qui afflixerunt te in tempore illo, & ſaluabo claudicantem, & cã quæ eiecta fuerat congregabo, & ponam eos in laudem, & in nomẽ in omni terra confuſionis eorum. In tempore illo quo adducã vos, & in tempore illo quo congregabo vos: dabo enim vos in nomen, & in laudem omnib. populis terræ, cũ conuertero captiuitatem

SEPT.

Dominus Deus tuus in te fortis ſaluabit te: adducet ſuper te lætitiam, & innouabit in charitate ſua, & lætabitur in te in delectatione, quaſi in die ſolenni. Congregabo confractos tuos: væ qui accepit ſuper eam opprobrium: Ecce ego faciam in te, propter te, in tempore illo, & ſaluabo expreſſam, & repulſam ſuſcipiam, & ponam eos in gloriam, & nominatos in omni terra. Et confundentur in tempore illo, quando bene vobis fecero, & in tempore cum ſuſcepero vos: quia dabo vos nominatos, & in gloriam in cunctis populis terræ, quando conuertero capti-

A tidie ominantur in Eccleſia, quotidie magnificatur nomen eorum: non quod ipſis proſit à nobis in Eccleſia nominari: ſed quod nos magnificantes nomen eorum, & quę ſcripſerāt lectitantes, conſequa[…]ur ſalutem. In tempore, inquit, illo quoniam expreſſa & repulſa ſuſcepta fuerit, & filij eius poſiti in gloriam (Gloriatur quippe Dominus in athletis, cum eos viderit coronari: ſicut gloriatus eſt aduerſus diabolum de
Iob 2. Iob. Vnde & Apoſtolus in
2. Theſ 1. d profectu diſcipulorũ ſuorũ exultās ait: *Eua ̃ per veſtrā gloriā*) confundentur qui aduerſarij veſtri fuerant, & tulerant contra vos opprobrium, & tunc videbunt eos quos miſeros putauerant eſſe fœlices, & quos pauperes exiſtimabant atque

HEB.

tem veſtram coram oculis veſtris, dicit Dominus.

SEPT.

captiuitatem veſtram coram vobis, dicit Dominus.

deiectos, potentes fieri atque glorioſos. Tunc cernent captiuitatem eorum, per quam in hoc ſæculo duro fuerant imperio ſubiugati, reduci in cœleſtem Hieruſalem: ſeque reſurgere in opprobrium & in confuſionem æternam. Tribue nobis Ieſu Chriſte expreſſis & afflictis & repulſis in iſto ſæculo, vt nos recipias & ponas in gloriam: cõfundatur quod ſuperbit, ceſſent ſibila, venena torpeant, & confuſio eius proficiat ad ſalutem. Hęc iuxta Septuaginta. Hebraicum autem, quia excepto principio, de quo in fine ſuperioris capituli diximus, non multum ab eorum tranſlatione diſcordat, indigere expoſitione non arbitror. C

Commentarij in Sophoniam prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN AGGEVM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM.

PROLOGVS.

SECVNDO *anno Darij regis Perſarum filij Hyſtaſpis, ſeptuageſimum annum deſolationis templi fuiſſe completum, quem Hieremias vaticinatus eſt, Zacharias quoque propheta teſtis*
Hier. 25. e *eſt: qui cum viſionis ſuæ titulum in ſecundo anno eiuſdem regis, vndecimo menſe ſabat, vice-*
Zach. 1. c *ſimaquarta die præpoſuiſſet, adiecit dicens:* Domine exercituum, vſquequo non miſereberis Hieruſalem, & vrbium Iuda, quibus iratus es? Iſte ſeptuageſimus annus
B eſt. *Sed & Ezdras extructo tantum altari, & iactis fundamentis templi, ad literas regis Ar-*
1. Ezd. 5. *taxerxis prohibitum opus refert: Tunc intermiſſum eſt opus domus Dei in Hieruſalem: & non fiebat vſque ad annum ſecundum regni Darij regis Perſarum: ſtatimque addidit: Prophetauerunt autem Aggeus propheta & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudæos, qui erant in Iudæa & Hieruſalem in nomine Domini* D *Iſrael: Tunc ſurrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Ieſus filius Ioſedech, & cœperunt ædificare templum Dei in Hieruſalem, & cum eis prophetæ Dei adiuuantes eos. Quo tempore apud Romanos ſeptimus à Romulo regnabat Tarquinius ſuperbus, habens annum imperij viceſimumſeptimum: qui poſt octo annos expulſus eſt à Bruto: ac deinde rempublicam per annos quadringentos ſexagintaquatuor, vſque ad Iulium Cæſarem conſules adminiſtrauerunt. Hoc propterea ô Paula & Euſtochium diximus, vt de ipſo ſtatim titulo, qua ætate Aggeus propheta ceciniſſet, agnoſcatis. Sciendumque eſt interim iuxta literam, magni Spiritus Aggeum fuiſſe & Zachariam prophetas: vt aduerſum Artaxerxis regis edictum, & Samaritanos gentesque cunctas per circuitum, ædificationem templi impedientes, iuberent templum extrui: Zorobabel quoque, & Ieſum filium Ioſedech, & populum qui cum eis erat, non minoris fidei: vt prophetas magis audirent iubentes, quam prohibe[…] regis imperium.*

COMMENTARII HIERONYMI IN AGGEVM PROPHETAM.

CAPVT I.

IN anno ſecundo Darij regis in menſe ſexto, in die vna menſis, factum eſt verbum Domini in manu Aggei prophetę.

a Ad

IN *anno ſecundo Darij regis, in menſe ſexto, in die vna menſis factum eſt verbum Domini, &c.*] Quia populus qui videbatur ſibi rediſſe de captiuitate, nec dum ædificauerat templum, nec muros extruxerat ciuitatis, nec habebat gloriam priſtinę Hieruſalem: ſed habitabat in domibus concauis, & vt ſignificantius Græce dicitur [illegible], id eſt, deorſum poſitis & in conualle demerſis. Propterea non ad eos fit ſermo Dei ſub rege Ezechia, ſiue Amon, ſiue Ioſia: qui quamdiu ſtabat Hieruſalem, populo Dei imperauerant: ſed ſub Dario rege, Perſarum principe: de quo & Daniel myſtice in ſuo vo-
Dan 5 g lumine refert. Darius autem in lingua noſtra ſonat, genera-
דריוש tiones factæ, ſiue quæ fuerunt: quod Græce dicitur [illegible], Nec merebatur abſque templo populus & deorſum habitans alium habere regem, niſi qui generationibus ſeruiebat, & amabat carnem, & primam ſententiam ineruditi adhuc hominis, & eiecti de paradiſo cuſtodiebat: *Creſcite*
Gen. 1. e *& multiplicamini, & implete*
Iob. 38 b *terram.* Ergo quia Darius amator erat coitus, & ſocius draconis (cuius omnis virtus in lumbo eſt) idcirco in ſecundo anno viſio populo cernitur: in immundo numero, & poſt vnionem virginitatis & paradiſi nuditatem, tunicas ſignificante pelliceas. Denique in Geneſi cum in primo die dictũ ſit, & in tertio, & in quarto, & in quinto, & in ſexto, poſt cõſũmationẽ operũ ſingulorũ: *Et vidit Deus quia bonũ eſt*: In ſecũdo, iuxta Hebraicũ & Aquilã & Sym. & Theod. nõ habetur. Neq; n. poterat ſecundus dies qui numerũ facit, qui ab vnione diuidit, quod bonus eſſet, Dei ſententia cõprobari. Menſis quoq; ſextus aſcribitur, qui non habet ſolennitates Dei, ſicut menſis ſeptimus: ſed vicinus eſt dierũ ſex, in quibus factus eſt mũdus. In quo laborat, & in ſudore faciei comedit panis, & terra generat nobis tribulos & ſpinas, & cum ſeme-

E tem acceperit tritici, lolio magis auenſque fecunda eſt. Sed quia iam altare ædificatum fuerat, & aduerſum repugnantes hoſtes templum voluerant extruere, nec extruxerant. In vno die menſis ſexti, factum eſt verbum Domini in manu Aggei prophetæ, vt deſerens populus ſecundum annum Darij regis qui ab vnione diuidit, & ſextū mēſem, qui præterierat, & qui numerus labori deputatur, ad vnionem reuerteretur Dei, & ımparē numerum ſolumque ſequeretur, quem mundum eſſe gētilis quoque poeta nouit, dicens: Numero Deus impare gaudet. Fit autē verbū Domini quærens ad quem veniat, & quem doceat, in manu Aggei prophetæ, qui bona habebat opera, & in cuius factis poterat Dei ſermo requieſcere. Porrò vbi manus ſanguine plenæ ſunt, & interficitur Ieſus, & audet populus dicere: *Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros*: ibi non fit ſermo

Matt. 27. d Dei. Vſque hodie immundas habens manus carneus Iſrael,

Eſaia 1. d extendit eas ad Dominum: ſed quia ſanguine plenæ ſunt, loquitur ad eos Dominus per prophetam: *Si extenderitis manus veſtras, auertam oculos meos à vobis: manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.* Non fit in manibus eorum verbum Domini: quia immundæ ſunt: non venit ad eos ſermo Dei, quia

חגי ſtri ſe occidere ſermonem Dei. Nec putandum in manu tan-

1. Cor. 5. b tum Aggei prophetæ factum eſſe ſermonem Domini: Sed quia Aggeus interpretatur feſtiuus: omnis qui poteſt feſta celebrare non in fermento veteris malitiæ & nequitiæ, ſed in azymis ſynceritatis & veritatis, poteſt Dei recipere ſermonem. Habeamus & nos mundas manus, & vocemur *ἑορτάζοντες*, id eſt, feſta celebrantes, & ad nos fiet ſermo Dei. Proponamus ante oculos noſtros, quia lex ſpiritualis eſt, ſpirituales ſolennitates, de quibus ſcriptum eſt: *Tribus temporibus mihi feſta celebrabitis in anno: Solennitatem azymorum cu-*

Exod. 23. c Sec. 70. *ſtodietis: ſeptem diebus comedetis azyma, ſicut præcepi tibi in*

F *tempore menſis nouorum: in ipſo enim es egreſſus ex Ægypto. Non apparebis in conſpectu meo vacuus: Et ſolennitatem meſſis primitiuorum de operibus tuis, quæcunque ſeminaueris in agro. Et ſolennitatem conſummationis in exitu anni in congregatione operum tuorum de agro.* Si voluerimus in nobis fieri ſermonem Dei, ſimus Aggei, id eſt, feſta celebrantes, & non appareamus in conſpectu Dei vacui: ſeminanteſque in ſpiritu, de ſpiritu metamus æternam vitam, vt celebremus ſolennitatem primitiuorum de operibus noſtris, quæcunque ſeminauerimus

Gal. 6. b in agro, cui benedixit Dominus. Simus quoque Aggei, & per omnem vitam noſtram vſque ad conſummationem anni, id eſt, vſque ad exitum de ſæculo iſto celebremus feſta in operibus noſtris, quæ nobis orta ſunt in agro noſtro. Multa ſunt, & non huius temporis, quæ de ſolennitate dicantur, quibus poteſt de omni ſcriptura lector diligens coaptare intelligentiam ſpiritualem.

a ¶ *Ad Zorobabel filium Salathiel, ducem Iuda, & ad Ieſum*

1. Par. 3. c *filium.*] Legimus in Paralipomenon: Iechoniæ qui in Babylonem ductus eſt, filium fuiſſe Salathiel, de quo natus eſt Zo-

Matth. 1. b robabel. Quod quidem & Matthæus generationem Saluatoris enumerans ait: Poſt tranſmigrationem autem Babylonis, Iechonias genuit Salathiel: Salathiel autem genuit Zorobabel, Zorobabel autem genuit Abiu. Hic Zorobabel de tribu Iudà, hoc eſt, de Dauid ſtirpe deſcendens, typus eſt Saluatoris, qui verè deſtructum ædificauit templum, id eſt, Eccleſiam, & reduxit populum de captiuitate. Et tam de veteris templi lapidibus, quam de nouis, qui prius fuerant impoliti, ædificauit Eccleſiam: id eſt, & de reliquiis populi Iudaici, & de gentium multitudine, Deo patri extruxit tabernaculū.

זרובבל Interpretatur autem ſecundum multiplices Hebraici ſermonis accentus, vel *ῥοῦς παρακείμενος*, id eſt fluctus adiacens, ſiue

אזובל expoſitus, vel ortus in Babylone, vel Princeps de Babylone. Primæ interpretationi ille fluxus contrarius eſt, qui ſignifi-

זבלון catur in vocabulo Iezabel, id eſt, fluxus vanus, vel fluxus menſtruatæ: qui vtique manifeſtè immunditiam ſonat. Sed & Zabulon, fluctus noctis exprimitur. Relinquentes ergo huius mundi vanum & ſordidum fluxum atque tenebroſū, ſequamur fluxum Ieſu, qui nobis expoſitus eſt ad bibēdum, & largiſſimo fōte ſe præbet, iuxta illud quod dicitur in Euā-

gelio: Stabat Ieſus in templo, & clamabat, dicens: *Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat.* Et hunc ipſum tunc poterimus bi- C

bere, cum petierimus à Deo patre, iuxta quod legimus: *Peti-* Ioan. 7. f Matth. 7. a

te, & dabitur vobis. Salathiel quippe interpretatur, petitio Ioan. 6. e שאלתיאל

Dei. Et nemo venit ad Ieſum niſi eum adduxerit pater: Naſcetur ergo nobis fluxus, expoſitus per obſecrationē Dei, & erit de tribu Iuda, regia ſcilicet, & cōfitente vel laudante Deū quia Iudas vtrūq; ſonat. Porrò ortus in Babylone, ſecundū hiſtoriā quidem verò de Zorobabel dicitur, quia ibi natus eſt. Sed & iuxta altiorē Ioan. 6. b

intelligentiam dominum noſtrum Ieſum ſonat, quia ipſe quoque natus ſit in confuſione huius ſæculi, & fuerit prope Ezech. 1. a

grauiſſimum flumen Chobar, & viderit magnam viſionem illam quam ſub typo eius Ezechiel in voluminis ſui cernit exordio. Quod autem dixi interpretari Zorobabel principē de Babylone, non quod verè Princeps interpretetur, hoc dixi: ſiquidem apud Hebræos ex tribus integris nomen eius traditur eſſe compoſitum: ᵃזר enim dicitur iſte, ᵇרב magiſter, ſi- a zo b rab

ue maior, ᶜבבל propriè Babylonium ſonat, & efficitur nomē c Babel

Zorobabel, iſte magiſter de Babylone. Sed ad compendium intelligentiæ pro ſupradictis minutis, principem volui interpretari de Babylone, ſiue in Babylone. Vt quo modo Ieſus filius Naue (qui & ipſe in typo Saluatoris fuit) de ſolitudine populum in terram repromiſſionis induxit: Sic & iſte propterea ortus in Babylone ſit, vt eos qui erant in Babylone, reduceret in terram repromiſſionis de qua captiui abducti fuerant, & his qui erant in vinculis diceret: *Exite: & qui*

ſedebant in tenebris, illuminamini. Sermo verò Domini, qui fa- Eſai. 49. c

ctus eſt in manu Aggei, non ſolum ad Zorobabel dirigitur filium Salathiel, de quo iam diximus: ſed & ad Ieſum filium Ioſedech ſacerdotem magnum. Quantum ad hiſtoriam pertinet, alter eſt Zorobabel de tribu regia, & alter Ieſus de tribu ſacerdotali. Quantum verò ad intelligentiam ſpiritualem: vnus atque idem eſt Dominus noſter atque Saluator, rex &

magnus ſacerdos, cuius typum ſecundum id quod rex erat, D

portabat Zorobabel: ſecūdum id autem quod pontifex erat, portabat cognominis eius Ieſus, qui interpretatur Deo ſalus, id eſt, Domini ſalus, & eſt filius Ioſedech, quod & ipſum in linguam noſtram vertitur ᵈיה, id eſt, Deus: ᵉצדק, id eſt, iuſtus. יהושע

Iuſtus enim & Sanctus Deus pater, & Deus filius, & non in d ia

ipſo iniquitas. Aduerſus Marcionem & cæteros hæreticos, e ſaddi

qui alterius boni, neſcio cuius Dei filium, & non creatoris, יהוצדק

quem iuſtum vocant, aſſerunt Dominum Saluatorem. Et verè eſt Ieſus magnus ſacerdos, cui omnes Dei antiſtites comparati, parui ſunt & nihil. Si enim iſte magnus dicitur ſacerdos, vtique ad diſtinctionem eorum dicitur, qui minores ſunt. Minores autem ſunt omnes, qui extra eum, & poſt eū ſunt: vt quo modo primogenitus eſt omnis creaturæ, & primogenitus ex mortuis, ſic Princeps & magnus ſit in vniuerſis ſacerdotibus.

b ¶ *Hæc ait Dominus exercituum, dicens: Populus iſte dicit, &c.*] Diligenter attende, quod non Zorobabel vel Ieſus dicant: *nondum venit tempus domus Domini ædificandæ*: ſed populus Col. 2. b

qui adhuc ſub Dario rege conſtitutus, necdum iugum ſeruitutis excuſſerat: Semperque qui captiuitate retinentur, & egreſſi ſunt de Hieruſalem, differunt & morantur ædificare templum Dei, & dicunt: nondum venit tempus domus Domini ædificandæ. Et tu quādo videris aliquem egreſſum 1. Cor. 5. a

de Eccleſia, qui traditus fuerat ſathanæ *in interitum carnis, vt Spiritus ſaluus fieret*, cogitare atque diſponere, vt ædificet templum per pudicitiam, quod per libidinem ante deſtruxerat, & tamen diem de die trahere: dic ad eum: Verè & tu de populo es captiuorum, & tu dicis: nondum venit tempus domus Domini ædificandę. Qui ſemel decreuit inſtaurare templum Dei, huic omne tempus aptum eſt ad ædificandum: nec rex diabolus poteſt impedire, nec hoſtes per circuitum, nec pietas ſimulata parentum, affinium, liberorum: ſtatim vt conuerſus inclamaueris nomen Domini, dicet: ecce adſum.

c ¶ *Et factus eſt verbum Domini in manu Aggei prophetæ, &c.*] Siue, vt Septuag. interpretati ſunt, *ἐν χειρὶ*, id eſt, con-

cauis.

a Ad Zorobabel filium Salathiel, ducem Iuda, & ad Ieſum filium Ioſedech, ſacerdotem magnum, dicens: ᵇ Hæc ait Dominus exercituum, dicens: Populus iſte dicit, nondum venit tempus domus Domini ædificandæ. Et factum eſt verbum

A canis. In eadem die, qua ſupra, ruſum videtur hæc viſio: Et
proficientibus prophetæ operibus, prophetæ quoque dona
ſuccreſcunt, & habito pauliſper ſilentio, ad id quod dixerat
populus: nondum venit tempus domus Domini ædificandę
profertur Domini quaſi cogitata reſponſio, & dicitur ad eos.

verbum Domini in manu Aggei prophetæ, dicens: Numquid tempus vobis eſt vt habitetis in domibus laqueatis, & domus iſta deſerta? a Et nunc hæc dicit Dominus exercituum: ponite corda veſtra ſuper vias veſtras. b Seminaſtis multum, & intuliſtis parum, comediſtis, & non eſtis ſatiati: bibiſtis, & non eſtis inebriati: operuiſtis vos, & non eſtis calefacti. Et qui mercedes congregauit, miſit eas in ſacculum pertuſum.

HEB.

c Hæc dicit Dominus exercituum: Ponite corda

SEPT.

Hæc dicit Dominus omnipotens: Ponite corda

Ergo ne tempus eſt, vt vos habiteris in domibus deorſum
ſitis, & in conualle poſitus, &
mea domus quę in monte eſt,
deſerta erit? ſiue, vt habetur
in Hebræo: vt habitetis in domibus
laqueatis, (id eſt ornatis
atque cōpoſitis: & quæ nō
tam ad vſum ſunt quam ad delitias)
& habitaculum meum,
in quo fuerunt ſancta ſanctorum,
& Cherubim, & menſa
propoſitionis, pluuiis rigabitur:
ſqualebit ſolitudine, ſole
torrebitur? Porrò ſecundum
anagogen, Omne tēpus quo
habitatio vallis eligitur, vel ſeruimus deliciis, importunū eſt.
Vnde & Stoici quibus curæ eſt verba ſingula definire, tempus
dixerunt eſſe correctionis, ſiue efficientiæ: quod significantius
Græce dicitur [illegible]. Omne enim tempus,
in quo non virtutibus, ſed vitiis deſeruimus, perit, &
quaſi non fuerit, reputatur in nihilum. Si quis ergo de nobis,
vel in conualle habitat, vel in voluptate & luxuria ſæculari
ſuam contignat domum: iſte templum Deo non ædificat,
nec habet Dominus in eo vbi caput ſuum reclinet: & cum
vulpibus ædificet domum, habitaculum quondam Dei patitur
eſſe deſertum.

a ¶ *Et nunc hæc dicit Dominus exercituum: ponite corda veſtra
ſuper vias veſtras.* Non ſit aliud loquentis tempus, & aliud faciendis,
præcepta mea ſtatim in opus vertite: Dominus enim
B eſt omnipotens qui præcipit, & vtique non leue eſt Dei omnipotentis
imperium. Habuiſtis huc uſque corda veſtra vitiis
ſeruientia, ſine ordine, ſine pręceptore, quocumque trahebant
deſideria pergentes. Nunc autem Dominus vobis præcipit,
vt ordinetis in ſe charitatem, & ponatis corda veſtra ſuper
vias veſtras: vt nihil abſque iudicio & conſideratione
faciatis, ſed ſemper ante pedes veſtros legalis lucerna præce-
Pſalm 118 n dat, & dicatis: *Lucerna pedibus meis lex tua, & lux
ſemitis meis.*] Vel certè ita: quia dicitis non eſt tempus ædificandæ
domus Domini, & ipſi habitatis in habitaculis, quæ
ſunt in ima demerſa, domus autem mea deſerta eſt: conſiderate
iubente me Domino, & in memoriam redigite quę feceritis,
& quę paſſi ſitis.

b ¶ *Seminaſtis multum, & intuliſtis parum, comediſtis, &c.*]
Omnis labor veſter, qui ædificaſtis domus veſtras & neglexiſtis
domum Dei, non habuit euentū. Seminaſtis enim plura,
& multo minus quam ſatum fuerat congregaſtis: nec poteſtis
dicere ideo famem ſequutam, quod in exercenda terra
agricola ceſſauerit. Comediſtis quinque (ne forſitan è vobis
quiſpiam diceret voluntarium fuiſſe ieiunium) & non eſtis
ſaturati, quia paruos fructus congregaueratis in horrea. Vinum
bibiſtis è vineis, ſed non tantum vt lætaretur cor veſtrū,
& diceretur de vobis *Et vinum exhilarat cor hominis.* Habui-
Pſalm. 103. b ſtis pallium, ſed quod frigus non repelleret, nec ſeruaret calorem.
Quicumque etiam veſtrum, ſiue negotiatione, ſiue
mercenaria manu mercedes congregauit, fruſtra labor ſine
pretio laboris impenſus eſt. Omnes enim, velut ſi quis in pertuſum
ſacculum mittat, pecuniæ defluxerunt. Sed & iuxta
intelligentiam ſpiritualem, hi qui de Babylone reuerſi ſunt,
& necdum ædificauerunt templum Dei, ſed ædificationem
eius quotidie differentes dixerunt: Nondum venit tempus
domus Domini ædificandæ: nec captiui ſunt, nec adhuc plena
libertate donati. verum quaſi in meditullio quodam poſiti,
ſeminauerunt multum, & intulerunt parum: comederūt,
& non ſunt ſatiati: biberunt, & non ſunt inebriati: operuerunt
ſe, & non ſunt calefacti: congregauerunt mercedes, &
quaſi in pertuſum marſupiū mitterent, perdiderunt. Si quando
videris inter multa opera peccatorum facere quempiam
nonnulla quę iuſta ſunt. Non eſt tam iniuſtus Deus, vt propter
multa mala, paucorum obliuiſcatur bonorum: ſed

faciet eum illa tantum metere quæ in bonam terram ſemi- C
nauerit, & in ſua horrea congregare. Qui autem penitus
ἄσπορος eſt, iſte omnino non comedet, ſed tamē peribit. Porrò
qui ſeminat multa & infert pauca, comedet parum; & nō
in ſatietatem, iuxta illud quod in maledictis Leuitici Domi- Leuit. 26. d
nus comminatur: *Et comedetis,
& non ſaturabimini.* Qui verò
ſanctus eſt, vſque ad ſatietatē
comedet, & explebitur in illo
quod ſcriptū eſt: *Iuſtus comedens
repleti animam ſuam* Simi- Prou. 13. d
liter qui penitus nōn bibit,
ſiti peribit: ſicut & in Iudith
(ſi quis tamen vult librum re- Iudit. 12. d
cipere mulieris.) Et paruuli ſi
ti perierunt. Qui autem parū
bibit, bibit quidem, ſed non
vſque ad ebrietatem. Porrò Pſalm. 22 b
qui poteſt dicere ad Dominū: Gen. 9 c
*Calix tuus inebrians quam præ- Ibid. 43. ſ
clarus eſt*, & inebriatur cum
Noe, & licet in Ægypto conſtitutus, tamen in conuiuio Ioſeph,
cū Patriarchis & fratribus vino madet: Iſte prę magnitudine
lætitię, & quotidiano gaudio cum Apoſtolis, verſus
in ecſtaſin appellabitur muſto plenus. Quo modo autem nō Act. 2. b
ſit huic expoſitioni contrariū illud quod filij Ionadab filij
Rechab vinum non biberint, & laudentur à Domino, in
Hieremia competentius diſſeretur. Poſt hæc dicitur ad eos Hier. 35 b
qui negligebant ędificare templum Domini, *Operuiſtis vos, &
non eſtis calefacti.* Quod intelligimus de centeſimotertio pſal- Pſalm. 103 ſ
mo, in quo de Deo dicitur: *Abyſſus vt veſtimentum amictus
eius.* Quāquā enim ſecundum Hebraicam veritatem referatur
ad terras quæ ambiantur Oceano, tamen ſecundum LXX.
tranſlatores qui dixerunt: τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ, genere maſculino,
& non αὐτῆς, genere fœminino: de Deo quod dictum eſt
ſentire compellimur, eo quod inueſtigabilis ſit eius ſapientia,
& ponat Dominus tenebras latibulum ſuum, & nō indignis
quibuſque eius ſacramenta prodantur. Vnde & iuſtus lętatur, Pſalm 17. b
& dicit: *In corde meo abſcondi eloquia tua, vt non peccem tibi.* D
Hoc pallium de multiplicis ſapientiæ ſenſibus verbiſque cō- Pſalm. 118. b
textum, non ſinit feruentes ſpiritu refrigerari: nec dilectionis
calorem Borea flante frigeſcere. Qui verò medius eſt, & habet
quidem pallium, ſed quo non totus operiatur, quo modo
parum in horrea comportauit, & comedit, & non in ſatietatem,
& bibit & non in ebrietatem: ſic operietur quidem
ſenſuum operumque ſuorum pallio, ſed non calefiet. Qui
autem propter nimiam animæ paupertatem non habet pallium,
ideo non habet, quia multiplicata iniquitate charitas Matth. 24. b
refrixit in eo. Vnde & iſtiuſmodi homini, cuius ab alio pal-
lium poſſidetur, in lege præcipitur: *Reddes ei veſtimentum an- Deut. 24. b
tequam ſol occidat. quoniam pauper eſt, & in ipſo habet ſpem.* Sed
& hoc eis accidit qui habitabant in conuallibus, ſiue in laqueatis
domibus, & dicebant: *Nondum venit tempus domus
Domini ædificandæ*, vt mercedes in pertuſum ſacculum congregarent.
Si quis è nobis bona operatur, & digna mercede
(quam nobis redditurus eſt Dominus, de quo dicitur: *Ecce Apoc. 5. e
Dominus, & merces eius in manu illius, reddere vnicuique ſecun- Matth. 16 d
dum opera ſua.* Et illud Apoſtoli: *Si cuius opus manſerit quod 1. Cor. 3. d
ſuperædificauit, mercedem accipiet*) hic congregat conſeruandas
manſuraſque mercedes, & virtutibus virtutes ſemper adiungens,
coaceruat pecunias in ſacculum non pertuſum.
Qui autem poſt bona opera non ſemel & bis, ſed frequenter
peccat, & præteritam charitatem ſequentibus vitiis obſcurat
& ſordidat, iſte in pertuſum ſacculum pecuniam congregat.
Hæc autem omnia euenerunt eis qui dixerunt:
Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ, & cum
ipſi habitarent in conuallibus, deſertam eſſe domum Domini
patiebantur.

c ¶ *Hæc dicit Dominus exercituum: Ponite corda veſtra ſuper
vias veſtras: aſcendite in montem, &c.*] Rurſum vobis ego
Dominus præcipio, qui & prius iuſſeram, vt ponatis corda
veſtra ſuper vias veſtras, & conſideretis cuncta quę geritis,
& relinquentes ſtudium domorum veſtrarum humiliū aſcē-
datis in montem, vbi non ſunt ligna quæ comburantur, ſed
quæ ad opera domus meæ proficiant, & vt hoc faciatis attē-
tius,

E mihi ſcitote placiturum eſſe quod facitis. Aiunt Hebręi ſola tantū ad contignandum ligna fuiſſe neceſſaria, ſtantibus muris templi poſt incendium. Hoc illi. Nobis autem pręcipitur, non extra vias noſtras ponere corda noſtra: ſed quæ prius poſueramus, ſurſum ponere in viis noſtris, & poſtquā hoc fecerimus, aſcendere de domibus cōcauis in mōtem, vt cum peruenerimus ad ſermonis altitudinē, in quo neceſſaria ad ædificationē templi Dei ligna ſūt: de omni ſcripturæ ſanctæ monte (in quo varia virtutū & paradiſi ligna plantata ſunt) pręcidamus ea, & ædificemus templū dñi operib. bonis, & dogmatibus veritatis: q cum fuerit extructū, placeat domino, vt glorificetur in eo. Igitur quia hæc mandata ſunt nobis, vt ponamꝰ corda noſtra in viis noſtris: aſcēdamus in montē rationabilē, & ad ſingula problemata, congrua de teſtimoniis ſcripturarū ligna quærentes, pręcidamus ea, & ædificemꝰ domum ſapientię in nobis: poſtquā anim hęc fuerit extructa, finis ędificationis eius erit, vt dñi glorificetur in nobis.

HEB.

corda veſtra ſuper vias veſtras: aſcēdite in mōtem, afferte lignum; & ædificate domum: & acceptabilis mihi erit, & glorificabor, dicit dominus. a Reſpexiſtis ad amplius, & ecce factum eſt minus: & intuliſtis in domum, & exufflaui illud. b Quamobrem, dicit dominus exercituum: quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis vnuſquiſque in domum ſuam: propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cœli ne darent rorem, & terra continuit germen ſuum. c Et vocaui ſiccitatem ſuper terram, & ſuper montes, & ſuper triticum, & ſuper vinum, & ſuper oleum, & quæcumque profert humus, & ſuper homines, & ſuper iumenta, & ſuper omnem laborem manuum.

a Et

SEPT.

corda veſtra in vias veſtras: aſcendite ſuper montē, & præcidite ligna. (Cætera ſimiliter.) Reſpexiſtis in multa, & facta ſunt pauca: & intuliſtis in domum, & exufflaui illa.

a ¶ *Reſpexiſtis ad amplius, &c.*] Vt abiecta mora, & omni ambiguitate depoſita, ſtudioſius ædificetis domum meam: dico & aliud q vobis acciderit, qui distuliſtis ędificare domum meam: non vt ſupra: Seminaſtis multum, & quia ſementem terra non reddidit, intuliſtis parum: ſed cum iam candeſcerent ſegetes, & meſſium tempus inſtaret, & frumenta vos tenere in manibus putaretis, meſſuiſtis vacuos culmos, & inanes ſtipulas ſine ſpicarum frugibus congregaſtis. Plenæ erant areæ, ſpes in oculis, luctus in manibus. Sed & hoc quoque ipſum, quod vix de multa ſegete, & infinitis aceruis fucrat electum, intuliſtis in domum, & mea

F virtute diſperſum eſt. Exufflaui enim illud, & redegi ad nihilum: quia frumentum emortuum & vacui folliculi, quæ vtilia eſui ſunt, farinam & ſimilam non habebāt. Poteſt autem hoc quod dixit: intuliſtis in domum, exufflaui illud, & de donariis accipi, quæ offerebant in altari, & Deus exufflauerit ea: Sed quia dixit, intuliſtis in domum: ſi ea quæ illata ſunt donaria intelligimus, vtiq; in templo oblata dicimus: Et non nobis congruet: quia eo tempore domus Dei adhuc ædificata non fuerat: quod quidem vſque hodie pleriſque contingit, qui habitant in ædificiis humilibus, & quantum in ſe eſt, deſpiciunt deſolatam domum Dei, & cum poſſunt ædificare, contemnunt, & quaſi iam videntes maturas ſegetes, fructus ſibi ſuorum operum repromittunt, & fallente ſpe, pro magnis vix parua reperiunt. Sed & hæc quoq; parua, quæ in domum & horreum mentis condiderant, ea ſufflantur à ſermone Dei, quaſi indigna eius cuſtodia atq; tutela. Quoties vidi ego tam in doctrina quam in conuerſatione de quibuſdam ſperata plurima, & poſtquam ventum eſt vt haberent tempus meſſium, id eſt, tempus docendi, vitamq; ſuam in exemplum præbere populorum, de excelſo præcipitatos, & minus inuentum in eis quam opinio ſibi omnium promittebat. Vnde accidit vt paulatim negligentia ſubrepente, paruum quoq; ipſum, quod videbantur habere, perderent. Hoc autē idcirco perpeſſi ſunt: quia ſecuti fuerunt in priſtinis domibus ſuis, nec aſcenderunt ſcripturarū montem, ædificationis de eo dominicæ ligna cædentes: nec extruxerunt in ſe quotidie domum domini: ſed deſpicientes eius deſolationē, etiam id perdidere quod ſe habere credebant. Supradicti anim mali hæc cauſa redditur.

b ¶ *Quamobrem dicit dominus exercituum, &c.*] Non ſolum inquit, cœli pluuiam non dederunt, quibus irrigata humus fruges facit, ſed ne rorem quidem matutinum atque nocturnum, vt arentes agri, ſaltem humore modico temperarentur. Terra quoq; deuorauit, agricolis non redditura ſe-

G mentem, & quæ ſponte ſolet gignere, auaro ſinu tenuit. Ego hūc arbitror eſſe rorem, de quo in benedictione dicitur ad Iacob: Det tibi Deus de rore cœli, & rorem Hermon qui *Gen 27. d*
deſcendit ſuper montem Sion, & deſcendit non de aere, in *Pſal. 132. a*
quo multiplex volitat aquilarū & accipitrum & vulturum numerus, ſed cœlo: vt ſi cuius anima ardet perturbationibus, & iaculo diaboli vulnerata eſt, refrigeretur hoc rore, & æſtus ſuos temperet. Quo retento terra quoq; non affert germē ſuum. Neq; enim ſine rore Chriſti poteſt vlla anima afferre frumenta.

c ¶ *Et vocaui ſiccitatem ſuper terrā, &c.*] Pro ſiccitate LXX. [illegible], id eſt, gladium tranſtulerunt, ſed & in Hebraico tribus literis ſcriptum reperi f ... : Quod g ... legimus, *f heth res*
gladium ſonat: ſi h ..., id eſt, *beth*
... quod nos tranſtulimus *g hereb*
ſiccitatē: licet melius in vrētem ventū transferre poſſit. *h horeb*
Et reuera, quoniam ſermo de terra eſt, & de agrorū ſterilitate: magis mihi videtur vētus vrens in præſenti loco intelligi debere quā gladius: licet omnis plaga, quę propter peccata hominibns inferatur, poſſit & pro gladio accipi. Vocata eſt autem ſiccitas, ſiue gladius ſuper terram & ſuper montes: vt non proferant triticum, & vinum, & oleum, & quæcunq; ſponte generat humus. Præcedente autem fame, conſequenter ſuper homines, & ſuper iumēta mora venit. Et idem gladius, vel vētus vrens, omnia quæ manus hominum laborauere, conſumit. Vocatur itaq; vel inducitur *viuus ſermo Dei, & efficax & acutus ſuper omnem gladium bicipi-* *Hebr 4. c*
tem, vt anima negligens (quæ terra interpretatur arens, & *H*
magis in concauis habitare quā domum Dei extruere deſiderat) eius mucrone feriatur, & quidquid fructuum ſe putat habere, diſperdat. Infertur etiam gladius ſuper montes eleuantes ſe aduerſus ſcientiam Dei, & ſuper frumentū, & vinum, & oleum: quibus quaſi cibis & potu & refectione, hæreticorum conciliabula deceptis populis blandiuntur. Congrue quis dixerit panem illorum eſſe panem luctus, & *Oſee 9. a*
furorem draconum eſſe vinum eorū, & furorem aſpidum *Deut. 32. a*
inſanabilem: Oleum quoq; repromiſſionem de cœleſtibus, quo quaſi vngunt diſcipulos, & laborum præmia pollicentur, quæ deteſtatur propheta dicens: *Oleum autem peccatoris* *Pſal. 104*
non impinguet caput meum. Sed & alia, quæ abſq; auctoritate & teſtimoniis ſcripturarū, quaſi traditione apoſtolica ſpōte reperiunt atq; confingunt, percutit gladius Dei: homines autem & iumenta, Vel λογισμοὺς ἢ αἰσθήσεις, id eſt, cogitationes & ſenſus eorum accipiamus. Vel certe rationabilas in eis & irrationabiles, id eſt, doctos & indoctos pariter, & omnem laborem manuum, & ieiunia eorū & obſeruationes varias, & χαμευνίας, id eſt, humi dormitiones. Qui tribus quadrageſimis per annum ieiunantes, & ξηροφαγίαις humiliantes animam ſuam, & vel maxime de Tatiani radice creſcentes, ſuper huiuſcemodi laboribus audiunt: *Tanta* *Gal 3. a*
paſſi eſtis ſine cauſa? Hęc autem vniuerſa quę dixi, poſſunt de Eccleſiæ rectoribus intelligi: qui ædificantes carnalem domum, liberiſque ſuis & poſſeſſionibus prouidentes, nō curant, vel in ſeipſis extruere tēplum Dei: vel Eccleſiam domini, quæ infecta & diruta eſt, inſtaurare, quorum ſępe vita & ſermo incongruus ſcandalizat plurimos, & de Eccleſia eiicit, & ad ſolitudinem perducit domum Dei. Nec hæc dicimus, quo vniuerſos generaliter accuſemus ſed quod in omni officio & gradu ſint alii qui ædificent, & alii qui deſtruant templum Dei. Et propter eorum vitium, nec cœli rorē, nec terra det germen: ſiccetur humus, montes areant, triticum, & vinum, & oleum, & omnia quę terra gignit: homines quoq; ipſi & iumenta & vniuerſos labor manuum, ſecante gladio, & ſiccitate, vel vento vrente diſpereant.

a Et audiuit Zorobabel filius Salathiel, & Ieſus filius Ioſedech ſacerdos magnus, & omnes reliquiæ populi vocem domini Dei ſui, & verba Aggei prophetæ, ſicut miſit eum dominus Deus eorum ad eos, & timuit populus à facie domini. b Et dixit Aggeus nuntius domini de nuntiis domini, populo dicens: ego vobiſcum ſum, dicit dominus. c Et ſuſcitauit dominus ſpiritum Zorobabel filii Salathiel ducis Iuda, & ſpiritum Ieſu Ioſedech ſacerdotis magni, & ſpiritum reliquorum de omni populo: & ingreſſi ſunt, & faciebant opus in domo domini exercituum Dei ſui, in die viceſima quarta menſis, in ſexto menſe, in anno ſecundo Darii regis.

CAPVT II.

IN ſeptimo menſe, viceſima & prima menſis, factum eſt verbum domini in manu Aggei prophetæ, dicens: Loquere ad Zorobabel filium Salathiel ducem, & ad Ieſum filium Ioſedech ſacerdotem magnum, & ad reliquos populi dicens: Quis in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtam in gloria ſua prima, & quid vos videtis

A a § *Et audiuit Zorobabel, &c.*] Diligenter attende: propter duas intelligẽtias Saluatoris in Zorobabel duce & Ieſu ſacerdote, ipſe enim & rex eſt & ſacerdos, ꝙ non dixerit Zorobabel & Ieſus timuerunt: ſed audientibus Zorobabel, & Ieſu, & populo verba Aggei prophetæ: quæ verba ſunt domini: ſolus populus timuit à facie domini, id eſt, ſola multitudo, quæ necdum in vnum perfectum virũ venerat: nec ſpiritui copulanis id eſſe meruit ꝙ ſpiritus. Timuit autem populus à facie domini ſciẽs quod *facies domini ſuper facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum.* Pſalm. 33. c

b § *Et dixit Aggeus, &c.*] Quidam putãt & Ioannẽ Baptiſtã, & Malachiã, qui interpretatur Angelus domini, & Aggeum, quẽ nunc habemos in manibus, fuiſſe Angelos, & ob diſpẽſationem & iuſſionẽ Dei aſſumpſiſſe humana corpora, & inter homines cõuerſatos. Nec mirum hoc de Angelis credi, cũ pro ſalute noſtra etiam filius Dei humanũ corpus aſſumpſerit, & ob hãc cauſam etiam de apocryphis præbeot teſtimonium, vbi dicitur: Quod Iacob qui poſtea vocat' eſt Iſrael, Angelus fuerit, & propterea ſupplantauerit fratrẽ in ventre matris ſuę. Gen. 25. c & 32. f Ioannem quoq; ad vocem Mariæ matris domini, exultaſſe in vtero Helizabeth: Luc. 1. c B Et omnium rationabilium vnam eſſe naturam, & ob hanc cauſam homines qui placuerunt Deo æquales Angelis fieri: Hoc illi ſentiant. Cæterũ nos nuntiũ domini, id eſt Angelum, qui Hebraice dicitur i מלאך: i malach ſimpliciter prophetam dictum recipiamus: ab eo quod domini voluntatẽ populo nuntiauerit: ſiue quia in multis locis dominus noſter atq; Saluator, Angelus Dei dicitur. Sicut ibi: Eſai 9. b *Magni conſilii Angelus*: typum Saluatoris dicimus in Aggeo præcorriſſe. Porro ꝙ ait, nuntius domini de nũtiis domini: Tale eſt quaſi dixiſſet, propheta de prophetis. Quod ait, nũtius dñi populo dicens: Ego vobiſcum ſum, dicit dominus: Non loquitur ad Zorobabel & Ieſum, cũ quibus & in quibus ſemper erat dominus (Semel enim eos diximus ſecundum diuerſas intelligẽtias in perſona Saluatoris accipi) ſed 1. Ioan. 4. d ad populum, qui timuerat à facie domini. Qui quia populus erat, nõdum ad Dei venerat charitatem, quæ foras mittit timorẽ. Accipit ergo populus pro Dei timore mercedem, vt dñs eum illis ſit, & eſt ſenſus: Ego ero veſter adiutor: ædificate domũ meã, q̃ in vobis deſtructa eſt: me in medio veſtri cõſtituto, nemo ædificationem veſtram prohibere poterit.

c § *Et ſuſcitauit dominus ſpiritum, &c.*] Pro duce Iuda: LXX. tranſtulerunt: ἐκ φυλῆς ἰούδα, id eſt, de tribu Iuda, & pro opere ἔργα, id eſt, opera: cætera ſimiliter. Vbicunq; autem nos ponimus, dominum exercituum: illi diuerſe, dominum omnipotentem, aut dominum ſabaoth, aut dominum virtutum interpretãtur. Suſcitatur ergo ſpiritus Zorobabel, & ſpiritus Ieſu, interim ſecũdum literam, vt regnum & ſacerdotium ædificent templum Dei. Suſcitatur etiã ſpiritus populi, qui in eis ante dormiebat: non corpus, nõ anima: ſed vt diximus ſpiritus, qui magis ædificare ſcit templum Dei: Et ingreſſi, foris enim fuerant, faciebant opera quæ digna erãt penetralibus domus domini: in eodẽ anno Darii regis, quo & ſupra: in eo menſe qui & in principio poſitus eſt, ſed nõ in eodem die: Ibi enim vnus dies menſis ponitur: hic vero viceſimuſquartus vt inter primum diem, quo dominus loquitur per Ægyptum, & viceſimumquartum quo ingreſſi ſunt, & faciebãt op' in domo domini, viginti duo dies medii fuerint, quot & literæ ſunt apud Hebræos. Neceſſe enim habuerũt doceri, quæ eſſent elementa principii ſermonum Dei, quę eos prohiberẽt dicere. Necdum venit tempus domus domini ædificandæ, & habitare in domibus concauis, C & vt ſupra dixi, in ima demergi. Prouocarẽtur vero ponere corda ſua ſuper vias ſuas, & meminiſſent propter negligẽtiam quanta perpeſſi fuerint. Et vt aſcenderent in montẽ & cæderent ligna, & ædificarent domum domini, & non paterentur ea quæ fuerant ante perpeſſi. Denique in his viginti & duobus diebus, timuit populus à facie dñi, & ingreſſi ſunt in die viceſimo quarto menſis, in ſexto menſe, anno ſecundo Darii regis, & faciebãt opus in domo dñi exercituũ Dei ſui. Præcipitur autem nobis, vt ędificari poſſit dom' ſpiritualis in ſacerdotiũ ſanctum, ad offerẽdas ſpirituales victimas placentes Deo, tales nos præbere: vt ſuſcitetur in nobis Spiritus ſanctus, & ingrediamur in domũ dñi & faciamus opera domini: Iam enim Zorobabel de genere Dauid, & Ieſus ſacerdos in æternũ ſuſcitat' eſt à patre in virtute ſecundum ſpiritum ſanctificationis de reſurrectione mortuorũ: vt ille præſit operi, nos vero faciamus ipſo adiuuãte & diſponẽte. Quæ tamen opera Dei facere ante nõ poſſumus, niſi timeamus à facie dñi, & credamus, & ingrediamur templum Dei, & ea quæ domo Dei digna ſunt perpetremus. Quoniam vero adhuc in ſæculo ſumus, & tempus ædificationis noſtræ ſub Dario rege vertatur (in quo generationi, coniugiis carniq; ſeruitur) idcirco in ſexto numero quo factus eſt mũdus, & D in ſecũdo anno, qui diuidit vnionem (materia enim in qua mundi reparatio ſoboliſq; conſiſtit, duplicem numerũ diligit) ingredimur domũ domini, & vtroq; populo congregato, extruimus templum Dei. Ex his enim duodecim numeris, viceſimi quarti numeri ſumma cõſiſtit: quia tam ex circumciſione, quam ex gentibus, Chriſti eccleſia prima quæ euerſa fuerat ædificata eſt. Sed & hoc poſſumus dicere, quia octauus numerus qui ſanctus eſt, & in veræ circumciſionis typo accipitur, triplicatus, viceſimum quartũ numerũ facit: figuraliter nos docemur, vt ædificemus domum domini in amputatione carnis, & vitiorum circumciſione, & verã puritatẽ eſſe credamus, in nomine patris & filii & Spiritus ſancti. Porro alius ſexies quartũ ſupputauit numerum, & quatuor refert ad elementa mundi, ex quibus ſubſiſtimus, ſex vero ad conditionẽ mundi, in quo ipſa elementa verſantur. Et dicit: quia adhuc in materia ſumus, & graui corpore circumdamur, & ſeruimus generationibus: extruere quidem nos templum, & intrare in domum Dei, & quaſi de ſomno graui ſuſcitari ſpiritum noſtrum, ſed adhuc in viceſimoquarto die id ipſum facere.

CAPVT II.

IN *ſeptimo menſe, viceſima & prima, &c.*) Eodem anno, ſed mẽſe ſeptimo, in quo ſolennitates Dei ſunt: prima & viceſima die menſis: id eſt, completis tribus hebdomadibus, & perfecta in myſterio trinitatis requie: Tertio factum eſt verbum domini in manu Aggei prophetæ, qui continuo labore ſudabat, vt ſemper in eo ſermo Dei haberet acceſſum. Præteritorum enim obliuiſcens, & in futurum ſe extendens, Philip. 3. c ita quotidie laborabat, quaſi præcedentium operũ nihil haberet. Dicitur ergo ei: Loquere ad Zorobabel, & ad Ieſum, & reliquum populum: qui viderũt antiquã domum Dei, & nũc interſunt inſtaurationi eius: numquid ad cõparationẽ prioris nõ talis eſt iſta quæ cernitur, vt quodãmodo nõ eſſe videatur? Verum nolite deſperare, nec laſſis manus dimittite: ſed & tu Zorobabel, & tu Ieſu, & omnis popule, confortamini, & facite opus in domo mea: Ego enim ſum vobiſcũ, & ſermo meus quẽ pepigi vobiſcũ cum egrederemini de terra Ægypti. Et ſpiritus meus non recedet à vobis: nolite timere: ego ſum qui iubeo, dominus omnipotens,

videtis hanc nunc? numquid non ita eſt, quaſi non ſit in oculis veſtris? Et nunc confortare Zorobabel, dicit Dominus, & confortare Ieſu fili Ieſedech ſacerdos magne, & confortare omnis populus terræ, dicit Dominus exercituum. Et facite quoniam ego vobiſcum ſum, dicit Dominus exercituum: verbum quod pepigi vobiſcũ cum egrederemini de terra Ægypti, & ſpiritus meus erit in medio veſtrũ, nolite timere. quia hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc vnum modicũ eſt, & ego commouebo cœlum, & terram, & mare, & aridam, & mouebo omnes gentes. Et veniet deſideratus cunctis gentibus: & implebo domum iſtam gloria, dicit Dominus exercituum. Meum eſt argentum, & meum eſt aurum, dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ pluſquã primæ, dicit Dominus exercituum. Et in loco iſto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

HEB.

a In viceſima & quarta noni

SEPT.

Viceſima & quarta noni

E potens, cuius dixiſſe feciſſe eſt. Quando primum teſtamentũ dabam, & in Sina monte ſum viſus, commoui cœlum & terram, & mare rubrum & deſertum. vt vobiſcum ponerem teſtamentum: nunc autẽ polliceor vobis, me adhuc ſemel cœlum & terram & mare & aridam cõmoturum: vt illis cummotis moueantur omnes gẽtes, & veniant iuxta LXX. *quæ electa ſunt domini de cunctis gẽtibus*: Iuxta Hebraicum vero: *veniet deſideratus cunctis gentibus*, Dominus noſter atq; Saluator: Tunc implebo domum iſtã gloria maiore quam priorem, & ſemper vobis addã, dicit Dominus omnipotens. Et ne forſitan ſponſorem putetis infirmũ: Meum eſt aurum, & meũ eſt argẽtum, & meæ ſunt cunctæ opes. Ego in ornamẽtum templi aurum argentũq; donabo, vt maior fiat huius domus gloria, quam prioris. Et difficile videtur, ꝙ polliceor, & humana infidelitas ad maiora promiſſa ſemper hæſitat: propterea rurſũ dico qui promitto: dominus omnipotens ſum. Porro quia ſeu ad ædificationem inclytæ domus & quæ ſuperatura ſit domum priſtinam, nihil ita facere, vt pacem, idcirco & hanc ſpondeo: Dabo enim in loco iſto pacem, dicit dominus exercituum: vt *pax, quæ exuperat omnem ſenſum*, cuſtodiat domum meam, & ſit in pace locus meus. Has interim πρὸς τὸ ῥητὸν expoſitionis lineas duximus, vt ex his ad ſublimiorem intelligentiam etiam nobis tacentibus prudens lector aſcendat. Fit ergo ſermo Dei ad eos qui operari cœperant in domo domini omnipotentis, iam in requie: id eſt, in menſe ſeptimo, & in trinitatis pleniſſimo ſacramento, viceſima prima menſis, & ad Aggeum Dei feſta celebrantem: qui rurſum manum ſuam ſermoni domini præparauerat, & dicit ad eum: Loquere ad Zorobabel de tribu Iuda, & ad Ieſum ſacerdotem magnum: qui pro nobis & homo fieri dignatus eſt, & ſacerdos, & ad reliquias populi: ad comparationem enim totius orbis, parua pars fuit in principio credentium. Igitur quæ locutus ſit, audiamus. Fuit quondã in Iſrael domus Dei, quæ nunc ita deſerta eſt, vt nec fuiſſe credatur: ex quo quæ fuerat dilecta, & qui non populus Dei, cœpit eſſe populus Dei. Et eſt domus illa quondam glorioſa: nunc in conſpectu Zorobabel, & Ieſu, & reliquiarum populi quaſi non ſit. Hoc autem non ſolum de templi ædificiis, quæ cernimus corruiſſe, accipere debemus, ſed de omnibus quæ quondam præclara habuere Iudæi. Veruntamen quia facta eſt prior domus quaſi non ſubſiſtens: prouocatur Zorobabel dux & Ieſus ſacerdos, vt regnum Chriſti & ſacerdotium roboretur, & populus eius qui quondam terræ fuit populus, faciat opera in domo domini, & ſciat Deum ſibi eſſe præſentem, faciat quoque verbum, quod pepigit Dominus cum eis quando egrediebantur de terra Ægypti: Atque vtinam & nos egrediamur de Ægypto, vt verbum teſtamenti quod accepimus impleamus. Repromittit quoque Dominus Deus his qui faciunt opera in domo eius, & implent quem accepere ſermonem, ſpiritum ſuum, dicens Et ſpiritus meus erit in medio veſtrũ: Sacramentũ cernite trinitatis. Ego ſum vobiſcum, & ſpiritus meus, & verbum, in quo poſui teſtamentum cum egrederemini de Ægypto. Quod autem dicit in medio veſtrum, iuxta illud ſentiendum eſt, quod in Euangelio ſcriptum legitur: *Medius enim veſtrum ſtat, quem vos neſcitis, qui poſt me venit*. Hæc ergo dicit Dominus exercituum ad vos: qui videtis domum priorem ſic eſſe quaſi nõ ſit. Moui cœlum, quando de cœlo audita eſt vox mea. Moui terram, quando priori populo tradidi teſtamentum, & in aduentu meo, caligo, turbo, & tenebræ cernebãtur. Moui mare rubrum, quando viam præbui populo tranſeunti. Moui aridam, vel Ægyptum per plagas cultu Dei vacuã, vel ſolitudi-

Philip. 4. b

F

Oſee 2. d

Ioan 1. d

G nem per quam quadraginta annis circumduxi populũ. Hæc adhuc ſemel mouebo: Quod factum cernimus in aduentu domini Saluatoris: Tempore quippe paſſionis eius, fugiente ſole, cœlum motũ eſt, & tenebræ factæ ſunt ſuper omnẽ terram, ab hora ſexta vſq; ad horam nonam. Mota eſt terra, & ſaxa ſciſſa ſunt, & ſepulchra reſerata: motum eſt mare, dracone qui in eo erat interfecto: mota eſt & arida, infructuoſa quondam gentium ſolitudo. In hoc autem vniuerſitatis tremore, commotæ ſunt etiam omnes gentes: Quia *in omnem terram exiuit ſonus* Apoſtolorũ domini, & verba eorũ penetrauerũt vſq; ad terminos orbis terræ. Ob id autẽ omnes motæ ſunt nationes, vt ex earum motu veniret electa gentium multitudo, & quæ vbicumque præclara ſunt. Verbi gratia: Electa de Corintho: quia multus erat in ea populus Dei. Electa de Macedonia: quia grãdis in Theſſalonica Dei Eccleſia congregata non habebat neceſſarium vt de charitate doceretur. Electa de Epheſo, vt arcana Dei & nulli antea reuelata ſacramenta cognoſcerent. Quid plura? omnes gẽtes commotæ ſunt, ad quas Saluator Apoſtolos miſerat, dicens: *Euntes docete omnes gentes*: & ex multis vocatis pauci electi, primitiuorũ Eccleſiam conſtruxerunt. Vnde & Apoſtolus Petrus, *Salutat vos*, inquit, *quæ in Babylone eſt electa, & Marcus filius meus*. Et Ioannes: *ſenior*, inquit, *electæ dominæ*: ac deinde filios memorat electæ. Commotis ergo gentibus (quas quidem poſſumus & contrarias accipere fortitudines, non valentes ſplendorem domini ſuſtinere) venerunt electa omnium gentium, & repleta eſt gloria domus domini: *quæ eſt Eccleſia Dei viuentis, columna & firmamentum veritatis*. Hæc ſecundum LXX. Cæterum in Hebraico melius & ſignificantius habetur, vt ſupra poſuimus: *Et mouebo omnes gentes, & veniet deſideratus cunctis gentibus*. Vere enim poſtquam ille venit, impleta eſt gloria domus domini. Et quantum dominus diſtat à ſeruo, tantum domus domini melior eſt cui præeſt dominus, à domo priore cui præfuit ſeruus. Quod autem ait, *meum eſt argentum, & meum eſt aurum, dicit dominus exercituum*. Non puto quemquam exiſtimare quod de argento loquatur & auro, quæ à diuitibus & regibus poſſidentur. Hoc enim modo, non ſolum argentum & aurum Dei eſt quaſi creatoris, ſed & cætera metalla, æs, ſtannum, plumbum, & quod domat omnia ferrum. Sed ego argentum, quo domus Dei ornatur, caſtiſſima eloquia ſcripturarum, de quibus dicitur: *Eloquia domini, eloquia caſta: argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum ſeptuplum*. Et aurum, quod in occulto ſanctorum ſenſu, & in cordis verſatur arcano, & ſplẽdet vero lumine Dei, quod & Apoſtolum de ſanctis qui ſuper fundamentum Chriſti ædificant, ſenſiſſe perſpicuũ eſt? Aurum, argentum, lapides pretioſos: Vt in auro, ſenſus occultus ſit: in argento ſermo decens. in lapide pretioſo, opera Deo placentia. His metallis illuſtrior fit Eccleſia Saluatoris, quam quondam ſynagoga fuerat. his lapidibus viuis ædificatur domus Chriſti, & pax ei præbetur æterna. Porro quod ſequitur in LXX. Et pacem animæ in acquiſitionem omni qui creatur, vt ſuſcitet templum iſtud: quaſi ſuperfluũ & vix cohærens (quippe quod nec apud Hebræos, nec apud alium quemquam interpretem fertur) omiſimus.

Matt. 27. f

Luc. 23.

Pſal. 18. a

Matt. 28. d

1. Pet. 5. d

2. Ioãñis

H

1. Tim. 3. d

Pſal. 11. b

1. Cor 3. b

a ¶ *In viceſima & quarta*, &c.] Propterea & LXX. interpretum editionẽ poſuimus, quia in quibuſdam verbis diſſonare videbantur. Et hoc quod dicitur: Propter munera eorũ matutina, dolebunt à facie malitiarum ſuarum, & oderatis in portis: arguentes ꝙ nec in Hebr. nec apud alios interpretes inuenitur. Notandum autem quod in iſto loco: In viceſima & quarta die menſis noni anno ſecundo: non vt ſupra tertia

A vice dicitur: *Factum eſt verbum domini in manu Aggæi prophetæ*, ſed *ad Aggeum prophetam*. Ibi enim (quia adhuc profectum habebat, & opera tantum mūda: cor autem illius necdum plenam ſapiētiam recepetat: ſiue quia habitabat adhuc inter eos, qui dicebant: *Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ*) in operibus tantū eius ſermo factus eſt Domini. Hic autem, quoniam iam templi iacta ſunt fundamenta, & ingreſſus eſt populus cū principibus in domum Dei, & facit opus congruū templo Dei, & audit myſterium: *Mouebo omnes gentes, & veniet deſideratus cunctis gentibus*: & plenus eſt vaticinio: propterea ad totum Aggeum ſermo fit domini. De viceſimaquarta die & ſecundo anno iam diximus. Noni menſis numerus qui hic additur, numquam in bonam partem legitur: Paſcha immolat populus, & alias celebrat feſtiuitates: omnis eius ſolennitas die finitur octauo, nec ad nonum peruenit. Qui agnū paſchæ præparant, tranſacta die non incipiunt præparare. Dies quoque propitiationis & expiationis menſis ſeptimi, poſt diē nonam celebratur. Et

Exod. 12. e
Ibidem. a
Leuit. 23. e

H E B.

noni menſis, in anno ſecundo Darij, factum eſt verbum domini ad Aggeum prophetam, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Interroga ſacerdotes legem, dicens: Si tulerit homo carnem ſanctificatam in ora veſtimenti ſui, & tetigerit de ſummitate eius panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum: numquid ſanctificabitur? Reſpondentes autem ſacerdotes, dixerunt: Non, Et dixit Aggeus: Si tetigerit pollutus

Hier. 39. a & 52. a
in Hieremia, ſicut legentibus potent eſſe manifeſtum, Hieruſalem nono anno à Babylonus oppugnatur. Quia igitur prophetia de immūditia populi futura erat, idcirco ſecūdo anno
B Darij, nonus mēſis iungitur. Rurſum quia datur locus pœnitentiæ, poſt immunditiæ correptionem, viceſima quarta die ſermo Dei fit ad Aggeum prophetam: vt quaſi ex perſona domini quæſtionem à ſacerdotibus ſiſcitetur ex lege venientem, & dicitur ei: Interroga ſacerdotes legem, dicēs: Simulque conſidera ſacerdotum eſſe officij, de lege interroganti reſpondere. Si ſacerdos eſt, ſciat legem domini: ſi ignorat legem, ipſe ſe arguit non eſſe domini ſacerdotem. Sacerdotis enim eſt ſcire legem, & ad interrogationem reſpondere de lege. Quod quidem & in Deuteronomio legimus: vt ſi-
Deuter 17. b cubi in vrbibus Iſrael queſtio fuerit exorta inter ſanguinem & ſanguinem, inter iudicium & iudicium, lepram & lepram, contradictionem & contradictionem: eant ad ſacerdotes atque leuitas, & ad pontificem, qui in diebus illis fuerit conſtitutus, & quærant ab eo legem domini: quibus reſpondentibus, faciant quod iubentur. Quod ſi non fecerint, exterminentur de populo. Et ne forſitan in veteri ſolum inſtrumen-
1. Tim. 3. a to hæc præcepta videantur, loquitur & Apoſtolus ad Timotheum, Epiſcopum non ſolum irreprehenſibilem eſſe debere, & vnius vxoris virum, & ſapientem, & pudicum, & ornatum, & hoſpitalem, ſed etiam doctorem. Et ne caſu hoc di-
ad Tit. 1. b xiſſe videretur: Ad Titum quoque ſuper presbyteris (quos & epiſcopos intelligi vult) ordinādis, eadē cautela ſeruatur. *Propter hoc reliqui te Cretæ, vt quæ reſidua erant corrigeres, & ordinares per ciuitates presbyteros ſicut ego præcepi tibi: Si quis eſt irreprehenſibilis, vnius vxoris vir: filios habens fideles, non in accuſatione luxuriæ, vel non ſubiectos. Oportet enim Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe, ſicut Dei diſpenſatorem: non procacem, non iracundū, non vinolentum, non percuſſorem, non turpis lucri cupidum: ſed hoſpitalem, pudicum, benignum, iuſtum, ſanctum, continentem, habētem in doctrina ſermonē fidelem: vt poſſit conſolari in doctrina ſana, & eos qui contradicunt arguere. Sunt enim multi & non ſubiecti, vaniloqui & ſeductores, & maxime qui de circumciſione ſunt quibus oportet imponere ſilentium.* Hæc prolixius poſui, vt tam ex veteri, quā ex nouo teſtamento, ſacerdotum eſſe officiū nouerimus, ſcire legē Dei, & reſpondere ad quæ fuerint interrogati. Nec ſimplicitatē & ciborū continentiam in magiſtro ſufficere, niſi quod ipſe facit, poſſit & alios erudire. Certe quia reſponſuros puto hoc eorum eſſe qui ſe ab adoleſcentia præparant ad docēdū, frequēter autē iudicio domini, & populorū ſuffragio in ſacerdotiū ſimplices eligi: Saltē illud habeant, vt poſtquam ſacerdotes fuerint ordinati, diſcant le- C
gem Dei, vt poſſint docere quod didicerint, & augeant ſciētiam magis quam opes, & nō erubeſcant à laicis diſcere, qui nouerint ea quæ ad officium pertinent ſacerdotū: magiſque noctes & dies in ſcripturarum tractatu, quam in ratiocinijs & ſupputatione conſumant. Quid eſt autē quod ex perſona domini Aggeus interrogat ſacerdotes? Si tulerit homo carnem ſanctificatā in ora, ſiue in ſummitate veſtimēti ſui, & tetigerit de ſummitate eius panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnē cibum: nunquid ſanctificabitur? Antequam de quæſtione tractemus, debemus interim iuxta literam noſſe quid ſit caro ſanctificata, & quid ſit immūdus in anima: Hoſtia quæ immolabatur in altari, carnes illius ſanctæ erant, & inter ipſas ſanctificatas carnes erat multa diuerſitas. Alias enim ſacerdotes in templi adytis comedebant: alias propinqui eorum domi: alias hi qui de ſacerdotibus videbātur eſſe maculati: alias Iſraelitæ, qui nullam habebant immunditiam. Huius diuerſitatis plena ratio in Leuitico dicitur.

Leuit. 6. & 7.

S E P T.

ni menſis, anno ſecundo ſub Dario, factus eſt ſermo domini ad Aggeum prophetam, dicens: Hæc dicit Dominus omnipotens: Interroga ſacerdotes legem, dicens: Si ſumpſerit homo carnem ſanctam in ſummitate veſtimenti ſui, & tetigerit ſummitas veſtimenti eius panem, aut coctionem, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum, ſi ſanctificabitur? Et reſponderunt ſacerdotes, & dixerunt: Non. Et dixit Aggeus: Si tetigerit immundus in anima de omnibus his, contaminabitur? Et reſpon-

Immundus autem in anima dicebatur, qui corpus mortui hominis attigerat. In quo animaduertēdum, quamdiu anima in corpore ſit, immundum non eſſe corpus humanum: ſtatim vero vt ſpiritus vegetans artus receſſerit, immundum fieri quod terrenum eſt, ſicut in eodem Leuitico ſcribitur: *Et ait Dominus ad Moyſen, dicens: Dic ſacerdotibus filijs Aaron, dices ad eos: In animabus nō contaminabūtur in gente ſua, ſed in cognatis qui appropinquant eis: ſuper matre, & ſuper patre, & ſuper filijs & filiabus, & ſuper fratre & ſorore ſua virgine, quę appropinquat ei, & non eſt tradita viro: ſuper his contaminabitur, & non polluetur repente in populo ſuo in contaminationem ſui.* Conſidera his præcipi ſacerdotibus non ingredi ad quēlibet mortuum, niſi ad eos cognatos & propinquos, de quibus ſupra dictum eſt. Sacerdos autem magnus, id eſt, pontifex, plus aliquid habebat à cæteris ſacerdotibus, & nec pietas illū, nec affectus flectere poterat, vt immundus fieret in ſupradictis nominibus. Ait enim ſcriptura: *Et ſuper omnem animam, quæ mortua eſt non ingredietur: ſuper patre ſuo, neque ſuper matre ſua, & non contaminabitur.* Scientes ergo quid ſit caro ſanctificata, & immundus in anima, videamus propheta quid quærat. Si homo quicumque, non hic de pontifice dicitur, aut de leuita, ſed quilibet homo: vbi perſona non ponitur, paſſim omnibus licet carnem tangere. *Si tulerit*, inquit, *carnem ſanctificatam, & ligauerit in ſummitate veſtimenti ſui*, & ipſa ſummitas veſtimenti *panem tetigerit*, aut quamlibet aliam coctionem, aut vinum, aut oleum, aut omne extra hæc quo homo veſci poteſt: numquid panis, aut vinum, aut omnis cibus, tactu veſtimenti, in quo caro ſancta ligata eſt, ſanctificari poteſt? Et reſpondentes ſacerdotes dixerunt: Non poteſt: hoc eſt, nihil eorum ſanctificabitur de quibus quæris, ſed ita vnumquodque permanebit vt fuerat. Rurſum alia quæſtio proponitur ſacerdotibus: quod ſcilicet bene reſponderint ad ſuperiorem, & quaſi ſimilitudo problematis coaptatur, in qua imperitus facile labi potuit. Da enim aliquem neſcire legem, & ſicut reſpondit de ſanctificata carne, non ſanctificari panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum, & in hoc æque reſpondebit, & dicet: Pollutum in anima non contaminare ea quæ ſancta caro ſanctificare non potuit. Interrogat igitur, & dicit: Si tetigerit is qui pollutus in anima eſt (hoc eſt, qui contagione mortui eſt immundus effectus) ex his omnibus panem videlicet, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut reliquos cibos: numquid ex contactu eorum hęc quæ tetigerit polluentur? Et reſponderunt ſacerdotes (quorum Princeps

D
Leuit. 21. a
Sec. 70.
Leuit. 21. b

erat

E rat Ieſus filius Ioſedech: vnde & legem nouerant) dixerunt: Contactu eius qui immũdus eſt, omnia quę ab eo contacta ſunt, pollui. Et reſpondit Aggeus & dixit (de ſuperioribus tacẽs quod ſanctificata caro cæteros cibos ſanctificare non poſſit. & de ſecunda tantummodo quæſtione ſermonis ſui texẽs occaſionẽ) *Sic populus iſte, & ſic gens iſta ante faciẽ meã, dicit dominus*: Qui immundus eſt in anima, & morticinũ tetigerit: omne quod tetigerit, & quod obtulerit mihi, immundum erit. Quod autẽ dicit ſecundũ literã, huiuſmodi eſt: O popule, qui altari tantũ extructo, & diruta domo mea hoſtias mihi offers in altari, & victimis eius & carnibus te ſanctificari putas: ſcito nõ tã ſanctificari te ex hoſtiis, quæ templo diruto tibi prodeſſe non poterunt: quã cõtaminari omnia opera tua, & cuncta quæ agis, ex eo quod negligis, & tuam magis dumum quã meã extruere conatus es: Sanctũ quidẽ eſt quod offertur in altari: ſed non tam ſanctificaris ex hoſtiis, quam ex eo quod in conuallibus habitas, & tereres mortuis operibus, pollueris. Hęc iuxta hiſtoriã, quãquã ſpiritualis in ea intelligẽtiæ lineas duxerimus. Cæterum ſecundum ἀναγωγὴν, Eccleſiaſticus vir, qui immolauit agnum immaculatum, & anniculum, & inductus eſt Chriſto: ſi tulerit de carnibus eius, & ligauerit in ſummitate veſtimenti ſui, & ipſa ſummitas tetigerit ſcripturarum panẽ: qui confirmat corda credentium: aut coctionem, Apoſtolicas Epiſtolas, quæ quaſi veteris legis carnes concidunt & decoquunt, & conditas præbent eſui: aut vinũ quod lætificat cor hominis: aut oleum in quo exhilaratur facies audientis: aut omnem cibũ: vel lac quo aluntur Corinthij, & olera quibus veſcuntur infirmi, & cætera his ſimilia: non ſtatim quaſi ſanctificata ea comedent, quibuſcumque data fuerint: Nõ enim ex eo quod dicuntur, ſed ex eo quod ſuſcipiuntur ſanctificant audientes: quia multi auditores legis ſunt, & nõ factores. Sed & ob id puto hæc vniuerſa quæ dixi, ex tactu veſtimenti ad veſcentes nequaquã ſanctificata deferri, quod ſummitate tantum pallij contingũtur, & ſanctificatæ carnes intrinſecus, humorem, ſanguinem, venas, neruoſque non norunt. Sicut igitur ſummitas veſtimenti dominici, & leuis tactus non ſanctificat, niſi eum qui comederit carnes agni, & ſanguinem eius biberit: Sic econtrario immundus in anima peruerſa quæq; doctrinæ, quodcumque tetigerint immundum faciant neceſſe eſt. Habent enim in ſacramentis panem & vinum & oleum & omnem cibum, ſed ſacramenta eorum quaſi panis luctus: omnes qui ea tetigerint, contaminabuntur. Legunt & ipſi ſcripturas, & quaſi de ſcripturarum teſtimoniis cõſpergunt panem, & tota nocte in clibano coquunt illum. Sed cum ad veſcendum datus fuerit, comedentes ad inſaniam prouocat. Habent pulmẽtum & coctionẽ, conantes iuxta peruerſitatis ſuæ ſenſum myſtica quæque de ſcripturis texere, & quaſi coquere, & cõdire carnes agni, ſed coctio illa perditio eſt. Habent & vinũ, ſed non de vinea Sorech, & quam plantauit dominus in Hieremia, Electam & totam veram, ſed de vinea Sodomorum. Habent & oleũ quod de veteris & nouæ ſcripturæ teſtimoniis violenter exprimunt, & quaſi in refectionem deceptis & laſſis mentibus pollicentur, ſed deteſtatur illud ſanctus, & dicit: *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum*. Habent & diuerſos cibos, multiplices videlicet variarũ [illegible] diuerſoſque tractatus: quos quia immundi ſunt qui ſcripſerunt, & de immundo ore prolati ſunt, omnis qui tetigerit immundus fiet, & in eorum trahetur errorem. Vnde reſpondit Aggeus: qui ſcit differentias ſolẽnitatum, & ob id ſe-

1 q 1 O propheta alias o popule.

F Pſalm 103.a

1. Cor 3.a Rom. 14.a

Hier. 2. d

Pſalm. 140. b

HEB.

in anima ex omnibus his, numquid contaminabitur? Et reſponderunt ſacerdotes, & dixerunt: contaminabitur. Et reſpondit Aggeus, & dixit: Sic populus iſte, & ſic gens iſta ante faciem meã, dicit Dominus: & ſic omne opus manuum eorum, & quia quæ obtulerunt ibi, contaminata erunt. a Et nunc ponite corda veſtra à die hac & ſupra, antequam poneretur lapis ſuper lapidem in templo domini. Cum accederetis ad aceruũ viginti modiorum, & fierent decem, & intraretis ad torcular, vt exprimeretis quinqua-

ſtu ſortitus eſt nomen. Sic populus iſte, & ſic gens iſta: Iudęorum videlicet atque gentilium & hæreticorum omnium, in conſpectu meo, dicit Dominus: Omne, quod fecerint, quod mihi obtulerint, vel vota pro ſalute, vel pacifica, vel pro peccato, vel pro delicto, vel in holocauſtum: ſiue eleemoſynas, ſiue ieiunia, ſiue victus continentiam, & corporis caſtitatẽ: contaminata erunt in conſpectu meo. Quamuis enim ſancta videantur ſpecie ſui quæ ferunturt à talibus: tamen quia tacta ſunt ab eo qui pollutus in anima eſt, omnia polluetur. G 2 q 1. Sic populus iſte

a ¶ *Et nunc ponite corda veſtra à die hac & ſupra, antequam poneretur lapis ſuper lapidem in templo domini, &c.*] Licet omnia quæ obtuliſtis mihi in altari quia templũ non ædificaueratis, cõtaminata fuerint (ſine extructione quippe tẽpli, donum omne pollutũ eſt, tamen nunc te hortor, ô popule, vt ſenſu ad præterita reuertaris, cõſidereſque quæ facta ſint: hoc eſt, ab hac die viceſimaquarta noni menſis anno ſecundo Darij: quid retro geſtũ eſt mente cõplectere, & propter quæ, quãta ſuſtinueris, vt cum deinceps proſpera tibi euenerint, ſcias qua cauſa euenerint. Ergo antequam inciperes ędificare tẽplũ, & lapidẽ ſuper lapidem ponere: cum accederes ad aceruum, & putares viginti te habere modios: nonne vix mediam partem colligere poteras? Siue iuxta LXX. cum mitteres viginti modios hordei in vas quod vocatur cypſale, & exiſtimares te quamquã hordeum mitteres in mentotum cibum, vel de ipſis viginti modiis eſſe ſecurum: non poſtea reuerſus ad vas vix decem modios repetiſti? Ad torcular quoque cum accederetis, & videretis vuas, & quinquaginta amphoras vobis oculi pollicerentur: non dico partem mediam, ſed vix viginti amphoras exprimere poteratis. Et hæc feci percutiens vos vento vrente, & corruptione aeris, & emorientibus frugibus, vacuiſque ſpicarum folliculis, & vinearum botris: vt malorum pondere vos ad meam notitiã prouocarem, & nec ſic fuit qui reuerteretur ad me. Hebræus totam loci huius continentiam ab eo quod ſcriptum eſt: *Et nunc ponite corda veſtra à die hac, & ſupra*: vſque ad eum locũ vbi ait: *Vinea, & ficus, malogranatum, & lignum oliuæ non floruit: ex die iſta benedicam*, ita expoſuit: Certe nũc templi fundamenta ſunt iacta: ex hac igitur die qua fundamenta ieciſtis (cum in præteritum vos ſterilitate, & fame, & grandine, & ſiccitate punierim, & non fuerit qui ad me per has plagas reuerteretur è vobis) ponite corda veſtra in futurum & deinceps, & videte quia omnia vobis proſpero curſu fluant. Hoc autẽ eueniet quia templum meum ędificare cœpiſtis. Nec in ſolo altari habentes fiduciam, ædificationem meæ domus cõtemnitis. Iuxta quem ſenſum breuiter poſſumus dicere: fruſtra aliquos munera offerre Deo, & eleemoſynis atque oblationibus putare Deum poſſe placari: cum ipſi non extruxerint in ſe tẽplũ Spiritui ſancto. Tunc enim proſunt eleemoſynę, & munera quæ offeruntur in altari, cum ſeipſum quis ædificauerit templũ Dei, & poſt ędificationem templi, dona obtulerit in altari. Porro ſecundum tropologiam, & ad nos dicitur, qui nunc in Ieſum Chriſtum credimus ſi tamen credimus, & opere fidei oſtendimus veritatẽ: vt reuertamur mẽte ad illud tempus, quando gentiles eramus, quotidie vitiis ſeruientes: nec extruxeramus in nobis tẽplũ Deo. Quo modo autem architectus, & ſcitiſſimus cementarius lapidẽ iungit lapidi, & inferiorem ſuperiori calce gypſoque cõglutinat: Ita & architectus (quẽ ſe & Apoſtolus eſſe dicit: *Quaſi ſapiens architectus fundamentum poſui*, & quem de Hieruſalem ablaturũ ſe dominus cõminatur) nouit quo modo opera iungat operibus,

H

1. Cor. 3. e Eſaia 3. a

SEPT.

reſponderunt ſacerdotes, & dixerunt: contaminabitur. Et reſpondit Aggeus, & dixit: Sic populus iſte, & ſic gens hæc coram me dicit dominus, & ſic omnia opera manuum eorum. Et quicumque appropinquauerit ibi contaminabitur: propter munera eorum matutina, dolebunt à facie malitiarum ſuarum, & oderatis in portis arguentes. Et nunc ponite ſuper corda veſtra à die hac & ſupra, antequam poneretur lapis ſuper lapidem in templo domini, qui eratis: Quando mittebatis in cypſelem, hordei viginti ſata & fiebant decem ſata hordei, & ingrediebamini tor-

E bus, & paulatim extruat templum Dei. Fundamentum au-
1. Cor. 3. tem huius templi ponitur Ieſus: ſuper quem vnuſquiſque vi-
deat quid ædificet: Alius ædificat aurum, argentum, lapides
pretioſos: alius ligna, fœnum, ſtipulam. Et tribus bonis tria
econtrario opponuntur mala. Iſti ſunt lapides, de quibus ex-
tructurũ ſe Hieruſalẽ domi-
Eſa. 54. c nus te promittit: *Ecce ego præ-*
Sec. 70. *parabo tibi carbunculum lapidem*
tuum, & fundamenta tua ſaphy-
rum & ponã propugnacula tua
iaſpidem, & portas tuas de lapide
cryſtallo, & murum tuum de la-
pidibus electis. Neq; n. putan-
dum eſt ſecundũ Iudaicas fa-
bulas, & inepta figmẽta, Deũ
Zach. 9. d auro & gẽmis ædificaturum
Hieruſalem, & non viuis lapi-
dibus, qui nunc voluuntur ſu-
per terram: & iuxta naturas la-
pidum, vel igniti fide ſunt, vt
carbunculus, vel toti cœleſtes
& in thronũ Dei reducti, vt ſa-
phyrus: vel innocentia & bo-
norũ operum ſimplicitate lu-
centes, vt cryſtallus. Dicitur
ergo nobis, vt conſideremus,
quę retro paſſi fuerimus ante-
quam in nobis ædificaremus
templum Dei. *Cum accederetis,*
inquit, *ad aceruum viginti mo-*
diorum, & fierent decem ſiue
iuxta LXX. *ἐνεβάλλετε εἰς κυψέ-*
λην εἴκοσι σάτα, καὶ ἐγίνετο δέκα σάτα
κριθῆς, id eſt, *cum mitteretis*
F *in cypſelen viginti modios hordei, & fierent decem modij hordei.*
Glo. 26. c Quidquid enim ante Chriſtum videbamus habere virtutũ,
Gal. 3. a bonorumque operum, non erat frumentum, ſed hordeum,
& ipſum hordeũ, non ſecundum ſpem & vota noſtra, quod
de Iſaac legimus, centenas fruges dabat: ſed vix mediam par-
tem laboris noſtri ex eo inuenire poteramus, & dicebatur
ad nos: tanta paſſi eſtis ſine cauſa? Sed & cum intraremus
ad torcular, & quinquaginta vini amphoras ſupputaremus
(quem numerum completis ſeptem hebdomadibus vnio
diuinitatis includit) & putaremus nos habere vinum quod
lætificat cor hominis, ſubtrahebatur nobis Sanctus nume-
Luc. 3. e rus tricenarius (in quo baptizatur Dominus, & Ezechiel vi-
Ezech. 1. a ſionem cernit in prophetiæ ſuę exordio, & iuxta Hebraicum
Num. 4. a ſacerdotes accedebant ad miniſterium Dei) & relinquebã-
Sec. Hebr. tur viginti. Quem numerum amat Eſau: vnde & Iacob ſciẽs
num 70. eum hoc numero delectari: mittit quædam animalia in mu-
habent ibi nere, viginti & viginti. Simulque & cerne quod ipſe Iacob
25.
Gen. 31. d Sanctus (tamen eo tẽpore quo non erat cum patre ſuo Iſaac,
יצחק id eſt, riſu, & matre ſua Rebecca, id eſt patientia: ſed vicinos
רבקה habebat Aſſyrios, & habitabat in Meſopotamia: hinc atque
inde ſe cingentibus fluuiis) viginti annorum ſpatio, crude-
liſſimo & auariſſimo ſeruiuit Laban. Nec moueat quempiã,
ſi dicamus aliquos ante fidem Chriſti, & extructionem tem-
pli eius, mediã partẽ ſe laboris ſui poſſe percipere: cum apud
incredulos nullus fructus ſit bonorum operum: Non enim
viginti reponit & inuenit viginti, ſed ſi viginti repoſuerit,
inuenit decẽ, id eſt, mediã partem laboris ſui. Iudæi & ethni-
ci & philoſophi huius ſæculi, cæterique qui ſapientiam iacti-
tant, in præſenti tantum tẽpore conuerſationis ſuæ & labo-
ris fructũ & gloriam capiunt: omniſque ſpes eorum & mer-
ces futuri ſęculi tollitur. Hoc autem ideo fit, ne penitus de-
ſperantes contemnant pœnitentiam ſed aliquando conuerſi
ponant lapidem ſuper lapidem, & ædificent templum Dei.
Quod ſi in incredulitate permanſerint, id ipſum medium
quod videbantur habere, perdent. Sequitur enim: *Percuſſi*
vos vento vrente, & aurugine, & grandine, omnia opera ma-
nuum veſtrarum. Quidquid autem aurugine & grandine &
vento vrente percutitur, in puluerem redigitur & fauillam:
nihilque in eo quod ad vtilitatem & ad eſum perueniat, in-
uenitur. Quę quidem cuncta fecit Dominus quia non eſt
inuentus in eis qui reuerteretur ad eum. Quod ſi reuerſi

HEB.

quaginta lagenas, & fiebant viginti. Percuſſi vos vento vrente, & aurugine, & grandine omnia opera manuum veſtrarum, & non fuit in vobis, qui reuerteretur ad me, dicit Dominus. a Ponite corda veſtra ex die iſta & in futurum, à die viceſima & quarta noni menſis, à die qua fundamẽta iacta ſunt templi domini, ponite ſuper cor veſtrum. Numquid iam ſemẽ in germine eſt, & adhuc vinea & ficus & malogranatum, & lignum oliuæ non floruit? ex die iſta benedicam.

a Et

SEPT.

torcular, vt hauriretis quinquaginta amphoras, & fiebant viginti. Percuſſi vos ſterilitate, & corruptione aeris, & grandine omnia opera manuum veſtrarum, & non reuerſi eſtis ad me, dicit Dominus. Ponite corda veſtra à die iſta & in futurum, à quarta & viceſima noni menſis, & à die in qua fundamenta iacta ſunt templi domini, ponite in cordibus veſtris. Si vltra cognoſcetur ſupra terram area, & ſi adhuc vinea, & ficus, & malogranatum, & ligna oliua, quæ non ferant fructum? à die hac benedicam.

a *Et*

fuerint, & ædificauerint templum domini, à die quæ ædifica- G
re cœperint, habebunt quæ prophetię ſermo ſubtexit.
a ¶ *Ponite corda veſtra ex die iſta & in futurum*, &c.] Expo-
ſui, ait, vobis quæ ſuſtinueritis antequam inciperetis ædifica-
re templum meum: Nunc exponam quæ vobis ventura ſunt
proſpera, quia templum meũ
ædificare cœpiſtis. A die igi-
tur viceſimaquarta noni men-
ſis, in quo templi fundamenta
ſunt iacta, quãta rerum abun-
dantia futura ſit, conſiderate.
Nonus eſt menſis, quem nos
Nouembrem, vel Decembrẽ
dicimus. a ניסן enim apud He-
bræos menſis eſt primus, qui a niſan
appellatur menſis nouorũ, eo
tempore quo paſcha faciũt, id
eſt, incipiẽte veris exordio: qui
ſecundum lunæ curſum ſæpe
quandam partem mẽſis Mar-
tij poſſidet, interdum incipit
in Aprili. Ergo ſi niſan Aprilẽ
intelligimus, nonus menſis ſe-
cundum ſupputationem He-
bræorum December erit. Igi-
tur decimus eſt mẽſis eo tem-
pore quo ſemina latitãt in ter-
ra, nec futura fœcunditas cõ-
iectari poteſt. Numquid iam
ait ſemen in germine eſt?
Quod melius Hebraicè dici-
tur, in folliculo, vt thecã fru-
menti ſignificet. Numquid vi-
nea, & ficus, & malogranatũ,
& lignum oliuę florem ſuum dederunt? vt ex flore intelliga-
tur & fructus. Vtique nono menſe (vt diximus) Decembri, H
futurarũ nulla ſigna ſunt frugum. Ne igitur dicaris hoc me
prudenti ratione conijcere, & futuram fœcũditatem de flo-
ribus arborum herbiſque ſegetum ſuſpicari: ecce nulla ſigna
ſunt, & tamen ego prædico vobis quia cœpiſtis ædificare tẽ-
plum meum, ad benedictionem meam, frugum omnium fœ-
cunditatem. Hoc ſecundum Hebraicum diximus. Cæterum
ſecundum LXX longè alter eſt ſenſus: quẽ & ipſum primum
debemus iuxta literam exponere, vt poſtea cœptus tropolo-
giæ ordo tractetur. Ponite corda veſtra à die hac, qua tem-
plum fundatum eſt, in futurum: & videbitis tantas futuras
eſſe ſegetes, & tanta de cunctis agris frumenta portari, vt a-
rea neſciat fruges ſuas, ſiue vt non ſint areæ ſingulorum: ſed
prę multitudine iungatur area areæ, & arearum ſeparatio
neſciatur in terra. Vinea quoque & ficus, & malogranatum,
& lignũ oliuę, quæ prius veſtro vitio non afferebant fructus
quia mihi necdum cœperatis ædificare templum, tanta vua-
rum & pomorũ abundantia curuabuntur, vt manifeſta fœ-
cunditas manifeſtam indicet benedictionem. Nonum autẽ
menſem, nõ in bonam partem accipi, & quartus regnorum 4. Reg. 25. a
liber & Hieremiæ narrat hiſtoria, in quo obſeſſa dicitur eſſe Hier. 39. a
Hieruſalem. Tamẽ quoniam in fine noni menſis templi fun- & 52. b
damenta iaciuntur, hoc intelligere poſſumus, quod non in-
cipiatur extrui templum domini, niſi mala opera finiantur.
Vnde & in viceſimaquarta die menſis eiuſdem, fundamẽtũ
tẽpli ponitur, in quo numero duplex ἑβδομὰς & tres ὀγδοάδες,
quatuorque ἑξάδες ſunt: de quo iam ſupra plenius diſputa-
tum eſt. Quicumque ergo Dei cultui ſe dedicauerit, & con-
tempſerit ῥᾴθυμον, id eſt, negligentem patronũ (qui in Ezdræ 1. Ezdr. 3. f
volumine iuxta LXX. interpretes templum Dei ædificari ve- Gal. 6. b
tat) iſte neſcit menſuram frugum & mercedis ſuæ. Vel cer-
te propter hoc quod dicitur: ſi adhuc cognoſcetur ſuper
terram area: qui ſeminauerit in ſpiritu, & de ſpiritu meſſue-
rit vitam æternam: nequaquam ſibi theſaurizabit in terra,
ſed omnia opera eius & mercedes operum in cœleſtibus
colligentur. Vinea quoque, id eſt, ſermo Dei, cuius in vno-
quoque pater agricola eſt: & ficus Spiritus Sancti dona
dulciſſima, & malogranatũ, Eccleſiaſtica dogmata, & ſciẽtia
ſcripturarum, quæ ſponſæ genis in cantico canticorũ com-
paratur, & ligna oliuæ dabunt refectionem & illuminatio- Cant. 3. b
nem

E

nem cordis ei qui cœperit ædificare templum Dei. Quod autē vinea & ficus & oliua (paulisper de malogranato diſfero) referātur ad perſonam Saluatoris, & Dei patris, & Spiritus ſancti, in Iudicum libro plenius legitur: vbi vadūt in- Iudic.9 a
fructuoſa ligna, vt conſtituant regem ſuper ſe, dicuntq; per ordinē vineæ & ficui & oliuæ, vt regnent ſuper ea, & tā vinea quam ficus & oliua renuunt tale imperium, nec dignantur ſuper infructuoſa ligna regnare. Tunc illa veniūt ad dignum ſterilitatis ſuæ regem, id eſt, ad rhamnū, ſpinoſum fruticem, & arbuſculam ſentibus vncinisq; cōtextam, quæ teneat quidquid attigerit, & retentū vulneret, & vulneratorum ſanguine delectetur, inſuper & ignem emittat à ſe, & regnata ligna cōſumat.

a Et factum eſt verbum domini ſecundo ad Aggeum in viceſima & quarta menſis, dicens. Loquere ad Zorobabel ducem Iuda, dicens: Ego mouebo cœlum pariter & terram, & ſubuertam ſolium regnorum, & conteram fortitudinem regni gentium, & ſubuertam quadrigam, & aſcenſorem eius, & deſcendent equi & aſcenſores eorum, vir in gladio fratris ſui. In die illa, dicit dominus exercituum, aſſumam te Zorobabel filii Salathiel, ſerue meus, dicit dominus, & ponam te quaſi ſignaculum: quia te elegi, dicit dominus exercituum.

Referimus autem rhamnum ad diabolum, & ſecūdum virguli naturam, illius naturam interpretabamur. Porro vinea & ficus & oliua ibi erunt, vbi malogranatum fuerit, quæ arbor propter granorum nimiam multitudinem, & intertextis membranulis quandam geometricam compoſitionem, & diuerſas quidem manſiunculas, ſed tamen omnes vno cortice comprehenſas, ſemper in ſcripturis ſuper Eccleſiæ perſona ponitur.

a ¶ *Et factum eſt verbum domini ſecundo ad Aggeum in viceſima & quarta, &c.*] In LXX. addita ſunt, mare & aridam, & minus habet: Conteram fortitudinem regni gentium: quod plenius ex ipſorum lectione noſcitur. Notandum autem quod in eadem die, hoc eſt, in viceſima & quarta noni menſis (tacito menſis numero, quia de Chriſti prophetabatur aduentu, & de regno eius) ſecundo ad Aggeum ſermo fit domini noſtri non in manu eius, vt prius, neque ad Aggeum
F prophetam, vt in viſione quarta: ſed tantum ad Aggeum, id eſt, ad domini feſta celebrantem: quia nequaquam venturum, ſed venientem nuntiaret & cerneret: Et quomodo
Ioan 8.g Abraham vidit diē Chriſti, & lætatus eſt: Et Ioannes agnū
Ioan.1 d Dei digito demonſtrauit: ſic & ille videns regnum filii Dei, haberet in ſe vniuerſas ſolemnitates. In hoc loco apud pleroſq; diuerſa ſententia eſt: Alii enim ſuſpicantur de primo eius aduentu dici: alii de ſecundo, quando in ſua maieſtate futurus eſt. Nos vtrumque ſuſcipimus: quia & tunc regnauit cum venit, & poſtea regnaturus eſt. Attamen ſi de fine mundi voluerimus accipere: illud dicimus quod Apoſtolus
1 Cor.15.b ad Corinthios loquitur: Deſtruendum omnē principatum,

& omnem poteſtatē, & virtutem: vt ſit Deus omnia in omnibus. Et quia myſticum eſt quod dicitur, & ad finē rerum pertinet, idcirco iubetur propheta ſolùm Zorobabel loqui: quem in typo Chriſti propter aſſumptionē corporis ex ſemine Dauid proceſſiſſe monſtrauimus. Huic ergo dicuntur G
quæ in fine ventura ſūt: quod 1.Cor 7 b
tranſeat figura huius mūdi, & Apoc.21 a
fiat cælum nouū & terra noua, & deſtruat omnem principatum, & poteſtatē, & virtutem, & diſſipet ſedes regū: ſiue vt habetur in Hebræo, re- ממלכות b
gnorū: & interficiat omnem fortitudinem contrariam: vt ipſis quoq;, qui ante regnauerāt, & gētes ſub ſua tenuerant ditione, proſit regni eorum deſtructio, & omni præliandi ſtudio diſſipato, ſequatur pax: hoc eſt enim quod ait: Et ſubuertam quadrigam, ſiue quadrigas, & aſcenſores earū, & deſcendent equi & aſcenſores eorū. Et vt ſciatis in ſubuerſione quadrigarum & corruentium equitum, hoc quod diximus ſignificari: videte quo modo de Chriſto dicatur in
Zacharia, quod veniat manſuetus rex, & aſcendens ſuper iugalem & pullū aſinæ nouellum, & diſperdat quadrigas ex Ephraim & equum de Hieruſalem: vt fiat vnus grex & vnus paſtor, & vtrumq; agmen tam de gentibus, quā de Iudæis, ſub pacifico paſtore teneatur. Vt autem hæc quæ peruerſa ſunt deſtruantur, vnuſquiſq; in gladio (quem ego puto ſermonem eſſe doctrinæ acutiſſimum, & peruerſa quæq; reſecantem) conſurget aduerſus fratrem ſuum, amputās omne Zach 9 b
cōtrarium. Sed horum vniuerſorum finis eſt optimus. Poſt Eph.6.d
deſtructionem enim ſoliorum, & fortitudines regnantium, & quadrigarum, & equorū & equitum, in die illa, dicit dominus omnipotens: Aſſumā te Zorobabel filium Salathiel ſeruum meum. Seruus autem dicitur propter corpus humanum quia tunc & ipſe filius ſubiicietur ei qui ſubiecit ſibi omnia, & in ſubiectis omnibus videbitur & ipſe ſubie- H
ctus. Sed cum hoc fuerit impletum, ponet illum Deus qua- 1.Cor.15 e
ſi ſignaculum in manu ſua. Hunc enim ſignauit Deus pater:
hic eſt imago Dei inuiſibilis, & forma ſubſtantiæ eius, vt Ioan 6.e
quicumque crediderit in Deum hoc quaſi annulo cōſigne- Hebr 1.a
tur. Obſecro te lector, vt ignoſcas celeri ſermone dictanti, nec requiras eloquii venuſtatem, quam multo tēpore Hebrææ linguæ ſtudio perdidi: quamquam me Alecto ſemper infantem ac mutum fuiſſe autumet. Cui ego dicam: *Dominus dabit verbum euangelizanti virtute multa.* Pſalm. 67 b

Commentarii Hieronymi in Aggeum prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI
IN PRIMVM COMMENTARIORVM ZACHARIÆ, AD EXVPERIVM THOLOSANVM EPISCOPVM.

PROLOGVS.

V*Ltimo iam autumni tempore frater noſter, filius tuus, Siſinnius monachus, tuæ mihi dignationis epiſtolam reddidit: qua lecta, gauiſus ſum eſſe te ſoſpitem, & memorem mei, omniumque fratrum, qui in ſanctis locis domino ſeruiunt: in quorum refrigeriis facis tibi amicos de iniquo Mammona, & præparas æterna tabernacula, vt poſſis cum Dauid dicere:* Quam dilecta tabernacula tua domine virtutum: Luc.16 a
concupiſcit & deficit anima mea in atria domini. *Si enim* paſſer inuenit ſibi domum: & turtur nidum Pſalm.83 b
ſibi, vbi ponat pullos ſuos: *cur tu qui Pontifex domini es, & calcas in fine mundi torcularia, vt ſitientibus populis ſanguinis Chriſti vinum tribuas, non libere proclamabis ac dices: Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum: beati qui habitant in domo tua? Audio te in valle lachrymarum, in loco quem Deus poſuit ad certamen, vt vincentibus coronam daret, aſcenſiones in tuo corde diſponere, & ire de virtute in virtutem, & imitari domini paupertatem: vt cum illo diues fias, & in te reclinet caput, & per ſingulos dies ſuſcipiatur, viſitetur, alatur, veſtiatur, & præcipue in ſanctarum ſcripturarum lectione feruere. Cumque tibi cuperem ingenioli mei aliquod offerre munuſculum, vt cœpta in duodecim prophetas explanatio perueniret ad calcem, ſuſceptum opus deſerere nolui: ſed quod & abſque te dictaturus eram, tuo potiſſimum nomini conſecraui, & gaudeo quod obſcuriſſimus liber Zachariæ prophetæ, & inter duodecim longiſſimus eo tempore differendus eſt, quo ob feſtinationem eius, qui reuerſurus eſt, nullam moram*

A *patitur interpretatio: ſed velim nolim ſaltem lucratiuis per noctem horis atque furtiuis dictare compellor, quod tibi dirigam. Scripſit in hunc prophetam Origenes duo volumina vſque ad tertiam partem libri à principio. Hippolytus quoque edidit commentarios, & Didymus quinque explanationum libros me rogante dictauit: quos cum aliis tribus in Oſee & Michea προσεφώνησε: ſed tota eorũ ἐξήγησις allegorica fuit, & hiſtoriæ vix pauca tetigerunt. Itaque imitari cupiens illum patrem familias, qui* profert de theſauro ſuo noua & vetera, *& ſponſam de Cantico canticorum, quæ dicit, Noua cum veteribus fratruelis meus ſeruaui tibi: hiſtoriæ Hebræorum tropologiam noſtrorum miſcui, vt ædificarem ſuper petram, & non ſuper arenam, ac ſtabile iacerem fundamentum quod Paulus architectus poſuiſſe ſe ſcribit. Tuæ beneuolentiæ erit, non eruditionem noſtram, quæ vel nulla vel parua eſt, ſed pronam in te ſuſpicere voluntatem: vt nos ad cætera prouoces, & in longo ſcripturarum campo currere cohorteris. Si qui autem ſunt, quibus interpretationem & horum & aliorum voluminum ante promiſi, ignoſcant incredibili in te amori meo, & quidquid tibi ſcripſi, ſibi ſcriptum arbitrentur:* Charitas *enim* benigna eſt, *charitas* non æmulatur, non quærit quæ ſua ſunt. *Sed iam tempus eſt, vt Zachariæ verba ponentes, Spiritu ſancto interpretationis vela pandamus.* C

Matt. 13. g
Cant. 7. d
1. Cor. 3. b
1. Cor. 13. b

COMMENTARII HIERONYMI IN ZACHARIAM PROPHETAM.

LIBER PRIMVS.

CAP. I.

ª HEB.

IN menſe octauo, in anno ſecundo Darii regis, factum eſt verbũ domini ad Zachariam filium Barachiæ, filiũ Addo prophetam dicẽs. ª Iratus eſt dominus ſuper patres veſtros iracundia, & dices ad eos: Hæc dicit dominus exercituum: Conuertimini ad me, ait dominus exercituum:

CAPVT I.

SEPT.

IN octauo menſe anni ſecundi ſub Dario, factum eſt verbum domini ad Zachariã Barachiæ filium Addo, prophetam, dicens: Iratus eſt dominus ſuper patres veſtros ira magna: & dices ad eos: Hæc dicit dominus omnipotens, Conuertimini ad me, dicit dominus virtutum,

IN *menſe octauo, in anno ſecundo Darii regis, factum eſt verbum domini ad Zachariam filium Barachiæ, &c.*] Secundo anno Darii filii Hyſtaſpis ſeptuageſimũ deſolationis tẽpli annum, qui ab Hieremia prædictus eſt, fuiſſe completum, ipſe Zacharias teſtis eſt, dicens: *Domine exercituum, vſquequo non miſereberis Hieruſalem, & vrbiũ Iuda, quibus iratus es? Ecce iſte ſeptuageſimus annus eſt.* Nulliq; dubium quin Cyrus rex Perſarum, qui Chaldæorum deſtruxit imperium, primo anno regni ſui quinquaginta circiter millia hominum captiuorũ de Babylone remiſerit in Iudæã: qui vaſa quoq; quæ Nabuchodonoſor abſtulerat, reddidit, & tẽplũ ædificari iuſſit in Hieruſalem: Principes populi, qui reuerſus eſt, conſtituit Zorobabel filium Salathiel, & Ieſum filium Ioſedech ſacerdotem magnum. Interfecto igitur apud Maſſagetas Cyro, qui triginta annis regnauit in Perſis à Tomyri regina Maſſagetarũ, Cambyſes filius eius ſucceſſit in regnum: qui expletis octo annis, duos magnos fratres habuit ſucceſſores: quibus occiſis à populo, Darius filius Hyſtaſpis, ex ſententia ſeptem familiarum rex Perſarum conſtitutus eſt. Cuius regni anno ſecundo factus eſt ſermo domini ad Aggeum prophetã, & ad Zachariam filium Barachiæ filium Addo. Super Aggeo iam diximus: de Zachariæ titulo pauca dicenda ſunt, Qui cum ſit filius Barachiæ, quæritur quare dicatur filius Addo: Nec ambigitur iuxta Paralipomenon librũ, quin ipſe ſit Addo, qui miſſus eſt ad Hieroboam filium Nabath, ſub quo altare diruptum eſt, & manus regis aruit, rurſumque ad preces illius reſtituta eſt. Igitur à primo anno Cyri regis, vſque ad ſecundum annum Darii filii Hyſtaſpis, ſupputantur anni quadraginta: in quibus tantum altare fuerat extructum, & iacta templi fundamenta, vicinis in circuitu nationibus opus prohibentibus, & Cambyſe rege Perſarum, qui ſuper hac re ad principes Syriæ [Greek], & Phœnicis ac Samariæ literas miſerat: Super quo plenius Ezdras ſcribit hiſtoriam. Sed Aggeus in menſe ſexto, in die prima eiuſdem menſis, prophetare exorſus eſt. Zacharias vero in eodem quidem anno, ſed non in eodem menſe: Nam poſt duos menſes, octauo ſcilicet anni menſe fudit vaticinium. Vnde recte iuxta ordinem duodecim prophetarum, ille decimus, & hic vndecimus ponitur. Magnæque confidentiæ eſt, imo ſpei fideique in dominum vt quod tanto tempore prætermiſſum eſt, vel rege prohibente, vel gentibus, ad commonitionem duorum hominum facere incipiant. Hæc iuxta hiſtoriam ſolito more præmiſſus: Nunc ſecundum ἀναγωγὴν breuiter diſſerendum eſt. Octauus apud Hebræos menſis, qui apud illos ª [Greek]: apud Ægyptios athyr, apud nos Nouember dicitur, hyemis exordium eſt: in quo æſtatis calore conſumpto, omnis terra virore nudatur, & mortalium corpora contrahuntur: nec eſt vlla ex lege ſolemnitas. Scriptum eſt enim, quod ter per annum apparere debeat omne generis maſculini coram domino Deo noſtro. Prima feſtiuitas eſt Azymorum Phaſe, quod apud nos Græco Latinoque ſermone paſcha dicitur. Secunda pentecoſtes, poſt ſeptem hebdomadas, in qua panes propoſitionis de nouis primum frugibus offeruntur. Tertia in menſe ſeptimo, tubarum, propitiationis & tabernaculorum, id eſt, σκηνοπηγία. cuius extrema dies egreſſio appellatur & terminus. Ergo in captiuitate populus conſtitutus, & adhuc ſub rege Perſarum: necdum ædificato templo, necdum mœnibus muriſq; vrbis extructis: non videt prophetiam tempore lætitiæ, ſed poſt lætitiã. Et tamẽ quia habebat memoriam domini, & propter memoriam, benedictionem, & ob benedictionem, teſtimonium: Idcirco ad eũ Zacharias filius Barachiæ, filius Addo mittitur. Zacharias interpretatur [Greek] id eſt, memoria domini: Barachia, benedictio domini: Addo, teſtimonium eius. Videamus ergo, ſermo domini, qui erat in principio apud Deum patrem, quid in Zacharia propheta ſit locutus ad populũ.

a ¶ *Iratus eſt, &c.*] Ira domini non perturbationem eius ſignificat q iraſcitur, ſed eorũ merita atq; peccata, in quos Dei ira deſæuit: alioquin dñs nunquã iratus vleiſcatur, ſed ad hoc corripit, vt emendet. Vnde & propheta precatur in pſalmis: *Domine ne in furore tuo arguas me, neq; in ira tua corripias me.* Et in alio loco legimus: *Corripe nos domine: verumtamẽ, non in furore tuo, ſed in miſericordia.* Iratus eſt ergo dñs ſuper patres eorũ, qui nunc corripiũtur: nõ iuxta LXX. interpretes ira magna, ſed ira ſimpliciter. Si enĩ ira magna eſſet iratus, nunquam per Danielem & Ezecielem captiuos ad pœnitentiã prouocaſſet. Cumque in illos iratus ſit, ad vos loquitur dominus exercituũ: pro quo in Hebraico poſitũ eſt ᵇ [Greek]: quod interdum LXX. omnipotentem, interdũ virtutum, tranſtulerunt. Et loquitur: *Conuertimini ad me, & cõuertar ad vos:* iuxta illud q legimus: *accedite ad dominum, & accedet ad vos.* Quibus hoc contrarium eſt: receſſiſtis à me, & ego receſſi à vobis. Præcipit autem eis, vt reuertantur ad dominum, qui de Babylonia ſunt reuerſi, vt & dominus reuertatur ad eos: ne incipiant ſuſtinere filii, q ſuſtinuerũt patres, ad quos ſimiliter prophetæ illius tẽporis ſunt locuti. Notandum q in paucis verſiculis, breuibuſque ſenten-

Hier. 25. a & 29. c
Infra a
B
2. Par. 12. d
1 Reg 13. a
2. Ezdr 3. a
1 Ezdr 4. b
ª matheſuan.
Exod. 23. b
Deut. 16.
Leuit. 23. f
[Greek]
Leuit. 23. f
Sex. 70.
D
[Hebrew]
pſal. 6.
Hier. 10. d
ᵇ adonai ſebaoth

E ſententiis ſemper in Aggeo & Zacharia additur: dicit dominus exercituum: vt ſciant dominum eſſe qui præcipit, & aduerſus regis imperium & hoſtes circumfrementes, & hac ad ædificationem templi fiducia concitentur.

a ¶ *Hæc dicit dominus, &c.*] Ex ſuperioribus pendet ſententia, & quæ ſequuntur prioribus coaptanda ſunt. Non enim Zacharias ad populũ loquitur, ſed oſtẽdit quid priores prophetæ ad patres eorũ locuti ſunt: ad quos clamauerunt, dicentes: Hæc dicit dominus exercituum: Conuertimini de viis veſtris malis, & cogitationibus veſtris peſſimis. hoc clamabat Eſaias, hoc Oſee, Iohel, Amos, & Hieremias: vt vias malas deſererẽt, & cogitationes peſſimas derelinquerẽt, quibus & opere & mẽte peccabãt: & nihilominus per prophetas dominum cõmonentem nõ audierunt, neq; attenderũt: nequaquam prophetas qui eis loquebãtur ſed me dicit dominus: In illis enim ego eram, qui loquebar & contemnebar. Vnde & dominus in euangelio: *Qui vos* inquit, *recipit, me recipit.* Matt. 10. d

b ¶ *Patres veſtri vbi ſunt, & prophetæ? numquid in ſempiternum viuẽt, &c.*] Vbi ſunt, inquit, patres veſtri, qui nõ audierunt, neq; attenderũt me? vbi prophetæ veſtri? [illegible] enim audiendum eſt: Patres veſtri vbi ſunt, id eſt, pſeudoprophetæ: numquam enim de ſanctis prophetis diceret: numquid in ſempiternum viuent? F Et his ergo qui peccauerũt, & noluerũt ad me reuerti, & his qui peccãtes falſis pollicitationibus deceperunt morte ſubtractis, verba mea, quæ per prophetas meos locutus ſum permanent in æternum: quæ comprehenderũt patres veſtros, & oſtenderunt vera eſſe quæ dixi. Qui patres veſtri rerum exitu prophetarum meorum in ſe vaticinia cõprobãtes, conuerſi ſunt ad pœnitẽtiam, atque dixerunt: Sicut prædixit dominus exercituũ vt faceret nobis, ſecundum opera noſtra atque peccata reddidit nobis. Legamus Danielem ex perſona ſua & populi, domino cõfitentẽ, quod eum audire noluerint, & iuſte ſibi acciderint quæcumque perpeſſi ſunt. Dan. 9

c ¶ *In die vigeſima quarta vndecimi menſis Sabat, in anno ſecundo Darii, &c.*] Quidam pro vndecimo menſe ponunt duodecimum, & viceſimum quartum diem eiuſdem mẽſis arithmeticis rationibus interpretantes, quadrangulum firmum & ſtabilem numerum ſuſpicantur: volẽtes certa eſſe & ſtabilia quæ ſcribuntur: Nos autem docuimus, quod in eodem anno Darii regis ſecundo, tertio menſe poſt primam viſionẽ, id eſt, vndecimo poſt octauum, qui apud Hebræos appellatur [illegible], rurſum ad Zachariam factus ſit ſermo domini. Secundũ numerum eſſe immũdum, & ad coniunctionem carnis & rerum ſeculi ac materiæ pertinentẽ, ſæpe docuimus. Menſis autẽ vndecimus, qui appellatur [illegible], & lingua noſtra in virgã vertitur, auſteritatẽ & correptionem ſonat: iuxta illud Apoſtoli: *Quid vultis in virga veniam ad vos?* Et pſalmiſtæ dicentis: *Virga tua, & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt.* Et eſt in acerrimo tempore hyemis: qui ab Ægyptiis Mechir, à Macedonibus, [illegible] à Romanis Februarius appellatur. Viceſima quoq; quarta mẽſis dies, illuſtrẽ noctis vmbrã ſignificat: deficiẽte luna in tenebras, & cæco ac perpetuo noctis horrore creſcente. Vnde cõgrue, qui adhuc in captiuitate erãt, & maiore ſui parte in Medis atq; Chaldæis & Aſſyriis exulabant, in ſecũdo anno & vndecimo mẽſis, grauiſſimo frigore, & in viceſima quarta die eiuſdem menſis, cernunt Iudaico populo quæ ſequũtur. G ſebat 1 Cor. 4. d Pſalm 22. b

d ¶ *Vidi per noctem, &c.*] Primum diſſeramus hiſtoriã: Vidi, inquit, per noctem: nõ in die ſicut Moyſes, qui Deum facie videbat ad faciẽ. Et Eſaias qui loquebatur: *Vidi dominum ſuper thronum excelſum, & eleuatum:* antequam populus duceretur in captiuitatẽ: antequã Hieruſalem deſtrueretur & tẽplũ: ſed adhuc in ſeruitutis malis populo cõſtituto, ea quæ pro eis videt, cernit in tenebris. Exod. 33. b Eſa. 6. a *Et ecce vir aſcendẽs ſuper equũ rufum:* Hũc Hebræi Michaelem angelum putant, qui vltor iniquitatum & peccatorũ ſit Iſrael. Et quod ſteterit inter myrteta, quæ erãt in profundo. Myrtos volũt prophetas & ſãctos: qui in medio captiui populi verſabãtur, & erãt in profundo. Virum autẽ, id eſt, Michaelẽ, equi rufi & varii & albi ſequebãtur, ordine vt exiſtimãt cõmutato: vt albi Medos Perſaſque ſignificent: quia ſub ipſis dimiſſa captiuitas & tẽplum inſtauratũ eſt. Varii, Macedonas, quorum nõnulli amici, alii perſecutores fuerũt. Pleniſſime ſuper hoc Danielis vltima viſio loquitur. H Dan. 8 Rufi vero regnũ Romanorum cruẽtum & ſanguinarium, quod populum interfecerit, templumq; ſubuerterit. Alii vero ordinẽ, qui ſcriptus eſt conſeruãtes, virum qui aſcẽderat ſuper equum rufum, & equos rufos & varios & albos, quatuor regna interpretãtur. Primũ & ſecũdum ſanguinarium, Aſſyrios & Chaldæos: quorum primi decẽ tribus ſub Salmanaſar duxere captiuas. Secundi Iudã & Beniamin incẽſa Hieruſalem ciuitate temploq; ſubuerſo. Tertios & quartos varios & albos, Medos ſignificari putant & Perſas: quorum alii clemẽtes fuerunt: vt Cyrus, Darius filius Hyſtaſpis, & Aſſuerus, quẽ Græci Artaxerxen vocant, ſub quo Heſter impletur hiſtoria: alii crudeles, vt Cambyſes & cæteri. 4 Reg. 17. a & 25. a Vidẽte ergo propheta virũ aſcendentẽ ſuper equum rufum, & poſt eum equos rufos, varios, & albos, & ignorãte quid viderat, viſioniſq; ſuæ cupiente ſcire rationem, atque dicente: *Quid ſunt iſti domine mi?* Angelus qui loqua-

HEB.

exercituũ, & cõuertar ad vos, dicit dominus exercituũ: Ne ſitis ſicut patres veſtri, ad quos clamabãt prophetæ priores, dicentes: a Hæc dicit dominus exercituũ: Cõuertimini de viis veſtris malis, & de cogitationibus veſtris peſſimis, & non audierunt neq; attenderunt ad me, dicit dominus. b Patres veſtri vbi ſunt, & prophetæ? numquid in ſempiternum viuent? veruntamen verba mea & legitima mea, quæ mandaui ſeruis meis prophetis, numquid non comprehenderunt patres veſtros? & conuerſi ſunt, & dixerunt: Sicut cogitauit dominus exercituum facere nobis ſecundum vias noſtras, & ſecundum adinuentiones noſtras, ita fecit nobis. c In die viceſima quarta vndecimi menſis Sabat, in anno ſecundo Darii, factum eſt verbum domini ad Zachariam filium Barachiæ, filium Addo, prophetam, dicens. d Vidi per noctem, & ecce vir aſcendens ſuper equum rufum, & ipſe ſtabat inter myrteta, quæ erant in profundo, & poſt eũ equi rufi, varii, & albi, & dixi. Quid ſunt iſti domine mi? Et dixit ad me angelus, qui loquebatur in me: Ego oſtendã tibi quid ſint

SEPT.

tum, & conuertar ad vos, dicit dominus virtutum. Et nolite fieri ſicut patres veſtri, quos arguerunt prophetæ, qui prius fuerant, dicentes: Hæc dicit dominus omnipotens: Conuertimini à viis veſtris peſſimis, & ab adinuentionibus veſtris malis, & non attenderunt, vt audirent me, dicit dominus. Patres veſtri vbi ſunt & prophetæ? numquid in ſempiternum viuent? Veruntamen ſermones meos & legitima mea ſuſcipite, quæ ego præcipio in ſpiritu meo ſeruis meis prophetis, qui comprehenderunt patres veſtros, & reſponderunt atque dixerunt: Sicut præparatus eſt dominus omnipotens vt faceret nobis ſecundum vias noſtras, & ſecundum adinuentiones noſtras, ſic fecit nobis. Quarta & viceſima, vndecimo menſe, qui eſt menſis Sabat, in ſecundo anno ſub Dario, factus eſt ſermo domini ad Zachariam Barachiæ, filium Addo, prophetam, dicens: Vidi in nocte, & ecce vir aſcendens ſuper equum rufum, & ipſe ſtabat inter duos montes vmbroſos, & poſt eum equi rufi, & varii, & albi, & dixi: Quid ſunt iſti domine? Et dixit ad me angelus, qui loquebatur in me. Ego oſtendam tibi quid ſint hæc. Et reſpon-

A loquebatur in eo, promittit ſe eſſe dicturum, & illo reticē-
te, vir qui ſtabat inter myrteta cōmemorat. Iſta ſunt regna
quibus præcepit dominus vt perambularent terram, & ſuæ
eam ſubiicerent poteſtati. Deniq; angeli, qui regnis & na-
tionibus præſidebant, non ad alium veniunt, ſed ad ipſum
virum & angelū domini, qui
ſtabat inter myrteta, & dicūt:
Perābulauimus terrā, & ecce
omnis terra habitatur, & quie-
ſcit. Et eſt ſenſus: Omnia ſub
nobis regna tuta ſunt & paca-
ta, nec aliqua premūtur angu-
ſtiis. Ex qua reſpōſione, ange-
lus qui interpellabat pro Iſrael,
occaſionē accipit pro populo
deprecandi, & dicit ad dnm:
Cum omnis orbis quietus ſit
& pacatus, quare dne nō mi-
ſereris Hieruſalem & vrbium
Iuda, maxime cum ſecundum
promiſſa tua captiuitatis tem-
pus expletū ſit? Reſpōditque
dñs angelo, qui loquebatur in
propheta, verba bona, verba
cōſolatoria: Bona de futurorū
promiſſione, conſolatoria de
præſentium neceſſitate. Hæc
iuxta literā, ne videremur ce-
lare noſtros quæ à peregrinæ
linguæ magiſtris didicimus.
Cæterum eccleſiarū magiſtri,
noctem in qua cernitur viſio,
obſcuritatē myſticæ viſionis
Psal. 17. b intelligunt. *Poſuit enim Deus tenebras latibulū ſuum.* Et iuxta
Lxx. interpretes de eo dicitur
B *Abyſſus ſicut veſtimentū amictus*
Psal. 103. a *es.* Vir autē qui aſcēdebat ſu-
per equum rufum, dñs atque
Saluator eſt: qui diſpēſationē
noſtræ carnis aſſumēs, audit
Esa. 63. a in Eſaia: *Quare rubra ſunt veſti-
mēta tua?* Hic qui nunc capti-
uo populo rufus oſtēditur, in
Apoc. 3. & 6. a Apocalypſi Ioannis in candi-
dis veſtib⁹, & in cādido equo
ſedere deſcribitur. Quod autē
ſtare dicitur inter duos mōtes
vmbroſos (licet in Hebræo nō
habeatur, duos) nouū & vetus
inſtrumentūm: quod dēſiſſi-
mis foliis & nemore, & vm-
broſis ſiluis dicitur eſſe coopertū: quia multis obſcuritatib⁹
inuolutum eſt. Myrteta autem, quæ erant in profūdo, inter
quæ ſtare deſcribitur, angelicas intelligunt poteſtates: quæ
ei etiam in carne poſito miniſtrarunt. Vel certe montes (vt
tollamus quod ſcriptum non eſt, duos) abſolute & abſque
numero, plurimos ſanctos ſentire poſſumus, & Apoſtolos
atq; apoſtolicos viros: qui totum nebē rufi & varii & albi
peragraſſe memorātur. Quorū alii martyrio coronati ſunt,
& appellantur rufi. Alii operib⁹ & doctrina & varietate ſi-
gnorum, varii nuncupātur. Alii virginitatis integrorumq;
dogmatum & puri cordis, quod cernit Deum, præmia ſuſ-
ceperunt. Denique interrogat propheta eundem virum, &
angelū qui ſtabat inter myrteta, & dicit: Qui ſunt iſti do-
mine mi? Et angelus qui loquebatur in eo, ſenſus videlicet
prophetalis, promittit ſe oſtēſurum eſſe quod cernitur. Cum-
que promiſerit, nō ipſe reſpondit, ſed alter qui ſtabat inter
myrteta, & dicit: Iſti ſunt, quos miſit dominus vt perambu-
larent terram. A domino enim miſſi ſunt Apoſtoli, vt totum
orbem euāgelica prædicatione complerent: qui poſtquam
expleuerunt opus, reuerſi ſunt ad magni conſilii angelum,
qui ſtabat inter eos, qui cum Apoſtolo loquebantur: *Chriſti*
2. Cor. 2. d *bonus odor ſumus, in his qui ſalui ſunt, & in his qui pereunt,* &
inter vtriuſq; vocationis populos: Et dixerūt ad eum: *Per-*

ambulauimus terrā, impleuimus opus quod nobis iniunctū C
eſt, & ecce omnis terra habitatur & quieſcit: quæ ante de-
ſerta erat à Deo, nunc habitatio eius eſt: quieſcit à bellis, à
vitiorum præliis atq; peccatis: quia hæreditatē dñi ſuſce-
pit, reuertētis ad patrem, atque dicentis: *Pacem meam do vo-* Ioan. 14. a
bis, pacem meam relinquo vobis.
Quod autē plena miſericor-
dia poſtulatur: vt inſtāte an-
no ſeptuageſimo miſereatur
Deus Hieruſalem, & vrbium
Iuda: ad illam intelligentiam
referunt: Quod quā diu vera
pax veniat, & ſabbatiſmus, &
ſeptemdecadarum numerus,
id eſt, ann⁹ ſeptuageſimus im-
pleatur: nec Hieruſalē plenā
recipiat libertatē (quæ inter-
pretatur viſio pacis, & eſt Ec-
cleſia) nec vrbes Iuda, animæ
dominum cōfitentes. Deniq;
dominus repromittit verba
bona, & verba cōſolatoria: quod
nunc ex parte cernimus, & ex
parte prophetamus. *Cum autē* 1. Cor. 13. c
*venerit quod perfectū eſt, deſtru-
antur quæ ex parte ſunt:* & libe-
rati de Babylone huius ſæculi,
clamemus: *In conuertendo do-* Psalm. 125. a
*minus captiuitatem Sion, facti ſu-
mus ſicut conſolati.*

2 ¶ *Et dixit ad me angelus, qui
loquebatur in me, &c.*] Adhuc
verba bona & verba cōſolato-
ria hæc ſunt, quæ nunc pro-
pheta clamare præcipitur: quod
zelatus ſit dñs Hieruſalem & D
Sion zelo magno. Qui autem
zelatur, amare ſe eam quā ze-
latur oſtendit: nequaquam di- Hier. 3. a
cēs per Hieremiam: *Sicut de-
ſpicit mulier virum ſuum, ita de-
ſpexit me domus Iſrael.* Cui per
Ezechielem dominus loque- Ezech. 16. e
batur: *Iraſcens non iraſcar
tibi, & zelus meus receſſit à te.*
Qui ergo zelatus eſt Hieruſa-
lem & Sion (vna eſt autem &
eadem ciuitas) nunc iraſcitur
ſuper gentes opulentas: quas
ſupra equos rufos & albos &
varios nominauit: quod ipſe
tradiderit eos ad corripiēdū,
illæ vero ſæuierint in traditos: hic vt filium à pædagogo vo-
luerit emendari: illę vt hoſtem interficere, & punire cona-
tę ſint. Cui ſimile eſt illud in Eſaia: *Ego dedi eos in manu tua: tu* Esa. 47. b
autem nō feciſti eis miſericordias: ſenis aggrauaſti iugum valde, Sec. 70
& dixiſti: ero in ſempiternum domina. Zelus autem [illegible]
ſic accipitur vt ira. Ex quo loco conuincuntur hæretici,
qui veteri detrahunt teſtamento: quod iraſcens Deus non
perdere cupiat eos in quos iraſcitur, ſed emendare. Quia
ergo, inquit, zelatus ſum Hieruſalem & Sion zelo magno,
quas aduerſarii pluſquam volueram depreſſerunt: Idcirco
hæc dicit dominus: Reuertar non in vna miſericordia, ſed
in multis miſericordiis ad Hieruſalem: & domus mea, id
eſt, templum ædificabitur in ea ſub Zorobabel, & Ieſu filio
Ioſedech, & perpendiculum cementariorū extēdetur ſu-
per Hieruſalē. Poteſt Hieruſalem & Siō viſio pacis & ſpe-
cula, quæ non bella ſæculi, nec humilia atq; terrena, ſed pa-
cem atq; cōcordiam, & cælorum excelſa cōſiderat, Eccle-
ſia intelligi: Cui propter vitia atq; peccata, & refrigeſcētē
quotidie charitatem iraſcēs dominus tradet eam perſecu-
tionibus: vt quaſi in conflatorio mundum aurum appareat
& argētum. Aduerſarii vero, quibus tradita eſt, eam delere
nitētes, implent Hieruſalem cruore cæſorum à porta vſq;
ad portam. Vnde dominus & miſericordiam repromittēs
rurſum,

HEB.

ſint hæc. Et reſpondit
vir qui ſtabat inter myr-
teta, & dixit: Iſti ſunt
quos miſit dominus, vt
perambulent terram.
Et reſponderunt ange-
lo domini, qui ſtabat
inter myrteta, & dixe-
runt: Perambulaui-
mus terrā, & ecce om-
nis terra habitatur, &
quieſcit. Et reſpondit
angelus domini, & di-
xit: Domine exerci-
tuum vſquequo tu nō
miſereberis Hieruſa-
lem, & vrbium Iuda,
quibus iratus es? Iſte
ſeptuageſimus annus
eſt. Et reſpōdit domi-
nus angelo qui loque-
batur in me verba bo-
na, & verba cōſolato-
ria. a Et dixit ad me an-
gelus, qui loquebatur
in me: Clama, dicens:
hæc dicit dominus ex-
ercituum: zelatus ſum
Hieruſalem, & Siō ze-
lo magno: & ira ma-
gna ego iraſcor ſuper
gentes opulentas: quia
ego iratus ſum parum,
ipſæ vero adiuuerunt
in malum. Propterea
hæc dicit dominus, re-
uertar ad Hieruſalem
in miſericordiis, & do-
mus mea ædificabitur

SEPT.

*reſpondit vir qui ſtabat
inter montes, & dixit ad
me: Iſti ſunt quos miſit
dominus, vt circuirent
terram. Et reſponderunt
angelo domini, qui ſtabat
inter montes, atque dixe-
runt:* Circuiuimus *om-
nem terram, & ecce om-
nis terra habitatur, &
quieſcit. Et reſpondit an-
gelus domini, & dixit,
Domine omnipotens, vſ-
quequo non miſereberis
Hieruſalem, & vrbium
Iuda, quibus iratus es? Iſte
eſt ſeptuageſimus annus.
Et reſpondit dominus an-
gelo qui loquebatur in me
verba bona, & ſermones
conſolatorios. Et dixit ad
me angelus, qui loqueba-
tur in me: Clama, dicens:
hæc dicit dominus omni-
potens: zelatus ſum Hie-
ruſalem & Sion zelo
magno, & ira magna
ego iraſcor ſuper gen-
tes, quæ ſuperimpoſi-
tæ ſunt: pro eo quod ego
quidem iratus ſum mo-
dicum, ipſi vero ſuperpo-
ſiti ſunt in mala. Pro-
pterea hæc dicit dominus:
conuertar ad Hieruſalem
in miſericordia, & do-
mus*

E rurſum eam ædificaturum eſſe ſe dicit. Et perpendiculum ſiue funiculum ſecundum menſuras & ordines ſingulorum in ea eſſe tendendum. Quid ſit autem funiculus, ſequenti capitulo demonſtratur, vbi dicit propheta: Leuaui oculos meos & vidi, & ecce vir, & in manu eius funiculus menſorū. Templum autem Dei, quod aduerſarij deſtruxerūt, poteſt & domini venerabile corpus intelligi: de quo ipſe dicebat:
Ioan. 2. d *Soluite templū hoc, & ego in triduo ſuſcitabo illud.* Quod in paſſione deſtructum, in reſurrectione ſuſcitatū eſt, & omnium templorum ſeminariū atque exordium fuit: de quibus & Apoſtolus loquitur:
2. Cor. 6. d *Vos eſtis templum Dei, & Spiritus Sanctus habitat in vobis.*

a ¶ *Adhuc clama, dicens, &c.*] Angelus qui ſupra dixerat ad prophetā: *Clama, hæc dicit dominus exercituum.* nunc quoq; impellit vt clamet, non vocis intentione, ſed mētis, hoc eſt, quod clamandum præcipit: Adhuc affluent ciuitates meæ bonis, quas nunc cernis à Babylonio igne vaſtatas: rurſum rebus omnibus abundabunt, & præſentibus bonis præteritam miſeriam Dominus conſolabitur, & eliget Hieruſalem quam paulo ante proiecerat. Quod ſi referimus ad Eccleſiam, cui vera bona & perpetua pollicetur; illa bona eſſe credenda ſunt, de quibus ſcriptum legimus: *Videas bona Hieruſalem.* Et in alio loco: *Si volueritis, & audieritis me, quæ bona ſunt terræ comedetis.* Et illud:
F
Pſalm. 127. a
Eſai. 1. e
Fidens eris in domino, & eleuabit te ſuper bona terræ. Quę ſibi vir ſapiens, cui dominus incerta & obſcura ſuæ ſapientię reuelarat, ſpe futurorum promittit, & dicit: *Credo videre bona domini in terra viuentium.* His
Pſalm. 50. e
Pſalm. 26. d
bonis poſt ſæuiſſimæ perſecutionis incendia, quæ & à gentilibus & ab hæreticis Arianis Eccleſię domini pertulerunt, pace reddita, videmus domini Eccleſias affluere, & conſulatam Sion & electam Hieruſalem, quas dudum abiecerat: Hoc ipſum & de templo domini, & de vnoquoque credentium intelligere poſſumus. Quidam conſolatam Sion, electā Hieruſalem, & cætera quæ in hunc modum à prophetis omnibus prædicantur, ad cœleſtem Hieruſalem referunt: quæ deſtructa per ruinam, per virtutes ædificanda ſit. Quæ nos omnia rectius ſuper Eccleſia interpretabimur.

b ¶ *Et leuaui oculos meos, & vidi, & ecce quatuor cornua. Et dixi ad Angelum, &c.*] Quatuor cornua, quæ ventilauerūt, & diſperſerunt Iudam, & Iſrael, & Hieruſalem, quatuor gentes eſſe: Babylonios, Medos, atque Perſas, & Macedonas ac Romanos, & nunc dominus à propheta interrogatus
Dan. 2. e exponit, & Daniel pleniſſime replicat: Qui in viſione imaginis, quæ habebat aureum caput, & pectus argenteum, & ſubumbilicum æneum, & crura ac pedes ferreos & fictiles: has quatuor gentes interpretatus eſt. Et rurſum in alia viſio-
Dan. 7. ne quatuor beſtias: leænam & vrſum & pardum, & aliam horribilem beſtiam, cuius nomen non poſuit, eaſdem gētes ſub alia figura monſtrauit. Medos autem & Perſas vnum regnum eſſe poſt victoriam Cyri, non ambigit, qui & ſæculares & ſacras literas legerit. Et rectiſſimè pro regnis cornua poſuit: hanc habente ſcriptura ſancta conſuetudinem, vt re-
1. Reg. 2. b gnum ſemper interpretetur in cornibus, vt eſt illud: *Et exal-*
Luc. 1. g *tabit cornu Chriſti ſui.* Et in alio loco: *Et erexit cornu ſalutis no-*
Dan. 7. b *bis, in domo Dauid pueri ſui.* Et decē cornua in vltimo regnatura, idem Daniel propheta teſtatur. Eo ergo tempore, quo hæc viſio cernebatur, iam Babyloniorum regnum præ-

teriret, inſtabat Perſarum atque Medorum, futurum erat G
Græcorum atque Macedonum & Romanorum. Quæ Babylonij, quæ Medi atq; Perſæ, quę Gręci, id eſt, Macedones fecerint Iudæ, Iſrael, & Hieruſalē, vir eruditus agnoſcit: maximè ſub Antiocho, cognomento ἐπιφανεῖ, ſub quo Machabæorum hiſtoria texitur. Poſt aduentū quoq; domini Saluatoris, quādo circundata eſt Hieruſalem, quę ſuſtinuerint Luc. 19. g
Iſraelitæ, & Euangelium ante denuntiat, & Ioſephus hiſtoriæ Iudaicæ ſcriptor vernaculus pleniſſime edocet. Iſta cornua ventilauerunt, & diſperſerunt Iudam per ſingulos propemodum viros: vt nemo eorum graui malorū pōdere depreſſus leuaret caput. Quatuor quoq; fabros ſiue artifices, quos Gręci τέκτονας vocāt, non ipſe propheta conſpicit, ſed ei dominus oſtendit, & exponit qui ſint fabri & artifices, quos nos Angelos intelligim. obediētes dominicæ poteſtati: vt quod gētes deſtruxerāt, iſti ędificent. Hoc autem, pro quo nos ex Hebræo interpretati ſumus: *Venerunt iſti deterrere ea,* regna videlicet: LXX. interpretati ſunt: *Venerunt iſti exacuere ea in manibus ſuis.* Exacuere autem pro deterrere accipiēdū eſt. Vel certe deterrere, vt omnia ſub Chriſti iugo colla ſubmittāt, & nō (vt quidam interpretatus eſt) cum exacuta fuerint, peiora fiant: Si H
enim ad hoc veniūt Angeli vt malus peiores faciant, nō fabri appellandi ſunt, id eſt, deſtructores malorum, & ædificatores bonorum, ſed & ipſi pro malis & deſtructoribus accipiendi. Et hoc notandum, quod iſta quatuor cornua gentium, vnum contra populum Dei cornu eleuauerint: non enim regnauerunt pariter, & ſimul oppreſſerunt Iſrael: ſed ſibi inuicem ſucceſſerunt: Babylonijs Medi & Perſæ: Perſarum regno, regnum Macedonum: regno Macedonum, imperium Romanorum. Hæc ſequentes hiſtoriæ ordinem diximus. Quod autem oculos propheta leuaſſe ſe dicit, illi ſpiritualiter ſenſui coaptandum eſt: *Leuaui oculos meos in mōtes: vnde veniet auxilium mihi.* Et: *Leuate oculos veſtros, & videte regiones, quoniam iam albæ ſunt ad metendum.* Et quod in Pſalm. 120. a / Ioan. 4. e
Eſaia legimus: *Dixit Sanctus: leuate oculos veſtros, & videte quis oſtendit hæc omnia?* Eleuatione ergo oculorum opus eſt, & in- Eſaia 51. b
telligentia ſpirituali: vt videamus contrarias fortitudines, quæ contra nos eleuauerūt cornu ſuum, & de quibus Apoſtolus loquitur: *Non eſt nobis colluctatio aduerſum carnem & ſanguinem: ſed aduerſum principatus, aduerſum poteſtates, aduerſum mūdi rectores tenebrarum iſtarum, aduerſum ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus.* Hos quatuor aduerſarios, qui contra ſanctos Epheſ. 6. b
ſemper dimicabant, Chriſtus oppreſſit adueniens. Et de his pſalmiſta congeminat: *Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem.* Poſſumus quatuor cornua, quæ regnauerunt contra populum Dei, & quatuor πάθη accipere, quę eruditi non verbum de verbo exprimentes πάθη passiones, ſed perturbationes interpretantur, ægritudinem animi & gaudium, duo præſentia: & duo futura, metum & cupiditatem: de quibus & illuſtris Poëta ſignificat: Hi metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque. Ad- Pſalm. 90. a
uerſum has, quatuor fabri, & vt ita dicam, medici bonique artifices, non cernuntur à propheta: nec dum enim abſque oſtenſione Dei per ſe eos videre poterat, ſed oſtenduntur ei à domino, quatuor ſcilicet virtutes: prudētia, iuſtitia, fortitudo, temperantia: de quibus pleniſſimè in officiorum libris Tullius

HEB.

in ea, ait dominus exercituum, & perpendiculum extendetur ſuper Hieruſalem.

a Adhuc clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: adhuc affluent ciuitates meæ bonis, & conſolabitur adhuc Dominus Sion, & eliget adhuc Hieruſalem. b Et leuaui oculos meos, & vidi, & ecce quatuor cornua. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: Quid ſunt hæc? Et dixit ad me: Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Iſrael & Hieruſalem. Et oſtendit mihi Dominus quatuor fabros, & dixi: Quid iſti veniunt facere? Qui ait, dicens: Hæc ſunt cornua quæ ventilauerunt Iudam per ſingulos viros, & nemo eorum leuauit caput

SEPT.

mus mea inſtaurabitur in ea, dicit dominus omnipotens, & menſura extendetur ſuper Hieruſalem. Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me. Adhuc clama, dicens: Hæc dicit dominus omnipotens: adhuc diffundentur ciuitates in bonis, & miſerebitur Dominus adhuc Sion, & eliget adhuc Hieruſalem. Et leuaui oculos meos, & vidi, & ecce quatuor cornua. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me, Quid ſunt hæc domine? Et dixit ad me: Hæc ſunt cornua quæ diſperſerunt Iudam, & Iſrael, & Hieruſalem. Et oſtēdit mihi dominus quatuor fabros, & dixi: Quid iſti veniunt facere? Et dixit: Hæc ſunt cornua quæ diſperſerunt Iudam, & Iſrael confregerūt, & nullus eorum leuauit caput: & egreſſi

HEB.

caput ſuum : & venerunt iſti deterrere ea, vt deiiciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu ſuper terram Iuda, vt diſpergerent eam.

CAPVT II.

HEB.

ET leuaui oculos meos, & vidi, & ecce vir, & in manu eius funiculus menſorum. Et dixi, Quo tu vadis? Et dixit ad me: vt metiar Hieruſalem, & videam quanta ſit latitudo eius, & quanta longitudo eius. b Et ecce angelus qui loquebatur in me, egrediebatur, & angelus alius egrediebatur in occurſum eius, & dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum iſtum, dicens: Abſque muro habitatur Hieruſalē, præ multitudine hominum & iumentorū in medio eius. Et ego ero ei, ait domin⁹, murus ignis in circuitu, & in gloria ero in medio eius. c O ô fugite de terra aquilonis, dicit dominus: quoniam in quatuor ventis cœli diſperſi

SEPT.

egreſsi ſunt iſti vt exacuant ea in manibus ſuis. Quatuor cornua, gentes ſunt quæ leuauerunt cornu ſuper terram domini, vt diſpergerent eam.

CAPVT II.

SEPT.

ET leuaui oculos meos, & vidi, & ecce vir, & in manu eius funiculus geometræ: & dixi ad eū. Quo tu vadis? Et dixit ad me: vt dimetiar Hieruſalem, & videam quanta ſit latitudo eius, & quanta longitudo. Et ecce Angelus qui loquebatur in me, ſtabat: & Angelus alius egrediebatur in occurſum eius, & dixit ad eum dicens: Curre, & loquere adoleſcentulo illi, dicens: Frugifera habitabitur Hieruſalem, à multitudine hominum, & iumentorum in medio eius. Et ego ero illi, dicit Dominus, murus ignis in circuitu, & in gloriam ero in medio eius. O ô fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus: quia de quatuor ventis cœli congrega-

A Tullius diſputat ſcribens proprium quoque de quatuor virtutibus librum. Qui ergo vitia deſtruunt, virtutes ædificant: omneſque ſancti, qui hæc remedia poſſidentes inſtaurant ſemper Eccleſiam, fabri appellandi ſunt. Vnde & Apoſtolus

1. Cor. 3. b loquebatur: *Quaſi ſapiens architectus fundamentum poſui.* Et

Eſai. 3. a iratus Dominus, de Hieruſalē ablaturum eſſe ſe dicit architectum, & virum ſapientem.

Matth. 13. g Et ipſe Dominus Dei omnipotentis filius & creatoris omniū, fabri filius appellatur. Legi in cuiuſdam cōmentariis, quatuor fabros, quatuor Euangeliſtas intelligi: qui oppreſſum Iſraelem, ſenſum videlicet videntem Deum, & Iudā, dominum confitentē, & Hieruſalem viſionem pacis, in priſtinam ſedem reſtituant, & quos vitiorum gentes diſperſerant de Eccleſia, per prædicationem Euangelij retraxerunt ad ſalutem.

CAPVT II.

ET leuaui oculos meos, & vidi, &c.] Qui prius oculis eleuatis in quatuor cornibus triſtia viderat: nūc rurſū oculos leuat vt videat virū de quo

Zach. 6. c ſcriptū eſt: *Ecce vir, oriens nomē eius,* de quo & ſupra legim⁹:

Sup. 1. b *Et ecce vir aſcendens ſuper equū rufum, & ſtabat inter myrteta, quæ erant in profundo,* ſiue inter

Eſaia 45. c montes vmbroſos. Et de quo

B pater loquitur: *Hic ædificabit*

Ezec. 40. a *ciuitatem meam:* cuius artifex & conditor Deus eſt. Hic & ab Ezechiele cernitur, habens funiculum in manu, & calamum ad menſuram cubiti virilis, vt metiatur Hieruſalem: cuius deſcriptionem, id eſt, latitudinem & longitudinem, idem propheta myſtico ſermone proſequitur. Quidam putant hoc ex parte completum ſub Zorobabel, & Ieſu, & Ezdra, & Nehemia, & cæteris ducibus, ſiue regibus: qui vſq; ad aduentum domini Saluatoris populum rexerunt Iſrael. Alij vero, & maxime Iudæi, in mille annorum regno interpretantur, corporales corporalia requirentes. Noſtrorum autem plerique referūt ad cœleſtem Hieruſalem, & hanc dicunt iterum extruendam, quæ ruina animarum peccatricum fuerat deſtituta: Hoc hæretici

Hebr. 12. e ſuſpicentur. Cæterum nos, montem Sion, & matrem primitiuorum atque ſanctorum interpretemur Eccleſiam quę ædificata eſt in paſſione domini & reſurrectione, & quotidie ædificātur ab eo, qui nouit menſuras, & merita ſingulorum. Quod de Eccleſia diximus, poteſt & de animabus accipi credentium, quę quotidie ædificantur à domino, & cernunt pacem eius, quæ Apoſtolis eſt relicta.

Ioan. 14. g b ¶ *Et ecce Angelus qui loquebatur in me, egrediebatur,* &c.] Angelum qui loquebatur in propheta & ſtabat: ſiue, vt in Hebræo legitur, egrediebatur (hoc enim ſignificat יצא) Hebręi Michaelem putant: Et alterum Angelum, qui egrediebatur, & veniebat in occurſum eius, Gabrielem ſuſpicantur, qui loquitur ad Michaelem, vt loquatur prophetæ: quātam rerum omnium abundantiam, & multitudinem hominum & iumentorum, firmitatemque murorum habitura ſit Hieruſalem: quæ in præſentiarum vſque ad fauillam & cineres videatur eſſe deſtructa. Nos autem iuxta ſpiritualem

פרזות ſenſum hæc omnia interpretamur in Eccleſia: quæ abſque muro, ſiue vt LXX. tranſtulerunt, κατακάρπως, id eſt, frugum omnium abundantia, habitetur, & habeat multitudinem hominum ac iumentorū, & dominus, ignis ſit in circuitu eius, & ipſe in medio illius verſetur in gloria. Iſta eſt ciuitas, de qua C

Pſalm. 86. a alibi legimus: *Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei.* Et rurſum:

Ibid. 47. a *Magnus dominus & laudabilis nimis: in ciuitate Dei noſtri, in monte ſancto eius.* In hac quicumque habitat, dicere poteſt. *Ego*

Pſalm. 51. b *autem ſicut oliua frugifera in domo Dei.* Et: *Dominus regit me,*

Ibid. 22. a *& nihil mihi deerit: in loco paſcuæ ibi me collocauit. Super aquas refectionis educauit me.* Et habitabitur, inquit, Hieruſalē pręmultitudine hominum & iumentorū abſq; muro, ſiue frugum omnium abundantia. Quidam, homines & iumenta duos populos interpretantur, Iudæorū atque gentilium: q illi qui in lege verſati venerant ad fidem Chriſti, homines appellati ſūt: nos autē qiō poſt idololatriam quaſi in deſerto legis & ſolitudine fuimus prophetarum, & eius recepimus paſſionem, iumenta dici debemus. Alij autem rationabiles quoſque & ſcripturarum eruditos ſcientia, homines intelligi volunt. Iumenta vero ſimplices quoſque credentiū, &

Pſal. 35. b de his dici: *Homines & iumenta ſaluos facies domine.* Hęc iumenta & hæc animantia au-

Ioan. 10. c diunt boni paſtoris vocem, & cognoſcunt & ſequuntur eū: Qui ipſe eſt & paſtor, quia regit nos: & oſtiū, quia per illum in Eccleſiam & ad patrem ingredimur: & murus ignis in circuitu: vt credentes & habitantes in medio calefaciat, qui prius frigore charitatis intepuerant, & poſſint ſpiritu eſſe feruentes. Lupos autem & ſæuiſſimas beſtias (de quib⁹ ſcri- D

Rom. 12. c ptum eſt: *Ne tradas beſtijs animam confitentem tibi:* Et quo-

Pſalm. 73. d rum fructus eſt, fœnum, ligna, ſtipula, & afferunt tribolos &

1. Cor. 3. b ſpinas) ſuo igne conſumat, &

Gen. 3. c qui aduerſariis ignis eſt, ſit in medio credētium gloria. Quod autē murus Hieruſalem ſit dominus & in alio loco legimus: *Montes in circuitu eius, & dominus in circuitu populi ſui.* Hæc o-

Pſal. 124. a mnia Iudæi ſub χιλιάδι, quem ſibi ſpe vaniſſima repromittunt, putant carnaliter eſſe ventura: quod tantam Hieruſalē habitura ſit beatitudinem: vt præ multitudine hominum & omnium iumentorum, murum habere non poſſit: Sed murus ſit ipſius domini defenſio, & illius in medio habitantis gloria perfruatur.

c ¶ *O ô fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus,* &c.] Plagæ orbis, quas Græci appellant κλίματα, iuxta ſitum Hieruſalem intelliguntur & templi. Aſſyrij ergo & Babylonij, qui Dei populum vaſtauerunt habitant in terra Aquilonis.

Hier. 1. c Denique in Hieremia, olla quæ iuxta Ezechielem plena eſt

Ezech. 24. carnibus (intelligitur autē vrbs Hieruſalem) à facie Aquil. accēdit: Quia igitur Angelus præceperat qui occurrerat Angelo prophetā in Zacharia, vt loqueretur ad puerum (ad comparationem enim Angelicæ dignitatis, omnis humana natura pueritia nuncupatur: quia non Angeli in nos, ſed nos in Angelos proficimus) & diceret ei: *Abſque muro habitabitur Hieruſalem,* & reliqua: Nunc idem ad eos fit ſermo domini, qui habitant in Aquilone, vt à ventis quatuor congregentur, in quos fuerant toto orbe diſperſi, & reuertantur in Sion, q habitabant in Babylone. Vel certè ita: qui in quatuor plagis

E Plagis cæli diſperſi eſtis, fugite de terra Aquilonis: & ô Sion, quæ nunc habitas in Babylone, fuge & reuertere ad priſtinā ſedem. Quod autem tertio, caſu vocatiuo, dicitur ô, exhortatio ad fugam eſt: vt non ſemel, ſed crebrius ad fugiendum

Prou 17. c Eccl. 0. ſciant ſe eſſe commonitos. Dicendum & aliter. Aquilo ventus duriſſimus eſt, qui duriſſima habitatorum ſuorum corda facit, & à quo ſuccēduntur

Hier. 5. c mala ſuper omnes qui habitāt in terra, & ad quem iuxta hūc

Infra 6. b ipſum Zachariam prophetam egrediuntur equi nigri, vt in ſua regione cōſiſtant. Ille quoque qui in Eſaia gloriabundus

Eſai 14. d dixerat: *In cælum aſcendam, ſuper ſidera cæli ponam thronum meum: ſedebo in monte ſublimi:* ſuper mōtes excelſos in Aquilone, in frigidiſſimo terrarum loco regnum habere ſe iactat.

Eſai. 14. d Legimus in alio loco: *Ecce fumus ab Aquilone venit*, & q́ procul à ſancta vrbe diſceſſerant

Ibid. 49. d dicitur de eis: *Ecce iſti de longe venient ab Aquilone & mari.*

Hier. 46. d Et per Hieremiam Spiritus ſanctus loquitur, prouocans eos qui in captiuitate ſunt, vt redeant Hieruſalem. *Vade & lege ſermones meos iſtos ad aquilonē, & dices: reuertere ad me habitatio Iſrael, dicit Dominus.* Pręcipitur itaq; nobis, qui habitauimus ad aquilonem, & calorem dominici feruoris amiſimus: qui diſperſi ſumus in orbe terrarum, & de quibus Euāgelium

Mar 13. e F prædicat: quod in quatuor vētos mittat Angelos ſuos dominus, & cōgreget nos, qui in huius ſæculi vitiis & confuſione verſamur: vt fugiamus in Sion Eccleſiam domini, & humilia relinquentes, in ſpecula eius & ſublimitate dogmatū conſiſtamus. Quod autem ſequitur. *Hæc dicit Dominus exercituum poſt gloriam miſit me*, & reliqua: Vox Saluatoris loquentis inducitur: qui omnipotens Deus à patre omnipotente miſſum ſe eſſe dicit: non iuxta id quod omnipotens eſt, ſed iuxta id quod poſt glo-

Philip 2. a riam miſſus eſt. *Qui cum in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt, æqualem ſe eſſe Deo, ſed ſemetipſum exinaniuit, formā ſerui accipiens, & factus eſt obediens patri vſque ad mortem, & mortem crucis.* Nec mirum quod Chriſtus dicatur omnipo-

Apoc 1. b tens, ex cuius perſona legimus in Apocalypſi Ioannis: *Hæc dicit teſtis fidelis, initium creaturæ Dei: qui eſt, & qui erat, &*

Pſal. 23. b *qui venturus eſt, dominus Deus omnipotens.* Illud quoque quod in viceſimo tertio pſalmo legimus: *Leuate portas principes veſtras, & eleuamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ.* Rurſumque ab Angelis dicitur, ignorantibus myſterium incarnationis aſſumptæ: *Quis eſt iſte rex gloriæ? Dominus virtutum, ipſe eſt rex gloriæ:* refertur ad Chriſtum. Vbi enim nos legimus,

a adonai ſebaoth Dominus virtutum: in Hebraico ſcriptum eſt a [illegible] quod à Septuaginta interpretibus [illegible], id eſt, in omnipotentem vertitur. Ex quo intelligimus, vbicumque dominus virtutum de Chriſto dicitur, omnipotentem eum debere intelligi. Nec mirum ſi Chriſtus dicatur omnipo-

Matt. 28. d Ioan. 17 b tens: Cui tradita eſt omnis poteſtas in cœlo & in terra. Et qui dicit: *Omnia quæ patris ſunt, mea ſunt.* Si autem omnia, id eſt, Deus ex Deo, dominus ex domino, lumen ex lumine: ergo & ex omnipotente omnipotens: neque enim fieri poteſt, vt quorū vna natura eſt, diuerſa ſit gloria. Miſſus eſt ergo poſt gloriam diuinæ maieſtatis ad gentes, quæ ſpoliauerant populum Dei: vt qui eos fuerant ante prædati, prædæ ſint ſeruientibus ſibi, & omnis quondam ſeruientium turba cognoſcat, quoniam Deus omnipotens miſerit G

eum. Quod autem dicit: *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi eius*: Tactum pro vexatione & iniuria accipe: iuxta illud quod legimus: *Nolite tangere Chriſtos meos, & in prophe-* Pſal. 104. c

tis meis nolite malignari. Qui enim ſanctos domini tetigerit, ſic eſt quaſi vexare cupiat pupillam oculi eius, & illum nitatur clara luce priuare, de qua loquitur in Euangelio: *Vos eſtis lux mundi.* Eleuat aūt Deus Matt. 5. b

manum ſuam, vt percutiat gētes aduerſarias, & populum ſuum vel Hieruſalem reducat vel in Eccleſiā. Gētes aduerſarias, iuxta tropologiam, cōtrarias accipe fortitudines: quæ quotidie peccatores ſuæ ſubiiciunt poteſtati, & ſibi eos ſeruire compellunt.

a ¶ *Lauda & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, &c.*] Et hęc adhuc ex perſona domini intelligenda: quod hortetur populum ſuū de captiuitate in ſedē priſtinā reſtitutū gaudere atque lætari: quod ipſe dominus veniat & habitet in medio eius, & multæ gētes crediture ſint in eū: de quibus dicit: *Po-* Pſalm. 2. b

ſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatē tuam, & poſſeſſionē tuā terminos terræ: Et habitet in medio eius, loquens ad diſci-

pulos: *Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſūmationem ſæculi.* Et poſſideat Matth 28 d H

dominus Iudā partē ſuā confitentē & credētē nomini ſuo, & non alibi poſſideat, niſi in terra ſancta, q́ interpretatur Eccleſia, & eligat adhuc Hieruſalē, quā tentationi in perſecutionib. dereliquerat. Iudęorum alij putāt ſub Zorobabel & Ieſu & Ezdra & Nehemia hæc ex parte completa: maxime quoniam Hieruſalem eligitur, & poſſidetur Iudas: duæ videlicet tribus, quę reuerſæ ſunt de captiuitate Babylonica, & appellatæ ſunt Iudas, & non Iſrael, qui apud Medos hucuſque verſantur. Alij vero in futurum differunt, quod tunc crediturę ſint gentes in eum, qui mittatur à domino, & eligenda ſit Hieruſalem: cum vtique iam omnes gentes crediderint in dominum Saluatorem, nec poſſit eligi quæ omnino deſtructa eſt. Rectè autem poſt captiuitatem filia

Sion prouocatur ad gaudium, de qua in pſalmo dicitur: Pſalm 52. b

Cum conuerterit Dominus captiuitatem populi ſui: exultabit Iacob, & lætabitur Iſrael.

b ¶ *Sileat omnis caro à facie domini, &c.*] Cum hæc ſe ita habeant, & poſſeſſurus ſit Dominus Iudam partem ſuam, & electurus Hieruſalem, omne hominum genus domini formidet aduentum: quia ſurrexit de habitaculo ſancto ſuo. Surgere autē dominus dicitur, & quaſi euigilare de ſomno, quando conſurgit in vindictam populi ſui. iuxta illud quod

ſcriptum eſt: *Exurge, vt quid dormis, domine?* Siue iuxta LXX. Eph. 5 b Eſai. 5. d

qui dixerunt, ſurrexit de nubibus ſanctis ſuis: Patriarchas, Prophetas, & Apoſtolos intellige: quibus mandauit Dominus ne pluant ſuper Iſrael imbrem. Iſtæ ſunt nubes, de qui- Eſaia 45. b

bus ſcriptum eſt: *Et nubes ſpargant iuſtitiam*: neque enim nubes iſtæ corporeę, in quas aer denſior cogitur, poſſunt plue- Luc. 21. e

re iuſtitiam. In his & cum his nubibus dominus in Euangelio venturum ſe eſſe dicit. Et in Eſaia legimus, q́ dominus in Ægyptum venerit in nube leui. Ægyptus mundus accipitur, in quē Dominus deſcendiſſe memoratur in carne: quæ ædita de vtero virginali, nullo humani ſeminis & peccatorum pondere grauabatur. Quod autem omnis caro non abſolutè homi-

HEB.

diſperſi vos, dicit Dominus: O Sion fuge, quæ habitas apud filiā Babylonis: quia hæc dicit dn̄s exercituum. Poſt gloriam miſit me ad gētes, quę ſpoliauerunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillā oculi eius: Quia ecce ego leuo manum meam ſuper eos, & erūt prædæ his qui ſeruiebant ſibi, & cognoſcetis, quia dn̄s exercituum miſit me. a Lauda & lætare filia Siō: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait dominus. Et applicabuntur gentes multæ ad dominū in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui: & ſcies quia Dominus exercituum miſit me ad te. Et poſſidebit dominus Iudā partem ſuam in terra ſanctificata, & eliget adhuc Hieruſalē. b Sileat omnis caro à facie domini: quia cōſurrexit

SEPT.

gregabo vos, dicit Dominus: In Sion ſaluamini, qui habitatis filiam Babylonis: Hæc enim dicit Dominus omnipotens. Poſt gloriam miſit me ad gentes, quæ ſpoliauerunt vos: quia qui tetigerit vos quaſi tangat pupillam oculi eius: Ecce ego inferam manum meam ſuper eos, & erunt prædæ his qui ſeruierant eis, & cognoſcetis, quia Dominus omnipotens miſit me. Lætare, & gaude filia Sion: quia ecce veniam, & habitabo in medio tui, dicit Dominus: Et confugient gentes multæ ad dominum in die illa, & erunt ei in populum, & habitabunt in medio tui, & ſcies quoniam Dominus omnipotens miſit me ad te. Et poſſidebit Dominus Iudam partem ſuam in terra ſancta, & eliget adhuc Hieruſalem. Timeat omnis caro à facie domini: quoniam ſurrexit

A hominum & beſtiarum & volatiliom & piſcium, ſed ſpecialiter hominum accipiatur, illa ſcriptura ſignificat: *Exaudi orationem meam, ad te omnis caro veniet.* (Pſalm. 64. a) Neque enim ad dominum omnis caro irrationabilium ventura eſt animātium: ſed illa quæ donum ſancti Spiritus ſuſceptura eſt, & de qua dicitur: *Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri, & filiæ veſtræ.* (Ioel. 2. g)

HEB.

xit de habitaculo ſancto ſuo:

SEPT.

xit de nubibus ſanctis ſuis.

CAPVT III.

HEB.

ET oſtendit mihi Ieſum ſacerdotē magnū, ſtantem corā angelo domini, & ſathan ſtabat à dextris eius, vt aduerſaretur ei. Et dixit dominus ad ſathan: Increpet dominus in te ſathan, & increpet dominus in te, qui elegit Hieruſalem: Nūquid non iſte torris eſt erutus de igne? Et Ieſus erat indutus veſtibus ſordidis, & ſtabat ante faciem Angeli: qui reſpondit, & ait ad eos, qui ſtabant coram ſe, dicens: Auferte veſtimenta ſordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abſtuli à te iniquitatē tuam, & indui te mutatoriis. Et dixit: Ponite cidarim mūdam ſuper caput eius. Et poſuerunt cidarim mundam ſuper caput eius, & induerunt eum veſtibus. b Et angelus domini ſtabat, & conteſtabatur Angelus domini

CAP. III.

SEPT.

ET oſtendit mihi Dominus Ieſum ſacerdotem magnum, ſtātem ante faciem Angeli domini, & diabolus ſtabat à dexteris eius, vt aduerſaretur ei. Et dixit Dominus ad diabolum: Increpet dominus in te diabole, & increpet in te dominus, qui elegit Hieruſalem. Nonne iſte vt torris eſt erutus de igne? Et Ieſus indutus erat veſtibus ſordidis, & ſtabat ante faciem angeli: & reſpondit, & ait ad aſtātes coram facie ſua, dicens: Auferte veſtimenta ſordida ab eo. Et dixit ad eum. Ecce abſtuli à te iniquitates tuas: & induite eum poderem, & imponite cidarim mundam ſuper caput eius. Et impoſuerunt cidarim mundam ſuper caput eius, & circundederunt eum veſtimentis. Et Angelus Domini ſtabat & conteſtabatur Angelus domi-

CAPVT III.

ET *oſtendit mihi Ieſum ſacerdotem magnum, ſtantem coram Angelo domini,* &c.] Antequam veniamos ad intelligentiam ſpiritualem, quo modo Hebræi locum iſtum ediſſerant, ſtrictim breuiterq; dicendum eſt, Ieſum ſacerdotē magnum, quem Græci ἀρχιερέα, Latini pōtificem vocāt, filium Ioſedech intelligi volunt, qui cum Zorobabel popolo præfuit. Ex cuius dextris ſtabat ad-
(שטן) uerſarius, (hoc enim interpretatur ſathan) vt aduerſaretur ei. Et recte ſtabat à dextris illius, non à ſiniſtris: quia vera erat accuſatio: eo quod & ipſe cū cæteris alienigenā accepiſſet
(1. Eſ. 2. a) (Malach. 2.) vxorem: quod in Eſdra & in Malachia, qui hūc prophetam ſequitur, pleniſſime ſcriptū eſt.
(Apoc. 12.) Dixitq; dominus ad ſathā, ad accuſatorē, & ad aduerſarium eius (ipſe eſt enim inimicus, & vindex, ac accuſator fratrum ſuorum) *Increpet dominus in te ſathan* (vt pluit dominus à do-
B (Gen. 19. c) mino) *& increpet dominus in te, qui elegit Hieruſalem.* Cum ergo de cunctis Iudæ vrbibus nunc electa ſit Hieruſalē (nequaquam ei imputante domino peccata quę fecit) cur quaſi torrem, quem vulgo titionē vocant, Ieſum conaris obruere, qui de Babylonica captiuitate quaſi ſemiuſtus euaſit? Quod autē ſequitur: *Ieſus erat indutus veſtibus ſordidis*, tripliciter interpretatur: Vel ob cōiugium illicitum, vel ob peccata populi, vel propter ſqualorem captiuitatis. Angelus autem, ante cuius faciem ſtabat Ieſus, præcepit cæteris Angelis ex perſona domini, vt auferrent ab eo ſordida veſtimenta: de quibus ſupra diximus. Qui cum præceptum opere compleſſent, rurſum idem Angelus loquitur ad Ieſum: *Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam* (hæc ſunt ſordida veſtimenta) & indui te mutatoriis, hoc eſt Iſraelitem tibi coniugem cop[illegible]ui: pro qoo LXX. tranſtulerunt ποδήρη, quam nos tunicam talarem poſſumus dicere: eo quod vſque ad talos & pedes defluat. Quodque ſequitur: *Ponite cidarim mundam ſuper caput eius*: pro cidari
(a ſamph) in Hebræo legimus צניף, quæ mitra à pleriſque dicitur, & in hac volunt intelligi ſacerdotij dignitatem, quod ablatis ſordibus peccatorum, mundum habuerit ſacerdotium: Hæc Iudæi. Noſtri autem ita diſſerunt: Sacerdotem eſſe
(Pſal. 109. b) magnum, ad quem dicitur: *Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.* Qui quoniam per ſe videri non
(Eſaiæ 9. b) poteſt à domino, prophetę oſtenditur, ſtans coram Angelo domini: quem volunt magni conſilij eſſe Angelum: non quod alter & alter ſit, aut duas perſonas recipiamus in filio: ſed quod idem atque vnus, & quaſi homo ſordidatus oſtenditur, & quaſi Angelus mediator hominum & Dei apparere dicatur. Non autem eſſe Ieſum filium Ioſedech ex hoc conantur oſtendere: quod non ſit appoſitum in præſenti loco, filius Ioſedech: qui in aliis locis, vbi vere de Ieſu dicitur filio Ioſedech, ſemper patris cognomine cenſeatur. C Stans igitur cernitur Ieſus, & ſtabili conſiſtens gradu, & ſathan ſtabat à dextris eius vt aduerſaretur ei. *Tentatus* enim (Hebr. 4. d) eſt *per omnem modum abſque peccato.* Et in Euangelio ad eum (Matt. 4. a) tentator accedit, quærens ſemper dextris eius & virtutibus contraire. Quodq; ſequitur, *Increpet dominus in te ſathan, & increpet dominus in te qui elegerit Hieruſalem*, ſic ediſſerunt: quia pater & filius dominus eſt, & in centeſimonono pſalmo legimus: Dixit Dominus domino meo, ſede à dextris meis. Dominus de altero domino loquitur: nō qood ipſe dominus qui loquitur increpare nō poſſit, ſed quod ex vnitate naturæ cum alter increpauerit, increpet ipſe qui loquitur: *Qui enim videt filium, videt & patrē*: (Ioan. 14. b) & iſte eſt qui elegit Hieruſalem, Eccleſiam quæ pacē domini cōtēplatur. Torris autem de igne erutus, rectiſſimè intelligi poteſt: qui cū in Babylone fuerit, non eſt Babylonio igne cōſūptus, nec flāma ſæculi huius attactus. Vnde & Moyſes in ſolitudine cer- (Exod. 3. a) nit viſionem magnam, in qua ardebat rubus, & non comburebatur. Hic Ieſus erat indu- (2. Cor. 5. d) tus veſtibus ſordidis: qui cum non feciſſet peccatum, pro nobis peccatum factus eſt: & (Eſaiæ 53. b) *ipſe infirmitates noſtras portat, & pro nobis dolet, & nos reputauimus eum eſſe in dolore, & in* D *anguſtia. Ipſe vero vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, & infirmatus eſt propter peccata noſtra.* Et in Apoſtolo legimus: (Gal. 3. b) *Chriſtus redemit nos de maledicto legis factus pro nobis maledictum.* Hic in viceſimo primo pſalmo loquitur: Longe à ſalute mea verba delictorū meorum. Et in ſexageſimo octauo pſalmo: *Deus tu ſcis inſipientiā meam, & delicta mea à te non ſunt abſcondita.* Quæ vniuerſa appellantur ſordida veſtimenta, & auferentur ab eo cum noſtra peccata deleuerit: vt quia ille ſordidis indutus eſt veſtibus, nos reſorgentes in eo audiamus poſt baptiſma: Candida ſint ſemper veſtimenta tua: credentiumque omnis Eccleſia audit per Eſaiam: *Lauamini, mundi eſtote.* (Eccleſ. 9. b) Et de ipſa prophetatur in Cantico canticorum: *Quæ eſt iſta quæ aſcendit dealbata?* (Eſaiæ 1. d) ποδήρη autem incar- (Cant. 3. e) nationem eius accipe: quæ de terra eſt, & ſignificatur in pedibus. Cidarim mondam ſuper caput illius, ſplendorem diuinæ maieſtatis intellige: vt vous atque idem ſecundum hominem ποδήρη, ſecundum Deum cidari ornatus eſſe videatur.

b ¶ *Et Angelus domini ſtabat, & conteſtabatur,* &c.] Hebræi cœptæ interpretationis ordinem proſequentes, ad Ieſum filium Ioſedech ab Angelo domini hæc dicta intelliguot: quod poſt ablationem veſtium ſordidarum, & reſtitutam mundi ſacerdotij dignitatem, præcipiatur ei, iuxta illud quod in Euangelio ſcriptum eſt: *Ecce ſanus factus es, vltra* (Ioan. 5) *noli peccare: ne quid tibi deterius fiat*: & repromittitur ei præmiū, ſi in viis domini ambulauerit, & eius pręcepta ſeruauerit: quod & ipſe iudex ſit domus eius, id eſt, pontifex perſeueret in templo, & cuſtodiat atria eius atq; veſtibula, & det ei dominus ex Angelorum numero (qui eo tempore ſtabant ante cōſpectum eius) quorū circumuallctur auxilio, & ab omni hoſtium fraude ſecurus ſit. Iuxta noſtros, qui hæc omnia refe-

runt

E ront ad dominum Saluatorem, hoc videtur eſſe difficile, quod Ieſu ab angelo dicitur: Si ambulauerit in viis domini, & eius præcepta ſeruauerit: ipſe quoq; iudicet domum eius, & cu- [Philip. 2. a] ſtodiat atria illius, & det ei dominus ambulantes de his qui aſſiſtant ei. Quod facile ſoluitur: ſi conſideremus eum qui formam ſerui eſt dignatus aſſumere, & cum diues eſſet, pro nobis pauper factus eſt. Quicquid igitur membris dicitur, refertur ad corpus, & noſtri [2. Cor. 8. b] profectus, domini victoria eſt. Cúmque nos peruenerimus in *virum perfectũ, in menſurã ætatis plenitudinis Chriſti*: ille iudicabit domum Dei: ſecundum [Eph. 4. c] id quod Apoſtolus dixit: Chriſtus autẽ ſicut filius ſuper domum eius: cuius domus ſumus nos. Et ad Timotheum: [Hebr. 3. b] [1. Tim. 3. d] *Si tardauero, vt ſcias quo modo debeas in domo Dei conuerſari, quæ eſt eccleſia Dei viuentis, columna & firmamẽtum veritatis.* Et nõ ſolum iudicabit domum eius, ſed cuſtodiet atria domini: de [Pſalm. 28. a] quibus ſcriptum eſt: *Adorate dominum in atrio ſãcto eius.* Iudicabit autẽ ſiue diiudicabit domũ eius, & pro meritis ſin- [Luc. 19. b] gulorum, aliis dãs decem ciuitates, & aliis quinque, & alios in eccleſia cõſtituẽs prophe- [Eph. 4. b] tas, alios apoſtolos, alios doctores, alios ſigna facientes, alios pro oculis habens, alios F pro manibus, alios pro pedi- [1. Cor. 12. c] bus: iuxta illud quod legimus: *Deus ſtetit in ſynagoga deorũ, in medio autem deos diiudicat.* Dedit quoque ei de angelorum [Pſalm. 81. a] numero miniſtros: qui in carne conſtituti, ſimiles angelorum ſunt, & de quibus Apo- [Philip. 3. d] ſtolus loquebatur: *Noſter municipatus in cœleſtibus eſt.* Si enim [Matth. 22. c] angeli nõ nubunt neq; nubuntur, & qui in virginali continentia perſeuerant, ſimiles angelorum ſunt. Cur non putemus angelicæ dignitatis Apoſtolos & ſanctos quoſq; datos Ieſu: qui aſſiſtant ei in eccleſia, & numquam fluctuantes habeant pedes, ſed cum ſtante ſtent domino?

HEB.

mini Ieſum, dicens: Hæc dicit dominus exercituum: Si in viis meis ambulaueris, & cuſtodiam meã cuſtodieris: tu quoque iudicabis domum meã, & cuſtodies atria mea, & dabo tibi ambulantes de his qui nũc hic aſſiſtunt. a Audi Ieſu ſacerdos magne, tu & amici tui qui habitant coram te: quia viri portendentes ſunt. Ecce enim ego adducã ſeruum meum orientem: quia ecce lapis quem dedi coram Ieſu: ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. b Ecce ego cælabo ſculpturam eius, dicit dominus exercituum, & auferam iniquitatem terræ illius in die vna. In die illa, dicit dominus exercituum, vocabit vir amicum ſuum ſubter vineam, & ſubter ficum.

CAPVT

a ¶ *Audi Ieſu ſacerdos magne, tu & amici tui qui habitant coram te, &c.*] Noſtri in hoc loco artantur à Iudæis, quod iuxta conſequentiam textumque ſermonis, magis debeant Ieſum ſacerdotem intelligere filium Ioſedech, quam dominum Saluatorem. Si enim ad dominum ſermo eſt, & ad Chriſtum dicitur: *Audi Ieſu ſacerdos magne*: quis eſt de quo infertur, *Ecce ego adducam ſeruum meum orientem*: qui alio nomine lapis appellatur, & datus eſt coram Ieſu, & ſuper hoc lapide ſeptem ſunt oculi? E contrario noſtri nituntur aſſerere, & Ieſum ſacerdotem magnum, & orientem, & lapidem, ſecundum diuerſas intelligentias Chriſtum appellari. Sed hoc quo modo de ipſo dicatur ad eum quaſi de altero, exponere difficillimum eſt. Qui igitur Ieſum volunt eſſe filium Ioſedech ſacerdotem magnum: amicos eius, qui habitant vel ſedent corã eo, & qui viri ſunt portendentes, diſcipulos eius interpretantur & prophetas. Prophetæ enim in ſignũ ſunt poſiti futurorũ. Quid eſt igitur quod Ieſus & amici eius coguntur audire? *Adducam ſeruum meum orientem*, & reliqua. Supra promiſerat Deus Ieſu filio Ioſedech ſacerdoti magno, quod ſi in viis eius ambulaſſet, & eius præcepta ſeruaſſet, ipſe diiudicaret domum eius, & atria eius cuſtodiret & daret ei miniſtros angelicæ dignitatis: Nunc ei dicit & amicis illius, plenam felicitatẽ & perfectam beatitudinem tunc futuram, quando venerit oriens: de quo ſcriptum eſt: [Zachar. 6. c] *Ecce vir oriens nomen eius.* Et in Malachia: *Orietur vobis timẽ-* [Malac. 4. a] *tibus nomen meũ ſol iuſtitiæ: & ſanitas in pennis eius.* Et in Numeris: *Orietur ſtella ex Iacob, & homo ex Iſrael.* In euangelio G quoque aperiſſime de Chriſto legimus: *In quibus viſitauit* [Num. 24. c] *nos oriens ex alto: illuminare eos qui in tenebris & vmbra mortis* [Luc. 1. g] *ſedent ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis.* Qui oriens, ipſe [Eph. 2. g] dicitur & lapis angularis: quia populum vtrumque cõiungat, & duos parietes in vnum domũ conſociet. Hic nõ cre- [1. Pet. 2. b] dentibus lapis ſcandali eſt: de quo & in pſalmis dicitur: *Lapidẽ, quẽ reprobauerunt ædificãtes, hic factus eſt in caput anguli: A* [Pſal. 117. c] *domino factum eſt iſtud.* Super hunc lapidem ſeptem oculi ſunt: de quibus loquitur Eſaias: *Exiet virga de radice Ieſſe, &* [Eſaia 11. a] *flos de radice eius aſcendet, & requieſcet ſuper eũ ſpiritus Dei, ſpiritus ſapiẽtiæ & intelligentiæ, ſpiritus cõſilii & fortitudinis, ſpiritus ſciẽtiæ & pietatis, & implebit eum ſpiritus timoris Dei.* Qui ſacerdotẽ magnũ & amicos eius, dominum Saluatorem & diſcipulos illius intelligi volũt, viros τερατοσκόπους, & portendentes ſic accipiunt: vt ad Apoſtolos referant qui eius myſtica ſigna perſpexerint, & ex præſentibus futura cognouerint: dum in eo qui à natiuitate cæcus fuit, oculos reſtituros [Ioan. 9. a] ſuper populo gentilium interpretãtur: Et in muliere ſã- [Matth. 9. c] guine defluente, eccleſiam ediſſerunt ſanguinis operibus liberatam. Hoc autẽ quod ſequitur: *Quia ecce lapis, quẽ dedi coram Ieſu.* H amatores hiſtoriæ ſic de Chriſto intelligunt, vt poſt Ieſum filium Ioſedech Chriſtum dicãt eſſe venturũ. Hoc enim eſſe coram Ieſu, id eſt, in conſpectu eius & ante faciem, vt futura ſignificet, & appellari eum lapidem pro fortitudine & robore, quo omnia regna contriuerit: quem etiam in Daniele de mõte ſine manibus præciſum legimus. [Dan. 2. g]

SEPT.

domini ad Ieſum, dicens: Hæc dicit dominus omnipotens: Si in viis meis ambulaueris, & præcepta mea cuſtodieris, & tu iudicabis domum meam, & ſi cuſtodieris atrium meum, & dabo tibi qui conuerſentur in medio ſtantium iſtorum. Audi ergo Ieſu ſacerdos magne, & proximi tui qui ſedent ante faciem tuam, quia viri τερατοσκόποι (id eſt portentorũ ſpectatores) ſunt: quia ecce ego adducam ſeruum meũ orientem: quia lapis quem dedi ante faciem Ieſu. ſuper lapidem vnum, ſeptem oculi ſunt. Ecce ego fodiam foueã, dicit dominus omnipotens, & contrectabo omnem iniquitatem terræ illius in die vno. In die illo, dicit dominus omnipotens, vocabit vnuſquiſque proximum ſuum ſubter vitem, & ſubter ficum.

CAPVT

b ¶ *Ecce ego cælabo ſculpturam eius, dicit dominus exercituum, &c.*] Supra dixerat: Ecce lapis quem dedi coram Ieſu, ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt: Nunc conſequenter σημεῖον ſeruat à lapide, & dicit: Cælabo ſculpturam eius: ſculpam cælaturam illius. Quod enim Hebraice ſcriptum eſt b מפתח פתחה Aquila interpretatus eſt διαγλύψω ἄνοιγμα αὐτῆς, id eſt, ſculpam aperturam eius: Theodotio & Symmachus, ſculpam ſculpturam eius. [b mephatteah pituha] Et eſt ſenſus: Iſtum lapidem, clauis crucis & lancea militis faciam vulnerari, & in illius paſſione auferam iniquitatem terræ in die vna, de qua ſcriptum eſt: *Hæc eſt dies quam fecit dominus, exultemus & læ-* [Pſal. 117. d] *temur in ea.* In illa die paſſionis Chriſti, vocabit vir qui perfectus eſt in Chriſto, & cum Apoſtolis ad dominicæ beneuolentiæ culmen aſcendit, proximum ſuum, vel credentes ex Iudæis, vel certe gentilium populum, ſubter vineam quæ appellatur Sorech, & de qua dicitur in euangelio: *Ego ſum* [Ioan. 15. a] *vitis*, & cuius fructus lætificat cor hominis: & ſubter ficum, Spiritus ſancti poma dulciſſima: vt æterna pace requieſcãt, & compreſſa ſeditione mundi & cruore bellorum, ſciãt ſe [Pſalm. 103. b] eſſe ſub rege, cuius myſtice in Salomone nomen eſt pacis. De hac eadem ſeſſione ſubter vineam, & ſubter ficum etiam Micheas propheta commemorat, dicens: *In die illa vo-* [Mich. 4. b] *cabit vnuſquiſque proximũ & fratrem ſuum ſubter ficum, & vineam ſuam, & non erit qui exterreat.* Quod autem ſcriptum eſt iuxta LXX *Ecce ego fodiam foueam*: poſſumus foſſam, vel foueam pro ſculptura lapidis intelligere: omne enim quod ſculpitur, & foditur. Tamẽ ſi quis cõtentioſus noluerit hoc referre ad lapidem, ſed quaſi propriũ habere principium, ſuáque ſententia: Dicamus Deum omnipotentem in die paſſionis

A paſſionis filii ſui(ſiue vt Iudęi putant, in vltimo fine mundi quãdo iudicaturus aduenerit)effodere, & in medium proferre opera ſingulorum, & cõtrectare vniuerſam terram in die iudicii: hanc enim eſſe diem vnam: & in die illa vnumquemque ſanctorum ſocios ſuos, & amicos, qui & ipſi sũt ſancti, vocare ad requiem, & operũ ſuorũ virtute gaudere.

CAP. IV.

HEB.

ET reuerſus eſt angel⁹, qui loquebatur in me, & ſuſcitauit me quaſi virum qui ſuſcitatur de ſomno ſuo. b Et dixit ad me, quid tu vides? & dixi: Vidi, & ecce candelabrum aureum totũ, & lampas eius ſuper caput ipſius: & ſeptẽ lucernę eius ſuper illud: & ſeptẽ infuſoria lucernis quæ erant ſuper caput eius. Et duæ oliuæ ſuper illud: vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris eius. Et reſpondi, & aio ad angelum qui loquebatur in me, dicens: Quid ſunt hæc domine mi: Et reſpõdit angelus qui loquebatur in me, & dixit ad me: Numquid neſcis quid sũt hęc: & dixi: nõ domine mi. Et reſpondit, & ait ad me dicẽs: Hoc eſt verbũ domini ad Zorobabel, dicens: Non in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit dominus

CAP. IV.

SEPT.

ET reuerſus eſt angelus, qui loquebatur in me, & reſuſcitauit me ſicut ſuſcitari ſolet homo de ſomno ſuo. Et dixit ad me, quid tu vides? & dixi: Vidi, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas ſuper illud, & ſeptem lucernas ſuper illud, & ſeptem infuſoria lucernarum quæ erant ſuper illud. Et ecce duæ oliuæ ſuper illud: vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris: & interrogaui, & dixi ad angelum, qui loquebatur in me, dicens: Quid ſunt hæc domine? reſpondenſque angelus qui loquebatur in me, & dixit ad me: Non cognoſcis quid ſunt hæc? Et dixi: Non domine. Et reſpondit, & ait ad me dicens: Iſte eſt ſermo domini ad Zorobabel dicens, Non in fortitudine magna, neque in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit dominus omnipotẽs. Quis

CAPVT IV.

E*T reuerſus eſt angelus, qui loquebatur in me, & ſuſcitauit me, &c.*]Quo enim abierat vt reuerteretur: maxime qui loquebatur in ꝓpheta, & abſq; eo, in quo loquebatur, eſſe nõ poterat? Sed quotieſcunque humana fragilitas ſuæ relinquitur imbecillitati, Dei à nobis, & angelorũ eius auxilium abire credendum eſt Ergo & propheta ſtupore magnæ viſionis attonitus, tota mente torpebat, & clarum veritatis lumẽ videre non poterat: vnde à viſione præterita ſuſcitatur ad aliam viſionẽ, quaſi de ſomno euigilans, vt videat ꝙ clauſis oculis nõ videbat. Dicamus & aliter. Prouerbiorũ (Prou 3. d Sept 0.) Salomonis teſtimoniũ eſt: *Si ſederis, abſq; timore eris: Si autem dormieris, dulciter dormies, & nõ timebis terrorem ſuperuenientem tibi, nec impetus impiorum ingruentes.* Qui hoc ſõmo dormierit, & audierit dictum de ſe, quod ſcriptum de Lazaro legimus: *Si dormit, ſalu⁹ erit*, poterit cantare cum ſponſa: *Ego dormio, & cor meũ vigilat.* (B Ioan 11. b Cant 5. a) Videamus ergo ad quæ contemplanda quaſi de ſomno propheta conſurgat.

b ❡ *Et dixit ad me, quid tu vides, &c.*]Angel⁹ qui ſuſcitauit Zachariam, quaſi de ſomno hominem conſurgentem, interrogat quid viderit: vt illo reſpondente, & ignorante, & ſuſcitante quid cernat, atque dicente: Quid ſunt hæc domine mi? audiamus ab eo: Hoc eſt verbum domini ad Zorobabel. *Non in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit dominus.* Dicamus igitur ſingula, percurrentes primum quid videatur Hebræis, à quibus in veteri teſtamento eruditi ſumus deinde per hos quaſi gradus ad eccleſiæ culmina conſcendamus. Candelabrum aureum ſolidum, legẽ, id eſt, *νόμον* interpretantur: Lampadem autem, id eſt, flammam in vertice candelabri lucentem atq; fulgentem, Chriſtum, qui caput legis ſit, & omnem mundum illominet. Septem lucernas ſuper candelabrum, ſeptẽ gratias Spiritus ſancti: de quibus ſupra dixim⁹, quod in lapide vno ſeptem oculi ſint. (Sup 5. d) Nulli enim dubium, quin lex Spiritu ſancto dictãte cõſcripta ſit. Septem autẽ infuſoria, in quibus oleum ſit, quod mittatur in lucernas, quæ ſuper candelabro luceant, hoc intelligi volunt, ſeptem illas gratias de cœlo ad homines per legẽ deſcendere. Duas autem oliuas ſuper cãdelabrũ à parte dextra & ſiniſtra, inter quas media lampas luceat, legem & prophetas interpretantur. Cumq; propheta narraſſet viſionem ſuam, neſciẽs quid videret, interrogat angelũ loquentem in ſe, ſenſum videlicet à Deo illuminatũ. Iſte enim angelus noſter eſt, qui prudenter intelligens, Dei indicat nobis voluntatem & dicit: *Quid ſunt hæc domine mi?* Angelus autem non explanat viſionem prophetę, vt rogatus ab eo fuerat: ſed interrogantem rurſum interrogat: *Num ignoras quid ſint hæc?* Quo reſpondente, neſcio. etiam ipſe reſpondit: *Hoc eſt verbum domini ad Zorobabel, dicens: Non in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit dominus.* Sermo ergo domini ad Zorobabel, qui locutus C eſt nõ in exercitu, neque in robore, ſed in ſpiritu meo, ipſe eſt interpretatio viſionis: non in exercitu, neq; in multitudine bellatorum, ſed in ſpiritu Dei redoctum populum, & plenius reducendum, & aduerſarios eſſe vaſtandos. Quodque ſequitur: *Quis tu mõs magne coram Zorobabel in planum?* ad diabolum dictũ intelligũt, qui ſtabat à dextris Ieſu, vt aduerſaretur ei: & ſe eleuabat contra Zorobabel, & populũ Iudæorum. In planum autem verſus & humiliat⁹ eſt, & ſub pedibus iacet Iſrael, quia educet Deus lapidem primarium Chriſtum filium ſuũ: qui ſẽper auxilio fuit populo Iſrael. Et gratia eius, id eſt, lapidis in eos quos reduxit de captiuitate, exæquabit gratiam, quã in patres eorum ſemper exercuit. Hæc ab Hebræis dicta reperim⁹: Nũc quid ab eccleſiaſticis viris in commentariis ſcriptum ſit, diſſeramus. Cãdelabrum aureũ de auro puriſſimo eccleſiam intelligũt: quæ in ſcripturis ſanctis ſenſum ac mentẽ magis quã verba perquirit. Quod autem in ſẽſu aurum accipiatur, poſteriora & humeri columbæ in ſexageſimo ſeptimo pſalmo oſtẽdũt: quæ dicũtur auri virore, ſiue fulgore radiare. (ἐν χλωρότητι) Lãpadẽ, & ipſi Chriſtum intelligũt, ꝙ luceat in eccleſia, qui (D Matt. 5. b) de ſe ipſo dicebat: *Nemo lucernã accẽdit, & ponit eam ſub modio*, hoc eſt, ſub mẽſura legis: ſed ſuper cãdelabrum, id eſt, euãgelii libertatem: vt luceat cũctis qui ſunt in domo. Lucernas ſeptẽ & ſuffuſoria earum, & ipſi gratias ſãcti ſpiritus intelligunt, per quas oleũ miſericordię Dei, cũctarumque virtutũ Eccleſia ſuſcipit. Duas oliuas ſuper cãdelabrũ, & ipſi Moyſen & Eliã intelligunt, qui cum domino loquebantur in monte, (Matt. 17. a) & ſignificabant quid in Hieruſalem paſſurus eſſet. Omnis enim lex & prophetæ de Chriſti prædicant paſſione. Alii duas oliuas ſtãtes à dextris & à ſiniſtris, legem & euangelium interpretantur: vt in dextra euangeliũ ſit, in ſiniſtra lex, de qua dextra & ſiniſtra dicitur in Cãtico canticorũ: *Siniſtra eius ſub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* (Cantic. 2. b) Mõtem autẽ plerique noſtrorum, diabolum interpretantur, & antichriſtum, qui coram Zorobabel, de quo naſciturus eſt Chriſtus, ſtare audeat & ſe erigere, & in euãgelio dicere: *Hæc omnia mihi tradita ſunt, & dabo ea tibi, ſi procidẽs adoraueris me.* (Matth. 4. b) Quem dominus ſuis pedibus proſternens, & de ſuperbo humilem faciens atque deiectũ, dicit: *Vade retro ſathana: ſcriptũ eſt enim: Dominum Deum tuum adorabilis, & ipſi ſoli ſeruies.* (Deut 6 b Matth 17 a) Dantq; exemplũ in euangelio lunatici, quem cum apoſtoli nõ potuiſſent ſanare, interrogant cur ſanare ne quiuerint, & audiũt: *Amen dico vobis: ſi habueritis fidem ſicut granum ſinapis, dicetis monti huic, tranſi hinc, & tranſibit. & nihil impoſſibile erit vobis.* Hoc autem genus non eiicitur, niſi per orationem & ieiunium. Mons ibi aperte diabolus accipitur. Alii autem temeritate non parua, hoc quod manifeſte de diabolo dicitur, ad Chriſtum referunt, qui in ſcripturis ſanctis mõs ſæpius appellatur: nec neceſſe eſt dare exempla, quorum magna copia eſt. Ad hunc autem ducuntur errorem: quia ſcriptum eſt in LXX. *Quis es tu mons magne ante faciem Zorobabel, vt corrigas?* quod videlicet mons iſte qui ante faciẽ Zorobabel eſt, hoc eſt, qui de Zorobabel

ſtirpe

E ſtirpe deſcendat, velit mūdum ipſe corrigere, & de ipſo ſit
quod ſequitur: *Educam lapidem hæreditatis*, de qua ſcriptum
Pſal. 15. b eſt: *Tu es qui reſtitues hæreditatē meā mihi.* Et in alio loco: *Elegit*
Ibid. 46. a *nobis hæreditatem ſuam, pulchritudinem Iacob, quam dilexit.* Et
Deut. 32. rurſum: *Facta eſt pars domini Iacob, funiculus hæreditatis eius*
Iſrael. Et in ſecundo pſalmo:
Dominus dixit ad me: filius meus
es tu, ego hodie genui te. Poſtula à
me, & dabo tibi gentes, hæreditatem tuam. Educet autē domi-
Ioan. 1. a nus lapidem primarium, de
quo legimus: *In principio erat*
verbum, & verbum erat apud
Deum, & Deus erat verbum. Et
omnia per ipſum facta ſunt, & ſi-
ne ipſo factum eſt nihil. Quod
autem dicit: *Exæquabit gratiam*
Ibidem. b *gratiæ eius*: hoc ſignificat. *Nos*
omnes de plenitudine eius accepi-
mus, & gratiā pro gratia, id eſt,
pro gratia legis gratiam euā-
gelii, vt æqualem gratiam &
par munus, & ex Iſrael cre-
dentes accipiant, & populus
ethnicorum. Vnde & Gabriel
Luc. 1. c loquitur ad Mariam: *Inueniſti*
Epheſ. 2. a *gratiam apud Deum.* Et Paulus
Ioan. 1. b Apoſtolus ſcribit: *Gratia e-*
nim ſaluati eſtis. Et Ioannes e-
uāgeliſta: *Lex, inquit, per Moy-*
ſen data eſt: gratia autem & ve-
ritas per Ieſum Chriſtum facta eſt.
a ¶ *Et factū eſt verbum domini*
ad me, dicens: Manus Zorobabel
fundauerūt domum iſtam, &c.]
Ab Hebræis & à noſtris mul-
F ta dicuntur: quorū pleraq; ſe-
ctantes & alia repudiantes,
quid nobis placeat inſeramus
ſecuantes hiſtoriæ veritatem,
vt ex hac poſſimus eam qui
per hiſtoriam prophetatur a-
gnoſcere. Manus Zorobabel
principis Iudæorū, qui reuerſi
ſunt de Babylone, templi fū-
damēta iecerunt, & manus e-
ius vſq; ad templi faſtigia ve-
nient, complentes quod cœ-
perant, & omnia quæ cœpta
fuerant extruentes. Legimus apud Ezdram, quod à Zoro-
babel templum cœptum ſit atque perfectum. Cumque ait
1 Eſdr. 4. Zacharias propheta, in templo quod nunc ædificatis,
& 6. videritis à vobis culmen impoſitum, tunc intelligetis me
miſſum à domino, & quæ locutus ſum ipſo mandante di-
Luc. 12. e xiſſe. *Quis enim deſpexit dies paruos?* Quis hic pro raro accipi-
tur, iuxta illud: *Quis putas eſt diſpenſator fidelis & prudens?* En
Pſalm. 14. a *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?* Et: *Quis aſcendet in*
montem ſanctum tuum? Rarus ergo eſt, qui dies paruos hu-
ius ſæculi deſpiciat, & regiam poteſtatem putet eſſe nihili.
Quando viderimus potentes ſæculi fulgere auro, purpura
gemmiſque rutilare, circundari exercitu, dicamus in nobis:
quis putas deſpicit dies paruos? Vnde & Iacob vitam ho-
minum breuem intelligens: *Parui ſunt*, inquit, *& peſſimi dies*
Gen. 47. b *vitæ meæ.* Qui ergo deſpexerint dies paruos (hoc autem re-
fert ad regiam poteſtatem, vt cōmoneat Zorobabel & Ie-
ſum, & populum, ædificantes populum Dei, nequaquam
aduerſarios timere prohibentes, ſed audire dominum co-
hortantem) ex eo quod deſpiciunt regale faſtigium, læta-
buntur & videbunt auxiliū Saluatoris, qui de Zorobabel
ſtirpe promittitur, & propter fortitudiné lapis appellatur,
& lapis ſtanneus: Pro quo in Hebraico ſcriptum eſt a אבן
a eben habbedil הבדיל, eo quod ſit murus & fortitudo robur quo credentiū.
Sicut enim ſtannum ab igne alia metalla defendit, & cum
ſit natura æs ferrūque duriſſimum, ſi abſque ſtanno fuerit,
vritur & crematur: ſic omnis angelorum & hominū forti-
tudo, ſi non habuerit auxiliū Saluatoris, imbecilla ꝓbatur G
& fragilis. Lapis autē iſte, id eſt, maſſa, qui apud Hebræos
b הבדיל ſcribitur, id eſt ſtanneus, ἐτυμολογοῦσιν ἀποχωρίζων, b habbedil
id eſt, ſeparans & ſecernens: Vt quo modo ſtannū mixta &
adulterata inter ſe per ignem metalla diſſociat, ita dñs ver⁹
probator & χωνευτὴς ab auro &
argento bonorum operū, æs
vitiorum plūbūque ſecernat,
vt purum aurum remaneat &
argentum. Aliis verbis ἀποχω-
ρίζων iſte & ſeparator in euan-
Luc. 3. d gelio ſcribitur: *Cuius ventilabrū*
in manu ſua, & ipſe purgabit a-
reā ſuā, & ſeparabit paleas à tri-
tico: qui clamat per Hieremiā:
Hier. 23. f *Quid paleis ad frumētū? dicit do-*
minus. Multi noſtrorū manus
Zorobabel, qui fūdauerit do-
mū & ipſe perfecerit eā, Chri-
ſtū interpretātur. Quod ſi re-
cipimus, cogemur exponere,
qui ſit lapis ſtāneus in manu
Zorobabel. Neq; enim in ma-
nu Chriſti, Chriſtus alius ꝓ-
probādus eſt. Licet quidā la-
pide ſtanneū corpus domini
acceperint, quod nullis pec-
catorū fuerit maculis ſordi-
datū: nec plumbū vocetur, ſed
ſtannum puriſſimum. Septē
autem oculos, qui diſcurrunt
in vniuerſa terra, & cūcta di-
iudicant, ſupra expoſuim⁹, ſe-
H ptem eſſe ſpiritus, & ꝙ Deum
nihil lateat, qui & præteritorū
& præſentium & futurorum
conſcius eſt, & reddit vnicui-
que ſecundum opera ſua, ma-
ximè cum in perſona ſeparā-
tis bonos à malis, & confla-
toris aduenerit.
b ¶ *Et reſpōdi, & dixi ad eum:*
Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ ad dexte-
rā cādelabri, &c.] Interrogan-
te propheta quid ſignificarēt
duæ oliuæ, quarum altera ſta-
bat ad dexteram candelabri,
altera ad ſiniſtrā: dñs ſiue an-
gelus domini noluit reſpon-
dere. Quod propheta intelligens, ſecundo ſciſcitatur, & di-
cit: *Quæ ſūt duæ ſpicæ iſtæ oliuarum*, ſiue *duo rami*? de minori-
bus interrogans, quoniam maiora audire nō meruit. Duo
autem iſti rami ſunt in manu duarū narium, ſiue ſuper duo
roſtra aurea, quæ Hebraicè צנתרות, Græcè μυξωτῆρες appel- c ſantheroth
lantur, qui & ipſi duo μυξωτῆρες, ſuper quos duæ ſpicæ ſunt
vel duo rami oliuarum de auro puriſſimo. Cumque & de
duobus ramis propheta quæreret, & rurſū interrogaretur
ab angelo, vtrum nam ſciret quid duo rami ſignificarent, &
ille dixiſſet, nō domine. Reſpōdit angelus domini. Iſti ſunt
duo filii olei: vt Symmach⁹ voluit: ſiue στιλπνότητος, vt inter- יצהר
pretat⁹ eſt Aquila, id eſt, ſplendoris: vel πιότητος, hoc eſt pin-
guedinis, vt verterūt LXX. aut λαμπρότητος, id eſt, claritatis,
vt Theodotio trāſtulit, qui aſſiſtūt dominatori vniuerſæ ter-
ræ. De duabus oliuis, quæ erāt ad dexteram lampadis & ſi-
niſtram, ſupra legimus: Et idcirco nunc interrogans ſuper
his propheta, nō meretur audire, quia priora non retinet:
ſiue quod ibi obſcurius dictum eſt, hic manifeſti⁹ audire deſi-
derat: aut certè ſilentio angeli confutatur eius pertinacia
quod maiora ſe ſcire contendat, quamquam Hebræi ideo
eum de oliuis interrogantē, nihil audiſſe confirment: quia
non bene interrogauerit, nec totum quæſierit quod ſcire
debuerat. Denique poſtea plenius ſciſcitatur addēs, ſpicas
vel ramos oliuarum: de quibus ſupra tacuerat, ibi enim di-
xit: *Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ*: hic interrogat *quid ſunt duæ ſpi-*
cæ oliuarum? [illegible], quod in morem ſpicarum rectæ
ſunt

HEB.

minus exercituum: Quis tu mons magne coram Zorobabel in planum? & educet lapidem primarium, & exæquabit gratiā gratiæ eius. a Et factum eſt verbum domini ad me dicens: Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam, & manus eius perficient eam, & ſcietis, quia dominus exercituum miſit me ad vos. Quis enim deſpexit dies paruos? & lætabuntur, & videbūt lapidem ſtanneum in manu Zorobabel. Septem iſti oculi ſunt domini qui diſcurrunt in vniuerſa terra. b Et reſpondi & dixi ad eum: Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram eius? Et reſpondi ſecūdo, & dixi ad eū: Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarū, quę ſunt iuxta duo roſtra aurea, in quibus ſunt ſuffuſoria ex auro? Et ait ad me, dicens, Numquid neſcis quid ſunt hæc? Et dixi, non domine mi.

Et

SEPT.

Quis es tu mons magne ante faciem Zorobabel vt corrigas? & educam lapidem hæreditatis, æqualitatem gratiæ gratiam eius. Et factus eſt ſermo domini ad me, dicens: Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam, & manus eius complebunt eam, & ſcies quoniam dominus omnipotens miſit me ad te. Quis enim deſpexit in dies paruos? & lætabuntur & videbunt lapidem ſtanneum in manu Zorobabel. Septem iſti oculi domini ſunt, qui reſpiciunt ſuper omnem terram. Et reſpondi, & dixi ad eum: Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ à dextris candelabri, & à ſiniſtris? Et interrogaui ſecundo, & dixi ad eum. Quid ſunt duo rami oliuarum qui in manibus duarum narium aurearum ſunt: & quæ infundunt & retrahunt ſuffuſoria aurea? Et dixit ad me: neſcis quid ſunt hæc? Et dixi, nequaquam domine.

Et

A ſintarbores,& quaſi ſpicæ ariſtis,ſic iſtæ vallo quodam ramorum atq; foliorũ tectæ ſunt & in ſublime ſurgẽtes Duas oliuas quidẽ è noſtris filium interpretantur & ſpiritũ ſanctum,& mediã lampadem Deum patrem. Sed neſcio quo modo abſq; blaſphemia alterum à dextris,alterum accipiãt שבלי à ſiniſtris. Ramos quoq; ſiue ſpicas oliuarum,incarnationẽ Saluatoris,& ſimilitudinẽ columbæ ſpirit' ſancti ediſſerũt, quia totas oliuas videre nequeam', ſed partẽ quãdam & vt ita dicã, ramuſculos incarnationis Chriſti,& oſtẽſionis Spirit' ſancti nobis eſſe monſtratos. Alii duo intelligũt teſtamẽta: à dextris euangeliũ, à ſiniſtris legẽ: eo q in altero ſpiritualis ſenſus ſit,in altero corporalis,& q nec totũ euãgelium,nec totam legẽ explanare poſſim', & nũc ex parte 1. Cor. 13. c cognoſcam',& ex parte pphetemus,& necdũ poſſimus intelligere q perfectum eſt. Sũt q duos ramos oliuarũ vel duas ſpicas, & filios pinguetudinis vel ſplẽdoris,ſacerdotium interpretẽtur & legẽ, q̃ præbeãt gaudiũ vniuerſæ terrę. Alii Enoch & Eliã,quorum alter in pputio, alter in circũciſione placuit Deo,& cũ corpore raptus in cælũ eſt. Pro ſplẽdore & oleo & pinguetudine & claritate, in Hebraico legim' d iſar d יצהר iuxta illud q de gaudio Pſalm. 35 b & felicitate sãctorũ in pſalmis ſcriptũ eſt: *Inebriabuntur ab vbertate* B ſiue pinguedine *dom' tuæ:* *ἀπὸ πιότητος* .i. magis pinguedinẽ quam vbertatẽ ſonat. Hæc vt quiuim' & vt vires ingenioli noſtri ferre potuerũt, locuti ſum',& Hebręorũ & noſtrorũ varias opiniones breuiter perſtringẽtes,ſi quis melius imo verius dixerit,& nos libenter melioribus acquieſcimus.

HEB.

Et dixit: Iſti ſunt duo filii olei, qui aſſiſtunt dominatori vniuerſæ terrę.

.CAP. V.

HEB.

ET conuerſus ſum & leuaui oculos meos, & vidi, & ecce volumen volans, & dixit ad me: Quid tu vides? Et dixit: Ego video volumẽ volans: longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum. Et dixit ad me: Hęc eſt maledictio, quæ egredietur ſuper faciẽ terræ. Quia omnis fur, ſicut ibi ſcriptũ eſt, iudicabitur,& omnis iurans, ex hoc ſimiliter iudicabitur. Educam illud, dicit dominus exercituum,& veniet ad domũ furis. & ad domum iurantis in nomine meo mẽdaciter, & commorabitur in medio domus eius: & cõſumet eũ,& ligna eius,& lapides ei' b Et egreſſus eſt angelus, qui loquebatur in me. &

SEPT.

Et ait: Iſti ſunt duo filii pinguedinis, qui aſſiſtunt domino vniuerſa terra.

CAP. V.

SEPT.

ET conuerſus ſum & leuaui oculos meos,& vidi falcem volantem. Et dixit ad me: Quid vides? Et dixi: ego video falcem volantem, longitudinis cubitorum viginti & latitudinis cubitorum decem. Et dixit ad me. Hæc eſt maledictio, quæ egreditur ſuper faciem omnis terra: quia omnis fur ex hoc vſque ad mortem punietur, & omnis periurus ex hoc vſque ad mortem cruciabitur. Et educam illud, dicit dominus omnipotens, & ingredietur domum furis, & domum iurantis in nomine meo mendaciter, & requieſcet in medio domus eius,& conſumet eum,& ligna eius & lapides eius. Et egreſſus eſt angelus qui loquebatur in me,

culum perdidere cæleſte. Ideo ipſe dicit per Eſaiã: *Inebriatus eſt gladius me' in cælo.* C Eſaia 34. a Gladio enim interibũt omnes peccatores populi,nõ vtiq; gladio corporali (ſi quidem multæ & diuerſæ præter gladium ad mortem viæ ſunt) ſed gladio ſpirituali,quo percutiendi ſunt,qui non egerunt pœnitentiam,& quibus comminatur Pſalmiſta proclamans: Pſalm. 7. c *Niſi conuertamini,gladium ſuum vibrabit: arcũ ſuum tetẽdit, & parauit illũ: Et in ipſo parauit vaſa mortis.* Et in Hieremia legim': Hier. 4. *Vſquequo ſecabis mucro vel gladius domini? Vſquequo nõ requieſces? cõuertere in vaginam tuam.* Iſte gladius nõ ſolum falx appellatur, quæ fęnum, ſtipulam ſpinaſq; ſuccidit: ſed & ſecuris arborum dicitur: quæ ſuccidet qui non fecerint dignos fructus pœnitẽtiæ. Et de quibus Ioannes Baptiſta proclamat: Matth. 3. a *Ecce ſecuris ad radices arborum poſita eſt: Omnis arbor,quæ non facit fructum bonum,excidetur,& in ignẽ mittetur.* Volumẽ iſtud, in quo peccata omnia deſcribuntur, ſiue falx q̃ cunctorum delicta ſuccidit: mittitur in vineam Sodomorum,de qua ſcriptum eſt. Deut. 32. e *Inimici noſtri inſipiẽtes: ex vinea* enim *Sodomorum vinea eorũ, & propago eorum de Gomorris: Vua eorũ vua fellis, & botrus amaritudinis eius. Furor draconũ, vinũ eorum, furor aſpidis inſanabilis.* D Hæc falx viginti habet cubitos lõgitudinis,& decẽ latitudinis, in quo numero triſtib' læta ſociantur. Ad hoc enim dominus corripit vt emẽdet. In viceſimo,qui ex duab' decadib' efficitur,auſtera & triſtia nunciantur: in decimo,id eſt,vna decade,meliora & pſpera: Per omnia enĩ flagella Hier. 6. b atq; ſupplicia eruditur Iſrael. Sec. 70. Simulq; moneamus eos, qui parua putãt crimina furtũ atque periurium, quod inducatur maledictio, quæ in volumine ac falce deſcripta eſt, in domum furis atq; periuri, & commoretur in ea, & omnia eius ligna lapideſq; conſumat. Quod ſi in his q̃ minora putãtur (furtum dico & periurium) tanta pœnarum cõminatio eſt: quid dicem' de fornicatione, adulterio, homicidio, Gal. 5. c ſacrilegio, cunctiſq; criminib' quæ ab Apoſtolo inter car- Ioan. 5. d nis opera numerãtur? Legi viginti cubitos longitudinis & decem latitudinis,ad ætatem referri domini Saluatoris,id eſt,tricenarium numerum efficere: quod nõ iudicet pater quemquam,ſed omne iudicium dederit filio,& ab eo mundus iudicandus ſit.

CAPVT V.

ET cõuerſus ſum: *& leuaui oculos meos,& vidi, & ecce volumẽ volans, & dixit ad me: Quid tu vides, &c.*] Conuerſus inquit propheta,ad aliam viſionem,& à lætis atque fœlicibus oculos meos ad triſtiora ſuſtollens, cerno volumẽ volans,quod Hebraicè dicitur a מגלה & ab Aquila & Theo- a megilla dotione verſum eſt *διφθέρα* a Symmacho *κεφαλίς*,id eſt capitulum,iuxta illud quod in pſalmo legimus: *In capitulo libri* Pſalm. 39. b *ſcriptum eſt de me:* ſiue iuxta LXX. *δρέπανον πετόμενον* id eſt, falcẽ volantẽ. Omnia enim quæ ſupra viderat, ædificationem templi,aduentum domini Saluatoris,libertatem de Babylone populi nunciarant. Itaque ne eleuaretur cum Apoſto- 1. Cor. 12. b lo cor eius (cui datus eſt angelus ſatanę,qui eum colaphizaret,ne ſe extolleret) videt & ipſe quæ triſtia ſunt, vt quidquid ex bonorum reuelatione arrogantiæ creuerat, ex triſtium comminatione decreſcat. Volumen autem volans oſtenditur,in quo omnium peccata deſcripta ſunt: vt vnuſ- Dan. 7. c quiſque recipiat ſecundum opera ſua, ſiue bonum ſiue malum,dicente Daniele: Throni poſiti ſunt, & libri aperti ſunt. Sin autem falcem accipimus, vt LXX. tranſtulerunt: Apoc. 14. c de Apocalypſi Ioannis ſumamus exemplum, in quo ſcriptum eſt: *Et reſpondit angelus, & dixit ei qui ſedebat ſuper equum: Mitte falcem tuam acutiſſimam, & mete vineam terra, quoniam matura ſunt vua eius.* Pro falce in Deuterono- Deut. 32. f mio ſagittas & gladium legimus: *Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus deuorabit carnes.* Et quia Deus angelis peccantibus non pepercit, qui proprio vitio habita-

b ¶ *Et egreſſus eſt Angelus, qui loquebatur in me, & dixit ad me, &c.*] Amphora, ſiue mẽſura egrediebatur, & ferebatur in aëre. Et ne dubitaremus quo propriè vocabulo nuncupetur, ipſe angelus qui oſtẽderat amphoram, ſiue menſuram, illi nomẽ imponit, & dicit iuxta LXX. Hæc eſt iniquitas eorum in vniuerſa terra. Iuxta Hebræos: Hęc eſt oculus, id eſt oſtẽſio omniũ peccatorũ. Et ecce mulier ſedebat in medio amphoræ, vel menſorę: quæ apud Hebræos dicitur איפה b epha crebroq; à LXX. in *οἰφί* vertitur, & hæc ipſa mulier vocabatur impietas. Cum hæc ita cerneret: ecce talentum plumbi, id eſt, maſſa inſtar lapidis ferebatur, vel ſuo impetu vel domini iuſſione: vel ferebatur ab alio, cuius nomen tacitũ eſt. Angel' autem iſte qui loquebatur in propheta & egrediẽs ex eo, illi vniuerſa mõſtrabat, arripuit mulierem, quæ vocabatur impietas, & præcipitem miſit in mediũ amphoræ, quæ

E rę, quā proprius liberè ferebatur, & ſupra amphorā ſedens omnibus apparebāt. Ac ne forte rurſum eleuaret caput, & ſua iniquitate & impietate gauderet, talētū plumbi in modū grauiſſimi lapidis mittit in os amphoræ, vt impietatē in medio opprimat atq; cōcludat, ne quoquo modo poſſit erūpere. Hęc quaſi vmbras quaſdā & lineas futuræ imaginis duximus, vt quod reliquū eſt ſuis colorib⁹ impleamus. Angelus qui loquebatur in propheta, egreſſus de eo, & quaſi comin⁹ loquens, præcipit illi vt leuet oculos ſuos, & videat peccata populi Iſrael in menſurā coaceruata perfectam, & impleta delicta cunctorum, & hāc eſſe oculum eorum: quod hebraicè dicitur עינם, & ſcribitur per d עינם: Siue iniquitatē eorum, quod ſi per e, litterā ſcripta eſſet, rectè legeretur עונם, vt Lxx. putauerūt & hic error in editione vulgata frequēter inoleuit, vt quia g & h i litteræ eadē forma ſed mēſura diuerſę ſūt, altera legatur pro altera. Hæc amphora, ſiue mēſura, oculus eorū eſt in vniuerſa terra, hoc eſt, oſtēſio peccatorum, vt quorum vitia diſperſa latitabant in vnū, coaceruata oculis omniū panderētur, & egrederetur de loco ſuo Iſrael, & cūctis gētib⁹ qualis in terra ſua fuerit, mōſtraretur.

e enam / d ain iod / nun mem / vau / ſauonam / g vau / h iod

F *Et ecce talētum plūbi portabatur.* Pro talēto plūbi in conſequētib⁹ legimus lapidem plūbi. Talentum vocatur ככר, lapis אבן. Ipſe eſt igitur lapis plūbi qui & talētū plūbi, quod nos manifeſtius exprimētes, maſſam vel ſphærā plūbi interpretati ſum⁹, ex quo ſignificatur pōdus grauiſſimū peccatorum. Et ſuper hāc menſurā atq; amphorā omnium delictorū, media ſedebat impietas, quā alio nomine idololatriā poſſumus appellare, & negationē Dei. Vnde & à Saluatore dicitur ad Iudæos. Implete menſurā patrum veſtrorū. Hæc impietas quæ ſedebat ſuper peccata Iſrael, & in ſuo ſcelere gloriabatur, poſtea mittitur in medium Babylonis, & captiuitatis malo premitur. Vel iuxta Theodotionē, ipſa ſe proiicit & abſcondit in medium amphoræ, ducitque ſuper ſe pondus grauiſſimū plūbi, vt obturatū os habeat, & vltra ſe iactare nō poſſit. Vel certè ab angelo Dei opprimitur, vt quæ prius lætabatur in ſcelere, æterno ſilentio conticeſcat. Quo autē & à quibus concluſa portetur, ſequens lectio docet.

i cecar / l eben

Matt. 23 d

2 ¶ *Et leuaui oculos meos, & vidi, & ecce duæ mulieres egredientes &c.*] Duas mulieres egrediētes, Iudæi arbitrantur regnum Medorum & Macedonum, quorum vtrumq; afflixerit populū Babylonium, & ibi impietas eorum ſedem poſuerit. Hoc autem arte confingunt: ne quod de ſe dictum eſt, in ſe intelligatur. Duæ enim mulieres, quæ egrediuntur, haud dubium quin de terra Iudæa accipiendæ ſunt decem & duę tribus, quarum alteræ ab Aſſyriis, alteræ à Chaldæis captæ ſunt. Et in alis earum erat ſpiritus, id eſt, poteſtas diaboli, de quo in Eccleſiaſte ſcriptum eſt: *Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris.* Et in euāgelio ſpiritum immundum legimus: qui cum de domo ſua fuerit eiectus, circuiens deſerta & arida, cum aliis ſeptem ſpiritibus nequioribus ſe reuertitur ad priſtinā domū. Ab hoc igitur ſpiritu iſtæ mulieres quaſi vēto flatuq; raptatæ,

Eccl. 10 a / Luc. 11 d

HEB.

& dixit ad me: Leua oculos tuos, & vide quid ſit hoc quod egreditur. Et dixi: Quid nā eſt? Et ait: Hæc eſt amphora egrediens, & dixit: Hæc eſt oculus eorum in vniuerſa terra. Et ecce talentum plūbi portabatur, & ecce mulier vna ſedens in medio amphoræ: Et dixit: Hæc eſt impietas: & proiecit eam in medium amphoræ, & miſit maſſam plumbeam in os eius. 2 Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & ſpiritus in alis earum, & habebāt alas quaſi alas milui, & leuauerunt amphoram inter terram & cælum. Et ad angelum qui loquebatur in me: Quo iſtæ deferunt amphoram? Et dixit ad me: Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & ſtabiliatur, & ponatur ibi ſuper baſem ſuam.

HEB.

CAP. VI.

ET conuerſus ſum & leuaui oculos meos, & vidi. Et

SEPT.

me: & dixit ad me: Suſpice oculis tuis, & vide quid ſit quod egreditur. Et dixi: Quid eſt? Et ait: Hæc eſt menſura quæ egreditur. Et ait: Hæc eſt iniquitas eorum in omni terra. Et ecce talentum plumbi eleuatum eſt, & ecce mulier vna ſedebat in medio menſuræ, & dixit: Hæc eſt iniquitas: & proiecit eam in medium menſuræ, & proiecit lapidem plumbeū in os eius. Et eleuaui oculos meos, & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & ſpiritus in alis earum, & ipſæ habebant alas ſicut alæ ſunt vpupæ. Et eleuauerunt menſuram inter terram & cælum. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me. Quo iſtæ deferunt menſuram? Et dixit ad me: Vt ædificent ei domum in terra Babylonis, & præparent, & ponant eam ibi ſuper ſedem ſuam:

CAPVT VI.

SEPT.

ET conuerſus ſum & leuaui oculos meos, & vidi. Et ecce

G volatu celeri ferebātur, & habebant alas iuxta Hebraicum חסידה, quod Aquila, Symmachus, Theodotio ἐρωδιός, id eſt, Herodionem: ſoli Lxx. ἔποπα, id eſt, vpupam tranſtulerunt. Haſidā Hebræi miluū putant, auem rapaciſſimā, & ſemper domeſticis auib⁹ inſidiantem. Herodionum vero, hi qui de volucrū ſcripſere natura, tria genera autumāt, vnum albū, aliud ſtellatum, tertiū nigrū, quod & ſæuiſſimum eſt & ſāguinarium & pugnans, ad coitū impatiēs, ita vt ex oculis eorū erumpat cruor. Vpupā autē, quam nos de Græci nominis ſimilitudine traxim⁹ (nā & ipſi ἔποπα appellāt, ab eo quod ſtercora humana conſideret) auem dicunt eſſe ſpurciſſimā: ſemper in ſepulcris, ſēper in humano ſtercore cōmorantem: deniq; & nidū ex eo facere dicitur, & pullos ſuos de vermiculis ſtercoris alere putreſcētis. Quamcūque ex tribus auibus intelligere volueris haſidā, conuenit iſtis mulierib⁹ Iudæ & Iſrael, quę propter peccata pœnitētia traditæ ſūt dæmonū poteſtati, & ab eis ductę in captiuitatem. Tulerūtque amphora, ſiue mēſurā, in qua clauſa tenebatur impietas, maſſa plūbi deſuper poſita ne poſſit exire, & pōdus grauiſſimum omniū peccatorū per aerē inter terram & cælū eleuantes. Quod propheta intelligēs, nō interrogat quæ ſint iſtę mulieres (patebat enī ſpiritu prophetali) nec quid portēt de quo ſupra fuerat eruditus, ſed quo portēt. Deniq; ſequitur: Dixi ad angelū, qui loquebatur in me: Quo iſtæ deferūt amphoram? Qui reſpondit: vt ædificetur ei domus in terra Sēnaar: Pro quo Lxx. trāſtulerunt in terra Babylonis. Sēnaar enim campus eſt Chaldæorū: in quo hi qui mouerāt ab oriēte pedes ſuos & in Dei ſeruitute ſtare non poterāt, ædificauerūt turrim ſuperbiæ: vnde & ciuitas ipſa appellata eſt Babylon, id eſt, confuſio, eo quod ibi linguæ omniū cōfuſæ ſint atque permixtæ. Impietas ergo defertur ab iſtis mulierib⁹ in Babylonem: vt ibi ædificetur domus eius, & ſtabiliatur, & ponatur ſuper baſem ſuam, & æterna ſtatione requieſcat. Verè enim in Babylone ſedes eſt impietatis, & iuxta hiſtoriā, & iuxta myſticos intellect⁹. Si volueris duas mulieres accipere hæreticorum populos & Iudæorum (quorū vtriq; egrediūtur à facie Dei, & ſpiritu feruntur incerto, & habēt alas milui, herodii & vpupæ, dum ſemper in modum perdicis faciunt diuitias non cum iudicio, & de eccleſia rapere feſtināt, & contentionibus ac iurgiis delectantur, & quoſcumque deceperint, trahunt ad interitum, volutantur in cœno libidinum & ſordibus ſempiternis.) Iſtæ mulieres leuant pondus impietatis grauiſſimum, & ædificāt in confuſione domum ſuam, & ſeruiunt regi Babylonio: vt ibi habitent hæreticorum populi & Iudæorum, vbi morantur, idololatræ, ligno & lapidibus ſeruientes.

Ihahaſida

H

Gen. 11. a

CAPVT VI.

ET conuerſus ſum, & leuaui oculos meos, & vidi: Et ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium, & montes, montes ærei. In quadriga prima equi ruſi, & in quadriga ſecunda equi nigri, &c.] Tranſiui, ait, ad aliam viſionem, & oculos cordis mei ad cælum altius

ſubleuans

A ſubleuauit: Viditque quatuor quadrigas egredientes de medio duorum montium, qui erant ænei inſuperabiles atque fortiſſimi, & qui nulla poſſent vetuſtate cōſumi. Quos enim ſupra montes myrteos, vel vmbroſos dixerat atque nemoroſos, nunc æneos vocat. In quadriga prima equi ruſi erant cruenti & ſanguinarii, & Babylonia crudelitate terribiles. In quadriga ſecunda equi nigri regnum Medorum atque Perſarū, quod bigæ ſedens & egrediens per Aſſueri regis edictum, mortem omnium Iudæorum triſti nuncio præferebat. In quadriga tertia equi albi, Macedones, ſub quorum rege Antiocho Machabæorū victoriam legimus. In quadriga quarta equi varii fortes Scim⁹ enim Romanorum reges, alios in gentem Iudæam fuiſſe clementes: vt C. Cæſarem, Auguſtum & Claudium, alios perſecutores atque terribiles vt C. Caligulam, Neronem, Veſpaſianum, & Hadrianum. Pro fortibus, quos Aquila καρτεροὺς LXX. ψαροὺς tranſtulerunt: in Hebraico ſcriptum eſt a אמצים Et quædam exemplaria malè habent πυῤῥοὺς, cōfundentia colorum differentias atque regnorum, cum πυῤῥοὶ id eſt, ruſi, non b אמצים ſed c אדמים appellentur. Propheta ergo quærente quid ſibi vellent ſignificare quę cerneret: angelus qui loquebatur in eo reſpōdet, & narrat quatuor ventos cæli, id eſt, quatuor plagas mundi, quæ Græci vocant κλίματα. qui aſſiſtāt & pareant domini voluntati. Nihil enim hæc quatuor regna, quæ diximus abſque domini voluntate fecerunt. In qua erant equi nigri, egrediebātur inquit, in terram aquilonis. Quam pulchre quadriga prima, in qua erant equi ruſi, prætermittitur, & quid ſecūda & tertia fecerint quartaque deſcribitur: Iam enim eo tempore, quo hæc propheta referebat, regnum præterierat Babylonium, & omnem Aſiam, Medorum potentia poſſidebat, ſub quorum rege Dario, anno eius ſecundo, menſe vndecimo qui appellatur d שבט, viceſimaquarta die menſis, omnia quæ ſupra expoſuimus, contemplatur. In qua erant igitur equi nigri, egrediebantur in terram aquilonis, vt Chaldæorum regnū modica virtus euerteret. Et hoc notandum quod κλίματα, id eſt, plagæ orbis & mundi, iuxta ſitum Hieruſalem & templi, in ſcripturis ſanctis appellentur. Albi quoque egreſſi ſunt poſt eos, ſecuti Medorum Perſarumque veſtigia, reges Macedonum, vt Chaldæos ac Babylonem ſuo imperio ſubiugarent. Quarti verò, id eſt, ſturnini & varii, pro quo in Hebræo legitur e ברדים, & qui alio nomine appellantur amuſſim, id eſt, fortes atque robuſti, egreſſi ſunt ad auſtralem plagam, & totam terram impetu celeri luſtrauerunt: C Clamatque angelus, qui loquebatur in propheta, ad imperium Romanorum. Ite, perambulate terram, & orbem circuite terrarum, veſtriſque pedibus cuncta regna ſubſternite. Conuerſuſque ad prophetam clara voce teſtatur: *Ecce qui egrediuntur in terram aquilonis, requieſcere fecerunt ſpiritum meum in terra, ad quam profecti ſunt.* Traditum mihi eſt ab Hebræis in loco vel difficillimo, quod Alexander & omnes Macedones, id eſt, equi albi, qui egreſſi ſunt poſt Medos & Perſas, qui & ipſi perrexerant in terram aquilonis, eo quod contra Medos Dei impleuerint voluntatem, & in breui imperium Medorum atque Perſarum à Macedonibus ſit deletum. Grandis ei eorum eſt conſolatio qui premuntur, ſi ſciant hoſtes ſuos cito eſſe perituros. Hæc vt potuimus, imo vt accepim⁹, noſtræ linguę ſtudioſis tradidimus, ſequentes hiſtoriæ veritatem: nec quadrigas Pharaonis & currus Babylonios inſtar explanationis Ægyptię tenaci memoria cōquirentes. Non enim quid vbi ſcriptum, ſed qua ratione ſit ſcriptum, conſiderandum eſt. D Iuxta allegoriam, quæcūque in quatuor cornibus & quatuor fabris diximus, etiam in præſenti loco accipiamus. Legi in cuiuſdam volumine quatuor quadrigas, in quibus ſunt equi ruſi & nigri, & albi & varii ac fortes, quatuor euangelia intelligenda, & equos Apoſtolos, per diuerſitatem colorum diuerſas gratias poſſidentes, quorum alii ruſi ſint in martyrio, alii obſcuri & nigri & Chriſti myſteria cognoſcentes, de Pſalm 17 b quibus dicatur in pſalmis: *Caligo ſub pedibus eius.* Et: *Poſuit tenebras latibulum ſuum.* Alii albi gratia virginali: alii varii & fortes, habentes gratiam curationum, diuerſarumque virtutum. מרכבות Hæ quadrigæ quatuor, ſiue currus, miſſi ſunt in quatuor ventos cæli, id eſt, ad cardines mundi, & vniuerſum orbem terrarum, vt explerent domini voluntatem, quibus poſtea infertur ab angelo: Ite, & perambulate terram, & in cunctis terrarum finibus euangelium ſeminate. Hoc quoque quod ſequitur: *Ecce qui egrediuntur in terram aquilonis requieſcere fecerunt ſpiritum meum in terra aquilonis:* ſic explanauit, vt diceret requieuiſſe ſpiritum domini ſiue angeli: quando in terra aquilonis, diaboli regna duriſſima a- Matth. 4. b poſtolica prædicatione ſubuerſa ſunt, & hæc eſſe regna, quę domino Saluatori in monte excelſo diabolus oſtendens, ſibi tradita gloriatus ſit.

a amuſſim
B
b amuſſim
c adummim
d ſebat
e beruddim ברדים

HEB.

ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montiū, & mōtes, mōtes ænei. In quadriga prima equi ruſi, & in quadriga ſecunda equi nigri, & in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varii & fortes. Et reſpondi, & dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quid ſūt hęc domine mi: Et reſpondit angelus, & ait ad me: Iſti ſunt quatuor vēti cæli, qui egrediūtur vt ſtent coram dominatore omnis terræ. In qua erāt equi nigri egrediebātur in terrā aquilonis, & albi egreſſi ſunt poſt eos, & varii egreſſi ſunt ad terram auſtri. Qui autem erāt robuſtiſſimi, exierūt & quærebāt ire & diſcurrere per omnem terrā. Et dixit: Ite perābulate terram, & perābulauerunt terram. Et vocauit me, & locutus eſt ad me dicens: Ecce qui egrediūtur in terrā aquilonis, requieſcere fecerūt ſpiritum meū in terra aquilonis.

SEPT.

ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium, & montes erant montes ænei. In quadriga prima equi ruſi, & in quadriga ſecunda equi nigri, & in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varii ſturnini. Et reſpondi, & dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quid ſunt hæc domine? Et reſpondit Angelus qui loquebatur in me, & dixit: Hi ſunt quatuor venti cæli, & qui egrediuntur vt aſſiſtāt domino omnis terræ. In quo erant equi nigri egrediebantur ſuper terram aquilonis, & albi egrediebantur poſt eos, & varii exibant in terram auſtri, & ſturnini egrediebantur, & conſiderabant vt circuirent terram. Et dixit: Ite & circuite terram, & circuiuerunt terram, & clamauit, & locutus eſt ad me, dicens: Ecce qui egrediuntur ſuper terram aquilonis, requieſcere fecerunt furorem meum in terra aquilonis.

Commentarii primi in Zachariam prophetam finis.

DIVI

E

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM COMMENTARIORVM ZACHARIÆ, AD EXVPERIVM THOLOSANVM EPISCOPVM.

G

PROLOGVS.

AB obſcuris ad obſcuriora tranſimus, & cum Moyſe ingredimur in nubem & caliginem. Abyſſus abyſſum inuocat in voce cataractarum Dei: & gyrans gyrando vadit ſpiritus & in circulos ſuos reuertitur: *Labyrintheos patimur errores, & Chriſti cæca regimus filo veſtigia. Ad hanc difficultatem vrget petaſatus libri portitor: dimidium facti, qui bene cœpit, habet: quanto magis nos, qui tertiam partem iam confecimus viæ, eodem debemus in reliquis labore ſudare, ne perdamus præterita, & imperfectum opus arguat lectoris deſiderium? Itaque, mi Exuperi Papa venerabilis, adeſto præſens orationibus, qui corpore abſens es: & impetra à domino, vt auferatur à facie mea velamen Zachariæ, quod ante oculos appendebatur Moyſi, quia fulgorem vultus eius vulgus ignobile ferre non poterat: vt ego quoque cum Dauid queam dicere:* Dominus dabit verbum euangelizãtibus virtute multa. *Secundi libri explanationum in Zachariam iſtud exordium eſt, quem tanta celeritate dictamus, vt pene non ſit emendandi ſpacium: dum frater Siſinnius Ægyptum ire feſtinat, vt odorem bonæ fragrantiæ, qui à te miſſus eſt fratribus, illuc quoque perferat. Et nequaquam Aethiopiæ flumine, ſed Calliarum largiſſimis aquis rigentur arua ſitientia.*

Exod. 19. 24. Pſal. 41.b Eccl. 1 b

Exod. 34 g Pſal. 67.c

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ZACHARIAM PROPHETAM.

LIBER SECVNDVS.

HEB.

ET factum eſt verbum domini ad me dicens: Sume à tranſmigratione ab Holdai, & à Tobia, & ab Idaia: & venies tu in die illa, & intrabis domum Ioſiæ filii Sophoniæ, qui venerunt de Babylone. Et ſumes argentum & aurum, & facies coronas, & pones in capite Ieſu filii Ioſedech ſacerdotis magni, & loqueris ad eum, dicens: Hæc ait dominus exercituum, dicens. Ecce vir, oriẽs nomen eius, & ſubter eum orietur, & ædificabit templum domino. Et ipſe extruet templum domino: & ipſe portabit gloriam & ſedebit, & dominabitur ſuper ſolio ſuo: & erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo, & conſilium

SEPT.

ET factus eſt ſermo domini ad me, dicens: Accipe quæ de captiuitate ſunt à principibus & ab vtilibus eius, & qui cognouerunt eam, & ingrederis tu in die illa in domum Ioſiæ filii Sophoniæ, qui venit de Babylone. Et accipies argentum & aurum, & facies coronas, & impones ſuper caput Ieſu filii Ioſedech ſacerdotis magni, & dices ad eum: Hæc dicit dominus omnipotens: Ecce vir oriens nomen eius, & ſubter eum orietur. Et ædificauit domum domini & ipſe accipiet virtutem, & ſedebit & imperabit ſuper throno ſuo: & erit ſacerdos à dextris eius, & conſilium pacis erit inter duos. Corona

F

ET factum eſt verbũ domini ad me dicens: Sume à trãſmigratione ab Holdai, & à Tobia, & ab Idaia, &c.] Semel propoſui arcana eruditionis Hebraicæ, & magiſtrorum ſynagogæ reconditam diſciplinam, eam duntaxat, quæ ſcripturis ſanctis conuenit, latinis auribus prodere. Quamobrem neceſſe mihi eſt in locis obſcuriſſimis hiſtoriæ lineas docere, & ſic quæ ab eccleſiaſticis viris accepi proferre in medium, lectoris arbitrio, quid magis ſequi debeat, relinquens. Et primò lectionis ordo reddẽdus eſt, vt quod dicitur iuxta litteram perſpicuum fiat. Accipe, inquit, ab Holdai, & à Tobia, & ab Idaia, qui de Babylonica captiuitate venerũt: & ſumes ab eis, quæ offerunt tue munera, argentum & aurum: & intrabis domum Ioſiæ filii Sophoniæ, & ibi facies coronas, auri atque argenti varietate diſtinctas: nõ vnam coronam, ſed vel duas, vel plures: a עטרות quippe, id eſt, στέφανοι, non vnum, ſed vel dualem, vel pluralem numerum ſignificant. Cumque coronas feceris, impones vnam ex eis in capite Ieſu filii Ioſedech ſacerdotis magni, & loqueris ad eum: Hæc dicit dominus omnipotens: Ecce vir, cuius nomen eſt oriens, quod Hebraicè dicitur b צמח nõ per c ש ſed per d צ litteram ſcriptum. Qui idcirco oriens, id eſt ἀνατολὴ, vel [illegible], ſiue [illegible] nuncupatur, id eſt germen: quia ex ſe repente ſuccreſcet, & ex radice ſua in ſimilitudinem germinis pullulabit. Qui vir ædificabit templum domini: cumque illud extruxerit, ipſe quoque portabit gloriam, id eſt coronam alterã, q̃ Hebraicè e הוד & ab alio [illegible]: ab alio [illegible]: ab alio [illegible]: ab alio δόξα ſcribitur: vel quæ inclytum, vel decorem, vel virtutem, vel gloriam ſonant. Significari autem putant Zorobabel, qui ex humili atque captiuo in ducem populi Iudaici repente conſurgens, ædificauit templum domini, & ſedit ſuper ſolio ſuo, & principis poteſtate dominatus eſt: ſed & pontifex, inquit, Ieſus filius Ioſedech ſedebit in ſacerdotali throno, & iũctis animis atq; cõſiliis Dei populum gubernabũt. Et erit pax inter duos illos, hoc eſt inter eũ qui de tribu regia eſt, & eum qui de Leuitica ſtirpe deſcendit, vt ſacerdotium pariter & regnum Dei populum regant. Ipſaſque coronas quas de auro feceris & argento, poſtquam impoſitæ fuerint capiti Ieſu filii Ioſedech, & capiti Zorobabel filii Salathiel, nominibus eorum, à quibus oblatæ ſunt, conſecrabis in templo, id eſt, Helen & Tobiæ & Idaiæ, & Hen. Nomen ſecundum & tertium idem eſt quod ſupra. Primum mutatum eſt, & pro Holdai nũc Helẽ poſuit. Quartum quod ſupra non dixerat, additum, hoc eſt Hen: de quibus loquemur in conſequentibus. Repoſitis autem, ait, coronis in templo domini, & in ſempiternam memoriam conſecratis, de toto orbe terrarum & procul poſitæ gentes venient, & ædificabunt in templo meo, vnoſquiſque pro viribus ſuis: Et tunc exitu rerum & proſperitate omnium cognoſceris, quod dominus miſerit me, & ipſo cuncta iubente prædixerim. Hæc autem omnia erunt, ſi obedieritis præceptis domini, & mandata illius feceritis. Holdai interpretatur deprecatio domini, quod Græcè ſignificantius dicitur λιτανεία κυρίου Tobia, bonus domini: Idaia, notus domini. Pro f חלדי nunc in primo loco poſuit g חלם, quod interpretatur ſomnium, & in quarto loco addidit h חן, id eſt gratia horum quatuor hominum coronæ erunt apud filium Sophoniæ, quem ſupra Ioſiam legimus, qui cuſtos & æditus eſt templi domini, & ibi æterna ſtatione requieſcent. Hebræi Ananiam, & Azariam, & Miſahel de captiuitate venientes, aurum & argentum in munera templi, & coronas

H

a ataroth

b ſemach c ſchin d ſade

e hod

חלדי

ידעיה טוביה

f heldai g helem h hen

A & coronas pontificiȷ ac ducis attribuiſſe cōmemorãt, & quę ſupra non dixerat, Hē, id eſt, gratiam, Danielem veniſſe cũ munere, & idcirco Helen poſitum pro Holdai, vt ex interpretatione nominis, quod dicitur ſomnium, oſtendatur in captiuitate poſitum Danielẽ, & tres pueros regalis ſomnii myſteria cognouiſſe. Aſſumptis enim trib⁹ pueris, Daniel orauit dominum, & interpretationem ſomnii conſecutus eſt: Hæc iuxta hiſtoriã, circũciſio conatur exponere. Nobis autẽ incũbit neceſſitas iuxta LXX interpretes dicere, quę noſtri dixere maiores. Accipe à captiuitate, & à principib⁹, & ab vtilibus ei⁹, & ab his qui cognouerunt eam, aurũ & argẽtum, & ingreſſus in domũ Ioſiæ filiȷ Sophoniæ (qui & ipſe venit de Babylone) fac in eã coronas aureas & argenteas: quas impones ſuper caput Ieſu filii Ioſedech ſacerdotis magni Captiuitatis Iudęorũ, id eſt, populi dñm cõfitentis, varia ſũt atq; peccata: quæ qui cœperit agere pœnitẽtiam, & deſiderare priſtinam Hieruſalem, id eſt, eccleſiã Chriſti, Babylonẽ deſerit ac dimittit & offertur à principib⁹ captiuorũ, ab vtilibus eius, id eſt, captiuitatis (qui & ipſi pro vtilitate ſua traditi ſũt angelo ſatanæ *in interitũ carnis, vt ſpiritus ſalu⁹ fieret* (& ab his qui cognoſcunt eã, videlicet captiuitatem, in bonam partem poſt ſupplicia eſſe vertendam.

Dan 2. c — 1 Cor 5. b

HEB.

filium pacis erit inter illos duos. Et coronæ erunt Helem & Tobiæ, & Idaiæ, & Hen filio Sophoniæ, memoriale in templo domini. Et qui procul ſunt, venient, & ædificabunt in templo domini, & ſcietis quia dominus exercituum miſit me ad vos. Erit autem hoc, ſi auditu audieritis vocem domini Dei veſtri.

CAP. VII.

HEB.

ET factum eſt in anno quarto Darii regis, factum eſt verbũ domini ad Zachariam, in quarta menſis noni, qui eſt Caſleu. Et miſerũt ad domum Dei Saraſar & Regem melech,

B Offertur autem aurum & argentum ab his, qui & ſenſu & ſermone dominum confitentur, & fiunt ex eo, id eſt, auro & argento in domo Ioſiæ, qui interpretatur ſaluatus, & eſt filius viſitationis domini, id eſt, ἐπισκοπῆς κυρίου. Viſitatur enim à domino qui prius malè ægrotauerat. Et rectè dicitur Ioſias ſaluatus: quia & ipſe reuerſus eſt de Babylone. Imponuntur autem coronæ vel corona Ieſu filio Ioſedech ſacerdoti magno: quia nobis proficientibus, & reuerſis ad meliora, per ſingulas virtutes noſtras, dominus coronatur: imo nobis virtute pœnitentiæ coronatis, Saluator in ſingulis coronam accipit, iuxta illud quod & Paulus loquitur: *De cætero repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi dominus iuſtus iudex: non ſolum autem mihi, ſed & omnibus qui diligunt aduentum domini Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti.* Vnde à corona iuſtitiæ & pater domini Saluatoris nomẽ accepit. Ioſedech enim interpretatur dominus iuſtitiæ, eo quod reddat vnicuique ſecundũ opera ſua. De hac corona & Iacobus in epiſtola ſua loquitur: *Beatus vir qui ſuſtinet tentationem: quia cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromiſit Deus diligentibus ſe.* Iubetur autem prophetæ, vt poſtquam coronam impoſuerit, vel coronas ſuper caput Ieſu filii Ioſedech ſacerdotis magni, loquatur ad eum, & dicat: Hæc dicit dominus: Ecce vir, oriens nomen eius, & ſubter eũ orietur, & reliqua. Non Ieſum diuidimus, nec duas perſonas in vnam poſſumus facere perſonam, ſed ipſe qui Ieſ⁹ appellatur, eo φ ſaluauerit mundum, & oriẽs dicitur, quia in diebus eius orta eſt iuſtitia. Et canitur in pſalmo: *Veritas de terra orta eſt*: eo quod de vtero virginali in ſæculorũ conſũmatione generatus dixerit: *Ego ſum veritas*: & extrema bora venerit, iuxta Ioãnis epiſtolam dicentis: *Filioli nunc extrema hora eſt*: In qua ſtantem, & nihil agentem gentiũ populum conduxit ex denario, & miſit ad vineam. Alioquin ſi ſecundũ diuerſitatẽ nominis diuerſus efficitur: alius erit paſtor, alius aries, alius agnus, alius ianua, alius lapis offẽſionis & petra ſcãdali. Iſte igitur qui noſtris virtutibus coronatus eſt, orietur, & appellabitur oriens. Ad quem locutus eſt pater: *Filius meus es tu: ego hodie genui te*, & ſubter eum orietur multitudo credentium, & ædificabit domum domini eccleſiam, & ipſe accipiet virtutem, & decorem, ac profectum, & gloriam ſingulorum, & ſedebit, & dominabitur in throno ſuo, in throno Dauid, de quo & in euãgelio ſcriptũ eſt: Et erit ſacerdos à dextris eius, ſiue iuxta Hebraicũ, C

יה.שע. — 2. Tim 4. b — פיגת. Iacob. 1. b — Pſalm. 84. b — Ioan. 14. a — 1 Ioan. 2. c — Matt. 20. A — Pſalm 2. b — Luc 1. a

SEPT.

Corona autem expectantibus, & vtilibus eius, & qui cognouerunt eam, & in gratiam filii Sophoniæ, & in pſalmum in domo domini: Et qui longe ſunt ab eis venient & ædificabunt in domo domini, & ſcietis quia dominus omnipotens miſit me ad vos. Et erit, ſi auditu audieritis vocem domini Dei veſtri.

CAP. VII.

SEPT.

ET factum eſt in quarto anno ſub Dario rege, factus eſt ſermo domini ad Zachariam, quarta die menſis noni, qui eſt Chaſelen: Et miſit de Bethel Saraſar & Arbath

ſuper thronũ ſuũ: quia ipſe & rex & Põtifex eſt: Et ſedebit, tã in regali quam in ſacerdotali throno, & cõſilium pacificũ erit inter vtrũque vt nec regale faſtigium ſacerdotalẽ deprimat dignitatẽ, nec ſacerdotii dignitas regale faſtigiũ: ſed in vni⁹ gloria domini Ieſu vtrumque conſentiat: Legi in cuiuſdã libro hoc quod dicitur: Et conſilium pacificum erit inter duos, ad patrẽ referri & ad filium: quia non ſuam ſed patris venerit facere voluntatem, & pater in filio ſit, & fili⁹ in patre. Corona autem, id eſt inſigne victorię, cũ Chriſtus fuerit coronat⁹, his quoque repromittitur, qui expectãt eũ, & intelligũt vtilitatẽ quondam captiuitatis ſuæ, & nouerũt Dei vniuerſa myſteria, vt ſint in gratiã filii Sophoniæ, viſitationis dñi. Et qui in Babylone dicebant: *Super flumina Babylonis, ibi ſedim⁹ & fleuimus, cũ recordaremur Siõ, In ſalicibus in medio eius ſuſpẽdimus organa noſtra*: poſtquã reuerſi fuerint in Hieruſalẽ, accipiãt pſalmum & tympanũ, D & canant in eccleſia domini, & qui per maiora peccata lõge fuerãt ab Iudæa & confeſſione veriſſima, & per ſingulos profectus ſuos ędificent domum domini, & tunc vniuerſi pari mente cognoſcant, quod dominus omnipotens prophetam miſerit ad eos. Fient autem omnia quæ promiſſa ſunt, ſi dominum audire voluerint, & acta pœnitentia in bonis operibus manſerint.

Pſal. 136. a

CAPVT VII.

ET factum eſt in anno quarto Darii regis, factum eſt verbum domini ad Zachariam, &c.] In quarto anno Darii regis, in menſe nono, qui appellatur a כסלו, & in quarta menſis eiuſdem diei, miſerunt ad domum Dei, id eſt ad templum φ iam à Zorobabel & ab Ieſu fuerat inſtauratum: Saraſar & Regem melech, & cæteri qui cum eis erant, quos Perſas fuiſſe duces regis Darii timentes Deum, Hebræi autumãt, vt quia iam audierãt tẽplum eſſe conſtructum, quærerent à ſacerdotibus domus domini & prophetis, vtrum ſecundum conſuetudinẽ priſtinam flere & ieiunare deberent, an luctum mutare lætitia. Et eſt ſenſus ſciſcitantium. Quinto mẽſe, qui appellatur apud Romanos Iulius, à Nabuchodonoſor ſubuerſa eſt Hieruſalẽ, quã ob cauſam propter ſolitudinem tẽpli hucuſque ieiunauimus & planximus, & mœrorẽ noſtrum fletu & ieiuniis conſolati ſumus. Nunc quia dicitur templum eſſe cõſtructum, & videmus nequaquam cauſã permanere triſtitię, reſpondere quęſumus, vtrũ hoc facere debeamus, an mœrorem gaudio cõmutare. Et ſimul conſiderandũ, quod fletus atq; ieiuniũ ſanctificatio dicitur. Vnde & in Iohel præceptũ eſt ſacerdotibus, vt ſanctificent ieiuniũ, & prædicent curationem. Curat enim vulnera delinquentis abſtinentia & ieiunium, & curatos quoſque ſãctificat: Poſtquam interrogauerãt Perſarum duces per eos quos miſerãt, & ad ſacerdotes atque prophetas ſciſcitantiũ fuerat expleta legatio, fit ſermo domini ad prophetam, imperans vt loquatur ad vulgum, & ad ſacerdotes, quid legatis debeant reſpondere. Quando ieiunabatis, & plangebatis in quinto menſe captiuitatis Hieruſalem, & in ſeptimo mẽſe, quãdo Godolias interfectus eſt ab Iſmahel, p annos ſeptuaginta deſolationis tẽpli, & ſubuerſionis Hieruſalem: numquid

a ciſlea — שראצר רגם מלך — Ioel 1. c — Sec. 7. — 4 Reg. 25. — Hier. 41. a

E nũquid mihi prodeſt quod ieiunabatis? Et ecõtrario: Si quando manducatis & bibitis, numquid nõ vobis & comeditis & potatis? Neq; enim his reb⁹ placatur Deus, ſed bonis operib⁹, & ſi illius præcepta faciamus. Quia *eſca nos non com-*
1. Cor 8. b *mẽdat Deo: Neq; ſi nõ mãducauerimus, deficiemus: neq; ſi mãducauerimus abũdabimus.* Nũqd nõ hęc ſunt verba mea adhuc ſtãte Hieruſalẽ & vrbib⁹ Iuda, q̃ loquebar ad vos in manib⁹ prophetarũ meorũ, cum adhuc ſtaret Hieruſalẽ, & vrbes Iuda rebus omnibus abũdarẽt, & tam montana regio, q̃ campeſtris frugibus redũdaret, & fidiſſima pace frueretur. Hæc autem erãt verba domini, q̃ ſequẽs ſcriptura teſtatur velle ſe verũ iudicium & miſericordiã in proximos, & viduam & pupillũ & aduenam & pauperẽ nõ calumniari, & malum nõ cogitare in corde ſuo. Hæc, inquit, noluerũt facere, & ſurdis aurib⁹ mea imperia contẽpſerũt, quamobrẽ venit indignatio magna ſuper Hieruſalẽ. Et quo modo illi me audire noluerũt, ſic & ego non exaudiui eos, & nũc tãta ſcrupuloſitate quærunt, quando debeant ieiunare, & plãgere, cũ ante dixerim per Eſaiã: Non tale ieiunium elegi, dicit dominus, neq; vt hu-
Eſaie 58 b Sec. 70. miliet homo animam ſuã: ſed ſolue õne vinculũ iniquitatis, diſſolue obligationes violen-
F tarũ cautionum: Eſurienti da panem tuũ ex animo. Si videris nudũ, operi eum, & pauperem, & abſq; tecto, induc in tabernaculum tuum: Tunc erumpet tẽporanea lux tua, & ſanitates tuę cito orientur. Hoc quod ſcriptũ eſt in Septuaginta: *Miſit de Bethel Saraſar, & Arbath Sager rex:* null⁹ noſtrorũ potuit exponere, neq; enim quod malè verſũ eſt ex Hebræo, vlla ratione explanari poteſt.
ἐξιλάσασθαι. Quis eſt enim iſte Saraſar vel Arbath Sager rex: aut cuius rex prouinciæ, aut in quã, vel de qua miſit Bethel aut cuius Bethel rex eſſe poterat Arbath Sager: quę olim cũ Iudęa
בית אל fuerat deſtituta, & eo tempore nequaquam vocabatur Be-
בית און thel, id eſt, domus Dei: ſed Bethauẽ, id eſt, dom⁹ idoli? Hoc quoq; quod ſequitur: Ingreſſa eſt huc in menſe quinto ſanctificatio ſicut fecerãt iã per multos annos: ſic conãtur exponere, ſanctificationẽ ingreſſam, vaſa tẽpli, quæ à Nabuchodonoſor ſublata fuerãt, illo tẽpore reſtituta. De quinti aũt & ſeptimi ieiunio, tẽtauerũt referre ad dies hebdomadis. Sed quia ſequitur: decimi ieiunium, compulſi ſunt ad menſes referre, & quod ſit ipſum quinti, ſeptimi, decimiq; menſis ieiunium, omnino ſiluerunt. Vnde priore ſimus explanatione contenti, & non inclinemur ad falſos commẽtantium conatus, qui de interpretationis errore venerunt.

a ¶ *Et factum eſt verbum domini ad Zachariam, dicens: Hæc ait Dominus exercituum, dicens. Iudicium verum iudicate, & miſericordiam, & miſerationes facite vnuſquiſque cum fratre ſuo, &c.*] Hæc magis volui, iſta quęſiui: quę non facientes captiuitati eſtis traditi, & deſolationi, ac morti, nõ quinti mẽſis ſeptimique ieiunium. *Iuſtum iudicium iudicate*, ne audiatis in pſalmis: *Vſquequo iudicatis iniquitatem, & perſonas pecca-*

torum ſumitis? Iudicate pupillo & viduæ: humilem & pau- G
perem iuſtificate: ne vobis quoque loquatur Eſaias: Qui iu- Pſalm 81 a
ſtificant impium propter munera, & quod iuſtum eſt, iuſto Eſaia 5 f
auferunt, & propter vos Habacuc ex perſona eorum qui
opprimuntur, Deo faciat inuidiam: *Contra me factum eſt iudiciũ, & iudex accepit: ideo diſſipata eſt lex, & nõ perueniet vſq; ad finem iudiciũ: quia impius opprimit iuſtum.* Habac 1 a Sec. 70. Nec nouum putemus Dei eſſe præceptũ: olim per Moyſen iſta mãdauerat: Deut. 1. a *Sic magnum iudicabis vt paruũ: perſonã non accipies, & pauperis nõ miſereberis in iudicio: quoniã Dei iudicium eſt*: Exod. 23 a miſericordiã quoq; & miſerationes facite vnuſquiſq; cũ fratre ſuo. Poſt iudicii veritatem ſequatur in cunctos clemẽtia, & maximè in fratres, quos vel eiuſdẽ ſanguinis, vel vnius nobiſcũ fidei eſſe perſpicimus. Viduam quoque & pupillũ, de quibus nobis præceptum eſt: *Eſto pupillis pater, & pro viro matri eorũ*: Eccl. 4 b iudicans pupillũ, & iuſtificãs viduam. Et aduenã & pauperẽ nolite calumniari, quia alterũ peregrinatio, alterum egeſtas humilẽ facit. *Et malũ vir fratri ſuo non cogitet in corde ſuo*: ſiue vt à Lxx. dicitur: καὶ τὴν κακίαν ἕκαστος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ μὴ μνησικακείτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν: id eſt *& malitia vnuſquiſque fratris ſui ne meminerit in cordibus veſtris.* Fratrẽ autẽ & proximum, vel omne hominum H
genus debem⁹ accipere (quia ex vno ſumus parẽte generati), & eos, qui domeſtici fidei Luc. 10. e
ſunt, iuxta parabolã euãgelii, quæ proximũ nõ conſanguineũ, ſed omnes homines vult intelligi. Quod autẽ ante de- Epheſ 5 f
beat ita finiri, quam ſol occũbat, & omniũ malorum, quæ ab aliis paſſi ſumus, deleri memoria, & in multis locis legimus, & maximè in Zacharia, qui ex perſona Dei loquitur: Et malitiæ proximi ſui vnuſquiſque in cordib⁹ veſtris ne meminiteritis. Cũ ego iſta præceperim illi attẽdere noluerũt, & verterunt ſcapulam recedẽtem, ſiue dorſum contemnens: ex habitu corporis mea impe-
נתן סררת ria reſpuentes. Solemus enim quando rugata fronte, & nare contracta contemnimus admonentes, dorſum vertere, iuxta illud quod ſcriptum eſt: *Verterunt ad me dorſa, & non*
Hier. 32 f *facies ſuas. Et aures, inquit, ſuas aggrauauerunt ne audirent: ſicut aſpidis ſurdæ obturantis aures ſuas, quæ non audiet vocem incantantiũ, & venefici incãtãtis ſapienter.* Ingrauauerunt enim aures ſuas vt non audirent, cor ſuum poſuerunt, vt non ac-
Pſalm. 57 b quieſcerent legi Dei. Vnde Eſaias ad eos comminans loquitur: *Incraſſatum eſt cor populi huius, & auribus ſuis grauiter audierunt, & oculos ſuos clauſerunt: ne forte viderent oculis ſuis, & audirent auribus, & corde intelligerent, & conuerterentur, & ego ſanarem eos.* Eſaia 6 c Act. 28. g Porrò quod dicitur iuxta Hebraicum: Et cor ſuum poſuerunt Adamantem, duritiam cordis oſtendit, & cor lapideum, quod noluerint verba Dei ſuſcipere. Adamas enim lapis fortiſſimus, qui Hebraicè dici-
ſamir tur שמיר, in tantum durus eſt, vt omnia metalla confringat, & ipſe nõ confringatur ab vllo. Vnde à Græcis ἀδάμας, id eſt, indomabilis dicitur. Ab hoc Adamante induratum

HEB.

melech, & viri qui erant cum eo, ad deprecandum faciem domini, vt dicerent ſacerdotibus domus domini exercituũ, & prophetis loquentes: Nũquid flendum eſt mihi in quinto menſe, vel ſanctificare me debeo ſicut feci iam multis annis? Et factum eſt verbum domini exercituum ad me dicẽs: Loquere ad omnem populũ terrę, & ad ſacerdotes dicens: Cum ieiunaretis, & plãgeretis in quinto & ſeptimo per hos ſeptuaginta annos: numquid ieiuniũ ieiunaſtis mihi? & cum comediſtis, & cum bibiſtis: nũquid non vobis comediſtis & vobiſmetipſis bibiſtis? Numquid non ſunt verba, quę locutus eſt dominus in manu prophetarum priorum cũ adhuc Hieruſalẽ habitaretur, & eſſet opulẽta, ipſa & vrbes illius in circuitu eius, & ad auſtrum, & in campeſtribus habitaretur? Et factum eſt verbum domini ad Zachariam, dicens: Hæc ait dominus exercituum, dicens: Iudicium verum iudicate, & miſericor-

SEPT.

Arbath Sagar rex, & viri eius, vt deprecarentur dominum, dicens ad ſacerdotes domus domini omnipotentis, & ad prophetas, dicens: Ingreſſa eſt huc in menſe quinto ſanctificatio, iuxta quod fecerunt iam annis pluribus: & factus eſt ſermo domini virtutum ad me, dicens: Dic ad omnem populum terræ, & ad ſacerdotes, dicens: Si ieiunatis, & plangitis in quintis & ſeptimis, & ecce ſeptuaginta anni: numquid ieiunium ieiunaſtis mihi? & ſi comeditis aut bibitis, nonne vos comeditis, & vos bibitis? Numquid non iſta ſunt verba mea, quæ locutus eſt dominus in manibus prophetarum qui fuerunt prius, quando Hieruſalem habitabatur, & erat abundans, & ciuitates eius per circuitum, & montana & campeſtria habitabantur? Et factus eſt ſermo domini ad Zachariam, dicens: Hæc dicit dominus omnipotens, dicens: Iudicium iuſtum iudicate, & miſericordiam, & miſera-

A eſt cor Pharaonis, ne dimitteret populum Dei. Et quia habuerunt, imo poſuerunt cor ſuum Adamantē: propria voluntate cordis duritiam ſuſcipientes, ne audirēt verba dñi, (quæ miſit in ſpiritu ſuo, id eſt in ſpiritu ſancto, per manum prophetarũ priorum, Eſaię, Oſee, & cæterorũ, qui mundas habuerunt manus, quos ante captiuitatē fuiſſe manifeſtum eſt) Idcirco, ad magna peccata, magna facta eſt indignatio & dñi verba cõpleta ſunt, par pari referētis, vt ſicut illi ambulauerunt ad eũ peruerſi, & ipſe aduerſũ eos peruers⁹ in-
Leuit. 26. d S. c. 70. cederet, & nõ audiret verba in clamantiũ, q̃a & illi verba dñi ſurda aure cõtēpſerint: Quãobrē & diſperſit eos per õnia regna q̃ neſciũt: Aſſyriorũ, & Chaldęorum, Medorũ atque Perſarum, & gētium cæterarũ, quæ his imperiis ſubiacebãt, & in quarum terris diſſeminati ſunt. Et omnis Iudæa deſerta eſt, eo q̃ nullũ habuerit habitatorem, & nõ eſſet in ea tranſiēs & reuertēs, Et terram, quæ ſau⁹ erat præ omnibus terris, & ꝓpter abũdãnæ multitudinem lacte & melle manabat, verterunt in ſolitudinē. Poſſumus hæc & ad eos referre, q in eccleſia delinquētes, proiecti ſunt de terra cõfeſſionis, quia noluerũt audire dominũ, & verterunt ad eũ ſcapulam recedentē, & aures
B ſuas aggrauauerũt, & cor poſuerunt vt Adamãtem. Et facta eſt ſup eos indignatio dñi & diſperſi ſunt per omnia tegna vitiorum, & deſolata eſt terra eorũ, vel anima vel corpus, nõ habēs habitatorē dominum, nec in ſe ſpiritum reuertentem. Et terra quõdam deſiderabilis, q̃ erat hoſpitiũ trinitatis, verſa eſt in deſertũ habitationēq; draconũ. Quæ plana ſũt, velociter, trãſcami⁹, vt in obſcuris ſpatium diſſerēdi ſit: nõ enim longos florenteſq; tractatus, in quib⁹ plauſibilis ludit oratio, ſed commētarios ſcribimus, quorum officium eſt, præterire manifeſta, obſcura diſſerere.

CAPVT VIII.

ET factum eſt verbũ domini exercituũ, &c.] Quod dominus Hieruſalem, id eſt Iſraeliticum populum in ſolitudine inſtar vxoris acceperit, & iacētē in idololatriæ ſãguine, operuerit pallio ſuo, &
Ezec. 16. amore coluerit maritali, in Ezechiele plenius diſcimus, quæ poſtea ſimilam comedens, & mel & oleũ, & veſtibus ornata pulcherrimis, & habens ex largitate viri omnia ornamēta gēmarum, fornicata eſt cũ Aſſyriis atque Chaldæis, & au-
Hier. 3. f diuit à domino: *Sicut deſpicit vxor virum ſuum, ſic deſpexit me domus Iſrael*. Captiuitati autem tradita, & illuſa ab amatori-
Ezec. 16 e bus ſuis, & priſtino decore nudata (poſtquam diuaricauit pedes ſuos omni tranſeunti, & polluta eſt vſq; ad verticem) memor priſtinæ fœlicitatis ingemit: *Reuertar ad virũ meum* C
priorem: quia melius mihi erat tunc quam nũc. Quam ille ſuſci- Oſee 2. b
piens, & rurſum babens in cõiugio, cui prius dixerat: *Non*
iraſcar tibi, & Zelus meus receſſit à te: nunc loquitur: *Zelatus* Ezec. 16. a
ſum Sion Zelo magno, & indignatione magna zelatus ſum eam. Quantũ prius indignat⁹ ſum quod à multis amatoribus deturpata eſt, & maculauit thorum meum: (vnde & tradidi eã amatorib⁹ ſuis, nequaquã vt ſub marito adulterã, ſed vt ſcortum & vile mãcipium, & in lupanarib⁹ proſtituerã) Tãto nunc amplius ad eã reuerſus ſum, quia egit pœnitētiã, & ædificauit templum meũ, quo habitabo in medio illi⁹. Et vocabitur ciuitas veritatis quę antea dicebatur vrbs mēdacii, de qua & in Eſaia ſcriptũ
eſt: *Veritas dormiuit in ea: nunc* Eſaia 1 f
autem homicidę. Vocabitur autem & mõs domini omnipotentis, mons ſanctificatus, in quo, tēplo inſtaurato, immolãtur victimæ, cæremoniarũ ordo ſeruatur. Hęc iuxta hiſtoriã. Cæterum nulli dubiũ eſt, Sion & Hieruſalem ſpeculã & viſionem pacis poſſe accipi animas fidelium, quibus cũ peccauerint, iratus dñs tradit eas captiuitati: vt quæ Deum per bona proſperaq; nõ ſenſerant, per mala ſentiãt & aduerſa. Cũque egerint pœnitętiam, reuertetur dominus ad
Sion, & habitabit in medio Hieruſalem (quã vnam atque eandem intelligim⁹ ciuitatē) D
& in quib⁹ ante regnabãt vitiorũ peccatorumque mēdacia, poſtea Chriſt⁹ veritas cõmorabitur. Et mons domini exercituum vocabitur mons
ſanctus, de quo dicitur: *Qui* Pſal. 124 a
confidunt in domino ſicut mõs Siõ
Et: *Magnus dominus, & lauda-* Pſalm. 47 a
bilis nimis in ciuitate Dei noſtri,
in mõte ſãcto ſu. De quo Eſaias Eſaia 2 a
Micheaſq; clamitãt: *In nouiſſi-* Mich. 4 a
mo dierum, erit mõs domini præparatus in vertice montiũ, ſublimis ſuper colles: & fluent ad eum omnes populi, & properabũt gētes multa, & dicẽt: Venite aſcendamus in montem domini, & ad domũ Dei Iacob. De hoc mõte & de hac ciuitate & apoſtol⁹ Paulus (ſi tamē in ſuſcipiēda epiſtola, Græcorũ auctoritatē Latina lingua non reſpuit) ſacrata oratione diſputãs ait:
Acceſſiſtis ad montem Siõ, & ci- Hebr 12 f
uitatem Dei viuētis Hieruſalem, cœleſtem, & multorum angelorũ millia, & eccleſiam primitiuorũ, qui ſcripta ſunt in cœlis.

b ¶ *Hæc dicit domin⁹ exercituũ: Adhuc habitabunt, &c.*] Tãta, inquit, erit reuerſo me in Siõ, & habitante in medio Hieruſalem, rerũ omnium proſperitas, & bellorum quies, atque trãquillitas, vt nullo hoſte remanente, vſque ad vltimam ætatem in vtroque ſexu ſenilis ætas perueniat, & trementes artus baculo regente ſuſtētent. Plateæ quoque ciuitatis implean-

HEB.

ricordiam & miſerationes facite vnuſquiſque cum fratre ſuo: & viduam, & pupillum, & aduenam, & pauperem nolite calumniari: & malum vir fratri ſuo non cogitet in corde ſuo. Et noluerunt attendere, & verterũt ſcapulam recedētem, & aures ſuas aggrauauerunt, ne audirent. Et cor ſuum poſuerũt Adamantem, ne audirent legem, & verba quæ miſit dominus exercituum in ſpiritu ſuo per manum prophetarum priorum: & facta eſt indignatio magna à domino exercituum. Et factum eſt ſicut locutus eſt, & nõ audierũt, ſic clamabũt, & nõ exaudiã, dicit domin⁹ exercituum. Et diſperſi eos per omnia regna quæ neſciunt, & terra deſolata eſt ab eis, eo quod non eſſet tranſiens & reuertens, & poſuerunt terrã deſiderabilem in deſertum.

CAP. VIII.

HEB.

ET factum eſt verbum domini exercituum, dicens: Hæc dicit dominus exercituũ: Zelatus ſum Sion zelo magno, & indignatione magna zelatus ſũ eã. Hæc dicit dominus exercituũ. Reuerſus ſũ ad Siõ, & habitabo in medio Hieruſalem, & vocabitur Hieruſalē ciuitas veritatis, & mons Domini exercituũ, mons ſãctificatus. b Hæc dicit dominus exercituũ: Adhuc habitabunt ſenes, &

SEPT.

miſerationem faciat vnuſquiſque ad fratrem ſuum, & viduam, & pupillum, & pauperem non opprimatis, & malitia vnuſquiſque fratris ſui nolite meminiſſe in cordibus veſtris. Et noluerunt attendere, & dederunt dorſum contemnens, & aures ſuas aggrauauerunt, vt non audirent. Et cor ſuum poſuerunt inobediēs, vt nõ audirent legem meam & verba mea, qua miſit dominus omnipotens in ſpiritu ſuo, in manibus prophetarum priorum: & facta eſt ira magna à domino omnipotente. Et erit ſicut dixit, & non audierunt eum: ſic clamabunt & non exaudiam eos, dicit dominus omnipotens. Et eiciam eos in omnes gentes, quas ignorauerunt, & terra deſolata eſt poſt eos à perambulante & reuertente, & poſuerunt terram electam in ſolitudine.

CAPVT VIII.

SEPT.

ET factum eſt ſermo domini omnipotentis, dicens: Hæc dicit dominus omnipotens: Zelatus ſum Hieruſalem & Sion zelo magno, & furore maximo zelatus ſum eam. Hæc dicit dominus omnipotens. Reuertar ad Sion, & habitabo in medio Hieruſalem, & vocabitur Hieruſalē ciuitas vera, & mons domini omnipotentis, mons ſanctus. Hæc dicit dominus omnipotens: Adhuc ſedebunt ſenes, & anus in

E impleantur pueris puellíſque ludentibus. Hoc autem fieri
ſolet, quando ſecuritas & profunda pax vrbium eſt: vt gau-
dium ciuitatum, luſious & choreis, ætas laſciua concele-
bret. Quod ſi referimus ad eccleſiam (de qua dicitur: *Glo-*
Pſal. 89 a *rioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei.* Et: *Fluminis impetus lætificant*
Pſal. 45. a *ciuitatem Dei: ſanctificauit ta-*
bernaculũ ſuũ Altiſſimus: Deus
in medio eius non cõmouebitur.)
Prou. 1. e Quis poterit ambigere, pla-
teas eccleſiæ eſſe virtutes: in
quibus ſapiẽtia agit fiducialí-
ter, & in murorũ ſummitati-
bus prædicatur? Vnde & ad
dominũ pſalmiſta cõclamat:
Pſal. 118 m *Latum mandatum tuum vehe-*
menter. In his plateis dominũ
Saluatorẽ ſpoſa perquirens
Cant. 3 a loquitur in Cantico cantico-
rum: *Conſurgam, & circumbo ci-*
uitatem in foro & in plateis eius:
donec inueniã eum quem dilexit
anima mea. Habitabunt igitur
vel ſedebũt ſenes & anus, de
quibus ſcriptũ eſt (ſi cui tamẽ
Sap. 4. 6. placet librum recipere) Sene-
ctus honorabilis, non multi
temporis, nec numero anno-
rum æſtimabilis. Cani autem
ſunt hominum prudentia, &
ſenectus vita immaculata: de
quibus & dominus loquitur
Num. 11. c ad Moyſen: conſtitue tecum
ſeptuaginta ſenes, quos ipſe noſti, quoniam ſenes ſunt:
quamobtem & ante Abraham nullus appellatus eſt ſenex,
Gen. 25 a de quo ſcriptum legimus: *Deficiens Abraham mortuus eſt, in-*
tritus in ſenectute bona ſenex & plenus dierum. Gloria enim ſe-
Sap. 4 b num cani ſunt, de quibus dicitur: *Cani hominis ſapientia eius.*
F Hi tenebunt præ dierum multitudine virgas & baculos in
1 Cor. 4 b manibus ſuis, & dicent ad diſcipulos: *Quid vultis? in virga*
Prou. 10 b Sec. 70. *veniam ad vos an in ſpiritu lenitatis, & mãſuetudinis?* Qui enim
Prou. 13. d de labiis ſuis profert ſapientiã, virga percutit virum vecor-
dem. Et econtrariò: *Qui parcit baculo ſuo, odit filium ſuum: qui*
autem diligenter corripit, diligit. Et non ſolum ſenes, ſed anus
1 Tim. 5. a quoq; ſedebunt in plateis Hieruſalem: quas Paulus apoſto-
lico ore deſcribẽs: *Honora,* inquit, *viduas, quæ verè viduæ ſũt.*
Et in eodem loco: *Vidua eligatur non minus annorum ſexaginta,*
quæ fuit vnius viri vxor, in bonis operibus habens teſtimonium: ſi
educauit liberos, ſi recepit hoſpitio, ſi ſanctorum pedes lauit, ſi in tri-
bulationibus poſitis miniſtrauit, ſi omne opus bonum proſecuta eſt.
Iſtiuſmodi ſenex & anus ſedebunt in plateis Hieruſalem, &
tenebunt baculos in manibus ſuis, & plateæ ciuitatis com-
plebuntur pueris & puellis ludentibus. Iſti ſunt pueri &
puellæ, ſenes & iuuenes, quos pſalmiſta ad cantandum do-
Pſal. 148 b mino cohortatur, dicens: *Iuuenes & virgines, ſenes cum iunio-*
1 Ioan. 2 b *ribus laudent nomen domini.* Et Ioannes Euangeliſta atq; Apo-
ſtolus: *Scribo,* inquit, *vobis pueri, quoniam dimittuntur vobis pec-*
cata propter nomen Saluatoris: Scribo vobis patres, quia cognouiſtis
Prou. 1 a *eum qui à principio eſt.* Et de his Salomon in Prouerbiis loqui-
Sec. 70. tur: *Vt det innocentibus verſutiam: puero autem iuniori, ſenſum*
Ibidem. *& intelligentiam.* Et rurſum: *Audite pueri diſciplinam patris, &*
attendite vt cognoſcatis intelligentiam. De his pueris, virguncu-
Pſal. 96. b lis, ac puellis, & quadrageſimus quartus pſalmus: *Adducen-*
tur, inquit, *regi virgines poſt eam.* Iuxta quod ſcriptum eſt:
Exultauerunt, & lætatæ ſunt filiæ Iudæ in omnibus iudiciis tuis do-
Ibid. 4 b *mine.* Quæ cum audierint ab Apoſtolo: *Gaudete, iterum dico,*
gaudete: mẽtis lætitiam geſtu corporis indicabunt, & tripu-
2 Reg. 6 d diante ſaltatu dicent cum Dauid: *Saltabo & ludam in conſpe-*
ctu domini.

H E B.

& anus in plateis Hie-
ruſalem, & viri bacu-
lus in manu eius præ
multitudine dierũ: &
plateæ ciuitatis com-
plebuntur infantibus
& puellis, ludentibus
in plateis eius. a Hæc
dicit dominus exerci-
tuum: Si difficile vide-
bitur in oculis reli-
quiarum populi huius
in diebus illis, num-
quid in oculis meis
difficile erit, dicit do-
minus exercituum?
b Hæc dicit dominus exercituum: Ecce ego ſal-
uabo populum meũ de terra orientis, & de terra
occaſus ſolis. Et adducam eos, & habitabunt in
medio Hieruſalem, & erunt mihi in populum, &
ego ero eis in Deum, in veritate, & in iuſtitia.
a Hæc

S E P T.

in plateis Hieruſalẽ: vnuſ-
quiſque in manu virgam
ſuam retinens, præ multi-
tudine dierum, & plateæ
ciuitatis replebuntur pue-
ris & puellis, ludentibus
in plateis eius. Hæc dicit
dominus omnipotens: Si
impoſſibile erit coram re-
liquiis populi huius in die-
bus illis, numquid & co-
ram me impoſſibile erit,
dicit dominus omnipo-
tens?

a ¶ *Hæc dicit dominus exercituũ, &c.*] Per ſingula verba atq;
ſententias, quibus Iſraëli proſpera, & pro rerum magnitu-
dine penè incredibilia promittuntur, propheta proponit:
Hæc dicit dominus omnipotẽs: alio ſermone hoc loquens.
Ne putetis mea eſſe quæ ſpõdeo, & quaſi homini nõ creda-
tis: Dei ſunt ꝓmiſſa, quæ replico. Supra dixerat, anus & ſe-
nes in plateis eſſe ſeſſuros, & ꝓ temporis lõgitudine bacu-
los manibus retẽturos: atq; inde plateas hominũ multitu-
dine pueros ac puellas quaſi in feſtis diebus choros ducere,
& extruendam Hieruſalem, atq; in ſtatũ felicitatis priſtinæ G
reſtituendam. Hoc reliquiis populi, quæ de captiuitate ve-
nerant, videbatur incredibile, cernentibus vrbem penitus
deſtitutam, murorum ruinas,
cõbuſtos parietes manus Ba-
bylonias oſtẽtare, idcirco cõ-
ſociat: Si vobis, qui eſtis reli-
quiæ captiui populi, vel diffi-
cile vel impoſſibile videtur
eſſe ꝙ ſpondeo, vt in diebus
illis quibus ædificanda eſt
Hieruſalem, tãta felicitas ſit:
numquid in cõſpectu domini
aut difficile erit aut impoſſi-
bile, quia hęc futura meo ore
promittit? *Quæ enim apud ho-* Matt. 19. d
mines impoſſibilia ſunt, apud Deũ
poſſibilia ſũt. Hæc perſecutio-
nis tẽpore in eccleſiis Chriſti
expleta conſpeximus, quãdo
in tantã rabiem perſecutorũ
feritas excitata eſt, vt etiam
cõciliabula noſtra deſtruerẽt
diuinos libros ignibus trade-
rent: omnes inſulæ, metalla,
carceres, cõfeſſorum & mar-
tyrum catenatis gregibus im-
plerentur. Quis eo tempore
crederet rurſum eccleſias cõ-
ſtruendas ab his ipſis qui ante
deſtruxerant? non ꝙ iidem homines fuerint, ſed quod eadẽ
regalis poteſtas, ꝗ prius ſedebat in inſidiis cum diuitibus,
quaſi ex ſenatuſconſulto Chriſti nomen conabatur extin-
guere, nunc expenſis reipublicæ eccleſiarum baſilicas ex- H
truat, & exaltet ſumma faſtigia, vt non ſolum laquearia, &
tecta fulgentia auro decoret, ſed parietes diuerſi marmoris
veſtiat cruſtis, & diuinos libros, quos prius tradebat incen-
dio, nunc deauratos & purpuratos, & gemmarum varie-
tate diſtinctos, in cuſtodiam Romani veneretur ſtatus.

b ¶ *Hæc dicit dominus exercituũ: Ecce ego ſaluabo populũ meum*
de terra orientis, &c.] Hæc, Iudæorum alij dicunt, poſt Zoro-
babel & Nehemiã ædificato templo & muris ciuitatis ex-
tructis, & ſtatu Iudaïco reſtituto, à Machabæis & diuerſis
principibus, qui vſq; ad Herodem rexere Iudæam, eſſe cõ-
pleta. Alii in conſummatione mundi ſub Chriſto, quẽ fru-
ſtra præſtolantur, explenda commemorãt. Nos autem & il-
lo tempore, id eſt, poſt Zorobabel & Nehemiam, dicimus
ex parte completa, & quaſi in typis & imaginibus præceſ-
ſiſſe: quando populus reductus eſt de captiuitate, & habita-
uit in Hieruſalem, & Dei populus appellatus eſt, & rurſum
dominus vocatus eſt Deus eorum, nequaquam in mẽdacio
& iniquitate, ſed in veritate & iuſtitia. Et nunc pleniſſimè
ſub domino Saluatore in eccleſia, id eſt in vera Hieruſalem
promiſſionem rebus expleri: maximè quia dicitur: *Ecce ego*
ſaluabo populum meum de terra orientis, & de terra occidentis: de
quibus & dominus in euangelio loquebatur: *Multi de orien-* Matth. 8. b
te & occidente venient, & accubabunt in regno cælorum cum A-
braham, Iſaac, & Iacob. Et multo ante pſalmiſta promiſerat,
dicens: *Deus deorum dominus locutus eſt, & vocauit terram. Ab* Pſal. 49 a
ortu ſolis vſque ad occaſum, de Sion decor pulchritudinis eius.
Veniet enim *ex Sion, qui eripiat & auertat iniquitatem ab Iacob.* Rom 11. d
Quando ab oriente & occidente incenſum offertur nomi- Malach. 1. c
ni domini in omni loco, & ſacrificium mundum, nequa-
quam in victimis veteris teſtamenti, ſed in ſanctitate euan-
gelicæ puritatis, de quo incenſo & alibi legimus: *Dirigatur*
oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo. Et quod ſit hoc in- Pſal. 140. a
cenſum, ſequens ſermo demonſtrat: *Eleuatio manuum mea-*
rum, ſacrificium veſpertinum. Poſtquam enim de virga Ieſſe
pullulauit, qui dominaretur gentibus, & in ipſo gentes ſpe-
rarunt, & de oriente & de occidente tam primus populus ꝗ
nouiſſimus in dominum crediderunt, & factus eſt grex v-
nus: tunc ad lætitiam omnes prouocatæ ſunt nationes, &
concitatæ ad gaudium, propheta dicente: *Lætamini gentes* Deut. 32. f

A

Sec. 70. Rom. 15. 6 Pſalm. 12. f cum populo eius. Iuxta illud quod alibi ſcriptum eſt: *Recordabuntur & conuertentur ad dominum omnes fines terræ, & adorabunt coram eo vniuerſæ familiæ gentium.* Quodque ſequitur: *In veritate & iuſtitia*, hoc ſignificat, quod veteris legis vmbra diſcedat, euangelii veritas veniat, nequaquam in iuſtitia Iudæorum, ſed in iuſtitia Chriſtiana, ipſe enim dominus veritas eſt, atq; iuſtitia, de quo

Pſalm. 84 b legimꝰ: *Veritas de terra orta eſt, & iuſtitia de cælo proſpexit.* Vnde & in 14. pſalmo, iuſtitia ſimul & veritas nominatur: Qui ambulat ſine macula & operatur iuſtitiam, & loquitur veritatem in corde ſuo.

a Hæc dicit dominus exercituum: Confortentur manus veſtræ, qui auditis in diebus his ſermones iſtos per os prophetarum, in die qua fundata eſt domus domini exercituum vt templum ædificaretur.

H E B.

b Si quidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces iumentorum erat: neque introeunti, & exeunti erat pax præ tribulatione, & dimiſi omnes homines, vnumquemque contra proximum ſuum. c Nunc autem non iuxta dies priores ego faciam reliquiis populi huius, dicit dominus exercituum, ſed ſemen pacis erit. Vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit germē ſuum, & cœli dabunt rorem ſuum, & poſſidere faciam reliquias populi huius vniuerſa.

S E P T.

Quia ante dies illos merces hominum non erit in lucrum, & merces iumentorum non ſubſiſtet, & egredienti, & ingredienti nō erit pax præ tribulatione, & emittam omnes homines vnumquemque ad proximum ſuum. Et nunc non iuxta dies priores ego faciam reliquiis populi huius, dicit dominus omnipotens, ſed pacem monſtrabo. Vinea dabit fructum ſuum & terra dabit germina ſua, & cælum dabit rorem ſuum, & poſſidere faciam reliquias populi mei: hæc omnia

a ¶ *Hæc dicit dominus exercituū, &c.*] Lxx. pro dn̄o exercituū dominum omnipotentē, cætera ſimiliter tranſtulerūt. Ædificato templo ſub Zorobabel & Ieſu (in quarto enim anno Darii regis, quarta die menſis noni, q appellatur a casleu כסלו hæc vniuerſa dicuntur, quando iam templum fuerat extructum) Iidem prophetæ Aggeus & Zacharias, qui vt ædificaretur, & duces & populū fuerant cohortati, nunc cohortantur eos, vt ex priorū veritate, his q in futurum ꝓmittuntur, accommodent fidē, & confortent manus ſuas, nequaq̄ Medorum imperū & impedire cupientiū per circuitū nationū inſidias formidantes, & confortētur per os prophetarū, ex die quo tēpli

B

fundamenta ſunt iacta, vſque ad diem quo ſuperædificatū eſt templum, & audiant quæ ſequuntur. B euiter explanamus hiſtoriam, quidquid de Hieruſalem, & de templo dicitur, ſpiritualiter ad eccleſiam referentes: in qua confortantur manus per bona opera, & fundantur domus; quando fidei fundamenta iaciuntur: templumque extruitur, quando multitudo credentium roboratur, & ita viuit, vt templum Dei eſſe mereatur.

b ¶ *Siquidem ante dies illos, &c.*] Lxx. ad futurum tēpus omnia retulerunt: ſed melius ad præteritū, vt in Hebraico habetur, & in expoſitionis ſerie veritas approbabit. Antequā fundaretur domus domini, & ædificaretur templum domini, omnis labor veſter irritus fuit. Erant homines quā iumenta in agricultura, in mercimoniis, operibuſq; diuerſis, caſſis conatibus fruſtrabantur: foris aduerſarii, domi ſeditio turbabant pacem, & erat vbique iuſtitium ob bellorum frequentiam, & inſidias domeſticas: dum nec frater fratri exhibet fidem, & omnis eſt inimica propinquitas. Hunc ſenſum aliis verbis Aggeus propheta comprehendens ait:

Aggei 2. c *Et nunc ponite corda veſtra à die hac & ſupra: antequam poneretur lapis ſuper lapidem in templo domini. Cum accederetis ad aceruum viginti modiorum, & fierent decem, & intraretis ad torcular, vt exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant viginti: Percuſſi vos vento vrente, & aurugine, & grandine omnia opera manuum veſtrarum, & non erat in vobis qui reuerteretur ad me, dicit dominus:* Quod & in eccleſia & in vnoquoque credentium accipere poſſumus. Si quidem antequam domus Dei in nobis fundamenta iaciantur, & ædificemus tem-

1. Cor. 6 d plum Deo, & audiamus ab Apoſtolo: *Vos eſtis templum Dei, & ſpiritus ſanctus habitat in vobis:* quidquid boni operis habere videamur, ſiue rationales, qui appellantur homines:

Pſalm 35. b ſiue ſimplices, qui iumenta dicuntur (*homines* enim *& iumenta*, inquit, *ſaluos facies domine*) mercedem non habet apud Deum, & ſunt in nobis bella atque diſcordiæ, & vbique tribulatio, & ſine pace Chriſti, quam ad patrem vadens

Ioann. 14. d Mich. 7 g Hier. 9. b Apoſtolis dereliquit: impleturq; in nobis domini ſententia: *Inimici hominis domeſtici eius. Omnis enim frater ſupplantatione ſupplãtat, & omnis amicus fraudulenter incedit*, veritatē non loquitur: didicit lingua eorum loqui mendaciū. Quod ſi conuertamur ad Chriſtum, & templum eius efficiamur, ſtatim audiemus Apoſtolum proclamantem: *Vnuſquiſque accipiet propriam mercedem iuxta opus ſuum.* 1. Cor. 3. b

C

c ¶ *Nunc autē non iuxta dies priores ego faciam reliquiis populi huius, &c.*] Priuſquam domus Dei fundamenta iacerentur, & ædificaretur templū, merces hominū nō erat, nec merces iumentorū, nec ꝑ tribulatione & anguſtia pax introeūtibus & exeūtibus, & omnes homines inter ſe hoſtili odio diſſidebāt. Nunc autē quia iā domus dn̄i fundamenta iacta ſunt, & templū ædificatū eſt, nequaquā faciā vt priꝰ fecerā his qui de captiuitate Babylonica ſunt diuerſi: ſed erit vbiq; pax & gaudiū, & ariditatē ac famē priſtini tēporis futura abundantia cōpenſabit. Vinea enim dabit fructū ſuū, & torcularia omnia complebuntur, terra lætis ſegetibus veſtietur, & irrigantibus pluuiis ac rore nocturno, omnia pullulabunt: vniuerſa quę dixi, faciā populi mei reliquias poſſidere, quia fūdamēta domus iacta ſunt, & tēplum extructum eſt. Hæc eadē & Aggeus propheta eodē tempore loquitur, qui ſupra dixerat:

Aggei. 2. c *Percuſſi vos vento vrente & aurugine & grandine omnia opera manuum veſtrarum:* poſtquam templi fundamēta ſunt iacta, ponite, inquit, in corda veſtra ex die iſta & in futurum, à die

D

viceſimoquarto noni menſis, à die quo fundamenta iacta ſunt templi, ponite ſuper cor veſtrum. Numquid iam ſemē in germine eſt, & adhuc vinea & ficus, malogranatum, & lignū oliuæ non floruit? Ex die iſta benedicā, & rurſum, mouebo cœlum pariter & terram. Dicamus & aliter, cæptā ſuper eccleſia explanationem ſequentes. Priuſquam fidem Chriſti quis recipiat, & in eo Spiritus ſancti fundamēta iaciantur, nullus audire poterit, eſt merces operi tuo: ſiue ille Iudæus ſit, ſiue hæreticus, ſiue gentilis, quidquid boni operis fecerit, niſi in nomine Chriſti fecerit, mercedē ſui boni operis non habebit. Videmus hæreticorum virgines, philoſophorum rigorem, Iudæorum in eſcarum varietate obſer-

Aggei 1 b uantiam, & tamen dicimus iuxta Aggeum, quod comedant & non ſatientur, bibant & non inebrientur: operiantur & non calefiant: & qui mercedes congregat, mittat eas in pertuſum ſacculum. Poſtquam verò fidem Chriſti receperint, & illi, & hi qui in eccleſia fuerant peccatores (& pro magnitudine delictorum captiuitati huius mundi traditi, & Babylonio igne combuſti, & audierint dominum

Eſa 61 a prædicantem: *Spiritus domini ſuper me, propter quod vnxit me: euangelizare pauperibus miſit me. prædicare captiuis remiſſionem, & cæcis vt videant: ſanare eos qui contriti ſunt corde:* & com-

Amos 9 d Pſal. 72. b pletum fuerit in eos illud quod per Amos dicitur: *Conuertam populi mei Iſrael captiuitatem, & ædificabunt ciuitates diſſipatas, & plantabo eos.*) Tunc & in diebus illis orietur

Ioan. 15 a iuſtitia & multitudo pacis. *Vinea dabit fructum ſuum*, quæ dicit in euangelio: *Ego ſum vitis, vos rami. Omnem ramum qui manet in me, mundat pater, vt maiores fructus afferat.* Cumque mundati fuerint rami eius, id eſt, flagella & copagines & gemmantibus oculis ſpem futurorum cœperint fructuum polliceri, vt impleatur illud quod ſcriptum eſt: Vi-

Cant. 1. e neæ florentes dederunt odorem: Tunc pendentes botros colorabit ſol iuſtitiæ: vt multi in torcularia octaui & octogeſimitertii pſalmi, qui pro torcularibus inſcribuntur, do-

Eſa. 63. a mini calcentur pede: qui aſcendit de Boſor, vt fundat vinū quod

E quod lætificat cor hominis. Terra quoq; dabit germen ſuũ
Pſal. 103. b non arida & petroſa & plena ſentium, ſed terra bona, quæ
Matt. 13. b dat centeſimum & ſexageſimum & triceſimum fructum: vt
Pſal. 125. a qui ſeminauerint in lacrymis, in gaudio metãt. Sed & cæli
dabũt rorẽ ſuum, de quibus in decimooctauo pſalmo ſcri-
ptum eſt: *Cæli enarrant gloriam*
Dei, & opera manuum eius an-
Deuter. 32. f *nunciat firmamentum.* De his
Sec. 70. cœlis in Deuteronomii can-
tico dicitur: *Lætamini cæli cum*
Rom. 8. f *eo*, id eſt, cum dño Saluatore
quos præſciuit & prædeſtina-
uit cõformes fieri imagini fi-
lii ſui, qui loquitur cũ Moyſe:
Deuter. 32. *Expectetur vt pluuia eloquium*
Sec. 70. *meum, & deſcendãt vt ros ver-*
Eſaia 16. d *ba mea.* Reſurgent enim qui
Sec. 70. erãt peccatis mortui, & ſuſci-
tabuntur qui iacebant in ſe-
Matt. 23. e pulchris dealbatis, quæ plena
ſũt oſſibus mortuorũ, & læta-
bũtur qui moráturin terra. Et
quæ ſit cauſa lætitiæ, ſequens
Eſaia 26. d ſermo demõſtrat: Ros enim,
Sec. 70. qui a te eſt, ſanitas eorũ eſt. Et
hæc omnia, pacẽ videlicet, &
vinearum fructũ, & terrarum
abundantiam q̃ cæleſtũ rore
ſuccreuit, poſſidebũt reliquię
populi, de quib' Eſaias loqui-
Eſaia 1. e tur: *Niſi dominus ſabaoth reli-*
quiſſet nobis ſemen, ſicut Sodoma
eſſemus, & ſicut Gomorra ſimi-
les fuiſſem'. Reliquię enim ſe-
cundũ electionem gratiæ, ſal-
uæ factæ ſunt: non ex operi-
bus, alioquin nõ eſſet gratia.

HEB.

vniuerſa hæc. a Et erit ſicut eratis maledictio in gentibus, domus Iuda & domus Iſrael: ſic ſaluabo vos, & eritis benedictio. Nolite timere, confortẽtur manus veſtræ, quia hæc dicit dominus exercituum: Sicut cogitaui vt affligerem vos, cum ad iracundiam prouocaſſent me patres veſtri, dicit dominus, & non ſum miſertus: ſic conuerſus cogitaui in diebus iſtis vt benefaciam Hieruſalem & domui Iuda: nolite timere. b Hæc ſunt ergo verba quæ facietis. Loquimini veritatẽ vnuſquiſque cum proximo ſuo: veritatem, & iudicium pacis iudicate in portis veſtris. Et vnuſquiſq; malum contra amicum ſuum non cogitetis in cordib' veſtris, & iuramentũ mendax

SEPT.

omnia. Et erit, ſicut eratis in maledictione inter gentes, domus Iuda, & domus Iſrael: ſic ſaluabo vos, & eritis in benedictione. Cõfidite, & confortamini in manibus veſtris, quia hæc dicit dominus omnipotens: Sicut cogitaui vt affligerem vos, in eo quod me ad iracundiam prouocaſſent patres veſtri, dicit dominus omnipotens, & non me pœnituit: ſic paratus ſum, & cogitaui in diebus iſtis, vt benefaciam Hieruſalem & domus Iuda: confidite. Iſti ſermones ſunt quos facietis. Loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo, veritatem, & iudicium pacificum & iuſtum iudicate in portis veſtris: Et vnuſquiſque malum proximo ſuo non cogitet in cordibus veſtris, & iuramentum mendax

F a *Et erit ſicut eratis maledictio*
in gẽtibus, &c.] Hæc poſt ædi-
ficationẽ tẽpli futura ꝓmit-
tit, vt ſicut erãt in cunctis gẽ-
tibus in maledictionẽ, & in ſi-
bilum, & in exemplum, domus Iuda, & domus Iſrael, duæ
videlicet & decem tribus, ſic cum ſaluatæ fuerint & reuerſę
in Iudæã, ſint omniũ benedictio. Nolite, inquit, timere ad-
uerſarios rebellantes, confidite vera eſſe quæ per me dñs
pollicetur, confortẽtur manus veſtræ, implere opera q̃ cœ-
piſtis. Cauſa confortationis dñi promiſſio eſt: Hæc enim di-
cit dominus omnipotens, cui nihil impoſſibile eſt, qui po-
teſt quæ promittit implere: Sicut excogitaui vt affligerem
vos, & captiuitati traderem, quia me patres veſtri ad iracũ-
diam prouocarunt, & non ſum miſertus: q̃ LXX. tranſtule-
runt *οὐ μετεμελήθην*, hoc eſt, non me pœnituit: quod Hebraicè
b velo ni- ſcribitur b נחמתי לא, Non ſum autem miſertus, vt vos ca-
hamti ptiuitate corrigerẽ, & per omnia tormẽta & flagella erudi-
Hier. 6 b rem, ſic nunc in præſenti tempore cogitaui, vt benefaciam
Sec. 70. Hieruſalem, & domui Iuda. Et notandũ, quod quando iraſ-
citur, maledicti ſunt in gentibus domus Iuda & domus Iſ-
rael, id eſt, omnis duodecim tribus, quæ captiuitati traditæ
ſunt. Poſtquã autem cogitauit vt benefaciat, non benefacit
Iudæ & Iſrael, id eſt, duabus & decem tribus, Hieruſalem
videlicet & Samariæ, Oollæ & Olibæ, ſed relicto Iſrael in
captiuitate, benefacit Hieruſalem, & domui Iuda, & iungit
in fine: Nolite timere, ſiue confidite, eo ſenſu quẽ ſupra ex-
poſuimus. Super eccleſia autẽ, & ſuper vnoquoq; creden-
tium ſic intelligi poteſt, q̃ perſecutionis tempore cũctis in
circuitu gentibus in maledictum, & in exemplum fuerint
Chriſtiani, quia offenderint dominum ſuum, & poſtea ſint
in benedictione, quando pax reddita fuerit & hoc omne e-
ueniat, quia dominus, qui prius fuerat iratus, poſtea ſit mi-
1. Cor 5. b ſertus Hieruſalẽ, viſioni pacis, & Iudæ, quæ fidẽ domini cõ-
1. Tim. 1 d fitetur. Singuli quoq; credentium, qui propter vitia eiiciũ-
tur de Eccleſia, & traduntur ſathanæ in interitum carnis, vt
diſcant non blaſphemare: cum egerint pœnitentiam, re-
uertentur in priſtinum ſtatum, & videbunt pacem Dei, &
confeſſionis ſuæ gloriam poſſidebunt. Hoc quod ſcriptum G
eſt: Non ſum miſertus, vel non me pœnituit: calumniantur
hæretici, quaſi aut crudelis, aut mutabilis ſit Deus, ſi eũ aut נחמתי לא.
non pœniteat, aut pœniteat. Si enim pœnituerit, dicũt eum
eſſe mutabilẽ: ſi non pœnituerit, aſſerunt eum eſſe crudelẽ.
Pœnituit autem Deum quod
Saul vnxit in regem. Et apud 1. Reg. 15.
Niniuitas, quib' per prophe-
tam denũciauerat: *Adhuc tri-* Iona 3. a
duũ, & Niniue ſubuertetur: quia Sec. 70.
egerunt pœnitẽtiam, dicitur
& ipſe mutaſſe ſententiã ſuã:
non vitio mentis improuidę,
ſed ex eorũ qui malè aut be-
ne faciunt varietate. Si enim
malè fecerint, cõmminatur: ſi
priſtina peccata defleuerint,
non mutatur Deus qui vnus
atq; idẽ eſt, & mutari nõ po-
teſt, ſed illis ex malis ad bona
opera cõmutatis, & mutat &
ſuum ipſe decretũ. Qui & in
Geneſi loquitur: *Clamor Sodo-* Gen. 18 e
morũ & Gomorræ multiplicatus Sec. 70.
eſt, & peccata eorum magna ſunt
nimis: deſcendens ergo videbo ſi
iuxta clamorẽ eorũ qui venit ad
me cõpleant: ſin autẽ non, vt ſciã.
Quod dicit, hoc eſt. Si per-
mãſerint in furore, nõ deerit
pœna peccãtibus: ſi deſierint
ab inſania, mea fiẽt cognitio-
ne digniſſimi. Cognoſcit autẽ 2. Tim 2. 3
dominus eos qui ſui ſunt. Et
Apoſtolus ſcribit ad Galatas: Galat. 4 4
Sed nunc neſcientes Deum.
Cumq; nouerit omnes Deus.
& nihil eum nec præteritorũ
nec præſentiũ lateat, nec fu- H
turorum, impios tamen in e-
uãgelio neſcire ſe dicit: *Rece-* Matth. 18 d
dite à me operarii iniquitatis, neſ-
cio vos. Ergo & notitiam, & pœnitentiam, & iram, & indi-
gnationem, & omnes affectus Dei, non humani ſermonis
vitio, ſed diuinæ maieſtatis ſenſu accipiamus.
b *Hæc ſunt ergo verba quæ facietis, &c.*] Promiſi me nõ iuxta
dies priores facere reliquiis populi captiuorũ. Et ſicut co-
gitaui vt affligerem eos, cum me ad iracundiã prouocaſſent
patres eorum, & nõ ſum miſertus: ſic nunc cogitaui cõuer-
ſus in diebus iſtis, vt benefaciam Hieruſalẽ, & domui Iuda.
Vt igitur permaneat ſententia mea, & nõ fiat irrita pollici-
tatio, hæc facite quæ præcipio: *Loquimini veritatem cum pro-* Epheſ. 4. f
ximis veſtris. Proximum omne hominũ genus accipiamus:
quia ex vno ſumus parente generati. Alioquin ſi proximus
propinquus accipitur, peregrinis & alienis mentiendum
eſt. Hoc idem & Apoſtolus loquitur: *Deponentes mendacium,* Ibidem.
loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo. Veritatẽ, in-
quit, & iudicium pacis iudicate in portis veſtris. In iudicio
prima ſit veritas atq; iuſtitia, deinde ſequitur miſericordia.
Hoc eſt enim iudicium pacis, vt propoſitum iudex habeat
pacificare diſcordes, iuxta illud euangelii: *Beati pacifici, quo-* Matt. 5. a
niam filii Dei vocabuntur. Quodque ſequitur: *In portis veſtris,*
illi prophetico congruit: *Oderunt in portis corripientem, &* Amos 5. e
verbum ſanctum abominati ſunt. Et in alio loco: *Non confundẽ-* Pſal 129 a
tur cum loquentur inimicis ſuis in porta. Dauid quoq; iudicabat 2. Reg 19.
in portis quando Abſalon veritatem iudicii repromittens,
patri tendebat inſidias. Et quæritur quare apud Iudæos in
portis locus fuerat iudicandi: Ne cogerentur agricolæ in-
trare vrbes, & aliquod ſubire diſpendium, iudices in por-
tis reſidebant: vt tam vrbanos quam ruſticos in exitu & in-
troitu vrbis audirent, & finito negotio, vnuſquiſq; confe-
ſtim ad ſedes proprias reuerteretur. *Et malum,* inquit, *contra*
amicos veſtros ne cogitetis in cordibus veſtris: c רעה, quod om- c raa
nes voce conſona *κακίαν*, id eſt malitiam interpretati ſunt,
dupliciter accipere poſſumus, & pro afflictione, & ꝓ malo.
Pro

A Pro afflictione: *Si eſt malitia in ciuitate, quam dominus non fecerit.* Amos 2. Et: *Sufficit diei malitia ſua.* Matt. 6. d Pro malo in Iona propheta loquitur Deus: *Aſcendit clamor malitiæ eorum ad me.* Iona 1. a Et in Apoſtolo legimus: *Repleti omni iniquitate & malitia.* Rom. 1. d Vtroque igitur modo nec affligit amicum ſuum, nec malũ aduerſum eum cogitat in corde qui ſanctus eſt. Et iuramentum, ait, mendax ne diligatis: Præcipiente domino in euangelio: Matt. 5. e *Ego autem dico vobis, vt non iuretis penitus: ſed ſit veſter ſermo, eſt, eſt, non, non*: qui enim nõ iurauerit numquam poterit peierare. Qui iurat, audiat illud Exod. 20. b quod ſcriptũ eſt: *Non aſſumes nomẽ domini Dei tui ſuper re vana.* Omnia hæc ſunt quæ odi, dicit dominus, iuxta Malachiæ verba dicentis: Malac. 2. c Sec. 70. *Et omnia quæ oderam faciebatis.* In præceptis quæ ad vitam pertinẽt, & ſunt perſpicua, non debemus quærere allegoriam: ne iuxta Comicum, nodũ quæramus in ſcirpo.

HEB.

mendax ne diligatis, omnia enim hæc ſunt quæ odi, dicit dominus. a. Et factũ eſt verbum domini exercituum ad me, dicens: Hæc dicit dominus exercituum: Ieiunium quarti, & ieiuniũ quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi, erit domui Iuda in gaudium, & in lætitiam, & in ſolennitates præclaras: veritatem tantum & pacem diligite. b Hæc dicit dominus exercituum: vſquequo veniãt populi, & habitẽt in ciuitatibus multis, & vadant habitatores vnus ad alterum dicentes, eamus, & deprecemur faciem domini, & quæramus dominum exercituũ, vadam etiam ego. Et venient populi multi, & gentes robuſtæ ad quærendũ dominum exercituum in Hieruſalem & deprecãdam faciem domini. c Hæc dicit dominus exercituum: In diebus illis, in quibus

SEPT.

mendax ne diligatis: quia hæc omnia odi, dicit dominus omnipotens. Et factus eſt ſermo domini omnipotentis ad me, dicens: Hæc dicit dominus omnipotens: Ieiunium quartum, & ieiunium quintum, & ieiunium ſeptimum, & ieiunium decimum, erunt domus Iuda in gaudium & lætitiam, & in feſtiuitates bonas (hoc enim Hebraice dicitur d[illegible]ne, *id eſt*, ἀγαθάς.) *& lætamini, & veritatem & pacem diligite. Hæc dicit dominus omnipotens: adhuc venient populi multi, & habitatores vrbium multarum, & congregabuntur qui habitant ciuitates in vna ciuitate dicentes: Eamus vt deprecemur faciem domini, & quæramus vultum domini omnipotentis, vadam etiam ego. Et venient populi multi, & gentes plurimæ vt quærant faciẽ domini omnipotentis in Hieruſalẽ, & vt deprecentur faciem domini. Hæc dicit dominus omnipotens:*

Sup. 7. a a ¶ *Et factum eſt verbũ domini, &c.*] Ad id quod ſupra Saraſar & Regẽmelech per legatos quæſierant: vtrum in mẽſe quinto & in mẽſe ſeptimo, ſicut habetur in Septuaginta, ieiunare deberent & plangere: an poſt ædificationẽ templi finire ieiunium, luctumq; deponere, multis in medio poſitis q̃ facerent, & quę ſperarent, ex perſona domini B propheta reſpondit: Ieiuniũ quarti, & ieiunium quinti, & ieiuniũ ſeptimi, & ieiunium decimi, ἀπὸ κοινοῦ enim ſubauditur menſis, domui Iuda & Hieruſalẽ in dies feſtos vertemr & gaudiũ. Veritatẽ tantũ Deus quærit & pacem. In hoc loco noſtrorũ multi multa dixerunt, & inter ſe diſſonantia. Quidã obſcuritatẽ ſilentio profeſſi, quaſi profundiſſimam foueã [...] cõmentariis tranſierunt, rectius arbitrãtes nihil omnino quã parũ dicere. Cogimur igitur ad Hebręos recurrere, & ſcientię veritatem de fonte magis quam de riuulis quærere: præſertim cũ non prophetia aliqua de Chriſto, vbi tergiuerſari ſolent, & veritatẽ calare mendacio, ſed hiſtoriæ ex præcedentibus & conſequentibus ordo texatur. Ieiuniũ quarti menſis, qui apud Latinos vocatur Iulius, die ſeptima & decima eiuſdem menſis, illud arbitrantur, quan-Exod. 12. f do deſcendens Muyſes de monte Sina tabulas legis abiecerit Hier. 52. b atq; confregerit, iuxta & Hieremiam muri primum rupti ſunt ciuitatis. In quinto mẽſe, qui apud Latinos appella-Num. 13. e tur Auguſtus, cum propter exploratores terræ ſanctæ ſeditio orta eſſet in populo, iuſſi ſunt montẽ non aſcendere, ſed per quadraginta annos longiq; ad terrã ſanctam circuire diſpẽdus, vt exceptis duobus Chaleb & Ioſue, omnes in ſoli-Hierem. 52. a tudine caderẽt. In hoc mẽſe & à Nabuchudonoſor, & multa poſt ſæcula à Tito & Veſpaſiano, templũ Hieroſolymis incenſum eſt atq; deſtructum: capta vrbs Bethel, ad quam multa millia confugerant Iudæorum: aratum templum in ignominiam gentis oppreſſæ à Tito Annio Rufo. In ſeptimo verò, qui apud nos appellatur October, ſicut ſupra diximus, 4. Reg. 25. g occiſus eſt Godolias: & Iudæ tribus ac Hieruſalẽ reli-Hier. 19. b quiæ diſſipatæ. Legamus Hieremiam. Menſe decimo, qui a-31. a pud nos Ianuarius dicitur (eo quod ianua anni ſit atq; prin-Ezech. 33. e cipiũ) Ezechiel in captiuitate poſitus audiuit, & cũctus populus captiuorum quinto menſe templum eſſe ſubuerſum: quod pleniſſime in eodem propheta cognoſcimus. Hoc eſt

C igitur omne q dicitur: Dies planctus & ieiuniorum, quos hactenus habuiſtis in luctum [...]tis vobis (quia cogitaui vt benefaciam Hieruſalem & domui Iuda) in lætitiam & gaudium & ſolennitates eſſe vertendos, ita duntaxat, ſi veritatẽ diligatis & pacẽ. Iuxta ἀναγωγὴν quia tunc ieiunamus, quan-Luc. 5. g do ſpõſus aufertur à nobis, & non meremur eius habere præſentiã, cum reuerſus fuerit dominus ad nos, & cogitauerit vt benefaciat nobis, omnis triſtitia vertetur in gaudiũ, & fames priſtina ſermonis Dei præſentia doctrinarũ eius, & cæleſtis panis ſaturitate penſabitur.

b ¶ *Hæc dicit dominus exercituũ, &c.*] Ieiunium quarti, & quinti, & ſeptimi, & decimi mẽſis in ſolennitates optimas cõmutabitur: in tantũ vt ciuitates Iudææ, quæ prius deſertæ erãt frequenti habitatore celebrẽtur, & vna ciuitas pergat ad alteram, & ſe mutuo d tobim Thren. 1. a cohortentur, & dicant. Quia per hos ſeptuaginta annos viæ Sion luxerãt, eo quod nõ eſſet qui iret ad ſolẽnitatem, *omnes portę eius deſertæ, & ſacerdotes illius gementes*: Nunc pace Exod. 23. reddita pergamus Hieruſalẽ, in qua lege præceptum eſt vt victimas immolem[*], & ter in anno omne maſculinũ noſtrũ appareat in conſpectu dñi, & dicente altera ad alteram: Eamus & deprecemur faciẽ dominii; quæramus dominum omnipotentem. Reſpõdebit D altera ciuitas: Vadã etiam ego quo tempore venient populi multi & gẽtes innumerabiles, & robuſtæ, vt ſacrificia in Hieruſalem offerant domino exercituũ, & deprecentur faciem eius. *Appropinquat* enim Supra 1. a *dominus his qui nõ tentant eum, & oſtendit faciẽ ſuam his qui non ſunt incredu li. Qui viderit filiũ,* Ioan. 14. b *videt & patrẽ*, & imago eſt dominus & Saluator Dei inuiſibilis: nõ quod filius viſibilis ſit, & inuiſibilis pater, ſed quod filio nominato ſentiatur pater. Nequaquã enim pater eſt ſi non habet filium. Vnde & ipſe loquitur in euangelio: *Pater,* Ioan. 17. a *manifeſtaui nomen tuum hominibus.* Quod de Hieruſalẽ & Zorobabel, ſiue poſt Zorobabel diximus, rectius & plenius refertur ad Chriſtum & Hieruſalem, quæ intelligitur eccleſia, & tunc de toto terrarum orbe & populos & gentes ad afferẽda in templo dñi ſacrificia cõcurſuras. Perſecutionis quoque tempore, vt ante perſtrinximus, magiſtri & ſacerdotes eccleſiæ audacter captiuis & credentibus repromittant: q rurſum ædificandæ ſint [illegible], & pacis reddenda tranquillitas, & in eccleſiis facies domini deprecanda. Manifeſta tran ſcurrimus, vt obſcurioribus immoremur.

c ¶ *Hæc dicit dominus exercituum: In diebus illis, &c.*] Quidam ex Iudæis hæc ſub Zorobabel, & poſt Zorobabel dicunt eſſe cõpleta. Alii in futurum tempus differunt, quãdo Chriſtum ſperant eſſe venturum. Nos autem in aduẽtu domini Saluatoris, quando de Maria natus eſt virgine, & rectius & verius intelligimus. Deniq; ſcriptum eſt: *Vſquequo veniant* Zach. 8. d *populi?* Quando dicitur, vſquequo: non de pręſenti tempore ſignificat in quo erant Zorobabel & Ieſus: ſed de futuro, quando populi multi, & gentes robuſtæ, vt quærant dominũ exercituum in Hieruſalẽ, & deprecẽtur faciem domini. In illo igitur tempore, & in illis diebus, apprehendent decẽ homines ex omnibus linguis gentium fimbriam viri Iudæi dicentes: *Ibimus vobiſcum: audiuimus enim quoniam Deus vobiſcum*

E
vobiscum eſt. Et in Eſaia legimus: *Apprehendet ſeptem mulieres* [Eſaiæ 4 a] *virum vnum, dicentes: Panem noſtrum comedemus, & veſtimentis noſtris operiemur: tantũ vocetur nomen tuũ ſuper nos, aufer opprobriũ noſtrũ.* Quæ igitur ſeptem ibi mulieres appellantur, id eſt, eccleſiæ (quarum numerus & in Paulo Apoſtolo continetur: ad ſeptẽ enim ſcribit eccleſias, ad Romanos, ad Corinthios, ad Galatas, ad Epheſios, ad Philippenſes, ad Coloſſenſes, ad Theſſalonicẽſes. [Apoc. 1. d] Et in Ioannis Apocalypſi in medio ſeptem candelabrorũ, id eſt, eccleſiarũ, Epheſiorũ, Smyrnenſiũ, Pergamenorũ, Thyatirenorum, Sardenſiũ, Philadelphienſium, Laodicenorum: varietate & auro puriſſimo dominus accinctus ingreditur) nunc in propheta Zacharia decem nominãtur, quas requiſiuit & dominus, vt [Gen. 18 d] ſi inueniſſet in Sodomis & Gomorris, Adama & Seboim eas de interitu liberaret. Iota enim litera ex qua ſumit nomen Saluatoris exordiũ, non ſolũ apud Græcos, ſed & apud Hebræos, denarium numerũ ſignificat. Et hoc myſtico ſermone monſtratur, ꝙ omnes qui cẽſentur vocabulo Chriſtiano (quos & dominus ſeptem millia tempore perſecu- [3 Reg. 19. d] tionis Hiezabel & fugæ Eliæ reliquiſſe ſe dicit: qui nõ curuauerunt genua ante Baal, & in menſuram viri perfecti venerint, ex omnibus linguis & F nationib⁹) apprehendẽt fimbriam viri Iudæi, id eſt, dñi Saluatoris: de quo & in pſalmis dicitur: Iuda rex meus. [Pſal. 19 a] Et: *Iudas, te laudabunt fratres tui.* Et ruſum: *Non deficiet princeps* [Gen. 49 b] *ex Iuda, & dux de fœmoribus eius, donec veniat cui repoſitũ eſt, &* [Eſaiæ 11 a] *ipſe erit expectatio gentiũ: Erit* enim *radix Ieſſe, & qui exurrexerit vt dominetur gentibus, in ipſo gentes ſperabunt.* Cumq; apprehẽderint eum, cupient ei hærere veſtigiis, quoniam Deus cum eo ſit. Vel certè ex omnibus linguis & nationibus quicunq; crediderint, apprehendent virum Iudæum, Apoſtolos qui ex Iudæis ſunt, & dicẽt: Eamus vobiſcum: audiuimus enim per ꝓphetas, & omnium ſcripturarum voce cognouimus, quod Dei filius Chriſtus Deus & dominus ſit vobiſcũ. Vbi manifeſtiſſima prophetia eſt, & de Chriſti atque Apoſtolorum eius prædicatur aduentu, & fide vniuerſarum gentium [3. Reg 19 b] nihil amplius requiramus. Quod autem numerum ſeptem millium ad Chriſtianorum nomen diximus pertinere, ſupputa Græcè ἑπτάκις χίλιοι, & χριστιανὸς, & eundem numerum, ſummamq; reperies, id eſt, mille nongentos quadra- [Matt. 25. a] ginta vnum. Sed & parabolam decem virginum in euangelio, quas in ſenſibus carnis & ſpiritus interpretamur (ſi oleum bonorum operum ſuis lampadibus præparatint, & quinarium numerum duplicauerint, vt ſint ſanctæ (iuxta [1. Cor 7. f] Apoſtolum) corpore & ſpiritu, ad huius numeri referunt [Luc. 19 c] ſacramentum. Decem quoq; ciuitates, quas qui corporis ſenſus optimè gubernarit, numero duplicato accipiet in futurum.

HEB.

apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi, dicẽtes: Ibimus vobiſcum: audiuimus enim quoniam Deus vobiſcum eſt.

CAP. IX.

HEB.

ONus verbi domini in terra Hadrach, & Damaſci requiei eius: quia domini eſt oculus hominis, & omnium tribuũ Iſrael. b Hamath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon, aſſumpſerunt quippe ſibi ſapiẽtiam valde. Et ædificauit Tyrus munitionem ſuam, & coaceruauit argentũ quaſi humum, & aurum vt lutum platearum. Ecce dominus poſſidebit eã, & percutiet in mari fortitudinem eius, & hæc igne deuorabitur.

Vide

SEPT.

tens: In diebus illis, ſi apprehenderint decem viri de omnibus linguis gentium, & tenuerint fimbriam viri Iudæi, dicentes: Ibimus tecum, quia audiuimus quod Deus vobiſcum eſt.

CAP. IX.

SEPT.

ASſumptio verbi domini in terra Hadrach, & Damaſci ſacrificii eius: quia dominus reſpicit homines, & omnes tribus Iſrael. Emath in finibus eius, Tyrus & Sidon, quoniam ſapientes fuerunt nimis. Et ædificauit Tyrus munitionem ſuam, & congregauit argentum vt humum, & aurum vt lutum viarum. Propterea dominus poſſidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius. & ipſa in igne concremabitur.

Videbit

CAPVT IX.

O*Nus verbi domini in terra Hadrach, &c.*] Omnis hæc viſio, ſiue pondus, & onus verbi domini, vt interpretatus eſt Aquila, ad vocationem gentium, & extructionem Eccleſiæ pertinet. Et eſt ordo verborum: Aſſumptio verbi domini, acuti in peccatores, mollis in iuſtos: [a hadrah] a חדרך quippe hoc reſonat, ex duobus integris nomen cõ- [b had] poſitũ: b חד acutum, c רך molle teneru mq; ſignificans: & [c rach] non vt male à quibuſdam legitur, Sedrach. Quidam referũt Hadrach ad populũ Iudæorum: Damaſcum ad vocationem G gentium. Vnde pondus, ſiue aſſumptio verbi domini fit in terra Hadrach, ſuper quam & auſteritatem ſuam dominus exercuit & clementiã. Auſteritatem in eos, qui credere noluerunt, clemẽtiam in illos, qui cum Apoſtolis ſunt reuerſi. Damaſcus autem propriè requies dñi eſt: iuxta illud quod ſcriptũ eſt in Eſaia: *Et erit re-* [Eſaiæ 11 a] *quies eius honor. Siquidẽ antequã* [Sec. 70.] *ſciret puer eligere bonũ aut malũ, & vocare patrẽ & matrem, accepit virtutẽ Damaſci & ſpolia Samariæ.* [Ibidem. 8. a] Vnde & Damaſcus in linguã noſtram vertitur, ſanguinem bibẽs, aut ſanguis cilicii, vt prior interpretatio cruentũ populũ ſignificet: ſecunda crudelitati eius pœnitẽtiam copulatam. Quodque ſequitur: Quia dñi eſt oculus hominis & omnium tribuum Iſrael, ſic edisſerũt: Idcirco tẽplum Dei vtroq; populo cõſtruẽdum eſt, id eſt, & de terra Hadrach, & de Damaſco requie eius, quia dñi eſt, quicunq; & de gentibus reſpicit Deum, & ſperat in eum, & de cunctis tribubus Iſraël. Siue iuxta LXX. quia domin⁹ æqualiter cũctos homines reſpicit & vniuerſas tribus Iſrael. Dicamus & aliter: In terra Hadrach onus verbi dñi eſt & põdus grauiſſimũ. In Damaſco autẽ victimæ eius & ſacrificiũ, quia dominus & gentiũ fidem, & circumciſionis perfidiã abſq; acceptione vlla reſpicit perſonarũ, & eſt æqualiter omnium Deus, aliis ſen- H tentiæ ſuæ graue pondus imponens, & in aliorum ſede requieſcens. Iudæi hæc omnia in aduentu Chriſti, quem ſibi vltimo tempore repromittunt, dicunt eſſe complenda: vt & terra Hadrach & Damaſcus & Hamath & Tyrus & Sidon & Aſcalon & Gaza, Accaron quoq; & Azotus & Philiſtiim, potentiſſimo regi colla ſubmittant, & ei ſeruiant habitanti in Hieruſalem, nulluſq; audeat eleuare cõtra Iſrael manum, pacatis omnibus per circuitum. Quæ nos vniuerſa ſpiritualiter in aduentu domini, & in Eccleſia eius tranſacta conuincimus.

b ¶ *Hamath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon, &c.*] d חמת, quæ interpretatur χόλος, id eſt, indignatio, ipſa eſt [d hamat] quæ ab Antiocho ἐπιφανοῦς, Epiphaniæ nomen accepit, & nunc Syriæ cœles eſt ciuitas. Et hæc igitur & Tyrus & Sidon erũt in terminis Damaſci, ſiue in terminis terræ Hadrach, vt credant in dominum Saluatorem, cui à patre dictum eſt: *Poſtu-* [Pſal. 2. c] *la à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuã terminos terræ.* Huius Tyri filiæ, id eſt, animæ Chriſto credentium deferent regi munera, vt impleatur quod ſcriptũ eſt: Adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus. Cumq; vrbs [Pſal. 44 c] Dei eccleſia fuerit extructa, de qua pſalmiſta decãtat: Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei: ſtatim ſequentur & cætera: *Ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus Æthiopum, iſti nati ſunt* [Ibid. 86. a] *ibi.* De alienigenis in duobus pſalmis dicitur: Mihi alienigenæ ſeruiunt, ſiue ſubiecti ſunt. De Æthiopibus in propheta [Ibid 19 b] legimus Sophonia: Trans flumina Æthiopiæ inde ferent [Sophon 3 b] dona mihi: Et in pſalmo: *Æthiopia præueniet manus eius Deo.* [Pſal 67 g] De Tyro autem euangelium loquitur: Væ tibi Chorozaim, væ tibi Bethſaida: quoniam ſi in Tyro & Sidone factæ eſ- [Matt. 11. c] ſent virtutes, quæ factæ fuerunt in vobis, olim forſitan in ſacco & cinere pœnitẽtiã egiſſent. De Tyri & Sidonis finibus illa mulier Chananæa Syrophœniſſa, cuius filia malè ſe [Marc 7 c] habebat à dæmonio, occurrit domino Saluatori, & Tyriorum ac Sidoniorum fidei primitias dedicauit: vt quæ

tempore

A tempore Chriſti non crediderant, quia needum viderãt ſigna atq; virtutes, poſtea viderent per Apoſtolos & crederent eſſentq; beatitudinis illius cõpotes, quam dominus repromittit, dicens beatiores qui non viderunt, & crediderũt. Ioan 20. g צור ציד Tyrus autem & Sidon (quarum altera ſυνοχή, id eſt, anguſtia: altera θήραμα, id eſt venatio interpretatur) in tantum ſibi ſumpſere pœnitentiã, vt ſophiſmatibus ſuis, & dialecticæ retib' & ſοφιστῶν texturis (quas 2. Cor. 10. b munitiones ſcriptura cõmemorat) proponeret ænigmata Salomoni, id eſt, regi pacifico, 3. Reg. 10. & argentum ſuum, nidorem videlicet eloquentiæ, & aurũ, ſenſuum calliditatem, inſtar pulueris & luti, quod in plateis ac viis eſt, congregaret: vt regnum idololatriæ q̃ munierat, poſſideret. Sed aduerſus has munitiones Apoſtolus loquitur: 2. Cor. 10. b *Nã arma militiæ noſtræ non ſunt carnalia, ſed potẽtia Deo, ad deſtructionẽ munitionũ, cogitationes deſtruentia, & omnẽ altitudinem extollentẽ ſe aduerſum ſcientiã Dei.* Et ſub Nahum 3. a perſona Niniue (quæ interpretatur ornata, vel pulchra. Nihil enim mundo ornatius eſt) Dei per prophetã contra mũdi homines ſermo dirigitur: Et tu inebriaberis, eriſq; deſpecta, & quæres auxilium ab inimico: omnes munitiones tuæ ſicut ficus cum groſſis ſuis: ſi cõcuſſæ fuerint, cadẽt in os comedẽtis. Et Tyrũ B igitur & Sidonẽ dñs poſſidebit, cũ ante percuſſerit fortitudinem earum in ſalſiſſimo & amariſſimo mari huius ſæculi, & ne quid in eis priſtinæ remaneat ſapientiæ, id eſt, tumentis ſtultitiæ (per quã ſibi imbecillas munitiones, & argentum & aurum luto ſimilia compararunt) igne eas excoquet, & mundabit ad purum, de quo Saluator loquitur in Luc. 12. f Euangelio: *Ignem veni mittere ſuper terrã, & quã volo vt ardeat?* iuxta illud quod in Marco ſcriptum eſt: *Omnis igne ſalietur.*

Mar. 9. g a ¶ *Videbit Aſcalon, & timebit, & Gaza, & dolebit nimis, &c.*] Aſcalon, interpretatur ignis ignobilis, ſiue põderata: Gaza fortis, aut imperium: Accaron, ſterilis, ſiue eradicata: Azotus, quæ Hebraicè dicitur אשדוד, ignis generans, aut ignis אשקלון עזה עקרון asdod patrui, vel ignis mammillæ. Iebuſæus conculcatam ſonat. Nominum expreſſimus etymologias, vt ſenſum breuiter pcurramus. Videns Aſcalon & Gaza & Accaron, q Hamath eſſet in finibus Damaſci, & Tyrum & Sidonem (poſtquam percuſſæ ſunt in circuitu, & omne earũ fœnum, ligna & ſtipula incendio conflagrauit) poſſeſſas eſſe à domino, & ipſæ timore ac dolore & confuſione perterritæ, cœperint ſperare meliora. Deniq; Aſcalon, in qua erat prius diabolus, ignis ignobilis, & vſq; ad menſuram ac pondus venerat peccatorũ, pauore contremuit, eo quod habitatores habere deſiuerit & Gaza doluit nimis, agens pœnitudinem ſcelerum priſtinorum, quæ quondam fortis ac dura fuerat indominabilis, & ſibi regnum omnium promittebat, eo quod rex eius & princeps, ſermo contrarius & poteſtas inimici, ſuum perdidiſſet imperium: Accaron quoq; ſterilis (quia abſq; lege & notitia Dei filios non habebat) eradicata eſt, vt audiret Eſa. 54. a illud propheticum: *Lætare ſterilis, quæ non paris: erumpe & clama, quæ non parturis, quoniam plures filij deſertæ magis, quam eius quæ habet virum.* Cumque Aſcalon & Gaza & Accaron fuerint perterritæ & doluerint: (eo quod vel habitatores non habuerint, vel regem perdiderint, vel ſpes eas fruſtrata ſit priſtina) alienigeni ſedebunt in Azoto, vbi ignis generat: quem dominus miſit ſuper terram, & ardere deſiderat. Ipſe Luc. 12. f Matt. 3. c eum baptizat in ſpiritu ſancto & igne: vbi ſtatuelis & patruus eſt ἀδελφιδός, ᾗ πατράδελφος, quẽ in Cant. Canticorũ C ſponſa deſiderat, vbi ignis mammillæ eſt, & largiſſimi vberis, de quo in eodem Cantico legimus: *In medio vberum meorum commorabitur.* Et in Apoſtolo: *Lac vobis potum dedi, non eſcam.* Cant. 1. d Ibid. d 1. Cor. 3. a Pro eo quod nos in LXX. diximus, ᾗ κατοικήσουσιν ἀλλογενεῖς ἐν Ἀζώτῳ, id eſt, & habitabunt alienigenæ in Azoto: in Hebræo legitur, habitabit vel ſedebit, ממזר in Azoto: pro quo f mamzer nos poſuimus, & ſedebit ſeparator in Azoto. Separatorẽ Matt. 3. c & 13. f Malac. 3. a dominum intellige, q frumẽtum à paleis ſeparet, & piſces bonos à piſcibus malis, & argentum & aurum à ſordibus ſcoriaq; diſcernat. Cũq; hoc fecerit, promittit & cætera: *Diſperdam iniuriam vel ſuperbiã Philiſtinorum.* Pro quibus LXX. alienigenas, id eſt, ἀλλοφύλους tranſtulerũt, Philiſtim interpretantes in lingua noſtra, cadentes poculo, quod e calice biberint Babylonis, & inebriari corruerint. Hi itaq; tẽpore vocationis gentiũ & aduentus Chriſti, non habebũt ſuperbiam, ſed humilẽ & mãſuetũ ſequẽtur Ieſum. Et auferet de ore eorum ſanguinẽ: verba blaſphemiæ, & abominationes, idolorũ cultũ, & eſum eorũ q̃ immolata ſunt idolis, de medio dẽtium eorũ: vt poſtquã hęc ablata fuerint ipſi Philiſtim, hoc eſt, alienigenæ relinquantur dño, & ſit dux Iuda, id eſt, in populo dominũ cõfitẽte, vt prior populus qui erat in capite, ver- D tatur in caudam, & nouiſſimus qui erat cauda, in caput trãſeat: & Accaron ſterilis quondam, & idcirco eradicata, ſit quaſi Iebus, id eſt, quaſi Hieruſalem. Hæc enim ciuitas tribus nominibus appellatur: Iebus, Salem, & Hieruſalem: *Et circundabo*, inquit, *domum meam*, hoc eſt, eccleſiam, *ex his qui militant mihi*, id eſt, ex his qui mihi ſeruiũt in variis miniſteriis, & ad meum imperium huc illucq; diſcurrũt, euntes & reuertentes: Siue circundabo domum meam angelorũ pręſidio: de quibus & in alio loco ſcriptum eſt: *Immittet angelus domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos:* vt nõ ſit qui vadat & reuertatur, hoc eſt, qui inſidias meo populo moliatur. Pſalm. 33. *Nec tranſibit ſuper eum vltra exactor:* de quo dicit Eſaias: *Ceſſauit exactor*, vel certè ἐξελαύνων, id eſt, foras educens & vinctos Eſa. 14. b in captiuitatem trahens: quia oculis ſuis (quos prophetas & omnes ſanctos intelligere poſſumus) vidit dominus vocationem gentium, & Eccleſiæ ſecuritatem.

b ¶ *Exulta ſatis filia Sion, &c.*] Hanc prophetiam Euãgeliſtę ſcribunt eſſe complerã, quando dominus ingreſſus eſt Hieruſalem: ſedens ſuper aſinam & pullum aſinæ, & puerorũ cum palmarum ramis occurrit turba, clamantium: *Benedictus qui venit in nomine domini: Oſanna in excelſis:* & increpantibus phariſæis cur non corriperet clamantes pueros, Reſpondit: Non legiſtis: *Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem:* Exultat ergo Sion, & iubilat Hieruſalem, vna atque eadem ciuitas (Sion enim arx eſt Hieruſalem) quia venit ei rex ſuus; qui omnium prophetarum vaticiniis repromiſſus eſt: Iuſtus & ipſe Saluator, id eſt, Ieſus: ſicut Angelus interpretatus eſt, loquens ad virginem: *Et vocabitur Ieſus: quia ipſe ſaluum faciet populum ſuum à peccatis ſuis.* Pauper quoque, ſiue vt LXX. tranſtulerunt, manſuetus: qui cum diues eſſet, pro nobis pauper factus eſt, & dicit in Euangelio: *Diſcite à me, quoniam manſuetus ſum, & humilis corde.* Et aſcendẽs ſuper aſinam ſubiugalem, ſiue ſuper pullum nouum: vtrumque videlicet populum, circumciſionis & præputii: quorũ prior grauiſſimum legis portauerat iugum, ſicut in Matt. 21. a Pſal. 8. a Zach. 9. b ישוע Luc. 1 Matt. 11. d

Actis

HEB.

a Videbit Aſcalon, & timebit, & Gaza, & dolebit nimis, & Accaron, quoniam confuſa eſt ſpes eius, & peribit rex de Gaza, & Aſcalon non habitabitur. Et ſedebit ſeparator in Azoto, & diſperdam ſuperbiam Philiſtinorum, & auferam ſanguinem eius de ore eius, & abominationes eius de medio dentium eius, & relinquetur etiam ipſe Deo noſtro, & erit quaſi dux in Iuda, & Accaron quaſi Iebuſæus. Et circũdabo domum meam ex his qui mihi militant, eũtes, & reuertẽtes, & non trãſibit ſuper eos vltra exactor quia nunc vidi in oculis meis. b Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Hieruſalem: Ecce rex

SEPT.

Videbit Aſcalon, & timebit, & Gaza, & dolebit nimis, & Accaron quoniã confuſa eſt de ſpe ſua, & peribit rex de Gaza, & Aſcalon non habitabitur. Et habitabunt alienigenæ in Azoto, & deſtruam iniuriam alienigenarum, & auferam ſanguinem eorũ de ore illorum, & abominationes eorum de medio dentium illorũ: & remanebunt & iſti Deo noſtro, & erunt vt χιλίαρχος *(id eſt, tribunus) in Iuda, & Accaron ſicut Iebuſæus, & ponam in domo mea eleuationem, vt nemo pertranſeat, ſiue reuertatur, & nequaquam ſuper veniat eis vltra abactor & eminans, quia nunc vidi in oculis meis. Gaude vehementer filia Sion, prædica filia Hieruſalem: Ecce*

E Actis Apoſtolorum ſcriptum eſt: Nec nos nec patres noſtri Act. 15. c potuerunt portare graue legis iugũ. Vnde & Paulus ſcribit Gal. 5. a ad Galatas, qui circumcidi volebant: *Stare, & nolite iterũ iugo ſeruitutis contineri.* Pullus autem nouus, gentilium multitudo frenũ non habens legis, nec rectus ab aliquo, ſed ſemper in præcipitiis & in voraginibus idololatriæ eliſus atque confractus, dõi ſeſſione didicit ambulare, & rectam viam ingredi. *Et diſperdam*, inquit, *quadrigam ex Ephraim.* Adhuc ex Dei patris perſona dicitur: quod quadriga ſiue currus ex Ephraim pereat, & equus de Hieruſalem. Et interim ſecũdum litteram hæc loquitur: Non erunt prælia, omnibus Chriſti aduentu & natiuitate pacatis. Porrò ſecundum altiorẽ intelligentiã, Ephraim refertur ad hæreſum multitudinẽ, quę interpretatur καρποφορία, id eſt, vbertas & frugũ abundãtia: de quibus ſcriptum eſt in ſeptuageſimo ſeptimo pſalmo: Filii Ephraim intendentes, & mittentes arcũ, conuerſi ſunt in die belli. De his quadrigis & curribus Pſalm. 19. b legimus: *Hi in curribus, & hi in equis, nos autẽ in nomine domini Dei noſtri inuocabimus: ipſi obligati ſunt & ceciderunt, nos autem* Pſalm. 32. d *ſurreximus & erecti ſumus.* E- Hier. 5. c quus qui diſperditor de Hieruſalẽ, ille eſt de quo legimus: *Fallax equus in ſalutem.* Et in F Hieremia qui luxuriæ vacabant & libidini, audiunt: *Equi inſanientes in fœminas facti ſunt mihi: vnuſquiſque ad vxorẽ proximi ſui hinniebat.* Vnde reuocantur ad pœnitudinem dicẽte Pſalm. 31. c pſalmographo: *Nolite fieri ſicut equus & mulus, in quibus non eſt intellectus.* Cũq; diſperdiderit Deus currus Ephraim & equum de Hieruſalem: qui de iſtiuſmodi equis & curribus fuerint liberati, transferentur in domini ſeruitutem, & efficientur Cherubim, & de ipſis dicetur: *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium.* Et: *Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te proxima mea.* Et: *Aſcendens ſuper equos tuos, & equitatio tua ſalus.* Diſſipabitur arcus belli, vt non mittantur ignita iacula, quæ voluptuoſorum poſſint corda percutere. Et loquetur pacem gẽtibus, de quibus ſcriptum eſt: *Ipſe erit expectatio gentium.* Et rurſum: *Super ipſum gentes ſperabunt.* Et *poteſtas eius à mari vſque ad mare, & à fluminibus vſque ad fines terræ.* Hoc non eſt extenuandum per allegoriam, ſed credendum vere completum, ſecundum illud quod legimus: *Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* In ſeptuageſimo quoque primo pſalmo ſub perſona Salomonis & veri pacifici dicitur: *Et dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terræ terminos.*

[Margin: Ibid. 67. d; Cant. 1. c; Habac. 3. b; Gen. 46. b; Eſaia 11. c; Pſalm. 2. b]

HEB.

rex tuus veniet tibi, iuſtus & Saluator: ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ. Et diſperdam quadrigam ex Ephraim, & equum de Hieruſalẽ, & diſſipabitur arcus belli, & loquetur pacem gentibus, & põteſtas eius à mari vſque ad mare, & à fluminibus vſque ad fines terræ. a Tu quoq; in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo nõ eſt aqua: cõuertimini ad munitionem vincti ſpei: hodie quoque annuncians duplicia reddam tibi. b Quoniam extendi mihi Iudam quaſi arcũ, impleui Ephraim, & ſuſcitabo filios tuos. Sion ſuper filios tuos Græcia, & ponam te quaſi gladiũ fortium.

a Et

SEPT.

Ecce rex tuus veniet tibi, iuſtus & ſaluans: ipſe mãſuetus & aſcendens ſuper ſubiugalem & pullum nouum. Et diſperdet quadrigas ex Ephraim & equum de Hieruſalem, & diſperdet arcus pugnantium & multitudinem, & pacem ex gentibus, & dominabitur ab aquis vſque ad mare, & à fluminibus vſque ad exitus terræ. Et tu in ſanguine teſtamenti emiſiſti vinctos tuos de lacu, qui non habet aquam: ſedebitis in munitione vincti congregationis, & pro vna die peregrinationis tuæ duplicia reddam tibi. Quoniam tetendi te Iuda mihi quaſi arcũ impleui Ephraim, & ſuſcitabo filios tuos Sion ſuper filios Græcorum, & attrectabo te quaſi gladium pugnatoris.

Et

a ¶ *Tu quoq; in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos; &c.*] Poſtquam ſermo prophetæ, imo ipſe Deus pater omnipotens, nunciauit Sion & Hieruſalem, quod veniret ad eas rex ſuus mitis, & aſcendens ſuper aſinam ſubiugalem, & pullũ aſinæ, & poteſtas eius eſſet futura à mari vſq; ad mare, & à fluminibus vſq; ad terminos terræ: facit apoſtropham ad ipſum Chriſtum, de quo vaticiniũ eſt, & loquitur: Tu quoque in ſanguine teſtamẽti, ſiue pacti tui, emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo nõ eſt aqua. Quod ita intelligitur: In ſanguine paſſionis tuæ, eos qui vincti in carcere tenebãtur inferni, in quo non eſt vlla miſericordia, tua clementia liberaſti. Denique poſtquam dominus reſurrexit, hi qui peccatis Adam, ſiue, vt quidam volunt, erroris inoliti, ac mortis vinculis tenebantur: reſurrexerunt cum eo, & apparuerunt in ſanctæ ciuitate. De hoc ſanguine teſtamenti, & ipſe futurã G indicãs paſſionem, ad diſcipulos loquebatur: *Accipite & bibite ex hoc omnes*: Hic eſt enim calix noui teſtamẽti in ſanguine meo. Matt. 26. b In huius præfigurationem lacus qui non habet aquas, & Ioſeph à fratribus miſſus eſt in lacum, & Daniel & Hieremias à Chaldæis & populo Iudæorũ: Banaias quoq; tẽpore niuis & frigoris deſcẽdit in lacum, vt ibi leonem interficeret. Gen. 37. d Dan. 6. c 2. Reg. 23. e Hieremias autem non in aquam laci, ſed in lutũ cœnumq; laci demergitur: quo poſſet ſuffocare magis quam refrigerare ſitientem. Hier. 38. b Vnde in pſalmo ſcribitur: *Infixus ſum in limum profundi, & non eſt ſubſtãtia.* Pſalm. 68. a In hoc lacu inferni torquebatur diues ille quondã purpuratus cuius lingua magniloqua pœnarũ exurebatur incẽdiis, & intantum non habebat vlla aquarũ refrigeria, vt extremi digiti pauperis tincti in aqua refrigerium poſtularet. Luc. 16. f Rurſumq; ad ipſos qui vincti erant, & Chriſti miſericordia liberandi, ſermo dirigitur: Conuertimini ad munitionẽ vincti ſpei. Et eſt ſenſus: Qui omnes vincti eſtis, & immiti atque terribili inferno tenemini: qui ſolutionem vinculorũ in Chriſti ſperatis aduẽtu: cõuertimini ad munitionem, ſiue ſedebitis in munitione, de qua ſcriptum eſt: *Munimentum ſanctis timor domini*, vt poſſitis dicere: *Eſto mihi in Deum protectorem, & in locũ munitum, vt ſaluũ me facias*: & de vobis quoq; propheta cõmemoret: Prou. 10. d Sec. 70. Pſalm. 59. a H Ecce ciuitas firma, & ſalutare noſtrum ponet murum & antemurale. Eſaia 26. a Hanc autem munitionem, ad quam Deus cohortatur vinctos ſpei, ſiue vinctos ſperantes Eccleſiæ, non aliam debemus accipere niſi habitationem paradiſi: in quã primus cum domino latro ingreſſus eſt: & idcirco per Zachariam prouocantur ad munitionem: Luc. 23. f quia iam tunc ex illo tempore dominus promittebat, vt pro breui tribulatione, æterna reciperent præmia. Siue vt in LXX. legitur: pro vna die peregrinationis tuæ, duplicia reddam tibi. Ad comparationem enim ęternitatis, omne quod patimur in mundo vna dies appellãda eſt, non habitationis, ſed peregrinationis. Quia aduenæ ſumus & peregrini, ſicut omnes patres noſtri. Pſalm. 38. b Nam *in præſenti momentaneum & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia ſunt: quæ non videntur æterna.* 2. Cor. 4. d

b ¶ *Quoniam extendi mihi Iudã quaſi arcum, &c.*] Hoc Iudæi ad Machabæorum tempora referunt, qui vicere Macedonas, & ſordidatum templum idololatria, poſt trium & ſemis annorum ſpatium mundauerunt. Quodq; ſequitur: Quaſi arcum impleui Ephraim, eos ſignificari exiſtimant, qui de decem tribubus, quæ appellantur Iſrael, venerant ſub Ezechia: quibus etiam Ioſias regnaſſe memoratur, ita duntaxat vt prius teſtimonium aliter quam nos explanauimus interpretentur & dicant: O Chriſte, quem ſperamus eſſe venturum, & qui regnaturus es in vniuerſis terminis terræ: in ſãguine teſtamenti tui, quo conſperſam Hieruſalẽ, iuxta Ezechielẽ in ſuo ſanguine reperiſti, & iniſti pactũ cum Abrahã in diuiſionibus vituli & arietis & hirci: Ezech. 16. a Gen. 15. b dimiſiſti populum tuum Iſrael de captiuitate & camino Chaldæorum, in quibus nulla erat miſericordia: Propterea & vos, ô Iſraelitę, qui vincti eratis, & ſperabatis in domino, reuertimini ad munitiſſimam Hieruſalem: quoniam hodie vobis haberis

dominum

dominum pollicentem, quod pro breui captiuitatis iniuria
A duplicata omnia recipiatis: ſicut recepiſſe legimus & Iob.
Iob. 43. c Iuxta tropologiã hic locus explanari ſic poteſt. Extenditur
Iudas in arcu, cum dñs atque Saluator à patre in hũc mundum
mittitur, qui ipſe eſt & arcus, & ſagittarius, & ſagitta.

HEB.

a Et dominus Deus ſuper eos videbitur, & exibit vt fulgur iaculum eius, & dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine Auſtri. Dominus exercituum proteget eos.
b Et deuorabũt, & ſubiicient lapidibus fundæ, & bibentes inebriabuntur quaſi a vino, & replebuntur vt phialæ, & quaſi cornua altaris. Et ſaluabit eos dominus Deus eorum in die illa, vt gregem populi ſui: quia lapides ſancti eleuabuntur ſuper terram eius. c Quid enim bonum eius eſt: & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines.

Arcus, vt in præſenti loco. Sagittarius, vt in aliis pſalmo: *Sagitta tua acutæ* potẽtiſſimæ, quibus qui fuerit vulneratus, dicet: *Vulneratus charitate ego ſum.* Sagitta verò ipſe
Cantic. 2. a / Sept. 0. / Eſai. 49. a eſt, qui loquitur per Eſaiam: *Poſuit me ſicut ſagittam electam, & in pharetra ſua abſcondit me.* Sagitta electa, verbũ Dei eſt: pharetra in qua ſagitta abſcõditur, diſpẽſatio carnis aſſũptę. Hac impletur Ephraim vt cũ armatus fuerit & paratus ad bellũ, & ipſe cum gẽtibus ſagittis dñi vulneretur, ex cuius tribu primus populũ ſcidit Hieroboã, quem in hæ-
Oſe 5. c e. reticorũ perſona accipi Oſee propheta plenius demonſtrat
Pſalm 77. b & quod ſupra diximus: *Filij Ephraim intendentes & mittẽtes arcum, conuerſi ſunt in die belli.*
Ibid. 44. a Suſcitãte enim domino filios Sion, hoc eſt, filios Eccleſiæ, & cõtrariorum dogmatũ magiſtri, & philoſophorũ omnis aſſertio atq; argumenta gẽtilium deſtruentur: quia ipſe dominus gladius fortium eſt, de quo dicitur: *Accingere gladio tuo ſuper femur tuum potentiſſime. Specie tua & pulchritudine tua, intende proſpere, procede & regna: Propter veritatem & manſuetudinem & iuſtitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua.*
B Hoc gladio Æthiopes vulnerantur, de quibus ſcriptum
Soph. 2. c eſt: *Et vos Æthiopes vulnerati meo gladio eritis:* qui poſtquam Chriſti gladio fuerint vulnerati, deponent tetrum colo-
Pſalm 89. d rem, & exultantes loquentur: Erit ſplendor domini Dei noſtri ſuper nos: quod & Dauid ſibi poſt pœnitentiam te-
Ibid. 50. b promittit: *Lauabis me, & ſuper niuem dealbabor.* Iſte eſt gladius
Hebr. 4. c de quo ſcribit Apoſtolus: *Viuens ſermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vſque ad diuiſionem animæ ac ſpiritus.*

a ¶ *Et dominus Deus ſuper eos videbitur, &c.*] Et hunc locum ad Machabæorũ referunt tempora, quod illis cõtra Anno-chum dimicantibus atq; vincentibus, domini fuerit pugna atq; victoria, qui egreſſus ſit fortis ad prælium, & inſtar fulguris illius potentia apparuerit, victiſq; aduerſariis & turbinis more diſperſis, protexerit populum Iudæorum. Nos autem referemus cũcta ad intelligentiã Saluatoris, de quo ſupra dictum eſt: Extende mihi Iudam quaſi arcum: Quo extento & hæreticis atq; gentibus à Sion filiis interfectis, apparebit gloria domini, & egredietur vt fulgur iaculum e-
Habac. c ius, de quo fulgure & in Habacuc legimus: *In luce ſagittarũ tuarum ibunt, in ſplendore fulgurãtis haſtæ tuæ.* Quod fulgur & ſplendor, alio vocabulo tuba appellatur & clangor: vt cum ſanctus clamor inſonuerit, dicat qui prius ſurdis auribus fuerat. Diſciplina dñi aperuit mihi aures, & dedit mihi autem ad audiendum. Quodq; ſequitur: *Et vadet in turbine Auſtri*, ſiue *vadet in motu comminationis ſuæ*: ideo comminatur & dicit ſe illaturum eſſe ſupplicia, vt pœnitentium miſereatur. Deniq; iungit & dicit: *Dominus omnipotens proteget eos* quos prius ſua comminatione terruerat. Legamus hiſtoriam Niniuitarum.

b ¶ *Et deuorabunt, &c. & eleuabuntur ſuper terram eius.*] Pro eo quod nos diximus, *eleuabuntur*, & in Hebraico ſcriptum
g mithnoſeſoth. ſit, g [illegible]: poteſt interpretari *vagantes* ſiue *fugientes*: Protectis filiis Sion, & domino canente, & vadente in turbine contra aduerſarios eorum, tanta erit ruina Græcorũ, vt non dicam gladiis, ſed iactu lapidum & fundarũ rotatibus opprimantur: ita vt prædæ ſint & deuorationi inimicis C
ſuis. Tunc bibentes inebriabuntur quaſi vino. Non hi qui cæſi ſunt ebrii erunt ſanguine ſuo: ſed hi qui vicerint quaſi ebrii cum deſperatione pugnabunt, & placebunt dño quaſi altaris cornua, eiuſq; libatio.

SEPT.

Et dominus Deus ſuper ipſos apparebit, & egredietur ſicut fulgur ſagitta eius, & dominus Deus omnipotens ſonabit in tuba, & ibit in commotione terroris ſui. Dominus omnipotens proteget eos. Et conſumet eos, & obruent in lapidibus fundæ, & bibent ſanguinem eorum, ſicut vinum, & implebunt ſicut phialas altare. Et ſaluabit eos dominus in die illa, ſicut oues populum ſuum: quia lapides ſancti voluentur ſuper terram eius. Quia ſi quid optimum illius, & ſi quid bonum ab eo frumentum iuuenibus, & vinum boni odoris ad virgines.

Hoc enim intelligitur in phialis, quibus ſuper altare liba funduntur. Saluabit quoq; dñs eos ſicut oues & gregẽ populi ſui. Nõ enim vt armatus exercitus & inſtructus arte bellãdi aduerſum Macedones dimicabit, ſed veniet quaſi grex paratus ad mortẽ, & dño auxiliante ſuperabit. Et lapides ſancti qui oppreſſi fuerint, (lapides autẽ vocat propter duritiam tribulationũ, & animi fortitudinis) eleuabuntur de humilitate ſua, & erunt in terra illius glorioſi. Aliter: Lapides ſãcti eius de genere ſacerdotali p diuerſa fugientes, illo tribuente victoriã conſequentur. Dicamus & iuxta anagogẽ, imò explanemus ꝓpheuã multis obſcuritatibus inuolutã. Filii Sion protecti à dño ſuo, deuorabunt aduerſarios ſuos, quos intelligimus filios Græciæ. Et ſubiicient lapidibus fundæ, cõminationibus ſcripturarũ, de aduerſariis ſuis ſubiectos humileſq; facientes. Nihil enim ita percutit, vt exemplũ de ſcripturis ſanctis, & teſtimoniũ rotatu oris emiſſum. Quod autem in Lxx. dicitur: *Et bibent ſanguinem eorũ quaſi vinum.* in Hebræo non ita legimus: ſed bi- [illegible]
bentes inebriabuntur quaſi vino, vt audiant illud de Cantico canticorum: *Bibite amici & inebriamini.* Et ita placebit Cant. 5. a
eorum ebrietas, quaſi altaris ſacrificiũ, & quaſi cornua ſiue
anguli altaris. Saluabit quoq; eos dñs, quaſi gregem popu- D
li ſui: quia lapides ſancti voluentur ſuper terram eius qui tantum erunt leues & in ſublime nitentes, vt non præſtolentur ædificantium manus, ſed ipſi feſtinent imponi ſuper fundamentũ Chriſti, & contineri angulari lapide, de quibus
& Petrus Apoſtolus loquitur: *Sicut lapides viui ſuper ædificamini in domum ſpiritualem & ſacerdotium ſanctum, offerẽtes ſpi-* 1. Pet. 2. a
rituales victimas placentes Deo. Iſti ſunt lapides qui clamabũt Luc. 19. f
ſi tacuerit populus Iudæorum, & voluentur quamdiu in corpore fuerint ſuper terrã, quia aggrauat terrena habitatio ſenſum multa curantem, & in carne poſitus ſanctus lo-
quitur: *Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ?* qui quantum in Pſalm. 54. b
ſe eſt, conatur & voluitur & erigitur ad ſumma, ſed carnis fragilitate retinetur. Terra autem illa eſt, ſuper quam vol-
uuntur lapidea, de qua legimus: *Cantate domino omnis terra.* Pſalm 65. a
Et: *Omnis terra adoret te, & pſallat tibi.*

c ¶ *Quid enim bonũ eius eſt, &c.*] Ideo, inquiũt, Machabæi huc illucq; fugientes, domino auxiliante ſuperabunt: vt eiectis Macedonibus de terra Iſrael, mũdetur templum, legis præcepta ſeruentur, & eruditio ſcripturarũ rurſum germinet virgines, id eſt, populus credentium in vnum Deum, q prius idololatriæ fuerant cultibus cõſtuprati. In frumen-
to electorũ, id eſt, h [illegible]: non *iuuenes*, id eſt, iuuenes, vt h bahorim
Lxx. tranſtulerũt, ſed electos & eruditos viros intelligi volunt, qui frumentum, id eſt, legẽ Dei cõmedere mereantur.
Pro vino q Hebraice dicitur i [illegible]: Aquila *tiros* interpre- i tiros
tatus eſt, quod & ipſum ad vbertatem vindemiæ referri poteſt: Hæc Iudæi exiſtimant. Cæterum nos frumentum electorum ſiue iuuenum, & vinum germinans virgines, ſiue vinum boni odoris ad virgines, intelligimus dominum
Saluatorem, qui loquitur in euangelio: *Niſi granum tritici* Ioan. 12. d
cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum permanet: ſin autem Ibid. 6. d
mortuum, maiorem fructum affert. De hoc tritico efficitur ille pa- Pſal. 103. c
nis, qui de cœlo deſcendit, & qui confirmat cor hominis.

Hunc

E Hunc panem comedunt, qui in Chriſto robuſti ſunt, & ad 1 Ioan. 2 b quos Ioannes euangeliſta loquitur: *Scribo vobis iuuenes, quia ſermo Dei in nobis manet, & fortes eſtis, & vicistis malignũ.* Qui Pſal. 103.b frumentum eſt electorum ſiue iuuenum, ipſe eſt & vinum quod lætificat cor hominis, & bibitur ab his virginib. quæ 1.Cor. 7 f ſunt ſanctæ & corpore & ſpiritu: vt inebriatæ atq; gaudẽtes ſequantur eccleſiam, & Pſal. 44 d dicatur de eis: *Adducẽtur regi virgines poſt eam, proxima eius afferẽtur tibi: afferentur in lætitia & exultatione.* Quo modo .n. lætitiam non habebunt, quæ inebriatæ poculo Saluatoris generantur in virgines, Cant. 2. a & audẽt dicere: Introducite me in cellulã vini: confortate me in vnguẽtis? Vinũ hoc boni odoris eſt: vnde in eo- Ibid. 8 a dem carmine dicitur: *Potabis me de vino vnguentarij, de vinis malogranatorũ tuorũ.* Hoc vi- Apoc. 14 a no inebriari ſunt qui ſequũtur agnũ Dei quocunque vadit, veſtiti candidis veſtibus: quia ſe cum mulieribus non coinquinauerunt: virgines enim permanſerunt.

CAP. X.

HEB.

PEtite à domino pluuiã in tẽpore ſerotino, & dominus faciet niues, & pluuiam imbris dabit eis: ſingulis herbam in agro. Quia ſimulacra locuta ſunt inutile, & diuini viderunt mendacium: & ſomniatores loquuti ſunt fruſtra, vane conſolabantur: idcirco adducti ſunt quaſi grex: affligentur, quia non eſt eis paſtor. b Super paſtores iratus eſt furor meus, & ſuper hircos viſitabo: quia viſitauit dominus exercituum gregem ſuum domum Iuda, & poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ in bello. Ex ipſo angulus, ex ipſo paxillus, ex ipſo arcus prælii, ex ipſo egredietur omnis exactor ſimul, & erũt quaſi fortes cõculcantes lutum viarum in prælio, & bellabunt quia

CAP. X.

SEPT.

PEtite pluuiam à domino opportunam, temporaneam & ſerotinam: dominus fecit phantaſias, & pluuiam hiemalem dabit eis: vnicuique herbam in agro. Quoniam hi qui loquebantur, loquuti ſunt labores, & diuini viſiones falſas, & ſomnia falſa loquuti ſunt: vane conſolabantur, ideo arefacti ſunt ſicut oues, & afflicti ſunt: quia non erat qui ſanaret. Super paſtores concitatus eſt furor meus, & ſuper agnos viſitabo, & viſitabit dominus Deus omnipotens gregem ſuum domum Iuda, & ponet eos ſicut equum decorem ſuum in prælio. Et ex ipſo reſpexit, & ex ipſo poſuit, & ex ipſo arcus in furore egredietur omnis qui educit ſimul, et erunt qu[illegible] bellatores, conculcantes lutum virrum in prælio,

CAPVT X.

PEtite à domino pluuiam in tẽpore, &c.*] Iſta felicitas, quæ in Machabæorũ tempore promiſſa eſt, quando ſancti lapides eleuati ſunt ſuper E terram, & res Iſraelitica creuit in maius, intantũ vt rurſũ frumento legis populi veſcerentur, & vino ſancti ſpiritus inebriarẽtur virgines veſtræ, ex parte permittitur. Cæterũ quia iam extremũ tempus eſt prophetarũ, & mundus declinat ad finẽ, & omnia quæ prædicta ſunt ſui terminum præſtolantur: Petite à domino, vt det vobis pluuiam ſerotinam, vt Chriſtus qui promiſſus eſt, veniat, & tribuat vobis a haaizim rores & niues: pro quibus ſcriptum eſt in Hebræo a חזיזים. Et neſcio quid volentes Lxx. phantaſias interpretati ſunt: niſi forte magnitudinẽ gratię, admirationemque donorũ, nomine phantaſię voluere deſcribere. Dominus ergo qui facturus eſt niues, & ſiccitatẽ omnis terræ euangelicæ prędicationis irrigaturus eſt pluuiis, ipſe dabit imbres credentibus & vbertate omnia cõplebuntur: vt poſtquã in Chriſto crediderint nationes, intelligãt vana eſſe quæ ante coluerunt. Siue ipſe Iſrael intelligat, qui quondam deceptus idololatriæ errorib. tenebatur, fruſtra ſe coluiſſe ſimulacra & diuinorũ audiſſe mẽdacia, & acquieuiſſe ſomniis, quibus Deut. 13. ſcriptura præcipit non credendũ. Et ob hanc cauſam ducti ſunt quaſi grex in captiuitatẽ, & afflicti abſq; paſtore Deo, quia legis notitiã nõ habebant. Omnis hic locus obſcurus & dubius eſt, & debet nobis lector ignoſcere, ſi in his quæ ambigua ſunt, & nos pendulo incedimus gradu. Poſſumus aũt iuxta ſpiritualẽ intelligentiã dicere, quod credentes in Chriſto, dominus adhortetur, vt petant ſerotinã pluuiam in cõſummatione mũdi, quoniã plenitudo donãda eſt gratiæ, & ſingulis in agro ſuo herba ſuccreſcet, ita vt poſſint Pſal. 22 a dicere: *Dominus regit me, & nihil mihi deerit: in loco paſcuæ ibi me collocauit: Super aquas refectionis educauit me.* Omnia .n. ſimulacra, & diuini, & ſomniatores fruſtra locuti ſunt, & vane conſolabãtur. Quæ de hæreticis loquitur, qui ſub nomine 1 Tim 4 a Chriſtiano nõ intelligũt, nec de quib. dicant, nec de quibus affirmẽt, & attẽdunt ſpiritibus erroneis, & magiſtris dæmoniorũ *in hypocriſi mendacia loquentiũ, & cauteriatã habẽtes conſcientiã*: vt nequaquã credentes eorũ conſolationib. abducãtur, q vana pmittũt, & ppterea traditi ſunt ſatanæ in in-

G teritum carnis, & adducti in captiuitatem regis Babylonii, & affligentur: quia Chriſtum paſtorem non habent, quem ſibi alio nomine repromittunt.

b ¶ *Super paſtores iratus eſt furor meus, & ſuper hircos viſitabo: quia viſitauit dominus, &c.*] Et in hoc loco duplex Iudæorum expoſitio eſt. Alii enim arbitrantur in aduentu Chriſti vniuerſa cõplenda: alii ſub Machabæis iam eſſe cõpleta. Eſt aũt eorum, quæ dominus pollicetur, iſta explanatio: ſuper paſtores & principes ac ſacerdotes iratus eſt domin⁹, & ſuper hircos, & populum viſitauit: iuxta illud ſcriptum eſt: *Grex perdit⁹ factus eſt populus meus, paſtores eiecerunt eos*, vt Hier. 50 a vitio magiſtrorum diſcipuli punirentur: non in iuſtitia iudicis, qui peccata patrũ reddit in filios, ſed quia illis peccantib. populus applauſit ſimul, & tunc quidem viſitabit dominus hircos ſuos, vel agnos pinguiſſimos, & fecit iuxta Lxx. ξηρὰν ξηρανθῆναι, id eſt, ariditate ſiccari. Poſtea vero viſitauit dominus omnipotẽs gregem ſuũ domum Iuda: ſuſcitauit enim Machabęum & cæteros ex eo, cõtra duces Antiochi, & poſuit illos quaſi equũ gloriæ ſuæ in H prælio, h.e. qui de illius ſtirpe generati ſunt: multo .n. tempore Macedonas oppreſſerunt. Quodque ſequitur: *Ex ipſo angelus, ex ipſo paxillus, ex ipſo arcus prælij, ex ipſo egredietur omnis exactor ſimul*: ſic ποιμένας intelligunt: vt angulũ interpretentur regiã poteſtatem, quod paries ipſa cõtineat. *Et ex ipſo*, inquit, *paxil-* Eſaia 22. g *lus*, i.e. ſacerdotium Lege Eſaiam, in quo Heliachim in tẽplo Dei quaſi paxillus figitur. Ex *ipſo arcus prælij*, fortes ad bellandũ: ex ipſo etiam omnis exactor ſimul: quod in Hebraico ſcriptum eſt b נוגש & Aquila interpretatus eſt b noges *ἀπαιτῶν* vt non ſolum fortes & boni, ſed alii ex eis fuerint indigni genere ſuo. Iudas enim Machabæus, & omnes qui de genere ipſius principes fuere in populo, & angulus erãt, quia regia poteſtate populum continebãt, & paxillus, ipſi enim erãt ſacerdotes, & arcus prælii: quia viri extitere fortiſſimi, vt non ſolum exercitum aciemq; diſponerent, ſed primi ad prælium proſilirent. Poſſumus de hoc quod ſequitur: *Ex ipſo egredietur omnis exactor ſimul*: pro quo Lxx. trãſtulerunt: Ex ipſo egredietur omnis qui educit ſimul, & hoc dicere, nulla erit dignitas in exercitu, quæ non illius arbitrio diſponatur. Et erunt viri fortiſſimi, conculcantes Macedonas, quaſi lutum viarum in prælio: erunt autem fortiſſimi, atque bellabunt, quia dominus cum eis eſt. Noſtri hæc ad perſecutionis tempora referunt, quod pro vitio ſacerdotum frequenter etiam populus tradatur aduerſariis, & tamen dominus omnipotens viſitet poſtea gregem ſuum domum Iuda (qui Deũ & ſermone, & animo confitetur) & ponat eos quaſi equũ gloriæ ſuæ in bello, de quo Habac. 3 d ſancti dicũt: *Aſcẽdes ſuper equos tuos, & equitatus tua ſalus.* Ipſo erit & arcus furoris domini, de quo ait: *Inebriabo ſagittas meas ſanguine.* Et rurſum: *Sagitta mea conſument eos.* De hoc arcu Deut 32 f & de his ſagittis in ſeptimo pſalmo legimus: Arcũ ſuum tetẽdit, & parauit illũ: *Et in ipſo parauit vaſa mortis, ſagittas ſuas ardentibus effecit.* Et conculcabunt, ait, aduerſarios ſuos in martyrio coronati, & dicent: *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea, quẽ timebo: Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Dum appropinquarent ſuper me nocentes, vt ederent carnes meas.* Pſal. 26 a

A *Qui tribulant me inimici mei, ipſi infirmati ſunt, & ceciderunt:*
Deut. 32. *Si conſiſtant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum: Si exur-*
gat aduerſum me prælium, in hoc ego ſperabo. Quando imple-
Ioſue 23. bitur illud eloquium: *Vnus ex vobis perſequetur mille, & duo*
conuertent in fugam multa millia.

a ¶ *Et confundentur aſcenſores equorũ, &c.*] Et hæc iuxta ſuperiorẽ ſensũ dupliciter ediſſerunt: vt aut ſub Machabæis tranſacta iam dicant: aut ſub Chriſto in vltimo ſæculo tranſigenda commemorent. Et eſt ſenſus: Cum poſitus fuerit Iudas, quaſi equus decorus in prælio & cõculcauerit quaſi lutũ aduerſarios, & domino ſecum bellãte ſuperarit: tunc omnis equitat' Græciæ corruet, & dom' Iuda & domus Iſrael (eam enim vocat domũ Ioſeph, id eſt, decem tribuũ) pariter ſaluabuntur, & conuertam eos de captiuitate in qua fuerãt, & erunt ſicut eo tẽpore, quando non proieceram eos: Ego n. ſum dominus Deus eorũ, qui illos exaudiã deprecantes. Et Ephraim, qui nunc captiui retinentur, poſtea laxabuntur, & intantum venient gaudij, vt eos vino madidos arbitreris. Filii quoque eorũ cernent patrum triumphos, & in domino lætabuntur: quo præbẽte, victoriã
B conſequuti ſunt. Quæramus hiſtoriã quando Iudas & Iſrael aduerſum Græcos pariter
Ezec. 37. d dimicarint: vel quo tempore Ephraim de captiuitate Aſſyrii reuerſus: quando iuxta Ezechielem duæ virgæ, id eſt, Iudas & Ephraim ſibi iunctæ ſint, & in vnum baculum copulatæ. Quod iuxta tropologiam ſic explanari poteſt: Quãdo viſitauerit dominus om-
Exod 15 b nipotens gregem ſuum domum Iuda tunc confundentur aſcenſores equorum, de quibus ſcriptum eſt: *Cantemus domino, glorioſe n. magnificatus eſt, equum & aſcenſorem proiecit in*
Pſal 75. b *mare.* De quibus etiam pſalmiſtæ voce cantatur: *Ab increpa-*
Ibid 19 b *tione tua Deus Iacob dormitauerũt qui aſcenderunt equos.* Et ſanctorũ congeminat chorus: *Hi in curribus, & hi in equis: nos autem in nomine Dei noſtri inuocabimus: ipſi obligati ſunt & ceciderunt: nos vero ſurreximus & erecti ſumus.* In hoc equitatu cõfi-
Exod. 15 a debat rex Ægyptius, & præcipitatus in mare, quaſi plum-
Ibid 32 d bum ſubmerſus eſt in profundum, & ſuo exemplo didicit verum eſſe ꝙ ſcriptũ eſt: *Fallax equus ad ſalutem.* Hos curr' & quadrigas, ſupra in quatuor perturbationibus interpretati ſumus: qui niſi frenis boni regantur aurigæ, ad præci-
4. Reg. 2. b pitia deferuntur. Alius eſt autem auriga, de quo loquitur Heliſæus: *Pater pater, currus Iſrael, & auriga eius.* Tunc Deus domũ Iuda & domũ Ioſeph cõfortare ſe dicit: vt qui Hieroboã regnante diuiſi ſunt, Chriſto imperante ſocientur, & ſit vnus paſtor & vnus grex. Et Iudas n. & Ioſeph diuerſis
Gen. 42. nominibus, ad vnã Saluatoris conferuntur intelligentiam: quia & Ioſeph eſurientibus in Ægypti populis frumẽta largitus eſt: & dominus famem mundi ſua ſaturauit præſentia.
Et conuertet eos, & miſerebitur eorũ, & ſic erunt vnũ ſicut fuerunt antequã proiiceret eos. Hæc vniuerſa in perſecutionib. accipe quãdo deſperatis omnibus exaudiuit ſeruos ſuos dominus. *Et erunt quaſi fortes Ephraim:* qui primũ debi-
אפרים les & infirmi, poſtea fortes erunt & ſuo nomine digni: Ephraim n. interpretatur vbertas. Et lætabitur cor eorũ cum
Gal. 4. c biberint vinũ: ꝙ expreſſum eſt de vinea Sorech, filii quoq; eorũ, quib. Paul' Apoſtolus loquitur: *Filioli mei, quos rurſum*
1. Pet 1. c *parturio, donec Chriſtus formetur in vobis.* Et Petrus princeps Apoſtolorũ: *Sicut filii, ait, obedientia non cõformati ſecundum priorem*
Pſal 33. c *conuerſationem.* Et in pſalmo legimus: *Venite filij, audite me:*

HEB.

labunt quia dominus cum eis. a Et confundentur aſcenſores equorum, & confortabo domũ Iuda, & domũ Ioſeph ſaluabo, & conuertam eos, quia miſerebor eorũ, & erũt ſicut fuerant quando non proieceram eos, ego enim dominus De' eorũ, & exaudiam eos. Et erũt quaſi fortes Ephraim, & lætabitur cor eorũ, quaſi à vino, & filii eorum videbũt, & lætabũtur, & exultabit cor eorũ in domino b Sibilabo eis, & cõgregabo illos, quia redemi eos, & multiplicabo eos ſicut ante fuerãt multiplicati. Et ſeminabo eos in populis, & de longe recordabuntur mei, & viuent cum filiis ſuis, & reuertentur.

SEPT.

lio, & præparabuntur, quia dominus cum eis eſt. Et confundentur aſcenſores equorum, & confortabo domum Iuda, & domum Ioſeph ſaluabo: & habitare eos faciam, quia dilexi eos. Et erunt ſicut quando non eos abieceram: quia ego dominus Deus eorum & exaudiam eos. Et erunt quaſi bellatores Ephraim, & lætabitur cor eorum quaſi in vino, & filii eorum videbunt, & lætabuntur, & gaudebit cor eorum in domino. Significabo eis, & ſuſcipiam illos, quia redimam eos, & multiplicabuntur ſicut erant plurimi. Et ſeminabo eos in populis, & qui erant de longe recordabuntur mei: nutrient filios ſuos, & conuertentur.

timorem domini docebo vos. Iſti igitur filii exultabunt, & lætabuntur, & cor eorum gaudebit in domino. C

b ¶ *Sibilabo eis & congregabo illos, quia redemi eos, & multiplicabo eos ſicut ante fuerant, &c.*] Signum congregationis ſuæ, vel ſub Macedonibus, vel in conſummatione mundi, vt prius diximus: meum inquit, habebunt ſibilum, vt ex ſibilo meo illos congregẽ, & me doceam eſſe paſtorem. Ego enim redemi eos, & liberaui de captiuitate extento brachio, & ego eos multiplicabo, qui ante multiplicauerant: vt diſperſio in populis non videatur eſſe diuiſio, ſed ſementis operatio: & liberorũ ac nepotum ſegete multiplicata, viuant cum filiis ſuis, & reuertãtur nõ ſolum de terra Ægypti, ſed & de Aſſyriis, & ex vtraq; orbis parte redeant ad Iudæam, & ad terram Galaad & Libani, quã prius decem poſſidebant tribus, quæ appellantur domus Ioſeph & Ephraim: & tantus erit numerus reductorum, vt multitudinem terra non capiat. Secundum ἀναγωγὴν, ſignificat dominus, & ſibilat his qui peccans fuerãt ante captiui, & loquitur ad eos: *Venite ad* Matt. 11 d
me omnes qui laboratis, & onerati eſtis, & ego reficiã vos. Tollite iugum meũ ſuper vos, & diſcite à me quia manſuetus ſum & humilis corde, & inuenietis requiem D
animabus veſtris: iugũ enim meum ſuaue, & onus meum leue eſt.
Quid hac ſignificatione ſibiloque dementius, quo diſperſus populus congregatur? Congregantur autem quia do- 1. Pet. 1. d
minus redemit eos, *non corruptibilibus argento & auro ex vana ſua conuerſatione: ſed pretioſo ſanguine, quaſi agni immaculati domini Ieſu.* Vnde loquitur in pſalmo: *Exultatio mea, erue me à circumdantibus me.* Et iterum: *Redemiſti me domine Deus* Pſal 31 b
veritatis. Et multiplicabit eos ſicut fuerant antea multipli- Ibid 30 b
cati: vt impleretur illud ꝙ promiſſum eſt Abrahæ: Multi- Gen. 17 a
plicabo eum, & benedicam illi, & benedictus erit, vt fiat pater multarum gentium. Filios autem Abraham non eos debemus accipere quibus dominus loquitur: Si filii eſſe- Ioan. 8. e
tis Abraham, opera patris veſtri faceretis, ſed illos de qui- Rom 9.
bus Apoſtol' ait: *Qui quot ex fide ſunt, filii ſunt Abraham.* De Eſaia 60. f
hac multiplicatione & Eſaias myſtico ſermone teſtatur, Sec. 70.
dicens: *Qui modicus eſt, erit in millibus, & qui paruus, erit in gẽtem magnam.* Multiplicationẽ autem, & benedictionem liberorum, non accipiamus carnaliter: alioquin Elias, & Eliſæus, & Hieremias, & Baptiſta Ioannes, quo maior inter Matt. 11 b
natos mulierũ non fuit, hac benedictione caruerunt: ſed illã, qua vocantur ad fidẽ multitudines nationũ. Denique ſequitur. Seminabo eos in populis, & de longe recordabuntur mei. Seminati ſunt in populis qui domini audiere ſermonẽ. *Euntes, docete omnes gentes.* Et in alio loco: *Non vos me* Matt. 28. d
elegiſtis, ſed ego elegi vos, & poſui vos vt eatis, & fructũ afferatis, Ioann. 15. c
& fructus veſter maneat in æternũ. Cumq; Apoſtoli fuerint in populis ſeminati: gẽtes & populi lõge poſiti recordabuntur mei illo prophetico huic ſententiæ congruente: *Remi-* Pſalm. 21 f
niſcentur, & conuertentur ad dominũ vniuerſi fines terræ. Et adorabũt in cõſpectu eius vniuerſæ familiæ gẽtiũ: Quoniã domini eſt regnum, & ipſe dominabitur gẽtium. Quodq; dicit: *De lõge recor-* Hier. 51. f
dabũtur mei, illi ſimile eſt: *Qui lõge eſtis recordamini domini, & Hieruſalẽ aſcendat ſuper cor veſtrũ.* Lõge fuit omnis gẽtiũ multitudo, ſed recordata eſt Dei: qa ex vno oẽs parente generamur. Cũq; Apoſtolis in cũctis gentib. ſeminatis, gẽtes lõge poſitæ, Dei fuerint recordatæ, viuẽt cũ filiis ſuis vt q prius in infidelitate mortui erãt, fide viuere incipiãt. Iſti sũt filii,

quos

E quos Paulus nutriuit in euangelio, ſcribés ad Corinthios: 1. Cor. 3. a *Lac vobis potum dedi.* Et Petrus in diſperſione ſcribit fidelibus, 1. Pet. 1. d qui renati erant, non ex ſemine corruptibili, per ſermonem viuentis Dei & permanẽtis: ſicut modo generati paruuli, vt rationabile lac cócupiſcerent, & in ipſo creſcerent in ſalutem. Ad hos filios ſcribebat & euãgeliſta Ioannes: 1. Ioann. 5. d *Filioli, cuſtodite vos ab idolis.* Et reducam, inquit, *eos de terra Ægypti, & de Aſſyriis congregabo eos:* de terra Ægypti, in qua imperabat rex Pharao, qui quondam gloriabundus Ezech. 29. a aiebat: Eſaie 10. c *Mea ſunt flumina, & ego feci ea.* Sec. 70. Et de terra Aſſur, quam tenebat rex Aſſyrius, ſenſus magnus, qui & ipſe dicebat: Ibid. 14. d *Super ſydera cæli ponam thronum meum, & ero ſimilis Altiſſimo.* Cum autem de tenebris Ægypti, אשור & de tribulatione mũdi, & de poteſtate Aſſyrii (qui interpretatur arguens atq; cõuincens: ipſe enim inimicus, & vltor) nationes dominus congregarit, גלעד inducet eas in terram Galaad & Libani. Galaad in linguam noſtram vertitur, teſtimonium transmigrationis: quando de carnalibus tranſimus ad ſpiritualia: לבנון de parte venimus ad totum: terrena relinquimus, & ad cœleſtia transmigramus. Libanus autẽ interpretatur λευκασμός, id eſt, dealbatio. Adducimur itaque de tenebris Ægypti: vt Cant. 8. b poſtquam tranſierimus, & migrauerimus è mundo, Ioa. 70. d dealbemur in domino, & dicatur de nobis: quæ eſt iſta quæ aſcendit dealbata? F Alii iuxta Græci ſermonis ambiguitatem, quia & mons Phœnices, & tus Libanus dicitur: nunc Libanum Ioan. 18. b thus interpretantur, & ex ture ſignificari putant Deũ: vt poſtquam de terra tranſierimus ad cœlum, impleatur in nobis oratio Saluatoris: *Pater da eis, vt ſint in nobis vnum, ſicut* Cant. 4. d *ego & tu vnum ſumus.* Vnde & ſponſa in Cantico dicit ad ſponſum: *Odor veſtimentorum tuorũ ſicut odor Libani.* Cumque induxerit nos in terram Galaad & Libani, non inuenietur nobis locus: vt nequaquam terræ ſtringamur anguſtiis, ſed cœlorum latitudine perfruamur.

HEB.

reuertentur. Et reducam eos de terra Ægypti, & de Aſſyriis congregabo eos, & ad terram Galaad & Libani adducam eos, & non inuenietur eis locus. a Et tranſibit in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & confundẽtur omnia profunda fluminis, & humiliabitur ſuperbia Aſſur, & ſceptrum Ægypti recedet. Confortabo eos in domino, & in nomine eius ambulabunt, dicit dominus.

a ¶ *Et tranſibit in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & cõfundentur omnia profunda fluminis, &c.*] Narrãt Hebræi captiuum populum Iudæorum, non ſolum in Medos, & Perſas, ſed in Boſphorum quoque, & ſeptentrionalem plagam ab Aſſyriis atque Chaldæis eſſe tranſlatum, & poſtea eos ex parte reuocatos, Dei eos ad ſe conuertente clementia, & hoc eſſe quod nũc dicitur: Tranſibũt in mari anguſto Propontidis anguſtias, quę Chalcedonem, & quondam Bizantium breui freto diuidunt. Et percutiet, inquit, dominus vadens ante populum ſuum, maris fluctus, & confundentur omnia profunda fluuiorum: vt olim factum eſt Iordane Ioſue 3. e ſiccato, & mare rubrum tranſgreſſus eſt populus in deſerto. Cumque fuerit de captiuitatis profundo, & malorum amaritudine liberatus, humiliabitur Aſſur, & Ægypti imperium recedet ab eis. Et confortabuntur in domino, & in nomine illius ambulabunt in terra Iſrael, dicit dominus. Hæc, vt ab Hebręis nobis tradita ſunt, noſtræ linguæ hominibus expreſſimus, fidem dictorum ad eos, à quibus ſunt dicta referentes. Cæterum, nos qui Chriſti cenſemur nomine, occidentem relinquimus litteram, & ſequimur ſpiritum viuificantem, imo ſpiritualia ſpiritualibus comparamus. Non Boſphorum, & ſiccitatem, rurſum maris, & arentia fluenta Iordanis, quæ fabularum ſimilia ſunt, ſed dignam in ſeruos ſuos Dei clementiam quærimus: G quo præeunte, & nobis aperiente viam, tranſimus maris fretum, ſiue anguſtum mare, quod peccatoribus latiſſimum Matth. 7. b eſt: *Lata enim & ſpatioſa via, quæ ducit ad mortem: arcta & anguſta, quæ ducit ad vitam.* De hoc mari & in pſalmis legim⁹: *Qui deſcendũt in mare nauibus,* Pſalm. 106. *facientes operationẽ in aquis multis: ipſi viderũt opera domini, & mirabilia eius in profũdo.* In hoc mare ſęculi (in quo ſanctorum numerus coarctatur, & in Marci 4. tribulatione poſitus eſt) deſcenderunt Apoſtoli, & prim⁹ Matt. 13. f dominus, vt nos de amaris fluctib⁹ liberaret. In hoc mare ſagena euangelii mittitur, quę teſtimoniis texta eſt ſcripturarum: vt piſces multos & obrutos mũdi huius gurgitibus in auram extrahat liberã, vt poſſint laudes Deo canere. Hi ſunt qui deſcẽderũt in ma Pſal. 106. e re, & in eccleſiarũ nauibus faciũt opera multa, & Dei cernũt mirabilia in profũdo diuitiarum ſapiẽtiæ & ſcientiæ eius, & in Spiritu ſancto, qui 1. Cor. 2. c ſcrutatur etiã alta Dei, quibus Matth. 4. c dominus loquitur: *Venite poſt me, & faciam vos piſcatores hominum.* De his piſcatorib⁹, qui deſcendunt in mare, & ſunt in nauibus, Eſaias quoque va- Eſaie 11. d ticinatur: Sec. 70. *Volabunt in nauibus alienigenarum, & mare pariter deprædabuntur.* In eccleſiis enim de numero gentium congregatis, toto apoſtoli orbe volitarunt, vt deprædarentur mare, & draconis ſpolia tollerent, qui regnabat in mari, & de quo ſcriptum eſt: *Hoc mare magnum, & ſpatioſum mani-* Pſal. 103. e *bus: illic reptilia, quorum non eſt numerus: Animalia puſilla cum* H *magnis, illic naues pertranſibunt: Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei.* Latum & ſpatioſum mare eſt paruis & magnis animantibus, quæ cum dracone verſantur, & quorum non eſt numerus. Qui autem ſuper mare ſunt, & in ipſo mari volitant in nauibus, audient cum Saluatore: *Tu domina-* Pſal. 88. b *ris poteſtatis maris: motum fluctuum eius tu mitigas.* Cumque tranſierint in maris freto, & fluctus eius ſuo conculcauerint pede, confundentur omnia profunda fluminis, de Ibid. 65. b quo ſcriptum eſt: *Qui conuertit mare in aridam, in flumine pertranſibunt pede:* vt humilietur iniuria, ſiue ſuperbia Aſſur, & Ægypti à ſanctis atque credentibus recedat imperium: & qui liberati ſunt confortentur in domino, & dicant: *Fortitudo mea, & laudatio mea dominus.* Ibid. 117. b Et iterum: Ibid. 17. a *Diligam te domine fortitudo mea.* Et cum Hieremia: *Fortitudo mea & auxilium meum, & refugium meum domine Deus* Hier. 16. d *meus.* Vnde Apoſtolus, in quo Chriſtus loquebatur, aie- Philip. 4. c bat: *Omnia poſſum in eo qui me confortat.* Et non ſolum confortabuntur in domino, ſed & gloriabuntur in eo, & dicent: *Mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce domini noſtri* Galat. 6. d *Ieſu Chriſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.* Et: *Qui gloriatur, in domino glorietur.* Et in alio loco: *Non* 1. Cor. 1. d *glorietur ſapiens in ſapientia ſua, neque fortis in fortitudine ſua,* Hier. 9. g *neque diues in diuitiis ſuis: ſed in hoc glorietur qui gloriatur, intelligere & ſcire dominum, & facere miſericordiam & iudicium in medio terræ.* Verum quia in Hebraico ſcriptum eſt: *Et in nomine eius ambulabunt:* ſic intelligendum eſt: quod in nomine Chriſti ambulent Chriſtiani, & ſcribatur in calculis eorum nomen nouum: & ſub tanti nominis dignitate ambu- Gen. 5. d lent cum domino, ſicut ambulauit Enoch, & placuit Deo, & tranſlatus eſt.

SEPT.

tentur. Et conuertam eos de terra Ægypti, & de Aſſyriis ſuſcipiam illos, & in Galaaditin & in Libanum introducam eos, & nullus ex eis deerit: Et pertranſibunt in mari anguſto, & percutient in mari fluctus, & ſiccabuntur omnia profunda fluuiorũ, & auferetur vniuerſa iniuria Aſſyriorum, & ſceptrum Ægypti tolletur. Et confortabo eos in domino Deo ſuo, & in nomine eius gloriabuntur, dicit dominus.

Commentarii ſecundi Hieronymi in Zachariam prophetam finis.

A

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVM COMMENTARIORVM ZACHARIÆ, AD EXVPERIVM THOLOSANVM EPISCOPVM.

C

PROLOGVS.

VRget me frater Siſinnius incompta tranſmittere: vt non dicam emendandi, ſed ne relegendi quidem habeam facultatem. Ille feſtinat in opus ſuum, nos in noſtro opere minus facimus, dum eruditio incaſſum vertitur, & quidquid ſenſu concipimus: compoſito non licet ornare ſermone. Rudes igitur non mea culpa, ſed ſtudio portitoris ſuſcipe libros: dũ ipſe tua feſtinat ſanctis ara diuidere, & nos non patitur noſtra tibi ara numerare. Quamuis enim elegans ſit exercitatumque ingenium, & longo vſu trita currat oratio: tamen niſi auctoris manu curata fuerit & polita, redolet ſordes negligentia, & vel nimio verborum flore luxuriat, vel hiulca vocalibus ſit, vel aſpera conſonantibus. Vnde & de Virgilio traditum eſt, quod libros ſuos quaſi vrſorum fœtus lingua compoſuerit, & lambendo fecerit eſſe meliores: qui durarent in memoriam ſempiternam, & neceſſitatem metri libera oratione complerent. Tranſimus ad Libanum, & ad duas virgas, treſque paſtores, qui in vno menſe ſucciſi ſunt, Matth. 17 a *& ad triginta argenteos, de quibus emptus eſt ager figuli in ſepulturam peregrinorum, & ad ſtulti vaſa paſtoris, & cætera vſque ad finem voluminis: quæ tantis ſunt contexta myſteriis, vt miſericordia Dei, & tuis indigeamus orationibus: ne curſus noſter aliquo præpediatur errore, & maleuolis iuſta ſit occaſio detrahendi: qui ad hoc ſolum linguas habere ſe putant, vt proximos lacerent, & duritiam frontis attritæ, verborum rabie conſolentur.*

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ZACHARIAM PROPHETAM.

Liber Tertius.

HEB.

APeri Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas. Vlula abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vaſtati ſunt. Vlulate quercus Baſan, quoniam ſucciſus eſt ſaltus munitus. b Vox vlulatus paſtorum, quia vaſtata eſt magnificentia eorum. Vox rugitus leonum, quoniam vaſtata eſt ſuperbia Iordanis.

SEPT.

APeri Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas. Vlulet pinus, quia cecidit cedrus, quia optimates contriti ſunt. Vlulate quercus Baſanitidis, quoniã depoſitus eſt ſaltus nemoroſus. Vox lugentium paſtorum, quoniam miſera facta eſt magnificentia eorum. Vox rugientium leonũ, quia afflictus eſt fremitus Iordanis.

a HÆC *Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis, &c.*] Perſpicue Libanus, ad quem prophetalis ſermo conuertitur, dicens: Aperi Libane portas tuas, templum intelligitur Iudæorum, quod inſtauratum, imo ędificatum à Zorobabel, ruſum à Veſpaſiano & Tito canitur ſubuertendum. Et quia Libanũ templum appellauerat μεταφορικῶς, & in reliquis ſeruat tranſlationem: vt per cedros & abietes & quercus Baſan, ſaltumque nemoroſum, principes ac ſacerdotes & populum ſignificet Iudæorum. Aperit autem Libanus portas ſuas, vt Romanus inieet exercitus, & comedat ignis cedros eius: vt vel incendio cuncta vaſtentur, vel hoſtili impetu duces ac principes conſumantur. Vlulant abietes, quia cecidit cedrus: mutuo ſacerdotes & principes ſua populatione lugentes. Quodque prius dixit obſcure, nunc ponit manifeſtius: quoniam magnifici vaſtati ſunt. Cupio ſcire, quę ſint cedri Libani, quæ combuſtę ſunt: quæ abietes quibus vlulatus inducitur, quæ pinus quæ corruit: magnifici, inquit, vaſtati ſunt. *Vlulate quercus Baſan.* id eſt, confuſionis & ignominiæ: quia ſaltus munitiſſimus, qui Hebraice dicitur בצר, & à LXX. tranſlatus eſt, nemoroſus, exciſus eſt quia templum, quod inexpugnabili crediderat firmitate, à diuerſis regibus & principibus, ac poſtea ab Herode conſtructum eſt, Romano oppugnante deletum eſt. Hunc locum quidam non intelligentes, Libanum & abietes & pinos & quercus Baſan, & ſaltum nemoroſum, ſiue munitum, ad contrarias referunt fortitudines, de quibus & in Ezechiele ſub nomine Aſſur & Pharaonis dictum ſit: *Ecce Aſſur cypreſſus in Libano: & bonus ramis, & condenſus vmbraculo, & excelſus magnitudine, & in medio nubium factum eſt cacumen eius: aqua nutrierunt eum: abyſſus exaltauit illum:* & cætera quæ tam de Aſſur, quam de Pharaone dicuntur, vel ad contrarias fortitudines, vel ad ſuperbos quoſque & principes dici arbitrantur, de quibus & in pſalmo legimus: *Vox domini confringentis cedros, & confringet dominus cedros Libani*: Et in alio loco: *Dies domini ſabaoth ſuper omnẽ contumelioſum, & ſuperbum, & ſuper omnem excelſum atque ſublimem.* Et poſt paululum: *Et ſuper omnem cedrum Libani excelſam, & ſuper omnem arborem quercus Baſan.* Et de hoc Libano aſſerunt prophetari: *Libanus cum excelſis cadet.* Nos autem priorem interpretationem ſequamur: præſertim cum & ea quæ ſequuntur, huic ſenſui congruant.

B — a baſit — Ezech 31 a b c. 70. — Pſalm. 28 a — Eſaia 2. c — D — Hier. 4 d

b ¶ *Vox vlulatus paſtorum, quia vaſtata eſt magnificentia eorum. Vox rugitus leonum, &c.*] Pars ſuperioris capituli & in his verſiculis continetur: Quos vocauerat cedros, abietes, pinos, & quercus Baſan, & exponens quæ eſſent iſtæ arbores intulerat, dicens: Quoniam magnifici vaſtati ſunt: nunc per aliam μεταφορὰν, dicit eſſe paſtores, id eſt, principes atque doctores, & qui primi erant in populo, quod flere debeant & lugere: quia magnificentia eorum, & pulchritudo, & decus vaſtata ſit atque conſumpta: templum videlicet, in quo ſibi gloriabãtur. Et vos, inquit, rugitus leonum: quos excelſas arbores, & rurſum paſtores, eoſdem nunc leones dixerat, ſeruat tranſlationem, vt inferat: Quoniam vaſtata eſt ſuperbia Iordanis, ſiue fremitus & ſonitus aquæ decurrentis, qui Hebraice dicitur גאון. Et quomodo templi altitudinem iuxta ſitum terræ Iudææ altitudini Libani comparauit (nihil enim Libano in terra repromiſſionis excelſius eſt, nec nemoroſius atque condenſius) Sic Iordani fluuio, qui maximus in Iudæa eſt, iuxta quem morantur leones, fremitum iunxit leonum, propter ardorem ſitis, & ob deſerti viciniã, & latitudinem vaſtæ ſolitudinis, & arundineta, & carecta. Vnde & per prophetam dicitur: *Aſcendit leo de Iordane*: volens oſtendere Nabuchodonoſor de ſedibus ſuis quaſi leonem de cubili exiſſe contra Hieruſalem. Aliter: Vox rugitus leonum, quoniam vaſtata eſt ſuperbia Iordanis. Vox, inquit, optimatum quia templum deſtructum eſt, vnde ſperabant ſemper auxilium, & quod iuſtos & bellatores ac potentes quondam nutriebat leones. Eſaia 10 d

a ¶ *Hæc*

HEB

a Hæc dicit dominus Deus meus: Paſce pecora occiſionis, quæ qui poſſederãt occidebant, & non dolebant, & vendebant ea, dicẽtes, Benedictus dominus, diuites facti ſumus, & paſtores eorũ non parcebant eis. b Et ego non parcam vltra ſuper habitantes terrã, dicit dominus. Ecce ego tradã homines, vnumquẽque in manu proximi ſui, & in manu regis ſui, & concident terram, & non eruam de manu eorum, & paſcam pecus occiſionis propter hoc ò pauperes gregis. c Et aſſumpſi mihi duas virgas, vnã vocaui decorẽ, & alterã vocaui funiculas, & paui gregem. Et ſuccidi tres paſtores in menſe vno, & contracta eſt anima mea in eis: Siquidem & anima eorum variauit in me. Et

SEPT.

Hæc dicit dominus omnipotens. Paſce oues occiſionis, quas qui poſſederũt interficiebãt, & non agebãt pœnitentiam: & qui vendebant eas dicebant, Benedictus dominus, & diuites facti ſumus, & paſtores earum nihil patiebantur ſuper eis. Ideo non parcam vltra ſuper habitatores terræ, dicit dominus: Et ecce tradam homines, vnumquemque in manus proximi ſui, & in manu regum eius: & concident terram, & non eruam de manu eorum, & paſcam oues occiſionis in Chanaanitide. Et aſſumam mihi duas virgas, vnam vocaui decorem, & alterã vocaui funiculum, & paſcam oues. Et auferam tres paſtores in menſe vno, & ingraueſcet anima mea ſuper eos. Si quidem & animæ eorum ernebant ſuper me. Et

E a ¶ *Hæc dicit dominus Deus, &c.*] Vbi manifeſtiſſima prophetia eſt, & per tranſlationẽ hiſtoriæ verus ordo narratur, ſuperflua eſt Tropologiæ interpretatio: vt alios bonos, alios malos dicamus eſſe paſtores: & hoc tam ad veterẽ populum referri quam ad nouum, id eſt, tam ad Iudæorũ ſacerdotes & principes, quam ad epiſcopos & presbyteros Chriſtianorũ: & quicumque paſtores fuerint negligẽtes, & vnũ de minimis ſcãdalizauerint, ipſos eſſe qui nutriant pecora occiſionis, & nõ patiãtur ſuper eis quidquã, nec doleant,
1. Cor. 11 g nec poſſint dicere cũ Apoſtolo: *Quis ſcãdalizatur, & ego nõ vror?* & vendant populos ſibi creditos, de quibus ſcriptum
Pſalm. 52.a eſt. *Qui deuorãt populũ meũ ſicut cibũ panis*, & ea aliorũ mortibus diuitias cõſequantur, laudantes eos qui prædas agũt de miſeris, & iniquis benedicẽtes. Hæc alij interpretẽtur vt volunt: nos teneam⁹ explanationis ordinẽ, quẽ ſemel arripuimus. Quoniam apert⁹ eſt Libanus, & cedri eius atq; abietes flamma vrente cõbuſtæ ſunt, vlulatuſq; paſtorum auditus eſt, & rugit⁹ leonum: quia omnis pulchritudo & ſu-
F perbia Iordanis vaſtata eſt atq; conſumpta: idcirco hęc mihi dicit dominus Deus meus: O propheta Zacharia, ad te iſte ſermo conſertur: Paſce gregẽ occiſionis, h.e. nunc interim nutriat & creſcat, qui poſtea ab hoſtibus occidendus eſt: quas oues & pecora, princeps Romanorum, qui poſſidebãt ea & obtinebãt iure victoriæ, interficiebant, & non miſerebãtur: ſiue immolabãt, & non ſentiebant dolorem, id eſt, nihil mali pro tanta crudelitate patiebantur: & vendebant ea quæ non propter clementiam, ſed propter pretium reſeruabant. Legamus veteres hiſtorias, & traditiones plangentium Iudæorum, quod in tabernaculo Abrahæ (vbi nunc per annos ſingulos mercatus celeberrimus exercerur) poſt vltimam euerſionem, quam ſuſtinuerunt ab Hadriano, multa hominum millia venundata ſint, & quæ vendi non potuerint, tranſlata in Ægyptum, & tam naufragio & fame, quam gentium cęde truncata. Iſti ergo victores, & domini vltores, qui occidebant & non dolebant, & vendebant pecora atq; dicebant: *Benedictus dominus, diuites facti ſumus*: hanc habebant ſentẽtiam. Propter peccata ſua offẽdẽre Iudæi, ideo eos oppreſſimus, & ex pretio eorum diuites facti ſumus. Nec mirum, inquit, ſi hoſtes iure victorum occidebant pecora, & non dolebant: vendebant, & in ſuo ſcelere gloriabantur, cum ipſi paſtores eorum, atque doctores non pepercerint eis, & culpa eorum grex lupis traditus ſit.

b ¶ *Et ego non parcam, &c.*] Hoc quod LXX in extremo capitulo tranſtulerunt καὶ ποιμανῶ τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς εἰς τὴν Χαναανῖτιν, id eſt, *Et paſcam oues occiſionis in terra Chanaanitide*: non eſt in Hebręo, & a nullo alio transfertur interpretum. Quia ergo paſtores eorũ non parcebant eis, & ipſi primum meum populũ deuorauerunt: idcirco & ego non parcam vltra ſuper habitatores terræ Iudææ, dicit domin⁹. De hac .n. terra loquitur, de qua ei ſermo erat, & non de orbe terrarum, ſicut Iudæi male interpretantes à ſe volunt in aliam partem Dei deprauare ſententiam. Poſt euerſionẽ quippe templi (quæ propterea eis accidit, quia per quadraginta & duos annos poſtquam paſſus eſt dominus, accepto ſpatio, pœnitentiam agere noluerunt) dimittã, inquit, vnumquẽque contra proximum ſuum, & mutua ſe cæde truncabũt:
G ſiue in ipſa obſidione tẽpli, quando Hieruſalem Romanus
Iud. 7. f cinger exercitus: tanta enim inter ipſos Iudæos erant bella atque diſcordiæ, vt in tres partes populus diuidatur. Legamus Ioſephũ, & ſeptem Iudaicæ captiuitatis libros, & hanc prophetiam eſſe completã, hiſtoriæ veritate cernem⁹. Et cõcidẽt ait terram. haud dubiũ quin Romani omnẽ terrã, & vniuerſas vrbes deſtruxerint Iudæorum. Et nõ eruam eos de manu eorum. Audi Iudæe qui tibi ſpes vaniſſimas repromittis, & non audis dicẽtem dominum atque firmantem: Non eruã de manibus eorũ, quod æterna ſit apud Romanos tua futura captiuitas. *Et paſcã pecus occiſionis*, vt ſẽper Iudæi nutriantur ad mortem: propterea quia Dei eſt iſta ſentẽtia; O vos qui eſtis pauperes gregis h.e. iuſti de Iſrael: qui crediditis in dominum Ieſum, & Dei filium ſuſcepiſtis: audite quæ dicantur, & ſequẽtis capituli ſacramẽta cognoſcite. Quod autem ſecundum LXX. legimus: *Et paſcam oues occiſionis in terra Chanaan*: ſic poſſumus intelligere, quod populũ Iudæorũ qui deſtinatus eſt morti, in toto orbe diſperſũ, hoc eſt, in terra Chanaã atq;
H gentilium, paſcat dominus & nutriat ad immolandum.

c ¶ *Et aſſumpſi mihi duas virgas; vnam vocaui decorẽ, &c.*] Supra dixerat: Propter hoc, ô pauperes gregis, & facta [illegible] ſub audiebatur attendite: quia Libani portæ apertæ ſunt, & querc⁹ Baſã, abietes, cedriq; ſucciſę, & intulerat cõminans: Non parcã vltra ſuper habitatores terrę, dicit dominus: Et hunc de vno Iudaico populo dicere videbatur: quod interfectis prophetis, etiã in filiũ Dei miſiſſent manus,
Matth. 27 e & voce temeraria conclamaſſent: *Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros*. Nunc creator vniuerſitatis & dominus myſteria ſui orbis exponit, & dicit: duas habuiſſe ſe virgas
נעם חבלים quarum alterã decorem vocauerit, alteram funiculos, & in duabus virgis vinctum pauerit gregem: tres quoque paſtores in vno mẽſe ſucciderit, & cõtracta ſit, ſiue indigna-
ותקצר ta: aut vt Septuaginta tranſtulerunt, καὶ βαρυνθήσεται ἡ ψυχή μου, id eſt, ingraueſcet anima mea ſuper eos: haud dubium quin paſtores ſignificet, quos ſuccidit in menſe vno. Redditque
בחלה cauſam cur paſtoribus indignatus ſit, in tantũ vt eos in vno menſe ſucciderit: Si quidẽ & anima, inquit, eorum variauit in me. Et eſt ſenſus. Non me pleno animo dilexerunt, nec
Ioan, 10. b paſtores mercenarij verum amauere paſtorem. Quia *paſtor bonus ponit animam ſuam pro ouibus ſuis*. Quam ob rem & ego indignatus, ſententiam protuli & ad ipſos paſtores, quos mea indignatione ſuccideram: ſiue ſucciſis paſtoribus ad reliquum gregem locutus ſum: Non paſcam vos: ſed quod morẽ elegit ſua voluntate, moriatur, & ſe alterutrũ deuorent, mutuaque cæde dilanient. Hæc [illegible] diximus, vt futuræ explanationis ſemitã ſterneremus. Creator & paſtor cuius oues cognoſcunt vocẽ, & ſequũtur eũ, duas ſibi aſſumpſit virgas: ſiue duas [illegible]: id eſt, baculos: qui Hebraice dicuntur b [illegible] paſtoris habitum demõſtra-
b makloth ret. Vnã virgã vocauit decorem: h.e. ſub Noë omne hominũ genus ſua benedictione protexit: quãdo inſtaurato mũdo, nondũ peccata ſorduerant. Et idcirco vocatio cunctarum gentiũ appellatur decora & pulchra: quia nihil iuſtius eſt, quam vniuerſitatis parentem vocare omnes æqualiter,

A quos æquali conditione generauit. Et alteram vocauit fu-
Deut. 32. b Sep. 70. niculos: *quando enim diuidebat Altiſſimus gentes, & diſſemina-*
bat filios Adam: ſtatuit terminos gentium, iuxta numerum ange-
lorum Dei. Et facta eſt pars domini populus eius Iacob, funiculus
hæreditatis eius Iſrael. Et paui, inquit, *gregem*: Siue ipſum Iſ-
raelem, ſiue cum Iſraele om-
ne hominum genus. *Et ſucci-*
di, inquit, *tres paſtores in vno*
menſe. Legi in cuiuſdam com-
mentariis paſtores domini indi
gnatione ſucciſos, in ſacerdo
tibus & falſis prophetis, & re
gib⁹ intelligi Iudæorū: quod
poſt paſſionem Chriſti, vno
omnia ſucciſa ſint tēpore, de
Hier. 2. b quibus loquitur Hieremias:
Sacerdotes nō dixerunt vbi eſt do
minus: tenentes legem meam, ne-
ſcierūt me. Et paſtores præuarica-
ti ſūt in me, & prophetæ prophe-
tabāt in Baal, & idola ſecuti ſunt.
Nec hac explanatione con-
tentus, tres paſtores in vno
menſe ſucciſos, eos vult acci-
pi, qui in patrem & filium &
ſpiritū ſanctum peccauerūt.
Omnes enim hæreticos, aut
in vnā, aut in duas, aut in tres
ſimul peccare perſonas, dixe
rit ille ꝙ voluit: neque enim
alterius ſenſui detrahendum
Num. 20. a eſt: Nobis tres paſtores, qui in
vno mēſe ſucciſi ſunt, Moiſes
videlicet, & Aaron, & Maria:
c niſan quorū Maria in menſe primo
B qui vocatur c ניסן, mortua eſt
in deſerto Sin: & in eodem
loco propter aquam contra-
Ibidem c dictionis, eodemque menſe,
Moyſes & Aaron cōdemnati
ſunt, ne terram repromiſſionis intrarent. Atque ita factum
eſt, vt è tribus paſtoribus, alius præſenti morte ſuccidere-
tur: alii ſententia mortis futuræ. *Et contracta eſt*, inquit, *ani-*
ma mea ſuper eos: videlicet ſuper tres paſtores, quos præpo-
Ibid. 27. c ſueram gregi meo. Quia & illorū anima variauit in me: nō
enim glorificauerunt me ad aquam contradictionis: Si
autem ad populum referimus, quod anima populi varia-
uerit in Deum: ſic exponendum eſt: Idcirco eis indignatus
ſum, quia & ipſi inter me & idola fluctuantes, variis cōtra
me pugnauerunt modis: Quamobrem indignatus dixi ad
Deut. 9. c Sep. 70. Moyſen: *Non paſcam vos dimitte me, & diſperdam eos*. Quādo
autem dicit, cum iraſcitur, dimitte me: prouocat ad rogan-
dum, & oſtēdit ſe ab eo poſſe retineri. *Quod moritur*, inquit,
moriatur, & quod ſucciditur, ſuccidatur: omniū corpora ruant
in ſolitudine, & verſi in ſeditionem, inſtar beſtiarum mu-
tuis lacerētur morſibus: nulluſque terram repromiſſionis
introeat. Quidam duas vocationes Iudæorum & gentium,
in primo Iſrael, & nouiſſimo intellexēre nomine Chri-
ſtianos. Sed quo modo vocatio Chriſtiana ante proiecta ſit,
& Iudęi remāſerint & paſti ſint à Deo, nō ſatis attēderūt.
a ¶ *Et tuli virgam meam, quæ vocabatur decus, &c.*] Poſt vo-
cationem Iſraelis, & aſſumptionem virgæ ſecundæ, quæ
vocabatur funiculus: tulit dominus virgam primam, toti⁹
orbis nationes, quę vocabatur decora, & abſcidit eas à cultu
ſuo: quia veneratæ ſunt idoli, & omnes declinauerunt, ſimul
Pſal. a inutiles facti ſunt. Manifeſtiuſque exponēs quę eſſet hæc
virga: intulit, *Irritum facerem fœdus meum, quod percuſſi cum*
omnibus populis: Statim enim vt Iſrael aſſumptus eſt, gen-
tium turba proiecta eſt, & vt nata eſt filia Archiſynagogi
Marc. 5. c Matth. 9. c (quę poſtea in euangelio, cum duodecim eſſet annorum, ę-
grotare & mortua eſſe narratur) αἱμοῤῥοοῦσα cœpit ſangui-
nē fluere, & perpetua infirmitate cruciari. *Et in irritum*, ait,
deductum eſt fœdus meum, quod cum omnibus inieram na-
tionibus. Et intellexerūt pauperes gregis (id eſt populus Iſ-
rael qui mea mandata cuſtodit) quia verbum domini eſt: id
eſt voluntatis eſt domini abiicere gentes negātes, & in A- C
brahā Iſrael aſſumere confitentem. Pro eo quod nos inter-
pretati ſumus, & cognouerunt ſic pauperes gregis: Septua-
ginta tranſtulerunt, καὶ γνώσονται οἱ Χαναναῖοι τὰ πρόβατα τὰ φυλασσόμενα, id eſt, *& cognoſcent Chananæi oues, quæ cuſtodiun-*
tur mihi: quod ita nonnulli e-
diſſerunt: Cognoſcet populus
Iudæorum, ad quem dictum Dan. 13. f
eſt: *Semen Chanaan & non Iuda*:
qui nūc meis ceremoniis cu-
ſtoditur: Siue quia Chananæi
interpretantur, parati ad hu-
militatem, cognoſcent, qui
olim parati ſunt vt humilien-
tur à domino, & relinquātur.
Cur autem pro eo quod nos
interpretati ſumus, ſic pau-
peres, illi dixerūt, Chananæ-
os, cauſa manifeſta eſt. Apud d chen
Hebræos .n. ſic, d כן dicitur: e aniia
e עניי, pauperes: illi duo ver-
ba in vnū copulantes: pro eo
quod eſt, ſic pauperes, hoc f ken aniie
eſt, f כן עניי: nomen g כנעני, i.e. g cenaani
Chananææ gentis interpre-
tati ſunt.
b ¶ *Et dixi ad eos, &c.*] Cognoſ
centib. Iſraelitici gregis pau-
peribus, qui mea mādata cu-
ſtodiūt verbū eſſe domini ꝙ
locutus ſum, & vera quæ dixi:
ait ad eos ad pauperes gregis.
Si vobis placet (homines .n.
eſtis, & ſemel libero arbitrio
vos creaui, quib. & in æterno
Eſaia 1. e locutus ſum: *ſi audieritis me,*
quæ bona ſunt terræ comedetis) p
hac aſſumptione, qui abieci
vniuerſum hominū genus, &
vos mihi in peculiarem elegi D
gregē, & creator omniū volui paruum habere funiculum:
Reddite mihi mercedē meā, i.e. mea præcepta ſeruate. Sin
autē nō vultis mercedē reddere: nec placet in oculis veſtris
meo cēſeri nomine: aperte renuite, & facite ꝙ vultis. Qui Exod. 24. b
tunc quidem reſponderunt Moyſi: *Omnia quæcunque dicit*
dominus faciemus. In fine aūt temporum, pro eo ꝙ eos elegi
de medio nationum, & liberaui de Ægypti fornace ferrea, Matt. 26. b
appenderunt mercedem meam triginta argenteos, pro meo ſan-
guine dantes Iudæ proditori. *Et dixit*, inquit propheta, *do-*
minus ad me: ſiue ipſe Saluator, cuius priora ſunt verba (pa-
trem ad ſe locutum eſſe conteſtans:) *Proiice illud ad ſtatua-*
rium: pro quo in Hebræo legitur h יוצר, i.e. τὸν πλάστην: quem h ioſer
nos fictorem & figulū poſſumus dicere. Et eſt ſenſus: Proii-
ce pretium meum ad figulum, qui creator & fictor eſt om-
niū. Nec dixit, depone: ſed proiice vt fictoris plaſtæque iu-
dicio merces domini penderetur. Et [illegible] pretiū ſuum
i.e. diuinæ maieſtatis, in triginta cernens argenteis, & tam
vili mercede ſe proditū. Decorum, inquit, pretiū, quo ap-
preciatus ſum ab eis: hoc autem preſſius eſt legendum cum
irriſione & ſubſannatione dicentis: Tanto me populus me
us, & pauperes quōdā gregis & à me electi in filios, emen-
dum atque vēdendū pretio iudicarunt. *Et tuli*, ait dominus
per prophetā, ſicut mihi à Deo fuerat imperatum, *triginta*
argenteos, & nō eos depoſui, ſed *proiece in domo domini ad fi-*
ctorē. In domo domini feci eos à proditore reddi ſacerdoti
bus & Phariſæis ipſo confitente qui vendidit: *Peccaui tradēs* Matt. 27. a
ſanguinē iuſtū. At illi, quoniā pretiū ſanguinis erat, noluerūt
illud reponere in corbonam, i.e. in gazophilacio: ſed eme-
runt ex eo agrū figuli in ſepulturā peregrinorū. Nos .n. om-
nes, qui peregrini & aduenæ legis fuim⁹, redēpti pretioſiſſi
mo ei⁹ ſanguine, in domo figuli, creatoriſq; omniū ſepeli-
mur, & requieſcimus. Pro πλάστῃ atq; fictore ſtatuariū olim
interpretatus ſum, verbi ambiguitate compulſus: ꝙ ſtatua-
riū fictoremq; vno ſermone ſignificat. Iudæi iſtum locū ma-
litioſe interpretātes, triginta argenteos, triginta legis man- [illegible]
data

HEB.

Et dixi, non paſcā vos: quod moritur moriatur, & quod ſucciditur ſuccidatur, & reliqui deuorēt vnuſquiſque carnē proximi ſui. a Et tuli virgam meā, quæ vocabatur decus, & abſcidi eam, vt irritum facerem fœdus meum, quod percuſſi cū omnibus populis. Et in irritum deductum eſt in die illa, & cognouerūt ſic pauperes gregis, qui cuſtodiunt mihi, quia verbū domini eſt. b Et dixit ad eos: Si bonum eſt in oculis veſtris, afferte mercedem meā, & ſi non, quieſcite. Et appēnderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit dominus ad me. Proiice illos ad ſtatuarium, decorum pretium, quo appretiatus ſum ab eis. Et

SEPT.

Et dixi, non paſcam eos: quod moritur moriatur, & quod deficit deficiat, & reliqui deuorent vnuſquiſque carnes proximi ſui. Et aſſumam virgam meam pulchram, & proiiciam eam, vt diſſipem teſtamentum meum, quod diſpoſui ad omnes populos. Et diſſipabitur in die illa, & cognoſcent Chananæi oues, quæ cuſtodiuntur mihi, quia verbum domini eſt. Et dicam ad eos: Si bonum eſt in conſpectu veſtro, date ſtatuentes mercedem meam aut renuite. Et ſtatuerunt mercedem meam triginta argenteos: Et dixit dominus ad me: Depone eos in conflatorium, & recogita ſi probatum eſt, ſicut probatus ſum pro eis. Et

E data cõmemorãt, quæ facere iubeantur in lege: & rurſum triginta ſex alia quę ꝓhibeantur in lege, & dici eis, vt argẽtum mandatorum domini plaſtæ ſuo atque fictori reddant Deo, quia facere noluerint, eſſe proiectos. Breuiter indicare volui quid ſentiãt: alioquin explanationem eorum lacinioſiſſimã tædet reuoluere vt ad reliqua tranſeamus.

HEB.

Et tuli triginta argenteos: & proieci illos in domum domini ad ſtatuarium. a Et præcidi virgã meã ſecũdã, quæ appellabatur funiculus, vt diſſoluerẽ germanitatẽ inter Iudam & Iſrael. b Et dixit dominus ad me: Adhuc ſume tibi vaſa paſtoris ſtulti: Quia ecce ego ſuſcitabo paſtorem in terra, qui derelicta nõ viſitabit, diſperſum nõ quæret, & contritum non ſanabit, & id quod ſtat nõ enutriet, & carnes pinguium comedet & vngulas eorum diſſoluet. O paſtor & idolũ derelinquẽs gregẽ: gladius ſuper brachiũ eius, & ſuper oculũ dextrũ eius, brachiũ eius ariditate ſiccabitur, & oculus dexter eius tenebreſcens obſcurabitur.

CAP. XII.

HEB.

ONus verbi domini ſuper Iſrael. Dicit dominus extendens cælum, & fun-

a ¶ *Et præcidi virgam meã ſecundã, &c.*] Et in hoc loco lõgam cuiuſdam explanationẽ imo tricas intricabiles legiſſe me noui, duarum virgarum in
Ezec. 37. d vnã ſocietatem ex Ezechielis volumine ꝓferẽtis, & omnia quæ de concordia Iudæ & Ephraim ſpiritualiter ſentiẽda ſunt, huic capitulo coaptãtis. Nos autẽ cœptum ſequamur ordinẽ. Poſtq̃ à Iudæis crucifix⁹ eſt dñs, & trigi̇ta appretiatus argẽteis, & pretiũ ſanguinis eius in ſepulturã profecit gẽrium, quæ peregrinæ erãt à lege & mãdatis Dei, ſtatim dominus ſententiam ſuam vltra non differẽs. *Præcidi*, ait, *virgã*
Matt. 27. a *meam ſecundam*: quæ propriè mea erat, quę ſic mihi hęrebat
Hier. 13. a vt in Hieremia perizoma & cinctoriũ atq; lũbare, ſiue vt cõſueto verbo vtar, coxale ſit appellata: Quæ ſecunda virga quondã appellata funiculus & pars mea, à me ideo proiecta eſt, vt diſſoluerẽ fœd⁹ & ger-
F manitatẽ atq; cõcordiã, q̃ inter Iudã fuerat & Iſrael, & fratres à ſe inuicem ſepararẽ, vt in Apoſtolorum, & eorũ qui egerãt pœnitẽtiã, numero rurſum Iuda appellaretur & cõfitens Deũ ſuum: Iſrael autẽ & Ephraim & Ioſeph vocarẽtur, qui in cordis duritia permanẽtes dixerũt: *Non habemus regẽ*
Ioann. 19. a *niſi Cæſarem*. Vnde nõ intulit, vt irritum facerem pactũ, ſiue teſtamentum quod habui cum Iuda & Iſrael (vſq; hodie enim pœnitẽtibus porrigit manum) ſed vt de vno populo credẽtes alios, & alios non credentes inter ſe diuideret, dicens: *Nolite arbitrari, quia veni mittere pacem in terram, nõ ve-*
Matt. 10. d *ni mittere pacem, ſed gladiũ. Veni enim ſeparare hominẽ aduerſum patrem ſuum, & filiam aduerſum matrem ſuam, & nurum aduerſum ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius.*

b ¶ *Et dixit dominus ad me: Adhuc ſume tibi vaſa paſtoris ſtulti: Quia ecce ego ſuſcitabo paſtorẽ in terra, &c.*] Quando dicitur: Adhuc ſume tibi vaſa paſtoris ſtulti, illud ſignificat quod ſupra aſſumpſerit ſibi virgas duas, vnam decorem, & alteram funiculum. Et quia illas ſuo vitio peccatoq; proiecit, & ſolu-
Rom. 11. ta germanitate inter Iudam & Iſrael nos inſerti ſum⁹ in radicem bonæ oliuæ, & cæcitas ex parte facta eſt domui Iſrael, donec intraret plenitudo gentium: Nunc prophetæ dicitur, vt grauiſſimũ paſtoris ſtulti, ſiue imperiti aſſumat vaticinium. Paſtor ſtultus aut imperitus haud dubiũ quin antichriſtus ſit, qui in conſummatione mundi dicitur eſſe venturus: Et qualis venturus ſit indicatur. Vaſa autem paſtoris, inſignia illius & habitum debem⁹ accipere, perã, ba-
Eſaia 20. a culum, fiſtulã, & ſibilum Et quo modo Eſaias, vt captiui-
Hier. 18. a tatẽ populi demonſtraret, nudus ingreditur, & Hieremias vadit ad domum figuli, vt ex diſſipatione vaſis quod currebat in rota, & manu fingebatur artificis, & interitum Iſrael
Ezec. 12. a & Dei potentiam oſtenderet: Et Ezechiel vt ſubuerſionem Hieruſalem, & fugam Sedechiæ, & onera captiuorum non ſolum voce, ſed & habitu demonſtraret, perfodit parietem

& in ſuis humeris excipitur: ſic Zacharias habitum ſtulti & G
imperiti paſtoris aſſumit, vt eum nunciet qui venturus eſt. Zach. 11.
Iſte paſtor ideo conſurget in Iſrael, quia verus paſtor dixerat. Iam non paſcam vos: Quia alio nomine & in Daniel ꝓ- Sup. eod.
pheta, & in euangelio, & in epiſtola Pauli ad Theſſalonicẽ- Dan. 9. g.

SEPT.

Et tuli triginta argenteos, & miſi eos in domum domini in conflatorium. Et abieci virgam meam ſecundam quæ appellabatur funiculus, vt diſſiparem teſtamentum quod erat inter Iudam & Iſrael. Et dixit dominus ad me: Adhuc ſume tibi vaſa paſtoralia paſtoris imperiti: Quia ecce ego ſuſcitabo paſtorem ſuper terram, qui derelictum non viſitet, & diſperſum non requirat, & fractum non ſanet, & integrum non dirigat, & carnes electorum deuoret, & talos eorum peruertat. O qui paſcitis vana, & qui dereliquiſtis oues: gladius ſuper brachium eius, & ſuper oculum eius dextrum: brachium eius ariditate ſiccabitur, & oculus dexter eius cæcitate obſcurabitur.

CAP. XII.

SEPT.

A*ſſumptio verbi domini ſuper Iſrael. Dicit domin⁹ extẽdes cælũ & fun-*

ſes abominatio deſolationis, Marc. 13. b
ſeſſurus in templo dñi ꝓphe- 2. Theſ. 2. b
tatur, & ſe facturũ vt Deum:
Qui & p Eſaiam magn⁹ ſẽſus Eſaia 10. c
dicitur, & ad hoc venit nõ vt Sec. 70.
ſãet, ſed vt pdat gregẽ Iſrael. Paſtor .n. bon⁹ ægrotãtia pecora viſitat, diſperſa inquirit, relicta affert, laſſa ſuſtẽtat. Ecõtrariò paſtor malus omnia aduerſa agit, carnes pinguiũ deuorat, vngulas arietũ & ouium diſſoluit atq; peruertit, ne recto ingrediantur pede.
Iſtũ paſtorẽ ſuſcipient Iudæi, 2. Theſ. 2. c
quẽ domin⁹ Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & euacuabit illuminatione aduẽtus ſui: vt qui nõ crediderunt veritati, ne ſalui fierẽt, credãt mẽdacio, & iudicẽtur, q̃a cõſenſerũt iniquitati. Deſcripto autẽ paſtore peſſimo, ſtulto & imperito, ad ipſũ paſtorem propheralis ſermo conuertitur: *O paſtor, & idolũ*, Tã ſceleratus eſt paſtor, vt nõ idolorum cultor, ſed ipſe idolum nominetur, dũ ſe appellat Deum, & vult ab omnib⁹ adorari. Qui dereliquit gregẽ à beſtiis deuorãdum, quẽ dominus tãto tẽpore cuſtodierat. Gladi⁹ ſuper brachium e- H
ius, & robur, & ſuper oculum dextrũ eius, quo ſe acutè Dei iactabat cernere ſacramẽta & pl⁹ videre quam omnes retro prophetæ viderant, intãtum vt Dei filium ſe vocaret. Gladius autem ille eſt, de quo & ſupra dixim⁹, & nũc dicemus ex parte, de quo & Eſaias lo-
quitur: *Inebriatus eſt gladius* Eſaia 34. a
meus in cælo: Propterea autem gladius domini ſuper brachium eius, & ſuper oculum dextrum illius erit, vt robur eius, & omnis iactantia fortitudinis eius ariditate ſiccetur, & ſcientia, quam ſibi falſo nomine promittebat, æternis tenebris obſcuretur.

CAPVT XII.

O*Nus verbi domini ſuper Iſrael. Dicit Dominus extendens cælum, & fundans terram, &c.*] Triplex interpretatio
eſt ab eo loco, in quo legimus: *Ecce ego ponam Hieruſalem ſu-* Ioſue 15. a
per liminare crapulæ omnibus populis in circuitu: vſque ad eum locum, vbi ſcriptum eſt: *Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi, dicit dominus exercituum: Percute paſtorem, & diſpergentur oues.* Alii etiam Iudæorum putant iam hæc ex parte completa à Zorobabel, vſque ad C. Pompeium, qui primus Romanorum Iudęam cepit & templum: quam hiſtoriam ſcribit Ioſephus. Alii verò quondam Hieruſalem fuit inſtaurata in fine mundi eſſe complenda: quod ſibi cum ἠλειμμένῳ ſuo, quem ſupra ſtultum paſtorem legimus, miſerabilis gens Iudæa promittit. Alii autem, hoc eſt, nos qui Chriſti cẽſemur nomine, in Eccleſia vſque ad finem mundi quotidie expleri, & explenda memoramus. Et ne per ſingula extendamus modum voluminis, proponentes. Hęc dicunt illi, ſic alii ſuſpicantur, nos ita ſentimus: Tres poſuimus ſententias, vt ex interpretationis varietate, quid cui coaptandum ſit, prudens lector intelligat. Dominus igitur, qui cælum

extendit

ſuo,& nequaquam hoſtiles impetus timeat. Vrbes quoque & oppida ac villas & viculos tribus Iudæ, qui direpti fuerãt atq; vaſtati, inſtaurent ſicut fuerant antequam vaſtarẽtur,& nequaquam domus regia & inclyti ac magnifici tribus Iuda & habitatores Hieruſalem gloriẽtur aduerſum tribum Iuda, q ſuo regatur imperio. ſuo conſilio gubernetur, ſed ſciẽt quod dñi ſit in vtriſq; victoria: Hæc iuxta hiſtoriã ſeu facta ſint ſeu futura, fidem rerũ dñi iudicio relinquẽtes,& ſanctis eius q ab eo ſapientiæ ac veritatis ſpiritum receperũt: Nos dicamus q tempore perſecutionis Eccleſiæ, duces & tribuni nominis Chriſtiani (de quib^9 ſupra diximus) Cũ dñs pacem reddiderit Hieruſalẽ,& interfecerit aduerſariũ ſpiritu oris ſui: futuri ſint quaſi caminus ignis in lignis, vt deuorent infructuoſas arbores, & ſicut faces in ſtipula, vt quodcũq; frumentũ nõ habet & circũfertur omni vẽto doctrinæ tradatur incendio. Et deuorabũt (inquit) duces Iuda & tribuni ad dexterã & ad ſiniſtrã eos qui in medio itinere incedere noluerũt: neſcierũt i [illegible], vnde
Num. 20.c
Dei populus pollicetur: *nec ad dexterã, nec ad ſiniſtram declinabimus: via regia gradiemur.* Via dextra parcitas eſt, quã Græci φειδωλίαν vocant: ſiniſtra, luxuries: media rectaq; frugalitas.
F Omnes igitur, qui ſunt in via
Eccl. 7 c dextra, quibus dicitur: *Ne ſis*
Prou. 4.d *iuſtus nimis*: Et in ſiniſtra qui audiunt: *Via quæ ad ſiniſtram ſunt, peruerſa ſunt:* deuorãs flãma cõſumet, & deletis aduerſariis atq; ſublatis, rurſũ Hieruſalẽ, id eſt, Eccleſia priſtinã gloriã recipiet, & erit in ſuo ſtatu, & Iudę tabernacula ſaluabuntur, toto orbe diſperſa Chriſtianorũ conciliabula, de quibus quaſi tentoriis & tabernaculis ire cupim^9 ad domũ, quæ non eſt manufacta,
Hebr. 9.c & ad cœleſtem Hieruſalem. Propterea autem tabernacula plebis & omnium qui cenſentur nomine Chriſtiano, & reputantur in vulgus, antiquam pacem recipient obſeſſis Eccleſiarum principibus, & in fugam verſis, vt nequaquam putent magiſtri atq; doctores ſua doctrina & ſapientia, ſed domini auxilio pacem Eccleſiis redditam.

a ¶ *In die illa proteget dominus, &c.*] Iuda obtinente victoriã & domino reſtituente tabernacula eius ſicut fuerãt à principio, vt nequaquam domus regia contra populum glorietur: In illa die & in illo tempore dominus, cuius auxilio Iudas à dextris, & à ſiniſtris aduerſarios decorabit, proteget etiam obſeſſos Hieruſalem, & in tantam felicitatem ac beatitudinem omnia mutabuntur, vt qui viliſſimus putabatur, ſit quaſi domus regia, & qui de domo regia erat, ſit quaſi de domo Dei, id eſt, quaſi nuncius dñi & Angelicæ dignitatis in cõſpectu eorum qui eo tempore fuerint reſeruati. Iuxta Anagogen: Proteget dominus habitatores Eccleſiæ, pace Eccleſiarum poſt perſecutionem grauiſſimã reddita, quando & ſui nominis interpretatione decorabitur: Hieruſalẽ enim viſio pacis exprimitur. Et tam beati erunt qui pro Eccleſia militarunt, & in perſecutione dominũ ſunt confeſſi: vt qui minim^9 fuerit, & quaſi homo in aliquo peccato dicto que offenderit, ponatur in ordine magiſtrorum: Et magiſtri

HEB.

lignis, & ſicut facem ignis in fœno, & deuorabunt ad dexteram & ad ſiniſtram omnes populos in circuitu, & habitabitur Hieruſalẽ rurſus in loco ſuo in Hieruſalem. Et ſaluabit dominus tabernacula Iuda ſicut in principio, vt non magnificè glorietur domus Dauid, & gloria habitantium Hieruſalem contra Iudam. a In die illa proteget dominus habitatores Hieruſalem, & erit qui offenderit ex eis in die illa quaſi Dauid, & domus Dauid quaſi Dei, ſicut Angelus domini in cõſpectu eorum. b Et erit in die illa, quæram cõterere omnes gentes quæ veniunt contra Hieruſalem. Et effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Hieruſalem, ſpiritum gratiæ & precum. c Et aſpicient ad me quem confixerunt, & plangent eum planctu quaſi ſuper vnigenitum, & dolebunt ſuper eum vt doleri ſolet in morte primogeniti. a In

SEPT.

torrem ignis in lignis, & ſicut fænum ignis in ſtipula, & deuorabunt à dextris & ſiniſtris omnes populos domini per circuitum, & habitabitur Hieruſalem adhuc in ſemetipſa. Et ſalua faciet dominus tabernacula Iuda ſicut à principio, vt non magnificetur gloria domus Dauid, & elatio habitatorum Hieruſalem ſuper Iudam. Et erit in die illa proteget dominus habitatores Hieruſalem, & qui infirmus in eis fuerit in die illa, erit quaſi domus Dauid, & domus Dauid quaſi domus Dei, & Angelus domini in conſpectu eorum. Et erit in die illa quæram auferre omnes gentes quæ veniunt contra Hieruſalem, & effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Hieruſalem ſpiritum gratiæ & miſericordiæ. Et aſpicient ad me pro eo quod inſultauerunt, & plangent ſuper eum planctum quaſi ſuper chariſſimum, & dolebunt dolore quaſi

qui ſuum ſeruauerint gradum, ſint quaſi domus Dei, & G
quaſi Angelus domini: quia hoc omni ſtudio laboramus poſiti in terra, & vario labore ſudantes, vt transformemur in Angelicam gloriam.

b ¶ *Et erit in die illa, &c.*] In die illo, quando proteget dominus habitatores Hieruſalem, quæret dominus conterere omnes gẽtes, quæ veniũt contra Hieruſalẽ. Conteret autem non in perditionẽ, ſed in emendationem, vt aduerſum Hieruſalẽ militare deſiſtant, & eſſe incipiãt de Hieruſalẽ. Si enim de nihilo creauit omnia, non idcirco fecit, vt perderet quę creauit, ſed vt illius miſericordia, quæ creata ſunt, ſaluarentur. Vnde & Sap. 1.a
ſapientia quæ Salomonis inſcribitur, (ſi cui tamen placet librum recipere) ſcriptum reperimus: *Creauit vt eſſent omnia, & ſalutares generationes mundi, & non erit eis venenum mortiferum.* Sicut enim venit Luc. 19.b
dominus, vt quæreret quod perierat, & ſaluauit humanũ gen^9: ſic & gẽtes in eo perdidit, quod gentes erant aduerſariæ. Deniq; ſequitur: *Effundam ſuper domũ Dauid, & ſuper habitatores Hieruſalem, ſpiritum gratiæ & miſericordiæ.* De hac Rom. 5.b
gratia ſcribit & Paulus: *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.* Et ſupradicto volumine cõtinetur: *Quæ in* Sap. 9.d
cœlo ſunt, quis inueſtigauit? & conſiliũ tuum quis cognouit? niſi quod tu dediſti ſapiẽtiam, & Spiritum ſanctum tuũ miſiſti de excelſis, & ſic correctæ ſunt ſemitæ H
eorum qui verſantur in terra, & quæ tibi placẽt, erudit ſunt homines. Et in Eſaia loquitur Deus: *Dedi ſpiritum meum ſuper te.* Et rurſum de eodẽ ſcriptura cõmemorat: *Dedi ſpiritum meum* Eſaiæ 42.a
ſuper eum. Verbum autẽ effuſionis, ſenſum largitatis oſtẽdit, ſicut manifeſtum eſt in eo quod diximus: *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus veſtris.* Et in Rom. 5.a
alio loco ex perſona Dei: *Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem.* Qui ſit autem ſpiritus gratiæ, idem Apoſtolus loquitur ad Hebræos: *Quanto magis putatis deteriora mereri ſup-* Ioel 2.g
plicia eum, qui filium Dei conculcauerit, & ſanguinem teſtamenti Heb. 10.c
pollutum duxerit, in quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit: Vnde & ſpiritus ſancti diuerſæ gratiæ eſſe dicuntur. Et ſalutatio Apoſtoli: *Gratia, inquit, vobis, & pax* 1. Pet. 1.a
multiplicetur: vt poſtquam nobis peccata donauerit, tũc pax per miſericordiam conſequatur. Hæc Iudæi ex parte iam facta, & plenius in conſummatione mundi futura commemorant: Nos autem poſt aduentum Chriſti quotidie impleri intelligimus & probamus.

c ¶ *Et aſpicient ad me quem confixerunt, & plangent eum planctu quaſi ſuper vnigenitum, &c.*] Hebraicæ litteræ, ד & ר, hoc eſt, *d* & *r* ſimiles ſunt, & paruo tantum apice diſtinguntur. Ex quo euenit vt idem verbum diuerſe legentes, aliter atque aliter transferant. Intelligentiæ gratia vnum demus exemplũ: *Et veſtitus inquit, erat Samuel* b, אפד בד, id eſt, *indumento lineo:* בד enim linum appellatur, vnde & d בדים lina dicuntur: Pro quo Hebraico, Græco Latinoq; ſermone malè quidã legunt, ephod bat. Siquidem e בר aut filius appellatur, aut frumẽti manipulus, aut electus, aut, [illegible], id eſt, 1. Reg. 2.b a bad ephod b bad· d badaim e bar

A crispus. Quod ibi errore interpretationis accidit, etiam hic
f dekarou factum deprehẽdimus. Si enim legatur f דקרו ἐξεκέντησαν, id
eſt, compunxerunt, ſiue confixerunt accipitur. Sin autem
g r. kadou contrario ordine litteris cõmutatis g רקדו ὠρχήσαντο, id eſt,
ſaltauerunt, intelligitur, & ob ſimilitudinem litterarũ error
Ioan. 19.g eſt natus. Ioannes autẽ Euangeliſta qui de pectore domini hauſit ſapientiã, Hebræus ex Hebræis, quẽ Saluator amabat plurimum, nõ magnopere curauit quid Græcæ literæ continerent, ſed verbũ interpretatus è verbo eſt, vt in Hebræo legerat & tẽpore dñicæ paſſionis dixit eſſe completũ. Quod ſi quis non recipit, det teſtimoniũ de quo ſanctarum ſcripturarũ loco Ioannes iſta ꝓtulerit, & cũ non repererit, cogetur ingratus ſuſcipere veritatẽ. Plangent autẽ Iudæi quaſi ſuper vnigenito & primogenito, idipſum ſignificare in dño Saluatore, & vnigenito & primogenito. Vnigenitus dicitur ꝓpter naturæ ꝓprietatem: primogenitus, iu-
Col. 1.e xta Apoſtolũ, ex mortuis reſurgentiũ. Pro vnigenito ἀγαπητὸν, id eſt, chariſſimum Lxx. tranſtulerũt, de quo in Euan-
Matt. 3.n gelio legim⁹: *Hic eſt filius meus chariſſimus, in quo mihi cõplacui.* Tunc dolebũt à ſe crucifixũ, cũ viderint in claritate regnãtem. Verbũ κατωρχήσαντο apud Græcos non ab illuſione, ſed à ſaltato cõpoſitum eſt, ꝙ ſcilicet contra dñm quaſi ludẽdo ſaltauerint, quãdo dicebãt
B illudentes atq; ridentes: *Vah,*
Marc. 15.e *qui deſtruis templum, & in tribus diebus ædificas illud: Saluũ fac teipſum deſcendẽs de cruce.* Hęc & alia illudẽtes, & quodã amẽtię tripudio ſaltãtes loquebãtur.

HEB.

a In die illa magnus erit planctus in Hieruſalem, ſicut planctus Adadrimon in campo Mageddon. Et planget terra, familiæ & familiæ ſeorſum: familiæ domus Dauid ſeorſum, & mulieres (ſiue vxores) eorum ſeorſum: Verbum enim Hebraicum נשים, id eſt, γυναῖκες vtrumque ſignificat.) familiæ domus Nathã ſeorſum, & mulieres eorũ ſeorſum, familiæ domus Leui ſeorſum, & mulieres eorũ ſeorſum, familiæ Semei ſeorſum, & mulieres eorũ ſeorsũ, omnes familiæ reliquæ, familiæ & familiæ ſeorsũ, & mulieres eorum ſeorſum.

CAPVT XIII.

HEB.

IN die illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Hieruſalem, in ablutionem peccatoris, & menſtruatæ.

a ¶ *In die illa magnus erit planctus, &c.*] h הדדרמון pro quo
b hadda-drimmon Lxx. tranſtulerunt ῥοῶνος, vrbs eſt iuxta Hieruſalem, quæ hoc olim vocabulo nũcupata eſt, & hodie vocatur Maximianopolis in campo Mageddõ, in quo Ioſias rex iuſtus à Pharaone cognomento Nechao vulneratus eſt, ſup quo lamẽtationes ſcripſit Hieremias, quæ legũtur in Eccleſia, & ſcripſiſſe
2 Par. 35.f eum Paralipomenon teſtatur liber. Sicut igitur eo tempore poſt reges peccatores ſpes omnis populi erat in Ioſia, & occiſo illo, magnus planctus in vrbe cõmotus eſt (ſicut legi-
Thren. 4.d mus in Hebraico: *Spiritus oris noſtri Christus dominus captus eſt in peccatis noſtris: cui diximus: In vmbra tua viuemus in gentibus*: licet alii iuxta intelligentiã ſpiritualem hoc referant ad dominũ Ieſum.) Ita crucifixo Saluatore renouabitur plãctus in Hieruſalẽ, ſicut quondam fuit in vrbe Adadrimon in cãpo Mageddon. Quodq; ſequitur: Plangent familiæ & familiæ, ſiue tribus & tribus ſeorſum: familiæ domus Dauid ſeorſum, & vxores ſiue mulieres eorum ſeorſum: hoc ſignificat, quod tempore tribulationis & luctus non debeamus
Iohel 2.d ſeruire coniugiis, & operi nuptiarum. Vnde & in Iohel ca-
Gen. 7.n ptiuitate propinqua, dicitur ad Iudæos: *Egrediatur ſponſus de cubiculo ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo.* Et impendente diluuio
Ibid. 8.c imperatur Noë: *Ingredere tu Arcam tu, & filii tui, & vxor tua, & vxores filiorum tuorum.* Et poſtea finito diluuio, dicitur ad eum: *Egredere tu & vxor tua, & filii tui, & vxores filiorum tuorum*: vt qui in arca impendente diſcrimine fuerant ſeparati, redditi mundo generationi & liberis deſeruirent. Hoc autem non ſolum in tempore fit anguſtiæ, ſed & in tempore orationis: quando volumus dominum deprecari,
1 Cor. 7.a dicente Apoſtolo ad Corinthios: *Nolite fraudare inuicem: niſi forte ex conſenſu ad tempus, vt vacetis orationi.* Igitur & nunc tribus domus Dauid, & tribus domus Nathan, & tribus domus Leui, & tribus domus Semei à ſuis vxoribus ſeparantur, vt plangant vnigenitum & primogenitum dñm C
Ieſum, de quo dixerant: *Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios* Matth. 27.e
noſtros. In Dauid regia tribus accipitur, hoc eſt, Iuda: In Nathã prophetalis ordo deſcribitur: Leui refertur ad ſacerdotes: ex quo ortũ eſt ſacerdotiũ: In Semei doctores accipiuntur: ex hac enim tribu magiſtrorũ agmina pullularũt. Reliquas tribus tacuit, ꝙ non habẽt aliq̃ priuilegiũ dignitatis. In eo autẽ ꝙ ait: Omnes tribus reliquæ, tribus & tribus ſeorsũ, & vxores eorũ ſeorsũ: vniuerſas abſq; nomine cõprehẽdit. Dicam⁹ & iuxta Lxx. ῥοᾶς appellatur non arbor malorũ granatorũ, id eſt, mali punici, ſed locus bis arboribus cõſitus: de quo iuxta intelligentiã ſpiritualẽ ſpõſus dicit in Cant. canticorũ: *Deſcẽdi vt viderẽ in genimine torrẽ-* Cant. 6.d
tis, ſi floruiſſet vinea, ſi floruiſſent mala punica. Deſcendit enim Saluator ad torrentem huius ſæculi & turbidas aquas (de quibus & in typo eius Helias 3.Reg 17.a
bibiſſe deſcribitur) vt poſt flores vineæ & mali punici fructũ, vtrũq; ſuſciperet: & inebrians eccleſiã ſuã audiret ab ea: *Potabis me de vino vnguẽtorum, de vino malorũ.* Cant. 8.a
Huiuſcemodi potio nõ ſolũ æſtus ſtomachi fugat, ſed & corruptũ vẽtrẽ ſanare dicitur, & reliquis ꝓdeſſe viſceribus. Nihil hoc pomo pulchrius, in rubore, D
Eccleſiæ ſignificat verecũdiã, in granorũ ordine, gradus & mẽbra toti⁹ corporis per ſingula officia diſtributa. Cum in huiuſcemodi vinea, & malis fructum Saluator non inuenerit dicet: *Omnem palmitem non* Ioan. 15.a
ferentem fructum tollet pater, & omnem qui fert fructum purgabit eum, vt fructum plus afferat. Et in alio loco Ioannes Baptiſta conclamat: *Iam ſecuris ad radices arborum poſita eſt: Omnis arbor* Matt. 3.c
quæ non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. In ſucciſione vitium vel malorum, quãdo in die iudicii omnia deponentur nomina dignitatum, & impletum fuerit illud ꝙ ſcriptum eſt: Ecce homo, & opera eius, & palea à tritico Ezech. 9.e
ſeparata erit planctus magnus, non in alio loco, ſed in Hieruſalem. Etenim plaga atq; iudiciũ à ſanctis incipiet, & reges, & ſacerdotes & prophetæ & doctores tundent manibus pectora: cum mala pulcherrima viderint eſſe ſucciſa, & eum quem confixerant, in patris ac ſua maieſtate regnare. Sec. 70.

SEPT.

ſi ſuper primogenito. In die illa magnus erit planctus in Hieruſalem: ſicut planctus mali granati, quod in campo ſucciditur. Et planget terra per tribus ac tribus: tribus Dauid ſeorſum, & mulieres eorũ ſeorſum, tribus domus Iuda ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum, tribus domus Nathan ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum, tribus domus Leui ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum, tribus Simeon ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum, omnes reliquæ tribus ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

CAP. XIII.

SEPT.

IN die illa erit omnis locus aperi⁹ in Domo Dauid, & habitantibus Hieruſalem, & in tranſmutationem,

CAPVT XIII.

IN *die illa erit fons patens domui Dauid, &c.*] De hoc fonte Ezec. 46.a
qui egreditur de domo Dauid, & in Ezechiele propheta ſcribitur, quod erumpat fons in domo domini, & creſcat in fluuium, qui appellatur aqua remiſſionis & indulgentiæ, & pergat ad ſolitudinem & ad mare, quod nunc vocatur mortuum, piſceſq; omnes viuificet, & ex vtraque ripa fluminis varii generis conſurgant arbores, per ſingulos menſes ſemper nouis fructibus abundantes. Et vt ſciamus domum, hoc eſt, templum Dei, ipſum eſſe domum Dauid, quæ in Ezechiele domus Dei, in Zacharia, domus Dauid appellatur: hic fons de domo Dei egrediens, refertur ad Eccleſiam, & ad ſcientiam ſcripturarũ, vt omnes renaſcamur in Chriſto, & in aqua baptiſmatis noſtra nobis peccata donentur. Nihil immundius mẽſtruata, quæ quidquid attigerit, immundum facit, & huius tamẽ ſordes Chriſti abluẽtur baptiſmate. Pro ablutione peccatorum, & menſtruatæ: Lxx. tranſtulerunt

E lerunt, tranſmutationem & aſperſionem: quod de lege tranſeamus ad euangelium, de litera ad ſpiritum, de vmbra ad veritatem, pro breuibus & præſentibus futura & æterna ſuccedant. Aſperſio autem ſanguinem domini ſignificat: de quo & Petrus Apoſtolus loquitur: *Gratia vobis* 1.Pet. 1.a *& pax multiplicetur, in obedientiam & aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti.* Et rurſum: *Scientes quod non corruptibilibus argento & auro redempti eſtis: ſed ſanguine pretioſo vt agni immaculati & puriſsimi:* quo qui aſperſus fuerit & redemptus, dicere poterit cum propheta: *Aſperges* Pſal. 50.b *me domine hyſſopo & mũdabor, lauabis me, & ſuper niuem dealbabor.*

HEB.

menſtruatæ. a Et erit in die illa dicit dominus exercituũ, diſperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltra, & pſeudoprophetas & ſpiritũ immundum auferam de terra. b Et erit cum prophetauerit quiſpiã vltra dicent ei pater eius & mater eius qui genuerunt eum. Non viues, quia mendaciũ locutus es in nomine domini, & configent eum pater eius & mater eius, qui genuerunt eum cum prophetauerit. c Et erit in die illa, cõfundentur prophetæ vnuſquiſque ex viſione ſua cum prophetauerit: nec operientur pallio ſaccino vt mentiantur: ſed dicet: Non ſum propheta, homo agricola ego ſum, quoniam Adam exemplũ meum ab adoleſcentia mea. Et dicetur ei: Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuũ tuarum? Et dicet: His plagatus ſum in domo eorum, qui diligebant me. d Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi, dicit do-

SEPT.

tionem, & in aſperſionem. Et erit in die illa, dicit dominus ſabaoth. Diſperdam nomina idolorum de terra, & non erit vltra eorum memoria, & pſeudoprophetas & ſpiritum immundum auferam de terra. Et erit ſi prophetauerit homo vltra, dicet ad eum pater ſuus & mater ſua, qui genuerunt eum. Non viues, quoniam mendacium locutus es in nomine domini, & compedient eum pater eius & mater eius, qui genuerunt eum cum prophetauerit. Et erit in die illa, confundentur propheta vnuſquiſque ex viſione ſua cum prophetauerit, & induentur pelle cilicina, quia mentiti ſunt, & dicet: Non ſum prophetes ego: * *quia homo genuit me à iuuentute mea, & dicam ad eum: Quid ſunt plaga iſta in medio manuum tuarum? Et dicet. Quibus percuſſus ſum in domo diligentis me. Framea conſurge ſuper paſtorem meum, & ſuper virum ciuem eius, dicit dominus omni-*

a ¶ *Et erit in die illa, dicit dominus exercituum, &c.*] In die illa, quam crebro commemorat, omnia idola auferentur de terra. Siue illa idola de Ibid. 113.b quibus pſalmiſta dicit: *Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum:* vt nulla ſit alia religio niſi tantum nominis Chriſtiani, de quibus in propheta ſcriptum eſt: *Vlulate ſculptilia in Hieruſalem & in Samaria. Sicut enim feci Samariæ & ſculptilibus illius,* 1.Tim. 4.a *ſic faciam Hieruſalem & idolis eius.* Siue hæc idola, de quibus Apoſtolus loquitur: *Spiritus* F *autem manifeſte dicit: quia in nouiſsimis temporibus recedent quidam à fide, attendentes ſpiritibus ſeductoribus, & doctrinis dæmoniorum, in hypocriſi falſiloquorum cauteriatam habentium conſcientiã ſuam.* Sicut enim Idola fiunt manu artificis, ita hæreticorum peruerſa doctrina quodcũq; ſimulauerint vertit in idolum, & facit pro Chriſto adorari antichriſtum. Pro pſeudoprophetis, in Hebraico abſolute legũtur prophetæ, id eſt, a נביאים: qui & ipſi nebiim pſeudoprophetas ſignificãt: ſed rũ & ab ethnicis ſacerdotes idolorum vocantur prophetæ.

b ¶ *Et erit cum prophetauerit quiſpiam vltra, &c.*] Nominibus idolorum de terra ſublatis, & pſeudoprophetis, atq; immundo ſpiritu qui loquebatur in eis: ſi quis vltra tentare voluerit, & quippiam ex perſona domini prophetare, ſtatim pater eius & mater obliuiſcẽtur parentum, vt Dei retineant ſeruitutem, & proferent contra filium mortis ſententiam, & tam piæ erunt omniũ in Deum mentes, vt non expectetur publicum iudicium: ſed pereant qui tales ſunt ſententia propinquorũ. Pro eo quod nos diximus: configent eum, idem eſt verbum in Hebræo, quod Sup. 12. b dekat ſupra b דקרו: Qua ergo ratione LXX. interpretes ibi κατωρχήσαντο, id eſt, inſultauerunt, ſiue illuſerunt, & vt verbum de verbo exprimam, contra eum ſaltauerunt, & hic συμποδιοῦσιν transferre voluerunt, id eſt, compedient: cum & Aquila & Symmachus & Theodotio, & ibi hic ſimiliter verterint, confixerunt. Recte autem qui falſa prophetauerit, homo appellatus eſt, dicente Apoſtolo: *Cum enim ſint inter vos æmu-* 1.Cor. 3.a *lationes & contentiones, nonne carnales eſtis, & ſecundum hominem ambulatis?* Et in pſalmis: *Vos autem ſicut homines moriemini,* Pſal. 81.a *& ſicut vnus de principibus cadetis.* Et indigni ſpiritu Dei merentur audire: *Non permanebit ſpiritus meus in hominibus* Gen. 6.a *iſtis, quia carnes ſunt.*

c ¶ *Et erit in die illa, confundentur propheta, &c.*] Qui prophetare tentauerint, & parentum iudicio fuerit condemnatus, & vaticinij illius falſitatem rerum contrarius exitus G approbarit, confundetur ex viſione ſua: nec vltra operietur cilicio vt mentiatur. Hic enim erat habitus prophetarum, vt quando populum ad pœnitentiam prouocabant, induerentur cilicio. Vnde & Eſaiæ 20.a Eſaiæ præcipitur, vt auferat ſaccum de lumbis ſuis, & nudus incedat: nequaquã enim tempus eſſe pœnitentiæ, ſed imminẽtis captiuitatis. Ergo & iſte pſeudopropheta nequaquam habitum accipiet prophetalem, ne ſub alieno veſtitu & operimento ſimplices quoſque decipiat: ſed magis terram findet vomere, & agriculturæ deditus hominem ſe probabit, Deiq; ſubiacere ſententiæ, qui locutus eſt ad Adã, Gen. 3.c *Maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ: ſpinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbas terræ, & in ſudore vultus tui veſceris pane.* Cumq; ſe oſtenderit ad hoc natum, vt in ſudore faciei ſuæ comedat panẽ ſuum: interrogabit eũ alter, & dicet: *Quid ſibi voluñt iſta plagæ & hæc vulnera, quæ in medio manuum tuarum ſunt?* Et eſt ſenſus: Quare adhæres patibulo? Cur manus tuæ transfixæ ſunt clauis? Quid commiſiſti, vt huic pœnæ & cruciatui H ſubiaceres? Et ille reſpondebit, & dicet: Hæc vulnera & * In græco ſic ἀνὴρ ἐργαζόμενος τὴν γῆν ἐγώ εἰμι, ὅτι ἄνθρωπος, &c. has accepi plagas parentum meorum iudicio condemnatus, & eorum qui me non oderant, ſed amabant. Et intantum fugato mendacio veritas obtinebit, vt etiam ipſe, qui ſuo punitus eſt vitio, recte perpeſſum ſe eſſe fateatur. Hebræi hoc quod ſcriptum eſt: *Nec operientur pallio ſaccino vt mentiantur* ſic edisſerunt, *& non replebuntur ſpiritu dæmoniaco,* quos τριχίνους, id eſt, שעירים pilosos, in Eſaia legimus: ne Eſaiæ 13.d per hanc occaſionem ementiti habitus, Dei in ſe eloquia mentiantur, ſiue dominũ negẽt: כחשו enim & mentiẽtur & negent interpretari poteſt. e cahaſou

d ¶ *Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper virũ, &c.*] Pro framea quam LXX. ῥομφαίαν transtulerunt: in Hebraico d חרב: apud Aquilam & Symmachum, μάχαιραν, id eſt, d hereb gladium ſiue mucronem reperimus. Et pro eo quod nos vertimus, ſuper virum cohærentem mihi, id eſt, ἐπ' ἄνδρα συμφυλέτην μου, Aquila interpretatus eſt: ſuper virum contribulem meum, id eſt, ἐπ' ἄνδρα σύμφυλόν μου, Symmachus, *ſuper virum populi mei:* quod Hebraice dicitur e עמיתי, LXX. *ſuper virum ciuem eius,* id eſt, ἐπ' ἄνδρα πολίτην αὐτοῦ, Theodotio, *ſuper virum* e amihi *proximum eius:* ו in fine ſermonis pro י legentes, quæ literæ ſola inter ſe diſtant magnitudine, & ſi י legatur, meum ſignificat: ſi ו, eius. Miror autem quoſdã hanc prophetiam quam Euangeliſta Matthæus retulit ad Dominũ Saluatorem poſt quam in paſſione eius fugere diſcipuli, & tũc eam dicit eſſe completam, allegoricis interpretationibus velle tenuare, & dum plus cupiunt videri noſſe quam cæteri, veritatis regulam non tenere. Refert enim Euangeliſta Matthæus: *Tunc dicit illis Ieſus: Omnes vos ſcandalum patiemini in me in iſta* Matth. 26.d *nocte: ſcriptum eſt enim, Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis.* Et iterum: *Hoc autem totum factum eſt, vt im-* Ibidem f *plerentur*

A *plerentur ſcripturæ prophetarum. Tunc diſcipuli omnes relicto eo fugerunt.* Nec putandum eſt de altero loco aſſumptum teſtimonium: quia in Euangelio Deus à ſe dicit paſtorem eſſe percuſſum, & in præſenti loco gladio atque mucroni legimus imperatum: *Percute paſtorem, & diſpergentur oues.* Hic gladius & hæc rhomphæa eſt & framea: de qua in viceſimoprimo pſalmo dominus loquitur ad patrem: *Erue à framea animam meam, & de manu canis vnicam meam.* De hac
Amos 9. a rhõphæa & in Amos propheta ſcriptũ eſt: *In gladio morientur omnes peccatores terræ*: quod iuxta litteram penitus ſtare non poteſt. Multi enim peccatores naufragio pereunt, alij veneno, hi aquis ſuffocantur: illos cõſumit incendium, Hoc autẽ gladio & hac rhõphæa omnes moriuntur peccatores, & tetri coloris Æthiopes: de quibus Sophonias
Soph. 2. c ſacro ore teſtatur, dicens: *Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.* Poſtquam paſtor bonus, qui animam ſuam poſuit pro ouibus ſuis (qui
Pſal. 68. f locutus ad patrẽ eſt: *Quem tu percuſſiſti, ipſi perſecuti ſunt, & ſuper dolorẽ vulnerum meorum adijciebant*) patris voluntate percuſſus eſt, & vir cohærens
Ioan. 14. b Deo, qui ait: *Ego in patre, & pa-*
Luc. 23. g *ter in me*: pepẽdit in patibulo, & dixit: *Pater, in manus tuas cõ-*
B *mendo ſpiritum meum*: ſtatim diſperſæ ſunt oues, omnis in Chriſto multitudo credentiũ Conuertitq; dominus manũ ſuã (vt in LXX. legimus) ad paſtores: quos multi male Iudæorũ principes interpretãtur: Vt autem in Hebræo ſcri-
הצערים ptum eſt, ad paruulos, quibus
Ibid. 12. d dominus dixerat in Euange-
Eſaia 8. d lio: *Ne timeas grex paruule*: Et in Eſaia: *Ecce ego & pueri, ſiue paruuli quos mihi dedit Deus.* Et duæ partes factæ ſunt in omni terra Iudæorum atque gẽtiliũ, qui pariter perierunt & defecerunt: in paſſione enim
Pſalm. 11. a vox pſalmiſtæ completa eſt, dicentis: *Saluum me fac domine, quoniam defecit ſanctus.* Et: *Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt: non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum.* Pereuntibuſque gentilibus & Iudæis, tertia in orbe pars, hoc eſt, tertius Chriſtianorũ populus, repẽte ſuccreuit. Et pulchre ait: *Tertia pars relinquetur in ea*, hoc eſt, in terra: quia de Iudæis atq; gentilibus hi qui dominum confeſſi ſunt, ſoli vitæ & habitationi terræ reſeruati ſunt. Ipſa quoq; tertia pars, ne delicata eſſet, & ſecura cõfeſſione, quaſi argentũ & aurum per ignem ducitur & probatur: quẽ & dominus in credẽtibus ardere cupit, & Paulus feruere deſiderat. Vnde & Apoſtoli in ſpiritu & igne domini baptizati, loquun-
Luc. 12. tur in pſalmo: *Quoniam probaſti nos Deus: igne nos examinaſti,*
Rom. 12. c *ſicut examinatur argentum.* Et poſt paululum: *Tranſiuimus*
Act. 2. a
Pſalm. 65. b *per ignem & aquam, & eduxiſti nos in refrigerium.* Et in alio lo-
Eſaia 43. a co dicitur ad credentes: *Si tranſieris per ignem, flamma non*
Pſalm. 28. b *comburet te: quia tecum ſum.* Idcirco autem non conſumit incendium & flãma non deuorat: *quia vox domini intercidentis flammam ignis.* Cum ſic probati fuerint paruuli, ſuper quos dominus conuertit manum ſuam, & per vocationem eorum omnis nationum turba crediderit: tunc credentium populus vocabit Chriſtum nomine ſuo, & illo dicente: Tu es populus meus, populus reſpondebit: Dominus C
Deus meus es tu. Iudæi hæc ad Chriſtũ referunt, & in vltimo tẽpore futura cõtendunt: ſed hoc inter nos & illos eſt, quod nos expleta iã dicimus, illi explenda commemorant.

HEB.

minus exercituũ. Percute paſtorem, & diſpergentur oues, & cõuertam manum meam ad paruulos. Et erunt in omni terra, dicit dominus: partes duæ in ea diſperdentur & deficient, & tertia pars relinquetur in ea. Et ducam tertiam partẽ per ignem, & vram eos ſicut vritur argentum, & probabo eos ſicut probatur aurum, Ipſe vocabit nomen meum, & ego exaudiam eum: dicam, Populus meus es: & ipſe dicet, Dominus Deus meus.

SEPT.

omnipotens. Percute paſtorem, & diſpergentur oues, & inducam manum meã ſuper paſtores. Et erit in die illa, dicit dominus, duæ partes peribunt & deficiẽt & tertia pars relinquetur in ea. Et transducam tertiam partem per ignem, & vram eos ſicut vritur argentum, & probabo eos ſicut probatur aurum. Ipſa inuocabit nomen, & ego exaudiam eum, & dicam, Populus meus iſte eſt: & ipſe dicet, Dominus Deus meus es tu.

CAPVT XIV.

HEB.

ECce dies veniunt domini, & diuidẽtur ſpolia tua in medio tui. Et congregabo omnes gentes ad Hieruſalem in prælium: & capietur ciuitas, & vaſtabuntur domus, & mulieres violabuntur, & egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem, & reliquum populi non auferetur ex vrbe. b Et egredietur dominus, & præliabitur contra gentes illas, ſicut præliatus eſt in die certa-

CAP. XIV.

SEPT.

ECce dies domini veniunt & diuidentur ſpolia tua in te. Et congregabo omnes gentes ſuper Hieruſalem ad bellandum, & capietur ciuitas, & diripientur domus, & mulieres polluentur, & egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem, reliqui autem populi mei non peribunt de ciuitate. Et egredietur dominus, & præliabitur contra gentes illas, ſicut in die commiſtionis, & in die præ-

CAPVT XIV.

E*Cce dies veniunt, &c.*] Dies quos venturos dominus comminatur, vt diuidantur ſpolia Hieruſalem in medio eius, & cætera quæ prophetalis ſermo comprehendit: hi
ſunt de quibus & in Eſaia le- Eſaia 13. b Sep. 70.
gimus: *Dies domini inſanabilis veniet furoris & iræ, ponere totum orbem in ſolitudinẽ, & peccatores auferre de eo.* Quanta autem neceſſitas erit, vt ſpolia eius diuidantur in medio illius; Solet hoc frequenter accidere, vt quæ ſubito impetu in ciuitate direpta ſunt, foris in agro, aut in ſolitudine diuidantur, ne forte hoſtes ſuperueniant. Hic autẽ tantum malo. ũ pondus incumbet, vt quæ direpta ſunt, in ciuitatis medio diuidantur pro ſecuritate victoriæ. Et non ſolum capietur Hieruſalem, cunctis gentibus aduerſum eã in prælio concitatis: ſed & vaſtabũtur domus habitantiũ Hieruſalẽ, & mulieres violabuntur in dolorẽ dominorũ & maritorum, qui nec populationẽ domorum, nec vxorũ ſtuprũ ab hoſtibus prohibere poterunt: iuxta illud quod alibi
legimus. *Qui congregati ſunt, in* Eſaia 13. d
medio tui, gladio cadent, & filios D
veſtros in conſpectu veſtro alident, & domus veſtras deprædabũtur, & vxores veſtras habebunt: quo nihil crudelius, nihilque miſerius inueniri poteſt: vt timore mortis propriæ nec ſalutẽ filiorum, nec vxorũ pudicitiam defendere audeant.
Hoc ipſũ & Amos propheta Amos 7. d
ad Amaſiã impiũ ſacerdotem cõminans loquitur. *Vxor tua in ciuitate fornicabitur, & filij tui & filiæ in gladio cadent, &*
humus tua funiculo metietur. Et hæc populo Iudæorũ vniuerſa Pſal. 2. a
contingent: quia *fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania. Aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum aduerſum dominum, & aduerſum Chriſtum eius.* Qui irriſit & ſubſannauit eos, & in furore ſuo conturbauit illos: in tantũ vt Apoſtolus quoque cernens eos annos, qui ad pœnitentiam dati fuerant, iam eſſe cõpletos, & nihilominus illos in negatione perſiſtere, qui occiderũt dominum, & prophetas &
Apoſtolos perſecuti ſunt, dixerit: *Peruenit ſuper eos ira in finẽ.* 1. Theſ. 2. d
Hæc omnia pleniſſime Ioſephus, qui Iudaicam ſcripſit hiſtoriã, & multo maiora quam legimus in ꝓphetis, eos ſuſtinuiſſe cõmemorat. Cornelius quoq; Tacitus, qui poſt Auguſtũ vſq; ad mortẽ Domitiani vitas Cæſarum triginta voluminibus exarauit, Quo modo autẽ media pars capta ſit ciuitatis, & reliquus populus in vrbe ꝑmãſerit, & illo tẽpore & alius approbatur, ſeptẽtrionalẽ vrbis & inferiorẽ partem eſſe captã: montẽ autẽ tẽpli & Sion, in quo arx erat, integra remanſiſſe. Iudæi hæc ſub Gog dicunt eſſe complenda: alii temporibus Macedonum & Ægyptiorum, diuerſarumque gentium ex parte tranſacta. Nos temporis varietatẽ domini ſententiæ relinquentes, quæ ſcripta ſunt, explicemus.

b ¶ *Et egredietur dominus, &c.*] Egredi Deum & pugnare contra

E contra gentes. & ſtare pedes eius ſuper montem oliueti, & cæteraq́ in ſcripturis ſanctis ἀνθρωποπαθῶς dicta, & carnaliter continentur, digne Deo debemus accipere: Alioquin
Col. 1. b cũ loquatur Apoſtolus: *Qui eſt imago Dei inuiſibilis*. Et rur-
1. Tim. 1. d ſum: *Regi autem ſæculorum, incorruptibili, inuiſibili Deo*. Et in
Ioan. 1. b Euangelio ſcriptum ſit: *Deum
Ibid. 6. e nemo vidit vnquam: vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris, ipſe narrauit*. Et iterum: *Non quia Deum vidit quiſquam* præter eum qui eſt de patre: ſicut irã eius, & pœnitentiam, & animam, & manus, & pedes, & ventrem, & oculos, & cætera corporis mẽbra, pro varietate cauſarũ & ſenſuum interpretationis accipimus: ſic & hoc quod ſcriptũ eſt: *Egredietur dominus, & prœliabitur*, iuxta illud accipiendũ ꝙ in Ha-
Habac. 3. e bacuc legimus: *Egreſſus es in ſalutẽ populi tui: in ſalutem cum
Mich. 1. a Chriſto tuo*. Et in Michea: *Quia ecce dominus egredietur de loco ſuo, & deſcẽdet & calcabit ſuper excelſa terræ: & conſumẽtur mõtes ſubter eum, valleſq; ſcinden-
Eſa. 42. b tur*. In Eſaia quoque *Dominus
Sec. 70. virtutum egredietur, & conteret bellum, & ſuſcitabit zelum, & clamabit ſuper hoſtes ſuos cũ fortitudine*. Egredietur ergo De⁹ de loco ſuo, quando quietem & manſuetudinem & clemẽtiam ſuam pro emendatione peccantium rumpere cogitur: qui cum per naturam dul-
F cis ſit, vitio noſtro πικραινόμενος, id eſt, amarus efficitur: non ſibi, ſed patientibus, quibus amara tormenta ſunt. Iſte
Malac. 3. d qui alibi loquitur per prophetam: *Ego ſum Deus, & non cõ-
Pſal. 101. d mutor*. Et ad ipſum dicitur: *Tu autem idem es, & permanes*.
Iacobi 1. e Et in epiſtola Iacobi: *Apud quem non eſt commutatio*. Nunc
Exod. 15. egreditur & præliatur ſicut in die certaminis, quando Pharaonem in mari ſubmerſit rubro, & pro Iſraelitico populo dimicauit. Et ſtabunt pedes eius his quorũ miſertus fuerit, & nequaquam mouebuntur: vt rurſum de eo dici poſſit: Et dominus tuba canet, & ambulabit in commotione iræ
Sup. 9. e ſuæ. Nec ambulabit declinante iam ſole, & vicinis tenebris
Gen. 3. b poſt meridiẽ: quod ſuper Adam eum feciſſe, legimus. Cumque ſteterit, non ſtabit in valle & in locis humilibus, ſed in monte, qui non infructuoſas arbores habeat, & ſiluam ſterilem: ſed vbi oliueta naſcuntur, quibus alitur lumen æternum, & ſoluuntur infirmitates, & requies laſſis tribuit. Et ipſe mons oliuarum, in quo ſtant pedes dñi, contra Hieruſalem eſt & orientem, vnde oritur ſol iuſtitiæ: illiſq; oliuis
Pſalm. 127. conſitus eſt, de quibus dicitur: *Filij tui ſicut nouellæ oliuarũ in circuitu menſæ tuæ*. Cuius media pars ſcindetur ad orientem, in qua ſunt arbores plantatæ de gentibus, de quibus vna
Ibid. 51. d loquitur: *Ego autem ſicut oliua fructifera in domo Dei*. Et altera media pars ſcindetur ad occidentem, & mare prærupto grandi valde: qui circumciſionis eſt populus: ad quem Deus
Hiere. 11. e loquitur per prophetam: *Quid dilecta mea in domo mea fecit
Sec. 70. abominationem? Numquid vota & carnes ſancta auferent à te malitias tuas, aut in his effugies?* Hæc dilecta in domo Dei fecit
Ibidem. abominationem, vt Dei filium crucifigeret & audiret: *Oliuam vmbroſam & nemoroſam pulchritudine vocauit dominus nomen tuum, & inutiles facti ſunt rami tui*, qui fracti ſunt de
Rom. 11. e bona radice, vt nos in locum eorum inſereremur. Et animaduerte myſteria ſcripturarum: quo modo media pars quæ vergit ad occidentem, & ſalſis atque amaris fluctibus tunditur, non ſimpliciter in mari eſſe dicatur, ſed in prærupta maris voragine & magna nimis, de qua &
Mich. 1. b Micheas loquitur: *Detraham in vallem lapides eius* (haud dubium quin Hieruſalẽ) & fundamenta eius reuelabo. Hæc vt in locis difficillimis, & valde obſcuris, ꝓ tenuitate viriũ noſtrarum diximus. Ceterum Iudæi occidentem ſequentes litteram, conantur oſtendere, ſtantem dominũ ſuper mon-
G tem oliueti, & ipſum montem in duas partes eſſe diuiſum, vt contra orientem vnius partis habeat ſciſſura principiũ, & altera pars finem tendat ad occidentem, & in medio valde præcipitẽ, alia pars ad aquilonem, ad auſtrũ alia diuidatur.

HEB.

minis. Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper montẽ oliuarũ, qui eſt contra Hieruſalem ad orientem, & ſcindetur mõs oliuarũ ex media parte ſui ad orientẽ, & ad occidentem, prærupto grandi valde. a Et ſeparabitur mediũ mõtis ad aquilonem, & medium eius ad meridiem. Et fugietis ad vallem montium meorum: quoniam coniungetur vallis montium vſque ad proximum, & fugietis, ſicut fugiſtis à facie terræmotus in diebus Oziæ regis Iuda, & veniet dominus Deus meus, omneſq; ſancti cũ eo

Et

SEPT.

lii. Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper montem oliuarum, qui eſt contra Hieruſalẽ ad orientalem plagam. Et ſcindetur mons oliuarum: media pars eius ad orientem, & media pars illius ad mare voragine magna nimis. Et inclinabit media pars montis ad aquilonem & media pars eius ad auſtrũ. Et obturabitur vallis montium meorum, & adiungetur vallis montium vſque ad Aſael, & replebitur ſicut repleta eſt à facie terræmotus in diebus Ozia regis Iuda, & aderit dominus Deus meus, & omnes ſancti cum eo. In die illa

non

a ¶ *Et ſeparabitur medium montis, &c.*] Pro eo quod nos diximus, fugietis: Lxx. & reliqui interpretes ἐμφραχθήσεται, id eſt, obturabit, ſiue replebitur, tranſtulerũt. Et pro eo ꝙ nos poſuimus, quoniã coniungetur vallis montium vſq; ad proximũ: pro proximo, Lxx. ἀσαήλ tranſtulerunt: Aquila ipſum verbum Hebraicũ poſuit a אצל per e breuẽ litterã ἀζήλ: Theodotio per extenſã a aſal
ἀζὴλ: ſolus Symmachus proximum interpretatus eſt, quẽ & nos ſecuti ſumus: Dicamus κατὰ ἀναγωγὴν, vt poſſint patere quæ ſcripta ſunt. Cũ mons oliueti grandi voragine præruptus fuerit, ita vt vna pars voraginis ad oriẽtẽ, altera ad occidẽtẽ, reſpiciat: repẽte & in ipſa voragine excelſa ex vtraq; parte prærupto, alia vorago rũpetur ad aquilonẽ, alia ad auſtrũ, & præruptũ quadrangulũ fiet: vt quadrifariã in quattuor plagas orientis & occidẽns, aquilonis & auſtri vorago tendatur. Et fugietis, inquit, ad vallem, quæ eſt inter
H templum & Sion. Hi enim tẽpli & Sion duo montes, Dei montes appellantur: quia vallis illa mõtis oliueti, quæ præruptis hinc atque inde montibus cingitur, vſq; ad templi montem, qui ſanctus eſt, ſuam voraginẽ trahet. Terræmotus autem in diebus Oziæ regis Iuda, illius temporis traditur, quando Ozias, qui altero nomine Azarias dicitur, illicitũ ſibi ſacerdotium vendicare conatus, lepra percuſſus in fronte eſt. De quo terræmotu & in Amos principio legimus: *Verba Amos qui fuit in paſtoralibus de Thecue, quæ vidit ſu-* 2. Par. 26.
per Iſrael in diebus Oziæ regis Iuda, & in diebus Hieroboam filij Ioas regis Iſrael, ante duos annos terræmotus. Denique poſtquam hic mortuus eſt rex ſceleſtus (ad cuius impietatem omnis terra commota eſt) vidit Eſaias viſionem magnam, quam Eſa. 6. a
ſuo volumini intexuit. Tranſeamus ad intelligentiam ſpiritualem. Poſtquam mons oliuarum ad orientem & occidentem vocatione gentium & abiectione Iudæorum fuerit ſeparatus: rurſũ alia ſciſſura fiet aquilonis & auſtri. Aquilo iungetur occidenti, auſter orientali plagæ: ad ſiniſtram ſtabit circumciſio, ad dextram populus Chriſtianus. De his duobus ventis eccleſia loquitur: *Surge aquilo, & veni auſter*: Cantic. 4. d
vt aquilone vento frigidiſſimo recedente, qui interpretatur diabolus, auſter calidus ventus adueniat, quem ſponſa perquirẽs ait: *Vbi paſcis, vbi cubas in meridie?* De quo & Haba- Cantic. 1. b
cuc myſtice loquitur: *Deus de Theman veniet*: pro quo in Habac. 3. a
Hebraico ſcriptũ eſt: *Deus ab auſtro*, id eſt, à luce pleniſſima.
De qua alibi pſalmiſta conclamat: *Illuminans tu mirabiliter à* Pſalm. 75. a
montibus æternis. Cum autem tanta fuerit duorum populorum in toto orbe diuiſio, vt alij ad orientem & auſtrum, id eſt, ad dextram: alij ad aquilonem & occidentem, ad ſiniſtrã videlicet ſeparentur: tunc quicunque ſanctus eſt fugiet ad vallem montium Dei, de quibus ſupra diximus, templi & Sion, duo videlicet teſtamenta: quoniam vorago illa, quæ prius fuerat vtriuſq; montis, tendetur vſq; ad Aſael, hoc eſt, vſq; ad domum Dei, quæ vicina eſt paradiſo & cæleſti Hieruſalem, & monti ſancto, in quo templum ſitum eſt. Et ſicut eo tempore quo ſub Ozia rege leproſo vehementiſſimus terræmotus mortaliũ corda perterruit, & territos huc illucque diſperſit: Ita duorum populorum ſeparatio, & rurſum credentium in vna fide ſocietas, inter duos mõtes placabila

A cabili ſede requieſcet: quoniam & vetus & nouum inſtrumentũ ſibi vtrumque iungetur. Quod autem dicitur, vſque ad Aſael, id eſt, vſque ad proximum, hoc ſignificat iuncta quidem ſibi eſſe duo inſtrumenta, legis & euangelij: ſed ita iuncta vt magis vicina ſint quam vnita. Multa enim veteris legis amiſimus, & nouæ gratiæ ſuſcepimus. Cũm autem hoc fuerit ratione perfectum tũc veniet, inquit, dominus Deus meus, omneſque ſancti cum eo. Sin autẽ voluerimus pro eo quod nos diximus, fugietis, ſequi illud quod alij interpretes tranſtulerunt, obturabitur, ſiue replebitur vallis montiũ eorum, hoc dicemus, ꝙ aduentus domini Saluatoris duob. inter ſe populis ſeparatis, obturet & repleat eã voraginem, quæ duos populus diuidebat, vt plana via ad ſe mutuo gradiantur.

Heb.

a Et erit in die illa, non erit lux, ſed frigus & gelu. Et erit dies vna quæ nota eſt domino, non dies neque nox, & in tẽpore veſperi erit lux. b Et erit in die illa, exibunt aquæ viuæ de Hieruſalem: medium earum ad mare orientale, & medium earum ad mare nouiſſimum: in æſtate & in hyeme erunt. Et erit dominus rex ſuper omnem terrã. c In die illa erit dominus vnus, & erit nomen eius vnum, & reuertetur omnis terra vſque ad deſertum: de colle Remmon ad auſtrum Hieruſalem, & exaltabitur, & habitabit

Sept.

non erit lux, ſed frigus & gelu erit vna die, & dies illa nota erit domino, & non dies neque nox, & ad veſperam erit lux. In die illa egredietur aqua viua de Hieruſalem: media eius pars ad mare primum, & media pars ad mare nouiſſimum: in æſtate & in vere erit ſic: & erit dominus in regem ſuper omnem terram. In die illa erit dominus vnus, & nomen eius vnum, circumiens omnem terram & deſertum à Gabaa vſque Remmon, ad auſtrum Hieruſalem: Rhama vero in loco permanebit, à porta Benia-

a ¶ *Et erit in die illa, non erit lux, &c.*] Maniſeſte de ſecundo Saluatoris prædicatur aduentu de quo & Ioãnes in Apocalypſi ſua loquitur (*Apoc 1. b*): *Ecce veniet cum nubibus, & videbit eũ omnis oculus, & qui eum cõpunxerũt.* Et dominus in euangelio (*Matt 24. c*) pronuntiat ventũrum filium hominis in nubibus cœli, cũ fortitudine & gloria multa. Veniet autẽ cũ fortitudine & gloria multa. *Veniet cum nubibus,* id eſt, Angelis, qui ſunt miniſtri ſpiritus & ad diuerſa mittuntur officia, & cũ B prophetis atque Apoſtolis: de quibus ſcriptum eſt (*Pſal. 35 b*): *Veritas tua vſque ad nubes.* Cumque dies aduentus eius fuerit impletus (*Matth. 24 b*), non erit lux, ſed frigus & gelu, refrigerata omniũ charitate, & præ multitudine malorũ quæ ſuperuentura ſunt, frigeſcentibus cunctis, & calorem priſtinæ fidei perdentibus. Poſtquam autem omnes peccatores frigus ſuum geluque contraxerint, vna dies erit atque perpetua: nequaquam ſibi luce & tenebris, die & nocte ſuccedentibus: ſed ipſe dominus erit lux omnium, de quo Eſaias plenius (*Eſaia 60. d*): *Non erit,* inquit, *tibi ſol in lucem dies: neque ortus lunæ illuminabit te per noctem: ſed erit tibi dominus lux æterna, & Deus tuus gloria tua.* Qui & in alio loco (*Ibid a Sec. 70.*) clamat ad Hieruſalem: *Illuminare illuminare Hieruſalem: venit enim lux tua ſuper te, & gloria Dei tui ſuper te orta eſt. Ecce enim tenebræ & caligo operient terram ſuper gentes: ſuper te autem apparebit dominus, & gloria Dei tui ſuper te orietur. Et ibunt reges in lumine tuo, & gentes in ſplendore tuo.* Si caligo & tenebræ operient terram ſuper gentes, quo modo rurſum gentes ambulabunt in ſplendore domini? Sed illæ gentes erunt in tenebris, quas frigus geluque contraxerit, & illæ ambulabunt in lumine domini, quæ ſecutæ fuerint reges, Apoſtolos & prophetas: de quibus ſcriptum eſt (*Prou. 21 a*): *Cor regis in manu domini.* Denique in tempore veſperi, hoc eſt, tenebrarum & triſtitiæ omniũ peccatorum, ſanctis lux erit, & vna & æterna dies: ſi nota erit domino (neque enim ignorare poterit quã creauit) conſiderandum eſt quo modo dicat in Euangelio, quod diem illam nec Angeli nec filius nouerint: niſi ſolus pater (*Matth 24 d*).

b ¶ *Et erit in die illa, &c.*] In illo tẽpore (hoc enim ſignificat dies, quæ ſoli nota eſt domino, in qua non ſibi ſuccedent lux & tenebræ, ſed erit lumen perpetuũ: iuxta illud ꝙ in Apocalypſi legimus (*Apoc 21 g*): Et ciuitas non habebit neceſſariam lucem ſolis: quoniam dominus Deus omnipotens lumen eius erit) egredientur aquæ viuẽtes de Hieruſalẽ: de quibus ſupra ponẽtes Ezechielis teſtimonium, diſputauimus: quarum media pars ibit ad mare orientale (*Sap 13 a*): ꝙ Græcorum libri λίμνην ἀσφαλτῖτιν vocant, & vulgo mare appellatur mortuum, ex eo quod nihil in aquis eius poſſit viuere: Et media pars ad mare nouiſſimum, ꝙ ducit ad Ægyptum, & facit littora Palæſtinæ. In æſtate, inquit, & in hyeme ita erit: vt aquæ iſtæ C quæ exibunt de Hieruſalem, nec gelu conſtringantur hyemis, nec æſtatis nimio feruore ſiccentur, quanquam pro hyeme vernũ tempus Lxx. tranſtulerunt, ꝙ ad diſtinctionem æſtatis non conuenit. Cumque vitales aquæ vtrumque mare fuerint ingreſſæ, & amaras aquas dulci flumine mitigarint: tũc erit dominus rex ſup omnẽ terrã. Aqua quæ egreditur de Hieruſalẽ, hoc eſt, de Eccleſia, doctrinã indicat Saluatoris. *De Sion enim egredietur lex, & verbum domini de Hieruſalem* (*Eſa 2 a*), iuxta illud quod alibi ſcriptum eſt (*Eſa 11 a*): *Repleta ſunt omnia ſcientia domini, ſicut aqua multa operiens mare.* Harum aquarũ media pars ibit ad mare orientale, populũ circuncisionis qui in Apoſtolis & per Apoſtolos eſt electus, & mediũ earum ad mare nouiſſimũ: vt de oriente & occidẽte veniãt qui accumbent cũ Abraham, Iſaac & Iacob (*Matt 8 b*). Vel certe orientale mare & mare nouiſſimũ intelligamus vetus inſtrumẽtum & nouũ, quod niſi flumine Saluatoris & ſpirituali eius intelligẽtia fuerit dulcoratũ, amariſſimũ eſt, occidẽte littera & ſpiritu viuificante. Quod que ſequitur: *In æſtate & in hyeme erunt:* ſubauditur aquæ viuæ, quę egrediũtur de Hieruſalẽ: vt & in pace & in perſecutionibus iſtæ viuentes aquæ manare non ceſſent. D Siue quia Lxx. tranſtulerunt: *In æſtate & in vere ita erit:* hoc dicamus, quod illo tempore non ſit hyems ſed ver, æſtaſq; perpetua (*Cant. 2. c*): quando vox turturis audietur in terra noſtra, & ficus afferent groſſos ſuos, & vineæ florebunt, & hyems pertranſibit, & pluuia recedet & abibit ſibi. In illo tempore ideo ver neceſſariũ erit: quia flores apparebunt in terra noſtra, vt celebremus Paſcha & Pentecoſtẽ: in quibus de terrenis tranſeamus ad cœleſtia, & omnes fructus noſtros offeramus Deo. In phaſe enim hyemis finis, veris exordium eſt: in Pẽtecoſte æſtatis principium: quando labores manuum noſtrarũ & fructuũ offerimus Deo. De hac æſtate & vere perpetuo iuſtus loquitur ad dominũ (*Pſal 73 c*): *Tu fabricatus es aurorã & ſolem: æſtatẽ & ver tu plaſmaſti:* Tũc erit dominus rex ſuper omnem terram, quando dicemus (*Ibid 96 a*): *Dominus regnauit, exultet terra.* Et iterum (*Ibid. 95. c*): *Dicite in gentibus, quia dominus regnauit: Etenim correxit orbem terræ, qui non commouebitur.* Aquam autem viuam recte à nobis doctrinam Saluatoris expoſitam, ſciet ille qui biberit & qui Saluatorem audierit prædicantem: *Si quis biberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ viuentis, & ſalientis in vitam æternam* (*Ioan 4. b*). Et rurſum (*Ibid 7. f*): *Qui credit in me (ſicut dixit ſcriptura) de ventre eius egredientur flumina aquæ viuentis.* Sicut enim qui biberit de doctrina eius habebit in ſe fontem viuentem: ſic qui crediderit in eo (iuxta id quod ſcripturarum vocibus continetur) flumina aquę viuentis egredientur de ventre illius. Aquas viuentes multi ad baptiſmum referũt: quæ in vere & in æſtate, hoc eſt, in Paſcha & Pentecoſte ſitientibus largiendæ ſunt, quando implebitur quod ſcriptum eſt: *Lauamini, mundi eſtote.*

c ¶ *In die illa erit dominus vnus, & erit nomen eius vnũ, &c.*] (*Eſa 1. d*) Extructionem vrbis Hieroſalem, & aquarum egreſſum de medio eius, quæ ad vtrumque defluant mare, Iudæi & Chriſtiani Iudaizantes vltimo ſibi tempore repromittunt: quando rurſum exercenda circuncisio ſit, & immolandæ victimæ, & omnia legis præcepta ſeruanda: vt non Iudæi Chriſtiani, ſed Chriſtiani Iudæi fiant. In die, inquiunt, illa quando Chriſtus in Hieruſalẽ aurea atq; gemmata ſedebit regnaturus, nõ erunt idola, nec diuinitatis cultura diuerſa: ſed erit dominus vnus, & reuertetur omnis terra vſque ad ſolitudinẽ, id eſt, in antiquũ ſtatum, poniturq; locorum vocabula, à quo loco vſque ad quẽ locũ ædificanda ſit Hieruſalem:

E lem: de colle Remmon (hoc n. Gabaa ſonat, vbi arbor ma-
ligranati eſt) vſq; ad auſtralem plagam Hieruſalem. Quod-
que ſequitur: Rhama autē in loco ſuo permanebit: melius
interpretatus eſt Aquila & cæteri, qui poſuerunt, exaltabi-
tur. Rhama quippe exaltatio dicitur, iuxta illud ꝓphetale,
Matth. 2. c & Euangelicū: *Vox in Rhama*
audita eſt, hoc eſt, in excelſis
ſonuit. Exaltabitur itaq; Hie-
ruſalē, & ædificabitur in loco
priſtino, à porta Beniamin,
vſq; ad portā quæ dicitur An-
gulorū, & à turre Hananneel
(non vt Græci & Latini malè
legunt Anamael) vſq; ad tor-
cularia regis: ꝙ Hebraicè ſcri
b hammelech ptum eſt b המלך. *Et habitabūt*,
inquit, *in ea*, h. e. in Hieruſa-
lem, & anathema amplius non
erit, nullus videlicet metus
hoſtilis impetus, nulla for-
mido: ſed ſedebit, vel habita-
bitur Hieruſalē æterna pace
requieſcens. Hęc Iudæi iuxta
literam ſomniant, & noſtri
χιλιασταὶ, qui ruſum audire
Geneſ. 1. d deſiderant. *Creſcite & multi-*
plicamini, & replete terram, &
pro huius vitæ continentia
breuiq; ieiunio, bulbos ſibi &
vuluas & aues phaſidis, & at-
ragenem, nequaquam Ionicū, ſed Iudaicum repromittunt:
Ibid. 6. a de quibus vere poteſt dominus dicere: *Non permanebit ſpiri-*
Galat. 5. c *tus meus in hominibus iſtis: quia carnes ſunt.* Caro enim pugnat
contra ſpiritum, & ſpiritus contra carnem. Nec opponant
Apoc. 20. nobis Ioannis Apocalypſin: quæ & ipſa ſpiritualiter diſſe-
renda eſt. Nos autem cæleſtem Hieruſalem interpretemur
F Eccleſiam, quæ in carne ambulans, non viuit ſecundum
Philip. 3. d carnem, cuius municipatus in cælo eſt. Poſtquam n. do-
Pſal. 71. a minus Ieſus rex fuerit ſuper omnem terram, de quo ad pa-
Deut. 4. f trem Spiritus ſanctus loquitur per prophetam: *Deus iudiciū*
tuum regi da, & iuſtitiam tuam filio regis: tunc vnus dominus
Pſalm. 8. a erit, de quo ſcriptum eſt: *Scitote quoniā dominus ipſe eſt Deus*:
Et vnum nomen eius omni praua religione calcata, iuxta
Ibid. 137. a illud quod propheta decantat: *Domine Dominus noſter quam*
Pſal. 47. b *admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra.* Et rurſum: *Magni-*
Habac. 3. a *ficaſti ſuper omnes nomen ſanctum tuum.* Et alibi: *Sicut nomen*
Oſea 13. *tuum Deus, ita & laus tua in vniuerſa terra*: de quo & Habacuc
loquitur: *Laudis eius plena eſt terra.* De cuius gloria nominis
ipſe Deus loquitur: Abſque me non ſcies Deum, & præ-
ter nomen meum, quod magnificatum eſt ſuper omnes.
Tunc reuertetur omnis terra, in qua habitauere Iudæi vſ-
que ad deſertum, id eſt, vſque ad populum gentium, qui
prius deſertus erat, & legis notitiam non habebat: à Gabaa
vſq; ad Remmon, hoc eſt, à colle vſque ad excelſum: quia
de terra & deſerto ad colles, & de collibus ad montana cō-
Cantic. 2. a ſurgimus. Vnde & ſponſus in Cantico canticorum trāſilit
colles, qui minores ſunt, & ſalit ſuper montes excelſos: de
Pſalm. 103. a quibus ſcriptum eſt: *Montes excelſi ceruis.* Si autem Remmō
malogranatum accipere volumus (vtrumq; enim apud He-
bræos interpretatur) hoc dicamus, ꝙ fines Eccleſiæ de col-
libus incipiant, vt omnis ordo Eccleſiaſticus cōſtruatur: de
quo ſupra diximus, quando interpretati ſumus planctū vni
Sup. 12. d geniti, & planctū ſicut Adadrimon. Nec hoc eſt Eccleſia fi-
ne contenta: ſed perueniet vſq; ad auſtrum in luce pleniſſi-
ma, ſuper quo dudum expoſuimus. Et nunc idcirco reticē-
mus, ne eadem ſæpius inculcantes lectori ſimus faſtidio. Et
exaltabitur Eccleſia, quę cœpit à collibus & peruenit ad me
Pſalm. 22. a ridiē, & habitabit in loco ſuo, de quo ſcriptum eſt: *In loco pa-*
ſcuæ ibi me collocauit. A porta Beniamin, qui interpretatur,
filius dexteræ, & non filius dierum, vt male quidam ſuſpi-
c iun cantur: aliud eſt enim ſi in c ן litteram, aliud ſi in d ם finia-
d mem tur. Et perueniet vſq; ad locum portæ orientalis & Prioris,
vſq; ad portam Angulorū. A virtute incipimus, hoc quip-
pe dextera ſignificat, & peruenimus vſq; ad portā priorem,
vt per eam ingrediamur ad cæteras: ſtatimq; nobis occur-

HEB.

bit in loco ſuo à porta Beniamin vſque ad locum portæ prioris, vſque ad portam Angulorū, & à turre Hananneel vſque ad torcularia regis. Et habitabunt in ea, & anathema non erit amplius: ſed ſedebit Hieruſalē ſecura. a Et hæc erit plaga, qua percutiet dominus omnes gentes quæ pugnauerunt aduerſum Hieruſalem. Tabeſcet caro vniuſcuiuſque ſtantis ſuper pedes ſuos, & oculi eius cōtabeſcēt in fora-

rit porta Angulorum, vbi angularis lapis eſt, quem repro- G
bauerunt ædificantes, & factus eſt in caput anguli: qui an-
gularis lapis parietem vtrumque connectit, & duos popu- Pſal. 107. e
los in vnum redigit: de quo & Deus loquitur per Eſaiam: Eſa. 28. d
Ecce ponam in Sion lapidem angularem, electum, & pretioſum in
fundamētis eius, & qui crediderit in eum non confundetur. Hic
lapis angularis & cæteros lapides angulares ſuper ędificari ſibi voluit, vt Apoſtolus
Paulus poſſet libere dicere:
Ædificati ſuper fundamētum A- Epheſ. 2. d
poſtolorum & prophetarum, ipſo
ſummo angulari lapide Chriſto
Ieſu. Hos lapides non imitan- e
tur hęretici, qui omnia glorię
& lucri cauſa faciunt, & orāt
in angulis platearū, rectā ſemitam relinquentes. Omnis
.n. angulus rectam lineā frangit, & idcirco meretrix in ꝓuerbiis, vtcumq; eam accipe-
re voluerimus, cuius nō quieſcūt pedes domi: ſed aut fo- Prou. 7. c
ris vagatur, aut in omnib. inſidiatur angulis platearū, cum
viderit iuuenem inſipientem
(non inuitat enim quē ſenſerit eſſe prudentem & maturū
ſenectute, de qua ſcriptū eſt:
Cani hominis ſapientia eius) ſtatim apprehendit, & oſcula- Sap. 4. b
tur atque blanditur, & ducit ad lupanar, & inuitat ad coi-
tum. Relinquamus igitur ſimulatos angulos, & ad firmos
atque robuſtos Chriſti angulos tranſeamus, ad quos cum
peruenerimus, ſtatim nobis occurret turris Hananneel, ꝙ חננאל
interpretatur gratiſſimus Dei. Quid enim turre Salomonis H
gratius eſt, de qua ad ſponſam dicitur: *Sicut turris Dauid cer-* Cantic. 4. b
uix tua, quæ ædificata eſt in Thalphioth: mille ſcuta pendent ſuper Sec. 70. תלפיות
illam: omnia iacula potentium. Hanc turrem dominus in Euā- Luc. 14. f
gelio ædificari vult expenſis prius & ſumptibus ſupputatis, Pſalm. 121. b
& de qua dicitur ad Hieruſalem: *Fiat pax in virtute tua, &* Pſalm. 60. a
abundantia in turribus tuis, de qua ſanctus ad dominum lo-
quitur: *Deduxiſti me, quoniam factus es ſpes mea: turris fortitu-*
dinis à facie inimici. De turre Hananeel peruenimus ad regis
torcularia, pro quibus & tres pſalmi titulum habent. Et
dominus dicit in Eſaia: *Torcular calcaui ſolus*, vt exuberet in Eſaia. 63. a
illis noſtra vindemia, & exprimamus botros, & rubentia
in Chriſti ſanguine muſta calcemus: vt bibamus vinum ꝙ Pſal. 103. b
lætificat cor hominis, & ſponſa deſiderat ſponſi ſodalibus
loquens: *Inducite me in cellam vini, ponite ſuper me charitatem*: Cant. 2. a
Si nos iſtiuſmodi inebriarint torcularia habitabimus in Sec. 70.
Hieruſalem, in qua anathema vltra non erit: maledictio vi-
delicet & abominatio. Vnde dicit & Apoſtolus: *Si quis non* 1. Cor. 16. d
amat dominum, ſit anathema. Et in alto loco: *Nemo in ſpiritu* 1. Cor. 12. a
Dei loquens, dicit anathema Ieſu. Et pro fratrum ſalute anathe- Rom. 9. a
ma eſſe cupit, imitari volens dominum ſuum, qui & ipſe
cum non eſſet maledictio, pro nobis factus eſt maledictio.
Ablato autem omni anathemate habitabit Hieruſalem ſe-
cura atque confidens, & illud in ſe exprimens: *Qui confidit in*
domino beatus eſt. Et: *Melius eſt confidere in domino, quam confi-* Galat. 3. e
dere in homine: de qua ſecuritate & confidentia Hieremias Pſal. 117. a
propheta commemorat: *Benedictus erit homo qui confidit in* Hiere. 17. c
domino.

SEPT.

Beniamin vſque ad portam primam, vſque ad portam Angulorum, & vſque ad turrem Anamael, vſque ad torcularia regis habitabunt in ea, & anathema vltra non erit, & habitabit Hieruſalem confidens. Et hæc erit ruina, qua percutiet dominus omnes populos, qui militauerunt contra Hieruſalem. Tabeſcent carnes eorum ſtantium ſuper pedes ſuos, & oculi illorum defluent de foraminibus eorum,

a ¶ *Et hæc erit plaga, qua percutiet dominus omnes gentes, quæ pugnauerunt aduerſum Hieruſalem, &c.*] Quæ paſſuræ ſint
gentes, quæ contra vrbem domini dimicabunt, præſens
ſcriptura teſtatur: Stabunt, inquit, ſuper pedes ſuos, & caro
eorum tabeſcet & defluet, & oculi eorum computreſcēt, &
de ſuis foraminibus excident: & lingua magniloqua ꝙ Dei
populum blaſphemabat, ſoluetur in ſaniem, & intra vallū
dentium computreſcet. Hæc paſſos non eſſe Romanos, qui
Hieruſalem ſubuerterunt, cunctis perſpicuum eſt: niſi forte Iudęi illas nationes aſſerāt perpeſſuras, quę contra aureā
& gemmatam dimicaturæ ſunt Hieruſalem. Nos autem dicemus, omnes perſecutores, qui afflixerūt Eccleſiā domi-
ni, vt

A ni, vt taceamus de futuris cruciatibus, etiam in præſenti ſæculo recepiſſe quæ fecerint. Legamus eccleſiaſticas hiſtorias: quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximianus, quid ſæuiſſimus omniom Maximinus, & nuper Iolianus paſſi ſint, & tunc rebos probabimus etiam iuxta litterā, prophetiæ veritatem eſſe cópletam: ꝙ computruerint carnes eorū, & oculi cōtabuerint, & lingua in pedorē & ſaniē diſſoluta ſit. Porro ſi es hoc dicto hæreticis crudelitas Dei videtur oſtendi, audiant hæc vniuerſa fieri, vt deficientib. malis ſuccreſcant bona. Qui n. in domino & cū domino ſteterit, deſinēt eius carnalia, vt oriātur ſpiritualia: & oculi qui male videbant, cadent de foraminibus ſuis, vt alii reponātur, qui poſſint dominū ſuſcipere cum propheta dicēte:
Pſal. 122. a *Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cælis.* Et lingua blaſphemans ideo computreſcet, vt altera lingua naſcatur, quæ glorificet Deum, & poſſit dicere:
Ibid. 70. d *Lingua mea meditabitur iuſtitiam tuam, tota die laudem tuam.* Vnde & Simeon ſuſcipiēs in vlnis infantē, & futura prænuncians, ait:
Luc. 2. e *Ecce hic poſitus eſt in ruinam, & reſurrectionem multorum:* vt mala cadant, & optima ſuſcitentur. Vnde
Ioann. 9. g & dominus: *In iudicium,* inquit, *ego veni in hunc mundum, vt*
B *qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant.* Non videbat gentilium populus, & poſt fidem Chriſti cœpit veritatis
Eſai. 61. a lumen aſpicere, quæ loquitur per prophetam: *Spiritus domini ſuper me, propter quod vnxit me: Euangelizare pauperibus miſit me, prædicare captiuis remiſſionem, & cæcis vt videant, & illu-*
Eccleſ. 8. a *minentur ſapientia,* de qua ſcriptum eſt: *Sapientia hominis illu-*
Pſal. 145. b *minat faciem eius.* Et in pſalmis legimus: *Dominus illuminat cæcos,* ſiue ſapientes facit: Hoc enim magis ſignificat
עור *σοφοῖ*. Videbant Iudæi, & quia lumen recipere noluerunt, æterna cæcitate cooperti ſunt.

a ¶ *In die illa erit tumultus domini magnus in eis, & apprehendet vir manum proximi ſui, &c.*] Cum hæc fuerint expleta miracula: vt caro hoſtium deſluat, tabeſcant oculi, lingua in ore blaſphemantium computreſcat: Tunc erit magnus tumultus, ſiue ſtupor in eis: hoc enim ſignificat *ἔκστασις*, quā
מהומה Sep. 12 LXX. tranſtulerant. *Et apprehendet vnuſquiſque manum proximi ſui,* & conſeretur manus cum alterius manu, præ formidine & malorum pondere quæ ſuperuenient: Iudas quoque pugnabit cōtra metropolim (de quo & ſupra diximus) & a domino conceſſa victoria, cōgregabuntur diuitiæ omnium gentium, quæ militauerunt contra Hieruſalem: aurū & argentum & veſtium multitudo, quæ in rebus pretioſiſſima ſunt. Hæc ſibi infelix Iudæa promiſerit, aurum accipere ſperans, quæ triginta argenteis dominum appretiauit. Nos autem cœptum ſequentes ordinē, omnia iſta referamus ad Eccleſiæ beatitudinem: ꝙ cuncti, qui in ea fuerint, admirentur ſubiectionem hoſtium, & ſuam felicitatem & vnuſquiſq; apprehendat manum proximi ſui, vt conſerant dextras, & mutua fide ac neceſſitu line copulentur. Quod autem in Hebraico legimus: *Et Iudas pugnabit aduerſus Hieruſalem,* pro quo LXX. tranſtulerunt: *Et Iudas præparabitur in Hieruſalem:* Vtroq; modo accipiamus, quod Iudas qui quōdam domini confeſſus eſt nomen, & in perſecutionibus coactus, Chriſti populū perſecutus eſt, & ipſe vertatur ad lætitiam. Vel certe Iudas, omnis confitens & fidelis, non aduerſum Hieruſalem pugnet, ſed præparet ſe in Hieruſalē, vt contra aduerſarios dimicet. Et cōgregabit ipſe Iudas diuitias omnium gentium in circuitu: aurum & argentum & veſtes multas nimis. Aurum & argētum in ſenſu & ſermone intelligi ſæpe diximus: vnde & veſtes æque debemus accipere, quibus Chriſti decoratur Eccleſia: de qua ſcriptum

HEB.

foraminibus ſuis, & lingua eorum contabeſcet in ore ſuo. a In die illa erit tumultus domini magnus in eis, & apprehendet vir manum proximi ſui, & conſeretur manus eius ſuper manum proximi ſui. Sed & Iuda pugnabit aduerſum Hieruſalem, & congregabuntur diuitiæ omniū gentium in circuitu, aurum & argentum & veſtes multæ ſatis. b Et ſic erit ruina equi & muli, & cameli & aſini, & omnium iumentorum quæ fuerint in caſtris

SEPT.

rum, & lingua eorum tabeſcet in ore eorum. Et erit in die illa ſtupor domini magnus ſuper eos, & apprehendet vnuſquiſque manum proximi ſui, & adhærebit manus eius in manu proximi ſui, & Iudas præparabitur in Hieruſalem, & congregabit robur omnium populorum per circuitum, aurum & argentum & veſtes multas nimis. Et hæc erit ruina equorum & mulorum, camelorum, & aſinorum, & omnium iumentorum, quæ fuerint in

eſt: *Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato, circundata* C
varietate. Quibus veſtibus indutam ſe credentium turba lætatur, & dicit: *Exultabo in domino, quia induit me veſtimentis* Pſal. 44 / Eſa. 61. d
ſalutis, & tunica lætitiæ. Dixerat enim ei dominus: Veſtiui te Sep. 70. / Ezec. 16. ſ
τριχάπτοις & byſſinis. Io *τριχάπτοις* veſtes tenues accipiamus, Sep. 70.
quæ tam pulchræ ſuot atque ſubtiles, vt capillorum ſimiles eſſe videantur. Has veſtes Eccleſia congregat, vt habeat quibus induat populū ſuum: cui à vero concionatore præceptum eſt: *In omni tempore* Eccleſ. 9. b
ſint veſtimenta tua candida.

b ¶ *Et ſic erit ruina equi & muli, &c.*] Et hæc Iudæi ſub *ἰουδαϊσμῷ* ſuo carnaliter explēda contendunt. Grandis re- uera fortitudo: vt corruāt in caſtris hoſtium equi & muli, cameli & aſini, & omnia iumenta eorum, ſicut & homines corruerant. Magnus triūphus, glorioſa victoria, bruta animalia Deo pugnāte ſuperari. Dicamus ergo iuxta cœptā tropologiam: ꝙ idcirco omnia mala corruant, quę prius contra Eccleſiā dimicauerunt, vt bona repente conſurgant. Deniq; qui prius equus fuerat hinnieos ad vxo- Hier. 5. c
rem proximi ſui, & impatiens ad libidinem ferebatur, & iacebat in turpitudine voluptatum: cum ſequi cœperit caſtitatem dicet ad eum. *Surge, eamus hinc.* Et: *Surge, veni* Ioan. 14. d
proxima mea. Et in Apoſtolo: *Surge qui dormis, & exurge à* Cant. 2. d
mortuis, & illuminabit te Chriſtus. Cumque ſurrexerint qui Epheſ. 5. d
ante ceciderant equi, & mollia terga domino præbuerint ad ſedendum, dicent ad Deum: *Aſcendes ſuper equos tuos, &* D
equitatio tua ſalus. Iuxta hunc ſenſum mulos accipiamus, Habac. 3. e
qui ſteriles ſunt & non procreant filios, ſed voluptate laſciuiunt: de quibus pſalmiſta commemorat: *Nolite fieri ſicut* Pſal. 31. e
equus & mulus, quibus non eſt intellectus. Sicut ergo qui proni ſunt ad libidinem, equi appellantur: ſic mulos iſte vocabimus, qui virgines ſunt carne & non ſpiritu: qui eunuchizantur non propter regna cœlorum, ſed propter hominum voluptatem. Cum igitur iſti muli & iſti eunuchi verū fuerint in progeniem, & ſpirituales filios procreatunt, audient per Eſaiam: *Et ne dicat Eunuchus, quoniam ſum* Eſaia 56. b
lignum aridum. Hæc enim dicit dominus eunuchis: qui cuſtodierint ſabbatha mea, & elegerint quæ volui, & tenuerint fœdus meum: dabo eis in domo mea, & in muro meo locum nominatum, & nomen melius à filiis & filiabus: nomen ſempiternum dabo eis, quod non deficiet. Tales mulos & mulas habebant reges Iſraël:
& maxime Dauid, qui refertur ad Chriſtum. Si intelleximus qui ſint equi & muli ruentes & conſurgentes, tranſeamus ad camelos, animal ruminans, vngulamq; non findens: Et dicamus camelos eſſe omnes peccatores terræ, qui 2. Reg. 13. ſ / 3. Reg. 1. e / Leuit. 11. a
graui peccatorū ſarcina deprimuntur: & videntur ſibi ſanctas ſcripturas legere, ſed vngula non findunt, ruminantes eloquia diuina, & ea quæ ſcripta ſunt negligentes. Rectius autem camelus dici poteſt populus Iudæorū, qui & ipſe legem Dei meditatur, & eam ruminat, & voluit in pectore, ſed non diuidit vngulā, vt credat in patrem & in filium, & in eo immundus eſt, quod nequaquā ſeparat litteram à ſpiritu, vmbram à veritate, & portat legis onera, & audit per prophetam: *Væ gens peccatrix, populus plenus delictis.* De iſtiuſ- Eſaia 1. a
modi camelo qui ruminat, vngulamq; non findit, & in prouerbiis quaſi ad filium dicitur: Qui relinquit cuſtodire diſciplinam patris, meditabitur eloquia mala. Poſt camelum tranſeamus ad aſinum, qui quondam ferebatur infrenis & immondus erat, & multos habebat dominos, & per præcipitia labebatur: vt corruens repente conſurgeret, & portaret dominū Saluatorem, & ingrederetur in ſanctam Hieruſa- Matth. 21. a
lem, & eum paruulorum turba credentium ſuſciperet triūphantem. Hunc aſinum ad vitem & vineā Saluator dicitur allígaſſe,

E

Gen 49.b
Pſal 79.b
Hier. 2.d

alligaſſe, de qua in pſalmis ſcriptum eſt: *Vineam tranſtuliſti ex Ægypto, & eiecisti gentes, & plãtaſti eam* ad quam ipſe vinitor loquitur: *Ego plantaui te vineam frugiferam totam veram.* Omnia quoque iumenta & animantia, quæ vno nomine propheta comprehẽdit, pro ſingulorum naturis interpretãda ſunt, & hoc magis Dei filio conuenit, quam ea, quæ ſtulta populus Iudæorum vaticinatione præſumit.

HEB.

caſtris illis, ſicut ruina hæc. a Et omnes qui reliqui fuerint de vniuerſis gẽtibus, quæ venerint contra Hieruſalẽ, aſcendent ab anno in annum, vt adorent regem dominum exercituum, & celebrent feſtiuitatem tabernaculorum, b Et erit, qui non aſcenderit de familiis terræ ad Hieruſalem, vt adoret regẽ dominum exercituũ, non erit ſuper eos imber. c Quod etſi familia Ægypti non aſcenderit, & non venerit, nec ſuper eos erit, ſed erit ruina, qua percutiet dominus omnes gentes, quæ non aſcẽderint ad celebrãdum feſtiuitatem tabernaculorũ. Hoc erit peccatum Ægypti, & hoc peccatum omniũ gentium quæ non aſcenderint ad celebrandũ feſtiuitatem taberna-

culo-

SEPT.

in caſtris illis iuxta ruinam hanc. Et erit quicumque derelicti fuerint de cunctis gentibus, quæ venerint contra Hieruſalẽ, aſcendent per annos ſingulos, vt adorent regem dominum omnipotentem, & celebrent feſtiuitatem tabernaculorum. Et erit, qui non aſcenderint de familiis terræ ad Hieruſalem, vt adorent regem dominum omnipotentem, & iſti illis apponentur. Sin autem tribus Ægypti non aſcenderit, nec venerit illuc, & ſuper eos erit ruina, qua percutiet dominus omnes gentes, quæ non aſcenderunt vt agerent ſolemnitatem ſcenophegia. Hoc erit peccatum Ægypti, & peccatum omnium gentium quæ non aſcenderint, vt celebrent feſtiuitatem ſcenophegiæ.

In

a ¶ *Et omnes qui reliqui fuerint de vniuerſis gẽtibus,* &c.] Omnes, inquit, qui relicti fuerint de cunctis gentibus, quæ venerint cõtra Hieruſalem, aſcendent per ſingulos annos: vt adorent regem dominum exercituũ, & celebrẽt feſtiuitatem tabernaculorum. Hæc quoque Iudæi caſſa ſpe in mille annorum regno futura ꝓmittunt: cuius ſolemnitatis iſtud exordium eſt: Egreſſus popul⁹ Iſrael de Ægypto per vaſtam & terribilem ac latã ſolitudinem, in qua non erat domus, villa, oppidũ, ſpecus, faciebat ſibi tabernacula atq; tentoria (quæ nũc à ſimilitudine paruulę auis papilliones vocãtur) in quibus cum coniugibus morarentur, ac liberis, & cibum caperent, & per diem ſolis ardores, per noctẽ humorẽ & frigus & roris iniuriam deuitarent: iuſſumq;

Leuit. 23.f
Deut. 16.b

eſt vt in menſe ſeptimo quintadecima die mẽſis fieret tabernaculorum ſolennitas. *Et cum te,* inquit, *interrogauerit filius tuus cras, dicẽs: Quid ſibi volunt hæc tabernacula? reſpondebis ei:*

F

multo tẽpore peregrinati ſumus in Ægypto de qua eduxit nos dominus in ſolitudinem, & idcirco tabernacula ſuſcitamus: vt beneficiorum Dei omni tempore recordemur, cum cœperimus habitare in vrbibus. Præcepit quoque vt

Leuit. 23.g
Sec. 70.

facerent tabernacula de ligno pulcherrimo, quod Iudæi cedrum vocant, & de palmarum ramis ac frondibus ligni denſiſſimi, & ſalicis & populi. Hiſtoriæ iecimus fundamẽta vt ex his ad ſpiritualia trãſeamus: Quamdiu in profectu

ἰτέας καὶ ἀγνο

ſumus & in curſu atque certamine, habitamus in tabernaculis: hoc omni mente nitentes, vt de tabernaculis ad firmam & ſtabilem ſedem tranſeamus, id eſt, domum Dei. Vnde & ſanctus Dauid dicit in pſalmo:

Pſal. 119.a
Pſal. 38.e

Heu mihi quia incolatus meus prolongatus eſt. Et: *Aduena ego ſum & peregrinus ſicut omnes patres mei.* Hoc loquitur qui in Ægypto eſt, & adhuc in ſæculo cõſtitutus. Qui autem egreditur de Ægypto (quæ

• Meſraim.

Hebraice dicitur [illegible] & interpretatur tribulatio) & ingreditur vitiorum ſolitudinem, carpit iter ſuum, & dicit in pſalmo:

Pſal. 41.a

Pertrãſibo in locum tabernaculi admirabilis vſque ad domum Dei. Admirabile eſt enim nolle habitare cum Ægyptiis: ſed ſubmerſo Pharaone terrã cupere repromiſſionis intrare. Vnde & alibi loquitur:

Pſal. 83.a

Quam dilecta tabernacula tua domine virtutũ: concupiſcit & deficit anima mea in atria domini.

Ibid 117.b
Ibidem.
Prou. 2.a
& 14.b
Sec. 70.
Pſal. 26.b

Et poſt paululũ: *Beati omnes qui habitãt in domo tua domine: in ſæcula ſæculorũ laudabunt te. Vox enim exultationis & ſalutis in tabernaculis iuſtorum.* Et in prouerbiis ſcriptum repetimus: *Domus iuſtorum permanens, & tabernacula eorum qui recte agũt ſtabunt.* De domibus quod permaneant: de tabernaculis ꝙ ſtatura ſint, pollicetur. Dicit & in alio loco ſanctus vir: *Vnã petiui à domino, hãc requirã: vt inhabitem in domo domini omnibus diebus vitæ meæ: vt videã delectationẽ domini, & viſitem templum eius.* Qui in iſtiuſmodi habitat tabernaculis, & de tabernaculis ad atria, & de atriis ad domum, & de domo ad templum domini ire feſtinat: debet celebrare ſolennia ta-

G

bernaculorum in ligno ſapientiæ pulcherrimo: de qoo in Prouerbiis dicitur: *Lignum vitæ eſt omnibus qui appropinquãt ei, & qui recliuant ſuper eam, quaſi ſuper dominum firmati ſunt.* Et in ramis palmarum, in quibus ſignum victoriæ & virtutis præmium continetur, & in frondibus denſiſſimæ arboris, quã myrtum Iudæi intelligunt, propter mortificationem carnis ac libidinũ. Vnde & domino Saluatori à Magis myrrha offertur in munere: Et in ramis, inquit, ſalicis & populi: quã quidã vnã arborem vocant: ipſumq; ligni nomen, quod Græce dicitur ἀγνὸς, indicat caſtitatem. Aiũt medici, & hi qui de arborum & herbarũ ſcripſere naturis, quod ſiquis florem ſalicis, ſiue populi mixtum aqua biberit, omnis in eo frigeſcat calor & libidinis vena ſiccetur, vltraq; filios generare nõ poſſit. Qui talium arborũ ramis protectus fuerit, exerceat feſtiuitatẽ tabernaculorũ: ſextum mẽſem tranſiens, qui refertur ad mũdum, & in ſeptimo agens ſabbathũ ſpirituale, in quintadecima die mẽſis eiuſdem, quando noctis luna pleniſſima eſt, & omnes eius tenebræ claro lumine reſoluũtur. Hęc breuiter diximus olim animo cõtemplantes librorum magnitudinem, vt ad reliqua tranſeamus.

Leuit. 23.f
Prou 3.c
Sec. 70.
Matth. 2.b

b ¶ *Et erit qui non aſcenderint de familiis terræ, &c.*] Pro eo ꝙ Lxx. trãſtulerũt, καὶ οὗτοι ἐκείνοις προστεθήσονται, id eſt, & iſti illis apponẽtur. in Hebraico ſcriptum eſt: [illegible], quod Aquila & Symmachus & Theodotio ſimiliter interpretati ſunt, & non erit ſuper eos imber. Eccleſia domini Ieſu appellatur cœleſtis Hieruſalem, de qua Apoſtolus ſcribit: *Quæ autem ſurſum eſt Hieruſalem, libera eſt, quæ eſt mater omnium noſtrorũ.* Et: *Acceſſiſtis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis Hieruſalẽ cœleſtem* Et hæc Hieruſalem non eſt in locis humilib⁹ ſita, ſed in monte excelſo, de qua Saluator loquitur: *Non poteſt ciuitas abſcondi ſuper montem poſita.* Vnde qui adoraturus eſt dominum exercituum in Hieruſalem, debet ad mõtana conſcendere. Qui autem de familiis ac tribub⁹ terræ eſt, & idcirco dominum non poteſt adorare: non erit ſuper eum imber temporaneus & ſerotinus: nec terra illius pluuiis cœli rigabitur. Siue vt verterunt Lxx. ἔσονται ὅσοι ἐὰν μὴ ἀναβῶσιν ἐκ πασῶν τῶν φυλῶν τῆς γῆς εἰς Ἱερουσαλὴμ τοῦ προσκυνῆσαι τῷ βασιλεῖ κυρίῳ παντοκράτορι, id eſt, *qui non aſcenderint de familiis terræ ad Hieruſalem, vt adorent regem dominum omnipotentem:* cum illis reputabuntur qui pugnauerunt aduerſum Hieruſalem, & quorum tabeſcet caro, & oculi defluent, & lingua putreſcet.

H

ſ velo allhem ihie haggaſem

Galat. 4.d
Hebr. 12.f
Matth. 5.b

c ¶ *Quod & ſi familia Ægypti nõ aſcenderit, &c.*] Qui Ægyptius eſt & gentium cæterarũ, quamdiu Ægyptius & ethnicus permanet, non aſcendet in Hieruſalẽ, & quia aſcendere non poteſt, nec gradum ad excelſa ſubrigere: ideo nõ erit ſuper eũ imber dominicæ benedictionis. Et hoc peccatum erit maximum Ægyptio, Aſſyrio, Chaldæo, Syro, Moabitæ & Ammonitæ: ſi noluerint egredi de terris ſuis, & aſcendere Hieruſalem: vt per tabernacula tranſeant in Hieruſalem, & inueniant æternam domum: aliarumque gentium homines eſſe deſiſtant: & efficiantur Iſraelitę, in quibus dolus nõ eſt. Hæc omnia, quæ nos celeri ſermone perſtringimus, Iudæi, & Iudaizãtes noſtri (imo nõ noſtri, quia Iudaizantes) ſperant futura corporaliter: vtiq; & cir-

Ioann.1.g

cumci-

A circumciſionem ſibi, & coniugia in mille annorum imperio
Eſai. 54. promittentes: ne impleatur in illis maledictio, quæ ſcripta eſt: *Maledicta ſterilis quæ non facit ſemen in Iſrael.* Et: *Beatus qui habet ſemen in Sion, & domeſticos in Hieruſalem.* Quod ſi verũ eſt omnes virgines, quas mille annorum regnum inuenerit, maledictioni & ſterilitati perpetuæ ſubiacebũt: aut certe nupturæ ſunt, vt maledictionem effugiant.

HEB.

culorum. a In die illa erit quod ſuper frenũ equi eſt, ſanctum domino, & erunt lebetes in domo domini quaſi phialæ coram altari. Et erit omnis lebes in Hieruſalem, & in Iuda ſanctificatus domino exercituum. b Et venient omnes immolantes, & ſument ex eis, & coquent in eis: & non erit mercator vltra in domo domini exercituum in die illo.

SEPT.

In die illa erit quod ſuper frenum equi eſt, ſanctum domino omnipotenti, & erunt lebetes qui in domo domini ſunt ſicut phialæ ante domũ altaris, & erit omnis lebes in Hieruſalẽ & in Iuda ſanctus domino omnipotenti. Et veniẽt omnes qui immolant, & ſument ex eis, & coquent in illis, & nõ erit Chananæus vltra in domo domini virtutum in die illo.

a ¶ *In die illa erit quod ſuper frenum equi eſt, ſanctũ domino, & erunt lebetes in domo domini quaſi phialæ coram altari. Et erit omnis lebes in Hieruſalẽ, &c.*] Verbum Hebraicũ מצלות Aquila & Theodotio βυθὸν interpretati ſunt, id eſt, profundum: Symmachus σκιασμοῦ ἐπειγωγὴν, id eſt, inceſſum vmbroſum. Soli LXX. τὸν χαλινὸν, id eſt, frenum tranſtulerunt: quos & nos in hoc loco ſecuti ſum⁹: ne nouum aliquid in quæſtione vulgata videremur afferre. Quod cũ ab Hebræo quærerem quid ſignificaret, ait mihi, non debere nos legere מצלות ſed מצלות: quod ſignificat phaleras equorum, & ornatum bellicum, & excepto hoc loco, in nullo penitus ſanctarum ſcripturarum volumine hoc verbum reperiri. Frenum autem lingua Hebraica רסן appellari, & non מצלות, quod LXX. tranſtulerunt, & eſſe ſenſum: Tempore ſolennitatis perpetuæ, & regni Hieruſalem, pacatis omnibus & tranquillis, nequaquam opus eſſe equitatu (quod genus bellantium fortiſſimum eſt) ſed omnem ornatum & decorem phalerarum ad cultum domini conferendũ. Hoc illi dixerint. Nos equorum profundum & σκιασμοῦ ἐπειγωγὴν, id eſt, inceſſum vm-
B broſum, ſiue tenebroſum, referamus ad ſcientiam myſticam: quam & Dauid quaſi equus optimus ſe habere iactabat, dicens: *Incerta & occulta ſapiẽtiæ tuæ manifeſtaſti mihi.* Et Apoſtolus: *O profundum diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quã inſcrutabilia ſunt iudicia ei⁹, & inueſtigabiles viæ ei⁹*: De hoc profundo propheta clamauit ad dominũ, & exaudiuit eum. In his profundis & tenebris poſuit Deus latibulum ſuũ: has tenebras & ſacramenta diuina ingreſſus eſt Moyſes in Sina montis caligine, vt videret Deum: de quibus & Dauid in pſalmo alio loquebatur: *Iudicia domini abyſſ⁹ multa.* Hæc arcana, & iſta myſteria ſãcta ſunt dño, quæ nouerat euãgeliſta Ioãnes, qui auſus eſt dicere, quod angeli forſitã neſciebant: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbũ.* Et idcirco amatur à domino: quia optimum habebat profundum, & recubuerat ſuper pect⁹ Ieſu: vnde & hauſerat ſapientiam. Sin autem voluerimus, vt LXX. tranſtulerunt, frenum accipere ſermonem Dei: intelligamus in freno eum qui equos inſanientes libidine, & mulos ſteriles atque laſciuos refrenat à vitiis, & coercet, & non patitur ire per præceps, de quibus dicitur: *Nolite fieri ſicut equus & mulus, quibus non eſt intellectus: In freno & chamo maxillas eorum conſtringe, qui non approximant ad te.* De hoc freno & Iacobus loquitur: In equorum ora mittimus frenos, & omne corpus eorum circumagimus, vt ſcilicet recto gradiantur itinere, & mollia ad ſedendum domino poſſint terga præbere. Tale frenum & talis ſermo auri & argenti varietate compoſit⁹, feros equos Saluatori C
præparat ad ſedendum, & ſanctos facit, ac propriè illius cultui cõſecratos. Audiui à quodam rem ſenſu quidẽ pio dictam, ſed ridiculam: Clauos dominicæ crucis, è quibus Conſtantinus auguſtus frenos equo ſuo fecerit, ſanctum domini appellari. Hoc vtrum accipiendum ſit lectoris prudentiæ derelinquo. Nos tranſeamus ad lebetes, qui futuri ſunt in domo domini, quaſi phialæ altaris. Erit enim omnis lebes in Hieruſalem & in Iuda ſanctificatus domino omnipotenti. Ament æneos lebetes, qui amauerunt ollas Ægyptias, & carnes, & pepones, & allia, & cepe, & cucumeres. Nos Iudaicos lebetes, in quibus coquebantur carnes victimarum, vertamus in phialas aromatum coram altari domini, de quibus ſponſa dicit ad ſponſum: *Fratruelis meus deſcendit in hortum meum ad phialas aromatum, paſcere in hortis, & colligere lilia:* Hortus & paradiſus in quem ſponſus deſcendit ad ſponſam, ſanctarum lectio ſcripturarum eſt: de quibus lilia & violas & roſas & varia decerpit aromata: vt impleat phialas animarum credentium, & domino ex eis liba defundat. Iſtiuſmodi lebetes, cum verſi fuerint in phialas domini, & dicere potuerint: *Chriſti bon⁹ odor ſumus*, & pro virulẽtia carnium, varios cœperint flores geſtare virtutum: tunc erũt in Hieruſalem & in Iuda ſanctificati domino omnipotenti, de quibus frequentius diximus, quod Hieruſalem viſionem pacis, & Iudas exprimat confitentem.

b ¶ *Et venient omnes immolantes, & ſument ex eis, & coquẽt in eis, & non erit mercator vltra in domo domini exercituũ in die* D
illo.] Pro חנעני Aquila interpretatus eſt mercatorẽ, quem & nos in hoc loco ſecuti ſumus. Cum lebetes fuerint verſi in phialas, venient omnes in circuitu nationes: ſiue qui relicti fuerant de vniuerſis gentibus immolant ei, & ſument lebetes, & coquent in eis carnes victimarum, vt nõ crudas carnes agni comedant, ſed omni carnium humore decocto, remaneat quod igne paratum fuerit ad veſcendum. Quæ ſint phialæ corã altari domini, in quas lebetes Iſraelitici conuertantur, & ſupra diximus, & nũc ex parte dicemus. Laudat ſponſa in cantico canticorum ſpõſum ſuum, *Maxillæ eius ſicut phialæ aromatum.* In maxillis ſermo accipitur, qui prolatus à domino, varia vnguenta depromit, & tanta erit boni odoris fragrantia, vt faciat ſibi dominus flagellum de ſcripturarum textuum teſtimoniis, & eiciat de templo vendentes & ementes, & dicat ad eos: *Scriptum eſt, Domus patris mei, domus orationis vocabitur cunctis gentibus: Vos autem feciſtis eã domum negotiationis.* Quidam illud quod in Daniele ſcriptum eſt, licet in Hebraico non legitur: *Semen Chanaan & non Iuda*: & quod ab Oſee propheta de Ephraim dicitur: *Particeps idolorum Ephraim poſuit ſibi ſcandala, prouocauit Chananæos, fornicantes fornicati ſunt:* huic coaptant loco, & omnem fornicatorem, Chananæum & alienigenam appellari volunt, quem de domo Dei aſſerunt auferendum.

Commentarii in Zachariam prophetam finis.

DIVI

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN MALACHIAM PROPHETAM, AD MINERIVM ET ALEXANDRVM MONACHOS,

PROOEMIVM.

VLTIMVM duodecim prophetarum Malachi interpretari volumus, cuius nomen Septuaginta tranſtulerunt τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ, id eſt, Angeli eius, dicentes: Aſſumptio verbi domini
a malachi *ſuper Iſrael in manu Angeli eius: pro quo in Hebraico legitur* a מלאכי *quod rectius & expreſſius dicitur, Angelus, id eſt, nuntius meus. Nec putandum eſt iuxta quorundam opinionem, Angelum veniſſe de cælo, & aſſumpſiſſe corpus humanum: vt Iſraeli, quæ à domino ſunt mandata, loqueretur.*
הושיעי *Si enim interpretanda ſunt nomina, & ex nominibus non ſpiritualis intelligentia, ſed hiſtoriæ ordo texendus eſt: ergo & Oſee qui Saluator dicitur, & Iohel qui interpretatur, Dominus Deus, ſiue incipiens, & cæteri prophetæ non erunt homines, ſed vel Angeli, vel Dominus at-*
Malach. 2. *que Saluator: quia hoc eorum nomina reſonant. Denique exceptis Septuaginta alij interpretes nomen Malachi, ita vt in Hebræo legitur tranſtulerunt. Malachi autem Hebræi Ezdram exiſtimant ſacerdotem: quia omnia quæ in libro illius continentur, etiam hic propheta commemorat dicens: Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius: quia Angelus domini exercituum eſt. Tempus quoque tituluſque conueniunt: quod & in*
1. Eſdr. 9. *pſalmis diximus, qui titulos non habent, eorum eſſe credendos, quorum priores pſalmi nominibus prænotati ſunt. Igitur & Malachi, id eſt, Ezdras, poſt Aggeum & Zachariam, qui ſub Dario prophetauerunt, fuiſſe credendus eſt. Et propterea titulum non habere, quia liber eius pro titulo ſit. In quo diſcimus, quod in regno Artaxerxis regis Perſarum Ezdras filius Samariæ, & cæterorum, vſque ad eum locum vbi dicitur: Filius Phinees, filij Eleazar, filij Aaron ſacerdotis, ab initio aſcenderit de Babylone, & dederit ei rex ſecundum manum domini Dei ſui omnem petitionem eius: aſcenderintque cum illo de filijs Iſrael & de filijs ſacerdotũ, & de filijs Leuitarũ, & de cãtoribus, & de ianitoribus, & Nathinneis in Hieruſalẽ, anno ſeptimo Artaxerxis regis, & venerit in Hieruſalẽ menſe quinto, ipſe eſt annus ſeptimus regis: quia in primo die menſis primi cœpit aſcendere de Babylone, & in primo menſis quinti venit in Hieruſalem. Hæc mi Mineri & Alexander, non tã ſanguine quam religione concordes, ne ſuſceptum opus dimitterem prophetarum, & extraordinario vobis labore ſudarem, breuiter in proœmio ſum locutus, vt proponens verba Malachi, primum iuxta* Hebraicam *veritatem, deinde iuxta Septuaginta interpretes, orationum veſtrarum fultus auxilio, edIſſeram quæ ſequuntur. Scripſit in hunc librum Origenes tria volumina: ſed hiſtoriam omnino non tetigit, & more ſuo totus in allegoriæ interpretatione verſatus eſt, nullam Ezdræ faciens mentionem: ſed Angelum*
Matth. 11.b *putans fuiſſe qui ſcripſit: ſecundum illud quod de Ioanne legimus:* Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam. *Quod nos omnino non recipimus: ne animarum de cælo ruinam ſuſcipere compellamur. Alios commentarios in hunc prophetam legiſſe me neſcio: excepto Appollinaris breui libello: cuius non tam interpretatio quam interpretationis puncta dicenda ſunt.*

COMMENTARII HIERONYMI IN MALACHIAM PROPHETAM.

CAPVT I.

HEB.

ONVS verbi Domini ad Iſrael in manu Malachi. a Dilexi vos, dicit Dominus. Et dixiſtis

SEPT.

ASſũptio verbi Domini ſuper Iſrael in manu angeli eius. b Ponite ſuper corda veſtra. Dilexi

ONus verbi domini ad Iſrael in manu Malachi.] Quid ſignificet onus, i. e. põdus, ꝙ Heb. משא
a maſſa & ab Aquila ἆρμα dicitur, vel quid λῆμμα, id eſt, aſſumptio: ꝙ & LXX. & cęteri interpretes tranſtulerũt, in alijs prophetis diximus. Nã & Nahũ ſcribit. *Onus Niniue: liber viſionis Nahũ Elkeſæi.* Et Habac. *Onus quod vidit Habacuc propheta.* Et Zacharias: *Onus verbi domini in terra Hadrach, & Damaſci requies eius.* Et rurſum in cõſequẽti-
Zach. 9. a & 12. a bus: *Onus verbi domini ſuper Iſrael.* Illa itaque ſimus explanatione contenti. Et nunc hoc tantũ dicamus, ꝙ pondus verbi domini ad Iſrael, ſiue vt LXX. dicũt λῆμμα ἐπὶ Ἰσραήλ, id eſt, ſuper Iſrael: graue quidẽ ſit, quia põdos appellatur: ſed conſolationis aliquid habeat, ꝙ nõ cõtra Iſrael, ſed ad Iſrael ſumitur. Aliud eſt.n. quando verbi gratia, ad illum vel illum ſcribimus: aliud qñ cõtra illũ & illũ: q̃a in altero pars amicitiæ, in altero inimicitiarum aperta confeſſio eſt. Sciendumque quod abducto in captiuitatem Iſrael, id eſt, decem tribubus, indifferenter priſtino nomine, & duæ tribus Iudas & Beniamin, appellentur Iſrael. Quod autem dicitur: In manu Angeli eius, ſiue Malachi, manum pro operibus accipite. Vnde & in manu Aggei, & in manu Hieremiæ, & in manu Moyſi, factus eſt ſermo Dei. In quorũ
Pſalm. 25. c Eſaiæ 1. d enim manibus eſt iniquitas, & quorum dextera repleta eſt muneribus, & quorũ manus
Pſal. 35. b plenæ ſunt ſanguine, in his nõ fit ſermo Dei: ſed qui lauant
Matth. 27 e inter innocentes manus ſuas. Quibus aquis & Pilatus manus lauare conatus eſt, ne Iudæorum blaſphemiis conſentiret, de quibus pſalmiſta lętatur dicens: *Super aquas refectionis educauit me.* De hac aqua
Pſalm. 22. a Ezec. 36. d per prophetam dominus pollicetur: Aſpergam vos aqua mundiſſima. Qui autem peccator eſt, inebriatur calice Baby
Hier. 51. a lonio, & dicitur de eo: *Spina naſcitur in manu ebrioſi.*

Prou. 26. b b ¶ *Ponite ſuper corda veſtra, &c.*] Id eſt, θέσθε δὴ ἐπὶ τὰς καρδίας ὑμῶν, hoc in Hebraico non habetur: ſed puto de Aggeo
Aggei 2. c additum, in quo legimus: *Et nunc ponite ſuper corda veſtra à die hac & ſupra.* Poſt titulum igitur prophetæ ſiue proœmium: dupliciter accipiendum eſt. Ponite corda veſtra, id eſt, animaduertite & conſiderate, id quod ſupra dictum eſt: *Aſſumptio verbi domini ſuper Iſrael in manu Angeli eius.* Siue: diligenter animaduertite, quæ dicenda ſunt poſtea, vt ea non corporis auribus, ſed animi & cordis intelligentia cognoſcatis, & faciatis vobis theſauros, in quibus recipiatis diuitias ſermonum Dei, & ſapientia agat fiducialiter cum dilatati fue-

A titis, & repleto corde ſermonibus Dei pepuleritis cogitationes peſſimas, quę egrediuntur de corde, homicidia, adulte-
Matth. 15. b ria, fornicationes, furta, & reliqua, & impleatis quod à Sal-
Luc. 8. a uatore dictum eſt: *Qui habet aures audiendi audiat.*

c ¶ *Dilexi vos, dicit Dominus, & dixiſtis, in quo dilexiſti nos? Nōne frater Eſau Iacob: dicit dominus, & dilexi Iacob, Eſau autē odio habui? Et poſui mōtes eius in ſolitudinem, & hæreditatem eius in dracones deſerti? Quod ſi dixerit Idumæa, deſtructi ſumus: ſed reuertentes ædificabimus, &c.*] Iſrael, hoc eſt Iudas, ad quem ſolebat fieri verbum Dei, & viſio domini, onus eius & pōdus ſuppliciorum grauiſſimū portare cōpellitur: vt grauiora peccata deponat, & ſentiat per tormenta quæ non ſenſit per beneficia. Et ne pœna in ſuos videatur iniuſta, ſubiicit
Hebr. 12. b dominus: *Dilexi vos. Quem enim diligit dominus, corripit: caſtigat autem omnem filium, quem recipit.* Et dicendo dilexit præſens negat, dum præteritum confitetur. Illique reſpondent temeritate qua peccant, obliti beneficiorum eius: In quo dilexiſti nos? Ad quæ dominus, vt cætera, inquit, taceam, & quod nuper de Babylonia captiuitate veniſtis, incunabula
Gen. 25. veſtra tractabo: antequā naſceremini, imo priuſquam Rebecca Eſau & Iacob vtero ſuo funderet: in Iacob vos dilexi,
B in Eſau Idumæos odio habui: Quem locum Apoſtolus Paulus myſtica diſputatione euentilans, ſcribit ad Romanos: duo pariter teſtimonia de Geneſi Malachiaque coniungens: *Sed & Rebecca de vno concu-*
Rom. 9. c *bitu habens Iſaac patris noſtri. Nam cum nondum nati eſſent, aut aliquid egiſſent boni vel mali: vt ſecundum electionem propoſitum Dei maneat: non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſt ei. Quia maior ſeruiet minori, ſicut ſcriptum eſt: Iacob dilexi, Eſau autem odio habui:* Hoc enim quod dicitur: *Sicut ſcriptum eſt*, & ad Geneſeos librum, & ad prophetam Malachiā refertur. Non ſolum ait, dilexi Iacob antequam naſceretur, & odio habui Eſau priuſquam ex matris vtero funderetur: ſed in poſteros eorum, amorem meum, & odium conſeruaui: odium in Eſau, cuius montes, qui appellantur Seir, redegi in ſolitudinem, & vrbes feci eſſe deſertas, & à ſerpentibus ac beſtiis obtineri. Si autem dixerit Edom, hoc eſt Eſau: deſtructi quidem ſumus ad iram Dei, ſed rurſum ædificabimus ciuitatem: Hæc domino prædicente cognoſcite: quod illis ædificantibus ego deſtruam, & iram meam æterna eorum vaſtitas approbabit. Odium igitur in Eſau rebus oſtendi: amorem autem in vos, hoc eſt in Iacob, ſequentibus approbabo. Illis deſtructis atque redactis ad ſolitudinem, videbunt oculi veſtri, & dicetis: Magnificetur dominus ſuper terminum Iſrael. & ex comparatione malorū quæ frater veſter patitur, Dei in vos beneficia ſentietis. Iudæi falſo ſibi blandiuntur, Edom Romanos, & Iſrael in conſummatione mundi ſe prophetari: quod deſtructo Romano imperio, hoc eſt, Idumæo, regnū orbis veniat ad Iudæos. Hæc prout potuimus hiſtoriæ fundamenta iacientes, locuti ſumus: Nunc veniamus ad intelligentiam ſpiritualem. Iſrael vir vel ſenſus cernēs Deum: ſiue vt ego melius puto εὐθύτατος θεοῦ, id eſt, rectiſſimus Dei. diligitur à domino, & vult dilectionis eius in ſe ſcire rationem. Dominuſque reſpondit, Eſau & Iacob de vna ſtirpe generatos, hoc eſt, vitia atque virtutes ex vno cordis fonte procedere, dum ex arbitrij libertate in vtramque partem vt volumus declinamus: ſed priora naſcuntur vitia per infantiam, pueritiam, iouentutem, quæ poſtea ætas firmior

C corrigit atque ſupplantat. Maior frater, hiſpidus eſt & ſanguinarius, venationibus, ſyluis, & beſtiis delectatur. Minor leuis & ſimplex, & innocenter habitans domum. Deus fines Idumeæ, hoc eſt, terrenæ & ſanguinariæ ponit in ſolitudinē, & nihil de terra creſcere ſinit & eſſe perpetuū. Quod ſi impudēs malitia ea quæ ſūt Dei ſermone deſtructa, rurſum ædificare nitatur, dominus ſe eorum quæ inſtaurantur à vitiis, aduerſarium profitetur. Et poſtquam fuerint hoſtiliū terminorum cuncta ſubuerſa, tunc oculis poſſumus videre Iſrael, & ſāctos quoſque dicere: Magnificetur Dominus in terminis eorū qui mente conſpiciunt Deū. Porro dilectio & odium Dei, vel ex præſcientia naſcitur futurorum, vel ex operibus: alioquin nouimus quod omnia Deus diligat, nec quidquam eorum oderit quæ creauit. ſed proprie eos ſuę vindicet charitati, qui vitiorū hoſtes ſunt & rebelles: & è contrario illos odit, qui à Deo deſtructa cupiūt rurſum extruere. Odiſſe autē Deus ἀνθρωποπαθῶς dicitur: vt flere, vt dolere, vt iraſci; vt quū audimus odiū eius in malos, ea quę Deū intelligimus odiſſe, fugiamus.

a ¶ *Filius honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum. Si ergo pater ego ſum, vbi honor meus eſt? & ſi dominus ego ſum, vbi eſt timor meus? dicit dominus exercituum.* D
Ad vos, ô ſacerdotes, qui deſpicitis nomen meum, & dixiſtis: In quo deſpeximus nomen tuū, &c.] Licet priuſquam naſceremini, in Iacob quaſi filios amare vos cœperim, tamen eligite quo me vocabulo nominetis: aut pater ſum veſter, aut dominus. Si pater, debitum patri honorem reddite, & dignam parente offerte pietatem. Si Dominus, cur me contemnitis, cur dominum non timetis? Loquitur autem ad eos qui ſub Zorobabel & Ieſu filio Ioſe-
dech, & Ezdra ſacerdote, & Nehemia de captiuitate Babylo- 1. Eſd. 3.
nia ſunt reuerſi, extructoque altari, necdum templum ædificauerant, nec muros extruxerant ciuitatis, & nihilominus in b cabod
peccatis priſtinis permanebant, Deum nec amore, nec timore venerantes. Quod autem gloriam diximus vel honorem, & apud Græcos δόξα, & apud Hebræos [b] כבוד vnum verbū eſt: ſed nos pro Latinæ linguę proprietate, honorem poſuimus. Nam & in Euangelio vbi loquitur dominus & Saluator: *Pater, venit hora, clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te.* apud Græcos δόξασον legitur, id eſt, *glorifica*: Quem locum plerique Latinorum, honorifica, interpretati ſunt. Simulque conſideremus, quod filius ac ſeruus in ſcripturis ſā- Ioan. 17. a
ctis voluntate fiat, nō neceſſitate naturæ. Qui enim ſpiritum adoptionis acceperit in filium Dei vertitur: Qui autem ſpiri- Rom. 8. c
tum ſeruitutis in timorem Dei, ſeruus efficitur. Vult itaque primum Deus, vt filij eius ſimus, & bonum voluntate faciamus: ſi hoc conſequi volumus, vt ſaltem ſeruos nos habeat, & à malis per ſuppliciorū formidinem recedamus. Legimus in malam partem filios: *Eramus filij iræ* & filij gehennæ, quos Epheſ. 2. a
phariſæi mari terriſque circumitus, dignos genuere tormen- Matth. 23. b
tis. Et Iudas proditor, filius perditionis appellatur. Et in o- Ioan. 17. b
ctogeſimo octauo pſalmo de domino ſcribitur: Filius iniquitatis non apponet nocere ei. In Oſee quoque filij forni- Oſee 2. a
cationis vocantur, qui ſunt de matre meretrice generati, de qua ſcriptum eſt: *Fornicata eſt mater veſtra.* Et in Euangelio Iudæi filij diaboli ſugillantur: *Vos de patre diabolo nati eſtis, &* Ioan. 8. e
deſideria patris veſtri vultis facere. In bonam partem filios legimus, vt filios Dei: *Quotquot eum receperunt, dedit eis poteſta-* Ibid. 1. a
tem filios Dei fieri. Et filios ſapientiæ Euāgelio proclamāte: *Iu-* Matt. 11. c
ſtificata

HEB.

ſtis, in quo dilexiſti nos? Nonne frater erat Eſau Iacob, dicit dominus, & dilexi Iacob, Eſau autem odio habui? Et poſui montes eius in ſolitudinē, & hæreditatem eius in dracones deſerti. Quod ſi dixerit Idumæa, deſtructi ſumus: ſed reuertentes ædificabimus quæ deſtructa ſunt. Hæc dicit dominus exercituum: Iſti ædificabūt, & ego deſtruam, & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus eſt Dominus vſque in æternum. Et oculi veſtri videbūt, & vos dicetis: Magnificetur Dominus ſuper terminum Iſrael. a Filius honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum. Si ergo pater ego ſum, vbi honor

SEPT.

Dilexi vos, dicit dominus: Et dixiſtis, in quo dilexiſti nos? Nonne frater erat Eſau Iacob, dicit dominus, & dilexi Iacob, Eſau autem odio habui? Et poſui terminos eius in deſolationem, & hæreditatem eius in domata deſerti: Quia dicet, Idumæa deſtructa eſt: reuertamur, & readificemus deſerta. Hæc dicit Dominus omnipotens: Ipſi ædificabunt, & ego deſtruam, & vocabuntur eis termini iniquitatis, & populus ſuper quem præparatus eſt Dominus vſque in æternum. Et oculi veſtri videbunt, & vos dicetis: magnificatus eſt Dominus ſuper terminos Iſrael. Filius glorificat patrem, & ſeruus dominum ſuum timebit. Et ſi pater ego ſum, vbi eſt

E *Iuſtificata eſt ſapientia à filijs ſuis.* Et filios Abrahæ: *Amen dico* Ibidem 3. e
vobis, poteſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abraham. Et fi- Gal. 4. c
lios Apoſtoli: *Filioli mei quos iterum parturio, donec Chriſtus formetur in vobis,* & multa iſtiuſmodi. Filius ergo honorat ſiue Matth. 5.
clarificat patrem, iuxta illud quod ſcriptum eſt. *Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videãt veſtra bona opera, & glorificẽt patrem veſtrum qui eſt in cælis.* Seruus quoq; honorat dominum ſuum, non eadem charitate, qua filius: ſed τὸ κοινὸν ſubauditur: honorat filius patrem, ſeruus dominum ſuum, & tamen Deus omnipotens ſciens differentiam filij & ſerui, à filio gloriam, à ſeruo timorem expetit. Eccle. 1 b *Principium mentium ſapiẽtia timor domini:* vt de timore ſeruorum, ad filiorum gloriam tranſeamus.

a ¶ *Vos ſacerdotes qui deſpicitis nomen meum, & dixiſtis: In quo deſpeximus nomẽ tuum? Offertis ad altare meũ panes, &c.*] Quod autem ſequitur: *Et quæ ſuperpoſita ſunt deſpexiſtis*, obelo prætermittimus, quia in Hebraico nõ habetur, & de ſequentib' additum eſt. *Ad vos igitur ô ſacerdotes, qui deſpicitis nomẽ meũ,* iſte ſermo dirigitur, qui reuerſi de Babylone memores præteritæ ſeruitutis debueratis ad dominum plena mẽte conuerti, & non ſolum hoc non facitis, F ſed imitantes Cain, ſuperbis cõtra Deum vocibus reſpondentes, ſciſcitamini ab eo quẽ occulta non fallunt, *& dicitis* Gen. 4. b *In quo deſpeximus nomen tuum?* vt diſſimulationis impudẽtia vulnus conſcientiæ pernegaris. Vultis ergo ſcire in quo deſpexeritis nomẽ meũ? *Offertis ſuper altare meũ panem pollutum:* panes videlicet propoſitionis, quos iuxta traditiones Hebraicas, ipſi ſerere, ipſi demetere, ipſi molere, ipſi coquere debebatis, & nunc ſumitis quoſcũque de medio, & voce temeraria reſpondetis, & dicitis: In quo polluimus eos, ſiue te? Dum enim ſacramenta violãtur, ipſe cuius ſunt 1 Ezd. 3. ſacramenta, violatur. Hoc autem quod ſequitur: *In eo quod dicitis, menſa domini deſpecta eſt*, poſſumus ita interpretari: Quod reuerſi de Babylone, nec dum templo ędificato, manentes in caſulis, & in ruinis vrbis antiquę, altare tantum extruxerant (non eiuſdem glorię cuius priſtinum fuerat) & putabant deeſſe religionis ſanctimoniam quia deerat ædificationis ambitio. Tenues lineas duximus, quibus imprimenda eſt explanatio ſpiritualis. Corripit ſermo diuinus e- 1. Pet. 2. b piſcopos, atque presbyteros, & diaconos negligentes, ſiue (quoniam genus ſacerdotale & regale ſumus) omnes qui baptizati in Chriſto Chriſti cenſemur nomine, cur deſpiciant nomen Dei. & interrogantibus, in quo deſpexerint nomen eius, cauſas monſtrant offenſæ. *Offertis*, inquit, *ſuper altare meum panem pollutum.* Polluimus panem, id eſt, corpus Chriſti, quando indigni accedim' ad altare, & ſordidi mũdum ſanguinem bibimus, & dicimus menſa domini deſpecta eſt: non quod hoc aliquis audeat dicere, & quod impie cogitat ſcelerata voce proferre: ſed opera peccatorum deſpiciunt menſam Dei. Poſſumus & aliter dicere: Doctor Eccleſiæ, qui ſpiritualem conficit panem, & eum populis diuidit, ſi vel propter humanam gloriam, vel lucra ſæculi quæ gloriam conſequuntur, loquatur in populis & diuiti- Iacob 2. a q. bus blandiatur, & honoret peccatores, & iuxta Iacobum ſacerdotes ſuſcipiat eos, qui cum anulis aureis ad ſe veniunt, & paupe- diſt. 49. 2 res ſanctos repellat, nomen Dei deſpicit, & panem polluit

HEB.

... nor meus eſt? & ſi dominus ego ſum, vbi eſt timor meus? dicit dominus exercituum. Ad vos ô ſacerdotes, qui deſpicitis nomẽ meum & dixiſtis: In quo deſpeximus nomẽ tuum? Offertis ſuper altare meum panem pollutum, & dicitis: In quo polluimus te? In eo quod dicitis, mẽſa domini deſpecta eſt. b Si offeratis cæcũ ad immolandum, nõne malum eſt? Et ſi offeratis claudum & lãguidum; nonne malum eſt? offer illud duci tuo ſi placuerit ei, aut ſi ſuſceperit faciem tuam, dicit dominus exercituum. c Et nunc deprecamini vultum Dei, vt miſereatur veſtri: de manu eius veſtra factum eſt hoc, ſi quo modo ſuſcipiat facies veſtras, dicit dominus exercituum. Quis eſt in vobis qui claudat oſtia,

doctrinarum, & in ipſum Deum iacit cõtumelias: menſam G
ſcripturarum eius menſis idolorum ſæculariſque doctrinæ putans eſſe communem.

b ¶ *Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum eſt? Et ſi offeratis claudum & languidum, nonne malum eſt? offer illud duci tuo ſi placuerit ei, &c.*] De diuerſitate victimarum, & quæ vel offerri debeant, vel non Leuit. 21. d offerri, in Leuitico plenius & 22. e diſcamus. Reuerſi itaq; de Babylone ſacerdotes & leuitæ, ianitores atq; cãtores & Nathinnei, ſeruique Salomonis (quorũ Ezdra ſcribit τῶν δούλων) 1. Ezdr. 2. illicitas Deo victimas offerebãt, cæcas videlicet & claudas, ac varia debilitate confectas. Hoc eſt enim quod dicit languidum, vno cũcta ſermone comprehendens: Si iſtiuſmodi, inquit, duci tuo offerres munera, nonne reſpueret? nõne ſibi factã putaret iniuriã? & hoc auderis offerre Deo quod dare hominibus non audes? Lõgum eſt nũc omniũ victimarũ aperire myſteria, de his tantum loquar, quæ præſenti capitulo cõtinẽtur. Cæ- Matth. 6. c ca eſt animæ victima, quæ nõ illuſtratur Chriſti lumine, nec habet oculũ de euãgelio cõtuentem. Clauda eſt rogantis oratio, quæ duplici mẽte accedit ad precandum, & audit cum populo Iudæorũ: *Vſque* 3. Reg. 18. d *quo claudicatis vtroque pede?* Et H languida & omni infirmitate cooperta, quæ nõ habet Chriſtum Dei virtutẽ, Deique ſapientiam. Iſtiuſmodi preces, quæ ſine lumine veritatis ſũt, & non habent ſapiẽtiæ firma veſtigia, & debilitatibus varijs contabeſcunt: ſi offerãtur Eccleſiarum principi, aut cuilibet erudito, ſapientique docto-

SEPT.

eſt gloria mea? Et ſi dominus ego ſum, vbi eſt timor meus? dicit dominus omnipotens. a Vos ſacerdotes, qui deſpicitis nomen meum, & dixiſtis: In quo deſpeximus nomen tuum? Offerentes ad altare meum panes pollutos, & dixiſtis: In quo polluimus ipſos? In eo quod dicitis menſa domini deſpecta eſt, ÷ & quæ ſuperpoſita ſunt deſpexiſtis. Quia ſi offeratis cæcum in ſacrificium, nonne malum eſt? Et ſi offeratis claudum & languidũ nõne malum eſt? offer illud duci tuo, ſi ſuſceperit te, ſi acceperit faciem tuam, dicit dominus omnipotens. Et nunc deprecamini faciem Dei veſtri, & rogate eum, in manibus veſtris facta ſunt hæc: ſi ſuſcipiam ex vobis facies veſtras, dicit dominus omnipotens: Quia & in vobis clau-

ri, nonne repudiabuntur, & in contumeliam eius recident qui talia eſt auſus offerre?

c ¶ *Et nunc deprecamini vultum Dei, vt miſereatur veſtri: de manu eius veſtra factum eſt hoc, ſi quo modo ſuſcipiat facies veſtras, dicit dominus exercituũ. Quis eſt in vobis qui claudat oſtia, & incendat altare meum gratuito?*] Multum in hoc loco LXX. interpretes ab Hebraica veritate diſcordãt, & neceſſe eſt, vbi diuerſa eſt interpretatio, vt diuerſus & ſenſus ſit. Quia obtuliſtis claudas & cæcas & debiles victimas (vos enim hæc quæ dixi vniuerſa feciſtis) agite pœnitentiam, ſi quo modo miſereatur veſtri Deus. Nullus enim in vobis eſt vſque ad extremum miniſterium: non dico pontifex, non ſacerdos, non Leuita, non cantor: ſed nec ianitor quidem, & is qui ignem ſupponit altari ad cremandum holocauſta, qui non à me mercedem accipiat laboris ſui. Hoc autem dicens, decimas ſignificat omnium frugum, quæ offeruntur à populis. Ex quo oſtẽditur acceptiorem eſſe domino ſeruitutem, quæ mercedem in pręſentiarum non poſtulat. Vnde & A- 1. Theſ. 2. b poſtolus gratis prædicat euangelium: & nocte & die mani- 2. Theſ. 3. b bus ſuis laborat, ne cui oneri ſit, & hanc gloriam ſuam gratuitæ prædicationis, in gentibus nequaquam euacuandam eſſe teſtatur. Porro LXX alium multo ſuggerunt ſenſum: O ſacerdotes qui hoſtias debiles immolatis, conuertimini ad pœnitentiam: & vultũ domini deprecamini, & orate pro operibus manuum veſtrarũ. Quod autẽ infert: Si ſuſcipiam ex vobis facies veſtras, neſcio an cõueniat exhortationi pœnitentiæ. Nemo enim dicit: ora me, & non parcam tibi. Sequitur: In vobis claudentur oſtia, patris videlicet & filij & Spiritus ſancti. Vnde Saluator loquitur: *Ego ſum oſtium.* Ioan. 10. b

A Siue aliter: Non vobis aperientur oſtia ſcripturarum, nec perſpicere poteritis ſancta ſanctorum, nec domini ſacramenta cognoſcere, nec ſuccēdere thumiama eius ad altāre: quia orationes veſtræ ad illum non peruenient. Et hoc quod dicitur δωρεὰν, & nos interpretati ſumus, gratuito: qui hanc ſequuntur intelligētiam quā nunc exponimus, vertunt in gratiam, vt videlicet gratiam non habeant altari domini ſeruiendi.

a ¶ *Non eſt mihi voluntas in vobis, dicit dominus exercituum, & munus non ſuſcipiam de manu veſtra. Ab ortu, &c.*] Regula ſcripturarum eſt: Vbi manifeſtiſſima prophetia de futuris texitur, per incerta allegoriæ nō extenuare quæ ſcripta ſūt. Ergo proprie nunc ad ſacerdotes Iudæorū ſermo fit domini, qui offerunt cæcum & claudum & languidum ad immolandum: vt ſciant carnalibus victimis ſpiritales victimas ſucceſſuras. Et nequaquā taurorum hircorūque ſanguinē, ſed thimiama, hoc eſt, ſanctorū orationes domino offerendas, & non in vna orbis prouincia Iudęa, nec in vna Iudææ vrbe Hieruſalem, ſed in (Miſſæ ſacrificium.) omni loco offerri oblationē nequaquam immundam vt à populo Iſrael, ſed mūdam, vt in cęremoniis Chriſtianorū: Ab ortu enim ſolis vſq; ad occaſum magnū eſt nomen do(Ioann. 17. a) B mini in gentibus, dicēte Saluatore. *Pater manifeſtaui nomē tuū hominibus.* Cōque inquit, nomē meum magnum in gētibus ſit futurum, vos ô principes Iudæorum polluiſtis illud atq; polluitis. Sic enim futurorum texit vaticinium, vt præſens tempus non deſerat. Propterea autē, ô ſacerdotes & principes Iudæorū, in omni loco mihi offertur oblatio munda, & magnū eſt nomen meum in gentibus: quia dicitis menſa domini cōtaminata eſt, & quod ſuperponitur cōtēptibile eſt cum igne qui illud deuorat. Reuerſus de Babylone populus, altare tantū fortuitis & impolitis lapidib. (Ezd. 2. a) iuxta Ezdræ librū extruxerat: abſque templo, abſque vrbis ædificiis, & abſq; extructione murorū: & putabat minorem eſſe cultum religionis, quia templi ornatus deerat. Ad quos domin⁹ loquitur: Pollutum putatis altare, & holocauſta ac victimas, quæ ſupra imponuntur, ignē quoq; qui victimas deuorat eſſe pollutum: nec intelligitis omnipotentē Deum nō aurum gēmaſq; & hoſtiarum multitudinē quærere, ſed offerentium voluntates. Qui autē arbitrantur nō altare, ſed menſam debere intelligi, in qua panes ponebātur, quo modo hoc interpretari poſſint quod ſequitur: cum igne qui illud deuorat, omnino nō video, neq; enim ignis deuorat pa(Leuit. 24. b)nes propoſitionis, quos ſēper nouos pro veteribus cōmutabant, & ablati cedebant in vſus ſacerdotum. Aut certe ita intelligēdum: Polluiſtis nomen meum, in eo quod dicitis: quid prodeſt ſi offeramus optima? qualiacumque fuerint quæ offerūtur, igne ſunt deuoranda. Fructus autem altaris ignis eſt: cibuſque ignis, hoſtiæ vel holocauſta. Nec ſufficit C prioris ſermonis impietas: ſed etiam hoc dixiſtis: Ecce de (Cap. initiū ſecundum vulgatam editionem.) labore, & exufflaſtis illud dicit dominus exercituū. Cuius orationis hic ſenſus eſt: Dixiſtis, de captiuitate reuerſi ſumus, hoſtibus prædæ fuimus, multum in longo itinere laborauimus, pauperes ſumus: quidquid habere potuimus, viæ labore conſumptum eſt, qualiacunque habemus offerimus, & hæc dicēdo exufflaſtis veſtra ſacrificia, id eſt, exufflatione mea digna feciſtis: Siue vt in Hebræo legi poteſt Et exufflaſtis me hæc dicēdo, nō ſacrificio, ſed mihi cui ſacrificabatis, feciſtis iniuriam. Quamobrem nequaquā ſuſcipiam illud de manu veſtra, dicit dominus omnipotens. Quidam putant hoc quod ad Iudæos ſpecialiter dicitur: eo quod victimæ eorum immūdæ ſint atque pollutæ, & ſacrificium trāsferatur ad gentes, intelligi debere ſuper Eccleſię ſacerdotibus, qui negligēter offerunt victimas dño. Quod ſi recipimus: ergo ab Eccleſia rurſum ad aliam religionē victimæ transferendæ ſunt. Et quo modo legi euangelium, ſi rurſum euangelio ea quæ non ſunt futura, ſuccedent. Menſam quoq; domini contaminatam ad ſanctas ſcripturas referont, ſi aliter quam ſcriptæ ſunt intelligantur.

Caput II.

D Maledict⁹ doloſus, qui habet in grege ſuo maſculū, *& votū faciēs immolat debile domino: Quia rex magnus ego ſum, dicit dominus exercituū, & nomen meum horribile in gentibūs. Et nunc ad vos mandatum hoc, &c.*] Hoc quod ſcriptum eſt, καὶ διασκεδάσω τὴν εὐλογίαν ὑμῶν, id eſt, *& diſſipabo benedictionem veſtram*: in LXX. additū eſt, & in Hebraico non habetur, quidquid poteſt in excuſationem peccati ſui humanus anim⁹ inuenire, & falſa ſe ſatisfactione defendere, hoc præuidens ſermo diuin⁹ corripit atque condemnat. Et eſt ſenſus: quia offertis cæcum & claudum & lāguidum, & hoc ipſum nō de veſtro, ſed de rapinis & ſpoliis fletibuſque miſerorum, & inſuper dicitis, de labore & paupertate offerimus quod habemus: propterea ego dico generaliter vt vos arguat propria cōſcientia. Certe obtenditis paupertatem, & captiuitatis iniuriam, & tenuitatem rei familiaris: audite quod infero. *Maledictus doloſus qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile domino.* Si non habes maſculum, nihil tibi nocet maledictio. Hæc autem dicendo, oſtendit eos habere quæ optima ſunt, & offerre quæ mala ſunt. Ad vos igitur ô ſacerdotes hoc mandatum eſt: feciſtis quod impium eſt in cōtemptum mei: Sed quia malo pœnitentiam peccatoris quam mortem, etiam nunc dico. Si me audire nolueritis, nec intelligere, vt detis nomini meo gloriam, quod eſt horribile (Ezech. 33. c) in gentibus, vetam in vos mittam penuriā: vt nequaquam men-

Heb.

oſtia, & incēdat altare meum gratuito? a Non eſt mihi voluntas in vobis, dicit dominus exercituum, & munus non ſuſcipiā de manu veſtra. Ab ortu enim ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in gentibus, & in omni loco ſacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum eſt nomen meum in gentibus, dicit dominus exercituū. Et vos polluiſtis illud in eo quod dicitis, menſa domini contaminata eſt, & quod ſuperponitur cōtemptibile eſt cū igne qui illud deuorat. Et dixiſtis: Ecce de labore, & exufflaſtis illud, dicit dominus exercituum. Et intuliſtis de rapinis claudum & lāguidum, & intuliſtis munus, numquid ſuſcipiam illud de manu veſtra, dicit dominus?

Sept.

claudentur oſtia, & non ſuccendetur altare meum gratis. Non eſt voluntas mea in vobis, dicis dominus omnipotens, & ſacrificium non ſuſcipiam de manibus veſtris. Quia ab ortu ſolis vſque ad occaſum, nomen meum glorioſum eſt in gentibus, & in omni loco incenſum offertur nomini meo, & ſacrificium mundum: quia magnum eſt nomen meum in gentibus, dicit dominus omnipotens. Vos autem contaminaſtis illud in eo quod dicitis, menſa domini polluta eſt, & qui ſuperponuntur deſpecti ſunt cibi eius, & dixiſtis, hæc de afflictione ſunt, & exufflaſtis ea, dicit dominus omnipotens: Et inferebatis rapinas, & clauda & debilia, & offerebatis ſacrificium, ſi ſuſcipiam ea de manibus veſtris, dicit dominus omnipotens?

Cap. II.
Heb.

Maledictus doloſus, quia habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile domino. quia rex magnus ego ſum, dicit dominus exercituum, & nomen meum horribile in gentibus. Et nūc ad vos mandatum hoc, ô ſacerdotes. Si nolueritis

Cap. II.
Sept.

Et maledictus qui erat potens, & habebat in grege ſuo maſculum, & votum eius ſuper eo, & immolat debile domino. Quia rex magnus ego ſum, dicit dominus omnipotens, & nomen meum illuſtre in gentibus. Et nunc mandatum hoc ad vos ô ſacerdotes. Si non

HEB.

ritis audire, & ſi nolueritis ponere ſuper cor, vt detis gloriam nomini meo, ait dominus exercituum: mittam in vos egeſtatem, & maledicam benedictionibus veſtris, & maledicã illis: quoniam non poſuiſtis ſuper cor. a Ecce ego proiiciam vobis brachium, & diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus ſolennitatum veſtrarum, & aſſumet vos ſecum. Et ſcietis quia miſi ad vos mandatum iſtud, vt eſſet pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum. b Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis, & dedi ei timorem, & timuit me, & à facie nominis mei

SEPT.

non audieritis, & ſi non poſueritis cor veſtrum vt detis gloriam nominis meo, dicit Dominus omnipotẽs: mittam ſuper vos maledictionem, & maledicam benedictioni veſtræ, & maledicam ei, & diſſipabo benedictionem veſtram, & non erit vobis: quia vos non ponitis in cor veſtrum. Ecce ego ſeparabo vobis humerum, & diſpergam ventriculum ſuper faciem veſtram: ventriculum ſolemnitatum veſtrarum, & ſuſcipiam vos ſimul. Et cognoſcetis quia ego miſi ad vos mandatum hoc, vt eſſet teſtamentum meum ad Leuitas, dicit Dominus omnipotens. Teſtamentum meum fuit cum eo vitæ & pacis: & dedi ei timorem, vt timeret me, &

E mentientes, ſed omnium rerum coacti egeſtate, dicatis vos
non habere optima quæ offeratis. *Et maledicam* (inquit) *be-
nedictionibus veſtris*, hoc eſt, his quæ nunc meis benedictioni-
bus poſſidetis: ſiue quidquid à vobis benedicitur, à me ma-
ledictum erit. *Et maledicam illis*, ſubauditur, benedictionibus
veſtris: quoniam noluiſtis in-
telligere quæ dicuntur: hoc
eſt enim quod dicitur: non
poſuiſtis ſuper cor. Poſſumus
maledictum & doloſum acci-
pere populum Iudæorum, qui
Ioan. 1. d cũ haberet in grege ſuo maſ-
culum dominum Saluatorẽ,
& immaculatum agnum, qui
tollit peccata mũdi, & omniũ
prophetarũ vaticinatione cõ-
monitus vt immolaret, atque
Gen. 22. c ſuſciperet arietẽ, qui hærebat
Sec. 70 ex cornib⁹ in virgulto Sabec:
Matth. 27. d hoc facere noluit, ſed immo-
lat debile domino, crucifigẽs
Saluatorem, & eligẽs Barrab-
bã latrocinij & ſeditionis du-
ctorẽ, qui iuxta myſticos intel-
lectus refertur ad diabolum:
illiſque contemnentibus, &
præferentibus diabolũ Salua-
tori, nomen Chriſti horribile
eſt in gentibus, quæ paſſionẽ
domini ſuſceperunt, & cum
formidoloſo honore venerã-
tur. De nobis quoque dici po-
teſt: Si creati à Deo ſapientes,
habenteſque naturam ſacris
congruam diſciplinis, noſtrũ
negligamus ingenium, & nos
cedamus vitiis atque luxuriæ,
F & habẽtes maſculum, immo-
lemus debile domino. Debilis autem eſt & maculata noſtra
oratio, quando ira, inuidia, inimicitiis, & alia animi pertur-
Matth. 5. d batione corrumpitur: ſi offerentes munus ad altare, & re-
cordati quod aliquid frater noſter habeat aduerſum nos,
non ante pergimus, & ſatis ei facimus. Vnde & Apoſtolus
præcipit: *Volo ergo viros orare in omni loco, leuantes ſanctas ma-
1. Tim. 2. b nus ſine ira & diſceptatione.* Paſtorque cogitationum noſtra-
rum atque virtutum ſenſus eſt: de quo in centeſimo ſecun-
Pſalm. 102. a do pſalmo dicitur: *Benedic anima mea domino, & omnia quæ
intra me ſunt nomini ſancto eius:* Qui ſi gregem ſuum bene re-
Deut. 26. a xerit, impletur in eo illa benedictio: *Benedicta armenta boum
tuorum, & greges ouium tuarum.* Sin autem habens natura-
liter maſculum, id eſt, forte, rigidum, ac robuſtum, immolet
leue, vel nimia mollitia fœmineum, atque laſciuum, vel di-
uerſis animæ perturbationibus debile atque corruptum: ſen-
Sap. 6. a Luc. 12. f tiet in ſe completum eſſe quod ſcriptum eſt: *Potentes poten-
ter tormenta patientur, & cui plus dederint, plus exigent ab eo.* Vi-
de propriè ſacerdotibus dicitur: quod ſi audire noluerint
& corde retinere, vt dent gloriam nomini domini per bo-
nam conuerſationem: ſed è contrario nomen illius propter
eos maledicatur in gentibus, mittat in illos egeſtatem bo-
norum omnium, & benedictiones eorum vertat in maledi-
ctionem. Qui ſanitate abutuntur in libidinem, & diuitias
vertunt in luxuriam, bonamque famam ſordida conuerſa-
tione deturpant, hi benedictiones Dei mutant in maledi-
ctionem. Vel certe, quia ad ſacerdotes proprie mandatum
eſt, vertuntur benedictiones eorum in maledictionem:
quando non benedicunt ſanctis ex vero cordis affectu, ſicut
Iſaac Iacob, & Iacob Patriarchis, & Moyſes duodecim tri-
Gen. 27. 49. bubus: ſed *per dulces ſermones & benedictiones decipiunt corda
Deut. 33. innocentium*, & qui inique agunt benedicuntur ab eis, adu-
Rom. 6. c lanturque peccatoribus, dummodo diuites ſint, atque eo-
rum vitiis blandiuntur, de quibus dicitur: *Populus meus, qui
Eſai. 3. b beatos vos dicunt, ſeducunt vos, & ſemitas pedum veſtrorum
ſupplantant.*

a § *Ecce ego proiiciam vobis brachium, & diſpergam ſuper vul-
tum veſtrum ſtercus ſolemnitatum veſtrarum, &c.*] Quis ad ſa-
cerdotes loquitur: proiiciam, inquit, in facies veſtras, ea quæ
ſanctiora putatis in lege, & vobis à Deo pro virtutum mu- G
nere ex hoſtiis condonata. Brachium, pro quo Septuaginta
ὦμον, id, humerum interpretati ſunt, id eſt, armum animalis
dextrum. Et diſpergam, inquit, ἤνυστρον, id eſt, ventriculum: a peres
ſiue iuxta Hebræos ſtercus, id
eſt, ἀπὸ τοῦ περιεχομένου pro eo
quod continet, id quod conti-
netur appellans, & armũ enim
& pectuſculum, & linguã, &
ventriculum, & ea quæ in
Leuit. 7. Leuitico deſcribuntur acci-
piebant ex hoſtiis ſacerdotes.
Quæ omnia pro peccatis eo-
rũ ſe abiicere, & in facies ſa-
cerdotum mittere cõteſtatur:
vt ſcilicet tales ſint qui offe-
runt, qualia & illa quæ offe-
rũtur. Et aſſumet vos, inquit,
ſecũ, id eſt, ſtercus ſolẽnitatũ
veſtrarum: vt fœtentes facies
putida ſtercoris cõmixtione,
turpentur, & ex eo quod vos
abiicio, intelligatis ipſum eſſe
me, qui quondã elegi patrem
veſtrum Leui, & per Leui, A-
aron, & vobis ſacerdotij glo-
riam condonaui, vt eſſet pa-
ctũ meũ ſiue teſtamentum cũ
Leui, & æterno mihi ſacerdo-
tio miniſtraret. Notandum
quod b ברית verbum Hebrai-
cũ, Aquila συνθήκην, id eſt, pa- b berith
ctũ interpretatur: LXX. ſemper
διαθήκην, id eſt, teſtamentum, Pſal. 77. 18.
& in pleriſque ſcripturarum
locis, teſtamentum non volũ-
tatem defunctorũ ſonare, ſed
pactum viuentium. Voluit autem Deus & omnes quidem H
homines, ſed præcipue ſacerdotes maculam non habere, &
ſiue humerum ſiue brachium ornare bonis operibus. In pe-
ctuſculo ſignificatur bona conſcientia: in lingua ſancta con-
feſſio: vt quod corde credimus ad iuſtitiam, ore confitea-
mur in ſalutem. In ventriculo quoque nihil habere mortiſe- Rom. 10. b
rum, ſed quod noſtram vitam ſuſtentet ac vegetet: niſi enim
cibi in ventriculo concoquantur, & eorum ſucco corpus ir-
rigetur: attenuatũ viribus caret, & fertur in mortẽ. Nos autẽ
omnia in contrariũ vertimus: vt proiiciat à nobis dominus
brachium, ſiue ſeparet opera noſtra ſanctorum operibus, & Matt. 6. c
quibus præceptum eſt vngere caput noſtrum, & lauare faciẽ
à peccatorum ſordibus ieiunantes, & reuelata facie gloriam Pſalm. 41. c
domini contemplari: nunc dicimus: *Confuſio vultus mei ope-* Gen. 4. b
ruit me, & iuxta Cain concidit facies noſtra: nec poſſumus il- Hier. 2. c
lud implere quod præceptum eſt: *Leuate oculos veſtros & vide-
te*: ſed ſtercore vitiorum habemus litas facies atque pollutas, Pſal. 37. a
& dicimus: *Putruerunt & corruptæ ſunt cicatrices meæ à facie
inſipientiæ meæ.* Vnde omnia illa in ſtercus verſa ſunt: dicen- Exod. 12.
te ſcriptura. Et aſſumet vos ſecum ſtercus videlicet quo litæ Leuit. 23.
ſunt facies noſtræ: qui debueramus pleni ac mundi ventre in
ſolemnitatibus Dei, & vel carnes agni comedere calciati, vel
expletis ſeptem hebdomadibus fructus operum noſtrorum
offerre Deo: vel in tabernaculis huius ſæculi viuere tranſeun-
tes, & dicere: *Aduena ſum ego & peregrinus ſicut omnes patres
mei.* Et quia pro eo quod nos vertimus: aſſumet vos ſecum Pſalm. 38. c
ſtercus: interpretati ſunt LXX. & aſſumam vos ſimul: ſubii-
citur intelligentia, quod poſtquam turpitudine & ignominia
cooperti fuerint ſacerdotes, & intellexerint peccatum ſuum,
& egerint pœnitentiam: tunc aſſumentur à domino, & huic
ſe illi conuenire quod ſequitur: *Et cognoſcetis quia ego miſe-
rim ad vos mandatum hoc.* Sed ſuperior mihi vera videtur in-
terpretatio, ne inter verba comminationis, verba poſuerit
blandientis, maxime cum & ea quæ ſequuntur Dei indigna-
tionem ſonent.

b § *Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis, & dedi ei timorẽ,
& timuit me, &c.*] Deſcribitur ex perſona Dei perfecti offi-

A cium ſacerdotis: qualis eſſe debeat, & qualem eum eſſe voluerit qui eſſe præcepit. Supra enim dixerat: Vt eſſet pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum, & per Leui Patriarcham peruenit ad poſteros, Aaron & Eleazarũ, Phinees & cæteros, qui de eius ſtirpe generati ſunt: Nunc in hoc ait: irritum feciſtis pactum Leui, dicit dominus exercituum. Ex quo perſpicuum eſt: omne quod dicitur per Leui, ad ſacerdotes & ſpecialiter ad pontificem pertinere. Legimus in Numeris de Phinees, qui Zambri cum ſcorto Madianitide pugione
Num. 25. b Sec. 70. percuſſit: *Phinees filius Eleazar filij Aaron ſacerdotis requieſcere fecit furorem meũ à filiis Iſrael, quoniã æmulatus eſt zelum meũ contra eos, & non perdidi filios Iſrael in zelo meo, ſic dicens: Ecce ego do ei teſtamentum pacis, & erit ipſi & ſemini eius poſt eum teſtamentum ſacerdotij ſempiternũ, pro eo quod zelatus eſt Deo ſuo, & exorauit pro filijs Iſrael.* Vitæ autem teſtamentum ſiue pactum, non huius arbitremur quæ nobis cum beſtiis & cunctis animantibus communis eſt, ſed illius quę dicit: *Ego*
Ioan. 14. a *ſum vita*: Etenim *vita noſtra*
Col. 3. a *cum Chriſto abſcondita eſt in Deo*: de quo poſſumus dicere, quod & *ipſe pax noſtra* ſit, Apoſtolo cõ
Epheſ. 2. c firmante: *ipſe eſt enim pax noſtra*. Dedit ergo Dominus Le-
Prou. 1. a ui, & per eum poſteris eius, vt
B timerẽt eum: *Principium enim ſapientiæ timor domini*, & à facie eius formidarent ſiue ſubtraherent ſe atque contraherent, mentis formidinem horrore corporis indicantes: iuxta il-
Eſai. 66 a lud quod ſcriptum eſt: *Super quem requieſcam, niſi ſuper humilem & quietum, & trementem verba mea?* Lex veritatis fuit in ore eius: hoc eſt, doctrina populorum, quæ in ſacerdote nullo debet mendacio deturpari: ſed tota de veritatis fonte procedere. *Et iniquitas non eſt inuenta in labiis eius*, vt imitetur dominum ſuum, de quo dicitur: *Qui peccatum non fecit,*
1. Pet. 2. d *nec dolus inuentus eſt in ore eius. In pace & in æquitate ambulauit mecum*: vt & ipſe in ſe pacem habeat, & cæteros pacificet, nulliuſque perſonam accipiat in iudicio: & idcirco
Gen. 5 c ambulet cum Deo, ſicut ambulauit Enoch, qui tranſlatus eſt à domino, & non inueniebatur. *Et multos auertit ab iniquitate.* Qui ſacerdos eſt, & non corripit delinquentes, ſacerdotis officium præterit. *Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam*: non dixit proferent, ſed cuſtodient: vt loquantur in
Matth 24 d tempore, dentque conſeruis cibaria in tempore ſuo. *Et le-*
Agge 2 b *gem requirent ex ore eius.* In Aggeo hoc idem ſcribitur: *Interrogate ſacerdotes legem domini.* Ad ſacerdotis pertinet diſciplinam interrogatum reſpondere de lege, qui ſi ignoran-
Tit 1 b tiam in cæteris diligentem, in ſcripturis ſanctis oſtenderit negligentem, fruſtra iactat dignitatem, cuius opera non ex-
1. Tim. 3. d hibet. Hoc eſt quod Apoſtolus Paulus ſcribit ad Titum: *Vt potens ſit exhortari in doctrina ſana, & contradicentes reuincere.* Et ad Timotheum: *Quoniam ab infantia ſacras literas noſti: quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem, vt peccantes coram omnibus arguas.* Sequitur: *Quia Angelus domini exercituum eſt.* Exponit nomen ſuum Ezdras ſacerdos Dei, hoc eſt, Malachias, quod Angelus domini interpretatur: Angelus autem,
Exod 29. d id eſt, nuncius, ſacerdos Dei veriſſime dicitur: quia Dei & hominum ſequeſter eſt, eiuſque ad populum nunciat voluntatem, & idcirco in ſacerdotis pectore rationale eſt, & in rationali doctrina & veritas ponitur: vt diſcamus ſacerdotem doctum eſſe debere, & præconem dominicæ veritatis. Quidam hoc quod ad Leui, & per Leui ad ſacerdotes dicitur, falſo putant intelligendum eſſe de Chriſto, non reſpicientes ea quæ ſequuntur, perſonæ Chriſti eſſe con- C traria.

a ¶ *Vos autem receſſiſtis de via, & ſcandalizaſtis plurimos in lege, &c.*] Hæc ad Chriſti non pertinere perſonam, nec ad eos qui illius cultui dedicati ſunt, etiam ſi ego taceam, prudens lector intelligit: & eſt ſenſus. Ego vos volui facere quæ priori capitulo continentur, & de quibus per Moyſen in Deut. 33 b Sec. 70.
Deuteronomio ſum locutus: *Date Leui doctrinam eius, & veritatem viro iuſto*, & reliqua: *Vos autẽ receſſiſtis de via recta*, ſiue declinaſtis, dicente me: *Non declines neque ad dextram,* Deut. 5. e
neque ad ſiniſtram, & infirmos feciſtis multos in lege, ſiue ſcandalizaſtis. vt Aquila & Sym- 1. Tim. 4 b
machus verterunt. Declinare ad dextram eſt abſtinere à cibis, quos Deus creauit ad vtendum: cõdemnare nuptias, & in illud incurrere, quod in alio loco ſcriptum eſt: *Ne ſis iuſtus multum.* Ad ſiniſtram Eccleſ. 7 c
diuertere, eſt cum quis luxoriæ ſe tradit & libidini & ſcandalizat multos in lege: cui melius eſt vt mola aſinaria ligetur circa collum, & in mare præcipitetur, quam ſcandalizet vnum de minimis. Infirmos autem faciunt multos, qui cum credentes in Chriſto fidei robur acceperint, infirmari eos faciunt negligentia cõuerſationis ſuæ, quibus rectiſſime dicitur: *Irritum feciſtis pactum Leui, pactũ vitæ & pacis*, & cætera quæ pertinere ad of- D
ficium diximus ſacerdotis. *Quam ob cauſam & ego*, inquit, *dedi vos contemptibiles & humiles omnibus populis*, vt vos contemnerent, & pro honore & gloria quaſi deiectos humileſque calcarent. *Sicut non ſeruaſtis vias meas, & accepiſtis faciem in lege.* Inter omnia peccata Leui, ſiue eorum qui ex Leui ſunt ſacerdotum Dei, illud & vltimum & maximum ponitur: quare accipiant faciem in lege, vt non cauſas ſed perſonas conſiderent: iuſtumque pauperem deſpicientes, iniquos diuites ſuſcipiant & honorent: ad quos in octogeſimoprimo pſalmo dicitur: *Vſquequo iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum ſumitis?* Et Paulus ad Galatas: *Deus*, inquit, *perſonam hominis* Gal. 2. b
non accipit. Pleniuſque Apoſtolus Iacobus hoc peccatum ar- Iacob. 2. b
guit atque cõdemnat. Quidquid autem priori populo dicitur, etiam nobis dictum putemus: vt cautiores recedamus à vitiis & faciem non ſuſcipiamus in lege: nec qui ſumus cultores Dei, veritati mendacium præferamus.

b ¶ *Numquid non pater vnus omnium noſtrum? Numquid non Deus vnus creauit nos? Quare ergo deſpicit vnuſquiſque noſtrum fratrem ſuum, &c.*] Antequam de præſenti capitulo 1. Eſd. 9. a
diſputemus, Hebræorum eſt ponenda traditio, imo ſcripturę veritas explicanda. Legimus in volumine quod Ezdrę titulo prænotatur, ex perſona Ezdræ loquentis: *Acceſſerunt ad me principes dicentes: Non eſt ſeparatus populus Iſrael, & ſacerdotes & Leuitæ, à populis terrarum, & de abominationibus eorum: Chananæi videlicet & Ethæi, & Pherezæi, & Iebuſæi, & Ammonitarum, & Moabitarum, & Ægyptiorum, & Amorræorum. Tulerunt enim de filiabus eorum ſibi & filijs ſuis, & commiſcuerunt ſemen ſanctum cum populis terrarum. Manus etiam principum & magiſtratuum fuit in transgreſſione hac prima. Cumque audiſſem ſermonem iſtum, ſcidi pallium meũ & tunicã, & euelli capillos capitis mei & barbæ, & ſedi mœrens.* Et rurſum in cõſequẽtibus: *Inuenti que ſunt de filiis ſacerdotum qui duxerunt vxores alienige-* 1. Eſd 10. a
nas: de filijs Ieſu filij Ioſedech & fratres eius, Maaſia & Eleazar, & Iarib, & Godolia, & dederũt manus ſuas vt eijcerẽt vxores ſuas, & pro delicto ſuo arietẽ de ouibus offerrẽt. In fine quoq; capituli poſt enume-

HEB.

mei pauebat. Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non eſt inuenta in labiis eius: in pace & in æquitate ambulabit mecum, & multos auertit ab iniquitate. Labia enim ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius: quia Angelus Domini exercituum eſt. a Vos autem receſſiſtis de via, & ſcandalizaſtis plurimos in lege: irritum feciſtis pactũ Leui, dicit dominus exercituum. Propter quod & ego dedi vos cõtemptibiles, & humiles omnibus populis, ſicut nõ ſeruaſtis vias meas, & accepiſtis faciem in lege. b Numquid non pater vnus omniũ noſtrum? Numquid non Deus vnus creauit nos? Quare

SEPT.

& à facie nominis mei formidaret. Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non eſt inuẽta in labiis eius. In pace dirigens ambulauit mecum, & multos conuertit ab iniquitate. Quoniam labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & lex requiretur ex ore eius: quia Angelus Domini omnipotentis eſt. Vos autem declinaſtis de via mea, & infirmos feciſtis multos in lege: corrupiſtis teſtamentum Leui, dicit Dominus omnipotens. Et ego dedi vos contemptibiles, & diſſolutos in omnes gentes, pro eo quod non cuſtodiſtis vias meas, ſed accipiebatis perſonas in lege. Nonne pater vnus omnium veſtrum? Nonne Deus vnus creauit vos? Quare

enumerationem eorum qui vxores alienigenas acceperant, ſcriptura commemorat: *Omnes hi acceperunt vxores alienigenas, & fuerunt ex eis mulieres quæ pepererant filios.* Reuerſi ergo de captiuitate Babylonia, tam principes & ſacerdotes ac Leuitæ, quam reliquus populus, abiecerunt vxores ſuas Iſraelitici generis: quæ paupertate & inuria longioris viæ, & fragilitate ſexus non ferentes laborem, confectæ erant, & infirmitatem ac deformitatē corporū cōtraxerant: Et cum alienigenis vel ætate florentibus, vel cultu corporum pulchrioribus, vel potentum ac diuitum filiabus, matrimonia copularunt. Corripit itaq; eos Ezdras propheta, & ad repudium nouarum coniugū prouocat, vt vxores quas dimiſerant recipiant. Nonne, inquit, pater vnus Abraham omniū noſtrum eſt? De quo in Eſaia
Eſaia 51 a ſcribitur: *Reſpicite in Abraham patrem veſtrum, & in Saram quæ genuit vos: quia vnus erat, & vocaui eum.* *Nonne Deus vnus creauit nos*, qui ex Abrahā noſtrū elegit genus? Quare ergo veteres vxores contemnimus, & fratrum noſtrorum abiicimus filias, vt relinquamus pactum patrum noſtrorum, & non ex lege accipiamus vxores? Tráſgreſſus eſt Iuda: Hæc enim tribus reuerſa eſt de Babylone
F cum ſacerdotibus ac Leuitis. Et abominatio facta eſt in Iſrael & in Hieruſalem. Nequaquam in decem tribubus, quę ab Aſſyriis tenebantur: ſed in his quæ ad Cyri regis imperiū ſub Zorobabel & Ezdra & Nehemia de Babylonia ſunt reuerſi: Quia cōtaminauit Iuda ſanctificationem domini, quam dilexit, & habuit filiam Dei alieni, miſcendo cum alienigenis ſemen Iſrael & gentium, id eſt, ethnicorum filias idolis ſeruientes ſumendo vxores. Quia igitur hoc fecerunt, prophetæ ad eos ſermo dirigitur, & à peccato maledictionibus retrahuntur. *Diſperdat Dominus virum qui fecerit hoc.* Quam pulchre non abſcidit errori veniam, nec dixit: maledicat Dominus ei qui fecit hoc: ſed qui fecerit, in futurum tendens maledictionem, vt peccatores ad pœnitentiam prouocet. *Doctorem*, inquit, *atque diſcipulum de tabernaculis Iacob*: ſiue ille ſacerdos ſit, ſiue laicus, vna maledictione ferientur, & non erit in eis pœnæ diuerſitas, in quibus peccata ſunt paria. *Et offerentem munus domino exercituum*, ſubauditur, diſperdat Dominus, & eum qui pro huiuſcemodi hominibus voluerit ad altare munus offerre, quorū ſolum remedium eſt, non facere quæ fecerunt. Quidam hunc locum non intelligentes, nec ſcientes hiſtoriæ veritatem, id quod ait: *Nonne pater vnus omnium noſtrum?* de Abraham ſic intelligunt, vt etiam gentium patrem Abraham eſſe commemorent, ſecundum illud quod ſcriptum
Matth 3. b eſt: *Poteſt De⁹ de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.* Vel certe vnum Deum patrem affirmant: iuxta illud quod in Deute-
Deut. 32 b ronomio legimus: *Nonne iſte ipſe eſt pater, qui poſſedit, & fecit,*
ibid. c *& creauit te?* Et rurſum: *Deum qui te creauit reliquiſti.* Et ali-
Eſaia 1. a bi: *Filios genui & exaltaui, ipſi autem reliquerunt me.* Et in pſal-
Pſal. 17. g morum volumine: *Filij alieni mentiti ſunt mihi: filij alieni inueterati ſunt, & claudicauerunt à ſemitis ſuis*: Et ab hoc vno
1. Ioan. 3 b patre, qui peccauerunt recedentes, multos vitiorum ſuorum patres fecere. *Omnis enim qui facit peccatum, de diabolo natus eſt.* Idque quod ſequitur: *Quare deſpicit vnuſquiſque noſtrum fratrem ſuum, violans pactum patrum noſtrorum*: ſic interpretati ſunt, vt dicerent: Nos cunctos ab vno patre generatos, vnum eſſe debere, & vnum confeſſionis habere labium: ſed poſtea per ſuperbiam & ædificationem turris contra Deum, in multas linguas atque ſententias eſſe diuiſos. G

Heb.

Quare ergo deſpicit vnuſquiſque noſtrum fratrem ſuum, violans pactū patrum noſtrorum? Tranſgreſſus eſt Iuda, & abominatio facta eſt in Iſrael & in Hieruſalem: quia contaminauit Iuda ſanctificationē domini, quā dilexit, & habuit filia Dei alieni. Diſperdet Dominus virum qui fecerit hoc: magiſtrum & diſcipulum de tabernaculis Iacob, & offerentem munus domino exercituum. a Et hoc rurſum feciſtis: operiebatis lacrymis altare domini, fletu & mugitu, ita vt non reſpiciam vltra ad ſacrificium, nec accipiam placabile quid de manu veſtra. Et dixiſtis, quā ob cauſam? Quia Dominus teſtificatus eſt inter te & vxorem pubertatis tuæ, quam tu deſpexiſti, & hæc particeps tua, & vxor fœderis tui. Nonne vnus fecit, & residuum ſpiritus eius eſt: & quid vnus

Sept.

Quare reliquiſtis vnuſquiſque fratrē ſuum, vt abominabile faceret teſtamentum patrum veſtrorum? Derelictus eſt Iudas, & abominatio facta eſt in Iſrael & in Hieruſalem: quia contaminauit Iudas ſancta domini, in quibus dilexit, & adinuenit deos alienos. Diſperdat Dominus hominem, qui facit hæc, donec exturbetur de tabernaculis Iacob, & de his qui offerunt ſacrificium domino omnipotenti. Et hæc quæ oderam feciſtis: operiebatis lachrymis altare domini: planctu & gemitu de laboribus adhuc dignum reſpicere ſacrificiū, aut ſuſcipere acceptabile de manibus veſtris. Et dixiſtis, propter quid? Quia Dominus teſtificatus eſt inter te & vxorem adoleſcentiæ tuæ, quam tu reliquiſti, & hæc particeps tua, & vxor teſtamenti tui, & non alius fecit, & reliquiæ ſpiritus tui. Et dixiſtis: quid

Ad eleemoſynam quoque referunt vt dicant deſpicere nos fratres noſtros: quando non communicamus eis quæ à Deo ad ſuſtentandam vitam accepimus, & ad hoc tranſeūt vt aſſerant fratrem noſtrum, ſecūdum ſcripturas, dominum Matth. 28.
appellari, qui præcepit Mariæ Magdalenæ, vt nuntiet fratribus ſuis dominum ſurrexiſſe. Pſal. 21 e
Et loquitur in pſalmo. *Narrabo nomen tuū fratribus meis, in medio Eccleſiæ cātabo tibi.* Deſeruerunt ergo Iudęi fratrē ſuū, & contaminauerunt pactum patrum ſuorum: quod Deus Gal. 3. e
pepegerat ad Abraham, Iſaac & Iacob: vt in ſemine eorum, quod interpretatur Chriſtus, benedicerentur omnes gētes. Hæc varie ſuſpicātur, qui certam viam non reperiunt. Deniq; & hoc quod ſequitur iuxta LXX. ἐγκατελείφθη Ἰούδας καὶ βδέλυγμα ἐγένετο ἐν τῷ Ἰσραὴλ καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, id eſt, *derelictus eſt Iudas, & abominatio facta eſt in Iſrael, & in Hieruſalem*, ſic ediſſerunt: neſcitos eſſe Iudæos, H
quia blaſphemauerunt dominum Saluatorem & ſuſtinuiſſe quod ſcriptum eſt: *Secundū multitudinem impietatum eorū* Ibid. 5. a
expelle eos, quoniam irritauerunt te domine: vt in cunctas prouincias vagi & profugi ſpargerentur. Contaminauerunt enim ſancta domini: pro Dei filio diligentes & adinuenientes ſibi deos alienos. Qui e- Luc. 9. f
nim *non recipit filium, non recipit patrem qui miſit eum*: Et idcirco quia hoc fecerunt, tamdiu diſperire donec humilientur vel captiuitatis iniuria, vel ob conſcientiam peccatorum, & proiiciantur de tabernaculis Iacob: vt deſtructo templo atque altari, nequaquam apud eos offerantur hoſtiæ. Nec יהודה
hac explanatione contenti (quia Iudas interpretatur domini confeſſio) ad pœnitentem intelligentiam transferunt: qui poſtquam dominum confeſſus eſt, ſi peccauerit, abominationem facit in Iſraelem, & in Hieruſalem: in ſenſu vidente Deum & in viſione pacis. Polluit enim Chriſti myſteria indigne accipiens corpus eius & ſanguinem: pro eo quod dilexerit vitia, & adinuenerit ſibi deos alienos: ſecundum nu- Philip 3 d
merum peccatorum habens numerum deorum iuxta Apo- 2. Pet. 2. d
ſtolum Paulum: Vorantium Deus venter eſt. Et ſecundum Petrum: à quo quis vincitur, ei ſubiicitur. Et qui hoc fecerit, exterminatur de Eccleſia, & de tabernaculis Iacob: quī ſupplantat vitia atque peccata, donec humilietur in bonum ſuum, & offeratur pro eo victima domino omnipotenti.

a ¶ *Et hoc rurſum feciſtis: operiebatis lachrymis altare domini, &c.*] Interpretemur hiſtoriam, & ſingulis verſiculis breues ſententias coaptantes: quid nobis ab Hebræis ſit traditum diſſeramus. Derelictæ vxores IſraelitiCę, & in thoris maritorū alienarum gentium fœminas cōtemplantes, ad Dei ſolius auxilium confugiebant, diebus ac noctibus ante altare domini prouolutæ lachrymis, gemitu, atq; eiulatib⁹ inuidiā faciebant eius prouidentiæ: quod non reſpiceret humana, & בכי
miſeras non iuuaret: vnde dicit Deus: Sacrificium & hoſtiam ואנקה
de manibus ſacerdotū, qui iſta commiſerunt ſe accipere non poſſe:

A poſſe: vxorum fletu & planctibus impeditum, & inſuper eos quærere quam ob cauſam de manibus eorum non accipiat ſacrificium, ſtatimq; infert: *Quia dominus teſtificatus eſt inter te & vxorem pubertatis tuæ, quam tu deſpexiſti,* dicens:
Gen. 2. d *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in vna carne.* & idcirco particeps dicitur & vxor coniunctionis & fœderis, quæ à Deo de coſta viri facta eſt. Et reſiduum ſpiritus eius, ſiue Dei, vt quidam putant, ſiue mariti, vt alij ſuſpicantur: quod propter affectum quodammodo vna anima in duob. eſſe videatur, coniunctis ſpiritu, mente ſocians. Cum ergo vnus vtrumque fecerit, & virum & mulierem propterea à Deo facta eſt vtriuſque coniunctio, vt liberi naſcerentur. *Vnus* enim Deus *quid quærit niſi ſemen Dei,* hoc eſt, filios de Iſraelitica ſtirpe generatos? Cum ergo habeatis fœcundas coniuges, & liberis gaudeatis, quid pulchritudinem vxorum quęritis, quæ meretricibus apta eſt non vxoribus? Pręcipit itaq; per prophetam Deus, & dicit: Cuſtodite ſpiritum veſtrum: ne abducamini libidine, ne alienigenarum amore vincamini. Et vxorem adoleſcentię tuæ noli deſpicere: vt quæ ob virginali primum iuncta eſt matrimonio, perſeueret vſque ad ſenectutem.
B Sed poterat fieri
Deut. 24. a vt principes, ſacerdotes, leuitę, populus reſponderent: Pręcepit Deus per Moyſen, vt cum odio habuerimus vxores, dimittamus eas. Et legendum eſt: Dicis mihi, ſcriptum eſt: *Cum odio habueris vxorem tuam, dimitte, dicit dominus* Deus Iſrael: Statimq; reſpondit: hoc qui-
Matth. 5. a dem in lege præceptum eſt, ſed propter duritiam cordis veſtri. Quod plenius in Euangelio dominus proſequitur: Quicumque autem excepta cauſa fornicationis ſuam vxorem dimiſerit, operiet veſtimentum eius iniquitas, id eſt, corpus quo anima veſtitur, dicit dominus exercituum, vt in quo peccauit, in ipſo puniatur. Quapropter hac quæſtiuncula diſſoluta, inculcat & replicat quod ſupra dixerat: *Cuſtodite ſpiritum veſtrum, & nolite deſpicere*: vel cuſtodiam ſpiritus veſtri, vel certe vxorem ſi pauper eſt aut deformis. Quod nos ſpecialiter iuxta Ezdræ librum ſuper vxoribus expoſuimus derelictis: hoc alij generaliter contra eos dictum putant, qui aliena diripiunt, & iniuſte diuitias congregantes, audent offerre munera Deo: quæ dicit ſe nequaquam poſſe ſuſcipere, lachrymis eorum, qui vaſtati ſunt, & fletu ac gemitibus prohibitum,
Prou. 4. b Sec. 70. & congruere locum illum illi teſtamento: *Honora Deum de iuſtis tuis laboribus.* Sed & iſtum ſenſum interſerunt: eos qui propter rei familiaris amiſſionem, & interitum liberorum & naufragium, & cætera quæ ad damnum pertinent rerum ſæcularium, vertuntur in fletus, & totos ſe tradunt planctui, & gemitibus: nec animi robore & ſpe in Deum, & præmij futurorum cuncta contemnunt: cum ſi dirigant ad Deum orationem, non ſuſcipi ab eo: quia indecoris & incongruis viro planctibus deturpentur. Hoc autem quod ſequitur: *Quia dominus teſtificatus eſt inter te & vxorem pubertatis tuæ, ſiue adoleſcentię, quam tu deſpexiſti, & hæc eſt particeps tua, & vxor pacti vel teſtamenti tui,* & non alius fecit, & reliquiæ ſpiritus eius: ſic interpretantur vt vxorem adoleſcentiæ naturalem dicat intelligentiam, & legem in corde perſcriptam: quę omnibus hominibus inſita eſt. Vnde & gentes non habentes
Prou. 19. b legem Dei, ea quæ ſunt legis operantur. Et de hac coniuge
Ibid. 5. a in Prouerbiis prædicatur: *A Deo coniungitur vxor viro,* & iubemur vt de noſtris aquis bibamus & fontibus: nullusque in

HEB.

vnus quærit niſi ſemẽ Dei? Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum, & vxorẽ adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere. Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Iſrael: operiet autem iniquitas veſtimentum eius, dicit Dominus exercituũ: cuſtodite ſpiritum veſtrum, & nolite deſpicere. a Laborare feciſtis dominum in ſermonibus veſtris, & dixiſtis: In quo eum fecimus laborare? In eo quod dicitis. Omnis qui facit malum, bonus eſt in cõſpectu domini, & tales ei placẽt: aut certe vbi eſt Deus iudicij?

CAPVT III.

HEB.

ECce ego mitto angelum meũ, & pręparabit viã ante

potando ſit particeps, & vt letemur cum vxore adoleſcentiæ noſtræ. Hæc vxor impellit etiam incredulos dicere: Deus C
iudicet, & Deus videat, & ipſi cũcta inter me & te diiudicãda Iudic. 7. a
permitto, de qua & Eccleſiaſtes loquitur: *Et viue vitam cum* Eccleſ. 9.
muliere, quam dilexiſti omnibus diebus vanitatis tuæ: qui tibi dati Sec. 70.
ſunt ſub ſole. Hęc vxor reſiduũ ſpiritus noſtri eſt: quia noſtro ſẽper ſenſui copulatur: quę ſi recedat à nobis, ſtatim oſtendimus Deum, & operit nos noſtra impietas. Vnde rurſum in
geritur: *Cuſtodite ſpiritũ veſtrũ,* Rom. 8. b
non carnem, in qua qui ſunt, Deo placere non poſſunt: nõ animam. *Animalis enim homo nõ*
recipit ea quæ ſpiritus ſunt, ſed 1. Cor. 2. d
ſpiritum: *quia ſpiritus interpel-* Rom. 8. d
lat pro nobis gemitib. ineffabilib.
a ¶ *Laborare feciſtis dominum in ſermonibus veſtris,* &c.] Hũc locum plenius ſeptuageſimus
ſecundus pſalmus exequitur: Pſalm. 72. a
cuius principium eſt: *Quam bonus Iſrael Deus qui recto ſunt corde. Mei autem pene moti ſunt pedes, pene effuſi ſũt greſſus mei: Quia zelaui ſuper iniquis, pacem peccatorum videns: Quia non eſt reſpectus morti eorum, & firmamentum in plaga eorum: In labore hominum non ſunt, & cũ hominibus non flagellabuntur.* Ac deinde: *Et dixi, ergo ſine cauſa iuſtificaui cor meum, & laui inter innocẽtes manus meas.*
Reuerſus ergo populus de Ba- D
bylone, & videns cunctas in circuitu nationes: ipſoſque Babylonios idolis ſeruientes abundare diuitiis, vigere corporibus, omnia quæ bona putantur in ſęculo poſſidere: ſe vero, qui habeat notitiam Dei, ſqualore, inedia, ſeruitute coopertum ſcandalizatur & dicit: Non eſt in rebus humanis prouidentia: omnia caſu feruntur incerto: nec Dei iudicio gubernantur: quin potius mala ei placent, & bona diſplicẽt: aut certe ſi Deus cuncta diiudicat, vbi eſt illius ęquũ iuſtumque iudicium? Iſtiuſmodi quæſtionem mens incredula futurorum quotidie ſuſcitat Deo, & cum viderit iniquos potentes, ſanctos humiles: illos rebus omnibus affluere, hos ne ea quidem quæ ad victum neceſſaria ſunt habere, & interdum ſurdis auribus cæciſque oculis, & omni pene membrorum vlceribus & infirmitate depreſſos, qualis in Euangelio Lazarus legitur, qui ante fores diuitis purpurati, deſiderat
micis quæ abiiciuntur de menſarum reliquiis, inopem ani- Luc. 16. a
mam ſuſtentare: diuitem vero tantæ feritatis & crudelitatis, vt non miſereatur homo hominis, cuius etiam canum lingua miſeretur, non intelligentes tempus iudicij: nec vera bona illa eſſe, quæ perpetua ſunt, dicunt: Mali ei placent, & vbi eſt Deus iudicij?

CAPVT III.

ECce ego mittam Angelum meum, &c.] Hoc interpretatus eſt Dominus in Euangelio de Ioanne Baptiſta, dicens: Iſte eſt, de quo ſcriptum eſt: *Ecce ego mitto Angelum*
meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coram te: Matth. 11. b
nec eiſdem vſus eſt verbis, quæ Septuaginta interpretes tranſtulerunt. Marcus quoque Euangeliſta duo teſtimonia Malachiæ, & Eſaiæ, ſub vnius prophetæ ſermone contexens, ita exorſus eſt: Initium Euangelij Ieſu Chriſti, ſicut
ſcriptum eſt in Eſaia propheta: *Ecce mitto Angelum meum an-* Eſaia 40. a
te faciem tuam, qui præparabit viam tuam, Hoc licet verbis aliis in Malachia legimus. Quod autem ſequitur: *Vox clamantis in deſerto parate viam domini: rectas facite ſemitas eius,* ab Eſaia propheta dicitur, ſtatimque vtrumque teſti-
monium de quo dicatur exponens: *Fuit,* inquit, *Ioannes* Mar. 1. a
in deſerto, baptizans, & prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſ-

SEPT.

quid aliud præter ſemen quærit Deus? Et cuſtodite in ſpiritu veſtro, & vxorem adoleſcentiæ tuæ ne derelinquas. Sed ſi odio habens dimiſeris eam, dicit Dominus Deus Iſrael: operiet impietas cogitationes tuas, dicit Dominus omnipotens, & cuſtodite in ſpiritu veſtro, & nolite derelinquere. Qui prouocatis dominum in ſermonibus veſtris, & dixiſtis: In quo prouocauimus te? In eo quod dicitis. Omnis qui facit malum, bonus eſt in conſpectu domini, & in his ſibi complacet, & vbi eſt Deus iuſtitiæ?

CAPVT III.

SEPT.

ECce ego mittam Angelum meum, & præparabit viam, ante

E *remiſſionem peccatorum.* Sed & euangeliſtæ vaticinium pro-
Matth. 11. b
Luc. 7. c
Luc. 3. a
Ioan. 1. c
phetarum ſuper Ioanne interpretati ſunt, cumque in ſenſu conſentiant, in verbis diſcrepant: pro eo enim quod Lxx. tranſtulerũt: *Rectas facite ſemitas Dei noſtri.* Marcus Lucasq; dixerunt: *Rectas facite ſemitas eius:* Ioannes autem, Dirigite, ait, viam domini. Ex quo perſpicuũ eſt Apoſtolos & Euãgeliſtas, & ipſum dominũ Saluatorem, non Lxx. interpretũ auctoritatem ſequi, qua, Hebrææ linguæ habẽtes ſcientiã, non indigent, ſed ex Hebræo transferre ꝗ legerint: nõ curantes de ſyllabis punctisque verborũ, dummodo ſententiarũ veritas trãsferatur. Quod quidẽ & in pluribus locis eos feciſſe docuimus, & maxime in eo libro, qui à nobis inſcriptus eſt, de optimo genere interpretãdi, multis ſimul teſtimoniis approbatum eſt.
Tom. 1. epiſt. 101.
Hoc ergo ꝙ dicitur: *Ecce ego mitto angelum meũ, & præparabit viã ante faciem meam,* ex perſona Chriſti dicitur: ꝙ Ioannem miſerit in deſerto Iudeæ prædicare baptiſmum pœnitẽtiæ in remiſſionem peccatorum. Quod autẽ ſequitur: *Et ſtatim veniet ad tẽplum ſuum dominator quem vos quæritis, & angelus teſtamẽti quem vos vultis:* ita de ſe quaſi de altero loquitur, iuxta cõſuetudinem ſcripturarũ.
F Nulliq; dubiũ quin dominator iſte Saluator ſit, qui creator eſt omnium, & angelus teſtamẽti, & magni conſilii angelus appellatur. Alii vero hoc quod dicitur: *Ecce ego mittam angelum meum, & præparabit viam ante faciem meã,* ex perſona patris dictum putant, & quod ſequitur: *Statim veniet ad templum ſuũ dominator, quẽ vos quæritis. & angelus teſtamenti, quem vos vultis,* de domino Saluatore ab eo dictũ intelligunt. Præparat autem viam Ioannes & rectas facit ſemitas Dei noſtri in cordibus credẽtium: in quibus propter prauitatem, & incredulitatẽ prius Deus ambulare non poterat.
1. Pet. 2. a
Templum autẽ vel Eccleſiã interpretantur, vel vnumquemque in Eccleſia: *Ædificamini domos ſpirituales, ſacerdotium ſanctum: offerẽtes ſpiritales victimas & acceptabiles Deo per Chriſtum Ieſum.*
1. Cor. 3. d
Eos vero qui crediderint: *Neſcitis quod templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis?* Iudæi hoc quod dicitur: Ecce ego mitto angelum meum, de Helia propheta dictum intelligunt, & quod ſequitur: *Statim veniet ad tẽplum ſuum dominator quem vos quæritis, & angelus teſtamenti quem vos vultis,* referunt ad [illegible], hoc eſt, Chriſtum ſuũ: quem dicunt vltimo tempore eſſe venturum. Sed miror quo modo eos rerum exitus non doceat veritatem. Quod enim templum ſuum inueniet dominator, quod vſque ad fundamenta deſtructum eſt? aut ſi ab alio deſtruendum eſt antequam Chriſtus adueniat, quid Chriſtus eorũ amplius facturus eſt, cum ab alio reſtituta ſint omnia? Dominus noſter in euangelio Heliam prophetam, Ioannem Baptiſtam interpretans loquitur:
Matth. 11. b
Si vultis ſcire, ipſe eſt Helias, qui venturus eſt: de quo & hic idem propheta quẽ nunc diſſerimus ſcribit in fine: *Ecce ego mitto vobis Heliam prophetam antequam veniat dies domini magnus & horribilis.*
Infra 3.
Quo modo autem Helias Ioannes ſit, dedit nobis viam intelligẽtiæ; in virtute & ſpiritu Heliæ eum veniſſe commemorans.
Luc. 1. b

a ¶ *Ecce venit, dicit dominus exercituum, &c.*] Supra legimus motam domino quæſtionem ab his qui dicunt: *Omnis*
Sup. 2. in fine.
qui facit malum, bonum eſt in conſpectu domini, & tales ei placent: aut certe ſi diſplicent, vbi eſt Deus iudicii? hoc eſt, vbi eſt iuſtitiæ veritas? Ad quam diſſoluendam domini ſermo reſpondit: *Mittam angelum meum, qui præparabit viam meã, & veniet ad templum ſuum dominator, quem vos quæritis.* qui iudex eſt veritatis, de quo dicitur in pſalmo: *Deus iudiciũ tuum regi da, & iuſtitiam tuam filio regis:*
G
Pſal. 71. a
Non enim pater iudicat quẽquam, ſed iudicium omne dedit filio.
Ioann 5. d
Et ille eſt angelus teſtamenti quem vos quæritis: cui mala non placẽt, qui perſonam in iudicio non accipit: qui nulla nec miſericordia, nec ſeueritate mutatur: *Calix enim in manu domini vini meri plenus mixto, & inclinauit ex hoc in hoc,* id eſt, miſericordia iuſtitiã tẽperat, & iuſtitia miſericordiã.
Pſal. 74. a
Iſte igitur ſtatim & velociter veniet ad templũ ſuũ, id eſt, Eccleſiam: *Et quis poterit cogitare diem aduentus eius?* Si cogitare præ potẽtia maieſtatis eius nemo poteſt, ferre quis poterit? Et quis ſtabit ad videndum eum: hoc eſt, quis poterit eũ lippiẽtibus & cæcutiẽtibus oculis in ſua claritate conſpicere: qui eſt ſol iuſtitiæ, & in cuius pẽnis eſt ſanitas? *Ipſe veniet quaſi ignis conflãs, & quaſi herba fullonũ: Ignis enim in cõſpectu eius ardebit, & in circuitu eius tẽpeſtas valida.*
Infra 4. a
Pſal. 49. a
H
Tũc vocabit cœlũ deſuper & terram, vt diiudicet populum ſuum: flumina ignis trahent ante eum peccatores quoſq; voluẽtia. Ignis autem dicitur dominus, & ignis conſumẽs: vt ligna noſtra, fœnum, ſtipulamque comburat.
Deut. 4. d
1. Cor. 3. c
Et non ſolum ignis, ſed & herba fullonum, quæ Hebraice, a בורית מכבסים appellatur, & Lxx. πόας πλυνόντων, id eſt, herbam fullonum vertunt.
a borith mechabbeſim.
Ipſe his qui peccant grauiter, ignis conflans eſt atq; cõſumens: qui autem leuia peccata committunt, herba fullonum, vt lotis munditiã reſtituat, ſecundum illud quod ſcriptum eſt in Eſaia: *Lauabit dominus ſordes filiorum & filiarum Sion, & ſanguinem emundabit de medio eorum ſpiritu iudicii & ſpiritu combuſtionis.*
Eſai. 4. b
Qui ſordes habent, ſpiritu iudicii indigent vt lauentur: qui ſanguine pleni ſunt, ſpiritu cõbuſtionis, vt ſanguis qui in eis extrinſecus litus eſt auferatur. *Et ſedebit cõflans, & emundans ſicut argentum,* vt ſecũdum Ezechielem, quidquid in auro noſtro & argẽto, id eſt, ſenſu & eloquio, ære, ſtanno, ferro, plumboq; cõmixtum eſt, in camino domini percoquatur, vt purum aurum remaneat, & argentum.
Ezec. 22. d
Vnde & dominus in Euangelio loquitur: *Ignem veni mittere ſuper terram, & quam volo vt ardeat? Et purgabit filios Leui:*
Luc. 12. f
1. Pet. 4. d
Tempus eſt enim vt iudicium incipiat à domo Dei. Et alibi ſcribitur: *A ſanctis meis incipite.*
Ezech. 9. c
In filiis autem Leui, omnem ſacerdotalem intellige dignitatem. Si autem ſacerdotes purgandi ſunt & colandi, vt purum aurum remaneat & argentũ, quid de cæteris eſt dicendum? Qui cum emundati fuerint & colati, tunc offerent domino iuſta ſacrificia, & placebit ſacrificium eorũ: quod offerunt pro Iuda & Hieruſalem, hoc eſt, pro his qui dominum confitentur, & pacem eius mente conſpiciunt, ſicut dies ſæculi, & ſicut anni antiqui: vt quo modo in principio placuerunt Deo, ſic poſt peccatũ & pœnitentiam placere incipiant, cum omni fuerint peccatorum ſorde purgati. *Et accedam,* inquit, *ad vos in iudicio, & ero teſtis velox.* Quanta formido iudicii, cum ipſe ſit teſtis & iudex.

Teſtis

HEB.

ante faciem meam, & ſtatim veniet ad templum ſuum dominator quem vos quæritis, & angelus teſtamenti quem vos vultis. a Ecce venit, dicit dominus exercituum, & quis poterit cogitare diem aduentus eius? & quis ſtabit ad vidẽdum eũ? Ipſe enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum, & ſedebit conflans & emundans quaſi argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum & quaſi argentum, & erunt domino offerentes ſacrificia in iuſtitia. Et placebit domino ſacrificium Iuda & Hieruſalem, ſicut dies ſæculi, & ſicut anni antiqui. Et accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox maleficis & adulteris, & periuris, & qui calumniãtur mercedem mercenarii, viduas & pupillos, & opprimunt peregrinũ, nec timuerunt

SEPT.

ante faciem meam, & ſubito veniet ad templum ſuum dominus, quem vos quæritis, & angelus iuſtitiæ quem vos vultis. Ecce venit, dicit dominus omnipotens, & quis ſuſtinebit diem introitus eius? aut quis poterit vt aſpiciat eum? quia ipſe ingreditur quaſi ignis conflatorii, & quaſi herba lauantium, & ſedebit conflans & emundans ſicut argentum & ſicut aurum, & emundabit filios Leui, & fundet eos ſicut aurum & argentum, & erunt domino offerentes hoſtias in iuſtitia. Et placebit domino ſacrificium Iuda & Hieruſalem ſicut diebus priſtinis, & ſicut annis prioribus. Et accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox ſuper maleficos, & ſuper adulteros, & ſuper eos qui iurant in nomine meo mendaciter. Et qui fraudant mercede mercenarios, & opprimunt

per

A Teſtis eſt autem cunctis maleficis & adulteris: hæc enim crimina perpetrantur occulte, & ideo proferuntur in medium, ne diu lateant. Poſt maleficos ponuntur adulteri: poſt adulteros periuri: poſt periuros qui calumniantur mercedem mercenarii, & nolunt reddere pro operis labore quod debet. Viduas quoque & pupillos, ſubauditur, calumniantur, & opprimunt peregrinũ, & alienigenam. Vel certe catechumenum, qui necdum in ciuitate Chriſti ciuis effectus eſt. Etſi iſta vniuerſa nõ fecerint, ſufficit eis ſolum crimen ad pœnam, quod non timuerunt dominum. Nequaquam igitur leuia putemus eſſe peccata, periurium & mercedem non reddere laboranti, & calumniari viduam & pupillũ, & opprimere alienigenam & peregrinum: quę maleficio & veneficiis & adulterio cõparantur. Hæc & iuxta hiſtoriã, & iuxta tropologiam intelligimus: vt quod eo tempore dicebatur ad principes Iudęorum, nũc dicatur ad principes Eccleſiarũ. Quodque ſequitur: *Ego dominus, & non mutor*: idcirco ponit, quia ſupra dixerat: ipſe quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum, ne putemus eũ diuinitatis mutare naturam, cum pro nobis aut angelus, aut ignis, aut b [Hebrew] nominatur. (b borith) B

HEB.

runt me, dicit dominus exercituum: Ego enim dominus, & non mutor. a Et vos filii Iacob non eſtis conſumpti. A diebus enim patrum veſtrorum receſſiſtis à legitimis meis, & nõ cuſtodiſtis. b Reuertimini ad me, & reuertar ad vos, dicit dominus exercituum: Et dixiſtis, in quo reuertemur? Si affiget homo Deum, quia vos configitis me? Et dixiſtis, in quo configimus te? In decimis & primitiis. In penuria vos maledicti eſtis, & me vos configitis gens tota. Inferte omnem decimam in horreum, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc, dicit dominus: ſi non aperuero vobis cataractas cœli, & effudero vobis benedictionem vſque ad abundan-

SEPT.

per potentiam viduas, & percutiunt pupillos, & peruertunt iudicium aduenæ, & qui non timent me, dicit dominus omnipotens: Quoniam ego dominus Deus veſter, & non mutor. Et vos filii Iacob non receſſiſtis à peccatis patrum veſtrorum: declinaſtis à legitimis meis, & non cuſtodiſtis. Reuertimini ad me, & reuertar ad vos, dicit dominus omnipotens: Et dixiſtis, in quo reuertemur? Si ſupplantat homo Deum, quia vos ſupplantaſtis me? Et dixiſtis, in quo ſupplantauimus te? quia decimæ & primitiæ vobiſcum ſunt, & vos videntes reſpicitis, & me ſupplantatis: annus impletus eſt, & intuliſtis fructus in theſauros, & erit rapina in domibus veſtris. Reuertimini ergo in hoc, dicit dominus omnipotens

a ¶ *Et vos filii Iacob non eſtis conſũpti. A diebus enim patrũ veſtrorũ receſſiſtis à legitimis meis*, &c.] Supra dixerat: *Ero teſtis velox maleficis & adulteris & periuris, & qui calũniantur mercedem mercenarii, viduas & pupillos, & opprimũt peregrinum, nec timuerunt me, dicit dominus exercituum*: iuſtumque iudicem eſſe ſe dicens, quod non accipiat perſonam in iudicio, intulit: *Ego dominus, & non mutor*. (Rom. 2 b) Et eſt ſenſus: Vos per maleficia & adulteria, & periuria, & calumnias, & violentiam quotidie mutamini: ego in iudicio nulla perſonarum varietate commutor. Cumque ſeuerum & iuſtum iudicem eſſe me fatear, ô filii Iacob, tamẽ non eſtis tormentorum diuerſitate conſumpti, iuxta illud quod ſcriptum eſt in Hieremia: (Hier. 2 f Sec. 70.) *Sine cauſa percuſſi filios veſtros: diſciplinã non recepiſtis*, nec hoc nuper facitis, nec ſemel, vt erroris mereamini veniam, ſed hæreditariam habetis impietatem ex diebus patrũ veſtrorum à legitimis meis recedendo, & non cuſtodiendo quæ præcepi. Filios autem Iacob ſecundum [Greek] ſupplantatoris & germani primitiua rapientis: qui non recedant à peccatis patrum ſuorum, & declinent à legitimis, & non cuſtodiant quæ præcepta ſunt: intelligamus eos qui in Eccleſia conſtituti non recedunt à vitiis, & falſum ſibi religionis Chriſtianæ nomen aſſumunt.

b ¶ *Reuertimini ad me, & reuertar ad vos, dicit dominus exercituum: Et dixiſtis, in quo reuertemur? Si affiget homo Deum*, &c.] Et in principio diximus, Malachiam Prophetã Ezdram ſacerdotem debere intelligi: omniaque quæ in illius ſcribuntur hiſtoria, in hoc quoque volumine contineri, nunc dicimus temporibus eius & Nehemiæ, quos ſimul vixiſſe manifeſtum eſt, famem fuiſſe grauiſſimam, & ob famem, ſeditionem, & pauperes rerum neceſſitate cõpulſos, filios ſuos & filias, & omnem poſſeſſionem vniuerſamque ſubſtantiam vendidiſſe. (Nehe. 5 a) Denique dicunt: *filii noſtri & filiæ noſtræ multæ ſunt nimis: accipiamus pro pretio eorum ſeu ventum, & comedamus & viuamus. Et erant qui dicerent: Agros noſtros & vineas & domos noſtras apponamus, & accipiamus frumentum in fame. Et iratus ſum*, inquit Eſdras, *nimis, cum audiſſem clamorem eorum ſecundum verba hæc: cogitauitque cor meum mecum, & increpaui optimates & magiſtratus*, & reliqua. (C) Famis igitur tempore annona cariſſima: intantum vt ſuos filios vendere cogerentur, & hi qui parum habebãt, & qui in horrea multas fruges cõgeſſerant, pro neceſſitate, vel pro pretii magnitudine, Leuitis decimas nolebãt reddere: qui nõ habebãt partem in hæreditate Iudææ, ſed primitiæ & decimæ erant hæreditas eorum. Quod ne putetur noſtrum eſſe: Ponamus Eſdrę teſtimonium: (Nehe. 13 b) *Et ego cognoui*, inquit, *quoniam partes Leuitarum non fuiſſent datæ, & fugiſſet vnuſquiſque in regionẽ ſuã de Leuitis & de cantatoribus, & de his qui miniſtrabant, & egi cauſam aduerſus magiſtratus, & dixi: Quare dereliquimus domum Dei? Et cõgregaui eos, & feci ſtare in ſtationibus ſuis. Et omnis Iudæa apportabat decimas frumẽti, vini & olei in horrea, & cõſtituimus ſuper horrea Selemiam ſacerdotem, Sadoch ſcribam*, &c. Audiuimus Eſdræ hiſtoriã, nũc prophetæ verba repetam' diligẽtius: intuẽtes an prophetia hiſtoriaque concordent. Quando dicitur: *Reuertimini ad me, & ego reuertar ad vos, dicit dominus omnipotens*: quos hortatur vt redeant, perſpicuum eſt à domino receſſiſſe. Et vide clementiam domini, par pari repromittit: vt in qua mẽſura mẽſi fuerint, remetiatur eis. (Matt. 7. a) Et ſicut in Leuitico ſcribitur: (D) *Si ambulaueritis ad me peruerſi, & ego ambulabo cõtra vos furore peruerſo*. (Leuit. 26. d Sec. 70.) Sic & nunc populum cohortatur ad reditum, vt ipſe quoque ad eos redeat. Qui non intelligentes ſe à domino receſſiſſe, impudenter interrogant: *In quo reuertemur?* Et dicunt: Quando enim receſſimus, vt merito redire cogamur? Dominus reſpondit: *Si affiget homo Deum, quia vos configitis me*. Verbum Hebraicum c [Hebrew] LXX. interpretati ſunt [Greek], id eſt, ſi ſupplantat: (c hab-bagh.) pro quo Aquila & Symmachus & Theodotio poſuerunt [Greek], id eſt, ſi fraudat, vt ſit ſenſus: *Si fraudat homo Deum, quia vos fraudaſtis me?* Et cætera ſecundum hiſtoriæ ordinem, quia decimas & primitias leuitis populus non reddebat, ſeipſum fraudem dicit dominus ſuſtinere, cuius miniſtri fame coacti & penuria templum deſeruerint. Si enim per alios viſitatur in carcere, & ægrotus ſuſcipitur, (Matt. 25. d) & eſuriens ſitienſque cibum accipit atque potatur: cur nõ in miniſtris ſuis ipſe decimas accipiat, & ſi non dentur, parte ſua ipſe priuetur? Hoc quod diximus d [Hebrew] lingua Syrorum & Chaldæorum interpretatur, ſi affiget: (d hab-bagh.) vnde & nos ante annos plurimos ita vertimus, magis ad myſterium dominicæ paſſionis in qua homines crucifixerunt Deum, quam ad decimas ac primitias (quibus viſitatur in carcere, & ægrotus ſuſcipitur, & eſuriens, ſitienſque cibum accipit atque potatur) ſcripta referentes: Quærat prudens lector, quo modo noſtra interpretatio cum his congruat quæ ſequuntur: *In decimis & primitiis*, & videat an poſſimus hæc dicere: Vt me affigeretis cruci: vt ſceleratas manus inieceretis Deo veſtro, multarum ante rerum meditatione feciſtis: ſubtrahendo decimas & primitias, non dico ſacerdotibus meis & leuitis, ſed mihi qui eas per Moyſen iuſſi dare. (Exod. ...) Hoc de verbo vno à nobis dictum ſit, lectoris arbitrio intelligentię iudicium relinquentibus: nunc ſequamur ordinem prophetiæ: Quia mihi nõ reddidiſtis decimas & primitias, idcirco in fame & penuria maledicti eſtis, & vos me ſupplantatis, ſiue fraudatis atq; priuatis gens tota.

E tota. Pro gente, quæ in Hebraico ſcribitur [illegible], annum, LXX. interpretati ſunt ἔτος pro ἔθνος. Et eſt ſenſus: Ecce annus expletus eſt, & nihil in meos theſauros, ſed in veſtra horrea comportaſtis: Et pro decimis & primitiis, quæ parua erant, ſi à vobis darentur, vbertatem poſſeſſionum veſtrarum, & omnē frugum abundantiam perdidiſtis. Vt autem ſciatis me hoc iraſcētem perfectum, quia fraudaſtis me parte mea: hortor vos atq; commoneo, vt inferatis decimas in horrea, hoc eſt, in theſauros templi, & habeāt ſacerdotes atq; leuitæ, q mihi miniſtrant cibos, & probate me ſi non tantas pluuias effudero, vt cataractæ cœli apertæ eſſe credantur. *Et effundam vobis benedictionem vſque ad abundantiam.* Verbū effuſionis, nomen largitatis oſtēdit. Sed fieri poteſt vt agros irrigātibus pluuiis ſit quidem fertilitas: verū aut locuſta, aut bruchus, aut erugo, aut eruca deſtruant, & labores hominū pereant: propterea iungit & dicit: *Et increpabo pro vobis deuorantem*, locuſtam videlicet, & reliqua quæ diximus, & nō corrumpet fructum terræ veſtrę. Vinea quoque implebit torcularia, & cunctæ per circuitum nationes mirabuntur fertilitatem terrę veſtræ: intantum vt omnes in ea habitare
F deſiderent, & abundantia rerum omnium cunctis gētibus ſitis exemplo. Quod de decimis primitiiſque diximus, quę olim dabantur à populo ſacerdotibus ac leuitis, in Eccleſiæ quoque populis intelligi-
Matt. 19. c te: quibus præceptum eſt, nō
Matt. 10. b ſolum decimas dare & primi-
Luc. 12. d tias, ſed & vendere omnia quæ habent, & dare pauperibus, & ſequi dominum Saluatorem. Quod ſi facere volumus, ſaltem Iudæorum imitemur exordia: vt pauperibus partem demus ex toto, & ſacerdotibus ac leuitis honorem debitum
1. Tim. 5. deferamus. Vnde dicit & Apoſtolus: *Honora viduas, quæ ve-*
ibidem e *re viduæ ſunt*, & presbyterum duplici honore honorandum: *maxime qui laborat in verbo & doctrina Dei.* Quod qui nō fe-
2. Cor. 9. b cerit, Deum fraudare & ſupplantare conuincitur, & maledicitur ei in penuria rerū omniū: vt qui parce ſeuerit, parce & metat, & qui in benedictione ſeminauerit, in benedictionibus fructus colligat abūdāter. Si quādo fames, & penuria, & rerum omnium egeſtas opprimunt mundum, ſciamus hoc ex Dei ira deſcendere: qui in pauperibus, ſi non accipiant eleemoſynam, fraudari ſe loquitur, & ſua portione priuari. Poſſumus decimas & primitias & ſic interpretari: Si quis doctus & eruditus legem Dei poteſt cæteros erudire, nō debet ſuæ aſſignare prudentiæ ingenioque quod poſſidet: ſed gratias agat primum Deo, qui cuncta largitur, deinde ſacerdotibus eius ac magiſtris, à quibus doctus eſt. Si enim non egerit gratias, ſed ſibi ſcientiam vendicauerit, in penuria maledicetur. Quod ſi intelligens largitorem Deum, & his agens gratias, per quos à Deo eruditus eſt, humiliauerit ſe, & in horreum intulerit cibos, hoc eſt, ſcripturæ ſanctæ alimenta in Eccleſia populis miniſtrauerit: ſtatim aperientur ſuper eū cataractę cœli, & effundetur pluuia ſpiritalis, & mandabit Deus nubibus ſuis, vt pluant ſuper eum imbrē, & abundātia rerum omnium perfruetur, & increpabit etiam pro eo deuorantem, contrarias ſcilicet fortitudines, & labor ipſius afferet
Eccleſ. 21. b fructum, & conſequetur illud quod ſcriptum eſt: Beatus qui
Sec. Græc. in aures loquitur audientium. Leuabit quoque oculos ſuos, & videbit regiones, quoniam iam albæ ſunt ad metendū, & colliget fructus in vitā æternam: nec erit ſterilis vinea in agro G
eius, ille qui dicit in Euangelio: *Ego ſum vitis.* Et qui loqui- *Ioann. 4. &*
tur per prophetam: *Ego te plantaui vineam frugiferam, omnem* *Ioan. 15. a*
veram, & tātā per humilitatis cōfeſſionē, & gratiarum actionē *Hier. 1. d*
in Deum ac magiſtros Eccleſiæ eius beatitudinem conſequetur, vt omnes beatum illū dicant gentes, & in terra eius atque doctrina habitare deſiderent, qui illum in Eccleſia audierint diſputantem.

HEB.

dantiam. Et increpabo pro vobis deuorantem, & non corrumpet fructum terræ veſtræ: nec erit ſterilis vinea in agro, dicit dominus exercituum. Et beatos vos dicent omnes gentes. Eritis enim vos terra deſiderabilis, dicit Dominus exercituum. a Inualuerunt ſuper me verba veſtra dicit dominus. Et dixiſtis: quid locuti ſumus contra te? Dixiſtis, vanus eſt qui ſeruit Deo, & quod emolumētum, quia cuſtodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus triſtes coram domino exercituum? Ergo nunc beatos dicimus arrogantes: ſiquidem ædificati ſunt facientes impietatem, & tentauerunt Deum, & ſalui facti ſunt. b Tūc locuti ſunt timentes dominū vnuſquiſque cum proximo ſuo. a Et

SEPT.

omnipotens: Niſi aperuero vobis cataractas cœli, & effudero vobis benedictionem meam vſque dum ſufficiat, & diuidam vobis cibos, & non diſperdam fructum terræ veſtræ, & non infirmabitur vinea veſtra in agro, dicit dominus omnipotens: Et beatos vos dicent omnes gentes: quia eritis vos vt terra voluntaria, dicit dominus omnipotens. Ingrauaſtis ſuper me verba veſtra, dicit dominus. Et dixiſtis, in quo locuti ſumus contra te? Et dixiſtis, vanus eſt qui ſeruit Deo, & quid amplius, quia cuſtodiuimus mandata eius, & quia ambulauimus ſupplices ante faciem domini omnipotentis? Et nunc nos beatos dicimus alienos, & ædificantur omnes qui faciunt iniquitatem, & reſtiterunt Deo, & ſalui facti ſunt. Hæc locuti ſunt qui timent dominum,

a ¶ *Inualuerunt ſuper me verba veſtra, dicit dominus. Et dixiſtis: quid locuti ſumus cōtra te,* &c.] Prius dixerat: laborare feciſtis dominum in ſermonibus veſtris, & dixiſtis, in quo eum fecimus laborare? *In eo cū diceretis: Omnis qui facit malū,* *Sup. 2. in*
bonus eſt in conſpectu domini, & tales ei placent. aut certe vbi eſt Deus iudicij? *fine.* nūc idem plenius repetit. Populus enim, qui de Babylone reuerſus, videbatur Dei habere notitiā, & obſeruare legem, & intelligere peccatū ſuum, & pro peccato offerre victimas, decimas reddere, obſeruare ſabbathū, & cætera quæ Dei lege præcepta ſunt, cernens cunctas in circuitu nationes rebus omnib. abūdare, ſe in penuria & fame & miſeria conſtitutum, ſcandalizabatur ad ſingula, atque dicebat. Quid mihi prodeſt, quia vnum & verum Deum colo, abominor idola, & compūctus conſcientia delictorū H ante Deum triſtis incedo? Quem locū, vt ſupra diximus, ſeptuageſimus & ſecundus pſalmus plenius latiuſque proſequitur. Vnde propheta, qui eſt medicus ſpiritualis, medetur cunctis vulneribus, & verba blaſphemiæ in creatorem recidere cōteſtatur, & dicit ex perſona Dei, Inualuerunt ſuper
me verba veſtra, ſiue ingrauata ſunt: Etenim iuxta Zachariā *Zach. 5. e*
iniquitas ſedet ſuper talentum plumbi, & quod contra Deū dicitur, graui blaſphemiarum mole deprimitur. Qui non intelligentes verba grauiſſima & blaſphemiam ſuam, interrogant: quid locuti ſumus contra te? Quibus reſpondit dominus: *Dixiſtis, vanus eſt qui ſeruit Deo, & quod emolumentū quia cuſtodiuimus præcepta eius?* In præſenti ſęculo mercedem pro Dei exigunt ſeruitute: ideo non recipiunt. Et quia ambulauimus triſtes coram domino, iuxta illud quod ſcriptum eſt
in pſalmis: *Tota die triſtis ingrediebar. Beatos igitur dicimus ar-* *Pſalm. 37. b*
rogantes, qui ſuperbiunt contra Deum, & impia blaſphemiarum verba iaculantur. *Si quidem ædificati ſunt*, & poſt ſcelera atque blaſphemias proſperis omnibus perfruuntur. *Tentauerunt Deum*, ſiue reſtiterunt Deo, & ſalui facti ſunt: Salutē, fœlicitatē præſentis ſæculi putant, & idcirco decipiuntur erroribus. Hæc & de hæreticis Marcione & Valentino, & cæteris qui vetus non recipiunt teſtamētū, & contra creatorem mundi loquuntur, intelligere poſſumus: quod proficiant in impietate ſua, & multos ſceleris ſocios habeāt: ad quos ſcandalizati, qui in Eccleſia perſeuerāt, & ignorantes cauſam iudicij Dei, prophetæ verba contexūt.

b ¶ *Tunc locuti ſunt timentes dominum vnuſquiſque cum proximo ſuo.*] Iuxta Hebræos ita intelligendum eſt: Illis de Dei iudicio blaſphemantibus: qui timent Deum adinuicem locuti: quod retributio bonorum vel malorum non ſit in præſenti & breui ſæculo, ſed in futuro & æterno, & quod homo non poſſit Dei ſcire iudicia, & de illius æquitate ac iuſtitia diſputare, & cætera quæ debet iuſtus cum iuſto loqui. Nec dixit quæ ſunt locuti, ſed ex eo quod intulit: *Tunc locuti ſunt,*

timen-

A *timentes Deum vnuſquiſque cum proximo ſuo*, intelligere debemus ea locutos timentes Deum, quæ omnium ſcripturarum vocibus continentur. Iuxta LXX. vero κατωτέρω legendum, & preſſa voce, vt dicamus: Hæc ſunt locuti, qui timent dominum, vnuſquiſque ad proximum ſuum, hoc eſt, qui fruſtra iactitant & dicunt: quod emolumentum quia cuſtodiuimus præcepta eius, & ambulauimus triſtes coram domino? ſi enim timerent dominum, iſta non dicerent.

a ¶ *Et attendit dominus, & audiuit, & ſcriptus eſt liber monumenti coram eo timētibus dominum, &c.*] Hęc iuſtis loquentibus, & timētibus Deum, ſingulis cum proximo ſuo: qui verba blaſphemiæ nec audire voluere, nec dicere: Attendit Dominus, & audiuit, ſcriptus eſt liber monumenti corā eo timētibus & cogitantibus nomen eius: vt cum dies iudicij venerit, reddat & blaſphemātibus pœnas, & timentibus pręmia. Liber autem ſcriptus, eſt de quo in Daniele legimus:
Dan 7. c *Throni poſiti ſunt, & libri aperti ſunt.* Et erunt domino exercituum in peculium timētes dominū, in die qua iudicij tempus aduenerit. Pro peculio in
n ſegoula Hebræo legitur סגלה quod Aquila περιούσιον & cæteri περιουσιασμὸν interpretati ſunt. Timentes igitur dominum qui locuti ſunt cum proximo ſuo, & ad verba blaſphemiæ reſpōderunt, erunt in die iudicij in
B peculium, & parcet eis: Quia omnis homo ſub peccato. Siue eliget eos ſicut eligere ſolet homo filium ſuum ſeruientē ſibi: In quo duplex affectus eſt, & pietatis in filium, & ſeruitutis in famulum. Et tunc qui nunc blaſphematis & dicitis: quod emolumentū, quia cuſtodiuimus præcepta eius, & ambulauimus triſtes corā domino? ex illorum electione, & beatitudine, & veſtram miſeriam cognoſcetis, & verſi in pœnitētiam videbitis, quid ſit inter iuſtum & impium, & inter ſeruientem Deo & non ſeruientem ei.

Capvt IV.

Ecce enim dies veniet ſuccēſa, quaſi caminus, & erūt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem, ſtipula, & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non relinquet eis radicem & germen, &c.] Quia laborare me fęcerunt impij in ſermonibus ſuis, & di-
Sup. 2. in fine. xerunt: *Omnis qui facit malum, bonus eſt in conſpectu domini, & tales ei placent, & vanus eſt qui ſeruit Deo, & quod emolumentū, quia cuſtodiuimus præcepta eius, & ambulauimus triſtes corā domino exercituum?* Et aduersū eorū verba temeraria locuti ſunt timentes Deum, & vnuſquiſque cum ſuo proximo contulerunt ea quæ ad Dei timorem pertinent: *Attendit Dominus, & audiuit, & ſcriptus eſt liber monumenti his qui timent dominum, & cogitant nomen eius*, & cum dies venerit, habere ſe eos in peculium pollicetur, & parcere eis, ſicut parcit homo filio ſuo ſeruienti ſibi: pleniuſque inculcat & dicit: Ecce dies veniet, id eſt, dies iudicij: quæ ſanctis lux erit, & C
peccatoribus tenebræ, & ipſa dies erit ſuccenſa quaſi caminus, ſiue clibanus, vt omnes impij vertantur in ſtipulam, & camini crementur ardoribus. Cumque eos inflammauerit atque combuſſerit, non relinquet in eis vllam radicem, & germen malitiæ. Hoc de impijs, quid in die iudicij ſint paſſuri. Econtrario dicitur quid timentibus nomen Dei eueniet. *Et orietur vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ*, qui vera omnia iudicabit, & nec bona, nec mala, nec virtutes, nec vitia latere patietur: *Et ſanitas erit in pennis eius*, vt ſanatos per pœnitentiam portet in humeris ſuis, iuxta id
Deut. 32 b quod in Deuteronomio ſcriptū eſt: *Expandens alas ſuas ſuſcepit eos, & in humeris ſuis portauit illos.* Tunc egredientur qui nunc ſæculo quaſi carcere ſunt incluſi, & ſalient quaſi vituli de armento, ſiue quaſi vituli de vinculis liberati. Vnde & Apoſtolus dicit: *Cupio*
Philip. 1. c *diſſolui, & eſſe cum Chriſto*, vt egrediatur & ſaliat ſicut vitulus & vinculis liberatus, & ſicut victima dñi. Nec hoc lętior fine contentus eſt, ſed calcabit impios cum fuerint cinis. Vnde & ad iuſtos fit im-
Rom. 16. a precatio: *Deus autem conteret ſathanam ſub pedibus veſtris velociter.* Abrahā locutus eſt ad
D dominum, comparatione diuinæ maieſtatis cinerem eſſe
Gen. 18. d ſe ſentiens: Ego ſum terra & cinis, & propterea videbit ſolem iuſtitiæ, & requieſcet inter medios eius cleros: atque ipſo portante ad cœleſtia, ſub-
Esai. 14. d leuabitur. Qui vero per ſuperbiam dixit: *Ponam ſuper ſidera ſedem meā: ero ſimilis Altiſſimo*, deducetur ad terram, & erit quaſi cinis ſub ſanctorum pedibus, cum dies domini aduenerit iudicantis.

c ¶ *Mementote legis Moyſi ſerui mei, quam mandaui ei in Horeb ad omnem Iſrael præcepta & iudicia.*] Iuſta meritorum in futuro erit retributio, quando ſuperborum radicem & germen deuorans flamma conſumet & comburet, & timentibus dominum orietur ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pēnis eius. Igitur memētote legis Moyſi ſerui mei, quam ei dedi in monte Horeb, qui eſt Sina, ad omnem Iſrael præcepta & iudicia. Dicente autem Apoſtolo: *Scimus quia lex ſpiritualis eſt.* Et Rom 7 c
beato Dauid: *Reuela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege* Pſalm. 118 d
tua: Et quia ſpiritualiter omnes cœleſte manna comedebant, & vniuerſus populus Iſrael de eadem ſpirituali, & ſe- 1. Cor. 10.
quente eos bibebant petra: *Petra autem erat Chriſtus*: qui credunt in Chriſto, ſpiritualiter debent legis præcepta ſeruare, quæ dedit in Horeb, quod interpretatur ſiccitas, per חרב
quam omnium vitiorum humor excoquitur, & ad radios ſolis iuſtitiæ, libidinis reuma ſiccatur. Locutus eſt autem Dominus ad vniuerſum Iſrael, qui ſenſu cernit Deum, & de Matt. 5 a
quibus in Euangelio dicitur: *Beati mundo corde: quoniam ipſi Deum videbunt.*

a ¶ Ecce

Heb.

a Et attendit dominus, & audiuit, & ſcriptus eſt liber monumenti corā eo timētibus Dominum, & cogitātibus nomen eius. Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio, in peculium: & parcam eis ſicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi. Et cōuertemini & videbitis quid ſit inter iuſtum & impium, & inter ſeruientem Deo & non ſeruientem ei.

Capvt IV.

Heb.

Ecce enim dies veniet ſuccēſa, quaſi caminus, & erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem, ſtipula, & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non relinquet eis radicē & germen. Et orietur vobis timentibus nomē meū ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis, & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento. Et calcabitis impios, cum fuerint cinis ſub planta pedum veſtrorum in die qua ego facio, dicit dominus exercituum.

c Mementote legis Moyſi ſerui mei, quam mandaui ei in Horeb ad omnem Iſrael præcepta & iudicia.

a Ecce

Sept.

minum, vnuſquiſque ad proximum ſuum. Et attendit Dominus, & audiuit, & ſcripſit librum monumenti in conſpectu ſuo his qui timent dominum, & qui reuerentur nomen eius. Et erunt mihi, dicit dominus omnipotens, in die qua ego facio, in acquiſitionem, & eligam eos ſicut elegit homo filium ſuum qui ſeruit ei. Et conuertar, & videbitis quid ſit inter iuſtum & iniquū, & inter ſeruientem Deo, & eum qui non ſeruit ei.

Capvt IV.

Sept.

Quia ecce dies venit ardens ſicut clibanus, & comburet eos, erunt omnes alienigenæ & vniuerſi qui faciunt iniquitatem ſtipula: ſuccendet eos dies veniens, dicit dominus omnipotens, & non relinquetur in eis radix neque ramus. Et orietur vobis qui timetis nomen meum ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius, & egrediemini & ſalietis ſicut vituli de vinculis relaxati. Et conculcabitis iniquos, & erunt cinis ſubter pedes veſtros in die qua ego facio, dicit Dominus omnipotens.